ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

Originum libri viginti ex antiquitate eruti.

ET

MARTIANI CAPELLAE
De nuptijs Philologiæ & Mercurij
Libri nouem.

Vterque, præter Fulgentium & Veteres Grammaticos, varijs lectionibus & scholijs illustratus
Opera atq; Industria

BONAVENTVRAE VVLCANII BRVGENSIS.

Cum gratia & priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

BASILEÆ,

PER PETRVM PERNAM.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC PRAESVLI REVERENDISS. GERARDO A GROESBECK,

Episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi, Marchioni Francimontensi, Comiti Lossensi, Sacri Romani Imperij Principi

DOMINO CLEMENTISS.

BONAVENTVRA VVLCANIVS BRVGENSIS. S. D.

QVVM vehementer optandum sit, Illustrissime ac Reuerendissime Princeps, vt veteres authores qui de singulis artibus & scientijs scripserunt integros emendatosque habeamus: tum præcipuè eos qui non vnam aliquã artem sed totum orbem scientiarum, quem ἐγκυκλοπαιδείαν Græci vocant, complectuntur. In quorum numero duos reperio principes, Isidorũ Hispalẽsem Episcopũ, & Martianũ Capellã Afrum. Cæterùm hic, tantum septẽ illas quas appellamus Artes liberales libris nouẽ quos De nuptijs Philologiæ & Mercurij conscripsit comprehendit: ille verò, præter has, Medicinam, Ius, Theologiam, Historiam vtranque, hoc est naturalem & eam quæ de temporibus agit persecutus est: ac denique omnia quæ in communem vitæ vsum cadunt pertractauit: eosque libros Originum vocauit: quòd ijs non nudas vocum etymologias, (vt ij comminiscuntur qui horum librorum dignitatem eleuare atque conuellere nituntur) sed rerum ipsarum origines ostẽderit, artiumq; omnium fundamenta iecerit. Quorum quidem librorum authoritas quanti semper habita fuerit, vel ex eo manifestè elucere potest, quòd quicunq; multis ab hinc seculis Ius tam ciuile quàm canonicum, Medicinam quoque, atque adeo Theologiã ipsam tradiderunt, ex his tanquam fontibus multa antiquitatis & doctrinę monimenta deriuarint, atque Isidori testimonio libentissimè frequentissimeq; nitantur. Neq; id immeritò, quum hoc certò constet, Isidori ætate multa veterum scripta, quę nunc iniuria temporum interciderunt, integra tum adhuc exstitisse, è quibus pulcherrimum hoc opus cõstruxit: vt facilè perspici potest ex multis authoribus quos citat, quorum nihil hodie præter nuda nomina, atq; ea ipsa nobis ignota, exstat. Quò fit, vt nonnulli siue ignorãtia præpediti, siue vesana repre-

hendendi libidine correpti, quum temere ab hoc authore dissentiunt eumque proscindunt: editis postea in lucem ijs veterum libris è quibus illa fuerat mutuatus, temerarij ac præcipitati iudicij maledicentiæque suæ iustissimas pœnas luant: cuius rei multa exempla adferre possem, si id Epistolæ huius breuitas pateretur. Rectius verò Alciatus cum quidam magni alioqui nominis iurecõsultus, Isidorum reprehendit, quod Cretionem, quasi decretionem dictam putet, id est, decernere vel constituere: Isidori sententiam tuetur. Cur enim non dicatur Cretio esse quasi Decretio: cum Cernere sit quasi decernere se hæredem esse. Atque ita l. is qui hæres .ʃ. pen. D. de acq. hæred. dicitur. Antequam hæres decernat de hæreditate: & l. pupillus eodem tit. Neque scire neque decernere talis ætas potest. Quæ quum ita sint, penitusque mihi partim experiẽtia duce, partim doctissimorum virorum iudicio approbationeque persuaserim, non minorem, at certè magis variam ac multiplicem ex hisce libris vtilitatem, quam ex Varrone, Nonio, Marcello, Verrio Flacco, & alijs id genus scriptoribus ad Rempub. Christianam peruenire posse: neque quenquam fore, cuiuscunque tandem rei studio animum adiecerit, qui non ex eorum lectione aliquid se quod ignorabat didicisse libenter sit professurus: ferre non potui vt diutius in situ & squallore delitescerent. Quum itaq; iam tandem à Cyrillo Latinè à me verso, & tertia amplius parte aucto, melioraque tempora vt in lucem prodeat exspectante feriarer; ac plusculum otij haberem: arreptis in manus tam excusis quàm manuscriptis Isidori codicibus, quos à multo tempore ex Hispania & Belgico conquisieram: dedi operam vt eum ab innumeris ijsque fœdissimis mendis repurgarem, pristinoq; suo nitori, quoad eius fieri posset, restituerem. Hac autem in parte eam rationem tenui, vt ne temere quicquam immutarem, nisi consentientibus inter se veteribns αὐτιγράφοις, & errore ex ignorantia scribarum vel operarum typographicarum orto manifestè se prodente. Neque enim eos mihi imitandos censui qui religiosa quadam diligentia sese iactitantes, (quam tamen potius inanem superstitionem aut ineptam ostentationem appellauerim) vbi plurium codicum manuscriptorum consensu locus aliquis quem sensus ipse corruptum esse indicat, emendari potest, priorem tamen eumque vitiosum textum retinere malunt, & varijs lectionibus margines librorum pariter & lectores onerant. Ego verò hasce varias lectiones non nisi quum vtraque lectio tolerari potest apposui. Quòd verò ad Etymologias attinet, aliaque nonnul-

nonnulla in quibus Isidorus aut imperitia linguæ Grecę, aut nimis longè petita vocabuli alicuius origine errauit, nolui esse nimis curiosus, quum & Varro & alij qui in hoc scriptionis genere versati sunt, suo quisque iudicio aut coniecturæ indulserint, & Plinius ipse linguæ Græcę ignoratione non rarò falsus fuerit. Multas tamen etymologias Græcas emendaui, quæ quidem multum negocij mihi crearunt, quum in manuscriptis exemplaribus aut nulla Græcarum literarum vestigia exstarent, aut eiusmodi, vt nihil ex ijs nisi ex coniectura & variæ lectionis memoria certi colligi posset: aut sicubi characteres adhuc integri essent ita vt legi possent, falsam nominis originem traderent: de quibus passim lectores adhibita aliqua ad marginem nota admonui: tametsi non paucæ operarum negligentia prætermissæ fuerint. Præterea locos quamplurimos è quibus Plinius emendari potest, annotaui: præcipuè in ea parte vbi de gemmis & marmoribus agitur. Denique geminum indicem adieci, vt facilior studiosis etymologiarum inuentio sit. Atque hæc quidem de Isidoro. in quo tamen multa ταῖς δευτέραις φροντίσιν necessario relicta fuisse ingenuè profiteor. In Martiano Capella eundem ordinem sum sequutus; quem, cum non minus quàm Isidorus corruptus esset, ad vetustissimorum codicum fidem quos mihi partim typis excusos, partim manu exaratos Clarissimus vir & iuuandæ rei literariæ studiosissimus Basilius Amerbachius I. C. suppeditauit, emendaui: & scholijs partim veteribus partim meis illustraui, ne verborum scabrities atque obscuritas, cui duobus præcipuè primis libris & reliquorum initijs & clausulis studuisse videtur, multos, vt hactenus, ab eius lectione deterreret. Hæc sunt quæ pro meo erga rem literariam studio in hisce scriptoribus castigandis præstiti, idem propediem in Cassiodori & Symmachi epistolis & Iulij Pollucis Dictionario Deo fortunante præstiturus. Cui verò hanc opellam offerrem atque consecrarem cogitanti mihi Princeps Illustrissime, C. T. pręcipuè occurrit, cuius singularis quędam humanitas & beniuolentia ac beneficentia qua literarum studiosos omnes complecteris toto orbe est celebratissima. Quis enim non admiretur, quis non eximias tuas laudes prædicet, qui cum vicinę tibi prouincię funestissimis bellorũ incendijs ardeant: dioecesim tuã pace & literarũ studijs florentissimam tenes: è qua adeo pręclarę doctissimorum virorum fœturæ quotidie prodeunt, vt Musæ tam Græcę quàm Latinæ sedem suam ac domiciliũ à Grudijs ad Eburones transtulisse videantur. Quum itaque non solum doctos

ad te confugientes ſingulari benignitate proſequaris: verum etiam quotquot aliqua rarę eruditionis laude excellere intelligis ſummis præmijs propoſitis ad te allicias; in certam propemodum ſpem erectus ſum Iſidorū hunc vt doctum & præſulem tibi non tantum docto & præſuli ſed principi Illuſtriſsimo gratiſſimum futurum: præcipuè cum, ſi quid quod ad eius laudem pertineat prætermiſerim, Dominicum Lampſonium popularem meum, quem ob eximiam eius eruditionem, virtutem ac fidem aliasque præclaras animi dotes iamdudum ad ſecretiora negocia tua ſilentiarium adhibuiſti, facile id pro ea ac valet iudicij acrimonia & ſingulari apud te gratia, compenſaturum confidam: cuius cōmendatione ſi aliquando Iſidorus & Martianus in I. C. T. conſpectu manibusque verſabuntur; vberrimum me laboris mei fructum percepiſſe iudicabo.

Dominus Deus te Princeps Illuſtriſſime & præſul reuerendiſſime Chriſtianæ reipublicæ clientibusque tuis quàm diutiſſimè ſeruet incolumem.

ANNO DOMINI CIↃ. IↃ. LXXVII. IV. CALEND. VIIbris.

SVMMA

SVMMA CAPITVM QVAE SINGVLIS ISIDORI LIBRIS CONTINENTVR.

CAPITA LIBRI PRIMI.

Capita libri secundi.

Capita libri tertij.

NOMINA AVTHORVM QVOS IN HIS LIBRIS ORIGINVM CITAT ISIDORVS.

A

Aemilius.
Afranius.

C

Cato.
Cato de Innocentia sua.
Catullus.
Cecilius.
Cinna.
Cicero.
Cyrillus Alexandrinus episcopus de Cyclo Paschali.

D

Dionysius Lintius.
Dorcatius.

E

Eusebius Cæsariensis episcopus scripsit de Cyclo Paschali.
Ennius.

F

Flauius.

G

Gracchus in Meuium.

H

Hieronymus.
Horatius.
Hyppolitus Episcopus, primus author cycli Paschalis.

I

Iuuenalis.

L

Liuius.
Lucanus.
Lucius.
Lucilius.
Lucretius.

M

Martialis.
Macer.
Monatius.

N

Neuius.
Nigidius.

O

Ouidius.

P

Persius.
Plautus.
Prosper Aquitanus de Cyclo Paschali.
Prudentius.
Publius.

S

Salustius.
Salustius Ludimagister, aliâs Saluius.
Sedulius.
Statius.

T

Theophilus Alexandrinus episcopus de Cyclo paschali.
Tranquillinus.
Turpilius.

V

Valgius.
Varro.
Victorinus de Cyclo paschali scripsit.
Virgilius.

In sequenti pagina in sexto versu pro σφλάματα lege σφάλματα.

ΕἸΣ ΤῸ ΤΟΥ ἸΣΙΔΩΡΟΥ ἘΤΥΜΟΛΟΓΙΚΌΝ,

ἤγουν ἀρχαιολογικὸν, πρὸς τὸν ἀναγνώστην.

Τὶς τόσον ἐστὶν ἄμουσος, ὃς οὐ κλυτὸν οὔνομα γνοίη
    Δῖ' ἰσίδωρε τεόν, λυσιτελεῖς τε βίβλους;
Κρύψε δ' ὅμως σελίδας δηρὸν λιποφέγγε' ὑπ' ὄρφνῃ
    Αἰὼν λευγαλέος σφάλμασι βριθομένας.
Ἀλλὰ σέλας βιότου Ἥφαιστος ὤπασε, κεδνῶς
    σφλάματα καὶ τεράτων αἶσχος ἀπωσάμενος.
Σὺ δ' ἄρα ᾧ ποτὲ ἦν γνωστὸν μόνον οὔνομα τούτου,
    Αὐτὸν θησαυρῷ ἰσοτάλαντον ἔχεις.

Fortunati Fabri Flandri.

ISIDORI

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER I.

DE DISCIPLINA ET ARTE.

CAPVT PRIMVM.

DISCIPLINA A DIScendo nomen accepit: vnde & scientia dici potest. Nam scire dictum est à discere: quia nemo nostrûm scit, nisi qui discit. Aliter disciplina, quia discitur plena.

ARS verò dicta est, quòd artis præceptis regulisque consistat. Alij dicunt à Græcis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, à virtute, quam scientiam vocauerunt.

Inter artem & disciplinam Plato & Aristoteles hanc differentiam esse voluerunt, dicentes, Artem esse in ijs quæ se & aliter habere possunt: disciplina verò est quæ de ijs agit, quæ aliter euenire non possunt. Nam quando veris disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit: quando aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

De septem liberalibus disciplinis. CAP. II.

DIsciplinæ liberalium artium septem sunt. Prima Grammatica; id est, loquendi peritia. Secūda Rhetorica, quæ propter nitorem & copiam eloquentiæ suæ, maximè in ciuilibus quæstionibus necessaria existimatur. Tertia Dialectica cognomēto Logica, quæ disputationibus subtilissimis vera secernit à falsis. Quarta Arithmetica, quę continet numerorum causas & diuisiones. Quinta Musica, quæ in carminibus cantibusque consistit. Sexta Geometria, quę mensuras terræ dimensionésque complectitur. Septima Astronomia: quæ continet legem astrorum.

De literis communibus. CAP. III.

PRimordia Grammaticæ artis, literæ communes existunt, quas librarij & calculatores sequuntur. quorū disciplina velut quędam Grammaticæ artis infantia est. vnde & eam Varro literationem vocat. Literæ autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, vt nobis dicta absentium sine voce loquantur. Verba enim per oculos non per aures introducuntur. Vsus literarum repertus est propter memoriam rerum. Nam ne obliuione fugiant, literis alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri.

Literæ autem dictæ quasi legiteræ, quòd iter legentibus præstent, vel quòd in legendo iterentur.

Literæ Latinæ & Græcę ab Hebræis videntur exortæ. Apud illos enim prius dictum est aleph, deinde ex simili enunciatione apud Gręcos tractum est alpha. idem apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguæ literam condidit, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum ac literarum esse matrem. sed Hebræi viginti duobus elementis literarum secundū veteris Testamenti libros vtuntur: Græci verò, xxiiij. Latini inter vtramque linguam progredientes, xxiij elementa habent. Hebræorum literas à lege cepisse per Moysen: Syrorum autem & Chaldęorum per Abraham. Vnde cum Hebræis & numero & sono cōcordant, solis characteribus discrepant. Ægyptiorum literas Ysis regina Inachi filia de Græcia veniens in Ægyptum, reperit, & Ægyptijs tradidit. Apud Ægyptios autem alias habuisse literas sacerdotes dicūt, alias vulgus. sacerdotales ἱερὰς, vulgares πανδήμους. Græcarum literarum vsum primi Phœnices inuenerunt: vnde & Lucanus:

Phœnices primi (famæ si creditur) ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Phœnices dicti à rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem vrbē inibi condiderunt. Hinc est quòd & Phœniceo colore librorū capita describuntur, quia ab ipsis literæ initium habuerunt. Cathmus Agenoris filius Græcas literas à Phœnice in Græciam xvij primus attulit: Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Φ. His Palamedes Troiano bello tres adiecit Η. Χ. Ω. Post quem Simonides miles similiter tres alias adiecit, ξ. θ. ψ.

Y literam Pithagoras Samius ad exemplū vitæ humanæ primus formauit; cuius virgula subterior significat primā ætatem, incertā quippe, & quę adhuc se nec vitijs nec virtutibus dedit. Biuium autē quod super est, ab adolescētia incipit: cuius dextera pars ardua est, sed ad vitam beatam tendens: sinistra facilior, sed ad labem interitumq; deducens. De qua sic ait Pers.

Et tibi quæ Samios deduxit litera ramos,
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

Quinque autem esse apud Græcos mysticas literas. prima y, quæ humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda θ, quæ mortem

significat. Nam iudices eandem literam theta apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur theta ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, à morte. Vnde & habet per medium telũ, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait:

O multum ante alias infelix litera theta.

Tertia T figurã demonstrans dominicæ crucis. Vnde & Hebraicè signũ interpretatur. de qua dictum est in Ezechiele* angelo: Transi per mediã Ierusalem, & signa thau in fronte virorũ gementium & dolentium. Reliquas verò duas summã & vltimam sibi vendicat Christus. Ipse est enim principiũ & finis, dicens: Ego sum A & Ω. Concurrentibus enim in se inuicem A ad Ω vsq; deuoluitur: & rursus Ω ad A replicatur: vt ostẽderet in se Dominus & initij decursum ad finem, & finis decursum ad initium.

* per angelum.

Omnes autem literæ apud Græcos & verba componunt & numeros faciunt. Nam alpha litera apud* eos vocatur in numeris vnum. Vbi autem scribunt beta, vocantur duo. vbi scribũt gamma, vocantur in numeris ipsorum tria. vbi scribunt delta, vocantur quatuor. & sic omnes literæ apud eos numeros habent.

* Græcos

Latini autem numeros ad literas non computant, sed sola verba componunt, exceptis I, quæ vnum, & X, litera, quæ & in figura crucem significat, & in numero decem demonstrat.

De literis Latinis. CAP. IV.

LAtinas literas Carmentis nympha prima Italis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Cæterùm propriè vocata Nicostrata.

Literæ autem, aut sunt communes aut liberales. Communes dicendę, quia multi eis vtuntur in commune, vt in scribere & legere. Liberales, quia eas tantùm illi nouerunt, qui libros conscribunt; recteque loquendi, dictandiq; rationem nouerunt.

Literarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter in duas partes, in vocales & consonantes. Vocales sunt quæ directo hiatu faucium sine vlla collisione* variè emittuntur. Et dictæ vocales, quòd per se vocem impleant, & per se syllabam faciant nulla adhærente consonante. Consonantes sunt, quæ diuerso motu linguæ vel impressione labiorum efficiuntur. Et dictæ consonantes, quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant. Hæ in duabus partibus diuidũtur: in semiuocalibus & in mutis. Semiuocales dictæ eo, quòd quiddam* semisonum de vocalibus habeant. Ab e quippe vocali incipiunt, & desinunt in naturalem sonum. vt f, l, m. Mutæ autem dictæ, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum literæ murmur sonabit, vt b, c, d. Vocales autem & semiuocales, & mutæ à veteribus sonæ & semisonæ & insonæ dictæ sunt.

* vocis

* semis

Inter vocales autem apud Grammaticos i, & v, varias habent significationes. nam modò vocales sunt, modò semiuocales, modò mediæ sunt. Vocales ideo sunt, quia solæ positæ syllabas faciunt, & alijs consonantibus coniunguntur. Consonantes habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas. vt Iuno, vates. & habentur pro consonantibus. Mediæ autẽ idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solæ medium sonum habent, vt illius, vnius. Coniunctę alijs pinguius sonãt, vt Ianus, vanus. Solæ autem positæ aliter sonant, aliter iunctæ. I verò propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vocales inuenitur, pro duabus consonantibus habetur, vt Troia. Geminatur enim ibi sonus eius.

V quoque litera proinde interdum est nihil, quia alicubi nec consonãs est, vt quis. Vocalis enim non est, quia i sequitur. consonans non est, quia q præcedit. ideoq; quando nec vocalis, nec consonãs est, sine dubio nihil est. Eadem & digamma à Græcis vocatur. quando sibimet alijsq; vocalibus iungitur: quæ ideo digamma dicitur, quia duplex est instar F literæ, quæ duplex gamma habet. ad cuius similitudinem coniunctas vocales digamma appellari Grammatici voluerunt, vt votum, virgo.

Annotat. Cur V digamma vocetur, ex pronunciatione Germanica constat, qui V ut F pronunciant quod duplici gamma constat.

Inter semiuocales quædam liquidæ dicuntur, quia interdum in vna syllaba postpositæ alijs consonantibus deficiunt, & à metro excluduntur. ex quibus duæ apud Latinos liquescunt l & r. vt fl agor, & flatus. Reliquæ m & n apud Græcos liquescunt: vt Mnestheus.

Decem & septem autem Latinis literis vetus scriptura constabat. Vnde & * Latinè nominantur illa ratione, scilicet vel quòd ab e vocali incipiunt, & in mutum sonum desinunt, vt sunt semiuocales: vel quòd à suo sono incipiunt, & in vocalem e desinunt, vt sunt mutæ.

* legitimæ

H autem litera pro sola aspiratione adiecta est postea. Vnde & à plerisque aspiratio putatur esse, non litera: quæ proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem eleuat. Aspiratio enim est sonus vberius* eleuatus, cui cõtraria est prosodia sonus æqualiter flexus.

* elatus

K literam * Salustius ludimagister postea Latinis adiecit, vt in sono discrimen faceret duarum literarum c & q: quæ ideo superuacua dicitur, quia exceptis karta, kalendis superflua iudicatur. per c enim vniuersa exprimimus.

* Salutius.

Q literam nec Græci resonant, nec Hebræi: exceptis enim Latinis nulla alia lingua hanc habet. Hæc prius non erat. Vnde & ipsa superuacua est vocata, quia per c cuncta veteres scripserunt.

X litera vsq; ad Augusti tempora nondum apud Latinos erat: sed pro ea c & s scribebant. vnde & duplex vocatur, quia pro c & s ponitur. vnde & ex eisdem literis compositum nomen habet.

A Græcis duas literas mutuauit Latinitas, y & z. propter nomina Græca. & hæ apud Romanos

manos vſque ad Auguſti tempus non ſcribebantur. ſed pro z ſſ. ponebant, vt hilariſſat. pro y verò i ſcribebant.

Vnicuique autem literæ tria accidunt nomen, quomodo vocetur. figura, quo charactere ſignetur. poteſtas, quæ vocalis, quæ conſonans habeatur. A quibuſdam & ordo adijcitur, quæ præcedat, quæ ſequatur: vt à prior ſit, ſequens b. A autem in omnibus gentibus ideo prior eſt litera, pro eo quòd ipſa prior naſcentibus vocem aperiat. Nomina autem literarum gentes ex ſono propriæ linguæ dederunt notatis oris ſonis atque diſcretis. Nam poſtquam eas animaduerterunt, & nomina illis & figuras impoſuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex ſono literarum formauerũt: vtputa i & o, quarũ vnius ſicut exilis ſonus eſt, ita tenuis virgula: alterius pinguis ſonus, ſicut & plena figura. Poteſtatẽ autem natura, voluntas ordinem dedit.

Inter figuras literarum & apices veteres dixerunt, apicem dictum pro eo quod longe ſit à pedibus, ſed in cacumine literarũ apponitur. Eſt enim linea iacens ſuper literã æqualiter ducta.

De grammatica. CAP. V.

GRammatica eſt ſcientia rectè loquendi, & origo & fundamentum liberalium artiũ. Hæc autem in diſciplinis poſt literas communes inuenta eſt, vt iam qui didicerant literas per eã rectè loquẽdi rationem ſciant. Grammatica autem à literis nomen accepit. γράμματα enim Græci literas vocant.

Ars verò dicta eſt quod artis præceptis regulisq; conſiſtat. Alij dicunt à Græcis hoc tractũ eſſe vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id eſt, à virtute, quã ſcientiam vocauerunt.

Oratio dicta eſt quaſi oris ratio: nã orare eſt loqui & dicere. Eſt autem oratio contextus verborum cum ſenſu. Contextus autem ſine ſenſu non eſt oratio, quia non eſt oris ratio. Oratio autem plena eſt ſenſu, voce & litera.

Diuiſiones autem grammaticæ artis à quibuſdam triginta dinumerãtur & partes orationis octo: vox articulata, litera, ſyllaba, pedes, accentus, poſituræ, notæ, orthographia, analogia, etymologia, gloſſæ, differentiæ, barbariſmi, ſolœciſmi, vitia, metaplaſmi, ſchemata, tropi, proſæ, metra, fabulæ, hiſtoriæ.

De partibus orationis. CAP. VI.

PArtes orationis primus Ariſtoteles duas tradidit, nomen & verbum. deinde Donatus octo definiuit. ſed omnes ad illa duo principalia referuntur, hoc eſt, ad nomen & verbum, quæ ſignificant perſonam & actum. Reliquę appendices ſunt, & ex his originem trahũt. Nam pronomen ex nomine naſcitur, cuius officio fungitur: vt Orator ille. Aduerbiũ de nomine naſcitur: vt doctus, docte. Participium de nomine & verbo: vt lego, legens. Coniunctio verò & præpoſitio vel interiectio in complexum iſtarum cadunt. Ideò & nonnulli quinq; partes definiunt: quia iſtæ ſuperfluæ ſunt.

De nomine.

NOmen dictum quaſi notamen, quòd nobis vocabulo ſuo res notas efficiat. Niſi enim nomen ſcieris, cognitio rerũ perit. 10

Propria nomina dicta ſunt, quia ſpecialia ſunt. Vnius enim tamen perſonam ſignificant. Species propriorum nominum quatuor ſunt: prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen dictum, eo quòd nomini præponatur, vt Lucius, Quintus. Nomen vocatũ quia notat genus, vt Cornelius: Cornelij enim omnes in eo genere vocantur. Cognomen, quia nomini coniungitur, vt Scipio. Agnomẽ verò, quaſi accedẽs nomen, vt Metellus Creticus, quia Cretã ſubegit. Extrinſecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgo, eo quòd nomini cognitionis cauſa ſuperadditur, ſiue quòd cum nomine eſt. 20

Appellatiua nomina inde vocãtur, quia communia ſunt, & multorum ſignificatione conſiſtunt. Hæc in viginti octo ſpecies diuiduntur, ex quib. Corporalia dicta, quia vel videntur vel tanguntur, vt cœlum, terra.

Incorporalia, quia carent corpore, vnde nec videri, neq; tãgi poſſunt, vt veritas, iuſticia, &c. 30

Generalia, quia multarũ rerũ ſunt, vt animal. Nam & homo, & equus, & auis animalia ſunt.

Specialia: quia partem demõſtrant, vt homo. Species enim animalium homo.

Principalia: quia primam poſitionem habẽt, nec aliunde naſcuntur, vt mons, fons.

Deriuatiua eo quòd ex alio nomine deducuntur: vt à monte, mõtanus.

Diminutiua, quia minuuntur ſenſu: vt grecu- 40 lus, ſcholaſticulus.

Sono diminutiua, quia ſonant ſicut diminutiua, ſed intellectu principalia ſunt, vt fabula, tabula.

Tota græca, quia ex toto græcè declinantur: vt Caliſto. Sic enim Græcus & Latinus dicit.

Tota latina, quia ex toto in latinum vertuntur, Græcus dicit Odyſſeus, Latinus Vlyſſes.

Media dicta, quia ex parte græca ſunt, & ex parte latina. Eadem & notha, quia corrumpunt 50 vltimas ſyllabas manẽtibus prioribus, ut apud Græcos, Alexandros Menandros: apud latinos verò Alexander, Menander. Dicta autem notha quemadmodum nothus dicitur quiſquis de diſpari genere naſcitur.

Synonyma, hoc eſt plurinomina: eo quòd ſit in pluribus nominibus ſignificatio vna: vt terra, humus, tellus. Idem enim ſunt nomina.

Homonyma, hoc eſt vninomina, eo quòd ſit in vno nomine ſignificatio plurima: vt tumu- 60 lus, nunc mons breuis eſt, nunc tumens tellus, nunc ſepulchrũ. Eſt enim in vno nomine ſignificatio diuerſa.

Relatiua dicta, eo quòd ad aliam referantur personá: vt magister, pater, Dñs. Illa aút quæ dicuntur ad aliquid aliter se habentia: à contraria significatione dicta sunt, vt dexter. Dici enim dexter non poterit, nisi sinister fuerit.

Porrò qualitatis nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisq; sit ostenditur: vt sapiens, formosus, diues. Quantitatis, quia à mensura trahuntur: vt longus: breuis.

Patronymica dicuntur, eo quòd trahuntur à patribus: vt Titides, Tidei filius. Æneades Æneę filius, quamuis & à maioribus & à matribus ducantur.

Thetica vel possessiua à possessione dicuntur, vt Euandrius ensis.

Epitheta quæ latinè adiectiua vel supposita appellantur, eo quòd ad implendá sui significationem nominibus adijciantur: vt magnus, doctus. Adijce ea personis, vt magnus philosophus, doctus homo, & plenus est sensus.

Actualia ab actu descédunt: vt rex, dux, cursor, nutrix, orator.

Gentis, à géte veniũt, vt Græcus, Romanus.

Patriæ, à patria descendunt: vt Atheniensis. Thebanus.

Loci, à loco: vt suburbanus.

Verbalia dicuntur, quia de verbo nascuntur, vt lector.

Participalia, quæ sic sonant sicut participia: vt clemens, prudens.

Verbis similia: à verbi similitudine dicta, vt contemplator. Nam & verbum est imperatiui modi, futuri temporis, & nomen, quia comparationem recipit. Hæ auté omnes species à nominum appellatione descendunt.

Secunda pars nominis cóparatio. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum præfert. Cuius gradus tres sunt: positiuus, comparatiuus, & superlatiuus. Positiuus dictus, quia primus ponitur in cóparationis gradu, vt doctus. Comparatiuus, ab eo quod comparatus positiuo præfertur illi: vt doctior. Plus enim doctior nouit, quàm doctus. Superlatiuus, eò quod cóparatiuo superferatur, vt doctissimus. plus enim scit quàm doctior.

Genera dicta sunt eo quod generent: vt masculinum, fœmininum. Cætera nomina nó sunt genera, sed hoc nominum ratio & autoritas voluit. Neutrum dictum, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum nec fœmininũ. Commune dictum, quod duobus generibus nomen vnum cómunicat: vt hic & hæc canis. Cui contrarium est Epicœnum. quia vtrũq; sexum sub vno genere enunciat, vt hic passer. Est enim incerti sexus, quod nec natura nec oculis discernitur, sed sensus tamen peritia. Omne genus dictum, quia cũctis generibus seruit: masculino, & fœminino, neutro & communi.

Numerus dictus, quia per eum vel singularia vel pluralia nomina ostenduntur.

Figura, quia vel simplicia vel cópositа sunt.

Casus à cadendo dicti. per eos enim inflexa nomina variantur & cadunt. Nominatiuus casus dictus: quia per eundem aliquid nominamus, vt hic magister. Genitiuus, quia per eũ genus cuiuscunq; quærimus: vt huius magistri filius. vel * quod rem significamus: vt huius magistri. Datiuus, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus, vt da huic magistro. Accusatiuus, quia per eum aliqué accusamus: vt, accuso hunc magistrum. Vocatiuus, quia per eũ aliquem vocamus, vt ò magister. Ablatiuus, quia per eũ nos auferre aliquid cuiquam significamus, vt auferam à magistro.

*quam

Hexaptota nomina dicta, quia per sex casus varietates habét, vt est vnus. Pentaptota, quòd tantum in quinq; casibus variantur, vt doctus. Tetraptota, quòd tantũ in quatuor casibus declinantur, vt latus. Triptota, quòd tantũ in tribus, vt templum. Diptota, quòd tantum in duobus, vt Iupiter. Monaptota, quòd vno tantũ casu vtuntur, vt frugi.

De pronomine. CAP. VII.

Pronomé dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum dum iteratur. Nam cũ dicimus, Virgilius scripsit Bucolica, addimus pronomen, ipse scripsit & Georgica. sic varietas significationis, & fastidium tollit, & ornatum inducit.

Pronomina autem finita sunt, aut infinita: Finita pronomina dicta, eo quod definiunt certam personá: vt ego. me enim statim intelligis. Infinita dicuntur, quia non sunt certæ personę. De absentibus enim dicitur & incertis: vt quis, quæ, quod. Minus quàm finita appellátur, quia commemorationem faciunt notæ personæ, vt ipse, iste. Certum est enim de quo dicitur. Possessiua vocantur, eò quod nos aliquid possidere ostendunt. Nam cum dico meus, tuus, diffinio aliquid meum esse vel tuum. Relatiua dicuntur, quia ad interrogationem referũtur, vt quis est? respondetur, is est. Demonstratiua, eo quod habent demonstrationis significationem. Aliqué enim prǽsentem his demonstramus: vt hic, hæc, hoc: quæ tria & articuli nominantur.

Articuli autem dicti, quòd nominibus coarctantur. i. colligantur, cum dicimus: hic orator. Inter articulum autem & pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, quádo nomini iungitur: vt hic sapiens. Cum verò non coniungitur, demonstratiuum pronomé est: vt hic & hęc & hoc.

Omnia auté pronomina aut primigenia aut deductiua sunt. Primigenia dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Hæc viginti unum sunt. Finita tria: ego, tu, ille. Infinita vij. quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus. Minus quàm finita sex: Iste, ipse, hic, is, idem, sui. Possessiua quinq;: Meus, tuus, suus, noster, & vester. Reliqua autem deductiua dicuntur, quia ex illis deducta atque composita existũt: vt quispiá, aliquis, &c.

De verб

De verbo. CAP. IIX.

VErbum dictum eo quòd verberato aere sonet: vel quod hæc pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas inuicē loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personā: ita verbum dictum factumq; personæ. In persona verbi, agentis & patientis significatio est. Nam scribo, personæ factum est. Item scribor non personæ factum indicat, sed eius à quo patitur.

Verborum genera duo sunt: Grammaticorū atq; Rhetorum. Grammaticorum in tria cadūt tempora: instans, præteritum, & futurum. vt facit, fecit, faciet. Rhetorum autē vniuersa oratio. Verba dicuntur, veluti, Verbis bonis nos cepit. verba bona habuit. Vbi non tantùm verba quæ in tria cadunt tempora: sed vniuersa oratio est. Verborum species sunt: formæ, modi, coniugationes, & genera.

Formæ verborum inde dictæ, eo quòd nos ad vnamquamque rem informent. per has enim ostendimus quid agamus. Perfecta forma dicitur à perficiendo: vt lego. tunc enim dicendum est quando in præsenti tempore legimus. Meditatiua dicta à meditantis sensu, vt lecturio, id est, legere meditor. Inchoatiua post meditationem ab inchoantis * iudicio: vt calesco. Frequentatiua à sæpius agendo, vt lectito. Formæ enim sensum tenent: modi declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus.

* indicio

Modi dicti ab eo: quemadmodum sint in suis significationibus. Indicatiuus modus dicitur: quia significationem indicandi habet, vt lego. Imperatiuus, quia sonum habet imperandi, vt lege. Optatiuus, quia per ipsum optamus aliquid agere, vt vtinam legerem. Coniunctiuus, quia ei coniungitur aliquid, vt locutio plena sit. Nam quando dicis, cùm clamem, pendet sensus: quòd si dicam, cùm clamem, quare putas quòd taceam? plenus est sensus. Infinitiuus dicitur, eo quòd tempora definiens personam verbi non definit: vt clamare, clamasse. Cui si adiungas personam: clamare debeo, debes, debet, fit quasi finitum. Impersonalis dicitur, quia indiget persona nominis vel pronominis: vt, legitur, addis personam à me, à te, ab illo, & plenè sentitur. Sed infinitiuus modus persona tantùm verbi eget: Impersonalis verò vel pronominis persona, vel nominis.

Coniugatio dicitur eo quòd per eam ad vnum sonum multa coniunguntur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat legebo, pro legā. Harum prima & secunda mittunt futurum tempus in bo, & in bor: tertia in am, & in ar.

Genera verborum ideo dicta, quia gignunt. Nam actiuo adijcis r, & gignit pasiuum. rursum pasiuo adimis r & parit actiuum. Ipsa autem actiua dicuntur, quia agunt: vt verbero. Et pasiua: quia patiuntur, vt verberor. Neutralia, quia nec agunt nec patiuntur, vt iaceo, sedeo. His si r literā adijcis, non sonant Latinè. Communia autem dicuntur, quia & agunt & patiuntur, vt amplector. Hæc similiter deposita r litera Latina non sunt. Deponentia verò dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium à significatione pasiua, quod exit in dus, vt gloriandus.

De Aduerbio. CAP. IX.

ADuerbium dictum est eo quòd verbis accidat. vt puta, bene legi. Bene aduerbium est, legi verbum. Inde ergo dictum aduerbium quòd semper verbo iunctū adimpletur. Verbū enim solum sensum implet, vt scribo. Aduerbium autem sine verbo non habet significationem plenam, vt hodie. Adijcis illi verbum, hodie scribo. & iuncto verbo implesti sensum.

De Participio. CAP. X.

PArticipium dictum quòd nominis & verbi capiat partes, quasi participium. A nomine enim vendicat sibi genera & casus. à verbo tempora & significationes: ab vtroque numerum & figuram.

De Coniunctione. CAP. XI.

COniunctio dicta quòd sensus sentētiásque coniungat. Hæc enim per se nihil valet: sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, vt Augustinus & Hieronymus: aut verba, vt scribit & legit. Vna autem vis omnium, siue copulent, siue disiungant. Copulatiuæ autem coniunctiones dictæ, eo quòd sensum vel personas coniungant: vt ego & tu eamus ad forum ipsum, & sensum coniunxit. Disiunctiuæ dictæ, quia disiungunt res aut personas: vt ego aut tu faciamus. Subiunctiuæ dicuntur, quia subiunguntur: vt que. dicimus enim regique hominique Deoq;: non dicimus, q; regi, q; homini, q; Deo. Expletiuę dictæ, quia explent propositam rem, vt puta, si hoc non vis, saltem illud fac. Communes nominantur: quia vbiuis * præponuntur & subiunguntur: vt Igitur hoc faciam, hoc igitur faciam. Causales dicuntur à causa: eo quòd aliquid cogitent facere, vt puta, Occido illum, quia habet aurum: causa est. Rationales dicuntur à ratione, qua quisq; vtitur in faciendo: vt quomodo eum occidam ne agnoscar, veneno an ferro?

* ponuntur

De Præpositionibus. CAP. XII.

PRæpositio dicta, quòd nominibus præponatur & verbis. Accusatiuæ autem & ablatiuæ præpositiones à casibus quibus seruiunt dictæ. Loquelares verò, quia loquelis, id est, verbis semper cohærent, nec aliquid valent solæ positæ: vt di, dis. Coniunctæ verò verbis figuram faciunt, vt diduco, distraho.

De Interiectione. CAP. XIII.

INteriectio est vocata, quia sermonibus interiecta, id est, interposita affectum commoti animi exprimit: sicut cùm dicitur ab exultante eya. à dolente heu. ab irascente hem. à timente hei. Quæ voces quarumcumque linguarum propriæ sunt, nec in aliam linguam facilè transferuntur.

De voce. CAP. XIV.

VOx est aer ictus sensibilis auditu quantum in ipso est. Omnis vox aut est articulata aut confusa. Articulata est hominum: confusa animalium. Articulata est quæ scribi potest: confusa quæ scribi non potest.

De syllaba. CAP. XV.

SYllaba Græcè, Latinè conceptio dicitur siue complexio. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν γράμματα, id est, à conceptione literarum. Συλλαμβάνειν enim dicitur concipere. Vnde verè illa est syllaba quæ ex pluribus nascitur literis. Nam vnam vocalem pro syllaba abusiuè, non propriè dicimus: quæ non tam syllaba dicenda est, quàm ratio temporum. Syllabæ autem aut breues, aut longæ, aut communes sunt. Breues vocatæ, quia nunquam produci possunt. Longæ, quia semper producuntur: & nunquá corripi possunt. Communes autem quia pro scribentis arbitrio cùm necessitas cogit & producuntur, & corripiuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabæ longæ breuesque dicuntur, quia varias vocum moras aut dupla aut simpla spacia temporis habere videtur. Dyphthógæ syllabæ Græco nomine dictæ quod in eis binæ vocales iungátur. Ex his apud nos veras esse scimus quatuor ae. oe. au. eu. Ei verò apud maiores tantũmodo celebrata fuit. Syllaba autẽ apud metricos ideo semipes nominatur, quod fit dimidius pes. Nam pes duabus constat syllabis. Cùm ergo syllaba vna est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, & ob id statua honoratus est.

De Pedibus. CAP. XVI.

PEdes sunt qui certis syllabarum temporibus consistunt, nec à legitimo spacio vnquam recedunt. Pedes dicti eo quòd per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes cxxiiij sunt. dissyllabi iiij. trisyllabi viij. tetrasyllabi xvj. pentasyllabi xxxij. hexasyllabi lxiiij. Vsq; ad iiij autem syllabas pedes dicuntur. reliquæ συζυγίαι vocantur. Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum quare ita vocantur.

Pyrrichius dictus est, quia hic assiduè vel in certamine vel in ludo puerili sæpius frequentabatur, siue ab igne appellatur, qui Græcè πῦρ dicitur, quia veluti ignis celeriter labitur.

Spondęus dicitur, quia tractim sonat. Nam spondeus tractus quidam dicitur, id est, sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde hi & qui tibijs canebant in sacris gentilium spondiales nominabantur.

Trochæus verò ab eo dictus est, quòd celerem conuersionem faciat cantilenæ, & quasi rota velociter currat in metris. τρόχος enim Græcè rota dicitur.

Iambus dictus est quod ἰαμβίζειν Græci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes inuectiones vel detractiones implere poetæ sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo quod velut venenum quodammodo maledicti aut liuoris infundat.

Tribrachus qui & Chorius appellatur, dictus, quia fit ex tribus breuibus.

Molossus dictus à saltatione molossorum, quam exercuerunt armati.

Anapęstus Græcè dicitur repercussus. Græci enim ἀνάπαισιν repercussionem dicunt. Qui ideo dicitur repercussus, eo quòd repercutiatur à dactylo. Est enim illi contrarius.

Dactylus à digito dictus, quòd à longiore nodo inchoans in duas desinat breues. Sic & iste pes iuncturam vnam habet longam & duas breues. Vnde & manus oppansa palma dicitur, & pendentes digiti dactili.

Amphibrachus, quod in vtraque parte breuem habeat in medio longa interiacente. βραχὺς enim breuis dicitur.

Amphimacrus dicitur, quòd duæ hinc inde longæ habeant in medio inclusam breuem. μακρὸς enim Græcè longus dicitur.

Bacchius appellatus est, eo quòd isto pede Bacchia, id est, Liberi sacra celebrabantur.

Antibacchius vel Palimbachius dictus, quia * tractus à Bacchio est.

* iteratus, vel, vt in alijs exemplaribus, cõtrarius.

Proceleumaticus eo quòd sit ad celeuma canendum aptus.

Dispondæus autem & ditrochæus, & dijambus dictus, quòd geminis cõstent iambis, spondeis vel trochęis.

Antispastus, quòd sit ex contrarijs syllabis, ex breui & longa, ex longa & breui.

Choriambus verò, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit.

Ionici sanè propter numerorum inæqualem sonum dicti. habent enim binas longas syllabas, binasque breues.

Pæones autem à Pæone poeta suo inuentore vocati sunt. Constant ipsi ex vna longa & tribus breuibus: quæ longa iuxta nomina eorum variatim est constituta.

Epitriti quatuor ex diuisione sua nomina acceperunt, & ideo Epitriti vocati, quòd semper tres longas habeant syllabas & vnam breuem.

Syzygiæ autem sunt pentasyllabi & hexassyllabi pedes, dicti apud Græcos συζυγίαι, quasi quædá declinationes, sed hi non sunt pedes, sed appellátur pẽtasyllabi & hexasyllabi: quia vltra v & vj syllabas non procedunt. vnde non oportet in

tet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen. vt Carthaginensium Hierosolimitanorum, & Constantinopolitanorum.

Accidunt vnicuiq; pedi arsis & thesis, id est eleuatio & positio vocis. Neq; enim iter dirigere poterunt pedes, nisi alterna vice leuentur & deponantur, vt arma: ar, eleuatio est. ma, positio. In his duobus per diuisionem pedes legitimi colligũtur. Æqua diuisio est quoties arsis & thesis æquali temporum diuisione ceduntur. Dupla quoties ex his vnum alterum duplo vincit. Sescupla verò est quoties vnum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius parte vnũ plus inuenitur: in dupla vno minus habetur. Sescuplum enim dimidium dicitur. Triplũ est quando maior pars ter continet totum minus, id est tria & vnum. Epitrita est quando minus continetur à maiore & eius tertia pars. Ceduntur enim pedum membra vel per æqualitatẽ, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum. Patimur ergo inæquales hos pedes.

Pyrrichium vj vj	*vt fuga. æqua.*
Spondæum	*vt æstas. æqua.*
Dactylum	*vt Menalus. æqua.*
Anapæstum	*vt Erato. æqua.*
Dispondæum	*vt oratores. æqua.*
Proceleumaticum	*vt auicula. æqua.*
Dijambum	*vt propinquitas. æqua.*
Ditrochæum	*vt cantilena. æqua.*
Antispastum	*vt Salominus. æqua.*
Choriambum	*vt armipotens. æqua.*

Item in dupla partimur hos pedes.

Trochæum, vt meta	*dupla*
Iambum, vt parens	*dupla*
Molossum	*vt Æneas. dupla*
Tribrachum	*vt macula. dupla*
Ionicum maiorem	*Iunonius. dupla*
Ionicum minorem	*vt Diomedes. dupla*

Vnus verò tantùm est qui tripla partitione diuiditur, quæ est maxima, atque ideo minime metris adest.

Amphibrachus vt carina	*tripla*

Sescupli autem hij sunt.

Amphimacrus	*vt insulæ. sescupla*
Bacchius	*vt Achates. sescupla*
Antibacchius	*vt natura. sescupla*
Pæon primus	*vt legitimus. sescupla*
Pæon secundus	*vt colonia. sescupla*
Pæon tertius	*vt Menedemus. sescupla*
Pæon quartus	*vt celeritas. sescupla*

Restant quos epitrita partitione diuidimus.

Epitritus primus,	*vt sacerdotes. epitri.*
Epitritus secundus,	*vt conditores. epitri.*
Epitritus tertius,	*vt Demostenes. epitri.*
Epitritus quartus,	*vt Fescenninus. epitri.*

Sunt igitur æqui x. dupli vero vj. triplus vnus. sescupli vij. Epitriti iiij.

NVmerus syllabarũ in pedibus à duabus vsq; ad sex protenditur. vlterius enim nõ procedit: quia ad vsq; sex syllabas tẽduntur pedes. Tempora in pedibus sunt vt quanta vnusquisq; pes habeat. Resolutio est pedum quando pro vna longa duæ breues ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breues ponuntur: vt Virgilius. *Sectaq; intexunt abiete costas.* Abiete nũc resolutio est spõdęi in proceleumaticũ: in qua resolutione semper episynalepha sequitur. Ex vna autem lõga duæ breues fiunt: ex duabus autẽ breuibus longa nunquam fit. Findi autem solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cuius nota syllabæ agnoscũtur. Vbi enim circuli partem inferiorem bis positã aspicis, pirrichius est ᵕᵕ vbi i geminum iacens spondęus—ij—ij.

Nam nota breuis inferior semicirculus ᵕ. nota longa j iacens.—

Metra pedibus accidunt, vt à trocheo trochaicum, à dactilo dactilicum, à iambo iambicũ, de quibus paulo pòst dicendum est.

De accentibus. CAP. XVII.

ACcẽtus, qui Græcè prosodia dicitur. ex Græco nomen accepit. Nam Græcè πρὸς Latinè ad, ᾠδὴ Græcè, Latinè cantus est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini autem habent & alia nomina. Nam accentus, & tonos, & tenores dicũt, quia ibi sonus crescit & desinit: Accentus autẽ dictus, quòd iuxta cantum sit, sicut aduerbium quia iuxta verbum est. Acutus accentus dictus, quòd acuat & erigat syllabam. Grauis quod deprimat & deponat. Est enim contrarius acuto circumflexus, quia de acuto & graui constat. Incipiens enim ab acuto in grauem desinit: atq; ita dum ascendit & descendit circumflexus efficitur. Acutus autẽ & circumflexus similes sunt. Nam vtraq; leuat syllabam. grauis cõtrarius est ambobus. Nam semper deprimit syllabas cum illi leuent, vt, Vnde venit Titan, & nox vbi sidera condit. vnde hic grauis est. minus enim sonat quàm acutus & circumflexus. Monosyllaba autem pars orationis si naturaliter breuis est, vt vir, aut positiõe longa, vt ars, acutum accentum habebit. Si verò naturaliter longa, vt res, circumflexum. Dissyllaba pars orationis si priorem naturaliter longam habet, & vltimam breuem, circumflectitur, vt Musa. aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam brenem habet, vt tibia, tunc primam acuimus. Si verò naturaliter longam habet secundam, & vltimam breuem, vt Metellus, tunc mediam circumflectimus. Tetrasyllaba autem & pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. Grauis accentus cum vno accentu poni potest in dictione vna: cum vtrisque numquam, vt Catullus. In composita dictione vnus accentus est, vt armipotens, omnipotens. Accentus aũt

reperti sunt vel propter distinctionem: vt Viridique in littore conspicitur sus, ne dicas vrsus. vel propter pronunciationem, ne dicas meta breuiter, & non producta me. vel discernendæ ambiguitatis causa, vt ergo. Nam cum producitur go, causam significat, cum corripitur, con unctionem.

De figuris accentuum. CAP. XIIX.

FIguræ accentuum decem sunt quæ à Grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur.

Ὀξεῖα, id est, acutus accẽtus, linea à sinistra parte in dexteram partem sursum ducta: fit ita. ´

Βαρεῖα, id est grauis linea, à summo sinistræ in dexteram deposita, fit ita. `

Περισπωμένη, id est circumflexus, linea de acuto & graui facta exprimitur ita. ^

Μακρὸς autem, id est longa virgula iacens est ita, —

Βραχὺς, id est breuis, pars est circuli inferior, iacens ita. ᵕ

Ὑφὲν, id est cõiunctio, quia duo verba coniungit, subiecta virgula versui circũflexa fit ita. ‿

Diastole, id est distinctio, quæ è contrario separat, dextera pars circuli supposita versui, fit ita. ͵

Apostrophos pars item circuli dextra, & ad summam literã apposita, fit ita ʼ qua nota deesse ostenditur in sermone vltimas vocales, vt tribunal', pro tribunale.

Δασεῖα quod interpretatur aspiratio, id est, vbi h litera poni debet, tali figura notatur. ῾

Ψιλὴ, quod interpretatur siccitas siue purũ: id est vbi h litera esse nõ debet, tali nota ostenditur. ᾿

Quorum duorũ accentuum figuram Latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Vnde si iungas has: facis eandem aspirationis notã, H. Rursum si medium eius apicem scindis, δασεῖαν & ψιλὴν facis.

De positura. CAP. XIX.

POsitura est figura ad distinguendos sensus per cola & commata, & periodos. quæ dũ ordine suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictæ autem positura, vel quia punctis positis annotãtur: vel quia ibi vox pro interuallo distinctionis deponitur. Has Græci θέσεις vocant, latini posituras. Prima positura subdistinctio dicitur. eadem & κόμμα. Media distinctio sequens est. ipsa & κῶλον. Vltima distinctio quæ totam sententiam claudit ipsa est περίοδος: cuius vt diximus partes sunt κῶλον & κόμμα: quarum diuersitas punctis diuerso loco positis demonstratur. Vbi enim in initio pronunciationis necdum plena pars sensus est, & tamen respirare oportet, fit comma, id est particula sensus, punctusq; ad vnam literam ponitur, & vocatur subdistinctio o, ab eo quod punctum subtus, id est, ad vnam literam accipit. vbi autem in sequentibus iam sententia sensum præstat, sed adhuc aliquid superest de sententiæ plenitudine, fit colon, mediamque literam puncto notamus, & mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam literam ponimus. Vbi verò iam per gradus pronunciando plenam sententiæ clausulam facimus, fit periodus: punctumque ad caput literæ ponimus, & vocatur distinctio, id est disiunctio: quia integram separat sententiam. Hoc quidem apud oratores. Cæterùm apud poetas vbi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem præcisio verbi facta est. Vbi verò post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

De notis sententiarum.

CAP. XX.

PRæterea quædam sentẽtiarum notæ apud celeberrimos auctores fuerunt, quasq; antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus & historijs apposuerunt. Nota, est figura propria in literæ modũ posita, ad demonstrandam vnamquamq; verbi sententiarumq; ac versuum rationem. Notæ autem versibus apponuntur numero xxvj. quæ sunt nominibus infrascriptis.

Asteriscus apponitur in ijs quę omissa sunt, vt illucescant per eam notam quæ deesse videntur. Stella enim ἀστὴρ Græco sermone dicitur. a quo Asteriscus stellula est deriuatus. *

Obelus, id est virgula iacens apponitur in verbis vel sententijs superflue iteratis, siue in ijs locis vbi lectio aliqua falsitate notata est. vt quasi sagitta iugulet superuacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Græce ὀβελὸς dicitur.

Obelus supernè appunctatus ponitur in ijs de quibus dubitatur vtrum tolli debeant necne.

Limniscus id est virgula inter geminos punctos iacens, apponitur in ijs locis quæ sacræ scripturæ interpretes eodem sensu, sed diuersis sermonibus transtulerunt.

Antigraphus cum puncto apponitur, vbi in translationibus diuersus sensus habetur.

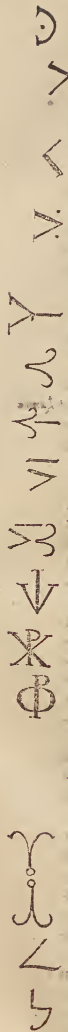
Asteriscus cum obelo: hac propriè Aristarchus vtebatur in ijs versibus qui non suo loco positi erant. ✱—

Paragraphus ponitur ad separandas res à rebus quæ in connexu concurrunt, quemadmodum in catalogo loca à locis, & regiones à regionibus, in agone præmia à præmijs, certamina à diuersis certaminibus separantur.

Positura est figura paragrapho contraria. ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines à principijs separat.

Cryphia, circuli pars inferior cum puncto ponitur in ijs locis vbi quæstio dubia & obscura aperiri vel solui non potuit.

Antisigma ponitur ad eos versus quorum ordo per)

do permutandus est, sicut & in antiquis auctoribus positum inuenitur.

Antisigma cum puncto ponitur in ijs locis vbi in eodem sensu duplices versus sunt, & dubitatur qui potius eligendus sit.

Diple, hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum.

Diple περιεστιγμένη vel ἀπερίστικτος, hanc primus Leogaras Siracusanus apposuit Homericis versib. ad separationem Olimpi à cœlo.

Diple περιεστιγμένη id est, cum geminis punctis. hanc antiqui in ijs apponebant, quæ Zenodotus Ephesius non rectè adiecerat, aut detraxerat aut per mutauerat, in ijs & nostri ea vsi sunt.

Diple ὀβελισμένη interponitur ad separandas in comœdijs vel tragœdijs periodos.

Versa obelismene quoties strophe & antistrophus infertur.

Aduersa cum obelo ad ea ponitur quæ ad aliquid respiciunt, vt:

Nos ne tibi fluxas Frigiæ res vertere fundo
Conamur nos, an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit —

Diple supernè obelata ponitur ad conditiones locorum ac temporum personarumque mutatas.

Recta & aduersa superne obelata ponitur finita loco suo monade significante similem sequentem quoque esse.

Ceraunium ponitur quoties multi versus improbatur, nec per singulos obelantur, κεραυνὸς enim fulmen dicitur.

Κρίσιμον hæc sola ex voluntate vniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur.

PHIETRO, id est fortis vel frontes. hęc vbi aliquid obscuritatis est ob sollicitudinem ponitur.

ANNOTAT.

Emēdo Phi & Rho. Notā enim ex hisce duabus literis cōposita videtur. Cumq; ipse Isidorus hanc notam dicat solere poni ob sollicitudinem, equidem crediderim per hanc notam significari φροντίον hoc est obscurum esse locum, ideoq; diligentius de eo cogitandum esse.

Anchora superior ponitur, vbi aliqua res magna omnino est.

Anchora inferior vbi aliquid vilissimè aut inconuenientius denunciatum est.

Κορωνὶς nota tantùm in fine libri apponitur.

Ἄλογον nota quæ ad mendas adhibetur.

Fuerunt & aliæ librorum notæ pro agnoscendis ijs quæ per extremitates paginarum exponuntur. vt vbi lector in liminari huiusmodi signum inuenerit ad textum recurrens eiusdem sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem cuius similem superiacentem notam inuenerit.

De notis vulgaribus. CAP. XXI.

VVlgares notas Ennius primus mille & centum inuenit. Notarum vsus erat, vt quicquid pro concione vel contentione, aut in iudicijs diceretur, librarij scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisque verba, & quo ordine exciperet. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus cōmentatus est notas. sed tantum præpositionum. Post eū Tertius Persannius, Philargius, & Aquila libertus Mecænatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, cōtracto omnium digesto [illegible] & aucto numero, opus effecit in quinq; milia. Notę aūt dictæ, eo quod verba vel syllabas pręfixis characteribus notēt, & ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerant propriè iam notarij appellantur.

De notis iuridicis. CAP. XXII.

QVædam autem literæ in libris iuris verborum suorum notæ sunt, quo scriptio celebris breuior fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B & F bonum factum. per s & c senatus consultum. per R & p. respublica. per p & r. populus Romanus. per d. & t. dūtaxat: per supinam m literam mulier. per p secundum naturam pupillus: per P verso capite, pupilla. per vnum k kaput. per duo kk iuncta kalumniæ kausa: per i & e, iudex esto. per d & m. dolū malum. Cuius generis plurimæ consimiles notæ in libris antiquis inueniuntur. Has iuris notas nouitij imperatores à codicibus legum abolendas sanxerunt: quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserūt scribendas in legibus literas, vt nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda & vitanda apertè demonstrent.

De notis militaribus. CAP. XXIII.

IN breuiculis quoque quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, quæ inspiceretur, quanti ex militibus superessent, quantique in bello cecidissent. T nota in capite versiculi posita superstitem designabat. Θ verò ad vniuscuiusque defuncti nomen apponebatur. Vnde & habet per medium telum, Idest mortis signum. de qua Persius ait.

Et potis est nigrum vitio præfigere theta.

Cùm autem pueritiam significare vellent, A litera vsi sunt: sicut mortem significabant cum ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione proprię erant notæ.

De notis literarum. CAP. XXIV.

NOtas etiam literarum inter se veteres faciebant, vt si quid occultè inuicem scriptura significare vellent mutuo scriberent. testis est Brutus, qui vsus ijs literis ea quæ acturus erat, notabat, ignorātibus alijs quid sibi vellēt eæ literæ. Cæsar quoq; Augustus ad filiū, cum inquit, Innumerabilia incidūt assiduè « quę scribi ad alterutrū oportet, & esse secreta. ha« beamus ergo inter nos notas si vis tales, vt cū a« liquid notis scribendū erit, pro vna quaq; litera « scribamus sequentē. hoc modo, pro a, b. pro b, c. « & deinceps eadē ratiōe cæteras. pro z aūt, litera « redeun-

redeundum erit ad duplex a a. Quidametiam versis verbis scr bebant.

De notis digitorum. CAP. XXV.

SVnt quædam & digitorum notæ, sunt & oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur: sic mos est militaris, vt quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat. alij quia voce non possunt, gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica, Quasi in choro pila ludens, dotatim dat sese, & communem facit. Alium tenet, alij adnutat, alibi manus est occupata, alij peruellit pedem, alij dat anulum spectandum, & à labris alium inuocat. cum alio cantat, attamen alijs dat digito literas. Et Salomon: Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.

De Ortographia. CAP. XXVI.

ORtographia Græcè, Latinè recta scriptura interpretatur. ὀρθὴ enim Græcè recta: γραφὴ, scriptura dicitur. Hæc disciplina docet quemadmodum scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita orthographia de scribendi peritia: vtputa ad, cùm est præpositio, d, literam, cùm est coniunctio, t literam accipit.

Haud, quando aduerbium est negandi d litera terminatur, & aspiratur in capite. quando autem coniunctio disiunctiua est, per t literam sine aspiratione scribitur.

Apud præpositio per d scribitur, sicut ad. vt apud patrem. quoniam veteres sæpe apud pro ad vsi sunt, duabus ex ijs medijs literis subtractis.

Interdum autem aliæ literæ in locum aliarum literarum ritè ponuntur. B & p literis quędam cognatio est. Nam pro Pyrrho dicimus Birrhum. Ç, & g quandam cognationem habent. Nam cùm dicimus centum & trecentos, postea dicimus quadringentos, g ponentes pro c. porrò inter c & q quædam cognatio est. nam huiusce per c. cuiusque per q scribimus. Cùm autem præpositio per c scribenda est, si autem aduerbium fuerit, per q.

Dicimus enim quum lego, Deus per e solam: dæmon per æ dyphthongon est notandus.

Equus quod est animal, per e scribendus. Æquus quod est iustus, per æ dyphthongon est scribendus. Exul addita s debet scribi: quia exsul dicitur, qui extra solum est. Exultat, melius sine s litera scribitur. Nam cum ipsa x ex c & s constat, quomodo cùm in ea sit s rursus ei additur alia?

Æquor per dyphtongon scribendum, quia non ab aqua, sed ab æqualitate nomen est factum.

Forsitan per n in fine scribendum, quia integrum eius est Fortè si tandem.

Fedus quod est deformis, per e solam scribendum: fœdus quod est pactum, cum œ dyphthongo scribendum.

Formosus sine n scribitur: quia à forma vocatur.

Gnatus quod est filius, per g scribendum: quia facit generatus.

H, quæ aspirationis nota est, in Latino tantùm vocalibus iungitur: vt honor, homo, humus. Aspiratur autem & consonantibus. sed in Græcis & Hebræis nominibus. Heus autem & heu interiectiones per h scribendæ.

I literam inter duas vocales constitutam bis scribi quidam existimabant, vt Troia Maia, sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in vna syllaba scribuntur. Sed I litera inter duas vocales constituta, pro dupla habetur.

Id, pronomen neutri generis per d scribitur, ab eo quod est is, ea, id: quia facit idem. Quòd si verbū est tertiæ personæ per t notabitur, ab eo quod est eo, is, it: quia facit itur.

K literam antiqui præponebant quoties a sequebatur, vt kaput, * kama, kalamus. Nunc autem Kartago & kalendæ per eandem tantùm scribuntur. Omnia autem Græca nomina qualicunque sequente vocali per k sunt scribenda.

* kanna

Lætus per æ dyphthongon scribitur: quia lætitia à latitudine vocata est, cui contraria est tristitia, quæ angustiam facit. L autem litera interdum pro d litera vtimur. vt latum pro datum, & calamitate pro cadamitate. à cadendo enim nomen assumpsit calamitas.

Maxumus an maximus, & si quæ similia sunt, qualiter scribi debeant quæsitum est. Varro tradidit Cæsarem per i huiusmodi verba enunciare & scribere solitum esse. inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, vt maximus, optimus, pessimus scribatur.

Malo per vnum l scribendum: quia magis est volo, Malle per duo ll, quia est magis velle: Volo, nolo per vnum l. velle & nolle per duo. Nolo enim, non volo est, nolle non velle.

Os si vultum aut ossa significat per o solam scribendum est, si personam h præponenda est.

Ora finium per o. hora diei, per h scribendum.

Onus si de onere venit per o solam scribenbendum, si de honore, cum h aspiratione.

Præpositio, & præterea, per æ dyphthongon scribendum.

Penè verò quod est coniunctio per e.

Pœna quod est supplicium, per œ.

Q litera tunc rectè pręponitur, cùm illā statim u litera sequitur, & alia quælibet vna pluresve vocales iunguntur, ita vt vna syllaba fiat. Cætera per c scribuntur.

Quæ, pronomen cum a scribendum. que coniunctio, sine a.

Quid, per d literam scribitur cùm pronomen est,

est, per t, cùm verbum: cuius positio prima est queo quis quit, & in compositione nequeo, nequis, nequit.

Quod quando Pronomen est, per d scribendum. quando numerus, per t: quia totidem per t scribitur.

Quotidie per q scribendum non per c, vt sit quot diebus.

R litera communionem habet cum s litera. Itaque apud antiquos honos, labos, arbos dicebatur. nunc honor, labor, arbor.

Sat per t scribi oportet, quia integrum eius facit satis.

Sed, per d oportet scribi. apud antiquos enim sedum dicebatur, nos finales duas literas abscidimus.

Tantus sicut & quātus in medio m habebāt: Quàm enim & tam. vnde & quantitas, quantus, tantus.

Væ interiectio cum a scribenda. Vę coniunctio, sine a.

Christus quia Græcum est per X id est Ch scribendum. ita Chrisma.

Y & Z literis sola Græca nomina scribuntur. Nam cum iusticia z literæ sonum exprimat, tamen quia Latinum est, per t scribendum est. Sicut militia, malitia, nequitia, & cætera similia.

In dubijs quoque verbis consuetudo veterum erat, vt cum eadē litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ syllabæ apicem apponebant. vtputa populus an arborem significaret, an hominū multitudinem, apice distinguebatur. sic & vbi literæ consonantes geminabātur, Sicilicū superponebāt, vt sella, serra, asseres. Veteres enim nō duplicabāt literas, sed supra sicilicos apponebāt. qua nota admonebatur lector geminandam esse literam: & Sicilicus, quia in Sicilia inuentus est primò.

De Analogia.

ANalogia Græcè, Latinè similium comparatio, siue proportio nominatur. Cuius hæc vis est, vt quod dubium est, ad aliquod simile quod non est dubium referatur, vt incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio analogiæ colligitur, id est qualitate, comparatione, genere, numero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, & similitudine temporum. Si quidem de ijs vnum defuerit, iam non est analogia, id est, similitudo, sed est anomalia, id est, extra regulam, vt lupus & lepus, totum conuenit, sed dissentiunt casu: facit enim lupi, leporis. Nam regulariter est, dum quæris vtrum trames masculinum an fœmininum sit, similis est illi in omni declinatione limes; & erit masculinum. Item funis si incerti generis esse credis, similis est illi panis in declinatione, & erit masculinum. Item ex comparatione positiuorum: vt si dicas, doctus, magnus, positiui sunt & sui similes. Fit & per diminutionem, vtputa funem masculinum esse funiculus ostendit. sicut marmor neutri generis esse, marmusculum indicat. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione. sed hoc non semper, vt pistrinum pistrilla. sed scire debemus ex positione, id est, primitiuo, declinationem; & ex diminutione genus colligere.

De Etymologia.

ETymologia est origo vocabulorum, cùm vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles σύμβολον, Cicero annotationem nominauit: quia nomina & verba rerū nota facit exemplo proposito, vtputa flumen, quia fluendo creuit, à fluendo dictum. Cuius cognitio sæpe vsum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cùm videris vnde ortum est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem omnia nomina à veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quędam & secundum placitum: sicut & nos seruis & possessionibus interdum secundum quod placet nostræ voluntati nomina damus. Hinc est quòd omnium nominum etymologiæ non reperiuntur: quia quædam non secundum qualitatem qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanæ voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiæ nominum, aut ex causa datæ, vt reges à rectè agendo: aut ex origine, vt homo quia sit ex humo: aut ex contrarijs, vt à lauando lutum, dum lutum non sit mundum, & lucus, quia vmbra opacus, parum luceat. Quædam etiam facta sunt ex nominum deriuatione, vt à prudentia prudens. quædam etiam ex vocibus, vt à garrulitate garrulus. quædam ex Gręca etymologia orta & declinata sunt in Latinum, vt sylua, domus, Græcè ὕλη, δῶμα. Alia quoque ex nominibus locorum vrbium vel fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diuersarum gentium sermone vocantur. Vnde & origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina incognita Latinis & Græcis.

De glossis.

GLossa Græca interpretatione linguæ sortitur nomen. Hanc Philosophi aduerbium dicunt: quia vocem illam de cuius qualitate requiritur, vno & singulari verbo designat. Quid enim illud sit in vno verbo positum declarat, vt Conticescere est tacere. Item, Latus haurit apertum: haurit, percutit. Item cum terminum dicimus finem: aut populatas interpretamur esse vastatas, & omnino cùm vnius verbi rem vno verbo manifestamus.

De differentijs.

DIfferentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem & de altero nominant. Hæc enim duo quadam inter

se communione confusa, coniecta differētia secernuntur, per quā quid sit vtrūq; cognoscitur: vt cum quæritur, quid inter regem sit & tyrannum, adiecta differentia quid vterq; sit definitur, vt Rex modestus & tēperans, tyrannus verò crudelis. Inter hæc enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit vtrumque cognoscitur. sic & cætera.

De barbarismo.

BArbarismus est verbum corrupta litera vel sono enunciatū. litera, vt floriet, dum florebit dicere oporteat. sono, si pro media, prima syllaba producatur, vt latebrę, tenebræ. Appellatus autē barbarismus à barbaris gentibus, dum latinę orationis integritatem nescirent. vna quæq; enim gens facta Romanorum cū suis * operibus, vicia quoq; & verborum & morum Romam transmisit.

al. opibus.

Inter barbarismum aūt & barbarolexim hoc interest, quòd barbarismus in verbo latino fit, dum corrumpitur: quando aūt barbara verba latinis eloquijs inseruntur, barbarolexis dicitur. Item quando in prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur: quando in metro, metaplasmus dicitur.

Barbarismus autem fit scripto & pronunciatione. Scripto iiij modis, si quis in verbo literā vel syllabam adijciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronunciatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus, & reliquis quæ sequūtur. Per tempora quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba breuis ponatur, aut pro breui longa. Per tonos, si accētus in alia syllaba cōmutetur. Per aspirationem, si adijciatur h litera vbi non debet, aut detrahatur vbi esse oportet. Per hiatū, quoties in pronunciatione scinditur versus antequam compleatur: siue quoties vocalis vocalem sequitur. ut Musae Aonides. Fit barbarismus & per Motacismos, iotacismos, & Labdacismos.

Motacismus est quoties m literam vocalis sequitur ut bonum aurum, iustum amicum, sed & hoc vitium aut suspensione m literæ, aut detractione vitamus.

Iotacismus est quoties in iota litera duplicatur sonus, ut Troiia, Maiia. vbi earum literarū adeo exilis erit pronunciatio vt vnum iota non duo sonare videatur.

Labdacismus est, si pro vno l duo pronunciantur, vt Afri faciunt. sicut Colloquiū pro cōloquium: vel quoties vnum l exilius, duo largius proferimus, quod contra est. Nam vnū largius, duo exilius proferre debemus.

Collisio est quoties nouissimæ syllabæ finis in alterius principio est, vt matertera,

De solœcismo.

SOlœcismus est plurimorum verborum inter se inconueniens compositio: sicut barbarismus vnius verbi corruptio. Verba enim non recta lege cōiuncta solœcismus est. vt si quis dicat, inter nobis, pro inter nos. aut dare veniam sceleratorum, pro sceleratis. Dictus aūt solœcismus à ciuibus Silicibus: qui ex vrbe Solœ quæ nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, cum apud Italos commorantes, suam & illorum linguam vitiosè inconuenienterq; confunderent, solœcismo nomē dederūt. Vnde & similiter loquentes, solœcismos facere dicuntur.

Solœcismus autem apud poetas schema dicitur, quoties in versu necessitate metri factus inuenitur. Cum autem non inuenitur necessitas, permanet solœcismi culpa.

Solœcismus fit duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidētia partium orationis. Per partes orationis fit, si alteram partem pro altera ponamus: vtputa si præpositiones aduerbijs applicemus. Per accidentia fit, id est per ea quæ accidunt partib. orationis, vtputa per qualitates, genera, numeros, figuram, casus. Per ista igitur omnia fiūt solœcismi, sicut Donatus exposuit. fiunt præterea & plurimis modis. Nam Lucilius centum genera solœcismorum dixit, quos oēs vitare potius quàm sequi debet, qui regulam rectè loquendi studet tenere.

De vitijs.

VItia apud Grammaticos illa dicuntur quæ in eloquio cauere debemus. Sunt autem hæc, barbarismus, solœcismus, acyrologia cacemphaton, & reliqua.

Barbarismus est corruptio verbi vnius. vt si tertiam syllabam quis producat in Ignoscere.

Solœcismus cōpositio vitiosa verborū. vt si aliquis dicat, inter hominibus, p inter homines.

Acyrologia non propria dictio, vt, Liceat sperare timenti. Proprium est autem timenti formidare, non sperare: & gramineo in campo. Proprium est graminosum dicere campum, non gramineum.

Cacemphaton dictio obscœna vel incompositè sonans. Obscœna, vt His animum arrecti dictis. Incōposita, vt, Iuuat ire & Dorica castra videre. Mala enim compositio fit ab ea syllaba incipere, qua superior finierat. sed & si alio modo quolibet incomposita dictio proferatur, cacemphaton dicitur.

Pleonasmos adiectio vnius verbi superuacua: vt, in Virgilio

Hactenus aruorum cultus & sidera cœli.

Neq; enim alibi nisi in cœlo sunt sidera.

Perissologia adiectio plurimorum verborum superuacua, vt viuat Ruben & non moriatur: dum non sit aliud viuere quàm non mori. Est in Esaia, Aure audietis. Et apud Ioannē, Quod vidimus oculis nostris, dum nō aliter videmus nisi oculis. Et, Locutus sum lingua mea.

Macrologia longiloquium, res non necessarias comprehendens, vt Legati nō impetrata pace retrò vnde venerant domum reuersi sunt.

Tautologia, id est eloquium iteratū, vt Si fata virum seruant, si vescitur aura etherea, neque adhuc crudelibus occupat vmbris. Totū enim quod

quod repetitur vna res est, sed crebro sermone enunciata.

Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, vt, Cui pharetra ex auro: deest enim, erat.

Tapinosis est humilitas, statum magnæ rei dictis infirmans: vt,

Apparent rari nantes in gurgite vasto.

Gurgitem posuit pro mari.

Kacosintheton vitiosa compositio, vt,

Versaq; iuuencum Terga fatigamus hasta.

Amphibologia, ambigua dictio: quæ fit aut per casum accusatiuum, vt illud responsum appollinis ad Pirrhum:

Aio te Æacida Romanos vincere posse:

In quo nō est certum, quem in illo versu monstrauerit esse victorem. Fit & amphibologia per incertam distinctionem: vt Bellū ingens geret Italia. Incerta distinctio, vtrum bellum ingens, aut ingens Italia. Fit & per commune verbum, vt si quis dicat Criminatur Cato: vadatur Cicero: præstolatur Brutus: dedignatur Antonius, nec addat quem, vel à quo. Cato enim Philosophus aliorū crimina reprehendebat: Cicero defensor causarū erat: Vades enim dicūtur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate nō ostendit quem criminetur Cato, pro quo agat Cicero. Vadat enim id est causam agit, & non dicit cuius. Fit & per homonymia, quādo vno nomine multa significantur: vt acies, & non addas aut ferri, aut oculorum, aut militum.

De metaplasmis.

Metaplasmus Grȩca lingua, Latinè dicitur transformatio: qui fit in vno verbo propter metri necessitatem, & licentiā poetarum, cuius species hæ sunt.

Prothesis appositio in principio verbi, vt gnato pro nato. Epēthesis appositio in medio, vt relliquias, pro reliquias. & maneant in relligione nepotes, pro religione.

Paragoge appositio in fine, vt admittier, pro admitti, & potestur, pro potest.

Apheresis, abscisio de principio, vt temno ꝓ contemno.

Syncope, abscisio de medio, vt forsan, pro forsitan.

Apocope, abscisio de fine, vt sat pro satis.

Ectasis, productio cōtra naturam, vt, Italiam fato profugus &, Exercet Diana choros.

Systole, correptio contra naturam. Aquosus Orion, &, Vrbemq; Fidenam, cū prima syllaba produci debeat.

Diȩresis discisio vnius syllabȩ in duas, vt Diues pictai vestis, pro pictȩ, & aulai pro aulæ.

Episynalœphe, cōglutinatio duarum in vnā, vt prende coronas, & ianva pro ianua.

Synalœphe, collisio vocaliū adiuncta vocalibus: vt,

Atq; ea diuersa penitus dum parte geruntur.

Eclipsis, collisio consonantiū cū vocalibus: vt,

Multum ille & terris iactatus & alto.

Antithesis, contraria positio literæ pro alia litera: impete pro impetu, & olli pro illi.

Metathesis, transpositio literæ, vt Euandre pro Euander, Timbre pro Timber.

Inter barbarismum & figuras hoc est latinā & perfectam elocutionem esse dicūt Metaplasmum, qui in vno sermone, ratione fit vitiosus. Itē inter solœcismū & schema, id est, perfectā cōnexionem sermonum, figura est, quæ fit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo metaplasmi & schemata media sunt: & discernūtur peritia & imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

De schematibus.

Schemata, ex Græco in Latinū eloquiū figuræ interpretantur, quæ fiunt in verbis vel sententijs per varias distinctionum formas propter eloquij ornatum. Hæc dum multa sunt apud Grammaticos, ista inueniuntur.

Prolepsis est præsumptio, vbi ea quæ sequi dicunt, anteponuntur: vt, Interea reges ingenti mole Latinus. Debuit enim sic dicere, Interea reges ingenti mole, & statim adijcere quod sequitur. Procedūt castris: deinde dicere Latinus, &c. sed facta est pro ornamento præsumptio rei, & qui sequi debuere reges interpositi sunt in septē versibus, & postea additum est, Procedunt castris. Inde prȩsumptio, quia anteposita sunt quȩ sequi debuere.

Zeugma est clausula, cum plures sensus vno verbo clauduntur, quæ fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbū ponitur, quod sentētias iungit. In primo, vt, Vertitur œnophori fundus sententia nobis, In medio, vt, Græcia Sulpitio forti data, Gallia Cottæ. In postremo, vt, Nāq; hoc tempore Obsequium amicos, veritas odium parit.

Hypozeuxis est figura superiori contraria, vbi in singulis sensibus propria vnicuiq; clausula est: vt, Regem adit, & regi memorat nomenq; genusque.

Syllepsis est in dissimilibus clausulis, aut pluralis dictio singulari verbo finita, vt, Socijs & rege recepto. aut singularis dictio plurali verbo expleta, vt, Sunt nobis mitia poma, Castaneæ molles, & pressi copia lactis. Supra enim sunt dixit. Hic debuit dicere, Est pressi copia lactis. Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, sed & per accidentia partibus orationis. Nam vbi & pro multis unus, & pro vno multi ponuntur, syllepsis est. pro multis vnus, vt est illud, Vterumq; armato milite complēt. cum nō vno, sed multis militibus. Itē pro vno multi, vt in Euangelio, Latrones qui crucifixi erāt cū eo improperabant ei. vbi pro vno vterq; inducitur blasphemasse.

Anadiplosis est, quādo ab eodem verbo quo prior versus finiuit, sequens versus incipit, vt est illud,

Certent & cignis vlulæ, sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in syluis, inter delfinas Orion.

Anaphora est repetitio eiusdē verbi per principia versuum plurimorum, vt, Nos te Dar-

Nos te Dardania incensa tua qui arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor.

Epanaphora est in vno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, vt
Te nemus Angitiæ vitrea te Focinus vnda.
Te liquidi fleuere lacus.

Epizeusis in vno sensu congeminatio verbi, vt, Sic sic iuuat ire sub vmbras.

Epanalepsis est sermonis in principio versus positi, eiusdem in fine replicatio, vt est illud,
Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Paranomasia est in significatione diuersa dictio penè ipsa, vt illud, Abire an obire te conuenit, id est exulem fieri, an mori.

Schesis onomaton, multitudo nominũ coniunctorum quodam ambitu copulata, vt, Nubila, nix, grando, procellæ, fulmina, venti.

Paromœon est multitudo verborum ex vna litera inchoantium, quale est apud Ennium,
O Tite tute Tati tibi tanta tiranne tulisti.
Sed hoc bene tẽperat Virgilius dũ nõ toto versu vtitur hac figura, vt Ennius, sed nũc in principio versus tantùm, vt est illud. Sęua sedẽs super arma. nunc in medio, vt,
Quæq; lacus latè liquidos, quæq; aspera dumis.
Nunc autem in fine, vt,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.

Homoptoton est cum plurima nomina per vnum casum denunciantur, vt est illud,
Sed neq; currentem, sed nec cognoscit euntem,
Tollentemq; manus saxumq; immane mouentem.

Homoteleuton est cum vno modo verba plurima finiuntur, vt abijt, abcessit, euasit, erupit.

Polyptoton est cum diuersis casibus sententia variatur, vt,
Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti.
Marci dona papè Marco spondente recusas.
Marcus dixit ita est, assigna Marce tabellas.

Hirmos est sententia continuatæ orationis tenorem suum vsq; ad vltimum seruans, vt,
Est in secessu longo locus, insula portum, & reliqua.
Hinc enim in lõgum vadit sensus vsq; ad illud,
Desuper horrendis atrum nemus imminet vmbris.

Polysyntheton est dictio multis concatenata coniunctionibus, ut,
Tectumq;, laremq;, armaq;, Amicleumq; canem.

Dialyton vel asynthetõ figura est, quę è contrario sine coniunctionibus solutè ac simpliciter effertur, vt Venimus, vidimus, placuit.

Antitheton est, vbi contraria contrarijs opponuntur, & sententiæ pulchritudinem reddunt, vt illud.
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis:
Mollia cum duris: sine pondere, habentia pondus.

Hypallage est quotiescunq; per contrarium verba intelliguntur, vt, Dare classibus Austros, cum ventis naues demus, non nauibus ventos.

De tropis.

TRopos Græco nomine Grammatici vocant, qui Latinè modi locutionum interpretãtur. Fiunt aũt à propria significatiõe ad non propriam similitudinem. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus xiij vsui tradendos conscripsit.

Metaphora est verbi alicuius vsurpata trãslatio, sicut dicimus, fluctuare segetes, gemmare vites, dum in ijs rebus fluctus & gemmas non inuenimus, in quibus hæc verba aliunde trãsferuntur: sed hæ atq; aliæ tropicæ locutiones ad ea quæ intelligenda sunt propterea figuratis amictibus obteguntur, vt sensum legentis exerceant, & ne nuda atq; in prõptu posita vilescãt.

Fiunt autem metaphoræ iiij modis. ab animati ad animale, vt,
Aligeros conscendit equos.
Metaphoricè loquens miscuit quadrupedi alas auis, & quo cursu deserta petiuit, miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimali ad inanimale, ut,
Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina.
Miscuit vsum terræ aquis, dum arare & sulcum premere ad terram pertineat, non ad mare. Ab inanimali ad animale, vt florida iuuẽtus: miscuit flores inanimales, iuuentuti quæ animam habet: Ab animali ad inanimale, vt,
Tu Neptune pater cui tempora cana crepanti
Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
Profluit Oceanus, & flumina crinibus errant.
Mentum enim & tempora & crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. Sic & alia rerũ nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia trãsferũtur, vt oratio perornetur. Metaphora autem aut partis vnius est, vt fluctuare segetes, non potes dicere segetare fluctus: aut antistropha est, id est, reciproca, vt remigium alarum. Nam & alę nauium & alarum remigia dicuntur.

Catachresis, est alienæ rei nomen appositũ: & eo à metaphora differt, quòd illa, vocabulum habenti largitur aliud: hæc quia non habet proprium, alieno vtitur: vt, Faciemq; simillima lauro: &
Nunc vna ambæ iunctisq; feruntur, Frontibus, & longa sulcant vada salsa carina:
Dum facies, & frons tantùm animalium & hominum sint. Quod nomen si poeta non apposuisset naui, quid proprium eidem parti diceret non haberet.

Metalepsis tropus à præcedente indicans quod sequitur.
Inq; manus cartæ nodosaq; venit arundo.
Nam per manum verba, per arundinem literæ significatæ sunt.

Metonomia est trãsnominatio ab alia significatiõe ad aliã proximitatẽ trãslata. Fit aũt multis modis. aut enim per id quod continet, id qđ cõtinetur ostẽdit, vt theatra plaudũt, prata mugiunt: dũ illic homines plaudãt, hic boues mugiant: aut cõtrà per id qđ cõtinetur id qđ cõtinet, vt, Iã ꝓximus ardet Vcalegõ, dũ nõ ille sed domus eius arderet. Itẽ per inuentorẽ id qđ inuẽtũ est, vt, Sine Cerere & libero friget venus: &
Commixtam Vulcanus mittit ab astra famillam.

Vult enim per Cererem frumenti inuentricem intelligere panem: per Liberum inuentorem vitis, vinum: per Venerem libidinem: per Vulcanum, ignem. At contrà per Inuentum inuentorem demõstrant. vt, vinum precamur pro Libero qui vinum apud Græcos inuenit. Item per efficientem, id quod efficitur, ficut Pigrum frigus, quòd pigros homines faciat: & timor pallidus, eo quòd pallidos homines reddat. At cõtrà per id quod efficitur efficiens: vt, Iungit equos auri genitor, spumátiaq; addit fræna loris: Spumantia frena dixit, cũ vtiq; non ipsa faciant spumas, sed equus, q̃ ea gerit spumis conspergat infusis.

Antonomasia est pro nomine; id est vice nominis posita, vt Maia genitus pro Mercurio. Qui tropus fit tribus modis. ab animo, vt magnanimusq; Anchisiades. a corpore, vt ipse arduus: extrinsecus. ut,

Infelix puer atq; impar congressus Achilli.

Epitheton suprapositum nomen. pręponitur enim ꝓpriò nomini. vt Alma Ceres, obscœniq; canes, importunæq; volucres. Inter antonomasian autem & epitheton hoc differt, quòd antonomasia, pro vice nominis ponitur: Epitheton autẽ nunquam sine nomine est. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus.

Synecdoche est conceptio: cũ à parte totũ, vel à toto pars intelligitur. Eo enim & per speciem genus, & per genus species demõstratur: sed species pars est, genus autem totum. A toto enim pars intelligitur. vt,

Quum multæ glomerantur aues, ubi frigidus annus
Transpontum fugat.

Non enim totus annus est frigidus, sed pars anni. id est hiems. At contra à parte totum, vt,

Flammas cum regia puppis Extulerat.

Vbi nõ solũ puppis, sed nauis: & non nauis, sed qui in ea: & non omnis, sed vnus flãmas extulit.

Onomatopœia, nomẽ fictum ad imitandum sonum vocis confusæ, vt stridor valuarum, mugitus boum, balatus ouium.

Periphrasis est circũloquium: dum res vna plurimis verbis significatur, vt auras vitales carpit. Significauit enim per copulationem verborum vnam rem, hoc est, viuit. Hic autem tropus geminus est. Nam aut veritatem splendidè producit, aut fœditatem circuitu euitat. Veritatem splendidè producit, sicut,

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Titoni croceum linquens aurora cubile.

Vult enim dicere, iam lucescebat, aut dies ortus, erat. Fœditatem circuitu deuitat, sicut:

Placitumq; petiuit Cõiugis infusus gremio per membra soporem.

Hoc enim circuitu euitat obscœnitatem & decenter ostendit concubitum.

Hyperbaton est transcẽsio, cum verbum aut sententia commutatur. Huius species quinque sunt, Anastrophe, Hysteron proteron, parenthesis. tmesis, synthesis.

Anastrophe verborum ordo pręposterus, vt, littora circum, pro circum littora.

Hysteron proteron, sententia ordine commutata: ut,

Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit.

Ante enim ad ęquora venit, & sic tetigit fluctus.

Parenthesis, vbi interponimus sententiã nostram; qua ex medio remota integer sensus perdurat; vt

Aeneas (neq; enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naues præmittit Achatẽ.

Est enim ordo Aeneas rapidum pręmittit Achatem. Nam illud in medio parenthesis est.

Tmesis est sectio vnius nominis per interpositionem verborum: ut,

Multum ne bulæ circum Dea fudit amictum,

Pro circumfudit.

Synthesis est, vbi ex omni parte confusa sunt verba, vt illud,

——Iuuenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audendi extrema cupido est
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes aditis arisq; relictis
Dij quibus imperium hoc steterat, succurritis vrbi
Incensæ, moriamur, & in media arma ruamus

Ordo talis est, Iuuenes fortissima pectora, frustra succurritis vrbi incensæ, quia excessere dij quibus hoc imperiũ steterat. Vnde si vobis cupido certa est me sequi, audentem extrema, ruamus in media arma & moriamur.

Hyperbole est excelsitas fidem excedens vltra quàm credendũ est: vt, sydera verberat vnda & Terram inter fluctus aperit. Hoc enim modo vltra fidem aliquid augetur: nec tamen à tramite significãdæ veritatis erratur, quamuis verba quibus indicatur excedant, vt voluntas loquentis non fallentis appareat. quo tropo non solũ augetur aliquid sed & minuitur: augetur, vt velocior aura: minuitur, ut, mollior pluma. durior saxo.

Allegoria est alieniloquium. aliud enim sonat, aliud intelligitur: vt,

Tres in littore ceruos Conspicit errantes.

Vbi tres duces belli punici, vel tria bella punica significantur. Et in Bucolicis, Aurea mala decẽ misi, idest ad Augustũ decem eglogas pastorũ. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent vij. Ironia, Antiphrasis, Ænigma Charientismos, Parœmia, Sarcasmos, Astismos.

Ironia est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callidè aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur. vt est illud:

Vestras Eure domos, illa se iactet in aula
Aeolus, & clauso ventorum carcere regnet.

Et quomodo aula, si carcer est? Soluitur enim pronuntiatione. Nã carcer pronuntiatio est: iactet in aula, Ironia est, & totum per contrariam pronuntiationem enunciatur per Ironiæ speciem, quæ laudando deridet.

Antiphrasis est sermo è cõtrario intelligẽdus: vt lucus, quia caret luce per nimiam nemorum vmbram. & manes, id est mites & modesti, cum

sint terribiles & immanes, & Parcæ & Eumenides, id est, Furię quod nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo & nani Athlátes, & cæci videntes, & vulgo Aethiopes argentei appellantur. Inter Ironiam autem & Antiphrasim hoc distat, quòd Ironia pronuntiatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cum dicimus homini agenti male, Bonum est quod facis. Antiphrasis verò non voce pronuntiantis significat contrarium, sed ijs tantùm verbis, quorũ origo cõtraria est. 10

Enigma est quæstio obscura, quę difficilè intelligitur, nisi aperiatur: vt est illud, De comedẽte exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: significans ex ore leonis fauũ extractũ. Inter allegoriam aũt & enigma hoc interest: quòd allegoria bis gemina est: & sub re alia aliud figuraliter indicat, Aenigma verò tãtũ sensus obscurus est, & per quasdã imagines adumbratus est, vt: Quędam filia mater matris, & mater filiarũ filiæ suę.

Charientismos est tropus, quo dura dictu 20 gratius proferuntur. vti cũ interrogantibus nobis, numquid nos quæsierit aliquis? respondetur, bona fortuna. Vnde intelligitur, nèminem nos quæsisse.

Paroemia est rebus & temporibus accõmodatum prouerbium. Rebus, vt, Contra stimulũ calces: dum significatur aduersis resistendum. Tẽporibus, vt, Lupus est in fabula. Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subitò tacenti dicitur il- 30 lud prouerbium, Lupus in fabula.

Sarcasmos est hostilis irrisio, cũ amaritudine: vt

Referes ergo hæc & nuntius ibis
Pelidæ genitori, illi mea tristia facta,
Degeneremq́; Neoptolemum narrare memento.

Huic contrarius est Astysmus, id est, vrbanitas sine iracundia: vt id,

Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui;
Atq́; idem iungat vulpes & mulgeat hircos.

id est, qui Bauium non odit, pro pœna ei contin 40 gat vt diligat Meuium. Fuerunt autem Meuius & Bauius poetę pessimi, & inimici Virgilij. Qui hos ergo diligit, faciat quæ contra naturã sunt, idest, iungat vulpes & mulgeat hircos.

Ομοίωσις est, quę Latinè interpretatur similitudo, per quam minus notæ rei per similitudinẽ eius quæ magis notà est panditur demõstratio. Huius species sunt tres, icon, parabolę, paradigma, id est comparatio, exemplum.

Icon est imago, cum figuram rei ex simili ge- 50 nere conamur exprimere, vt,

Omnia Mercurio similia, vocemq́; coloremq́;,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.

Cõgrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.

Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus: vt, Qualis in aruis est ferè Lybiæ visus leo, cominus hostem consedit: vbi leoni Cæsarem cõparauit, non ex suo, sed ex alieno genere comparationem faciens. 60

Paradigma est exemplum dicti vel facti alicuius, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conueniens ei, quã proponimus rei. ita, Tã fortiter perijt apud Hipponã Scipio, quã Vticæ Cato. Similitudo aũt tribus modis fit, à pari, à maiore, à minore. A pari,

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est.
Seditio, à maiore ad minus,
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen.

à minore ad maius.

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibusq́; canoris. 10

quasi dicat, re parua & breui, id est, si ille citharà fretus, ego pietate.

De prosa.

Prosa est producta oratio, & à lege metri soluta. Prosum enim antiqui productum dicebant & rectum. Vnde ait Varro, Apud Plautum prosis lectis significare rectis. vnde etiam quæ non est perflexa numero: sed recta, prosa oratio dicitur, in rectum producendo. A- 20 lij prosam aiunt dictam ab eo, quòd sit profusa, vel ab eo quòd spatiosius proruat & excurrat, nullo sibi termino præfinito. Præterea sciendũ tam apud Græcos, quàm apud Latinos longè antiquiorem curam fuisse carminũ, quàm prosæ. Omnia enim prius versibus condebantur, prosæ aũt studiũ serò viguit. Primus apud Græcos Pherecides Sirus soluta oratione scripsit. apud Romanos autem Appius Cæcus aduersus Pirrhũ solutam orationẽ primus exercuit. Iam 30 exhinc & cęteri prosam orationem condiderũt.

De Metris.

Metra vocata, quia certis pedũ mẽsuris atque spacijs terminãtur, neq; vltra dimensionẽ temporũ constitutam procedunt. Mensura enim Græcè μέτρον dicitur.

Versus dicti ab eo, quòd pedibus in ordinè suo dispositis, certo fine moderantur per articulos: qui cęsa & membra nominãtur. Qui ne longius prouoluerentur, quàm iudiciũ posset susti- 40 nere, modum statuit ratio vnde reuerteretur, & ab eo ipso versum vocatũ dicũt, qđ reuertatur.

Huic adhæret rythmus, qui non est certo fine moderatus: sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit: qui Latinè nihil aliud quàm numerus dicitur. de quo est illud, Numeros memini si verba tenerem.

Carmen uocatur quicquid pedibus continetur: cui datũ nomẽ existimãt seu quòd carptim pronuntiaretur, vnde hodie lanã quã purgãtes discerpũt, carminare dicimus: seu quòd qui illa 50 canerent, carere mente existimabantur.

Metra vel à pedibus nuncupata, vel à rebus quæ scribuntur, vel ab inuentoribus, vel à frequentatoribus, vel à numero syllabarum.

A pedibus metra vocata, vt dactilica, iãbica, trochaica. A trocheo enim trochaicũ metrũ nascitur, à dactilo dactilicũ: sic & alia à suis pedib. A numero verò exametrum, pentametrum, trimetrũ. Nam senarios versus nos ex numero pedum vocamus. Hos Græci quia geminos ferũt, 60 trimetros dicunt. Exametros autẽ latinos primũ fecisse Ennius traditur, eosq; longos vocat.

Ab inuentoribus metra vocata dicuntur, vt Anacreonticum, Sapphicum, Archiloicum. Nã Anacreontica metra Anacreon Teius compoſuit. Sapphica, Sappho mulier edidit. Archiloicum, Archilochus quidã ſcripſit. Colophoniũ, Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quoq; repertor eſt Sotades genere Cretenſis. Simonidia quoq; metra Simonides poeta liricus compoſuit.

A frequentatoribus, vt Aſclepiadea. Non enim ea Aſclepius inuenit: ſed proinde ita vocata ſunt, quòd eis idem frequentiſsimè, & elegantiſsimè vſus ſit. 10

A rebus quæ ſcribuntur, vt heroicum, elegiacum, bucolicum. Heroicum enim carmen dictum, quòd eo virorum fortium res & facta narrentur. Nam heroes appellantur viri quaſi aerij & cœlo digni propter ſapientiam & fortitudinem: quod metrum auctoritate cætera metra præcedit, vnum ex omnibus, tam maximis opibus aptum quàm paruis, ſuauitatis & dulcedinis æquè capax. Quibus virtutibus nomen ſolum obtinuit, vt heroicum vocaretur ad memorandas ſcilicet heroum res, hoc eſt fortium. Nã & præ cæteris ſimpliciſsimũ habetur, conſtatq; duobus pedibus, dactilo & ſpondæo. ac ſæpe penè vel ex hoc, vel ex illo, niſi quod temperantius fit vtriuſq; mixtura, quàm ſi inſtruatur à ſingulis. Omnibus quoq; metris prius eſt. Hoc primum Moyſes in cantico Deuteronomij, longè ante Pherecidem & Homerum ceciniſſe ꝓbatur. Vnde & apparet antiquius fuiſſe apud Hebræos ſtudium carminũ, quàm apud Gentiles. Siquidem & Iob Moyſi tẽporibus adæquatus hexametro verſu dactilo ſpõdæoq; decurrit. Hoc apud Græcos Achateſius Mileſius fertur primus cõpoſuiſſe: vel, vt alij putãt, Pherecides Syrus. quod metrũ ante Homerum Pythiũ dictum eſt: poſt Homerum heroicum nominatum. Pythium autẽ vocatum volunt, eo quòd hoc genere metri oracula Apollinis ſint edita. Nam cum in Parnaſſo monte Pythonem ſerpentem in vindictam matris ſagittis inſequeretur, accolę Delphici hoc illũ metro hortati ſunt, vt ait Terentianus. 20 30 40

Elegiacum autem dictum, eo quòd modulatio eiuſdem carminis conueniat miſeris. Terentianus hos elegos dicere ſolet: quòd clauſula talis triſtibus, vt tradunt, aptior eſſet modis. Hoc autem vix omnino conſtat à quo ſit inuentum: niſi quia apud nos Ennius eo prior vſus eſt. Nã apud Græcos ſic adhuc lex Grammaticorũ pendet: vt ſub iudice res *relegata ſit. Nam quidam eorum Colofonium quendam, quidam Archilochum auctorem atq; inuentorem volunt. 50

*religata.

Bucolicum, id eſt, paſtorale carmen plerique Syracuſis primum compoſitũ à paſtoribus opinantur: nonnulli Lacedęmone. Namq. tranſeunte in Thraciã Xerxe lege Perſarum, cũ Spartanę virgines, ſub hoſtili metu neq; egredi vrbẽ auderent, neq; pompam chorumq; agreſtẽ Dianæ deę ꝓ more exercerẽt: turba paſtorũ ne religio periret, eundem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiore parte: quamuis opilionum caprariorumq; ſermones in ijs & cantica inſerantur. 60

Hymnos primum Dauid propheta in laudẽ Dei compoſuiſſe, ac ceciniſſe manifeſtum eſt. Deinde apud Gentiles prima Memmia Timotoe fecit in Apollinem & Muſas, quæ fuit tẽporibus Ennij longe poſt Dauid. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur.

Epithalamia ſunt carmina nubentium; quæ decantantur à ſcholaſticis in honorem ſpõſi & ſponſæ. Hæc primum Salomon edidit in laudẽ eccleſiæ & Chriſti. Ex quo Gẽtiles ſibi Epithalamiũ vendicarunt, & iſtius generis carmen aſſumptum hæſit. Quòd genus primùm à Gentilibus in ſcænis celebrabatur; poſteà tantùm in nuptijs hæſit. Vocatur autẽ epithalamium: eo quòd ſuper thalamum decantetur.

Threnos, quòd Latinè lamentum vocamus, primus Ieremias verſu compoſuit ſuper vrbem Hieruſalem & populum, quando captiuus ductus eſt. Poſt hũc apud Græcos Simonides poeta Liricus. Adhibebantur autem funeribus atq; lamentis: ſimiliter & nunc.

Epitaphiũ Græcè, Latinè ſupra tumulũ. Eſt eſt enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorũ fit qui iam defuncti ſunt. Scribũtur enim ibi vita & mores & ætas eorum.

Poeſis dicitur Græco nomine opus multorũ librorum: poema vnius: Idilion paucorum verſuum. diſtichon duorũ: monoſtichõ vnius.

Epigramma eſt titulus, quod in Latinũ ſuper ſcriptio interpretatur. ἐπὶ enim ſuper, γράμμα litera vel ſcriptio nominatur.

Epodõ in poemate clauſula breuis eſt. Dictũ aũt epodon quòd adunatur ad ſpeciẽ elegiaci, vbi præmiſſo vno lõgiori, alter breuior cõponitur, atq; ita in ſingulis quibuſq; maioribus ſequẽtes minores quaſi clauſulæ recinunt. Clauſulas autem Lirici appellant, quaſi preciſos verſus integris ſubiectos, vt eſt apud Horatium:

Beatus ille qui procul negocijs, deinde ſequitur preciſus, *vt priſca gens mortalium:* ſic & deinceps alterni. quibus aliqua pars deeſt: & ipſi præcedentibus ſimiles, ſed minores.

Centones apud Grammaticos vocari ſolent, qui de carminibus Homeri vel Vergilij ad propria opera more centenario, ex multis hincinde cõpoſitis in vnum ſarciuntur corpus, ad facultatem cuiuſq; materiæ. Deniq; Proba vxor Adelfi centonem ex Virgilio de Fabrica mundi, & euangelijs pleniſsimè expreſsit. materia compoſita ſecundum verſus, & verſibus ſecundũ materiam concinnatis: ſic quoq; & quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cætera ſtili ſui otia Tityrum in Chriſti honorem cõpoſuit: ſimiliter & Aeneidos.

De fabula.

FAbulas poetę à fando nominauerunt: quia non ſunt res factæ, ſed tantùm fando fictæ. Quæ ideo ſunt inductæ: vt ficto mutorum

animalium inter se colloquio imago quędá vitæ hominum nosceretur. Has primus inuenisse traditur Alcmon Crotoniensis: appellátur Aesopicæ, quia is apud Frigiam in hac re pollebat. Sunt autem fabulæ aut Aesopicę, aut Lybisticę. Aesopicæ sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quæ animam non habent: vt vrbes, arbores, montes, petræ, flumina. Lybisticæ autem dum hominum cum bestijs, aut bestiarũ hominibus fingitur vocis esse commericum.

Fabulas poetę quasdá delectandi causa finxerunt: quasdam ad naturas rerum: nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, vt eas quas vulgò dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt. Ad naturá rerũ fabulas fingũt: vt Vulcanus claudus, quia per naturam nũquam rectus est ignis, vt illa triformis bestia, prima leo, postrema draco, media ipsa Chiméra: idest caprea, ætates hominum per eam volentes distinguere: quarum ferox & horrens prima adolescentia, vt Leo: dimidium vitæ tempus lucidissimum, vt caprea, eo quòd acutissimè videat: tunc fit senectus casibus inflexis, vt draco. Sic & Hippocentauri fabulam esse confictam, id est, hominem equo mixtum, ad exprimendam humanæ vitę velocitaté: quia equum constat esse velocissimum. Ad mores, vt apud Horatium mus loquitur muri: mustela vulpeculæ: vt per narrationem fictá ad id quod agitur verax significatio referatur. Vnde & Aesopi tales fabulæ sunt ad morum finem relatæ. vel sicut in libro Iudicũ ligna sibi regem requirunt, & loquuntur ad oliuam & ad ficum & ad vitem & ad rubum, quod totum vtiq; ad mores fingitur: vt ad rem quæ intéditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur. sic & Demosthenes orator fabula vsus est aduersus Philippum, qui cum ab Atheniensibus postularet, vt sibi decem oratores darentur, vel discederet, fingit ille hanc fabulá, qua dissuaderet, dicens: lupos aliquando pastoribus quorũ diligentiam decipere voluissent, suasisse, vt in amicitiam conuenirent: ea tamen conditione, vt canes in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur: annuisse pastores, & in spé securitatis dedisse canes, quos ouium suarum vigilátissimos custodes habebant. Tunc lupi adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantùm, verum etiam pro libidine lacerauerũt. Philippum hoc quoq; principes populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliatam custodibus vrbé.

DE HISTORIA.

HISTORIA est narratio rei gestæ, per quam ea quæ in præterito facta sunt dinoscuntur. Dicta autem Græcè Historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, vel à videre, vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat Historiam, nisi is qui interfuisset, & ea quæ scribenda essent vidisset. Melius enim oculis quæ fiunt deprehendimus, quàm ea quæ auditione colligimus. Quæ enim videntur, sine mendacio proferũtur. Hæc disciplina ad Grammaticam pertinet: quia quicquid dignum memoria est, literis mandatur. Historiæ autem ideo monimenta dicuntur, quòd memoriam tribuunt rerum gestarum. Series autem dicta per translationem à sertis florum inuicem comprehensorum.

De primis auctoribus historiarum.

HIstoriam autem primus apud nos Moyses de initio mundi cõscripsit. Apud Gentiles verò primus Dares Phrigius de Gręcis & Troianis historiam edidit: quam in folijs palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretem autem in Græcia Herodotus primus historiographus habitus est. Post quem Phærecides claruit ijs temporibus quibus Esdras legem conscripsit.

De vtilitate Historiæ.

HIstoriæ gentium non impediunt legentes in ijs quæ vtilia dixerunt. Multi enim sapientes præterita hominum gesta ad institutionem præsentium historijs tradiderunt. Siquidem & per Historiam summa retrò temporum annorumq; supputatio comprehenditur: & per consulum regumq; successum multa necessaria perscrutantur.

De generibus Historiæ.

GEnus Historiæ triplex est. Ephemeris namq; appellatur vnius diei digestio. hoc apud nos Diarium vocatur. Nam quod Latini diurnum, Græci Ephemerida dicunt.

Kalendaria appellantur, quæ in menses singulos digeruntur.

Annales, sunt res singulorum annorũ. Quæcũq; enim digna memoriæ domi militięq; mari ac terræ per annos in commentarijs acta sunt, ab anniuersarijs gestis annales nominauerunt.

Historia autem multorum annorum vel temporum est: cuius diligentia annui commentarij in libris delati sunt. Inter Historiam autem & Annales hoc interest: quòd historia est eorum temporũ quæ vidimus: annales verò sunt annorum quos ætas nostra non nouit. Vnde Salustius ex historialibus, Eusebius & Hieronymus ex annalibus & historia constat. Inter Historiam, & argumentũ & fabulam interest. Nã Historiæ sunt res veræ, quę factæ sunt. argumenta sunt quæ etsi facta non sunt, fieri tamen possunt. fabulæ verò sunt, quæ nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER II.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

DE RETHORICA. Caput I.

Rhetorica eſt bene dicendi ſcientia, in ciuilibus quæſtionibus, ad perſuadendũ iuſta & bona in rerum perſonarũq; negocio, & cauſa. Dicta autẽ Rhetorica Greca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id eſt, à copia locutionis. ῥῆσις enim apud Græcos locutio dicitur, ῥήτωρ orator. Cõiuncta eſt autem Grãmaticæ arti Rhetorica. In Grammatica enim ſcientiã rectè loquẽdi diſcimus. In Rhetorica verò percipimus qualiter ea quæ didicimus proferamus.

De inuentoribus Rhetoricæ artis. CAP. II.

Hæc autem diſciplina à Græcis inuenta eſt à Gorgia, Ariſtotele, Hermagora: & tranſlata in Latinum à Tullio videlicet & Ticiano, & Quintiliano, ſed ita copioſè, ita variè vel pro ſcientia vel pro loquacitate verborum, vt eam lectori admirari in promptu ſit, comprehendere impoſsibile. Nam membranis retentis, quaſi accreſcit memoriæ ſeries dictionis: ac mox repoſitis recordatio omnis elabitur. Huius diſciplinæ perfecta cognitio oratorem facit.

De nomine oratoris & partibus Rhetoricæ. CAP. III.

Orator eſt igitur vir bonus dicendi peritus. Vir bonus cõſiſtit natura, moribus, vita, artibus. Dicendi peritus conſiſtit artificioſa eloquentia, quæ conſtat partibus quinque, Inuentione, Diſpoſitione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione, & fine officij, quod eſt aliquid perſuadere. Ipſa autem peritia dicendi in tribus rebus conſiſtit, natura, doctrina, vſu. Natura, ingenio: doctrina, ſcientia: vſus, aſsiduitate. Hæc ſunt enim quæ non ſolùm in oratore, ſed in vnoquoque homine artifice ſpectantur, vt aliquid efficiat.

De tribus generibus cauſarum. CAP. IV.

Genera cauſarum tria ſunt, deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale. Deliberatiuũ genus eſt, in quo de quibuſlibet vtilitatibus vitæ: quod aut debeat aut non debeat fieri tractatur. Demonſtratiuum, in quo laudabilis perſona aut reprehenſibilis oſtenditur. Iudiciale, in quo de ipſius perſonæ facto: aut pœnę aut pręmij ſententia datur. Dictum autem iudiciale, eò quòd iudicet hominem, & ſententia ſua oſtendat, vtrũ laudabilis præmio dignus ſit, aut certè reus condemnari, liberaríve ſupplicio debeat. Deliberatiuum genus vocatur eò quòd de vnaquaq; re in eo deliberatur. Huius genus duplex eſt, ſuaſio & diſſuaſio, id eſt, de expectando & fugiendo, id eſt, de faciendo & non faciendo. Suaſoria autem in tribus locis diuiditur, honeſto, vtili, & poſsibili. Hæc differt aliquid à deliberatiua: quia ſuaſoria eget altera perſona, deliberatiua interdũ & apud ſe agit. In ſuaſoria autem duę ſunt, quę plus valent, ſpes & metus. Demonſtratiuum dictum quòd vnamquamq; rem aut laudãdo aut vituperando demonſtrat. quod genus duas habet ſpecies, laudem & vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus diſtinguitur, ante ipſum, in ipſum, poſt ipſum. Ante ipſum, vt,

—quæ te tam læta tulerunt Secula—.

In ipſum, vt,

O ſola infandos Troiæ miſerata labores,

Poſt ipſum, vt,

In freta dum fluuij current, dum montibus vmbræ
Luſtrabunt, conuexa polus dum ſydera paſcet:
Semper honos nomenq; tuum laudesq; manebunt.

Pari ordine è contrario & in vituperatione hominis hæc forma ſeruanda eſt, an hominem,

in hominem, post hominem. Locus communis locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumēti sedes. Hæc verò cōmunitas ad inquisitionē pertinet, vt nunquā manducaui cōmune, etiam immundum. Locus communis ad demonstratiuum vituperationis genus pertinet. Quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio quæ contraria est laudi: specialiter ad certam facientis personam adhibetur. Communis verò locus generaliter in facti crimine præponitur. Vnde & communis locus dicitur: quia absente persona nō tantùm in hominem, quantū in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in vno tantùm, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum.

CAP. V.

STatus causarum apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est, constitutio. Græci enim statum à contentione στάσιν dicunt. Latini autem non solùm à pugna per quā expugnent propositionem aduersarij, sed quòd in eo pars vtraque consistat. Fit autem ex intentione & depulsione. Status autem causarum duo sunt, rationalis & legalis. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, translatio. De fine, iudicialis & negocialis. De iudiciali absolutiua & assumptiua. De assumptiua, concessio, remotio criminis, relatio criminis, compensatio. De concessione, purgatio & deprecatio. Coniecturalis status est cùm factum quod alij obijcitur, ab alio pernegatur. Diffinitiuus status est, cnm id quod obijcitur non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur. Qualitas est dum qualis sit res quæritur: & quia de vi & genere negotij controuersia agitur, constitutio generalis appellatur. Translatio est, cùm causa pendet ab eo: quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat. Translatiua constitutio est: quòd actio translationis & commutationis indigere videtur. Iudicialis est, in qua æqui & recti natura & præmij aut pœnę ratio quæritur. Negotialis est in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit consideratur. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Concessio est, cùm reus omnis non id quod factum est defendit, sed vt ignoscatur postulat. quod nos ad pœnitentes probauimus pertinere. Remotio criminis est, cùm id crimen quod infertur ab se & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus dimouere conatur. Relatio criminis est: cùm ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacessitus sit. Comparatio est, cùm aliud aliquod alterius factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum. Purgatio est, cùm factum quidem conceditur, sed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse se, & consultu peccasse reus cōfitetur, & tamen vt ignoscatur postulat: quod genus perrarò potest accidere. Item ex legali statu hæc oriuntur, id est, scriptum & voluntas, leges contrariæ, ambiguitas, collectio siue ratiocinatio & diffinitio legalis. Scriptum & voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariæ status est: quando inter se duæ leges aut plures discrepare videntur. Ambiguitas est, cùm id quod scriptum est. duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est: quando ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est, inuenitur. Diffinitio legalis est, cùm vis verbi quasi in diffinitiua constitutione in qua posita sit quæritur. Status ergo tam rationales quàm legales à quibusdam certius xviij connumerati sunt. cæterùm secundū rhetoricos libros Tullij xix reperiūtur propterea, quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicauit.

De tripertita controuersia.

TRipertita controuersia iuxta Ciceronem aut simplex est, aut iuncta. Et si iuncta erit, considerandum est, vtrum ex pluribus quæstionibus iuncta sit, an ex aliqua comparatione. Controuersia simplex est, quæ absolutam continet vnam quæstionē hoc modo: Corinthijs bellum indicimus, an non? Iuncta est ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, aut Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quam maximæ contra Hannibalem positæ copiæ sint.

De quatuor partibus orationis.

PArtes orationis in Rhetorica arte quatuor sunt, Exordium, Narratio, Argumentatio, Conclusio. Harum prima auditoris animum prouocat. secunda res gestas explicat. tertia fidem assertionibus facit. quarta finem totius orationis complectitur. Inchoandum est itaque taliter, vt beneuolum, docilem vel attentum auditorem faciamus. beneuolum precando, docilem instruendo, attentum excitando. Narrandum est ita, vt breuiter atque apertè loquamur. argumentandum ita, vt primùm nostra firmemus, dehinc aduersa confringamus. concludendum est ita, vt concitemus animum audientis implere quæ dicimus.

De

De quinque modis causarum.

SPecies causarum sunt quinque, id est, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurũ. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus auditoris. Admirabile est, quò attentus fit animus eorum qui audituri sunt. Humile est, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis & turpitudinis particeps, vt & beneuolentiam pariat & offensam. Obscurum est, in quo aut tardi anditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocijs causa cernitur implicata.

De Syllogismis.

SYllogismus Grecè, Latinè argumentatio appellatur. Argumẽtatio autem dicta est, quasi argutè mentis oratio, qua inuentum probabile exequimur. Syllogismus igitur est propositionis & assumptionis, confirmationisque extrema conclusio: aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis. Constat enim tribus partibus, propositione, assumptione, conclusione. Propositione, vt puta, quod bonum est, turpem vsum * habere nõ potest. Consentit audiens, assumpsit ille: Pecunia turpem vsum habet. Concluditur, Ergo pecunia non est bonum. Syllogismus autem non solùm rhetores, sed maximè Dialectici vtuntur, licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atq; concludat: quæ, vt diximus, propriæ artis Dialecticæ atque Rhetoricę sunt. Syllogismorum apud rhetores principaliter genera duo sunt, inductio & ratiocinatio. Inductionis membra tria sunt, prima propositio: secunda illatio, quæ & assumptio dicitur: tertia conclusio. Inductio est, quæ rebus nõ dubijs captat assensionẽ eius cum quo instituta est: siue inter Philosophos, siue inter Rhetores, siue inter sermocinantes. Propositio inductionis est, quæ similitudines concedendæ rei necessariò vnius inducit aut plurimorum. Illatio inductionis est: quæ & assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur, & cuius causa similitudines habitæ sunt, introducit. Conclusio inductionis est, quæ aut concessionem illationis confirmat: aut quid ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de quo quęstio, comprobatur.

* non habet

Enthimema igitur Latinè interpretatur mentis conceptio, quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nàm in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo quod ad fidem pertinet faciendam vtitur syllogismorum lege præterita, vt est illud: Si tempestas vitanda est, nõ est igitur nauigandum. Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis Rhetoribus quàm Dialecticis conuenire iudicatum est. Ratiocinationis duo sunt modi. Primus enthimema, qui est imperfectus syllogismus atque rhetoricus. Secundus epichirema, qui est in rhetoricis latior syllogismus. Enthimematis membra sunt quinque, primum conuincibile: secundum ostentabile: tertium sentẽtiale: quartum exemplabile: quintum collectiuum. Conuincibile est, quod euidenti ratione cõuincit, sicut fecit Cicero pro Milone: "Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitã si putaretis per vos restitui posse, nolletis." Ostentabile est, quod certa rei demonstratione constringit: sicut Cicero in Catilina: "Hic tamen viuit, imò viuit, & iam in senatũ venit." Sententiale est, quod sententia generalis adijcit: vt apud Terentium, "Obsequium amicos, veritas odium parit." Exemplabile est, quod alicuius exempli comparatione euentũ similem comminatur: sicut Cicero in Philippic. "Te miror Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere." Collectiuum est, cùm in vnũ quę argumenta sunt, colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: "Quẽ igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum piaculo capitis non dubitauit occidere." Præterea secundũ Victorinum enthimematis est altera diffinitio ex sola propositione, sicut iam dictum est: quæ ita constat: Si tempestas vitanda est, non est nauigatio requirenda. Ex sola assumptione, vt est illud: Si inimicus est, occidit, inimicus autem est. Et quia illi deest cõclusio, enthimema vocatur. Sequitur epichirema, descendens de ratiocinatione latior & executior rhetoricis syllogismis, latitudine distans & productione sermonis à Dialecticis syllogismis propter quod rhetoribus datur. Hîc autem constat modis tribus. primus modus tripertitus est: secũdus quadripertitus: tertius quinquepertitus. Tripertitus epichirematis syllogismus est: qui constat membris tribus, id est, propositione, assumptione, conclusione. Quadripertitus est, qui constat ex membris quatuor: prima propositione: secunda assumptione, & vna propositionis siue assumptionis coniunctione: tertia probatione & conclusione. Quinq; partitus est, qui cõstat ex membris quinque, id est, prima propositione: secunda eius probatione: tertia assumptione: quarta eius probatione: quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica: Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. eadem enim res alij genus, alijs pars esse potest. Idem genus & pars non potest. cætera quousque syllogismi huius membra clauduntur.

De Lege. CAP. X.

LEx est constitutio populi, quam maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quid Rex aut Imperator edicit, Constitutio vel Edictum vocatur. Institutio æquitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autẽ & mores hoc interest, quòd lex scripta est: mos verò est vetustate probata cõsuetudo:

siue lex non scripta. Nam lex à legendo vocata: quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cùm deficit lex, nec scriptura aut ratione consistat: quando & legem ratio commendat. Porrò si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinæ conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia est in communi vsu. Omnis autem lex aut permittit aliquid, vt est illud, Vir fortis petat præmium: aut vetat, vt Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat: aut punit, vt, Qui cædem fecerit, capite plectatur. Factæ sunt autem leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaq; sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim præmio aut pœna vita moderatur humana. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporique conueniens, necessaria, vtilis, manifestaque, ne aliquid per obscuritatem captionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De sententia. CAP. XI.

Sententia est dictum impersonale, vt Obsequium amicos, veritas odium parit. Hinc si persona fuerat adiecta, id est, iudicium * chria erit: ita offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo: Metrofanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo. Nam inter chrian & sententiam hoc interest, quòd sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiæ persona adijciatur, fit chria: si detrahatur, fit sententia.

* crisis

De Catasceue & Anasceue.

Catasceue est confirmatio propositæ rei. anasceue autem contraria superiori est. Reuincit enim nō fuisse aut nō esse quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur: vt si quis Chimeram neget fuisse: aut fuisse confirmet. Inter has & thesin hoc interest, quòd thesis quamuis & ipsa habeat disputationem in vtramq; partem scilicet negandi & confirmandi, tamen incertæ rei quasi quædam deliberatio vel coarctatio est. Catasceue autem & anasceue in his rebus quæ verisimiles non sunt, sed pro veris ponuntur, plerumque versantur. Anasceue prima diuisio est, inconueniens & mendacium. Inconuenientis species sunt, quod inhonestum est, & quod inutile. Item inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. In dictis, vt si quis indecora & non respondentia auctoritati dixisse dicatur: velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium, * iuuentutem illam ad nequitiam & luxuriam coartatum. In factis, vt si quis abhorrens aliquid à sanctimonia & nomine suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis & Veneris. Mendacium autem tres habet species: incredibile, quod factum non esse credatur: vt adolescentem qui de Siculo littore ingredientes Africam classes videret. Impossibile est, vt Clodius insidias Miloni fecerit, & idem occisus sit à Milone. Contrarium est; Nam si insidias fecit, occidit. Qui occisus est, non fecit insidias. Hæc distributio in contrariū, vt Clodius insidias fecit Miloni, & occidit, Cōfirmatio est. Reformata catasceue proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus. Et id postremum in anasceue requiramus, ne quid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt: vt Scillam non marinam, sed maritimam fœminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam & inhospitalem venientibus extitisse.

* iuuentute illa

De Prosopopœia.

Prosopopœia est cùm inanimalium rerum & persona & sermo fingitur: sicut Cicero in Catilina: Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens, &c. Sic & montes, & flumina vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quæ non habet naturam loquendi: quod & tragœdis vsitatum est, & in orationibus frequentissimè inuenitur.

De Ethopœia.

Ethopœiam verò illam vocamus, in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus ætatis, studij, fortunæ, lætitiæ, sexus, mœroris, audaciæ. Nam cùm piratæ persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio: cùm fœminæ sermo simulatur, sexui conuenire debet oratio: iam verò adolescentis improuida: & senis, debilis: & militis fortis: & imperatoris, grauis: & parasiti suasibilis: & rustici, inculta: & philosophi, perornata, diuersa oratio dicenda est. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maximè cogitanda, quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.

De generibus quæstionum.

Genera quæstionum duo sunt: quorum vnum est finitum, alterum infinitum. Finitum hypothesis Græcè, Latinè causa dicitur, vbi cum certa persona controuersia est. Infinitum quod Græcè thesis, Latinè propositum nominatur. hoc personam non habet certam, nec inest in aliqua certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa verò certa omnia sunt, vnde quasi pars causę est propositum.

De elocutione.

Iam verò in elocutionibus illo vti oportebit, vt res, locus, tempus, persona audientis efflagitat,

flagitat, ne profana religiosis, ne inuerecunda castis, ne leuia grauibus, ne lasciua serijs, ne ridicula tristibus misceantur. Latinè autem & & perspicuè loquendum. Latinè autem loquitur, qui verba rerum vera & naturalia persequitur, nec à sermone atque cultu præsentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat: nisi id quoque suauiter & apertè dicere, ne id quidem tantùm: nisi id quod dicit & facere.

De trimodo dicendi genere.

DIcenda sunt quoque summissa leniter, incitata grauiter, inflexa moderatè. Hoc est enim illud trimodum genus dicendi, humile, medium, grandiloquum. Cùm enim magna dicimus, granditer proferenda sunt: cum parua subtiliter, cum mediocria temperatè. Nam in paruis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, vbi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiæ & fulgoris exhibendum. In temperatis verò causis vbi nihil agitur vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderatè dicendum: sed & quamuis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer docere debet, sed summissè cùm docet, temperatè cùm aliquid vel laudat vel vituperat: granditer cùm ad conuersionem auersos animos prouocat. Vtenda tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

De colo, thémate, & periodis.

COmponitur autẽ instruiturq; omnis oratio verbis, cõmate, colo & periodo. Comma particula est sententiæ. Colon membrum. Periodos ambitus vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborũ comma, ex commate colon, ex colis periodos. Comma est iuncturæ finitio, vtputa, Etsi vereor iudices, ecce vnum comma. sequitur & aliud comma, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere: & factum est colon, id est, membrum, quod intellectum sensui præstat, sed adhuc pendet oratio: sicque deinde ex pluribus membris fit periodos, id est, extremæ sententiæ clausula: ita veterẽ iudiciorum morẽ requirunt. Periodos autem longior esse non debet, quàm vt vno spiritu proferatur.

De vitijs literarum & verborum & sententiarum cauendis.

PRæterea purum & honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis tam in literis quàm in verbis, quàm etiam in sententijs. In literis, vt iunctura apta & conueniens sit. & sic obseruandum, ne præcedentis verbi extrema vocalis in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis, vt fœminæ Ægyptiæ. quæ structura melior fit, si cõsonantes vocalibus applicentur. triumque consonantium, quæ in se incidtntes stridere & quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, r. s. x. vt est ars studiorum, rex Xerxes, error Romuli. Fugienda est & consonans m, illisa vocalibus, vt verùm enim. Præterea carere debet oratio & omnibus vitijs, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

De iuncturis verborum.

IN verbis quoque cauenda sunt vitia, vt non impropria verba ponantur, quæ Græci Acyrologian vocant. Amanda est ergo proprietas: sic tamen vt aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis nominibus sit vtendum. non tamen longè accitis, sed vt veris proxima & cognata videantur. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quæ fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas quoq; & vitium illud cauendum: cùm quidam * iactatione eloquentiæ ducti, quod vno aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus longa & circumplexa ambage cõcludunt: quod vitium Perissologia vocatur. Cui contrarium vitium est breuitatis studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque sicut in literis & verbis, ita & in sententijs vitia, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur. Sunt autem Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos, & his similia. At contra orationem extollit & exornat Energia & Emphasis, quæ plus quiddam quàm dixerat, intelligi facit: vt si dicas Ad gloriam Scipionis ascendet & Virgilius, Demissum lapsi per funem. Cùm enim dicit lapsi, altitudinem imaginis suggerit. Huic contraria virtus est, verbis minuere quæ natura sua magna sunt.

* iactantia

De Figuris verborum & sententiarum.

AVgetur & ornatur oratio etiam figuris verborum ac sententiarum. Nam quia directa & perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quàm audiendi creat: flectenda est & in alias versanda formas, vt & dicentem reficiat & ornatior fiat, & iudicem diuerso vultu audituque deflectat. De quibus plurimæ superius à Donato in schematibus artis Grammaticæ annotatæ sunt. Vnde tantùm illa hîc interponi oportuit, quæ in poemate aut nunquam aut difficulter fiunt, in oratione autem libera fiunt.

Anadiplosis est congeminatio verborum, vt, hic tamen viuit, imò viuit & iam in senatum venit.

Climax est gradatio cùm ab eo verbo quo sensus superior terminatur, inferior incipit: ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo seruatur, vt est illud Africani: Ex innocentia nasci- " tur dignitas: ex dignitate honor: ex honore im- "

perium, ex imperio libertas. Hanc figuram nonnulli catenam appellant, propter quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autē hoc schema non solùm in singulis verbis, sed etiam in contexione verborum, vt apud Gracchum, *Pueritia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentum fuit, adolescentia senectutis dedecoramentum, senectus reipublicæ flagitium.* Sic & apud Scipionem: *Vi atque gratis coactus cum illo sponsionem feci, facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo cœtu damnaui, damnatum ex voluntatē dimisi.*

Antitheta quæ Latinè contraposita appellantur: quæ dum ex aduerso ponuntur sententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentissima existunt, vt Cicero: *Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illnc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, & virtutes omnes certant: cum iniquitate luxuria: ignauia cum temeritate, & cum vitijs omnibus: postremò copia cum egestate: bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.* In huiusmodi certamine ac prælio, huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus vsus est, dicens: Contra malum bonum, & contra mortem vita: sic contra pium peccator: & sic intuere in omnia opera altissimi. bina & bina, vnum contra vnum.

Synonymia est quoties in connexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus, vt ait Cicero: Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas. Item, Non feram, non patiar, non sinam.

Epanados quàm regreßionē nostri vocant, Principium dignitatis erat penè par, non par fortasse eorum quæ sequebantur.

Antapodosis, quoties media primis & vltimis conueniuut, vt ibi: Vestrum hoc factum reprehendo Patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verùm, vt dixi, non meum sed vestrum.

Paradiastole est, quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cum te pro astuto sapientem appellas: pro inconsiderato fortem, pro inliberali diligentem.

Antanaclasis est quæ eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio cur mortem suam expectaret: respondente, Non expecto: imò peto, inquit, vt expectes.

Antimetabole est conuersio verborum, quæ ordine mutato contrarium efficit sensum: Non vt edam viuo, sed vt viuam edo. Et illud: Si consul Antonius, Brutus hostis: Si conseruator reipublicæ Brutus, hostis Antonius.

Exoche, Quis eos appellauit? Appius. Quis produxit, Appius.

Nunc figuras sententiarum, quas opere pretium est cognoscere persequamur.

Sententia est dictum impersonale, vt Obsequium amicos, veritas odium parit. Huic si persona fuerit adiecta, Chria erit, ita: Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo. Nam inter chriam & sententiam hoc interest, quòd sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiæ persona adijciatur, fit chria: si detrahatur, fit sententia.

Sententiarum species multę sunt: Alię enim indicatiuæ, aliæ pronunciatiuæ: vt, Nusquam tuta fides. aliæ imperatiuæ: vt,

Vade, age nate, voca zephiros, & labere pennis.

Aliæ admiratiuæ: vt,

— Tantæ ne animis cœlestibus iræ?

Aliæ comparatiuę, vt est: Si vinco & pereo, quid ibi me vincere præstat? Aliæ superlatiuæ, quæ cum aliquo motu animi & indignatione promuntur, vt ibi:

— Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames —. Aliæ interrogatiuæ: vt,

— iuuenes quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? —
Quod genus, vnde domus? pacē ne huc fertis an arma?

Aliæ responsiuæ, vt illinc, istinc. Alię deprecatiuæ: vt, *Eripe me his inuicte malis.* Aliæ promißiuæ: vt, *Parce metu Cytheræa, manent immota tuorū.* Aliæ conceßiuæ, quæ cum impulsione prohibeant, vt: *Sequere Italiā ventis pete regna per vndas.* quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quæ vetent latenter, vt,

— ventis pete regna per vndas. Aliæ demonstratiuæ: vt, *en, ecce.* Aliæ optatiuæ: vt,

O mihi præteritos referat si Iupiter annos.

Aliæ * derogatiuæ: vt nequaquam. Aliæ quæ cum exclamatione proferuntur. vt,

* negatiua

Quis furor ò ciues pacem conuertit in arma?

Et Cicero, *O dij immortales, vbi nam gētium sumus?* Aliæ exhortatiuæ, cùm ad sententiā prouocamus: vt, *Aude hospes contemnere opes.* Aliæ dehortatiuæ, cùm à contrario vitio peccatoq; reducimus. Sunt & affirmatiuæ: vt, quid ni quippe. Pręceptiuæ: vt,

Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes.

Vetatiuæ: vt, Ne ve inter vites corilum sere, ne ve flagella Summa pete. Negatiuæ: vt, non, minimè. Sunt & miratiuæ, vt *Pape, viuere non licet, & fornicari libet?* Dolentis:

Heu mihi quòd nullis amor est sanabilis herbis.

Flentis similitudinis sic: vt,

Creta vt fertur quondam labyrinthus in alta.

Admonentis, irridentis, gementis, exhortatiuæ, consolatiuæ, commiserantis: quorum quot sunt genera vel figuræ, tot & in pronunciando voces. Sunt & Amphidoxæ: quarum pars honesta est, pars inhonesta: vt,

— non est tua tuta voluntas: Magna petis Phaëton.

Sunt & aliæ, procatalepsis: cùm id quod nobis obijci poterat, antè præsumimus ad diluendū: vt, Si quis vestrûm iudices, aut eorū qui assunt fortè mirantur. Sunt & aporiæ, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur.

Kœ-

Kœnosis autem dicitur communicatio consilij cum iudicibus aut aduersarijs, vt si dicas: Vos cõsulo iudices, aut vos aduersarij: quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fueritis.

Paradoxon est cùm dicimus inopinatum aliquid accidisse, vt pro Flacco Cicero: Cuius laudis prædicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem se esse factum.

Epitrope, id est, permissio, cum aliquid ipsis iudicibus aut aduersarijs permittimus existimanda: vt Caluus in Vaticinio: Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres quã Catonem.

Parrhesia est oratio libertatis & fiduciæ plena: vt ibi, Occidi nõ Spurium Meliũ, & cætera. Qua figura cautè vtendum est, vt Cicero: pręmisit enim rationem.

Ethopœia est, cùm sermonem ex aliena persona inducimus: vt pro Cęlio Tullius facit Appium Cæcum cum Clodio loquentem.

Energia est rerũ gestarum aut quasi gestarũ sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus.

Metathesis est, quæ mittit animos iudicum ,, in res præteritas aut futuras, hoc modo: Reuo- ,, catæ mentes ad spectaculum expugnatæ mise- ,, ræ ciuitatis, & videre vos credite incendia, cæ- ,, des, rapinas, direptiones, liberorum corporum ,, iniurias, captiuitates matronarum, trucidatio- ,, nes senum. In futurum autem, anticipatio eo- ,, rum quæ dicturus est aduersarius: vt Tullius ,, pro Milone, cùm mittit animos iudicum in e- ,, um reipublicæ statũ, qui futurus est, etiamsi oc- ,, ciso Milone Clodius viueret.

Aposiopesis est cùm id quod dicturi videbamur, silentio intercipimus, ita:

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

,, Epanalepsis est digressio, ita: Tulit calor me ,, dicendi, & dignitas rerum paulò longius quàm ,, volebam: sed redeo ad causam.

Anamnesis est, cõmemoratio eius rei quàm oblitos fuisse nos fingimus.

Apaetesis est cùm id quod in animos iudicũ quasi deposueramus, oportunè reposcimus.

Ætiologia est, cùm proponimus aliquid, eiusq; causam & rationem reddimus.

Characterismus est descriptio figuræ alicuius expressa: vt,

Omnia Mercurio similis vocemq; colorem,
Et crines & flauos & membra decora iuuenta.

Αθροισμὸς, cùm plures sensus breuiter expeditos in vnum locum coaceruat, & cum quadam ,, festinatione decurrit: vt Cicero, sic: Rempubli- ,, cam Quirites vitamq; omnium vestrûm, bona, ,, fortunas, coniuges, liberosq; vestros, &c.

Ironia est cùm per simulationem diuersum, quàm dicit, intelligi cupit. Fit autem, aut cùm laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusq; exemplum erit: si dicas, Amatorem reipublicæ Catilinam: hostem reipublicæ Scipionem.

Diasyrmos, ea quæ magna sunt verbis minuit: aut minima extollit.

Hyphe est quoties in eodem sensu diutius immoramur, sic: Cui tandem pepercit? cuius amicitiæ fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit?

Epangelia est promissio, qua iudicem attentum facimus: pollicentes nos aliqua magna aut minimâ dicturos.

10 Prosopopœia est, cùm inanimalium & persona & sermo fingitur. Cicero in Catilina: *Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens, &c.*

Parathesis est cùm quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum repetituros nos dicentes cùm oportunum fuerit.

Peusis, id est, soliloquium, cùm ad interrogata ipsi nobis respondemus.

Synæresis est, cùm differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos non permittant dicere.

20

Incipiunt capitula de Dialectica.

30

De Dialectica.

Dialectica est disciplina ad discernendas rerum causas inuenta. Ipsa est Philosophiæ species, quæ Logica dicitur, id est, rationalis, diffiniendi, quęrendi & differendi potens. Docet enim in pluribus generibus quæstionum, quemadmodum disputando vera & falsa dijudicentur. Hanc quidam primi Philosophi in suis dictionibus habuerunt; non tamen ad artis redegere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinæ argumenta produxit, & Dialecticam nuncupauit, pro eo quod in ea de dictis disputatur. Nam *λέξις* dictio dicitur. Ideo autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur: quia in multis vtrique communia existunt.

40

50

De differentia Dialecticæ & Rhetoricæ artis.

Dialecticam verò & Rhetoricam Varro in nouem disciplinarum libris, tali similitudine diffiniuit: Dialectica & Rhetorica est quod in manu hominis pugnus astrictus & palma distensa: illa verba contrahens, ista distendens. Dialectica quidem ad differendas res acutior: Rhetorica ad illa quæ nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit: ista iugiter procedit in forum. Illa re-

60

quirit rarissimos studiosos: hęc autem frequenter & populos. Solent autem Philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, diffinitionem Philosophiæ ostendere: quò facilius ea, quæ ad eam pertinent, demonstrentur.

De diffinitione Philosophiæ.

PHilosophia est rerum humanarum diuinarumque cognitio cum studio bene viuendi coniuncta. Hæc autem duabus ex rebus constare videtur, scientia & opinatione. Scienentia est cùm res aliqua certa ratione percipitur. opinatio autem cùm adhuc incerta res latet, & nulla ratione firmata videtur, vtputa: Sol vtrum ne tantus quantus videtur, an maior sit quàm omnis terra: item luna globosa sit an concaua. & stellæ vtrum ne adhæreant cœlo an per aerem libero cursu ferantur: cœlum ipsum qua magnitudine, qua materia constat: vtrum quietum & immobile sit: an incredibili celeritate voluatur: quanta sit terræ crassitudo: aut quibus fundamentis librata & suspensa permaneat. Ipsum autem nomen Philosophiæ Latinè interpretatum, amorem sapientiæ profitetur. Nam Græci φιλὸν amicum, σοφίαν sapientiam dicunt. Philosophiæ species tripertita est: vna naturalis, quæ Græcè Physica appellatur: in qua de naturæ inquisitione disseritur: altera moralis, quę Græcè Ethica dicitur, in qua de moribus agitur: tertia Rationalis, quæ Græco vocabulo Logica appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerũ causis vel vitæ moribus veritas ipsa quæratur. In Physica igitur causa quærendi, in Ethica ordo viuendi, in Logica ratio intelligendi versatur. Physicá apud Græcos primus perscrutatus est Thales Milesius, vnus ex septem sapientibus. Hic enim ante alios cœli causas atque vim rerum naturalium cõtemplata ratione suspexit, quam postmodum Plato in quatuor diffinitiones distribuit, scilicet Arithmeticam, Geometriam, Musicam & Astronomiam. Ethicá Socrates primus ad corrigendos componendosque mores instituit, atque omne studium eius ad bene viuendi disputationem perduxit: diuidens eam in quatuor virtutes, id est, prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperantiam. Prudentia est in rebus, quà discernuntur à bonis mala. Fortitudo, qua aduersa æquanimiter tolerantur. Temperantia, qua libido, concupiscentiaq; frenatur. Iustitia, qua rectè iudicando sua cuique distribuuntur. Logicam, quæ rationalis vocatur, Plato subiunxit, per quam discussis rerum morumque causis; vim earum rationabiliter perscrutatus est: diuidens eam in Dialecticam & Rhetoricam. dicta autẽ Logica, id est, rationalis. λόγος enim apud Græcos & sermonem significat & rationem. In his quippe tribus generibus Philosophiæ, etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, vt in Genesi & Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbijs & in omnibus sparsim libris: aut de Logica, pro qua nostri Theologicam sibi vendicant, vt in Cantico canticorum, & Euangelijs. Item aliqui doctorum Philosophiã in nomine & partibus suis ita diffinierũt: Philosophia est diuinarum, humanarumq; rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia. Aliter: Philosophia est ars artiũ, & disciplina disciplinarũ. Rursus: Philosophia est meditatio mortis: quod magis cõuenit Christianis, qui seculi ambitione calcata, conuersatione disciplinabili, similitudine futurę patriæ viuũt. Philosophia diuiditur in duas partes: prima inspectatiuã: secunda in actualẽ. Alij diffinierunt Philosophiæ rationem in duabus consistere partibus, quarum prior inspectatiua est, secunda actualis. Inspectatiua diuiditur in tribus modis, id est, prima in naturalem: secunda in doctrinalem: tertia in diuinalem. Doctrinalis diuiditur in quatuor partes, id est, prima in Arithmeticam, secunda in Musicam, tertia in Geometriam, quarta in Astronomiam. Actualis diuiditur in tribus, id est, prima in moralem, secunda in dispẽsatiuam, tertia in ciuilem. Inspectatiua dicitur qua supergressi visibilia, de diuinis aliquid & cœlestibus contemplamur, eaque mente solummodo inspicimus, quę corporeum supergrediuntur obtutum. Naturalis dicitur, vbi vniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil generatur in vita: sed vnumquodq; in ijs vsibus deputatur, in quibus à creatore diffinitũ est: nisi fortè cum voluntate Dei aliquod miraculum prouenire monstratur. Diuinalis dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei: aut spiritales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate disserimus. Doctrinalis dicitur scientia, quæ abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas dicitur, quam intellectu à materia separantes, vel ab alijs accidentibus, vt est par, impar, vel ab huiuscemodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, scil. Arithmetica, Geometria, Musica, & Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundùm se. Geometria est disciplina magnitudinis immobiliumq; formarum. Musica est disciplina quæ de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt his qui inueniuntur in sonis. Astronomia est disciplina, quæ cursus cœlestium, syderumque figuras contemplatur omnes, & habitudines stellarum circa se & circa terram indagabili ratione percurrit. Porrò actualis dicitur, quæ res propositas operationibus suis explicat. Cuius partes sunt tres, moralis, dispensatiua, & ciuilis. Moralis dicitur, per quam viuendi mos honestus appetitur, & instituta ad virtutem tendentia præparantur. Dispensatiua dicitur, cùm domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. Ciuilis dicitur, per quam totius ciuitatis vtilitas administratur.

De Isagogis Porphirij.

POst Philosophiæ diffinitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc Isagogas

gogas Porphyrij expediamus. Isagoga quippe Græcè, Latinè introductio dicitur, eorum scilicet qui Philosophiam incipiunt: continens in se demonstrationem primarum rationum de qualibet re quid sit, suaque certa ac substantiali diffinitione declaratur. Nam posito primo genere, deinde species & alia quæ vicina esse possunt subiungimus, ac discretis communibus separamus: tamdiu interponentes differentias, quousque ad proprium de quo quærimus signata eius expressione perueniamus, vt puta: Homo est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risusque capax. Genus animal cùm dictum est, substantia ipsius hominis declarata est. Est enim ad hominem genus animal. sed quia latè patebat, adiecta est species, terrenum: & iam exclusum est id quod aut æthereum aut humidum. Differentia verò, vt bipes, quæ propter animalia posita est, quę multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa quæ ratione egeant. mortale autem propter id quod non angelus est. Postea discretis atque disclusis adiectum est proprium in parte postrema, risus capax: est enim solum hominis quod ridet. sic perfecta est omnis ex parte diffinitio, ad hominem declarandum. Cuius disciplinæ diffinitionem plenam existimarunt Aristoteles & Tullius ex genere & differentijs consistere. Quidam postea pleniores in docendo, eius perfectam substantialem diffinitionem in quinque partibus velut in membris suis diuiserunt. Quarum prima est de genere: secunda de specie: tertia de differentia: quarta de proprio: quinta de accidente. Genus, vt animal. Est enim animal commune & generale omnium animam habentium. Species, vt homo. est enim specialitas, quâ separatur à cæteris animantibus. Differentia, vt rationale, mortale. His enim duobus differt homo à cæteris. Cùm enim dicitur rationale: discernitur ab irrationabilibus & mutis, quæ non habent rationem. Cùm mortale, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, vt risibile. Homo est enim qui ridet, & hoc præter hominem nullius animalis est. Accidens, vt color in corpore, doctrina in animo. Hæc enim temporum varietate & accedunt & mutantur: vt est ex omnibus his quinque partibus oratio plenæ sententiæ, ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax. sic enim in omni oratione substantiali tamdiu interponere debemus species & doctrinas, quàm diu seclusis omnibus, quæ hoc idem possunt esse: ad id perueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. Isagogas autem ex Græco in Latinum transtulit Victorinus orator, commentumque eius quinque libris Boetius edidit.

De categorijs Aristotelis.

SEquuntur Aristotelis categoriæ: quæ Latinè prædicaměta dicuntur: quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est. Instrumenta categoriarum sunt tria, scilicet prima æquiuoca: secunda vniuoca: tertia denominatiua. Æquiuoca sunt, quando multarum rerum nomen vnum est: sed non eadem diffinitio, vt leo. Nam quantum ad nomen pertinet, & verus & pictus & cœlestis leo dicitur. Quantum ad diffinitionem pertinet, aliter verus diffinitur, aliter pictus, & aliter cœlestis.

Vniuoca sunt, quando duarum aut plurimarum rerum vnum nomen est & diffinitio, vt vestis. nam & birrus & tunica nomen vestis possunt accipere & eius diffinitionem. Ergo hoc vniuocum in generibus esse intelligitur: quia & nomen & diffinitioně dant formis suis. Denominatiua & deriuatiua dicuntur quæcunque ab aliquo solo differentiæ casu secundum nomen habent & appellationem: vt à bonitate bonus, à malitia malus.

Categoriarum autem species decem sunt, scilicet Substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus, tempus, habitus, agere & pati.

Substantia est quæ propriè & principaliter substare dicitur, quæ neq; de subiecto prędicatur, neq; in subiecto est, vt aliquis homo, aliquis equus. Secundę autě substantię dicũtur, in quibus illæ quæ principaliter substantiæ primò dictæ insunt atque clauduntur: vt in homine Cicero. Quantitas est mensura, per quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur: vt longus, breuis. Qualitas est: vt qualis sit orator, aut rusticus niger, aut candidus. Relatiò est, quæ refertur ad aliquid. Cùm enim dicitur filius: demonstratur & pater. Hæc relatiua simul incipiunt. Nam seruus & dominus vno tempore exordiũ nominis sumunt: nec aliquãdo inuenitur dominus prior seruo, nec seruus prior domino. Alterũ enim alteri præesse nõ potest. Porrò situs à positione dictus est, vt quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat. Locus est vbi sit, in foro, in platea. Loci autem motus habet sex partes, dexteram & sinistram, antè & retrò, sursum & deorsum. Partes quoque istæ sex duo habent, longè & propè. Tempus: vt hodie, heri. Habitus ab habendo aliquid dictus, vt habere scientiam in mente, virtutem in corpore. circa corpus vestimentum, & cętera quæ ad habendi modum designato à doctoribus numero comprehenduntur. Iam verò agere & pati ab agentis & patientis significatione consistunt. Nam scribo vocis actum habet: quũ facientis rem indicat. Scribor patientis est, quam pati se ostendit. In his enim nouem generibus, quorum exempli gratia quædam posita sunt, vel in ipso substantiæ genere, quod est οὐσία, innumerabilia reperiuntur. Nam & ea quæ intellectu capimus, id ad alterum horum decem prædicamentorum sermone vulgamus. Plena enim sententia de his ita est. Augustinus magnus prædicator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, prædicando fatigatur. οὐσία autem substantia est, id est,

proprium. quæ cæteris subiacet: reliquã nouem accidentia sunt. Substantia autem dicitur ab eo, quòd omnis res ad se ipsam subsistit. Corpus enim subsistit, & ideo substantia est. Illa verò accidentia, quę in subsistente atq; subiecto sunt: substantiæ non sunt: quia non subsistunt, sed mutatur, vt color vel forma. De subiecto autē & in subiecto quasi de ipso & in ipso. Vbi enim dicitur de subiecto, substātia est, quasi dicatur de substantia. Vbi autem dicitur in subiecto, accidentia sunt, id est, quæ accidunt in substantia, vt quantitas, qualitas, vel figura. De subiecto igitur genera & species: in subiecto accidentia sunt. Ex his nouem accidentibus tria intra ousiam sunt, scilicet quātitas, qualitas & situs. Hæc enim sine ousia esse non possunt. Extra ousiam verò sunt locus, tempus & habitus. intra & extra ousiam sunt relatio, facere & pati. Appellatas autem categorias constat: quia nō possunt nisi ex subiectis agnosci. Quis enim quid sit homo posset agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subiectum nomini? Hoc opus Aristotelis intelligendum est, quoniam sicut dictum est, quicquid homo loquitur, inter decem prædicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui siue Rhetoribus & Dialecticis apponuntur.

De perihermenijs Aristotelis.

Sequitur dehinc liber Perihermenias subtilissimus nimis, & per varias formas * iterationesque cautissimus, de quo dicitur. Aristoteles quando perihermenias scriptitabat, calamum in mente tingebat.

*rationesq;

Omnis quippe res quæ vna est, & vno significatur sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum: quæ duæ partes orationis interpretantur totum quicquid concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio conceptæ rei mentis interpres est. Hanc Aristoteles vir in rerum expressione & faciendis sermonibus peritissimus, Perihermeniam nominat, quam Interpretationem nos appellamus, scil. quòd res mente conceptas prolatis sermonibus interpretatur per cataphasin & apophasin, idest, per affirmationem & negationem. Per affirmationem, vt homo currit: per negationem, vt homo non currit. In his itaque perihermenijs supradictus philosophus de septem speciebus tractat, id est, de Nomine, de Verbo, de Oratione, de Enunciatione, de Affirmatione, de Negatione, de Contradictione. Nomen est vox significatiua secundum placitum. sine tempore: cuius nulla pars significatiua separata, vt Socrates. Verbum est quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat: sed semper eorum quæ de altero dicuntur notata, vt cogitat, disputat. Oratio est vox significatiua ad placitum: cuius partium aliquid separatum significatiuum est, vt Socrates disputat. Enunciatiua oratio est vox significatiua, de eo quod est aliquid vel non est: vt Socrates est, Socrates non est. Affirmatio est enunciatio alicuius de aliquo, vt Socrates est. negatio est alicuius ab aliquo, vt Socrates non est. Contradictio est affirmationis & negationis oppositio, vt Socrates disputat, Socrates non disputat. Vtilitas perihermeniarũ hæc est, quòd ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Vnde & analytica pertractantur.

De syllogismis Dialecticis.

Sequuntur dehinc Dialectici syllogismi, vbi totius eius artis vtilitas & virtus ostenditur: quorum conclusio plurimum adiuuat lectorem ad veritatem inuestigandam: tantùm vt absit ille error decipiendi aduersarium per sophismata falsarum conclusionum.

Formulæ categoricorum, id est, prædicatiuorum syllogismorum sunt tres. Primæ formulæ modi sunt nouem:

Primus modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex vniuersalibus dedicatiuis, dedicatiuum vniuersale directim: vt, Omne iustum honestum: omne honestum bonum: ergo omne iustum bonum.

Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatiuum vniuersale directum: vt, Omne iustum est honestum: nullum honestum turpe: ergo nullum iustum turpe.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari & vniuersali, dedicatiuum particulare directum: vt, Quoddam iustum honestum: omne honestum vtile: ergo quoddam iustum vtile.

Quartus modus est, qui conducit ex particulari dedicatiua, & vniuersali abdicatiua, dedicatiuum particulare directum: vt, Quoddam honestum iustum: nullum honestum turpe: ergo quoddam iustum non est turpe.

Quintus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuis particulare dedicatiuum per reflexionem: vt, Omne iustum honestum: omne honestum bonum: ergo quoddam bonum iustum.

Sextus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiua & vniuersali abdicatiua, abdicatiuum vniuersale per reflexionem: vt, Omne iustum honestum: nullum honestum turpe: ergo nullum turpe iustum.

Septimus modus est, qui conducit ex particulari & vniuersali dedicatiuis, dedicatiuum particulare per reflexionem: vt, Quoddam iustum honestum: omne honestum vtile: igitur quoddam vtile iustum.

Octauus modus est, qui conducit ex vniuersalibus, abdicatiuo & dedicatiuo, particulare abdicatiuum per reflexionem: vt, nullum turpe honestum: omne honestũ iustum: ergo quoddam turpe non est iustum.

Nonus modus est, qui conducit ex vniuersali

sali abdicatio & particulari dedicatio, dedicatiuum particulare per reflexionem: vt, nullum turpe honestum: quoddam honestum iustum: igitur quoddam iustum non est turpe.

Formulæ secundi modi sunt quatuor.

Primus modus est, qui cōducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatiuum vniuersale directim: vt, omne iustum honestū: nihil turpe honestum: ergo nullum turpe iustum.

Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus abdicatiuo & dedicatiuo, abdicatiuum vniuersale dictum: vt, nullum turpe honestum: omne iustum honestum: ergo nullum turpe iustum.

Tertius modus est qui conducit ex particulari dedicatiuo & vniuersali abdicatiuo, particulare abdicatiuum directim. vt, quoddam iustum honestum: nullum turpe honestum: igitur quoddam iustum non est turpe.

Quartus modus est qui conducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatiuum particulare directim. vt, omne iustum est turpe: quoddam malum nō est turpe, quoddam ergo malum non est iustum.

Formulæ tertij modi sunt sex:

Primus modus, qui conducit ex dedicatiuis vniuersalibus, dedicatiuū particulare tam directim quàm reflexim. vt, omne iustum honestum: omne honestum iustum: omne iustum bonum: quoddam ergo honestum bonum, quoddam bonum honestum.

Secundus modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari & vniuersali, dedicatiuum particulare directim. vt, quoddam iustum honestum: omne iustum bonum: quoddam ergo honestum bonum.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis vniuersali & particulari, dedicatiuum particulare directim. vt, Omne iustum honestum: quoddam iustum bonum: ergo quoddam honestum bonum.

Quartus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatiuum particulare directim. vt, Omne iustum honestum: nullum iustum malum: ergo quoddam honestum non est malum.

Quintus modus est, qui conducit ex dedicatiuo particulari & abdicatiuo vniuersali, abdicatiuum vniuersale directim. vt, Quoddam iustum honestum: nullum iustum malum: ergo quoddam iustum non est malum.

Sextus modus est, qui conducit ex dedicatiuo vniuersali, & abdicatiuo particulari, abdicatiuū particulare directim. vt, Omne iustum honestum: quoddam iustum non est malum: Ergo quoddam honestum non est malum. Has formulas categoricorum syllogismorum, qui plenè nosse desiderat, librum legat qui inscribitur Perihermenias Apulei, & quæ subtilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atque considerata ad magnas intelligentię vias lectorem, præstante Domino, vtiliter introducunt.

Nunc ad Hypotheticos syllogismos ordine sequēti veniamus. Modi syllogismorū Hypotheticorū qui fiunt cum aliqua cōclusione sunt vj.

Primus modus est, Si dies est, lucet: Est autem dies: Ergo lucet.

Secundus modus est, Si dies est, lucet: Nō autem lucet: Ergo non est dies.

Tertius modus est ita, Non est dies, ergo non lucet. atqui dies est, lucet igitur.

Quartus modus est ita: Aut dies est aut nox, Vtique dies est: nox ergo non est.

Quintus modus est ita: Aut dies est aut nox: Vtique nox non est, Igitur dies est.

Sextus modus est ita: Nō est dies: Ergo non lucet: Dies autem est: Nox ergo non est.

Septimus modus est ita: Non est dies & nox: Vtique nox non est: Ergo dies est. Modos autem syllogismorum Hypotheticorum si quis plenius nosse desiderat, librum legat Marij Victorini, qui inscribitur de Syllogismis hypotheticis. Hinc ad Dialecticas diffinitionum species accedamus, quæ tanta dignitate præcellūt, vt possint iudiciorum apertè manifestationes & quædam indicia dictionum ostendere.

De diuisione diffinitionum ex Marij Victorini libro abbreuiata.

Diffinitio est Philosophorū, quæ in rebus exprimendis explicat quod res ipsa sit, qualis sit, & quemadmodū membris suis constare debeat. Est enim oratio breuis vniuscuiusq; naturā à communione diuisam propria significatione concludens. Diuisio diffinitionū in partes xiiij habetur. Prima species diffinitionis est. οὐσιώδης. i. substantialis: quæ propriè & verè dicitur diffinitio, vt est: Homo est animal rationale, mortale, sensus disciplinæque capax. Hæc enim diffinitio per species & differentias descendens venit ad proprium, & designat plenissimè quid sit homo. Secunda species diffinitionis est, quæ Græcè ἐννοηματική dicitur, Latinè notio nuncupatur: quā notionem cōmuni non proprio nomine possumus dicere. Hæc isto modo semper efficitur: Homo est quod rationali cōceptione & exercitio præest animalibus cunctis. Non enim dixit quid sit homo, sed quid agat: quasi quodam signo in notitiam deuocato. Ista enim & reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur. & quia illa substantialis est, diffinitionū omnium obtinet principatum. Tertia species diffinitionis est, quæ Græcè ποιότης dicitur, Latinè qualitatiua vocatur: quia ex qualitate nomen accepit pro eo quod, quale sit id quod quęritur, euidenter ostendit. Cuius exemplū tale est: Homo est qui ingenio valet, artibus pollet, & cognitione rerū: aut quod agere debet, eligit, aut animaduersione quid inutile sit contemnit. His enim qualitatibus expressus ac diffinitus est homo. Quarta species diffinitionis est, quæ Græcè ὑπογραφική, Latinè à Tullio descriptio nuncupatur: quæ adhibita circuitione dictorū facto-

rumq; rem, quæ sit, descriptione declarat. Quæritur enim, quid sit auarus, quid crudelis, quid luxuriosus, & vniuersa luxuriosi auari & crudelis natura describitur. vt si luxuriosum volumus diffinire, dicimus: Luxuriosus est victus non necessarij, sed sumptuosi & honoris appetens, in delicijs affluens, in libidine promptus. Hæc & alia diffiniũt luxuriosum: sed per descriptionem diffiniunt. Quæ species diffinitionis Oratoribus magis apta est quàm Dialecticis: quia latitudines habet, quæ simili modo in bonis rebus ponitur & malis. Quinta species diffinitionis est, quam Græcè κατ' ἀντίλεξιν, Latinè aduerbium dicimus. Hæc vocem illam de cuius * re quæritur, alio sermone designat, vno & singulari, & quodámodo quid illud sit in vno verbo positum, vno verbo alio declarat. vt, Conticescere est tacere. Item cùm terminum dicimus finem: aut populatas interpretamur esse vastatas. Sexta species diffinitionis est, quam Græci κατὰ διαφορὰν, nos per differentiam dicimus. Scriptores verò artium de eodem & de altero nominant: vt cùm quæritur, quid sit inter Regem & tyrannũ: adiecta differẽtia quid vterq; sit diffinitur, id est, rex est modestus & temperans: tyrannus verò impius & immitis. Septima species diffinitionis est, quam Greci κατὰ μεταφορὰν, Latini per translationem dicunt: vt Cicero in Topicis: Littus est, quia fluctus elidit. hoc variè tractari potest. Modò enim vt moneat, modò vt designet, modò vt laudet ac vituperet. Vt moneat, Nobilitas est virtutis, modorum apud posteros sarcina. Vt designet, Apex est arx corporis. Vt laudet, Adolescentia est flos ætatis. Vt vituperet, Diuitiæ sunt breuis vitæ longũ viaticum. Octaua species diffinitionis est, quam Græci κατ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, Latini per priuantiam contrarij eius quod diffinitur, dicunt: Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum non est, & his similia. Hoc autem genere diffinitionis vti debemus cùm cõtrarium est notum: vt, Si bonum est quod prodest cum honestate, id quod tale non est, malũ est. Nona species diffinitionis est, quã Greci κατ' ὑποτύπωσιν, Latini per quandam imaginationem dicũt: vt, Æneas est Veneris & Anchisæ filius. Hæc semper in indiuiduis versatur, quæ Græci ἄτομα appellant. Decima species ipsius diffinitionis est, quã Græci κατ' ἔλλειψιν πλήρους ὁμοίου γένους, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicũt. vt si quæratur, Quid sit thesis? respondeatur, Cui vis deest, vt sit arsis. Vndecima species diffinitionis est, quam Græci κατ' ἀναλογίαν, Latini iuxta * rationẽ dicunt, vt si quæratur, Quid sit animal? respõdeatur, vt homo. Rem enim quæsitam prædictum declarauit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud quod quæritur declarare. Duodecima species diffinitionis est, quam Greci κατ' ἔπαινον vocant, id est, per laudem: vt Tullius pro Cluentio: Lex est mens & consilium, & animus, & sententia ciuitatis. Et alter: Pax est tranquilla libertas.

* notione

* proportionem.

Fit & per vituperationem, quam Græci ψόγον vocant: vt, Seruitus est postremum omnium malorum, non modò bello, sed morte quoque repellenda. Tertiadecima species diffinitionis est, quam Greci κατὰ τὸ πρός τι, Latini ad aliquid vocant, vt est illud: Pater est, cui est filius. Dominus est, cui est seruus. Quartadecima species diffinitionis est κατὰ τὸν ὅρον, Latinè generalis. Cicero in Rhetoricis: Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars est, quæ subest generi. Quintadecima species diffinitionis est, quam Græci κατ' αἰτιολογίαν, Latini secundum rei rationem vocant: vt, Dies est sol supra terras. nox est sol sub terris. Scire autem debemus prædictas species diffinitionum topicis meritò esse sociatas: quoniam inter quædam argumenta sunt positæ, & nonnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc autem ad Topica veniamus, quæ sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, & origines dictionum.

De Topicis.

TOpica est disciplina inueniendorum argumentorum. Diuisio Topicorum siue locorum, ex quibus argumenta ducuntur, triplex est. Nam alia in eo ipso de quo agitur hærent: alia quæ dicũtur effecta, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noscuntur: alia quæ assumuntur extrinsecus. Argumenta quæ in eo ipso de quo agitur, hærent in tribus diuisa sunt. Prima à toto: secunda à parte: tertia à nota.

Argumentũ à toto, cùm diffinitio adhibetur ad id quod quæritur, sicut ait Cicero: Gloria est laus rectè factorum, magnorumque in republica fama meritorum.

A partibus est argumentum, cùm is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit.

A nota est argumentum, cùm sui nominis argumento aliquod dicitur, vt Cicero: Consulem, inquit, quærebam, quem in isto magali inuenire non poteram.

Effecta argumenta sunt, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noscuntur. Sunt autem numero xiiij, id est, primùm à coniugatis argumentum est, cùm declinatur à nomine & fit verbum. vt Cicero Verrem dicit euertisse prouinciam: vel nomen à verbo, cùm latrocinari dicitur latro. Nomen est à nomine, Terentius: Inceptio est amentium, haud amantium. dummodo distat vnius appellationis postremitas, in alia vocis declinatione formata. Secundum argumentum à genere est, cùm de eodem genere sententia dicitur, vt Virgilius: Varium & mutabile semper fœmina. Tertium à specie argumentum est, cùm generali quæstioni fidem species facit: vt,

At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor.

A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: vt,

Suggere tela mihi, non illum dextera frustra

Tor-

Torserit in Rutulos, steteritq; in corpore Graiûm
Iliacis campis.

A differẽtia argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, vt Virgilius,

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.

A contrarijs argumentum dicitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur: vt Virgilius,

Mortali ne manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant, certusq; incerta pericula lustret Aeneas.

A consequentibus argumentum ducitur, quando positam rem aliquid ineuitabiliter consequitur, vt Virgilius:

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Ab antecedentibus argumentum est, quando aliqua ex ijs quę prius gesta sunt, comprobantur, „ vt Cicero pro Milone, Cum non dubitauerit aperire quod cogitauerit, vos potestis dubitare quid fecerit? A repugnantibus argumẽtum est, quando illud quod obijcitur, aliqua contrarie„ tate destruitur, vt Cicero: Is igitur nõ modo de „ tali periculo liberatus, sed honore amplissimo „ ditatus, domi te interficere voluisset? A cõiugatis argumentum est, cum probabiliter ostenditur quid sit ex re quaq; venturum, vt Virgilius:

Nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam sua sub iuga mittant.

A causis argumentum est, quando consuetudine communi res quæq; tractatur, vt Terentius:

Ego non nihil veritus sum dudum abs te cauere:
Ne faceres quod vulgus seruorum solet, dolis vt me deluderes.——

Ab effectis argumentum est: cum ex ijs quæ facta sunt aliquid approbatur, vt Virgilius:

Degeneres animos timor arguit.

A comparatione argumentum est, quando per collationem personarum siue causarũ, sentẽtiæ ratio sub imputatione formatur, vt Virgilius:

Tu potes Aeneam manibus subducere Graiûm,
Nos aliquid contrà Rutulos iuuasse nefandum est?

Item argumenta quæ ducũtur extrinsecus, quę Gręcè ἄτεχνα, id est, artis expertia vocãtur, vt est testimonium. Testimonium verò constat re: & diuiditur quinq; modis, id est, primo ex persona, secundo ex naturę auctoritate, tertio ex temporibus auctoritatum, quarto ex dictis factisq; maiorum, quinto ex tormentis. Tertius ergo superior modus qui est ex temporibus, in octo species deriuatur. Prima ingenio, secunda opibus, tertia ętate, quarta fortuna, quinta arte, sexta vsu, septima necessitate, octaua concursione fortuitorum. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendã fidem. Persona non qualiscunq; est, quæ testimonij pondus habet ad faciendã fidẽ, sed morũ probitate debet esse laudabilis. Naturæ auctoritas est, quę maxima virtute cõsistit. Testimonia multa sunt quę afferunt auctoritatẽ, id est, ingenium, opes, ętas, fortuna, ars, vsus, necessitas & cõcursio rerum fortuitarum. A dictis factisq; maiorũ petitur fides, cum priscorum dicta factaq; memorantur. A tormentis fides præbetur, post quæ nemo creditur velle mentiri. Ea verò quæ tractantur in tempore, quia suis nominibus plena sunt, diffinitione non indigent. Memoriæ quoque cõdendũ est, Topica oratoribus, Dialecticis, poetis, & iurisperitis communiter quidem argumenta præstare: sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poetas, iurisperitosq; pertinet: quando verò generaliter disputant, ad philosophos pertinere manifestum est. Mirabile planè genus operis, in vnum potuisse colligi quicquid mobilitas ac varietas humanæ mentis in sensibus exquirẽdis per diuersas causas poterat inuenire conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunq; se verterit, quascunq; cogitationes intrauerit: in aliquid eorum quæ prędicta sunt necesse est vt cadat ingenium.

De oppositis.

Contrariorum genera quatuor sunt: quæ Aristoteles ἀντικείμενα, id est, opposita vocat. Propter quod sibi velut ex aduerso videntur obsistere, vt contraria: nec tamen omnia quæ sibi opponuntur, contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronem diuersum vocatur, pro eo quòd tantum contraria sibi opponuntur, vt non eorum sint quibus opponuntur, vt sapientia, stulticia. Quod genus in tres species diuiditur. Nam sunt quædam ex eis quæ medium habent: & sunt quædam quæ sine medio sunt: & quædam sunt quæ habent medium, & tamen sine nomine sunt: nisi vtrumq; contrariorum ei vocabulum creet. Candidum & nigrum medium habent. quia inter eos sępe color pallidus vel fuscus inuenitur. sine medio sunt quoties vnum de duobus accidit, vt sanitas vel infirmitas. Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine nomine sunt, vt felix, infelix, medium habent: videlicet, neq; à toto felix, neq; in toto infelix. Secundum genus est relatiuorum: quæ ita sibi opponuntur, vt ad se conferantur, sicut duplum, simplum. Horum solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est maius, nisi referatur ad minus, & simplum nisi ad duplum: aut eius cui opponitur. Nam relatiuum relatiuo ita opponitur: vt hoc ipsum quod opponitur, aut eius sit cui opponitur, aut ad id quocunq; modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, eiusq; dupli medium est: sed ita illi opponitur, vt eius sit cui opponitur. Sic & paruum opponitur magno: ita vt ipsum paruum ad magnum cui opponitur, sit paruum. Nam quæ superiora dicuntur contraria ita sibi opponuntur: vt eorũ non sint quibus opponũtur, nec ad ea quocũq; modo referãtur. Siquidẽ iniquitas iustitiæ ita cõtraria est, vt non eiusdẽ iustitiæ iniquitas sit, aut ad illã sit iniquitas. Tertiũ genus oppositorũ est habitus vel orbatio. Quod genus Cicero priuationẽ vocat, qua ostẽdit aliquid quempiã habuisse, vnde

priuatus est. Cuius species sunt tres: quarũ prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, vt cæcitas & visio in oculis. In loco, vt cæcitatis & visionis in oculis locus est. In tempore congruo, vt infantem non dicere, sine dentibus: eum cui dentes ætas adhuc paruã negauit. Nõ enim est priuatus dentibus quos nõdum habuit. Quartum verò genus ex confirmatione & negatione opponitur, vt Socrates disputat, Socrates non disputat. Hæc à superioribus ideo differunt, quòd illa sigillatim dici possunt, hæc nisi connexè dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos multum habet conflictũ, & appellatur ab eis valde oppositũ: siquidem & tertium non recipit. Nam ex illis quædam habere tertium possunt, vt in contrarijs, candidum & nigrum. Tertium eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In relatiuis quoq;, vt multa & pauca. Tertiũ eius, nec multa nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, vt visio & cęcitas. Tertium eius, nec cæcitas, nec visio, sed lippitudo. Hic ergo legit, non legit. tertium nihil habet.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER III.

Præfatio lib. Tertij de quatuor sequentibus disciplinis.

Mathematica Latinè dicitur doctrinalis scientia, quæ abstractã cõsiderat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu à materia separantes vel ab alijs accidentibus, vt est, par, impar: vel ab alijs huiusmodi in sola ratiocinatiõe tractamus. Cuius species sunt quatuor, id est, Arithmetica, Musica, Geometria & Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundũ se. Musica est disciplina quæ de numeris loquitur, qui inueniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis & formarum. Astronomia est disciplina quæ cursus cælestiũ siderum atq; figuras contemplatur, atq; omnes habitudines stellarũ. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus, vt earum causæ competenter possint agnosci.

Incipiunt capitula de Arithmetica.

DE VOCABVLO ARITHMETICÆ *disciplinæ.*

Arithmetica est disciplina numerorum. Græci enim numerũ ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores secularium literarum inter disciplinas mathematicas ideo primã esse voluerunt, quoniam ipsa vt sit, nulla alia indiget disciplina. Musica aũt & Geometria, & Astronomia quę sequũtur, vt sint atq; subsistãt, istius egẽt auxilio.

De autoribus eius.

Numeri disciplinam apud Græcos primũ Pythagoram autumant conscripsisse: ac deinde à Nicomacho diffusius esse compositam: quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

Quid sit numerus.

Numerus autem est multitudo ex vnitatibus constituta. Nam vnum semen numeri esse, non numerum volunt.

Vnde numeri sint dicti.

Numero nummus nomẽ dedit, & à sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus ex Græco nomẽ trahit. Græci enim vnitatem μονάδα dicunt: sic ij. iij. quos illi δύο & τρία appellant. Quatuor vero à figura quadrata nomẽ sumpserunt. Quinq; autem non secundum naturã: sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex autem & septem à Græco veniunt. Multis enim nominib. quæ in Græco aspirationem habent, nos pro aspiratione .s. literam ponimus.

ponimus. Inde pro ἕξ sex, pro ἑπτὰ septem; sicut pro herpillo herba, serpillum. Octo verò per translationē, sicut illi ὀκτώ, & nos octo: illi ἐννέα, nos nouem: illi δέκα, nos decem. Dicti autem decem à Græca etymologia, eò quòd ligēt & coniungant infra iacētes numeros. Nam δεσμὸς, coniungere vel ligare apud eos dicitur: Porro viginti dicti, quòd sint decem bis geniti, v pro b, litera posita. Triginta, quòd à ternario denario gignantur: sic vsq; ad nonaginta. Cētum verò vocati à canto, quod est circulus. ducenti à duo & centum. sic & reliqui vsq; ad mille. Mille autem à multitudine, vnde & militia, quasi multicia: inde & milia, quæ Græci mutata litera scilicet r pro l. myriades vocant.

Quid præstent numeri.

Ratio numerorum contemnenda non est. In multis enim sacrarum scripturarum locis, quantum mysterium habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictū est, Omnia in mensura & numero & pondere fecisti. Senarius namq; qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter & xl. dies quibus Moyses & Helias, & ipse Dominus ieiunauerūt, sine numerorum cognitione nō intelliguntur. Sic & alij in scripturis sanctis numeri existunt: quorum figuras non nisi huius artis scientia soluere possumus. Datum est etiā nobis ex aliqua parte sub numerorū cōsistere disciplina: quādo horas per eā, discimus quando de mensiū curriculo disputamus, quando anni spacium redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem ne confundamur instruimur. Tolle numerum in rebus omnibus, & omnia pereunt. Adime seculo computū, & cuncta ignorantiæ cæcatio complectitur. nec differre potest à cæteris animalibus qui calculi nescit rationem.

De prima diuisione parium & imparium.

Numerus diuiditur paribus & imparibus. Par numerus diuiditur in ijs, pariter par, & pariter impar, & impariter par, & impariter impar. Impar numerus diuiditur in ijs, primum & simplum, secūdum & compositum, tertium mediocrem, qui quodammodo primus & incompositus est. Alio verò modo secundus & compositus est. Numerus par est, qui in duabus æquis partibus diuidi potest. vt ij. iiij. viij. Impar verò numerus est, qui diuidi æquis partibus nequit, vno medio vel deficiente vel superante, vt iij. v. vij. ix. & sic de alijs. Pariter par numerus est, qui secundum parem numerum pariter diuiditur, quousq; ad indiuisibilem perueniat vnitatem: vt puta sexagintaquatuor habet mediū xxxij. hic autem xvj. Sedecim vero, viij. octonarius iiij. quaternarius ij. binarius vnum. qui singularis indiuisibilis est. Pariter impar est: qui in partes æquas recipit sectionē, sed partes eius mox indissecabiles permanent. vt vj & x & xij. triginta & quinquaginta. Mox enim vt hunc numerum diuiseris: incurris in numerum quem secare non possis. Impariter par numerus est, cuius partes etiam diuidi possunt: sed vsque ad vnitatem nō perueniunt, vt xxiiij. Hij autem in medietatem diuisi, faciunt xij. rursumq; in aliam medietatem, vj. deinde in aliam tres. & vltra diuisionem non recipit sectio illa; sed ante vnitatem inuenitur terminus quem secare non possis. Impariter impar est, qui ab impari numero impariter mensuratur, vt xxv. xlix. qui dum sint impares numeri: ab imparibus etiam partibus diuiduntur, vt septies septem: quadragies nouies, & quinquies quini xxv. Impariū numerorum: alij simplices sunt, alij compositi, alij mediocres. Simplices sunt qui nullam aliam partem habent nisi solam vnitatem, vt ternarius solam tertiam, & quinarius solam quintam, & septenarius solam septimam. His enim vna pars sola est. Compositi sunt qui non solum vnitatem metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur: vt nouem, xv, xxj. & xxv. Dicimus enim ter ter nouem: & septies ter xxj. ter quini xv. & quinquies quini xxv. Mediocres numeri sunt: qui quodammodo simplices & incompositi esse videntur. Alio verò modo secundi & compositi. Verbi gratia: Nouem ad xxv dum cōparatus fuerit, primus est & incompositus: quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. xv verò si comparatus fuerit: secundus est & compositus: quoniam inest illi communis numerus præter monadicū, id est ternarius numerus: quia nouem mēsurat ter terni. & quindecim ter quini. Item parium numerorum alij sunt superflui, alij diminuti, alij perfecti. Superflui sunt quorū partes simul ductæ plenitudinē suam excedūt: vt puta duodenarius. habet enim partes quinque. Duodecimam, quod est vnum. sextam, quod duo: quartam quod tria: tertiam quod quatuor, dimidiam quod sex. Vnū enim & duo & tria, & quatuor, & sex simul ductæ faciūt, xvj. & longe à duodenario excedunt: sic & alij similes plurimi, vt duodeuicesimus, & multi superflui tales. Diminuti numeri sunt, qui partibus suis cōputati, minorem summam efficiunt: vt puta denarius, cuius partes sunt tres: Decima quod est vnū: quinta, quod duo: dimidia quod quinq;. Vnum enim & duo & quinq; simul ductæ, octonarium faciunt, longè à denario minorem. Similis est huic octonarius vel alij plurimi: qui in partes redacti infra consistunt. Perfectus numerus est, qui suis partibus adimpletur, vt senarius. habet enim tres partes, sextam, tertiam & dimidiam. Sexta enim eius est vnum, tertia duo, dimidia tres. Hæ partes in summam ductæ, id est, vnum & duo & tres simul eundem consummant, perficiūtq; senariū. Sunt aūt perfecti numeri inter denariū sex, inter centenariū xxviij. inter millenarium. CCCCxcvj.

De secunda diuisione totius numeri.

OMNIS numerus aut secundum se consideratur, aut ad aliquid refertur. Iste qui est secundum se, diuiditur sic: Alij enim sunt æquales, vt duo: alij sunt inæquales vt, tres. Iste qui refertur ad aliquid diuiditur sic: Alij sunt maiores, vt duo, alij sunt minores, vt vnum. Duo enim ad vnum duplum. Maiores diuidũtur sic, multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Minores diuiduntur sic. submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartiẽtes, submultiplices subsuperparticulares: submultiplices subsuperpartientes. Per se numerus est, qui sine relatione aliqua elicitur. vt, I. ij. iij. iiij. v. vj. & cæteri similes. Ad aliquid est numerus qui relatiuè ad alios numeros comparatur, Verbi gratia. iiij ad. ij. dum comparatus fuerit duplex dicitur & multiplex. sex ad iij. octo ad iiij. & iterum tres ad vnũ triplex. sex ad ij. ix ad tria &c. Æquales numeri dicũtur, qui secundũ quantitatẽ æquales sunt. Verbi gratia, duo ad ij. tria ad tria. x. ad x. c ad c. Inæquales numeri sunt, qui ad inuicẽ cõparati inęqualitatẽ demõstrãt, vt. iij. ad ij. iiij ad iij. v ad iiij. x ad vj. & vniuersaliter maior minori, aut minor maiori. huiuscemodi dum cõparatus fuerit inæquales dicitur. Maior numerus est qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, & aliquid plus: vt, verbi gratia: quinarius numerus trinario numero fortior est, eo quòd quinarius numerus habet in se trinarium & alias partes eius duas, & reliqui tales. Minor numerus est qui continetur à maiore ad quem comparatur cum aliqua parte sui, vt ternarius ad quinarium continetur ab eo cum duabus partibus suis. Multiplex numerus est, qui habet in se illum minorem numerũ bis aut ter aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia: duo ad vnum dum comparati fuerint, duplex est. iij ad vnum triplex. iiij ad vnũ, quadruplex, & reliqui. Ecõtra & illi superiores qui continent intra se minores, appellantur duces, isti verò comites. submultiplex numerus est, qui inter multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia. Vnus à duobus bis continetur, à tribus ter, à quatuor quater, & ab alijs multipliciter. Superparticularis numerus est, dum fortior continet inter se inferiorem numerum circa quem comparatur, similiter & vnam partem eius, Verbi gratia. iij ad ij. dum comparati fuerint, continent inter se duos & alium vnum qui media pars est duorũ. Quatuor ad iij. dum comparati fuerint, continent in se iij. & alium vnum, qui est tertia pars trium. Item quinq; ad iiij. dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, & alium vnum qui quarta pars esse dicitur quaternarij numeri, & cæteri tales. Superpartiens numerus est, qui in se inferiorem numerum totũ continet, & super hoc alteras partes eius duas, aut iij, aut iiij, aut v, aut alias. Verbi gratia v. ad iij, dum cõparati fuerint, habet in se quinarius numerus trinarium, & super hoc alias partes eius duas. vij ad iiij, dum comparati fuerint, habent in se quatuor, & alias tres partes eius, & vocatur supertripartiens quartas. Nouẽ ad v, dum comparati fuerint, habent in se quinq;, & alias quatuor partes eius. Iste dicitur supertripartiẽs quintus. Subsuperpartiens numerus est, qui cõtinetur in numero superparatienti cũ aliquibus partibus suis duab. aut tribus aut pluribus. Verbi gratia, Tria cõtinentur à v, cum alijs duabus partibus suis: v, à ix, cum iiij partibus suis. Subsuperparticularis numerus est minor, qui continetur in fortiori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta. Verbi gratia, Duo ad iij. iij ad iiij. iiij ad v. & cæteri similes. Multiplex superparticularis numerus est, qui dum comparatus fuerit ad numerum sibi inferiorem, cõtinet in se totum inferiorem numerum multipliciter, aut dupliciter, aut tripliciter, aut quadrupliciter cum aliqua parte eius. Verbi gratia. v ad duo dum comparati fuerint, continet in se bis binos & vnam partem eius. Nouem ad iiij, dum comparati fuerint, continent in se bis quaternos octo, & vnam partẽ eius, videlicet quæ est vnum. Submultiplex superparticularis numerus est, qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerũ fuerit, continet eũ multipliciter cũ alijs partibus eius. Verbi gratia, viij ad tria dum comparati fuerint, continẽt in se bis ternos, cũ alijs duabus partibus eius. xiiij ad xij, dum comparati fuerint, cõtinent in se bis senos cũ alijs duabus partibus eius. xvj ad vij. dum comparati fuerint continent inter se bis viij, cũ alijs tribus partibus eius. xxj ad ix. dũ comparati fuerint, continent inter se bis ix cũ alijs tribus partibus eius. Submultiplex superpartionalis numerus est, qui dũ ad fortiorẽ sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter, cũ aliquibus partibus suis. Verbi gratia. iij ad viij, continentur bis cũ duabus partibus eius. iiij ad xj, continentur bis cum tribus partibus suis.

De tertia diuiosiue totius numeri.

NVmeri aut discreti sunt, aut continentes. Iste diuiditur sic. linealis, vt vnus, duo. Superficiosi, vt tres. Ternarius enim primus latitudinem pandit. Solidi, vt octo. Is enim est primus cubus. Discretus numerus est, quia discretis monadibus continetur. Verbi gratia, iij. iiij. v. vj. & reliqui. Continens numerus est, qui coniunctis monadibus continetur, Vt verbi gratia, Ternarius numerus in magnitudine intelligitur, id est linea aut spatium, aut solidum dicitur. Continens similiter: vt quaternarius & quinarius numeri. Linealis numerus est qui inchoans à monade linealiter describitur usq; ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearum. quoniam hæc litera vnũ significat apud Græcos. ista est figura linealis.

Superficialis numerus est, qui non solũ longitu-

gitudine,sed & latitudine continetur, vt trigonus, quadratus, quinquangulus vel circulares numeri,& cæteri: qui semper in plano pede, id est superficie continentur.

Circularis dum similiter multiplicatus fuerit,à se inchoans ad se cõuertitur. Verbi gratia, quinquies quini,vicies quinq;. Solidus numerus est qui longitudine & altitudine cõtinetur, vt sunt pyramides,qui in modum flammæ consurgũt.Cubus sunt tesseræ. Shpæræ quibus est æqualis vndiq; rotunditas . Sphæricus autem numerus est,qui circulato numero multiplicatus à se inchoat, & in se conuertitur, vt quinquies quini , vigintiquinq; . Hic circulus dũ in seipso multiplicatus fuerit: facit sphærã, id est, quinquies xxv,Cxxv.

De differentia Arithmeticæ Geometriæ,& Musicæ.

INter Arithmeticam autem, & Geometriam, & Musicam hoc interest, vt media inuenias. In Arithmetica primo sic quæris.Coniungis extrema,& diuidis,& facis medium : vtputa fac extrema esse vj & xij, simul iungis & faciunt xviij.partiris media & facis ix.quod est analogicum arithmeticæ,vt medius, quot monadibus superat primum,ijs superetur ab extremo. Superant enim ix vj tribus monadibus.ijs superatur à xij. Secundum verò geometriam ita quæris.Extrema multiplicata tantum faciunt, quantum & media multiplicata,vtputa,vj & xij multiplicata facient septuagesies dipondius,media, viij & ix.multiplicata tantundem faciunt. Secũdum musicam ita: Qua parte superat medius primum , eadem parte superatur medius ab extremo,vtputa,vj & viij. duabus partibus media superant : quæ duæ partes tertia media viij.superantur ab vltima nona.

Quot numeri infiniti existunt.

NVmeros autem infinitos esse certissimũ est.quoniam in quocunq; numero finem faciendum putaueris,id est, posse non dico vno addito augeri : sed quãlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atq; scientia numerorũ nõ solum duplicari : verum etiam multiplicari potest. Ita uerò suis quisq; numerus proprietatibus terminatur , vt nullus eorum par esse cuicunq; alteri possit. Ergo & dispares inter se atq; diuersi sunt, & singuli quiq; finiti sunt, & omnes infiniti sunt.

Capita Geometriæ.

De Geometriæ inuẽtorib. & vocabulo eius.

GEometria disciplina primum ab Aegyptijs reperta dicitur.quia inundante Nilo & omnibus possessionibus eius limo obductis, initium terræ diuidendæ per lineas & mensuras nomen arti dedit. Quæ deinde longius acumine sapientum producta, & maris & cœli,& aeris spacia metitur.Nã prouocati * studiosi ceperũt post terræ dimensionẽ & cœli,spacia quærere: quãto interuallo luna à terris,à luna sol ipse distaret, & vsq; ad verticẽ cœli quanta se mẽsura distenderet. sicq; interualla ipsa cœli,orbisq; ambitũ per numerũ stadiorum ratione probabili distinxerunt. Sed quia ex terræ dimensione hæc disciplina cepit: ex initio sui & nomen seruauit. Nam geometria de terra & de mensura nũcupatur.Terra enim Grecè γῆ,vocatur. μέτρον mensura.Huius disciplinæ ars continet in se lineamenta, interualla & magnitudines,& figuras, & in figuris dimensiones & numeros.

al studio sic.

De quadripartita diuisione artis Geometriæ.

GEometriæ quadripartita diuisio est, in planum,in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationabilem,& in figuras solidas. Planæ figuræ sunt quæ longitudine & latitudine cõtinentur,quę sunt iuxta Platonem numero quinq; Trigonus,tetragonus,pentagonus,hexagonus heptagonus. Iam octonarius in cubũ,id est,in solidã pergit figurã. Numerabilis magnitudo est: quæ numeris arithmeticæ diuidi potest. Magnitudines rationales sunt,quarũ mẽsurã:scire possumus : irrationales verò sunt, quarum mensuræ quantitas cognita non habetur.

De figuris Geometriæ.

FIguræ solidæ sunt:quæ longitudine & latitudine & altitudine cõtinẽtur,vt est cubus, cuius species sunt quinq; in plano . Quarũ prima circulus est,plano pede figura plana,quę vocatur circũducta. cuius in medio pũctus est, quo cuncta conuergunt,quod cetrum Geometræ,Latini punctum circuli nuncupant.

Quadrilatera figura est plano pede quadrata quæ sub quatuor lineis rectis iacet.

Dianatheton grammaton,figura plana.

Orthogonium, idest rectangulum figura plana in plano pede. Est enim triangulum, & habet angulum rectum.

Isopleuros:figura est plana, recta & subtiliter constituta in solidum,

Sphæra est figura in rotũdum formata, partibus cunctis æqualis in solidum.

Cubus est figura propria solida:quæ longitudine & latitudine & altitudine continetur in solidum.

Cilindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum in solidum.

Conon:figura quæ ab amplo in angustum finit,sicut orthogonium.

Piramis est figura , quæ in modum ignis ab amplo in acumen consurgit.

Ignis enim apud Græcos πῦρ. appellatur. Sicut enim intra x omnis est numerus, ita intra circulum omnium figurarum concluditur ambitus. Prima aũt figura huius artis punctus est, cuius pars nulla est. Secunda est linea præter latitudinem. Longitudo recta linea est: quæ ex æquo in suis punctis iacet. Superficies verò, quòd longitudines & latitudines solas habet. Superficiei verò fines lineæ sunt, quorum formæ ideò in superioribus x figuris positæ non sunt, quia inter eas inueniuntur.

De numeris Geometriæ.

NVmeros autem secundum Geometriam ita quæris: Extrema quippe eius multiplicata tantùm faciunt, quantũ & media multiplicata: vtputa, vj & xij multiplicata faciũt septuagies dipondo, media viij & ix multiplicata tantundem faciunt.

Incipiunt capitula Musicæ artis.

De Musica & eius nomine.

MVsica est peritia modulationis sono cantuq; cõsistens: Et dicta Musica per deriuationẽ à Musis. Musæ autem appellatæ ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, id est, à quærendo, quòd per eas sicut antiqui voluerunt vis carminum & vocis modulatio quęreretur. Quarum sonus, quia sensibilis res est, præterfluit in præteritum tempus, imprimiturq; memoriæ. Inde à poetis Iouis & Mineruæ filias Musas esse confictũ est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

De innentoribus eius.

MOyses dicit repertorem Musicæ artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Caim ante diluuium. Græci verò Pithagoram dicunt huius artis inuenisse primordia, ex malleorum sonitu & cordarum extensione percussa. Alij Linum Thebeũ & Zetũ & Amphiona in arte Musica primos claruisse ferunt. Post quos paulatim directa est præcipuè hæc disciplina & aucta multis modis. eratq; tã turpe Musicã nescire, quàm literas. Interponebatur autem nõ modo sacris, sed & omnibus solẽnibus, omnibusq; lætis, vel tristioribus rebus. Vt enim in veneratione diuina hymni: ita in nuptijs Hymenæi, & in funeribus threni, & lamenta ad tibias canebantur. In cõuiuijs verò lira vel cithara circũferebatur, & accubantibus singulis ordinabatur conuiuiale genus canticorum.

Quid poßit Musica.

ITaq; sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta: nihil enim est sine illa. Nam & ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, & cęlum ipsum sub harmonię modulatione reuoluitur. Musica mouet affectus, prouocat in diuersum habitũ sensus. In prælijs quoq; tubæ cõcentus pugnantes accendit, & quanto vehementior fuerit clangor: tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem & remiges cantus hortatur. ad tolerandos quoq; labores musica animũ mulcet, & singulorũ operum fatigationem modulatio vocis solatur. Excitos quoq; animos musica sedat, sicut legitur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoq; bestias, necnon & serpentes, volucres, atque delphinos ad auditũ suæ modulationis musica prouocauit. Sed & quicquid loquimur vel intrinsecus venarũ pulsibus cõmouemur, per musicos rythmos harmonię virtutibus probatur esse sociatum.

De tribus partibus musicæ.

MVsicæ partes sunt tres, id est, harmonica. rythmica, metrica. Harmonica est quę discernit in sonis acutum & grauem. Rythmica est quæ requirit incursionem verborum, vtrũ bene sonus an malè cohæreat. Metrica est, quæ mensuram diuersorũ metrorũ probabili ratione cognoscit: vt verbi gratia, heroicũ, iambicum, elegiacon, &c.

De triformi Musicæ diuisione.

AD omnem aũt sonũ qui materies cantilenarum est, triformem constat esse naturã. Prima est harmonica, quæ ex vocum cantibus constat. Secũda organica, quæ ex flatu consistit. Tertia rythmica, quæ impulsu digitorum numeros recipit. Nam aut voce editur sonus, sicut per fauces: aut flatu, sicut per tubam, vel tibiam: aut impulsu, sicut per citharam: aut per quodlibet aliud quod percutiendo sonorũ est.

De prima diuisione musicæ quæ Harmonica dicitur.

PRima diuisio Musicæ quæ harmonica dicitur, id est, modulatio vocis, pertinet ad comœdos, tragœdos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Hæc ex animo & corpore motũ facit, & ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quæ in homine vox appellatur.

Vox est aer spiritu verberatus, vnde & verba sunt nuncupata. Propriè aũt vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in alijs abusiuè non propriè sonitus vox vocatur: vt,

Vox tubæ infremuit, fractasq; ad littora voces.

Nam propriũ est vt littore resonent scopuli: &

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro.

Harmon.

Harmonica est modulatio vocis & concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio.

Symphonia est modulationis temperamentum ex graui & acuto concordantibus sonis, siue in voce, siue in flatu, siue in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores, grauioresq; concordāt, ita vt quisquis ab ea dissonuerit, sensum auditoris offendat. Cuius contraria est diaphonia, id est voces discrepantes vel dissonæ.

Euphonia est suauitas vocis. Hæc & melos à suauitate & melle dicta.

Diastema est vocis spacium ex duobus vel pluribus sonis aptatum.

Diesis est spacium quoddam, & deductiones modulandi, atq; vergētes de vno in alterū sonū.

Tonus est acuta enunciatio vocis. Est enim harmoniæ differentia & quantitas, quæ in vocis accentu vel tenore consistit: cuius genera in xv partibus musici diuiserunt: ex quibus hyperlidius nouissimus & acutissimus. hypodorius omnium grauissimus est.

Cantus est inflexio vocis: nā sonus directus est. præcedit autem sonus cantum.

Arsis est vocis eleuatio, id est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis.

Suaues voces sunt subtiles & spissæ, claræ atq; acutæ. Perspicuæ voces sunt quæ longius protrahuntur: ita vt omnem impleant cōtinuò locum, sicut clangor tubarum. Subtiles voces sunt quibus nō est spiritus spissus, qualis est infantium, vel mulierum, vel ægrotātium, sicut in neruis. Quæ enim subtilissimæ cordæ sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. Pingues sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorū. Acuta vox, tenuis, alta, sicut in chordis videmus. Dura vox est, quæ violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonus, quoties in durū malleus percutit ferrum. Aspera vox est rauca, & quæ dispergitur per minutos & indissimiles pulsus. Cæca vox est, quæ mox vt emissa fuerit, conticescit, atq; suffocata nequaquam lōgius producitur, sicut est in fictilibus. Vinnolata vox, est leuis & mollis atq; flexibilis. Et vinnolata dicta à vinno, hoc est cincinno molliter flexo. Perfecta aūt vox, est alta suauis & clara. Alta, vt in sublimi sufficiat: Clara, vt aures impleat: suauis, vt animos audientiū blandiat. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

De secunda diuisione quæ organica dicitur.

SEcunda diuisio organica est in ijs quæ spiritu reflante completa, in sonum vocis animantur: vt sunt tubæ, calami, fistulæ, organa, pandoria, & ijs similia instrumenta.

Organum, vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Vt aūt organum dicatur: magis ea vulgaris est consuetudo Græcorum.

Tuba primum à Tyrrhenis inuenta, de quibus Virgilius:

Tyrrhenusq; tubæ mugire per æthera clangor.

Adhibebatur autem non solum in prælijs: sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudij claritatem. Vnde & in Psalterio dicitur, Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestræ. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt initio nouæ lunæ tuba clangerent, quod etiā hucusq; faciunt.

Tibias excogitatas in Phrygia ferūt: has quidem diu funeribus tantùm adhibitas: mox & sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quòd primùm de ceruinis tibijs cruribusq; hinnulorum fierent: deinde per abusionem ita cęptas vocari etiam, quę non de cruribus ossibusq; essent. Hinc & tibicen quasi tibiarum cantor.

Calamus nomen est arboris proprium, à calendo, id est, fundendo voces vocatum.

Fistulam quidam putant à Mercurio inuentam: alij à Fauno quem Gręci vocāt Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quòd vocem emittat.

Sambuca in musicis species est symphoniarū. Est enim genus ligni fragilis vnde & tibiæ componuntur.

Pandorius ab inuentore vocatus. de quo Virgilius,

Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit, Pan curat oues, ouiumq; magistros.

Fuit enim apud gētiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptauit, & studiosa arte composuit.

De tertia diuisione quæ rythmica nuncupatur.

TErtia est diuisio rythmica pertinēs ad neruos & pulsus, cui dantur species citharar ū diuersarum, timpanum, & cimbalū, sistrū, acitabula aenea & argentea, vel alia quæ metallico rigore percussa reddunt cum suauitate tinnitum, & cætera huiusmodi.

Citharæ ac psalterij repertor Tubal, vt prædictū est, phibetur. Iuxta opinionem autem Græcorum citharæ vsus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharæ initio similis fuisse traditur pectori humano, quod veluti vox de pectore, ita ex ipsa cātus ederetur, appellataq; eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua κιθάρα vocatur. Paulatim autē plures eius species extiterunt, vt psalteria, liræ, barbita, phœnices & pectides, & quæ dicuntur Indicæ, & feriuntur à duobus simul. Item aliæ autem & alię, & quadrata forma vel trigonali.

Cordarum etiā numerus multiplicatus est, & commutatum genus. Veteres autem citharā fidiculam, vel fidicem nominauerunt: quia tam concinunt inter se cordæ eius, quàm bene conueniunt inter quos fides sit. Antiquitus autem cithara septemcordis erat. Vnde Virgilius,

Septem discrimina vocum.

Discrimina autē ideò, quod nulla corda vi-

cinæ cordæ ſimilẽ vocẽ reddat. ſed ideo vij cordæ, vel quia totam vocem implent: vel, quòd ſeptem motibus ſonat cœlum.

Cordas autem dictas à corde: quia ſicut pulſus eſt cordis in pectore, ita pulſus cordæ in cithara. Has primus Mercurius excogitauit: ideóq; prior in neruos ſonum ſtrinxit.

Pſalterium quod vulgo canticum dicitur, à pſallendo nominatum: quòd ad eius vocẽ chorus conſonando reſpondeat. Eſt autem ſimilitudo citharæ barbaricæ in modũ Δ literæ: ſed pſalterij & citharę hæc eſt differẽtia, quòd pſalteriũ lignum illud concauum vnde ſonus redditur ſuperius habet, & deorſum feriuntur cordę, & deſuper ſonãt. Cithara aũt ẽ cõtrà cõcauitatem ligni inferius habet. Pſalterio autẽ Hębrei decachordo vſi ſunt propter numerũ decalogi legis.

Lyra dicta à varietate vocum, quòd diuerſos ſonos efficiat. Lyram primum à Mercurio dicunt inuentam fuiſſe, hoc modo: Cum regrediens Nilus in ſuos meatus varia in campis reliquiſſet animalia, relicta etiam teſtudo eſt. Quæ cum eſſet putrefacta, & nerui eius remanſiſſent extenti inter corium: percuſſa à Mercurio ſonitum dedit, ad cuius ſpeciem Mercurius liram fecit, & Orpheo tradidit, qui erat huius rei maximè ſtudioſus. Vnde & æſtimatur eadem arte nõ feras tantum, ſed & ſaxa atq; ſiluas cantus modulatione applicuiſſe. Hanc muſici propter ſtudij amorem & carminis laudem, etiam inter ſidera ſuarum fabularum commentis collocatam eſſe finxerunt.

Timpanum eſt pellis vel corium ligno ex vna parte extenſum. Eſt enim pars media ſymphoniæ in ſimilitudinem cribri. Timpanum autem dictum, quòd medium eſt. Vnde & margaritum medium timpanum dicitur, & ipſum vt ſymphonia ad virgulam percutitur.

Cymbala & acitabula quędam ſunt, quę percuſſa inuicem ſe tangunt & ſonum faciunt. Dicta autem cymbala, quia cũ ballematica ſimul percutiuntur. Ita enim Græci dicunt cimbala ballematica.

Siſtrũ ab inuẽtrice vocatũ. Iſis enim Aegyptiorũ regina id genus inueniſſe ꝓbatur. Iuuenalis,

Iſis & irato feriat mea lumina ſiſtro.

Inde & hoc mulieres percutiunt, quia inuentrix huius generis eſt mulier. Vnde & apud Amazonas ſiſtro ad bellum fœminarum exercitus vocabatur.

Tintinnabulum de ſono vocis nomen habet, ſicut & plauſus manuum, ſtridor valuarum.

Symphonia vulgo appellatur lignum cauũ ex vtraq; parte: pelle extenſa, quã virgulis hinc & inde muſici feriunt. Fitq; in ea ex concordia grauis & acuti ſuauiſsimus cantus.

De muſicis numeris.

NVmeros aũt ſecũdum muſicam ita quæris. Poſitis extremis, vtputa vj & decies dipondius, vides quot monadib. ſuperetur, vj à xij. & vj monadibus dictis per quadratum, ſexies ſeni faciunt xxxvj. Cõiungis extrema illa, vj ad xij: ſimul efficiunt xviij. Partiris tries ſexies per decies octo, efficit dipõdius. Hos iungis cum ſumma minore ſcilicet, ſexies, erũt viij. & erit medium inter vj & xij. Quapropter viij ſuperãt vj duab. monadibus, id eſt, tertia de ſexies, & ſuperãtur viij a xij. iiij monadibus, tertia portione. Qua parte ergo ſuperat, eadem ſuperatur. Sed hæc ratio quemadmodum in mundo eſt ex volubilitate circulorum: ita & in microcoſmo in tantum pręter vocem valet, vt ſine ipſius perfectione etiam homo ſymphonijs carens non conſiſtat. Eiuſdem muſicæ perfectione, etiam metra conſtant, in arſi & theſi, id eſt, eleuatione & poſitione.

Capita de Aſtronomia.

Sequitur

De Astronomiæ nomine.

ASTRONOMIA est astrorum lex, quæ cursus siderum ac figuras & habitudines stellarum circa se, & circa terram indagabili ratione percurrit.

De inuentoribus eius.

ASTRONOMIAM primi Ægyptij inuenerunt. Astrologiam verò & natiuitatis obseruantiam Caldæi primi docuerunt. Abraham autem instituisse Aegyptios Astrologiam, Iosephus asseuerat. Græci autem dicunt, hanc artẽ ab Athlante prius excogitatam: ideoq; dictus est sustinuisse cœlum. Quisquis autem ille fuit motu cœli & ratione animæ excitatus per temporum vices, per astrorũ * rotatus diffinitosq; cursus, per interuallorum spacia moderata, considerauit dimẽsiones quasdam & numeros, quæ diffiniendo ac secernendo in ordinem nectens Astrologiam reperit.

* al. ratos.

De institutoribus eius.

IN vtraq; autem lingua diuersorum quidem sunt de astronomia scripta volumina: inter quos tamen Ptolemæus rex Alexandriæ apud Græcos habetur præcipuus: hic etiam & canones instituit: quibus cursus astrorum inueniatur.

De differentia astronomiæ & astrologiæ.

INter Astronomiam autem & Astrologiã aliquid differt. Nam Astronomia conuersionem cœli ortus, obitus, motusq; siderũ continet: vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia verò partim naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis dum exequitur solis & lunæ cursus, vel stellarum, certasq; temporum stationes. Superstitiosa verò est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quiq; etiam xij cœli signa per singula animæ vel corporis membra disponunt, siderumq; cursu necessitates hominum & mores prædicere conantur.

De Astronomiæ ratione.

ASTRONOMIÆ ratio modis plurimis constat. Diffinit enim quid sit mundus, quid cœlũ, quid spherę situs & cursus, & quid axis cœli & poli, quæ sint climata cœli. qui cursus solis & lunæ atq; astrorum, &c.

De mundo & eius nomine.

MVndus est hic, qui constat ex cœlo & terra, & mari, cunctisq; sideribus. Qui idcirco mũdus est appellatus, quia semper in motu est: nulla enim requies eius elementis concessa est.

De forma mundi.

FOrmatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mũdus in septentrionalem plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius & quasi facies, orientalis regio est, vltima pars septentrionalis est.

De cœlo & eius nomine.

COelum physici rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt: vocatumq; hoc nomine, eo quòd tanquam vas cœlatum impressas habeat figuras stellarum. Distinxit enim id Deus claris luminibus, & impleuit sole scilicet, & lunæ orbe fulgenti, & astrorum micantiũ splẽdentibus signis adornauit. Hoc autẽ Græcè οὐρανος dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, — idest, à vidẽdo, eo quòd aer perspicuus sit, & ad speculãdũ purior.

De situ sphæræ cœlestis.

SPhera cœli est species quædam in rotundũ formata, cuius centrũ terra est ex omnibus partibus æqualiter conclusa. Hanc sphęram nec principium habere dicunt, nec terminum, ideò quod in rotundum quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat non facilè comprehenditur. Philosophi autem, mundi septem cœlos, id est, planetas globorum cõsono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos & velut insertos versari retro, & è contrario cæteris motibus suis ferri arbitrantur.

De motu eiusdem.

SPhęræ motus duob. axibus voluitur: Quorum vnus est septentrionalis, qui nunquam occidit: appellaturq; Borealis: alter Australis, qui nunquam videtur, & Austronotus dicitur. His duobus polis moueri sphæram cœli dicunt, & cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente vsq; ad occidentem circumire: septentrionibus breuiores giros iuxta cardinẽ peragẽtibus.

De cursu eiusdem sphæræ.

SPhæra cœli ab oriente & occidente semel in die & nocte vertitur xxiiij horarum spacijs, quibus sol cursum suum supra terras & sub terra sua volubilitate concludit.

De celeritate cœli.

TAnta celeritate cœli sphæra dicitur currere, vt nisi aduersus pręcipitẽ eius cursum astra currerent, quæ eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

De axe cœli.

AXis est septentrionalis linea recta, quę per mediam pilam sphęrę tendit. & dicta axis, quòd in ea sphæra, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

De cœlestibus polis.

POli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est Septentrionalis: qui nunquã occidit, appellaturq; Boreus: alter Australis, qui nunquam videtur, Et Austronotus dicitur. & dicti poli, quòd sint axium cicli ex vsu plaustrorum, à poliendo scilicet nominati: sed polus Boreus semper videtur, Austronothus nunquam: quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri.

De cardinibus cœli.

CArdines cœli extremæ partes ſunt axis. Et dicti cardines, eo quòd per eos vertitur cœlum, vel quia ſicut cor voluuntur.

De conuexis cœli.

COnuexa autem cœli, extrema eius ſunt, à curuitate dicta, vt eſt illud:

Conuexum quoties claudit nox humida cœlũ.

Conuexum enim curuum eſt quaſi cõuerſum ſeu inclinatum, & ad modum circuli flexum.

De ianuis cœli.

IAnuæ cœli duæ ſunt, oriens & occidẽs. Nam vna parte ſol procedit, alia ſe recipit.

De gemina facie cœli.

FAcies cœli vel caput, orientalis regio: vltima, ſeptentrionalis. De qua Lucanus,

Sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis
Perpetuæq́; premunt hiemes.

De quatuor partibus cœli.

CLimata cœli, id eſt plagæ, vel partes quatuor ſunt, ex quibus prima pars orientalis eſt, vnde aliqui ſtellæ oriuntur. Secũda occidẽtalis, vbi nobis aliquæ ſtellæ occidunt. Tertia, ſeptentrionalis, vbi peruenit ſol in diebus maioribus. Quarta Auſtralis, vbi ſol peruenit noctibus maioribus. Oriens autẽ ab exortu ſolis eſt nuncupatus. Occidens quòd diem faciat occidere & interire. Abſcondit enim lumẽ mundo, & tenebras ſuperinducit. Septentrio autẽ, à ſeptem ſtellis axis vocatus, quæ in ipſo reuolutæ rotantur. Hic propriè & vertex dicitur, eo quòd vertitur. Meridies autẽ vocatur, vel quòd ibi ſol facit mediũ diem quaſi medidies, vel quia tunc purius micat ether. Merum enim purum dicitur. Sunt & alia vij climata cœli quaſi vij lineæ ab oriente in occidentẽ, ſub quibus & mores hominum diſpares, atque animalia ſpecialiter diuerſa naſcũtur: quę vocata ſunt à locis quibuſdam famoſis, quorum primum eſt Merois, ſecundum Somis vel Sienes, tertium catacorius, id eſt Aphrica. quartum Rhodus, quintum Helleſpontus. ſextum Meſopontus. ſeptimum Boriſthenes.

De hemiſphærijs.

HEmiſphærium dimidia pars ſphæræ eſt. Hemiſpherion ſupra terras eſt ea pars cœli, quæ à nobis tota videtur: Hemiſpheriõ ſub terra eſt, quæ videri non poteſt, quàm diu ſub terra fuerit.

De quinq; circulis cœli.

ZOnę cœli quinq; ſunt: quarũ diſtinctionibus quędã partes tẽperie ſua incoluntur, quædã immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles exiſtunt. Quæ ideo & zonæ vel circuli appellantur, eo quòd in circumductione ſpheræ exiſtunt. Quorum primus circulus ideo Arcticus appellatur, eo quòd inter eum Arcturi ſigna incluſa proſpiciuntur. Secundus circulus θερινὸς, qui & tropicus dicitur, quia in eo circuiens ſol Aquilonis finibus æſtatem facit, & vltra eum circulum non tranſit, ſed ſtatim reuertitur, & inde tropicus appellatur. Tertius circulus hi merinus, qui à latinis ideo æquinoctialis appellatur, eo quòd ſol cum ad eum orbem peruenerit æquinoctium facit. ἡμέρα enim latinè, dies dicitur atq; nox: quo circulo dimidia ſphæræ pars conſtituta perſpicitur. Quartus circulus Antarcticus vocatus: eo quòd contrarius ſit circulo quem Arcticum nominamus. Quintus circulus χειμερινὸς tropicus qui à Latinis hiemalis ſiue brumalis appellatur. ideo ſol cum ad eum circulum peruenerit, hiemem ijs qui ad Aquilonẽ ſunt facit, & æſtatem ijs qui in Auſtri partibus commorantur.

De circulo zodiaco.

ZOdiacus autem circulus eſt, qui ex linearum quinq; angulis & ex vna linea cõſtat.

De candido circulo.

LActeus circulus via eſt, quæ in ſphæra videtur, à candore dicta, quia alba eſt. quam aliqui dicũt viam eſſe qua circuit ſol, & ex ſplendoris ipſius tranſitu ita lucere.

De magnitudine ſolis.

MAgnitudo ſolis fortior eſt terra, vnde & eodem momento quo oritur, & orienti ſimul & occidẽti æqualiter apparet. Quia verò tanquam cubitalis nobis videtur, conſiderare oportet quãtum ſol diſtat à terris: quæ longitudo facit, vt paruus videatur nobis.

De magnitudine lunæ.

MAgnitudo quoq; lunæ minor fertur eſſe quàm ſolis. Nam dum ſol ſuperior ſit à luna, & tamen à nobis maior quàm luna videatur: iam ſi prope nos acceſsiſſet: multo maior quàm luna conſpiceretur. Sicut autem fortior eſt ſol terra ita terra fortior eſt luna per aliquam quantitatem.

De natura ſolis.

SOl dum igneus ſit: præ nimio motu conuerſionis ſuæ amplius incaleſcit. Cuius ignem dicunt philoſophi aqua nutriri, & è contrario elemẽto virtutẽ luminis & caloris accipere. Vnde dicimus eum ſepius madidũ & rorantẽ.

De curſu ſolis.

SOlem per ſeipſum moueri, non cum mũdo verti dicunt. Nam ſi fixus cœlo maneret, omnes dies & noctes æquales exiſterent: ſed cum alio loco cras occaſurum: alio occidiſſe heſterno videmus: apparet eum per ſeipſum moueri, non cum mundo verti. ſpacijs enim inæqualibus orbes annuos conficit ꝓpter temporum mutationes. Oriens diem facit: occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem hyemem facit, vt hibernis humoribus atpruinis

pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem, æstatem reddit, vt fruges maturitate durentur, & quę sunt in humidis incocta: ferue facta * mitescant.

* al. maturescant.

De effectu solis.

SOl oriens diem facit, occidens noctem inducit: nam dies est sol super terras, nox est sol sub terra. Ex ipso enim sunt horæ: ex ipso dies, cum ascenderit: ex ipso etiam nox, cũ occiderit: ex ipso menses & anni numerantur: ex ipso vicissitudines fiunt temporum. Quãdo autem per meridiem currit, vicinior est terræ: quando verò iuxta septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus constituit, loca & tempora, ne dum semper eisdẽ moraretur locis: quotidiano vapore eius * vniuersa consumerentur. sicut Clemens ait: Cursus diuersos accipit quibus aëris tẽperies pro ratione temporum dispensatur, & ordo vicissitudinum * permutationũq; seruatur. Nã dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autẽ ad summum cœli venerit, æstiuos accẽdit calores: descendens rursus autumno temperiẽ reddit. Vbi verò ad inferiorem redit circulum: ex glaciali compage cœli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

* al. terra consumeretur, sed vt C.

* al. mutationum motus accipit.

De itinere solis.

SOl oriens per meridiem iter habet. qui postquã ad occasum venerit, & Oceano se * intinxerit, per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad orientem recurrit.

* al. iunxerit.

De lumine lunæ.

LVnam quidam philosophi dicũt propriũ lumen habere, globiq; eius vnam partem esse lucifluam, aliam verò obscurã, & paulatim se vertendo diuersas formas efficere. Alij è contrà aiunt, lunam non suum lumen habere: sed solis radijs illuminari. Vnde & eclipsim patitur: si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Sol enim longè ipsa superior est. Hinc euenit, vt quoniam sub illo est, parte superiore luceat, inferiore verò quam habet ad terras parte obscura sit.

De formis lunæ.

PRima figura lunæ bicornis est. Secunda sectilis. Tertia dimidia. Quarta plena. Quinta iterum dimidia ex maiore. Sexta iterum sectilis. Septima bicornis.

Septima autem semis, & vicesima secunda semis in suo ordine mediæ sunt: ceteræ autẽ proportionales sunt.

De interlunio lunæ.

INterlunium lunæ est tempus illud inter deficientẽ & nascentẽ lunã. Est aũt trigesimus dies, quo luna non lucet. Quæ ideo videri nõ potest, quia soli coniuncta obscuratur: sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

De cursu lunæ.

LVna amissi ac recepti luminis vicib. menstrua spacia moderatur. Quę ideo obliquo & non recto incedit cursu, vt sol: ne incidat in centrum terræ & frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim circulus eius terræ. Crescẽs autem orientem cornibus spectat: decrescens, occidentem: merito, quia occasura & amissura est lumen.

De vicinitate lunæ ad terras.

LVna terris vicinior est quàm sol. Inde & breuiori orbe celerius peragit cursum suũ. Nam iter quod sol in diebus ccclxv: ista per xxx dies percurrit. Vnde & antiqui menses in luna, annos autẽ in solis cursu posuerunt.

De eclipsi solis.

EClipsis solis est quoties luna trigesima ad eandẽ lineã qua sol vehitur peruenit, eiq; se obijciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur: dũ illi orbis lunæ opponitur.

De eclipsi lunæ.

EClipsis lunæ est quoties in vmbrã terræ luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed à sole illuminari putatur. vnde & defectum patitur si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Patitur autem hoc decimaquinta luna eousq;, quàm diu centrum atq; vmbra obstantis terræ exeat, videatq; solem, vel à sole videatur.

De differentia stellarum, siderum, & astrorum.

STellæ, & sidera, & astra inter se differunt. Nam stella est quęlibet singularis. Sidera verò sunt stellis plurimis facta, vt Hyades, Pleiades. Astra autem sunt stellæ grãdes, vt Orion, Bootes. Sed hæc nomina scriptores confundũt, & astra pro stellis, & stellas ꝓ sideribus ponũt.

De lumine stellarum.

STellæ non habere proprium lumen: sed à sole illuminari dicuntur, sicut & luna.

De stellarum motu.

STellæ immobiles sunt, & cũ cœlo fixæ perpetuo motu feruntur: neq; cadũt per diem, sed à solis splendore obscurantur.

De cursu stellarum.

SIdera autem feruntur, aut mouentur. Feruntur, quæ cœlo fixa sunt, & cũ cœlo voluuntur. Mouentur verò quędã, sicut planetæ, id est erraticæ; quæ cursus suos vagos certa tamen diffinitione conficiunt.

De vario cursu stellarum.

STellæ dicũtur pro eo quod per diuersos * orbes cælestiũ planetarũ feruntur. nã quędã celerius exortæ, tardius occidunt: quædam tardius exortæ citius ad occasum perueniunt.

* al. ordines

aliæ pariter oriuntur & non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad suum cursum proprium reuertuntur.

De interuallis stellarum.

STellæ inter se diuersis interuallis distant à terra: propterea dispari claritate magis minusúe nostris oculis apparent. Nam multæ maiores sunt ijs quas videmus conspicuas, sed longius positæ paruæ videntur à nobis.

De numero circulari stellarum.

NVmerus circularis stellarum est, per quē cognosci dicitur, in quanto tempore circulum suum vnaquæq; stella percurrat, siue per longitudinem: siue per latitudinem. Latitudo intelligitur per signiferum, longitudo per propriū excursum. Nam luna viij annis fertur explere circulum suū. Mercurius annis xx. lucifer annis ix. sol annis xix. vesper xv. Phaeton. xij. Saturnus xxx. Quibus peractis ad reuersionem circuli sui ijsdem signis & partibus reuertuntur. Quædam sidera radijs solis præpedita anomala fiūt, aut retrograda, aut stationaria: iuxta quod & poeta meminit dicens,

—Sol tempora diuidit æui:
Mutat nocte diem, radijsq; potentibus astra
Ire vetat, cursusq; vagos ratione moratur.

De stellis planetis.

QVædam stellę ideo planetæ dicuntur, id est errantes, quia per totum mundū vario motu discurrunt. Vnde pro eo quod errant, retrogradæ dicuntur: vel anomalæ efficiuntur, idest, quando particulas addunt & detrahunt. Cæterùm quando tantum detrahunt retrogradæ dicuntur: stationem autem faciunt quando stant.

De præcedentia & antegradatione stellarum.

PRæcedentia vel antegradatio stellarū est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, & aliquid pręter consuetudinem præcedit.

De remotione vel retrogradatione stellarum.

REmotio vel retrogradatio stellarum est, quando stella dum motum suum agit, simul & retrorsum moueri videtur. Ista omnia in absidis colliguntur.

De statu stellarum.

STatus stellarū est, dum stella semper moueatur: tamen in aliquibus locis stare videtur.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt.

SOl appellatus eo quòd solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba: de qua Virgilius:

Casta faue Lucina.

Sumpsit autem nomen per deriuationem à solis luce: eo quòd ab eo lumē accipiat, acceptūq; reddat.

Stellæ dictæ à stando, quia semper fixæ stant in cœlo: nec cadunt. Nā quòd videmus de cœlo stellas quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi: qui fiunt dum ventus altiora petens æthereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellæ cadere non possunt: immobiles enim (vt prædictum est) sunt, & cum cœlo fixæ feruntur.

Sidera dicta eo quòd ea nauigantes considerando iter dirigunt ad cursus consilium, ne fallacibus vndis aut ventis aliò deducantur. Quędam autem stellæ idcirco signa dicuntur, quia eas nautæ obseruant in gubernandis remigijs, contemplantes aciem fulgoremq; eorum, quibus rebus status cœli futurus ostenditur. sed & omnes homines ea intendūt ad pręuidendum aeris qualitates per æstatem & hiemem vernalemq; temperiē. Ortu enim vel occasu suo, certis stationibus temporum qualitates significāt.

Signorū primus Arctos qui in axe fixus, vij stellis in se reuolutis rotatur. nomē est græcum quod latinè Vrsa dicitur: quæ quòd in modum plaustri vertitur, nostri eam septentrionem dixerunt. Triones enim propriè sunt boues aratorij, dicti eo quòd terram terant. q. teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit: quia in eo sunt.

Arctophylax dicitur, quòd Arctō id est Helicē vrsam sequitur. Eundēq; & Booten dixerāt, eo quòd plaustro hæret: signum multis spectabile stellis, inter quas Arcturus est, sidus post caudam maioris vrsæ positum in signo Bootis. Vnde & Arcturus dictus est; quasi ἄρκτου οὐρά: quia Bootis præcordijs sociā collocata est. Oritur autem autumnali tempore.

Orion astrum ante Tauri vestigia fulget: & dictus Orion ab vrina, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare & terras aquis & tempestatibus turbat. Hūc Latini Iugulā vocant, quòd sit armatus, vt gladius, & stellarum luce terribilis atq; clarissimus: in quo si hæc fulgeant omnia serenitas portenditur, si obscuratur huius acies, tempestas cernitur imminere.

Hyades dictę ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est, à succo & à pluuijs. Nā pluuiæ græcè ὕετος dicuntur. Ortu quippe suo efficiunt pluuias. vnde & eas Latini suculas appellauerunt: quia quando nascuntur pluuiarum signa monstratur: de quibus Virgilius:

Arcturum, pluuiasq; Hyadas geminosq; Triones.

Sunt autem in fronte Tauri vij. & oriuntur tempore vernali. Pleiades à pluralitate dictæ. Sunt autem stellæ septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur: nam latet vna. Has Latini Vergilias dicunt, à tēporis significatione, quòd Verè exoriuntur. Nam occasu suo hyemem, ortu æstatem, primæq; nauigationis tempus ostendunt.

Canicula stella, quæ & Sirius dicitur, æstiuis mensibus

mensibus in medio centro cœli est: & dum sol ad eam ascenderit. coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius, & dissoluuntur corpora, & vaporantur. Vnde & ex ipsa stella dies caniculares dicuntur: quando & molestæ sunt purgationes. Canis autem vocatur propterea quòd corpora morbo afficiat: siue propter flammæ candorem, quod eiusmodi sit, vt prę cæteris lucere videatur. Itaq; quo magis eam cognoscerent, Sirion appellasse.

Cometes stella dicta est, eò quòd comas luminis fundat ex se. Quod genus sideris quãdo apparuerit, aut pestilẽtiam, aut famem, aut bella significat. Cometę autem Latinè crinitæ appellantur, quòd in modum crinium flammas spargunt, quas Stoici dicunt esse vltra xxx: quarum nomina & effectus quidam Astrologi scripserunt.

Lucifer dictus, eò quòd inter omnia sidera plus lucem ferat. Lucifer enim est vna ex planetis. Hæc propriè & iubar dicitur, eò quòd iubas lucis ex se fundat: sed & splendor Solis & lunæ ac stellarum iubar vocatur: quòd in modum iubæ radij ipsorum extendantur.

Vesperus stella occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero rege Hispanię. Est autem & ipsa ex quinque stellis planetis, noctem ducens & sequens solem. Fertur autem quòd hæc stella oriens luciferum, occidens vesperum facit. de qua Statius:

*—& alterno deperditur * vnus in ortu.* * humor

Planetæ stellæ sunt, quæ non sunt fixæ in cœlo, vt reliquæ, sed in aere feruntur. Dicti autem planetæ ἀπὸ τῆς πλάνης .i. ab errore. Nam interdum in Austrum, interdum in Septentrionem, plerumq; contra mundum nonnunquam cum mundo feruntur.

Hos Romani nominibus deorum suorũ, scilic. Saturni, Lunę, Iouis, Martis, Veneris & Mercurij sacrauerũt. Decepti enim & decipere volentes, in eorũ adulationem, qui sibi aliquid secundum amorem præstitissent, sidera ostendebant in cœlo, dicentes, quòd illud sidus esset Iouis, & illud Mercurij: & cõcepta est opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmauit, Christus euertit. Iam verò illa, quæ ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus & animantium imago de stellis formatur: vt, Aries, Taurus, libra & huiusmodi alia, ij qui sidera præuiderunt in numerum stellarum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum & imagines & nomina conformantes.

Nam Arietem primum signum, cui vt libræ mediam mundi lineã tradunt, propter Ammonem, id est, Iouem vocauerunt: quia in eius capite, qui simulachra faciunt Arietis cornua fingunt. Quod signum Gentiles ideo inter signa primum constituerunt, quòd in mense Martio, qui est anni principium, solem in signo illo cursum suum peragere dicunt: sed & Taurum inter sidera collocant, & ipsum in honorem Iouis, eò quòd in bouem sit fabulosè conuersus, quando Europam transuexit.

Castorem quoq; & Pollucem post mortem inter notissima sidera constituerunt: quòd signum Gemini dicitur.

Cancrum quoque inde dixerunt, eò quòd cùm ad id signum mense Iunio sol venerit, retrograditur in modũ cancri, breuioresq; facit dies. Hoc enim animal incertam habet partem 10 primã. deniq; ad vtramq; partẽ gressum dirigit, ita vt prior pars sit posterior, & posterior prior.

Leonem ingentem Hercules in Græcia occidit, & propter virtutem suam hunc inter duodecim signa constituit. Hoc signum sol cùm attigerit nimium calorem mundo reddit. & annuos flatus & æstus facit maiores quàm in toto reliquo anno.

Virginis etiam signũ idcirco intra astra collocauerũt, propter quod eisdem diebus in qui-20 bus sol per illud decurrit, terra exusta solis ardore nihil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum.

Libram autẽ vocauerunt ab ęqualitate mensis ipsius, quod viij kal. Octobris sol per illud signum currens æquinoctium facit. Vnde & Lucanus: *—* Ad iustæ pondera libræ.* * Ad nostæ

Scorpium quoq; & sagittarium propter fulgura mensis ipsius appellauerunt.

Sagittarius vir equinis cruribus deforma-30 tur, cui sagittam & arcum adiungunt, vt ex eo mensis ipsius fulmina demonstrentur. Vnde & sagittarius est vocatus.

Capricorni figuram ideo inter sidera finxerunt propter capram Iouis nutricem: cuius posteriorem partẽ corporis in effigiem piscis ideò finxerunt, vt pluuias eiusdem temporis designarent, quas solet idem mensis plerumque in extremis habere.

Porrò Aquarium & Pisces, ab imbribus tem-40 porum vocauerunt, quòd hyeme quando in his signis sol vertitur, maiores pluuiæ profunduntur. Et miranda gentilium dementia, qui non solùm pisces, sed etiam arietes & hircos & tauros, vrsas & canes, cancros, & scorpiones transtulerunt. Nam & aquilam & cygnum propter Iouis fabulas inter cœli astra eius memorię causa collocauerunt.

Perseum quoque & vxorem eius Andromedam posteaquàm sunt mortui in cœlum rece-50 ptos esse crediderunt: ita vt imagines eorũ stellis designarent, eorumque appellare nominibus non erubescerent.

Aurigam etiam Ericthonium inter cœli astra collocauerunt: propter quod vidissent eum primum quadrigam iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imitationem Solis accessisse: & propter hoc nomen eius post mortem inter sidera posuerunt. sic Calisto, Licaonis filia, dum ab Ioue compressa & fabulosè ab Iunone in vr-60 sæ fuisset speciem conuersa, quæ Græcè ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen eius Iouis cum filio in stellis Septentriona-

libus transtulit, eamque Arcton: filium autem eius Arctophylaca ea appellauit. Sic lira pro Mercurio in cœlū locata. sic Centaurus Chiron propter quod nutrierat Æsculapium & Achillem, inter astra dinumeratus est. sed quolibet modo superstitiones hæ ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sydera quæ Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinauit. Horum igitur signorum obseruationes, vel geneses, vel cætera superstitiosa, quæ se ad cognitionem syderum coniungunt, id est, ad notitiam fatorum, quæ fidei nostræ sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent à Christianis, vt nec scripta esse videantur. sed nónulli syderum pulchritudine, & claritate pellecti, in lapsus stellarū cæcatis mentibus corruerunt, ita vt per supputationes nóxias, quæ mathesis dicitur, euentus rerum præscire conentur: quos non solum Christianæ religionis doctores, sed etiam gentilium Plato, Aristoteles, atque alij rerum veritate commoti concordi sententia damnauerunt, dicentes: Confusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam si genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premeretur, cur aut laudem mereantur boni, aut mali legum percipiant vltionem? Et quamuis ipsi non fuerint cœlesti sapientiæ dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum meritò perculerunt. Ordo autem iste septem secularium disciplinarum ideo à Philosophis vsque ad astra perductus est, scilicet vt animos seculari sapientia implicatos à terrenis rebus abduceret, & in superna contemplatione collocaret.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER IIII.

CAPITA LIBRI QVARTI.

De Medicina.

MEDICINA est quæ corporis vel tuetur vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantū quę ars eorum exhibet, qui propriè Medici nominátur, sed etiam cibus & potus, tegmen & regimen. Defensio denique ómnis atq; munitio qua sanum corpus nostrum aduersus externos ictus casusq; seruatur.

De nomine eius.

NOmen autem Medicinæ à modo, id est, temperamento impositum æstimatur, vt non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, mediocri autem gaudet. vnde & qui pigmenta & antidota satis vel assiduè biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis non salutem, sed periculum affert.

De inuentoribus Medicinæ.

MEdicinæ autem artis auctor ac repertor apud Græcos perhibetur Apollo. Hanc filius eius Æsculapius laude vel opere ampliauit. Sed postquam fulminis ictu Æsculapius interijt, interdicta fertur medendi cura, & ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene quingentos vsque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam reuocauit ad lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in insula Coo.

De tribus hæresibus Medicorum.

ITaque tres viri totidem hæreses inuenerunt. Prima methodica inuenta est ab Apolline, quæ remedia sectatur & carmina. Secunda Empirica, id est, experientissima, inuenta est ab Æsculapio, quæ non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia Logica, id est, rationabilis, inuenta ab Hippocrate. Iste enim discussis ætatum, regionum, vel ægritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. Empirici ergo experientiam solam sectantur: Logici experientię rationem adiungunt: Methodici nec elementorum rationem obseruant, nec tempora, nec ætates, nec causas, sed solas morborum substantias.

De

De quatuor humoribus.

SAnitas est integritas corporis, & temperantia naturæ ex calido & humido, quod est sanguis. vnde & sanitas dicta est, quasi sanguinis status.

Morbi generali vocabulo omnes passiones corporis continentur, quod inde veteres morbum nominauerunt: vt ipsa appellatione, mortis, vim quæ ex ea nascitur demonstrent. Inter sanitatem autem & morbum media est curatio, 10 quæ nisi morbo congruat, non producit ad sanitatem. Morbi enim omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine & felle, melancolia & phlegmate. Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis læduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturæ creuerint, ægritudines faciunt. Sicut enim quatuor elementa, sic & quatuor humores, & vnusquisque humor suum elementum imitatur. sanguis aerem, cholera ignem, melancolia terram, phlegma aquá. 20 Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementá, quæ conseruant corpora nostra.

Sanguis ex Græca etymologia vocabulum sumpsit, quòd ex eo corpus vegetetur & sustentetur & viuat. Choleram Græci vocauerunt, quod vnius diei spacio terminetur: vnde & colera, id est, fellicula nominata est, hoc est, fellis effusiò. Græci enim fel χολὴν dicunt.

Melancholia dicta, eò quòd ex nigri sanguinis fece admixta sit abundãtia fellis. Greci enim 30 μέλαν nigrum vocant, fel autem χολὴν appellant.

Sanguis Latinè vocatus quòd sit suauis. vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces ac blandi sunt.

Phlegma autem dixerunt quòd sit frigida. Ex his quatuor humoribus reguntur sani: ex his læduntur infirmi. Dum enim amplius excursum naturæ creuerint, ægritudines faciunt. Ex sanguine autem & felle acutæ passiones nascuntur, quas Græci ὀξέα vocant. Ex phlegmate verò & melancholia veteres causæ procedunt, 40 quas Græci χρόνια dicunt.

De acutis morbis.

Oξέα est acutus morbus, qui aut citò transit aut celerius interficit, vt pleurisis, phrenesis. ὀξὺ enim acutũ apud Græcos & velocem significat. χρόνια est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, vt podagra, phtisis. χρόνος enim apud Græcos tempus dicitur. Quædam autem passiones ex 50 proprijs causis nomen acceperunt.

Febris à feruore dicta est. est enim abundantia caloris.

Φρένεσις appellatã siue ab impedimento mentis: quia Græci mentem φρένας vocant. seu quòd dentibus infrendant. Nam frendere est dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione & dementia ex colerica vi effecta.

Cardiace vocabulum à corde sumpsit, dum 60 ex aliquo tumore aut dolore afficitur. Cor enim Græci καρδίαν vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu.

Lethargus à somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum obliuione & somno iugi, velut stertentis.

Synanche à continentia spiritus & præfocatione dicta. Græci enim συνάγχειν continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium præfocantur.

Phlegmone est feruor stomachi cũm extensione & dolore, siue φλεγμονὴ est inquietudo cũ rubore & dolore & extensione & duricia & vastitate. Quæ cùm ceperit fieri, inquietudo & febris consequitur. Vnde & dicta est φλεγμονὴ ἀπὸ τοῦ φλέγειν. Sic enim sentitur & inde nomen accepit.

Pleuritis est dolor lateris acutus cum febre & sputo sanguinoléto. Latus enim Grecè πλευρὰ dicitur: vnde & pleuritica passio nomẽ accepit.

Peripneumonia est pulmonis vitium cũ dolore vehementi & suspirio. Græci enim pulmonem πνεύμονα vocant. inde & egritudo dicta est.

Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dictá autẽ apoplexia, quòd ex letali percussu repentinus casus fiat. Græci enim percusionem ἀπόπληξιν vocant.

Spasmus Latinè contractio subita partium aut neruorum cum dolore vehementi. Quam passionem à corde nominatam dixerunt: quia in nobis principatũ vigoris habet. Fit autẽ duobus modis: aut ex repletione, aut ex inanitione.

Tetanus maior est contractio neruorum à ceruice ad dorsum.

Telum lateris dolor est. dictum est autem ita à medicis, quòd dolore corpus transuerberet, quasi gladius.

Ileos dolor intestinorum. Vnde & ilia dicta sunt. Græcè enim ἰλεῖν obuoluere dicitur, quòd se intestina præ dolore inuoluant. Hi & torminosi dicuntur ab intestinorum tormento.

ὑδροφοβία, id est, aquæ metus. Greci enim ὕδωρ aquam vocant: φόβον timorẽ dicunt. vnde & Latini hunc morbũ ob aquæ metum limphaticũ vocant. Fit autem vel ex canis rabidi morsu, aut ex *aeris spuma in terram proiecta, quam si homo vel bestia tetigerit, aut dementia repletur: aut in rabiem vertitur. * eius

Carbunculus dictus, quòd in ortu suo rubẽs sit vt ignis: postea niger, vt carbo extinctus.

Pestilentia est contagium, quod dum vnũ apprehẽderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aere, & in visceribus penetrando innititur. Hæc etsi plerũmq; per aerias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotẽtis Dei omnino nõ fit. dicta autem pestilẽtia, quasi pastulentia, quòd velut incendium depascat:

—*Et toto descendit corpore pestis.*

Idẽ & contagium a contingendo: quia quẽ tetigerit, polluit. Ipsa & inguinia ab inguinũ percussione. Eadem & lues à labe & luctu vocata, quæ tantopere acuta est, vt nõ habeat spacium temporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repente tinus languor simul cum morte venit.

De Chronicis morbis.

CHronica est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur, vt podagra, phtisis. χρόνος enim apud Græcos tempus dicitur.

Cephalea ex capite vocabulũ habet. capitis enim passio est. Græci .n. caput κεφαλὴν vocant.

Scotoma ab accidente nomen sumpsit, quòd repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem est, quotiescunque ventus cõsurgit, & terram in circuitu mouet. Sic & in vertice hominis arteriæ & venæ ventositatẽ ex resoluta humectatione gignunt, & in oculis girum faciunt. Vnde & vertigo nuncupata est.

Epilepsia vocabulum sumpsit, quòd mentem apprehendens pariter etiam corpus possideat. Græci enim apprehensionẽ ἐπιλήψίαν vocãt. Fit autem ex melancholico humore quoties exuberauerit, & ad cerebrum aduersus fuerit. Hæc passio & caduca vocatur, eò quòd cadens æger spasmum patiatur. Hos etiam vulgus lunaticos vocat, quòd per hunc cursum * comitetur eos insania dæmonum. Eadem & laruatio: ipse est & morbus comitialis, id est, maior & diutinus, quo caduci tenentur. Cuius tanta vis est, vt homo valens concidat spumetque. Comitialis autem dictus, quòd gentiles cum comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitiorum dies solennis in kalend. Ianuarijs.

* comitetur eos insidiæ

Mania ab insania vel furore vocata. Nam Græcorum vetustas furorem μανίαν appellabat, siue à diuinatione, quia diuinare Græcè μαντεύειν dicitur.

Melancolia dicta est à nigro felle. Græci enim nigrum μέλαν vocant: fel autem χολὴν appellant. Epilepsia autem in fantasia fit, melancolia in ratione, mania in memoria.

Typhi sunt frigidæ febres, quæ abusiuè typhi appellantur ab herba quæ nascitur in aqua, quæ Latinè forma atque status dicitur. Est enim accessionum reuolutio per statuta temporum interualla.

Reuma Græcè, Latinè eruptio siue fluor appellatur.

Catarrus est fluor reumæ iugis ex naribus, quæ dum ad fauces venerit βράγχος vocatur. dum ad thoracem vel pulmonem φθίσις dicitur.

Coriza est quoties infusio capitis in ossa venerit narium. & præfocationem fecerit cum sternutatione. vnde & coriza nomen accepit.

Branchos est præfocatio faucium à frigido humore. Græci enim guttur βράγχος dicunt. circa quod fauces sunt, quos nos corruptè brancia dicimus.

Raucedo amputatio vocis. Hæc & arteriasis vocatur, eò quòd vocem raucam & clausam reddat ab arteriarum iniurijs.

Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam Græci Δύσπνοιαν dicunt, id est, suffocationem.

Peripneumonia à pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis tumor cum spumarum sanguinearum effusione.

Hęmoptysis emissio sanguinis per os. vnde & nomen accepit. αἷμα enim sanguis dicitur.

Phtisis est vlceratio & tumor in pulmonibus qui iuuenibus facilius euenire solet. φθίσις autem apud Græcos dicta, quòd sit totius corporis consumptio.

Tussis Græcè ab altitudine vocatur, quòd à profundo pectoris veniat. cuius contraria est superior in faucibus vbi vua distillat.

Apostema à collectione nomen accepit. nam collectiones Græci apostemas vocant.

Ε᾿μπύησις dicta est apostema intrinsecus vel in latere, vel in stomacho cum dolore & febribus, & tussi & abundantibus spumis & purulentijs.

ἡπατικὴ morbus à iecoris passione nomẽ accepit. Græci enim iecur ἧπαρ vocant.

Lienosis à splene vocabulum sumpsit. Gręci enim σπλὴν lien vocant.

Hydrops nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. Nam Græci ὕδωρ aquam vocauerunt. est enim humor subcutaneus cum inflatione turgente & anhelitu fœtido.

Nephritis à renium languore nomen accepit. Renes enim Græci νεφροὺς dicunt.

Paralysis dicta à corporis impensatione: facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte.

Cachexia nomen sumpsit à corporis iniuria vel malo habitu. καχεξίαν enim Græci malam vexationem vocauerunt. Fit autem hæc passio ex intemperantia ęgrotantis, vel curatione medicaminis. aut post ægritudinem tarda resumptio.

Atrophia nomen accepit à diminutione corporis. Nam Gręci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus, & paulatim conualescentibus.

Sarcoma est superfluum carnis incrementũ, quo vltra modum corpora saginantur. Græci enim carnem σάρκα vocant.

ἰσχιὰς vocata à parte corporis quam vexat. Nam vertibulorum ossa quorum summitas iliorum initio terminatur, Græci ἰσχία vocant. Fit autem quoties descenderit in recta ossa, & efficitur ibi glutinatio.

Podagram Græci à retentione pedum dicũt nominatam, & à ferali dolore. Siquidem omne quod immite fuerit abusiuè agreste vocamus.

Arthritis morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.

Calculus lapis est qui in vesica fit. vnde & nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica.

Stranguria dicta est, eò quòd stringat vrinarum difficultatem.

Σατυρίασις iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum: dicta passio à Satyris.

Diarrhœa iugis ventris cursus sine vomitu.

Dysen-

Dysenteria est diuisio continuationis, id est, vlceratio intestini. Δυς enim difficultatem significat, ἔντερα intestina. Fit autem antecedente fluore, quam Græci διάρροιαν vocant,

Lienteria dicta, quòd cibum tanquam per lineam intestina nullis obstantibus facit prolabi.

Colica passio nomen sumpsit ab intestino, quod Græci κῶλον appellant.

Ragades dicuntur, eò quòd fissuræ sint rugis collectæ circa orificium. Hæ & hæmorroides à sanguinis fluore dictæ. Græci enim sanguinem αἷμα dicunt.

De morbis qui in superficie corporis videntur.

ALopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fuluis, aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine à similitudine animalis vulpeculæ quam Græci ἀλώπεκα vocāt.

Parotides sunt duritiæ vel collectiones, quæ ex febribus vel aliquo alio nascuntur in aurium vicinitates: vnde & παρωτίδες sunt appellatæ. ὦτα enim Græci auriculam dicunt.

Lentigo est vestigia macularū paruula in rotunditatem formata. à specie lenticulæ dictā.

Erisipelas est quam Latini sacrum ignem appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab igne vicina inuadūtur loca, ita vt etiā febris excitetur.

Serpedo est rubor cutis cum pustularum extantia, & nomen sumpsit à serpendo, eò quòd serpat per membra.

Impetigo est sicca scabies: prominens à corpore cum asperitate & rotūditate formæ. Hanc vulgus sarnam appellat.

Prurigo vocata à perurendo & ardendo.

Νυκτάλωπία est passio qua per diē visus patētibus oculis denegatur, & nocturnis irruentibus tenebris redditur, aut versa vice (vt pleriq; volunt) die redditur, nocte negatur.

Verrucæ aliud sunt: Satyriasis aliud. Verrucæ singulatim sunt: satyriasis verò illa fortior, ac circa ipsam plures inueniuntur.

Scabies quoque & lepra vtraq; passio asperitas cutis cum pruritu atq; squammatione: sed scabies tenuis asperitas & squammatio est. Hinc deniq; nomen accepit, *quę ita veluti purgamēta admittat. Nam scabies quasi squamies.

** quod velociter.*

Lepra verò cutis asperitas squāmosa lepidæ herbę similis, vnde & nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diuersus appareat: aut si ita se vbique diffundat, vt omnia vnius coloris quamuis adulterini faciat.

Elephantiasis morbus dicitur ex similitudine elephanti: cuius naturaliter dura & aspera pellis, nomen morbo in hominibus dedit: quia corporis superficiem similem facit elephantorum cuti: siue quia ingēs passio est, sicut animal ipsum ex quo deriuatum ducit nomen.

Icteris Gręci appellant à cuiusdā animalis nomine, quòd sit coloris * fellei. Hunc morbū Latini arcuatum appellant ad similitudinem cœlestis arcus. Auriginē verò Varro appellari ait à colore auri. Regium autem morbum inde æstimant dictum, quòd vino bono & regalibus cibis citius curetur.

** id est, nigri*

Cancer à similitudine maritimi animalis vocatum, vulnus sic medici dicunt nullis medicamētis sanabile. Aut ergo pręcidi debet à corpore membrum vbi nascitur, vt aliquantulū viuat: tamē inde mortem quamlibet tardius affuturā.

Ordeolus est paruissima & purulēta collectio in capillis palpebrarū constituta, in medio lata, & ex vtroq; conducta, hordei granum similans: vnde & nomen accepit.

Furunculus est tumor in acutum surgens, dictus quòd ferueat, quasi feruunculus: vnde & Græcè ἄνθραξ dicitur, quòd sit ignitus.

Oscedo est, in qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium.

Frenusculi vlcera circa rictum oris: similia his, quæ fiunt iumentis asperitate frenorum.

Vlcus putredo ipsa: vulnus quod ferro fit quasi vi vlcus. Et vlcus quod olet quasi olcus.

Pustula est in superficie corporis turgida veluti collectio.

Papula est paruissima cutis erectio, circumscripta cum rubore: & ideo papula dicta, quasi * pupula sirimpia.

** pupilla*

Sanies dicta quòd ex sanguine nascitur: excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocunq; loco, nisi vbi sanguis aduenerit: quia omne quod putrescit, nisi calidum & humidum fuerit, quod est sanguis, pūtrefieri non potest. Sanies autem & tabes sibi differunt. Fluere enim sanie viuorum est, tabe mortuorum.

Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus seruans: dicta quòd obducat vulnera & obcæcat.

De remedijs & medicaminibus.

MEdicinæ curatio non est spernenda. Meminimus enim & Esaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandasse: & Paulus apostolus Timotheo modicum vinum prodesse dixit. Curatio autē morborum tribus generibus constat: Pharmacia, quā Latini medicamina vocant: Chirurgia, quam Latini manuum operationem appellant: manus enim apud Gręcos χὲιρ vocatur: diæta, quam Latini regulā appellant: est enim obseruatio legis & vitę. Sunt autem omni curationi species tres: primū genus diæteticum: secundū pharmaceuticum: tertium chirurgicum. Diæta est obseruatio legis & vitæ. Pharmaceutica est medicamentorū curatio. Chirurgia est ferramentorum incisio. nam ferro excidūtur quę medicamentorum nō senserint medicinā. Antiquior autē medicina herbis tantùm ex succis erat. Talis. n. medēdi vsus cepit: deinde ferro & cęteris medicamentis,

Omnis autem curatio aut ex contrarijs aut ex similibus adhibetur. Ex contrarijs: vt frigidum calido. vel siccum humido. sicut & in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus verò, sicut ligamentum vel rotundo vulneri rotundum: vel oblõgo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa nõn eadem membris & vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur. quæ duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significant. Nam antidotum Græcè, Latinè ex contrario datũ dicitur. Contraria enim contrarijs medicinæ ratione curantur. At contrà ex simili: vt πικρὰ quod interpretatur amara: quia gustus eius amarus est. Ex conuenienti enim nomen accepit, quia amaritudo amaritudinem morbi soluere solet.

Omnia autem medicaméta ex proprijs caussis habent vocabula. Hiera enim dicta quasi diuina. Arteriaca, quòd apta sint gutturis meatui, & tumores faucium & arteriarum leniant. Theriaca est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, vt pestis peste soluatur. Cathartica Græcè, Latinè purgatoria dicuntur.

Catapotia, eò quòd modicum potetur seu inglutiatur. Diamoron à succo mora nomen sumpsit, ex quo conficitur. sicut diacodion: quia ἐκ τῆς κωδίας, id est, ex papauere fit. sicut diaspermaton: quia ex seminibus componitur. Electuarium vocatum eò quòd molle sorbeatur. Trociscos dictus: quia in modum rotulæ deformatur. τρόχος enim Græcè rota dicitur. Collíria Latinum sonat, quòd vitia oculorum detergant. Epithema eò quòd supponatur, alijs adiutorijs præcedentibus. Cataplasma, eò quòd inductio sola sit. emplastrum eò quòd inducatur. Malagma eò quòd sine igne maceretur & comprehendatur. Enema Græcè, Latinè relaxatio dicitur. Pressaria dicta quòd intus initiantur.

Medicinam iumentorum Chiron quidam Græcus inuenit. inde pingitur dimidia parte homo: dimidia equus. dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζεσθαι, quia chirurgus fuisse dicitur: vnde appellatus.

Criticos dies medici vocãt, quibus vt credo ex iudicio infirmitatis illud nomen impositum est. quòd quasi iudicent hominem, & sententia sua aut puniant aut liberent.

De libris medicinalibus.

APhorismus est sermo breuis, integrũ sensum propositæ rei scribens.

Prognostica præuisio ægritudinum, à prænoscendo vocata. Oportet enim medicum & præterita agnoscere, & præsentia scire, & futura præuidere.

Dynamia, potentia herbarum & vis & possibilitas. Nam in herbarũ cura vis ipsa Δυνάμις dicitur. vnde & δυνάμεια nuncupatur, vbi eorum medicinæ scribuntur.

Botanicũm herbarium dicitur, quòd ibi herbę notentur.

De instrumentis Medicorum.

ENchiridion dictum quòd manu astringatur, dum plurima contineat ferramenta. χὲιρ enim Græcè manus vocatur.

Phlebotomum ab incisione vocatum. Nam incisio Latinè, Græcè τομὴ dicitur.

10 Similaria, angistrum.* Spatomeleguna quæ à Latinis à similitudine cucurbitæ, à suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc præciso corpori superposita omne quod inter cutem vel altius æstuat, siue humorem, siue sanguinẽ, vocat in superficiem *gliscere.

Spatomele, gunæ alia exemplaria habent guna. alia gunia.

**clystere*

Pisa à pinsendis seminibus & terendis. Hinc & pigmenta eò quòd in pila & pilo aguntur quasi piligmenta. Est enim pila vas concauum 20 & medicorum aptum vsui, in qua propriè ptisanæ* fieri & pigmenta concidi solent. Varro autem refert Pilumnium quendam in Italia fuisse, qui pinsendis præfuit aruis: vnde & pilumni & pistores. Ab hoc ergo pilum & pilam inventa quibus far pinsitur, & ex eius nomine ita appellata. Pilum autem est vnde contunditur quicquid in pila mittitur.

**feriri*

Mortarium, quòd ibi iam semina in puluerem redacta & mortua condiantur.

30 Citicula est, in qua circunducta collíria resoluuntur. erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quàm resolui collirium facit.

De odoribus & vnguentis.

ODor vocatus ab aerę.

Thymiama lingua Græca vocatur, quòd sit odorabile. Nam timos dicitur flos qui odorem refert. de quo Virgilius:

—redolentq́; timo flagrantia mella.

40 Incẽsum dictum: quia igne consumitur dum offertur.

Tetraidos formulæ incẽsi in longitudinem porrectæ, quæ fiunt ex quatuor pigmẽtis. Quatuor enim Græcè τέτλαρα, formula εἶδος dicitur.

Stacte est incensum quod ex pressura manat, dictum à Græcis ἀπὸ τοῦ στάζειν, quod est manare & distillare.

Mirobalanum: quia fit ex glande odorata. de quo Horatius: *Et pressa tuis balanus capillis.*

50 Vnguẽtum verò est omne quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum commixtione augetur, odoris iocunditatem sumens & longius redolens.

Vnguenta autem quædam dicuntur à locis vt telinum. cuius Iulius Cęsar meminit, dicens: *Corpus suaui* telino vnguimus.* Hoc conficiebatur in insula Delo, quę est vna ex Cycladibus. Sunt & quædam ab inuentorum nomine, vt amaracinum. Nam quidam tradunt regium quendam 60 puerum Amaracum nomine quamplura vnguentorum genera ferentem, casu prolapsum esse, & maiorem ex commixtione odorẽ creasse.

**telinio forte Delinio*

Vnde

Vnde nunc optima vnguenta amaracina dicuntur: sunt autem ex genere florum. Item quæ à materiæ suæ qualitate dicuntur: vt rosaceum à rosa: cyprinum à flore Cypri: * quæ proinde & propriæ materiæ odorem referunt. Ex his quædam simplicia vnguenta sunt, quæ vna tantùm specie existunt: vnde & sui nominis referunt odoratum, vt anetinum: est enim syncerum ex oleo & aneto tantũ. Composita autem sunt quæ pluribus admixtis fiunt: vnde & nominis sui odorem non habent: quia obtinentibus alijs quę admiscentur, incertum odorem ducunt: vt cerotum, calesticum, marciatum.

* vnde &

De initio Medicinæ.

QVæritur à quibusdam, quare inter cæteras artes liberales ars Medicinæ non contineatur. Propterea, quia illæ singulares continẽt causas: ista verò omniũ. Nam & Grammaticam medicus scire iubetur, vt intelligere vel exponere posit quæ legit. similiter & Rhetoricam, vt veracibus argumẽtis valeat diffinire quæ tractat. necnon & Dialecticam propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutandas atque curandas. Sic & Arithmeticam propter numerum horarũ in accessionibus, & periodis dierum: non aliter & Geometriam propter qualitates regionum, & locorum situs: in quibus doceat, quid quisque obseruare debeat. Porrò Musica incognita illi non erit: nam multa sunt quæ in Gręcis hominibus per hanc disciplinã facta leguntur: sicut habetur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus Phreneticum quendam per symphoniam pristinæ sanitati restituit. Postremò & Astronomiam notam habebit, per quàm contempletur rationem astrorum & mutationem temporum. nam sicut ait quidam medicorũ, cum ipsorum qualitatibus & nostra corpora commutantur. hinc est quòd Medicina secunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum sibi hominem vendicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER V.

CAPITA LIBRI QVARTI.

De authoribus legum.

MOyses genti Hebraicæ primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit. Foroneus rex Græcis primus legis iudiciaque constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Ægyptijs tradidit. Solon primus leges Athenienſibus dedit. Lycurgus primus Lacedęmonis iura legum ex Apollinis authoritate confinxit. Numa Pompilius qui Romulo succesit in regno, primus leges Romanis edidit: deinde cùm populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros legibus scribendis creauit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatas xij tabulis exposuerunt. Fuerunt autem hi Appius Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt.

Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit, obtrectatorum metu: deinde Cęsar cepit id facere, sed antè interfectus est. Paulatim autem antiquæ leges vetustate atq; incuria exoleuerunt: quarum etsi nullus iam vsus est, notitia tamen necessaria videtur.

Leges nouę à Constantino Cæsare cœperũt, & reliquis succedentibus: erantq; permixtæ & inordinatæ. Postea Theodosius minor Augu-

stus ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani codicem factum constitutionum à Constantini temporibus, sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem à suo nomine Theodosianum vocauit.

De legibus diuinis & humanis.

OMnes autem leges aut diuinæ sunt, aut humanæ. Diuinæ natura: humanæ moribus constant: ideoq; hæc discrepant, 10 quoniam aliæ alijs gentibus placent.

Fas lex diuina est: ius lex humana. Transire per agrum alienum fas est, ius non est.

Quid differunt inter se ius, leges, & mores.

IVs generale nomen est: lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum est: omne autem ius legibus & moribus constat.

Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo: siue, lex non scripta. Nam 20 lex à legendo vocata est: quia scripta est.

Mos autē longa consuetudo est de moribus tracta tantū. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum: quod pro lege suscipitur, cùm deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando & legem ratio commendat. Porrò si ratione lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, duntaxat quòd religioni congruat: quòd disciplinæ conueniat: quòd saluti proficiat. vocata autem consuetu- 30 do, quia in communi est vsu.

Quid sit ius naturale.

IVs naturale est, aut ciuile, aut gentium. Ius naturale est commune omnium nationum, eò quòd vbiq; instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur: vt viri & fœminæ coniunctio: liberorum successio & educatio: communis omniū possessio: & omniū vna libertas, acquisitio eorum, quæ cœlo, terra, mariq; capi- 40 untur. Item depositæ rei vel cōmendatæ pecuniæ restitutio: violentiæ per vim repulsio. Nam hoc aut si quid huic simile est, nunquam iniustum, sed naturale æquumque habetur.

Quid sit ius ciuile.

IVs ciuile est, quod quisq; populus vel ciuitas sibi proprium, humana diuinaque causa constituit.

Quid sit ius gentium. 50

IVs gentium est sedium occupatio, ędificatio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera pacis, indutię, legatorū non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita: & ind e ius gentium, quòd eo iure omnes ferè gentes vtuntur.

Quid sit ius militare.

IVs militare est belli inferendi solennitas: fœderis faciendi nexus, signo dato * congressio 60 in hostem vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitij militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus: dignitatum gradus: præmiorum honor, veluti cum corona vel torques donatur. Item prædæ decisio: & pro personarum qualitatibus & laboribus iusta diuisio ac principis portio.

* egressio

Quid sit ius publicum.

IVs publicum est in sacris & sacerdotibus & in magistratibus.

Quid sit ius Quiritum.

IVs Quiritum est propriè Romanorū, quod nulli tenent nisi Quirites, id est, Romani tanquam de legitimis hæreditatibus, decretionibus: de tutelis: de vsucapione, quæ iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum: & in * eisdem solis constituta. Constat autem Quiritum ius ex legibus & plebiscitis, constitutionibus principum & edictis, siue prudentium responsis.

* eosdē solu

Quid lex.

LEx est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

Quid scita plebium.

SCita sunt quæ * plebs tantùm constituunt: & vocata scita, quòd ea plebs sciat, vel quòd sciscitatur & rogat vt fiat.

* plebes

Quid senatusconsultum.

SEnatusconsultum, est quod tantùm senatores populis consulendo decernunt.

Quid constitutio & edictum.

COnstitutio vel edictum quod rex vel imperator constituit vel edicit.

Quid responsa prudentium.

REsponsa sunt quæ iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus: vnde & responsa Pauli dicta. fuerunt enim quidam prudētes & arbitri æquitatis, qui institutiones ciuilis iuris compositas ediderunt: quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.

De legibus consularibus & tribunitijs.

QVædam esse leges dicuntur ab ijs qui condiderunt, vt consulares, tribunitiæ Iuliæ, Corneliæ. Nam & sub Octauiano Cæsare suffecti consules Papius & Pompeius legem tulerunt: quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens primùm præmia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus in extraneis testamento legaret, quàm vt quarta pars superesset hęredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quæ hactenus Aquilia vocatur.

De Lege satyra.

SAtyra verò lex est, quæ de pluribus rebus simul loquitur, dicta à copia rerũ, & quasi à sacietate: vnde & satyram scribere est poemata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis & Persij.

De legibus Rhodijs.

RHodiæ leges naualiũ commerciorũ sunt, ab insula Rhodo cognominatę, in qua antiquitus mercatorum fuit vsus.

De priuilegijs.

PRiuilegia autem sunt leges priuatorũ, quasi priuatæ leges. Nam priuilegium inde dictum, quòd in priuato feratur.

Quid possit lex.

OMnis autem lex aut permittit aliquid, vt Vir fortis petat præmiũ: aut vetat, vt Sacrarum virginũ nuptias nulli petere liceat: aut punit, vt Qui cædẽ fecerit capite plectatur: aut enim præmio, aut pœna vita moderatur humana.

Quare facta sit lex.

FActę sunt leges, vt earũ metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrenetur nocendi facultas.

Qualis debeat fieri lex.

ERit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundũ naturam, secundũ patriæ consuetudinem, loco temporiq; cõueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione cõtineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De causis.

PRagma Græcum est, quod Latinè causa dicitur: vnde & pragmatica negocia dicũtur, & actor causarum & negociorum pragmaticus nuncupatur.

De testibus.

TEstes sunt à quibus quæritur veritas in iudicio, quos quisq; ante iudiciũ sibi placitis alligat: ne cui sit postea liberũ aut dissimulare, aut subtrahere se: vnde & alligati appellantur. Item testes dicti, quòd testamẽto adhiberi solẽt: sicut signatores qui testamẽta signãt.

De instrumentis legalibus.

VOluntas generale nomen omniũ legalium instrumentorum, quæ quia nõ vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomẽ accepit.

Testamentũ vocatum: quia nisi testator mortuus fuerit, nec cõfirmari potest, nec sciri quod in eo scriptum sit: quia clausum & obsignatum est. & inde dictũ testamentum: quia non valet nisi post testatoris monumentũ: vnde Apostolus, *Testamentũ*, inquit, *in mortuis confirmatur*. Testamentũ sanè in scripturis sacris nõ hoc solũ dicitur: quód nõ valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactũ & placitum, testamentũ vocabant: nam Laban & Iacob testamentũ fecerunt, quod vtiq; etiã inter viuos valeret, & in Psalmis: *Aduersum te testamentum disposuerunt*, hoc est, pactum: & innumerabilia talia.

Tabulæ testamenti ideo appellatæ sunt: quia ante chartę & membranarũ vsum in tabulis dolatis non solùm testamentũ, sed etiam epistolarum alloquia scribebãtur: vnde & portitores earum tabularij vocantur.

10 Testamentũ iuris ciuilis est quinq; testium signis signatum, subscriptione firmatum.

Testamentũ iuris prętorij est septem testium signis signatum: sed illud apud ciues fit, inde ciuile: istud apud prætores, inde iuris prætorij. Testamentum aũt signare, notare est, vt notum sit quod scriptum est.

Holographũ testamentum est manu autoris totũ cõscriptũ atq; subscriptũ: vnde & nomen accepit. Gręci enim ὅλω totã, γραφὴν literã dicũt.

Irritum testamentum est, si is qui testatus est, 20 capite diminutus est, aut si non ritè factum sit.

Inofficiosum testamẽtum est, quod frustrà liberis exhæredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

Ruptum testamẽtum inde vocatur, eò quòd nascente posthumo, neq; exhæredato nominatim, neque hærede instituto disrumpitur.

Suppressum testamentũ est, quod in fraudẽ hęredum vel legatariorum seu liberorũ non est palã prolatũ: quod si nõ latet, tamen si prędictis 30 personis nõ proferatur, supprimi tamẽ videtur.

Nuncupatio est, quam in tabulis cerisq; testator recitat, dicens: *Hæc vt in his tabulis cerisq; scripta sunt, ita videtur, ita dico, ita lego: itaq; vos ciues Romani testimonium mihi perhibete*; & hoc dicitur nuncupatio: nuncupare enim est in palam nominare & confirmare.

Ius liberorũ est coniugum sine liberis inuicẽ pro loco pignorũ hęreditatis alterna cõscriptio.

Codicellũ, vt veteres aiunt, sine dubio ab au-40 tore dictũ, qui hoc scripturę genus instituit. Est autẽ scriptura nulla indigens solennitate verborũ, sed sola testatoris voluntate qualicunq; scripturæ significatione expressa: cuius beneficio voluntatibus defunctorũ esse constat subuentum propter legalium verborum difficultatem, aut certè propter necessitatem adhibendorum solenniũ: ita vt qui titulũ scribit eiusdẽ scripturæ codicellum vocet: sicut autem codicellus fit vice testamenti: ita epistola vice codicellorum.

50 Cretio est certus dierũ numerus, in quo institutus hæres aut accipit hæreditatẽ, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi vltra capiendi hæreditates. Cretio autem appellata est quasi decretio, id est, decernere vel constituere: vtputa, *ille hæres esto mihi*: additur, *cernitoque infra tot dies*. Adeundarum autem hæreditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset cretio adiecta.

Fideicommissum dictum, vt fiat quod à de-60 functo committitur. Nam fides dicta, eò quòd fiat: quod tamen non in directis verbis, sed precatiuis exposcitur.

Pactum dicitur inter partes ex pace conueniens scriptura, legibus ac moribus comprobata: & dictum pactum quasi ex pace factum; ab eo quod est pango, vnde, & pepigit fœdus.

Placitum quoque similiter ab eo quod placet. Alij dicunt pactum esse quod volens quis facit: placitum verò quo quisquam nolens com pellitur, veluti quando quisquam paratus sit in iudicio ad respondendũ: quod nemo potest dicere pactum, sed placitum.

Mandatum dictum, quod olim in commisso negocio, alter alteri manum dabat.

Ratum verò quasi rationabile & rectum: vnde & qui pollicetur dicit: *Ratum esse profiteor*, hoc est, firmum atq; perpetuum: ritè autem esse non rectè, sed ex more.

Chirographum, cautio vel scriptio duarum instar chartarum. Græcè enim manuscriptum; Latinè dicitur cautio.

Emptio & venditio est rerum commutatio atq; contractus: ex conuenientia veniens. Emptio autem dicta, quòd à me tibi fit: venditio quasi venundatio, id est, à nundinis.

Donatio est cuiuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt donationem, quasi domi actionem: & dotem, quasi do item. Præcedente enim in nuptijs donatione, dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quòd se maritus & vxor inuicem emebant, ne videretur ancilla vxor: sicut habemus in iure. Inde est quod præcedente donatione viri, sequitur dos vxoris.

Donatio vsufructuaria ideo dicitur: quia donator ex ea vsumfructum adhuc retinet, seruato cui donatum est iure.

Donatio directa ideo nuncupatur: quia & iure & vsu statim transit in alterum: nec vltra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

Conditiones, testium sunt propriè: & dictæ conditiones à condicendo, quasi condictiones: quia non ibi testis vnus iurat, sed vel duo vel plures. Non enim in vnius ore, sed in duorũ aut trium testium stat omne verbum. Item conditiones, quòd inter se conueniat sermo testium, quasi condictiones.

Stipulatio est quasi promissio vel sponsio: vnde & promissores stipulatores vocantur: dicta autem stipulatio à stipula. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebãt: quam iterũ iungentes, sponsiones suas agnoscebant.

Sacramẽtum est pignus sponsionis: vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisq; promittit perfidiæ est.

De rebus.

HÆreditas est res quæ morte alicuius ad quempiam peruenit, vel legato testamento, vel possessione retenta. Dicta autem hæreditas à rebus additis: siue ab ære, quia qui possidet agrum & censum soluit: inde & res.

Res sunt quæ in nostro iure consistunt.

Iura autem sunt, quæ à nobis iustè possidentur, nec aliena sunt.

Dicta autem res à rectè habendo: ius à iustè possidendo. Hoc enim iure possidetur quod iustè: hoc rectè quod benè. Quod autem malè possidetur alienum est. Malè autem possidet, qui vel suis malè vtitur, vel aliena præsumit. Possidet autem iustè, qui non * irritatur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor.

* irretitur

Bona sunt honestorum seu nobilium: quæ proinde bona dicuntur, vt nõ habeant turpem vsum, sed ea homines ad res bonas vtantur.

Peculium propriè minorum est personarum siue seruorum. Nam peculium est, quòd pater vel dominus filium suum vel seruum pro suo tractare * arbitrio patitur. Peculium autem à pecudibus dictum: in quibus veterum constabat vniuersa substantia.

* iure

Bonorum possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo acquisita.

Intestata hæreditas est, quæ testamento scripta non est: aut si scripta sit, iure tamen nequaquam est edita.

Caduca inde dicuntur, quia eius hęredes ceciderunt.

Familia herciscunda, est diuisio hæreditatis inter hæredes. Herciscunda enim apud veteres diuisio nuncupatur.

Communis diuisio est inter eos, quibus communis res est: quæ actio iubet postulantibus ijs arbitrum dari, cuius arbitratu res diuidantur.

Finium regendorum actio dicta, eò quòd per eam regantur fines * vtrique ne dissipentur: dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controuersia sit.

* vtriusque

Locatio est res ad vsum data cum diffinitione mercedis.

Conductio est res in vsum accepta, cum constituta mercede.

Res credita est, quæ in obligatione ita deducta est, vt ex tempore quo res contrahebatur, certum sit eas deferri.

Vsura est incrementum fœnoris, ab vsu æris crediti nuncupata.

Commodum est id quod nostri iuris est, & ad alios temporaliter translatum est * commodum temporis quamdiu apud eum sit: vnde & commodum dictum est.

* commodo

Precarium est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, & ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece * additur: quasi precadium, r pro d litera commutata.

* aditur

Mutuum appellatum est: quia id quod à me tibi datur, ex meo tuum fit.

Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cùm aliquid metu furti, incendij, naufragij, apud alium custodiæ causa deponit.

Interest

Intereſt autem in loquendi vſu inter pignus & arram. Nam pignus eſt quod datur propter rem creditam: quæ dum redditur, ſtatim pignus aufertur. Arra verò eſt primum quod pro re bonæ fidei * contracta empta, ex parte datur, & poſtea completur. Eſt enim arra complenda, non auferenda: vnde qui habet arram, non reddit ſicut pignus, ſed deſiderat plenitudinem. & dicta arra à re pro qua traditur. Item inter pignus & fiduciam & hypothecam hoc intereſt.

* contractu

Pignus eſt enim quod propter rem creditam obligatur: cuius rei poſſeſsionem ſolam ad tempus conſequitur creditor. Cæterùm dominium penes debitorem eſt.

Fiducia eſt cùm res aliqua ſumendæ mutuæ pecuniæ gratia vel mancipatur: vel in iure creditur.

Hypotheca eſt, cùm res aliqua commodatur ſine depoſitione pignoris, pacto vel cautione ſola interueniente.

Momentum dictum à temporis breuitate, vt tam citò quàm ſtatim ſaluo negocio reformetur, nec in vllam moram produci debeat quod repetitur: ſicut nec vllum ſpacium eſt momenti, cuius tam breuis eſt temporis punctus, vt in aliquam moram nullo modo producatur.

Inſtrumentum eſt vnde aliquid cõſtruimus: vt calamus, aſcia, culter.

Inſtructum, quod per inſtrumentum efficitur: vt baculus, codex, tabula.

Vſus, quo in re inſtructa vtimur: vt in baculo inniti: in codice legere, in tabula ludere: ſed & ipſe fructus agrorum, quia eo vtimur, vſus vocatur. Hæc ſunt tria illa.

Vſusfructus autem vocatus: quia ſolo vſu habetur eius fructus, manẽte apud alium iure.

Vſucapio eſt adeptio dominij, per continuationem iuſtæ poſſeſsionis, vel biennij, vel alicuius temporis.

Mancipatio dicta eſt: quia res manu capitur. Vnde oportet eum qui mancipiũ accipit, comprehendere idipſum, quod ei mancipio datur.

Ceſsio eſt propriè rei conceſsio, ſicut eſt illud: Cedo iure propinquitatis. Cedere enim dicimus quaſi concedere, & quæ propria ſunt: nam aliena reſtituimus, non cedimus. Nam cedere propriè dicitur, qui contra veritatem alicui conſentit: vt Cicero, *Ceßit*, inquit, *ampliſſimi viri authoritati, vel potius paruit.*

Interdictum eſt: quia à iudice non in perpetuum, ſed pro reformando momento ad tempus interim dicitur: ſalua propoſitione actionis eius.

Precium vocatum, eò quòd prius illud damus, vt pro eius vice rem quam appetimus poſſidere debeamus.

Commercium dictum à mercibus, quo nomine res venales appellamus. Vnde mercatus dicitur cœtus multorũ hominum, qui res vendere & emere ſolent.

Integri reſtitutio eſt cauſæ vel rei reparatio. Cauſa redintegratur quæ vi poteſtatis expleta non eſt. Res redintegratur quæ vi poteſtatis ablata atque extorta eſt.

De criminibus in Lege conſtitutis.

CRimen à carendo nomen accepit: vt furtum, falſitas, &c. quæ non occidunt, ſed infamant.

Facinus dictum à faciendo malum, quòd noceat alteri.

Flagitium à flagitãdo corruptelam libidinis, quòd noceat ſibi. Hæc duo ſunt genera omnium peccatorum.

Vis eſt virtus poteſtatis, per quam cauſa ſiue res vel aufertur vel extorquetur.

Vis priuata eſt ſi quiſquam ante iudicium armatis hominibus, quenquam à ſuo deiecerit vel expugnauerit.

Vis publica eſt, ſi quis ciuem anſe populũ vel iudicem vel regem appellantem necauerit, aut torſerit, ſiue verberauerit, vel vinxerit.

Dolus eſt mentis calliditas, ab eo quòd deludat. Aliud enim agit & aliud ſimulat. Petronius aliter æſtimat, dicens: Quid eſt iudicis dolus? Nimirũ vbi aliquid factum eſt quod legi dolet: habetis dolum, accipite nunc malum.

Calumnia eſt iurgium alienæ litis: à caluendo, id eſt, decipiendo dicta.

Falſitas appellata à fãdo aliud quàm verũ eſt.

Iniuria eſt iniuſtitia: hinc eſt apud Comicos: Iniure ſequi: vel, Iniuria eſt qui audet aliquid contra ordinem iuris.

Seditio dicitur diſſenſio ciuium, quòd ſeorſum alij ad alios * eunt. Nam hi maximè turbatione rerum & tumultu gaudent.

* ſæuiunt

Sacrilegium propriè eſt ſacrarũ rerum furtũ: poſtea & in idolorũ cultu hæſit hoc nomen.

Adulterium eſt illuſio alieni coniugij, quòd quia alter alterius torum commaculauit: adulterij nomen accepit.

Stuprum, id eſt, raptus, propriè eſt illicitus coitus, à corrumpendo dictus: vnde & qui rapto potitur, ſtupro fruitur.

Homicidij vocabulum compoſitũ eſt ex homine & cęde. Qui enim cædẽ in hominẽ feciſſe cõpertus erat: homicidam veteres appellabãt.

Parricidij actio non ſolùm in eum dabatur, qui parentẽ, id eſt, qui patrem vel matrem intereniſſet: ſed & in eum qui fratrem occiderat, & dictum parricidium quaſi parentis cædium.

Interneciei iudicium in eum dabatur, qui falſum teſtimonium fecerat, & ob id hominem occiderat. Accuſatorem eius poſſeſsio bonorum ſequebatur. Interneciei autem ſignificatio eſt, quaſi hominis quædam necatio. Nam propoſitionem Inter, põnebant antiqui pro E. Neuius: *Mare interbibere.* Et Plautus: *Interluere mare*, id eſt, ebibere & eluere.

Furtum eſt rei alienæ clandeſtina contractio. à furuo, id eſt, fuſco vocatũ: quia in obſcuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante pœnam quadrupli.

Persuasio est rei alienæ manifesta præsumptio. Furtum autem earundem rerum fit, quæ de loco in locum transferri possunt: persuasio autem & earum quæ transferuntur, & earum quæ immobiles sunt.

Inficiatio est negatio debitæ rei cùm à creditore deposcitur. Item & * abiuratio, id est, rei creditæ abnegatio.

* obiuratio.

Ambitus iudicium in eum est, qui largiorem honorem capit & ambit, amissurus dignitatem quàm munere inuadit.

Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamq; publicam interuertũt. Nam à pecunia peculatus est dictus. Non autem sic iudicatur furtum publicæ rei, sicut rei priuatæ. Nam ille sic iudicatur vt sacrilegus, quia fur est sacrorum.

Repetundarum accusatur, qui pecunias à socijs cepit. In hoc iudicio reus si antè moriatur: in bona eius iudicium redditur.

Incesti iudicium in virgines sacratas, siue in propinquas sanguine, constitutũ est. Qui enim talibus miscentur, incesti, id est, incasti habētur.

Maiestatis reatu tenentur ij, qui regiam maiestatem deseruerunt, vel violauerunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hostibus consenserunt.

Piaculũ dictum quod expiari potest: cõmissa sunt enim quæ erant quoquo ordine expianda.

De pœnis in legibus constitutis.

DVpliciter malum appellatur: vnum quod homo facit: alterum quod patitur. Quod facit, peccatum est, quod patitur pœna. Malum autem tunc plenum est, cùm & præteritum est, & impetit vel impendet, vt sit dolor & metus.

Pœna dicta quòd puniat. Est autẽ epithetum nomen, & sine adiectione non habet plenũ sensum: adijcis pœna carceris, pœna exilij, pœna mortis & imples sensum.

Supplicium propriè dicitur nõ quo quis punitur: sed qui ita damnatur vt bona eius consecrentur & in publico redigantur. Nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & supplicare.

Octo genera pœnarum in legibus contineri Tullius scribit, scil. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, seruitutem & mortem. His namque pœnis vindicatur omne perpetratum peccatum.

Damnum à diminutione rei vocatum.

Vincula à vinciendo, id est, artando dicta, eò quòd constringant atque retineant: vel quia vi ligant colla.

Compedes dictæ, quia continent pedes.

Pedicæ sunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictæ à pedibus capiendis.

Catenę autem quòd accipiendo tenent vtraque vestigia, ne progrediantur. Item catenæ quòd se capiendo teneant plurimis nodis.

Manicæ sunt vincula, quibus manus capiuntur, licet & manicæ tunicarum sint.

Neruus est vinculum ferreum, quo pedes vel ceruices impediuntur.

Boya est torques damnatorum, quasi iugum * boum: ex genere vinculorum est.

* in boue

Carcer, in quo custodiuntur noxij. Et dictus carcer, quòd eo homines coerceantur, includanturq;: quasi arcens, ab arcendo scil. Locũ autem in quo seruantur noxij carcerẽ dicimus numero tantùm singulari: vnde verò emittũtur quadrigę, carceres vocamus numero tantũ plurali.

Verbera dicta: quia cũ agitantur, aerẽ verberant. Hinc flagra & plagæ & flagella: quia cũ flatu & strepitu in corpore sonát. Nam plagę quasi flagæ: sed plagæ & flagra primæ positionis sunt: flagella autem per diminutionem dicta.

Anguilla est, qua coercentur in scholis pueri, quæ vulgò scutica dicitur.

Fustes sunt, quibus pro criminibus iuuenes feriuntur: appellati quòd præfixi in fossis stent: quos palos rustici vocant.

Vectes dicti, quòd manibus vectentur: vnde ostia saxaq; velluntur: sed hi ad pœnas legum non pertinent.

Virgæ sunt summitates frondiũ arborumq́;, dictæ quòd virides sunt: vel quòd vim habeant arguendi: quę si lenis fuerit, virga est. si certè nodosa vel aculeata scorpio rectissimo nomine vocatur: quia arcuato vulnere in corpus infigitur.

Ictus propriè flagellorum sunt ab agitando vocati.

Vngulæ dictę, quòd effodiát: hæc & fidiculę, quia ijs rei in eculeo torquentur, vt fides inueniatur.

Eculeus autem dictus, quòd extendatur.

Torméta verò quòd torquendo mentem inueniant.

Est & * lautumna supplicij genus ad verberandum aptum, inuentum à Tarquinio superbo ad pœnas sceleratorum. Iste enim prior latumnas, tormenta, fustes, metalla atq; exilia adinuenit, & ipse prior ex regibus exilium meruit.

* latomia

Talio est similitudo vindictæ, vt taliter quis patiatur: vt fecit. Hoc enim & natura & lege est institutum: vt lædentem similis vindicta sequatur. Vnde & illud est legis: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Talio autem non solùm ad iniuriam referendam: sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo & iniuriæ & beneficentiæ.

Ignominium dictũ, eò quòd desinat habere honestatis nomen, is qui in aliquo crimine deprehéditur. Dictum autẽ ignominium quasi sine nomine: sicut ignarus sine sciẽtia, sicut ignobilis sine nobilitate. Hoc quoq; & infamiũ, quasi sine bona fama: fama autem dicta: quia fando & loquendo peruagatur per traduces linguarum & aurium serpens. Est autem nomen & bonarum rerum & malarum. Nam fama felicitatis interdum est, vt illud est, *Illustris fama* quòd laus, est: malarum, vt Virgilius:

Fama

Fama malum quo non aliud velocius vllum.

Famæ autem nomen certi locũ non habet. quia plurimum mendax eſt, adijciens multa, vel demutans de veritate: quę tamdiu viuit quamdiu non probatur. At vbi probaueris, eſſe ceſſat, & exinde res nominatur: non fama.

Exilium dictum quaſi extra ſolum. Nam exul dicitur qui extra ſolum eſt. Vnde poſtliminium redeuntibus hoc eſt de exilio reducendis, qui ſunt eiecti in iniuria, id eſt extra limen patriæ. Diuiditur aũt exiliũ in relegatis & deportatis.

Relegatus eſt quem bona ſua ſequuntur: deportatus quem non ſequuntur.

Proſcriptio exilij procul damnatio, quaſi porrò ſcriptio. Item proſcriptus, quia palã ſcriptus.

Metallum eſt vbi exules deputãtur ad eruendam venã, marmoraq; ſecanda in cruſtis.

Seruitus à ſeruando vocata. apud antiquos enim qui in bello à morte ſeruabantur, ſerui vocabantur. Hæc eſt ſola malorũ omnium poſtrema, quæ liberis omni ſupplicio grauior eſt. nam vbi libertas perijt, vnà ibi perierunt & omnia.

Mortium verò diuerſi caſus. ex quibus crux vel patibulum in quo homines appenſi cruciantur vel patiuntur. vnde & nomina habent.

Patibulum enim vulgo furca dicitur, quaſi ferens caput. ſuſpenſum enim & ſtrangulatũ hæc examinat: ſed patibuli minor pœna, quàm crucis. Nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, crux aũt ſuffixos diu cruciat: vnde & in Euangelio latronibus, vt morerentur, & de ligno ante ſabbatum deponerentur, crura cõfracta ſunt: quia ligno ſuſpenſi cito mori non poterant. In ipſo quoq; genere necis differt. Crudelius eſt enim in aqua ſpiritũ torquẽtis extingui: ignibus vri, frigore & fame necari, canibus & beſtijs exponi. Nam ferro mori, ætas quoq; maior optauit. Gladius enim ſine grauiori cruciatu cõpendioſa morte vitam finire nouit.

Culeus eſt parricidale vaſculum ab occulendo, id eſt claudendo dictum. Eſt autem vter ex corio factus, in quo parricidæ cum ſimia & gallo & ſerpente incluſi, in mare præcipitantur. Omnium autem iſtarũ mortiũ genus animaduerſio nominatur.

Animaduerſio eſt, quando iudex reum punit, & dicitur animaduertere, id eſt animum illuc vertere. intẽdere vtiq; ad puniendũ reum, quia iudex eſt. Ideo autem Romani aquam & ignem interdicebãt quibuſdam damnatis: quia aer & aqua cunctis patet, & omnibus data ſunt: vt illi non fruerentur, quod omnibus per naturam conceſſum eſt.

De temporibus.

De Chronicæ vocabulo.

CHronica Græcè dicitur quæ Latinè temporum ſeries appellatur: qualẽ apud Græcos Euſebius Cæſarienſis epiſcopus edidit, & Hieronymus presbiter in latinam linguam conuertit. χρόνος enim Græcè, Latinè tempus interpretatur.

De momentis & horis.

TEmpora autem momentis, horis, diebus, menſibus, annis, luſtris, ſeculis, ætatibus diuiduntur. Momentum eſt minimum atque anguſtiſsimum tempus, à motu ſiderum dictum. Eſt enim extremitas horę in breuibus interuallis, cũ ſol aliquid ſibi cedit atq; ſuccedit. Hora græcum eſt nomen, & tamen latinum ſonat. Ora enim finis eſt temporis: ſicut & oræ ſunt fines maris, fluuiorum & veſtimentorum.

De diebus.

DIes eſt præſentia Solis: ſiue ſol ſuper terras: ſicut nox, ſol ſub terris. Vt enim dies aut nox ſit: cauſa eſt, aut ſuper terram ſol, aut ſub terris. Dies legitimus xxiiij horarũ eſt, uſq; dum dies & nox ſpacia ſui curſus ab oriente vſq; ad alium orientalem ſolem cœli volubilitate concludat. Abuſiuè autem dies vnus eſt ſpatium ab oriente ſole vſq; ad occidentẽ. Sunt autem diei ſpacia duo interdianum & nocturnum: & eſt dies quidem horarum xxiiij, ſpatiũ autem horarum xij. Vocatus autẽ dies à parte meliore. Vndè & in vſu eſt, vt ſine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum: ſicut & in lege diuina ſcriptum eſt:

Factum eſt veſpere & mane dies vnus.

Dies ſecundum Aegyptios inchoat ab occaſu ſolis: ſecundum Perſas, ab ortu ſolis: ſecundũ Athenienſes, à ſexta hora diei: ſecũdum Romanos à media nocte. Vnde & tunc galliciniũ eſt, quorum vox diei oſtendit pręconium, quando & meſonictius afflatus fit.

Dies dicti à dijs, quorum nomina Romani quibuſdam ſideribus ſacrauerunt. Primũ enim diem à ſole appellaueruut: qui princeps eſt omnium ſiderum: ſicut & idem dies caput eſt cunctorum. Secundum à luna, quæ Soli & ſplendore & magnitudine proxima eſt: & ex eo mutuat lumẽ. Tertium à ſtella Martis, quę Veſper uocatur. Quartum à ſtella Mercurij, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum à ſtella Iouis, quam Phaetontem aiunt. Sextum à Veneris ſtella, quam Luciferum aſſerunt: quia inter omnia ſidera plus lucis habet. Septimum à

ſtella Saturni, quæ ſexto cœlo locata, xxx annis fertur explere curſum ſuum. Proinde autem ex his ſeptem ſtellis nomina diebus gentiles dederunt, eo quòd per eoſdem aliquid ſibi effici æſtimarent, dicentes habere à ſole ſpiritum, à luna corpus, à Mercurio ingenium & linguam, à Venere voluptatem, à Marte ſanguinē, à Ioue temperantiam, à Saturno humorem: Talis quippe extitit gētilium ſtultitia: qui ſibi finxerant tam ridiculoſa figmenta.

Apud Hebræos autem dies prima, vna ſabbati dicitur: quę apud nos dies dominicus eſt, quē gentiles Soli dedicauerunt. Secunda ſabbati, ſecunda feria: quem ſeculares diem lunæ vocant. Tertia ſabbati, tertia feria: quē illi diem Martis vocant. Quarta ſabbati, quarta feria: qui Mercurij dies dicitur à paganis. Quinta ſabbati, quinta feria eſt: ideſt quintus à die dominica, qui apud gentiles Iouis vocatur. Sexta ſabbati, ſexta feria eſt, quæ apud eoſdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem ſeptimus à dominico die eſt: quem gentiles Saturno dedicauerūt, & Saturni nominauerunt. Sabbatum autē ex Hebręo in latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requieuiſſet ab omnib. operibus ſuis. Melius aūt in vocabulis dierum de ore Chriſtiano ritus loquendi Eccleſiaſticus procedit. Tamen ſi quem fortè conſuetudo traxerit, vt illud exeat ex ore quod improbat corde: intelligat illos omnes, de quorum nominibus appellati ſunt hi dies homines fuiſſe, & propter beneficia quædam mortalia, quia plurimum potuerūt & inuenerunt in hoc ſeculo, delati ſunt eis ab amatoribus ſuis diuini honores, & in diebus, & in ſideribus: ſed prius à nominibus hominum ſidera nuncupata, & à ſideribus dies ſunt appellati.

A fando autem feriæ nūcupatæ ſunt, quòd in eis nobis ſit tēpus dictionis, id eſt, in diuino vel humano officio fari. ſed ex ijs feſti dies hominū cauſa inſtituti ſunt: feriati, cauſa diuinorum ſacrorum.

Partes diei tres ſunt: mane, meridies, & ſuprema.

Mane, lux matura & plena: nec iam crepuſculum. Et dictum mane à manu. manum enim antiqui bonum dicebāt. Quid enim melius lucē? Alij mane exiſtimant vocari à manibus, id eſt, à dijs quorum conuerſatio à luna ad terram eſt. Alij putant ab aere: quia manus id eſt rarus eſt atq; perſpicuus.

Meridies dictus quaſi medidies, hoc eſt medius dies: vel quia tunc purior dies eſt. Merū enim purū dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie: quando ſol è medio cœlo rutilat: & omnem terram pari claritate illuſtrat.

Suprema eſt poſtrema pars diei, quando ſol curſum ſuum in occaſum vertit: dicta eo quòd ſupereſt ad partem vltimam diei.

Serum vocatum à clauſis feris, quādo iā nox venit, vt vnuſquiſq; ſomno tutior ſit.

Hodie, quàſi hoc die, & quotidie non cotidie, vt ſit quot diebus.

Cras, quod eſt poſtea.

Heſternum eſt pridie: & dictum heſternū ab eo quòd iam dies ipſe ſit à nobis extraneus & prętereundo alienus.

Pridie autem quaſi priori die.

Perendie, ideſt per ante die vel in anteceſſu & prius.

De nocte.

Nox à nocendo dicta, eo quòd oculis noceat. Quæ idcirco lunæ ac ſiderum lucē habet, ne indecora eſſet, & vt conſolaretur omnes nocte operantes: & vt quibuſdā animantibus quę lucē ſolis ferre nō poſſunt ad ſufficientiam temperaretur. Noctis autē & diei alternatio propter vicisſitudinem dormiendi & vigilandi effecta eſt, & vt operis diurni laborem noctis requies temperet. Noctem autem fieri dicunt, aut quia longo itinere laſſatur ſol, & cū ad vltimum cœli ſpatium peruenit elangueſcit ac tabefactus efflat ſuos ignes: aut quia eadem vi ſub terras cogitur, qua ſuper terras pertulit lumen, & ſic vmbra terræ noctem facit. Vnde & Virgilius,

——ruit Oceano nox,
Inuoluens vmbra magna terramq; polumq;.

Noctis partes ſeptem ſunt, id eſt veſper. crepuſculum, conticinium, intempeſtum, gallicinium, matutinum, diluculum.

Veſper à ſtella occidentali vocatur, quæ ſolē occiduum ſequitur & tenebras ſequentes precedit. De qua Virgilius,

Antè diem clauſo componet veſper Olimpo.

Tenebrę autem dictę, quod teneant vmbras.

Crepuſculum eſt dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc eſt inter lucem & tenebras.

Conticinium eſt quando omnia ſilent. Conticeſcere enim ſilere eſt.

Intempeſtum eſt medium & inactuoſum noctis tempus: quādo agi nihil poteſt & omnia ſopore quieta ſunt. Nam tempus per ſe non intelligitur, niſi per actus humanos. Medium aūt noctis actu caret. Ergo intempeſta, inactuoſa quaſi ſine tempore, hoc eſt ſine actu, per quē dinoſcitur tempus. vnde eſt, Intēpeſtiuè veniſti. ergo intempeſta dicitur, quia caret tempore, id eſt actu.

Gallicinium propter Gallos lucis pręnuntios dictum.

Matutinum eſt inter abſceſſum tenebrarum, & aurorę aduentum: & dictum matutinū quod hoc tempus inchoantes manè ſit.

Diluculū quaſi iam incipiens parua diei lux. Hæc & aurora quę ſolem pręcedit.

Eſt autem aurora diei clareſcēris exordium, & primus ſplendor aeris, qui Græce ἠώς dicitur, quam nos per deriuationē auroram vocamus: quaſi eo roram. Vnde eſt illud,

Lætus Eois Eurus equis, &c: Eoasq; acies.

De

De hebdomada.

HEbdomada dicta à numero septem dierũ quorum repetitione, & menses, & anni, & secula peragũtur. ἑπτὰ enim Græci septem dicunt. hanc nos septimanã vocamus, quasi septem luces. Nam mane lux est. Octauus aũt dies, id est primus, est ad quẽ reditur, & à quo rursus hebdomadis series orditur.

De mensibus.

MEnsis nomen est Græcum de lunę nomine tractum. Luna enim μήνη Græco sermone vocatur. vnde & apud Hebræos menses legitimi, nõ ex solis circulo, sed ex lunę cursu enumerantur, quod est de noua ad nouam. Aegyptij autem primi propter lunæ velociorẽ cursum, & ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis ad inuenerunt: quo tardior solis motus facilius poterat comprehendi.

Ianuarius mensis à Iano dictus, cui fuit à gentilibus consecratus, vel quia limes & ianua sit anni. Vnde & bifrõs idem Ianus pingitur: vt introitus anni & exitus demonstretur.

Februarius nuncupatur à Februo, id est Plutone cui eo mẽse sacrificabatur. Nam Ianuariũ dijs superis, Februarium dijs manibus Romani consecrauerũt. Ergo Februarius à februo, idest à Plutone, non à febre, id est ægritudine nominatur.

Martius appellatur propter Martem Romanę gentis auctorem, vel quòd eo tempore cuncta animantia ad marem agantur, & ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur & mensis nouorum, quia anni initiũ mensis est Martius. Idem & Nouẽber ab indicijs scilicet germinũ: quia in eo viridescentibus fructibus nouis transactorum probatur occasus.

Aprilis pro Venere dicitur quasi Afrodis. Gręcè enim ἀφροδίτη Venus dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florẽ: quasi aperilis. Maius dictus à Maia matre Mercurij, vel à maioribus natu: qui erant principes reipublicę. Nã hunc mensem maioribus, sequentẽ verò minoribus Romani consecrauerunt.

Vnde & Iunius dicitur. Antè enim populus in centurias seniorum & iuniorũ diuisus erat.

Iulius verò & Augustus de honoribus hominũ Iulij & Augusti Cæsarũ nuncupati sunt. Nã prius Quintilis & sextilis vocabantur: quintilis, quia quintus erat à Martio: quẽ principem anni testantur esse Romani, sextilis similiter qđ sextus sit.

September nomen habet à numero & imbre quia septimus est à martio & imbres habet. Sic & october, nouẽber atq; decẽber ex numero & imbribus acceperunt vocabula: quẽ numerum decurrentem december finit. pro eo quòd denarius numerus pręcedentes numeros claudit.

Kalendas autẽ Nonas & idus propter festos dies Romani instituerũt, vel propter officia magistratuũ. In ijs enim diebus conueniebatur in vrbibus. Quidam autem kalendas à colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebãtur: sicut & apud Hebręos. Idus aũt pleriq; latinorũ ab edẽdo dictas putãt: quod ij dies apud veteres epularũ essent.

Nonę à nundinis vocatę. nundinę enim sunt publicę conuentiones: siue mercimonia.

De solstitijs & æquinoctijs.

SOlstitium dictum: quasi solis statium: quòd tunc sole stãte crescant dies vel noctes. Aequinoctiũ appellatũ quòd tũc dies & nox horarũ spatio æquali cõsistunt. Duo aũt sunt solstitia. vnũ æstiuũ octauo kalendarũ Iuliarũ, de quo tẽpore remeare sol ad inferiores incipit circulos. aliud hiemale, octauo kalẽdarum Ianuariarum, quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde & hiemalis solstitij dies minimus, sicut ęstiui maximus inuenitur. Item duo sunt æquinoctia, vnũ vernale & aliud autumnale, quæ Græci ἰσημερίας vocant. Sunt aũt hæc æquinoctia die octaua kalendarũ Apriliũ & octauo kalendarũ octobriũ, quia annus in duas partes tantũ diuidebatur: hoc est in ęstiuũ & in hiemale solstitium & in duo hemisphæria.

De temporibus anni.

TEmpora anni sunt quatuor: ver, ęstas, autumnus, & hiems. dicta sunt aũt tempora à cõmunionis tẽperamento, qđ inuicẽ se humore, siccitate, calore & frigore tẽperẽt. Hæc & curricula dicũtur: quia nõ stant sed currunt.

Cõstat aũt post factũ mũdũ ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse diuisa. Quorũ tẽporũ talẽ veteres discretionẽ faciunt, vt primo mense ver nouũ dicatur, secundo adultum, tertio præceps. Sic & æstas in suis tribus mensibus, noua, adulta, & pręceps. Item hyems noua, adulta, & præceps siue extrema. Vnde & illud.

Extremæ sub casum hyemis.

Ver autẽ dictũ quod vireat. Tũc enim post hyemẽ vestitur tellus herbis, & in florẽ cuncta* prorumpunt.

*al. rumpuntur.

Aestas dicitur ab æstu, id est à calore. & æstas quasi vsta, id est exusta & arida. Nam calor aridus est.

Autumnus à tẽpestate vocatur: quãdo & folia arborũ cadunt & omnia maturescunt.

Hyemem aũt ratio hæmisphęrij nuncupauit. quia tũc breuiori sol voluitur circulo. Vnde & hoc tẽpus bruma dicitur: quasi βραχεῖα ἡμέρα, id est breuis, vel à cibo quod maior tũc sit vescẽdi appetitus. Edacitas enim Græcè bruma appellatur. vnde & inbrumati dicũtur quibus fastidiũ est ciborũ. Hibernus aũt inter hyemẽ & vernũ est quasi hyeuernus. qui plerũq; à parte totam hyemẽ significat. Hæc tẽpora singulis etiã cœli partibus ascribũtur. Ver quippe orienti datur. quia tunc ex terris omnia oriuntur. æstas verò meridiano, eo quòd pars eius calore flagrãtior sit. hyems Septẽtrioni, eo quòd frigorib. & perpetuo gelu torpeat. autũnus occiduo, propter quod graues morbos habet. vnde & tunc folia arborum defluunt. Vt autem autumnus

abundet morbis: facit hoc confinium frigoris & caloris, & compugnantia inter se contrariorum aerum.

De annis.

Annus est solis anfractus: cum peractis trecentis lxv diebus ad eadem loca siderum redit. Annus autem dictus: quia mensibus in se recurrentibus voluitur. Vnde & anulus quasi annuus, idest circulus, quod in se redeat. Virgilius,

Atq; in se sua per vestigia voluitur annus:

Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inuentas literas, picto dracone caudam suā mordente. quia in se recurrit. Alij annum dicunt, ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innouatione: renouatur enim semper.

Tria sunt autem tempora annorū. Aut enim lunaris annus est triginta dierū: aut solstitialis qui xij continet menses: aut magnus, omnibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos.

Era singulorum annorum constituta est à Cęsarę Augusto: quando primum censum exegit ac Romanum orbem descripsit. Dicta autē Era ex eo quòd omnis orbis, æs reddere professus est reipublicæ.

De olimpiadibus & lustris & iubileis.

Olimpias apud Græcos constituta apud Elidem Græciæ ciuitatem. * Elijs agentibus agonem: & quinquennale certamē quatuor medijs annis vacantibus: & ob hoc Elidum certaminis tempus olimpiadem vocauerūt, quadriennio in vna olimpiade supputato.

* Elidijs.

Lustrum verò est πεντετηρὶς, id est quinquennium, quòd quinto anno dicitur condi propter olimpiadas à Romanis: adhuc enim consules. adhuc era nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Ideo verò sic vocatur: eo quòd censu per quinquennium in republica peracto, vrbs Roma lustrabatur.

Iubileus interpretatur remissiōis annus. Est enim Hebraicus & sermo & numerus, qui septenis annorū hebdomadibus, id est, quadraginta nouem annis texitur, in quo clangebatur tubis, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio, debita absoluebantur, confirmabantur libertates. Hunc numerū etiam in diebus pentecostes & ipsi celebramus post Domini resurrectionē remissa culpa: & totius debiti chirographo euacuato, ab omni nexu liberi suscipientes aduenientem in nos gratiam spiritus sancti.

De seculis & ætatibus.

Secula generationibus constant: & inde secula quod se sequātur. Abeuntibus enim alijs, alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt, quē Hebręi iubileum vocant. Ob hanc causam & ille Hebræus qui propter vxorem & liberos amat Dominum suum, aure pertusa, seruitio subiugatus, seruire iubetur in seculum: hoc est vsq; ad annum quinquagesimum. Aetas plerunq; dicitur & pro vno anno, vt in annalibus, & pro septē, vt hominis: & pro centum, & pro quouis tempore. Vnde & ætas tempus quod de multis seculis instruitur. Et dicta ætas quasi æuitas, idest similitudo ęui. Nā æuum est ętas perpetua: cuius neq; initium neque extremitas nascitur: quod Græci αἰῶνας vocant: quod aliquando apud eos pro seculo, aliquando pro ęterno ponitur. Vnde & apud latinos est deriuatum.

Ætas autem propriè duobus modis dicitur: aut enim hominis, sicut infantia, iuuentus, senectus: aut mundi, cuius prima ætas est ab Adam vsq; ad Noe. secūda à Noe vsq; ad Abraham. tertia ab Abraham vsq; ad Dauid. quarta à Dauid vsq; ad transmigrationem Iudæ in Babiloniam. quinta deinde ad aduētum Saluatoris in carne. sexta quę nunc agitur vsq; quo mundus iste finiatur. Quarum decursus per generationes & regna ita inspicitur.

De discretione temporum.

Prima ætas continet in exordio sui creationem mundi. Primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos. secundo in firmamenti appellatione cœlos. tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum & terrę. quarto luminaria cœli, quarto animantia ex aquis. sexto animantia ex terra, & hominem, quem appellauit Adam.

Adam anno ccxxx genuit Seth à quo filij Dei. ccxxx.
Seth anno ccv genuit Enos: qui primus cæpit inuocare nomen Domini. ccccxxxv.
Enos anno clxxxx genuit Cain. Dcxxv.
Cain an. cētesimo lxx genuit Malaleel. Dccxcv.
Malaleel anno clxv genuit Iareth. Dcccc.lx.
Iareth anno centesimo lxij genuit Enoch qui translatus est. M cxxij.
Enoch anno lxv genuit Matusalem M cc lxxxvij.
Matusalem anno clxvij genuit Lamech. M cccccliiij.
Lamech anno clxxxviij genuit Noe. arca ædificatur. M Dcxlij.
Noe aūt anno Dc. factū est diluuiū. IIM ccxlij.

Secunda etas.

Sem post diluuium secundo anno genuit Arfaxat, à quo Caldæi IIM ccxliiij.
Arfaxat anno cxxxv genuit Sala: à quo antiqui Samaritę vel Indi fuerūt IIM ccclxxix.
Sala anno cxxx genuit Heber à quo Hebræi IIM D ix.
Heber anno cxxxiiij genuit Faleg. Turris ędificatur. IIM Dcxliij.
Faleg anno cxxx genuit Ragau. dij primum adorantur. IIM Dcclxxiij.
Ragau anno cxxxij genuit Seruch. regnum inchoat Scytharum. IIM Dcccccv.
Seruch anno cxxx genuit Nachor. Regnū Aegyptiorum

gyptiorum nascitur. IIIMxxxv.
Nachor an. lxxix. genuit Tharam. Regnum Assyriorum & Siciniorum exoritur. IIIMcxiiij.
Thara an. lxx. genuit Abraham.
Zoroastes magicam artē reperit. IIIMclxxxiij.

Tertia ætas.

ABraham an. centesimo genuit Isaac ex Sara libera. Nam prius & Ismahel à quo & Ismahelitæ. IIIMcclxxxiiij.
Isaac an. sexagesimo genuit Iacob. Argiuorum regnum inchoat. IIIMccccxliiij.
Iacob an. xcj. genuit Ioseph.
Phoroneus Grçciæ leges dedit. IIIMccccxxxv.
Ioseph an. cv vixit. Græcia segetes habere cæpit. IIIMdxlv.
Hebræorum seruitutis in Aegypto anno cxliiij. Atlas Astrologiam inuenit IIIMDclxxxix.
Moyses an. xl. rexit populū in heremo. Hebræi legē & literas habere ceperūt. IIIMDccxxix.
Iosue an. xxvij. Erictonius in Troia quadrigam iunxit. IIIMDcclv.
Gothoniel an. xl. Catmus literas Græcis dedit. IIIMDcxxv.
Aoth an. lxxx. fabulæ fictæ sunt. IIIMDccclxxv.
Debbora an. xl. Apollo medicinæ artem inuenit & citaram reperit. IIIMDccccxvj.
Gedeon an. xl. Mercurius liram *reperit & Orpheo tradidit. IIIMDcccclvj.

*al. cōdidit.

Abimelech an. tres: Chorus in Græcia inuentus est. IIIMDcccclix.
Tola an. xxij. Priamus regnauit in Troia IIIMDcccclxxxj.
Iair an. xxij. Carmentis Latinas literas reperit. IIIIMiij.
Iephte an. vj. Hercules se flammis iniecit. IIIIMix.
Esebon an. vij. Alexander Helenam rapuit. IIIIMxvj.
Lapdon an. viij. Troia capta est & Aeneas in Italiam venit. IIIIMxxiiij.
Sampson an. xx. Ascanius Albam condidit ciuitatem: à qua Albani. IIIIMxliiij.
Heli sacerdos an. xl. Arca testamenti capitur. IIIIMlxxxiiij.
Samuel & Saul an. xl. Homerus fuisse putatur. IIIIMcxxviij.

Quinta ætas.

DAuid an. quadrag. Cartago à Didone conditur. Gad. Nathan & Asaph prophetauerunt. IIIIMclxiiij.
Salomon an. xl. Templum Hierosolymis ædificatur. IIIIMcciiij.
Roboam an. xvij. Regnum Israel & Iuda diuiditur IIIIMccxxj.
Abia an. tribus, sub quo Abimelech pontifex fuit. IIIIMccxxiiij.
Asa an. xlj. Achias Amos Ieu. Iohel & Azarias prophetauerunt. IIIIMcclxv.
Iosaphat an. xxv. Prophetauit Helias & Helizeus Abdias & Micheas IIIIMccxc.
Ioram an. viiij. Prophetauit Helias & Heliseus. IIIIMccxcix.
Ochozias an. vno. Helias rapitur. IIIIMccxcix.
Athalia an. vij. Ionadab sacerdos claruit IIIIMcccvj.

* Gotholia.

Ioas an. xl. Zacharias propheta occiditur inter templum & altare. Heliseus moritur. IIIIMcccxlvj.
Amasias an. xxix. Cartago condita est. IIIIMccclxxv.
Ozias an. lij Olimpias à Græcis instituitur, Assiriorumq; regnum in Medos transfertur. IIIIMccccxxvij.
Ioathan an. xvj. Remus & Romulus nascuntur. IIIIMccccxliij.
Achaz an. xvj. Roma conditur. IIIIMcccclviiij.
Ezechias an. xxix. Senatus Romæ fit. IIIIMcccclxxxviij.
Manasses an. lv. Sibilla Samia claruit. IIIIMDxliij.
Amon an. xij. Census primum agitur. IIIIMDlv.
Iosias an. xxxij. Thales philosophus agnoscitur, IIIIMDlxxxvij.
Ioachim an. xj. Nabuchodonosor Iudæā capit. IIIIMDxcviij.
Sedechias an. xj. Templum Hierosolymis incensum. Sappho mulier diuerso poemate claruit. IIIIMDcix.

Quinta ætas.

HEbræorum captiuitas an. septuaginta. Iudith historia scribitur. IIIIMDclxxix.
Darius an. xxxiiij. Iudæorum captiuitas soluitur. IIIIMDccxiij.
Xerxes an. xx. Sophocles & Euripides, tragœdi celebrantur insignes. IIIIMDccxxxiij.
Artaxerxes an. xl. Esdras incensam legem renouat. IIIIMDcclxxiij.
Darius qui & nothus an. xix. Hæc ætas habuit Platonem primum rhetorem. IIIIMDccxcij.
Artarxerxes an. xl. Hester historia scribitur. IIIIMDcccxxxij.
Artarxerxes qui & Ochus an. xxvj. Demosthenes & Aristoteles prædicantur. IIIIMDccclviij.
Xerxes an. iiij. Xenocrates illustris habetur. IIIIMDccclxij.
Darius an. vj. Alexander Hierosolymam cepit. IIIIMDccclxviij.
Alexander magnus an. v. Asiam obtinuit. IIIIMDccclxxiij.
Ptolomæus an. xl. Machabæorum liber inchoat primus. IIIIMDccccxiij.
Philadelphus an. xxxviij. Septuaginta interpretes agnoscuntur. IIIIMDcccclj.
Euergetes an. xxvj. Iesus sapientiæ librum componit IIIIMDcccclxxvij.

Philopator an. xvij. Machabæorum secundi libri historia componitur. IIIIM Dcccc xciiij.
Epiphanes an. xxiiij. Romani Græcos obtinuerunt. VMxix.
Philometor an. xxxv. Scipio Africam vicit. VMliij.
Euergetes an. xxiiij. Brutus Hispaniam subegit. VMlxxxij.
Soter an. xvij. Thraces Romanis subijciuntur. VMxcix. 10
Alexander an. x. Siria Romanis subiecta est. VMcix.
Ptolæmeus an. viij. Rhetorica ars Romæ cepit. VMcxvij.
Dyonisius an. xxx. Pompeius Iudæam capit. VMcxlvij.
Cleopatra an. ij. Aegyptus Romanis subditur. VMcxlix.
Iulius Cæsar an. v. Hic primus Monarchiam tenuit. VMcliiij. 20

Sexta ætas.

Octauianus an. lvj. Christus nascitur. VMccxx.
Tiberius an. xxiij. Christus crucifigitur. VMccxxiij.
Caius Caligula an. iiij. Matthæus Euangeliũ scripsit VMccxxxvij.
Claudius an. xiiij. Marcus Euangelium edidit. VMccli. 30
Nero an. xiiij. Petrus & Paulus necantur. VMcclxv.
Vespasianus an. x. Hierosolyma à Tito subuertitur. VMcclxxv.
Titus an. ij. Hic facundus & pius fuit. VMcclxxvij.
Domitianus an. xvj. Ioannes in Pathmos relegatur. VMccxciij.
Nerua an. j. Ioannes Ephesum redit. VMccxciiij. 40
Traianus an. xviiij. Ioannes apostolus requiescit. VMcccxiij.
Adrianus an. xxj. Aquila interpres habetur. V.Mcccxxx
Antoninus pius an. xxij. Valentinus & Marcion agnoscuntur. VMccclvj.
Antoninus verus an. xix. Catafrigarum hæresis oritur. VMccclxxv.
Commodus an. xiij. Theodotion tertius interpres habetur. VMccclxxxviij. 50
Elius pertinax an. i. Nihil habet historiæ. VMccclxxxviij.
Seuerus an. xviij. Symmachus interpres quartus habetur. VMccccvij.
Antoninus Caracalla an. vij. Quinta editio Hierosolymis inuenitur. VMccccxiij.
Macrinus an. j. Huius breuitas vitę nihil gesto rum habetur. VMccccxv.
Aurelius Antoninus anno iiij. Sabellij hæresis oritur. VMccccxix. 60
Alexander annis xiij. Origenes insignis habetur. VMccccxxxij.

Maximus an. iij. Iste Germanos vicit. VMccccxxxv.
Gordianus an. vj. Iste de Parthis & Persis triumphauit. VMccccxlj.
Philippus an. vij. Hic primus Christianus imperator fuit. VMccccxlviij.
Decius an. j. Antonius monachus claruit. VMccccxlix.
Gallus an. ij. Nouatus hæresim condit. VMcccclj.
Valerianus an. xv. Ciprianus martirio coronatur. VMcccclxvj.
Claudius an. ij. Iste Gothos ab Illirico expulit. VMcccclxviij.
Aurelianus an. v. Iste Christianos persequitur. VMcccclxxiiij.
Tatius an. j. Huius breuitas vitæ nihil habet historiæ. VMcccclxxv.
Probus an. vj. Manichæorum hæresis orta est. VMcccclxxxj.
Carus an. ij. Iste de Persis triumphauit. VMcccclxxxiij.
Diocletianus an. xx. Iste diuinis libris adustis, martyria facit. VMDiij.
Galerius an. ij. Huius breuitas vitæ nihil dignum historiæ contulit. VMDv.
Constantinus an. xxx. Nicæna sinodus congregatur. VMDxxxv.
Constantinus an. xxiiij. Anthropomorphitarum hæresis oritur. VMDlviij.
Iulianus annis ij. Hic ex Christiano paganus effectus est. VMDlxj.
*Iouinianus an. j. Iste iterum Christianus effectus est. VMDlxj. *al. Iouianus.
Valentinianus an. xiiij. Gothi hæretici efficiuntur. VMDlxxxvj.
Gratianus an. vj. Priscillianus agnoscitur. VMDlxxxij.
Valentinianus an. vij. Hieronymus in Bethleem prædicatur. VMDlxxxx.
Theodosius an. iij. Ioannes Anachoreta claruit. VMDxcij.
Arcadius an. xiij. Ioannes Chrysostomus floruit. VMDcv.
Honorius an. xv. Augustinus Episcopus claruit. VMDcxx.
Theodosius an. xxvij. Nestorius hæresiarches extitit. VMDcxlvij.
Martianus an. vj. Chalcedonensis synodus agitur. VMDcliij.
Leo maior an. xvj. Aegyptus errore Dioscori *languet. VMDclxix. *al. latrat.
Zenon an. xvij. Acephalorum hæresis orta est. VMDclxxxvj.
Anastasius an. xxvij. Fulgentius Episcopus prædicatur. VMDccxiij.
Iustinus an. vij. Acephalorum hæresis abdicatur. VMDccxxj.
Iustinianus xxix. an. Vandali in Africa à Belisario extinguuntur. VMDcclx.
Iustinus an. xj. Armenij fidem Christi suscipiunt. VMDcclxxj.

Tibe-

Tiberius an. vij. Longobardi Italiam capiunt. VMDcclxxviij.

Mauritius an. xxj. Gothi catolici effecti sunt. VMDccxcix.

Focas an. viij. Romani cæduntur à Persis. VMDcccvj.

*Eraclius an. xxvij. Residuũ sextæ ætatis tempus Deo soli est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsq; in præsentem annum decimum gloriosissimum principis, qui est Eraclius. VM.DcccLvij.

Annotat. *In alijs exemplaribus additum inuenio post Eraclius an. xxvij. hæc verba.*

Huius quarto & quinto religiosissimi principis Sisebuti, in Hispania Iudæi baptizantur: aliud vero exemplar, pro Sisebuti habet sepulti.

Quarum decursus per generationes & regna: primus ex nostris Iulianus Africanus sub Imperatore Marco Aurelio Antonino, simplicis historię stilo elicuit. dehinc Eusebius episcopus Cæsariensis: atq; sanctę memoriæ Hieronymus presbiter, chronicorum canonem multiplicem ediderunt Historiā regnis simul & temporibus ordinatā. Dehinc alij atq; alij inter quos præcipue Victor Turonensis ecclesiæ Episcopus recensitis priorum historijs gesta sequentium ætatum vsq; ad consulatum Iustini iunioris imperatoris expleuit. Horum nos temporũ summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclij imperatoris vel Sumptilani regis Gottorũ: quanta potuimus breuitate notauimus tempora, adiacentē ē latere descendente linea temporũ cuius indicio summa pręterita seculi cognoscatur.

Sequentia habentur in quodam codice excuso ante titulũ. De discretione temporum: *In manuscriptis verò exemplaribus non leguntur.* Annotat.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER VI.

Capita libri sexti.

1 *De nouo & veteri testamento.*
2 *De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum.*
3 *De bibliothecis.*
4 *De eo qui primum Romam libros aduexit.*
5 *Qui apud nos bibliothecas instituerunt.*
6 *Qui multa scripserunt.*
7 *De generibus opusculorum.*
8 *De ceris.*
9 *De cartis.*
10 *De pergamenis.*
11 *De libris conficiendis.*
12 *De librorum vocabulis.*
13 *De libris & eorum instrumentis.*
14 *De canonibus euangeliorum.*
15 *De canonibus conciliorum.*
16 *De cyclo paschali.*
17 *De reliquis festiuitatibus.*
18 *De officijs.*

LIBER SEXTVS DE VEteri & nouo testamento.

Vetus testamẽtum ideo dicitur: quia veniente nouo cessauit. de quo Apostolus meminit, dicens: *Vetera transierunt, & ecce omnia facta sunt noua.* Testamentũ aũt nouũ ideo nũcupatur, quia innouat. Non enim illud discũt, nisi homines renouati ex vetustate per gratiā, & pertinentes iam ad testamentũ nouũ: quod est regnum cœlorum.

Hebræi aũt vetus testamentum, Esdra auctore, iuxta numerũ literarũ suarũ; viginti duobus libris accipiunt: diuidentes eos in tres ordines, legis scilicet, & prophetarum, & agiographorũ. Primus ordo legis in quinque libris accipitur: quorũ primus est Beresith, quod est Genesis. secũdus Veelle Semoth, quod est Exodus. tertius Vaicra, qđ est Leuiticus. quartus Vaiedabber: quod est Numeri, quintus Elle addebarim, qđ est Deuteronomiũ. Hj sunt quinq; libri Moysi: quos Hebræi Thorat vocant, Latini legē appellāt. Propriè aũt lex appellatur: quę per Moysen data est. Secundus est prophetarũ in quo cõtinētur libri octo; quorũ primus Iosuę Ben Nun: qui latinè Iesu Naue dicitur, secũdus Sophetim, quod est Iudicũ, tertius Samuel, qui est Regũ primus, quartus Malachim, qui est Regũ secundus, quintus Esaias; sextus Ieremias, septimus Ezechiel, octauus Tarisra: qui dicitur duodecim prophetarũ: qui libri quia pro breuitate adiuncti sunt, pro vno accipiuntur. Tertius est ordo agiographorũ, idest sancta scribentium: in quo sunt libri noue: quorũ primus Iob, secũdus Psalterium, tertius Misle, quod est Prouerbia Salomonis: quartus Coheleth: quod est Ecclesiastes, quintus Sir hassirim: quod est Cantica canticorũ. sextus Daniel. septimus, Dibre haiamim quod est verba dierum: hoc est Paralipomenõ: qui & Chronicon: qui in duos libros diuiditur. apud Græcos & Latinos. octauus Esdras: nonus Hester: qui simul omnes. v. viij. & ix. fiunt. xxij. sicut superius comprehensi sunt. Quidam autē Ruth & Rimoth, quod Latinè dicitur La-

mẽtatio Ieremiæ agiographis adijciũt, & xxiiij. volumina teſtamenti veteris faciunt, iuxta vigintiquatuor ſeniores, qui ante cõſpectum Domini aſsiſtunt.

Quartus eſt apud nos ordo veteris teſtamenti, eorum librorum qui in canone Hebraico nõ ſunt. Quorum primus Sapientię liber eſt, ſecundus Eccleſiaſticus. Tertius Thobias. Quartus Iudith. Quintus & ſextus Machabæorum: quos licet Hebræi inter apocrypha ſeparent, Eccleſia tamen Chriſti inter diuinos libros & honorat & prædicat.

In nouo autem teſtamẽto duo ſunt ordines. primus euangelicus, in quo ſunt Mathęus, Marcus, Lucas & Ioannes. Secundus apoſtolicus: in quo ſunt Paulus in quatuordecim epiſtolis. Petrus in duabus. Ioannes in tribus. Iacobus & Iudas in ſingulis, Actus apoſtolorum & Apocalypſis Ioannis.

Summa autem vtriuſq; teſtamenti trifariè diſtinguitur, id eſt, in hiſtoria, in moribus, in allegoria. Rurſus iſta tria multifariè diuiduntur, id eſt, quid à Deo, quid ab angelis vel hominibus geſtũ dictumq; ſit: quid à prophetis nuntiatum de Chriſto & corpore eius: quid de diabolo & membris eius: quid de veteri & nouo populo: quid de præſenti ſeculo & futuro regno atque iudicio.

De ſcriptoribus & vocabulis ſanctorum librorum.

Veteris teſtamenti ſecundum Hebręorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyſes diuinæ hiſtoriæ coſmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentateuchum nominatur.

Pentateuchrum autẽ à quinq; voluminibus dicitur. πέντε enim Græcè quinq;: τεῦχος volumẽ vocatur.

Geneſis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi & generatio ſeculi in eo contineatur.

Exodus verò exitum ab Aegypto vel egreſſum populi Iſrael digerit: & ex ea cauſa nomen accepit.

Leuiticus appellatur, eo quod Leuitarũ miniſteria & diuerſitatem victimarum exequitur, totuſq; in eo ordo leuiticus annotatur.

Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egreſsę de Aegypto tribus dinumerãtur, & quadraginta duarum per heremum manſionum in eo deſcriptio continetur.

Deuteronomium Græco ſermone appellatur: quod Latinè interpretatur Secunda lex, id eſt repetitio & euãgelicę legis pręfiguratio: quę ſic ea habet quæ priora ſunt, vt tamẽ noua ſint omnia: quæ in eo replicantur.

Ioſue liber nomen accepit à Ieſu filio Naue: cuius hiſtoriam continet: ſcriptorem verò eius eundem Ioſue Hebræi aſſeuerant: in cuius textu poſt Iordanis tranſitum regna hoſtium ſubuertũtur: terra populo diuiditur, & per ſingulas vrbes, viculos, montes atq; cõfinia eccleſię cæleſtiſq; Hieruſalẽ ſpiritualia regna pręfigurãtur.

Iudicum nominantur à principibus populi: qui præfuerunt in Iſrael poſt Moyſen & Ioſue antequam Dauid & cęteri reges exiſterent. Hũc librum & Ruth edidiſſe creditur Samuel.

Liber Samuel eiuſdem Samuelis natiuitatem & ſacerdotium & geſta deſcribit, idcirco & ab eo nomẽ accepit. Et quamuis hic liber Saul & Dauid hiſtoriam contineat, vtriq; tamẽ ad Samuel referuntur, quia ipſe vnxit Saul in regnum, ipſe Dauid in regem futurum. Cuius libri primam partem conſcripſit idem Samuel. ſequentia verò eius vſq; ad calcem ſcripſit Dauid.

Melachim proinde appellatur: eo quòd reges Iudę & Iſraeliticæ gentis geſtaq; eorum per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraicè, Latinè Regum interpretatur. Hunc librum Ieremias primus in vnũ volumẽ coegit. Nam anteà ſparſus erat per ſingulorum regum hiſtorias.

Paralipomenon Græcè dicitur: quòd præter miſſorum vel reliquorũ nos dicere poſſumus: quia ea quæ in lege vel in regum libris vel omiſſa vel non plenè relata ſunt, in iſto ſummatim & breuiter explicantur.

Librũ Iob quidam Moyſen ſcripſiſſe arbitrantur: alij vnum ex prophetis: nonnulli uerò eundem Iob poſt plagam ſuæ paſsionis ſcriptorem fuiſſe exiſtimant, arbitrantes, vt qui certamina ſpecialis pugnæ ſuſtinuit, ipſe narraret quas victorias expediuit. Principia aũt & fines libri Iob apud Hebręos proſaica oratione contexta ſunt: media autẽ ipſius ab eo loco in quo ait: *pereat dies in qua natus ſum*, vſq; ad eum locum: *idcirco ego me reprehendo & ago pœnitentiam*, omnia heroico metro diſcurrunt.

Pſalmorũ liber Græcè pſalterium, Latinè organũ dicitur. Vocatus autem liber Pſalmorum, qđ vno propheta canente ad pſalteriũ, Chorus cõſonando reſpõderet. Titulus autẽ in pſalmis Hebraicus Thehilim, quod interpretatur Volumen hymnorũ. Auctores autẽ pſalmorum ſunt quæ ponuntur in titulo, Moyſes ſcilicet & Dauid & Salomon, Aſaph, Ethan, Idithim & filij Core, Eman. & reliquorum: quos Eſdras vno volumine cõprehendit. Oẽs autẽ pſalmos apud Hebręos metrico carmine cõſtat eſſe cõpoſitos. Nã in more Romani Flacci: & Græci Pindari, nũc alij iambo currunt: nũc elegiaco perſonãt: nunc Sapphico nitẽt trimetro: vel tetrametro pede incedentes.

Salomon filius Dauid regis Iſrael iuxta numerũ vocabulorũ ſuorũ tria volumina edidit: quorũ primus eſt Hebraicè Miſle: quẽ Gręci Parabolas: latini Prouerbiorũ nominãt, eo quod in ipſo ſub cõparatiua ſimilitudine figuras verborũ & imagines veritatis oſtenderit. Ipſam aũt veritatẽ ad intelligẽdum legentibus reſeruauit. Secũdũ librũ Coheleth vocauit, q. Gręcè Eccleſiaſtes dicitur, Latinè Cõcionator: eo qđ ſermo eiꝰ nõ ſpecialiter ad vnũ ſicut in Prouerbijs, ſed

ad vniuersos generaliter dirigatur: docens omnia quæ in mundo cernimus caduca esse & breuia, & ob hoc minime appetenda.

Tertium librũ Sir hassirim prænotauit: qui in Latinã linguam vertitur Cantica canticorum: vbi per epithalamiũ carmẽ cõiunctionẽ Christi & Ecclesiæ misticè canit. Dictum aũt Canticum canticorũ: eo qđ omnib. cãticis præferatur: quę in scripturis sacris habetur: sicut quędã in lege dicũtur sancta: quib. maiora sũt, Sãcta sanctorũ.

Horum autẽ trium librorum carmina, hexametris & pentametris versibus apud suos composita perhibentur, vt Iosephus & Hieronymus scribunt.

Esaias euangelista potius quàm propheta edidit librum suum: cuius omnis textus eloquentiæ prosa incedit. Canticum verò hexametro & pentametro versu discurrit. Hieremias similiter edidit librum suum cum threnis suis: quos nos Lamenta vocamus: eo quòd in tristioribus rebus funeribusq́ adhibeantur, in quibus quadruplex diuerso metro cõposuit alphabetum. quorum duo prima quasi sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi nexi sunt, & ab vna tantùm litera incipiunt, heroicum coma concludunt. Tertium alphabetum trimetro conscriptum est: & à ternis literis ijdem versus terni incipiunt. Quartum alphabetũ simile primo & secundo habetur.

Ezechiel & Daniel à viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur: quorũ Ezechiel principia & fines multis habet obscuritatibus inuoluta. Daniel verò claro sermone regna mundi pronuntiat & tempus aduentus Christi manifestissima prædicatione annotat. Hi sunt quatuor prophetæ qui maiores vocãtur: quia prolixa volumina condiderunt. Liber autem duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus prænotatur: qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum breues sunt. Vnde & connexi sibimet inuicem in vno volumine continentur: quorum nomina sunt: Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias & Malachias.

Esdræ liber auctoris sui titulo prænotatur, in cuius textu eiusdem Esdræ Neemiæq; sermones pariter continentur. Nec quenquam moueat, quòd vnus Esdræ dicitur liber: quia secũdus, tertius & quartus non habentur apud Hebræos: sed inter apocriphos deputantur.

Hester librum Esdras creditur conscripsisse. In quo eadẽ regina sub figura Ecclesiæ Dei populum à seruitute & morte eripuisse scribitur: atque interfecto Aman: qui interpretatur * iniquitas, diei celebritas in posteros mittitur.

*nequitia.

Liber sapientię apud Hebræos nusquam est: vnde & ipse titulus græcam magis eloquẽtiam redolet. Hunc Iudæi Philonis esse affirmãt, qui proinde Sapientiæ nominatur: quia in eo Christi aduentus qui est sapientia Patris, & passio eius euidenter exprimitur.

Librum aũt Ecclesiasticum certissimè Iesus filius Sirach Hierosolimita nepos Iesu sacerdotis magni composuit: cuius meminit Zacharias: qui liber apud latinos propter eloquij similitudinem Salomonis titulo prænotatur: dictus autem Ecclesiasticus, eo quòd de totius ecclesiæ disciplina religiosæ conuersationis magna cura & ratione sit editus. Hic liber apud Hebræos reperitur: sed inter apocriphos habetur.

Iudith verò & Tobias siue Machabæorum libri: quibus auctoribus scripti sint, minimè constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur.

Quatuor libros Euangeliorum, quatuor Euangelistæ singulariter conscripserunt. Primus Mathæus conscripsit Euangelium literis Hebraicis & sermonibus in Iudæa initians euangelizare ab humana Christi natiuitate dicens: *Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahã:* significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum: sicut promissum erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus Marcus plenus spiritusancto scripsit Euangeliũ Christi eloquio Græco in Italia secutus Petrũ, vt discipulus. Is initiũ à spiritu prophetali fecit dicẽs, *Vox clamantis in deserto, parate viam Domino:* & reliqua, vt ostenderet Christum post assumptionem carnis Euangelium prædicasse in mundo. Ipse enim Christus & propheta dictus est, sicut scriptum est, *Et prophetam in gentibus posui te.* Tertius Lucas inter omnes euangelistas Græci sermonis eruditissimus, quippe vt medicus in Græcia Euangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians à sacerdotali spiritu dicens: *Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias;* vt manifestaret Christum post natiuitatem carnis & prædicationem Euangelij, hostiã fuisse effectum pro salute mundi. Ipse est enim sacerdos de quo dictum est in psalmis; *Tales sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Vbi enim Christus aduenit: sacerdotium Iudæorum obmutuit: lex & prophetia cessauit. Quartus Ioannes scripsit Euangelium vltimus in Asia, incipiens à Verbo, vt ostenderet eundẽ saluatorem, qui pro nobis dignatus est nasci & pati: ipsum ante secula Dei Verbum esse: ipsum à cœlo venisse, & post mortem iterum ad cœlum remeasse.

Hi sunt quatuor Euangelistæ quos per Ezechielẽ Spiritus sanctus significauit in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia: quia per quatuor mundi partes, fides Christianæ religionis eorum prædicatione dissemінata est. Animalia autem dicta sunt: quia propter animam hominis per eos prędicatur Euangelium Christi. Nam & oculis plena erant intus & foris, quoniam prędidentur ea Euangelia quæ dicta sunt à prophetis, & quæ promiserãt in priori tempore. Crura aut eorum recta: quia nihil prauum in Euangelijs est. & alas senas tegentes crura & facies suas: reuelata sunt enim quæ tegebantur in aduentu Christi.

Euangelium autem interpretatur bona annuntiatio. Græcè enim εὖ bene. ἀγγελία dicitur annunciatio. Vnde & angelus nuncius dicitur.

Paulus Apoſtolus ſuas ſcripſit epiſtolas quatuordecim, ex quibus nouem, ſeptem eccleſijs ſcripſit, reliquas diſcipulis ſuis Timotheo, Tito, & Philemoni. Ad Hebræos autem epiſtola à pleriſque Latinis eius eſſe incerta eſt, propter diſſonantiam ſermonis. eandemq; alij Barnabam conſcripſiſſe, alij à Clemente ſcriptam fuiſſe ſuſpicantur.

Petrus ſcripſit duas nominis ſui epiſtolas, quę catholicæ ideo nominantur, quia non vni tantũ populo vel ciuitati, ſed vniuerſis gentibus generaliter ſcriptæ ſunt.

Iacobus & Ioannes & Iudas ſuas ſcripſerunt epiſtolas.

Actus apoſtolorum primordia fidei Chriſtianæ in gentibus & naſcentis eccleſiæ hiſtoriam digerit. Actuum apoſtolorum ſcriptorem Lucã eſſe * affirmãt euangeliſtã: in quo opere naſcentis Eccleſiæ infantia texitur, & apoſtolorum hiſtoria * continetur. Vnde & actus Apoſtolorum dicitur.

* conſtat.

* al. retinetur.

Apocalypſim librum Iohannes euangeliſta conſcripſit, eo tempore quo ob euangelij prædicationem in inſula Pathmos * traditur relegatus. Apocalypſis autem ex græco in latinum reuelatio interpretatur. Reuelatio enim dicitur manifeſtatio eorum quæ abſcondita erãt. iuxta quod & ipſe Iohannes dicit, *Apocalypſim Ieſu Chriſti quam dedit illi Deus palam facere ſeruis ſuis.*

* creditur.

Hi ſunt ſcriptores ſacrorum librorũ, qui per Spiritum ſanctum loquentes ad eruditionem noſtram & præcepta viuendi, & credendi regulam conſcripſerunt.

Præter hęc & alia volumina apocrpyha nuncupãtur. Apocrypha autem dicta, id eſt ſecreta, quia in dubium veniunt. Eſt enim eorum occulta origo, nec patet Patribus ex quibus uſq; ad nos auctoritas veracium ſcripturarũ certiſsima & notiſsima ſucceſsione peruenit. In ijs apocryphis etſi inuenitur aliqua veritas, tamẽ propter multa falſa, nulla eſt in eis canonica auctoritas, quę rectè à prudentibus iudicantur nõ eſſe eorũ credenda, quibus aſſcribuntur. Nã multa & ſub nominibus prophetarum, & recentiora ſub nominibus apoſtolorũ ab hęreticis proferũtur, quę omnia ſub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt.

De bibliothecis.

Bibliotheca à Græco nomen accepit, eo qđ ibi recondantur libri. Nam βίβλιον librum θήκη repoſitionem interpretatur. Bibliothecã veteris teſtamenti Eſdras ſcriba poſt incenſam legẽ à Chaldæis, dum Iudæi regreſsi fuiſſent in Hieruſalem: diuino afflatus ſpiritu reparauit. cunctaq; legis ac prophetarum volumina, quæ fuerunt à gentibus corrupta correxit, totumq; vetus teſtamentum in viginti duos libros conſtituit, vt tot libri eſſent in lege, quot & literæ habebantur.

Apud Græcos autem bibliothecã primus inſtituiſſe Piſiſtratus creditur, Athenienſium tyrannus: quam deinceps ab Athenienſibus auctam Xerxes incenſis Athenis euexit in Perſas, lõgoq; poſt tempore Seleucus Nicanor rurſus in Græciam retulit. Hinc ſtudium regibus vrbibusq; cæteris natum eſt comparandi volumina diuerſarum gentium, & per interpretes in Græcam linguam vertendi. dehinc magnus Alexander vel ſucceſſores eius inſtruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderũt, maximè Ptolemæus cognomento Philadelphus omnis literaturę ſagaciſsimus, cùm ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum æmularetur, non ſolum ſcripturas, ſed etiam & diuinas literas in bibliothecam ſuam contulit. Nã ſeptuaginta milia librorum huius tẽporibus Alexandriæ inuenta ſunt.

De interpretibus.

Hic etiam & ab Eleazaro pontifice ſcripturas petens veteris Teſtamẽti, in Græcam vocem ex Hæbraica lingua per ſeptuaginta interpretes transferre curauit: quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem ſinguli in ſingulis cellulis ſeparati: ita omnia per Spiritum ſanctum interpretati ſunt, vt nihil in alicuius eorum codice inuentum eſſet: quod in ceteris vel in verborũ ordine diſcreparet. Fuerunt & alij interpretes, qui ex Hebraica lingua in Græcum ſacrã eloquia trãſtulerunt: ſicut Aquila, Symmachus & Theodotion. ſicut etiam & Vulgaris illa interpretatio, cuius autor non apparet: & ob hoc ſine nomine interpretis Quinta editio nuncupatur. Præterea ſextã & ſeptimã editionem Origenes miro labore reperit, & cũ cęteris editionibus cõparauit. Presbyter quoq; Hieronymus trium linguarum peritus: ex Hebræo in latinũ eloquium eaſdẽ ſcripturas conuertit, eloquenterq; transfudit. Cuius interpretatio merito cæteris antefertur. Nam eſt & verborũ tenacior, & perſpicuitate ſententię clarior.

De eo qui primum Romam libros aduexit.

Romæ primus librorum copiam aduexit Aemilius Paulus, Perſe Macedonum rege deuicto. deinde Lucullus è Pontica præda. Poſt hos Cæſar dedit Marco Varroni negocium cauſa maximè bibliothecæ cõſtruendæ. Primum autem Romæ bibliothecas publicauit Pollio, Græcas ſimul atq; Latinas, additis autorũ imaginibus in atrio quod de manubijs magnificentiſsimum inſtruxerat.

Qui apud nos bibliothecas inſtituerunt.

Apud nos quoq; Pamphilus Martyr, cuius vitam Euſebius Cæſarienſis conſcripſit, Piſiſtratum in ſacræ bibliothecæ ſtudio adæquare primus contendit. Hic enim in bibliotheca ſuã ꝓpe triginta voluminũ milia habuit. Hierony-

Hieronymus quoq; atq; Gennadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quęrentes ordine prosecuti sunt, eorúq; studia in vno voluminis indiculo comprehenderunt.

Qui multa scripserunt.

MArcus Terétius Varro apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Græcos quoq; *Caliterius miris attollitur laudibus, quod tantos libros ediderit, quãtos quisque nostrum * aliena & scribere propria manu vix possit. De nostris quoq; apud Græcos Origenis in scripturarũ labore tam Græcos quàm latinos operum suorũ numero superauit. Deniq; Hieronymus sex milia librorum eius se legisse fatetur. Horum tamen omnium studia Augustinus ingenio vel scientia sua vicit. Ná tanta scripsit, vt diebus ac noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec legere quidem possit.

* Caßiterus.

* al. nullatenus.

De generibus opusculorum.

OPusculorum genera sunt tria. Primũ genus excerpta sunt: quæ Græcè scholia nuncupantur, in quibus ea quæ videntur obscura vel difficilia, summatim ac breuiter præstringuntur.

Secundum genus, homeliæ sunt, quas Latini verba appellant, quæ proferuntur in populis. Tertiũ, tomi: quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homeliæ auté ad vulgus loquuntur: tomi verò, id est, libri maioris sunt disputatiõis. Dialogus est collatio duorum vel plurimorum, quem Latini sermonem dicunt. Nam quos Gręci dialogos vocant: nos sermones vocamus. Sermones aut dictus, quia inter vtrũq; feritur. Vnde & in Virgilio,

Multa inter se longo sermone ferebant.

Tractatus, aut est vnius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa, sentiendo con tractando secum.

Differt aut sermo, tractatus, & verbum. Sermo enim altera eget persona: tractatus specialiter ad seipsum est: verbum auté ad omnes. Vnde & dicitur, *Verbum fecit ad populum.*

Commentaria dicta quasi cũ mente. Sunt enim interpretationes, vt commenta iuris. commenta euangelij. Nam quicquid breuiter componitur commentarium dicitur: quod verò elongatur expositio nominatur.

Apologeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respõdere. In defensione enim aut negatione sola positum est, & est nomen Græcum.

Panagiricum est licentiosum & lasciuiosum genus dicendi in laudibus regum: in cuius compositione homines multis mendacijs adulãtur. Quod malum à Græcis exortum est: quorum leuitas instructa dicendi facultate & copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitauit.

Fastorum libri sunt, in quibus reges vel consules scribuntur, à fascibus dicti, id est potestatibus. Vnde & Ouidij libri Fastorum dicuntur, quia de regibus & consulibus editi sunt.

Procœmium est initiũ dicẽdi. Sunt enim procœmia principia librorum, quæ ante causæ narrationẽ ad instruendum audientium aures coaptantur. Cuius nomen pleriq; latinitatis periti sine translatione posuerunt. Hoc auté vocabulum apud nos interpretatum, præfatio nuncupatur, quasi prælocutio.

10 Præcepta sunt, quæ aut quid faciendum, aut quid non faciendũ sit docent. Quid faciendũ, vt

Diliges Deum tuum: & honora patrem tuum, & matrem tuam.

Quid non faciendum, vt, *Non mœchaberis, non furtum facies.*

Similiter & gentilium præcepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, vt

Nudus ara, sere nudus.

Vetant, vt

20 *Neue inter vites corilum sere, neue flagella, Summa pete.*

Primus autem pręcepta apud Hebręos Moyses scripsit: apud Latinos Martius vates primus pręcepta composuit. Ex quibus est illud,

Postremus dicas, primus taceas.

Parabolæ & problemata nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinem per se gerit. quod licet sit vocabulum Græcum, iam tamen

30 pro Latino vsurpatur. Et notum est quòd in parabolis quæ dicuntur per rerum similitudines, rebus de quibus agitur comparantur.

Problemata autem quæ Latinæ appellantur propositiones, quæstiones sunt habentes aliquid quod disputatione soluendum sit.

Quæstio aut est qęsitio cum qęritur, an sit, aut quid sit, aut quale sit.

Argumentum verò dictum quasi argutum, vel quasi argutè inuentum, ad comproban-

40 das res.

Epistolam propriè Græci vocant, quod interpretatur Latinè missa.

Antè cartæ & membranarum vsum, in dolatis ex ligno codicellis epistolarũ *colloquia scribebantur, Vnde & portitores earum tabellarios vocauerunt.

* eloquia.

De ceris.

CEræ literarum materies paruulorum nutrices. ipsæ dant ingenium pueris pri-

50 mordia sensus, quarũ studium primi Gręci tradidisse produntur. Græci enim & Tusci primùm ferro in ceris scripserunt. posteà Romani iusserũt, ne graphium ferreum quis haberet. Vnde & apud scribas dicebatur. *Ceram ferro ne cedito.*

Postea institutum est, vt in cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satira dicens,

Vertamus vomerem in ceram mucroneq; aremus

60 *Osseo.*— Graphium autem Græce: Latinè scriptorium dicitur. Nam γραφη dicitur scriptura.

De cartis.

CArtarum vsum primum Aegyptus ministrauit, cęptum apud Memphiticam vrbẽ. Memphis namq; ciuitas Aegyptiorũ est. vbi cartæ vsus inuentus est primum, sicut ait Lucanus,

Conficitur bibula Memphitis carta papiro.

Bibulam autem papirum dixit quod humorem bibat. Carta aũt dicta, qđ carptim papiri tegmẽ decerptum glutinatur. Cuius genera quàm plura sunt. Prima & præcipua Augustea regia maioris formæ in honorem Octauiani Augusti appellata. secunda Libiana ad honorem Libiæ ꝓuinciæ. tertia hieratica dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur. similis Augusteę, sed sub colorata. Quarta Teneotica à loco Alexandriæ qui ita vocatur vbi fiebat. Quinta Saltica ab oppido Salo. sexta Corneliana à Cornelio Gallo præfecto Aegipti primùm confecta. septima emporetica, quòd ea merces inuoluũtur, cùm sit scripturis minus idonea.

ANNOTAT.

Plin. lib. 13. cap. 12. primum genus cartæ tribuit Augusteę: secundum Liuiæ, à coniuge Augusti. Tertiũ amphitheatricæ: quartum Saiticæ, quintum Tæniotticæ.

De pergamenis.

PErgameni reges cũ carta indigerent, membranas primo excogitauerũt. Vnde & pergamenarum nomen hucusq; tradente posteritate sibi seruatum est. Hæc & membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. Fiebant autem primùm coloris lutei, id est crocei, postea verò Romæ candida membrana reperta sunt: quòd apparuit inhabile esse: quòd & facile sordescant, aciemq; legentium lędant. cum peritiores architecti neq; aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neq; pauimenta alia quã * eucaristeo marmore, quòd auri fulgor hebetat. & * eucaristi viriditas reficiat oculos. Nam & qui nummulariam discũt: denariorum formis mirteos pannos subijciunt, & gemmarum sculptores, scarabęorum terga quibus nihil est viridius subinde respiciunt. & pictores idem faciunt vt laborem visus eorum viriditate recreent.

* Carysteo

* Carysti.

Membrana autem aut candida: aut lutea: aut purpurea sunt. Candida naturaliter existũt. Luteum membranum bicolor est: quod à cõfectore vna tingitur parte, id est crocatur. de quo Persius,

Iam liber & positis bicolor membrana capillis.

Purpurea verò inficiuntur colore purpureo: in quibus aurum & argentum liquescens, patescat in literis.

De libris conficiendis.

QVædam * nomina librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur, breuiore forma, carmina atq; epistolæ. At verò historiæ maiore modulo scribebantur. & non solùm in carta vel membranis: sed etiam & * momentis elephantinis textilibusq; maluarum folijs atque palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit.

* Genera.

* Ita omnia exempl, sed legendũ cen seo in omentis.

** Hæc tibi areteis multum inuigilata lucernis*
Carmina, quæ ignes nouimus aeres.
Leuis in aridulo maluæ descripta libello
Persica vexi munera nauicula.

Circumcidi libros Siciliæ primum increbruit. Nam initio pumicabãtur. Vnde & ait Catullus.

Cui dono lepidum nouum libellum
Arido modo pumice expolitum?

ANNOTAT.

Vet. codices habent. Quéis ignes nouimus aereos, *alij:* quæ signis nouimus aereis. *& paulo post pro Persica. V. c. habet* Prusiaca. *alij* Pruxaica.

** De librorum vocabulis.*

COdex multorum librorum est: liber vnius voluminis. Et dictus codex per translationem à corticibus arborum, seu vitiũ, quasi caudex: quòd in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat.

Volumen liber est à voluendo dictus: sicut apud Hebræos volumina legis, volumina prophetarum.

Liber est interior tunica corticis quæ ligno cohæret: in qua antiqui scribebant. De quo Virgilius.

Sic alta liber hæret in vlmo.

Vnde & liber dicitur in quo scribimus. quia ante vsum cartæ vel membranorum de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. Vnde & scriptores à libris arborum librarios vocauerunt.

De librarijs & eorum instrumentis.

LIbrarios constat ante bibliopolas dictos; Librum enim Græci βίϐλον vocant. Librarij autem, id est idem & antiquarij vocantur: sed librarij sunt qui & noua & vetera scribunt. antiquarij qui tantummodo vetera, vnde & nomen sumpserunt.

A scribendo autem scriba nomen accepit: officium exprimens vocabuli qualitate.

Instrumenta scribę, calamus & penna. Ex his enim verba paginis infiguntur: sed calamus arboris est, penna auis, cuius acumen diuiditur in duo: in toto corpore vnitate seruata. credo propter mysterium, vt in duobus apicibus vetus & nouum testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum.

Dictus autem calamus quod liquorẽ ponat. Vnde & apud nautas calare ponere dicitur.

Penna autem à pendendo vocata, id est, volando. Est enim, vt diximus, auium.

Folia autem librorum appellata: siue ex similitudine foliorum arborum: seu quia ex follibus fiunt, id est, ex pellibus quæ de occisis pecudibus detrahi solent: cuius partes paginę dicuntur, eò quód sibi inuicem compingantur.

Versus autem vulgò vocati: quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primùm deducebant stilum: deinde conuertebantur ab inferiore & rursum ad dexteram versus: quos & hodie rustici * versus vocant.

* Vorsus

Scheda est quod adhuc emendatur, & nec dum in libris redactum est, & est nomen Græcum, sicut & tomus.

De canonibus Euangeliorum.

CAnones euangeliorum Ammonius Alexandriæ Episcopus primus excogitauit: quē postea Eusebius Cæsariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti sunt: vt per eos scire & inuenire possimus, qui reliquorum Euangelistarū similia aut propria dixerūt. Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt: Matthæus, Marcus, Lucas & Iohannes. Secundus, in quibus tres, Matthæus, Lucas, Marcus. Tertius, in quibus tres, Matthæus, Lucas & Iohannes. Quartus, in quibus tres, Matthæus, Marcus, Iohannes. Quintus, in quibus duo, Matthæus, Lucas. Sextus, in quibus duo, Matthæus, Marcus. Septimus, in quibus duo, Matthæus, Ioannes. Octauus, in quibus duo, Lucas, Marcus. Nonus, in quibus duo, Lucas, Iohannes. Decimus, in quibus singuli eorū propria quædā dixerunt: quorū expositio hæc est. Per singulos enim Euangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet. quibus numeris subdita est * era quædam minio notata: quę indicat in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est * era. Verbi gratia: Si est * era prima: in primo canone: si secunda in secundo: si tertia in tertio, & sic per ordinem vsq; ad decimū peruenies. Si igitur aperto quolibet euangelio placuerit scire qui reliquorum Euangelistarū similia dixerunt, assumes adiacentem numerum capituli: & requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibiq; inuenies qui & quid dixerunt: & ita demum in corpore inquisita loca, quæ ex ipsis numeris indicantur per singula euangelia de eisdem dixisse inuenies.

* area
* area
* area

De canonibus Conciliorum.

CAnon autem Græcè, Latinè regula nuncupatur. Regula autem dicta, quòd rectè ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alij dixerunt regulam dictam vel quòd regat, vel quòd normam rectè viuendi præbeat: vel quia distortum prauumque corrigat.

Canones autem generalium conciliorum à temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namq; annis persecutione feruente: docendarū plebium minimè dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hęreses est scissa: quia nō erat licētia episcopis in vnū conuenire, nisi tempore supradicti Imperatoris. Ipse.n. dedit facultatē Christianis liberè congregari. Sub hoc etiam sancti Patres in cōcilio Nicęno de omni orbe terrarum conuenientes: iuxta fidem euāngelicā & apostolicam secundū post Apostolos tradiderunt symbolum. 10

Inter cætera autem concilia quatuor esse scimus venerabiles synodos: quæ totā principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor euangelia, vel totidem paradisi flumina.

Harum prima Nicęna synodus trecentorum octodecim episcoporū Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Arianæ perfidię condemnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis idem Arius asserebat: consubstantialem Deo patri Deum filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit. 20

Secunda synodus centū quinquaginta patrū sub Theodosio seniore Constantinopoli congregata est, quæ Macedonium, Spiritū sanctum Deum esse negantē, condemnans, consubstantialem patri & filio spiritum sanctū demonstrauit, dans symboli formam, quam tota Græcorū & Latinorum confessio in ecclesijs prædicat.

Tertia synodus Ephesina prima, ducentorū Episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est, quę Nestoriū duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnauit: ostendēs manere in duabus naturis, vnam Domini nostri Iesu Christi personam. 30

Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorū triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum abbatē Verbi Dei & carnis vnā naturam pronunciantem, & eius defensorē Dioscorum quondam Alexandrinum Episcopum, & ipsum rursum Nestorium cum reliquis hæreticis vna Patrum sententia prædamnauit, prædicans eadem synodus Christum Dominū de virgine sic natum, vt in eo substantiam diuinæ & humanæ confiteamur naturæ. Hæ quatuor sunt synodi principales, fidei doctrinā plenissimè prędicantes: sed & si qua sunt concilia quæ sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur. 40 50

Synodus autem ex Gręco interpretatur comitatus vel cœtus.

Concilij autem nomen tractū est ex Romano more. Tempore enim quo causę agebantur, conueniebant omnes in vnum, communiq; intentione tractabant. Vnde & concilium à communi intentione dictum. Nam cilia oculorum sunt. Vnde & considium, id est, consilium. d in l literam transeunte. 60

Cœtus verò conuentus est, vel congregatio à coeundo, id est, conueniendo in vnū. Vnde &

conuentus est nuncupatus: sicut à conuentu cœtus vel concilium à societate multorum in vnum.

De cyclo Paschali.

Paschalem cyclum Hyppolitus Episcopus temporibus Alexãdri Imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi authores Eusebius Cæsariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorinus amplificatis eiusdem festiuitatis rationibus, multiplices circulos ediderũt. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexãdrinæ vrbis Episcopus in xcv annos per quinquies decem nouies calculans: quoto* kalendas vel luna debeat paschalis solennitas celebrari, summa breuitate notauit.

*kal. die

Cyclus autem vocatus, eò quòd in orbe digestus sit, & quasi in circulo dispositum ordinẽ complectatur annorum sine varietate, & sine vlla arte. Vnde factum est, vt cuiusque materiæ carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc & * laterculum dictum, quòd ordinem habeant stratum annorum.

* Latinè Cyclum

Primus cyclus Decem nouenalis

		Lunæ.
B.Com.an.ij.Idus	April.	xx.
C.vj.kal.	April.	xvj.
Em.xvj.kal.	Maij	xvij.
C.vj.Idus	April.	xx.
B.C.ix.kal.	April.	xv.
E.ij.Idus	April.	xvj.
C.ij.Non.	April.	xix.
E.viij.kal.	Maij	xx.
B.C.v.Idus	April.	xv.
C.ij.kal.	April.	xviij.
E.xij.kal.	Maij	xix.
C.Non.	April.	xv.
B.C.v.kal.	April.	xvij.
E.xvj.kal.	Maij	xvj.
C.vj.Idus	April.	xxj.
C.ix.kal.	April.	xvij.
B.E.Idus	April.	xvij.
C.ij.Non.	April.	xx.
E.viij.kal.	Maij	xxj.

Secundus cyclus lunæ.

		Lunæ.
C.v.Idus	April.	xviij.
B.ij.kal.	April.	xx.
E.xij kal.	Maij	xxj.
C.Non.	April.	xvij.
C.v.kal.	April.	xx.
B.E.xvj.kal.	Maij	xx.
C.kal.	April.	xvj.
E.xj kal.	Maij	xvij.
C.Idus	April.	xx.
B.C.v.kal.	April.	xv.
E.xv.kal.	Maij	xvj.
C.v.Idus.	April.	xx.
C.viij.kal.	April.	xv.
B.E.Idus	April.	xv.
C.Non.	April.	xviij.
C.v.kal.	April.	xxj.
E.iiij.Idus	April.	xv.
B.C.kal.	April.	xvij.
E.xj.kal.	Maij	xvij.

Tertius cyclus lunæ.

		Lunæ
C.viij.Idus	April.	xv.
C.iiij.kal.	April.	xviij.
B.xv.kal.	Maij	xviij.
C.v.Idus	April.	xxj.
C.viij.kal.	April.	xvij.
E.xviij.kal.	Maij	xviij.
B.C.Non.	April.	xx.
E.vij.kal.	Maij	xxj.
C.iiij.Idus	April.	xvij.
C.iiij.Non.	April.	xx.
B.E.xj kal.	Maij	xx.
C.viij.Idus	April.	xvj.
C.iiij.kal.	April.	xix.
E.xiiij.kal.	Maij	xx.
B.C.iiij.Non.	April.	xv.
C.viij.kal.	April.	xviij
E.xviij.kal.	April.	xviij.
C.ij.kal.	Maij	xix.
B.E.xiiij.kal.	April.	xv.

Quartus cyclus lunæ.

		Lunæ.
C.iij.Idus	April.	xix.
C.vij kal.	April.	xv.
E.xvij.kal.	Maij	xvj.
B.C.viij.Idus	April.	xviij.
C.iiij.kal.	April.	xxj.
E.iij Idus	April.	xv.
C.iij.Non.	April.	xviij.
B.E.x.kal.	Maij	xvij.
C.xviij.kal.	Maij	xxj.
C.iij.kal.	April.	xvij.
E.xiij.kal.	Maij	xviij.
B.C.iiij.Idus	April.	xx.
C.vij.kal.	April.	xvj.
E.xvij.kal.	Maij	xvij.
C.vij.Idus	April.	xx.
B.C.xj.kal.	April.	xv.
E.iij.Idus	April.	xvj.
C.iij.Non.	April.	xix.
E.ix.kal.	Maij	xx.

Quintus cyclus lunæ.

		Lunæ.
B.C.vij.Idus	April.	xvj.
C.iij.kal.	April.	xix.
E.xiij.kal.	Maij	xx.
C.ij.Non.	April.	xvj.
B.C.vij.kal.	April.	xvij.
E.xvij.kal.	Maij	xix.
C.ij.kal.	April.	xv.
E.xij.kal.	Maij	xvj.
B.C.iij.Idus	April.	xviij.

C.iij.Non.

C.iij.Non.	April.	xxj.
E.xvj.kal.	Maij	xv.
C.vj.Idus	April.	xviij.
B.C.iij.kal.	April.	xx.
E.xiij.kal.	Maij	xxj.
C.ij.Non.	April.	xvij.
C.vj.kal.	April.	xx.
B.E.xvij.kal.	Maij	xx.
C.ij.kal.	April.	xvj.
E.xij.kal.	Maij	xvij.

A conditione mundi vsq; ad hunc nouissimum cycli annum computantur anni VMdcccxx. post cuius expletionẽ ad primũ exordium recurrendum. Antiquitus ecclesia pascha decima quarta luna cum Iudæis celebrabatur, quocũq; die occurreret. Quẽ ritum sancti Patres in Nicæna synodo prohibuerunt, constituentes non solùm lunam paschalem & mensem inquirere, sed etiam & diem resurrectionis Dominicę obseruare: & ob hoc pascha à decima quarta luna vsque ad vigesimam primam extenderunt: ne dies Dominicus omitteretur.

Paschæ autẽ vocabulum non Grecũ, sed Hebraicũ est: nec à passione quoniam πάσχειν Grecè dicitur pati: sed à transitu Hebræo verbo pascha appellatum est, eò quòd tunc populus Dei ex Ægypto transierit. Vnde & in Euangelio: *Cũ vidisset*, inquit *Iesus, quòd venit eius hora vt transiret de mundo ad Patrem.* Cuius nox ideo peruigil ducitur, propter aduentum regis ac Domini nostri, vt tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inueniat: cuius noctis duplex ratio est: siue quòd in eadẽ tunc vitam recepit cùm passus est, siue quòd postea eadem hora qua resurrexerit, ad iudicandum venturus est. Eo autem modo agimus pascha, vt non solũ mortem & resurrectionẽ Christi in memoriam reuocemus, sed etiam cætera quæ circa eum attestantur, ad sacramentorũ significationem inspiciamus. Propter initium enim nouæ vitæ, & propter nouum hominẽ, quem iubemur induere & exuere veterẽ: expurgamus vetus fermentũ, vt simus noua conspersio, quoniã pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitæ nouitatem primus mensis nouorum in anni mensibus celebrationi paschali mysticè attributus est.

Quòd verò tertię hebdomadę die pascha celebratur. i. qui dies occurrit à decima quinta luna vsq; in vicesimã primam, hoc significat: quia in toto tẽpore seculi, quod septẽario dierũ numero agitur, nunc tertiũ tempus hoc sacramentum * apparuit. Primũ enim tempus est ante legem: secundũ sub lege: tertiũm sub gratia. Vbi iam manifestatũ est sacramentum prius occultũ in prophetico ęnigmate: ideo & propter hec tria seculi tempora resurrectio Domini triduana est. Quòd verò à quartadecima luna vsq; ad vigesimã primam per dies septẽ paschalis dies quæritur: hoc fit propter ipsum numerũ septenariũ, quo vniuersitatis significatio sępe figuratur, quæ etiã ipsi ecclesiæ tribuitur propter instar vniuersitatis: vnde & Iohannes Apostolus in Apoc. vij scribit ecclesijs. Ecclesia verò in ista adhuc mortalitate carnis constituta propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine significatur in scripturis.

* aperuit

Varia autẽ obseruantia opinionũ paschalis fęstiuitatis interdũ errorem gignit. Latini namque à tert. Non. Martij vsq; in tert. Non. Aprilis primi mensis lunam inquirunt, & si decimã quarta luna die Dominico prouenerit, in alio die Dominico pascha pertrahunt. Græci primi mẽsis lunã ab octauo idus Martias vsq; in diem nonarum Aprilium obseruãt: & si decimaquarta luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant. Huiusmodi igitur dissensio inter vtrosque paschalem regulam turbat.

Communis annus dicitur qui tantũ *lunationes, hoc est, dies cccliiij habet. Dictus autẽ communis: quia sæpe duo coniuncti incedunt, vt inuicem se in paschali solennitate sequantur. Nam embolismus annus est semper solus.

* lunas

Embolismus annus est, qui tredecim menses lunares, id est, ccclxiiij dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi diuinitùs reuelatus, in quo iubentur ij qui lõgius habitant in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen Grecum est, quod interpretatur Latinè superaugmentum, eò quòd expleat numerum annorum communium: quibus vndecim lunares dies deesse cernuntur.

Embolismi autem anni & cõmunes sic inueniuntur. Si enim à decima quarta luna paschæ præcedentis vsq; ad decimam quartam sequentis ccclxiiij dies fuerint: embolismalis annus est. si cccliiij, communis.

Bisextus est pòst annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. i. duodecim horæ. At vbi quarto anno assem compleuerit, bisextilem annum facit. Dictus autẽ bisextus, quia bis sexies ductus assem facit: quod est vnus dies, sicut quadrantem propter quater ductũ, quod est bisextus: quem super dierũ cursum in anno sol facit: siue quòd nequeat * annum subintroducere: nisi bisextæ nonas Mart. cõputaueris, hoc est & prima die sex. non. Mart. & addito bis sexto alio die sexta non. Mart. iteraueris. A sexto autẽ non. Mart. vsque in diem pridie kal. Ianuarias, in lunæ cursu bisextus apponitur, atq; inde detrahitur.

* annus sub introduci.

Intercalares autẽ dies idcirco vocãtur: quia interponũtur, vt ratio lunę Solisq; cõueniat. Calare .n. ponere dicitur, intercalare interponere.

Epactas Grẹci vocãt, Latini adiectiones annuas lunares, quæ per vndenarium numerũ vsque ad tricenariũ in se *resoluuntur. Quas ideo Ægyptij adijciunt vt lunaris emẽsio rationi Solis æquetur. Luna enim iuxta cursum suum vigintinouẽ semis dies lucere dinoscitur, & fiunt in annum lunares dies cccliiij, remanẽt ad cursum anni solares dies vndecim, quas Ægyptij adijciunt. Vnde & adiectiones vocantur: absque his non inuenies Lunam quota sit in

* reuoluuntur.

quolibet anno & mense & die. Istę epactæ semper xj kal. April. reperiuntur in eadem luna quę fuerit eo die. Continentur autem circulo decemnouenali: sed cùm ad xxix epactas peruenerit, qui est circulus decemnouenalis iam sequenti anno non addes super viginti nouem, vndecim, vt decem annuncies detractis triginta, sed inde reuerteris vt vndecim pronuncies.

De reliquis festiuitatibus.

FEstiuitas dicta à fæstis diebus, quasi fæstiditas, eò quòd in eis sola res diuina fit. Quibus contrarij sunt fasti, in quibus ius fatur, id est, dicitur. Solennitas à sacris dicitur, ita suscepta, vt mutari ob religionem non debeat: à * solito, id est, firmo atque solido nominata.

* absoluto

Celebritas autem nominatur, quod non ibi terrena, sed cœlestia tantùm agantur.

Pascha festiuitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est.

Pentecoste sicut & pascha apud Hebræos celebris dies est, quòd post quinque decades paschæ celebratur: vnde & vocabulum sumpsit. πέντε enim Græcè quinque, in quo die secundum legem panes Propositionis de nouis frugibus offerebantur. Cuius figuram annus iubileus in testamento veteri gessit: quæ nunc iterum per figuram repromissionis æternã requiem præfigurat.

Epiphania Græcè, Latinè apparitio siue manifestatio vocatur. Eo enim die Christus sideris inditio apparuit Magis adorandus. Quod fuit figura primitiæ credentium gentium. Quo die & dominici baptismatis sacramentum, & permutatæ in vinum aquæ factorũ per dominum signorum principia extiterunt. Duæ sunt autem epiphaniæ: prima, in qua natus Christus pastoribus Hebræorum angelo nunciante apparuit: secunda, in qua ex gentium populis stella indicē præsepis cunabula Magos adoraturos exhibuit.

Scenopegia solennitas Hebręorum, de Gręco in Latinum, tabernaculorum dedicatio interpretatur: quæ celebrabatur à Iudæis in memoriam expeditionis, cùm ab Ægypto promoti in tabernaculis agebant, & ex eo scenopegia dicitur. Σκηνὴ enim Græcè, Latinè tabernaculum dicitur. Quæ solennitas apud Hebræos Septembri mense celebrabatur.

Neomenia apud nos kalendæ: apud Hebræos autem (quia secundum lunarē cursum menses supputantur) & Gręcè μήνη luna appellatur: inde neomenia, id est, noua luna. Erant enim apud Hebræos ipsi dies kalendarum ex legali institutione solennes: de quibus dicitur in Psalmo: *Canite initiò mensis tuba, in die insigni solennitatis vestræ.*

Encænia autem est noua templi dedicatio. Græcè enim καινὸν dicitur nouum. Quando enim aliquid nouum dedicatur, encænia dicitur. Hanc dedicationis templi solennitatem Iudæi Octobri mense colebant.

Dies palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus & saluator noster, sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asello sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obuiam ei clamauerunt: *Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel.* Vulgus autem ideo diem hunc Capitilauium vocant: quia tunc moris est, lauandi capita infantium, qui vngēdi sunt: ne obseruatione quadragesimæ sordidata, ad vnctionem accederēt. hoc autem die symbolum * confitentibus traditur propter confinem Dominicæ paschæ solennitatem: vt qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confitentur agnoscant.

* competentibus

Cœna Dominica dicta est, eò quòd in illo die Saluator pascha cum discipulis suis fecerit: quod & vsque hodie sicut est traditum, celebratur, sanctumq; in eo chrisma conficitur.

Sabbatum ab Hebræis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur: quòd Deus in ipso, perfecto mundo, requieuisset. Siquidem & eo die requieuit in sepulchro Dominus, vt quietis illius mysterium confirmaret: quod Iudæis obseruandum in vmbra futuri pręceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eius figurã adimpleuit, obseruatio eius quieuit.

Dominicus dies proinde vocatur: quia in eò resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. Qui dies non Iudæis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, & ex illo cepit habere festiuitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditũ est: quia erat ante requies mortuorum: resurrectio autem * illius erat, qui resurgens à mortuis non moreretur. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, vt præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine, iam dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, celebrari cepit.

* nullius

De officijs.

OFficiorum plurima sunt genera: sed præcipuum illud quod in sacris diuinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi efficium: propter decorem sermonis vna mutata litera: vel certè vt quisque illa agat, quæ nulli officiant, sed prosint omnibus.

¶ Vespertinum officium est in noctis initio vocatum, à stella vespere quæ surgit oriente nocte.

Matutinum verò officium est, in lucis initio à stella lucifero appellatum, quę inchoante manè oritur. Quorum duorum temporum significatione ostēditur, vt die ac nocte semper Deus laudetur.

Missa tempore sacrificij est: quando catechumeni foras mittuntur, clamante leuita, *Si quis catechumenus remansit, exeat foras.* & inde missa: quia sacramentis altaris interesse non possunt: qui

qui nondùm regenerati nòscuntur.

Chorus est multitudo in sacris * collectus & dictus chorus, quòd initiò in modum coronæ circa aras starent & ita psallerent. Alij chorum dixerunt à concordia, quę in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere conuenienter non potest. Cùm autem vnus canit Græcè monodia, Latinè * sicinium dicitur: cùm verò duo canūt, bicinium appellatur: cùm multi, chorus. Nam chorea ludicrum cantilenæ, vel saltationes * clasſium sunt.

* collectis, al. collecta

* Succiniū

* plausuum

Antiphona ex Græco interpretatur vox reciproca: duobus scil. choris alternatim psallentibus ordine commutato: siue de vno ad vnum. Quod genus psallendi Græci inuenisse traduntur. Responsorios Itali tradiderunt. * Quod carmen inde responsorios cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat. Inter responsorios autem & antiphonas hoc differt, quòd in responsorijs vnus versum dicit: in antiphonis autem versibus alternant chori.

* quos inde

Lectio dicitur, quia non cantatur vt psalmus vel hymnus: sed legitur tantùm. Illic enim modulatio, hîc sola pronunciatio quæritur.

Canticum est vox cantantis in lætitiam.

Psalmus autem dicitur, qui cantatur ad Psalterium quo vsum esse prophetam Dauid in magno mysterio prodit historia. Hæc autem duo in quibusdā Psalmorum titulis iuxta musicam artem alternatim sibi apponuntur. Nam canticū Psalmi est id quod cùm organū modulatur, vox postea cantantis eloquitur. Psalmus verò * canticum quod humana vox præloquitur, ars organi modulantis imitatur. Psalmus enim à psalterio dicitur: vnde nec mos est ex alio opere eum componi.

* cantici

Tres autem gradus sunt in cantando: primus succentoris: secundus incentoris: tertius accentoris.

Diapsalma Hebræum verbum quidam esse volunt: quo significatur, semper, id est, quòd illa quibus hoc interponitur sempiterna esse confirment. Quidam verò Græcum verbum existimant, quo significatur interuallum psallendi: vt psalma sit quod psallitur: diapsalma verò interpositum in psallendo silentium: vt quemadmodum sympsalma dicitur vocum copulatio in cantando: ita diapsalma disiunctio earum, vbi quædam requies * distinctæ continuationis ostenditur. Vnde illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo, vbi diapsalma interposita fuerit: quia ideo interponitur vt conuersio sensuum vel personarum esse noscatur.

* distincta

Hymnus est canticum laudantium, quod de Græco in Latinum interpretatur, pro eo, quòd sit carmen lætitiæ & laudis. Propriè autem hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus & non sit Dei: non est hymnus. si sit & laus & Dei laus & non cantetur, non est hymnus. Si ergo in laudem Dei dicitur, & cantatur, tunc est hymnus.

Cui contrarium est threnum, quod est lamenti carmen & funeris.

Alleluia duum verborum interpretatio est, hoc est, laus Dei, & est Hebręum. Ia enim vnum est de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Amen significat verè siue fideliter, quod & ipsum Hebræum est. Quæ duo verba amen & alleluia nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre: vel alia lingua annunciare. Nam quamuis interpretari possint: propter sanctiorem tamen auctoritatem seruata est ab apostolis in ijs proprię linguæ antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina: vt etiam Iohannes in Apocalypsi referat se spiritu reuelante vidisse & audiuisse vocem cœlestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum & tonitruum validorum dicentium: amen & alleluia: ac per hoc sic oportet in terris vtraque dici sicut in cœlo resonant.

Osanna in alterius linguæ interpretationem in toto transire non potest. Osi enim saluifica interpretatur: anna interiectio est, motū animi significans sub deprecantis affectu. Integrè autem dicitur osianna: quod nos corrupta media vocali litera & elisa: dicimus osanna, sicut fit in versibus cùm scādimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, & dicitur Hebraicè osanna, quod interpretatur saluifica. subaudiendo vel populum tuum vel totum mundum.

Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulū. Fertum enim dicitur oblatio quæ alteri offertur, & sacrificatur à Pontificibus, à quo offertorium nominatur, quasi propter fertum.

Oblatio vocatur: quia offertur.

Dona propriè Dei dicuntur: munera hominum.

Nam munera dicuntur obsequia quę pauperes diuitibus loco munerum soluunt. Ita munus homini datur: donum Deo. Vnde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur: quia manibus vel accipiuntur, vel dantur.

Duo autem sunt quæ offeruntur, donum & sacrificium.

Donum dicitur quicquid argento auroque aut qualibet alia specie efficitur.

Sacrificium autem est victima & quæcunque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut dedicatur, aut consecratur. Quod dedicatur: dicendo datur, vnde & appellatur. Vnde & errant qui dedicationem consecrationem putant significare.

Immolatio ab antiquis dicta, eò quòd in mole altaris posita victima cęderetur. Vnde & mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio panis & calicis conuenit: libatio autem tantummodò calicis oblatio est. Hinc est illud: *Et libauit de sanguine vuæ.* sic & secularium quidam poetarum: *Nunc*, inquit, *pateras libate Ioui* —. Libare enim propriè fun-

dere est. sumptumque nomen de Libero quodam qui in Græcia visum reperit vitis.

Hostiæ apud veteres dicebantur sacrificia, quæ fiebant antequam ad hostem pergerent.

Victimę verò sacrificia, quæ post victoriam deuictis hostibus immolabantur. Et erant victimæ maiora sacrificia quàm hostiæ. Alij victimam dictam putauerunt: quia ictu percussa cadebat: vel quia vincta ad aras ducebatur.

Holocaustum illud est, vbi totum igne consumitur quod offertur. Antiqui enim cùm maxima sacrificia administrarent: solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma: & ipsa erant holocaustomata. ὅλον enim Græcè, totum dicitur, καῦσις incensio: & holocaustum totum incensum.

Cerimoniæ apud Latinos dicuntur sacra omnia, quæ apud Græcos Orgia vocantur. Propriè autem visum est doctoribus à carendo appellari cerimonias, quasi carimonias, eò quòd ea quæ in sacris diuinis offeruntur, in suo vsu careret homines: quod etiam nomen in vsu est literarum sanctarum. Alij cerimonias propriè in obseruationibus Iudæorum credunt: abstinentiam scilicet quarundã escarum secundum veterem legem, eò quòd obseruantes careant his rebus, quibus se abstinuerint.

Sacrificium dictum, quasi sacrum factum: quia prece mystica consecratur: in memoriam pro nobis Dominicæ passionis: vnde hoc eo iubente corpus Christi & sanguinem dicimus, quòd dum fit ex fructibus terrę, sanctificatur, & fit sacramentum, operante inuisibiliter Spiritu Dei: cuius panis & calicis sacramentum Græci Eucharistian dicunt, quod Latinè bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore & sanguine Christi?

Sacramentum est in aliqua celebratione: cũ res gesta ita fit, vt aliquid significare intelligatur, quod sanctè accipiendum est. Sunt autẽ sacramẽta, baptismum & chrisma: corpus & sanguis Christi: quæ ob id sacramenta dicuntur: quia sub tegumento corporalium rerum, virtus diuina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur: vnde & à secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Quæ ideo fructuosè penes Ecclesiam fiunt: quia sanctus in ea manens spiritus, eorundem latenter sacramentorum operatur effectum: vnde seu per bonos seu per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensetur: tamen quia Spiritus sanctus mysticè illa viuificat: quæ quondam Apostolico in tempore, visibilibus apparebat operibus: nec bonorũ meritis dispensatorum amplificantur hæc dona, nec malorum attenuantur: quia neq; qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus: vnde & Gręcè mysterium dicitur, quòd secretam & reconditam habeat dispensationem.

Baptismum Græcè, Latinè tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur: quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur, & longè aliud quàm erat, efficitur. Prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum: vnde in Canticis scribitur canticorum, *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?* Cuius mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris & Filij & Spiritus sancti cognominatione completur, dicente Domino ad apostolos: *Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum: ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum diuinorum. Quod autem per aquam baptismum datur, hæc ratio est. Voluit enim Dominus vt res illa inuisibilis, per cõgruens, sed profectò contractabile & visibile impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum purificatur & animus. Cuius sanctificatio ita est. Inuocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de cœlis, & medicatis aquis sanctificat eos de semetipso: & accipiunt vim purgationis, & in eis vt caro & anima delictis inquinata mundetur.

Chrisma Græcè, Latinè vnctio nominatur: ex cuius nomine & Christus dicitur, & homo post lauacrum sanctificatur. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur: ita per vnctionem sanctificatio spiritus adhibetur: & hoc de pristina disciplina, qua vngi in sacerdotium & in regnum solebant: ex quo & Aaron à Moyse vnctus est. Quę dum carnaliter fit, spiritualiter proficit: quomodo & in ipsa baptismi gratia, visibilis actus est quod in aqua mergimur: sed spiritalis effectus, quod delictis mundamur. Hoc significat illud vnguentum: quod peccatrix mulier super pedes, & ea quæ dicitur non fuisse peccatrix super caput Iesu fudisse scribitur.

Manus impositio ideo fit vt per benedictionem aduocatus inuitetur Spiritus sanctus. Tũc enim ille paracletus post mundata & benedicta corpora, libens à Patre descendit, & quasi super baptismi aquam tanquã super pristinam sedem recognosces quiescit. Nam legitur quòd in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus.

Exorcismus Græcè, Latinè coniuratio siue sermo increpationis est aduersus diabolum vt discedat: sicut est illud in Zacharia: *Et ostendit mihi Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, & sathan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei: & dixit Dominus ad sathan: Increpet Dominus in te sathan, & increpet Dominus in te qui elegit Hierusalem.* Hoc est exorcismus: increpare & coniurare aduersus diabolum: vnde sciendum quòd non creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui in peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.

Symbolum per linguam Grecam signum vel cogni-

cognitio interpretatur. Discessuri enim apostoli ad euangelizandum in gentibus: hoc sibi prædicationis signum vel indicium posuerunt. Continet enim confessionem Trinitatis, & vnitatem Ecclesiæ, & omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei & spei nostræ non scribitur in charta & atraméto, sed in tabulis cordis carnalibus.

Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco & tempore. Loco, quia non vbiq;, cùm prohibeamur à Christo orare in publico: sed vbi oportunitas dederit: aut necessitas importauerit. Neque enim contra præceptum reputatur ab apostolis factum, quia in carcere audientibus custodibus orabant & canebant Deo. De tempore verò dictum est: *Sine intermissione orate*, sed hoc in singularibus. Nam est obseruatio quarundam horarum communium: quæ diei interspacia signant, tertia, sexta & nona: Similiter & noctis. sed ideò orandi hæ horæ diuisæ sunt: vt si fortè aliquo fuerimus opere detenti: ipsum nos ad officium tempus admoneat: quæ tempora in Scripturis inueniuntur. Primùm enim Sanctus spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Petrus qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adijt quando * claudum sanitate reformauit. Sed & Danielem legimus hæc tempora in oratione obseruasse: & vtique ex Israelis disciplina, vt ne minus quàm ter in die adoremus. Debitores enim sumus trium personarum, Patris & Filij & Spiritus sancti, exceptis vtique & alijs legitimis orationibus, quæ sine vlla admonitione debentur in ingressu lucis ac noctis siue vigiliarum: sed & cibum non prius sumere, quá interposita oratione debemus. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria: quia priora cœlestia quàm terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum: faciat illi duas alias, ieiunium & eleemosynam, & ascendet celeriter & exaudietur.

* paralyticū

Ieiunium est parsimonia victus, abstinentiaq; ciborum, cui nomen est inditum ex quadá parte viscerum tenui semper & vacua: quod vulgò ieiunum vocatur. Vnde ieiunij nomen creditur deriuatum: quod sui inedia viscera vacua & exinanita existunt. Ieiunium autem & statio dicitur. Statio auté de militari exemplo nomen accepit, pro eo quòd nulla lætitia obueniens castris stationem militum rescindat. Nam lætitia libentius: tristitia sollicitius administrat disciplinam. vnde & milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt autem quidá inter ieiunium & stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia: non secundū legem, sed secundum propriam voluntaté. statio autem est obseruatio statutorum dierum vel temporū. dierum, vt quartę feriæ & sextę ieiunium ex veteri lege præceptum: de qua statione in Euangelio dixit ille: *ieiuno bis in sabbato*, id est, quarta & sexta sabbati. Temporum autem quæ legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, vt ieiunium quarti, quinti, septimi, & decimi mensis, vel sicut in Euangelio dies illi, in quibus ablatus est sponsus, vel sicut obseruatio quadragesimæ, quæ in vniuerso orbe institutione apostolicá obseruatur circa cōfinium Dominicæ passionis. His tertium genus quidá adijciunt: quá Xerophagiam dicunt, abstinentiam scil. humentium ciborum. Vnde & nomen hoc datum, eò quòd siccis quidam escis vtantur.

Pœnitentia appellata, quasi puniétia, eò quòd ipse homo in se puniat pœnitendo qnod malè admisit. Nam nihil aliud agunt quos veraciter pœnitet: nisi vt id quòd malè fecerunt impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcétibus ille parcit: cuius altū iustumq; iudicium nullus contemptor euadet. Perfecta est auté pœnitétia, præterita deflere & futura non admittere. Hæc secunda in similitudiné fontis est: vt si fortè impugnante diabolo aliquod peccatum irrepserit, huius satisfactione purgetur.

Satisfactio autem est causas peccatorum & suggestiones excludere & vltra peccatum non iterare.

Reconciliatio verò est quæ post complementum pœnitentiæ adhibetur. Nam sicut conciliamur Deo, quando primū à gentilitate conuertimur: ita reconciliamur, quando post peccatum pœnitendo regredimur.

Exomologesis Grȩco vocabulo dicitur, quod Latinè confessio interpretatur: cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: *Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ*. aut dum quisq; confitetur sua peccata ab eo indulgendá, cuius indeficiens est misericordia. Ex hoc ergo Græco vocabulo exprimitur & frequentatur exomologesis; qua delictū nostrum Domino confitemur: nō quidé vt ignaro, cuius cognitioni nihil occultū est, sed cōfessio est rei scil. eius quæ ignoratur professa cognitio. Vtile enim ac iocundum quisquam esse existimauerat, rapere, adulterari, furari, sed vbi hæc æternæ damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis ijs confitetur errorem.

Confessio autem erroris, professio est desinendi: desinédū ergo à peccatis, dum cōfessio est. Confessio autem antecedit: remissio sequitur. Cæterùm extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. Itaq; exomologesis prosternendi & humiliandi hominis disciplina est: habitu atque victu, sacco & cineri incubare: corpus sordibus obscurare: animum mœroribus deijcere: illa quæ peccauit tristi tractatione mutare.

Letaniæ autem Grȩco nominé appellantur, quæ Latinè dicuntur rogationes. Inter letanias verò & exomologesin hoc differt, quòd exomologeses pro sola cōfessione peccatorum agun-

[* indicitur] tur: letaniæ verò * dicuntur propter rogandum Dominum & impetrandum in aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam vtrumq; vocabulum sub vna significatione habetur: nec distat vulgò vtrũ letaniæ: an exomologesis * dicantur. [* indicatur] Supplicationis autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriæ aut legitimæ erant apud eos, aut indictæ. Indictæ autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certè de bonis damnatorum. Vnde supplicia dicuntur supplicationes quę fiebant de bonis passorum supplicia.

Sacræ enim res de rebus execrandorum fiebant.

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER VII.

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

DE DEO.

BEATISSIMVS HIERONYMUS vir eruditissimus & multarum linguarũ peritus Hebræorum nominum interpretationẽ primus in Latinam linguã convertit. Ex quib. pro breuitate prætermissis multis quædam huic operi adiectis interpretationibus interponenda studui. Vocabulorum enim expositio satis indicat quid velint intelligi. Habent enim quædam ex proprijs causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus: quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Primum apud Hebræos Dei nomen El dicitur: quod alij Deum: alij etymologiam eius exprimentes, ἰσχυρὸς, id est, fortem interpretati sunt: ideo quòd nulla infirmitate premitur, sed fortis est, & sufficiens ad omnia perpetranda.

Secundum nomen Eloi est.

Tertium Eloe quod vtrumq; in Latinũ Deus dicitur. Est autem nomen in Latinum: ex Græca appellatione translatum. Nam Deus Grecè θεὸς dicitur quasi δέος, id est, timor: vnde tractum est nomen Deus, quòd eum colentibus sit timor. Deus autem propriè nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quæ in Deo infrà sunt posita vocabula referuntur.

Quartum nomen Dei dicitur Sabaoth, quòd vertitur in Latinum, exercituum siue virtutum. de quo in Psalmo ab angelis dicitur: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum.* Sunt autem in huiusmodi ordinatione virtutes multæ, vt angeli, archangeli, principatus & potestates, cunctiq; cœlestis militiæ ordines: quorũ tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, eiusque dominatui subiacent.

Quintum nomen Elion, quod interpretatur in Latinum excelsus: quia supra cœlos est, sicut scriptum est de eo: *Excelsus Dominus supra cælos gloria eius.* Excelsus autem dictus, pro valde celsus. Ex enim pro valde ponitur: sicut eximius, quasi valde eminens.

Sextũ nomen Eieie, id est, qui est Deus. Deus enim solus, quia æternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiæ nomen verè tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quærenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere pręcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum, Respondit: *Ego sum qui sum: & dices filijs Israel. Qui est, misit me ad vos*, tanquam in eius comparatione qui verè est: quia incommutabilis est: ea quæ commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod enim dicitur fuit, non est: & quod dicitur erit, nondum est. Deus autem esse tantũ nouit: fuisse & futurum esse non nouit. Solus enim Pater cum Filio & Spiritu sancto, veraciter est. Cuius essentiæ comparatum esse nostrum, non esse est. Vnde & in colloquio dicimus: *Viuit Deus*: quia * essentia vita viuit, quam mors non habet. [* essentia]

Septimum Adonai, quod generaliter Dominus interpretatur, quòd dominetur creaturæ cunctæ, vel quòd creatura omnis dominatui eius deseruiat. Dominus ergo & Deus vel quòd dominetur omnib. vel quòd timeatur à cũctis.

Octauum Ia, quod in Deo tantùm ponitur: quod etiã in alleluia in nouissima syllaba sonat.

Nonum

Nonum Tetragrammaton, hoc est, quatuor literarum, quod propriè apud Hebręos in Deo ponitur, ioth, he, vau, he, id est, duabus ia. ia, quæ duplicata ineffabile illud & gloriosum nomen Dei efficiunt. dicitur autẽ ineffabilis non quia dici non potest, sed quia finiri sensu & intellectu humano nullatenus potest, & quia de eo nihil dignè dici potest, Ineffabilis est.

Decimum Saddai, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens, eò quòd omnia potest, sed à faciendo quod vult, non à patiendo quod non vult. Quod si ea accideret nequaquam esset omnipotens. facit enim quicquid vult, & inde omnipotens. Dicuntur autem & alia quædã in Deum substãtialiter nomina, vt immortalis, incorruptibilis, incommutabilis, ęternus. Vnde & meritò cunctæ præponitur creaturæ.

Immortalis sicut de eo scriptũ est, *Qui solus habet immortalitatem*: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas nõ inconuenienter mortalis dicitur, secundum quam & anima mori dicitur: non quia in corpus vel in aliquam alteram substantiam mutatur & vertitur, sed in ipsa suã substantia quicquid alio modo nunc est, aut fuit. secundum id quod destitit esse quod erat, mortalis vtiq; deprehenditur ac per hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.

Incorruptibilis appellatur, quia corrumpi & dissolui non potest, nec diuidi. Quicquid enim capit diuisionẽ & interitum capit. Ille nec diuidi potest, nec interire. Inde incorruptibilis est.

Incommutabilis est, quia semper manet & mutari nescit. Nec proficit: quia perfectus est: nec deficit, quia æternus.

Æternus est, quia sine tempore est. Nõ enim habet initium neq; finem. Hinc & sempiternus, eò quòd sit semper æternus. A quibusdã autem æternus ab æthere creditur dictus: quoniã cœlistm sedes eius habetur. vnde est illud: *Cœlũ cœli Domino*. & hęc ista quatuor vnũ significant. nam vna eademque res dicitur, siue dicatur ęternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis.

Inuisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectæ creaturæ eiusdemq; corporeę. Nam nemo potest ipsam* maiestatẽ essentiæ Dei videre & viuere, sicut & dictũ est Moysi. * vnde & Iohannes in Epistola sua dicit: *Deum nemo vidit vnquã*. Res est enim inuisibilis: ideoq; non oculo, sed corde quærendus est.

*manifestationem

* vnde & Dominus in Euangelio dicit:

Impassibilis est, quia nullis perturbationib. afficitur: quibus fragilitas humana succumbit. Nõ enim attingũt eum vllę passiones vt libido, iracundia, cupiditas, dolor, mœror, inuidia, &c. quibus humana mens turbatur. Sed cũ dicitur, Deus irasci, aut zelari, aut dolere: nostro vsu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

Simplex autem dicitur siue non amittendo quod habet: seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est: sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud sapere. Nam & esse quis potest, & sapiens nõ esse: Deus autem habet essentiã: habet & sapientiam: sed quod habet, hoc & est, & omnia vnus est: ac proinde simplex est: quia non in eo aliquid accidentis est, sed quod est & quod in ipso est, essentialiter est. excepto quod relatiuè ad quamcunque personam est.

Summè bonus, quia incommutabilis est. Creatura verò bonum, sed non summũ est: quia mutabilis est. Et dum sit quidam bonum, non tamen esse potest & summum bonum.

Incorporeus autem vel incorporalis ideo dicitur Deus, vt spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus: eius significatur substantia.

Immensus, quia cuncta concludit, sed omnia intra eius omnipotentiam coartantur.

Perfectus dicitur, quia nihil ei possit adijci. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus autẽ qui nõ est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulũ de vsu nostro sumpsit humana inopia, sicut & reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, vtcunq; dici possit: quoniam de Deo nihil dignè humanus sermo dicit, sicut sunt & alia.

Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis. Nihil enim est quod non originem à Deo traxerit. Ipse & vnus, quia diuidi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantundem capiat potestatis.

Hæc igitur quæ de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatẽ propter vnã & coæternam substantiam, siue in Patre, siue in Filio eius Vnigenito in forma Dei, siue in Spiritu sancto: qui vnus est spiritus Dei Patris & Filij eius vnigeniti.

Sunt autem & quædam vocabula ex vsu nostro ad Deum sumpta: de membris nostris: siue de inferioribus: & quia in propria natura inuisibilis & incorporeus est, pro efficientijs tamen causarum in ipso rerum species asscribuntur. vt more locutionis nostræ facilius seipsum insinuet: vt quia omnia videt, dicatur oculus: propter quod audit omnia, dicatur auris. pro eo quod auertitur: ambulat, pro eo quod spectat: stat. Sic & in cæteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum: sicut est obliuiscens & memorans. Hinc est quod & Propheta dicit: *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*: non quòd animam Deus habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam & facies Dei in scripturis sanctis non caro, sed diuina cognitio intelligitur: eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur.

Hoc enim in creatione dicitur Deo: *Ostende nobis faciem tuam*. ac si dicatur: Da nobis cognitionem tuam. Sic & vestigia Dei dicuntur: quia nunc Deus per speculum agnoscitur: ad perfectum verò omnipotens reperietur, dum in futuro, facie ad faciem quibusque electis præsentabitur, vt ipsam speciem contemplentur: cu-

cuius nunc veſtigia comprhẽdere cõantur, hoc eſt, quem videre per ſpeculum dicuntur. Nam & ſitus & habitus & locus & tempus in Deum non propriè, ſed per ſimilitudinem tranſlatiuè dicuntur: quippe *ſedere ſuper Cherubin* dicitur, quod eſt ad ſitum: & *abyſſus tanquam veſtimentum amictus*, quod eſt ad habitum. Et, *Anni tui non deficient*: quod ad tempus pertinet. Et, *Si aſcendero in cœlum, tu ibi es*, quod ad locum manet. Nam & in Propheta, *Plauſtri portantis fenum* ſpecies ad Deum ducitur. Hæc & omnia per figuram Deus: quia nihil eſt horum ad proprietatem ſubſtantiæ eius.

De Filio Dei.

MVltis etiam modis Chriſtus appellari in ſcripturis inuenitur diuinis. Nam ipſe Dei Patris Vnigenitus filius dum eſſet ęqualis Patri, propter ſalutem noſtram formam ſerui accepit. Proinde quædam nomina in illo ex diuinitatis ſubſtantia: quædam ex diſpenſatione ſuſceptæ humanitatis aſſumpta ſunt. Chriſtus nanq; à chriſmate eſt appellatus: hoc eſt, vnctus. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt ſacrum conficerent vnguentum: quo perungi poſſent ij qui vocabãtur ad ſacerdotium vel ad regnum: & ſicut nunc regibus indumentũ purpuræ inſigne eſt regiæ dignitatis: ſic illis vnctio ſacri vnguenti nomen ac poteſtatem regiam conferebat: & inde Chriſti dicti à chriſmate, quod eſt vnctio. Nam chriſma Græcè, Latinè vnctio nuncupatur: quæ etiam Domino nomen accommodauit facta ſpiritualis: quia ſpiritu vnctus eſt à Deo Patre: ſicut dicitur in Actibus apoſtolorum: *Collecti ſunt enim in hac ciuitate, aduerſus ſanctum Filium tuum, quem vnxiſti:* non vtique oleo viſibili, ſed gratiæ dono, quod viſibili ſignificatur vnguento.

Non eſt autem Saluatoris proprium nomen Chriſtus, ſed communis nuncupatio poteſtatis. dum enim dicitur Chriſtus, commune nomen dignitatis eſt, dum Ieſus Chriſtus, proprium eſt vocabulum Saluatoris. Chriſti enim nomen nuſquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, niſi tantũ in illo regno vbi Chriſtus prophetabatur, & vnde venturus erat.

Meſsias autem Hebraicè dicitur, Græcè Chriſtus, Latina autem locutione vnctus.

Ieſus Hebraicè, Græcè σωθὴς, Latinè autem ſalutaris: ſiue ſaluator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus ſalutifer venit. Etymologiam enim nominis huius etiam Euangeliſta ſignificat, dicens, *Vocabitur nomen eius Ieſus, id eſt, Saluator: quia ipſe ſaluum faciet populum ſuum.* Sicut enim Chriſtus ſignificat Regem: ita Ieſus ſignificat Saluatorem. Non itaque nos ſaluos facit quicunque rex, ſed rex Saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, ſed habere poterat: ſicut potuit quando voluit.

Emanuel ex Hebræo in Latinum ſignificat, nobiſcum Deus, ſcilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, vt terrenis viam ſalutis ad cœlum aperiret. Ad diuinitatis autem ſubſtantiam quæ pertinent, iſta ſunt, Dominus & Deus.

Deus autem dictus propter vnitam cum Patre ſubſtantiam.

Dominus autem, propter ſeruientem creaturam.

Deus autem & homo, quia Verbum & caro. Vnde & bis genitus dicitur, ſiue quia Pater eum genuit ſine matre in æternitate, ſiue quia mater ſine patre in tempore.

Vnigenitus autem vocatur ſecundum diuinitatis excellentiam: quia ſine fratribus primogenitus eſt ſecundum ſuſceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiæ fratres habere dignatus eſt: quibus eſſet primogenitus.

Omouſios Patri ab vnitate ſubſtantiæ appellatur. Subſtantia enim vel eſſentia Græcè οὐσία dicitur: ὅμως* vnus. Vtrumque igitur coniunctum ſonat vna ſubſtantia. Hoc autem vocatur omouſion, quod eſt, Ego & Pater vnum ſumus, hoc eſt, eiuſdem cum Patre ſubſtantiæ. Quod nomen etſi ſcriptum in ſanctis literis non inueniatur: in aſſertione tamen totius Trinitatis defenditur: quia datur ratio vnde rectè dici oſtendatur: ſicut & Pater in illis libris nuſquam Ingenitus legitur, ſed tamen dicendus eſſe atq; credendus non dubitatur. Omœuſios ſimilis ſubſtantiæ: quia qualis Deus: talis eſt & imago eius. Inuiſibilis Deus & imago eius inuiſibilis.

* *rectius v-nà, id eſt, con. dicitur enim coeſſentialis.*

Principium, eò quòd ab ipſo ſint omnia, & quia ante eum nihil.

Finis, vel quia dignatus eſt in fine temporum humiliter in carne naſci & mori: & iudicium nouiſsimum ipſe ſuſcipere: vel quia quicquid agimus ad illum referimus. Et cùm ad eum peruenerimus vltra quod quæramus non habebimus.

Os Dei eſt: quia verbum eius eſt. Nam ſicut pro verbis, quæ per linguá fiunt ſæpe dicimus, illa & illa lingua: ita & pro Dei verbo os ponitur, quia mos eſt vt ore verba formentur.

Verbum autem ideo dicitur: quia per eum omnia condidit ſiue iuſsit.

Veritas: quia non fallit, ſed tribuit quod promiſit.

Vita, quia creauit.

Imago Dei, propter parem ſimilitudinem Patris.

Figura eſt: quia ſuſcipiens formam ſerui, operum virtutumque ſimilitudinem, Patris in ſe imaginem atq; immenſam magnitudinem deſignauit.

Manus Dei eſt, quòd omnia per ipſum facta ſunt. Hinc & dextera propter effectum operis totius creaturæ, quæ per ipſum formata eſt.

Brachium, quia ab ipſo omnia continentur.

Virtus pro eo quòd omnem poteſtatem Patris in ſemetipſo habeat. & omnem cœli terræq; creaturam gubernet, contineat atq; regat.

Sapientia pro eo quòd ipſe reuelet myſteria

ria ſcientiæ & arcana ſapientiæ. Sed tamen cū ſit Pater & Filius & Spiritus ſanctus ſapientia & virtus & lux, propriè tamen ijs nominibus Filius nuncupatur.

Splendor autem appellatur propter quod manifeſtat.

Lumen, quia illuminat.

Lux, quia ad veritatem cōtemplandam cordis oculos reſerat.

Sol, quia illuminat omnes.

Oriens, quia luminis fons & illuſtrator eſt rerum: & quòd oriri nos faciat ad vitam ęternā.

Fons, quia rerū omnium origo eſt. vel quòd ſatiat ſitientes. Ipſe quoq; Α & Ω. Alpha enim literā nulla pręcedit. Prima eſt enim literarū, ſicut & Filius Dei. Ipſe enim ſe principiū Iudæis interrogantibus eſſe reſpondit. Vnde & Iohannes in Apocalypſi, propriè ipſam literam ponēs ait: *Ego ſum A & Ω, primus & nouiſſimus.* Primus, quia ante eum nihil eſt. Nouiſsimus, quia nouiſsimum iudicium ipſe ſuſcipiet.

Mediator, quia inter Deum & hominem medius conſtitutus eſt, vt hominem ad Deum perduceret: vnde & illum Græci μεσίτην vocant.

Paracletus, id eſt, aduocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem: ſicut & de eo dicit Iohannes: *Aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum.* Paracletus autem Græcum eſt, quod Latinè dicitur aduocatus. Quod nomen & Filio & ſpiritui ſancto aſcribitur, iuxta quod & Dominus in Euangelio ait: *Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.*

Interceſſor autem ideo vocatur, quia pro culpa noſtra remouenda curam gerit. & pro abluendis noſtris criminibus curam impendit.

Spōſus, quia deſcēdēs è cœlo, adhęſit Eccleſię, vt pace noui teſtamēti eſsent duo in carne vna.

Angelus dicitur propter annunciationem paternæ ac ſuę voluntatis. Vnde & apud Prophetam *magni conſilij angelus* legitur, dum ſit Deus, & Dominus angelorum.

Miſſus dicitur, eò quòd apparuit huic mundo Verbum caro factū: vnde & idem dicit, *Ego à Patre exiui, & veni in hunc mundum.*

Homo autem dicitur, quia natus eſt.

Propheta, quia futura reuelauit.

Sacerdos, quia pro nobis hoſtiam ſe obtulit.

Paſtor, quia cuſtos.

Magiſter, quia oſtenſor.

Nazarenus verò à loco.

Nazaręus à merito, id eſt, ſanctus ſiue mundus, quia peccatum non fecit.

Siquidē & de alijs inferiorib. reb. nominū ſpecies ad ſe trahit Chriſtus: vt facilius intelligatur.

Dicitur enim Panis, quia caro.

Vitis, quia ſanguine ipſius redempti ſumus.

Flos, quia electus.

Via, quia per ipſum ad Deum imus.

Oſtiū, quia per ipſum ad Deum ingredimur.

Mons, quia fortis.

Petra, quia firmitas eſt credentium.

Lapis angularis, vel quia duos parietes è diuerſo de circumciſione & præputio venientes in vnam fabricam Eccleſiæ iungit: vel quòd pacem in ſe angelis & hominibus facit.

Lapis offenſionis, quia veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines: & factus eſt petra ſcandali, ſicut dicit Apoſtolus: *Iudæis quidem ſcandalum.*

Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmiſsima eſt, vel quia ſuper eum catholica Eccleſia conſtructa eſt.

Sed & Chriſtus Agnus, pro innocentia.

Ouis, propter patientiam.

Aries, propter principatum.

Hœdus, propter ſimilitudinē carnis peccati.

Vitulus, pro eo quòd ꝓ nobis eſt immolatus.

Leo, pro regno & fortitudine.

Serpens, pro morte & ſapientia.

Vermis, quia reſurrexit.

Aquila, propter quod poſt reſurrectionē ad aſtra remeauit. Nec mirum ſi vilibus ſignificationibus figuretur, qui vſque ad noſtrarum paſſionum, ſeu carnis contumelias deſcendiſſe cognoſcitur. Qui cùm ſit coæternus Dei Patris ante ſecula Filius, poſtquam venit plenitudo temporis, propter ſalutem noſtrā formam ſerui accepit, & factus eſt Filius Dei, hominis filius. Inde quędam de illo in ſcripturis ſanctis ſecundum formam Dei, quædam ſecundum formam ſerui dicuntur. Quorum exempli gratia duo quędam commemorantur: vt ſingula ad ſingula referantur. Secundum formam Dei de ſeipſo dixit: *Ego & Pater vnum ſumus:* ſecundum formā ſerui, *Quoniam Pater maior me eſt.* Homines autē minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quæ propter formam ſerui dicta ſunt, volunt transferre ad formam Dei: & rurſus ea quæ dicta ſunt, vt ad ſe inuicem perſonæ referantur, volunt nomina eſſe naturæ atque ſubſtantiæ, & faciunt errorem in fide. Sic autem Dei filio coniuncta eſt humana natura, vt ex duabus ſubſtantijs fieret vna perſona. Solus ergo homo pertulit crucem, ſed propter vnitatem perſonæ & Deus dicitur pertuliſſe. Hic eſt quod ſcribitur: *Si enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent,* Filium ergo Dei crucifixum fatemur: non ex virtute diuinitatis, ſed ex infirmitate humanitatis: non ex ſuæ naturæ permanſione, ſed ex noſtra ſuſceptione.

De Spiritu ſancto.

SPiritus ſanctus ideo prędicatur Deus, quia ex Patre Filioq; procedit: & ſubſtantiā eorum habet. Neq; enim aliud de Patre procedere potuit, quàm quòd ipſe eſt Pater. Spiritus ſanctus autē dictus ſecundū id quod ad aliquid refertur ſpirans. Spirans vtiq; ſpiritu inſpirans eſt, & ex eo appellatus ſpiritus eſt. Proprio autem modo quodā Spiritus ſanctus ſecundū quod refertur ad Patrem & Filium quòd eorum ſpiritus ſit. Nam & hoc nomen quod ſpiritus dicitur, non ſemper ſecundū id quod refertur ad aliquid: ſed ſecundū id quod aliquam naturam ſignificat, intelligitur. Omnis enim incorporea

natura spiritus in scripturis sacris appellatur. vnde non tantũ Patri & Filio, & Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ & animę hoc vocabulũ congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris & Filij sanctitas est. Nam cũ sit & Pater spiritus, & Filius spiritus, & Pater sanctus & Filius sanctus: propriè tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coessentialis & consubstantialis amborum.

Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filij suspicẽtur. Ideo nõ prędicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credãtur. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis: *Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed nõ potestis illa modò audire. Veniet autẽ Spiritus veritatis, qui à Patre procedit & de meo accipiet: ille vobis indicabit omnia.* Hîc autem non solùm natura procedit, sed semper ad peragenda diuini tatis opera *indeficienter procedit. [* *indesinenter*]

Hoc autem interest inter nascentẽ Filium & procedentẽ Spiritum sanctũ, quòd filius ex vno nascitur: Spiritus sanctus ex vtroq; procedit: & ideo dicit Apostolus: *Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.*

Spiritus sanctus ex opere etiã angelus intelligitur. dictũ est enim de illo: *Et quæ ventura sunt annunciabit vobis*: & vtiq; angelus Grecè, Latinè nuncius interpretatur. Vnde & duo angeli apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur quod intelligimus Filium & Spiritũ sanctum: nam Pater nunquam legitur missus.

Spiritus sanctus quòd dicitur paracletus, à cõsolatione dicitur. παράκλησις enim Græcè, Latinè consolatio appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit: postquã ab eorum oculis ipse in cœlũ ascendit. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem Domini sententiam, *Beati lugentes, quoniã ipsi consolabũtur.* Ipse etiam dixit: *Tum lugebũt filij sponsi, cùm ablatus ab eis fuerit sponsus.* Item paracletus pro eo quòd consolationem præstet animabus, quæ gaudiũ temporale amittunt. Alij paracletũ Latinè oratorẽ vel aduocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit: *Ipse docet, per ipsum datur sermo sapiẽtiæ: ab ipso sãcta scriptura inspirata est.*

Spiritus sanctus ideo septiformis nuncupatur, propter dona quę de *vnita eius plenitudine particulatim recipientes quiq; vt digni sunt cõsequi promerẽur. [* *vnitatis*] Ipse enim spiritus sapiẽtiæ & intellectus: spiritus cõsilij & fortitudinis: Spiritus sciẽtię & pietatis: spiritus timoris Domini.

Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo legitur: vbi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatẽ intellexerunt in Deũ, quia scriptũ est: *Deus spiritus est.* Quod enim nõ est corpus, & tamen est: videtur restare vt spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli Trinitatẽ significari: in spiritu principali Patrem: in Spiritu recto Filiũ: in Spiritu sancto, Spiritũ sanctũ.

Spiritus sanctus ideo donũ dicitur, eò quòd datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimũ est enim dominum Iesum Christum cùm post resurrectionem à mortuis ascendisset in cœlũ, dedisse Spiritum sanctũ: quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebãtur. In tantum autem donũ Dei est: inquantum datur eis, qui per eum diligũt Deum. Apud se autem Deus est: apud nos autem, donum est, sed sempiternę salutis Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis gratiarũ dona, prout vult. Nam & prophetias quibus vult impartit, & peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.

Spiritus sanctus inde propriè charitas nuncupatur: vel quia naturaliter eos à quibus procedit, coniungit, & se vnũ cum eis esse ostendit: vel quia in nobis id agit, vt in Deo maneamus, & ipse in nobis. vnde & in donis Dei nihil maius est charitate: & nullum maius est donum Dei quàm Spiritus sanctus.

Ipse est & gratia, quæ quia non meritis nostris, sed voluntate diuina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem vnicum Dei verbum propriè vocamus nomine sapientiæ cùm sit vniuersaliter & Spiritus sanctus & Pater ipse sapientia: ita Spiritus sanctus propriè nuncupatur vocabulo charitatis: cùm sit Pater & Filius vniuersaliter charitas.

Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris euangeliorum apertissimè declaratur. Cùm enim vnus euangelista dixisset: *In digito Dei eijcio dæmonia*: alius hoc idem ita dixit: *In spiritu Dei eijcio dæmonia.* vnde & digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione Agni: & die quinquagesimo à passione Domini venit Spiritus sanctus. Ideo autẽ digitus Dei dicitur, vt eius operatoria virtus cum Patre & Filio significetur. vnde & Paulus ait: *Hæc omnia operatur vnus atq; idẽ Spiritus diuidens singulis prout vult.* Sic autem per Baptismum in Christo morimur & renascimur: ita Spiritu signamur, qui est digitus Dei & spirituale signaculum.

Spiritus sanctus idcirco in columbæ specie venisse scribitur, vt natura eius per auem simplicitatis & innocentię declaretur. vnde & Dominus: *Estote*, inquit, *simplices sicut columbæ.* Hæc enim auis corporaliter ipso felle caret: habẽs tantùm innocentiam & amorem.

Spiritus sanctus inde nomine ignis appellatur, propter hoc quòd in actibus apostolorum per diuisionem linguarum vt ignis apparuit, qui & insedit super vnumquemq; eorum.

Propterea autem diuersarum linguarũ gratiam apostolis dedit, vt idonei efficerentur fidelium eruditione populorum.

Quòd verò supra singulos sedisse memoratur, id causæ est, vt intelligatur per plures nõ fuisse diuisus, sed mansisse in singulis totus, sicut verò ignibus mos est. Hanc enim naturã habet ignis accensus: vt quanti ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint: tantis visum suæ lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, & nihilominus ipse in sua integritate permaneat.

Spi-

Spiritus ſanctus nomine aquæ appellatur in Euangelio, Domino clamante & dicente, *Si quis ſitit veniat ad me & bibat. Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius.* Euangeliſta autem expoſuit vnde diceret. Secutus enim ait. *Hoc aũt dicebat de ſpiritu quẽ accepturi erãt credentes in eũ,* ſed aliud eſt aqua ſacramẽti, aliud aqua quę ſignificat ſpiritum Dei. Aqua enim ſacramenti viſibilis eſt. aqua Spiritus ſancti inuiſibilis eſt. Iſta abluit corpus, & ſignificat quod fit in anima. per illum autẽ Spiritũ ſanctũ ipſa anima mundatur & ſaginatur.

Spiritus ſanctus ideo vnctio dicitur, Ioanne apoſtolo teſtante, quia ſicut oleũ naturali pondere ſuperfertur omni liquori, ita in principio ſuperferebatur Spiritus ſanctus aquis. Vnde & Dominus oleo exultationis, hoc eſt Spiritu ſancto legitur fuiſſe vnctus: ſed & Ioannes apoſtolus Spiritum ſanctum vnctionẽ vocat dicens. *Et vos* inquit *vnctionẽ quã accepiſtis ab eo permaneat in vobis, & non neceſſe habetis, vt aliquis doceat vos: ſed ſicut vnctio eius docet vos de omni re.* Ipſe enim Spiritus ſanctus vnctio eſt inuiſibilis.

De eadem Trinitate.

TRinitas appellatur, quod fiat totũ vnũ ex quibuſdam tribus, quaſi Triunitas, vt memoria, intelligẽtia, & voluntas, in quibus mens habet in ſe quandã imaginẽ diuinæ Trinitatis. Nã dum tria ſint, vnum ſunt: quia & ſingula in ſe manent, & omnia in omnibus. Pater igitur & Filius & Spiritus ſanctus Trinitas & vnitas. Idẽ enim vnũ, idẽ & tria. In natura vnum, in perſonis tria. Vnũ propter maieſtatis cõmunionẽ, tria propter perſonarum proprietatẽ. Nam alius pater, alius filius, alius Spiritus ſanctus: ſed alius quidem nõ aliud, quia pariter ſimplex, pariterq; incommutabile bonum & coæternũ. Pater ſolus, non eſt de alio: ideo ſolus appellatur ingenitus. Filius ſolus de patre eſt natus, ideo ſolus dicitur genitus. Spiritus ſanctus ſolus de patre & filio procedit: ideo ſolus amborũ nuncupatur ſpiritus.

In hac Trinitate, alia ſunt appellatiua nomina, alia propria ſunt. Propria enim ſunt eſſentialia, ut Deus, Dominus, omnipotens, incõmutabilis, immortalis. Et inde propria, quia ipſam ſubſtantiã ſignificant, qua vnum ſunt. Appellatiua verò pater & filius & Spiritus ſanctus, ingenitus, & genitus, & procedens. Eadẽ & relatiua: quia ad ſe inuicẽ referuntur. Cũ enim Deus dicitur, eſſentia eſt, quia ad ſeipſum dicitur. Cum verò dicitur pater & filius & Spiritus ſanctus, relatiuè dicuntur, quia ad ſe inuicẽ referuntur. Nã pater nõ ad ſeipſum, ſed ad filium, relatiuè dicitur: quia eſt ei filius: ſic & filius relatiuè dicitur, quia eſt ei pater: ſic Spiritus ſanctus, quia eſt patris filijq; ſpiritus. His enim appellatiõibus hoc ſignificatur, quod ad ſeinuicẽ referuntur, non ipſa ſubſtantia qua vnũ ſunt. Proinde Trinitas in relatiuis perſonarũ nominibus eſt, deitas nõ triplicatur, ſed in ſingularitate eſt: quia ſi triplicatur, deorum inducimus pluralitatem.

Nomen aut deorũ in angelis & ſanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non ſint merito ęquales. De quibus pſalmus, *Ego dixi dij eſtis.* De patre autem & filio & Spiritu ſancto propter vnã & æqualẽ diuinitatẽ nõ nomẽ deorum: ſed Dei eſſe oſtẽditur: ſicut ait apoſtolus, Nobis tamẽ vnus Deus, vel ſicut voce diuina dicitur, *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, Deus vnus eſt,* vt ſcilicet Trinitas ſit, & vnus Dominus Deus ſit. Fides apud Græcos de Trinitate hoc modo eſt vna οὐσία, ac ſi dicatur vna natura, aut vna eſſentia, Tres hypoſtaſes, quod reſonat in Latinũ vel tres perſonas, vel tres ſubſtãtias. Nã latinitas propriè nõ dicit de Deo niſi eſſentiã, ſubſtantiã verò nõ propriè dicit ſed abuſiuè: quoniam verè ſubſtantia apud Græcos perſona intelligitur non natura.

De angelis.

ANgeli Græcè vocãtur, Hebraicè dicuntur malooth: Latinè verò nuncij interpretantur, ab eo quòd Domini voluntatẽ populis nuntient. Angelorum autẽ vocabulum, officij nomen eſt, non naturę. ſemper enim ſpiritus ſunt, ſed cũ mittuntur vocantur angeli. Quibus ideo pictorũ licentia pennas facit, vt celerẽ eorũ in cuncta diſcurſum ſignificet, ſicut & iuxta fabulas poetarũ venti pẽnas habere dicũtur, propter velocitatẽ ſcilicet. Vnde ſcriptura ſacra dicit. *Qui ambulat ſuper pennas ventorũ.* Nouẽ autem ordines eſſe angelorum ſacræ ſcripturæ teſtantur, id eſt angeli, archangeli, throni dominationes, virtutes, principatus, poteſtates, cherubin & ſeraphin. Quorum officiorũ vocabula cur ita dicta ſint, interpretando exequimur. Angeli vocantur propter quod de cœlis ad annuntiandũ hominibus mittuntur. Angelus enim Grecè Latinè nuntius dicitur.

Archangeli Greca lingua, Latina ſummi nuncij interpretantur. Qui enim parua vel minima annuntiant angeli: qui verò ſummã, archangeli nuncupantur. Archangeli dicti quod primatũ teneant inter angelos. Ἀρχὴ enim Græcè, Latinè principatus interpretatur. Sunt enim duces & principes, ſub quorum ordine vnicuiq; angelorum officia deputata ſunt. Nam quia archangeli angelis præſunt, Zacharias propheta teſtatur dicẽs: *Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occurſum eius, & dixit ad eum. Curre & loquere ad puerum iſtum dicens: Abſq; muro habitabitur Hieruſalem.* Si enim in ipſis officijs angelorũ nequaquã poteſtates ſuperiores inferiores diſponerent, nullo modo hoc qđ homini diceret angelus ab angelo cognouiſſent. Quidã autẽ archangelorum priuatis nominibus appellantur, vt per vocabula ipſa in opere ſuo quod valeant deſignetur.

Gabriel Hebraicè in linguam noſtram vertitur Fortitudo Dei. Vbi enim potẽtia diuina vel fortitudo manifeſtatur: Gabriel mittitur. Vnde & eo tempore quo erat Dominus naſciturus &

triumphaturus de mundo Gabriel mittitur ad Mariam, vt illũ annuntiaret: qui ad debellãdas aereas potestates humilis venire dignatus est.

Michael interpretatur, quis vt Deus? Quando enim aliquid in mundo miræ virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius: quia nemo valet facere quod facere prę ualet Deus.

Raphael interpretatur curatio, vel medicina Dei. Vbicunq; enim curandi & medendi opus necessarium est, hic archangelus à Deo mittitur, & inde medicina Dei vocatur. Vnde & ad Tobiam idem archangelus missus oculis eius curationẽ adhibuit, & cæcitate detersa visum eius restituit. Nominis enim interpretatione & angeli officium designatur.

Vriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignẽ missum desuper, & implesse quod præceptũ est.

Throni autem, & dominationes, & principatus, & potestates, & virtutes: quibus vniuersam cælestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum & dignitates intelliguntur, & pro hac ipsa distributione officiorũ alij throni, alij dominationes, alij principatus, alij potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus inuicem distinguuntur.

Virtutes angelicæ quædam ministeria perhibentur, per * quæ signa & miracula in mundo fiunt: propter quod & virtutes dicuntur.

*al. quos.

Potestates sunt, quibus virtutes aduersę subiectę sunt, & inde Potestatũ nomine nũcupantur quia magni spiritus eorũ potestate coercentur, ne tãtùm mũdo noceãt, quantũ cupiunt.

Principatus sunt hi, qui angelorum agminibus præsunt. Qui pro eo quod subditos angelos ad explendum ministerium diuinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alij sunt qui administrãt, alij qui assistunt, sicut per Danielem dicitur.

Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia assistebant ei.

Dominationes sunt ij, qui etiam Virtutibus & Principatibus præeminent: qui pro eo quòd cęteris angelorum agminibus dominantur, Dominationes vocantur.

Throni sunt agmina angelorum, qui latino eloquio sedes dicuntur: & vocati Throni, quia illis conditor præsidet, & per eos iudicia sua decernit vel disponit.

Cherubin autem & ipsę sublimes cœlorum potestates, & angelica ministeria perhibentur: qui ex Hebręo in linguam nostram interpretantur scientiæ multitudo. Sunt antem * sublimiora agmina angelorum: qui pro eo quod vicinius positi diuina sciẽtia cæteris amplius pleni sunt, Cherubin hoc est, plenitudo scientiæ appellantur. Ipsa sunt duo illa animalia super propiciatorium arcę ficta ex metallo, propter significandam angelorum præsentiam, in quorum medio ostenditur Deus.

* sublimiorum.

Seraphin quoq; similiter multitudo angelorum est, qui ex Hebræo in latinum ardentes vel incendentes interpretantur. Qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos & Deum nulli alij angeli consistunt: & ideo quantò vicinius corã Deo consistunt, tanto magis claritate diuini luminis inflammantur. Vnde & ipsi velãt faciem & pedes sedentis in throno Dei: & idcirco cætera angelorum turba videre Dei essentiam plenè non valet: quoniam * Seraphin eam tegit.

* cherubim.

10 Hæc igitur vocabula agminum angelorũ ita sunt specialia ordinum singulorũ, vt tamen sint ex parte cõmunia omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelorum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam, *Qui sedes super Cherubin*, dicitur. Sed ideo isti ordines angelorum priuatis nominibus appellantur: quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum sint omnibus communia, propria tamen hæc nomina suis ordinibus 20 deputantur.

Vnicuiq; etiam, sicut prædictum est, propria officia sunt iniũcta: quæ eos ꝓmeruisse in mundi cõstat exordio. Nã quia angeli & locis & hominibus præsunt, per prophetam testatur angelus dicens, *Princeps regni Persarum restitit mihi.* Vnde apparet, nullum esse locum cui angeli non præsunt. Pręsunt enim & auspicijs operum omnium.

Hic est ordo vel distinctio angelorũ: qui post 30 lapsum malorum in cælesti vigore steterunt. Nã postquam apostatæ angeli ceciderũt, hi in perseuerantia æternæ beatitudinis solidati sunt. Vnde & post cœli creationem in principio repetitur, *Fiat firmamentum, & vocatum est firmamentum cœlum.* nimirum ostendens: quod post ruinã angelorum malorum: hj qui permanserunt, firmitatem æternæ perseuerantiæ consecuti sunt. nullo iam lapsu auersi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore & contemplatione 40 manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum à quo creati sunt.

Quod aũt duo Seraphim in Esaia legũtur, figuraliter veteris & noui testamenti significatione ostẽdũt. Faciẽe verò & pedes operiunt Dei, quia præterita ant mundũ, & futura post mundum scire non possumus: sed media tantùm eorum testimonia contemplamur. Singuli senas alas habent, quia fabricam tãtum mundi, quæ in sex diebus facta est, in præsenti seculo noui- 50 mus. Quod clamãt ter sanctus alter ad alterum, Trinitatis in vna diuinitate demonstrant mysterium.

De nominibus quæ quodam præsagio nomen acceperunt.

PLęriq; primorum hominũ ex proprijs causis originem nominum habẽt. Quibus ita propheticè indita sunt vocabula: vt aut futuris aut præcedentibus eorum causis conueni- 60 ant. In quibus tamen manẽte spiritali sacramento, nunc tantum ad literum intellectum historiæ persequimur. Vbi autem etymologiæ interpretationem

pretationem non attingimus: solâ ipsam etymologiam in latinum ponimus. Quod autem vnũ nomen Hebraicum aliter atq; aliter interpretatur: hoc secundum accentuum & literarum euenit diuersitatem, vt in varijs significationibus nomina * computentur.

*commutentur.

Adam, sicut beatus Hieronymus tradidit, homo siue terrenus: siue terra rubea interpretatur. Ex terra enim facta est caro, & humus hominis faciendi materies fuit.

Eua interpretatur vita: siue calamitas, siue, Vę vita: qa origo fuit nascẽdi, calamitas: & Vę, quia per præuaricationem causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas. Alij autẽ dicunt ob hoc etiã Euam uitam & calamitatem appellatam, quia sæpe mulier viro causa salutis est, sæpe calamitatis & mortis origo, quod est Væ.

Cain possessio interpretatur: vnde etymologiam ipsius exprimens pater eius ait: Cain, id est possedi hominem per Deum. Idem & lamentatio, eo quòd pro interfecto Abel interfectus sit, & pœnam sui sceleris dederit.

Abel luctus interpretatur, quo nomine prefigurabatur occidendus. Idem & vanitas, quia citò solutus est atq; subtractus.

Seth interpretatur resurrectio, eo quòd post fratris interfectionẽ natus sit: quasi resurrectionem fratris ex mortuis resuscitaret. Idem & positio, quia posuit eum Deus pro Abel.

Enos iuxta propriæ linguæ varietatem, homo vel vir dicitur. Et congruè hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est, *Tunc enim initium fuit inuocandi nomen Domini.* licet plæriq; Hebræorũ arbitrẽtur, quod tũc primũ in nomine Dñi, & similitudine eius fabricata sunt idola.

Enoch dedicatio. In ipsius enim nomine ciuitatem postea ædificauit Cain.

Cainam lamentatio vel possessio eorum: sicut enim Cain possessio, ita deriuatum nomen, quod est Cainam, facit possessio eorum.

Matusalem interpretatur mortuus est. Euidens est etymologia nominis. quidam enim cũ patre translatum fuisse, & diluuium præterisse putauerunt. Ob hoc signãter transfertur: mortuus est, vt ostenderetur nõ vixisse eũ post diluuiũ: sed in eodẽ cataclismo fuisse defunctũ. Soli enim octo homines in arca euaserũt diluuium.

Lamech percutiens. Ipse enim percussit & interfecit Cain: quod etiam ipse postea perpetrasse vxoribus confitetur.

Noe requies interpretatur, pro eo quòd sub illo omnia retrò opera quieuerũt per diluuiũ. Vnde & pater eius vocans nomen eius Noe dixit. *Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris.*

Sem dicitur nominatus, eo quòd nomen ex posteritatis præsagio accepit. Ex ipso enim patriarchę & prophetę & apostoli & * populi Dei. Ex eius quoq; stirpe & Christus, cuius ab ortu solis usq; ad occasum magnũ est nomẽ in gẽtib.

*populus.

Kam, calidus: quia ipse ex pręsagio futuri cognominatus est. Posteritas enim eius eam terræ partẽ possedit, quæ vicino sole calẽtior est. Vnde & Aegyptus vsq; hodie Aegyptorum lingũa kam dicitur.

Iafeth latitudo. Ex eo enim populus gẽtium nascitur, & quia lata est ex gentibus multitudo credẽtium, ab eadẽ latitudine, Iafeth dictus est.

Kanaan filius kam, interpretatur, motus eorũ. Quod quid est aliud nisi opus eorũ? Pro motu enim patris, id est ꝓ opere eius maledict⁹ est.

Arfaxat sanans depopulationem.

Chus Hebraicè æthiops interpretatur: à posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt * propagati Aethiopes.

*progeniti.

Nembroth interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam in populos tyrannidẽ: & ipse aggressus est aduersus Deum impietatis ædificare turrem.

Heber transitus. Etymologia eius mystica est, quod ab eius stirpe transiret Dominus: nec perseueraret in eis, translata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebræi.

Faleg diuisio, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra diuisa est.

Thara exploratio ascensionis.

Melchisedech rex iustus. Rex, quia ipse posteà imperauit Salem. iustus, pro eo quòd discernens sacramenta legis & Euangelij: non pecudum victimas, sed oblationem panis & calicis in sacrificium obtulit.

Loth declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinauit.

Moab ex patre, & totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

Ammon cuius causa nomen redditur filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim à quo dicti sunt Ammanitæ, vocatur populus meus.

Sarai interpretatur princeps mea, eo quòd esset vnius tantummodo domus materfamiliâs. Postea causa nominis * immutati ablata de fine litera dicitur Sara, id est princeps. Omniũ quippe gentium futura princeps erat, sicut & Dominus pollicitus fuerat Abraham: *Dabo tibi ex Sara filium, & benedicam ei, & erit in gentes, sed & reges populorum erunt ex eo.*

*immutata.

Agar aduena vel cõuersa. Fuit enim Aegyptia.

Cethura thymiama interpretatur.

Ismahel interpretatur auditio Dei: sic enim scriptum est. *Et vocauit nomen eius Ismahel, quia exaudiuit eum Deus.*

Esau trinomius est, & ex proprijs causa variè nuncupatur. dicitur enim Esau, id est rufus ob coctionẽ rufæ lentis ita appellatus, cuius edulio primogenità perdidit. Edom: aut ob ruborẽ corporis dictus est, qđ Latinè sanguineus dicitur. Seir verò qđ fuerit hispidus, & pilosus: qñ enim natus est, tot⁹ sicut pellis pilosus erat. atq; ideo trib. nominib. appellatur, Esau, id est rufus.

Edō, id est sanguineus: Seir, id est Pilosus: quia non habuit lenitatem.

Rebecca, patientia: siue quę multū accepit.

Lia laboriosa vtiq; generādo. Plurimos enim dolores quàm Rachel fecunditate pariendi experta est.

Rachel interpretatur ouis, pro eā enim Iacob pauit oues Laban.

Zelfa os hians.

Bala inueterata.

Dina trāsfertur in causam. Iurgij enim in Sichimis causa extitit.

Thamar amaritudo pro viris mortuis. Eadē & cōmutans. Mutauit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit.

Phares diuisio, ab eo quòd diuiserit membranulā secundarum diuisores. Inde & Phares sortitus est nomen. Vnde & Pharisæi qui se quasi iustos à populo separabant, diuisi appellabantur.

Zara frater eius in cuius manu erat coccinū, interpretatur oriēs, siue quia primus apparuit, siue quòd plurimi ex eo iusti nati sunt, vt in libro Paralipomenon continetur, Zara id est oriens appellatus est.

Iob in latinum vertitur dolens, & rectè: propter percussionem carnis & passiones dolorū. Calamitates enim suas nominis etymologia præfigurauit.

Pharao nomen est non hominis sed honoris: sicut & apud nos Augusti appellantur reges cū proprijs nominibus censeantur. Exprimitur autem in Latinum Pharao denegans eum, vtique Deū, siue dissipator eius. Populi enim Dei fuit afflictor.

Iamnes marinus, siue vbi est signū eius. Cessit & defecit signum eius coram signis Moysi. vnde & dixerunt Magi. *Hic digitus Dei est.*

Mambres, mare pelliceū, siue mare in capite. Deniq; Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Inuenit enim eum ad ripam fluminis expositū filia Pharaonis, quem colligēs adoptauit filium sibi: vocauitq; nomen eius Moyses, eo quòd de aqua sumpsisset eum.

Aaron mons fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulum accipiēs in medio superstitum & interemptorum obuiam stetit, & ruinam mortis quasi quidam mons fortis exclusit.

Eleazar, Dei adiutorium.

Balac præcipitans siue deuorans.

Balaam vanus populus.

Phinees ori parcens. transfixit enim pugione Zambri cum scorto Madianitide, & Domini furorem placauit, vt parceret.

Zambri stella lacessiens, vel amaricans. Propriè enim est nomen ab amaritudine vocatum: quod peccando amaricauerit populum.

* *figuratū.*

Raab latitudo vel fames siue impetus.

Iosue interpretatur saluator. Ipse enim in figura Christi populum à deserto saluauit, & in terram repromissionis induxit.

Caleph quasi cor aut canis.

Gothoniel tempus eius Deus, vel responsio Dei. * *Othoniel.*

Aoth gloriosus.

Barach, fulgurans.

Debbora Apis vel loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans aduersus Sisaram: quo perempto cecinit canticum: inde loquax.

Iahel ascensio.

10 Gedeon experimentum iniquitatis eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali præsagio contra hostes futuram victoriā expediret: ex quo futuro experimtēo etymologiam nominis sumpsit.

Abimelech pater meus Rex.

Tola vermiculus vel coccinum.

Iair illuminans.

Iephte aperiens vel apertus.

Esebon cogitatio siue vinculum meroris.

20 Abdo seruus eius.

Samson sol eorum vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, & liberauit Israel de hostibus eorum.

Dalila paupercula vel situla.

Booz in fortitudine: siue in quo robur.

Noemi quem interpretari possumus consolatā: eo quòd marito & liberis peregrè mortuis, nurū Moabitidē in consolationē suam tenuit.

Ruth interpretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili: quæ relicta patria festinauit transire in terram Israel: dicens socrui suę, *Quocunq; perrexeris pergam.*

30 Anna gratia eius interpretatur, quia dum essent prius sterilis natura: postremò Dei gratia fecundata est.

Eli Deus meus.

Ofni discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium sacerdotij: cuius amissionē suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait, *Calciati pedes in præparationem Euangelij pacis.* Et

40 propheta: *Quàm speciosi pedes qui aununtiant pacē.* Iste ergo discalciatus interpretatur, vt eius nomine veteris Testamenti sacerdotium à veteri populo significaretur ablatum.

Finees frater Ofni, os mutum interpretatur, quo significatur sacerdotij veteris & doctrinæ silentium.

Samuel nomen eius Deus.

Gessai in sole sacrificium vel incensum.

50 Saul petitio interpretatur. Notum est enim quomodo Hebræorum populus eum sibi regē petierit, & accepit nomen non secundū Deum: sed secundum suam voluntatem.

Dauid manu fortis interpretatur: vtiq; quia fortissimus in prælijs fuit. Ipse & desiderabilis in stirpe scilicet sua, de quo dixerat propheta. *Veniet desideratus cunctis gentibus.* Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabulum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo

60 quòd in regno eius pax fuerit. Secundum nomen Idida: eo quòd fuerit dilectus & amabilis Domino. Tertiū vocabulū eius Coeleth quod Græcè

Græcè appellatur Ecclesiastes, Latinè Cócionator: quod ad populum loqueretur.

Ionathas columbæ donum.

Absalon patris pax per antifrasin: eo quod bellum aduersus patrem gessisset: siue quod in ipso bello Dauid placatus fuisse legitur filio: adeo vt etiam magno cum dolore extinctum plangeret.

Roboam latitudo populi, & ipsum per antifrasin: quod decē tribubus ab eo separatis, duæ tantùm ei relictæ sint.

Abia pater Dominus, vel pater fuit.

Asa tollens siue sustollens.

Iosaphat Domini iudicium.

Ioram qui est excelsus.

Achazias apprehendens Dominum.

Athalia tempus Domini.

Ioas spirans vel Domini robur.

Amasias populum tollens.

Ozias fortitudo Domini.

Azarias auxilium Domini.

Ozias autē ipse est qui & Azarias duplici nominē. Ipse est qui illicitū sibi sacerdotiū vendicare conatus, lepra in fronte percussus est.

Ioatham est perfectus. Pulchram etymologiam nominis habet. Fecit enim rectum in conspectu Domini, & portam templi ædificauit excelsam.

Achaz apprehendens.

Ezechias fortis Dominus.

Manasses obliuiosus. Per multa enim scelera & sacrilegia reliquerat & oblit⁹ fuerat Domini.

Amon fidelis vel honestus.

Iosias vbi est incensum domini, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulacra combussit.

* Ioachaz robustus. ** Ioathan cōbustus.*

Ioachim, vbi est præparatio.

Eliachim Dei resurrectio.

Ieconias præparatio Domini.

Sedechias iustus Domini.

Ieroboam iudicatio siue causa populi, vel, vt quidā aiunt, diuisio interpretatur, pro eo quòd in regno eius diuisus sit populus Israel, & præcisus à regno stirpis Dauid. Diuisionis enim populi causa iste extitit.

Zambri psalmus, vel canticum meum.

* Amri, crispans meus. ** Ambri.*

Achab frater patris.

Iezabel fluxus sanguinis: vel fluens sanguinē: sed melius vbi est sterquilinium. Pręcipitatas enim deorsum comederunt carnes eius canes: sicut prędixerat Helias; *Et erunt* inquit *carnes Iezabel, sicut stercus super faciem terræ.*

Ochozias apprehendens Deum.

Ieu, ipse, vel est.

Ioathan robustus.

Sella vmbra eius, vel petitio.

Manaem consolans.

Faceas aperiens.

Nabuchodonosor prophetię lagunculę angustæ, siue prophetans istius modi signum per somnium scilicet futurorum quod vidisse narratur, & Daniel interpretatus est, siue sessio in agnitione angustiæ pro ijs qui in captiuitatem ab eo ducti sunt.

Zorobabel apud Hebræos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus. Zo iste, ro magister, babel propriè Babylonium sonat: & efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babilone. In Babylone enim ortus est, vbi & princeps gentis Iudææ extitit.

De patriarchis.

QVorundam patriarcharum etymologiæ notandæ sunt, vt sciamus quomodo suo vocabulo resonent. Nam pleriq; eorum ex causa propria nomina acceperunt. Patriarcha interpretatur patrum princeps ἀρχὴ enim Græcè principatus est.

Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israelitas scilicet tātum, postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autē nō habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud: *Erit nomen tuū Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.*

Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat enim pater: quando ei promissus est admirās in gaudio. Risit & mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomē accepit Isaac. interpretatur enim risus. Sciendum autem quòd quatuor in veteri testamento absq; vllo velamine nominibus suis antequam nascerentur vocati sunt. Ismahel. Isaac. Salomon & Iosias. Lege scripturas.

Iacob supplantator interpretatur, siue quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit: siue quod postea deceperit fratrem arte. Vndē Esau dixit: *Iustè vocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me ecce secundo.*

Israel vir videns Deum. Tunc enim hoc nomē accepit, quando totā noctē luctatus vicit in certamine angelum. & oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus est, sicut & ipse ait: *Vidi Dominum & salua facta est anima mea.*

Rubē interpretatur visionis filius. Sic enim quando eū peperit Lia: vocauit nomen eius Ruben dicens. *Quia vidit Deus humilitatem meam.*

Simeon interpretatur auditio Dei. Sic enim dixit Lia quando eum peperit, *Quia exaudiuit me Deus.* Leui additus. Dixit enim Lia quando peperit eum non *ambigens de amore viri: *Nūc mecum erit vir meus, quia peperi ei tres filios.* ** ambiens.*

Iudas confessio dicitur. Quando enim eū peperit Lia, laudem Domino retulit dicens. *Nunc super hoc confitebor Domino.* & ob id vocatus est Iudas. A confessione itaq; nomen eius dictum est: quod est gratiarum actio.

Isachar interpretatur merces. Hoc aut ideo, quia mandragoris filij Ruben introitū viri qui Racheli debebatur ad se emerat Lia. Vnde & dū natus est dixit Lia, *Dedit Deus mercedem meam,*

Zabulon interpretatur habitaculum. Sextũ enim hunc filium genuerat Lia: propterea iam ſecura dixit, *Habitabit mecum vir meus.* Vnde & filius eius vocatus eſt habitaculum.

*cõuerſione. Nephtalim de * conuerſatione ſiue cõparatione: cauſa nominis eius eſt. Vnde & dixit Rachel, cum eum peperiſſet ancilla eius Bala: *Habitare me fecit Deus habitationem cum ſorore mea.*

Dan interpretatur iudiciũ. Bala enim dũ eũ peperiſſet, dixit Rachel domina eius: *Iudicauit me Dominus, & exaudiens dedit mihi filiũ.* Cauſam nominis expreſsit, vt ab eo quòd iudicaſſet Dominus: filio ancillæ iudicij nomen imponeret.

Gad ab euentu ſiue procinctu vocatus eſt. Quando enim eum peperit Zelpha: dixit domina eius Lia in fortuna, id eſt quod dicitur, in ꝓcinctu vel euentu.

Aſer beatus dicitur, dum enim peperiſſet eũ Zelpha: dixit Lia: *Beata ego, & beatificant me mulieres:* & ab eo quòd beata dicatur: ex etymologia nominis Beatum vocauit.

Ioſeph ab eo quòd ſibi alium filiũ addi mater optauerat: vocauit augmentum. Hunc Pharao, Cephaneth appellauit, quod Hebraicè abſconditor repertorum ſonat, pro eo quòd obſcura ſomnia reuelauit, & ſterilitatem prædixit. Tamẽ quia hoc nomẽ ab Aegyptio ponitur: ipſius linguæ deberet habere rationem. Interpretatur ergo Cephaneth Aegyptio ſermone Saluator mundi, eo quòd orbem terræ ab imminente famis excidio ipſe liberaret.

Beniamin interpretatur filius dextræ quod eſt virtutis. Dextra enim interpretatur Iamin. Mater quippe eius moriens vocauerat nomen eius Benoni, id eſt, filius doloris mei. Pater hoc mutauit, filium dextræ nominans.

Manaſſes dictus ab eo quòd ſit pater eius oblitus laborum ſuorum. Ita enim Hebraicè vocatur obliuio.

Ephraim eo quòd auxerit eum Deus, & ex hoc vocabulo in linguam noſtram transfertur augmentum.

De prophetis.

QVos gentilitas vates appellat, hos noſtri prophetas vocát, quaſi præfatores: quia porrò fantur & de futuris vera prędicũt. Qui autẽ à nobis prophetæ, in veteri teſtamẽto videntes appellabantur: quia videbant ea quæ cæteri non videbant, & proſpiciebant ea, quę in myſterio abſcondita erant. Hinc eſt quod ſcriptum eſt in Samuele, *Eamus ad videntem.* Hinc Eſaias, *Vidi inquit Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum & eleuatum.* Et Ezechiel. *Aperti ſunt cœli & vidi viſiones Dei.* Quorundam autem prophetarum nominum etymologiæ annotandæ ſunt. Vocabula enim eorum ſatis oſtendunt, quid in futuris factis dictisq; ſuis prænunciaſſent.

Helias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri ergo præſagio ſic vocatur. Nam dum altercaretur in ſacrificio cum quadringentis ſacerdotibus Baal, inuocato nomine Domini deſcendit de cœlo ignis ſuper holocauſtum. Quod cum vidiſſet omnis populus cecidit in faciem ſuam & ait: *Dominus ipſe eſt Deus.* Ex hac ergo cauſa tale prius nomen accepit, pro eo quòd per eum poſteà cognouerit populus Dominum Deum. Idem & fortis Dominus interpretatur: vel propter quod interfecit eoſdẽ ſacerdotes, vel propter quod Achâb aduerſitatem tolerauit.

Heliſęus Domini ſalus interpretatur, vocabulum autẽ idẽ ex futuri præſagio ſuſcepit, deniq; & multas virtutes fecit, & famem pellens populum à morte ſaluauit.

Nathan, dedit, ſiue dantis.

Iſaias interpretatur ſaluator Domini. Et meritò: Saluator eſt enim vniuerſarum gentium, eiuſque ſacramenta amplius quàm cæteri prædicat.

Ieremias excelſus Domini, pro eo quòd dictum eſt ei: *Conſtitui te ſuper gentes & regna.*

Ezechiel, fortitudo Dei.

Daniel, iudicium Dei, ſiue quia in presbyterorum iudicio ſententiam diuinæ exanimationis exhibuit, dum reperta eorum falſitate Suſannam ab interitu liberauit: ſiue quòd viſiones & ſomnia quibus per ſigna quædã & ænigmata futura monſtrabantur, ſagaci mẽte diſcernens aperuit. Hic & deſideriorum vir appellatus eſt, quia panem deſiderij non manducauit, & vinum concupiſcentię non bibit.

Ozee ſaluator aut ſaluãs. Dum enim irã Dei in populum Iſrael ob crimen idololatriæ prophetaſſet: domui Iudæ ſalutem pronunciauit. Propter quod Ezechias rex Iuda, ſublatis idolis quę præcedentes reges conſecrauerant, templum Domini purgaſſe ac purificaſſe monſtratur.

Iohel Dominus Deus, ſiue incipiẽs Deo, vel fuit Dei. Hoc enim eius vocabulum reſonatur, etymologia incerta.

Amos populus auulſus. Prophetia enim eius ad populum fuit Iſrael, quia iam auulſus erat à Domino, & aureis vitulis ſeruiebat: ſiue auulſus à regno ſtirpis Dauid.

Naun germen ſiue conſolator. Increpat enim ciuitatem ſanguinum, & poſt euerſionem illius conſolatur Syon dicens: *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.*

Abacuc amplexans, quia vel ex eo qđ amabilis Dñi fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamẽ cũ Deo congreditur, amplexantis, id eſt luctantis ſortitus eſt nomen. Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare: cur in rebus humanis & mundi iſtius tanta rerum verſaretur iniquitas?

Micheas, quis hic, vel quis iſte? Comminatur enim Samariæ ob cauſam ſimulachrorum illo modo de quo Heliu dicit: *Quis eſt iſte inuoluens ſententias?*

Sophonias ſpeculum vel arcanum Domini interpretatur: vtrumq; ad prophetas conuenit. Ipſi

Ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde ad Ezechielem dicitur: *Speculatorem te posui domui Israel.* Et alibi; *Non faciet Dominus quicquam, nisi reuelauerit seruis suis prophetis.*

Abdias, seruus Dñi. Sicut enim Moyses seruus Domini & Apostolus seru⁹ Christi: ita iste legatus ad gentes missus videt & prædicat quæ prophetali digna sunt ministerio & seruitute: inde seruus Domini.

Ionas interpretatur columba siue dolens. Columba, pro gemitu quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens auté vel propter tristitiã quã habuit de salute Niniuitarum: vel propter ederam subito arescentem: cuius vmbraculo tegebatur contra solis ardorem. Ipse est & Amathi Saraptenæ viduæ filius, vt Iudæi affirmant; qué resuscitauit Helias, matre postea ad eum dicente: *Nunc cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbũ Domini in ore tuo verum est.* Ob hanc causam ipsum puerum Amathi vocatum. Amathi enim ex Hebræo in Latinã linguam veritas dicitur, & ex eo quod verum Helias locutus est: ille qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis.

Zacharias memoria Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi cõpleto, Zacharia prædicante memoratus est Dominus populi sui: iussuq; Darij reuersus est populus Dei, & reædificata est & vrbs & templum.

Aggeus in Latinum festiuus & lętus resonat. Destructum enim templum ædificandum prophetat, & post luctum captiuitatis regressionis lætitiam prædicat.

Malachias interpretatur angelus Domini, id est nuncius. Quicquid enim loquebatur: quasi à Domino essent mandata, ita credebantur, & inde ita nomen eius Septuaginta transtulerũt dicentes. *Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli eius.*

Esdras adiutor.

Neemias consolator à Domino. Quodam enim præsagio futurorũ nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutoriũ & cõsolationé omni illi populo redeunti ad patriã. Nam & templum Domini idé reædificauerũt, & murorum & turrium opus ipsi restaurauerunt.

Ananias gratia Dei interpretatur. Idem & Sidrac lingua Chaldęa, quod interpretatur decorus meus.

Azarias auxilium Domini. Idem & Abdenago, quod in Latinum vertitur Seruiens taceo.

Misahel: qui populus Domini. Ipse & Misac quod interpretatur risus vel gaudium.

Azia frater meus.

Semeia audiens Dominum.

Asap congregans.

Ethan, robustus, siue ascensus.

Idithun transiliens eos, siue saliens eos. Quosdam enim in hærétes humo: curuatos in terrã, & ea quæ in imo sunt cogitantes, & in rebus transeuntibus spem ponentes transiliuit canendo iste, qui uocatur transiliens.

Eman accipiens vel formido eorum.

Barachia benedictus Dominus, vel benedictus Domini.

Oldá districtio, siue diuerticulum.

Iudith laudans, vel confitens Domino.

Hester abscõsa.

Zacharias memoria Domini, ob hoc quia canit memoriale testamenti sui sancti.

Ioannes Domini gratia: eo quod sit limes ꝓphetiæ, prænuncius gratiæ, siue initium baptismatis, per quod gratia ministratur.

Hi sunt prophetæ veteris nouiq; testamenti: quorum finis Christus, cui dicitur à Patre, *Et prophetam in gentibus posui te.*

Prophetiæ auté genera sunt septé. Primũ genus Ecstasis, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus vas illud summissum de cœlo in stupore métis cum varijs animalibus. Secundum genus visio, sicut apud Esaiam dicentem: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum.* Tertium genus Somnium, sicut Iacob subnixam in cœlo scalã dormiẽs vidit. Quartum genus per nubẽ, sicut ad Moysem & ad Iob post plagã loquitur Deus. Quintũ genus Vox de cœlo, sicut ad Abrahã sonuit dicens: *Ne iniicias manum tuam super puerum.* Et ad Saulum in via: *Saule Saule quid me persequeris?* Sextum genus, accepta parabola, sicut apud Salamoné in Prouerbijs, & apud Balaam cum euocaretur à Balac. Septimum genus repletio sancti Spiritus, sicut penẽ apud omnes prophetas.

Alia tria genera visionum dixerunt esse. Vnũ secundum oculos corporis, sicut vidit Abrahã três viros sub ilice Mambre: & Moyses igné in rubo: & discipuli transfiguratum Dominum in monte, inter Moysen, & Heliam, & cætera huiusmodi. Alterum secundum spiritũ quo imaginamur ea quæ per corpus sentimus, sicut vidit Petrus, discum illum submitti de cœlo cũ varijs animalibus: & sicut Esaias Deum in sede altissima nõ corporaliter, sed spiritaliter vidit. Non enim Deum forma corporea circũterminat: sed queadmodum figuratè, nõ propriè multa dicũtur: ita etiã figuratè multa monstrantur. Tertiũ aũt genus visionis est, quod neq; corporeis sensibus, neq; ullã parte animæ qua corporaliũ rerum imagines capiuntur: sed per intuitum mentis quo intellecta conspicitur veritas: sicut Daniel præditus mente vidit quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiã in errorem mittunt. Omnia tamen hæc genera Spiritus sanctus moderatur.

Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam malus potest. Nam inuenimus Saulem regẽ prophetasse. Persequebatur enim sanctum Dauid, & impletus Spiritu sancto prophetare cepit.

De apostolis.

Apostoli missi interpretantur. Hoc enim eorum nomen indicat. Nam sicut Græcè ἄγγελοι, Latinè nuntij vocantur: ita Græcè Apostoli, Latinè missi appellantur. Ipsos enim

misit Christus Euágelizare per vniuersum mũdum: ita vt quidam Persas Indosq; penetrarẽt: docentes gentes, & facientes in nomine Christi magna & incredibilia miracula, vt attestátibus signis & prodigijs crederetur illis in ijs quæ dicebát & viderant. Habent enim plerięq; eorũ ex ijs causas suorum vocabulorum.

Petrus à petra nomen accepit, hoc est à Christo super quem fundata est ecclesia. Non enim à Petro petra, sed Petrus à petra nomen sortitus est: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. ideoq; ait Dominus: *Tu es Petrus & super hanc Petram*, & cætera. quia dixerat Petr⁹. *Tu es Christus filius Dei viui.* deinde ei Dominus, *Super hanc petram*, quam cófessus es *ædificabo* inquit *ecclesiam meam*. Petra enim erat Christus super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus.

Cephas dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum. κεφαλὴ enim Græcè, caput dicitur, & ipsum nomen in Petro Sirum est.

Simon bar iona in linguam nostram sonat filius columbæ, & est nomẽ Sirum pariter & Hebræum. Bar quippe Sira lingua filius, Iona Hebraicè columba, vtroq; sermone dicitur bariona. Alij simpliciter accipiũt quod Simon, id est Petrus filius sit Ioannis, iuxta illá interrogationem. *Simon Ioannis diligis me?* & volunt scriptorũ vitio deprauatum, vt pro bar Iohanna, hoc est filius Iohannis, bariona scriptum sit, vna detracta sillaba. Ioanna autẽ interpretatur Domini gratia. Et fuisse constat Petrum, trinomium: Petrũ, Cephan, & Simon Bariona: Simon autem Hebraicè interpretatur * obediens.

* *audiens.*

Saulus Hebraico sermone tentatio dictus. eo quòd prius in tentatione ecclesiæ sit versatus. Persecutor enim erat, & inde nomen habebat istud, quando persequebatur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est Paulus, qđ interpretatur mirabilis siue electus. Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente usq; ad occasum euangelium Christi in omnibus gentibus prædicauit. Electus, sicut in Actibus apostolorum Spiritus sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus ad quod elegi eos.* Latino autem sermone Paulus à modico dictus. vnde & ipse ait, *Ego sum minimus apostolorum omnium.* Quádo enim Saulus, superbus, elatus. quando Paulus, humilis & modicus. Ideò sic loquimur. paulopost videbo te, id est post modicũ. Nã quia modicus factus est, ipse dicit. *Ego enim sum nouissimus apostolorum. & Mihi minimo omnium sanctorum.* Cephas autem & Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, vt essent etiam ipso nomine noui, sicut Abraham & Sara.

Andreas frater Petri carne, & cohęres gratię. Secundum Hebręam etymologiam interpretatur decorus, siue respondens. sermone aũt Græco à viro virilis appellatur.

Ioannes, quodã vaticinio ex merito nomine accepit. Interpretatur enim, In quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum cæteris Apostolis dilexit Iesus.

Iacobus Zebedæi à patre cognominatur, quẽ relinquens, cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filij tonitrui, qui etiam Boanerges ex firmitate & magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedæi, frater Ioannis: qui post ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus.

Iacobus Alphęi ob distinctionẽ prioris cognominatus, qui dicitur filius Zebedęi: sicut iste filius Alphęi. Cognomentum igitur ambo à patre sumpserunt. Iste est Iacobus minor, qui in Euangelio frater Domini nominatur, quia Maria vxor Alphæi soror fuit matris Domini, quã Mariam Cleophe Ioannes euangelista cognominat: à patre siue à gentilitate familiæ, aut quacunque alia causa ei nomen imponens. Alphæus autem Hebręo sermone in Latinum exponitur millesimus, siue doctus.

Philippus ós lampadarum, vel os manuum.

Thomas abyssus vel geminus, vnde Græcè Didimus appellatur.

Bartholomeus filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est non Hebræum.

Matthæus in Hebræo donatus exprimitur. Idẽ & appellatus Leui ex tribu à qua ortus fuit. In latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex eis fuit electus, & in apostolatum translatus.

Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galileæ Cana, vbi aquas Dominus mutauit in vinũ. Ipse est qui in alio euangelista scribitur Zelotes. Cana quippe zelus interpretatur.

Iudas Iacobi qui alibi vocatur Lebbeus, figuratum nomen habet à corde: quod nos diminutiuè corculum possumus appellare. Ipse in alio euangelista Thaddæus scribitur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Abgarum regem.

Iudas Ischariotes vel à vico in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit, quodam præsagio futuri in condemnatione sui. Isachar enim interpretatur merces, vt significaretur precium proditoris, quo vendidit Dominũ sicut scriptum est. *Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos*, & cætera.

Mathias qui inter Apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur donatus, vt subaudiatur pro Iuda. Ipse enim in locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors mitteretur.

Marcus excelsus mádato. vtiq; propter Euangelium altissimi quod prædicauit.

Lucas ipse consurgés: siue eleuans, eo quòd eleuauerit per prædicationem Euangelium post alios.

Barnabas filius prophetæ vel consolationis.

De reli-

De reliquis in Euangelio nominibus.

MAria illuminatrix siue stella maris. Genuit enim lumē mundi. Sermone autē Syro Maria domina nūcupatur, & pulchrè: quia Dominum genuit.

*al. Dei. Elisabeth Dei mei saturitas, vel *Domini mei iuramentum.

Magdalena turris. Martha irritans vel prouocās. Sermone aūt Syro interpretatur dominās.

Nathanael donū Dei, quia dolus, id est simulatio dono Dei in eo nō fuit.

Zebedeus donatus, siue fluens iste.

Zacheus iustus, siue iustificatus, siue iustificandus. Syrum est nomen non Hebræum.

Lazarus adiutus, eo quòd sit à morte resuscitatus.

Herodes pelliceus, gloriosus.

Cayphas inuestigator aut sagax, aut vomens ore. Iniquo enim ore suo iustum condemnauit quamuis hoc mysterio prophetali annūciasset.

Pontius declinans concilium vtiq; Iudęorū. Accepta enim aqua lauit manus suas dicens: *Innocens ego sum à sanguine huius iusti.*

Pilatus os malleatoris, quia dum Christū ore suo & iustificat & condemnat, more malleatoris *vtraq; ferit. *vtrinq;.

Barraba filius magistri eorū, absq; dubio Iudæorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum autor, qui vsq; hodie regnat in eis.

De martyribus.

MArtyres Gręca lingua Latinè testes dicūtur, vnde & testimonia Græcè martyria nuncupantur. Testes autem ideò vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, & vsq; ad mortem pro veritate certauerunt. Quia verò non testes (quod latinè vtiq; possumus) sed Græcè martyres appellamus, familiarius Ecclesiæ auribus hoc Græcum verbum sonat, sicut multa Græca nomina quæ pro latinis vtimur.

Martyrum primus in nouo testamento Stephanus fuit: qui sermone Hebręo interpretatur norma; quod prior fuerit in ministerio ad imitationem fidelium. Idem autem ex Græco sermone in latinū vertitur coronatus, & hoc prophetice: vt quod sequeretur in re vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret. Passus est enim & quod vocabatur accepit. Stephanus enim corona dicitur, humiliter lapidatus sed sublimiter coronatus.

Duo autem sunt martyrij genera, vnum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam multi hostis insidias tolerantes, & cunctis carnalibus desiderij resistentes: per hoc qđ se omnipotēti Deo in corde mactauerūt, etiam pacis tēpore martyres facti sunt: qui etiā si persecutiōis tēpus existeret, martyres esse potuerunt.

De clericis.

CLerus, & clericus hinc appellatur, quia Mathias sorte electus est: quem primum per Apostolos legimus ordinatum. Κλῆρος enim Græcè, sors vel hæreditas Latinè dicitur. Propterea ergo dicti sunt clerici, quòd de sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in ecclesia Christi deseruiunt, quorum gradus & nomina hæc sunt.

Ostiarius, Psalmista, lector, exorcista, acolitus, subdiacon9, diaconus, presbyter, episcop9.

Ordo episcoporum quadripartitus est, id est in patriarchis, archiepiscopis, metropolitis atq; episcopis.

Patriarcha Græca lingua summus pater interpretatur, quia primum, id est apostolicū retinet locū. & ideo quia summo honore fungitur, tali nomine cēsetur, sicut Romanus, Antiochenus, & Alexandrinus.

Archiepiscopus Gręcè dicitur summus episcoporū. Tenet enim vicem apostolicā & præsidet tā metropolitanis quàm episcopis cęteris.

Metropolitani autē à mēsura ciuitatū vocantur. Singulis enim prouincijs præeminēt, quorū autoritati & doctrinę cæteri sacerdotes subiecti sunt: sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet. sollicitudo enim totius prouinciæ ipsis episcopis commissa est. Oēs autē superius designati ordines vno eodēq; vocabulo episcopi nominātur, sed ideo priuato nomine quidā vtuntur propter distinctionē potestatum, quā singulariter acceperunt.

Patriarcha patrū princeps. Ἀρχὸς enim princeps.

Archiepiscopus princeps episcoporum, sicut metropolitanus à mensura ciuitatum.

Episcopatus autē vocabulū inde dictū, quòd ille qui superefficitur, superintēdat, curam scilicet gerēs subditorum. Σκοπεῖν enim Græcè Latinè intendere dicitur. Episcopi autē Græcè: Latinè speculatores interpretātur. Nā speculator est prępositus in ecclesia: dictus eo quod speculetur atq; prospiciat populorum infra se positorum mores & vitam.

Pontifex princeps sacerdotū est, quasi via sequentium. Ipse & summus sacerdos, ipse & pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes atq; leuitas. ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit. ipse quid vnusquisque facere debeat ostendit. Antea autē pontifices & reges erāt. Nā maiorū hæc erat consuetudo, vt rex esset etiā sacerdos * & pontifex. Vnde & Romani imperatores pontifices dicebantur. *al. vel.

Vates à vi mentis appellatus, cuius significatio multiplex est. Nam modò sacerdotē, modò prophetam significat, modò poetam.

Antistes sacerdos dictus ab eo quòd ante stat, Primus est enim in ordine Ecclesiæ, & supra se nullum habet.

Sacerdos autē nomē habet cōpositū ex Græco & Latino, quasi sacrum dans. sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrificādo vocatus est. Consecrat enim & sanctificat.

Sacerdotes gentilium flamines dicebantur. Hi in capite habebant pilleum in quo erat breuis virga desuper, habens lanæ aliquid: Quod

cum * pro æstu ferre nō possent: filo tantùm capita religare ceperunt. Nam nudis eos penitus capitibus incedere nefas erat. Vnde à filo quo vtebantur, flamines dicti sunt: quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito: pilleum imponebant pro sacerdotij eminentia.

*per æstum.

Presbyter Græcè, Latinè senior interpretatur, non pro ætate vel decrepita senectute: sed propter honorē & dignitatem quā acceperunt, presbyteri nominantur. Vnde & apud veteres idem episcopi, & presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis: hoc est ætatis. Ideo autem & presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut & episcopi: qui licet sint sacerdotes, tamen pōtificatus apicem nō habent, quia nec chrismate frontem signāt, nec paracletum spiritum dant: quod solùm deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat.

Leuitæ ex nomine autoris vocati. de Leui enim leuitæ exorti sunt, à quibus in templo Dei mystici sacramenti * mysteria explebantur. Hi Græcè diaconi: Latinè ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote cōsecratio: ita in diacono ministerij dispensatio habentur.

*ministeria.

Hypodiaconi Græcè: quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiacēt præceptis & officijs leuitarum: qui in Esdra Nathanei appellantur, id est in humilitate Domino seruientes. Oblationes enim in templo Dei à fidelibus ipsi suscipiūt, & leuitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebræos * Nathinnei vocantur.

al. Nathanei.

Lectores à legendo, & psalmistę à psalmis canendis vocati. Illi enim prędicant populis quid sequantur. isti canunt vt excitent ad cōpunctionē animos audientium. licet & quidā lectores ita miseranter pronuncient, vt quosdam ad luctum lamentationemq; cōpellant. Idem etiam pronunciatores vocantur, quod porrò annuncient. Tanta enim & tam clara erit vox eorum, vt quāuis longè positorum aures adimpleant.

Cantor autē vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Huius duo genera dicūtur in arte musica, sicut ea docti homines Latinè dicere potuerunt, præcentor & succentor.

Pręcentor, qui vocem pręmittit in cantu.

Succentor autem qui subsequenter canendo respondet.

Concentor autem dicitur qui consonat: qui autem non consonat, nec concinit, nec cantor, nec succentor erit.

Acoliti Græcè, Latinè ceroferarij dicuntur, à deportandis cereis quando Euangelium legendum est, aut sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis & deportantur: non ad fugandas tenebras, dum sol eo dē tempore rutilet: sed ad signum letitiæ demonstrandum, vt sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur de qua in Euangelio legitur: *Erat lux vera quæ illuminat*, & cætera.

Exorcistæ ex Græco in Latinum adiuratores siue increpantes vocantur. Inuocant enim super cathecumenos, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, vt egrediatur ab eis.

Ostiarij id est ianitores * qui in Esdra custodes tēpli dicūtur seruorū Salomonis filij: qui in veteri testamēto electi sunt ad custodiā templi, vt non ingrederetur eum immundus in omni re. dicti autem ostiarij, quòd pręsint ostijs templi. Ipsi enim tenentes clauem, omnia intus extráq; custodiunt: atq; inter bonos & malos * habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

*hæc, vsque ad dictionē Filij in manu scripto cod. non leguntur.

*al. tenentes.

De monachis.

MOnachus Græca etymologia vocatus, eo quòd sit singularis. μονὰς enim Græcè singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi: quid facit in turba, qui solus est? Plura autem sunt genera monachorum.

Cenobitæ: quos nos In commune viuentes possumus appellare. Cœnobium enim plurimorum est.

Anachoritæ sunt, qui post cœnobialem vitā deserta petunt & soli habitant per deserta: & ab eo quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur: sed anchoritę Heliam & Ioannem, cœnobitæ apostolos imitantur.

Heremitæ ij sunt: qui & anachoritę, ab hominum conspectu remoti: heremum & desertas solitudines appetentes. Nam * heremum dicitur quasi remotum.

Annotat. ἔρημος dicitur desertū.

Abba autem Syrum nomē, significat in Latinum pater: quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens: *In quo clamamus abba pater*: in vno nomine duabus vsus linguis. Dicit enim Abba Syro nomine patrem, & rursus Latinè nominat, id est, patrem.

De cæteris fidelium nominibus.

CHristianus, quantum interpretatio ostendit, de vnctione dicitur, siue de nomine autoris & creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut à Iuda Iudæi. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

Christiani autem olim à Iudæis quasi ob obprobriū Nazareni vocabantur, pro eo quòd Dominus noster atq; saluator à vico quodam Galileæ Nazaræus sit appellatus.

Non se autem glorietur Christianum qui nomen habet & facta non habet. Vbi autem nomē secutum fuerit opus: certissimè ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut & ille ambulauit, à quo & nomen traxit.

Catholicus vniuersalis: siue generalis interpretatur. Nam Græci vniuersale καθολικὸν vocant.

*Orthodoxus est rectè credens, & vt credit rectè viuens. ὀρθῶς enim Græcè rectè dicitur. δόξα gloria:

*Annotat. ὀρθὴ enim recta, δόξα opinionem siue sententiam significat.

gloriæ: hoc est vir rectæ gloriæ. Quo nomine non potest vocari qui aliter viuit quàm credit.

Neophytus Græcè: Latine nouellus & rudis, fidelis vel nuper renatus interpretari potest.

Cathecumenus dictus ꝓ eo quòd adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptismum percepit. Nã κατηχέμενος Græcè: auditor dicitur.

Competens vocatur qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, inde & à petendo competens vocatur.

Laicus popularis. λαὸς enim Græcè populus dicitur.

Proselytus, id est aduena & circumcisus, qui miscebatur populo Dei. Græcum est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER VIII.

CAPITVLA LIBRI OCTAVI.

De Ecclesia & synagoga. Cap. I.

Ecclesia Græcum est: quod in Latinum vertitur conuocatio, propter qđ omnes ad se conuocet. Catholica vniuersalis quasi κατὰ ὅλον, id est, secundum totũ. Non enim sicut conuenticula hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur: sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. Quod etiã Apostolus approbat ad Roma. dicens: *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.* siue quod in vnitate cunctos coniungit credentes. Hinc & vniuersitas ab vno cognominata est, propter quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in Euangelio: *Qui mecum non colligit, spargit.* Cur autẽ ecclesia cũ vna sit, à Ioanne septem scribuntur, nisi vt vna catholica septiformi plena spiritu designetur. sicut & de Domino nouimus dixisse Salamonẽ: *Sapientia ædificauit sibi domum & exscidit columnas* vij. quę tamen vij. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo. *Ecclesia Dei viui, quæ est columna & firmamentum veritatis.*

Inchoauit autẽ Ecclesia à loco vbi venit de cœlo Spiritus sanctus, & impleuit vno loco sedentes.

Pro peregrinatiõe aũt pręsenti Ecclesia, Sion dicitur, eo quòd ab huius peregrinationis longitudine promissionẽ rerum cælestiũ speculetur: & idcirco Sion, id est speculatio nomẽ accepit. Pro futura verò patriæ pace Hierusalẽ vocatur. nam Hierusalem visio pacis interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate: pacẽ, quæ est Christus, præsenti possidebit obtuitu.

Synagoga Græcè: Latinè congregatio dicitur, quod propriũ nomẽ Iudæorũ populus tenuit. Ipsorũ enim propriè synagoga dici solet: quãuis & Ecclesia dicta sit. Nostram verò Apostoli nunquã synagogã dixerũt: sed super Ecclesiam: siue discernẽdi causa, siue quòd inter congregationẽ vnde synagoga, & conuocationem vnde Ecclesia nomen accepit distet aliquid. qđ scilicet congregari & pecora solent: quorum & greges ꝓpriè dicimus cõgregari: conuocari autẽ magis est vtentiũ ratione: sicut sunt homines.

De religione & fide.

Dogma à putando philosophi nominauerũt, id est, hoc puto esse verũ, hoc puto esse bonum.

Religio appellata, quòd per eã vni Deo religamus animas nostras ad cultũ diuinũ vinculo seruiendi. Quod verbũ compositũ est à religendo, id est, eligendo, vt ita Latinum videatur religio sicut eligio.

Tria sunt autẽ quæ in religionis cultu ad colendũ Deum in hominibus perquirũtur, id est fides, spes, caritas. In fide quid credendũ, in spe quid sperandum, in caritate quid sit amandum.

Fides est, quia veraciter credimus id qđ nequaquã videre valeamus. Nã credere iã non possumus quod videmus. Propriè autẽ nomẽ fidei inde est dictũ: si omnino fiat quod dictũ est, aut promissum. Et inde fides vocata ab eo quòd fit illud quod inter vtrosq; placitũ est, quasi inter Deum & hominem, hinc & fœdus.

Spes vocata quòd sit pes progrediẽdi, quasi, est pes. Vnde cõtrariũ desperatio. deest enim ibi pes, nullaq; progrediendi facultas est, quia dum quisq; punctum amat, futuram gloriam non superat. Charitas Græcè: Latinè dilectio interpretatur, quòd duo in se ligant. Nã dilectio à duobus incipit: quod est amor Dei & proximi: de qua Apostolus, *Plenitudo* inquit *legis dilectio.* Maior est aũt hæc omnibus. quia q. diligit, & credit

& ſperat. Qui aũt nõ diligit, quãuis multa bona faciat, fruſtra laborat. Omnis aũt dilectio carnalis nõ dilectio: ſed magis amor dici ſolet. dilectionis autem nomen tantùm in melioribus rebus accipi ſolet.

De hæreſi & ſchiſmate.

Hæreſis Græcè ab electiõe vocatur, quòd ſcilicet vnuſquiſq; id ſibi eligat, qđ meli⁹ ſibi eſſe videtur, vt philoſophi Peripatetici, Academici, Epicurei & Stoici: vel ſicut alij qui peruerſum dogma cogitantes, arbitriõ ſuo de Eccleſia receſſerunt. Inde ergo hæreſis dicta græca voce, ex interpretatione electionis qua quiſq; arbitrio ſuo ad inſtituenda ſiue ad ſuſcipienda quęlibet ipſe ſibi eligit. Nobis verò nihil noſtro ex arbitrio inducere licet: ſed nec eligere quod aliqui de arbitrio ſuo induxerint. Apoſtolos autẽ Dei habemus autores: qui nec ipſi quicquã ex ſuo arbitrio qđ inducerẽt elegerunt, ſed acceptã à Chriſto diſciplinã fideliter nationib. aſsignauerũt. Itaq; etiãſi angelus de cœlis aliter euangelizauerit: anathema vocabitur.

Secta aũt à ſequẽdo & tenẽdo nominata. Nã ſectas dicimus habitus animorũ, ac inſtituta circa diſciplinã vel ꝓpoſitũ quẽ tenẽdo ſequũtur: lõge alia in religiõis cultu opinãtes quã cæteri.

Schiſma à ſciſſura animorum nomẽ accepit. Eodẽ enim cultu eodẽq; ritu credit ut cęteri: ſolo cõgregatiõis delectatur diſſidio. Fit aũt ſchiſma cũ dicũt homines, nos iuſti ſumus, nos ſanctificamus immundos, & cætera ſimilia.

Superſtitio dicta eo quòd ſit ſuperflua, aut * ſuperſtatuta obſeruatio. Alij dicunt à ſenibus, quia multis annis ſuperſtites per ætatẽ delirant & errãt ſuperſtitione quadã, neſcientes quę vetera colant, aut quæ veterũ ignari aſſciſcunt. Lucretius autẽ ſuperſtitionem dicit ſuperſtantium rerũ, id eſt cæleſtium & diuinorum quæ ſuper nos ſtant: ſed maledicit. Hæreticorum autem dogmata, vt facilè poſsint agnoſci: cauſas eorum vel nomina demonſtrare oportuit.

* ſuperinſtituta.

De hæreſibus Iudæorum.

Iudæi cõfeſſores interpretãtur. Multos enim ex ijs ſequitur cõfeſsio: quos antea perfidia poſsidebat.

Hebræi tranſitores dicuntur. Quo nomine admonentur, vt de peioribus ad meliora tranſeant, & priſtinos errores relinquant.

Phariſæi & Saducæi inter ſe cõtrarij ſunt. Nã Phariſæi ex Hebræo in Latinũ interpretantur Diuiſi, eo qđ traditionũ & obſeruationũ ſuarũ quas illi δευτερώσεις vocãt, iuſticiã præferũt. Vnde & diuiſi vocãtur à populo, quaſi per iuſtitiã.

Saducæi interpretantur iuſti. vendicãt enim ſibi quod non ſunt: corporis reſurrectionẽ negant, & animã interire cũ corpore prędicant. Hi quinq; tantùm libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia reſpuunt.

* Eſſei. Eſnei dicũt ipſum eſſe Chriſtum, qui docuit illos omnem abſtinentiam.

Morbonei dicunt ipſum eſſe Chriſtũ, qui docuit illos in omni re ſabbatizare.

* Geniſtei dicti eo quòd de genere Abrahę eſſe ſe glorientur. Nã cum in Babiloniã veniſſet popul⁹ Dei: pleriq; relinquẽtes vxores ſuas, Babilonicis mulierib. adhæſerũt: quidã autẽ Iſraeliticis tantùm cõiugijs cõtenti vel ex eis geniti, dũ reuerſi eſſent de Babilonia, diuiſerunt ſe ab omni populo & aſſumpſerunt ſibi hoc nomen iactantiæ.

* Geneſtæ.

* Meriſtei appellati eo quod ſeparant ſcripturas, non credentes omnibus prophetis, dicẽtes alijs & alijs ſpiritibus illos propheta ſſe. μέρος enim Græcè, Latinè pars dicitur.

* Mereſtæ.

Samaritæ dicti quod legẽ ſolam cuſtodiunt. Nam prophetas non recipiunt.

Hemerobaptiſtæ, eo quod cotidie veſtimenta ſua & corpora lauent.

De hæreſibus Chriſtianorum.

Qvidam etiam hæretici qui de eccleſia receſſerũt ex nomine autorum ſuorũ nuncupantur. quidam verò ex cauſis quas eligentes inſtituerunt.

Simoniani dicti à Simone magicæ diſciplinę perito, cui Petrus in Actibus apoſtolorũ maledixit, pro eo quòd ab Apoſtolis Spiritus ſancti gratiã pecunia emere voluiſſet. Hi dicũt creaturã nõ à Deo: ſed à virtute quadã ſuperna creatã.

Menandriani à Menandro magno diſcipulo Simonis nuncupati, qui modum nõ à Deo, ſed ab angelis factum eſſe aſſeruit.

Baſilidiani à Baſilide appellati, qui inter reliquas blaſphemias paſſum Ieſum abnegauit.

Nicolaitæ dicti à Nicolao diacono Eccleſiæ Hieroſolymorũ, qui cum Stephano & cæteris cõſtitutus eſt à Petro: qui propter pulchritudinẽ relinquẽs vxorẽ dixerat, vt qui vellet ea vteretur, verſa eſt in ſtuprum talis conſuetudo, vt inuicẽ coniugia mutarentur. Quos Ioannes, in Apocalypſi improbat dicens. *Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum.*

Gnoſtici ꝓpter excellẽtiã ſcientię ſe ita appellare voluerũt. Animã naturã Dei eſſe dicũt, bonum & malũ Deum ſuis dogmatibus fingunt.

Carpocratiani à Carpocrate quodam vocantur: qui dixit Chriſtum hominẽ fuiſſe tantùm, & de vtroq; ſexu progenitum.

Cherinthiani à Cherintho quodã nuncupati. Hi inter cætera circumciſionẽ obſeruãt: mille annos poſt reſurrectionẽ in voluptate carnis futuros prædicant. Vnde & Græcè Chiliaſtæ: Latinè Milliaſtæ ſunt appellati.

Nazaræi dicti qui dum Chriſtum qui à vico Nazarænus eſt appellatus filium Dei confitentur: omnia tamen veteris legis cuſtodiunt.

Ophitæ à colubro nominati ſunt. Coluber enim Græcè ὄφις dicitur. Colunt enim ſerpentẽ, dicentes ipſum in paradiſum induxiſſe virtutis cognitionem.

Valentiniani à Valentino quodã Platonico ſectatore vocati: qui αἰῶνας, id eſt, ſecula quædam in originẽ Dei creatoris induxit: Chriſtũ quoq; de virgine nihil corporis aſſumpſiſſe, ſed per eã quaſi per fiſtulam tranſiſſe aſſeruit.

Apel-

Apellitæ, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum legis Israel: illum igneum affirmans.

Appellitæ quorũ author Appelles, qui dixit Christum non Deum veritate, sed hominem in fantasia apparuisse.

Archontiaci à principibus appellantur, qui vniuersitatem quam Deus condidit: opera esse archangelorum defendunt.

Adamiani vocati, quòd Adę imitentur nuditatem. vnde & nudi orãt, & nudi inter se mares fœminæque conueniunt.

Cainiani proinde sic appellati, quoniã Cain adorant.

Sethiani nomen acceperunt à filio Adam, qui vocatus est Seth, dicentes eundem esse Christum.

Melchisedechiani vocati pro eo, quòd Melchisedech sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

Angelici vocati, quia angelos colunt.

Apostolici hoc sibi nomen ideo præsumpserũt, quòd nihil pòssidẽtes propriũ, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo vtũtur.

Cerdoniani à Cerdone quòdam nominati, qui duo contraria principia asserunt.

Martionistę à Martione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterũ bonum, alterum iustũm Deum asseruit, tanquã duo principia creatoris & bonitatis.

Artoteritæ ab oblatione vocati. Panem enim & caseum offerunt: dicentes primis hominibus oblationem à fructibus terrę & à fructibus ouium fuisse celebratam.

Aquarij appellati, eò quòd aquam solam offerunt in calice sacramenti.

Seueriani à Seuero exorti, vinum non bibunt: vetus Testamentum & resurrectionem non recipiunt.

Tatiani à Tatiano quodam vocati, qui & Encratitæ dicti, quia abominantur carnes.

Alogij vocantur tanquam sine Verbo. λόγος enim Græcè verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Iohannis euangelium & Apocalypsim.]

Cataphrygijs nomen prouinciæ* Cataphrygia dedit, quia ibi extiterunt authores eorum Montanus & Prisca & Maximilla. Hi aduentũ spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt.

* Frigia

Cathari propter munditiam ita se nominauerunt. Gloriantes enim de suis meritis, negãt pœnitentibus veniam peccatorum: Viduas si nupserint, tanquã adulteras damnãt: Mundiores se cæteris prædicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quàm mundos vocarent.

Pauliani à Paulo Samosateno exorti sunt: qui dixit non semper fuisse Christum, sed à Maria sumpsisse initium.

Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati: qui materiam non natam introducẽs, Deo non nato eam comparauit, matremq; elementorum & deam asseruit: quos Apostolus improbat, elementis seruientes.

Manichei à quodam Persa extiteruut: qui vocatus est Manes. Hic Manes duas naturas & substantias introduxit, id est, bonam & malam, & animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuit: Nouum ex parte recipit.

Anomiani, id est, Latinè sine lege dicuntur.

Antropomorphitæ dicti pro eo, quòd simplicitate rustica Deum habere humana membra, quæ in diuinis libris scripta sunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim Græcè, Latinè homo interpretatur: ignorantes vocem Domini qui ait: *Spiritus est Deus*. Incorporeus est enim, nec membris distinguitur: nec corporis mole censetur.

Eraclitæ ab Eraclio authore exorti. Monachos tantùm recipiunt, coniugia respuunt, regna cœlorum paruulos habere non credunt.

Nouatiani à Nouato Romæ vrbis presbytero exorti: qui aduersus Cornelium cathedram pontificalem conatus inuadere, hæresim instituit, nolens apostatas recipere: & rebaptizans baptizatos.

Montani hæretici dicti, quòd tempore persecutionis in montibus latuerunt: qua occasione à catholicæ Ecclesiæ corpore se diuiserunt.

Ebionitæ ab Ebione dicti: siue à paupertate. Christum enim per* prophetam solum verum iustum putant effectum. Vnde competenter Ebionitæ pro paupertate intelligentiæ compellati sunt. Hi semiiudæi sunt: & ita tenent Euangelium, vt legem carnaliter seruent: aduersus quos Apostolus ad Galatas scribens inuehitur.

* propheta. al. profectum, quæ lectio verior est.

Fotiniani à Fotino Gallogræciæ Sirmiæ episcopo nuncupati: qui Ebionitarum hæresim suscitans: asseruit Christum à Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

Aetiani ab Aetio quodam nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

Aetiani ab Aetio quodam sunt vocati. Idemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico Aetij discipulo: ex cuius nomine magis innotuerunt: dissimilem Patri asserentes Filium & Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium.

Origeniani ab Origene authore exorti sunt, dicentes quòd non possit Filius videre Patrem: nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse: & pro diuersitate peccatorum de cœlis vsque ad terras lapsas, diuersa corpora quasi vincula meruisse: eaque causa mundum factum fuisse.

Noetani à quodam Noeto vocati: qui dicebat Christum eundem esse & Patrem, & Spiritum sanctum: ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus non in personis ac-

cipiunt. Vnde & Patripaſsiani vocantur: quia Patrem paſſum aiunt.

Sabelliani ab eodem Noeto pullulaſſe dicuntur: cuius diſcipulum perhibent fuiſſe Sabellium: ex cuius nomine maximè innotuerũt. Vnde & Sabelliani vocati ſunt. Hi vnam perſonam Patris & Filij & Spiritus ſancti aſtruunt.

Arriani ab Ario Alexãdrino presbytero orti ſunt, qui coæternum Patri Filium non agnoſcens: diuerſas in Trinitate ſubſtantias aſſeruit: contra illud quod ait Dominus, dicens: *Ego & Pater vnum ſumus.*

Macedoniani à Macedonio Conſtantinopolitano Epiſcopo dicti ſunt: negantes Deum eſſe Spiritum ſanctum.

Apollinariſtæ ab Apollinare vocati ſunt, dicentes, Chriſtum corpus tantummodo ſine anima ſuſcepiſſe.

Antidicomaritæ appellati ſunt, pro eo quòd Mariæ virginitati contradicunt: aſſerentes eam poſt Chriſtum natum viro ſuo commixtam.

Metangiſmonitę ideo tale nomen acceperũt: quia ἄγγος vas dicitur. Aſſerunt enim eſſe in Patre Filium, tanquã vas minus inter vas maius.

Patriciani à quodã Patricio nuncupati ſunt, qui ſubſtantiam humanę carnis à diabolo conditam dicunt.

Coliuthani à quodam Coliutho nominati, qui dicunt, Deum non facere malum: contra illud quod ſcriptum eſt: *Ego Dominus creans mala.*

Floriani à Florino, qui econtrariò dicunt Deum creaſſe mala: contra id quod ſcriptum eſt: *Fecit Deus omnia bona.*

Donatiſtæ à Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam penè Africam ſua perſuaſione decepit: aſſerẽs minorem Patre Filium, & minorem Filio Spiritum ſanctum: & rebaptizans catholicos.

Bonoſiani à Bonoſo quodam Epiſcopo exorti produſitur: qui Chriſtum filium Dei adoptiuum non proprium aſſerunt.

*Circumcelliones dicti, eò quòd agreſtes ſunt: quos Cotopitas vocant ſupradictæ hæreſis habentes doctrinam. Hi amore martyrij ſemetipſos perimunt, vt violenter de hac vita diſcedentes martyres nominentur.

[Margin: * Circumcelliones.]

Priſcillianiſtæ à Priſcilliano vocati: qui in Hiſpania ex errore Gnoſticorum & Manichęorum, permixtum dogma compoſuit.

Luciferiani à Lucifero Sirmiæ Epiſcopo, qui cõtra Epiſcopos catholicos, qui * Conſtantij perſecutione perfidiæ Arrianorum conſentientes erant, & poſtea correcti * redire in catholicam delegerunt, damnantes, ſiue quòd crediderant, ſiue quòd ſe credidiſſe ſimulauerant: quos Eccleſia catholica materno recipit ſinu: tanquam Petrum poſt fletum negationis. Hanc illi matris charitatem ſuperbè accipientes: eóſque recipere nolentes à communione receſſerunt: & cum ipſo Lucifero authore ſuo, qui manè oriebatur cadere meruerunt.

[Margin: * Conſtantio perſequente. * in catholicã redire delegerunt]

Iouinianiſtæ à Iouiniano quodam monacho dicti: aſſerentes nullam nuptiarum & virginum eſſe diſtantiam: nullumque inter abſtinentes & ſimpliciter epulantes eſſe diſcrimen.

Eluidiani ab Eluidio nominati: qui dicunt poſt natum Chriſtum, alios Mariam filios de viro Ioſeph peperiſſe.

Paterniani à Paterno quodam exorti, qui inferiores corporis partes à diabolo factas opinantur.

Arabici nuncupati, eò quòd in Arabia exorti ſunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in nouiſsimo die vtrumque reſurgere.

Tertullianiſtæ dicti à Tertulliano presbytero Africanæ prouinciæ, ciuitatis Carthaginenſis, animam immortalẽ eſſe, ſed corpoream prædicantes: & animas hominum peccatorum poſt mortem in dæmones verti putantes.

Τεσσαρεσκαιδεκατῖται dicti, quòd xiiij luna paſcha cum Iudæis obſeruandũ contendunt. nam τέσσαρες quatuor, δέκα decem ſignificat.

Nyctages à ſomno nuncupati, quòd vigilias noctis reſpuant: ſuperſtitionem eſſe dicentes: iura temerare diuina, qui noctem ad requiem tribuit.

Pelagiani à Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium diuinæ gratiæ anteponunt, dicentes ſufficere voluntatem ad implenda iuſſa diuina.

Neſtoriani à Neſtorio Conſtantinopolitano Epiſcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam, non Dei, ſed hominis tantummodo aſſeruit genitricem: vt aliam perſonam carnis: aliam faceret Deitatis, neque vnum Chriſtum in verbo Dei & carne credidit, ſed ſeparatum atque ſeiunctim alterum filium Dei: & alterum hominis prædicauit.

Eutychiani dicti ab Eutyche Conſtantinopolitano abbate, qui Chriſtum poſt humanam aſſumptionem negauit exiſtere de duabus naturis, ſed ſolam in eo aſſeruit diuinam naturam eſſe.

Acephali dicti, id eſt, ſine capite, quẽ ſequuntur hęretici. Nullus enim eorum reperitur author à quo exorti ſint. Hi trium Chalcedonenſium capitulorum impugnatores duarum in Chriſto ſubſtantiarum proprietatem negant, & vnam in eius perſona naturam prædicant.

Theodoſiani & Gaianitæ, à Theodoſio & Gaiano appellati, qui temporibus Iuſtiniani principis in Alexãdria populi peruerſi electione vno die ſunt ordinati Epiſcopi. Hi errores Eutichetis & Dioſcori ſequẽtes, Chalcedonenſe conciliũ reſpuunt: ex duabus vnã in Chriſto naturam aſſerunt, quam Theodoſiani corruptam: Gaianitæ incorruptam contendunt.

Gnoitæ & Tritheitæ à Theodoſianis exorti ſunt, ex quibus Gnoitæ ab ignorãtia dicti: quia peruerſitate à qua exorti ſunt, id adijciũt, quòd Chriſti diuinitas ignoret futura, quæ ſunt ſcripta de die & hora nouiſsima: non recordantes Chriſti perſonam in Eſaia loquentis: dies iudicij in

dicij in corde meo. Tritheitę verò vocati, quòd sicut tres personas in Trinitate: ita quoque tres astruunt deos esse, contra illud quod scriptum est: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.*

Sunt & aliæ hæreses sine authore & sine nominibus: ex quibus aliæ triformem putant Deum esse: aliæ Christi diuinitatem passibilem dicunt: aliæ Christi de Patre natiuitati initium temporis dant: aliæ liberationem hominum apud inferos factam Christi descensionem non credunt: aliæ animam imaginem Dei negant: aliæ animas conuerti in dæmones & in quæcunque animalia existimant: aliæ de mundi statu dissentiunt: aliæ innumerabiles mundos opinantur: aliæ aquam Deo coęternam faciunt: aliæ nudis pedibus ambulant: aliæ cum hominibus non manducant.

Hæ sunt hæreses aduersus catholicam fidem exortæ, & ab apostolis & à sanctis Patribus vel Concilijs prędamnatę: quę dum in se multis erroribus diuisæ, inuicem sibi dissentiunt: cõmuni tamen nomine aduersus ecclesiam Dei conspirant. Sed & quicunque aliter Scripturam sacram intelligit quàm sensus Spiritus sancti flagitat, à quo conscripta est: licet de Ecclesia non recesserit, tamen hæreticus potest appellari.

De Philosophis gentium.

PHilosophi Græca appellatione vocantur, qui Latinè amatores sapientiæ interpretantur. Est enim Philosophus qui diuinarum & humanarum rerum scientiam habet: & omnem bene viuendi tramitem tenet. Nomen Philosophorũ primùm à Pythagora fertur exortum. Nam dum anteà Græci veteres sophistas, id est, sapientes aut doctores sapientiæ semetipsos iactantius nominarent: iste interrogatus, quid profiteretur? verecundo nomine philosophum, id est, amatorem sapientiæ se esse respondit: quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris placuit: vt quãtalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel alijs videretur excellere: non nisi philosophus vocaretur. Ijdem autem philosophi triplici genere diuiduntur: nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.

Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe φύσις Græcè vocatur.

Ethici, quia de moribus disputant. Mos enim ἦθος apud Græcos appellatur.

Logici autem, quia in naturis & moribus rationem adiungunt. Ratio enim Græcè λόγος dicitur. Diuisi sunt autem Ethici in hæresibus suis: habentes quidam nomina ex authoribus vt Platonici, Epicurei, Pythagorici: alij à locis conuenticulorum, & stationum suarum, vt Peripatetici, Stoici, Academici.

Platonici à Platone philosopho dicti. Hi enim animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt: & post multos annorum circulos in diuersa corpora redire animas dicunt.

Stoici à loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam Pisianactia appellabant: in qua picta erant gesta sapientium, atq; virorũ fortium historiæ. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex qua & Stoici dicti sunt. Gręcè enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatũ vniforme esse asserunt, dicentes sic: Ille nocens erit, qui paleas furatus fuerit, quàm qui aurum: qui mergum occiderit, quàm qui equum. Nõ enim animal crimen, sed animus facit. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Animam quoq; virtutẽ continentiæ esse negant: affectãt gloriam æternam, cùm se fateantur non esse æternos.

Academici appellati à villa Platonis academia Athenarum, vbi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur: sed sicut fatendum est multa incerta & occulta esse, quæ Deus voluit excedere hominis intelligentiã: sic tamen plurima esse, quæ possint & * sensus penetratione comprehendi. Hanc sectam Archesilaus Cyrinaicus philosophus repperit: cuius sectator fuit Democritus, qui dixit tanquam in puteo alto, ita vt nullus fundus sit: ita in occulto iacere veritatem.

* *sensibus capi, & ratione*

Peripatetici à deambulatione dicti, eò quòd Aristoteles author eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam animæ esse æternam: de reliquo magna ex parte mortalem.

Cynici ab immunditia impudentiæ nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos erat: censentes licitum honestumq; esse palàm cum vxoribus concumbere, quia coniugium iustum est, publicè id prædicantes agendum esse, vt canes in vicis vel plateis. Vnde & à canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum, nomenque traxerunt.

Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho amatore vanitatis non sapientiæ, quem etiam ipsi philosophi porcum nominauerunt: quasi * volutans in cœno carnali, voluptatem corporis summum bonum asserens: qui etiam dixit nulla prouidentia diuina instructum esse aut regi mundum: sed originẽ rerum atomis, id est, insecabilibus ac solidis corporibus assignauit: quorum fortuitis concursionibus vniuersa nascantur & nata sint. Asseruit tamen Deum nihil agere: omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quàm corpus. Vnde & dixit: *Non ero postea quàm mortuus fuero.*

* *volutantẽ*

Gymnosophistæ nudi per opacas Indiæ solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantùm genitalibus tegmina. γυμνὰ enim eò dictum est, quòd iuuenes nudi exercentur in campo, vbi pudenda sola tantùm se operiunt. Hi & à generando se cohibent.

Theologi autem idem sunt qui & Physici. dicti autem Theologi: quoniam in scripturis suis de Deo dixerunt. quorum varia constat opinio, quid Deus esset dum quærerent. Quidam enim corporeo sensu hunc visibilem mundum ex quatuor elementis Deum esse dixerunt: vt Dionysius Stoicus. Alij verò spiritualiter intellexerunt mentem esse Deum: vt Thales Milesius. Quidam animum in omnibus commanentem, & lucidum, vt Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem solutam, vt Cicero. Quidam & spiritum & mentem, vt* Maro. Inuentum enim solummodo Deum non vt inuenerunt exposuerunt: quia euanuerunt in cogitationibus suis. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt. Platonici quidem Deum curatorem & arbitrum & iudicẽ asserunt. Epicurei otiosum & inexercitatũ. De mundo autẽ Platonici affirmant incorporalẽ. Stoici corporalẽ. Epicurus atomis. Pythagoras ex numeris. Eraclitus ex igne. Vnde & Varro ignẽ mundi animũ dicit. proinde quòd in mundo ignis omnia gubernet: sicut animus in nobis. Quam vanissimè: *Qui cùm est*, inquit, *in nobis, ipsi sumus: cùm exit, emorimur.* Ergo & ignis cùm de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt hæreses. Inde αἰῶνες & formę nescio quę inde apud Arium Trinitas nominis, & apud Valentinum, Platonicus furor. Inde Martionis Deus melior de tranquillitate: à Stoicis enim venerat, & vt anima interire dicatur, Epicurus obseruatur: & vt carnis resurrectio negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur: & vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est: & vbi quid de igneo Deo legitur, Eraclitus interuenit. Eadem materia apud hęreticos & philosophos volutatur, idem & re tractatus implicatur.

* Varro

De Poetis.

C

POetæ vnde sint dicti, sic ait Tranquillus: Cùm primùm homines exuta feritate rationem vitæ habere cepissent, seq; ac deos suos nosse, cultum modicum, ac sermonẽ necessarium commenti sibi vtriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitauerunt. Igitur vt templa illis domibus pulchriora, & simulacra corporibus ampliora faciebant: ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putauerunt, laudesq; eorum & verbis illustrioribus & iocundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quæ ποιότης dicitur: poema vocitatum est, eiusque fictores, poetæ.

Vates à vi mentis appellatos Varro auctor est: vel à viendis carminibus, id est, flectendis, hoc est, modulandis: & proinde poetæ Latinè vates olim: & scripta eorum vaticinia dicebantur, quòd vi quadã, & quasi vesania in scribendo commouerentur: vel quòd modis verba connecterent: Viere enim antiquis pro vincire ponentibus, etiam per furorem.

Diuini eodẽ erant nomine: quia & ipsi quoque pleraque versibus efferebant.

Lirici poetæ dicti ἀπὸ τοῦ λύρου, id est, à varietate carminum. Vnde & lira dicta.

Tragœdi dicti, quòd initiò canentibus præmium erat hircus, quem Græci τράγον vocant. Vnde & Horatius:

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.

Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

Comœdi appellati siue à loco, quia circum pagos agebant: quos Græci κῶμας vocant: siue à comessatione. Solebãt enim post cibũ homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum prædicant acta: tragici verò res publicas & regum historias. Item tragicorum argumenta ex rebus luctuosis sunt: comicorum ex rebus lætis.

Duo sunt autem genera comicorum, id est, veteres & noui. Veteres, qui & ioco ridiculares extiterunt, vt Plautus, Actius, Terentius. Noui qui & Satyrici, à quibus generaliter vitia carpuntur, vt Flaccus, Persius, Iunenalis, & alij. Hi enim vniuersorum delicta corripiunt: nec vetabatur eis pessimum quenque describere: nec cuiuslibet peccata moresque reprehendere. Vnde & nudi pinguntur, eò quòd per eos vitia singula denudentur.

Satyrici autem dicti, siue quòd pleni sint omni facundia: siue à saturitate & copia. De pluribus enim simul rebus loquuntur: seu ab illa lance quæ plena diuersis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri: aut à satyris nomen dictum: qui multa habẽt, * ea quæ per violentiam dicuntur.

* eaq; per vinolentiam distribuere dicuntur.

Quidam autem poetæ Theologi dicti sunt: quoniam de dijs carmina faciebant.

Officium autem poetæ in eo est, vt ea quæ verè gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa transducat. Vnde & Lucanus ideo in numero poetarum non ponitur, quia videtur historias composuisse non poema. Apud poetas autem tres characteres sunt dicendi: vnus in quo tantùm poeta loquitur, vt est in libris Virgilij Georgicorum. Alius dramaticus, in quo nusquam poeta loquitur, vt est in Comœdijs & Tragœ. Tertius mixtus, vt est in Æneide. Nam Poeta illic & introductæ personæ loquuntur.

De Sybillis.

SYbillæ generaliter dicuntur omnes fœminæ vates lingua Græca. Nam σιὸς Æolico sermone Deum, βουλὴν Gręci mentem nuncupant, quasi Dei mentem. Proinde igitur, quia diuinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sybillæ nominatæ sunt. sicut enim omnis vir prophetans vel vates dicitur, vel propheta:

pheta: ita omnis fœmina prophetans Sibylla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli eſt.

Decem autem Sibyllæ à doctiſsimis auctoribus traduntur fuiſſe: quarum prima de Perſis fuit: ſecunda Lybica: tertia Delphica in templo Delphici Apollinis genita, quæ ante Troiana bella vaticinata eſt: eiusq; plurimos verſus operi ſuo Homerus inſeruit: quarta Cimmeria in Italia: quinta Erythrea nomine Erophyla in Babylone orta, quæ Græcis Ilium petentibus vaticinata eſt perituram eſſe Troiam, & Homerum mendacia ſcripturum. Dicta autem Erythrea, quia in eadem inſula, eius inuenta ſunt carmina: ſexta Samia, quæ Samonote dicta eſt à Samo inſula, vnde fuit cognominata: ſeptima Cumana nomine Amalthea, quæ nouem libros attulit Tarquinio Priſco, in quibus erant decreta Romana conſcripta. Ipſa eſt & Cumæa, de qua Virgilius:

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.

Dicta autē Cumana à ciuitate Cumis, quę eſt in Campania, cuius ſepulchrum in Sicilia adhuc manet: octaua Helleſpontia in agro Troiano nata, quæ ſcribitur Solonis & Cyri fuiſſe temporibus: nona Phrygia, quæ vaticinata eſt Ancyræ: decima Tiburtina nomine Albunea. Quarum omnia carmina efferuntur: in quibus de Deo & de Chriſto, & gentibus multa ſcripſiſſe manifeſtiſsimè comprobatur. Celebrior autem inter cęteras ac nobilior Erythræa perhibetur.

De Magis.

Magorum primus Zoroaſtes rex Bactrianorum extitit, quem Ninus rex Aſſyriorum prelio interfecit: de quo Ariſtoteles ſcribit, quòd vicies centummillia verſuum ab ipſo condita indicijs voluminum eius declarentur. Hanc artem multa poſt ſecula Democritus ampliauit: quando & Hippocrates medicinæ diſciplina effloruit. Apud Aſſyrios autem magicæ artes copioſę ſunt teſtante Lucano:

*—— quis noſcere * fibra*
Facta queat, quis prodat aues, quis fulgura cœli
Seruet, & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura?

* fabre

Itaque hęc vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorū in toto terrarum orbe plurimis ſeculis valuit. Per quandam ſcientiam futurorum & infernorum, & inuocationes eorum inuenta ſunt aruſpicia, augurationes, & ipſa quæ dicuntur oracula & necromantia. Nec mirū de magorum præſtigijs: quorum in tantū prodiêre maleficiorum artes, vt etiam Moyſi ſimillimis ſignis reſiſterent, vertentes virgas in dracones: aquas in ſanguinem.

Fertur & quædam maga famoſiſsima Circe: quæ ſocios Vlyſsis mutauit in beſtias. Legitur & de ſacrificio, quod Arcades Deo ſuo Lycęo immolabant, ex quo quicunque ſumerent, in beſtiarum formas conuertebantur. Hinc apparet, non eſſe in totū dubium quòd nobilis ille poeta ſcripſit de quadam fœmina, quæ magicis artibus excellebat:

Hæc, inquit, ſe carminibus promittit ſoluere mētes
Quas velit, aſt alijs duras immittere curas.
Siſtere aquam fluuijs, & vertere ſidera retrò,
Nocturnosq; ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.

Quid plura? Si credere fas eſt, de Pythoniſſa, vt prophetæ Samuelis animam de inferni abditis euocaret, & viuorum pręſentaret conſpectibus, ſi tamen animam prophetæ fuiſſe credamus, & non aliquam phantaſmaticā illuſionem ſatanæ fallacia factam.

Prudentius quoq; de Mercurio ſic ait:

Traditur extinctas ſumpto moderamine virgæ
In lucem reuocaſſe animas. ——
Aſt alios damnaſſe neci ——

Et poſt paululum adiecit:

Murmure nam magico tenues excire figuras,
Atq; ſepulchrales ſcitè incantare fauillas,
Vita itidem ſpoliare alios ars noxia nouit.

Magi ſunt qui vulgò malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi & elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac ſine vllo veneni hauſtu violentia tantùm carminis interimunt. Vnde & Lucanus:

Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni
Incantata perit ——.

Dæmonibus enim accitis audent ventilare: vt quiſque ſuos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam ſanguine vtuntur & victimis, & ſæpe contingunt corpora mortuorum.

Necromantici ſunt: quorum præcantationibus videntur reſuſcitati mortui diuinare, & ad interrogata reſpondere. Νεκρὸς enim Græcè mortuus. μαντεία diuinatio nuncupatur: ad quos ſuſcitandos, cadaueri ſanguis adicitur. Nam amare dæmones ſanguinem dicunt. Ideoque quoties necromantia fit: cruor aqua miſcetur, vt colore ſanguinis facilius prouocentur.

Hydromantij ab aqua dicti. Eſt enim hydromantia in aquę inſpectione vmbras dæmonum euocare, & imagines vel ludificationes eorum videre, ibiq; aliqua ab eis audire, vbi adhibito ſanguine etiam inferos perhibentur ſciſcitari. Quod genus diuinationis à Perſis dicitur allatum. Varro dicit diuinationis quatuor eſſe genera, terram, aquam, aerem & ignem. Hinc geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam dictam conſtat.

Diuini dicti, quaſi deo pleni: diuinitate enim ſe plenos * aſsimulant & aſtutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant.

* ſimulans

Duo ſunt autem genera diuinationis: ars & furor.

Incantatores dicti ſunt, qui artem verbis peragunt.

Arioli vocati propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, & funeſta ſacrificia offerunt: ijsque celebritatibus dæmonum reſponſa accipiunt.

Aruſpices nūcupati, quaſi horarū inſpectato-

res: dies enim & horas in agendis negocijs operibusq; custodiunt, & quid per singula tempora obseruare debeat homo, intendunt. Hi etiam exta pecudum inspiciunt, & ex eis futura prædicunt.

Augures verò sunt qui volatus auium & voces intendunt, aliaque signa rerum vel obseruationes improuisas hominibus occurrentes. ijdem & auspices. Nam auspicia sunt quæ iter facientes obseruant. 10

Dicta sunt autem auspicia, quasi auium aspicia: & auguria, quasi auiū garria, hoc est, auium voces & linguæ. Item augurium quasi auigerium quod aues gerunt.

Duo sunt autem genera auspiciorum: vnum ad oculos: alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus: ad aures, vox auium.

Pythones à Pythio Apolline dictæ, quòd is auctor fuerit diuinandi.

Astrologi dicti, eò quòd in astris augurian- 20 tur.

Genethliaci appellati propter natalium con siderationem dierum. Geneses enim hominū per duodecim cœli signa describunt, siderumq; cursu nascentium mores, actus & *euentus prędicare conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitæ qui nascitur. Hi sunt qui vulgò Mathematici vocantur: cuius superstitionis genus Constellationes Latini vocant, id est, notationes siderum, quo- 30 modo se habeat cùm quisque nascitur. Primùm autem ijdem stellarum interpretes magi nuncupabantur: sicut de his legitur qui Euangelio natum Christum annunciauerunt. postea hoc nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia vsque ad Euangelium fuit concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de cœlo interpretaretur.

*euentia

Horoscopi dicti, quòd horas natiuitatis hominum speculantur dissimili & diuerso *fatu. 40

*facto al. fato

Sortilęgi sunt qui sub nomine fictæ religionis per quasdam quas sanctorum sortes vocāt, diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcunq; scripturarum inspectione futura pro mittunt.

Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quæcunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste significare prædicunt. Ad hæc omnia pertinent & ligaturæ execrabilium remediorum, quæ ars medicorum 50 condemnat: siue in præcantationibus, siue in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars dæmonum est ex quadam pestifera societate hominum & angelorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt à Christiano, & omni penitus execratione repudianda atque damnanda.

Auguria autem auium, Phryges primi inuenerunt. 60

Præstigium verò Mercurius primus dicitur inuenisse. Dictum autem præstigium, quòd perstringat aciem oculorum.

Aruspicinæ artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam *Stages. Hic ex horis aruspicinam dictauit: & postea non apparuit. Nam dicitur fabulosè arante quodam rustico subitò hunc ex glebis exiliuisse & aruspicinam dictasse, qua die & mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam mutauerunt.

*Tages. al. Sages. al. Strages.

De paganis.

Pagani ex pagis Atheniensium dicti vbi exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus & pagis gentiles lucos idolaque statuerunt, & à tali initio vocabulum pagani sortiti sunt.

Gentiles sunt, qui sine lege sunt, & nondum crediderunt. dicti autem gentiles, quia ita sunt vt fuerunt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis seruientes: & necdum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupabantur: ipsi dicuntur Græcè Ethnici. Ethnici enim ex Græco in Latinum interpretantur gentiles. ἔθνος enim Græcè, gens dicitur. Post fidem autem non debent vocari gentes, siue gentiles, hi qui ex gentibus credunt: sicut post fidem dici iam non potest Iudęus, testante Paulo apostolo, & dicente iam Christianis: *Quoniam cùm gentes essetis*, hoc est, infideles.

Apostatæ dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum & sacrificiorum contaminationes reuertuntur. Est autem nomen Græcum.

De dijs gentium.

Qvos autem pagani deos asserunt, homines olim fuisse produntur: & pro vniuscuiusque vita vel meritis coli apud suos post mortem cœperunt, vt apud Ægyptum Isis: apud Cretam Iouis: apud Mauros Iuba: apud Latinos Faunus: apud Romanos Quirinus. Eodem quoq; modo apud Athenas Minerua: apud Samum Iuno: apud Paphos Venus: apud Lemnos Vulcanus: apud Naxos Liber: apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus accesserunt poetæ, & compositis carminibus in cœlum eos sustulerunt. Nam quorundam inuentiones artium cultu peperisse dicuntur, vt Esculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt Mercurius, quòd mercibus præest: Liber à libertate. Fuerunt etiam & quidam viri fortes aut vrbium conditores: quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulachra finxerunt: vt haberēt aliquod ex imaginū contemplatione solatium: sed paulatim hunc errorem persuadentibus dæmonibus, ità in posteris constat irrepsisse, vt quos illi pro sola nominis memoria honorauerunt, successores deos existimarent atque colerent.

Simulachrorum vsus exortus est, cùm ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effigies, tanquam in cœlum *receptæ, pro quibus

*receptus

quibus se in terris dæmones colendi supposuerunt, & sibi sacrificari à deceptis & perditis persuaserunt. Simulachra autem à similitudine nuncupata, eò quòd manu artificis ex lapide aliáve materia eorum vultus imitantur, in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo quòd sunt similia: vel pro eo quòd simulata atq; conficta, vnde & falsa sunt. Et notandum quòd Latinus sermo sit, & non Hebræus. Apud eos enim idolum siue simulacrum Ismael dicitur. Iudęi dicunt quòd Ismael primus simulacrum luto fecerit. Gentiles autem primũ Prometheũ simulacra hominũ de luto finxisse perhibẽt: ab eoq; natã esse artẽ simulacra & statuas fingendi. Vnde & poetæ ab eo homines primũ factos esse confingunt figuratè propter effigies. Apud Gręcos autem Cecrops sub quo primùm in arce oliua orta est, & Atheniensium vrbs ex Miuernę appellatione nomen sortita est. Hic primus omniũ Iouem appellauit: simulacra reperit, aras statuit, victimas immolauit: nequáquá istiusmodi rebus in Græcia vnquam visis.

Idolatria idolorũ seruitus siue cultura interpretatur. Nam λατρεία Græcè, Latinè seruitus dicitur: quę quantũ ad veram religionem attinet, nonnisi vni & soli Deo debetur. Hanc sicut impia superbia siue hominum, siue dęmonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit: ita pia humilitas vel hominum vel angelorũ sanctorum sibi oblatam recusat, & cui debetur ostendit. Idolum autem est simulacrum quod humana effigie factum & consecratum est: iuxta vocabuli interpretationem. εἶδος enim Græcè formam sonat, & ab eo per diminutionem idolum deductum: quod apud nos formulã facit. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde idolatria omnis circa idolum famulatus & seruitus. Quidam verò Latinè ignorãtes, Græcè imperitè dicũt, idolum ex dolo sumpsisse nomen, quòd diabolus creaturæ cultum diuini nominis inuexit.

Dæmonas à Græcis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est peritos ac rerum præscios. Pręsciunt enim futura multa: vnde & solent respõsa aliqua dare. Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanæ: partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimæ vitæ: partim per Dei iussum angelica reuelatione. hi corporum aereorũ natura vigent. Ante transgresionẽ quidem cœlestia corpora gerebãt. Lapsi verò, in aeream qualitatem cõuersi sunt: nec aeris: illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere * perpesi sunt, qui eis quasi carcer est vsq; ad tempus iudicij. Hi sunt prævaricatores angeli: quorum princeps diabolus est.

* permissi

Diabolus Hebraicè dicitur deorsum fluens: quia quietus in cœli culmine stare cõtemsit: sed superbiæ pondere deorsum corruens cecidit. Græcè verò diabolus criminator vocatur, vel quòd crimina quę ipse inlicit ad Deum referat: vel quia electorum innocẽtiam criminibus accuset fictis: vnde & in Apocalypsi voce angelica dicitur: *Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac nocte.* Satanas in Latinũ sonat aduersarius siue transgressor. Ipse enim est aduersarius, qui est veritatis inimicus: & semper sanctorũ virtutibus contraire nititur. Ipse & transgressor, quia præuaricator effectus in veritate qua conditus est, non stetit. Idem & tentator, quia tentandam iustorum innocentiã postulat: sicut in Iob scribitur.

Antichristus appellatur, quòd contra Christum venturus est: non quomodo quidam simplices intelligunt: Antichristũ ideo dictũ, quòd ante Christum venturus sit, & post eum veniat Christus: Non sic, sed antichristus Græcè dicitur: quod est Latinè contrarius Christo. ἀντὶ enim Græcè in Latinũ contra significat. Christũ enim se mentietur dum venerit, & contra eum dimicabit: & aduersabitur sacramentis Christi, vt veritatis eius euangeliũ soluat. Nam & templum Hierosolymis reparare, & omnes veteris legis ceremonias restaurare tentabit. Sed & ille Antichristus est qui negat esse Dominum Christum. Cõtrarius enim Christo est. Omnes enim qui exeunt de Ecclesia & ab vnitate fidei pręciduntur, & ipsi Antichristi sunt.

Bel, idolum Babylonium est, quod interpretatur vetus. fuit enim hic Belus pater Nini primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum appellant: quod nomen & apud Assyrios & apud Afros postea cultũ est: vnde & lingua Punica * Bal Deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel vocatur, quadam sacrorum suorum ratione, & Saturnus & sol.

* Baal

Beelfegor interpretatur simulachrum ignominiæ. Idolum enim fuit Moab cognomento Baal super montem Fegor: quem Latini Priapũ vocant, deum hortorũ. Fuit enim de Lapsaco ciuitate Hellespõti, de qua pulsus est, & propter virilis membri magnitudinem in numerũ deorum suorum eum Gręci transtulerunt, & in nomine sacrauerunt hortorum: vnde & dicitur præesse hortis, propter eorum fœcunditatem.

Beelzebub idolum fuit Accaron, quòd interpretatur vir muscarũ. Zebub autem musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum, ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idololatriæ: siue propter immunditiam.

Belial sine iugo: Belial Hebraicè bel dicitur, idolum Niniuitarum.

Behemoth ex Hebræa voce in Latinam linguam animal sonat: propter quod de excelsis ad terrena cecidit, & pro merito suo vt animal brutum effectus sit. Ipse est & Leuiathan, id est, serpens de aquis, quia in huius seculi mari, volubili versatur astutia. Leuiathan autem interpretatur additamentum eorũ, quorum scilicet, nisi hominum: quibus in paradiso semel per culpam præuaricationis intulit mortem, & hanc vsque ad æternam mortem quotidie persuadendo * adducit vel extendit.

* adicit

Quædam autẽ nomina deorum suorũ gentiles per vanas fabulas ad rationes Physicas co-

nantur traducere: eaque in causis elementorum composita esse interpretantur: sed hoc à poetis totum fictum est, vt Deos suos ornarent aliquibus figuris: quos perditos ac dedecoris, infamia plenos fuisse historiæ confitentur. Omnino enim fingendi locus vacat, vbi veritas cessat.

Saturnus origo deorum & totius posteritatis à paganis designatur. Hunc Latini à satu appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium perineat rerum, vel à temporis longitudine, quòd saturetur annis. Vnde eum Græci χρόνον nomen habere dicunt, id est, tempus, quod filios suos fertur deuorasse, hoc est, annos, quos tempus produxerit in se reuoluit, vel eò quòd semina vnde oriuntur iterũ redeunt. Hunc Cœli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in cœlo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturã significandam: vel propter tempora & annos quòd in se redeant, vel propter sapientiam quòd intus acuta sit. In aliquibus autem ciuitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant: quia Saturnum poetæ liberos suos deuorasse solitum tradiderunt.

Iouis fertur à iuuando dictus, & Iupiter quasi iuvans pater, hoc est, omnibus præstans. Hunc & priuato titulo Iouem optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis: impudicus in extraneis, quem modò taurum fingunt propter Europæ raptum: fuit enim in naui cuius insigne erat taurus, modò Danaes per imbrem aureum appetisse concubitum: vbi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptã: modò in similitudinem aquilæ fuisse, propter quod puerum ad stuprum rapuerit: modò serpẽtem, quia reptauerit: & cygnum, quia cantauerit. Et ideo non figuræ istæ sunt: sed * plana de veritate scelera. vnde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant.

* planè

Ianum dicũt quasi mundi vel cœli mensium ianuam: duas Iani facies faciunt, propter orientem & occidẽtem. Cùm verò faciunt eum quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa siue tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non deum faciunt.

Neptunum aquas mundi prædicant, & dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.

Vulcanum volunt ignem: & dictus Vulcanus quasi volans candor, vel quasi volicanus, quòd per aerem volet. Ignis enim de nubibus nascitur. Vnde etiã Homerus dicit eum præcipitatum de aere in terras: quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de fœmore Iunonis fingitur natus, quòd fulmina de imo aere nascuntur. Claudus autẽ dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam est rectus ignis, sed quasi claudus eiusmodi speciem motumq; habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullũ metalli genus fundi extẽdiq; potest.

Pluton Græcè, Latinè Diespiter vel Ditis pater, quem alij Orcum vocant, quasi receptorem mortium. Vnde & orca nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse & Græcè Charon.

Liberum à liberamento appellatum volunt, quòd quasi mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur, quòd idem Liber muliebri & delicato corpore pingitur. Dicunt enim mulieres ei attributas, & vinum propter excitandam libidinem. Vnde & frons eius pampino cingitur: sed ideo coronam viteam & cornu habet, quia cùm gratè & moderatè vinũ bibitur lætitiam præstat: cùm vltra modum, excitat lites: id est, quasi cornua dat. Idem autem & Lyæus ἀπὸ τοῦ λύειν, quòd multo vino membra soluantur. Iste & Græcè Διόνυσος à monte Indiæ Niso, vbi dicitur esse nutritus. Cæterùm est Nisa ciuitas, in qua colitur idem & Liber, vnde Nisæus dictus est.

Mercurius sermonem interpretatur. Nam ideo Mercurius quasi medius currens dicitur appellatus, quòd sermo currat inter homines medius. Ideo & Ἑρμῆς Græcè, quod sermo vel interpretatio, quæ ad sermonem vtique pertinet, ἑρμηνεία dicitur. Ideo & mercibus præesse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Vnde & velox & errans inducitur: alas enim eius in capite & in pedibus, significare volucrem fieri per aera sermonem. Nuncium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur. Ideo autẽ hunc furti magistrum dicũt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet qua serpentes diuidit, id est venena. Nam bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur: vnde & secundum Liuium legati pacis Caduceatores dicuntur. Sicut enim per feciales bella indicebãtur, ita pax per caduceatores fiebat.

Hermes autem Græcè dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας Latinè interpres, qui ob virtutem multarúmque artium scientiam Trimegistus ter maximus nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, hæc ratio dicitur, quòd inter omnia animalia canis sagacissimum genus & perspicax habeatur.

Martem deum belli esse dicunt, & Martem appellatum: quia per viros pugnatur, vt sit Mars quasi mas: licet & tria sunt genera consuetudinum, sicut Scytharum: vbi & fœminæ & viri in pugnam eunt. Amazonum, vbi solæ fœminæ: Romanorum aliarumq; gentium, vbi soli mares. Item Martem dicunt quasi effectorem mortium. Nam à Marte mors nuncupatur. Vnde & adulterum dicunt, quia belligerãtibus incertus est. Quòd verò nudo pectore stat, vt bello se quisq; sine formidine cordis obijciat. Mars autem * apud Græcos Gradiuus dicitur, eò quòd in bello gradum inferãt qui pugnant, aut quòd impigrè gradiantur.

* Hæc verba apud Græcos superflua esse puto

Apollinẽ quamuis diuinatorem & medicum vellent, ipsum tamen solem etiã dixerunt, quasi solum. Ipsum Titan, quasi vnum ex Titanis, qui aduer-

aduersum Iouem bellum non fecit. Ipsum Phœbum * quasi ephebum, hoc est, adolescentẽ. vnde & sol puer pingitur, eò quòd quotidie oriatur, & noua luce nascatur. Pythium quoq; eundem Apollinẽ vocari aiunt: à Pythone immensæ molis serpẽte: cuius nõ magis venena quàm magnitudo terrebat. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens nominis quoq; spolia reportavit, vt Pythius vocaretur. Vnde & ob insigne victoriæ Pythia sacra celebranda constituit.

* potius ἀπὸ τοῦ φοιβᾶν, id est, purgare

Dianam quoq; sororem eius similiter lunã & viarum pręsidem aiunt. Vnde & virginẽ volunt, quòd via nihil pariat, & ideo ambo sagittas habere fingũtur, quòd ipsa duo sidera de cœlo radios vsque ad terras emittunt: Dianam autem vocatam quasi Duanam, quòd luna die ac nocte appareat. Ipsam & Lucinam asseuerant, eò quòd luceat. Eandem & Triuiam quòd tribus fingatur figuris. De qua Virgilius:

— Tria virginis ora Dianæ.

quia eadẽ luna, eadem Diana, & eadem Proserpina vocatur. Sed cùm luna fingitur:

— Sublustri splendet amictu.
Cùm succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Cùm subnixa sedet solio, Plutonia coniunx.

Latonia autem Diana, eò quòd Latonis fuerit filia.

Cererem, id est, terram à creandis frugibus asserunt dictam: appellantes eam nominibus plurimis. dicunt etiam eam & Opem, quòd opere melior fiat terra.

Proserpinam, quòd ex ea proserpant fruges.

Vestam, quòd herbis vel varijs vestita sit rebus, vel à vi sua stando: Eandem & Tellurem & Matrem magnam fingunt: turritam cum timpana & gallo & strepitu cymbalorum. Matrem vocatam, quòd plurima pariat: magnam, quòd cibum gignat: almam, quia vniuersa animalia fructibus suis alit. Est enim alimẽtorum nutrix terra. quòd simulacrũ eius cum claui fingitur: quia tellus hyeme clauditur, Vere aperitur, vt fruges nascatur. Quòd timpanum habet, significari volunt orbẽ terræ. Quòd curru vehitur, dicitur, quia ipsa est terra quæ pendet in aere. Quòd sustinetur rotis: quia mundus rotatur & volubilis est. Quòd leones illi subijciunt mansuetos, vt ostendant, nullum genus esse terræ tam ferũ quod nõ subigi possit aut superari ab ea. Quòd in capite turritam gestat coronam, ostenditur superpositas terræ ciuitates, quasi insignitas turribus constare. Quòd sedes finguntur circa eam: quia cũ omnia moueantur: ipsam nõ moueri. Quòd Corybantes eius ministri cũ strictis gladijs esse fingũtur, vt significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quòd gallos huic deæ vt seruirent fecerunt, significant qui semine indigeant, terram sequi oportere. In eo quippe omnia reperiri. Quòd se apud eam iactant, præcipitur, inquiunt, vt qui terrã colunt ne sedeant: semper enim esse quòd agant. Cymbalorum autem æreorum sonitus: ferramentorum crepitus in colendis agris: & ideo ære, quòd terram antiqui colebant ære, prius quàm ferrum esset inuentũ. Eandem Vestam & ignem esse perhibent: quia terrã ignem habere non dubium est: vt ex Æthna Vulcanoq; datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inuiolabile sit elementum: nihilque nasci possit ex eo: quippe qui omnia quæ arripuerit absumat. Ouidius in Fastis:

Nec tu aliud Vestã, quàm viuam intellige flãmam,
Nataq; de flamma corpora nuda vides.

propterea & virgines ei seruire dicuntur, eò quòd sicut de virgine: ita nihil ex igne nascatur.

Iunonem dicunt quasi ianonẽ, id est, ianuam, pro purgationibus fœminarum, eò quòd quasi portas matrum natorũ pandat, id est, nubentiũ maritis. Sed hoc philosophi. Poetæ autem Iunonẽ Iouis asserunt sororem & coniugẽ: ignem enim & aerem Iouem: aquam & terrã Iunonem interpretantur. quorum duorum permixtione vniuersa gignuntur. Et sororem dicunt, quòd mundi pars est. Coniugem, quòd * commixta corda tundit. Vnde & Virgilius:

* mista concordat

Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium descendit —.

Minerua apud Græcos ἀθήνη dicitur, * id est, fœmina. Apud Latinos autem Mineruam vocatam quasi deam & munus artium variarum. Hanc enim inuentricem multorũ ingeniorum perhibẽt, & inde eam artem & rationem interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri. Quæ ratio, quia ex solo animo nascitur, animumq; putant esse in capite & in cerebro: ideo eam dicunt de capite Iouis esse natam: quia sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. In cuius pectore ideò caput Gorgonis fingitur, quòd illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac saxeos comprobat: quod & in antiquis Imperatorũ statuis cernimus in medio pectore loricę, propter insinuandam sapientiam & virtutem. hæc Minerua & Tritonia dicitur. Triton enim Africæ palus est, circa quã fertur virginali apparuisse ætate: propter quod Tritonia nuncupata est. Vnde & tanto proclivius dea credita est: quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est: vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id est, ab hastæ concussione, vel quòd Pallantem gigantem occiderit.

* potius quasi ἀθήλη, quòd lactata non sit

Venerem exinde dicunt nuncupatam, quòd sine * vi fœmina esse virgo non desinat. Hanc Græci ἀφροδίτην vocant propter spumam sanguinis generantem. ἀφρὸς enim Græcè spuma vocatur. Quod autem fingunt Iouem Saturno Cœlo patri genitalia abscidisse: & sanguinem fluxisse in mare: atq; ex spuma maris concreta Venus nata est: illud aiunt, quòd per coitum salsi humoris substantia est: & inde ἀφροδίτην Venerem dici, quia coitus spuma est sanguinis, quæ ex succo viscerum liquido salsoq; constat. Ideo autem Venerẽ, Vulcani dicunt vxorem, quia Venereũ officium nõ sine calore consistit. vnde & frigidus in Venerem senior. Nam

* viro

Saturnus dicitur Cœlo patri virilia amputasse, quæ in mare cadentia Venerem creauerunt. Ideo fingitur, quia nisi humor de cœlo in terram descenderit, nihil creatur.

Cupidinem vocatũ ferunt propter amorem. Est enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur: quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia stultus & irrationabilis amor. Sagittã & facem tenere fingitur. Sagittam, quia amor cor vulnerat: facem, quia inflammat.

Pan dicunt Græci, Latini Syluanum: deum rusticorum, quem in naturæ similitudinem formauerunt: vnde & Pan dictus est; id est, omne. Fingunt enim eum ex vniuersali elementorum specie. Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis & lunæ. Distinctam maculis habet pellem, propter cœli sidera. Rubet eius facies, ad similitudinem ætheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter armoniam cœli in qua septem sunt soni & septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus est conuestita & agitur ventis. Pars eius inferior fœda est, propter arbores & feras & pecudes. Caprinas vngulas habet, vt soliditatem terræ ostendat, quem volunt rerum & totius naturæ deum: vnde & Pan quasi omnia dicunt.

Isis lingua Ægyptiorũ terra appellatur: quam Isin volunt esse. Fuit enim Isis regina Ægyptiorum Inachi regis filia, quæ de Græcia veniens Ægyptios literas docuit, & terras colere instituit, propter quod & terrã eius nomine appellauerunt.

Serapis omniũ maximus Ægyptiorũ Deus. Ipse est Apis rex Argiuorũ, qui nauibus transuectus in Ægyptũ, cùm ibidẽ mortuus fuisset, Serapis appellatus est, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quam Sarcophagum vocant, σορὸς Græcè dicitur, & ibi eum venerari sepultũ ceperunt, priusquam templum eius esset instructũ, velut σορὸς. Sed Apis Sorapis primò: deinde vna litera cõmutata Serapis dictus est.

Apis fuit apud Ægyptios taurus Serapi consecratus, & ab eo ita cognominatus: quem Ægyptus ad instar numinis colebat, eò quòd de futuris daret quædam manifesta signa. Apparebat enim in Memphis. Quem centũ antistites prosequebãtur & repentè velut limphatici præcinebant. Huius capitis imaginem sibi in heremo * videri fecerunt. [* Indai]

Fauni à fando velut ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quòd voce non signis ostendere viderentur futura. In lucis enim consulebãtur à paganis: & responsa illis non signis, sed vocibus dabant.

Genium dicunt quòd quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu à gignendis liberis: vnde & geniales lecti dicebantur à gentibus, qui nouo marito sternebantur.

Hæc & alia sunt gentilium fabulosa figmenta, quæ interpretata sic habentur, vt ea non intellecta damnabiliter tamen adorent.

Fatum autem dicunt esse quicquid dij fantur: quicquid Iupiter fatur. A fando igitur fatum dicunt, id est, à loquendo. Quòd nisi hoc nomẽ iam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare: rationabiliter possemus à fando fatum appellare. Non enim abnuere possumus esse scriptum in literis sanctis: Semel locutus est Deus: duo hæc audiui, &c. Quod enim dictum est, semel locutus est, intelligitur immobiliter, hoc est incõmutabiliter est locutus, sicut nouit incommutabiliter omnia quæ futura sunt, & quæ ipse facturus est.

Tria autem fata fingunt in colo & fuso, digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netum atque inuolutum est: præsens, quod inter digitos nentis traijcitur: futurum, in lana quæ colo implicata est: & quod adhuc per digitos nentis ad fusum tanquam præsens ad præteritum traijciendum est.

Parcas dicunt κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quòd minimè parcant. Quas tres esse voluerunt: vnam, quæ vitam hominis ordiatur: alteram, quæ contexat: tertiam, quæ rumpat. Incipimus enim cùm nascimur: sumus, cùm viuimus: definimus cùm interimus.

Fortunam à fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quandam res humanas varijs casibus & fortuitis illudentem: vnde & cæcam appellant, eò quòd passim in quoslibet incurrens sine vllo examine meritorum, & ad bonos & ad malos venit. Fatum autem à fortuna separant: & fortunam quasi sit in his quæ fortuitu veniunt, nulla palàm causa. Fatum verò appositum singulis & statutum aiunt.

Aiunt & tres furias fœminas crinitas serpentibus, propter tres * effectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, vt nec famæ nec periculi sui respectum habere permittant. Ira quæ vindictam cupit: cupiditas quæ desiderat opes: libido quæ appetit voluptates. Quæ ideo furiæ appellantur: quòd stimulis suis mentem feriant, & quietam esse non sinant. [* affectus]

Nymphas deas aquarum putant, dictas à nubibus. Nam ex nubibus aquæ: vnde deriuatum est nymphas aquarum deas, quasi * numina limpharum. Ipsas autem dicunt & Musas, quas & nymphas, nec immeritò. Nam aquæ motus musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. Nymphas quippe montium Oreades dicunt: syluarum, Dryades: fontium, Hamadryades: camporum, Naiades: maris Nereides. [* nomina]

Heroas dicunt à Iunone traxisse nomen: Græcè enim Iuno ἥρη appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum Græcorum fabulam ἥρως fuit nuncupatus: hoc videlicet velut mysticum significante fabula, quòd aer Iunoni deputetur, vbi volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, quasi ἀηρῶας, id est, viros aerios & cœlo dignos propter sapientiam & fortitudinem.

Penates

Penates gentiles dicebant omnes deos, quos domi colebant. Et penates dicti, quòd essent in penetralibus, id est, in secretis. Hi dij quomodo vocabantur, vel quæ nomina habuerint ignoratur.

Manes dicunt deos mortuorum, quorũ potestatem inter lunam & terram asserunt: à quibus & mane dictum existimant: quos putant ab aere, qui manus, id est, rarus est, manes dictos: siue quia latè manant per auras: siue quia mites sunt in manibus, contrario nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos κατ' ἀντίφρασιν dici manes, hoc est, mites ac modestos, cùm sint terribiles & immanes: vt Parcas, vt Eumenides.

Laruas ex hominibus factos dęmones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur, terrere parvulos, in angulis garrire tenebrosis.

Lamias quas fabulæ tradunt infantes corripere ac laniare solitas, à laniando specialiter dictas.

Pilosi qui Græcè * panitę Latinè incubi appellantur: siue iniui ab ineundo passim cum animalibus. Vnde & incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est, stuprando. Sæpe enim improbi existunt etiam mulieribus, & earum peragunt concubitum: quas dæmones Galli Dusios nuncupant, quia assiduè hanc peragunt immunditiam. Quem autem vulgò incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficarium dicunt. ad quem Horatius dicit:

Faune Nimpharum fugientium amator,
Per meos fines & aprica rura, Lenis incedas.

* πανίσκοι

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM
SIVE ETYMOLOGIARVM
LIBER IX.

CAPITA LIBRI NONI.

De linguis gentium.

Linguarum diuersitas exorta est in ędificatione turris post diluuium. Nam prius quã superbia turris illius in diuersos signorũ sonos humanam diuideret societatem, vna omnium nationum lingua fuit, quæ Hebræa vocatur, qua Patriarchæ & prophetæ vsi sunt non solũ in sermonibus suis, verùm etiã in literis sacris. Initio autẽ quot gentes, tot linguę fuerunt: deinde plures gentes quàm linguæ, quia ex vna lingua multæ gentes sunt exortæ.

Linguæ autem dictæ in hoc loco pro verbis, quæ per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur: sicut os dici solet pro verbis: sicut manus pro literis.

Tres autem sunt linguæ sacræ, Hebræa, Gręca, Latina, quæ toto orbe maximè excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini à Pilato fuit causa eius scripta. Vnde & propter obscuritatẽ sanctarum scripturarũ harum triũ linguarũ cognitio necessaria est, vt ad alteram recurratur, si quam dubitationem nominis vel interpretationis sermo vnius linguæ attulerit.

Græca autem lingua inter cæteras gentium clarior habetur. Est enim Latinis & omnibus linguis sonantior: cuius varietas in quinq; partibus discernitur. Quarum prima dicitur κοινὴ, id est, mixta: siue communis, qua omnes vtuntur. Secunda Attica, videlicet Atheniensis: qua vsi sunt omnes Græciæ auctores. Tertia Dorica, quam habent Ægyptij & Syri. Quarta Ionica. Quinta Æolica, qua se Æoles locutos dixerunt, & sunt in obseruatione Græcæ linguæ eiusmodi certa discrimina. Sermo enim eorum ita est dispartitus.

Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est, Priscam, Latinam, Romanam, Mistam. Prisca est qua vetustissimi Italię sub Iano & Saturno sunt vsi incondita, vt se habeant carmina Saliorum. Latina, quam sub Latino & & regibus Tusciæ cæteri in Latio sunt locuti: ex qua fuerunt duodecim tabulæ scriptæ. Romana quæ post reges exactos à populo Romano gesta est: * quam Neuius, Plautus, Ennius, Virgilius poetæ: ex oratoribus Gracchus & Cicero vel cæteri * effuderunt. Mixta quæ post imperium latius promotũ simul cum moribus & hominibus in Romanam ciuitatem irrupit: integritatem verbi per solœcismos & barbarismos corrumpens.

* qua
* effulserũt

Omnes autẽ Orientis gentes in gutture linguam & verba collidunt: sicut Hebræi & Syri. Omnes mediterraneæ gentes in palato sermo-

nes feriunt: ſicut Græci & Aſiani. Omnes occidentis gentes verba in dentibus frangunt: ſicut Itali & Hiſpani.

Syrus & Chaldęus, vicinus Hebręo eſt in ſermone: conſonans in plerisq; & literarum ſono. Quidam autem arbitrantur linguam ipſam eſſe Chaldæam, quia Abraham de Chaldæis fuit. Quòd ſi hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebræi pueri linguam quam nouerant doceri iubentur?

Omnem autem linguam vnuſquiſq; hominũ ſiue Græcam, ſiue Latinam, ſiue cæterarũ gentium aut audiendo poteſt tenere, aut legendo, aut ex pręceptore accipere. Cùm autem omniũ linguarum ſcientia difficilis cuiquam ſit: nemo tamẽ tam deſidioſus eſt, vt in ſua gente poſitus ſuæ gentis linguam neſciat. Nam quid aliud putandus eſt niſi animalium brutorum deterior? Illa enim propriè vocis clamorem exprimunt: iſte deterior, qui propriæ lingue caret notitia.

Cuiuſmodi autem lingua locutus eſt Deus in principio mundi cùm diceret: *Fiat lux*, difficile eſt inuenire. Nondum enim erant linguæ. Item qua lingua inſonuit poſtea exterioribus hominũ auribus, maximè ad primũ hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter inſonuit vox dicentis Dei: *Tu es filius meus dilectus*, vbi à quibuſdã creditur illa lingua vna & ſola quæ fuit antequã eſſet linguarum diuerſitas. In diuerſis autem gentibus creditur quòd eadem illis lingua Deus loquatur, qua ipſi homines vtuntur, vt ab eis intelligatur. Loquitur autem Deus hominibus non per ſubſtantiam inuiſibilem: ſed per creaturam corporalem, per quam & hominibus apparere voluit, quando locutus eſt. Dicit autem Apoſtolus: *Si linguis hominum loquar & angelorum*. vbi quæritur: Qua lingua angeli loquantur: non quòd angelorum aliquæ ſint linguæ, ſed hoc per exaggerationem dicitur: Item quæritur, qua lingua in futurum homines loquantur. nuſquam reperitur. Nam dicit Apoſtolus: *Siue linguæ ceſſabunt*. Ideo autem prius de linguis ac deinde de gentibus poſuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguæ exortæ ſunt.

De gentium vocabulis.

GEns eſt multitudo ab vno principio orta: ſiue ab alia natione ſecundum propriam collectionem diſtincta: vt, Græciæ, Aſiæ. Hinc & gentilitas dicitur. Gens appellata propter generationem familiarum, id eſt, à gignendo: ſicut natio à naſcẽdo. Gentes autẽ à quibus diuiſa eſt terra quindecim ſunt: de Iaphet triginta & vna: de Cham viginti ſeptem: de Sem quinq;: quæ fiunt per ſeptuaginta tres, vel potius vt ratio declarat, ſeptuaginta duæ, totidem que linguæ, quæ terras eſſe ceperunt: quæque creſcendo prouincias & inſulas impleuerunt. Filij Sem quinque, ſingulariter gentes ſingulas procrearunt. Quorum primus Elam: à quo Elamitę principes Perſidis: ſecundus Aſſur, à quo Aſſyriorum pullulauit imperium: tertius Arfaxat, à quo Chaldæorum gens exorta eſt: quartus Ludi, à quo Lydij: quintus Aram, à quo Syri: quorum metropolis fuit Damaſcus.

Filij Aram nepotes Sem quatuor Hus & Vl, & Gether & Meſa. Hus Traconitidis conditor, qui inter Paleſtinam & Cœloſiriam tenuit principatum. vnde fuit Iob ſecundum quod ſcriptum eſt: *Vir erat in terra Hus nomine Iob*: ſecundus Vl, à quo Armenij: tertius Gether, à quo Carmenij ſiue Carij: quartus Meſa, à quo ſunt ij qui vocantur Meones.

Poſteritas Arfaxat, filij Sem, Heber nepos Arfaxat, à quo Hebræi ſunt. Ietan filius Heber, à quo Indorum gens orta eſt. Sale filius Ietan, à quo Bactriani: licet eos alij Scytharũ exules ſuſpicentur.

Iſmael filius Abraham, à quo Iſmaelitæ, qui nunc corrupto nomine Saraceni, quaſi à Sara, & Agareni ab Agar.

Nabaioth filius Iſmael, à quo Nabathei, qui ab Euphrate in mare rubrum habitant.

Moab & Ammon filij Loth, à quibus Moabitæ & Ammonitæ.

Edom filius Eſau, à quo Idumæi. Hæ ſunt gentes, quæ de Sem ſtirpe deſcendunt, poſſidentes terram meridianam: ab ortu Solis vſq; ad Phœnices.

Filij Cham quatuor, à quibus ortæ ſunt gentes hæ,

Chus à quo progeniti Æthiopes.

Meſraim à quo Ægyptij perhibentur exorti.

Phut à quo Lybij. Vnde & Mauritaniæ fluuius vſque in pręſens dicitur Phut: omniſque circa eum regio Phuthenſis.

Chanaan, à quo Afri & Phœnices & Chanaæorum decem gentes.

Item ex nepotibus Cham filij Chus nepotes Cham ſex.

Filij Chus Saba, Euilat, Sabata, Rema, Saba * & Cuſa. [* Zuza.]

Saba, à quo progeniti & appellati Sabæi: de quibus Virgilius: —*Solis eſt thurea virga Sabæis.*

Euila, à quo Getuli in parte remotioris Aphricæ heremo cohærentes.

Sabata, à quo Sabateni, qui nunc Aſtabari nominantur.

Rema verò & Saba & * Cuſa paulatim antiqua vocabula perdiderunt: & quæ nunc à veteribus habeant ignoratur. [* Zuza.]

Filij Rema, Saba & Dadan. Hîc autem Saba per ſchin literam ſcribitur in Hebræo: ille autem ſuperior Saba per ſamech, à quo appellantur Sabęi: interpretatur autẽ nunc Saba Arabia.

Dadan, à quo gens eſt Æthiopiæ in occidentali plaga.

Filij Meſraim Labin, à quo Lybij, qui quondam Phuthei vocantur.

Ceſloim, à quo Philiſtim: quos veteres ἀλλοφύλους, nos modò correptè Palęſtinos vocamus.

Cæteræ ſex gentes ignotæ ſunt, quæ bello Æthiopico ſubuerſæ, vſq; ad obliuionem præteri-

teritorum nominum peruenerunt.

Filij Chanaan vndecim, ex quo Chananeorũ decem gentes: quorum terram ijs expulsis Iudæi possederunt. Quorũ primogenitus Sidon. à quo Sidones. Vnde & vrbs eorum in Phœnice Sidon vocatur.

Secundus Eth. à quo Ethei. tercius Iebus à quo Iebusæi. quorum fuit Hierusalem. Quartus Amorreus, à quo Amorrẹi. Quintus Iergeseus, à quo Iergesei. Sextus Euæus, à quo Euẹi. Ipsi sunt Gabaonitẹ, à ciuitate eorum Gabaon: qui supplices venerunt ad Iosue. Septimus Arachæus qui Achas condidit oppidum contra Tripolim in radicib⁹ Libani situm. Octauus Aseneus, à quo Asenei. Nonus Aradius, à quo Aradij, qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnicis littore separatam. Decimus Amareus, à quo Syriæ nobilis ciuitas quæ vocatur Cœlis. Vndecimus Amatheus. Hæ sunt gentes de stirpe Chã, quæ à Sidone vsque ad Gaditanũ fretum omnem meridianam partem tenent.

Item tribus Filiorum Iaphet. Filij aũt Iaphet septem nominantur: Gomer, ex quo Galatæ, id est galli.

Magog, à quo arbitrãtur Scythas & Gothos traxisse originem.

Maday, à quo Medos existere putant.

Iuuan, à quo Iones, qui & Græci. Vnde & mare Ionium.

Tubal, à quo Iberi, qui & Hispani, licet quidã ex eo & Italos suspicentur.

Mosoch, ex quo Cappadoces sunt. Vnde & vrbs apud eos usq; hodie Maleca dicitur.

Tyras, à quo Thraces, quorum non satis immutatum vocabulum est, quasi Traces,

Filij Gomer nepotis Iaphet. Ascanaz, à quo Sarmatæ quos Græci Reginos vocant.

Rifan, à quo Paflagones.

Gotorna, à quo sunt Phryges.

Filij Iuuan Elisa, à quibus Græci Helisæi qui vocantur Aeolides. Vndẹ & lingua quinta Græcè Aeolis appellatur.

Tarsis, à quo Silices, vt Iosephus arbitratur. Vnde & metropolis ciuitas eorum Tarsis dicitur.

Cethim, à quo Cithei, id est Ciprij, à quibus hodieq; vrbs * Scithia nominatur.

*Cithium.

Dodanim, à quo Rhodij.

Hæ sunt gentes de stirpe Iaphet, quæ à Tauro monte ad aquilonem mediam partem Asiæ, & omnem Europam vsque ad Oceanum Britannicum possident, nomina & locis & gentibus relinquentes, de quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent vt fuerunt. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt: ita vt hodieque appareat vnde fuerãt deriuata, sicut ex Assur Asyrij, ex Heber Hebrẹi: partim verò temporis vetustate ita mutata sunt, vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes: nec omnium sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam quòd ex filio Cham qui vocabatur Mesraim Aegyptij sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli: sicut nec Aethiopum qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plurima tamen gentium mutata, quàm manentia vocabula apparent: quibus postea nomina diuersa, diuersa dedit ratio. Nanq; Indi ab Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.

Seres à proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur. De quibus est illud,

Ignoti facie, sed noti vellere Seres.

Gangaridæ populi sunt inter Assyrios Indosq; inhabitantes circa Gangẽ fluuium. Vnde etiam Gangaridæ nuncupati sunt.

Hircani dicti sunt à silua hircanạ, vbi sunt plurimæ tigres.

Bactriani Scythiæ fuerũt, qui suorum factione à sedibus suis pulsi iuxta Bactron orientis fluuium consederunt, ex cuius vocabulo & nomẽ sortiti sunt. Huius gentis rex fuit Zoroastes inuentor magicæ artis.

Parthi quoq; & ipsi à Scythis originem trahunt. Fuerunt enim eorum exsules, quod etiam vocabulo eorum manifestatur. Nam Scythico sermone exsules Parthi dicuntur. Hi similiter vt Bactriani domesticis seditionib⁹ Scythia pulsi, solitudines iuxta Hircaniam primum furtim occupauerunt: deinde pleraq; finium etiam virtute obtinuerunt.

Assirij ab Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quæ ab Euphrate usq; ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem.

Media à rege suo cognominati putantur. Namque Iason Peliaci regis frater, à Peliæ filijs Thessalia pulsus est, cum Medea vxore suã, cuius fuit priuignus Medus rex Atheniensium: qui post mortem Iasonis orientis plagam perdomuit, ibique Mediam vrbem condidit, gentemque Medorum nomine suo appellauit. Sed inuenimus in Genesi quòd Madai auctor gentis Medorum fuit, à quo & cognominati, vt superius dictum est.

Persæ à Perseo rege sunt vocati, qui è græcia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes graui diuturnoque bello perdomuit. nouissimè victor nomen subiectẹ genti dedit. Persæ autem ante Gyrum ignobiles fuerunt, & nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper potentissimi fuerunt.

Casdei qui nunc Chaldæi vocantur, à Caseth filio Nachor fratris Abrahæ cognominati sunt.

Sabæi dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicare & venerari, quia diuinitatem per ipsorum thura veneramur. Ipsi sunt & Arabes qui in montibus Arabiæ sunt: qui vocantur Libanus & Antilibanus vbi thura colliguntur.

Syri à Surim vocati perhibentur: qui fuit nepos Abraham ex Cethura. quos autem veteres.

Assyrios: nunc nos vocamus Syros, à parte totũ appellantes.

Hebræi vocati sunt ab Heber: qui pronepos fuit Sem.

Israelitę verò ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham Hebræorum constat fuisse Israel: à quo duodecim tribus Iudeorum Israelis vocabulum sortiti sunt. Iudæis autem scissura decem tribuũ nomina imposuit. Nam anteà Hebræi siue Israelitæ nuncupabantur. Ex quo autem in duo regna populus Dei diuisus est: tunc duæ tribus quę de stirpe Iuda reges habebant, Iudæorũ nomen sortitę sunt. Reliqua pars decem tribuum quę in Samaria sibi regem constituit ob populi magnitudinem pristinum nomẽ retinuit Israel.

Samaritanorum gens sumpsit exordium ab Assyrijs, qui transmigrati habitauerunt in Samaria: qui Latinè interpretãtur custodes, eo quòd captiuato Israel isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

Phœnix Cathmi frater de Thebis Aegyptiorũ in Syriam profectus, apud Sidonem regnauit, eosq; populos ex suo nomine Phœnices, eamq; prouinciam Phœniciam nuncupauit.

Sidones autem à ciuitate quæ vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.

Saraceni dicti, vel quia ex Sara genitos se prędicent: vel sicut gentiles aiunt, quòd ex origine Syrorum sint quasi Syriginę. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt & Ismaelitæ, vt liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar à filio Ismaelis. Ipsi Agareni ab Agar, qui vt diximus peruerso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur.

Philistei ipsi sunt Palęstini, quia p literam sermo Hebręus nõ habet: sed pro eo φ Gręco vtuntur. Inde Philistei pro Palestinis dicuntur, ciuitate vtiq; sua. Iidem & allophili, id est alienigenæ. ob hoc quia semper fuerunt inimici Israel, & longe ab eorum genere & societate separati.

Chananei appellati de Chanaan filio Cham: quorum terram Iudæi possederunt. Ex cuius origine fuit Emor pater Sichen, à quo Amorrei sunt nuncupati.

Aegyptij ab Aegypto quodã suo rege vocati sunt. Nam antea Aerij dicebatur. Interpretantur autem lingua Hebraica Aegyptij affligẽtes, eo quòd afflixerint Dei populum priusquam diuino auxilio liberarentur.

Armenius ex Thessalia vnus de numero ducum Iasonis qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine quæ amisso rege Iasone passim vagabatur, Armeniã condidit, gentiq; ex suo vocabulo nomen dedit.

Limes est Persicus: qui Scythas ab eis diuidit, Scythia cognominata à quodam limite Scithiæ, à quo perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianosq;, fœminę autem eorum Amazonum regna condiderunt.

Massagetæ ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetæ quasi graues, id est fortes gete. Nam sic Liuius argentum graue dicit, id est massas. Hi sunt qui inter Scithas atq; Albanos septentrionalibus iugis inhabitant.

Amazones dictæ sunt, seu quod simul viuerent, sine viris quasi ἅμα ζῶσαι, siue quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μάζου. Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus vnimammas dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μάζου, id est sine mamma. Has iam non esse constat: quòd earum gẽtes partim ab Hercule. partim ab Achille, vel ab Alexandro usq; ad internitionem deletę sunt.

In partibus Asiaticę Scythię gẽtes quę posteras se Iasonis credunt albo crine nascuntur ab assiduis niuibus, & ipsius capilli color genti nomen dedit. & inde dicuntur Albani. Horũ glauca oculis, id est picta inest pupilla: adeo vt nocte plusquam die cernant. Albani autem vicini Amazonibus fuerunt.

Vgnos antea Hunnos vocatos, postremo à rege suo * Abares appellatos dicũt, qui prius in vltima Mæotide inter glacialẽ Tanaim & Massagetarum immanes populos habitauerũt. Deinde pernicibus equis Caucasi rupib⁹ feras gentes Alexandri claustra * cohibente ruperunt: & orientem viginti annis tenuerunt captiuum, & ab Aegyptijs atq; Aethiopibus annuum vectigal exegerunt.

al. Auares

al. cohibentia.

Troianorum gens antea Dardana, à Dardano rege nominata. Nam Dardanus & Iasius fratres è Græcia profecti: ex ijs Iasius ad Thraciã, Dardanus ad Phrygiam peruenit, ibiq; primus regnauit. Post quem filius eius Erichthonius, deinde nepos eius Tros, à quo Troiani nuncupati sunt.

Galatæ Galli esse noscuntur, qui in auxilium à rege Bithiniæ euocati, regnũ cum eo peracta victoria diuiserunt: sicq; deinde Græcis admixti, primum Gallogræci: nunc ex antiquo gallorum nomine Galatæ nuncupantur.

Græci ante Thessali à Thessalo postea à Græco rege Græci sunt nuncupati. Nam Græci propriè Thessali sunt.

Lapithas autem gentẽ Thessaliæ fuisse aiunt, circa Penion amnem olim inhabitantem, à Lapitha Apollinis filia nuncupatos.

Sicionij Græci sunt nuncupati, à Sicionio rege. Hi primum Agialei vocabantur, à rege Agialio qui prim⁹ Sicionijs imperauit, à quo & Agialea ciuitas nuncupata est, quæ nunc Peloponensis à Pelope rege suo vocatur. Ipsi sunt & Arcades, ab Arcade rege Iouis & Calystæ filio dicti.

Danai à Danao rege vocati. Iidem & Argiui ab Argo cõditore cognominati. Postquam autem rex Græcorum Apis mortuus est: huic filius Argus successit in regnum, & ex eo Argiui vocati sunt, qui etiam ab eis post obitum vt Deus haberi cepit, templo & sacrificio honoratus.

Achęi qui & Achiui ab Achęo Iouis filio dicti.

Pelasgi

al. pelagi. Pelasgi nominati, quia cũ velis * pansis verno tempore aduenisse Italiam visi sunt, vt aues. Primo enim eos Varro * Italiam appulisse commemorat. Græci verò Pelasgos à Ioue & Larissæ filio perhibent dictos. (al. Italia expulsos esse.)

Myrmidones fuerũt Achillis socij: Dolopes Pyrrhi. dicti autem Myrmidones propter astutiam quasi μύρμηκες id est formicæ. Eratosthenes autem dicit dictos Myrmidones à Myrmidone duce Iouis & * Eurimedusæ filio. (al. Eurymosæ.)

Cecropi Atheniensium regi successit * Agranus, cuius filia Athis nomen & regioni & genti dedit. Et ex ea Attici cognominati qui sunt Athenienses. (al. Granus.)

Ion vir fortis ex suo nomine eosdem Athenienses vocauit Iones.

Macedones à nomine Macionis regis anteà *Emaci nũcupati sunt: postea Macedones dicti à Macedone rege Deucalionis materno nepote. (al. Amasani, vel Amacani.)

Epirotę à Pyrrho Achillis filio prius Piride dicto, postea verò à Pyrrho rege ad Italiam transire præsumpserunt.

Dorus Neptuni & Ellopis filius fuit, vnde Dori & originem & nomen ducunt. Sunt autẽ pars Græcię gentis, ex quibus etiam cognominata est tertia lingua græcorum quæ Dorica appellatur.

Lacedęmones à Lacedęmone Semelę filio dicti. Hi diu perseuerantes in bello contra Messenios, veriti ne diuturnitate prælij * prolis spem perderent: præceperunt, vt virgines eorum cũ iuuenibus domi relictis cõcumberent, sicq; ex promiscuo virginum & maritorum concubitu iuuenes de incertis parentibus nati sunt, & ex nota materni pudoris Spartani vocati sunt. Nã ipsos esse Spartanos quos & Lacedęmones. (al. spem prolis amitterent.)

Thraces ex filio Iaphet qui vocatus est Tiras & orti & cognominati vt superius dictum est perhibentur. licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quòd sint truces. Sæuissimi enim omnium gentium fuerunt, vnde & multa de eis fabulosa memoratur: quòd captiuos dijs suis litarẽt, & humanum sanguinem in ossibus capitũ * portare soliti sunt. De quib⁹ Virgilius:

Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum:

quasi crudelium & auarorum. (* potare.)

Istrorum gens originẽ à locis ducit: qui missi ad Argonautas persequendos, vt à ponto intrauerunt Istrum fluuiũ, à vocabulo amnis quo à mari recesserant appellati sunt.

Romani à Romuli nomine nuncupati qui vrbem Romam condidit, gentiq; & ciuitati nomẽ dedit. Hi antè à Saturno Saturnij, à Latino Latini vocati sunt. Nam Latinus Italię rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellauit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi & Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quòd semper hasta vtebatur. quæ Sabinorum lingua quiris dicitur.

Italus quoque & Sabinus, & Sicanus fratres fuerunt ex quibus nomina populis imposita & regionibus sunt. Nã ab Italo Itali, à Sabino Sabini, à Sicano Sicani: qui & Siculi cognominati sunt, idem & Sicilienses.

Tusci Italię gens est à frequentia sacrorum, & thuris vocata, id est * ἀπὸ τοῦ θύειν.

Vmbri Italię genus est: sed Gallorum veterũ propago: qui Apenninum mõtem incolunt. de quibus historiæ perhibẽt quod tempore aquosæ cladis imbrib⁹ superfuerint, & ob hoc ὀμβρίους Græcè nominatos. (al. θυάζειν.)

Marsi gens Italiæ dicta à comite Liberi Marsia: qui vsum illis vitium ostendit, & ob hoc illi statuam fecerunt. quam postea Romani victis Marsis tulerunt. Marsos autem Græci Tuscos vocant quasi ὀφιούχους: quòd multos serpentes habeant, & ὄφις serpens dicatur. illæsos autem esse carminum maleficijs. Inhabitant autem plagã Apennini montis simul cum Vmbris.

Gothi à Magog filio Iaphet nominati putantur, de similitudine vltimę syllabę, quos veteres magis Getas quam Gothos vocauerunt; gens fortis & potentissima, corporum mole ardua; armorũ genere terribilis; de quibus Lucanus:

Hinc Dacus premat inde Getes occurrat Iberis.

Daci autem Gothorũ soboles fuerunt, & dictos putant Dacos quasi dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille,

Ibis Aretos procul vsq; Dagos.

Bessi barbari fuerunt: qui à multitudine boũ sic vocati creduntur. De quibus quidam:

Qui colit terræ medio vel ille
Diuitis multo boue pilleatus.
Accola ripæ.

Gipedes pedestri prælio magis quã equestri sunt vsi, & ex hac causa ita vocati.

Sarmatæ patentibus campis armati inequitabant prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet, atq; inde ob studium armorum Sarmatæ nuncupati existimantur.

Lanus fluuius fertur vltra Danubium, à quo Alani dicti sunt, sicut & populi habitãtes iuxta Lemannum fluuium Alemani vocãtur. De quibus Lucanus,

Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno.

Longobardos vulgò ferunt nominatos à prolixa barba & nunquam tonsa.

*Vandelicus amnis ab extremis Gallię erumpens, iuxta quem fluuium habitasse, & ex eo traxisse nomen Vandali perhibentur. (al. Vandalicus.)

Germanicæ gentes dictę quod sint immania corpora, immanesq; nationes sæuissimis duratæ frigoribus, qui mores ex ipso cœli rigore traxerũt, ferocis animi & semper indomiti; raptu venatuq; viuentes. Horũ plurimę gentes variæ armis; discolores habitu, linguis dissonæ; & origine vocabulorum incertæ, vt * Tolerates, Samsi, Variquadi. Tungri. Marcomanni. Bruteri, Camasi. Blangianę Tubantes, quorum immanitas barbarie etiã in ipsis vocabulis horrorem quendam significat. (al. Olarates, Amsiuari. al. Samsi: Variquadi. al. Blandiani: & Vbantes.)

Sueui pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis, de quibus Lucanus,

Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos:

Quorum fuisse centum pagos & populos multi tradiderunt. Dicti autē Sueui putantur à monte Sueuo, qui ab ortu initium Germaniæ facit, cuius loca incoluerunt.

Burgundiones quondam à Romanis subacta interiore Germania per castrorum limites positi à Tiberio Cæsare in magnam * coluerūt gentē, atq; ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula cōstituta: burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis: plusquam octoginta milia armatorum ripæ Rheni fluminis insederunt, & nomen gētis obtinuerunt.

al. Coaluerunt., al. creuerūt. al. conualuerunt.

Saxonum gens in oceani maris littoribus & paludibus inuijs sita, virtute atq; agilitate habilis. Vnde & appellata, quod sit durum & validissimum genus hominum & præstans cęteris piraticis.

Franci à quodam proprio duce vocari putantur. Alij eos à feritate morū nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalisq; ferocitas animorum.

Britones quidā Latinè nominatos suspicantur: eo quòd bruti sint, gens inter oceanum interfuso mari quasi extra orbē posita. de quibus Virgilius,

Toto diuisos orbe Britannos.

Scotti propria lingua nomen habent à picto corpore, eo quòd aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur.

Galli à candore corporis nūcupati sunt. γάλα enim Græcè lac dicitur. Vnde & Sybilla sic eos appellat: cum ait de ijs,

Tunc lactea colla auro innectuntur.

Secundum diuersitatem enim cœli, & facies hominum & colores & corporum quantitates & animorum diuersitates existūt. Inde Romanos graues, Græcos leues, Afros versipelles, gallos natura feroces atq; acriores ingenio peruidemus, quod natura climatum facit. Galli autem Senones antiquitus Xenones dicebātur, quod Liberū hospitio recepissent, postea x in s literā commutata est.

Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenęum, à quo sunt cognominati Vaccei, de quibus creditur dixisse poeta:

Lateq; vagantes Vaccei.

Hi Pyrinęi iugis peramplam montis habitant solitudinē. Idem & Vascones quasi Vaccones c in s literam demutata. * quod genus Pompeius edomita Hispania, & ad triumphum venire festinans de Pyrinęi iugis deposuit & in vnum oppidum congregauit. Vnde & Conuenarū vrbs nomen accepit.

* quos Cneus.

Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalo Hispani cognominati sunt.

Gallicij à candore dicti fingūtur, vnde & galli. Reliquis enim Hispaniæ populis candidiores existunt. Hi Græcam sibi originem asserunt. Vnde & naturali ingenio callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte Aiacis fratris inuisum patri Telamoni dum non recipere tur in regnum, Cyprum concessisse ferūt, ibiq; vrbem nomine antiquę patrię Salaminā condidisse, inde ad Galliciam profectus expositis sedibus ex loco nomen genti dedisse.

Astures gens Hispanię vocati eo quod circa * ysturam flumen * septem montibus siluisq; crebris inhabitent.

al. Sturam. * Septi.

Cantabri gens Hispaniæ à vocabulo vrbis, & Iberi amnis, cui insidunt, appellati. Horum animus pertinax & magis ad latrocinandum, & ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati.

Celtiberi ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nam ex flumine Hispaniæ Ibero vbi consederant, & ex Gallis qui Celtici dicebantur, mixto vtroq; vocabulo Celtiberi nuncupati sunt.

Afri appellati ex vno ex posteris Abrahę, qui vocabatur Afer: qui dicitur duxisse aduersus Lybiam exercitum, & ibi victis hostibus cōsedisse. eiusq; posteros ex nomine ataui & Afros & Africam nuncupasse.

Pœni autem Cartaginēses sunt à Phœnicibus nuncupati: qui cum Didone profecti sunt.

Tyrij verò à Tyria vrbe Phœnicum nuncupati, de qua profecti sunt, & in Africæ littus venerunt.

Getuli Getæ dicuntur fuisse, qui ingenti agmine à locis suis nauibus conscendentes, loca Syrtium in Lybia occupauerūt: & quia ex Getis venerant: deriuato nomine Getuli cognominati sunt. Vnde & opinio est apud Gothos, ab antiqua cognatione Mauros consanguinitate propinquos sibi vocare.

Africam autē initio habuere Lybies, deinde Afri, post hæc Getuli, postremum Mauri & Numides.

Mauri & Numidę, vt Afri putant, sic sumpserunt exordium & vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules interijt: & exercitus eius compositus ex varijs gentibus amisso duce passim sibi sedes quæreret, ex eo numero Medi & Persæ & Armeni nauibus in Africam trāuecti proxima maris loca occupauere: sed Persæ dum materiam in agris pro construendis domicilijs non inuenirent, & ignara lingua commercium prohiberet: per patentes agros & diuersas solitudines vagabantur & à pabulationibus vagabundis semetipsos propria lingua Numides appellauerunt, id est sine oppido vagos & errantes. Medi autem cum Lybijs se miscuerunt: qui proximam Hispaniam inhabitabant, quorū nomen paulatim Lybies corruperunt, barbara lingua Mauros propter Medos appellantes: licet Mauri ob colorem à Græcis nominentur. Græci enim nigrum μαυρὸν vocāt. Aestifero quippe calore afflati atri coloris speciem ducunt.

Massilia ciuitas Africę est, non longe ab Athlante & hortis Hesperidū: à qua ciuitate Massilij exorti sunt: quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Virgilius,

Hic mihi Massiliæ gentis monstrata sacerdos.

Gaulali

Gaulali gentes sunt à meridie vsq; oceanum hesperium peruagantes. His nomen * gauloen insula dedit quæ est iuxta Aethiopiam, vbi nec serpens nascitur, nec viuit.

al. Gaulzon. vectius, Gaulo.

Garamantes populi Africæ propè Cyrenas inhabitantes, à Garamante rege Apollinis filio nominati: qui ibi ex suo nomine Garama oppidum condidit. Sunt autem proximæ gẽtes Aethiopum, de quibus Virgilius,

Extremi Garamantes. Extremi autem, quia sæui & à consortio humanitatis remoti.

Hesperij verò sunt qui circa Hispaniam commorantur. Nam Hispania Hesperia dicitur.

Aethiopes dicti à filio Cham qui vocatus est Chus, à quo originem trahunt. Chus enim Hebraicè Aethiops interpretatur. Hi quondam ab Indo flumine consurgentes, iuxta Aegyptũ inter Nilum & oceanum, in meridie sub ipsa solis vicinitate consederunt, quorum tres sunt populi. Hesperi, Garamantes & Indi. Hesperi sunt occidentis, Garamantes tripolis, Indi orientis.

Tragoditę gens Aethiopum: ideo nuncupati quòd tanta celeritate pollent, vt feras cursu pedum assequantur.*

al. Panfigi. al. Pãgij. forte Pãphagi.

Pamphili & hi in Aethiopia sunt: quibus esca est quicquid mandi potest & omnia fortuitu gignentia, vnde & appellati.

Ichthyophagi quòd venãdo in mari valeant, & piscibus tantum alantur. Hi post Indos montanas regiones tenent, quas subactas Alexander magnus piscibus vesci prohibuit.

Anthropophagi gens asperrima sub regionẽ Sirichũ sita. qui quia humanis carnib9 vescũtur, ideo antropophagi nominantur. Itaq; sicut his ita & ceteris gentibus per secula aut à regibus: aut à locis, aut à moribus: vel ex quibuslibet alijs causis immutata vocabula sunt: ita vt prima origo nominis eorum temporum vetustate nõ pateat.

Iam verò his qui Antipodę dicũtur eo quòd contrarij esse vestigijs nostris putantur: vt quasi sub terris positi aduersa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credendum est. quia, nec soliditas patitur, nec centrum terræ, sed neque hoc vlla historiæ cognitione firmatur. sed hoc poetæ quasi ratiocinando coniectant.

Titanas autẽ quosdam in græcia ferunt fuisse robustos & excellẽtes viribus populos, quos ferunt fabulæ ab irata contra deos terra ad eius vltionem creatos. Vnde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab vltione, quod quasi vlciscendæ matris Terræ causa in deos armati existerent: quos fabulæ à Ioue bello fuisse superatos atq; extinctos fingunt, propter quod è cœlo iactis fulminibus interierunt.

De regnis & militiæ vocabulis.

Regnum à regibus dictum. Nam sicut reges à regendo vocati: ita regnum à regibus.

Regnum vniuersæ nationes suis quæq; habuere temporibus, vt Assirij Medi, Persæ, Aegyptij, Græci, quorum vices sors temporum ita volutauit, vt alterum ab altero solueretur. Inter omnia autem regna terrarum duo regna cæteris gloriosiora traduntur, Assiriorũ primo, deinde Romanorum, vt temporibus & locis inter se ordinata atq; distincta. Nam sicut illud prius & hoc posterius: ita illud in oriente & hoc in occidente exortum est: deniq; in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cætera, cæterique reges velut appendices istorum habentur.

Reges à regendo. Sicut enim sacerdos à sanctificando: ita & rex à regendo. nõ autẽ regit qui nõ corrigit. Rectè igitur faciendo regis nomen tenetur, peccãdo amittitur. Vnde & apud veteres tale erat prouerbium. *Rex eris si rectè facies: si non facias non eris.*

Regiæ virtutes precipuæ duæ: iustitia & pietas. Plus autem in regibus laudatur pietas. Nam iustitia per se seuera est.

Consules appellati à consulendo: sicut reges à regendo, & sicut leges à legendo. Nam cũ Romani regum superbam dominationem non ferrent: annua imperia, binosq; consules sibi fecerunt. Nam fastus regius non beniuolentia consulentis, sed superbia dominantis erat. Hinc ergo consules appellati, vel à consulẽdo ciuibus, vel a regendo cuncta consilio. Quos tamẽ ideo mutandos per singulos annos instituerunt, vt nec insolens diu maneret, & moderatior cito succurreret. Inde autem duo pares, quia vnus rem ciuilẽ, alter rem militarem administrabat. Regnauerunt autem annis ccccclxvij.

Proconsules subiecti erant consulibus, & dicti proconsules eo quòd vice consulis fungerẽtur. sicut procurator curatoris, id est, actoris.

Exconsules autẽ dicti, quòd iam à consulatu exierint siue discesserint pacto vicis suę anno.

Dictatores quinto anno post reges expulsos Romani sibi creauerunt, dum gener Tarquinij ad iniuriam soceri vindicandam, ingentem aduersus Romam collegisset exercitum. Hi quinquennij temporis imperio vtebantur. Plus enim erant honore quã cõsules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores quasi principes & pręceptores. Vnde & magistri populi nominabantur. Vnde & edicta dicuntur.

Cæsarum nomen à Iulio cepit: qui bello ciuili commoto primus Romanorum singularẽ obtinuit principatum. Cæsar autem dictus: quòd cæso mortuæ matris suæ vtero prolatus eductusque fuerit. vel quòd cum cesarie natus sit. à quo & imperatores sequentes Cęsares dicti, eo quòd comati essent. Qui enim exsecto vtero eximebantur: cęsones & cęsares appellabantur.

Iulius autem dictus quia ab Iulo Aeneæ filio originem duxit, vt confirmat Virgilius.

Iulius à magno demissum nomen à Iulo.

Imperator autem nomẽ apud Romanos eorum tantum fuit prius, apud quos summa rei militaris

militaris consisteret, & ideo imperatores dicti ab imperando exercitibus: sed dum diu duces titulis imperatorijs fungerentur, senatus censuit, vt Augusti Cæsaris hoc tantùm nomen esset: eo quòd is distingueretur à cæteris gentiũ regibus: quod & sequẽtes Cęsares hactenus vsurpauerunt. Solet enim fieri: vt primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud Albanos ex Siluij nomine omnes reges Albanorũ Siluij appellati sunt. sicut & apud Persas Arsacidę. apud Aegyptios Ptolemęi, apud Athenienses Cecropidę.

Augustus ideo apud Romanos nomen imperij est, eo quod olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomẽ primo senatus Octauiano Cæsari tradidit, vt quia auxerat terras, ipso nomine & titulo cõsecraretur. Dum autẽ idem Octauianus iam Cæsar & imperator appellaretur vel Augustus: postea verò dum ludos spectaret, & pronũciatum esset illi à populo vt vocaretur & Dominus, statim manu vultuque auerso: indecoras adulationes repressit & Domini appellationem vt homo declinauit, atque insequenti die omnem populum grauissimo *edicto corripuit, Dominumq; se posthæc appellari ne à liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius Actię: quę nata est de sorore Iulij Cæsaris.

Reges autem ob hanc causam apud Græcos βασιλεῖς vocantur, quòd tanquam bases populũ sustinent. Vnde & bases coronas habent. Quanto enim quisque magis pręponitur: tanto amplius pondere laborum grauatur.

Tyranni Græcè dicuntur ijdem latinè & reges. Nam apud veteres inter regem & tyrannũ nulla discretio erat: vt,

Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Fortes enim reges tyranni vocabantur. Nam tiro fortis. de quibus Dominus loquitur: *Per me reges regnant & tyranni per me tenẽt terram.* Iam postea in vsum accidit tyrannos vocari pessimos, atque improbos reges, *luxuriosę dominationis cupiditatẽ & crudelissimam dominationem in populis exercentes.

Princeps & dignitatis modo significatur & ordinis, sicut est illud Virgilianum:

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, pro, primus. Dictus autem princeps à capiendi significatione, quòd primum capiat: sicut municeps ab eo quòd munia capiat.

Dux dictus eo quòd sit ductor exercitus: sed nõ statim quicunque principes vel duces sunt: etiam reges dici possunt. In bello verò melius ducem nominari conuenit quàm regem. Nam hoc nomen exprimit in prælio ducentem. Vnde Virgilius, *ducis Euandri.* Salustius. *Quo cupidius in ore ducis sese quisq; bonum.* Non dixit in *ore consulis.

Monarchæ sunt qui singularẽ possident principatum, qualis fuit Alexander apud Gręcos, & Iulius apud Romanos. Hinc & monarchia dicitur. Μόνας quippe singularitas Græco nomine, ἀρχὴ principatus est.

Tetrarchæ sunt quartam partem regni tenentes. Nam τέτρα quatuor sunt: qualis fuit apud Iudæam Philippus.

Patricij inde vocati sunt pro eo quòd sicut patres filijs: ita prouideant reipublicæ.

Præfecti dicti, quòd prætoria potestate præsint.

Prætores ijdem qui & præfecti, quasi præpositores.

Pręsides verò dicti, quia alicuius loci tutelam præsidialiter tenent.

Tribuni vocati, quòd militibus siue plebibus iura tribuunt.

Chiliarchę sunt qui mille præsũt militibus, quos nos millenarios appellamus, & est nomen Græcum.

Centuriones dicti eo quòd centum præsunt militibus, sicut quinquagenarij qui sunt in capite quinquaginta militum, sicut decani ab eo quòd militibus decem pręferuntur.

Miles dictus, quia mille erant antè in numero vno, vel quia vnus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit & appellauit. Liber verò primus militiæ ordinem docuit.

Miles autẽ ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est qui per ordinem militat: nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris. est enim gregarius, id est humilis militiæ. Extraordinarius est: qui ob virtutem promouetur ex ordine.

Emeriti dicuntur veterani solutique militia, qui iam in vsu prælij non sunt, quia mereri militare dicitur, à stipendijs scilicet quæ merentur. ijdem & veterani dicuntur, quia iam in vsu prælij non sunt: sed post multos militię labores quietis suffragium consequuntur.

Equestres milites dicti eo quòd equo *Sedeant. Item militat ille in equestri ordine.

Tirones dicuntur fortes pueri quod ad militiam deligantur, atq; armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione natiuitatis: sed ex aspectu & valitudine corporis æstimantur. Vnde & tirones dicti, qui antequam sacramento probati fuerint, milites non sunt. Romanæ autem militiæ fuit mos puberes primo exerceri armis. Nam decimosexto anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius,

Et primo flore iuuentus.

Seruos sanè nunquam militasse constat, nisi seruitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuissent Romani, vt ne liberãdorum quidem seruorum daretur facultas.

Desertores vocati eo quòd desertis militaribus officijs euagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur, sed si nõ magni temporis culpam *contraxerint, cæsi numeris suis restituuntur. sed & qui deserũt exercitum, ad hostes trãseuntes, & ipsi desertores vocãtur.

Conscripti

Marginal notes: al. dicto. — al. luxuriosos, dominationem cupiditate crudelissima. — al. more. *more. — al. insideant. — al. constraxerint.

Line numbers: 10, 20, 30, 40, 50, 60

Conſcripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus eſt: ſicut tranſcripti vocantur, cùm de alia in aliam legionem tranſeunt, & inde tranſcripti, quòd nomina dant vt tranſcribantur.

Optiones dicti quod ſint electi. Nam optare eligere eſt, ſicut eſt illud, *Optauitq́ue locum regno*, id eſt, elegit.

Excubitores dicuntur, pro eo quòd excubias ſemper agunt. Sunt enim ex numero militũ & in porticibus excubant propter regalem cuſtodiam. Excubiæ autem diurnæ ſunt, vigiliæ nocturnę. vnde & vigiles.

Velites erant apud Romanos genus militiæ. à volitando vocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis ſuis poſt terga equitum conſedebãt, & mox cum ad hoſtes ventum eſſet, equis deſiliebant, & continuo pedites ipſi ex alia parte, equitibus per quos aduecti fuerant dimicãtibus, hoſtem perturbabant. Ab his ergo velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti cum regi iam à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necabantur.

Caſtra ſunt vbi miles ſteterit. dicta autem caſtra quaſi caſta, eo quòd illic caſtraretur libido. Nam nunquam ijs intererat mulier.

Militia aũt à militib⁹ dicta, aut à multis: quaſi multicia, quaſi negocium multorũ, aut à mole rerum quaſi moletia.

Legio ſex milium armatorũ eſt, ab electo vocata, quaſi lecti, id eſt armis electi. propriè autẽ Macedonũ phalanx, Gallorum caterua, noſtra legio dicitur.

Legio autẽ habet ſexaginta centurias, manipulos triginta: cohortes duodecim: turmas ducentas.

Centuria eſt pars exercitus in centenos milites diuiſa. Vnde & qui ijs pręſunt centuriones dicuntur.

Succenturiati ſunt, non qui in prima, ſed in ſecunda centuria ſunt, quaſi ſub prima cẽturia: tamen ſtricti etiã ipſi & in ſpeculis poſiti in bello ſunt, vt ſi prima defecerit, iſti quos ſub* ſe diximus laborantibus primis ſubueniant. Vnde & ad inſidiandum ponitur ſuccenturiatus, quaſi armis doloſis inſtructus.

al. ſecunda.

Manipulus ducentorum eſt militũ. Manipuli autem dicti ſunt milites, ſiue quia bellũ primò manu incipiebant, ſiue quòd antequam ſigna eſſent, manipulos ſibi, id eſt faſciculos ſtipulę, vel herbæ alicuius pro ſignis faciebant, à quo ſigno manipulares milites cognominati ſunt. De quibus Lucanus,

Conuocat armatos extemplo ad ſigna maniplos.

Turma triginta equites ſunt. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De ſingulis enim cẽturijs decẽ dabãtur, & fiebãt turma.

Cohors quingentos milites habet.

Tria ſunt militiæ genera ſacramentum, euocatio, coniuratio.

Sacramentum, in quo poſt electionem iurat vnuſquiſq; miles ſe non recedere à militia: niſi poſt completa ſtipendia, id eſt, militię tempora, & hi ſunt qui habent plenã militiam. Nã vigintiquinq; annis tenentur.

Euocatio, dum ad ſubitũ bellum nõ ſolũ milites: ſed & cæteri euocantur. Vnde etiam conſul ſolebat dicere: *Qui rempublicam ſaluam eſſe vult, me ſequatur.*

Coniuratio, quæ fit tumultu, quando vicinũ vrbis periculum ſingulos iurare nõ patitur: ſed repente colligitur multitudo & tumultuoſa in ira conflatur. Hęc & tumultuatio dicitur.

In acie autem iſtę ferè formæ ſunt. Exercitus, claſsis, nodus, cuneus, alæ, cornua, agmen: quæ formas & nomina ab ipſis rebus de quibus trãſlata ſunt imitantur.

Acies dicta, quòd ferro armata ſit & acumine gladiorum.

Exercitus multitudo ex vno genere, ab exercitatione belli vocata.

Claſſes dictæ propter diuiſionem exercitus, q̃ poſtea manipuli dicti ſunt. Vnde & Virgilius:

Claßibus hic locus, hic acies certare ſolebant.

Nam poſtea & claſsica nauium dicta.

Nodus propriè eſt denſa peditum multitudo, ſicut turma equitum. Nodus autem dictus, pro difficultate, quòd vix poſſit reſolui.

Cuneus eſt collecta in vnum militum multitudo. Vnde propter quòd in vnum coit ipſa coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi couneus, eo quòd in vnum omnes coguntur.

Alę in exercitu triginta equites eſſe dicũtur. Alæ autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice.

Cornua vocãtur extremitas exercitus, quòd intorta ſit.

Agmen dicitur cum exercitus iter facit, ab agẽdo vocatum, id eſt eundo. Plautus, *Quo te agis?* Ipſe eſt enim exercitus ambulans. Nam agmen dicitur quod in longitudine directum eſt, quale ſolet eſſe cum exercitus portis procedit: quicquid fuerit aliud, abuſiue dicitur.

De ciuibus.

De imperijs militiæq; vocabulis ex parte dictũ eſt, deinceps ciuium nomina ſummatim ſubiungimus.

Ciues vocati quòd in vnum coeuntes viuãt, vt vita cõmunis & ornatior fiat & tutior.

Domus vnius familiæ habitaculum eſt, ſicut vrbs vnius populi, ſicut orbis domiciliũ totius generis humani eſt. Eſt aũt domus * genus familiæ, ſiue coniunctio viri & vxoris. Incipit autem à duobus & eſt nomen Græcũ. Nã δώματα Græci tecta vocant. Nam familia eſt, liberi ex liberis legibus ſuſcepti, à femore.

Am. al. genus, familia, quam lectionẽ magis probo. Nam domus & pro genere & pro familia accipitur.

Genus autem à gignendo & progenerando dictum: aut à diffinitione certorum prognatorum, vt nationes, quæ proprijs cognationibus terminatę, gentes appellantur.

Populus eſt humanæ multitudinis, iuris conſenſu, & concordi communione ſociatus. Populus aũt eo diſtat à plebibus, quòd populus vni-

uersi ciues sunt, connumeratis senioribus ciuitatis. Plebs autē reliquū vulgus sine senioribus ciuitatis. Populus ergo tota ciuitas: vulgus verò plebs est. Plebs autē dicta à pluralitate. maior est enim numerus minorū quàm seniorū. Populus verò à Græco dicitur, quasi* πολίτον ἀθροισμὸς, id est, ciuiū cœtus. Vnde & populus dictus est. Græcè autem populus dicitur λαὸς à lapidibus. Vulgus est passim inhabitans multitudo, quasi quisq; quod vult.

* Ex coniectura.

Tribus dicūtur tanquā curiæ & cōgregationes distinctæ populorum, & vocatæ tribus ab eo quòd in principio Romani trifariè fuerunt à Romulo dispertiti, in senatoribus, militibus, & plebibus. Quæ tamen tribus nunc multiplicatæ nomen pristinum retinent.

Senatui nomen ætas dedit, quòd seniores essent. Alij à sinendo dictos accipiunt senatores: Ipsi enim agendi facultatem dabant.

Senatusconsultus à consulendo & tractando est dictus: quòd sic fit, vt consulat & nocere non possit.

Patres autē, vt dicit Salustius, à curæ similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos: ita illi rempublicam alebant.

Patres cōscripti, quia dū Romulus decē curias senatorū elegisset: nomina eorū pręsente populo in tabulas aureas cōtulit, atq; indè patres conscripti vocati.

Primi ordines senatorum dicuntur illustres, secūdi spectabiles, tertij clarissimi. Iam inferius quartū aliquod genus nō est. Quāuis autē senatoria quisq; origine esset, vsq; ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis.

Censores apud Romanos veteres erant. Est enim censor, nomē dignitatis iudicialis. Censere enim iudicare est. Item cēsores sunt patrimoniorum iudices, à censu æris appellati.

Iudices dicti quasi ius dicentes populo, siue quòd iure disceptent. Iure autem disputare, est iustè iudicare. Nō est autem iudex, si non est iusticia in eo.

Præsides rectores sunt prouincię: dicti eo quòd pręsunt.

Prætores autē quasi pręceptores ciuitatis & principes. Idem & quæstores quasi quæsitores eo quòd quæstionibus præsunt. Consiliū enim & causa apud eos est.

Proceres sunt principes ciuium vel ciuitatis, quasi procedes, quòd ante omnes honore pręcedant. Vnde & capita trabiū quæ eminent extra parietes* proces dicūtur, eo quòd primo procedant. Hinc autē ad primores facta translatio: quòd à cætera multitudine prominent.

al. proceres.

Tribuni dicti eo quòd plebi iura vel opē tribuunt. Cōstituti sunt autem sexto anno post reges exactos. Dū enim plebs à senatu & consulibus pręmeretur: tūc ipsi tribunos quasi proprios iudices & defensores creauit: qui eorum libertatē tuerētur, & eos aduersus iniuriā nobilitatis defenderēt. Vnde & defensores dicti, eo qđ sibi plebem cōmissam cōtra insolentiā improborū defendant. At contra nunc quidam euersores: non defensores existunt.

Numerarij vocati sunt: qui publicum nummum ærarijs inferunt.

Functi, ab eo quòd fungātur honore & officio aliquo dicti. Hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia. nihil enim iam faciunt.

Municipes sunt in eodem municipio nati: ab officio munerū dicti, eo quòd publica munia accipiunt. Munia enim officia sunt. vnde & immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium.

Municipales originales ciues & in* locum officium gerentes.

al. loco.

Decuriones dicti, quòd sint de ordine curię. Officium enim curię administrant. Vnde non est decurio qui summam non intulit, vel curiam participauit.

Curiales aūt idē & decuriones. Et dicti curiales, quia ciuilia numera procurāt & exequūtur.

Principales magistratus & duumuirales curialium officiorū ordines sunt. Principales dicti quod præsint magistratibus.

* Magistratus uerò quod maiores sint reliquis officijs.

al. Magistratii.

Duumvirales autem qui super duos viros habent potestatem.

Tabellio vocatus eo quòd sit portator tabellarum. Idem exceptor, idem & scriba publicus, quia ea tātum quę gestis publicantur scribit.

Burgarij à burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta burgos vulgo vocant. Vnde & Burgundionum gentis nomē inhæsit: quos quōdā subacta Germania, Romāi ꝑ castra disposuerunt, atq; ita ex locis nomē sumpserūt.

Collegiati dicuntur quod ex eorum collegio custodijsq; deputētur qui facinus aliquid commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum.

Priuati sunt extranei ab officijs publicis. Est enim nomē magistratū habēti cōtrariū. & dicti priuati, quòd sint ab officijs curiæ absoluti.

Mercenarij sunt, qui seruiūt accepta mercede. ijdē & Barones Gręco nomine, quod sint fortes in laboribus. βαρεῖα enim dicitur grauis, quod sit fortis. Cui contrarius est leuis & infirmus.

Publicani appellantur cōductores vectigaliū fisci vel rerū publicarū, siue quia vectigalia publica exigunt, vel quia per negocia seculi lucra sectantur. Vnde & cognominati sunt.

Villicus ꝓprie villę gubernator est. Vnde & à villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus nō gubernationem villę sed dispensationē vniuersæ domus Tullio interpretante significat, quòd est vniuersarum possessionum & villarum dispensator.

Actores idem & curatores ab agendo & curando vocati.

Procuratores verò, eo quòd vice curatoris funguntur: quasi propter curatores: sicut proconsul pro consule.

Coloni

Coloni sunt cũltores aduenæ, dicti à cultura agri. Sunt enim aliunde venientes atq; alienũ agrum locatum* tenẽtes, ac debẽtes conditionem genitali solo propter agri culturam sub dominio possessoris, ꝓ eo quòd ijs locatus est fundus. Coloni autem quatuor modis dicũtur. Nã coloni aut Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris priuati.

al. colentes.

Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Nõ enim habent propriam sedem: sed in terra aliena inhabitant.

Differt autem inter inquilinum & aduenã. Inquilini enim sunt qui emigrant, & non perpetuo permanent. Aduenæ autem vel incolæ aduentitij perhibentur, sed permanentes: & inde incolæ, quia iam habitatores sunt, ab incolendo.

Indigenæ sunt inde geniti, & in eodem loco nati vbi inhabitant.

Incola autem non indigenam sed aduenam indicat.

Peregrini dicti eo quòd ignorantur eorũ parentes à quibus orti existunt. Sunt enim de longinqua regione.

Vrbani vocabãtur qui Romæ habitabãt. Qui verò in cæteris locis, oppidani. Nã* sola vrbs, Roma, cætera oppida.

al. sola Roma vrbs,

Famuli sunt ex propria seruorum familia orti.

Serui autem vocabulum inde traxerũt, quòd hi qui iure belli possent occidi à victoribus, conseruabantur: & serui fiebant, à seruando scilicet serui appellati.

Ancillæ à sustẽtaculo vocatæ. ἄγκων enim Græcè cubitus dicitur. Vnde & anconem dicimus.

Mancipium est quicquid manu capi subdiq; potest, vt homo, equus, ouis. Hæc enim animalia statim vt nata sunt,* mancipium esse putantur. Nam & ea quæ in bestiarum numero sunt tunc videntur mancipium esse, quando capi siue domari ceperint.

al. mancipia esse dicũtur.

Ingenui dicti qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti. Vnde & eos Græci εὐγενεῖς vocant, quòd sint boni generis.

Libertus autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus. Libertorum autem filij apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nũc verò libertinus aut à liberto factus, aut possessus.

Manumissus dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres enim quando manu mittebãt, alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant. vnde & manumissi dicti, eò quòd de manu mitterentur.

Dedititij primum à deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur, quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradũt: quibus hæc origo nominis fuit. Dum quondam aduersus populum Romanum serui armis sumptis dimicassent, victi se dederunt, comprehensiq; varia turpitudine affecti sunt. Ex his quidã postea à Dominis manumissi propter suppliciorum notas quas manifeste perpessi sunt, ad dignitatem ciuium Romanorum non peruenerunt.

Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant: nec ex testamẽto aliquid capere, nec suos hæredes facere poterant; ciues Romani postea sub consulibus per testamenta in vrbe Romana effecti sunt. Dicti autem ciues Romani quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum ciuium rediguntur. His primum aditus erat in vrbe Roma commorari, cæteris autem libertis prohibebatur. ne vel in vrbe Roma; vel intra septimũ ab vrbe miliarium commanerent.

De affinitatibus & gradibus.

HÆredis nomen imposuit census æris. Soluit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est hæreditatis & generis, vt sunt filij & nepotes.

Prohæres est, qui loco hæredis fungitur: quasi pro hærede. Est enim aut institutus aut substitutus.

Pater est à quo nascitur initiũ generis: Itaq; is paterfamiliâs vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratione peracta filiũ procreet. Patratio enim est rei Veneree consũmatio. Lucretius. *Et bene patra patrum.*

Genitores autem à gignendo: & parentes quasi parientes.

Iidem & creatores. Crementum enim est semen masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur.

Mater dicitur quòd exinde efficiatur aliquid. Mater enim est quasi materia: nã pater causa est.

Paterfamiliâs autem dictus, quòd omnibus in familia sua positis seruis tanquam pater filijs patria dilectione consulit, seruorumq; cõditionem à filiorum affectu non discernit: sed quasi vnum membrum amplectitur. Hinc enim exortum est nomen patris familiâs. Qui autem iniquè dominãtur in seruis, hoc se nomine nequaquam* reputent appellari.

al. putent.

Materfamiliâs inde vocatur, quia per quandã iuris solennitatem in familiam transit mariti. Tabulæ enim matrimoniales instrumenta emptionis suæ sunt. Aliâs sicut matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati: ita materfamiliâs illa est, quæ plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.

Auus, patris pater est, ab æuo dictus, id est ab antiquitate.

Proauus aui pater est, quasi prope auum.

Abauus proaui pater, iam longe ab auo.

Atauus abaui pater.

Tritauus atauì pater: quasi tetrauus, id est quartus supra abauum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen est. Familia autem oritur à patre: terminatur in tritauo.

Filius & filia à familia dicti sunt, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt, Vnde & Cor

nelia familia stirps ipsa omnis à Cornelio orta.

Familia autem à femore. Femur enim genus * est & stirps ostēditur. Nam familia pro seruis, abusiue non proprie dicitur.

al. esse stirpis.

Stirps ex lōga generis significatiōe vocatur.

Gnatus dictus quasi generatus. Vnde & per g scribitur.

Soboles eo quòd substitutio sit generis. Quadripartitus est autem ordo filiorum ita. Vnigenitus, primogenitus, medius, nouissim⁹. Vnigenitus * quòd sit vnicus, nec ante, nec pòst vllus. Primogenitus ante quem nullus. Medius, inter omnes. Nouissimus, post omnes. Idem & minimus à monade. Nouissimus autē propter quod nouus: quia cęteri prędecendo antiquiores existunt.

al. post quē nullus.

Quatuor etiā modis filij appellantur, natura, imitatiōe, adoptiōe, doctrina. Natura, veluti dicuntur filij Abrahę Iudæi. Imitatione, vt ipsius Abrahę fidē imitātes ex gētibus, dicēte Euangelio. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*, vel sicut eosdem Iudæos Dominus filios esse dicit diaboli, à quo non nominati, vel nati, sed quem fuerant imitati. Adoptione quoque, quòd * humana consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura sed adoptione dicimus, *Pater noster qui es in cœlis*. Doctrina, sicut Apostolus filios suos appellat eos quibus Euangelium prædicauit.

al. humanā consuetudinem.

Filij autem ideo in legibus liberi appellātur, vt isto vocabulo secernantur à seruis: quia sicut seruus in potestate domini: sic filius in potestate est patris. Inter etiam filios fit emācipatio, vt sit liber à patre: sicut fit seruo manumissio, vt sit liberatus à domino.

Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nā filij ex libero & ancilla seruilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorē parentis statum sumit.

Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filij, quos sola natura genuit non honestas coniugij. ijdem & pueri à pube.

Adoptiuus filius est, qui aut patre iusto, aut auo, aut proauo, cuius potestate per mācipationes est traditus in alienam potestatem, quia vtriusq; fert nomen, vt Flauius Aemilius, vel Scipio Paulus.

Gemini sunt non duo tantùm simul nati: sed & plures. De geminis autē vno abortiuo, alter qui legitimè natus fuerit Vopiscus nominatur.

Posthumus vocatur eo quòd post humationē patris nascitur, id est post obitū. Iste & defuncti nomē accepit. Sic enim lex voluit vt qui de * defuncto nascitur, defuncti nomine appellatur.

al. post defunctum.

Nothus dicitur qui de patre nobili & matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autē hoc nomen Græcū & in latinitate deficit.

Huic contrarius est spurius, qui de matre nobili & patre ignobili nascitur. Item spurius patre incerto matre vidua genitus, velut tātùm spurij filius, quia muliebrem naturam veteres spurium vocabāt velut ἀπὸ τοῦ σπόρου, hoc est seminis, non patris nomine. Eosdem & Fauonios appellabant, quia quędā animalia Fauonio spiritu hausto * concipere existimantur. Vnde & ij qui nō sunt de legitimo matrimonio, matrē potius quàm patrē sequuntur. Latine autē spurij quasi extra puritatem, id est quasi immundi.

Ann. Ita reposui loco eius qd prius erat, id est, Austro.

Nepos est qui ex filio natus est. dictus autem nepos quasi natus pòst. Primū enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc & posteritas, quasi postera ętas. Nepos autem vtriusq; sexus est. Nā vt neptis dicamus in iure est propter discretionē successionis admissam.

Pronepos est qui ex nepote cōceptus natusq; est. Et dictus pronepos, quasi natus porro pòst. Ex hoc quoq; gradu incipit vocari & progenies: quasi porro post geniti. Nam filij & nepotes non sunt progenies: quia nō est in eis longa posteritas. Sicut autem inferius longe editi progenies dicuntur, ita superius proaui atauiq; progenitores appellantur: quasi porro generantes. Pronepos dictus quia prope nepotem.

Abnepos, quia seiungitur ab nepote. Est enim inter illum & nepotem pronepos.

Adnepos abnepotis filius.

Trinepos adnepotis filius, quia post nepotē quartus in ordine est, quasi tetranepos.

Minores autem non dicimus nisi quoties graduum deficit nomen: vtputa filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus defecerint: merito iā dicimus minores, sicut & maiores dicimus, post patris aui proaui abaui, tritauiq; vocabulum.

De agnatis & cognatis.

Agnati dicti eo quòd accedant pro natis, dum desunt filij. Qui ideo prius in gente agnoscuntur, quia veniūt per virilis sexus personas: veluti frater eodē patre natus, vel fratris filius nepos, vel ex eo item patruus propinquitate cognationis.

Cognati dicti, quia sunt & ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per fœminini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed aliàs naturali iure cognati.

Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus.

Consanguinei vocati, eo quòd ex vno sanguine, id est ex vno patris semine nati sunt. Nam semen viri spuma est sanguinis ad instar aquę in scopulos collisæ: quæ spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum quod in calice agitatū spumam albentem reddit.

Fratres dicti, eo quòd sint ex eodem fructu, id est ex eodem semine nati.

Germani verò de eadem genitrice manātes: non, vt multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodē fructu, germani ex eadem genitrice manantes.

Vterini vocati eo quòd sint ex diuersis patribus

tibus,& vno vtero editi. Nam vterus tantũ mulieris est.

Quatuor autem modis fratres dicuntur in diuinis scripturis, natura, gente, cognatione, affectu. Natura, vt Esau & Iacobus Andreas & Petrus, Iacobus & Iohannes. Gente, vt omnes Iudæi fratres inter se vocantur, vt in Deuteronomio, *Si autem emeris fratrem tuum qui est Hebræus.* Et Apostolus, *Optabam*, inquit, *ego Anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundũ carnem, qui sunt Israhelitæ.* Porro cognatione fratres vocãtur, q̃ sunt de vna familia, id est, patria: quas Latini paternitates interpretãtur, cum ex vna radice multa generis turba diffunditur, vt in Genesi dixit Abrahã ad Loth, *Non sit rixa inter me & te & inter pastores tuos & pastores meos, quia omnes fratres nos sumus.* Et certè Loth non erat frater Abrahæ, sed filius fratris eius Aran. Quarto modo affectu fratres dicti, qui in duo scinduntur: spiritale & cõmune. Spiritale quo omnes Christiani fratres vocantur: vt, Ecce quã bonum, & quàm iocundum habitare fratres in vnum. Item cõmune, cum omnes homines ex vno patre nati patri inter nos germanitate coniungimur, Scriptura loquẽte, dicite ijs qui oderũt vos, fratres nostri vos estis.

Germana ita intelligitur vt germanus eadẽ genitrice manans.

Soror aut vt frater. Nam soror est ex eodẽ semine dicta, quòd sola cũ fratribus in sorte agnationis habeatur.

Fratrum filij patrueles dicti, eo quòd patres eorum germani fratres inter se fuerunt.

Consobrini verò vocati, qui aut ex sorore & fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati: quasi consororini.

Fratrueles autem materteræ filij sunt.

Sobrini consobrinorum filij.

*Tius Græcum nomen est.

Ann. θεῖος enim patruum significat.

Patruus frater patris est: quasi pater alius. Vnde & decedente patre pupillum prior patruus suscipit, & quasi filium lege tuetur.

Auunculus est matris frater, cuius nomẽ formam diminutiui habere videtur: quia ab auo venire monstratur.

Amita est soror patris quasi alia mater.

Matertera est soror matris quasi altera mater.

Socer est qui filiam dedit.

Gener est qui filiam duxit. Gener autem dictus, quòd asciscatur ad augendum genus.

Socer autem & socrus quòd generum vel nurum sibi associauit.

Vitricus autẽ qui vxorem ex alio viro filium aut filiam habentem duxit. Et dictus vitricus quasi nouitricius, quòd à matre super ducatur nouus.

Priuignus est qui ex alio patre natus est & priuignus dici putatur, quasi priuigenus: quia prius genitus. Vnde & vulgo ante natus.

Vocabula autẽ à gẽte hæc videtur declinata genitor genitrix, agnati agnatę, cognati cognatę, ꝓgenitores ꝓgenitrices, germani germanę.

In quibusdam exempl. hæc adijciuntur.

* Hæc consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsq; ad vltimum gradum subtraxerit, & propinquitas esse desierit: eam rursus lex matrimonij vinculo repetit, & quodammodo reuocat fugientem. Ideo autẽ vsq; ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex ętatibus mundi generatio & hominis status finitur: ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

Item de prædictis affinitatibus.

AVctor mei generis pater mihi est, ego illi filius aut filia.

Patris mei pater, mihi auus est, ego illi nepos, aut neptis.

Patris mei auus mihi proauus est: ego illi ꝓnepos aut proneptis.

Patris mei proauus: mihi abauus est, ego illi abnepos aut abneptis.

Patris mei abauus, mihi atauus est, ego illi adnepos aut adneptis.

Patris mei atauus mihi tritauus est, ego illi trinepos aut trineptis.

De patruis.

PAtris mei frater mihi patruus est ego illi fratris filius aut filia,

Patrui mei pater mihi pater magnus est: ego illi filij fratris filius aut filia.

Patrui mei auus, mihi propatruus est, ego illi filij aut filię nepos aut neptis.

Patrui mei proauus mihi adpatruus est: ego illi nepotis aut neptis filius aut filia.

De amitis.

MAtris meæ soror mihi amita est, ego illi fratris filius aut filia.

Amitæ meæ mater, mihi amita magna est, ego illi filię fratris filius aut filia.

Amitæ meæ auia mihi proamita est, ego illi neptis filius aut filia.

Amitæ meæ proauia mihi abamita est: ego illi neptis, nepos, aut neptis.

De auunculis.

MAtris meæ frater mihi auunculus est, ego illi sororis filius aut filia.

Auunculi mei pater mihi auunculus magnus est, ego illi filius sororis filius aut filia.

Auunculi mei auus mihi proauunculus est, ego illi filij nepos aut neptis.

Auunculi mei proauus mihi abauuncul⁹ est, ego illi neptis filius aut filia.

De materteris.

MAtris meæ soror mihi matertera est, ego illi sororis filius aut filia.

Materterę meæ soror mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos aut neptis.

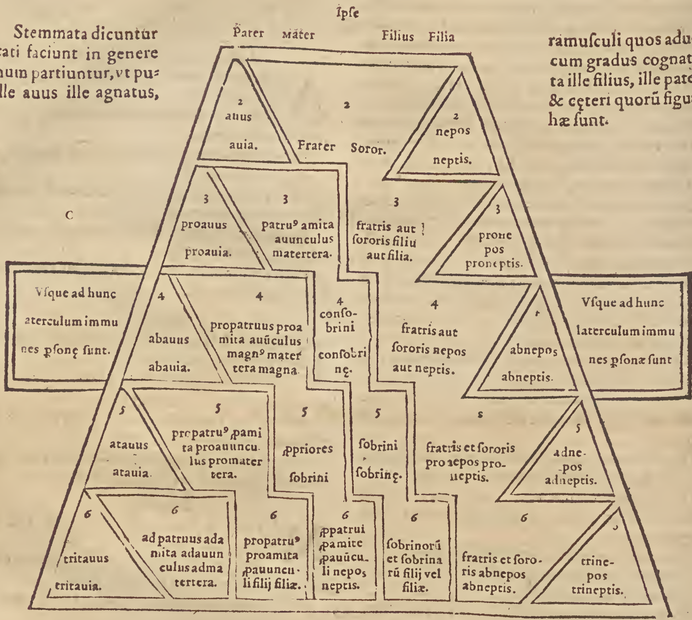
Auiæ meæ soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis aut pronepotis.

Proauiæ meæ soror mihi promatertera est, ego illi neptis filius aut filia.

Stemmata dicuntur
cati faciunt in genere
num partiuntur, vt pu-
ille auus ille agnatus,

ramusculi quos aduo-
cum gradus cognatio
ta ille filius, ille pater,
& cęteri quorũ figurę
hæ sunt.

C

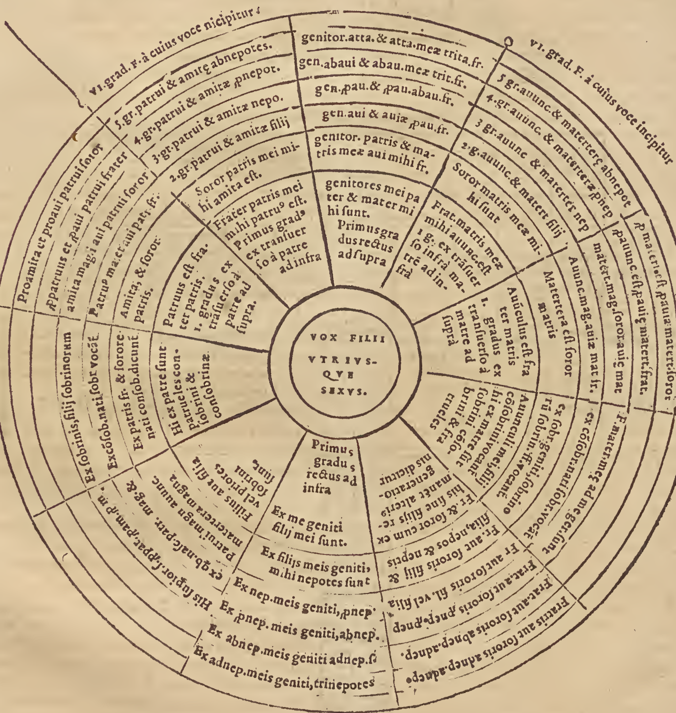
G

trita ui pater & m. 7
trita ui pater &m. 7
Tripatruus Triamita 7
Tritavus 6
Tritauia 6
triauũculus trimatertera 7
adpatrui adamitæ filij 7
adpatruus admita 6
ad a vus 5
ad a via 5
adauũculus admaterter. 6
adauũculi admater. filij 7
abpatru abamitæ nepotes 7
abpatrui ab amitæ filius 6
abpatruus abamita 5
abauus 4
abauia 3
abauunculus abmaterter. 5
abauũc abmatertera filij 6
abauũculi abmat. nepot. 7
ꝓpatrui proamitæ nepot. 7
ꝓpatrui ꝓamitæ ꝓnepotes 6
ꝓpatrui proamitæ filij 5
Propatruus Proamita 4
ꝓauus 3
ꝓavia 3
ꝓauũc. pro matertera 4
ꝓauũc. pro matertere filij 5
ꝓauũc. pro mater. nepotes 6
ꝓauũc. promatert. ꝓnepot. 7
ꝓpatruorũ amitarũue ꝓnepo. 7
ꝓpatruorũ amitarũue nepot. 6
ꝓpatruorũ amitarũue filij 5
ꝓpatruelis amitin⁹ 4
ꝓpatr⁹ ꝓamita magna 3
AVVS 2
AVIA 2
auũcul. matertera magna 3
ꝓprius sobrin⁹ ꝓpria sobrina 4
Sobrini Sobrinæ, filij 5
Sobrini Sobrinæ, nepot. 6
Sobrini Sobrin. ꝓnepotes 7
Fratris patrui amitinę nepotes 7
Patrui amitani pronepotes 6
Patrui amitani nepotes 5
Propatrui amitani filij 4
Frater Soror Patruelis amitã. 3
Patruus Amita. 2
PATER
MATER
Auunculus Matertera 2
Consobrinus Consobrina 3
Consobrini Consobrinæ filij 4
Consobrini Consobrinæ nepot. 5
Consobrini cõsob. Pronepotes 6
Sobrini Sororis Trinepotes 7
1 fili⁹ 2 nepos 3 ꝓnepos 4 abnepos 5 adnepos 6 trinepos filij 7 trinepotis nepos
1 filia 2 neptis 3 ꝓneptis 4 abneptis 5 adneptis 6 trineptis filiæ 7 trinepotis neptis.

STEMMATA STIRPIS HVMANÆ.

Hæc consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum substraxerit, & propinquitas esse desierit, eam rursus lex hæc, matrimonij vinculo reperto, & quodam modo reuocat fugientem. Ideo autem vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est; vt sicut sex ætatibus mundi generatio, & hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

De coniugijs.

VIr ſexum ſignificat, nõ coniugium, niſi adieceris, vir eius.

Maritus verò etiã ſine adiectione coniugem ſonat, & à mare maritus, quaſi mas. Eſt enim nomen primę poſitionis, quod facit in diminutione maſculus: in deriuatione maritus.

Sponſus à ſpondendo vocatus. Nam ante vſum tabellarum matrimonij cautiones ſibi inuicem emittebant, in quibus ſpondebant ſe inuicem conſentire in iura matrimonij, & fideiuſſores dabant. Vnde admiſſum eſt vt ſponſum dicamus virum, à ſpondendo & ſponſam ſimiliter. Cæterùm propriè ſpondere, velle eſt. Ergo ſponſus non quia promittit, ſed quia ſpondet & ſponſores dat.

Arrabo dicta quaſi arra bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur: quia coniugium bonum eſt. Quod verò cauſa fornicationis aut adulterij, malũ eſt: idcirco arrabo non eſt. Dicta autem arra à re pro qua traditur. Eſt autem arra non ſolùm ſponſio coniugalis, ſed etiam pro qualibet promiſſa re data, vt compleatur.

Proci nuptiarum petitores, à procando, id eſt, petendo dicti.

Pronuba dicta, eò quòd nubentibus præeſt: quæq; nubentem viro coniungit. Ipſa eſt & paranympha. Nam nympha ſponſa in nuptijs, & nympha pro lauationis officio, quod ad nomen nubentis alluditur.

Coniuges appellati propter iugum quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes ſubijci ſolent, propter futuram concordiam, ne ſeparentur. Coniuges autem verius appellantur à prima deſponſationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur coniugalis concubitus, ſicut Maria Ioſeph coniunx vocatur, inter quos nec fuerat nec futura erat carnis vlla commixtio.

Nuptæ dictę, quòd vultus ſuos velent: tranſlatũ nomen à nubibus, quibus tegitur cœlum. Vnde & nuptiæ dicuntur, quòd ibi primùm nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire eſt.

Cuius contraria innuba, hoc eſt, innupta, quę adhuc vultum ſuum non velat.

Vxores vocatæ quaſi vnxiores. Moris enim erat antiquitus, vt nubentes puellæ ſimul venirent ad limen mariti, & poſtes antequam ingrederentur, ornarentur laneis vittis, & oleo vngueretur. Et inde vxores dictæ, quaſi vnxiores: quæ ideo vetabantur limina calcare, quòd illic ianuæ & coeunt & ſeparentur.

Matrona eſt quæ iam nupſit, & dicta matrona, quaſi mater nati, vel quia iam mater fieri poteſt: vnde & matrimonium dictum. Diſtinguitur autem inter matronam, matrem & matremfamiliâs. Nam matronæ, quia iam in matrimonium cõvenerunt: matres, quia genuerunt: matresfamiliâs, quia iam per quandam iuris ſolennitatem in familiam mariti tranſierunt.

Monogamus dictus, quia vni tantùm nupſit. Μόνον enim apud Græcos vnum dicitur: γάμος nuptiæ interpretantur.

Bigamus autem & trigamus à numero vxorum vocatus, quaſi à duabus vel tribus * mulieribus.

Vidua vocata, quòd cum viro * vno fuerit: nec circa conſortium alterius viri poſt mortem coniugis primi adhæſerit. Nam quæ alteri poſt mortẽ prioris viri nupſerint, viduæ non dicuntur. Item vidua dicta, quòd ſola ſit, nec circa conſortium alterius viri coniugalia iura cuſtodiat.

Fratris vxor fratriſſa vocatur.

Mariti frater leuir dicitur.

Duorum inter ſe fratrum vxores ianitrices vocantur: quaſi eandem ianuam terẽtes vel per eandem ianuam iter habentes.

Viri ſoror glos appellatur.

Sororis vir ſpeciale nomen non habet: nec vxoris frater.

Matrimonium eſt nobilium iuſta conventio & conditio.

Coniugium eſt legitimarum perſonarum inter ſe coeundi & copulãdi nuptiæ. Coniugium eſt dictum, quia coniuncti ſunt: vel à iugo quo in nuptijs copulantur, ne reſolui aut ſeparari poſſint.

Connubium autẽ non à nupta, ſed à nubendo formatum: dicitur autem connubium cùm ęquales in nuptias coeunt, vtputa ciues Romani: pari vtiq; dignitate. Connubium autem non eſt, cùm ciuis Romanus cum Latina iungitur. Quoties autem connubium nõ eſt, filij patrem non ſequuntur.

Hymenæus dicitur à quodam Hymenęo, qui prius proſperè vſus eſt nuptijs, vel ἀπὸ τοῦ ὑμένος, quæ membranæ virginitatis eſt clauſtrum.

Contubernium eſt ad tempus coeundi conuentio: vnde & tabernaculum quod modò huc, modò illuc præfigitur.

Repudium eſt quod ſub teſtimonio teſtium vel præſenti vel abſenti mittitur.

Diuortium eſt quotieſcunq; diſſoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias ſequitur. Diuortium autem dictũ à flexu viarũ, hoc eſt, via in diuerſa tendens.

Fribolum eſt cũ eo animo ſeparantur: vt rurſum ad ſe inuicem reuertantur. Nam fribolum eſt velut quaſſæ mentis & effluxæ nec ſtabilis. Propriè autem fribola vocantur fictilia vaſa inutilia.

Tres autem ob cauſas ducitur vxor: prima eſt cauſa prolis; de qua legitur in Geneſi, *Et benedixit eos*, dicens: *Creſcite & multiplicamini*: ſecunda cauſa adiutorij, de qua ibi in Geneſi dicitur, *Non eſt bonũ eſſe hominem ſolũ: faciamus ei adiutorium ſimile*: tertia, cauſa incontinentiæ. Vnde dicit Apoſtolus, vt *Qui ſe non continet, nubat*.

In eligendo marito quatuor ſpectari ſolent, Virtus, genus, pulchritudo, ſapientia. Ex his ſapientia potentior eſt ad amoris effectum. Refert hæc quatuor Virgilius de Ænea, quòd his Dido impulſa eſt in amorem eius.

* *V. C. quaſi duabus vel tribus maritus.*

* *ſecũdo nõ*

Pulchritudine, *Quem sese ore ferens ——.*
Virtute, *—— Quàm forti pectore & armis.*
Oratione, *—— Heu quibus ille*
Iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat.
Genere,
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.

Item in eligenda vxore: quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, diuitiæ, mores. Melius tamen est si in ea mores quęrantur, quàm pulchritudo. Nunc autem illæ quæruntur, quas aut diuitię aut forma, non quas probitas morum commendat.

Ideo autem fœminę sub viri potestate consistũt, quia leuitate animi plerunq; decipiuntur. Vnde & æquum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde & veteres voluerunt fœminas innuptas quamvis perfectæ ætatis essent, propter ipsam animi leuitatem, in tutela consistere.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER X.

De quibusdam vocabulis nominum per alphabetum distinctis.

ORIGO QVORVNdam nominum, id est, vnde veniant, non penè omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratia operi interiecimus. Licet origo nominũ vnde veniat à philosophis eam teneat rationem, vt per denominationem homo ab humanitate, sapiens à sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens: tamen claret alia specialis in origine quorundam nominũ causa: sicut homo ab humo, vnde propriè est appellatus. Ex quibus exempli gratia quædam in hoc opere posuimus.

A

Heros vir fortis & sapiens.

Auctor ab augendo dictus. Auctorem etiam fœmineo genere dici non posse existimát. Nam quædam sunt, quę in fœminino flecti non possunt, vt cursor.

Actor ab agendo.

Alumnus ab alendo vocatus: licet & qui alit, & qui alitur, alumnus dici potest, id est, & qui nutrit, & qui nutritur: sed melius tamen qui *nutritur.

* nutrit

Amicus per deriuationem, quasi animi custos. dictus autem propriè amicus ab amo, id est, catena charitatis: vnde & ami quòd teneát.

Amator turpitudinis, quia amore torquentur libidinis.

Amabilis autem, quòd sit amore dignus.

Amasius, eò quòd sit pronus ad amorem.

Astutus ab astu vocatus, qui est callidi & cauti nominis, qui posſit sine periculo fortiter aliquid facere.

Argutus, quia argumentũm citò inuenit in loquendo.

Acer in vnamquamque formam vegetus ac nimius.

Alacer à velocitate & cursu, quasi diceret aliger.

Armiger, quòd arma gerat.

Alacris, lętus: alacriter gestiens & nullius rei nouitate turbatus.

Agilis ab agendo aliquid celeriter: sicut docilis.

Æmulus eiusdem rei studiosus, quasi imitator & amabilis. Aliàs inimicus inuenitur.

Æquus est secũdum naturam iustus dictus, ab æqualitate: hoc est ab eo quòd sit æqualis: vnde & æquitas appellata, ab æqualitate quadam scilicet.

Æquæuus ab eo quòd sit alteri æqualis ęuo, id est, coætaneus.

Arrogans, eò quòd multum rogetur, & ille multum fastidiosus sit.

Audax propriè pro arrogante ponitur.

Animosus, eò quòd sit animis & viribus plenus.

Animatus, quasi animo auctus, & quási animo firmatus.

* Ælatus pro eo quòd seipsum super mensuram suam eleuet: dum magnus sibi videtur de his quæ agit.

* potius referendũ est ad literam E elatus.

Attollens, quòd se eleuet & erigat.

Ambitiosus, quòd honores ambiat.

Auidus dictus ab auendo: avere enim cupere est. Hinc & auarus. * Nam quidam auarum esse dixerunt, progredi vltra quàm sufficit.

* Nam quid est auarum esse?

Auarus ex eo dictus, quòd sit auidus auri, & nunquam opibus expleatur: & quantum plus habuerit, tantum plus cupiat: Flacci super hoc concordante sententia: qui ait,

Semper auarus eget ——.

& Salustius, *Quòd neque auaritia copia, neque inopia minuatur.*

Amarus à sapore translatum nomen habet. Est enim insuauis, nec nouit quenquam ad consortium suum aliqua invitare dulcedine.

Adulter violator maritalis pudoris, eò quòd alterius torum polluit.

Anceps

Anceps huc illucque fluctuans ac dubius istud aut illud capiat, & in qua parte declinet anxius.

Atrox, quòd sit tetris moribus.

Abstemius à temeto, id est, vino, quasi abstinens à vino.

Ablactatus, quòd sit à lacte ablatus.

Æger, quòd agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus.

Ægrotus, quòd sit æger frequentius, sicut iratus & iracundus.

Ærumnosus à rumine dictus, quòd per inopiam miser factus esuriat & sitiat.

Auspex, eò quòd auium auspicia intendat, sicut auceps, quòd aues capiat.

Astrosus ab astro dictus, quasi malo sidere natus.

*Ænormis, eò quòd normam & mensuram excedat.

*potius legendum Enormis.

Abactor est fur iumentorum & pecorum, quem vulgò abigeum vocant, ab abigendo scil.

Atratus & albatus ille à veste nigra: iste ab alba.

Aduena, eò quòd aliunde adueniat.

Alienigena qui ex alia gente genitus est: & non ex ea vbi est. Item alienigena, quòd alienæ regionis sit, & non eius vbi est.

Accola, eò quòd adueniens terram colat.

Agricola à colendo agro, sicut syluicola.

Assecla, eò quòd sequatur aliquē lucri causa.

Assiduus dicebatur apud antiquos, qui assibus ad ęrarium expensum conferendis prę̄erat, & in negocijs quoq; publicis frequens: vnde & per s, non per d scribendum est.

Apparitor nominatus, quòd appareat & videatur: & præsto sit ad obsequium.

Attentus, vt aliquid audiens teneat.

Attonitus, veluti furore quodam instinctus atque stupefactus: dictus attonitus à tonitrui strepitu: quasi tonitruo stupefactus & vicino fulgore, aut à tactu proximus.

Allectus, quòd sit palàm electus.

Abactus, quòd sit ab actu remotus.

Abortiuus, eò quòd non oriatur, sed aboriatur & excidat.

Adoptiuus, quia est palàm adoptatus in filiū.

Ambo ab eo quod est ἄμφω, nomen de Gręco Latinum factum, litera tertia demutata.

Alius de multis dicitur: alter verò de duobus dicitur.

Æquimanus appellatus, qui vtraque manu gladio incunctanter vtatur.

B

Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habēdo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est: qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus beatus homo efficitur.

Bonus à venustate corporis creditur dictus: postea & ad animum translatū nomen est. Eum autem dicimus bonum, cui non prævalet malum: eumq; optimum, qui peccat minimum.

Benignus est vir spontè ad benefaciendum paratus & dulcis alloquio. Non autem multum distat benignus à bono, quia & ipse ad benefaciendū videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse & tristior, & bene quidē facere & præstare quod poscitur, nō tamen suauis esse nouit consortio. Benignus autem sua cunctos nouit inuitare dulcedine.

Beneficus à benefaciendo alteri dictus. vnde & beneficentia vocatur, quæ proximo prodest.

Beniuolus, quia bene vult. Non tamen dicimus beneuolus sicut nec maleuolus. Sæpe enim ex duabus partibus compositū nomen, aut priorem aut sequentē literam corrumpit. Nam beneuolentia absurdum sonat.

Blandus, dulcis & inuitās ad familiaritatē sui.

Brutus quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudētia. Vnde & ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinij Superbi genitus, cùm eundem casum timeret quē frater inciderat, qui ob diuitias & prudentiam ab auunculo fuerat occisus, vtilem temporis simulauit stultitiam. Vnde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius.

Balbus à balando potius quàm loquēdo dictus. Verba enim non explicat. Inde & blesus, quia verba frangit.

Bucco garrulus, quòd cæteros oris loquacitate, non sensu exsuperet.

Biliosus, quòd semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur.

Baburrus stultus, ineptus.

Biothanatus, quod est bis mortuus. θάνατος enim Græco sermone mors dicitur.

C

Clarus à cœlo, quòd splendeat. Vnde & clara dies, pro splendore cœli.

Celsus à cœlo dictus, quòd sit sublimis & altus, quasi cœlestis.

Castus primùm à castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur.

Cœles dictus, quia iter sibi facit ad cœlum.

Cœlebs, connubij expers, qualia sunt nomina in cœlo, quę absque coniugibus sunt. Et cœlebs dicitur, quasi cœlo beatus.

Cœlicola, eò quòd cœlum colat: est enim angelus.

Continens nō solùm in castitate dicitur, sed & in cibo & potu: in ira quoque & vexationē mentis & detrahendi libidine. Et continens dicitur, quòd se à multis malè abstineat.

Clemens, misericors ab eo quòd eluat, id est, protegat & tueatur: sicut solet patronus clientē.

Concors à coniunctione cordis appellatus. Nam sicut consors dicitur, qui sortem iungit: ita ille concors dicitur, qui corde iungitur.

Concionator multitudinis allocutor.

Consolator, vnius allocutor. Et inde dictus cōsolator, quòd soli se applicat cui loquitur & solitudinem leuat alloquio suo. Hinc & solatiū.

Consultus est qui consulitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium.

Constans dictus, quod vndique stat: nec in aliquam partem declinari potest.

Confidens quòd sit in cunctis fiducia plenus. Vnde & Cicilius: *Si confidentiam habes, confide omnia.*

Cautus à cauendo dictus.

Callidus fraudulentus, quia celare nouit, & malè peritus. 10

Callidum autem veteres non pro astuto tantùm, sed etiam pro astutè docto ponebant. Hunc & versutum, ab eo quòd animum citò vertat.

Cupidus à cupiendo multum, id est, accipiendo vocatus.

Clamosus quasi calamosus à calamo, scilicet quòd sonet.

Calumniator falsi criminis accusator, à caluendo, id est, frustrando & decipiendo dictus. 20

Calculator à calculis, id est, lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant.

Compilator qui aliena dicta suis permiscet: sicut solét pigmẽtarij in pila diuersa mixta contundere. Hoc scelere quondã accusabatur Mantuanus ille vates, cùm quosdam versus Homeri transferens suis permiscuit: & cùm compilator veterum ab æmulis diceretur, ille respondit: *Magnarum esse virium clauam Herculi extorquere de manu.* 30

Contumax ab eo quod contemnat.

Chromaticus, quia non confunditur, nec colorem mutat. Græcè enim χρῶμα color vocatur.

Contumeliosus, quia velox est & tumet in verbis iniuriæ.

Contentiosus ab intentione vocatus, qui non ratione aliqua, sed sola pertinacia vindicat.

Contemptibilis, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus & vilis, id est, sine honore. 40

Crudelis, hoc est, crudus, quem Græci ὠμὸν appellant per translationem, quasi non coctus nec esui habilis. Est enim asper & durus.

Carnifex quod carnem afficiat.

Cruciarius, eò quòd sit cruce dignus.

Collega à colligatione societatis & complexu amicitiæ dictus.

Coætaneus quasi compar ætatis.

Complex, qui vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad locum verò nunquam complicem dicimus. 50

Consors, eò quòd ad eum pars pertinet bonorum. Nam sortem veteres pro parte ponebant. Consors ergo quòd sit communis sorte, sicut dissors dissimilis sorte.

Celer appellatus à celeritate, quia quod vsus exigit velocius facit.

Confinialis ab eo quòd sit genere vel loco affinis. 60

Colonus à colonia, vel ab agro colendo dictus.

Curator quòd curam ferat pueris, qui adhuc eius ętatis sunt, vt negociã sua satis administrare non possint.

Cognitor à cognoscendo causam dictus.

Clientes prius colentes dicebantur, à colendis patronis.

Captus, captiuus dicitur quasi capite diminutus ingenuitatis: fortuna enim ab eo excidit: vnde & à viris peritis capite diminutus dicitur.

Columis à columna vocatus, eò quòd erectus & firmissimus sit.

Comptus à coma dictus, quòd sit formosus capillis, vel quia comam nutrit.

Calamistratus à calamistro, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquẽtur, vt crispi sint: quem in cinere calefacere solent qui capillos crispant, vt calamistrati sunt.

Corpulẽtus quòd sit corpore validus & lentis carnibus.

Crassus à sagina corporis à creando carnes.

Comesor à comedendo satis. Est enim gulæ ac ventri immoderatè deditus.

Caupo pessimus de vino aquam faciens.

Candidus, canus dictus à candore, & candidus quasi candor datus. Studio enim accedit candor. Nam album vocari, naturæ est.

Clodus, curvus, crispus.

Cęcus appellatus quòd careat visu. Est enim luminibus amissis. Cæcus est qui vtroque oculo non videt.

Cadùcus à cadendo dictus, id est, lunaticus, eò quòd certo lunæ tempore patiatur.

Confusus à * confessione sceleris appellatus. Inde & confusio. [* confusione]

Convulsus dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Vnde & convulsa nauis, cuius eminentia vi tempestatis adimitur: vnde & Virgilius: *Vix septem convulsæ vndis,* quasi mutilatæ.

Consumptus totus sumptus & deuoratus.

Conciliatrix ob societatem flagitiosæ consensionis dicta, eò quòd intercurrat, alienumq́; nundinet corpus. Hanc etiam & lænonem vocant.

Circumforanus, qui aduocationum causa circum fora & conuentus vagatur.

* Colligatus. [* Collegiatus]

Carpentarius.

D

Dominus per deriuationẽ dictus, quòd domui pręsit, & cunctæ familiæ dominetur.

Disertus, doctus à differendo dictus: dispositæ enim differit.

Doctus à docendo, inde & doctor.

Docilis non quòd sit doctus, sed quià doceri potest: est enim ingeniosus, & ad discendum aptus.

Discipulus à disciplina dictus: disciplina autem à discendo vocatur.

Dispensator vocatur, cui creditur administratio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius

prius qui dabant pecuniam, non numerabant eam,sed appendebant.

Diues ab ære vocatus,vel diū vescens.

Decorus,perfectus,à decem dicitur.

Decens , cōpositus,à numero decem dictus. Hinc & decorus & decibilis.

Directus,eò quòd in rectum vadit.

Dilectus à diligentia. Hæc sunt enim signa diligendi.

Delibutus, de oleo vnctus,vt athletæ solent, vel in * cereumate pueri.Hinc & delibutū gaudio,id est,perfusum vel plenum.

* certamine

Delicatus , quòd sit delitijs pastus:viuens in epulis & nitore corporis.

Defessus,semper infirmus,quasi diu fessus.

Debilis,quòd per bilem factus sit fragilis.Bilis enim humor est afficiens corpus.

Decolor,quòd desit illi color.

Desperatus vulgò vocatur malus ac perditus,nec iam vllius prosperę spei.Dicitur autem per similitudinem ægrorū,qui affecti & sine spe deponuntur.Consuetudo autem erat apud veteres, vt desperati ante ianuas suas collocarentur,vel vt extremum spiritum redderent terræ, vel vt possent à transeuntibus fortè curari,qui aliquando simili laborauerant morbo.

Degener aut ignobilis , aut quòd sit impari genere,aut si dum sit optimo genere natus , inhonestè tamen viuit.

Decrepitus , quòd morti sit propior, & quasi ad mortis tenebras * crepat: sicut crepusculum tempus noctis. Alij dicunt decrepitum, nō qui senectute auulsus est, sed qui iam crepare desierit,id est,loqui cessauerit.

* vertat

Depreciatus ab eo quòd sit vilis , nec aliquo precio dignus.

Dirus pręparcus & teter,quasi diuina ira * in id actus.Nam dirum dicitur,quòd diuina refertur ira. Aliàs dirus,magnus.

al. inductus

Dehiscens valde hiscens. Hîc enim De augentis est,vt deamare,desiderare.

Despiciens , eò quòd deorsum aspiciat, vel contemptui habeat.

Dolosus,insidiosus vel malignus,ab eo quòd deludat. Vt enim decipiat,occultam malitiam blandis sermonibus ornat.

Dubius,incertus,quasi duarum viarum.

Delator dictus , eò quòd detegat quod latebat.

Dilator,quia differt ad proferendum.

Desidiosus,tardus piger à desidendo vocatus,id est, valde sedendo.Idem & residens à residendo:de,enim hîc augentis est.

Delirus mente defectus per ætatem ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quòd à recto ordine & quasi à lira aberret. Lira enim est arationis genus,cùm agricolę facta semente dirigunt sulcos,in quos omnis seges decurrit.

Demens idem qui amens, id est,sine mente, vel quòd diminutionem habeat mentis.

Desipiens,eò quòd minus sapere incipit,quā solebat.

Damnatus & damnabilis:quorum prior iam addictus est,sequens potest addici.

Degulator,quòd gulæ sit deditus.

E

Eloquens,profusus eloquio.

Exertus in loquendo expeditus. Exerere enim proferre vel expedire est.

Eruditus,quia non rudis,sed iam doctus

Expertus,multum peritus: Ex,enim hîc pro valde ponitur.

Expers verò, qui est extra peritiam & intellectum.

Exornatus, valdè ornatus:Ex,enim prò valde ponitur: sicut excelsus,quasi valde celsus.

Eximius,quasi valde eminens.

Efficax dictus,quia nullam difficultatem habet in qualibet re facienda. Hinc & efficiens à faciendo dictus.

Exspes,quòd sine spe.

Expers , quia extra partem : caruit enim parte.

Exsors,quia extra sortem est.

Exsul , quia extra solum situm est:quia trans solum missus:aut extra solum vagus.Nam exulare dicuntur qui extra solum eunt.

Extorris , quia extra terrā suam est , quasi ex terris.Sed propriè extorris,cum vi expulsus sit: & cum terrore solo patrio eiectus : & extorris, ex terra sua pulsus.

Exterris , extra terram : aut extra terminos suos,quia exterretur.

Exterminator non ille , qui vulgò dicitur ἐξόριστος, sed qui deijcit & expellit à terminis ciuitatis.

Exterminatus,ab eò quòd sit extra terminos suos eiectus. Sic & externus,eò quòd sit alienæ terræ.

Egens & egenus , sine gente & sine genere, indigens.

Exiguus multum egens. Ex enim pro valde ponitur.

Exilis, tenuis, quòd possit quàvis per angustum exire.

Exesus,quasi percomesus. Est enim aridus, tenuis & exilis.

Exhaustus,quia consumptus est & inanis effectus.

Exanguis,quòd sit extra sanguinem.

Exanimis est mortuus . Exanimis autem & exanimus dicimus , sicut vnanimus & vnanimis : inermus, inermis : & hoc nostro arbitrio subiacet.

Exustus dicitur,de quo nihil superest, quasi valde vstus. Ex enim pro valde ponitur.

Exosus ab odio dictus . Nam antiqui & odi dicebant & osus sum. Hinc est exosus,quo vtimur,licèt iam osus non dicamus.

Effractor,quòd sit expugnator claustrorum.

Exitiosus,eò quòd multis exitio sit.

Executor,ab exequendo.Idem & exactor.

Efferatus , mente ferina effectus,& vltra humanum modum excedens.

Effrenatus, ab eo quòd sit pręceps & pronus, & sine freno rationis.

Eunuchus Gręcum nomen est, quod est spado. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent & emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum.

Effœta, quòd sit frequenti fœtu exhausta. Partus enim eam assiduus debilem reddit.

F

Facundus dictus, quia facilè fari possit.

Facetus, qui iocos & lusus gestis & factis commendat, à faciendo dictus.

Frugalis à fruge nominatus, id est, à fructu vel parsimonia, siue vt alij volunt, à modestiæ temperantia.

Fœnerator qui pecuniā deponit apud debitorem, quasi fœnoris actor: nam fœnus pecunia est. Fœnerator autem Latinè dicitur, & qui dat mutuum, & qui accipit.

Flamines, pontifices idolorum.

Felix dicitur, quæ felicitatem dat: felix qui accipit, & felix, per quem datur felicitas: vt felix tempus, felix locus.

Fidelis, pro eo quòd fit ab eo id quod dicit, vel promittit bonum.

Facilis à faciendo, nec tardus.

Firmus, vnde & formosus.

Fortis, quia fert aduersa, vel quęcūq; acciderint: siue à ferro, quòd sit durus, nec molliatur.

Formosus à forma dictus. Formum enim veteres calidum & fervens dixerunt. Fervor enim sanguinem movet: sanguis pulchritudinē.

Fœdus nomē habet ab hirco & hœdo, f litera addita. Hunc veteres in gravi significatione ponebant: vt,

Sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes.

Fragilis dictus, eò quòd facilè frangi possit.

Fessus, quasi fissus: nec iam integer salute: est autem generale. Dicimus enim fessus animo, vt Terentius: *Fessus valde resedit*: & fessus corpore, quod magis est proprium, & fessus rerum à casu venientium.

Fatigatus, quasi fatis agitatus.

Formidolosus à formo, id est, sanguine dictus, cùm se à cute vel à præcordio fugiens contrahit sanguis. Nam timor sanguinē gelat, qui coactus gignit formidinem: vnde est illud,

— *Gelidusq; coit formidine sanguis.*

Formidolosus autē cùm sit timidus, & timendum significat.

Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neq; quod alij dicunt intelligit. Fatuos originem ducere quidam putant à miratoribus Fatuæ Fauni vxoris fatidicæ, eosque primùm Fatuos appellatos, quod præter modū obstupefacti sunt vaticinijs illius vsque ad amentiam.

Fautor ab eo quòd faueat & consentiat.

Fictor appellatus à fingendo & componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum linit & pertractat, vnguit & nitidat.

Fallax quod fando, id est, loquendo decipiat.

Feruidus, iracundus. Ira enim inflammat.

Frendens, quòd minando frangat dentes & comprimat, fremens.

Ferox, ab eo quòd feritatē exerceat, vt bestia.

Fur à furendo vel furvo dictus est, id est, à fusco. Nam nocturno vtitur tempore.

Factiosum inter opprobria cùm seditiosum accipi volumus: cùm verò gratiosum ac poten-10 tem & quasi magnæ factionis.

Facinorosus à facti commisso nominatus: facit enim quòd alteri noceat.

Flagitiosus, eò quòd frequentius flagitet atq; appetat libidinem.

Furcifer dicebatur olim, qui ob leve delictū cogebatur * à dominis, ignominię magis quàm supplicij causa, furcam circa viam ferre, prædicans peccatum suum, & monere cæteros ne quid simile peccarent.

al. ad nominis ignominiam

20 Futilis, vanus, superfluus, loquax. Et est metaphora à vasis fictilibus, quæ cassa & rimosa non tenent ea, quæ inieceris.

Fornicarius, & Fornicatrix est, cuius corpus publicum & vulgare est. Hæc sub arcuatis prosternebatur, quæ loca fornices dicuntur: vnde & fornicariæ. Virgilius:

Atque aduerso fornice.

Fœcunda à fœtu dicta, quasi * fœtu abunda. Est enim partu frequens.

al. fœtunda

30 Fœta, pregnans.

Flens, quasi lachrymis fluens.

Fugitiuus nemo rectè dicitur, nisi qui dominum fugit. Nam si parvulus puer à nutrice vel à scholis discesserit fugitivus non est.

G

Gloriosus à frequētia claritatis dictus, pro c g litera commutata. Gloriosus à laurea dictus, quæ datur victoribus.

Gnarus, sciens, cui contrarius est ignarus, 40 nesciens.

Grauis, venerabilis. Vnde & contemptibiles leues dicimus. Grauis pro consilio & constantia dictus, quia non leui motu dissilit, sed fida constantiæ grauitate consistit.

Grandæuus, quòd sit grandis æuo.

Gratus, gratiam seruans. Sed gratus tantū animo: gratissimus & animo & corpore dicitur.

Gratificus, ab eo quòd gratis faciat bonum.

Gratiosus, quòd plus vnicuiq; quàm mere-50 tur, tribuit.

Garrulus propriè dicitur, qui vulgò verbosus appellatus accedente lætitia nec valens, nec volens tacere: sumptum nomen à graculis auibus, qui importuna loquacitate semper strepunt, nec vnquam quiescunt.

Ganeo luxuriosus & tanquā in occultis locis & subterraneis, quæ ganea Græci vocant.

Glutto à gula, id est, gulosus.

H

60 Humilis, quasi humo accliuis.

Honorabilis, quasi honore habilis, hoc est, aptus.

Ho-

Honestus, quòd nihil habeat turpitudinis. Nam quid honestas, nisi honor perpetuus, id est, quasi honoris status?

Humanus, quòd habeat circa homines amorem & miserationis affectum. Vnde humanitas dicta, qua nos invicem tuemur.

Habilis, quòd sit ad habendum commodus atque aptus.

Honorosus plus est quàm honoratus sicut scelerosus plus est quàm sceleratus.

Hirsutus ab eo quòd sit hirtus & pilis horridus.

Hypocrita è Græco sermone, in Latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palàm ostendit. ὑπὸ enim falsum: κρίσις iudicium interpretatur. Nomen autē Hypocritæ tractum est à specie eorū, qui in spectaculis contecta facie incedunt: distinguētes vultum ceruleo minioq; colore & cęteris pigmentis, habentes simulacrum oris lintea, gipsata & vario colore distincta nonnunquá, & collum & manus creta perunguentes, vt ad personę colorem peruenirent; & populum dum in ludis agerent, fallerent, modò in specie viri, modò in fœminę, modò tonsi, modò criniti anili & virginali cæteraq; specię ætate sexûq; diuerso, vt fallant populum dum in ludis agunt. Quæ species * argumēti translata est, in ijs qui falso vultu incedunt, & simulant quod non sunt. Nam hypocritæ dici non possunt, ex quo foras exierint.

* ab argumentis

Humatus, quòd sit humo tectus. i. sepultus.

I

INgeniosus dictus, quòd intus vim habeat gignendi quamlibet artem.

Invētor dictus, quòd in ea quæ quęrit, venit. Vnde & ipsa quę appellatur inventio, si verbi originē retractemus, quid aliud resonat, nisi quia invenire est in id venire quod quæritur?

Interpres, quòd inter partes medius sit duarum linguarū dum transfert. Sed & qui inter Deum quē interpretatur, & homines, quibus diuina indicat mysteria, interpres vocatur.

Iuridicus, quia Legum iura dicit.

Indolis propriè est imago quædam futuræ virtutis.

Iustus dictus, quia iura custodit & secūdum legem viuit.

Innox, quòd non noceat.

Innocuus, cui nocivum non sit, sed apud veteres vtrunque indifferens est.

Hilaris Gręcum est nomen.

Iocundus, eò quòd sit semper iocis aptus & hilaritate ac frequentia, sicut iracundus.

Iocosus, iocis vsus.

Inclytus Græcū nomen est. Nam κλυτὸν Gręci gloriosum vocant.

Illustris nomen notitiæ est; quòd clareat multis splendore generis vel sapientiæ vel virtutis, cui contrarius est obscurè natus.

Incolumis à columna nomen habet, quasi erectus, fortis & stabilis.

Immarcessibilis, incorruptus & sempiternus, quòd sit sine maceratione & languore.

Intemeratus, incorruptus & nulla temeritate violatus.

Infirmus, quia sine forma.

Imbecillis, quasi sine baculo fragilis & inconstans.

Inanis, leuis.

Inconstans, quia non est stabilis, & quod placet ei, rursus displicet.

Iactans vel arrogans est, qui maiorum institutis nō acquiescit: sed propriam quandá viam iustitię & sanctitatis inquirit.

Iracundus dictus, qui accenso sanguine in furorem compellitur. πῦρ enim flamma dicitur, & ira inflammat.

Incētor, ab eo quòd incēdat atq; inflammet. Incentor, quia praua suggestione ad vitia cor aliorum succendit, & persuadendo inflammat.

Inexpiabilis, quòd nunquam expietur, nunquam purgetur.

Inlaudabilis, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruit.

Iratus, ira actus.

Impius, quia sine pietate religionis est.

Iniquus propriè dictus, quia non est æquus, sed inæqualis. Inter impium autem & iniquum hoc distare nonnunquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius nanq; pro infideli ponitur: & dictus impius, quòd sit à pietate religionis alienus. Iniquus verò dicitur pro eo quod non est æquus, sed prauis operibus maculatur, ne Christianitatis nomine censeatur.

Inimicus, quia non est amicus, sed aduersarius. Duæ autem res inimicos faciunt: fraus & terror. Terror quod timent. Fraudis malū, quod passi sunt.

Inuidus dictus ab inuidēdo felicitati alterius.

Inuidiosus est, qui ab alio patitur inuidiam.

Inuisus, odiosus, ab inuidia & zelo dictus.

Intestabilis, cuius testimonium non valet, & quod dixerit, irritum improbatumq; sit.

Infamis, non bonæ famæ.

Improbus dictus, quòd instat etiá prohiberi.

Importunus, inquietus: quia non habet portum, id est, quietem. Vnde & importuni, quasi in naufragium citò feruntur.

Infrenis est, qui frenis non regitur, vt Numidæ infreni.

Infrendens propriè est inter se comprimens dentes. Nam & frendere significat dentibus frangere: vnde nefrendes infantes qui nec dum dentes habent.

Ingluuiosus à gula & voracitate dictus.

Ingloriosus, quòd sit sine gloria, id est, sine triumphis. Item inglorius immemor gloriæ.

Informis, ingens, non quòd non habeat formam, sed quòd vltra formam magnitudinem habeat.

Inveteratus, eò quòd sit multi veterisq; vsus in malitia.

Immanis, quia non bonus, sed crudelis & ter-

ribilis. Manum enim bonum dicitur. Vnde καὶ ἀντίφρασιν dij manes, minimè boni.

Immunis, minimè munificus, vt est in proverbio veteri: *Immunem ciues odere sui*. Item immunis, qui non facit munia, id est, officio non fungitur. Est enim omni priuilegio vacuus.

Indemnis, eò quòd sine damno viuat, & sine vlla culpa atq; periculo.

Iners, sine arte, & ob hoc ne operis quidem vllius.

Inermis, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus accipiuntur.

Ignavus, ignarus viæ, id est, rationis & vitæ.

Ignarus, non gnarus, id est, inscius vel sine naribus. Olfecisse enim veteres, scisse dicebant. Ignarus autem duo significat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur.

Immemor, qui oblitus est: perdit enim memoriam.

Inscius, quia sine scientia est.

Idiota, imperitus, Græcum est.

Imperitus, sine peritia.

Inconsultus, ab eo quòd non accipiat consilium. Item inconsultus, quia est sine consilio & inscius rerum atque ignarus.

Ineptus, apto contrarius est, quasi inaptus.

Inops, qui sine terra est: opem enim terram intelligimus, quia opem fert fructificando. Alij inopem intelligunt nō sepultum, inhumatum, *cui nec animā manè habēti surrexit tumulus.

Annot. Cui nec absenti. Ego legendū arbitror, Cui nec animā debēti suppetit tumulus.

Ignobilis, eò quòd sit ignotus & vilis & obscuri generis: cuius nec nomen quidem scitur.

Ircosus, quia sudore corporis fœtido putet.

Ignotus, ignobilis, vel ex improuiso veniēs.

Improuisus dictus, eò quòd subitò fit: & non porrò antè visus.

Index, proditor ab indicando.

Indigena vocatus, quòd inde genitus sit, id est in eodem loco natus.

Impudens, eò quòd ab eo pudor & pudicitia procul absit.

Impudicus à *pudore vocatus. *Pudorem enim fetorem dicunt.

**putore* ** Putorem*

Incestus, propter illicitā commixtionem vocatus, quasi incastus, sicut qui virginem sacram vel affinitatis suæ proximam stupraverit.

Internecida est, qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit.

Inficiator, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacium nititur.

Impostor, interceptor propriè dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

Insidiosus, quòd insidiatur. Nam propriè insidere est dolosè aliquem expectare. Vnde & insidiæ non nominatæ sunt.

Incincta, id est, sine cinctu: quia pręcingi fortiter vterus permittit.

Inuestis, id est, sine veste: nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis virginitatis.

Iscurra vocatur, quia causa escæ quemlibet consectatur.

K

KAtholicus, vniuersalis: Gręcum enim nomen est.

Kharus Græcum nomen est: sicut & Kharitas. vnde & eucharistia sacrificium, id est, bona gratia.

L

LVculentus ab eo quòd sit lingua clarus, & sermone splendidus.

Lector dicitur à legendo, id est, percurrendo. Vnde & nauis dicitur legere quicquid transit. Nam legit, transit, præterit, vt:

— *Crebris legimus freta concita terris.*

Item lector à colligendo animo quæ legit, quasi collector: sicut illud, *Qui legitis flores.*

Loquax non est eloquens.

*Lætus à latitudine.

**Locus*

Locuples, quasi locis plenus, & possessionū plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in lib. ij. de Republica: *multa quæ editione ouium & boum, quòd tunc res erat in pecoribus & in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi locupletes vocabantur.

** multaque*

Liberalis dictus ab eo, quòd libenter donet, nec murmuret.

Largus, abundans, affluens.

Longus à linea dictus, propter quòd sit porrectus.

Longævus, quasi longi æui & temporis.

Longanimis siue magnanimus, eò quòd nullis passionibus perturbatur, sed ad vniuersa sustinenda patiens est. Cui cōtrarius est pusillanimis, angustus, & in nulla tribulatione subsistēs, de qua scribitur: *Pusillanimis vehementer insipiens*.

Leuis ob inconstantiam vagationis appellatur, quia leui motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.

Lubricus ab eo quòd labitur.

Labens interdum velox, vt, *Labere nympha polo, et Labere pennis.* Cursu enim lapsus celerior est.

Latro insessor est viarum, à latendo dictus: melius autem latro est, quasi latero, qui à latere insidiatur viæ.

Lanista, gladiator, id est, carnifex Tusca lingua appellatus, à laniendo scilicet corpora.

Lacessitor per translationem dictus à canibus: vel à feris quæ solēt lacerando prouocare.

Leno, cōciliator stupri, eò quòd mentes miserorum blandiat, & deliniendo seducat.

Libidinosus ab eo quòd facit quod libet. Libidinosus à Libero, qui puellarū corpore pingit.

Luxuriosus, solutus in voluptates: vnde & membra loco mota, luxa dicuntur.

Lascivus, quòd sit luxus. i. solutus & vanus.

Lymphaticus, quòd aquam timeat, quē Gręci ὑδροφόβιαν vocant. Lymphaticus propriè dicitur, qui vitium ex aqua cōtrahit: cuius vitiū est huc atq; illuc *currere, aut à *fluore aquæ sumpto vitio. Sed poetæ iam hoc genus nominis pro furiosis vsurpant.

** cursu* ** furore*

Luridus, quòd sit pallidus, à loro dictus, quòd huiusmodi habeant cutem.

Le-

Leprosus à pruritu nimio ipsius scabiei dictus: vnde & per p scribi dicitur.

Luscus quòd lucem ex parte sciat: sicut lusciosus, qui vespere nihil videt. Luscos coclites dixerunt antiqui: vnde & ciclopas coclites legimus dictos: qui vnum oculum habuisse perhibentur.

Lotus, *lautus, id est, mundus. *lauatus

Lupa meretrix à rapacitate vocata, quòd ad se rapiat miseros & apprehendat.

M

Misericors à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortitus est: & hinc appellata miseria, quòd miserũ cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit vbique hęc etymologia: nam est in Deo misericordia sine vlla cordis miseria.

Mactus magis auctus gloria, & est nomen tractum à sacris. Quoties enim thus aut vinum super victimam fundebatur dicebant: mactus est taurus vino vel thure, hoc est cumulata est hostia & magis aucta.

Munificus dictus, vel quia alicui munera multa dat: vel quia munus suum. i. officiũ quod debet adimplet: sic & munifex, quia munera fert.

Magnanimus ab eo quòd sit magni animi & magnæ virtutis. Cui contrarius pusillanimis.

Magnificus autem à magna faciendo vocabulum traxit.

Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu assuetus.

Modestus à modo dictus & temperie: nec plus quicquam nec minus agens.

Mitis, lenis & mansuetus & cedens improbitatibus, & ad sustinendam iniuriam tacens quasi mutus.

Mutus, quia vox eius non est sermo, nisi mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit.

Memor, vel qui memoriam tenet, vel qui memoria tenetur.

Magister maior in statione: nam στεῶν Græcè statio dicitur.

Minister minor in statione, siue quia officium debitum manibus exequitur.

Maior, minor, minimus: à numero monadis, quòd post eum non sit alter.

Maximus aut meritis, aut ætate, aut honore, facũdia, aut virtute, aut omnib. magis eximius.

Modicus, paruus, sed abusiuè, cęterum rationabilis.

Moderatus à modo scilicet & temperamẽto.

Mediocris, quòd modicum illi sufficiat.

Miser propriè eò quòd omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem propriè mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam.

Miserabilis, quòd sit miseriæ habilis.

Mœstus naturaliter tristis, nõ casu. Est enim à natura mentis & animi: vnde & mœstus.

Mendicus dictus, quia minus habet vnde vitam degat: siue quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, & manum extendere, quasi manu dicere.

Mendax, quòd mentem alterius fallat.

Malignus, quia malitię votum vel opus peragit.

Malus appellatus à nigro felle, quod Græci μέλαν dicunt: vnde & melancholici appellantur homines, qui ad conuersationem humanam refugiunt, & amicorum charorum suspecti sunt.

Malitiosus deterior malo, quia frequẽter malus: à malo autem peior dicitur: à bono melior.

Melior dictus, quia mollior: non durus aut ferreus: nam melius quasi mollius.

Minax à facie oculorum quando furiosè ardescunt, vt videns amplius pertimescat.

Minator est monitor, sed monitor dicitur cũ pręnũciat bona: minator cũ prænũciat aduersa.

Mulcator, eò quòd blandis verbis mulceat ad declinandũ animum: translatio à mulso, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolẽtis, aut oppletum sordibus stomachum.

Metatores appellantur, qui castra designãt, à metiendo scil. Lucanus:

Hesperios audax veniat metator in agros.

Mollis, quòd vigorem sexus, eneruati corporis dedecore, & quasi mulier emolliatur.

Macer à Macie: & macies à macia, eò quòd immoderata libido macros faciat.

Mancus, manu ancus, vel manu cassus.

Moribundus morienti similis: sicut vitabundus viuenti similis. Quando enim dicimus, moriturus est, verè moriturus est: moribundus autem non verè, sed verè similis morienti est.

Meretrix dicta, eò quòd precium libidinis mereatur. Inde & meritoriæ tabernæ: nam & milites cùm stipẽdia accipiunt, mereri dicũtur.

Morio à morte vocatus, eò quòd non vigeat intellectu.

Mulio dictus à mulis, eò quòd præsidet iisdem vehiculis.

Manifestũ dicitur, quod in manu est promptũ.

N

Nobilis non vilis, cuius & nomen & genus scitur.

Nubilis ad nubendum habilis.

Nemo ab homine tractum est, id est, ne homo, quod est pro nullo.

Nullus autem, quasi ne vllus.

Nihili compositum est ex nil & hilo. Hilũ autem Varro ait, significare medullam eius ferulæ quã Gręci asphodelon vocãt: & sic dici apud nos nihilum, quomodo apud Gręcos *oydetry. *forte οὐδὲν

Nequam à malo plerique distinguunt: alium perniciosum: alium nugacem existimantes, vt ait Monatius: *Hic adolescens nequam non malus*, id est, nugax, non perniciosus. Alij confundunt, quasi vtrumq; vnum idemq; significet.

Nequaquã, eò quòd nec quicquã sit, id est, ex eo quòd nihil sit, veteres esse dictum voluerunt. *al. nequicquam

Neuter neq; iste, neq; ille, q. dicat nec vterq;.

Nefarius, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur.

Nefandus,id est,nec nominandus quidem.

Nuncius enim & qui nunciat & quod nunciatur,id est, ἄγγελος & ἀγγελία: sed nuncius ipse homo genere masculino: id verò quod nunciat genere neutro,vt hoc nuncium,& hæc nuncia.

Nazaræus,id est,sanctus Dei. Nazeręus olim dicebatur qui sanctã comam nutriebat, & nihil contaminatũ conspiciebat, abstinens se à vino, omnique sicera,quæ mentem ab integra sanitate peruertit.

Nugas autẽ Hebręum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, vbi dicit Sophonias: Nugas,qui à lege recesserũt, vt nosse possimus linguã Hebraicam omniũ linguarũ esse matrẽ.

Nugigerulus appellatus ab eo quòd sit garrulus turpis nuncius.

Negligens,quasi nec legens.

Nepos dictus à genere quodã scorpionum, qui natos suos consumit, excepto eo,qui dorso eius insederit: nam rursus ipse qui seruatus fuerit consumit patrẽ: vnde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoq; nepotatio pro luxuria ponitur,qua certè quæque res consumuntur.

Niger, quasi nubiger: quia non serenus, sed fusco coopertus est. Vnde & nubilum diem, tetrum dicimus.

O

O*Rthodoxus rectæ gloriæ.

* Imò rectæ sententiæ,

Orator ab ore vocatus,à perorãdo nominatus.i. dicẽdo.nam orare dicere est.

Obaudiẽs,ab aure,eò quòd audiat imperantẽ.

Ospes,quòd inferat ostijs pedes.

Ospes facilis,apertus & ostio patens. vnde & ospitalis homo dicitur.

Osor inimicus ab odio dictus: sicut amator ab amore,& est generis communis.

Odibilis,odio habilis.

Obsitus,obsessus,id est,vndiq; insidijs convallatus.

Obscęnus impurę libidinis, à vitio obscuro dictus.

Obtunsus, hebetior & *obtusior,quasi ex omni parte tunsus.

* obscurior

Obnixus,contranisus & conabundus.

Obnoxius,quia obligatus est nexibus culpę.

* Oblectator, quasi cũ lacte & fraude, vt Terentius: *Nisi me lactasses amantẽ*. vnde & oblectare dictum est.

* Oblactator

Obtrectator, malignus,& qui obstringillando officiendoq; non sinat quempiam progredi & augescere.

Orbus, quòd liberos non habeat, quasi oculis amissis.

Opifex,quòd opus faciat aliquod.

Opilio,custos ouium,quasi ouilio.

P

PRudens,quasi porrò vidẽs. perspicax enim est, & incertorum præuidet casus.

Patiens dictus à pauendo: pauere enim ferire est: percutitur enim & tolerat.

Perfectus,cui nihil iam adijci potest. Huic nomini apud Grammaticos cõparatio non adijcitur, quia si dixeris: ille perfectior est: iste perfectus non erit.

Pulcher à specie cutis dictus, quod est rubẽs pellis: postea trãsijt hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est,vt:

Os humerosq; Deo similis—. aut in capillis,vt: *Namq; ipse decorã Cæsariem.* aut in oculis,vt: —*Lætos oculis afflarat honores.* aut in candore,vt:

10 *Quale manus addunt ebori decus.* aut in lineamentis,vt: *Te multò plus figura et lineamenta hospitis delectabant.* aut in proceritate,vt Turnus:

Vertitur in medijs, & toto vertice supra est.

Pellex à pelliciendo.

Perspicax,splendidus,eò quòd perluceat.

Perpetuus,perennis.

Perennis ab eo quòd sit perpetuus annis.

Præsul vocatus,quia præest solicitudine.

Præpositus appellatus,eò quòd sit subiectorum ac famulantium ordinator vel rector. 20

Patroni à patrib. dicti sunt,quòd huiusmodi affectum clientibus exhibeant, vt quasi patres illos regant.

Pædagogus,cui parvuli assignantur: Græcũ nomen est, & est cõpositum ab eo quòd pueros *agat.i. doceat,& lascivientem refrenet ętatem.

* Imò ἄγει τὰς ἀγωγὰς id est,institutione.

Præsens dictus, quòd sit præ sensibus,id est, coram oculis,qui sensus sunt corporis.

Prior, quòd primus sit in ordine: & primus 30 quasi præminens.

Primus,posterior,postremus.

Potens, rebus latè patens: vnde & potestas, quòd pateat illi quaqua velit,& nemo intercludat,nullus obsistere valeat.

Præopimus, præ cæteris opibus copiosus.

Pecuniosos Tullius primũ eos dictos refert, qui plurimã habuissent pecuniam, id est,pecora. Ita enim antiqui eos appellabant. paulatim autem per abusionem nomen ad aliud devolu- 40 tum est.

Pervicax propriè dicitur, qui in proposito suo ad victoriã perseverat. Antiqui enim *viciã dicebant,quam nos victoriam: credo quòd inde dicatur herba *vitia,id est,victorialis.

* vigiam

* vigia

Pernix à pernitendo tractum est,id est,in conatibus perseuerando. Alij pernicem velocem intelligũt pedibus. Nam pernicitas pedũ est,vt: *Pernicibus ignea plantis.* sicut celeritas pennarum est,vt: —*Celeriq; fuga sub sidera lapsæ.*

50 Piger, quasi pedibus æger. Est enim tardus ad incedendum: quod nomen per vsum transijt ad animum.

Pernox,pervigilans nocte,perseuerans.

Pertinax,impudenter tenens,quasi pertinẽs.

Petulans nunc quidem pro audace & improbo ponitur: olim autem acerbi flagitatores, & propriè argentariorum coactorum pueri,quòd precia rerum crebrius & asperius exigebant: à petendo petulantes vocati sunt.

60 Procax propriè idẽ quod petax. Nã procari est petere: vnde & nuptiarum petitores proci dicuntur.

Pro-

Prodigus sumptuosus atq; consumptor, qui omnia porro agit & quasi proijcit.

Profugus propriè dicitur qui procul à sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus.

Peregrinus longè à patria positus sicut alienigena.

Proiectus quasi longe & procul iactus, sicut & produxit, quasi porro illũ duxit, & prouocauit, quasi porro illum vocauit.

Proiectus, quasi porro eiectus ac proiectatus, vnde, —*Proiectaq; saxa Pachyni,* id est porro iactata.

Proscriptus cuius bona palam & apertè describuntur, bonisq; fisci agglomerantur.

Præscriptus ordinem significat, sicut & præscriptiones apud Iuris consultos.

Procinctus expeditus & armatus, vnde & *In procinctu*, id est cum belli causa arma sumebant.

Pręcinctus eo quòd ante se ponat aliquid quo pręcingitur. Vnde & de Domino dictum est, *Præcinctus lintheo, lauit pedes discipulorum suorum.*

Prædo est qui populando alienam inuadit prouinciam. Prædo ab abigendo pędas dictus, & prædo qui prædam habet.

Prædator est cui de præda debetur aliquid.

Plagiator ἀπὸ τῦ πλαγίυ, id est obliquo, quòd non certa via gradiatur, sed pelliciendò dolis.

Piratæ sunt prædones maritimi ab incendio nauium transeuntium quas capiebant dicti. Nã πῦρ ignis est.

Pugillator, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit.

Peculator pro eo quòd sit pecuniæ publicæ defraudator.

Proditor pro eo quòd detegit. Item proditor perditor: vt,

Vnius ob iram Prodimur.

Perfidus quia fraudulentus est & sine fide quasi perdens fidem.

Periurus, quia perperè iurat, id est malè iurat. Periurus autem in verbo r non habet. Nam peiero & deiero dicimus.

Præuaricator malè fidei aduocatus, & qui vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura prætereat, aut inutiliter dubieq; ponat mercedis gratia licet corruptus. Cicero, *Quid enim tã præuarum*, id est valide varum. [al. mercedẽ.]

Pellax dolosus & fallax, à pelle, id est vultu. Foris enim vt fallat arridet, sed nequitiam intus gerit.

Profanus quasi porro à fano. Sacris enim illi non licet interesse.

Patricida propriè dicitur interfector parentis, quamuis quidam veteres hunc parenticidã dixerint, qui hominem occiderat, quoniam parricidium & homicidium in quocunq; intelligi possit, cum sint homines hominibus pares.

Persecutor nõ semper pro malo intelligitur, vnde, Persecutor, perfecte secutor.

Publicanus est qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negocia seculi lucra sectatur vnde & cognominatus est.

Peccator pellice id est meretrice vocatus quasi pelicator, quod nomẽ apud antiquos tantùm flagitiosum significabat, postea transijt hoc nomen in appellationem omniũ iniquorũ. Peccator item à pectoris caterua cognominatus, pro eo quòd inibi occulta delictorum conduntur. [al. hominũ.]

Prostitutæ meretrices à prosedendo in meritorijs, vel in fornicibus.

Pellex apud Gręcos propriè dicitur à Latinis concuba vel concubina. Dicta autem à fallacia id est versutia, subdolositate vel mendacio.

Procuruus quasi per longum curuus.

Pauidus est quem vexat trepidatio mentis. habet enim cordis pulsationem, cordis motum: nam pauere ferire est, vnde & pauimentum.

Petræ autem & rupes à duritia saxorum nominantur.

Pusillanimis, pusillo animo.

Petulcus dictus ab appetendo, vnde etiam & meretrices petulcas vocamus.

Pisinnus à pusione dictus.

Productus, quasi porro ductus.

Pellicanus vir sanctus solitudini deditus.

Q

Quæstor à quærendo dictus, quasi quæsitor.

Questuosus querimoniosus.

Querulus quia querelam infert.

Quietus quòd sit ipse sibi animo securus neminem tangens.

R

Religiosos ait Cicero à relegendo appellatos, qui retractant, & quasi relegũt ea quæ ad cultum diuinum pertineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo tanquam ex eligendo eligentes, ex diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes.

Ratiocinator dictus vir magnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabiles constat posit reddere rationem.

Retractator repetitor, nam retractare, est repetere quòd omiseras.

Resipiscẽs eo quòd mentẽ quasi post insaniã recipiat, aut quia * resipit qui sapere desierat. Castigat enim seipsum dementiæ, & confirmat animum suum ad rectius viuendũ: cauens ne iterum corruat. [al. recipit.]

Repentinus à repente. Repente autem & aduerbium & nomen potest esse.

Robustus fortis, validus, à fortitudine roboreę arboris appellatus.

Rapidus velox pedibus.

Raptor eo quòd corruptor. Inde & rapta eo quòd corrupta est.

Reus à re de qua obnoxius est, & reatus à reo est nuncupatus,

Reus maiestatis primùm dictus qui aduersus rempublicam aliquid egisset, aut quicunque hostibus consensisset. Dictus autem reus maiestatis, quia maius est lædere patriam

quàm ciuem vnum. Postea autē & hi rei maiestatis dicti sunt: qui aduersus maiestatem principis egisse videretur, vel qui leges inutiles reipublicę contulerant, vel vtiles abrogauerant.

Rixosus à rictu canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, & iurgio delectatur, & prouocat contendentem.

Rusticus dictus quod rus operetur, id est terram.

S

SApiens dictus à sapore, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum: sic sapiens ad dinoscentiam rerum atq; causarum, quòd vnumquodq; dinoscat, atq; sensu veritatem discernat. Cui contrarius est insipiens quòd sit sine sapore, nec alicuius discretionis vel sensus.

Studiosus, quasi studijs curiosus.

Sanctus veteri consuetudine appellatus, eo quod hi qui purificari volebāt, sanguine hostię tangebantur, & ex hoc sancti nomē acceperūt.

Sincerus, quasi sine corruptione, cui contrarius est insincerus, vitiatus, corruptus.

Supremus, summus, ab eo quòd supereminеat. Vnde & supremas partes dicimus.

Sublimis ab altitudine vocatus honoris. nā propriè sublime dicitur, qđ in alto est, vt

Sublimemq́; ferens ad sidera cæli.

Speciosus à specie vel aspectu: sic formosus à forma.

Solers quòd sit sollicitus in arte & vtilis. Solers enim apud antiquos dicebatur: qui erat omni bona arte instructus. Terentius,

Adolescentem solertem dabo.

Superstitiosos ait Cicero appellatos, qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent.

Solicitus quasi solers & citus atq; inrequietus.

Sedulus familiare verbum Terentij: hoc est sine dolo. aliâs assiduus.

Sodales dicuntur, qui ad symbolum cōuenire cōsueuerūt, quasi suadentes, aliâs quasi sedales. Ipsi & socij dicūtur propter periculi & operis societatem, quasi in vna caliga, & vno vestigio manentes.

Stultus ebetior corde, sicut quidam ait, *Ego meipsum stultum esse existimo: fatuum esse non opinor,* id est obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est, qui per stuporem non mouetur iniuria, sęuitiam enim perfert, nec vltus est, nec vlla ignominia commouetur ad dolorem.

Segnis, id est sine igne, ingenio carens. Se autem sine significat, vt Sedulus sine dolo.

Securus quasi sine cura, id est frigus, per qđ inutiles accipimus.

Stupidus sepius stupens.

Superbus dictus, quia vult superuideri quàm est: Qui enim vult supergredi quod est, superbus est.

Susurro de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicuius: sed in aure loquitur de altero detrahendo.

Seditiosus, qui dissensionem animorum facit & discordias gignit: quam Græci διάστασιν dicūt.

Seuerus quasi * satis verus, tenet enim sine pietate iustitiam. *al. sæuus.*

Simulator dicitur à simulacro. Gestat enim similitudinem eius quod non est ipse.

Suasor decipiens, id est, in suā sortē trahens.

Scrupulosus animi minuti & asperi. Scrupo enim est arena durior.

Sacrilegus dicitur ab eo quod sacra legit, id est furatur.

Sicarius vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. Sica enim gladius est à secando vocatus.

* Sæuus sinister atque peruersus, à peruersitate. Est enim pessimi & crudelis animi. ** fortè Sceuus.*

Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est.

Scorta quæ à Græcis σκύτεα vocabantur: quo defricantur pelles, quibus corruptela fit.

Spurcus, quòd sit impurus.

Scelerosus, sceleribus plenus, vt lapidosus locus & arenosus. Plus est autem scelerosus quàm sceleratus.

Sator seminator, vel pater à semine.

Scurra, qui sectari solet quempiam cibi gratia. A sequendo ergo inde scurras constat appellatos. Idem assecla, à sequendo.

Satelles, quòd adhęreat alteri, siue à lateris custodia.

Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi suffactus. Vnde & consulem suffectum dicimus eum, qui pro alio substituitur.

Secundus, quia secus pedes: & tractus est sermo à sequentibus seruis pedissequis. Vnde & secunda fortuna dicitur, quod secundum nos est, id est prope nos. Inde & res secundę, id est prosperæ. Secundæ autem à sequendo sunt dictæ.

Stipulator promissor. Stipulari enim promittere est, ex verbis iurisperitorum.

Sanus à sanguine, quia sine pallore est.

Sospes salutis hospes.

Salus à sale nomen accepisse putatur.

Subtilis ab extenuatione dictus.

Sequester dicitur, qui certantibus medius interuenit; qui apud Græcos ὁμέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent. Quod vocabulum à sequendo factum est, quòd eius qui electus sit, vtraq; pars fidem sequatur.

Sessilis, quod non videtur stare: sed sedere.

Surdus à sordibus humoris aure conceptis, & quamuis multis casibus accedat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet.

Siccus quod sit * exsiccatus, siue per antifrasin, quòd sit sine succo. *al. Exsuccatus.*

Sepultus dictus, eo quod sit sine palpitatione vel sine pulsu, id est sine motu.

* Sagio ab exigendo dictus. *al. Saio.*

Sutor à suendis pellibus nominatur.

Subulcus porcorum pastor, sicut bubulcus à cura boum.

Tutor

T

Tvtor qui pupillũ tuetur, hoc est intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur. *Quid me mões? Et tutorẽ et pædagogũ olim obrui.*

Testes dicti quòd testamento adhiberi solẽt, sicut signatores quod testamentum signent.

Tetricus mons in Sabinis asperrimus. Vnde & tristes homines tetricos dicimus.

*diuturnus. Taciturnus in tacendo *diurnus.

Trutinator examinator ex iudicij libra perpendens recta, trãslatione à trutina, quæ est gemina ponderum * lancis.

* lanx vel lances.

Tristis, tenax, nummi cupidior quòd teneat. Interdum & pertinax.

Truculentus, toruus, terribilis, eo quòd sit toruo vultu & turbulento aspectu, vt torua leæna, & *Cernimus astantes nequicquam lumine toruo.*

Turbidus, terribilis.

Teter ab obscura tenebrosaq; vita. Teterrimus prò fero nimium. Tetrũ enim veteres pro fero dixerunt, vt Ennius, *Tetrosq; elephantes.*

Terribilis, quia timorem habet & timetur.

Tergiuersator, quod animũ quasi tergũ vertat huc & illuc, nec facilè qualis sit intelligitur.

Temulentus à temeto, id est vino dictus.

Timidus qđ timeat diu, id est à sanguine, nã timor sanguinẽ gelat, q coactus gignit timorẽ.

Turpis quod sit informis & torpeat.

V

Vir à virtute.

Vtilis ab utẽdo bene sua, vel qđ bene qđ vti possit, sicut docilis quod doceri possit.

Verus à veritate, hinc & verax. Maior est veritas quàm verus, quia nõ est veritas à vero, sed verus à veritate descendit.

Veridicus, quia verum dicit, & veritatis assertor est.

Verecundus, quia verum factum erubescit.

Viridis, vi & succo plenus.

Venustus pulcher, à venis, id est sanguine.

Viuens, id est viuus.

Varius, quasi non vnius viæ, sed incertę mixtęq; sententiæ.

10 Versutus, eo quòd eius mẽs in quolibet actu ad quamlibet fraudem facilè vertitur, vnde & versutia dicitur contorta sententia. Plautus,

Versutior est quàm rota figularis.

Vilis à villa, nullius enim vrbanitatis est.

Versipellis eo quòd in diuersa vultũ & mentem vertat. Inde & versutus & callidus.

Violentus, quia vim infert.

Vecors mali cordis & malę conscientiæ.

Vagus, quasi sine via.

20 Vanus à Venere etymologiã trahit. Itẽ vanus inanis, falsus, eo quòd sine memoria euanescat.

Vesanus * porro sanus.

* non probe sanus.

Vinolentus, qui & satis bibit & difficile inebriatur.

Vexatus, id est portatus, ab eo quòd est veho, vexo, vecto; vt, Vexasse sit portasse.

Veneficus eo quòd venenum mortis causa parauit, aut prestitit, aut vendidit.

Vector quasi vehitor. Est autem vector & qui 30 vehit & qui vehitur.

Venator, quasi venabulator; à venatione scilicet qua bestias premit. Quatuor autem sunt venatorum officia, Vestigatores, indagatores, alatores, & pressores.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XI.

CAPITA LIBRI VNDECIMI.

De homine & partibus eius Cap. I.

Natura dicta est ab eo quòd nasci aliquid faciat. Gignẽdi enim & faciẽdi potẽs est. Hãc quidã Deum esse dixerunt, à quo omnia creata sunt & existunt.

Genus à gignẽdo dictũ, cui deriuatiuum nomen à terra ex qua omnia gignuntur, γῆ enim Græcè terra dicitur.

Vita dicta propter vigorẽ, vel qđ vim teneat nascendi atque crescendi. Vnde & arbores vitã habere dicuntur, quia gignuntur & crescunt.

Homo dictus quia ex humo factus est, sicut dicitur in Genesi, Et *Creauit Deus hominem de limo terræ.* Abusiue autẽ prònunciatur ex vtraq; substãtia totus homo, id est ex societate corporis & animę. Nã propriè homo ab humo. Græci verò hominẽ ἄνθρωπον appellauerũt: eo quòd sursum spectet sublevatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ouidius poeta designat cum dicit.

Pronaq; cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit cœlumq; videre
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Qui ideo erectus cœlum aspicit, vt Deum quęrat, non vt terram intendat, veluti pecora quæ natura prona & ventri obedientia finxit.

Duplex est autem homo: interior & exterior. Interior homo anima, exterior homo corpus.

Anima autẽ à ventis nomẽ accepit, eo qđ ven-

tus sit. Vnde & ventus Græcè ἄνεμος dicitur, quòd ore trahentes aerem viuere videamur: sed apertissimè falsum est, quia multo prius gignitur anima quàm cōcipi aer ore possit: quia iam in genitricis vtero viuit. Nō est ergo aer anima, quod quidam putauerunt, qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.

Spiritum idem esse quod animam Euangelista pronunciat dicens. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursus potestatem habeo sumendi eam.* De hac quoq; ipsa Domini anima passionis tempore memoratus euangelista ita protulit dicens, *Et inclinato capite emisit spiritum.* Quid est enim emittere spiritum, nisi quòd animā ponere? sed anima dicta propter quod viuit. spiritus autem vel pro speciali natura, vel pro eo quod * spiret in corpore.

al. inspiret.

Item animum idem esse quod animam, sed anima vitæ est, animus consilij. Vnde dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere, & sine mente animam durare. vnde & amentes. nam mentem vocari volūt vt sciat: animum vt velit.

Mens autem vocata quòd emineat in anima, vel quod meminit. Vnde & immemores amentes, quapropter non anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tanquam caput eius vel oculus. Vnde & ipse homo secundū mētem imago Dei dicitur. Ita autem hæc omnia adiuncta sunt animę, vt vna res sit. Pro efficientijs enim causarum diuersa nomina sortita est anima. Nā & memoria mēs est, vnde & immemores amentes. dum ergo viuificat corpus, anima est. dum scit, mens est. dum vult, animus est. dum recolit, memoria est. dum rectū iudicat, ratio est. dū spirat, spiritus est. dū aliquid sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro ijs quæ sentit, vnde & sententia nomen accepit.

Corpus dictum pro eo quòd corruptum perit. Solubile enim atq; mortale est, & aliquando soluendum.

Caro autem à creando est appellata.

Crementum enim semen est masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc & parentes creatores vocantur.

Caro autem ex quatuor elementis compacta est. nam terra in carne est, aer in alitu, humor in sanguine, ignis in calore vitali. Habent verò in nobis elementa suam quæque partem. quibus quid debetur compage resoluta.

Caro autem & corpus diuersa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro. nam caro est quæ viuit, idem & corpus. Corpus quod non viuit, id est non caro. Nā corpus dicitur aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum, Interdum & cum vita corpus, & non caro, vt herba, & lignum.

Sensus corporis quinq; sunt, visus, auditus, odoratus, gustus & tactus. Ex quibus duo aperiūtur, & claudūtur semper, duo patentes sunt.

Sensus dicti, quia per eos anima subtilissimè totum corpus agitat vigore sentiendi.

Vnde & pręsentia nuncupantur, quòd sint præ sensibus, id est prę oculis, quæ præsto sunt oculis.

Visus est qui à philosophis humor vitreus appellatur. Visum autē fieri quidā asseuerant, aut externa ætherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues * venas à cerebro venientes, atq; penetratis tunicis in aerem exeuntes, & tunc commixtione similis materiæ visum dantes. Visus dictus quod * viuacior sit cæteris sensibus, ac 10 pręstātior siue velocior, amplius q; vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia. Vicinior est enim cerebro vnde omnia manant, ex quo fit, vt ea quę ad alios pertinent sensus, videre dicamus, veluti cū dicimus: Vide quomodò sonat, vide quomodo sapit, sic & cætera.

al. vias.

al. vidit.

Auditus appellatus quod voces hauriat, hoc est aere verberato sonos suscipiat.

Odoratus quasi aeris odore * attractus. Tacto enim aere sentitur, sic & olfactus quod odoribus afficiatur. 20

al. attactus.

Gustus à gutture dictus.

Tactus eo quòd pertractet & tangat, & per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quicquid cæteris sensibus iudicare non possumus. duo autem tactus genera sunt, nam aut extrinsecus venit quod feriat, aut intus in ipso corpore oritur quod sentiatur.

Vnicuiq; autem sensui propria natura data est. Nam quod videndum est, oculis capitur, quod 30 audiendum, auribus: mollia & dura tactu æstimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur.

Prima pars corporis caput, datumq; illi hoc nomen eo quòd sensus omnes & nerui inde initium capiant, atq; ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Vnde ipsius animæ quæ consulit corpori quodammodo personam gerit.

Vertex est ea pars quà capilli capitis colliguntur, & in qua cæsaries vertitur, vnde & nuncu- 40 patur.

Caluaria ab ossibus caluis dicta, per defectionem, & neutraliter pronunciatur.

Occipitium capitis pars posterior, quasi contra capitium, vel quòd sit capitis retrorsum.

Capilli vocati, quasi capitis pili, facti vt & decorem pręstent & cerebrū aduersus frigus muniant atq; à sole defendant.

Pili autem dicti à pelle qua prodeunt, sicut & pilum dicitur à pila, vbi pigmentum contun- 50 ditur.

Cæsaries à cædendo vocata, ideoq; tantùm virorum est. Virum enim tonsum esse decet: mulierem non decet.

Comæ sunt propriè nō cæsi capilli, & est Grę cus sermo. Nam comas Græci à secando nominant, vnde & κυρεῖν tondere dicunt. Vnde & cirri vocantur, quòd etiam idem Græci * mallonem vocant.

* forte μαλλὸς.

Crines propriè mulierum sunt. Dicti au- 60 tem crines eo quòd vittis discernantur. Vnde & discriminalia dicuntur, à quibus diuisi religantur.

Tempora

Tempora sunt quæ caluariæ dextra læuaque subiacent. Quæ ideo sic nuncupantur, quia mouentur, ipsaq; mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis mutantur.

Facies dicta ab effigie. ibi est enim facta tota figura hominis & vniuscuiusque personę cognitio.

Vultus vero dictus, eò quòd per eum voluntas ostenditur animi, secundum voluntatem enim in varios motus mutatur; vnde & differunt sibi vtraque: nam facies simpliciter accipitur de vniuscuiusque naturali aspectu. Vultus autem animorum qualitates significat.

Frons ab oculorum foraminibus nominata est. Hæc imago quædam animi, mentis motum specie sua exprimit; dum vel leta vel tristis est.

Oculi vocati, siue quia eos ciliorum tegmina occultant: ne qua incidentis iniuriæ offensione lædantur, siue quia lumen occultum habent, id est secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis iudicium est, vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem idē & lumina. Et dicta lumina quòd ex eis lumen manat, vel quod ex initio sui clausam teneant lucem; aut extrinsecus acceptā visui prępanendo refundant.

Pupilla est medius punctus oculi in quo vis est videndi, vbi quia paruę imagines nobis videntur: propterea pupillæ appellantur. Nam paruuli pupilli dicuntur. Hanc pleriq; * pupillam vocant. vocatur autem pupilla quod sit pura atq; impolluta, vt sunt puellæ. Physici dicunt easdem pupillas quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus nō visis certa est desperatio.

al. papulam.

Circulus vero quo à pupilla partes albę oculi separantur discreta nigredine corona dicitur, quòd rotunditate sui ornent ambitum pupillæ.

Voluos autem quidam appellant ipsos vertices oculorum ex similitudine valuarum.

Palpebrę sunt sinus oculorum, à palpitatione dictę, quia super mouentur. Concurrunt enim inuicem, vt assiduo motu reficiant obtutū. Munitæ sunt autē vallo capillorum; vt & apertis oculis si quid inciderit repellatur, & somno * conniuentibus tanquam inuoluti, quiescant latentes. In summitate autem palpebrarum locis quibus se vtræq; clausæ contingunt extant admoti ordine seruato capilli; tutelam oculis ministrantes, ne irruente sorde facilè iniurias excipiant, & ex eo noceantur; vt pulueris vel cuiusquam crassioris materiæ arceant contactum: aut ipsum quoq; aerem concidendo mitificent, quòd tenuem atque serenum faciant visum.

al. cohibentibus.

Lacrimas quidam à laceratione mentis putant dictas, alij existimant ideo quòd Græci δάκρυα vocant.

Cilia sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi, & dicta cilia quòd celent oculos, tegantq; tuta custodia.

Supercilia dicta, quia superposita sunt cilijs, quæ idcirco pilis vestita sunt, vt oculis munimenta prætendant, & sudorem à capite defluentem depellant.

Intercilium verò est medium illud inter supercilia quod sine pilis est.

Genæ sunt inferiores oculorum partes, vnde barbæ inchoant. Nam Græcè γένειον barbæ. Hinc & genæ quòd inde incipiant gigni barbæ.

Malæ sunt eminentes sub oculis partes, ad protectionem eorum suppositæ. Vocatæ autem malæ siue quod infra oculos promineant, in rotunditatem, quę Græci μῆλα appellant, siue quod sint super maxillas.

Maxillæ per diminutionem à malis; sicut paxillus à palo, taxillus à talo.

Mandibulæ sunt maxillarum partes, ex quo & nomen factum.

Barbam veteres vocauerunt quod virorum sit, non mulierum.

* Aurium inde dictum nomen à vocibus hauriendis, vnde & Virgilius,

al. Auribus inditum.

Vocemq; his auribus hausi.

Aut quia vocem ipsam Græci αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit quo sensum excipiant audiendi.

* Pinnula summa pars auris ab acumine dicta. * Pinnum enim antiqui acutum dicebant, vnde & bipennis & pinna.

al. Pennula; al. Pennum al. Penna.

Nares idcirco nominantur, quia per eas vel odor vel spiritus * nare non desinit, quia nos odore admonent, vt norimus aliquid & sciamus. Vnde è contrà inscij ac rudes ignari dicuntur. Olfecisse enim, veteres scisse dicebant. Terentius,

al. manare.

Ac non totis sex mensibus prius olfecissent quàm ille quicquam ceperit.

Narium recta pars propter quod æqualiter sit in longitudine & rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius, pirula à formula pomi piri. Quæ verò dextra leuaq; sunt, pinnulæ ab alarum similitudine: medium autē interfinium.

al. Pennulę.

Os dictum quod per ipsum quasi per ostium & cibos intus mittimus, & spiritum foris proijcimus, vel quià ibi ingrediuntur cibi, & inde egrediuntur sermones.

Labia à lambendo nominata. quod autem superius est, labium dicimus, quod inferius eo qđ grossius sit, labrum. Alij virorum labra, mulierum labia dicunt.

Linguæ à lingendo cibum putat Varro nomen impositum. Alij quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus & vocalem efficit sonum.

Dentes Græci ὀδόντας vocant, & inde in latinum nomen trahere videntur. Horū primi præcisores dicūtur, quia omne quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes canini vocātur, quorū duo in dextra maxilla, & duo in sinistra sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorū existunt, & canis ex ipsis ossa frangit, sicut & homo, & quòd non possunt priores pręcidere, illis tradunt, vt confringant. Hos vulgus pro longitudine & rotunditate colomellos vocant. Vltimi sunt molares, qui concisa à prioribus atque confracta subigunt, & molunt, atq; immassant, vnde & molares vocati sunt.

Dentium autem numerū discernit qualitas sexus. Nā in viris plures, in fœminis pauciores existunt.

Gingiuæ à gignendis dentibus nominatæ. Factæ autem sunt etiam ad decorem dentium: ne nudi horrori potius, quàm ornamento existerent.

Palatum nostrum sicut cœlum sursum est positum, & inde palatum à polo per deriuationem: sed & Græci similiter palatum οὐρανὸν appellant, eo quòd pro sui concauitate cœli similitudinem habeat.

Fauces à fundendis vocibus nominatæ, vel quod per eas famur voces.

Arteriæ vocatæ siue quòd per eas à pulmone aer, hoc est spiritus fertur, seu quòd arctis, & angustis meatibus spiritum vitalem retineant, vnde vocis sonos emittunt: qui soni vno modo sonarent, nisi linguę motus distantias vocis efficeret.

Toles gallica lingua dicuntur: quas vulgò per diminutionem tusillas vocant, quæ in faucibus turgescere solent.

Mentum dictum quòd inde mandibulæ oriantur, vel quod ibi iungantur.

Gurgulio à gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares pertendit: habens viam qua vox ad linguam transmittitur: vt possit verba collidere. Vnde & garrire dicimus.

Rumen proximum gurgulioni, quo cibus & potio deuoratur. Hinc bestiæ quæ cibos reuocant ac remandunt, ruminare dicuntur.

Sublinguium operculum gurgulionis, quasi parua lingua, quòd foramen linguæ recludit operitue.

Collum dictum, quòd sit rigidum & rotundum, vt columna, baiulans caput & sustentans, quasi capitolium: cuius anterior pars gula vocatur, posterior ceruix.

Ceruix autem vocata, quòd per eam partem cerebrum ad medullam spinę dirigitur, quasi cerebri via. Veteres autem plurali tantùm numero ceruices dicebant. primus Hortensius ceruicem singulariter dixit. Ceruix autem numero singulari membrum ipsum significat. Nam pluraliter contumaciam sepè demonstrat. Cicero in Verrinis, *Prætorem tu accuses frangere ceruices.* (al. accusas frange.)

Humeri dicti, quasi armi, ad distinctionem hominis à pecudibus mutis, vt hi humeros, illi armos habere dicuntur. nam propriè armi quadrupedum sunt.

Ala summi humeri pars posterior.

Brachia à fortitudine nominata, βαρὺ enim Græcè, graue & forte significat. In brachijs enim tori lacertorum sunt, & insigne musculorum robur existit. Hi sunt tori, id est musculi: & dicti tori, quòd illi viscera torta videantur.

Cubitus dictus, quòd ad cibos sumendos in ipso cubamus.

Vlna secundum quosdam vtriusque manus extensio est, secundum alios cubitus, quod magis verum est, quia Græcè ὁ ὤλενος, cubitus dicitur.

Alæ sub brachia sunt appellatæ, eò quòd ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet, quas quidam ascillas vocant, quòd ex his brachia * cilluntur, id est mouentur, vnde & oscilla dicta ab eo, quòd cillantur, id est moueantur ora. Nam cillere est mouere. Hos quidam subhircos vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum fetorem reddant. (al. cillantur.)

Manus dicta, quòd sit totius corporis munus. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atque dispensat: per eam accipimus & damus. Abusiue autem manus etiam ars vel artifex, vnde & manus precium dicimus.

Dextra vocatur à dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur, & hoc est illud apud Tullium, *Fidem publicam iussu senatus dedi*, id est, dextram. Vnde & Apostolus dicit, *Iacobus & Ioannes dextras dederunt mihi* & reliqua.

Læua, quod aptior sit ad leuandum. Sinistra autem vocata, quasi sine dextra, siue quòd rem fieri sinat. A sinendo enim sinistra est nuncupata.

Palma est manus expansis digitis, sicut contractis, pugnus.

Pugnus autem à pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmæ ramis.

Digiti nuncupati, vel quòd decem sunt, vel quia decenter iuncti existunt. Nam habent in se & numerum perfectum & ordinem decentissimum. Primus pollex vocatur, eo quòd inter cęteros virtute polleat, & potestate. Secundus index & salutaris, seu demonstratorius, quia eo fere salutamus atq; ostendimus. Tertius impudicus, quòd plerumq; per eum probri insectatio exprimitur. Quartus anularis, eo quòd in ipso anulus geritur. Idem & medicinalis, quòd eo trita collirià à medicis colliguntur. Quintus auricularis, pro eo quòd eo aurem scalpimus.

Vngulas ex Græco vocamus. Illi enim has ὄνυχας dicunt.

Truncus media pars corporis à collo vsque ad inguina. De quo Nigidius. *Caput collo vehitur, truncus sustinetur coxis & genibus cruribusq́;.*

Thorax à Græcis dicitur anterior pars trunci à collo vsque ad stomachum, quàm nos dicimus

mus arcam, eo quòd ibi arcanum ſit, id eſt ſecretum quo cæteri arcentur. Vnde & arca & ara dicta, quaſi res ſecretę. cuius eminentes pulpæ mamillæ dicuntur. Inter quas pars illa oſſea pectus dicitur, dextra leuaq; coſtæ.

Pectus vocatum quòd ſit pexum inter eminentes mamillarum partes, vnde & pectinen dicimus, quòd pexos capillos faciat.

Mamillæ vocatæ, quia rotundæ ſunt; quaſi malæ, per diminutionem ſcilicet.

Papillæ capita mammarum ſunt, quas infantes ſugentes comprehendunt. Et dictæ papillæ quòd eas infantes quaſi pappant dum lac ſugunt. proinde mamilla eſt omnis eminentia vberis: papilla verò breue illud vnde lac trahitur.

Vbera dicta, vel quia lacte vberta: vel quia uvida humore ſcilicet lactis in more uvarum plena.

Lac vim nominis à colore trahit, quòd ſit albus liquor λευκὸς enim Græcè, album dicunt, cuius natura ex ſanguine commutatur. nam poſt partum ſi quid ſanguinis nondum fuerit vteri nutrimento conſumptum: naturali meatu fluit in mammas, & earum virtute albeſcens lactis accipit qualitatem.

Cutis eſt quæ in corpore prima eſt appellata, quòd ipſa corpori ſuperpoſita inciſionē prima patitur. Cutis enim Græcè * inciſio dicitur: eadem & pellis quòd externas iniurias corporis tegendo pellat, pluuiasq; & ventos ſoliſque ardores perferat.

Ann. Alludit fortaſſe ad etymologiā δέρμα τος. Nam δέρμα dicitur ἀπὸ τοῦ δέρω quod ſignificat ſcindo vel cædo.

Pellis autem mox detracta: ſubacta iam corium dicitur.

Corium autem per deriuationem caro appellatur, quòd eo tegatur: ſed hoc in brutis animalibus proprium eſt.

Pori corporis Græco nomine appellantur, qui Latine propriè ſpiramenta dicuntur, eo quòd per eos viuificus ſpiritus exterius miniſtretur.

Arvina eſt pinguedo cuti adhęrens.

Pulpa eſt caro ſine pinguedine, dicta quòd palpitet: reſilit enim ſępe. Hanc pleriq; & viſcū vocant, propter quòd glutinoſa ſit.

Membra ſunt partes corporis.

Artus quibus colligantur membra, ab artando dicti.

Nerui Græca appellati deriuatione: quos illi νεῦρα vocant. Alij Latinē vocatos neruos putant, eo quòd per artuum cōiunctiones inuicē his inhæreant. Maximam autem virium ſubſtantiam neruos facere certiſsimum eſt. Nam quanto fuerint denſiores: tanto propenſius augeſcere firmitatem.

Artus enim dicti quòd colligati inuicem neruis artentur, ideſt ſtringantur, quorum diminutiua ſunt articuli. Nam artus dicimus membra maiora, vt brachia, articulos minora membra, vt digiti.

Compagia capita ſunt oſſium: dicta, eo quòd ſibi compacta neruis velut glutino quodam adhæreant.

al. Cōpago.

Oſſa ſunt corporis ſolidamenta. In his enim poſitio omnis roburq; ſubſiſtit. Oſſa autem ab vſto dicta, propter quòd cremarentur ab antiquis, ſiue, vt alij putant, ab ore, quòd ibi pateant. Nam vbique cute viſceribusque obtecta celantur.

Medullæ appellatæ, quòd madefaciant oſſa, irrigant enim & confortant.

* Vertibulæ ſunt ſummæ oſsium partes nodis craſsioribus conglobatæ: dictæ ita, eo quòd ad inflexionem membrorum illa vertantur.

al. Vertibula.

Cartilagines, oſſa mollia & ſine medulla, quòd genus auriculæ & narium diſcrimen & coſtarum extremitates habent, ſiue opercula oſsium quæ mouentur. Et dictæ cartilagines, quòd leni attritu carent dolore dum * flectuntur.

al. plectuntur.

Coſtas appellari quidā putant, quòd ab ipſis interiora cuſtodiantur, vt tota mollicies ventris vallata * ſeruetur.

al. ſaluetur.

Latus quia iacentibus nobis latet. Eſt enim læua pars corporis, dextro autē lateri habilior motus eſt; * leua fortior, & oneri ferendo accommodatior. Vnde & læua nuncupata, quòd aptior ſit ad leuandum aliquid & portandum. Ipſa enim geſtat clypeum, enſem, pharetram & reliqua onera, vt expedita ſit dextera ad agendum.

al. leuo.

Dorſum eſt à ceruice vſquē ad renes. dictum autem dorſum, quòd ſit ſuperficies durior corporis in modum ſaxi, fortis ad portandum & ad perpetiendum.

Terga, quia in ea ſupini iacemus in terra: quod ſolus homo poteſt. Nam muta animalia tantùm aut in ventre, aut in latere iacent. Vnde & in animalibus terga abuſiuè dicuntur.

Scapula à ſcandendo dicitur.

Interſcapilium ſpacium quod inter ſcapulas eſt, vnde & nominatum.

Palæ ſunt dorſi dextra leuaq; eminētia membra, dicta quod in luctando eas premimus, quod Græci παλαίειν dicunt.

Spina eſt iunctura dorſi, dicta eo quòd habeat radiolos acutos, cuius iuncturæ ſpondilia appellantur, propter partem cerebri quæ fertur per eos longo tractu ad cęteras corporis partes.

Sacra ſpina eſt ima perpetuę ſpinę quā Græci ἱερὸν ὀστοῦν vocant: quoniam primùm infante concepto naſcitur, ideoque & hoſtia. id primùm à gentilibus dijs ſuis dabatur, vnde & ſpina ſacra dicitur.

Renes ait Varro dictos, quòd riui ab his obſcæni humoris naſcantur. Nam venæ & medullę tenuem liquorem deſudant in renibus, qui liquor rurſus à renibus calore Venereo reſolutus decurrit.

Lumbi ob libidinis laſciuiam dicti, quia in viris cauſa corporeæ voluptatis in ipſis eſt, ſicut in vmbilico mulieribus. Vnde & ad Iob in

exordio sermonis dictum est, *Accinge sicut vir lumbos tuos:* vt in ijs esset resistendi præparatio, in quibus libidinis est vsitata dominandi occasio.

Vmbilicus est medius locus corporis: dictus quòd sit ibi vmbo iliorum. Vnde & vmbo appellatur locus in medio clipei, à quo pendet. Ex eo enim infans in vtero pendet, ex eo etiam & nutritur.

Ilium Græco sermone appellatum, quòd ibi obuoluamus nos. Græcè enim ἐλύειν obuoluere dicitur.

Clunes vocatæ, quòd sint iuxta colum: quòd est longa*.

Nates, quòd in ipsis innitimur dũ sedemus. Vnde & conglobata est in eis caro, ne prementi corporis mole ossa dolerent.

Genitalia corporis partes sunt: vt nomen ipsum docet: à gignenda sobole acceperunt vocabulum, quòd his procreatur & gignitur. Hæc & pudenda pro verecundia siue à pube. Vnde & indumento operiuntur. dicuntur autem ista & inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra quæ in promptu locata sunt.

Idem & veretrum, quia viri est tantùm, siue quod ex eo virus emittitur. Nam virus propriè dicitur humor fluens à natura viri.

Testiculi per diminutionem à testibus dicti, quorum numerus incipit à duobus. Hi enim semen calamo ministrant, quòd ab spinæ medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi.

Viscus est pellis in qua testiculi sunt.

Posteriora verò vocata, quòd retro sunt & à vultu auersa, ne dum aluum purgamus inquinaremus aspectum.

Meatus inde appellatus, quia per eum meant, id est egeruntur stercora.

Fœmora dicta sunt, quòd ea parte à fœmina sexus viri discrepet. Sunt autem ab inguinibus vsq; ad genua.

Fœmina autem per deriuationem fœmorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus. Vnde & præliatores olim sub fœminibus equos amisisse dicebantur.

Costæ quasi coniunctæ axes. In ipsis enim fœmora mouentur, quorum concaua, vertebra vocantur, quia in eis capita fœmorum vertuntur.

Suffragines, quia subtus franguntur, id est flectuntur, non supra sicut in brachijs.

Genua sunt commissiones fœmorum & crurum, & dicta genua, eo quòd in vtero sint genis opposita. Cohęrent enim sibi ibi, & cognata sunt oculis lacrimarum indicibus & misericordię. nam à genis genua dicuntur. denique complicatum gigni formarique hominem dicunt, ita vt genua sursum sint quibus oculi formantur, vt caui & reconditi fiant. Ennius,

Atq; genua comprimit arta gena.

Inde est quod homines dũ ad genua se prosternunt statim lacrimantur. * Voluit enim eos natura vterum maternum rememorari, vbi quasi in tenebris consedebant, antequam ad lucem peruenirent. *al. Cogit.*

Crura dicta, quia in ijs currimus & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsque ad suras.

Tibię vocatę, quasi tubę. Sunt enim longitudine & specie similes.

Talus dictus à tolo. Nam tolus est eminens rotunditas: vnde & fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub crure est, sub talo, calcanei.

Pedes ex Græca ethymologia nomen sortiti sunt. Hos enim Græci πόδας dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt.

Plantæ à planitie nuncupatæ, quia non rotundę, vt in quadrupedibus, ne stare non posset bipes homo: sed planæ atque longiores formatæ sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem plantę anteriores partes, quæ etiam ex multis ossibus constant.

Calcis prima pars plantę, à callo illi nomen impositum, quo terram calcamus, hinc & calcaneus.

Solum inferior pars pedis, dictũ quia eo terræ vestigia imprimimus. sed & solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidum: vnde & terra solum quòd cuncta sustineat, & solũ pedis quòd totam corporis molem portat.

Viscera non tantùm intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, à visco quod est inter cutem & carnem. Item viscera vitalia, id est * circumfusa cordis loca, quasi viscora, eo quòd ibi vita, id est anima continetur. Item viscera capita neruorum ex sanguine & neruis copulata. Eadem lacerti siue mures, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, vt sit in media parte totius corporis cor: appellanturque à nomine similium animalium sub terra delitescentium. Nam inde musculi à murium similitudine: ijdem etiam & tori, quòd illic viscera torta videantur. *al. circumfluà.*

Cor à Græca appellatione deriuatum: quòd illi καρδίαν dicunt, siue à cura. In eo omnis sollicitudo, & scientię causa manet. Quod ideo pulmoni vicinum est, vt cum ira accenditur, pulmonis humore temperetur. Huius duæ arteriæ sunt, de quibus sinistra plus sanguinis habet, dextra plus spiritus: vnde & in dextro brachio pulsum inspicimus.

Præcordia verò sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur: & dicta præcordia, eo quòd ibi sit principium cordis & cogitationis.

Pulsus vocatus quòd palpitet, cuius indicio aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Huius duplex est motus, aut simplex, aut compositus. Simplex est qui ex vno * saltu constat, compositus est qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit, qui motus certa habent spacia, dactylicum percussum quamdiu sine vitio sunt. Si quando verò citatiores sunt, *al. motu.*

sunt, vt δογκαδάζοντες, aut leniores, vt μυγμίζοντες, mortis signa sunt.

Venæ dictę, eo quòd viæ sint natantis sanguinis, atq; riui per corpus omne diuisi: quibus vniuersa membra irrigantur.

Sanguis ex Grȩca etymologia nomen duxit, quòd vegetetur, & sustentetur, & viuat. Sanguis autem est dum in corpore est, effusus verò cruor dicitur. Nam cruor vocatus, eo quòd effusus decurrit, vel ab eo quod currẽdo corruat. Alij autem cruorem interpretantur sanguinem corruptum qui emittitur. Alij aiunt vocatum sanguinem quòd suauis sit. Sanguis autem non est integer: nisi in iuuenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ętatem. vnde & in senibus tremor est. Propriè aut sanguis animæ possessio est. Inde genas lacerare in luctu mulieres solent: vnde & purpureæ vestes & flores purpurei mortuis præbentur.

Pulmo ex Græco trahit vocabulũ. Græci enim pulmonem πνεύμονα vocant: eo quòd cordis flabellum sit, in quo πνεῦμα, id est spiritus inest, per quod & agitantur & mouentur, vnde & pulmones vocati sunt. Nam Græce πνεῦμα spiritus dicitur, qui flando & agitando aerem admittit & recipit, à quo mouentur pulmones, & palpitant, & adaperiendo se, vt flatum capiant. stringendo, vt eijciant. Est enim organum corporis.

Iecur nomen habet: eo quòd ignis ibi habeat sedem: qui in cerebro subuolat. Inde ad oculos, cæterosq; sensus, & membra diffunditur, & calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem: quem ad vsum pascendi nutriendiq; singulis membris præbet. In iecore autem persistit voluptas & concupiscentia, iuxta eos, qui de physicis disputant.

Fibræ iecoris sunt extremitates, sicut extremæ partes foliorum in vitibus, siue quasi linguę eminentes. Dictæ autem fibræ: quòd apud gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent.

Splen dictus à supplemẽto, ex contraria parte iecoris ne vacua existerent: quem quidam etiam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elementis constantibus integrum est animal.

Fel appellatum quòd sit folliculus gestans humorem qui vocatur bilis.

Stomachus Græcè os vocatur, eo quòd ostiũ ventris sit, & cibum excipiat, atque in intestina transmittat.

Intestina dicũtur, eo quòd corporis interiore parte cohibentur, quæ idcirco longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, vt susceptas escas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur.

Omentum * membranum quod continet intestinorum maiorem partem, quod ἐπίπλοον Grȩci vocant. *al. membranæ quæ.*

Disseptum intestinum quod discernit ventrem & cætera intestina à pulmone vel corde.

Cęcum intestinum, quòd sit sine foramine & exitu, quod Græci τυφλὸν ἔντερον dicunt.

Ieiuna tenue intestinũ, vnde & ieiunium dicitur.

Venter autem, & aluus, & vterus inter se differunt. Venter est qui acceptos cibos digerit, & apparet extrinsecus, pertingitq; à pectore ad inguina, & dictus venter quòd per totum corpus vitę alimenta transmittat.

Aluus est quæ cibum recipit, & purgari solet. Salustius, *Simulans sibi aluum purgari.* Et vocatur aluus quòd abluatur, id est purgetur. Ex ipsa enim sordes stercorum defluũt.

Vterum solę mulieres habent in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi. Tamen autores vterum pro vtriusque sexus ventre plerũq; ponunt, nec poetę tantummodo, sed & cæteri. Vocatus autem vterus, quòd duplex sit, & ab vtraq; in duas se diuidit partes, quæ in diuersum diffusæ ac * replexę circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quòd interius impleatur fœtu. Hinc & vter quod aliquid extrinsecus habuerit, vt membra & viscera. *al. reflexa.*

Aqualiculus autem propriè porci est, hinc ad ventrem translatio.

Matrix dicitur quòd fœtus in ea generetur, semen enim receptum confouet, confotum corporat, corporatum in membra distinguit.

Vulua vocata quasi valua ventris, id est ianua, vel quòd semen recipiat, vel quòd ex ea fœtus procedat.

Vesica quasi vas aquæ, quia sicut vas aqua, ita de renibus vrina collecta completur, & humore distenditur. Cuius vsus in volucribus nõ habetur.

Vrina autem dicta, siue quòd vrat, siue quòd ex renibus egeritur. Cuius indicio & salus & ęgritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lotium dicitur, quòd eo lota, id est munda vestimenta efficiantur.

Semen est quòd * iactu sumitur, aut terra aut ab vtero ad gignẽdum vel fructus vel fœtus. Est enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinæ concrescit in renibus, eiectusque per coitum, & in vtero mulieris susceptus calorem quodammodo viscerum, & menstruali sanguinis irrigatione formatur in corpore. *al. iactum.*

Menstrua superuacuus mulierum sanguis. Dicta autem menstrua * propter circuitum lunaris luminis, quo solet hoc venire profluuiũ. Luna enim Græcè μήνη dicitur, hęc & muliebria nuncupantur. Nam mulier solum menstruale est animal. Cuius cruoris contactu fruges non germinant, acescunt musta, moriuntur herbæ, amittunt arbores fructus, rubigo ferrum corrumpit, nigrescunt æramenta. Si qui canes inde ederint, in rabiẽ efferuntur. Glutinũ asphalti quod nec ferro, nec aquis dissoluitur pollu- *al. à circuitu.*

tum cruore ipso sponte dispergitur. Post plurimos autem dies menstruos ideo semen non est germinabile, quia iam non est menstrualis sanguis à quo perfusum irrigetur. Tenue semen locis muliebribus non potest adhærere. Labitur enim nec habet vim adhærendi. Similiter & crassum vim non habet gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter nimiam sui spissitudinem. Hinc & steriles mares & fœminas dicunt fieri, vel per nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiã raritatem.

Primum autẽ aiunt cor hominis fingi, quòd in eo sit & vita hominis & sapientia: deinde quadragesimo die totũ corpus expleri: quod ex abortionibus, vt fertur, collectum est. Alij fœtus à capite sumere dicunt exordium. Vnde & in auium fœtibus primum oculos fingi in ouis videmus.

Fœtus autem nominatus quod adhuc in vtero foueatur. Cuius secundæ dicuntur folliculus qui simul cum infante nascitur, continetq; eum: dictus ita, quia eum cum editur, sequitur.

Nasci autem patribus similes aiunt, si paternum semen validius sit: matribus, si matris, hac ratione similes exprimi vultus. Qui autem vtriusque parentis figuram reddunt, ęqualiter mixto paterno maternoq; semine concipiuntur, auorum proauorum similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, ita & in hominibus semina celantur, figuras parentum reddítura. ex paterno autem semine puellas nasci, & ex materno pueros: quia omnis partus constat duplici semine: cuius pars maior cum inualuerit, occupat similitudinem sexus.

In corpore nostro quædam tantùm vtilitatis causa facta sunt, vt viscera: quædam & vtilitatis & decoris, vt sensus in facie, & in corpore manus ac pedes. quorum membrorum & vtilitas magna est, & species decentissima. Quædam tantùm decoris, vt mamillę in viris, & in vtroque sexu vmbilicus. Quædam discretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplũ: in mulieribus læues genę, & angustum pectus: ad concipiendos autem & portandos fœtus renes & latera dilatata. Quod ad hominem, & ad partes attinet corporis ex parte dictum est, nũc ætates eius subiungamus.

De ætatibus hominis.

Gradus ętatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas atque senectus.

Prima ætas infantia est pueri nascentis ad lucem, quæ porrigitur in septem annis.

Secunda ætas pueritia, id est pura & necdũ ad generandum apta, tendẽs usq; ad decimumquartum annum.

Tertia adolescentia ad gignendum adulta quæ porrigitur usque ad vigesimumoctauum annum.

Quarta iuuentus firmissima omnium ætatum finiens in quinquagesimo anno.

Quinta ætas senioris, id est grauitas, quæ est inclinatio à iuuentute in senectutem: nondum senectus: sed iam nondum iuuentus, quia senioris ætas est quàm Græci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Græcos non presbyter, sed γέρων dicitur. Quæ ætas à quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur.

Sexta ætas est senectus, quæ nullo annorum tempore finitur: sed post illas quinque ætates quantumcunque vitæ est, senectuti deputatur.

Senium autem pars est vltima senectutis, dicta quod sit terminus sextę ætatis. In his ergo sex spacijs philosophi vitam descripserunt humanam, in quibus mutatur & currit, & ad mortis terminum peruenit. Pergamus ergo breuiter per prędictos gradus ętatis etymologias earum in homine demonstrantes.

Infans dicitur homo primę ætatis, dictus autem infans, quia adhuc fari nescit, id est loqui non potest. Nondum enim benè ordinatis dentibus, minus est sermonis expressio.

Puer à puritate vocatus: quia purus est, & necdum lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt ephebi, idest à Phœbo dicti, necdum viri sed adolescentuli læues.

Puer autem tribus modis dicitur, pro natiuitate, vt Esaias, *Puer natus est nobis.* Pro ætate, vt octennis, decennis. Vnde est illud.

Iam puerile iugum tenera ceruice regebat.

Pro obsequio & fidei puritate, vt Dominus ad prophetam, *Puer meus es tu, noli timere*, dum iam Ieremias longè pueritiæ excessisset annos.

Puella est paruula quasi pupilla. Vnde & pupillos, non pro conditione: sed pro ætate puerili vocamus. Pupilli autem dicti, quasi sine oculis, hoc est à parentibus orbi. Hi autem verè pupilli dicuntur: quorum parentes ante discesserunt, quàm ab eis nomẽ acciperent. Cæteri orbi vocantur orphani, id est qui & pupilli. illud enim Græcum est, hoc Latinum. Nam & in psalmo vbi legitur, *Pupillo tu eris adiutor.* Græcus habet ὀρφανῷ.

Puberes à pube, idest à pudendis corporis nuncupati, quòd hæc loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant: id est eum puberem esse qui quatuordecim annos expleuerit: quamuis tardissimè pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui & ex habitu corporis pubertatẽ ostendat & generare iam possit.

Puerperę sunt quę annis puerilibus pariunt. Vnde & Horatius.

Laudatur primo prole puerpera Nato.

Et dictæ puerperæ, vel quod primo partu grauantur, vel quòd primum pueros pariant.

Adolescens dictus, eo quòd sit ad gignendum adultus, siue à crescere & augeri.

Iuuenis vocatus quòd iuuare posse incipiat; vt in bubus iuuenci, cũ à vitulis discesserint. Est enim iuuenis in ipso ætatis incremẽto positus, & ad auxilium paratus. Nam iuuare hominis est opus aliquid conferentis. Sicut autem xxx. perfectæ ætatis est annus in hominibus: ita in pecudibus ac iumentis tertius robustissimus.

Vir nuncupatus quòd maior in eo vis est: quàm in feminis. Vnde & virtus nomẽ accepit: siue quod vi agat fœminam.

Mulier vero à mollitie tanquam mollier detracta litera, vel mutata appellata est mulier. Vtriq; enim fortitudine & imbecillitate animorum vel corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, vt patiens viro esset, scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in aliũ sexum proruere. Dicitur igitur mulier secũdum fœmineum sexum, non secundùm corruptionem integritatis: & hoc ex lingua sacrę scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri sui, nondum contacta à viro, mulier appellata est, dicente scriptura, *Et formauit eam in mulierem.*

Virgo à viridiore ętate dicta est: sicut virga & vitula. Aliàs ab incorruptione, quasi virago: qđ ignoret fœmineam passionem.

Virago vocata, quia vt vir agit, hoc est opera virilia facit & masculini vigoris est. Antiqui enim fortes fœminas ita vocabant. Virgo autem non rectè virago dicitur si non viri officio fungatur. Mulier verò si virilia opera facit, rectè virago dicitur, vt Amazones. Quæ verò nunc fœmina, antiquitus vira vocabatur; sicut à seruo serua: sicut à famulo famula: ita à viro vira. Hinc & virginis nomen quidam putant.

Fœmina vero à partibus fęmorum dicta, vbi sexus species à viro distinguitur. Alij Græca etymologia fœminam ab ignea vi dictam putant: quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris fœminę sunt. tã in mulieribus, quàm in animalibus. Vnde nimius amor apud antiquos fœmineus vocabatur.

Senior est adhuc viridior. Ouidius in sexto libro. Senior,

—*Inter iuuenẽq; senemq;.* Terẽtius, *Qui* viri iure sumus.*

Adolescentior non vtiq; magis est adolescẽs* sed minus, vt senior. minus est * sene, vbi comparatiuus gradus minus significat à positiuo. Ergo senior non satis, sicut * iunior inter iuuenẽ & senem, sicut pauperior inter ditẽ & pauperẽ.

** forte, Viri diores. Ann. In quodam V.C. semper Adulíscens scribitur & Adulíscentior, & senis pro senex. al. senes. al. iuuenior.*

Senes autem dictos quidam putant à sensus diminutione, eo quòd iam prę vetustate desipiant. Nam physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt. Inde est quod conuenit sibi infantum ætas & senum. Senes enim per nimiam ætatem delirant, pueri per lasciuiã & infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantùm masculini generis est, sicut anus fœminini. Nam anus dicitur sola mulier. Anus autem appellata à multis annis quasi annosa. Nam si commune esset nomen, * cur diceret Terentius, *senem mulierem*? Hinc & vetula, quia vetusta. Sunt autem à sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est.

al. cur non diceret.

Canities autem vocata à candore; quasi candicies. Vnde est illud,

Florida iuuentus; lactea canities; prout diceret candida.

Senectus autem multa secum & bona affert & mala. Bona; quia nos à potentissimis dominis liberet, voluptatibus imponit modum. libidinis frangit impetus; auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem; quia senium miserrimum est, debilitate & odio. Subeunt enim morbi tristisq; senectus. Nam duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus & morbus.

Mors dicta quòd sit amara vel à Marte, qui est effector mortium: siue mors à morsu primi hominis* quo ille pomi esu mortem meruit.

Tria sunt autem genera mortis, acerba; immatura, naturalis. Acerba infantium: immatura iuuenum, * matura, idest naturalis; senum.

al. qui vetitæ arboris pomum mordens mortẽ incurrit. al. merita.

Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam sicut ait Cæsar, ab eo quòd est morior in participio præteriti temporis in Tus exire debuit, per vnũ scilicet u nõ per duo. Nam vbi geminata est litera nomen est non participium, vt fatuus arduus. Conuenienter itaq; factum est, vt quemadmodum id quod significat, non potest agendo: ita & ipsum nomen non possit loquendo declinari: Omnis autem mortuus aut funus est aut cadauer.

Funus est si sepeliatur. Et dictum funus à funibus accensis: quos ante feretrum papiris cera circumdatis ferebant.

Cadauer autem est si insepultum iacet. Nam Cadauer nominatum à cadendo, quia iam stare non potest. Quod dum portatur, exequias dicimus: crematum, reliquias: conditum, iam sepultum. Corpus autem à consuetudine dicitur, vt illud,

Tum corpora luce carentum.

Defunctus vocatus, quia compleuit vitę officium. Nam dicimus defunctos officio, qui officia debita compleuerunt, vnde & honoribus functos. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitæ depositus: siue quod sit diem functus.

Sepultus autem dictus, eo quòd iam sine pulsu & palpitatione est, id est sine motu. Sepelire autem est condere corpus. Nam humare obruere dicimus, hoc est humum inijcere.

De portentis.

Portenta esse ait Varro, quæ contra naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque conditæ rei na-

tura sit. Vnde & ipsi gentiles Deum modo Naturam, modo Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autem & ostenta monstra atq; prodigia ideo nuncupantur, quòd portendere atq; ostendere, monstrare atq; prædicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibentur à portendendo, id est præostendendo. Ostenta autem, quòd ostendere quicquam futurum videantur.

Prodigia, quòd porro dicat, id est futura prædicent.

Monstra verò à monitu dicta, quòd aliquid significandum demonstrent, siue quod statim monstrent quid appareat, & hoc proprietatis est: abusione tamen scriptorum plerumq; corrumpitur. Quædam autem portentorum creationes in significationibus futuris constitutæ videntur. Vult enim deus interdum ventura significare per aliqua nascentiũ noxia: sicut & per somnos, & per oracula, quibus præmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est: * vt in temporibus Xerxis regis. Tunc quippe vulpes ex equa creata, dissolui regnum eius portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum est: quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit: inferiores diuersarum bestiarum, sed viuentes: significasse repentinam regis interfectionem. superuixerant enim deteriora melioribus. Sed monstra quæ in significationibus dantur, non diu viuunt, sed continuò vt nata fuerint occidunt.

al. Xerxi quippe vulpes, &c.

Inter portentum & portentuosum differt. Nam portenta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in Vmbria mulierem peperisse serpentẽ. Vnde Lucanus,

Matremq; suus conterruit infans.

Portentuosa verò leuem sumunt mutationem. Exempli causa, cum sex digitis nati. Portenta igitur vel portentuosa existunt alia, magnitudine totius corporis vltra communem hominum modum, quantus fuit Tition in nouem iugeribus iacens, Homero testante: alia, paruitate totius corporis, vt Nani, vel quos Græci pygmæos vocant, eo quòd sint statura cubitales. Alij magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani: vel * Scinodontes, quib9 gemini procedũt dentes. Alij à defectu partium, in quibus altera pars plurimũ deficit ab altera, vt manus à manu vel pes à pede. Alij à discisione, vt sine manu, aut capite generata: quos Græci * sterisios vocant. Alia per numeria: quando solum caput, aut crus nascitur. Alia quæ in parte transfigurantur: sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Pasiphae memorant genitum Minotaurum, quod Græci ἑτερομορφίαν vocant. Alia quę ex omni parte transfigurantur in alienæ creationis portentum: vt ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia quæ sine transfiguratione mutationem habent locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit, quendam in sinistra parte iecur, in dextera parte splen habuisse. Alia secundum connaturationem, vt in alia manu digiti plures connaturati & cohærentes reperiuntur, in alia minus siue in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationem, sicut ij qui dentati nascuntur, siue barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod prędiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia commixtione generis, vt ἀνδρόγυνοι & ἑρμαφρόδιται vocantur. Hermafroditæ autem nuncupati, eo quòd eis vterq; sexus appareat. ἕρμης quippe apud Græcos Mercurius est. ἀφροδίτη Venus nuncupatur. Hi dextram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vicissim coeundo, & gignũt, & pariunt.

*forte χιζοδόντες.

forte στερητικούς.

Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium, vt gigantes, cynocephali, cyclopes, & cætera.

Gigantes dicti iuxta Græci sermonis etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, id est terrigenas, eo quòd fabulose parens terra immensa mole & similes sibi genuerit. γῆ enim terra appellatur. γένος genus, licet & terræ filios vulgus vocet: quorum genus incertum est. Falsa autem opinantur quidam imperiti de scripturis sanctis, præuaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluuium concubuisse, & exinde natos gigantes, id est nimium grandes & fortes viros, de quibus terra completa est.

Cynocephali appellantur, eo quòd canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias, quàm homines confitetur. Hi in India nascuntur. Cyclopes quoq; eadem India gignit, & dicti cyclopes, eo quòd vnum oculum in frõte media habere perhibentur. Hi & ἀγριοφαγῖται dicuntur: propter quod solas ferarum carnes comedunt.

Lemnias in Lybia credunt truncos sine capite nasci, & os & oculos habere in pectore. Alios sine ceruicibus gigni, oculos habentes in in humeris.

In vltimo autem orientis monstruosæ gentium facies scribũtur. Aliæ sine naribus, æquali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliæ labro subteriori adeo prominenti, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Alijs concreta ora esse, modico tantùm foramine calamis * venarum potum haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicuntur, inuicem pro sermone vtentes nutu siue motu.

al. auenarũ pastus.

Panotios apud Scithiam esse ferunt tam diffusa aurium magnitudine, vt omne corpus ex eis contegant. πᾶν enim Græco sermone omne, ὦτα aures dicuntur.

Artabatitæ in Aethiopia proni, vt pecora ambulare

bulare dicuntur: quadragesimum æui annum nullus supergreditur.

Satyri homunciones sunt aduncis naribus, cornua in frontibus habent, & caprarum pedibus similes: qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiam interrogatus Dei seruo respondisse fertur dicens: *Mortalis ego sum vnus ex accolis heremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosq́ colit.* Dicuntur quidam & syluestres homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant.

Sciopodum gens fertur esse in Æthiopia singulis cruribus & celeritate mirabili: quos inde Σκιόποδας Græci vocant, eò quòd per æstum in terra resupini iacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur.

Antipodes in Lybia plantas versas habent post crura & octenos digitos in plantis.

Ἱππόποδες in Scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes.

In India ferunt esse gentē, quæ μακρόβιοι nuncupantur duodecim pedum staturam habentes. Est & gens ibi statura cubitalis, quos Græci à cubito pygmæos vocant, de qua suprà diximus. Hi montana in die tenent, quibus est vicinus oceanus.

Perhibent & in eadem India esse gentem fœminarum quæ quinquennes concipiunt, & octavum vitæ annum non excedunt.

Dicuntur autem & alia hominum fabulosa portenta quæ non sunt, sed ficta: & in causis rerum interpretantur, vt Gerionem Hispaniæ regem triplici forma proditū. Fuerunt enim tres fratres tantæ concordiæ, vt in tribus corporibus, quasi vna anima esset.

Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus fertur, quæ aspicientes se convertebant in lapides, habētes vnum oculum quo invicem vtebantur. Fuerunt autem tres sorores vnius pulchritudinis, quasi vnius oculi, quę ita inspectores suos *stupescere faciebant, vt vertere eos putarentur in lapides.

*stupefaciebant

Sirenas tres fingunt fuisse ex parte virgines, ex parte volucres: habētes alas & vngulas: quarum vna voce, altera tibijs, tertia lira canebat. Quæ illectos nauigantes suo cantu in naufragia trahebāt. Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam ad egestatē deducebant, ijs fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & vngulas, quia amor & volat & vulnerat. Quę inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creaverunt.

Scillam quoque ferunt fœminam capitibus succinctā caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo nauigātes verticibus in se concurrentium vndarum exterriti, latrare existimant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit.

Fingunt & monstra quædā irrationabilium animantium, vt Cerberum inferorū canem tria capita habentem, significantes per eum tres ætates, per quas mors hominem devorat, id est, infantiam, iuventutem & senectutem. Quem quidam ideo dictum Cerberum putant, quasi sit κρεόβορος, id est, carnem vorans.

Dicunt & Hydram esse serpentem cùm novem capitibus, quę Latinè *scedra dicitur, quòd vno cesò tria capita excrescebant. Sed constat hydram locum fuisse evomentem aquas, vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno clauso meatu multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est: huius mētionem facit Ambrosius in similitudinem hęresium, dicens: *Hæresis enim velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis creuit: & dum sæpe reciditur, pullulat: igni debita incendioq́ peritura.*

*excedra

Fingunt & Chimæram triformem bestiam; ore leonem, postremis partibus draconem, media capream. Quam quidam Physiologi non animal, sed Ciliciæ montem esse aiunt, quibusdam locis leones & capreas nutrientē, quibusdam ardentem, quibusdam plenū serpentibus. Hunc Bellorofontes habitabilē fecit vnde Chimæram dicitur occidisse.

Centauris, id est, hominibus equo mixtis species vocabulum dedit, quos quidā fuisse equites Thessalorum dicunt, sed quòd discurrentes in bello velut vnum corpus equorum & hominum viderentur, inde Centauros fictos asseruerunt.

Porrò Monocetaurum nomen sumpsisse ex tauro & homine, qualem bestiam dicunt fabulosè in Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ovidius:

Semibovemq́ virum, semivirumq́ bovem.

Onocentaurus autem vocatur, eò quòd media pars hominis species, media asini esse dicatur, sicut & Hypocentauri quòd equorum hominumq́; in eis natura cōiunctā fuisse putatur.

De transformatis.

Scribuntur autem & quædam monstruosæ hominum transformationes & commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quæ socios quoq; Vlysis mutasse fertur in bestias: & de Arcadibus, qui sorte ducti, transnatabant quoddā stagnum atq; ibi convertebantur in lupos. Nam & Diomedis socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione confirmant. Sed & quidam asserunt Strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia figuræ sceleratorum mutantur, & siue magicis cantibus, siue herbarum veneficio, totis corporibus in feras transeunt. Siquidem & per naturam pleraque mutationem recipiunt: & corrupta in diuersas species transformantur: sicut de vitulorum carnibus putridis apes: sicut de equis scarabei: de mulis locustæ: de cancris scorpiones. Ovidius:

Concaua littorei si demas brachia cancri:
Scorpius exibit, caudaq́ minabitur vnca.

ISIDORI HISPALENIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XII.

CAPITA LIBRI DVODECIMI.

De pecoribus & iumentis.
CAP. I.

OMNIBVS ANIMANTIBUS Adam primus vocabula indidit, appellans vnicuiq; nomen ex præsenti institutione, iuxta conditionem naturę cui seruiret. Gentes autem vnicuiq; animaliũ ex propria lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam atque Græcam aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adam: sed illa lingua quæ ante diluvium omnium vna fuit, quæ Hebræa nuncupatur.

Latinè autem animalia sive animantia dicta, quòd animentur vita & moveantur spiritu.

Quadrupedia vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur: quæ dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt. vt cervi, damę, onagri, &c. sed neque bestiæ sunt, vt leones: neque iumenta, vt vsus hominum iuvare possint.

Pecus dicimus omne quod humana lingua & effigie caret. Propriè autem pecorum nomen ijs animalibus accommodari solet, quæ sunt aut ad vescendum apta, vt oves & sues: aut vsui hominum commoda, vt equi & boves. Differt autem inter pecora & pecudes: nam veteres communiter in significatione omnium animalium pecora dixerunt. Pecudes autem tantùm illa animalia quæ eduntur quasi pecuedes. Generaliter antem animal pecus à pascendo vocatur.

Iumenta nomina inde traxerunt, quòd nostrum laborem vel onus suo adiutorio subvectando vel arando iuvent. Nam bos carpenta trahit, & durissimas terræ glebas vomere vertit. Equus & asinus portant onera, & hominum in gradiendo laborem temperant. Vnde & iumenta appellantur ab eo quòd iuvent homines. Sunt enim magnarum virium animalia.

Eadē quoq; armēta, vel quòd sint apta armis, id est, bello: vel quòd his in armis vtimur. Alij armenta tantũ boves intelligunt ab arādo, quasi aramenta. Discretio est autem inter armenta & greges: nam armenta equorũ & boum sunt: greges verò caprarum & ovium.

Ovis molle pecus lanis, corpore inerme: animo placidum, ab oblatione dictum, eò quòd apud veteres in initio non tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. Ex ijs quasdam bidentes vocant, eò quòd inter octo dentes duos altiores vocant: quas maximè gentiles in sacrificium offerebant.

Vervex vel à viribus dictus, quòd cæteris ovibus sit fortior, vel quòd sit vir. i. masculus, vel quòd vermem in capite habeat: quorum excitati pruritu, invicem se concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt.

Aries vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, id est, à *Marte vocatus: vnde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur: sive quòd hoc pecus à gentilibus primum aris est immolatum. Aries quòd aris imponeretur. Vnde est illud:

— *Aries mactatur ad aram.*

Agnum quanquam & Græci vocent ἀπὸ τοῦ ἁγνὸς, quasi pium. Latini tamen ideo hoc nomen habere putant, eò quòd præ cæteris animantibus matrem agnoscat: adeò vt etiam si in magno grege erraverit: statim balatu recognoscat vocem parentis.

Hœdi ab edendo vocati. Parvi enim pinguissimi sunt, & saporis iocundi: vnde & edere: inde & edulium vocatur.

Hircus lascivum animal & petulcum & fervens semper ad coitum: cuius oculi ad libidinem in transversum aspiciunt: vnde & nomen traxit. Nam hirci sunt oculorum anguli secundum Suetonium: cuius natura adeò calidissima est, vt adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solus huius cruor dissolvat. Maiores hirci cinifij dicuntur à fluvio Cinife in Lybia, vbi grandes nascuntur.

Capros & capras à carpendis virgultis quidam dixerunt. Alij quòd captent aspera. Nonnulli à crepitu crurum: vnde eas * capreas vocitatas, quæ sunt capræ agrestes, quas Græci pro eo quòd acutissimè videant, ἀπὸ τοῦ ὀξὺ δέρκεσθαι, dorcadas appellaverunt. Morantur enim in excelsis montibus, & quamvis de longinquo:

* mare
* creat

quo, vident tamen omnes qui veniunt. Eędem autem & capreæ: eædem ibices, quasi auices, eò quòd ad instar auium ardua & excelsa teneant, & in sublimibus inhabitent, ita vt de sublimitate vix humanis obtutibus pateant: vnde & meridiana pars ibices aues vocat, quę Nili fluentis inhabitant. Hæc itaque animalia, vt diximus, in petris altissimis commorantur, vt si quando ferarum vel hominum adversitatem persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese præcipitantes in suis se cornibus illæsa suscipiunt.

Cerui dicti ἀπὸ τῶν κεράτων, id est, à cornibus. κέρατα enim Græcè cornua dicuntur. Hi serpentium inimici cùm se gravatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis; & superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum herbam ipsi prodiderunt. Nam ea pasti excutiunt acceptas sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acutè audiunt, summissis nihil. Si quando immensa flumina vel maria transnatant, capita clunibus præcedentium superponunt, sibiq; invicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt.

Τραγελάφοι à Græcis nominati, qui dum eadem specie sint, vt cerui: villosos tamen habent armos, vt hirci, & menta portensis hirsuta barbis, qui non alibi sunt quàm circa Phasidem.

Hinnuli filij sunt cervorum, ab innuere dicti: quia ad nutum matris absconduntur.

Damula vocata, quòd de manu effugiat: timidum animal & imbecille: de quo Martialis:

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum.
Imbelles damæ, quid nisi præda sumus?

Lepus quasi levipes, quia velociter currit. Vnde & Græcè pro cursu λάγως dicitur: velox est enim animal & satis timidum.

Cuniculi genus agrestium animalium dicti quasi caniculi, eò quòd canum indagine capiantur, vel excludantur ab speluncis.

Sus dicta, quòd pascua subigat, id est, terra subacta escas inquirat.

Verres, quòd grandes habeat vires.

Porcus, quasi spurcus. Ingurgitat enim se cœno, luto immergit, limo illinit. Horatius:

Et amica luto sus.

hinc etiam spurcitia vel spurius nuncupatur.

Porcorum pilos setas vocamus, & setas à sue dictas: à quibus & sutores vocantur, quòd ex setis suant, id est, consuant pelles.

Aper à feritate vocatus, ablata e litera, & subrogata p. Vnde & apud Græcos σῦς ἄγριος, id est, ferus dicitur. Omne enim quod ferum est & immite abusiuè agreste vocamus.

Iuuencus dictus, eò quòd iuuare incipiat hominum vsus in *excolenda terra, vel quia apud gentiles Ioui semper vbique iuuencus immolabatur, nunquam taurus. Nam in victimis etiam ætas considerabatur.

*colendo terram

Taurus Græcum nomen est sicut & bos. Indicis tauris color fuluus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt flexibilitate qua volunt, tergi duricia omne telum respuunt immiti feritate.

Bouem Græci βοῦν dicunt. Hunc Latini trionem vocant, eò quòd terram terat, quasi terionem. Neuius: **Trionem hic moderatur rusticus.* Cuius latitudo pellium à mento ad crura, palearia dicũtur, à pelle ipsa, quasi pellearia, quod est generositatis in boue signum. Boum in socijs eximia pietas. Nam alter alterum inquirit cum quo ducere collo aratra consueuit, & frequenti mugitu pium testatur affectum si fortè defecerit.

*Trionũ hic moderator.

Vacca dicta, quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum: sicut leo leęna: draco dracęna.

Vitulus & vitula, à viriditate vocati sunt, id est, ætate viridi, sicut virgo. Vitula autem parua est & nondum enixa. Nam enixa, iuuenca est aut vacca.

Bubali vocati per deriuationem, quòd sint similes boum: adeò indomiti, vt præ feritate iugum ceruicibus non recipiant. Hos Africa procreat.

Vri agrestes boues sunt in Germania, habentes cornua intantum protensa, vt regijs mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant.

Camelis causa nomen dedit, siue quòd quando onerantur, vt breuiores & humiles fiant, accumbant, quia Græci χαμαὶ humile & breue dicunt: siue quia curuus est dorso.* Camor enim verbo Græco curuum significat. Hos licet & aliæ regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. Nam Arabici bina tubera in dorso habent: reliquarum regionum singula.

*fortè καμπύλον.

Dromeda genus est camelorũ, minoris quidem staturæ, sed velocioris. Vnde & nomen habet. Nam δρόμος Græcè cursus velocitas appellatur. Centum & amplius miliaria vno die pergere solet. Quod animal sicut bos & ouis & camelus ruminat.

Ruminatio autẽ dicta est à *rumine eminente gutturis parte: per quam dimissus cibus à certis animalibus revocatur.

al. ruma

Asinus & asellus à sedendo dictus, quasi *assedus: sed hoc nomen quod magis equis conveniebat, ideo hoc *animal sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic præsiderent ceperunt. Animal quippe tardum & nulla ratione renitens, statim vt voluit sibi homo substrauit.

al. adseddus
al. ab antiquis

Onager interpretatur asinus ferus. ὄνον quippe Græci asinum vocant: ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos, id est, indomitos, & in deserto vagantes. Singuli autem fœminarum gregibus præsunt. Nascentibus masculis celant, & testiculos eorum morsu detruncant: quod tamen cauentes matres eos in secretis locis occultant.

Asini Arcadici dicti, quòd ab Arcadia primùm vecti sint magni & alti. Minor autem asel-

lus agro plus necessarius est, quia & laborem tolerat & negligentiam propemodum non recusat.

Equi dicti, eò quòd quando quadrigis iungebantur, æquabantur, paresque forma & similes cursu copulabantur.

Caballus à cavando dictus, propter quod gradiens vngula impressa terrā concauet, quòd reliqua animalia non habent. Inde & sonipes quod pedibus sonat.

Vivacitas equorum multa: exultant enim in campis, odorantur bellum, excitantur sonitu tubę ad prælium: voce accensi ad cursum provocantur. dolent cùm victi fuerint: exultant cùm vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, adeò vt aduersarios morsu petant. Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt: obliti mansuetudinis, si mutentur: aliqui præter dominū nullum dorso recipiunt. Interfectis vel morientibus dominis multi lachrymas effundunt. Solius equi est propter hominē lachrymari, & doloris affectum sentire. Vnde & in centauris equorum & hominum natura permixta est. Solent enim ex equorum mœstitia vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Ætas longæua equis Persicis, Vgnicis, Epiroticis ac Siculis: in annis vltra quinquaginta: breuior autē Hispanis ac Numidis & Gallicis, frequēns opinio est.

In generosis equis, vt aiunt veteres, quatuor spectantur: forma, pulchritudo, meritum, atque color. Forma vt sit validum corpus & solidum robore, conveniens altitudo, latitudo, latus, longum substrictius, maximæ & rotundæ clunes, pectus latè patens, corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus, & cornu concauo solidatus. Pulchritudo, vt sit exiguum caput, & siccum, pelle propè ossibus adhærente, aures breues & acutæ, oculi magni, nares patulæ, & erecta ceruix, coma densa & cauda, vngularum soliditatis fixa rotunditas. Meritum, vt sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est indicium fortitudinis: quique ex summa quiete facilè concitetur: vel excitata festinatione non difficilè teneatur. Motus autem equi in naribus intelligitur: virtus in membris trementibus. Color hic pręcipuè spectandus: * badius, aureus, roseus, mirteus, cervinus, giluus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus: reliquis varius color, vel cinereus deterrimus.

Badium autem antiqui vadium dicebant, quòd inter cætera animalia fortius vadat. Ipse est & spadix, quem phœnicatum vocant: & dictus spadix à colore palmæ, quam Siculi spadicam vocant.

Glaucus verò est veluti pictos oculos habēs, & quodam splendore perfusos. Nam glaucum veteres dicebant album.

Gilvus autem melinus color est subalbidus.

Annot. ἀπὸ τῶν βαΐων, hoc est, ramis palmarum, qui colorē spadiceum referunt: & hodie Hispani hunc colorē Vayo vocāt. Et vn Vayo, equum spadicei coloris vocant.

**cerumulus*

Guttatus, albus nigris intervenientibus punctis.

Candidus autem & albus invicem sibi differunt. Nam albus cùm quodam pallore est: candidus verò, niveus & pura luce perfusus.

Canus dictus, quia ex candido colore & nigro est.

Scutulatus vocatus propter orbes quos habet candidos inter purpuras.

10 Varius, quòd vias habeat colorū imparium. Qui autem albos tantùm pedes habent, * petali appellantur: qui frontem albam, * calidi.

* Cervinus est, quem vulgò gauranem dicunt:

Æranem idem vulgus vocat, quòd in modum Aerei sit coloris.

Mirteus autem est pressus in purpura.

Dosinus autem dictus, quòd sit color eius de asino: idem & cinereus. Sunt autem hi de a-

20 gresti genere orti: quos equiferos dicimus, & proinde ad vrbanam dignitatem transire non possunt.

Mauron niger est. Nigrum enim Græci μαῦρον vocant.

Mannus verò equus brevior est, quem vulgò brunitum vocant vel brunitium.

Veredos antiqui dixerunt, quòd veherent redas, id est, ducerent, vel quòd vias publicas currant: per quas & redas ire solitum erat.

30 Equorum tria sunt genera: vnum generosum, prælijs & oneribus aptum: alterum vulgare atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum: tertium ex permixtione diuersi generis ortum, quod etiam bigenerum dicitur: quia ex diuersis nascitur, vt mulus.

Mulus autem à Græco tractum vocabulum habet. Græcè enim quod iugo pistorum subactus, tardas molendo ducat in girum molas.

Iudęi afferunt quòd Anaa abnepos Esau equa-

40 rum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ob hoc ad asinas: & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerentur. Industria quippe humana diversum animal in coitu coegit: sicque adulterina cōmixtione genus aliud reperit: sicut & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales fœtus oues illius conci-

50 piebant, quales vmbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Deniq; & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos objiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere & creare possint. Nam & columbarum dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas eisdem locis, quibus illæ versantur, quo rapiente visu similes generent. Inde est quòd quidam gravidas mulieres iubēt nullos intueri

60 turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias, ne visibus occurrentes similes fœtus pariant. Hanc enim fœminarum dicunt esse natu-

** petuli. al. peteli*
** candidi*
** cerumulus*

naturã; vt quales prospexerint, siue mente conceperint in extremo voluptatis æstu dum concipiunt, talem sobolem procreent. Etenim animal in vsu Venerio formas extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem.

In animantibus bigenera dicuntur, quæ ex diversis nascuntur, vt mulus ex equa & asino: burdo ex equo & asina: hibridę ex apris & porcis: titirus ex oue & hirco: * musino ex capra & ariete. Est autem dux gregis.

*Musinco

De bestijs. CAP. II.

Bestiarum vocabulũ propriè convenit leonibus, tigribus, pardis, & vulpibus, canibúsque & simijs & cæteris quæ vel ore vel vnguibus sęuiunt, exceptis serpentibus. Bestiæ autem dictæ à vi qua sæuiunt.

Feræ appellatæ, quòd naturali vtantur libertate, & desiderio suo ferantur. Sunt autem liberæ earum voluptates, & huc atq; illuc vagantur, & quò animus duxerit eò feruntur.

Leonis vocabulum ex Græca origine inflexum est in Latinum. Græcè enim λέων vocatur, & est nomen nothum, quia ex parte corruptũ. Leæna verò totum Græcum est, sicut & dracęna. Vt autem leæna lea dicatur, vsurpatum est à poetis. Leo autem Græcè, Latinè rex interpretatur, eò quòd sit princeps omnium bestiarum. Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breues ac iuba crispa, imbelles sunt: longi & coma simplici, acres. Animos eorum frons & cauda indicat. Virtus eorum in pectore: firmitas in capite. Septi autem à venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignis magis. Cùm dormierint vigilant oculi: cùm ambulant caudà sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat. Cùm genuerint catulum, tribus diebus & tribus noctibus catulus dormire fertur. tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Circa hominem leonum natura est benigna, vt nisi l si nequeant irasci. Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcunt: captiuos obuios repatriare permi tunt: hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius:

—*Scimniq; leonum*, &c.

Tigris vocata propter * volucrem fugam. Ita enim nominant Persæ & Medi sagittam. Est enim bestia varijs distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis: ex cuius nomine flumen Tigris appellatur, quòd is rapidissimus sit omnium fluuiorum. Has magis Hircania gignit.

al. celerem. al. velocem.

Panther dictus siue quòd omnium animaliũ amicus sit, excepto dracone, siue quia & sui generis societate gaudet, & ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit. πᾶν enim omne dicitur. Bestia est hæc minutis orbiculis superpicta, ita vt oculatis ex fuluo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate. Hæc semel omnino parturit: cuius causæ ratio manifesta est. Nam cùm in vtero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum viribus pollent: odiunt temporum moras. Itaque oneratam fœtibus vuluam tanquam obstantem partui vnguibus lacerant: effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis & cicatricosis sedibus genitale semen infusum non erit acceptum, sed irri um resilit. Nam Plinius dicit animalia cùm acutis vnguibus frequenter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se mouentibus catulis.

Pardus secundus post antherem est, genus varium & velocissimum, & præceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit.

Leopardus ex adulterio leænæ & pardi nascitur, & tertiam originem efficit: sicut & Plinius in naturali historia dicit, leonem cum parda: aut pardum cum leæna concumbere, & ex vtroque coitu degeneres partus creari, vt mulus ex equa & asino.

Rinoceros à Græcis vocatus. Latinè interpretatur in nare cornu. Idem & monoceros, id est, vnicornis, eò quòd vnum cornu in media fronte habeat pedum quatuor: ita acutum & validum, vt quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam & cum elephante sæpe certamen habet, & in ventre vulneratum prosternit. Tantæ autem est fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella præponitur, quæ venienti sinum aperit: in quo ille omni ferocitate deposita caput ponit: sicque soporatus velut inermis capitur.

Elephantem Græci à magnitudine corporis vocatum putant, quòd formam montis præferat. Græcè enim mons * elifio dicitur. Apud Indos autem à voce barro vocatur. Vnde & vox eius barritus dicitur, & dentes eius ebur. Rostrum autem * promoscida dicitur, quo ille pabulum ori admouet, & est angui similis, vallo munitus eburneo. Hos boues * Lucanos vocabant antiqui Romani: boues, quia nullum animal grandius videbant: * Lucanos, quia in Lucania illos primus Pirrhus in prælio obiecit Romanis. Nam hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est. In eis enim Persæ & Indi ligneis turribus collocatis, tanquam de muro iaculis dimicant. Intellectu autem & memoria multa vigent. Gregatim incedunt: motu quo valent salutant homines: murem fugiunt: aversi coeunt: quando autem parturiunt, in aquis vel insulis dimittunt fœtus, propter dracones, quia inimici sunt & ab eis implicati necantur. Biennio autem portant fœtus, nec amplius quàm semel gignunt, nec plures, sed tantùm vnum. Viuunt autem annos trecentos. Apud solam Africam & Indiam elephanti prius nascebantur: nunc sola eos India gignit.

al. Elefio

al. promuscida. al. proboscida.

al. Lucas

al. Lucas

Gryphes vocatur, quòd sit animal pennatum & quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis mōtibus nascitur. omni parte corporis leones sunt: alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti. Nam & homines * viuos discerpunt.

* *visos*

Cameleon non habet vnum colorem, sed diversa varietate conspersus, vt pardus. Dictus autem ita, eò quòd cameli similitudinem habet & leonis: huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt facillima conversione varia tur, quod animalium aliorū non est ita ad conversionem facilis corpulentia. Cameleon pardus dictus, quòd dum sit vt pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubalis; capite tamen camelo est similis: hunc Æthiopia gignit.

Lynx dictus, quia in luporum genere numeratur: bestia maculis distincta terga, vt pardus, sed similis lupo. Vnde & ille λύκος, iste lynx. Huius vrinam cōverti in duritiam preciosi lapidis dicunt, qui Ligurius appellatur, quòd & ipsos lynces sentire, hoc documento probatur. Nam egestum liquorem arenis inquantū potuerint contegunt, invidia quadam naturæ, ne talis egestio transeat in vsum humanum. Lynces dicit Plinius Secundus extra fœtum vnum non admittere.

Castores à castrando dicti sunt. Nam testiculi eorū apti sunt medicaminibus. propter quod cùm præsenserint venatorem, ipsi se castrant & morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana, redimunt se à parte corporis, propter quod maximè expetuntur. Iuuenalis:

— *Qui se,*
Eunuchum ipse facit, cupiens euadere damnum
Testiculi —.

Ipsi sunt & Fibri, qui etiam Pontici canes vocantur.

Vrsus fertur dictus, quòd ore suo formet fœtus, quasi orsus. Nam aiunt eos informes generare partus, & carnem quandā nasci, quam mater lambendo in membra componit. Vnde est illud:

Sic format lingua fœtum cùm protulit vrsa.

Sed hoc immaturitas partus facit. denique tricesimo die generat. Vnde evenit, vt præcipitata fœcunditas informis procreetur. Vrsorum caput invalidum: vis maxima in brachijs & in lumbis. Vnde interdum erecti insistunt.

Lupus Græca deriuatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi λύκους dicunt: λύκος autem Grecè à morsibus appellatur, quòd rabie rapacitatis quæque invenerit trucidet. Alij lupos vocatos aiunt, quasi * leopos, quòd quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus: vnde quicquid pede presserit, non viuit. Rapax autem bestia & cruoris appetens: de quo rustici aiunt, vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur: *Lupus in fabula*. Certè si se prius visum senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto anno non amplius quàm duodecim diebus coeunt: famem diu portant, & post longa ieiunia multum devorant. Lupos Æthiopia mittit ceruice iubatos, & * tantum varios, vt nullum colorem dicant illis abesse.

* *leopes*

* *tanto*

Canis nomen Latinum, Græcam etymologiam videtur habere. Græcè enim κύων dicitur: licet eum quidam à canore latratus appellatum estiment, eò quòd insonet: vnde & canere. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus cæteris animalibus habent. Namque soli sua nomina recognoscunt: dominos suos diligunt: dominorum tecta defendunt: pro domino suo se morti obijciunt: voluntariè cum domino suo ad prædam currunt: corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremò naturæ est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt spectanda, aut fortitudo, aut velocitas.

Catuli abusiuè dicuntur quarumlibet bestiarum filij. Nam catuli propriè canum sunt, per diminutionem distincti.

Lycisci autem dicuntur, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cū inter se fortè miscentur. Solēt & fœminæ canes noctu in syluis alligatæ admitti ad bestias tigres, à quibus insiliri & nasci ex eodem fœtu canes adeò acerrimos & fortes, vt in complexu leones prosternant.

Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidijsque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem: sicque descendentes quasi ad cadauer volucres rapit & deuorat.

Simiæ Græcū est nomen .i. pressis naribus. Vnde & Simias dicimus, quòd suppressis naribus sint, & facie fœda, rugis turpiter follicantibus: licet & capellarum sit pressum habere nasum. Alij simias Latino arbitrantur sermone vocatas, eò quòd multa in eis similitudo humanæ rationis sentitur, sed falsum est. Hæ elementorum sagaces noua luna exultant: media & caua tristantur. Fœtus quos amant ante se gestant: neglecti circa matrem hærent. Harum genera quinque sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent. Simia enim cum cauda est, quam quidam * cruda vocant.

* *cruram. al. clunam. al. duram. al. cluram.*

Sfingæ villosæ sunt comis, mammis prominentibus: dociles ad feritatis obliuionem.

Cynocephali & ipsi similes simijs, sed facie ad modum canis, vnde & nuncupati.

Satyri facie admodum grata & gesticulatis motibus inquieti.

Callitriches toto penè aspectu à cæteris distant. Sunt enim in facie producta barba, & lata cauda.

Leontophonos bestia modica, & ex eo ita vocata, quia capta exuritur: eiusque cinere aspersæ carnes, & positæ per compita semitarum leones necant, si quantuluncunq; ex illis sumpserint.

Histrix

Histrix animal in Africa erinacij simile, vocatum à spinarum stridore, quàs tergo laxatas emittit, vt canes insequentes vulneret.

Enhydros bestiola ex eò nuncupata, quòd in aquis versetur: & maximè in Nilo. Quæ si invenerit dormientem crocodilum volutat se in lutum primum, & intrat per os eius in ventrem, & carpens omnia interiora eius, exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo. Hinc νίοσμον Græcè vocatus, eò quòd odore suo & salubria ciborum & venenosa prodantur. De quo Dracontius ait:

Prædicit suillus vim cuiuscunque veneni. (* Præcidit)

Suillus autem à setis est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur: qui, cùm aduersus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maximè obseruat quasi minantem: ad quam cùm vim suam transfert: decepta corripitur.

Musio appellatus, quòd muribus infestus sit. Hunc vulgus* captum à captura vocant. (* cattum) Alij dicunt quòd captat, id est, videt. Nam tanto acutè cernit, vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde & à Græcis venit catus, id est, ingeniosus,* ἀπὸ τοῦ καίειν. (al. κάζεσθαι)

Furo à furuo dictus: vnde & fur. Tenebrosos enim & occultos cuniculos effodit, & eijcit prædam quam invenerit.

Melo, quòd sit rotundissimo membro, vel quòd fauos petat, & assiduè mella captet.

De minutis animantibus. CAP. III.

MVs pusillum animal, Grecum illi nomen est: quicquid verò ex eo trahit Latinum fit. Alij dicunt mures, quòd ex humore terræ nascuntur. Nam mus terra, vnde & humus. His in plenilunio iecur crescit: sicut quædam maritima augentur, quę rursus decrescente luna deficiunt.

Sorex Latinum est, eò quòd rodant & in modum serræ præcidant. Antiqui autem soricen, sauricen dicebant: sicut & clodum claudum.

Mustela dicta, quasi mus longus. Nam telum à longitudine dictum. Hæc ingenio subdola, in domibus vbi nutrit catulos suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam muresque persequitur. Duo autem sunt genera mustelarum. Alterum enim syluestre est distans magnitudine, quod Græci ἰκτίδας vocant: alterum in domibus oberrans. Falsò autem opinantur, qui dicunt mustelam ore concipere, aure effundere partum.

Musaraneum, cuius morsu aranea moritur. Est in Sardinia animal perexiguum, araneę forma, quæ solifuga dicitur: eò quòd diem fugiat. In metallis argentarijs plurima est, occulto reptans, & per imprudentiam supersedentibus pestem facit.

Talpa ideo dicta, quòd sit damnata cæcitate perpetua & tenebris. Est etenim absque oculis, semper quoque terram fodit, & humum egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Græci ἀσφάλακα vocant.

Glires dicti su t, quia pingues eos efficit somnus. Nam gliscere dicimus crescere. Hyeme enim tota dormiunt & immobiles quasi mortui iacent, tempore æstiuo reuiuiscunt.

Ericius animal spinis coopertum, quod exinde dicitur n minatum, eò quòd subrigit se quando spinis suis clauditur, quibus vndique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid senserit, primùm se subrigit: atque in globum conversus, in sua arma se recolligit. Huius prudentia quædam est. Nam dum absciderit uvam de vite, supinus sese volutat super eam, & sic eam exhibet natis suis.

Grillus nomen à sono vocis habet. Hic retrò ambulat, terram terebrat, stridet noctibus, venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, afflata prius puluere ne se abscondat. Ita formicæ complexibus trahitur.

Formica dicta, eò quòd ferat micas farris; cuius solertia multa. Providet enim in futurum, & præparat æstate quòd hyeme comedat. In messe autem eligit triticum: hordeum non tangit. Dum pluit* ei super frumentum, totum eijcit. (* super eius) Dicuntur in Æthiopia esse formicæ ad canis formam, quæ arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur.

Formicoleon, ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo, vel certè formica pariter & leo. Est enim animal paruum formicis satis infestum, quòd se in pulvere abscondit, & formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo & formica vocatur, quia alijs animalibus vt formica est: formicis autem vt leo est.

De serpentibus. CAP. IIII.

ANguis vocabulum omnium serpentium genus, quod plicari & contorqueri potest. Et inde anguis, quòd angulosus & nunquam sit rectus. Angues autem apud gentiles pro genijs lucorum erant habiti semper: vnde & Persius:

Pinge duos angues pueri sacer est locus.

Colubrum constat ab eo dictum, quòd colat vmbras, vel quòd in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur, quicquid labitur dum tenetur, vt piscis & serpens.

Serpens autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit: non apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quæ quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti & stelliones, non serpentes sed reptilia sunt, quia ventre & pectore reptant. Quorum tot venena, quot genera: tot pernicies, quot species: tot dolores, quot colores habentur.

Draco maior cunctorum serpentium, siue o-

mnium animantium super terram. Hunc Greci δράκοντα vocant. Vnde & deriuatum est in Latino vt diceretur draco, quia sæpe à speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque propter eum aer. Est autem cristatus, ore paruo: & artis fistulis per quas trahit spiritum & linguam exerit. Vim autem non in dentibus, sed in cauda habet, & verbere potius quàm rictu nocet. Innoxius autem est à venenis: sed ideò huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligauerit, occidit. A quo nec elephas tutus est sui magnitudine corporis. Nam circa semitas delitescens, per quas elephanti solito gradiuntur: crura eorum nodis illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Æthiopia & India, in ipso incendio iugis æstus.

Basiliscus Græcè, Latinè interpretatur regulus, eò quòd rex serpentium sit: adeò vt eum videntes fugiant, quia olfactum suo eos necat: nam & hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem ad eius aspectum nulla auis volans illæsa transit: sed quamvis procul sit, eius ore combusta devoratur. A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferũt cavernis, in quibus delitescit. Itaque ea visa, fugit, quem illa persequitur & occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis: albis maculis lineatus.

Reguli autem, sicut scorpiones, arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerint, ibique aliquem momorderint, ὑδροφόβους & lymphaticos faciunt.

Sibilus idem est qui & regulus. Sibilo enim occidit antequam mordeat vel exurat.

Vipera dicta, quòd vi pariat. Nam cùm venter eius ad partum intumuerit: catuli non expectantes naturæ maturã solutionem, sed corrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus:

Viperei coeunt abrupto corpore nati.

Fertur autem quòd masculus ore inserto viperæ semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptum præcidit. Ita fit vt parens vterque pereat, masculus dum coit, fœmina cùm parturit. Ex vipera autem pastelli fiunt, qui θηριακοὶ vocantur à Græcis.

Aspis vocata quòd morsu venena immittat & aspergat: ἰὸς enim Græci venenum dicunt: & inde aspis quòd morsu venenato interimat. Huius diuersa genera & species, & dispares effectus ad nocendum: fertur enim aspis cùm ceperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus proprijs evocat, vt eam de caverna educat: illa autem cùm exire noluerit, vnam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat & operit: atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem.

Dipsas genus est aspidis, quæ Latinè situla dicitur, quia quem momorderit, siti perit.

Hypnalis genus aspidis dicta, quòd somno necat. Hanc sibi Cleopatra apposuit, ac ita morte quasi somno soluta est.

Hemorrois aspis nuncupatur, eò quòd sanguinem sudet qui ab eo morsus fuerit: ita vt dissolutis venis, quicquid vitæ est per sanguinem evocet. Græcè enim sanguis αἷμα dicitur.

Prester aspis semper ore patenti & vaporante currit. Cuius poeta sic meminit:

10 *Oraq; distendens auidus fumantia prester.*

Hic quem percusserit, distenditur, enormique corpulentia necatur. Extuberatum enim putredo sequitur.

Seps, tabificus aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit: ita vt liquefiat totus in ore serpentis.

Cerastes serpens dictus, eò quòd in capite cornua habeat similia arietum. Κέρατα enim Græci cornua vocant: sunt autẽ illi quadrigemina cornicula: quorum ostentatione, veluti 20 esca, illiciens sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit: nec vllum indicium sui præbet, nisi ex ea parte qua invitatas aves vel animalia capit. Est enim flexuosus plus quàm alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur.

Scitalis serpens vocatus, eò quòd tanta prefulget tergi varietate, vt notarum gratia retardet aspicientes: & quia reptando pigrior est, 30 quos assequi non valet miraculo sui stupentes capit. Tanti autem fervoris est, vt etiam hyemis tempore exuvias corporis ferventis exponat. De quo Lucanus:

Et scitale sparsis etiam nunc sola pruinis
Exuvias positura suas ——.

Amphibæna dicta, eò quòd duo capita habeat: vnum in loco suo: alterum in cauda, currens ex vtroque capite, tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se com- 40 mittit: prima omnium procedens. De qua Lucanus:

Et grauis in geminum vergens caput Amphisibæna.

Cuius oculi lucent veluti lucernæ.

Enhydris coluber in aqua vivens. Græci enim ὕδωρ aquam vocant.

Hydros aquatilis serpens, à quo icti obturgescunt, cuius quidam morbum Boam dicunt, eò quòd fimo bovis remedietur.

Hydra draco multorum capitum: qualis fuit 50 in Lerna palude provinciæ Arcadiæ: hæc Latinè excedra dicitur, quòd vno cæso tria capita excrescant: sed hoc fabulosum est. Nam constat Hydram lacum fuisse evomentem aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo, vno meatu clauso, multi erumpebant. Quod Hercules vidẽs, loca ipsa exussit: & sic aquæ clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est.

Chelidros serpens, qui & chersydros dicitur, quia & in aquis & in terris moratur. Nam 60 χέρσον dicunt Græci terram, ὕδωρ aquam: hic per quam labitur terram, fumare facit: quem sic Macer describit:

Seu

— Seu terga exspirant spumantia virus:
Seu terram fumat, qua teter labitur anguis.

Et Lucanus:

— Tractiq́ue via fumante Chelydri. Semper enim directus ambulat. Nam si torserit se dum currit, statim crepat.

Natrix serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, veneno eum immiscet: de quo Lucanus,

Et Natrix violator aquæ —.

Cencris serpens inflexuosus, quæ semper iter rectum efficit. De quo Lucanus:

Et semper recto lapsurus limite Cencris.

Parias serpens qui semper in cauda ambulat, & sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus:

Quo contemptus iter cauda sulcare Parias.

Boas anguis Italiæ immensa mole: persequitur greges armentorum & bubalos, & plurimo lacte * irriguis vberibus se innectit & surgens interimit: atq; inde à boum populatione Boas nomen accepit.

* riguis se vberibus.

Iaculus serpens volans. De quo Lucanus:

— Iaculiq́ue volucres. Exiliunt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud & perimunt. Vnde & Iaculi dicti sunt. In Arabia autem serpentes sunt cum alis, quæ Sirenæ vocantur, quæ non solùm plus currunt equis, sed etiam volare dicuntur: quorum tantum virus est, vt morsum ante mors insequatur, quàm dolor.

* Obites dicta, quòd colorem arenæ habeat. De qua poeta:

* Ophytes.

Quàm paruis pictus maculis Teusanus obites
Concolor exustis atq́ue indiscretus arenis
Admotus —.

Seps exigua serpens, quæ non solùm corpus, sed & ossa veneno consumit. Cuius poeta sic meminit:

Ossaq́ue dissoluens cum corpore tabificus Seps.

Dipsas serpens tantæ exiguitatis fertur, vt cùm calcatur non videatur. Cuius venenum antè extinguit quã sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam induat morituri. De quo poeta:

Signiferum iuuenem Tyrrheni sanguinis Aulum
Torta caput retrò dipsas calcata momordit
Vix dolor aut sensus dentis fuit —.

* Salpinga serpens est, quæ non videtur.

* Scalpiga

Cæcula dicta, eò quòd parua sit, & non habeat oculos.

Centupeda à multitudine pedum dicta.

* Brucus est, cuius penè totũ corpus in ventre colligitur.

* in tribus exemplarib. manuscript. nõ habetur.

Lacertus reptilis genus est, vocatus ita, quòd brachia habeat. Genera lacertorum plura, vt botrax, salamandria, saura, stellio.

Botrax dicta, quòd ranæ habeat faciem. Nam Græci ranam βότραχα vocant.

Salamandria vocata, quòd contra incendia valeat: cuius inter omnia venenata vis maxima est. Cætera enim singulos feriunt. hæc plurimos pariter interemit: nam si arbori irrepserit, omnia poma inficit veneno, & eos qui ea ederint, occidit, quæ etiam si in puteum cadat, vis veneni eius potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit. Viuit enim in medijs flammis sine dolore & consumptione, & non solùm quia non vritur, sed extinguit incendium.

Saura lacertus, qui quando senescit, cæcantur oculi eius, & intrat in foramen parietis aspicientis contra Orientem, & orto sole intendit & illuminatur.

Stellio de colore nomen habet inditum. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ouidius:

— Aptúmq́ue colori
Nomen habet, varijs stellatus corpore guttis.

Hîc autem scorpionibus adeò contrarius traditur, vt viso eo pavorem ijs afferat & torporem. Sunt & alia genera serpentium, vt Admoditæ, Elephantiæ, Chamędracontes. Postremò quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidæ sunt, nec percutiunt, nisi quando calescunt. Nam quando sunt frigidæ, nullum tangunt. Vnde & venena eorum plus die quàm nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & meritò, quia frigidi sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis gelidæ pestes & natura frigidæ. Vnde & hyeme in nodos torquentur, æstate soluuntur. Inde est, quòd dum quidquam serpentium veneno percutitur, primùm obstupescit: & postea vbi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim & hominem extinguit.

Venenum autem dictum, eò quòd per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas vegetatione aucta discurrit & animam * extinguit. Vnde non potest venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus:

* eximit. al. exigit.

Noxia serpentum est admixto sanguine pestis.

Omne autem venenum frigidum est, & ideo anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus esse communia, viuacitate quadam sensus serpens excellit. Vnde & legitur in Genesi: *Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terræ.* Dicit autem Plinius: Si creditur, *quòd serpentis caput etiam si cum duobus euaserit digitis, nihilominus viuit. Vnde & totum corpus obijcit pro capite, ferientibus.*

Anguibus vniuersis hebes visus est. Rarò in adversum contuentur, nec frustra, cùm oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeò vt citiùs audiant quàm aspiciant. Nullum autẽ animal in tanta celeritate linguam mouet, vt serpens: adeò vt triplicem linguam habere videatur cùm vna sit. Serpentium vda sunt corpora: adeò vt quacunque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt, vt cum pedibus carere videantur: costis tamen & squamarum nisibus erepant: quas à summo

gutture vsque ad imam aluum parili modò dispositas habent. Squamis enim quasi vnguibus, costis quasi cruribus innituntur. Vnde si in qualibet corporis parte ab aluo vsque ad caput ictu caput aliquo collidatur: debilis reddita cursum habere non posit, quia vbicunque ictus ille inciderit, spinam soluit, per quam costarum pedes & motus corporis agebantur. Serpentes autem diu viuere dicuntur, adeò vt deposita vetere tunica, senectutem deponere, atque in iuuentutem redire perhibeantur.

Tunicæ serpentum exuuiæ nuncupantur, eò quòd ijs quando senescunt sese exuunt, quibus exuti in iuuentutem redeunt. Dicuntur autem exuuiæ & induuiæ, quia exuuntur & induuntur. Pythagoras dicit de medulla hominis mortui quæ in spina est, serpentem creari, quod etiam Ouidius in Methamorphos. libris commemorat, dicens:

Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro
Mutari credant humanas angue medullas.

Quod si creditur, meritò euenit, vt sicut per serpentem mors hominis: ita per hominis mortem serpens. Fertur autem quòd serpens hominem nudum non sit ausus attingere.

De vermibus. CAP. V.

Vermis est animal quod plerunque de carne vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine vllo concubitu gignitur: licet nonnunquam & de ouis nascantur, vt scorpio. Sunt autem vermes aut terræ, aut aquæ, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.

Aranea vermis aeris: ab aeris nutrimento cognominata, quæ exiguo corpore longa fila deducit: & telæ semper intenta nunquam desinit laborare, perpetuum sustinens in suo labore suspendium.

Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quia sanguinem sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur faucibus, vel vbi vspiam adhæserit, sanguinem haurit: & cùm nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, vt recentiorem denuò sugat.

Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus asscribitur non serpentibus: animal armatum aculeo: & ex eo Græcè vocatum, quòd cauda figat: atque arcuato vulnere diffundat venena. Proprium autem est scorpionis, quòd manus palmam non feriat.

Cantarida vermis terrenus, qui humano corpori statim vt fuerit applicatus sui adustione vesicas efficit plenas humore.

Multipes vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contra ictum contractus in globum complicatur. Nascitur sub petris ex humore & terra.

Limax vermis limi dictus, quòd in limo, vel de limo nascatur: vnde & sordidus semper & immundus habetur.

Bombyx frondium vermis: ex cuius textura bombycinum conficitur. Appellatur autem hoc nomine ab eo quo evacuetur dum fila generat, & aer solus in eo remaneat.

Eruca frondium vermis oleribus vel pampinis involuta: ab erodendo dicta, cuius meminit Plautus, *Imitatus nequam bestiam & malesicam involutam in pampino.* Implicat se eadem: nec aduolat vt locusta, vt huc illucque discurrens, semipasta dimittat, sed permanet perituris frugibus & tardo lapsu pigrisque morsibus vniuersa consumit.

Teredonas Græci vocant lignorum vermes, eò quòd terendo edant. Hos nos Termites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno cæsæ arbores gignunt.

Tinea vestimentorum vermis dicta, quòd teneat, & eousque insedeat quò erodat. Inde pertinax dicitur, eò quòd in eandem rem identidem vrgeat.

Vermes carnium, hemicraneus, lumbricus, ascaridę, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, vsia, cimex.

Hemicraneus vermis capitis vocatur.

Lumbricus vermis intestinorum, dictus quasi lumbicus, quia labitur, vel quòd in lumbis sit.

Ascaridæ, costi.

Pediculi vermes cutis à pedibus dicti. Vnde & pediculosi dicuntur, quibus pediculi in corpore efferuescunt.

Pulices verò vocati sunt, quòd ex puluere magis nutriantur.

Tarmus vermis est lardi.

Ricinus vermis est canis, vocatus eò quòd hæret in auribus canum. κύων enim Græcè canis est.

Vsia vermis est porci, appellata quia vrit. Nam vbi momorderit, adeò locus ardet, vt statim ibi vesicæ fiant.

Cimex de similitudine cuiusdam herbæ vocatus, cuius fetorem habet.

Propriè autem vermis in carne * putrefacta nascitur: tinea in vestimentis: eruca in olere: teredo in ligno: tarmus in lardo.

* putre

Vermis non vt serpens apertis passibus vel squamarum nisibus repit, quia non est illi spinæ rigor vt colubri, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat: sicq; agitatus perlabitur.

De piscibus. CAP. VI.

Pisces dicti, vnde & pecus, à pascendo scilicet.

Reptilia ideo dicuntur hæc quæ natant, eò quòd reptandi habeant speciem & naturam, quamvis se in profundum immergant, tamen in natando repunt. Vnde & ait Dauid: Hoc

Hoc mare magnum & spaciosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus.

Ἀμφίβια sunt quædā genera piscium; dicta eò quòd ambulādi in terris vsum & natādi in aquis officium habeant. Ἀμφὶ etiā Græcè vtrumq; dicitur. i. quia in aquis & in terris viuunt, vt Phocæ, Crocodili, Hippopotami, hoc est, equi fluuiales.

Pecoribus autem & bestijs & volatilibus ante homines nomina imposuerunt, quàm piscibus, quia prius visa sunt & cognita. Piscium verò postea cognitis generibus nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animaliū, aut ex specie propria, siue moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. Ex similitudine terrestrium, vt ranæ, leones, & vituli, & nigri meruli, & paui diuerso colore, collo & dorso picti, & turdi albo varij, & cætera quæ sibi iuxta species terrestrium animalium nomina vindicarunt. Ex moribus terrestrium, vt canes in mari à terrenis canibus nuncupati, quòd mordeant. Et lupi, quòd improba voracitate alios persequantur. A colore, vt vmbri, quia colore vmbræ sunt: & auratæ, quia in capite auri colorem habent: & varij à varietate, quos vulgò tructas vocat. A figura, vt orbis, quia rotundus est, totusq; in capite cōstat, vt solia, quòd sit instar calciamentorum solijs. A sexu, vt * musculus, quòd sit balenæ masculus. Eius enim coitu concipere belua hæc perhibetur. Hinc & * musculi coclearum, quorum lacte concipiunt ostreæ.

* masculus

* masculi

Balenæ autem sunt immensæ magnitudinis bestiæ; ab emittendo & fundendo aquas vocatæ. Cæteris enim bestijs maris altius iaciunt vndas. βάλλειν enim Græcè emittere dicitur.

Cete dicta τὸ κῆτος & τὰ κήτη, hoc est, ob immanitatem. Sunt enim ingentia genera beluarum æqualia montium corpora, qualis cetus excepit Ionam: cuius aluus tantæ magnitudinis fuit, vt instar obtineret inferni: dicēte Propheta: *Exaudiuit me de ventre inferni.*

Equi marini, quòd prima parte equi sunt, postrema soluuntur in piscem.

Boccas dicunt etiam boues marinos, quasi boacas.

Cerulei à colore appellati. Nam cœruleum est viride cum nigro, vt est mare.

Delphines certum habēt vocabulum, quòd voces hominum sequantur: vel quòd ad symphoniam gregatim conueniant. Nihil in mari velocius istis. Nam plerunq; salientes, naues transuolant. Quando autem præludunt in fluctibus, & vndarum motibus saltu præcipiti feruntur, tempestates significare videtur. Hi propriè Simones nominantur. Est & Delphinum genus in Nilo dorso serrato, qui crocodilos tenera ventrium secantes interimunt.

Porci marini, qui vulgò vocantur suilli: qui dum escam quærunt, more suis terrā sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.

Corui à cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, suaq; voce proditi capiuntur.

Thynni nomen Græcum habent. Hi ingrediuntur Veris tempore: intrant dextro latere, leuo exeunt. Hoc inde creduntur facere, quòd dextris oculis acutius videant, quàm sinistris.

Gladius dicitur, eò quòd rostro mucronato sit: & ob hoc naues perfossas mergit.

Serra nuncupata, quia serratam cristam habet, & subternatans nauem secat.

Scorpio dictus, quia lædit dum manu tollitur. Tradunt enim decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum congregari.

Aranea genus piscis, dictus quòd aure feriat. Habet enim stimulos, de quibus percutit.

Crocodilus à croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra, & in aquis valens, longitudine plerunq; viginti cubitorum; dentium & vnguium immanitate armatum, tantaq; cutis duricia, vt quamvis fortium ictus lapidum * tergo repercussus non sentiat. Nocte in aquis, die in humo quiescit: oua in terra fouet: mascula & fœmina vices seruant. Hunc pisces quidam serratam habentes cristam tenera ventrium desecantes interimunt. Solus ex animalib. superiorem maxillā mouere dicitur.

* repercutiat tergore.

Hippopotamus vocatus, quòd sit equo similis dorso, iuba, & hinnitu, rostro resupinato aprinis dentibus, cauda tortuosa, * vngulis binis, die in aquis commoratur: nocte segetes depascitur, & hunc Nilus gignit.

* in V. C. nō legitur.

Pagrum, quem Græci fagrum ideo nuncupant, quòd duros dentes habeant, ita vt ostreis in mari alatur.

Dentrix pro multitudine & granditate dentium dictus.

Lepus à similitudine capitis nuncupatus.

Lupum, vt dictum est, auiditas appellauit, piscem in captura ingeniosum: deniq; rete circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete.

Mullus vocatus, quòd mollis atque tenerrimus: cuius cibo tradunt libidinem * inhiberi: oculorum autem aciem hebetari: homines verò à quibus sæpe pastus est, piscem olent. Mullus in vino necatus, hi qui inde biberint, tœdium vini habent.

* minui

Mugilis nomen habet, quòd sit multum agilis. Nam vbi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete, vt volare piscem videas.

Melanurus, eò quòd nigram caudam habeat, & nigras pennas, & in corpore lineas nigras. μέλαν enim Græci nigrum vocant.

Glaucus à colore dictus, eò quòd albus sit. Græci enim album λευκὸν dicunt. Hic æstate rarò apparet nisi tantùm in nubilo.

Timallus ex flore nomen accepit. Timum quippe flos appellatur: nam dum sit specie gratus & sapore iocundus, tamen sicut flos flagrat, & corpore odores aspirat.

Escarus dictus, eò quòd solus escam ruminare perhibetur: deniq; alij pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum etiam. Nanque inclusum * vasis, non fronte erumpere, nec infestis * luminibus caput inserere, sed aduersum caudæ ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire. quem luctatum eius si fortè alius escarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda adiuuare nisus erumpentis.

*V.C. naßis *viminibus

Sparus à lancea missili accepit nomen, quòd eiusdem figuræ sit. Terrestria enim prius inventa sunt, quàm marina. Nam sparus est telum rusticanum missile, à spargendo dictum.

Australis piscis, siue quia aquarum vndam suo ore suscipit: siue quia tunc hic piscis oritur, quo tempore tendere in occasum Pleiades ceperint.

Amio saxatilis dextra sinistraq; lateribus virgis punicÆis perpetuis, alijsque discoloribus designatur: dictus amio, quia non capitur nisi hamo.

Echeneis paruus & semipedalis pisciculus: nomẽ sumpsit, quòd nauẽ adhęrendo retineat. Ruant licet venti, & sæuiant procellę, nauis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moueri, non retinendo, sed tantummodo adhærendo. Hunc Latini Moram appellauerunt, eò quòd cogat stare nauigia.

Vranoscopus vocatur ab oculo quem in capite habet, à quo semper suprà intendit.

Milago nominatus, quia evolat super aquã. Quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari designat.

Squamatus dictus, quòd sit squamis acutis. Vnde & eius cute lignum politur.

Ciuitas Syriæ quæ nunc Tyrus dicitur, olim Sarra vocabatur à pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua sar appellant: ex quo derivatum est, huius similitudinis pisciculos sardas sardinasque vocari.

Halec pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus: vnde & nuncupatus.

Aforus pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

Anguillæ similitudo anguis dedit nomen: origo eius ex limo. Vnde & quando capitur adeò lenis est, vt quantò fortius presseris, tantò citius elabatur. Ferunt autem & orientis fluuium Gangen anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillæ vino necatæ, qui ex eo biberint, tædium vini habent.

Draco marinus aculeos in brancijs habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua ferit venenum fundit, vnde & vocatus.

Murenam Græci μύραιναν vocant, eò quòd complicet se in circulos. Hanc fœminini tantùm sexus esse tradunt & concipere à serpente: ob id à piscatoribus tanquam à serpente sibilo euocatur & capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula protinus: animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.

Congrus polypus, id est, multipes: plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachijs complectitur, non morsu: nec prius dimittit, quàm escam circumroserit.

Torpedo vocata, eò quòd corpus torpescere faciat, si eam quisquam viuentẽ tangat. Narrat Plinius Secundus: *Ex Indico mari torpedo etiam procul & è longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamvis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis eius est, vt etiam aura corporis sui afficiat membra.*

Sepia dicitur, quia sæpius interclusa facilius capitur. In coeundo obscenum genus: ore enim concipit sicut vipera. Cuius atramenti tanta vis est, vt lucernæ additum, Æthiopes videri ablato priori lumine quidam tradunt.

Lulligo: tradunt in Oceano Mauritanię, non procul à Lixo flumine tantam multitudinem lulliginum evocari ex aqua, vt etiam naues dimergere possint.

Conchæ & cochleæ hac ex causa vocatæ, quia deficiente luna cavantur, id est, evacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium atque conchatum incremento lunæ membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim cùm in augmento fuerit, auget humorem: cùm verò in defectum venerit, humores minuuntur. Hoc enim Physici dicunt. Conchæ autem primæ positionis nomen: cochleæ verò per diminutionem quasi conculæ.

Concharum multa genera sunt, inter quas & margaritiferæ, quæ celoe dicuntur, in quarum carne preciosus calculus solidatur. De quibus tradunt ij qui de animantium scripsère naturis, eò quòd nocturno tempore littora appetunt, & ex cœlesti rore margaritum concipiunt: vnde & celoe nominantur.

Murex cochlea est maris, dicta ab acumine & asperitate, quæ alio nomine conchilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lachrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura tingitur: & inde ostrum appellatum, quòd hæc tinctura ex testę humore elicitur.

Cancri vocantur, quia conchæ sunt crura habentes: inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus viuunt, miro ingenio. Nam quia valida testa eius aperiri non potest: explorat quando ostrea claustra testarum aperiat: tunc cancer latenter lapillum inijcit, atque impedita conclusione ostræ carnes erodit. Tradunt quidam à decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum coituros. Duo autem sunt genera cancrorum, fluuiales & marini.

Ostrea dicta est à testa, quibus mollities interior carnis munitur. Græci enim testam ὄστρακα vocant. Ostrea autem neutro: carnes eius, fœminino dicuntur genere.

Musculi sunt, vt prædiximus cocleæ, à quorum

rum lacte concipiunt ostreæ, & dicti musculi, quasi masculi.

Pelorides à Pelore promontorio Siciliȩ, vbi abundant, cognominatȩ sunt. Vnde Virgilius dicit,

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.

Vngues à similitudine humanarum vnguium dictæ.

Testudo dictus, eo quòd tegmine testȩ sit adopertus in camerȩ modum. Sunt autem quatuor genera, terrestres, maritimȩ, lutariȩ, id est in ceno & paludibus viuentes. Quartum genus fluuiales, quæ in dulci aqua viuunt. Tradunt quidam, quòd incredibile est, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

Echinus à terrestri echino nomen traxit, quē vulgus Erycium vocat, cuius testa duplex, spinis aculeata in modū castanearum: quando adhuc opertȩ de arboribus cadunt. Caro eius mollis & minio similis.

Vris tribus modis dicitur, vt testudo, ac pelorus, & coclea. Nam & quod edimus & vbi caro inest: vtrumq; dicitur pelorus.

Ranæ à garrulitate vocatæ: eo quòd circa genitales strepunt paludes, & sonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex ijs quædā aquaticæ dicuntur, quædam palustres, quædam rubetæ, ob id quia in vepribus viuunt, grandiores cunctarum. Aliæ calamites vocantur, quoniā inter arundines fruticesq; viuunt, minimæ omniū & viridissimæ, mutæ & sine voce sunt.

Agredulæ ranæ paruæ in sicco vel agris commorantes, vnde & nuncupatȩ. Negant quidam canes latrare: quibus in offa rana viua fuerit data.

Spongia à fingere, id est nitidare & extergere dicta. Afranius, *Accedo ad te vt tibi ceruicem fingam linteo*, id est extergam. Cicero, *Et fingebatur sfungis sanguis*, id est extergebatur. Animal autem esse docetur * cruore inhȩrente petris. Vnde & dum abscinditur sanguinem remittit. Nam alia sunt viuentia in aquis & discurrunt, vt pisces, alia stant fixa, vt ostreæ, echini, sfungiæ. Ex his alias mares dici, eo quòd tenues sunt fistulȩ spissioresq;: alias fœminas, quæ maioribus fistulis sunt ac perpetuis: alias duriores, quas Græci appellant τράγυς, & nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. Mollissimum genus earum penicilli vocantur, eo quòd apertȩ sint ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines vtiles. Candidæ sfungiæ cura fiunt. Per æstatem enim ad solem sternuntur, & sicut cerā punica candorem bibunt.

al. Sfungia.

al. crure.

Animalium omnium in aquis viuentium nomina cxliiij. Plinius ait diuisa in generibus belluarum, serpentium cōmunium terrȩ & aquȩ: cancrorum, concharum, locustarum, peloridū, polyporum, solearum, lacertorum, & lulliginū, & his similia, ex quibus multa quodam naturȩ intellectu temporum suorum ordinem cognoscunt, quædā verò in suis locis mutatione vagantur. In piscibus autē fœminis aliæ commixtione masculi concipiunt, & pariunt catulos, aliȩ ponunt oua sua sine masculi * commixtione suscepta, quæ * idem insequens sui seminis iactu perfunduntur, & quæ hoc munere fuerint afflata fiunt generabilia, quæ verò perfusa non fuerint, sterilia perseuerant, aut putrescunt.

al. susceptione concepta.

al. itē in consequens.

De auibus. Cap. VII.

VNum nomen auium, sed genus diuersum. Nam sicut specie sibi differūt, ita & naturȩ diuersitate. Nam aliȩ simplices sunt, vt columbȩ: aliæ astutæ, vt perdix: aliæ ad manum se subijciunt, vt accipiter: aliæ reformidant, vt garamantes: aliæ hominum conuersatione delectantur, vt hirundo: aliæ in desertis secretam vitam diligunt, vt turtur: aliæ solo semine reperto pascuntur, vt anser: aliæ carnes edunt, & rapinis intendunt, vt miluus: aliæ * incolȩ quæ manent in locis semper, vt strutio: aliæ aduentitiæ, quæ proprijs temporibus reuertuntur, vt ciconiȩ & hirundines: aliæ cōgregȩ, id est gregatim volantes, vt sturni & coturnices: aliæ soliuagæ, id est solitariȩ propter insidias deprȩdandi, vt aquila, accipiter & quæcūq; ita sunt: aliæ vocibus strepunt, vt hirundo: aliæ cantus edūt, dulcissimos, vt cygnus & * merula: aliæ verba & voces hominum imitātur, vt psitacus & pica. Sed & alia sicut genere, ita & moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera sint, inuenire quisquam non potest. Neq; enim omnes Indiȩ & Aethiopiȩ atque Scithiȩ deserta penetrare potuit, qui eorum genus vel doctrinas nosset.

al. incuriæ.

al. merulā.

Aues dictȩ, eo quòd vias certas nō habeant: sed per auia quæq; discurrant.

Alites quòd alis alta intendant, & ad sublimia remigio alarum conscendant.

Volucres à volando. nam vnde volare, inde & ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis siue manus, & in auibus vola pars media alarum, quarum motu pennæ agitantur, inde & volucres.

Pulli dicuntur omnium auium nati, sed & animalium quadrupedum nati pulli dicuntur, & homo paruus, pullus. Recentes ergo nati pulli dicuntur, eo quòd polluti sunt. Vnde & vestis nigra pulla dicta est.

Alæ sunt in quibus pennæ per ordinem fixo volandi exhibent vsum. Vocatȩ aūt alȩ, eò quòd ijs aues complexos alant & foueant pullos.

Penna à pendēdo, id est à volādo dicta. vnde & pendere. Volucres enim pennarum auxilio mouentur, quando se aeri mandant.

Pluma quasi piluma. Nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma in auibus.

Auium nomina multa à sono vocis constat esse composita, vt grus, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, gracculus, &c. Varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur.

Aliqua ab acumine oculorū vocata. Tāti enim contuitus esse dicitur, vt cū super maria immo-

bili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos natare videat: ac tormenti instar descẽdens raptam prędam pennis ad littus pertrahat. Nam & contra radium solis fertur obtutum non flectere, vnde & pullos suos vngue suspensos radijs solis obijcit, & quos viderit immobilem tenere aciem, vt dignos genere conseruat, si quos verò flectere obtutum, quasi degeneres abijcit.

Vultur à volatu tardo nominata putatur. Magnitudine quippe prępetes volatus non habet. Harum quasdam dicunt concubitu non misceri, & sine copula concipere & generare, natosq; earum penè usq; ad centum annos procedere. Vultures autem sicut & aquilę etiam vltra maria cadauera sentiunt. Altius quippe volantes multa quæ montium obscuritate cælantur, ex alto illi conspiciunt.

*Gradipes apud Græcos vocatur auis, apud nos tarda, eò quòd graui volatu detenta, nequaquam, vt cæterę volucres attollitur velocitate pennarum.

* forte βραδύπους.

Grues verò nomen de propria voce sumpserunt, tali enim sono susurrant. Hæc autem dum properant: vnam sequuntur ordine literato. De quibus Lucanus,

Et turbata perit dispersis litera pennis.

Excelsa autem petũt: quo facilius videant quas petant terras. Castigat autem voce quæ cogit agmen. At vbi raucescit: succedit alia. nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus somnos arceant: quod cauendum erit clamor indicat. Aetatẽ in illis color prodit. Nam senectute nigrescunt.

Ciconiæ vocatę à sono quo crepitant, quasi cicanię: quem sonum oris potius esse constat, quàm vocis, quia eum quatiente rostro faciunt. Hæ Veris nuncię, societatis comites, serpẽtium hostes, maria transuolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas præcedunt, & ipsę quasi exercitus prosequuntur. Eximia illis circa filios pietas. Nam adeo nidos impẽsius fouent, vt assiduo incubitu plumas exuant. Quantum autem temporis impenderint in fœtibus educandis, tantùm & ipsę inuicem à pullis suis aluntur.

Olor auis est quam Græci κύκνον appellãt, Olor autem dictus, quòd sit totus plumis albus. Nullus enim meminit cignũ nigrum. ὅλος enim Gręcè totum dicitur. Cygnus autem à canendo est appellatus, eo quòd carminis dulcedinẽ modulatis vocibus fundit. Ideo autem suauiter eũ canere dicunt, quia collum longum & inflexum habet, & necesse est eluctantem vocem per longum & inflexuosum iter varias reddere modulationes. Ferunt in Hyperboreis partibus pręcinentibus citharedis olores plurimos aduolare, apteq; admodum concinere. Olores autem Latinum nomen est. Nam Græcè cygni dicuntur. Nautę uerò sibi hanc bonam prognosiam facere dicunt, sicut ait Aemilius.

Cignus in auspicijs semper lætißimus ales.
Hunc optant nautæ, quia se non mergit in vndas.

Strutio Græco nomine dicitur, quod animal in similitudine auis pennas habere videtur: tamen de terra altius non eleuatur. Oua sua fouere negligit: sed proiecta tantummodo, fotu pulueris animantur.

Ardea vocata, quasi ardua, id est, propter altos volatus. Lucanus,

Quodq; ausa volare Ardea.

Formidat enim imbres, & super nubes euolat, vt procellas nubium sentire non posit. Cum autem altius volauerit, significat tempestatem. Hanc multi Tantalum nominant.

Phœnix auis Arabię, dicta quòd colorẽ Phœniceum habeat, vel quòd sit in toto orbe singularis & vnica. Nam Arabes singularem & vnicã Phœnicem vocant. Hæc quingentis vltra annis viuens, dum se viderit senuisse: collectis aromatum virgultis, rogum sibi instruit, & cõuersa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicq; iterum de cineribus suis resurgit.

Cynomolgus & ipsa Arabię auis, proinde ita vocata, quòd in excelsis nemoribus texit nidos ex fructicibus cinnami: & quoniam nõ possunt ibi conscendere homines propter ramorum altitudinem & fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis, ac sic cinnamia illa deponunt, & precijs amplioribus vendunt: eo quòd cinnamum illud magis quàm alia mercatores probent.

Psitacus in Indię littoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua & cæteris auibus latiore. Vnde & articulata verba exprimit, ita vt si eam nõ videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens, aue, vel χαῖρε. Cætera nomina institutione discit. Hinc est illud:

Psitacus à vobis aliorum nomina discam,
Hoc didici per me dicere, Cæsar aue.

Halcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea, eo quòd hieme in stagnis oceani nidos faciat, pullosq; educit: qua excubãte fertur extento æquore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere, & eius fœtibus educandis obsequium ipsa rerum natura præbere.

Pellicanus auis Aegyptia habitans in solitudine Nili fluminis, vnde & nomẽ sumpsit. Nam Canopus Aegyptus dicitur. Fertur, si verũ est, eam occidere natos suos, eosq; per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare & aspersione sui sanguinis viuificare filios.

Stymphalidæ aues à Stymphadibus insulis appellatę, vbi plurimũ abundat, aduersus quas Hercules sagittis est vsus. Sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. Diomedias aues à socijs Diomedis appellatas, quos ferunt fabulę in easdem volucres fuisse conuersos, forma fulicę similes, magnitudine cignorum, colore candido, duris & grandibus rostris. Sunt autẽ circa Apuliam

Apuliam in insula Diomedia inter scopulos littorum & saxa volitantes, iudicant inter suos & aduenas. Nam si Græcus est propius accedunt & blandiuntur: si alienigena, morsu impugnant & vulnerant, lacrimosis quasi vocibus dolentes vel suam mutationē, vel regis interitū. Nā Diomedes ab Illirijs interemptus est. Hæ aues Latinè Diomedię dicūtur Græci eas ἐρωδιὸς dicūt.

Memnonides aues Aegyptiæ appellatæ à loco vbi Memnon perijt. Nam cateruatim aduolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Memnonis sepulchrum, & proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto autē anno ad Ilium veniunt, & cum biduo circūuolauerint tertia die ineuntes pugnā vicissim se vnguibus rostrisq; dilacerant.

Herciniæ aues dictę ab Hercinio saltu Germaniæ vbi nascūtur, quarū pennę adeo per obscura emicant, vt quamuis nox obtenta densis tenebris sit, ad præsidium itineris dirigendi * latè interluceant, cursusq; vię pateat indicio plumarum fulgentium. *al. iactæ. al. proiectæ.*

Onocrotalon Græci vocant rostro longo. Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis.

Ibis auis Nili fluminis quæ semetipsam purgat, rostro in anum aquam fundens. Hęc serpentium ouis vescitur, ex eis escam gratissimam nidis suis deportans.

Meropes eosdem & gaulos, qui parētes suos recondere atque alere dicuntur.

Coredulus genus volatilis est, quasi cor edēs.

Monedula, quasi monetula quæ cū aurū inuenit, aufert & occultat. Cicero pro Valerio Flacco,

Non plus aurum tibi quàm monedulæ committēdum.

Vespertilio pro tempore nomen accepit, eo quòd lucem fugiens crepusculo vespertino circumuolat, præcipiti motu acta, & tenuissimis brachiorum membris suspensa: animal murium simile, non tam voce resonans quàm stridore; specie quoq; volatilis, simul & quadrupes, quòd in alijs auibus reperiri non solet.

Luscinia auis inde nomen sumpsit, quòd cantu suo significare solet diei surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem & acredula, de qua Cicero in prognosticis.

Et matutinos exercet acredula cantus.

Vlula auis ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, id est à planctu & luctu nominata. Cum enim clamat, aut fletum imitatur aut gemitum. Vnde & apud augures si lamentatur tristiciam, tacens ostendere fertur prosperitatem.

Bubo à sono vocis compositum nomen habet, auis feralis, onusta quidem plumis, sed graui semper detenta pigricia: in sepulcris diu noctuq; versatur, & semper commoratur in cauernis. de qua Ouidius.

Fœdaq; fit volucris venturi nuntia luctus,
Ignauus bubo dirum mortalibus omen.

Deniq; apud augures malum portendere fertur. Nam cum in vrbe visa fuerit solitudinem significare dicunt.

Noctua dicitur pro eo quòd nocte circumuolat & per diem non possit videre. Nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur. Hanc autem insula Cretensis non habet: & si veniat aliunde statim moritur. Noctua autem non est bubo. nam bubo maior est.

Nycticorax ipsa est noctua, quia noctē amat. Est enim auis lucifuga, & solem videre non patitur.

Strix nocturna auis habens nomen de sono vocis. Quando enim clamat stridet. de qua Lucanus.

Quod trepidus bubo, quòd strix nocturna querūtur.

Hæc auis vulgo Amma dicitur, ab amando paruulos, vnde & lac præbere dicitur nascentibus.

Coruus siue corax nomen à sono gutturis habet, quòd voce coracinet. Fertur hæc auis quòd editis pullis escam plenè non præbeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem similitudinem proprij coloris agnoscat. Postquam verò eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic prior in cadaueribus oculum petit.

Cornix annosa auis apud Latinos Gręco nomine appellatur, quam aiunt augures hominū curas significationibus augere, insidiarum * vias monstrare, futura prædicere. Magnum nefas hæc credere, vt Deus consilia sua cornicibus mandet. Huic inter multa auspicia tribuunt etiam pluuias portendere vocibus, vnde est illud, *al. vicet.*

Tunc cornix plena pluuiam vocat improba voce.

Graculus à garrulitate nuncupatus; non, vt quidam volunt, pro eo quòd gregatim volent. cum sit manifestum ex voce eum nuncupari. Est autem loquacissimum genus & vocibus importunum.

Picæ quasi poeticæ, quòd verba in discrimine vocis exprimāt, vt homo. Per ramos enim arborum pendulæ importuna garrulitate sonantes, & si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanæ vocis imitantur, de qua congruè quidam ait,

Pica loquax certa dominum te voce saluto.
Si me non videas, esse negabis auem.

Picus à Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quòd ea in auspicijs vtebantur. Nam ferunt hanc quiddam habere diuinum: illo indicio, quòd in quacunq; arbore nidificauerit, clauus vel quicquid aliud fixum fuerit, diu hęrere non possit, quin statim excidat, vbi illa insederit. iste est picus martius, nam alia est pica.

Pauo nomen de sono vocis habet, cuius caro tam dura est, vt putredinem vix sentiat, nec facilè coquatur, de quo quidam sic ait.

Miraris quoties gemmantes explicat alas,
Si potes hunc sæuo tradere iure coco. *al. duro.*

Phasianus à Phaside insula Gręcię vnde primum asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud,

Argiua primum sum transportata carina.

Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

Gallus à castratione vocatus. Inter cęteras enim aues huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabāt. sicut autem à leone leæna, & à dracone dracęna, ita à gallo gallina. Cuius membra ferunt quidam, si auro liquescenti misceantur, consumit.

Anas ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo genere quædam germanæ dicuntur, quòd plus cæteris nutriant.

Anseri nomen anas dedit per deriuationum, vel à similitudine, vel quòd & ipsa natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit, vt anser: vnde & clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est.

Fulica dicta, quòd caro eius leporinā sapiat. λάγως enim lepus dicitur, vnde & apud Græcos λάγως dicitur. Est enim auis stagnensis, habens nidum in medio aquæ vel in petris quas aquæ circumdant, maritimóq; semper delectatur profundo. Quę dum tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit.

Mergus ab assiduitate mergendi nomen habet. Sæpe autem dimisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, & pręuidētes ęquoris tempestatem cùm clamore ad littora tendunt. Nam in pelago iam grauissimam esse tempestatem constat, cum ad littora mergi confugerint.

Accipiter auis animo plus armata quam vngulis, virtutem maiorem in minore corpore gestans. Hinc ab accipiendo, id est à capiendo nomen sumpsit. Est enim auis rapiendis alijs auibus auida, ideoq; vocatur accipiter, id est raptor, vnde & Paulus Apostolus, *Sustinetis enim si quis vos accipit*, vt enim diceret, si quis rapit, dixit si quis accipit. Fertur autem accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos *posse tentare volatus, nullas eis præbēt escas, sed verberant pennis & à nido præcipitant: atque à tenero compellunt ad prædam ne forte adulti pigrescant. [*al. post se.*]

Capus Itala lingua dicitur à capiendo. Hunc nostri falconem vocant, eo quòd incuruis digitis sit.

Miluus mollis viribus & volatu, quasi mollis auis, vnde & nuncupatur, rapacissimus tamen, & semper domesticis auibus insidiatur.

Ossifrangus vulgo appellatur auis quæ ossa ab alto dimittit, & frangit. Vnde & à frangendo ossa nomen accepit.

Turtur de voce vocatur auis pudica, & semper in montium iugis, & in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum & conuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quę etiam hieme deplumata in truncis arborū concauis habitare perhibetur. Cuius contrario columba hospitia humana diligit, domorum semper blanda inhabitatrix.

Columbæ dictæ, quòd earum colla ad singulas conuersationes colores mutent, aues mansuetę, & in hominum multitudine conuersantes ac sine felle, quas antiqui Venerias nuncupabant, eo quòd nidos frequētent, & osculo amorem concipiant.

Palumbes, eo quòd sint fartę, à pabulo quas vulgus titos uocant, auis casta, ex moribus appellatur, quòd comes sit castitatis. Nam dicitur quòd amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam vltra requirat.

Perdix de voce nomen habet, auis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculū consurgit & obliuiscitur sexum libido ipsa pręceps. Adeò autem fraudulenta, vt alteri oua diripiēs foueat: fraus fructum non habet. Deniq; dum pulli proprię vocem genetricis audierint naturali quodam instinctu, hanc quæ eos fouit relinquunt, & ad eandem quæ genuit reuertūtur.

Coturnices à sono vocis dictę, quas Græci ὀρτύγας vocant, eo quòd primum visę fuerint in Ortygia insula. Hæ adueniendi habēt tempora. Nam æstate depulsa maria transmeant.

Ortigometra dicitur auis quæ gregem ducit, eam terræ propinquantem accipiter videns rapit, ac propterea cura est vniuersis ducem solicitare externi generis, per quam caueant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenata, quàm ob causam veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal sicut & homo caducum patitur morbum.

Vpupam Græci appellant, eo quòd stercora humana consideret, & fetenti pascatur fimo, auis spurcissima, cristis extantibus, galeata, semper in sepulcris & humano stercore commorās. Cuius sanguine si se quisquā inunxerit, dormitum pergens dæmones suffocantes se videbit. [*al. Opopam.*]

Tucos, quos Hispani cuculos vocant, à propria voce constat nominatos. Hij veniendi tempus habēt miluorum scapulis suscepti, propter breues & paruos volatus ne per longa aeris spacia fatigati deficiant. Horum saliuę cicadas gignunt, oua passeris nido reperta comedit & sua obijcit: quæ illę suscepta & fouet & nutrit.

Passeres verò sunt minuta volatilia, à paruitate vocata, vnde & pusilli & parui.

* Merula antiquitus medula vocabatur, eo quòd moduletur. Alij merulam vocatam aiunt, quia sola volat, quasi mera volans. Hæc cum in omnibus locis nigra sit: in Achaia candida est. [*al. Merura.*]

Hirundo dicta quòd cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas & edat, garrula auis, & per tortuosos orbes & flexuosos circuitꝰ peruolans, & in nidis cōstruendis educandisq; fœtibus solertissima, habens etiam quiddā pręscium, quòd lapsura deserat, nec appetat culmina: alijs quoq; auibus nō impetitur, nec vnquā pręda est, maria transuolat, ibique hieme commoratur.

Turdi à tarditate dicti, hyemis enim confinio se referunt.

Turdela quasi minor turdus, cuius stercore viscum generari putatur. Vnde & prouerbium apud

apud antiquos erat, *Malum sibi auem cacare.*

Furfurio vocatus quòd prius farre in farinã redacto pasceretur.

Ficedulæ dictę quòd ficos magis edãt. Quòd panditur versiculo veteri illo,

Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus vuis,
Cur potius nomen non dedit vua mihi?

Carduelis quòd spinis & cardibus pascitur, vnde etiã apud Græcos ἀκάνθις dicta est, ab ἀκάνθοις, id est spinis quibus alitur.

Augures autem dicunt & in gestu, & in motu, & in volatu, & in voce auium signa esse constituta.

Oscines aues vocant quæ ore cantuq; auspicium faciunt, vt coruus, cornix, picus.

Alites quæ volatu ostendere futura vidẽtur. quæ si aduersæ sunt, inhibę dicuntur, quòd inhibeant, id est vetent: si prosperę prępetes, & ideo præpetes, quia omnes aues priora petunt volantes.

Tertiam faciunt speciem auguriorum in auibus quam communem vocant, ex vtroq; commixtam, id est cum aues ex ore & volatu auguria faciunt: sed fides non habet.

Omnium autem genera volucrũ bis nascuntur. Primum enim oua gignuntur, inde calore materni corporis formantur & animantur.

Oua autẽ dicta ab eo quòd sint uvida. Vnde & uva eo, quod intrinsecùs humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interius. Quidã autẽ putant ovum Græcam habere originem nominis. Isti autem dicunt ὠὸν litera ablata. Ova autẽ quædam inani vento concipiuntur: sed non sunt generabilia nisi quæ fuerint concubitu masculino concepta, & seminali spiritu penetrata. Ovorũ vim tantam dicunt, vt lignum perfusum ovo nõ ardeat, ac ne vestis quidem contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

De minutis volatilibus. CAP. VIII.

Apes dictæ, vel quòd se pedibus invicem alligent, vel pro eo quòd sine pedibus nascantur. Nam postea & pedes & pennas accipiunt. Hæ solertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex varijs floribus favum condunt, textisq; cæris innumera prole castra replent, exercitum & reges habent, pręlia mouẽt, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. Has plerique experti sunt nasci de boum cadaueribus. Nam pro his creandis: vitulorum occisorũ carnes verberant, vt ex putrefacto cruore vermes nascantur, qui postea efficiuntur apes. Propriè autem apes vocantur ortæ de bobus, sicut crabrones de equis: fuci de mulis, vespę de asinis.

* Castros Græci appellant: qui in extremis partibus fauorum maiores creantur: quos aliqui reges putant, dicti quòd castra ducant. *al. Cestras.*

Fucus est maior ape, crabrone minor. Dictus autem fucus quod alienos labores edat quasi * focus. Depascitur enim quod nõ laborauit. de quo Virgilius, *al. faguus*

Ignavum fucos pecus à præsepibus arcet.

Crabrones vocati à cabo, id est caballo, quòd ex his creentur. sicut autem crabrones nascuntur de equorũ carnibus putridis: ita ex eis iterũ sæpè nascuntur scarabei, vnde & cognominati sunt.

Tauri vocantur scarabei terrestres ricino similes.

Buprestis animal est in Italia paruum: simillimum scarabeo, longipedum. Fallit inter herbas bovem maximè, vnde & nomen habet, devoratumq; tacto felle ita inflammat, vt rumpat.

Cicendula scarabeorum genus est, eo quòd gradiens vel volans lucet.

Blattæ à colore nuncupatę, siquidem & comprehensę manum tingunt, vnde & blatteum colorem dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscę. Nam musca lucipeta, & blatta lucifuga est. Per noctẽ enim tantum ambulat.

Papiliones aviculæ sunt: quæ maximè abundant florentibus malvis, quiq; vermiculos stercore suo faciunt nasci.

Locusta quòd pedibus sit longis, veluti hasta, vnde & eam Græci tam maritimam quam terrestrem hastago appellant.

Cicadę ex cuculorũ nascũtur sputo, hę in Italia apud Reginos multæ sunt, nec vsquã alibi.

Musca ex Græco venit, sicut & mus. Hæ sicut & apes necatæ in aqua, aliquoties post vnius horę spacium reuiuiscunt.

Cinomya Græcè vocatur, id est musca canina. Nam κύων, Græcè canis vocatur.

Culex ab aculeo dictus: quòd sanguinem sugat. Habet enim in ore fistulam, in modum stimuli, qua carnem terebrat: vt sanguinem bibat.

Cyniphes muscæ minutissimæ sunt, sed aculeis permolestæ, quibus tertia plaga superbus populus Aegyptiorum cæsus est.

Oestrum animal armentis aculeis permolestum. Oestrum autem Græcum est: quod Latine asilus, vulgo tabanus vocatur.

Bibiones sunt qui in vino nascũtur, quos vulgo mustiones à musto appellant, vnde & Afranius, * Cum me expectares fabulare incipis, ex ore in oculis tuis bibiones involant. *al. Cum ad me spectas, &*

Gurgulio dicitur, quia penè nihil aliud est nisi guttur.

ISIDORI HISPALENIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XIII.

CAPITA LIBRI DECIMITERTII.

PRAEFATIVNCVLA IN LIBRVM SEQVENTEM.

IN hoc libello quasi in quadam breui tabula quasdam cœli causas, situsq́ terrarum & maris spacia annotauimus, vt in modico lector ea percurrat, & compendiosa breuitate etymologias eorum causasq́ cognoscat.

DE MVNDO. Cap. I.

MVndus est cœlũ, terra, mare & quæ in eis sunt opera Dei, de quo dicitur, *Et mundus per ipsum factus est.* Mundus Latinè à philosophis dicitur, quòd in sempiterno motu sit, vt cœlũ, sol, luna, aer, maria. Nulla, enim requies eius elementis concessa est, ideoq; semper in motu est. Vnde & animalia Varroni videntur elementa, quoniã per semetipsa inquit mouentur. Græci verò nomen mundo de ornamento accommodauerunt, propter diuersitatẽ elementorum, & pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos κόσμος quod significat ornamentum. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus.

Quatuor autem esse constat climata mundi, id est plagas, Orientem, Occidentem, septentrionem & meridiem.

Oriens ab exortu solis nuncupatus.

Occidens quòd diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo & tenebras superinducit.

Septentrio autem à septem stellis axis vocatur quæ in ipso reuolutę rotantur. Hic propriè & vertex dicitur, eo quòd vertitur, sicut ait poeta,

Vertitur interea cœlum.

Meridies vel quia ibi sol faciat medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat æther. Merum enim purum dicitur.

Ianuæ cœli duæ sunt, Oriens & occasus. nam vna * porta sol procedit, alia se recipit. *al. parte.*

Cardines autẽ mundi duo, septentrio & meridies, in ipsis enim voluitur cœlum.

De atomis. CAP. II.

ATomos philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, vt nec visui pateant nec τομὴν, id est sectionem recipiant, vnde & ἄτομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, & huc atq; illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulueres, qui infusi per fenestras radijs solis videntur, ex ijs arbores & herbas & fruges omnes oriri, & ex ijs ignem & aquã, & vniuersa gigni atq; constare quidã philosophi gentium putauerunt.

Sunt autem atomi aut in corpore: aut in tempore: aut in numero: aut in litera. In corpore, vt lapis. Diuides eum in partes & partes ipsas diuidis in grana, veluti sunt arenæ, rursumq; ipsa arenæ grana diuide in minutissimum puluerẽ: donec si possis peruenias ad aliquam minutiam quæ iam nõ sit quæ diuidi vel secari possit. Hoc est atomus in corporibus. In tempore vero, sic intelligitur atomus. Annum verbi gratia diuides in menses: menses, in hebdomadas: hebdomadas in dies: dies, in horas, adhuc partes horarum admittunt diuisionem quousq; peruenias ad tantùm temporis punctum, & quandã momenti stillam, vt per nullam morulam produci possit, & ideo iam diuidi non potest, hoc est atomus tẽporis. In numeris, vt puta octo diuiduntur in quatuor: rursum quatuor in duo: deinde duo

duo in vnum. Vnus autem atomus est, quia insecabilis est, sic & in litera. nam orationem diuidit in verba: verba autē in syllabas: syllabam autem in literas. Litera pars minima atomus est: nec diuidi potest. Atomus ergo est, quod diuidi non potest, vt punctus in geometria. Nam τομὴ Grȩcè sectio dicitur, ἄτομον, quod secari nequit.

De elementis. CAP. III.

Ὕλην Græci rerum quandam primam materiam dicunt: nullo prorsus modo formatā, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia hȩc elementa sunt. vnde & ex eius deriuatione vocabulum acceperunt. Hanc ὕλην Latini materiam appellauerunt, ideo quia omne informe vnde aliquid faciendū est semper materia nuncupatur. Proinde & eam poetæ syluam nominauerunt. Nec incongruè. quia materiȩ syluarū sunt. Græci autē elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quòd sibi societatis cōcordia & communione quadam conueniant. Nam sic ea inter se naturali quadā ratione iuncta dicuntur, vt modo originem ab igne repetētes vsq; ad terram: modo à terra vsq; ad ignem, vt ignis quidem in aera desinat, aer in aqua densetur, aqua in terrā crassescat, rursusq; terra diluatur in aquā, aqua rarescat in aerē, aer in ignē extenuetur. Quapropter omnia elementa omnibus constat inesse: sed vnum quodq; eorum ex eo quòd amplius habet accepisse vocabulū. Sunt autem diuina prouidentia proprijs animantibus distributa. nam cœlum angelis, aerē volucribus, mare piscibus, terram hominibus, cæterisq; animantibus creator ipse impleuit.

De cœlo. CAP. IIII.

Coelum vocatū est, eo quòd tanquam cȩlatum vas impressa lumina habeat stellarū veluti signa. Nam cȩlatū dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. distinxit enim eum Deus claris luminibus, & impleuit: solis scilicet & lunæ orbe fulgenti, & astrorū micantium splendentibus signis adornauit. Alias autem à superiori cȩlando. Hoc autē Græcè οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶν, id est à videndo, eo quòd aer perspicuus sit, & ad speculandum purior. Cœlū autē in scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quòd sit cursu siderum & ratis legibus fixisq; firmatum. Interdū & cœlū pro aere accipitur, vbi venti & nubes, procellȩ & turbines fiunt. Lucretius,

Cœlum quod dicitur aer,

Et Psalmus, *Volucres cœli* appellat: cùm manifestum sit aues in aere volare: & nos in consuetudine hunc aerem cœlum appellamus. nam cum de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus: qualis est aer? aliquādo, quale est cœlum?

De partibus cœli. CAP. V.

Ether locus est in quo sidera sunt, & significat eum ignem qui à toto mūdo in altenum separatus est. Sanè æther est ipsum elemētum: αἰθέρα vero splendor ætheris, & est sermo Græcus.

Sphæra cœli dicta, eo quòd species eius in rotundum formata sit: sed & quicquid tale est à volubilitate Sphæra à Græcis dicitur, sicut & pilæ quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt cœlum in Sphærȩ figuram vndiq; esse conuexum: omnibus partibus ȩquale, concludens terram in media mundi mole libratam. Hoc moueri dicūt, & motu eius sidera in eo fixa ab oriente vsq; ad occidentem circuire, septentrionibus breuiores giros iuxta cardinem peragentibus.

Axis est septentrionis linea recta: quæue per mediā pilam Sphærȩ tēdit, & dictus axis: quòd in eo Sphæra vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

Cardines extremæ partes sunt axis, & dicti cardines, eo quòd per eos vertitur cœlum.

Poli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus: alter australis qui nunquam videtur, & austronothus dicitur, & dicti poli quòd sint axium * circuli ex vsu plaustrorū, à poliendo scilicet nominati, sed polus Boreus semper videtur: Austronothus nunquā. quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri. *al. cicli.*

Conuexa extrema cœli sunt, à curuitate dicta. Nam conuexum curuum est & inclinatum, & in modum circuli flexum.

Lacteus circulus via est quæ in Sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est: quam aliqui dicunt viam esse quam circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De circulis cœli. CAP. VI.

Habitatio ista cœli circulorū distincta zonis, quasdam partes temperie sua incolere permisit, quasdam negauit, enormitate frigoris aut caloris. Zonȩ autem ipsȩ quinq; sunt, quæ ideo zonæ vel circuli appellantur, eo quòd in circumductione Sphærȩ existūt. Quorum primus circulus ideo arcticus appellatur, eo quòd inter eum Arcturi signa inclusa perspiciuntur, quæ à nobis in vrsarum speciem ficta septentriones appellantur. Secundus circulus ex eo τροπικὸς θερινὸς dicitur, quia in eo circulo sol aquilonis finibus ȩstatem faciens vltra eum circulū nō transit: sed statim reuertitur, & inde tropicus appellatur. Tercius circulus ἰσημερινὸς, qui à Latinis ideo ȩquinoctialis appellatur, eo quòd sol cum ad eum orbem peruenerit: ȩquinoctiū facit. ἡμέρα enim Latinè dies dicitur atque nox quo circulo dimidia sphærȩ pars cōstituta prospicitur. Quartus circulus antarcticus vocatur: eo quòd contrarius sit circulo quē arcticon nominamus. Quintus circulus χειμερινὸς τροπικὸς: qui à Latinis hiemalis siue brumalis appellatur, ideo quia cum sol ad eum circulum peruenit, hiemem ijs qui ad Aquilonē sunt facit, æstatē autē ijs qui in Austri partibus commorātur. Zodiacus autē circulus est, qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζῴων, id est animalibus, ita dictus.

De aere & nube. CAP. VII.

AEr est inanitas plurimũ habens admixtũ raritatis quàm cætera elementa. De quo Virgilius,

Longum per inane secutus.

Aer dictus ἀπὸ τοῦ αἴρειν, ab eo quòd ferat terram, vel ab eo quòd feratur. Hic autem partim ad cælestem, partim ad terrenam materiam pertinet. Nam ille subtilis, vbi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad cœlestem pertinet partem, iste verò turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit, terræ deputatur, quique ex se multas species reddit. nam cõmotus ventos facit, vehementius concitatus, ignes & tonitrua: contractus, nubila: conspissatus, pluuiã: congelantibus nubibus niuem: turbulentius congelantibus densioribus nubibus, grandinem: distentus, serenum efficit. nam aerẽ densum nubem esse constat: nubẽ rarefactam & solutam, aerem.

Nubes dictæ ab obnubendo, idest operiendo cœlum, vnde & nuptę quòd vultus suos velent, vnde & Neptunus quòd nubat, id est mare & terram tegat. Nubes autem aeris densitas facit. Venti enim aerem conglobant, nubemq; faciunt, vnde est illud,

Atq; in nubem cogitur aer.

De tonitruo. CAP. VIII.

TOnitruum dictum quòd sonus eius terreat. nam tonus, sonus. Qui ideò interdum tam grauiter concutit omnia, ita vt cęlum discidisse videatur, quia cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiserit: turbine inualescente, exitumq; quærente: nubem quam excauauit, impetu magno proscindit, ac sic cũ horrẽdo fragore defertur ad aures. Quod mirari quis non debet, cum vesicula quamuis parua magnum tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul & fulgura exprimit: sed illud celerius videtur, quia clarum est: hoc autem ad aures tardius peruenit. Lux autẽ quæ apparet ante tonitruum, alibi fulgor vocatur. Quæ, vt diximus, ideo antè videtur, quia clarum est lumen, tonitruum autem ad aures tardius peruenit.

De fulminibus. CAP. IX.

FVlgur & fulmen ictus celestis iaculi à feriendo dicti. Fulgere enim ferire est ac percutere. Fulmina autem collisa nubila faciũt. nam omnium rerum collisio ignem creat, vt in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in siluis arborũ: simili modo in nubibus ignis, vnde & prius nubila sunt, deinde ignes. Ex vento autem & igne fulmina certũ est in nubibus fieri & impulsu ventorum emitti. Ideo autem fulminis ignem vim habere maiorẽ ad penetrandũ, quia subtilioribus elemẽtis factus est, quàm noster, id est qui nobis in vsu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgur, fulgor, & fulmen. Fulgur, quia tãgit: fulgor, quia incẽdit & vrit: fulmẽ quia findit. ideo & cum trinis radijs pinguntur.

De arcu & nubium effectibus. CAP. X.

ARcus cœlestis dictus à similitudine curuati arcus. Iris huic proprium nomen est. Et dicitur iris quasi aeris, idest quòd per aerẽ ad terras descendit. Hic autẽ à sole resplendet dum cauę nubes ex aduerso radiũ solis accipiunt, & arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, & nubes caligantes irradiata ista varios creant colores.

Pluuiæ dictæ, quòd fluant quasi fluuię. Nascuntur enim de terræ & maris anhelitu. quæ, cũ altius eleuatæ fuerint, aut solis calore resolutę, aut vi ventorũ cõpressę stillantur in terris.

Nimbus est densitas nubis intempesta & obscura, & inde nimbus à nube. Sunt autem nimbi repentinę & pręcipites pluuię. nam pluuias vocamus lentas & iuges quasi fluuias, vel quasi fluentes.

Imbres autem & ad nubes & ad pluuias pertinent, dicti à Græco vocabulo quòd terrã inebrient ad germinandum. Ex his enim cũcta creantur, vnde & Lucretius,

Ex igni terra atq; anima nascuntur & imbri.

est autem nomen Græcum.

Grando appellata, quòd forma eius granorũ similitudinem habeat. Hæc autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in niuem, ruptoq; aere soluuntur.

Nix à nube vnde venit.

Glacies à gelu & aqua quasi gelacies, idest gelata aqua.

Gelu autẽ quòd eo stringatur tellus. γῆ quippe terra dicitur. Tunc autem maiori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena.

Pruina est matutini temporis frigus: quòd inde pruinę nomẽ accepit, quia sicut ignis vrit. πῦρ enim ignis, vrere verò & ad solẽ & ad frigus pertinet. Nam vno sermone duo diuersa significantur, pro eo quòd vnum effectum habent. Similis enim est vis & caloris & frigoris, vnde & vtraq; saxa rumpunt. Nã & calor vrit, vt est. *Vritur infœlix Dido.* Item frigus vrit, vt est,

Aut boreæ penetrabile frigus adurat.

Ros Græcum est, quod illi δρόσος dicunt. Alij ros putant dictum, quia rarus est non spissus, vt pluuia.

Nebula inde dicta, vnde & nubila, ab obnubendo, hoc est operiendo terram, siue quòd nubes volans faciat. Exhalant enim valles humidę nebulas & fiunt nubes, inde nubilum, inde niues. Nebulę autem ima petunt cum serenitas est, summa cum nubilum.

Caligo vmbra est de spissitudine aëris effecta. Et dicta caligo, quod maximè aeris calore gignatur.

Tenebræ dicuntur quòd teneant vmbras. Nihil enim sunt tenebrę, sed ipsa lucis absentia tenebræ dicuntur: sicut silentium non aliqua res, est: sed vbi sonus non est, silentium dicitur, sic tenebræ non aliquid sunt: sed vbi lux non est, tenebræ dicuntur.

Vmbra

Vmbra est aer carens sole. dictumauté quòd fiat cum solis obijcimur radijs. Est autem mobilis & certa, & ex solis circuitu, & ex motu vento rum. Náq; quoties mouetur in sole, nobiscum moueri videtur: quia vbi quoquo loco à radijs solis obsistimus, proinde illi lumen auferimus. sicq; ingredi nobiscú vmbra, & gestus nostros videtur imitari.

Lux ipsa substantia: lumē quod à luce manat id est candor lucis. sed hoc confundunt autores.

De ventis. Cap. XI

Ventus aer commotus & agitatus: & pro diuersis partibus cœli, nomina sortitur diuersa. dicitur autem ventus, quòd sit vehe mens & violentus. Vis enim eius tanta est, vt non solum saxa & arbores euellat, sed etiam cœlum terramq; conturbet, maria commoueat.

Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente Subsolanus, à meri die Auster, ab occidente Fauonius, à septentrione eiusdem nominis vetus aspirat habens geminos hinc inde ventorum spiritus. Subsolanus à latere dextro Vulturnum habet, à læuo Eurum. Auster à dextris Euroaustrum, à sinistris Austroafricum. Fauonius à parte dextra Africum, à leua Corum. Porro septentrio à dextris Circium, à sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt. Quorú nomina ꝓprijs ex causis signata sunt. Ná Subsolanus ventus, eo quòd sub ortu solis nascatur. Eurus, eo quòd ab Eoo flat: id est ab oriente. Est enim subsolano coniunctus.

Vulturnus, quod altè tonat: de quo Lucretius, *Altitonans Vulturnus & Auster fulmine pollens.*

Auster ab hauriendo aquas vocatus. vnde & crassum aerem facit & nubila nutrit. Hic græcè νότος appellatur, propter quod interdú corrumpat aerem. Nam pestilentiam quæ ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones transmittit: sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo repellit.

Euroauster dictus, quòd ex vna parte habeat Eurum: ex altera Austrum.

Austroafricus: quòd iunctus sit hinc inde Austro & Africo. Ipse & Libanotus, quòd sit ei Libs hinc & inde Notus.

Zephirus græco nomine appellatus, eo quòd flores & germina eius flatu viuificentur. Hic latinè Fauonius dicitur propter quòd foueat quæ nascuntur. vnde est illud, *Et zephiro puris se gleba resoluit.* Austro aút flores soluútur, zephiro fiút.

Africus à propria regione vocatus. In Africa enim initium flandi sumit.

Corus est qui ab occidéte ęstiuo flat. & vocatus Corus, quòd ipse vétorum circulú claudat, & quasi chorú faciat. Hic antea Caurus dictus quem pleriq; Argesten dicunt. nó vt imprudés vulgus Agreste.

Septentrio dictus, eo quòd à circulo septem stellarum consurgit: quæ vertente se mundo resupinato capite ferri videntur.

Circius dictus, eo quòd Coro sit iunctus. Húc Hispani gallicum vocát, propter quòd eis à parte* Galliciæ flat. [*al. Galliæ.*]

Aquilo dictus, eo quòd aquas stringat & nubes dissipet. Est enim gelidus ventus & siccus. Idem & Boreas, qui ab Hyperboreis montibus flat. Inde enim origo eiusdem venti est, vnde & frigidus. Natura enim omnium septentrionaliú ventorum frigida & sicca est: australium humida & calida.

Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt, Septentrio & Auster.

Etesiæ autem flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quòd certo anni tépore flatus agere incipiunt. ἐνιαυτὸς enim Græcè, annus Latinè dicitur. Hæc auté cursum rectú à Borea in Aegyptú ferunt: quibus Auster cótrarius est.

Duo sunt autem extra hos vbiq; spiritus magis quàm venti, aura & altanus.

Aura ab aere dicta, quasi aerea, quòd lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit, vnde & Lucretius, *Aereas auras.*

Altanus, qui in pelago est per deriuationé ab alto, id est mari vocatus. Nam altus est flatus in ripis quem diximus auram. Nam aura terræ est.

Turbo est volubilitas ventorum, & turbo dictus à terra quoties ventus consurgit, & terrá in circuitum mittit.

Tempestas aut pro tépore dicitur, sicut vbiq; historiographi solent, dum dicunt, ea tépestate: aut ab statu cœli, quia magnitudine sui multis diebus oritur. Verno auté & autumnali tépore quàm maximę fiunt tépestates: quádo nec plena est æstas, nec plena hyems: vnde medium & confine vtriusq; téporis ex cóiunctione aerum contrariorum efficiuntur tempestates.

Fragor à fractarum rerum nominatus est sonitu: quia sicca queq; & arida frangit facilè.

Procella ab eo quòd percellat, id est percutiat & euellat. Est enim vis venti cum pluuia. Procellę enim aut de fluminibus aut de vétis fiunt. Nihil autem velocius ventis. vnde & propter celeritatem tam ventos quàm fulmina alata fingunt poetę, vt *Alatis viribus Austri.* [*al. Alitis Austri.*]

De aquis. CAP. XII.

Aqua dicta qd' superficies eius æqualis sit. Hinc & æquor appellatum, quia ęqualiter sursum est.

Duo autem sunt validissima vitę humanę elementa ignis & aqua: vnde grauiter damnátur quibus ignis & aqua interdicitur.

Aquarum elementum cæteris omnibus imperat. Aquę enim cęlum temperant, terram fecundant. aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, & cælú sibi vendicát: quid enim mirabilius aquis in celo stantibus? Parum sit in tantam peruenisse altitudinem: rapiunt & secum piscium examina: effusę, omniú in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignút, arbores frutices herbasq; producút. sordes detergunt. peccata abluunt. potum cunctis animantibus tribuunt.

De diuersitate aquarum. CAP. XIII.

AQuarum naturę multa est diuersitas. Alię enim salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, alię sulphuris, aliæ bituminis, aliæ curam morbo rũm adhibentes. Nã iuxta Romã Albulæ aquæ vulneribus medentur.

In Italia fons Cicer. oculorũ vulnera curat.

In Aethiopia lacus est quo perfusa corpora à velut oleo nitescunt.

Zamę fons in Africa canoras voces facit.

Ex Clitorio lacu Italiæ qui biberint, vini tedium habent,

In * Chio insula fontẽ esse dicunt, quo hebetes fiunt.

In Bœotia duo fontes alter memoriam: alter obliuionem affert.

Cizici fons, amorem Veneris tollit.

Bœotiæ lacus furialis est: de quo qui biberit ardore libidinis exardescit.

In Campania sunt aquæ, quæ sterilitatem feminarum, & virorum insaniam abolere dicũtur.

In Aethiopię fonte rubro qui biberit lymphaticus fit.

* Lechnus fons Arcadiæ abortus fieri non patitur.

In Sicilia fontes sunt duo, quorum vnus sterilem fœcundat: alter fœcundam sterilem facit.

In Thessalia duo sunt flumina: ex vno bibentes oues nigras fieri ferunt: ex altero albas, ex vtroq; varias.

Clitumnus lacus in Vmbria maximos boues gignit.

Reatinis paludibus iumentorũ vngulas indurari dicunt.

In Asphaltite lacu Iudeæ nihil mergi potest quicquid animam habet.

In India * Siden vocatur stagnum, in quo nihil innatat sed omnia * merguntur.

At contrà in Alce lacu per Porcidamum omnia fluitant, nihil mergitur.

Marsidæ fons in Phrigia saxa * generat.

In Achaia * aqua profluit è saxis Stix appellata, quod ilico potata interficit.

Celonum stagnum Sicilię tetro odore abigit proximantes.

Fons est in Africa circa templum Ammonis qui * humoris nexibus humum stringit. Fauillas etiam in cespitem solidat.

Fons Iob in Idumea quater in anno colorem mutare dicitur, id est puluerulentum, sanguineum, viridem, & limpidum: trinis mensibus in anno tenens ex his vnum colorem.

In Troglodytis lacus est, ter in die fit amarus & deinde toties dulcis.

Fons Siloa ad radicem montis Sion: nõ iugibus aquis, sed in certis horis diebusq; ebullit.

In Iudæa quondam riuus sabbatis omnibus siccabatur.

In Sardinia fontes calidi oculis medentur, fures arguunt. Nã cæcitate detegitur eorũ facinꝰ.

In Epiro esse ferunt fontem, in quo faces extinguuntur accensæ: & accenduntur extinctæ.

Apud Garamantes fontẽ esse aiunt ita algentem die, vt non bibatur: ita ardentem nocte, vt non tangatur.

Iam verò in multis locis aquæ manant perpetim feruẽtes, tãta vi vt balnea calefaciant. Quędã enim terræ sunt quæ multum sulphuris & aluminis habẽt. Itaq; cũ per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta excandescit: nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim alumenque secũ ferunt aquæ, vtrãq; materiam igne plenam mirisq; motibus incalescentem.

al. Plin. Cea. — al. Lethnus. Pinius. Linum vocat. — al. Sidin. — Ann. Plinius, lib. 31. cap. 2. In Africæ lacu Apuscidamo, &c. — Ann. Plin. lib. 31. cap. 2. saxa egerere ait. — * Plin. Arcadia. — al. humores noxios in humum.

De maris nomine. CAP. XIIII.

MAre est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum siue salsę sint, siue dulces, abusiuè maria nuncupantur, iuxta illud, *Et congregationes aquarum vocauit maria.* Propriè autem mare appellatũ, eo quòd aquæ eius amarę sint.

Equor autẽ vocatum, quia ęqualiter sursum est: & quãuis aquę fluctuantes velut montes erigantur: sedatis rursus tẽpestatibus adæquantur. Altitudo enim maris diuersa est: indiscreta tamẽ dorsi eius ęqualitas. Ideo autẽ mare incrementum nõ capere, cũ omnia flumina & omnes fontes recipiat, hæc causa est: partim, quòd influentes vndas ipsa magnitudo eius nõ sentiat, deinde quòd amara aqua dulce fluentum cõsumat, vel quòd ipsę nubes multum aquarũ ad se attrahant, siue quòd illam partim venti auferãt, partim sol exsiccet, postremum quòd per occulta quædam terræ foramina percolatur, & ad caput amnium fontesq; reuolutũ recurrat. Maris autẽ certũ nõ esse colorẽ: sed pro qualitate ventorum mutari. Nam modo flauum est, modo luculentum, modo atrum.

De Oceano. CAP. XV.

OCeanum Gręci & latini ideo nominãt & quòd in circuli modo ambiat orbem: siue à celeritate, eo quòd ocyus currat. Itẽ quia vt cęlum purpureo colore nitet. Oceanus quasi κυάνεος. Iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisq; æstibus accedit atque recedit. Respirantibus enim in profundum ventis aut remouet maria, aut resorbet. Quiq; à proximis regionibꝰ diuersa vocabula sumpsit: vt Gallicus, Germanicꝰ, Schyticus, Caspius, Hircanus, Athlanticus, Gaditanus. Nam Gaditanum fretum à Gadibus dictum, vbi primo ab Oceano maris magni limẽ aperitur. Vnde & Hercules cũ Gadibus peruenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

De mediterraneo mari, Cap. XVI.

MAre magnum est quod ab occasu ex Oceano fluit, & in meridiem vergit, deinde ad septentrionem tendit. Quòd inde magnum appellatur, quia cetera maria in comparatione eius minora sunt. Istud est & mediterraneum; quia p mediã terrã vsq; ad orientẽ pfunditur.

ditur, Europã & Africam Asiamq; disterminãs. Cuius primæ partis sinus, qui in Hispanijs perfunditur, Ibericus & Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, quæ Narbonensem prouinciam alluit. Mox Ligusticus, qui iuxta Genuam vrbẽ est proximus. Post hæc Tyrrhenus qui Italiam attingit: quẽ Græci Ionium, Itali inferum vocãt. Deinde Siculus, qui à Sicilia vsq; ad Cretam vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphiliam & Aegyptum pertendit. Inde Hellespontus, qui in septentrionem retorquẽs, anfractibus magnis iuxta Grecias & Illiricũ in angustias septem stadiorum stringitur: quo Xerxes ponte nauibus facto in Græciã cõmeauit. ibi est Abydos. Inde diffusus ab æquore patente rursus stringitur & facit Propontidem, qui mox in quingentos passus coartatur, fitq; Bosphor⁹ Thratius, quo Darius copias trãsportauit. Inde Põticus sinus amplissimus à tergo Meotidis paludis, quod mare ex multitudine fluminũ dulcius quàm cætera, nebulosumq; & breuius est, vnde & Ponticum vocatũ, quod sit breuius, atq; præter phocas & thynnos atq; delfinos, alias beluas maiores non patitur.

Sicut autẽ terra dũ vna sit, pro diuersis locis varijs appellatur vocabulis: ita & pro regionib⁹ hoc mare magnũ diuersis nominib⁹ nũcupatur. Nã Ibericũ & Asiaticũ à prouincijs dictũ: ab insulis, Balearicũ, Siculũ, Creticũ, Cypriũ, Ægeũ, Carpatiũ. Nã inter Tenedũ & Chium, saxũ est in mari potius quàm in insula, quod videtibus procul capræ simile creditur, quã αἰγὰ nuncupãt, vnde & Aegeum mare est dictũ; sic & Carpatiũ mare inter Aegyptũ & Rhodũ ab insula Carpatho illic posita. A gẽtibus, Gallicũ, Ausonium, Dalmaticũ, Ligusticũ. Ab oppidis Argolicũ, Corinthium, Tirium, Adriaticũ. Nã Adria quędam ciuitas Illirico mari proxima fuit, quę Adriatico mari nomẽ dedit. A positione cœli, vt superum & inferũ, quòd sit oriens superior, occidens inferior. Est autẽ Tuscũ & Adriaticum. A memoria regis, vt Ionium. Io quippe rex fuit Græcię, vnde Iones Athenienses. Hoc mare & Tyrrenũ dictum: siue quòd Tusciam alluit, id est Tyrrhenum, siue à Tyrrhenis nautis qui se in hoc mare præcipitauerũt. Et sciendum Ionium sinum esse immẽsum, ab Ionia vsq; ad Siciliã, & huius partes esse Adriaticũ, Achaicum & Epiroticũ. A moribus accolarum, alibi Euxinus, Axenos antea appellatus est. A casibus hominum qui ceciderunt in mari, vt Hellesponticũ, Icariũ, Myrteum. Nã Myrteum mare dictũ à Myrtili lapsu, quòd illic ab Oenomao præcipitatus sit. Icarus verò Cretensis, vt fabulæ ferunt, altiora petens, pennis solis calore solutis mari in quo cecidit nomen imposuit. Frixus quoq;, cum Helle sorore sua fugiens insidias nouercales, conscendit nauem signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autem soror eius perpessa naufragiũ decidit in mari, & mortua Hellesponto mari dedit nomen. Ab ordine, fluenta Propontidis. Nã dictũ Propontũ, quia pontum præuenit. Idem & à trãsitu vel angustis meatib⁹ boum Bosphorus. Aegyptium autẽ pelagus Asiæ datur, Gallicũ Europæ, Africum Lybię. His vt quęq; proxima sunt, venerunt in partes.

Pelagus autẽ est latitudo maris sine litore & portu. Græco nomine ἀπὸ τοῦ πλαγίου, hoc est à latitudine dictũ, vnde & plagia, eo quòd sint importuosa.

De sinibus maris. Cap. XVII.

SInus dicuntur maiores recessus maris, vt in mari magno Ionius: in Oceano, Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui & mare rubrum, qui Oceano asscribitur.

Rubrum autẽ mare vocatum, eo quòd sit roseis vndis infectum: non talẽ naturã habet, qualem videtur ostẽdere, sed vicinis litoribus vitiatur gurges atq; inficitur, quia omnis terra quæ circumstat pelago rubra est & sanguineo colori proxima. Ideoq; inde minium acutissimum excerpitur, & alij colores quibus pictura variatur. Ergo cum terra hanc habeat naturam: fluctibus subinde diluitur. & quicquid adhęsum est, in colorem cadit. Ob hoc etiam in ijs litoribus gemmę rubrę inueniuntur. Lapillus enim huiusmodi humo inuolutus cum inter arenas attritus est, & terrę colorẽ habet & maris. Hoc mare in duos scinditur sinus. Ex ijs qui ab oriente est Persicus appellatur. quia ora illius Persę inhabitãt. Alter verò Arabicus dicitur, quòd sit circa Arabiam.

De æstibus & fretis. Cap. XVIII.

AEstus ad Oceanum pertinet: fretum ad vtrũq; mare. Nã æstus est maris accessus vel recessus, idest inquietudo, vnde & æstuaria, p quę mare vicissim tã accedit quã recedit.

Fretum autẽ appellatũ, quòd ibi semper mare ferueat. Nã fretũ est angustũ & quasi feruens mare, ab vndarum feruore nominatum, vt Gaditanum vel Siculũ. Nam freta dicta Varro ait, quasi feruida, id est feruentia, & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ quòd regium dicitur Salustius ex tali causa vocari scribit dicens, Italiæ olim Siciliam coniunctã fuisse, & dum esset vna tellus, medium spacium aut per humiditatem abruptum est aquis, aut per angustiã scissum. Et inde ῥήγιον nominatum, quia Græcè abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autẽ artissimum trium miliũ spacio Siciliam ab Italia diuidens, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde Scilla & Charibdis ostenditur.

Scillam accolę saxum mari imminens appellant, simile celebratę formę procul visentibus. Vnde & monstruosam speciem fabulę illi dederunt, quasi formã hominis, capitibus succinctã caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere.

Charibdis dicta, quòd gurgitibus occultis naues absorbeat. Est enim mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia, profundo emergunt. Ter autẽ in die erigit fluctus, & ter absorbet. Nã accipit aquas, vt vomat: vomit, vt rurs⁹ accipiat.

Sirtes autem sunt ârenosa in mari loca. Sirtes autem Salustius à tractu vocari dicit, quòd omnia ad se trahant, & appropinquantes vadoso mari hæreant. Hæ autem ad mare Aegyptium vicinę sunt, & pariter admiscentur. Vada verò sunt per quę in mari vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadūt: quæ Virgilius Breuia appellat, Gręci βραχέα.

De lacis & stagnis. Cap. XIX

SVnt & quædam maria quæ non miscentur Oceani fluctibus aut mari magno, & dicuntur lacus & stagna.

Lacus est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctib9. vt lacus Asphalti, lac9 Benacus & Larius, & ceteri quos græci λιμένας, id est stagna vocant. Nā fontes labuntur in fluuijs: flumina in freta discurrūt. Lacus stat in loco, nec profluit. Et dictus lacus quasi aquę loc9.

Lacus Asphaltites, idē & mare mortuum vocatum, prǽpter quod nihil gignit vivū, nihil recipit ex genere viuentium. Nam neq; pisces habet, neque assuetas aquis & lętas mergendi vsu patitur aues: sed & quęcunq; viuentia mergenda tentaueris: quacunque arte dimersa statim resiliunt: & quamuis vehemēter illisa cōfestim excutiuntur. sed neq; ventis mouetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur. neque nauigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur: nec materiam vllā sustinet, nisi quæ bitumine illustratur. Lucernam accensam ferunt supernatare: extincto lumine demergi. Hoc & mare Salinarum dicitur, siue lacus Asphalti id, est bituminis. & est in Iudęa inter Hierico & Zoaran. Lōgitudo eius vsq; ad Zoaras Arabię. dirigitur stadijs septingētis octoginta: latitudo stadijs cētum quinquaginta vsq; ad vicinia Sodomorum.

Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus, quod quondam Herodes in honorem Tiberij Cæsaris condidit. Est autē in Iudæa omnibus lacis salubrior, & ad sanitatem corporum quodammodo efficacior.

Genesar lacus amplissimus in Iudęa longitudine centum quadraginta extenditur stadijs. latitudine quadraginta diffunditur, crispantibus aquis: auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Vnde & Genesar dicitur græco vocabulo, quasi generans sibi aurā. denique per diffusiora spacia lacus frequētibus auris spirantibus agitatur. Vnde & purior haustus eius, & ad potandū dulcis & habilis. Benacus lacus Italiæ in Venetia. de quo fluuius nascitur Mincius, qui lacus *magnitudine sui tēpestates imitatur marinas.

al. magnitudinis vi.

Lucrinus & Auernus lacus Cāpanię sunt. Lucrinus autem dictus, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabat. Auernus autē lacus vocatus, quia aues ibi superuolitare nō possent. Nā antea siluarū densitate sic ambiebatur, vt exhalātis inde per angustias aquæ sulphureę fetor grauissimus superuolātes aues halitu suo necaret. Quā rem Augustus Cęsar intelligens, deiectis siluis ex pestilentibus amœna reddidit loca.

Lacus autem idem & stagnum, vbi immensa aqua conuenit. Nam dictum est stagnum, ab eo quòd illic aqua stet, nec decurrat.

De abysso. Cap. XX.

ABySSus profunditas aquarum impenetrabilis: siue speluncæ aquarū latentium, de quibus fontes & flumina procedunt. vel quæ occultè subter eūt. vnde & abyssus dictus. Nam omnes aquas siue torrentes per occultas venas ad matricē abyssum reuertuntur.

Fluctus dicti quòd flatibus fiant. Ventorum enim impulsu agitatę aquæ fluctuant.

Aqua est statiua & sine motu ęqualis. Vnda verò eminēs liquor, qui semper in motu est. Lucretius, *Aerias vndas*, id est motus, & corpus illud quod refluctuat. Nam nec vnda per se aqua est: sed aqua in motu quodā & agitatione quasi abeundo & redeundo vnda vocata.

Latex propriè liquor fontis est. Et dictus latex quòd in venis terræ lateat.

Gutta est quæ stat: stilla, quæ cadit. Hinc & stillicidium, quasi stilla cadens. Stiria enim græcum est, id est gutta. inde fit diminutiuum, vt dicimus stilla: dum autem stat aut pēdet de tectis vel arboribus, quasi glutinosa est: dum ceciderit, stilla est.

Spuma dicta eo quòd spuatur. sordes enim sunt vndarum. vnde & mustum, & ea quæ coquuntur spuma purgantur. Hinc & sputum.

De fluminibus. Cap. XXI.

FLuuius est perennis aquarum decursus, à fluendo perpetim dictus. Propriè autem flumen ipsa aqua, fluuius cursus aquæ. Prius aūt flumē quàm fluuius, id est, prior aqua quàm decursus. Duo sunt fluminum genera: vnū torrens: alterū viuum. de quo Virgilius,

—donec me flumine viuo, — Abluero.—

Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluuia crescit, siccitate torrescit, id est arescit. de quo Pacuuius,

Flāmeo vapore torrēs torret. Cui græci abhyeme nomē dederūt, nos ab æstate: illi à tempore quo succrescit, nos à tempore quo siccatur.

Amnis fluuius est nemore ac frondibus redimitus, & ex ipsa amęnitate amnis vocatur.

Decursus propriè finis cursus, siue aquarum sit, seu quarumlibet rerum.

Riui dicti, quòd deriuentur ad irrigādum, id est inducēdum aquas in agris. Nam irrigare inducere est.

Gurges proprie locus altus in flumine.

Puteus est locus defossus ex quo hauritur aqua, à potatione dictus.

Fons caput aquę est nascentis, quasi fundens aquas.

Quidam autem fluuiorum proprijs ex causis nomina acceperunt: ex quibus nonnulli nominādi sunt qui in historijs celebres memorantur.

Geon fluuius de paradiso exiēs atq; vniuersam Aethiopiā cingens, vocatus hoc nomine qđ incremēto suę inundationis terrā Aegypti irriget:

γῆ enim Græci Latinè terrã significat. Hic apud Ægyptios Nilus vocatur, propter limum quem trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi νέαν ἰλύδα trahens. Nam antea Nilus Latinè Melo dicebatur. Apparet autem in Nilide lacu, de quo in meridiẽ versus excipitur Ægypto, vbi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus intumescit, & inundationem Ægypti facit.

Ganges fluvius, quem Physon scriptura sacra nominat, exiens de paradiso pergit ad Indię regiones. Dictus autẽ Physon, id est, caterva, quia decem fluminibus magnis sibi adiunctis impletur & efficitur vnus. Ganges autem vocatus à Gangaro rege Indiæ. Fertur autem Nili modo exaltari, & super Orientis terras erumpere.

Tigris fluvius Mesopotamiæ de paradiso exurgens, & pergẽs contra Assyrios, & post multos circuitus in mare mortuum influens. Vocatur autem Tigris propter velocitatem instar bestiæ Tigridis, nimia pernicitate currentis.

Euphrates fluvius Mesopotamiæ de paradiso exurgẽs, copiosissimus gemmis, qui per mediam Babyloniam influit: hic à frugibus vel ab vbertate nomen accepit. Nã Hebraicè Euphrata fertilitas interpretatur. Mesopotamiã enim in quibusdã locis ita irrigat, sicut Nilus Alexandriam. Salustius autem autor certissimus asserit, Tigrim & Euphraten vno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius diuidũtur spacio medio derelicto multorũ milliũ: quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animadvertit, aliter de paradisi fluminibus intelligendum.

Indus fluvius orientis, qui à rubro mari accipitur.

Hidaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomẽ accepit, qui nunc Hidaspes dicitur, de quo Lucanus:

Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hidaspen,
Et, — *quà Medus Hidaspes*
Accedit pelago, Phœbi surgentis ab igne.

Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra orientem decurrere.

Araris fluvius Germanię. De quo Virgilius:
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.
Currit enim Tigris per Parthiam & Assyriam.

Bactrus fluvius orientis à rege Bactro vocatus fertur, à quo & Bactriani, & urbs eorum.

Choaspis fluvius Persarum, vocatus eorum lingua, quòd miram aquæ dulcedinem habeat: adeò vt Persici reges quamdiu inter ripas Persidis fuerunt, sibi ex eo pocula vendicarint. Ex hoc amne quidam Cygnũ Ciliciæ fluvium derivari existimant.

Araxis amnis Armeniæ, qui ab vno monte cũ Euphrate diversa specie oritur, dictus quòd rapacitate cuncta prosternat. Vnde & cùm Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundavit vt pontem dirueret. Hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit: ac deinde Caspium fertur in mare.

Fluvius Syriæ qui vocatur Orontes iuxta Antiochiæ muros decurrens, qui à Solis ortu oriens nõ longè ab vrbe mari cõditur, quem de originis suæ tractu orientem veteres Latinè appellaverunt. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, & zephiris assiduè ibi spirantibus tota civitas momentis propè omnibus refrigeratur.

Iordanis Iudeæ fluvius, à duobus fontibus nom natus: quorũ alter vocatur Ior, alter Dan. His igitur procul à se distãtibus in vnũ alveum fœderatis, Iordanis deinceps appellatur. Nascitur autẽ sub Libano monte, & dividit Iudæam & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Iericho in mare Mortuum influit.

Eusis Caucaseis montibus fusus cum pluribus alijs in Euxinum se præcipitat mare. Vndè & nuncupatur.

Cydnus amnis Ciliciæ, à Tauro monte progrediens, miram aquarũ habens suavitatem, & quicquid candidum est, Cydnũ gentili lingua Siri dicũt. Vndè cydnus amni huic nomen datum, quia tumet ęstate quãdo nives solvuntur: reliquis anni temporibus tenuis est & quietus.

Ilas fluvius Asiæ.

Pactolus fluvius Asiæ, arenas aureas trahẽs: de quo Virgilius: — *Pactolusq́; irrigat auro,* quem pro aurato fluore alij Chrysoroam vocãt.

Erinus fluvius Asiæ, qui Smirneos secat campos, & ipse fluctibus aureis & arenis plenus, à quo Smirna vocata est.

Meander amnis Asiæ flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium pręcipitatur in sinum, qui Miletũ diuidit & Prienen. Meander autẽ vocatus, quòd sit flexuosus & nunquam currat rectus. De quo Ovidius:

Quiq́; recurvatus ludit Mæander in undis.

Tanus fuit rex Scitharum primus, à quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Riphęis sylvis veniens, dirimit Europam ab Asia inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens.

Inachus Achaiæ amnis, Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus à se nominavit, qui exordium Argivæ genti primus dedit. Ibi est & Erimantus ab Erimanto monte dimissus.

Padus Italiæ fluvius à iugis alpium fusus, ex tribus fontibus oritur: ex quibus uni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu dirigit, à quo & Padus est nuncupatus. Hic à Græcis Eridanus cognominatur, ab Eridano Solis filio, quem Phaetontem dicunt, qui fulmine percussus in eodem fluvio deiectus est, & extinctus. Augetur autem ex ortu Canis liquescentibus nivibus, & cum accessione triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur.

Tiberis Italiæ fluvius à Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluvium cecidit, & de exitu suo nomen dedit. Nam anteà Albola antiquum nomen à colore habuit, quòd nivibus albus sit. Ipse est autem Tibuis,

qui & Tiberis, sed Tiberis in cotidiano sermone: Tibris in versu dicitur.

Danubius Germaniæ fluuius vocari fertur à niuium copia, quibus magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus famam habet. Idē & Ister, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat & nomen, & maiores sibi * ambigendo colligit vires. Oritur à Germanicis iugis & occidentalibus partibus barbarorum, pergens contra orientem: sexaginta in se fluuios recipit: septem ostijs in Pontum influit.

* ambien do

Rhodanus Gallię fluuius ab oppido Rhodo cognominatus est, quem coloni Rhodiorum vocauerunt, qui rapido cōcitus cursu, Tyrrheni æquoris freta scindens, non modicum sæpe navigantium facit periculum; dum inter se maris fluctus & amnis fluenta decertant.

Rhenus à Rhodani societate fertur vocatus: quoniam cum eodem ex vna * provincia oritur. Est autem Germaniæ fluuius inter tres Europæ maximos fluuios computatus; qui à iugo alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit.

* mons

Iberus amnis, qui quondam totius Hispanię nomen dedit.

Mineus fluuius Gallicię nomen à colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus inuenitur.

Durius à Græcis quasi Doricus cognominatus.

Tagum fluuium Carthago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit, fluuius arenis aureis copiosus, & ob hoc cæteris fluuijs Hispaniarum prælatus.

Betis fluuius, qui & & Beticę prouinciæ nomen dedit: de quo Martialis:

Betis oliuifera crinem redimite corona,

Aurea qui nitidis vellera tinguis aquis, eò quòd ibi lanæ pulchro colore tinguuntur. Betis autem dictus, eò quòd humili solo decurrat. βαθὺ enim Græci humile vel mersum vocant. Quædam autem flumina in diluuio soluta mole terrarum præclusa sunt: quædam verò quæ non erant abissi; tunc * præruptis meatibus eruperunt.

* rupti

De diluvijs. CAP. XXII.

Diluvium dictum, quòd aquarum clade omnia quæ inundauerit deleat.

Primū diluvium extitit sub Noe, quando hominū sceleribus offensus omnipotēs, toto orbe contecto, deletis cunctis, vnū spacium cœli fuit ac pelagi. Cuius hactenus indicium videmus in lapidibus, quos in remotis montibus conchis & ostreis concretos, sæpe etiam cauatos aquis visere solemus.

10

Secundum diluvium fuit in Achaia, Iacob patriarchæ, & Ogigi temporibus, qui Eleusinæ conditor & rex fuit, nomenq; loco & tempori dedit.

20

Tertium diluvium in Thessalia Moysi vel Amphitryonis temporibus; qui tertius post Cecropem regnauit. Cuius temporibus aquarum diluvies maiorē partem populorum Thessaliæ absumpsit: paucis per refugia montium liberatis: maximè in monte Parnaso, in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur: qui tunc ad se ratibus confugientes susceptos, per gemina Parnasi iuga fouit & aluit. A quo propterea genus hominum Græcorum fabulæ ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam.

30

Sed & flumina cum insolitis aucta imbribus vltra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant multaque prosternunt, & ipsa diluvium dicuntur. Sciendum autem flumina cùm super modū crescunt, non tantùm ad præsens inferre damna, sed etiam & aliqua significare futura.

F I N I S.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XIIII.

CAPITA LIBRI DECIMIQVARTI.

De Terra. CAP. I.

TErra eſt in media mundi regione poſita, omnibus partibus cœli in modũ centri æquali intervallo cõſiſtẽs, quæ ſingulari numero totum orbem ſignificat: plurali verò ſingulas partes, cui nomina diverſa dat ratio. Nam terra dicta à ſuperiori parte, qua teritur: humus ab inferiore vel humida terra, vt ſub mari: tellus autẽ, quia fructus eius tollimus: hęc & Ops dicta, eò quòd opem fert frugibus. Eadem & arva, ab arando & colendo vocata. Propriè autem terra ad diſtinctionem aquæ, arida nuncupatur: ſicut Scriptura ait: *Quia vocaverit Deus terram, aridam.* Naturalis enim proprietas, ſiccitas eſt terræ. Nam vt humida ſit, hoc aquarum affinitate ſortitur. Cuius motum alij dicunt ventum eſſe in concavis eius, qui motus eam movet. Saluſtius: * *Venti per concava terræ præcipitati rupti aliquot montes * tumuliqueſedere.* Alij aquam dicunt generalem in terris moveri, & eas ſimul concutere, ſicut vas, vt dicit Lucretius. Alij σπογγοειδῆ eandem terram vocant: cuius plærunque latentes ruinæ ſuperpoſita cuncta concutiunt. Terræ quoque hiatus aut motu aquæ inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concavis terræ erumpentibus ventis.

* *Ventis per cava terræ citatis.*
* *tumidiq;*

De Orbe. CAP. II.

ORbis à rotunditate circuli dictus, quia ſicut rota eſt. Vnde brevis etiam rotella, orbiculus appellatur. Vndiq; enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Diviſus eſt autem trifariè. Ex quibus vna pars Aſia: altera Europa: tertia Africa, quæ & Lybia nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non æqualiter diuiſerunt. Nam Aſia à meridie per orientem vſq; ad ſeptentrionem pervenit. Europa verò à ſeptẽtrione vſq; ad Occidentẽ: atq; inde Africa ab occidẽte vſq; ad meridiem. Vnde euidenter orbem dimidium duæ tenent Europa & Africa: alium verò dimidium ſola Aſia: ſed ideo iſtæ duæ partes factæ ſunt, quia inter vtramq; ab Oceano mare magnum ingreditur, quòd eas interſecat. Quapropter ſi in duas partes orientis & occidentis orbem dividas, Aſia erit in vna: in altera verò Europa & Africa.

De Aſia. CAP. III.

ASia ex nomine cuiuſdã mulieris appellata, quæ apud antiquos imperiũ tenuit Orientis. Hęc in tertia orbis parte diſpoſita, ab oriente ortu Solis, à meridie Oceano, ab occiduo noſtro mari finitur: à ſeptẽtrione Mętide lacu & Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas & regiones: quarum breviter nomina & ſitus expediam: ſumpto initio à paradiſo.

Paradiſus eſt locus in orientis partibus conſtitutus, cuius vocabulũ ex Græco in Latinum vertitur hortus. Porrò Hebraicè Eden dicitur, quòd in noſtra lingua delitiæ interpretatur. Quod vtrunq; iunctũ facit hortum delitiarum. Eſt enim omni genere ligni & pomiferarum arborum cõſitus, habens etiam lignum vitæ. Non ibi frigus, non æſtas, ſed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens totũ nemus irrigat: dividiturq; in quatuor naſcentia flumina: cuius loci poſt peccatũ hominis aditus interclusus eſt. Septus enim vndiq; romphea flamma, id eſt, muro igneo accinctus, ità vt eius cum cœlo penè iungatur incendium. Cherubin quoq;. i. angelorũ præſidium arcendis ſpiritibus malis ſuper romphee flagrãtiam ordinatum eſt, vt homines flammę, angelos verò malos angeli boni ſubmoveant, ne cui carni vel ſpiritui trãſgreſsionis adit⁹ paradiſi pateat.

India vocata ab Indo flumine, quo ex parte occidẽtali clauditur. Hęc à meridiano mari porrecta vſq; ad ortum Solis, & à ſeptentrione vſq; ad montem Caucaſum pervenit, habens gentes multas & oppida: inſulã quoq; Taprobanã è gemmis & elephãtis refertam. Chryſen & Argyren auro argentoq; fœcundas, vtilem quoq; arboribus folijs nunquam carentem. Habet & fluvios Gangen & Nidan & Hypanen illuſtrantes Indos. Terra Indiæ Favonij ſpiritu ſaluberrima, in anno bis metit fruges: vice hye-

mis & æstatis Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantes ingentes, monoceron bestiam, psitacum avem, ebenum quoq; lignũ, & cinnamomum, & piper, & calamum aromaticũ. Mittit & ebur: lapides quoq; preciosos, berillos, chrysoprasios & adamanté, carbunculos, lychnites, margaritas, & vniones, quibus nobilium fœminarũ ardet ambitio. Vbi sunt & montes aurei, quos adire propter dracones, & gryphas, & immensorũ hominum monstra impossibile est.

Parthia ab Indiæ finibus vsque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter invictam enim virtutem Parthorum, & Assyria & reliquæ proximæ regiones * in eius nomen transierunt. Sunt enim ea Aracusia, Parthia, Assyria, Media & Persia: quæ regiones invicem sibi coniunctæ initium ab Indo flumine sumũt. Tigri clauduntur, locis montuosis & asperioribus sitæ, habentes fluvios Hydaspen & Arbem. Sunt enim inter se finibus suis discretæ: nomina à proprijs authoribus ita trahentes.

*eius nomen traxerunt

Aracusia ab oppido suo nuncupata.

Parthiam Parthi à Scythia venientes occupaverunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius à meridie rubrum mare est, à septentrione Hircanũ salum: ab occidua Solis plaga, Media. Regna in ea octodecim sunt, porrecta à Caspio littore vsque ad terras Scytharum.

Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus incoluit. Hæc ab ortu Indiam: à meridie Mediam tangit: ab occiduo, Tigrim: à septentrione montem Caucasum, vbi portæ Caspiæ sunt. In hac regione primus inventus est vsus purpuræ: inde primum crinium & corporũ vnguenta venerunt, ac odores quibus Romanorum atque Græcorum effluxit luxuria.

Media & Persia à regibus Medo & Perso cognominatæ, qui scilicet easdem provincias bellando aggressi sunt. Ex quibus Media ab Occasu transversa Parthia regna amplectitur: à septentrione Armenia circumdatur: ab ortu Caspios videt: à meridie Persiam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio minimè parturit. Sunt autem Mediæ duæ, maior & minor.

Persida tendens ab ortu vsque ad Indos: ab occasu rubrum mare habet: ab aquilone verò Mediam tangit: ab austro Armeniam, quæ Persidæ annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persia primùm orta est ars magica, ad quam Nemroth gigas post confusionẽ linguarum abijt, ibique Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem colunt, qui ipsorum lingua El dicitur.

Mesopotamia Græcam etymologiam possidet: quòd duobus fluvijs ambiatur. Nam ab oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten: incipit autẽ à septẽtrione inter montem Taurũ & Caucasum: cuius à meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldæa, novissimè, Arabia εὐδαίμων.

Babyloniæ regionis caput Babylon vrbs est, à qua nuncupata, tam nobilis, vt Chaldæa & Assyria & Mesopotamia in eius nomen aliquando transierint.

Arabia appellata, id est, sacra. Hoc enim significare interpretatur, eò quòd sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Græci εὐδαίμονα, nostri beatam nominaverunt. In cuius saltibus, & myrrha & cinamomum provenit. Ibi nascitur avis Phœnix, Sardonix gemma, ἱερὶς, Molochites & Pæderos ibi inveniuntur. Ipsa est & Saba appellata, à filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Hæc autem angusto tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur, cuius septentrionalia Chaldæa claudit: Occasum, sinus Arabicus.

Syriam Syrus quidam perhibetur indigena à suo vocabulo nuncupasse. Hæc ab oriente, fluvio Euphrate: ab occasu, mari nostro & Ægypto terminatur, habens à septentrione Armeniam & Cappadociam: à meridie sinum Arabicum. Situs eius porrectus in immensam longitudinem: in lato angustior. Habet enim in se provincias Conmagenam, Phœniciam, & Palæstinam: cuius pars est Iudæa absque Sarracenis, & Nabatheis. Commagena prima provincia Syriæ à vocabulo Commagæ vrbis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur. Huius est à septentrione Cappadocia: ab ortu Mesopotamia: à meridie Syria: ab occasu mare magnum. Phœnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eamque provinciam ex nomine suo Phœniciam appellavit. Ipsa est vbi Tirus est, ad quam Esaias loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam: à meridie mare rubrum.

Palæstina provincia Philistinam vrbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon: ex qua civitate omnis circa eam regio Palæstina est nuncupata. Huius ab oriente mare rubrum occurrit: à meridiano latere Iudæa excipitur: à septentrionali plaga Tiriorum finibus clauditur: ab occasu Ægyptio limite terminatur.

Iudæa regio Palæstinæ ex nomine Iudæ appellata: ex cuius tribu reges habuit. Hæc prius Chanaan dicta est, à filio Cham, sive à decem Chananæorum gentibus: quibus expulsis eandem terram Iudæi possederunt. Initium longitudinis eius à vico Arsa vsque ad vicum Iuliaden porrigitur: in quo Iudæorum pariter & Tiriorum habitatio communis est. Latitudo autem eius à monte Libani vsque ad Tiberiadis lacum extenditur. In medio autem Iudææ civitas Hierosolyma est, quasi vmbilicus regionis terræ: variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam existimaverunt Iudæi eam promissam patribus terram fluentem lacte & melle: cũ hinc illis Deus resurrectionis prærogativam polliceretur.

Samaria regio Palæstinæ ab oppido quodam nomen

nomen accepit quod vocabatur Samaria: civitas quondam regalis in Israel: quæ nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Hæc regio inter Iudæam & Galilæam media iacet: incipiens à vico, cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabat. Situs eius natura consimilis: nec vllo differens à Iudæa.

Galilęa regio Palæstinæ vocata, quòd gignat candidiores homines quàm Palæstina. Hæc autem duplex est, superior & inferior: sibi tamen connexæ, Syriæ & Phœnicię adhærentes. Terra earum opima & ferax & fructibus satis fœcunda.

Pentapolis regio in confinio Arabiæ & Palęstinæ sita. Dicta à quinq; civitatibus impiorum, quæ cœlesti igne consumptæ sunt: terra amplius olim à Hierosolymis vberrima: nunc autem deserta atque exusta. Nam pro scelere incolarum de cœlo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissolvit. Cuius vmbra quædam & species in favillis & arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, vt edendi desiderium gignant. Si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant.

Nabathea regio à Nabath filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudæam & Arabiam: & surgens ab Euphrate in mare rubrum porrigitur, & est pars Arabiæ.

Ægyptus quæ prius Aerea dicebatur, ab Ægypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ ac mari rubro coniuncta, ab occasu Lybiam habet: à septentrione mare magnum: à meridie verò introrsus recedit, pertendens vsque ad Æthiopiam: regio cœli imbribus insueta & pluviarum ignara. Nilus solus eam circumfluens irrigat, & inundatione sua fœcundat: vnde & ferax frugibus multam partem terrarum frumeō copiosa, vt impleat necessarijs mercibus omnem etiam orbem terrarum. cæterorum quoque negociorum adento alit: Finis Ægypti Canopia à Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quæ Lybiæ principium & ostium Nili facit.

Seres oppidum orientis: à quo & genus sericum & regio nuncupata est. Hęc à Scitico Oceano & mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus fertilis frondibus: à quibus vellera decerpuntur, quæ cæteris gentibus Seres ad vsum vestium vendunt.

Bactriæ regioni proprius amnis Bactrus vocabulū dedit. Partes eius quæ planæ sunt * propansis iugis ambiuntur: quæ adversæ sunt, Indi fluvij fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluvius. Mittit Bactria fortissimos camelos nunquam atterentes pedes.

* orontis

Scithia sicut & Gothia à Magog filio Iaphet fertur cognominata: cuius terra olim ingens fuit: nam ab oriente India: à septentrione per paludes Mæotides inter Danubium & Oceanum vsque ad Germaniæ fines porrigebatur. Postea verò minor effecta, à dextra orientis parte qua Oceanus Syricus tenditur vsque ad mare Caspium, quod est ad occasum: dehinc à meridie vsque ad Caucasi iugum deducta est: cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem latè vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædam portentuosæ ac truces carnibus humanis & eorum sanguine vivunt. Scythiæ plures terræ sunt locupletes: inhabitabiles tamen plures: nam dum in plerisque locis auro & gemmis affluant, gryphorum immanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis hæc patria est. Cyaneus quoque lapis & crystallus purissimus Scythiæ est. Habet & flumina magna Oscoron, Phasiden atque Araxen.

Hircania dicta à sylva Hircana, quæ Scythiæ subiacet, habens ab oriente mare Caspium: à meridie Armeniam: à septentrione Albaniam: ab occasu Iberiam. Est autem sylva aspera, copiosa immanibus feris tigribus pantherisq; ac pardis: de qua Virgilius:

—Hircanæq; admorunt vbera tigres.

Albania à colore populi nuncupata, eò quòd albo crine nascantur. Hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per ora Oceani septentrionalis vsque ad Mæotides paludes per deserta & inculta extenditur. Huic terræ canes ingentes sunt, tantęque feritatis, vt tauros premant, leones perimant.

Armenia nuncupata ab Armeo Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quæ passim vagabatur, Armeniam cepit, & ex suo nomine nuncupavit. Sita est inter Taurum & Caucasum à Cappadocia vsq; ad Caspium mare protensa, habens à septentrione Ceraurios montes, ex cuius collibus Tigris nascitur: & in cuius montibus arca post diluvium resedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior & inferior: sicut duæ Panoniæ.

Hiberia regio Asię est, prope pontū Armenię iuncta. In hac herbæ tincturæ vtiles nascuntur.

Cappadociam vrbs propria nominavit. Hæc in capite Syriæ sita, ab oriente Armeniam tangit: ab occasu, Asiam minorem: ab aquilone, mare Cimmericū: & Hemiscirios campos, quos habuère Amazones: à meridie verò, Taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad Ciliceum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Alis amnis per eam fluit, qui quondam Lidiæ regna disiunxit à Persis.

Asia minor ab Oriente Cappadocia cingitur: ab alijs partibus vndique mari circumdatur. Nam à septentrione pontum Euxinum habet: ab occasu Propontidem: à meridie Ægyptium mare. Habet provincias Bithiniam, Phrygiam, Galathiam, Lidiam, Cariam, Pamphilia, & Hisauriam, Liciam atque Ciliciam.

Prima Asiæ minoris Bitinia in Ponti exordio ad Solis orientis partem, adversa Traciæ iacet: multis antea nominibus appellata. Nam prius Beritia dicta, deinde Migdonia, mox à Bithinio rege Bithinia nuncupata. Ipsa est & maior Phrygia. Nicomedia vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animam exhalavit.

Galatia dicta à priscis Gallorum gentibus à quibus extitit occupata. Nam Galli in auxiliũ à rege Bithiniæ evocati, regnum cum eo peracta victoria diviserunt: sicque deinde Græcis admixti, primùm Gallogræci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatæ dicuntur, & eorum regio Gallatia nuncupatur.

Phrygia dicta à Phrygia Europis filia. Hæc Dardania à Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait:

Quem primùm genuit cœlesti Iupiter arce.

Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troiadis superiecta ab Aquilonis parte Galatiæ: à meridiana, vicina est Lycaoniæ: ab oriente Lidiæ adhæret: ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros Troianorum rex Ganimedis pater. Duæ sunt autem Phrygiæ, maior & minor. Maior Phrygia Smirnam habet. Minor verò Ilium, Licaoniam.

Cariam Hermus fluvius discernit à Phrygia.

Lydia sedes antiqua regum, quam Pactoli vnda extulit in divitias, torrentibus aureis. hęc antea Męonia dicebatur. quæ dum pro brevitate duos fratres reges Lidum & Tirrhenũ ferre non posset: hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliç occupavit, & Tyrrheniam nuncupavit. Lydia autẽ à Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Coniungitur ab occidente minori Phrygiæ: ab ortu Smirnam vrbem habet, quam Helles fluvius cingit. cuius campos Pactolus & Hermus circumfluunt, arenis aureis ditissimi.

Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quòd vndique aurarum aperta flatibus pateat. Metropolim vrbem Seleuciam habet.

Cilicia à Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phœnice dicunt, & antiquiorem Iove fuisse asserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam: à meridie mare Persicum: à tergo montis Tauri iuga. Hanc * Cygnus amnis intersecat: matrem vrbium habet Tarsum. In ea & * Coriscos oppidum est: vnde crocum plurimum & optimũ venit: spiramine flagrantior & colore * pulchrior auro.

* Cydnus
* Corycus
* plus

Lycia nuncupata, quòd ab oriente adiuncta Ciliciæ sit. Nam habet ab ortu Ciliciam: ab occasu & meridie mare: à septentrione Cariam. Ibi est mons Chimera, qui nocturnis æstibus ignem exhalat: sicut in Sicilia Æthna & * Vesevus in Campania.

* Vesulus

De Europa. CAP. IIII.

Post Asiam ad Europam stilus vertendus est. Europa quippe Agenoris regis Libiæ filia fuit, quam Iovis ab Africa raptam Cretam advexit, & tertiam partem orbis ex eius nomine appellavit. Iste autem est Agenor Lybiæ filius, ex qua & Lybia, id est, Africa fertur cognominata. Vnde apparet prius Lybiam ac- 10 accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem in tertiam partem orbis divisa, incipit à flumine Tanai, descendens ab occasu per septentrionalem Oceanum vsque ad fines Hispaniæ, cuius pars orientalis & meridiana à Ponto consurgens, tota mari magno coniungitur, & in insulis Gadibus finitur. Prima Europę regio Scythia inferior, quę à Męotidis paludibus incipiens, inter Danubium & Oceanum septentrionalem vsq; ad Germaniam porrigitur: 20 quæ terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, barbarica dicitur. Huius pars prima Alania est, quæ ad Meotidas paludes pertingit. Post hanc Dacia, vbi & Gothia: deinde Germania vbi plurimam partem Suevi incoluerunt.

Germania post Scythiam inferiorem à Danubio inter Rhenum fluvium Oceanumque conclusa, cingitur à septentrione & occasu Oceano: ab ortu verò, Danubio: à meridie Rhe- 30 no flumine dirimitur: terra dives virium, ac populis numerosis & immanibus. Vnde & propter fœcunditatem gignendorum populorum, Germania dicta est. Gignit aves hircinas, quarũ pennæ noctu perlucent. Bisontes quoq; feras & vrsos atque alces parturit. Mittit & gemmas, crystallum, & succinum, * callaicum quoque viridem, & ceraunium candidum. Duæ sunt autem Germaniæ, superior iuxta septentrionalem Oceanum: inferior circa Rhenum.

* Callainum

40 Provincias autem quas Danubius à Barbarico ad mediterraneum mare seclusit: prima est Mesia, à messium proventu vocata. Vnde eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Hæc autem ab oriente ostijs Danubij iungitur, ab Euro verò, Thraciæ: à meridie Macedoniæ ab occasu Histriæ copulatur. Post Mesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus, & parcius fructuosus. Post quem Rheticus ferax frugibus, qui excipit Galliam Belgicam.

50 Thraciæ Tyras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alij à sævitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab Oriente Propontis & vrbs Constantinopolis opposita est: à septentrione verò Ister obtendit: à meridie verò Ægæo mari adhæret: ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetæ, Sarmatæ, Scythæ, & aliæ plurimæ nationes incoluerunt. Ampla est enim, ideoque plurimas continuit 60 gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

Græcia à Græco rege vocata, qui cunctam eam

eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciæ Græciæ vij, quarum prima ab occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, & duæ in mari Creta & Cyclades. Illyricum autem generaliter omnis Græcia est.

Dalmatiam à Delmi maxima eiusdem provinciæ civitate traxisse nomen existimant. Adhæret ab oriente Macedoniæ: à septentrione, Misiæ: ab occasu Histria terminatur: à meridie verò Adriatico sinu clauditur.

Epirus à Pirrho Achillis filio cognominata, cuius pars Chaonia, quæ ante Mollosia dicta est, à Molosso filio Pirrhi, quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pirrhus Orestis insidijs, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum privigni qui successerat patri, à quo Mollossia dicta pars Epiri, quam Helenus postea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominavit, quasi ad solatium fratris extincti.

Hellas dicta à rege Hellene Deucalionis & Pirrhæ filio, à quo & prius Græci Hellenes nuncupati à rege Hellene sunt. Ipsa est & Attica terra Atta prius dicta. Nam Graius quidã Græciæ indigena fuit, ex cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Hæc inter Macedoniam & Achaiam media iacet, Arcadiæ à septentrionali parte coniuncta. Ipsa est & vera Græcia, vbi fuit Atheniensis civitas mater liberalium literarum, & philosophorum nutrix, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius. In ea est & Maratonius campus opinione quondam prælij cruentissimus.

Hellades autem duæ sunt provinciæ, Bœotia & Peloponensis.

Bœotia autẽ dicta hac ex causa. Dum Cathmus Agenoris filius Europam sororem à Iove raptam ex præcepto genitoris quæreret nec reperiret, patris iram formidans exilium elegit. Nam bovis fortè cõspectę secutus vestigia, amplexus est sedem vbi recubaverat: sicque locum de nomine bovis Bœotiam nominavit: vbi & Thebas vrbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt: & vbi nati sunt Apollo & Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, à fonte quodam Apollini & Musis consecrato, qui in eadem Bœotia est.

Peloponensis secunda pars Helladis à Pelope regnata atque vocata.

Thessalia à Thessalo rege cognominata, quæ ad meridianam plagam Macedoniæ coniuncta est, cuius à tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina & oppida: inter quæ præcipuè Thessalonica & Thebæ. Ibi est mons Parnassus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis, & origo Lapitarum fuit, de quibus fert, quòd hi primò equos frenis domuerunt. unde & Centauri dicti sunt. In Thessalia primùm solidi aurei facti sunt: domandorum quoq; equorũ vsus primũ repertus est.

Macedoniæ in exordio ab Emáthio rege Emathiæ nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum, Macedoniamque à suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Ægeo mari: à meridie Achaiæ: ab occasu Dalmatiæ: à septentrione Misiæ: patria Alexandri Magni, & regio aureis venis argentoque opima. Lapidem quem * peraniten vocát, ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus attollitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiantur.

* Peoniten

Achaia ab Achæo rege & vrbs & provincia appellata. Hæc penè insula est. Nam absque septentrionali parte qua Macedoniæ iungitur, vndiq; septa est mari. Ab oriẽte enim habet Mirteum mare: ab Euro Creticum: & meridie Ionium: ab Africo & occasu Cassiopas insulas: à sola septentrionali parte Macedoniæ vel Atticæ terræ adiungitur: huius caput est vrbs Corinthus Græciæ decus. Inachus est Achaiæ fluvius.

Arcadia sinus Achaiæ est, vt platani folium, inter Ionium & Ægæum mare exposita, quam Arcas Iovis & Calistæ filius, Pelasgis in ditionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est & Sicyonia à Sicyone rege, à quo & regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimantum: Asbeston quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissimæ etiam merulæ ibi nascuntur.

Pannonia ab Alpibus Appenninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio verò fortis & solida duobus satis acribus fluvijs Drabo Saboque vallata. Coniungitur autem cum Norico & Rhetia, habẽs ab oriente Misiam: ab Euro Istriam: ab Africo verò alpes Apenninas: ab occasu Galliam Belgicam: à septentrione Danubij fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.

Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est Danubius. Habet autem Istria à septentrione Pannoniam.

Italia olim à Græcis populis occupata, magna Græcia appellata est: deinde à regis nomine Saturnia, mox & Latium dicta, eò quòd idem Saturnus à Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit: postemò ab Italo Siculorum rege ibi regnante, Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quàm latitudine à Circio in Eurum extenditur: meridie Tyrrheno mari: ab Aquilone Adriatico clauditur: ab occiduo Alpium iugis finitur: terra in rebus omnibus pulcherrima: soli fertilitate, pabuli vbertate gratissima. Habet lacus Benacum, Avernum, atque Lucrinum: fluvios, Eridanum & Tiberim, & tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas Serciten, Ligurium, & corallium: Boam quoque serpentem, lyncem feram, & Diomedias aves. Italia autem & Hispania idcirco Hesperiæ dictæ, quòd Gręci Hespero stel-

la navigent, & in Italia & in Hispania, duæque hac ratione discernuntur. Aut enim Hesperiam solam dicis, & significas Italiam: aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quia in fine occidentis est.

Tuscia pars Italię: Vmbria verò pars Tusciæ. Tuscia autem à frequentia sacrorum & thuris vocata ἀπὸ τοῦ θυάζειν.

Vmbriam verò historiæ narrant, eò quòd tempore aquosæ cladis imbribus superfuerit, & ob hoc Vmbria Græcè cognominata. Est enim in iugis Appennini montis sita, in parte Italiæ iuxta meridiem.

Hetruria pars Italiæ dicta, quòd eius fines tendebantur vsq; ad ripam Tiberis, quasi ἕτερος ὅρος. Nam ἕτερος alter, ὅρος finis vocatur. Romæ enim finis antea vnam tantùm Tiberis ripam tenebat. Alij Etruriam ab Etrusco principe putant. Item & Tyrrhenia à Tyrrheno Lidij fratrę, qui ex sorte cum populi parte de Mæonia venit ad Italiam. Hæc est & Tuscia, sed Tusciam dicere non debemus, quia nusquam legimus. Tuscia autem à frequentia sacrificij & thuris dicta est ἀπὸ τοῦ θύειν. Illic & aruspicinam dicunt esse repertam.

Apulia est vbi Brundusium situm est, quam Etholi secuti Diomedem ducem condiderunt.

Campania habet terras hyeme atque æstate vernantes. Sol ibi mitis, temperies grata, aer purus & blandus.

Gallia à candore populi nuncupata est. γάλα enim Græcè lac dicitur. Montes enim & rigor cœli ab ea parte Solis ardorem excludunt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente alpium iuga tuentur: ab occasu Oceanus includit: à meridie prærupta Pyrenæi: à septentrione Rheni fluenta atque Germania: cuius initium Belgica, finis Aquitania est, regio gleba vberi ac pabulosa ad vsum animantium apta, fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno & Rhodano fluvijs.

Belgis autem civitas est Galliæ à qua Belgica provincia dicta est.

Cisalpina, quia citra alpes.

Transalpina, id est trans alpes, contra Septentrionem.

Rhetia verò quòd sit iuxta Rhenum.

Aquitania autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis appellata, quia ex plurima parte terminus eius est, eamque penè in orbe cingit.

Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata. Postea ab Hispano Hispania cognominata est. Ipsa est & vera Hesperia, ab hesperia stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam & Galliam, à septentrione Pyrenæis montibus clausa: à reliquis partibus vndique mari conclusa, salubritate cœli æqualis, omnium frugum generibus fœcunda, gemmarum, metallorumq; copijs ditissima. Interfluūt eam flumina magna, Betis, Mineus, Iberus & Tagus aurum trahens vt Pactolus. Habet provincias sex, Taraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Galiciam, Beticam, & trans freta in regione Africæ Tingitaniam. Duæ sunt Hispaniæ, Citerior, quę in septentrionali plaga à Pyrenæo vsque ad Carthaginem porrigitur: vlterior, quę in meridiem à Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extenditur. Citerior autem & vlterior dicta, quasi citra & vltra: sed citra, quasi circa terras: & vltra, vel quòd sit vltima, vel quòd non sit post hanc vlla, hoc est, alia terra.

DE LIBIA CAP. V.

Libia dicta, quòd inde Libs flat, hoc est, Africus. Alij aiunt Epaphum Iovis filium, qui Memphim in Ægypto condidit ex Cassiota vxore procreasse filiam Libiam, quæ postea in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra Libia est appellata.

Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quòd sit aperta cœlo vel Soli, & sine horrore frigoris. Alij dicunt Africam appellari ab vno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo suprà meminimus. Incipit autem à finibus Ægypti pergens iuxta meridiem per Æthiopiam vsque ad Athlantem montem. A septentrionali verò parte, mediterraneo mari coniuncta clauditur, & in Gaditano freto finitur, habens provincias Libiam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Bizantium, Carthaginem, Numidiam, Mauritaniam Fitisensem, Mauritaniam Cæsariensem, Mauritaniam Tingitanā, & circa Solis ardorem Æthiopiam.

Libia Cyrenensis in parte Africæ prima est, à Cyrene vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nuncupata. Hinc ab oriente Ægyptus est: ab occasu Sirtes maiores & Troglodytæ: à septentrione mare Libicum: à meridie Æthiopia, & barbarorum variæ nationes, & solitudines inaccessibiles, quæ etiam basiliscos serpentes creant.

Pentapolis Græca lingua à quinque vrbibus nuncupata, id est, Berenice, Ceutria, Apolonia, Ptolomais, ex quibus Ptolemais, & Berenice à regibus nominatæ sunt. Est autem Pentapolis Libiæ Cyrenensi adiuncta, & eius finibus deputata.

Tripolitanam quoque provinciam Græci lingua sua designant de numero trium magnarum vrbium: * Occa, Tabraçæ, Leptis magnæ: hęc habet ab oriente Sirtes maiores & Trogloditas, à septentrione mare Adriaticum: ab occasu Bizantium: à meridie Getulos & Garamantes vsque ad Oceanum Æthiopicum pertendentes.

* Bizanzena regio ex duabus nobilissimis vrbibus nomen sortita est, ex quibus vna Adrumetus vocatur, altera Bizantium. Hæc sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius millia, fœcunda oleis, & glebis ita præpinguis vt

* Occa
* Bizacena

vt iacto ibi semine, incremento penè centesimo fruges renascantur.

Zeugis vbi Carthago magna. ipsa est & vera Africa inter Bizantium & Numidiam sita, à septentrione mari Siculo iuncta, & à meridie vsque ad Getulorum regionem porrecta: cuius proxima quæq; frugifera sunt: vlteriora autem bestijs & serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus.

Getulia autem Africæ pars mediterranea est.

Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quòd nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorũ incertæ sedes & vagæ, Numidiæ dicuntur. Incipit autẽ à flumine * Amisiga, & Zeugitanũ limitem definit: habens ab ortu Sirtes minores: à septentrione mare quod intendit Sardiniam: ab occasu Mauritaniam Sitifensem: à meridie Æthiopum gentes. regio campis præpinguis. Vbi autem sylvestris est, feras educat: vbi iugis ardua, equos & onagros procreat: eximio etiam marmore prædicatur, quod Numidicum dicitur. Habet vrbes præcipuas Hipponen, Regium & Susicadam.

* Amsiga. Plin. verò in Tingitania Ampsagam fluvium statuit.

Mauritania vocata à colore populorũ. Græci enim nigrũ μαῦρον vocant. Sicut enim Gallia à candore populi, ita Mauritania à nigredine nomen sortita est. Cuius prima provincia Mauritania Sitifensis est, quæ Sitifi habet oppidum: à quo & vocabulum traxisse regio perhibetur.

Mauritania verò Cæsariensis coloniæ, Cæsariæ civitas fuit, & nomen provinciæ ex ea datum. Vtræque igitur sibi coniunctæ ab oriente Numidiam habent: à septentrione mare magnum: ab occasu flumen Malvam: à meridie montem Astrixim, qui discernit inter fœcundam terram & arenas iacentes vsque ad Oceanum.

Mauritania Tingitana à Tingi metropolitana huius provinciæ civitate vocata. Hæc vltima Africæ exurgit à montibus vij, habens ab oriente flumen Malvam: à septentrione fretum Gaditanum: ab occiduo Oceanum Athlanticum: à meridie * Gaulalum gentes vsque ad Oceanum hesperium pererrantes. regio gignens feras, simias, dracones, & struthiones. Olim etiam & elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit.

* Gaulacum

Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem & Æthiopiam, vbi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis.

Æthiopia dicta à calore populorum, quos Solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color: est enim ibi iugis æstus. Nam quicquid eius est sub meridiano cardine est. Circa occiduum autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem verò plagam deserta: cuius situs ab occiduo Athlantis montis ad orientem vsque in Ægypti fines porrigitur: à meridie Oceano: à septentrione Nilo flumine clauditur: plurimas habens gentes, diverso vultu & monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque & serpentium referta est multitudine. Ibi quippe Rhinoceros bestia: & camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmæ extrahuntur. Iacinctus quoque & chrysoprassus ibi reperiuntur. Cinamomum ibi colligitur.

10 Duæ sunt autem Æthiopiæ, vna circa Solis ortum: altera circa occasum in Mauritania.

Extra tres autem partes orbis, quarta pars trans Oceanum interior est in meridie, quæ Solis ardore nobis incognita est, in cuius finibus antipodes fabulosè inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia: inde regio Carthaginensis, post quæ, Getuliam accipimus, postea Æthiopiam: inde loca exusta Solis ardoribus.

Sciendum sanè quòd quædam provinciæ 20 primũ de nomine auctoris appellatæ sunt: postea à provincia gentis nomen est factum. Nam ab Italo Italia, & rursus ab Italia Italus, & sic vtimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris: vnde derivatum est nomen provinciæ. Ex quo accidit ex vno homine nominari, & civitatem & regionem & gentem. Provinciæ autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, qui ad alios reges pertinebant: cùm in ius suum Roma- 30 ni vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appellaverunt. Patria autem vocata, quòd communis sit omnium, qui in ea nati sunt. Terram autem significari, ut prædiximus, elementum: terras verò singulas partes, vt Africa, Italia. Eadem & loca. Nam loca, & terræ spacia in orbe terrarum, multas in se continent provincias, sicut in corpore locus est pars vna multa in se continens membra: sicut & domus multa in se continens cubicula: sic terra 40 & loca dicuntur terrarum spacia, quorum partes sunt provinciæ, sicut in Asia, Phrygia: in Gallia, Rhetia: in Hispania, Betica. Nam Asia locus est: provincia Asiæ Phrygia, Troia regio Phrygiæ: Ilium civitas Troiæ. Item regiones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat: sicut in Phrygia Troia: sicut in Gallitia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est: cuius partes territoria sunt.

50 Territorium autem vocatum, quasi tauriterium, tritũ bobus & aratro. Antiqui enim sulco ducto, possessionũ & territoriorum limites designabant.

De insulis. CAP. VI.

INsulæ dictæ, quòd in salo sint, id est, in mari. Ex ijs quoque notissimæ & maximæ, quas plurimi veterum solerti studio indaga- 60 verunt, notandæ sunt.

Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe divisa, à vocabulo suæ gentis cogno-

mináta. Hæc adversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sita est: circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque millia: multa & magna flumina in ea: fontes calidi, metallorum larga & varia copia. Gagates lapis ibi plurimus & margaritæ.

Thanatos insula Oceani freto Gallico à Britannia est, varia, tenuis, separata, frumentarijs campis & gleba vberi. Dicta autem Thanatos, à morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues ilicò perimit.

Thyle vltima insula Oceani inter septentrionalem & occidentalem plagam vltra Britanniam, à Sole nomen habens, quia in ea æstivum solstitium sol facit, & nullus vltra eam dies est. Vnde & pigrum & concretum est eius mare.

Orchades insulæ Oceani vltra Britanniam positæ numero octoginta tres, quarum duodecim desertæ sunt: tredecim coluntur.

Scotia eadem & Ibernia proxima Britanniæ insula: spacio terrarum angustior, sed situ fœcundior. Hæc ab Africo in Boream porrigitur. cuius partes priores Iberiam & Cantabricum Oceanum intendunt. Vnde & Ibernia dicta. Scotia autem quòd ab Scotorum gentibus colitur appellata. Illic nullus anguis, avis rara, apis nulla: adeò ut advectos inde pulveres seu lapillos si quis alibi sparserit inter alvearia, examina favos deserant.

Gades insula in fine Beticæ provinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnæ visuntur: & vnde Tyrrheni maris faucibus Oceani æstus immittitur. Est autem à continenti terra centum viginti passibus divisa, quam Tirij à rubro profecti mare occupantes in lingua sua Gades, id est, septam nominaverunt, pro eo quòd circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmæ, cuius gummi infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit.

Fortunatæ insulæ vocabulo suo significant omnia ferè bona, quasi felices & beatæ fructuum vbertate. * Sua enim aptè natura preciosarum poma sylvarum parturiunt. Fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur. Ad herbarum vicem messis & olus vulgò est. Vnde gentilium error & secularia carmina poetarum propter soli fœcunditatem easdem esse paradisum putaverunt. Sitæ sunt autem in Oceano contra levam Mauritaniæ occiduo proximæ, & inter se interiecto mari discretæ.

* Suapte enim

Gorgodes insulæ Oceani obversæ promontorio quod vocatur * Hespuceras, quas incoluerũt Gorgones fœminæ aliti pernicitate, hirsuto & aspero corpore, & ex ijs insulæ cognominatæ. Distant autem continenti tria bidui navigatione.

* Plin. Hesperiõ ceras

Hesperidum insulæ vocatæ à civitate Hesperide, quæ fuit in fine Mauritaniæ. Sunt enim vltra Gorgones sitæ sub Athlanteum littus in intimis maris finibus, in quarum hortis fingunt fabulæ draconem pervigilem aurea mala servantem. Fertur ibi esse maris æstuarium adeò sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul lapsus angueos imitetur.

Chryse & Argire insulæ in Indico Oceano sitæ, adeo fœcundæ copia metallorum, vt plerique eas auream superficiem & argenteam habere prodiderint, vnde & vocabula sortitæ sunt.

Taprobana insula Indiæ subiacens ad Eurũ, ex quo Oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque millibus passuum, in latitudine sexcentis xxv millibus stadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gemmis. Pars eius bestijs & elephantis repleta est: partem verò homines tenent. In hac insula dicunt in vno anno duas esse æstates & duas hyemes, & bis locum vernare floribus.

Telos insula est Indiæ, ferens omni tempore folia. Hucvsque insulæ Oceani.

Item insulæ quæ ab Hellosponto vsq; ad Gades in mari magno constitutæ sunt.

Cyprus insula à civitate Cypro quę in ea est, nomen accepit: ipsa est & Paphos Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam diuitijs, & maximè æris. Ibi enim prima huius metalli inventio & vtilitas fuit.

Creta insula Græciæ pars est iungens contra Peloponnensem. Hæc primùm à temperie cœli Macaronesum sive μακάρων νῆσος appellata est: deinde Creta dicta à Crete quodam indigena, quem aiunt vnum Cretarum fuisse à quibus Iupiter ibi abscõditus est enutritus. Est autem insula Græciæ inter ortum & occasum longissimo tractu porrecta, à septentrione Gręciæ ęstibus, ab Austro Ægyptijs vndis perfusa. Fuit autem quondam centum vrbibus nobilis, vnde & hæc Hecatompolis dicta est. Prima etiam hæc insula remis & sagittis claruit. prima literis iura * finxit: equestres turmas docuit. Studium musicum ab Idæis dactilis in ea ceptum: capris copiosa, cervis eget, lupos & vulpes aliaque ferarum noxia nusquam gignit, serpens ibi nullus, & noctua nulla, & si inveniatur statim moritur. Larga est autem vitibus & arboribus. Dyctamnus herba in Creta nascitur & Alimus, quæ admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem venenatos gignit & lapidem qui Idæus dactylus dicitur.

* fixit

Abydos insula in Europa super Hellespontum posita, angustior & periculoso mari separata & ἄβυδος Græcè dicta, quòd introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus fecit, & in Græciam transijt.

Coos insula adiacens provinciæ Atticæ, in qua Hippocrates medicus natus est, quæ vt Varro testis est, arte lanificij prima in ornamen to fœminarum inclaruit.

Cyclades insulæ antiquitus Græciæ fuerunt quas inde Cyclades autumnãt dictas, quòd licet spacijs

ſpacijs longioribus à Delo proiectæ, in orbem tamen circa Delum ſitæ ſint. Nam orbem κύκλον Græci loquuntur. Quidam verò, non quòd in orbem digeſtæ, ſed propter ſcopulos, qui circa eandem ſunt, dictas putant Cyclades. Hæ in Helleſponto inter Ægeum &* Malelum mare conſtitutæ circundàtur etiam pelago Mirteo. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tendentes à Septĕtrione in meridiem millia quingenta: ab oriente in occaſum millia ducenta: metropolis earum Rhodus.

* Matheæ

Delos inſula in medio Cycladum ſita. Et dicta Delos fertur, quòd poſt diluvium quod Ogygij temporibus notatur, cùm orbem multis menſibus continua nox inumbraſſet, ante omnes terras radijs Solis illuminata eſt, ſortitaque ex eo nomen, quòd prima manifeſtata ſit viſibus. Nam δῆλον Græci manifeſtum dicunt. Ipſa eſt & Ortygia, eò quòd primùm ibi viſæ ſunt coturnices aves, quas Græci ὄρτυγας vocant. In hac inſula Latona enixa eſt Apollinem & Dianam. Delos autem & civitas dicitur & inſula.

Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua roſæ capitolium dicitur eſſe inventum, dum ibi civitas conderetur: ex quo & vrbs & inſula Rhodos eſt appellata. In hac vrbe Solis Coloſſus fuit æreus lxx cubitorum altitudine. Fuerunt & alij centum numero in eadem inſula Coloſſi minores.

Tenedos vna ex Cycladibus ad ſeptentrionem ſita, in qua olim civitas à Tene quodă condita eſt. Vnde nomen vrbis illius, vel potius inſulæ fuit. Nam Tenes iſte infamatus, vel quòd cum noverca ſua concubuiſſet, fugiens in hanc inſulam, vacuam cultoribus obtinuit. Vnde & Tenedos inſula dicta eſt: ſic Cicero, *Tenen ipſum, cuius ex nomine Tenedos nominatur.*

Carpathos vna ex Cycladibus à meridie poſita contra Ægyptŭ, à qua Carpathium mare appellatŭ eſt vocata propter celerĕ fructuum maturitatem. Eſt enim inter Ægyptum & Rhodŭ. Ex hac inſula dicuntur & Carpaſiæ naves magnæ & ſpacioſæ.

Citherea inſula vna ex Cycladibus à parte occidua ſita: cuius Porphyris antea nomen fuit. Citherea autem vocata, quòd ibi Venus orta ſit.

Icaria inſula vna de Cycladibus, quæ Icario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Miconium procurrentibus ſaxis inhoſpitalis eſt, & nullis finibus portuoſa. Dicitur autem Icarum Cretenſem ibi naufragio interijſſe, & de exitu hominis impoſitum nomen loco.

Naxos inſula à Dioniſio dicta, quaſi Dionaxos, quòd fertilitate vitium vincat cæteras: eſt autem à Delo novemdecim millia paſſuum ſeparata, ex qua olim Iouis fertur adverſus Titanas fuiſſe profectus.

Melos ex numero Cycladum, vna omnium inſularum rotundiſsima, vnde & nuncupata.

Hiſtoria dicit ex Iaſone natum fuiſſe Philomelum & Plutum: ex Philomelo Pareantum genitum: qui de ſuo nomine Paron inſulam & oppidum appellavit. prius autem Minoia, deinde Paros dicta. De qua Virgilius:

—Niveumque Paron.

Gignit enim marmor candidiſsimŭ, quod Parium dicunt. Mittit & Sardan lapidem marmoribus quidem præſtantiorem, & inter gemmas viliſsimum.

Chios inſula Syra lingua appellatur, eò quòd ibi maſtix gignitur. Syri enim maſticem Cio vocant.

Samos inſula eſt mari Ægeo, vbi nata eſt Iuno: ex qua fuit Sibylla Samia, & Pythagoras Samius, à quo philoſophiæ nomen inventum eſt. in hac inſula reperta prius fictilia vaſa traduntur. Vnde & vaſa Samia appellata ſunt.

Sicilia à Sicano rege Sicania cognominata eſt: deinde à Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα, id eſt, promontoria, Pelorum, Pachinum, & Lilibæum. Trinacria enim Græcum eſt, quod Latinè, triquetra dicitur, quaſi in tres quadras diviſa. hęc ab Italia exiguo freto diſcreta, Africum mare proſpectans, terris frugifera, auro abundans: cavernis tamen & fiſtulis penetrabilis, ventiſque & ſulphure plena. Vnde & ibi Æthnæ montis extant incendia: in cuius freto Scilla eſt & Charibdis, quibus navigia aut abſorbĕtur aut colliduntur. Fuit autem quondam patria Cyclopum, & poſtea nutrix tyrannorum, frugum fertilis, ac primùm terris omnibus commiſsis ſeminibus aratro proſciſſa. Principem vrbium Syracuſas habet: fontem Aretuſam, & Alphæum fluvium magnorŭ generatorem equorum. In ea inſula primùm eſt inventa comœdia. Achaten lapidem ipſa primùm ex Achate flumine edidit. Parturit & mare eius corallum: gignit & ſales Agrigentinos in igne ſolubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur ſtadiorum trium millium. Saluſtius autĕ dicit Italię coniunctam Siciliam fuiſſe: ſed mediŭ ſpacium impetu maris diviſum & per anguſtiam ſciſſum.

Tapſum inſula, ſtadijs decem à Sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupata. de qua Virgilius:

—Tapſumque iacentem.

Æoliæ inſulæ Siciliæ, appellatæ ab Æolo Hippotæ filio: quem poetæ finxerunt regem fuiſſe ventorum: ſed vt Varro dicit, rector fuit iſtarum inſularum: & quia ex earum nebulis & fumo futuros prædicebat flatus ventorum, ab imperitis viſus eſt ventos ſua poteſtate retinuiſſe. Eędem inſulæ & Vulcaniæ vocantur, quòd & ipſæ ſicut Æthna ardeant. Sunt autem novem habentes propria nomina: quarum primam Liparus quidam Liparen vocavit, qui etiam ante Æolum rexit. Altera Hiera vocatur, quòd ſit collibus eminentiſsimis: reliquæ verò, id eſt, Strongyle, Didyme, Ericuſa, Phenicuſa, Evonymos, Ericodes, Phæcicodes: quæ quoniam nocte ardent, Æoliæ ſive Vulcaniæ

P 3

dicuntur. Ex ijs quædam ab initio non fuerunt, quædam postea mari editæ vsque nunc permanent.

Stœchades insulæ Massiliensium sexaginta millium spacio à continenti in fronte Narbonensis provinciæ, quà Rhodanus fluvius in mare exit. Dictæ autem Græcè Stœchades, quasi opere in ordinem sint positæ.

Sardis Hercule procreatus cum magna multitudine à Lybia profectus Sardiniam occupavit, & ex suo vocabulo insulę nomen dedit. Hęc in Africo mari facie vestigij humani, in oriente quàm occidēte latior prominet: fermè paribus lateribus, quæ in meridiem & septentrionē vertunt: ex quo ante commercium à navigantibus Gręcorū ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudine millia cxl, latitudine xl. In ea neq; serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantùm, animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum ibi quoque non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos & poetas memorata, apiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes: furibus cæcitatem, si sacramento dato oculos *aquæ eius tetigerint.

* aquis

Corsicæ insulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quędam Corsa nomine Ligus mulier, cùm taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret: cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris digredientem vsque ad insulam navigio prosecuta est. Cuius regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. Hæc autem insula Græcè κύρνη dicitur, à Cyrno Herculis filio habitata, de qua Virgilius: —*Cyrnia Taxos*.

Dividitur autem à Sardinia xx millium freto, cincta Ligustici æquoris sinu ad prospectum Italiæ. Est autem multis promontorijs angulosa, gignens lætissima pabula & lapidem, quem Catochiten Græci vocant.

* Ebosus. al. Ebyssus. Plinius, Ebusus

*Ebolus insula Hispaniæ dicta, quòd à zonis non procul sit, quasi ebozos. Nam lxx stadijs ab ea distat. cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubraria, quæ referta est anguibus.

Baleares insulę Hispaniæ duę sunt, Aphrosiades, & Gymnasides, maior & minor. Vnde & eas vulgus Maioricam & Minoricam nuncupant. In ijs primùm insulis inventa est funda qua lapides emittuntur, vnde & Baleares dictæ: βάλλειν enim Græcè emittere dicitur: vnde & ballista quasi missa, & fundibulum. Virgilius:

—*Balearis verbere fundæ*.

De Promontorijs. CAP. VII.

Commune est insulis, vt promineant. Inde & loca earum promontoria dicuntur. Sic Salustius de Sardinia: *In Oriente latior prominet quàm in Occidente*.

Sigæum promontorium Asiæ, vbi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigæum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio à Laomedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, & inde contra Troiam cum silentio venit, quod dicitur σιγή.

Maleum promontorium Græciæ, quod intrat mare, & per millia quinquaginta protenditur, vbi vnda ita sæva est, vt prosequi navigantes videatur. Hoc autem promontorium à Maleo rege Argivorum nomen accepit.

Pelorum promontorium Siciliæ respiciens ad Aquilonem, secundum Salustium dictum à gubernatore Hannibalis illic sepulto.

Pachinum promontorium Siciliæ, Austrum spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam παχὺς est pinguis & crassus: Austro enim perflatur.

Lilibæum promontorium Siciliæ, Solis occasum intendens: vocatum ab eiusdem nomine civitatis, quæ ibi est sita.

Borio promontorium Numidiæ vocatum, eò quòd Aquilonem intendat. Hoc* Hippone regium postea dictum, pro eo quòd sit æquore interruptum.

* Hipporegium, & ita Plinius.

Calpis Hispaniæ promontorium.

De cæteris terræ vocabulis. CAP. VIII.

Montes sunt tumores terrarum altissimi dicti, quòd sint eminentes. Quidam autem proprijs ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt qui opinione maximi celebrantur.

Mons Caucasus ab India vsq; ad Taurū porrectus, pro gentium & linguarū varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur. Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem: propter nivium candorem Caucasus nuncupatur. Nam orientali lingua Caucasum significat candidū: id est, nivibus densissimis candidantem. Vnde & eum Scithæ qui eidem monti iunguntur, Casim vocaverunt. *Casim enim apud eos candor sive nix dicitur.

* Croan

Mons Taurus à plerisq; idem vocatur qui & Caucasus.

Libanus mons Phœnicum altissimus, cuius meminerunt prophetæ: dictus à thure, quia ibi colligitur. cuius ea pars quæ est super eum ad orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est, contra Libanum.

Ararath mons Armeniæ in quo arcam historiæ post diluvium resedisse testantur. Vnde & vsque hodie ibidem lignorum eius videntur vestigia.

Acroceraunij montes propter altitudinem & fulminum iactus vocati sunt. Græcè enim κέραυνος fulmen dicitur. Sunt autem inter Armeniam & Iberiam, incipientes à portis Caspijs vsque ad fontem Tigridis fluvij.

Hyper-

Hyperborei môtes Scythię dicti, quòd supra, id est vltra eos flat Boreas.

Riphæi montes in capite Germaniæ sunt à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ. Græcè impetus & ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.

Olympus mons Macedoniæ nimium pręcelsus, ita vt sub illo nubes esse dicantur. De quo Virgilius,

—*Nubes excessit Olympus.*

Dict9 aut Olymp9, quasi ὅλος λαμπρὸς, id est quasi cœlū. Hic mons Macedoniā diuidit à Thracia.

Athos mons Macedonię, & ipse altior nubibus, tantoq; sublimis, vt in Lemnum vmbra eius pertêdat, quę ab eo lxxvj. millib9 separatur.

Parnasus mons est Thessaliæ: iuxta Bœotiā, qui gemino vertice est erectus in cœlum. Hic in duo finditur iuga Cirra & Nisa. vnde & nūcupatus, eo quòd in singulis iugis colebâtur Apollo & Liber. Hæc iuga à duobus fratribus Cithęron & Helicon appellantur. Nā Helicon dictus ab Helicone fratre Cithæronis.

Itē Ceraunij sunt môtes Epiri, à crebris dicti fulminibus. Græcè enim fulmē κέραυνος dicitur.

Apenninus mons appellatus, quasi alpes *Pœninæ: quia Hannibal veniēs ad Italiā easdē alpes aperuit, vnde & Virgilius, [al. peninæ.]

Alpes immittit apertas.

Has enim Hannibal post bella Hispaniæ aceto rupit. Iuuenalis. *Et montem rupit aceto.* Et inde loca ipsa quæ rupit Apēninæ alpes vocâtur.

Mons Aethna ex igne & sulphure dictus: vnde & Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte qua Eurus & Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris, & vsq; ad mare deductas: quæ speluncæ recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex sulphure; vnde fit quòd videtur incendium.

Pireneus & ipse à crebris fulminum ignibus nuncupatus. Græcè enim ignis πῦρ vocatur. Iste est qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet.

Solurius à singularitate dicitur, quòd omnibus Hispaniæ montibus solus altior videatur, siue quòd oriente sole antè radius eius in eo quàm ipse cernatur.

Calpes mons in vltimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis finem esse dicunt, de quo Lucanus,

Hesperiam Calpem, summumq; impleuit Athlantē.

Athlas Promethei frater fuit & rex Africæ, à quo astrologiæ artem, prius dicunt excogitatā. ideoq; dictus est sustinuisse cœlum. Ob eruditionem igitur eius disciplinæ & scientiam cœli nomen eius in montem Africæ deriuatum est: qui nunc Athlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cœli machinam atq; astra sustentare videtur.

Alpes autem propriè montes Galliæ sunt de quibus Virgilius,

Aerias alpes. Et dicendo aerias, verbum expressit à verbo. Nam Gallorum lingua alpes môtes alti vocantur. Hæ sunt enim quæ Italiæ murorum exhibent vicem.

Colles sunt præminentiora iuga montium, quasi colla.

Iuga autem montium ex eo appellata sunt: quòd propinquitate sui iungantur.

Tumulus est mons breuis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, vbi nulla memoria est.

Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. Hinc & côualles, depressa loca terrarum inter montes.

Campus est terrarū planities. Dictus autem campus quòd breuis sit pedibus, nec erectus vt montes: sed patens & spatio suo porrectus & iacens. vnde & Græcè πεδίον dicitur. Sumpsit autem nomen ex Græca etymologia. χαμαὶ enim Græci humi dicunt.

Solum est omne quod sustinet, à soliditate dictum scilicet, vnde & de mari Virgilius ait,

Subtrahiturq; solum.

Saltus sunt vasta & siluestria loca, vbi arbores exiliunt in altum.

Fauces sunt angustorum locorū aditus inter *arduos montes loca angusta & breuia, dicta à faucium similitudine, quasi foces. [al. duos montes locata.]

Confrages loca in qua vndiq; venti currunt, ac saxa frangunt: vt Neuius ait,

In montes vbi venti frangebant locum.

Scabra sunt loca situ aspera, Vnde & scabies dicitur, à corporis asperitate.

Lustra obscura latibula ferarū & luporū cubilia sunt, vnde & lupanaria lustra dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum lustrantur.

Lucus est locus densis arboribus septus, soli lucem detrahens. Potest & à collucēdo crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionē Gentilium cultumq; fiebant.

Deserta vocata, quia nō serūtur, & ideo quasi deseruntur: vt sunt loca siluarū & montiū, côtraria vberrimarū terrarū quæ sūt vberrimę glebę.

Deuia sunt loca secreta & abdita, quasi extra viā. Ipsa sunt & inuia. Inde & auiaria secreta loca, & à via remota: aut tantum adibilia auibus. Vnde est illud.

Inculta rubent auiaria baccis.

Amœna loca Varro dicta ait: eo quòd solum amorē pręstēt, & ad se amāda alliciant. Verrius Flaccus, quòd sine munere sunt, nec quicquā in his officij, quasi amunia, hoc est sine fructu, vnde nullus fructus exsoluitur. Inde etiam nihil præstantes, immunes vocantur.

Aprica loca quę sole gaudent quasi ἄνευ φρίκης, id est, sine frigore: siue quòd sint aperto cœlo.

Opaca verò loca quasi operta cœlo, aprico contraria.

Lubricum dici constat locum ab eo quòd ibi quis labitur: & lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur.

Aestiua sunt loca vmbrosa, quibus per æstatē vitant pecora solis ardorem. Statius,

Et vmbrosi patuere æstiua Licæi.

Naualia sunt loca vbi naues fabricâtur. Hoc & textrinum vocatur.

Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, vbi hiberna opponere solent. Et portus dictus à deportandis commercijs. Hunc veteres à baiulādis mercibus baias vocabant, illā declinatione à baia baias, vt à familia familias.

Littus est terra aquę & mari vicina. Et dictū litus, quia fluctu eliditur, vel quod aqua alluitur. Cicero in Topicis, *Litus est quod fluctus allidit.*

Circumluuium locus quē aqua circumluit. Alluuium consumptio riparum ex aquis.

Margo est pars cuiuslibet loci, vtputa maris, vnde & nomen accepit.

Maritima quasi maris intima.

Ostia ab ingressu & exitu fluminis dicta in mari.

Continens perpetua terra, nec vllo mari discreta: quem Græci ἤπειρον vocant.

De inferioribus terræ. CAP. IX.

Specus est fossa sub terra quæ prospici potest. σπήλαια Græcè, spelunca Latinè.

Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quē Gręci χαρώνεια appellant, vel Acherontea. Etiam Varro spiraculum dicit huiuscemodi locum, & spiracula ex eo dicuntur loca: qua terra spiritum edit.

al. iactus. Hiatus præruptio terræ profunda, quasi hiatus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata à feris, quarū auiditas oris adapertione monstratur.

Profundū propriè, quasi cuius porro sit fundus. Abusiuè autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur. vt,

Maria ac terras cœlumq; profundum,

Baratrum nimiæ altitudinis nomen est, & dictum baratrum quasi vorago atra, scilicet à profunditate.

Erebus inferorum profunditas atque processus.

Styx ἀπὸ τῆς στυγνότητος, idest à tristitia dicta, eo quòd tristes faciat, vel quòd tristitiam gignat.

10 Cocytus locus inferi. Cocytus autem nomē accepit Gręca interpretatiōe, à luctu & gemitu.

Tartarus vel quia illic omnia turbata sunt ἀπὸ τοῦ ταράττειν, vel, quod verius, ἀπὸ τῆς τρήξεως, idest à timore frigoris qđ est algere, scilicet quia luce soleq; caret. Nam neq; illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur: neq; flatus qui eiusdem motibus incitantur, sed perpetuus stupor. ταρταρίζειν enim horrere & tremere apud Græcos legitur. *Illic enim erit fletus & stridor dentium.*

Gehenna est locus ignis & sulphuris, quem putant ita nominatum à valle idolis consecrata, quæ est iuxta murum Hierusalem, repleta olim 20 cadaueribus mortuorum. Ibi enim Hebræi filios suos immolabant dęmonibus, & appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo supplicij locus vbi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse gehennam & ignis & frigoris in Iob legimus.

Inferus appellatur eo quòd infra sit. Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristio- 30 ra, vnde & in Græca lingua origo nominis quo appellabatur inferus: ex eo quòd nihil suaue habeat, resonare perhibetur: Sicut autem cor animalis in medio eius est, ita & infernus in medio terræ esse perhibetur. Vnde & in Euāgelio legimus, *In corde terræ*. Philosophi autem dicunt quòd inferi pro eò dicantur, quòd animę hinc illinc ferantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XV.

CAPITA LIBRI QVINTIDECIMI.

De ciuitatibus. CAP. I.

De authoribus conditarũ vrbium plerumque dissensio inuenitur: adeò vt nec vrbis quidẽ Romæ origo diligenter possit agnosci. Nã Salustius dicit:

Vrbem Romam sicuti ego accepi condidere atque habitauere in initio Troiani, & cum ijs Aborigines.

Alij dicunt ab Euandro, secundum quod Virgilius dicit,

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alij à Romulo, vt Ennius.

His nata auspicijs illa inclita Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio nõ apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec cõmentatores varia dicentes imperitè condẽnare debemus, quia antiquitas ipsa creauit errorem. Sanè quasdam de quibus aut sanctæ scripturæ, aut historiæ gentium certam originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet.

Primus ante diluuium Cain ciuitatẽ Enoch ex nomine filij sui in India condidit: quam vrbẽ sola multitudine suæ posteritatis impleuit.

Primus post diluuiũ Nembroth gigas Babilonẽ vrbẽ Mesopotamiæ fundauit. Hanc Semiramis regina Assiriorum ampliauit, murumq́; vrbis bitumine & cocto latere fecit. Vocabulũ autẽ sumpsit à cõfusione: eo quòd ibi cõfusę sint atq; permixtę linguę ædificantium turrim.

Iudæi asserunt Sem filiũ Noe, quẽ dicũt Melchisedech, primũ post diluuiũ in Syria cõdidisse vrbẽ Salẽ: in qua regnũ fuit eiusdẽ Melchisedech. Hãc postea tenuerunt Iebusæi: ex quibus & sortita est vocabulum Iebus: sicq; duobus nominibus copulatis, Iebus & Salẽ, vocata est Hierusalem, quæ postea à Salomone Hierosolyma quasi Ierosolomonia dicta est. Hæc & corruptè à poetis Solima nũcupata est, & postea ab Ælio Adriano Elia vocitata est. Inde ipsa est & Sion, quæ Hebraicè speculatio interpretatur, eo quòd in sublimi cõstructa sit, & de lõge venientia contempletur. Hierusalem autẽ pacifica in nostro sermone transfertur.

Oppida nobilia, qui vel quæ constituerunt.

Dyonisius, qui & Liber pater, cum Indiam victor perambulasset, Nisam vrbem ex suo nomine iuxta Indum fluuium condidit, & quinquaginta millibus hominum impleuit.

Medus autem Egęi filius Mediam cõstruxit. vnde & regio eius Mediæ nomen sortita est.

Parsipolim vrbẽ caput Persici regni Perseus * Adiæ filius condidit famosissimam confertissimamq́; opibus, à quo & Persida dicta est. (al. Andiæ)

Ctesiphontem quoq; Parthi apud Parthiam condiderũt, in æmulationem Babylonię vrbis.

Susis oppidum Persidæ aiunt Memnonis fratrem constituisse. Dictum autẽ Susis quod immineat Susę fluuio. Ibi est regia Cyri, lapide candido & vario cũ columnis aureis, & lacunaribus gemmisq; distincta, continens etiã simulacrum cœli, stellis micantibus pręsignatũ, & cætera humanis mentibus incredibilia.

Bactrum oppidum Bactriani condiderũt ex proprio amne illud cognominãtes, qui Bactrus vocatur.

Carra ciuitas Mesopotamię trans Edissam condita à Parthis, vbi quondam Romanus est cęsus exercitus, & Crassus dux captus.

Edissam vrbem Mesopotamiæ cõdidit Nembroth filius Chus postquã de Babylone migrauit, in qua & regnauit, quæ antè Iare cognominata est. Ipse construxit & * Calamie quæ postea verso nomine à Seleuco rege dicta est Seleucia. (al. Calamos.)

Philadelphiam vrbem Arabiæ condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filij Loth.

Seleucus vnus ex pueris Alexandri post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis vrbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam

nuncupauit, & Syrię caput instituit. Ipse quoq; Laodiciã & Seleuciam: ipse Apamiam & Edissam vrbem construxit.

Damascus Syrię condita & nuncupata à Damasco dispensatore Abrahæ filio. Hæc antea in omni Syria tenuit principatum. Necdum enim efflorebant ibi Antiochia, Laodicia, & Apamia: quas vrbes post Alexandrũ constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi hæredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac.

Gazam oppidum Palęstinæ cõdiderũt Eueï, in qua habitauerũt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza, eo quòd ibi Cambises rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Aegyptijs intulisset. Persarũ enim lingua thesaurus Gaza nominatur.

Philistim vrbem condiderunt Allophili: ipsã est Ascalon, de qua superius memorauimus: nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cain & filius Mesrain.

Dor vrbs fuit quondam potẽtissima, & versa vice Stratonis turris: postea ab Herode rege Iudeæ in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea nuncupata. In qua Cornelij domũ Christi vidit ecclesia, & Philippi ędiculas, & cubiculũ quatuor virginum prophetarum.

Ioppe oppidum Palestinę maritimum. idem Palestini ędificauerunt, vbi saxum ostenditur, quod vinculorum Andromedę adhuc vestigia retinet: cuius beluæ forma eminentior elephantis fuit.

Iericho à Iebusęis condita traditur: à quibus & nomen traxisse perhibetur. hanc subuertit Iesus. Post quam instruxit aliam Ozam de Bethel ex tribu Effraim. Sed & hæc eo tẽpore quo Hierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta atq; destructa est. post quam tertia ędificata est vrbs, quæ vsque hodie permanet.

Sichem Samariæ vrbẽ, quæ Latinè & Græcè Sicima vocatur, ædificauit Emor, appellauitq; eã nomine Sichem filij sui. Ipsa est nunc Neopolis ciuitas Samaritanorum.

Bethel vrbem Samariæ cõdiderunt Iebusęi: quæ prius vocabatur Luza, sed postquam dormiens ibi Iacob vidit scalam innitentem cœlo & dixit, *Verè hæc domus Dei est & porta cœli:* hac ex causa nomen locus accepit Bethel: idest domus Dei. Quando autem ibi ab Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethauen, idest domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei.

Bethleem Iuda ciuitas Dauid, quæ mundi genuit saluatorem, à Iebusęis condita fertur, & vocata primùm Effrata. Quando autem Iacob ibi pecora sua pauit, eidem loco Bethleem nomen quodam vaticinio futuro imposuit, quod domus panis interpretatur, propter eum panẽ qui ibi de cœlo descendit.

Ebron ciuitas Iudæę, quæ quondam vocabatur Arbe, condita est à gigantibus ante septem annos quàm ab eis Tanis vrbs Aegypti condere tur. Ipsa est Arbe à numero ita vocata, quòd ibi tres patriarchę sepulti sunt, & quartus Adam. Ipsa est & Mambre vocata: ex vno amico Abrahæ.

Samariam à qua omnis regio quæ circa eam fuit nomẽ accepit, Sennacherib rex Assiriorũ construxit, vocauitq; Samariam, idest custodiã, quã quando Israel transtulit, ibi cõstituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coæquauit. 10 Quam postea Herodes à fundamentis instaurans, in honorem Augusti, Augustam id est Sebastiam Græco sermone vocauit. Ibi siti sunt Helisæus & Abdias Prophetæ, & quo maior inter natos mulierum non fuit Baptista Ioannes.

Tiberiadem verò Herodes alius in Iudæa in nomine Tiberij Cæsaris condidit.

Tirus vrbs Phœnicum condita à Phœnicibus fuit. Hæc est ciuitas, ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tin- 20 guitur. Vnde & Tiria dicitur nobilis purpura.

Phœnices à Rubro mari profecti, Sidonẽ vrbem opulentissimam condiderunt: quã à piscium copia Sidon appellauerunt. Nam piscẽ Phœnices Sidon vocant. Ipsi etiã Tirũ in Syria: ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim, aliasque vrbes in ora maritima cõdiderunt. Ipsi Thebas in Bœotia duce Cathmo: ipsi postremò in vltima orbis tendentes vrbem in oceano condiderunt, eamq; lingua sua Gades nominauerunt. 30 Nam mos erat antiquus Phœnicum gentis, cũ multis simul mercandi causa à domo proficisci, & cum incolarum animos commercio rerum ijs antè incognitarũ sibi conciliassent: loca quę condendis vrbibus idonea videbantur, capere. Ex ijs profecta & Dido in littus Africæ vrbẽ cõdidit, & Carthadam nominauit, quòd Phœnica lingua exprimit ciuitatem nouam. mox sermone verso Cartago est dicta. hanc Scipio deleuit. Quæ autem nunc est, postea à Romanis est con- 40 dita. Cartago autem antea Birsa, postea Tirus dicta est, deinde Cartago.

Memphim ciuitatem Aegypti ędificauit Epaphus Iouis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Hæc est vrbs in qua carta nascitur, vbi etiam optimi mathematici fuerunt. Nam hanc vrbem magicis artibus deditam, pristini vsq; ad præsens tempus vestigia erroris ostendunt.

Tanis Metropolis Aegypti, vbi Pharao fuit, & Moyses cuncta signa fecit, quæ in Exodo scri- 50 buntur, Hanc construxisse perhibẽtur Titanes, id est gigãtes, & ex suo nomine nuncupauerũt.

Heliopolis vrbs Aegypti, quę Latinè interpretatur solis ciuitas, sicut lxx. interpretes arbitrãtur. Aedificata est autem à filijs Israel, in qua Phutifares sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel.

Vrbem Alexandrinam condidit Alexander magnus, cuius & nomen detinet. Hanc enim idẽ in terminis regionis Africæ & Aegypti con- 60 stituit, & caput esse regionis Aegypti iussit. Interiacet autem inter Aegyptum & mare: quasi claustrum, importuosa. Hæc est vrbs Aegypti, postea

postea versa in Alexandriam.

Thebas Aegyptias condidit Cathmus; quæ inter Aegyptias vrbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas commercia Arabes vndiq; subuehunt. Hinc regio Aegypti Thebais dicta est. Thebæ autem & Bœotiæ sunt & Aegyptiæ, vno tamen auctore sunt conditę.

Ptolemais & Berenice à regibus Aegyptijs nominatę, à quibus & ædificatę fuerunt.

Cæsaream Cappadocię Philippus in honorē Cæsaris ædificauit.

Tarsum Ciliciæ Danaes proles Perseus ædificauit: de qua ciuitate Paulus Apostolus, *Natus* inquit, *Tarso Ciliciæ*. Quidam etiam locus Indię Tarsus vocatur.

Seleuciam Isauriæ condidit Seleucus: qui & Antiochiam.

Ilus autem Apollinis filius in Phrygia Ilium condidit.

Amazones Ephesum in Asia construxerunt.

Theseus verò Smirnam construxit, quæ Homero poetę patria extitit, & Smirna vocata, quòd eius campos Ermus fluuius secat.

Dioscoriam Colchorum vrbem Amphitus & Circius aurigę Castoris & Pollucis fabricauerunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nā Castor & Pollux Græcè διόσκυροι appellātur.

Nicomedia à Nicomedo rege Bithinię ædificata est.

Bithinia condita à Phœnice, quę primum Mirandina vocabatur.

Constantinopolim vrbē Thracię Constantinus ex nomine suo instituit, solam Romæ meritis & potentia adęquatam. Hæc condita primū à * Pausina rege Spartanorum, & vocata Bizātium, vel quod tātum pateat inter Adriaticum mare & Propontidem, vel quod sit receptaculū terrę marisq; copijs. Vnde & eā Constantinus aptissimam condere iudicauit, vt receptaculum sibi terra mariq; fieret. Vnde & nūc Romani imperij sedes & totius caput est orientis: sicut & Roma occidentis.

al. Pausima.

Epirus Thraciæ condita est à Pyrrho & cognominata.

Athenas in Hellade Cecrops condidit, & ex suo nomine Cecropiā nominauit: hanc Amphion qui in Gręcia tertius post Cecropē regnauit, Mineruę sacrauit, & nomen ciuitati Athenas dedit. Nam Minerua Græcè Ἀθήνη dicitur. Vnde & Mineruam Græci inuentricem multarum artium asserunt, quia & literæ & artes diuersorum studiorum, & ipsa Philosophia veluti templum Athenas habuerunt.

Corinthum in Achaia condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Gręci Corintheam vocant, hoc est administrationem reipublicæ.

Thebas hoc Bœotiæ Cathmus veniens à Phœnicibus condidit, Thebis Aegyptijs prius ab eo constructis.

Mycenas Lacedæmonia condita à Lacedæmone Semele filio.

Sparta à Sparto filio Phoronei vocata: qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam, quam & Lacedęmoniam ciuitatē, atq; inde Lacedæmonios Spartanos dici.

Achaia ab Achæo constructa.

Pelops qui apud Argos regnauit, Peloponensem vrbem condidit.

Cecrops in insula Rhodo, Rhodū ædificauit.

Carpatus Coum.

Acos Tifonis filius, Paphum.

Angæus Licurgi filius, Samum.

Dardanus autem condidit Dardaniam.

Thessalonicam Thessalus Græci filius ędificauit; in qua etiam regnauit.

Brundisium construxerunt Græci. Brundisium autem dictum est Græcè, quòd brunda caput cerui dicatur: sic est enim vt & cornua videantur: & caput & lingua in positione ipsius ciuitatis.

In Italia autem à Iano Ianiculum: à Saturno Saturnia atq; Latium cōditum, eo quòd ibi fugiens latuisset, cognominatum.

Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat.

Aeneas autem post excidium Troiæ in eandem Italiam veniens, ab vxoris nomine Lauiniam condidit.

Ascanius verò relicto Lauinię nouercæ suæ regno, Albam longam ædificauit. Alba autem vocata propter colorem * suis, longa, quia longum oppidum est, iuxta prolixitatem collis in quo positum est. Ex hac etiam vrbe reges Albanorum appellari cæperunt.

al. suis

Capuam Capis Siluius rex Albanorum construxit, appellatam nomine conditoris, licet & sint qui dicāt à capacitate eam capuam dictam, quòd eius terra omnem vitæ fructum capiat: alij, à locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput vrbium Campaniæ, inter tres maximas Romam, Cartaginemq; numerata: ex qua & prouincia Italię Campania dicta est.

Romulus cum interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum constituisset, in eum locum vbi nunc Roma est deuenit: ibique sedes posuit, mœnia construxit, vrbemq; ex nomine suo Romam vocauit. Hanc autem antè Euänder dicitur condidisse, vt est illud.

Tunc pater Euander Romanæ conditor arcis.

Ancus Martius ex filia Numæ Pōpilij natus, hic vrbem in exitu Tiberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellauit.

Galli quidam intestina discordia & assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes nouas quærentes Italiam profecti sunt: sedibusq; proprijs Tuscis expulsis, Mediolanum atque alias vrbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum, ab eo quòd ibi sus in medio * lanea perhibetur inuenta.

** media lanea.*

Historijs placet à Mesappo Græco Mesapię datam originem, versa post modum in nomen Calabriæ, quā in exordio * Oenotri frater Peucetius Peucetiam nominauerat.

al. Enotri.

Manto Tiresię filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse. Est autem in Venetia quæ Gallia Cisalpina dicitur. Et Mãtua dicta, quòd manes tuetur.

Parthenopia à Parthenope virgine quadam illic sepulta, Parthenopia appellata: quòd oppidum postea Augustus Neapolim esse maluit.

Ad promontorium Leucaten in quo actu apollinis templũ fuit, bellum Augustus contra Antonium gessit. Quo victo, vrbem in Actiaco sinu condidit: quam à victoria Nicopolim appellauit.

Palantus Partheniorum dux Parthenios constituit.

Taras Neptuni filius fuit, à quo Tarentum ciuitas & condita & appellata est.

Cum Cyrus maritimas vrbes Græciæ occuparet, & Phocenses ab eo expugnati omnibus angustijs premerentur, iurauerunt vt profugerẽt quàm longissimè ab imperio Persarum, vbi ne nomen quidem eorum audirent: atq; ita in vltimos Galliæ sinus nauibus profecti, armisq; se aduersus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt, & ex nomine ducis nuncupauerunt. Hos Varro trilingues esse dicit: quòd & Græcè loquantur, & Latinè & Gallicè.

Narbonam & Arelatum & Pictauium coloni proprij condiderunt.

Burdegalim appellatam ferũt, quòd Burgos Gallos primũ colonos habuerit: quibus antea cultoribus impleta est.

Terraconã in Hispania Sciplones construxerunt: ideò caput est Terraconensis prouinciæ.

Cæsaraugusta Terraconensis Hispaniæ oppidum à Cæsare Augusto & situm & nominatum, loci amœnitate & delitijs præstantius ciuitatibus Hispaniæ cunctis, atq; illustrius, florens sanctorum martirum sepulturis.

Afri sub Hannibale maritima Hispaniæ occupantes, Cartaginem Spartariam construxerunt, quæ mox à Romanis capta & colonia facta, nomen etiam prouincię dedit. Nunc autem à Gothis subuersa atque in desolutionem redacta est.

Saguntum Græci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam cõdiderunt: quam Afri postea bello impetitam deleuerunt.

Emeritam Cæsar Augustus ædificauit, postquam Lusitaniam & quasdam Oceani insulas cepit: dans ei nomen ab eo quòd ibi milites veteranos constituisset. Nam emeriti dicuntur veterani, solutiq; à militia.

Vlyssipona ab Vlysse condita & nuncupata: quo loco, sicut historiographi dicunt, cœlum à terra, & maria disiunguntur à terris.

Hispalim Cæsar Iulius condidit: quàm ex suo nomine, & Romæ vrbis vocabulo Iuliam Romulam nuncupauit.

Hispalis aũt à situ cognominata est, eo quòd in solo palustri suffixis profundo palis locata sit: ne lubrico atq; instabili fundamento caderet.

Gades oppidũ à Pœnis cõditum: qui & Carthaginem Spartariam condiderunt.

Septa oppidum, à montibus septem: qui à similitudine fratres vocati Gaditano imminent freto.

Tingis ciuitatis & Lixis Anteus auctor est, quem Hercules fertur luctę certamine superatũ interfecisse. Lix autem à Lixo flumine Mauritanię nũcupata, vbi antea regia fuit & Sala quod immineat Salę flumini.

Cæsaream Mauritanię oppidũ Iuba rex Maurorum in honorem Cæsaris Augusti condidit: quam ex eius nomine Cæsaream appellauit: sicut Herodes aliam Cæsaream in Palęstina, quæ nunc est vrbs clarissima.

Icosium Cæsariensis Mauritanię oppidum, Hercule illic transeunte, viginti à comitatu eius discedentes construxerunt. Hác ne quis imposito à se nomine priuatim gloriaretur, de condentium numero vrbi Icosio nomen est datum.

Cyrene regina fuit Lybię quæ ex suo nomine ciuitatem Cyrenem condidit: ex qua & Lybiam Cyrenensem vocauit.

De ædificijs publicis. CAP. II.

Ciuitas est hominum multitudo societatis vinculo adunata, dicta à ciuibus, idest ab ipsis incolis vrbis, ꝓ eo quòd plurimorũ cõsciscat & contineat vitas. Nam vrbs ipsa mœnia sunt: ciuitas autem non saxa, sed habitatores vocantur.

Tres autem sunt societates: familiarum, vrbium, gentium.

Vrbs vocata ab orbe, quod antiquæ ciuitates in orbe fiebant: vel ab vrbo parte aratri quo muri designabantur, vnde est illud,

Optauitq; locum regno & concludere sulco.

Locus enim futuræ ciuitatis sulco designabatur, id est aratro. Cato, *Qui vrbem*, inquit, *nouam condit, tauro & vacca aret, vbi arauerit, murum faciat: vbi portam vult esse, aratrum sustollat & portet, & portam vocet.* Ideo autem vrbs aratro circundabatur, dispari sexu iuuencorum, propter commixtionem familiarum, & imaginem ferentis, fructumq; reddentis. Vrbs autẽ aratro conditur: aratro vertitur. Vnde Oratius,

Imprimeretq; muris hostile aratrum.

Oppidum quidam ab oppositione murorũ dixerunt: alij ab opibus recondendis: eo quòd sit munitum, alij quod sit in eo conuentus habitantium, & opem det mutuam contra hostem. Nam primum homines tanquam nudi & inermes, nec cõtra beluas pręsidia habebant, nec receptacula frigoris & caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti. Tandẽ naturali solertia speluncis siluestribusq; tegumẽtis tuguria sibi & casas virgultis arundinibusq; contexuerũt, quo esset vita tutior, ne ijs qui nocere possent aditus esset. Hæc est origo oppidorum, quæ quod opem darẽt, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autẽ magnitudine & mœnibus discrepat à vico & castello & pago.

Ciuita-

Ciuitates autē aut coloniæ, aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur.

Ciuitas propriè dicitur quam non aduenę, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoq; vrbes à proprijs ciuibus cōditæ, ciuitates non coloniæ nuncupantur.

Colonia verò est quæ defectu indigenarum nouis cultoribus adimpletur. Vnde & Colonia à cultu agri est dicta.

Municipiū est quòd manente statu ciuitatis ius aliquod minoris aut maioris officij à principe impetrat. Dictum autem municipiū à munijs, id est officijs, quòd tantum munia idest tributa debita, vel munera reddant. Nam liberales & famosissimæ causæ, & quæ ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Hæc enim ad dignitatem ciuitatum pertinent.

Vici & castella & pagi ij sunt, qui nulla dignitate ciuitatis ornantur, sed vulgari hominū conuentu incoluntur, & propter paruitatē sui maioribus ciuitatibus attribuuntur.

Vicus autem dictus à * vicinis tantum habitatoribus, vel quòd vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum licet & vici dicantur ipsę habitationes vrbis. Dictus autem vicus: eo quòd sit vice ciuitatis, vel quòd vias habeat tantùm sine muris.

al. ab ipsis.

Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam: cuius pluralis numerus castra, diminutiuum castellum est: siue quòd castrabatur licentia inibi habitantium, ne passim * vaga hosti pateret.

al. vagantes hosti paterent.

Pagi sunt apta ædificijs loca, inter agros habitantibus. Hęc & conciliabula dicta, à conuentu & societate multorum in vnum.

Cōpeta sunt vbi vsus est cōuentus fieri rusticorum, & dicta competa, quia multa loca in agris eodem competunt, & quo conuenitur à rusticis.

Suburbana sunt circumiecta ciuitatis ædificia, quasi sub urbe.

Mœnia sunt muri ciuitatis, dicti ab eo quòd muniant ciuitatem, quasi munimenta ciuitatis idest tutamenta.

Munium autem dictum, quasi manu factum: sic & muri à munitione dicti, quasi muniti: eo quòd muniant & tueantur interiora vrbis. Mœnia autem duplicem habent significationem. Nam interdum mœnia abusiue dici solent omnia ædificia publica ciuitatis, vt,

Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.

Propriè autem Mœnia sunt tantùm muri.

Murus autem turribus propugnaculisq; ornatur.

Turres vocatę quòd teretes sint & longæ. Teres enim est aliquid rotundum cum proceritate, vt columna. Nam quamuis quadratę aut latæ construantur, procul tamen videntibus rotundę existimantur, ideò quia omne cuiusque anguli simulacrū per lōgum aeris spacium euanescit atq; consumitur, & rotundum videtur.

Propugnacula pinnę murorum sunt dicta, quia ex his propugnatur.

Promurale verò eo quòd sit pro munitione muri. Est enim murus proximus antè murum.

Porta dicitur: quia potest vel importari vel exportari aliquid. Propriè autem porta aut vrbis aut castrorum vocitatur, sicut superius dictū est. Vicus, vt prędictum est, ipsę habitationes vrbis sunt, vnde & vicini dicti. Vię ipsa spatia angusta quæ inter vicos sunt.

Plateæ perpetuę ac latiores ciuitatum viæ sunt: iuxta proprietatem linguę Græcę à latitudine nuncupatę. πλάτος enim Græci latū dicūt.

* Quintanæ pars plateæ quinta est: qua carpentum progredi potest.

al. Quintana.

Cloacę dictę quòd ijs percolantur aquę. Has primum Romæ fecisse dicunt Tarquinium Priscum, vt quotiens pluuiarum inundatio existeret, per eas aquæ extra ciuitatem emitterentur, ne maximis perpetuisq; tempestatibus planitiem vel fundamenta vrbium strages aquarum subuerteret.

Imbuli, vel quia sub volumine sunt, vel quia sub ijs ambulant. Sunt enim porticus hincinde platearum.

al. Imbulia, quia subuelamina.

Forus est exercēdarum litium locus à fando dictus: siue à Phoroneo rege, qui primus Gręcis leges dedit. Hæc loca & prorostra vocātur, ideò quod ex bello Punico captis nauibus Cartaginensium, rostra ablata sunt; & in foro Romano præfixa, vt essent huius insigne victoriæ.

Curia dicitur, eo quòd ibi cura per senatum de cunctis administretur.

Prætorium eo quòd ibi prætor sedeat ad discutiendum.

Gymnasium generalis est exercitiorū locus. Tamen apud Athenas locus erat vbi discebatur philosophia, & sapientiæ exercebatur studium. Nam γυμνάσιον Gręcè vocatur, quod Latinè exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed & balnea, & loca cursorū & athletarū gymnasia sunt, eo quòd illic omnes in suę artis studio exercitētur.

Capitolium Romæ vocatum, eo quòd fuerit Romanæ vrbis & religionis caput summū. Alij aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolij fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis literis Tuscis notatum inuenit, & proinde Capitolium appellauit.

Arces sunt partes vrbis excelsæ atq; munitæ. Nam quæcunque tutissima vrbium sunt, ab arcendo hostem arces vocantur. Vnde & arcus & arca.

Circum Romani dictum putant à circuitu equorum, eò quod ibi circū metas equi currant.

Theatrum autem à spectaculo nominatum, ἀπὸ τοῦ θεάσαι quòd in eo populus stans desuper atq; spectans, ludos scenicos contemplaretur.

Amphitheatrum verò vocatū quod ex duobus sit theatris cōpositum. Nam amphitheatrū rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens.

Labyrinthus est perplexis parietibus ędificiū, qualis est apud Cretā à Dedalo factus, vbi fue-

rit Minotaurus inclusus: in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum inuenire non valet. Cuius ędificij talis est situs, vt aperientibus fores, tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur centenis vltra gradibus, intus simulacra & * monstriferę effigies, in partes diuersas transitus innumeri per tenebras, & cætera ad errorem ingredientium facta, ita vt de tenebris eius ad lucem venire impossibile esse videatur. Quatuor sunt labirinthi. Primus Aegyptius: secundus Creticus: tertius in Lemno: quartus in Italia, omnes ita constructi, vt dissoluere eos nec vlla secula quidem possint.

al. monstrificæ.

Pharus turris est maxima, quam Græci & Latini in commune ab ipsius rei vsu Pharum appellauerint: eo quòd flammarum indicio longe videatur à nauigãtibus, qualem Ptolemæus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno nauiũ cursui ignes ostendere, ad pronuntianda vada, portusq; introitus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant. Nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad prelucẽdi ministeriũ fabricatas, pharos dicunt. Nam φῶς lux est. ὁρᾶν videre. Vnde & lucifer Græcè φώσφορος appellatur.

Cocleæ sunt altæ & rotundæ turres, & dictæ cocleæ, quasi cycleæ, quòd in eis tanquam per circulum orbemq; conscendatur, qualis est Romæ clxxxv pedibus.

Thermæ appellatę quod caleant. Gręci enim θερμὸν calorem vocant.

Balneis verò nomen inditũ à leuatione meroris. Nam Græci βαλανεῖον dixerunt, quòd anxietatem animi tollat. Hæc & gymnasia dicuntur, quia ibi athletę vncto corpore & perfricato manibus exercitantur. Nam γυμνάσιον Græcę, Latinè exercitium dicitur. γύμνης verò nudus.

Apodyterium vbi lauantium vestimenta ponuntur, ab exuendo dictum. Ἀποδύειν enim Græcè exuere dicitur.

Propina Græcus sermo est, qui apud nos corruptè popina dicitur. Est autẽ locus iuxta balnea publica, vbi post lauacrum à famẽ & siti reficiũtur. Vnde & propina & propinare dicitur. Πεῖνα enim Græcè famem significat, eo quòd hic locus famem tollat.

Tabernæ olim vocabantur ædiculæ plebeiorum paruæ & simplices in vicis, axibus & tabulis clausæ, vnde & tabernarię, quòd ibi soleant consedere. dictæ autem tabernæ quod ex tabulis ligneis erant constructæ: quæ nunc, & si non speciem, nomen tamen pristinum retinent.

Macellum dictum, quòd ibi mactentur pecora, quæ mercantibus venundantur.

Mercatum autem à commercio nominatum. Ibi enim res vendere vel emere solitum est, sicut & telonium dicitur, vbi merces nauium & nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet, precium rebus impositurus, & voce à mercatoribus flagitans.

Carcer est à quo prohibentũr exire, & dictus carcer à coercendo. Hinc Fronto, *Vt pergræcari potius amœnis locis, quàm coerceri carcere videretur.*

De habitaculis. CAP. III.

Habitatio ab habitando vocata, vt, Habitare casas.

Domus ex Græca appellatione vocata. Nam δώματα Græci tecta dicunt. Est autem domus vnius familię habitatio: sicut vrbs vnius populi: sicut orbis, domicilium totius generis humani.

Omne ædificium antiqui ædem appellauerunt. Alij ædem ab ædendo quidem sumpsisse nomen existimant, dantes exemplũ de Plauto, *Si vocassem vos in ædem ad prandium.* Hinc & ędificium, eo quòd fuerit prius ad edendũ factũ.

Aula domus est regia, siue spatiosum habitaculum, porticibusq; quatuor conclusum.

Atrium magna ædes est, siue amplior & spatiosa domus, & dictum est atrium, eo quòd addantur ei tres porticus extrinsecus. Alijs atrium quasi ab igne & ligno atrum dixerunt. Atrum enim fit ex fumo.

Palatium à Palante principe Arcadum dictum: in cuius honore Arcades palanteum oppidum construxerunt, & regiam in ipsius nomine conditam palatium vocauerunt.

Thalamum hac ex causa vocatum ferũt. Cũ enim raptę fuissent à Romanis Sabinæ. ex quibus cum vna ante alias specie nobilis cũ magna omniũ admiratione raperetur, Talamoni duci eam oraculo responsum est dari, & quoniá hæ nuptię feliciter cesserant, institutum est, vt in omnibus nuptijs thalami nomen iteretur. Aegiptij quoque lingua sua loca in quibus nubentes succedũt & incubant, thalamũ nominát.

Cœnaculum dictum à communione vescendi: vnde & cœnobium, congregatio. Antiqui enim publicè & in commune vescebantur, nec vllius conuiuium singulare erat, ne in occulto deliciæ luxuriam gignerent.

Triclinium est cœnaculum, à tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco vbi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabãtur. Κλίνη enim Gręcè lectus vel accubitus dicitur, ex quo confectũ est, vt tricliniũ diceretur.

Cella dicta quòd nos occultet & celet.

Cubiculũ verò, quòd eo cubemus, ibiq; dormientes requiescamus.

Cubile autem cubandi locus est.

Secessus, quòd sit locus secretus, id est sine accessu.

Diuersorium dictum, eo quòd ex diuersis vijs ibi conueniatur.

Hospitiũ sermo Græcus est: vbi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, & iterum inde transiẽs migrat. Inde & metatũ, quia mutatur. Vnde & legitur, & *Castra metati sunt* pro mutauerunt. Nõ enim illic permanet exercit⁹: sed pertransit.

Mœniana dicta sunt qđ maneamus. Mœnianus collega Crassi in foro piecit * materias, vt essent

* macerias

sent loca in quibus spectantes insisterēt, quę ex nomine eius mœniana appellata est. Hæc & solaria, quia patēt soli: post hæc alij lapide, alij materia ædificarē porticibus mœniana, & foribus, & domibus adiecerunt.

Tabulata olim ligneæ domus fiebant. Inde nomen permanet tabulatorum.

Apogeum est constructum sub terris ædificium, quod nos antrum vel speluncā dicimus.

Solariū quòd soli & auris pateat, qualis fuit locus in quo Dauid Bersabeæ lauantem aspexit & adamauit.

Cū Hierosolimā Antiochus obsideret, Hircanus princeps Iudæorū reserato Dauid sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit: ex quibus ccc Antiocho dedit, vt obsidionē relinqueret: atq; vt facti inuidiā demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus Xenodochia, quibus aduētum susciperet pauperum & peregrinorū, vnde & vocabulum sumpsit. Nam ex Græco in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorū susceptio nuncupatur. Vbi autem ægrotantes de plateis colliguntur: νοσοκομεῖον Græcę dicitur: in quo cōsumpta languoribus atque inedijs miserorum membra fouentur.

De ædificijs sacris. CAP. IIII.

SAcra sunt loca, diuinis cultibus instituta, vtpote ea in quibus altaria litātibus de more pontificibus consecrantur.

Sancta iuxta veteres exteriora templi sunt.

Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quem nulli erat accessus, nisi tantum sacerdoti. Dicta autem Sancta sanctorū, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sanctiorum comparatione sanctiora sunt, sicut Cātica canticorum, quia cantica vniuersa pręcellunt. Sanctum autem à sanguine hostiæ nuncupatū. Nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum aut conspersum. Item sanctum quod extat esse sancitum. Sancire autem est confirmare & irrogatione pœnę ab iniuria defendere, sic & leges sanctæ, & mores sancti esse dicuntur.

Propitiatorium oraculum inter duo Cherubin. Et dictum propitiatorium quasi propitiationis oratorium. Propitiatio enim placatio est.

Oracula dicta eo quòd inde responsa redduntur, & oracula ab ore.

Penetralia secreta sunt oraculorum, & penetralia dicta ab eo quòd est penitus, hoc est penè intus.

Oratorium orationi tantùm est cōsecratum, in quo nemo aliud agere debet, nisi ad quod est factum, vnde nomen accepit.

Monasterium vnius monachi, id est solitarij habitatio.

Cœnobium ex Græco & Latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viuentium. κοινὸν enim Græcè commune dicitur.

Templi nomen generale, pro locis enim quibuscunq; magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta quasi tecta ampla. Sed & locus designatus ad orientem, à cōtemplatione templū dicebatur. Cuius partes quatuor erant: antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans, vnde & quando templum construebant, orientem spectabant æquinoctialem, ita vt lineæ ab ortu ad occidentem missę fierent partes cœli dextra sinistra ęquales, vt qui consuleret ac deprecaretur rectum aspiceret orientem.

Fana dicta à Faunis quibus templa error gentilium construebat, vnde consulentes dęmonū responsa audirent.

Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus antè ingressum diluebantur, & appellari delubra à diluendo. Ipsa nunc sunt ædes cum sacris fontibus in quibus fideles regenerati purificantur, & bene quodam pręsagio delubra sunt appellata. Sunt enim in ablutionē peccatorum. Fons autem in delubris locus regeneratorum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio formantur, tres in descensu & tres in ascensu. Septimus verò is est qui & quartus, id est similis Filio hominis: extinguens fornacem ignis, stabilimentū pedum, fundamētum aquę, in quo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter.

Basilicę prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomē habent. Nam βασιλεὺς rex, & basilicæ regię habitationes. Nunc autem ideò diuina templa basilicę nominantur, quia ibi regi omnium deo cultus & sacrificia offeruntur.

Martyrium locus martyrum Græca deriuatione, eo quòd in memoriam martyris sit constructum, vel quòd sepulchra sanctorum ibi sint martyrum.

Aram quidam vocatam dixerunt, quod incensæ ibi victimæ ardeant. Alij aras dicunt à precationibus, id est quas Græci ἀρὰς vocant, vnde contra imprecatio satura dicitur. Alij volunt ab altitudine aras: sed male.

Altare autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.

Pulpitum quòd in eo lector vel psalmista positus in publico conspici à populo possit, quo liberius audiatur.

Tribunal eo quòd inde à sacerdote tribuantur pręcepta viuendi. Est enim locus in sublimi constitutus, vnde vniuersa exaudiri possint. Alias tribunal à tribubus denominatum: quòd ad illum tribus conuocentur.

Analogium dictum quòd sermo inde prædicetur. Nam λόγος Græcę sermo dicitur: quòd & ipsum altius situm est.

De repositorijs. CAP. V.

SAcrarium propriè est, locus templi in quo sacra reponuntur: sicut donarium est in quo collocantur oblata, sicut lectisternia dicuntur, vbi homines sedere consueuerūt.

Ab inferendis ergo & deportandis sacris sacrarium nuncupatur.

Donaria verò eo quòd ibi dona reponantur, quæ in templis offerri consueuerunt.

Aerarium vocatum, quia prius æs signatū ibi recondebatur. Hoc enim olim in vsu erat auro argentoq; nōdum signato, ex quorum metallis quamuis postea facta fuisset pecunia, nomē tamen ęrarij permansit ab eo metallo vnde pecunia initium sumpsit.

Armarium locus est vbi quarumcunq; artiū instrumenta ponuntur. Armamentarium verò vbi tantum tela armorū. Vnde Iuuenalis,

Quicquid habent telorum armamentaria cœli.

Dicta autem vtraq; ab armis, idest brachijs quibus exercentur.

Bibliotheca est locus vbi reponuntur libri, βίβλος enim Grecè liber, θήκη repositoriū dicitur.

Promptuarium dictum eo quòd inde necessaria victui promuntur, idest proferuntur.

Cellarium quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quæ necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autē & cellarium hoc interest, quòd cellarium est paucorum dierum, promptuarium verò temporis longi.

Apotheca autem vel horrea à Græco verbū ex verbo repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quòd in ijs homines elaboratas fruges reponunt. Vnde & ἐνθήκην Græco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

De operarijs. CAP. VI.

ERgasterium locus est vbi opus aliquod fit. Gręco enim sermone ἐργάζομαι operor significat.

Ergastula quoque & ipsa à Græco vocabulo nuncupantur, vbi deputantur noxij ad aliquod opus faciendum, vt solent gladiatores & exules qui marmora secant, & tamen vinculorum custodijs alligati sunt.

Gynæcium Græcè dictum, eo quòd ibi conuentus fœminarū ad opus laneficij exercendū cōueniat. Mulier enim Græcè γύνη nuncupatur.

Pistrinum quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde & apud veteres non molitores, sed pistores dicti sunt quasi * finsores, à findendis granis frumēti, molæ enim nondum vsus erat, sed granum pilo tundebāt, vnde Virgilius,

al. pinsores.

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

Clibanus fornax à cliuo dictus, ab eo quòd in erectione sit collectus. Cliuum enim ascensum dicimus siue flexuosum.

Furnus per deriuationē à farre dictus, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur.

Torcular dictum, eo quòd ibi uvę calcentur, atq; extortę exprimantur.

Forus est locus vbi uva calcatur, dictus quòd ibi feriatur uva, vel propter quod ibi teratur pedibus. Vnde & calcatorium dicitur: sed hoc nomen multa significat. Prima species fori, locus est in ciuitate ad exercendas nundinas relictus. Secunda, vbi magistratus iudicare solet. Tertia, quā supradiximus, quā calcatoriū nominamus. Quarta, spacia plana in nauibus. de quibus Virgilius, —*Laxatq; foros.*

Lacus dictus quod ibi decurrit frugū liquor.

De aditibus. CAP. VII.

ADitus ab eundo dictus, per quem ingredimur & admittimur.

10

Vestibulū est vel aditus domus priuatę, vel spacium adiacens ędibus publicis. Et vestibulum dictum, eo quòd vestiuntur fores, aut quòd aditum tecto vestiat, aut à stando.

Porticus quòd transitus sit magis quàm ad standū sita sit, quasi porta, & porticus eo quòd sit aperta.

Ianua à Iano quodam appellatur, cui gētiles omnē introitum vel exitum sacrauerunt. Vnde Lucanus, *Ferrea Belligeri compescat limina Iani.* Est autem primus domus ingressus: cætera intra ianuam ostia vocātur. Generaliter quidem ostium est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictum, siue ostium, quia ostendit aliquid intus. Alij aiunt ostium appellari, quia hostem moratur. Ibi enim aduersarijs nos obicimus. hinc & Ostia Tiberina, quia hostibus sunt opposita.

20

Fores & valuæ claustra sunt. Sed fores dicuntur quæ foras: valuæ, quæ intus reuoluuntur, & duplices complicabilesq; sunt: sed generaliter vsus vocabula ista corrumpit.

30

Claustra ab eo quòd claudantur dicta.

Fenestræ sunt quibus pars exterior angusta & interior diffusa est, quales in horreis videm⁹: dictę, eo quòd lucem fœnerētur. Lux enim Gręcè φῶς dicitur: vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alij fenestram putant dictam, eo quòd domui lucem ministrat, compositum nomen ex Græco latinoq; sermone. φῶς enim Græcè lux est.

40

Cardo est locus in quo ostium vertitur, & semper mouetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδιάς, quòd quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuā regat ac moueat. Vnde & prouerbiale est, *In cardine rem esse.*

Limina ostiorum dicta, eo quòd transuersæ sunt, vt limes, & per ea sicut in agro aut introeatur, aut foris eatur.

Postes & antes quasi post & ante stantes. Et antes quia ante stat, vel quia antea ad eas accedimus priusquam domum ingrediamur. Postes eo quòd post ostium stent.

50

De partibus ædificiorum. CAP. VIII.

FVndamentum dictum quòd fundus sit domui. Idem & cementum à cedendo dictum, quòd crasso lapide surgat.

Paries nūcupatus, quia semper duo sunt pares, vel à fronte, vel à latere. Siue enim tetragonum siue hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est.

60

Parie-

Parietinas dicimus quasi parietũ ruinas. Sũt enim parietes stantes sine tecto & sine habitantibus.

Angulus qđ duos parietes in vnũ coniũgat.

Culmina dicta sunt, quia apud antiquos tecta tegebantur culmo, vt nunc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur.

Cameræ sunt volumina introrsum respicientia; appellatę à curuo. χαμπύλον enim Græcè curuum est.

Laquearia sunt quæ cameram subtegunt & ornant: quæ & lacunaria dicuntur. Principaliter autem lacus dicitur, vt Lucilius,

Resultant ædesq; lacusq;.

Cuius diminutio lacunar facit, vt Horatius,

Neq; aureum mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarũ, & per ἀντίστιχον laquearium facit.

Absida Gręco sermone, Latinè interpretatur lucida, eo quòd lumine accepto per arcũ resplẽdeat. Sed vtrum absidam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidã doctorum existimant.

Testudo est camera templi obliqua. nam in modum testudinis veteres templorum tecta faciebant: quæ ideo sic fiebant, vt cœli imaginem redderet, quod constat esse conuexũ. Alij testudinem volunt esse locum in partem atrij aduersum venientibus.

Arcus dicti quod sint arta conclusione curuati. ipsi & fornices.

Pauimenta originẽ apud Gręcos habent elaborata arte picturæ, Litostrota paruulis crustis ac *tessellis tinctis in varios colores. vocata autẽ pauimenta, eo quòd pauiantur, idest cędantur. Vnde & pauor, quia cędit cor.

* tessellis.

Ostracus est pauimentũ testaceum, eo quòd fractis testis calce admixta feriatur. Testã enim Græci ὄστρακα dicunt.

Compluuium dictum, quia aquæ partes quæ circa sunt eò conueniant.

Tessellæ sunt è quibus domicilia sternuntur, à tesseris nominata, idest quadratis lapillis, per diminutionem.

Bases fulturę sunt columnarum, quę à fundamento cõsurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. Bases autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone.

Columnæ pro longitudine & rotũditate vocatæ, in quibus totius fabricę pondus erigitur. Antiqua ratio columnarum erat altitudinis, tertia pars latitudinis. Genera rotundarũ quatuor Doricę, Ionicę, Tuscanicæ, Corintheæ, mẽsura grossitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quæ vocantur Atticæ, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis.

Capitolia dicta, quòd sint columnarum capita: sicut super collum, caput.

Epistilia sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur: & est Gręcum, idest supermissa.

Tegulę quod tegant ædes, & imbrices, quòd accipiant imbres.

Lateres & Laterculi, quòd lati formentur circumactis vndiq; quatuor tabulis.

Canalis ab eo quòd caua sit in modum cannæ. Sanè canalẽ melius genere fœminino quã masculino proferimus.

Fistulæ aquarum sunt dictæ, quòd aquas fundant, & emittant. Nam στέλλειν Græcè mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & capacitatis modo fiunt.

De munitionibus. CAP. IX.

Mvnitum vel munimentum dictum, quia manu est factum.

Cohors vocata, vel quòd coartet cuncta quæ interius sunt, idest concludat, vel quod coerceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat.

Vallum est, quod mole terrę erigitur, vt custodia prętẽdatur. dictũ autẽ vallum à vallis. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti, quòd figantur & euellantur. Interualla spacia sunt inter capita vallorum, idest stipitum quibus vallum fit, vnde & cætera quoq; spacia dicuntur, à stipitibus scilicet.

Agger est cuiuslibet rei aceruatio, vnde fossę aut valles possunt repleri. Agger propriè dicitur terra aggesta, quæ vallo facto propius ponitur, sed abusiuè & muros & munimenta omnia aggerem dicimus.

Macerię sunt parietes longi, quibus vineę aliquę clauduntur. Longum enim Græci μακρὸν dicunt.

Formatum siue formatiũ in Africa vel Hispania parietes de terra appellant, quomodo in forma circumdatis duabus vtrinq; tabulis infertiuntur veriùs quã instruuntur. Aeuis durant incorrupti, vẽtis, ignibus, omni cemẽto fortiores.

Hodie Hispani vocant Tapias.

Sepes munimenta satorum sunt, vnde & appellatæ.

Caulæ munimẽta ouiũ, vel sepimenta ouiliũ. Est enim Græcũ nomen c detracta. Nam Græci αὐλὰς vocant animalium receptacula.

De tentorijs. CAP. X.

Tabernacula tẽtoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores tempestatesq; imbrium frigorisq; iniurias vitant. Dicta autem tabernacula, quòd cortinæ distentæ funibus, tabulis *interstantibus appẽderentur, quę tentoria sustinerent.

al. in terra stantibus.

Tentorium vocatum, quòd tẽdatur funibus & palis. vnde & hodie prętendere dicuntur.

Papiliones vocãtur à similitudine paruuli animalis volantis, quod maximè abundat florentibus malis. Hæ sunt auiculæ quæ lumine accenso conueniunt, & circa volitantes ab igne proximo interire coguntur.

De sepulchris. CAP. XI.

Sepulchrum à sepulto dictum. Prius autem quisq; in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est legibus, ne fætore ipso corpora

viuentium contacta inficerentur. Monumentũ ideo nuncupatur, eo quòd mentem moneat ad defuncti memoriam. Cũ enim non videris monumentum : obliuiſceris mortuum. Hoc eſt illud quod ſcriptum eſt, *Excidit tanquam mortuus à corde.* Cum autem videris, monet mẽtem & ad memoriam te reducit, vt mortuum recorderis. Monumenta itaq; & memoriȩ, pro mẽtis admonitione dictȩ.

Tumulus dictus quaſi tumens tellus.

Sarcophagus Græcũ nomen eſt, eo quòd ibi corpora aſſumãtur, σάρξ enim Grȩcè, caro, φάγειν comedere dicitur.

Mauſolea ſunt ſepulchra ſeu monumenta regum, à Mauſoleo rege Ægyptiorum dicta. Nam eo defuncto vxor eius miræ magnitudinis & pulchritudinis ſepulchrum extruxit, in tantum vt vſq; hodie omnia monumenta precioſa ex eius nomine mauſolea nuncupentur.

Pyra eſt genus ſepulchrorum quadratum & faſtigiatum vltra omnem celſitudinem quæ fieri manu poſsit, vnde & menſuram vnam vmbrarum egreſſȩ nullam habere vmbram dicuntur. Tali autem ædificio ſurgunt, vt à lato incipiant & in anguſto finiantur, ſicut ignis. πῦρ enim dicitur ignis. has Egyptus habet. Apud maiores enim, potentes aut ſub montibus aut in montibus ſepeliebantur. Inde tractum eſt, vt ſuper cadauera aut pyramides fierent, aut ingentes columnæ collocarentur.

De ædificijs ruſticis. CAP. XII.

Caſa eſt agreſte habitaculum palis atque virgultis, arundinibusq; contextum. quibus poſsint homines tueri à vi frigoris, vel caloris iniuria.

Tugurium caſula eſt, quã faciunt ſibi cuſtodes vinearum ad tegimẽ ſui quaſi tegurium, ſiue propter ardorem ſolis & radios declinãdos, ſiue vt inde homines vel beſtiolas, quæ inſidiari ſolent natis frugibus, abigant. Hanc ruſtici capannam vocant: quod vnum tantum capiat.

al. Teſqua. Teſcua quidam putant eſſe tuguria, quȩdam loca prȩrupta & aſpera.

Magalia ædificia Numidarum agreſtium oblonga, incuruis lateribus tecta, quaſi nauium carinȩ ſint: ſiue rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta, quaſi magaria, quia magar Punici nouam villam dicunt, vna litera commutata l pro r magaria, Tuguria.

De agris. CAP. XIII.

Ager Latinè appellari dicitur, eo quòd in eo agatur aliquid. Alij agrum ex Græco nominari manifeſtius credũt. Vnde & villa Grȩcè χωράγρος dicitur.

Villa à vallo, ideſt aggere terræ nuncupata, quòd pro limite conſtitui ſolet.

Poſſeſsiones ſunt agri latè patentes publici priuatiq; : quos initio non mancipatione, ſed quiſq; vt potuit occupauit, atque poſſedit. vnde & nuncupati.

Fundus dictus, quòd eo fundatur vel ſtabilitur patrimonium. Fundus autem, & vrbanũ ædificium & ruſticum intelligendum eſt.

Prȩdiũ, quòd ex omnibus patrifamiliàs maximè prȩuidetur, ideſt apparet, quaſi prȩuidium, vel quòd antiqui agros, quos bello ceperant, vt predȩ nomine habebant.

Omnis autem ager, vt Varro docet, quadrifarius diuiditur. Aut enim aruus eſt ager, ideſt ſationalis: aut conſitus, ideſt aptus arboribus: aut paſcuus qui herbis tãtum, & animalibus vacat: aut florens, quòd ſunt horti apibus congruẽtes & floribus. Quod etiam Virgilius in quatuor libris Georgicorum ſecutus eſt.

Rura veteres incultos agros dicebant, ideſt ſiluas & paſcua, agrum verò qui colebatur. Nã rus eſt quo mel, quo lac, quo pecus haberi poteſt. Vnde & ruſticus nominatur. hæc agreſtiũ prima & otioſa fœlicitas.

Seges ager eſt in quo ſeritur, vnde & Virgilius,

Illa ſeges demum votis reſpondet auari Agricolæ.

Compaſcuus ager dictus, qui à diuiſoribus agrorum relictus eſt ad paſcendum communiter vicinis.

Alluuius ager eſt, quem paulatim fluuius in agrum reddit.

Arcifinius ager dictus eſt, quia certis linearum menſuris continetur: ſed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborũ, vnde & in ijs agris nihil ſubſiciuorum interuenit.

Noualis ager eſt primum proſciſſus, ſiue qui alternis annis vacat, nouandarum ſibi virium cauſa. Noualia enim ſemel cũ fructu erãt, & ſemel vacua.

Squalibus ager quaſi excolidus, eo quòd iam à cultura exierit, ſicut exconſul, quod à conſulatu diſceſſerit.

Vliginoſus ager eſt ſemper uvidus. Nã uvidus dicitur, qui aliquando ſiccatur. Vligo enim humor terrȩ naturalis eſt, ab ea nũquã recedẽs.

Subſiciua ſunt ꝓpriè quæ* de materia prȩcidẽs ſutor quaſi ſuperuacua abijcit. Inde & ſubſiciui agri, quos in pertica diuiſos recuſant, quaſi ſteriles vel paluſtres. Item ſubſiciua, quȩ in diuiſura agri non efficiunt cẽturias, ideſt iugera cc.

Area dicitur tabularũ æqualitas. dicta autem area à planiciȩ atq; æqualitate. vnde & ara. Alij areã vocatã dicũt, quòd pro triturãdis frugibus eradatur, vel quòd nõ triturẽtur in ea niſi arida.

Pratũ eſt cuiꝰ fœni copia armẽta tuentur, cui veteres Romani nomẽ indiderũt ab eo qđ protinus ſit paratũ: nec magnũ laborẽ culturæ deſideret. Prata autem ſunt quæ ſecari poſſunt.

Paludes dictȩ à Pale paſtorali dea, quòd paleam, ideſt pabula nutriat iumentorum.

De finibus agrorum. CAP. XIIII.

Fines dicti, eo quòd agri funiculis ſunt diuiſi. Menſurarum enim lineæ in terrarum partitione tenduntur, vt dimenſionis æqualitas teneatur.

Limi-

Limites appellati antiquo verbo transversi. Nam transversa omnia antiqui lima dicebant: à quo & limina ostiorum per quæ foris & intus itur: & limites quòd per eos foras in agros eatur. Hinc & limus vocabulum accepit, cingulum quo servi publici cingebantur obliqua purpura.

Termini dicti, quòd terræ mensuras distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium intelliguntur, & agrorum intentio & certamen aufertur.

Limites maximi in agris sunt duo, cardo & decumanus. Cardo qui à septentrione directus à cardine cœli est: nam sine dubio cœlum vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quòd formam X faciat, decumanus est vocatus. Ager enim bis divisus figuram numeri denarij efficit.

Area ab arcendo vocata. Fines enim agri custodit, eosque adire prohibet.

Trifinium dictum, eò quòd trium possessionũ fines astringit. Hinc & quadrifinium, quod quatuor. Reliqui limites angustiores & inter se distant imparibus intervallis & nominibus designatis.

De mensuris agrorum. CAP. XV.

Mensura est quicquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine, animoq; finitur. Maiores itaque orbem in partibus: partes, in provincijs: provincias in regionibus: regiones, in locis: loca, in territorijs: territoria, in agris: agros, in centurijs: centurias, in iugeribus: iugera in climatibus: deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, vncias, & digitos diviserunt: Tanta enim fuit eorum solertia.

Digitus est minima pars agrestium mensurarum. Inde vncia habens digitos tres. Palmus autem quatuor habet digitos: pes sedecim digitos: passus pedes quinq;: pertica passus duos, id est, decem pedes.

Pertica autem à portando dicta, quasi portica. Omnes autem præcedentes mensuræ in corpore sunt, vt palmus, pes, passus, & reliqua: sola pertica portatur. Est enim decem pedum ad instar calami in Ezechiele templum mensurãtis.

Actus est minimus, latitudine pedum quatuor, longitudine centum sexaginta.

Climata quoque vndiqueversum habent sexaginta pedes.

Actus quadratus vndiq; finitur pedibus centum viginti. Hunc Betici arapennem dicunt, ab arando scilicet.

Actus duplicatus iugerũ facit: & ab eo quod est iunctum, iugeri nomen accepit.

Iugerum auté constat longitudine pedũ ducentorũ quadraginta, latitudine centũ viginti.

Actũ provinciæ Beticæ rustici *agrum vocãt. [*agnum]

Porcam ijdem Betici triginta pedum latitudine, & octoginta longitudine definiunt. Sed porca est quod in arando extat. *Lyra quod defossum est. At Galli candetum appellant in areis vrbanis spacium centum pedum, quasi *centetum. In agrestibus autem *pedum C L, quod aratores candecum vocant. Porrò stadialis ager habet passus cxxv, id est, pedes D C X X V, cuius mensura octies computata miliare facit, quod constat quinque millibus pedum.

[* *Quod defossum est lyra: Galli* * *centenum.* * *pedes CL, quadratos iustum candetum.*]

Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui apud antiquos à cẽtum iugeribus vocabatur: sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriæ multiplicatæ sunt, * nomen mutare non potuerunt.

[* *nomen tamen nõ perdiderunt.*]

De itineribus. CAP. XVI.

Mensuras viarum nos milliaria dicimus, Greci stadia, Galli leucas, Ægypti signes, Persæ parasanges. Sunt autem propriè quæque spacia.

Miliarium mille passibus terminatur: & dictum milliarium, quasi mille adium, habens pedes quinque millia.

Leuca finitur passibus quingentis.

Stadium octava pars milliarium est, constãs passibus cxxv. Hoc primùm Herculem statuisse dicunt, eumq; eo spacio determinasse, quod ipse sub vno spiritu confecisset: ac proinde stadium appellasset, quòd in fine respirasset, simùl que stetisset.

Via est, qua potest ire vehiculum. & via dicta à vehiculorum incursu. Nam duos actus capit, propter euntium & venientium vehiculorum occursum.

Omnis autem via aut publica est, aut privata. Publica est quæ in solo publico est, qua iter actus populo patet. Hæc autem ad mare, aut ad oppida pertinet. Privata est quæ vicino municipio data est.

Strata dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius: *Strataq; iam vulgi pedibus detrita viarum.* Ipsa est & delapidata, id est, lapidibus strata. Primũ autem Pœni dicuntur lapidibus vias stravisse: postea Romani eas per omnem penè orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinerum, & ne plebs esset ociosa.

Agger est media stratæ, eminentia coaggeratis lapidibus strata ab aggere, id est, coacervatione dicta, quam historici viam militarem dicunt, vt:

Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.

Iter vel itus est via, qua iri ab homine quaqua versum potest.

Iter autem & itiner diversam habent significationẽ. Iter enim locus est transitu facilis: vnde & appellamus * itum. Itiner autem est itus longæ viæ, & ipse labor ambulandi, vt quò velis pervenias. [* *aditum*]

Semita itineris dimidium est, à semitu dicta. Semita autem hominum est: callis, ferarum & pecudum.

Callis est iter pecudũ inter montes angustũ

*pedum

& tritum, à callo * pecudum vocatum, sive callo pecudum perduratum.

Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicti quòd transmittant.

Divortia sunt flexus viarum, hoc est, viæ in diversa tendentes: eadem diverticula sunt, hoc est, diversæ ac divisæ viæ: sive semitę transversæ, quæ sunt alteræ viæ.

Bivium, quia duplex est via.

Competa, quia plures in ea competunt vię, 10 quasi triviæ, quatriviæ.

Ambitus inter vicinorũ ædificia locus, duorum pedum & semipedis ad circumeundi facultatem relictus, & ab ambulando dictus.

Orbita vestigium carri, ab orbe rotæ dicta.

Porrò actus quo pecus agi solet.

Clivosum iter flexuosum.

Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quòd ijs viæ præcurrentium investigentur, id est, cognoscantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XVI.

CAPITA LIBRI DECIMISEXTI.

De pulveribus & glebis terræ. CAP. I.

Pulvis dictus, quòd vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit: nec stare novit: sicut ait propheta: *Tanquam pulvis, quę proijcit ventus à facie terræ.* 20

Limus vocatus, quòd levis sit.

Cœnum est vorago luti.

Cinis ex incendio dicitur, ab eo enim fit.

Favilla, quòd per ignem effecta sit. Nam φῶς ignis est.

Gleba, quòd globus sit. Pulveris enim collectione compingitur, & in vno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta pulvis.

Labina, eò quòd ambulantibus lapsum inferat, dicta per derivationem à labe.

Lutum vocatum quidam per antifrasim putant, quòd non sit mundum: nam omne lotum mundum est.

Volutabra appellata, quòd ibi apri volutentur.

Vligo sordes limi vel aquæ sunt.

Zabulum levissimum terræ genus.

Argilla ab Argis vocata: apud quos primùm ex ea vasa confecta sunt.

Creta, ab insula Creta, vbi melior est.

Creta Cimolia candida est: à Cimæa Italiæ insula dicta: quarum altera vestimẽtorum preciosos colores emollit: & * confricato sulphure quodam nitore exhilarat: altera gemmis nitorem præstat.

* contritos. al. contristatos.

Creta argentaria & ipsa candida appellata, eò quòd nitorem argento reddat.

Tetra Samia à Samo insula dicta, glutinosa & candida, & linguæ lenis, medicamentis & vasculis necessaria.

30 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiæ colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, vndisque cotidie fortior effectus in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertitur.

Sulphur vocatum, quia igne accenditur. πῦρ enim ignis est. Nam vis eius in aquis ferventibus sentitur, nec alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Æolijs inter Siciliam & Ita-

Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur & in alijs locis effossum. Huius genera quatuor.* Vnum quod foditur translucet & viret, quo solo ex omnibus medici vtuntur. Alterum quod appellant glebam, usibus tantùm fullonum familiare. Tertium liquor est, vsus eius ad lanas *sulfindendas, quia candoré mollitiemq; præstat. † Quartum ad licinia cõficienda maximè aptũ. Sulphuris tanta vis est, vt morbos comitiales deprehendat * nitore suo * impositis ignibus in calice vini, prunaque subdita circumferens exardescentibus repercusso pallorem dirũ velut defunctorum effundit.

* Primum istud Plin. vocat viuum

*suffiendas. al. suffundendas

* nidore. al. impositũ.

Annot.

De Creta cimolia Plin. lib. 35. cap. xvij. Veros autem & preciosos colores emollit Cimolia, & quodam nitore exhilarat contristatos sulphure. Antea enim dixerat suffiri sulphure, & mox desquamari Cimolia.

† Plinius lib. 35. cap. 15. ita habet. Quartò autem ad ellychnia maximè conficienda. Cætero tanta vis est, vt morbos comitiales deprehendat nidore, impositum igni. Lusit & Anaxilaus eo, candens in calice novo, prunáque subdita circumferens, exardescẽtis repercussu pallorem dirum velut defunctorum offundente convivis.

De glebis ex aqua. CAP. II.

Bitumen in Iudæa de lacu Asphaltite emergit, cuius glebas supernatantes, nautæ scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim à terra exæstuans. Spissantur autem utraq; & d nsitate co unt, & vtraque Græci πισσάσφαλτον appellant. Natura eius ardens & igni cognata, & neq; aqua neq; ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: vtilis ad compages navium.

Alumen vocatum à lumine, quòd lumen coloribus præstat tinguendis. Est autem salsugo terræ, efficiturq; hyeme ex aqua & limo, & æstivis solibus maturatur. Huius species duæ sunt, liquidum & spissum.

Sal quidam dictum putant, quòd in igne exiliat. Fugit enim ignem dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal à salo & sole vocatum existimãt: nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus vel scopulis derelicta & sole decocta. Sunt & lacus & flumina & putei è quibus hauritur. Dehinc in salinis ingestus Sole siccatur, sed & flumina densantur in sale amne, reliquo sub gelu fluente. Alibi quoq; detractis arenis colligitur, cresce s cum * lunæ noctibus: nam in Cyrenea Ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt & montes nativi salis, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tantę alicubi duritię, vt muros domosque massis salis faciant, sicut in Arabia.

* Plinius habet, luna

In natura quoq; salis differẽtiæ sunt. Nã alibi suavis, alibi salsissimus: commune sal in igne crepitat. Tragasæum nec crepitat in igne, nec exilit. Agrigentinum Siciliæ flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam.

Sunt & colorum differentiæ: Memphiticus rufus est: in parte quadam Siciliæ purpureus, ubi Æthna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeò splendidus & lucidus, vt imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur.

Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat: excitat aviditatem, & appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus, delectatio & summa hilaritas. Hinc & salis nomen accepisse putatur. Nihil enim vtilius sale & sole. Denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam pecudes, armenta & iumenta sale maximè provocantur ad pastum: multum largiores lacte, multoque gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccat & alligat. Defuncta etiam à putrescendi labe vindicat, vt durent.

Nitrum à loco sumpsit vocabulum. Nascitur enim in oppido vel regione Ægypti Nitria, ex quo & medicinæ fiunt & sordes corporum vestiumq; lavantur. Huius natura non multum à sale distat. Habet enim virtutem salis & similiter oritur canescentibus * littoribus siccitate.

* Plinius convallibus.

Aphronitrum Grecè, Latinè spuma nitri est, de quo quidam ait,

Rusticus es, nescis quid Græco nomine dicar.
Spuma vocor nitri, Græcus es aphronitrum.

Colligitur autem in Asia, in speluncis distillás, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minimè fuerit ponderosum & maximè * fricabile, colore penè purpureo.

* al. friabile

Chalcantum dictum, quia chalcidis est timum, id est, flos: vnde & apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus: olim in Hispaniæ puteis vel stagnis id genus aquæ habentibus, quam decoquebant, & in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat: sicq; eiectum siccabatur diebus xxx. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquidè collectum dehinc diffusum in quosdam solidatur botros: fit & in scrobibus cavatis, quarũ de lateribus decidentes guttæ coalescunt: fit & salis modo, ex flagrantissimo sole. Adeò autem constrictæ virtutis est, vt in leonum & vrsorum ora sparsum tantam vim habeat ad stringendum, vt non valeant mordere.

In codice quodam manuscripto ante vocabulum Aphronitrum *habentur hæc:*

Nam sicut salem in littore maris fervor conficit Solis, durando in petrã aquas marinas, quas maior vis ventorũ vel ipsius maris fervor in littora vlteriora proiecerit: ita in Nitria, vbi æstate pluviæ prolixiores tellurẽ infundunt, adurit sideris ardor tantus, qui ipsas pluviales per latitudinem arenarũ concoquat in petrã: sali quidem vel glaciei aspectu simillimam, sed nihil rigidi rigoris, nil salsi saporis habentem, quæ tamen iuxta naturã salis in caumate durare atq; nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenę sumentes servant, & vbi opus fuerit pro lumento vtuntur. Vnde Iudæę peccanti dicit

propheta: *Si laveris te nitro, & multiplicaveris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus.* Crepitat autem in aqua, quomodo calx viva, & ipsa quidem disperit, sed aquam lavationi aptam reddit.

De lapidibus vulgaribus CAP. III.

Lapis à terra tanquam densior etiam vulgò discernitur. Lapis autem dictus, quòd lædat pedem. Lapis mollis est & sparsus.

Saxa hærent & à montibus exciduntur.

Petra Græcum est.

Silex est lapis durus, eò quòd exiliat ignis, ab eo dictus.

Scopulus à saxo eminenti, quasi à speculando dictus: sive à tegiméto navium, ἀπὸ τοῦ σκέπειν.

Spelea Græcè, spelunca Latinè. Est autem rupis cavata.

Crepido extremitas saxi * abrupti: vnde & crepido vocata, quòd sit abrupti saxi altitudo: sicut hæret pede pes densus, vnde & vocatur.

* abrupta

Cautes aspera saxa in mari, dictæ à cavando, quasi cavatæ.

Murices petræ in littore similes muricibus vivis, acutissimæ & navibus perniciosæ.

Icon saxum est, quod humanæ vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur. εἰκὼν autem Græcè, Latinè imago vocatur, eò quòd ad vocem respondés alieni efficitur imago sermonis: licet hoc quidem & locorum natura eveniat, ac plerumque convallium.

Calculus est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus, quòd sine molestia brevitate sui calcetur: cui contrarius est scrupus, lapillus minutus & asper: qui si inciderit in calciamentum nocet, & molestia est animo: vnde & molestiam animi dicimus scrupulum: hinc & scrupea saxa, id est, aspera.

Cos nomen accepit, quòd ferrum ad incidendum acuat. * Cos enim Græco sermone incisio nominatur. Ex his aliæ aquariæ sunt: aliæ oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem, aquariæ aciem acerrimam reddunt.

* cotis, fortè κόμμα.

Pumex vocatur, eò quòd spumæ densitate concretus fiat, & est aridus, cádore parvus: tantamque naturam refrigerandi habens, vt in vase missus, musta defervere desinant.

Rudos artifices appellant lapides contusos & calci admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt: vnde & rudera dicuntur.

Gipsum cognatum calci est, & est Græcum nomen: plura eius genera. Omnium autem optimum lapis specularis. Est enim signis ædificiorum & coronis gratissimus.

Calx viva dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum * continet ignem. Vnde & perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui: oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi calce coniunctus. Calx è lapide albo & duro melior structuræ: ex molli, vtilis tectorijs.

al. gerat

Arena ab ariditate dicta, non adhærendo in fabricis, vt volunt quidam. Huius probatio, si manu impressa stridat: aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

De lapidibus insignioribus. CAP. IIII.

Magnes lapis Indicus ab inventore vocatus. Fuit autem in India ita primū repertus. Clavis crepidarum, baculique cuspidi hærens cùm armenta idem Magnes pasceret: postea & passim inventus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptum. Nam adeò apprehendit ferrum, vt catenam faciat anulorum. Vnde & eum vulgus ferrum vivum appellat. Liquorem quoq; vitri, ut ferrum trahere creditur, cuius tanta vis est (ut refert beatissimus Augustinus) quòd quidam eundem Magnetem lapidé tenuerit sub vase argenteo; ferrumque super argentum posuerit: deinde subtermovente manu cum lapide ferrum cursu desuper movebatur. Vnde factum est, ut in templo quodam simulachrum ex ferro pendere in aere videretur. Est quippe & alius in Æthiopia Magnes, qui ferrum non ambit, sed respuit.

Omnis auté Magnes tanto melior est, quanto magis cœruleus.

Gagates lapis primùm inventus est in Sicilia: Gagatis fluminis fluore reiectus. Vnde & nominatus, licet in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis & ardens igni admotus. Fictilia ex eo * scripta non delentur: incensus serpentes fugat: dęmoniacos perdit, virginitatem deprehendit: mirum, quia accenditur aqua, oleo restinguitur.

+ sculpta

Asbestō Arcadię lapis, ferrei coloris: ab igne nomen sortitus, eò quòd accensus semel, nunquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid humana ars molita est: quòd gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum dicunt, ibique candelabrum & in eo lucernam sub divo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber extingueret.

Pyrites Persicus lapis fulvus æris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis: siquidem facilè scintillas emittit: hic tenentis manum si vehementius prematur adurit: propter quod ab igne nomen accepit. Est alius Pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quæ excipiuntur sulphure vel alijs fungis vel folijs, & dicto celerius præbet ignem. Hunc vulgus focarem petram vocat.

Selenites Latinè lunaris interpretatur, eò quòd interiorem eius candorem cum luna crescere atque deficere aiunt. Gignitur in Perside.

Dio-

Dionysius lapis fuscus & rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita, quia si aquę mixtus conteratur, vinum flagrat: & quod in illo mirum est, ebrietati resistit.

Thracius niger & sonorus: nascitur in flumine, cuius nomen est pontus in Equitia.

Phrigius lapis ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrigia, colore pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur anteà vino perfusus, flatusque follibus donec rubescat: ac rursus vino dulci * intinguitur, trinis vicibus, tinguendis tantùm vestibus vtilis.

Syrius lapis à Syria, vbi reperitur appellatur: hic integer fluctuari * traditur: comminutus mergi.

Arabicus similis est ebori sine vlla macula. Hic defricatus ad *cutem, succum dimittit croco similem.

Iudaicus lapis albus est, atque in schemate grandis scripturis sub invicē modulatus, quas Græci γραμμὰς appellant.

Samius à Samo insula, ubi reperitur, vocatus, & est gravis & candidus, poliendi aurum vtilis.

Memphitis vocatus à loco Ægypti, & est gemmantis naturę. hic tritus, atque in ijs quæ urenda & secanda sunt ex aceto illinitus ita obstupescere facit corpus, ut non sentiat cruciatum.

Sarcophagus lapis dictus, eò quòd corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies assumuntur. Σὰρξ enim Gręcè caro dicitur, φαγεῖν comedere. Nascitur autem in Troade, * fissilique vena scinditur. Snnt & eiusdem generis in Oriente saxa, quæ etiam viventibus alligata, erodunt corpora.

Æmathites appellatus, eò quòd * cute resolutus in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum lividus. Est & ferrugineus. Nascitur in vltima Ægypto, Babylonia & Hispania.

Androdamantus colore niger, pondere & duritia insignis. Vnde & nomen traxit, præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel æs dicitur, quique attritus vt hęmathites in colorem redigitur sanguinis.

Isciſtos invenitur in vltima Hispania croco similis cum levi fulgore, facilè friabilis.

Amiantos appellatus à veteribus, eò quòd si ex ipso vestis fuerit * contexta, contra ignem resistat, & igni imposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat, & est scissi aluminis similis: veneficijs resistens omnibus, specialiter magorum.

Batrachites similis est testæ laminosæ * scissibilis.

Gallactites colore cinereus, gustu suavis, sed ideo sic vocatus, quòd quiddam de se lacteum attritus dimittat.

* Obsius lapis niger est translucidus, & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas.

Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India & in Samo * Italiæ.

* Mytridas lapis Euphratis Sole repercussus coloribus micát varijs.

Æthites lapides reperiuntur in nidis aquilarum: aiunt binos inveniri, marem & fœminam: nec sine ijs parere aquilas. Horum masculus durus similis gallæ, subrutilus: fœmineus verò pusillus ac mollis. Alligati, partus celeritatem faciunt: etiam à quibus vulvæ excidunt, nisi citò parturientibus auferantur.

Phengites Cappadociæ lapis, duritia marmoris candidus atq; translucens: ex quo quondam templum constructum est à quodam rege foribus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat.

* Emites eboris similis, in quo Darium conditum ferunt, Parioque similis candore & duritia, minus tamen ponderosus, qui Porus vocatur.

Ostracites vocatus, quòd similitudinem testæ habeat: vsus eius est pro pumice.

* Melantes lapis dictus, eò quòd melleum & dulcem succum emittat.

* Isimirus lapis asper & indomitus, & omnia atterens: ex quo gemmæ teruntur.

Chrysites colore similis † ocreæ: invenitur in Ægypto.

* Amnites similis nitro, sed durior: gignitur in Ægypto & Arabia, qui nascitur in Æthiopia veluti viridis, sed lacteus, cū resolvitur, remordens vehementer.

Coranus albus est, duriorque Pario.

* Melotius veluti viridis & grandis invenitur in Ægypto.

Tusculanus à loco Italię dictus, dissilire igne traditur.

* Savinus lapis fuscus addito oleo etiam lucere fertur. Est & quidam viridis lapis vehementer igni resistens.

Sifnius mollis & candidus, excalefactus oleo nigrescit atque durescit.

Lapides quoq; medicinalium mortariorū & pigmentorum vsibus apti: Edesius præcipuus & inde colaticus.

Thebaicus quoque & basanites lapides vel ex sese * remittentes.

Specularis lapis vocatus est, quòd vitri more transluceat: repertus primùm in Hispania citeriore & circa Segobricam vrbem. Invenitur enim sub terra & effossus exciditur atque finditur in quamlibet tenues crustas.

De marmoribus. CAP. V.

Post lapidum genera veniemus ad marmora. Nam inter lapides & marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis & coloribus commendantur. Marmor sermo Græcus est à viriditate vocatus, & quamvis postea & alij colores inveniantur: nomen tamen pristinum à viriditate retinuerunt.

[Margin notes, left: * extinguit. — * creditur — al. cotem — * silicisque — * cote — * contecta — al. sed scissimilis — al. Obsius. Plin. Obsidius dicitur]

[Margin notes, right: al. insula — * Plin. Mytrax. — * Ita V. cod. Ego ex Plinio corrigo Chernites. li. 36. cap. 17. — * Plin. Melititen vocat lib. 36. cap. 39. — * V. C. Hismi nis. al. Hismiridius. — † Corrigo ex Plinio, Ostreæ. — * Amites — * Molotius — al. Sabinus. — al. renitentes.]

[Line numbers: 10, 20, 30, 40, 50, 60]

Marmorum colores & genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia è rupibus exciduntur, sed multa sub terrá sparsa sunt preciosissimi generis: sicut Lacedæmonium viride, cunctis hilarius: repertum prius apud Lacedæmones vnde & vocabulum traxit.

Ophites serpentium maculis simile est, vnde & vocabulum sumpsit: duo eius genera, molle candidum, nigrum durum.

Augustũ & Tiberium in Ægypto Augusti & Tiberij primùm principatu reperta sunt. Differentia eorũ est ab Ophite: cùm illud, vt prædiximus, serpẽtium maculis sit simile: hæc maculas diverso modo colligunt. Nam Augusteũ vndatim est crispum in vertice: Tiberium sparsa non convoluta canitie.

Purpurites ex Ægypto, est rubens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa quòd rubeat ut purpura.

Basanites ferrei coloris sine duritia. Vnde & nomen ei datum est: inventus in Ægypto & Æthiopia.

Alabastrites lapis candidus: *intertinctus variis coloribus: ex quo Euangelici illius vnguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria: quoniam optimè servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Ægyptias & Damascum Syriæ, cæteris candidior: probatissimus verò in India.

al. interdistinctus, al. interstinctus

Parius candoris eximij, * Ligdinus cognomento. hic apud Paron insulam nascitur: vnde & Parius nuncupatus. Magnitudo eius quę lances craterasque non excedat. unguentis & ipse aptus.

al. lychnites

Coralliticus in Asia repertus, mensuram nõ vltra cubitos binos: candore proximo eboris ad quandam similitudinem è diverso niger.

Alabandicus terræ suę nomine nuncupatus: purpuræ aspectu similis. Iste in oriente igni liquatur, atque ad vsum vitri funditur.

Thebaicus * intertinctus aureis guttis invenitur in parte Ægypti ascriptus * coticulis ad terenda collíria quadam vtilitate naturali conveniens.

** interstinctus. * concolis*

Sienites circa Sienem vel Thebas nascitur: trabes ex eo fecêre reges.

Marmora autem quæ in officinis sunt, rupibus gignuntur: ex quibus istæ Sienites diversi coloris maculis distinctus est: cuius primum usum insulæ Cyclades dederunt.

Lesbius lividior est paulo hoc, sed & ipse diversi coloris maculas habens.

Corintheus Ammoniacæ guttæ similis cum varietate diversorum colorum, Corintho primùm repertus: ex eo columnæ ingentes liminaque fiunt ac trabes.

Charisteum viride, optimũ nomen ab aspectu habens, eò quòd gratum sit ijs qui gemmas sculpunt: eius enim viriditas reficit oculos.

Numidicũ marmor Numidia mittit ad * cutem succum dimittit, croco similem: vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massa & luminum vsu aptum.

al. cotem

Luculleum marmor nascitur in * Choo insula, cui Lucullus consul nomen dedit, qui delectatus illo primùm Romam invexit, solúmque penè hoc marmor ab amatore nomen accepit.

al. Chio

Est & *Limensis τέφρεια appellatus à colore cineris, cuius lapidis alligatio contra serpentes laudatur.

al. Lunensis

Ebur à barro, id est, elephante dictum. Horatius:

Quid tibi vis mulier nigris dignißima barris?

De gemmis. CAP. VI.

Post marmorum genera gemmæ sequuntur, quæ multum auro decorem tribuunt venustate colorum. Primordia earum à rupe Caucasi. Fabulę ferunt, Prometheum primũ fragmentum saxi * eiusdem inclusisse ferro ac digito circumdedisse: ijsque initijs cepisse anulum atque gemmas.

al. eius

Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, è quibus nos ea tantùm quæ principalia sunt sive notissima annotabimus.

Gemmæ vocatæ, quòd instar gummi transluceant.

Preciosi lapides ideo, quia carè valent: sive vt à vilibus discerni possint: seu quòd rari sint. Omne enim quod rarũ est, magnum & preciosum vocatur: sicut & in Samuelis volumine legitur: *Et sermo Domini preciosus erat in Israel*, hoc est, rarus.

De viridioribus gemmis. CAP. VII.

Omnium gemmarum virentium Smaragdus principatum habet. cui veteres tertiam post margaritas & uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus à nimia viriditate dicitur. Omne enim satis viride * Smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior hoc austeritas est. Nam herbas virentes frondesque exuperat: inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Sculpentibus quoq; gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani. Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia ijs ventis arenæ maximè moventur. Tertium Ægyptij habent. Reliqui in metallis ærarijs inveniuntur, sed vitiosi. Nam aut ære aut plumbo aut *lapillamentis vel salis similes notas habent.

al. amarum

** forte capillamentis*

Smaragdi autem mero & viridi proficiunt oleo, quamvis natura imbuantur.

Chalcosmaragdus dicta, quòd viridis sit: & turbida

turbida,* aeris venis. Hæc in Ægypto vel Cypro insula nascitur.

al. hærens

Prasius pro viridante colore dictus, sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis * abhorret. Tertium distinctum virgulis tribus candidis.

Emendo ex Plin. Obhorret.

Berillus in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, vt hebetudo coloris repercussione angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera eius novem.

Chrysoberillus dictus, eò quòd pallida eius viriditas in aureum colorem resplendeat: & hunc India mittit.

Chrysoprassus Indicus est, colore porri succum referens, aureis intervenientibus guttis, vnde & nomen accepit, quem quidam Berillorum generis iudicaverunt.

Iaspis de Greco in Latinum viridis gemma interpretatur. Est autem smaragdo subsimilis & crassi coloris. Species eius xvij. Volunt autem quidam Iaspidem gemmam, & gratię & tutelæ esse gestantibus; quod credere non fidei, sed superstitionis est.

Topazion ex virenti genere est omnique colore resplendens: inventa primùm in Arabiæ insula, in qua Troglodytæ prædon s fame & tempestate fessi cum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quæ insula postea quæsita nebulis cooperta tandem à navigantibus inventa est. Sed ob hoc locus & gemma nomen ex causa accepit. Nam τοπάζειν Troglodytarum lingua significationem habet quęrendi. Est autem amplissima gemmarum: eadem sola nobilium, limam sentit: genera eius duo.

Callaica colore viridis, sed pallens & nimis crassa, nihil iocundius aurum decens, vnde & appellata. Nascitur in India vel * Germania in rupibus gelidis, oculi modo extuberans.

Corr. ex Pli. Carmania.

Molochites spissius virens & crassior quàm smaragdus, à colore malvæ nomen accepit: in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia.

Heliotropium viridi colore & nubilo stellis puniceis superspàrsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam deiecta in labris æneis * radio Solis mutat sanguineo repercusso. Extra aquam autem speculi modo Solem excipit, deprehenditque defectus eius, subeuntem lunam ostendens † Magorum impudentiæ. Manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quòd admixta herba Heliotropio quibusdam additis * præcantationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro & Africa, sed melior in Æthiopia.

al. precationibus

Sagda gemma prasini coloris apud Chaldæos. Cuius tanta vis est, vt permeantes naves è profundo petat, & carinis ita tenaciter adhæreat, vt nisi abrasa parte ligni vix separetur.

Myrrhites dicta est, quòd in eo myrrhæ color est. Compressus autem vsque ad colorem nardi, spirat suavitatem aromatis. Reperitur in Arabia vel Ægypto myrrhæ coloris & odoris, vnde & nomen accepit.

Melichloros bicolor ex vna parte viridis: ex altera melli similis.

Choaspites à flumine Persarum dicta est, ex viriditate fulgoris aurei.

Annot.

* *V. C. radios Solis imitatur sanguineo repercussu.* *Plin. deiecta in vas aquæ, fulgorem Solis accedentem percussu sanguineo mutat.*

† *V. C. & Plinius ita distinguunt, vt post* ostendens *sit periodus. Et deinde nova sententia,* Magorum impudentiæ vel manifestissimum, &c.

De rubris gemmis. CAP. VIII.

Corallius gignitur in mari, forma ramosus, colore viridis & maximè rubens: * baccæ eius vel viæ candidæ sub aqua & molles: detractæ confestim durantur & rubescunt, tactuque protinus lapidescunt. Itaq; occupari evelliq; retibus solet aut acri ferramento præcidi: qua de causa corallius vocitatur. Quantum autem apud nos margaritum Indicum preciosum est, tantũ apud Indos corallium. Hunc Magi fulminibus resistere affirmant, si creditur.

**V. C. venæ eius candidę*

Sardius dicta, eò quòd primùm reperta sit à Sardis: hæc rubrum habet colorem marmoribus præstans: sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.

Onyx appellata, quòd habet in se permixtũ candorem in similitudinem vnguis humanæ. Gręci enim vnguem ὄνυχα dicunt. Hanc India & Arabia gignit: distant autem invicem. Nam Indica igniculos habet albis cingẽtibus zonis: Arabica autem nigra est cum candidis zonis. genera eius quinque.

Sardonix ex duum nominum societate vocata est. Est enim ex onychis candore & Sardo. Constat autem tribus coloribus: subterius nigro, medio candido, superius mineo. Hæc sola in signando nihil ceræ evellit. Reperitur autem apud Indos & Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque.

Hæmathites rubore sanguineus ac propterea Hæmathites vocatur. αἷμα quippe sanguis est. Gignitur in Æthiopia quidem, sed principalis in Arabia & in Africa invenitur. De qua promittunt Magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias.

Succinus, quem appellant Gręci ἤλεκτρον fulvi cereiq; coloris, fertur arboris succus esse: & ob id succinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namq; Phaetonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem: & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit * electron plurimi poetæ dixerunt. Constat autem non esse succum populi, sed pineæ arboris. Nam accensus tedę nidore flagrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummi, densaturq; vt crystallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agre-

**V. C. Elector, ita & Plinius.*

R

ſtium fœminarum monilia. Vocari autem à quibuſdam harpaga, eò quòd attritu digitorum accepta caloris anima folia paleaſque veſtium fimbrias rapiat: ſicut magnes ferrum. Quocunque autem modo libeat tingitur. Nam Anchuſæ radice conchilioque inficitur.

Corr. ex Pli. Lyncurius. * Ligurius vocatus, quòd fiat ex vrina lyncis beſtiæ tempore indurata. Eſt autem ſicut & ſuccinum fulva, attrahens ſpiritu folia propinquantia.

De purpureis. CAP. IX.

INter purpureas gemmas principatum Ametiſtus Indicus tenet. Ametiſtus purpureus eſt permixto violaceo colore, & quaſi roſæ nitor, & leniter quaſdam flammulas fundens. Alterum eius genus deſcendit ad hyacinthos. Cauſam nominis eius aſſerunt, quia ſit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, ſed vini colorem habens. Eſt autem * ſculpturis facilis: genera eius quinque.

*Plin. ſcalpturis.

Saphirus ceruleus eſt cum purpura, habens pulveres aureos ſparſos: apud Medos optimus, nuſquam tamen perlucidus.

Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur. Hic in Æthiopia invenitur; cœruleum colorē habens. Optimus qui nec rarus eſt, nec denſitate * obtuſus, ſed ex vtroque temperamento lucens purpuraq; refulgens: hic autem non rutilat æqualiter, ſed cùm facie cœli mutatur. Sereno enim perſpicuus eſt atq; gratus, nubilo coram oculis evaneſcit atq; marceſcit: in os miſſus frigidus eſt, in ſculpturis duriſsimus, nec tamen invictus. Nam adamante ſcribitur & ſignatur.

* obtunſus.

Hyacinthizon Indicus eſt Hyacinthum propè referens. Quidam autem eorum cryſtallis ſimiles, capillamentis intercurrentibus obſcurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum eſt.

Ametiſtizon appellatur, quia eius extremus igniculus in ametiſti violam exit.

Chelidonia ex hirundinum vocata colore, & duum eſt generum, quarum vna ex altera parte purpurea, & altera purpurea nigris intervenientibus maculis.

Cyanea Scythiæ gemma cœruleo coruſcans nitore * purpura interdum & punctulis intermicantibus auratis pulviſculis varians.

* pura

Roditis roſea eſt, & ex eo nomen accepit.

De candidis. CAP. X.

MArgarita prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quòd in conchulis maris hoc genus lapidum inveniatur. Ineſt enim in carne cochleæ calculus natus, ſicut in cerebro piſcis lapillus. Gignitur autem de cœleſti rore, quē certo anni tempore conculæ hauriunt. Ex quibus margaritis quædam vniones vocantur: aptum nomen habentes, quòd tantùm vnus nunquā duo vel plures ſimul reperiantur. Meliores autem candidæ margaritæ, quàm quæ flaveſcunt. Illas enim aut iuventus: aut matutini roris conceptio reddit candidas: has ſenectus vel veſpertinus aer gignit obſcuras.

* Pedorus ſecunda poſt margaritā candidarum gemmarū: de qua quæritur in quo colore numerari debeat: toties iactati per alienas pulchritudines nominis: adeò vt decoris prærogativa * vocabulo facta ſit.

Emendo ex Plin. Pæderus, quē etiā dem cū Opalo facit. *Pli. in vocabulo.

Aſterites candida eſt: incluſam lucem continens veluti ſtellam intus ambulātem, redditq; Solis candidantes radios, vnde & nomen invenit.

Galactites lactea eſt, quæ attrita reddit ſuccum album ad * lacteum ſaporem: fœminis nutrientibus illigata fœcundat vbera. Infantium quoque collo ſuſpenſa ſalivam facere fertur: in ore autem liqueſcere, & memoriam adimere. Mittunt eam Nilus & Achelous amnes. Sunt qui ſmaragdum albis venis circumligatum Galactiten vocant.

* lactis

* Galatias grandinis & candorem præfert & figuram, duritie quoque invicta vt adamas: etiam in igne poſita, manet ſuum frigus.

Pli. Galaxia

Solis gemma candida eſt, traxitque nomen quòd ad Solis ſpeciem in orbem fulgentes ſpargit radios.

Selenites tranſlucet candido melleoque fulgore, continens lunæ imaginem quā iuxta curſum aſtri ipſius perhibent in dies ſingulos minui atque augeri. Naſcitur in in Perſide.

* Cimedia invenitur in cerebro piſcis eiuſdem nominis: candida & oblonga. Præſagire ijs ferunt Magi ſigna tranquillitatis vel tempeſtatis.

Corr. ex Pli. Cynædia.

* Beloculus albicans pupillam cingit, nigra medio aureo fulgore lucentem, & propter ſpeciem Aſſyriorum regi Belo dicatam, vnde & appellata.

Emendo ex Plin. Beliculus.

Epimelas dicitur cùm in candida gemma ſupernè nigricat color, vnde & nomen habet.

Exebenus ſpecioſa & candida, qua aurifices aurum poliunt.

De nigris. CAP. XI.

* V.C. Agathes

AChates reperta primùm in Sicilia iuxta flumen eiuſdem nominis poſteà plurimis in terris. Eſt autem nigra habēs in medio circulos nigros & albos iunctos & variatos, ſimilis Hæmathiti: Magi ſuffitu earum, ſi creditur, tempeſtates evertunt: flumina ſiſtunt.

* Abſectos nigra & ponderoſa diſtincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni ſeptem diebus calorem tenet.

* Ex Plinio emēdo Apſyctos. in Indice verò Plinij corruptè legitur Aperſyctes.

Ægyptilla nigra eſt radice, cœrulea facie, ex Ægypto vbi invenitur vocata.

† Media nigra eſt à Medea illa fabuloſa inventa: Habet venas aerij coloris, ſudorem reddit croci, ſaporem vini.

al. Medea

Veientana Italica gemma eſt, à * Vegenis reperta nigra facie, albis intermicantibus notis.

* Veientibus. Plin. Veijs.

† Bariptos nigra eſt cum ſanguineis & albis notis.

Em. ex Plin. Baroptis.

*corr. ex Pl. Mesomelas

* Meramelas nigra vena, quemlibet colorem secans per medium.

Veneris crinis nigerrimi nitoris: continens in se speciem rufi crinis.

corr. Trichrus

* Tricuus ex Africa nigra est, sed tres succos reddit: ab radice nigrũ est, medio sanguineum, è summo * ocreæ.

Plin. candidum. V.C. habet aerem. fortè legendum est, croceum.

Dionysia nigro mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum flagrat, & odore suo ebrietati resistere putatur.

Pyritis nigra quidem, sed attritũ digitos adurit.

De varijs. CAP. XII.

*corr. Panchrus. al. Olea

S*Angrus varius ex omnibus penè coloribus constans, vnde & nominatur.

†Olca barbari nominis ex fulvo & nigro, viridique & candido est.

corrigo ex Pli. Mitrax.

† Mitridax Sole percussa: coloribus micat varijs. Gignitur in Perside.

Droselitus varius nominis causa: quia si ad ignem applicetur velut sudorem mittit.

Opalus distinctus, diversarum colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis: ametisti fulgens purpura: smaragdi nitens viriditas, & cuncta pariter sub quadam varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola enim eum parturit India.

Ponticæ à ponto dicuntur: genere diverso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes: aliæ habentes stellas, aliæ longis colorum ductibus lineatæ.

corr. ex Pli. Hexecontalithos.

† Exocontalibus in parva magnitudine multicolor: vnde & hoc nomen sibi adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est, vt sexaginta gemmarum colores in parvo eius orbiculo deprehendantur. Nascitur autem in Lybia apud Troglodytas.

corr. ex Pli. Murrhina. Emendo ex Plin. Carmania

† Murina apud Parthos gignitur, sed præcipua in * Germania, humore sub terra putant calore densatũ, vnde & nomen sumpsit. Varietas eius in purpurã candoremq; & ignẽ cum quibusdam colorum repercussionibus, quales in cœlesti arcu spectantur. Cuius contraria causa crystallum facit, gelu concreto vehementiore.

De crystallis. CAP. XIII.

CRistallus resplendens & aquosus colore. Traditur, quòd nix sit glacie durata per annos. Vnde & nomen ei Græci dederũt. Gignitur autẽ in Asia & Cypro: maximè in Septentrionum alpibus, vbi nec æstate sol ferventissimus invenitur. Ideo ipsa diuturna & annosa duritia reddit hanc speciem quæ crystallus dicitur. Hic oppositus radijs Solis adeò rapit flammam, vt aridis fungis vel folijs ignem præbeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur. Nihil autem aliud quàm frigidum pati potest.

Adamas Indicus lapis parvus & indecorus, ferrugineum habens colorem & splendorẽ crystalli. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei avellani repertus. Hic nulli cedit materiæ, nec ferro nec igni, nec vnquam incalescit: vnde & nomẽ Græca interpretatione, indomita vis, accepit. Sed dum sit invictus ferri ignisq; contemptor, hircino rumpitur sanguine, recenti & calido maceratur, sicq; multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis sculptores pro gemmis insigniendis perforandisque vtuntur. Hic autem dissidet cum Magnete lapide, intantum vt iuxta positus, ferrum non patiatur † abstrahi Magneti, aut si admotus Magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere: metus vanos expellere: maleficis resistere artibus. Genera eius sex.

al. abstrahere Magnetẽ.

Galatias grandinum & candorem & figuram: adamantinæ duritiæ habet. Etiam in igne positus manet suum frigus.

Cerauniorum duo genera sunt. Vnum quem Carmania mittit crystallini similem, splendet tamen cœruleo, & si sub divo positus fuerit, fulgorem rapit sidereum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis littoribus gignit, cui color Pyropo rubenti, & qualitas vt ignis. Hæc adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta autem Ceraunia: quoniam alibi nõ invenitur, quàm in loco fulminis ictui proximo. Græcè enim fulmen κέραυνος dicitur.

Iris apud Arabiã in mari Rubro nascitur coloris crystallini, sexangulata: dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa Sole, species & colores arcus cœlestis in proximos parietes * imitatur.

*Pl. eiaculat

Astrion ex India est, crystallo propinqua: in cuius centro stella lucet fulgore lunæ plenæ. Sumpsit autem nomen quòd astris opposita, fulgorem rapit ac * regit.

Emendo ex Pli. regerit. * Alectria quasi alectoria

* Electria quasi electoria. In ventriculis enim gallinacijs invenitur, crystallina specie, magnitudine fabæ. Hac in certaminibus invictos fieri Magi volunt, si credimus.

Enhydros ab aqua vocata. Exundat enim aquam, ita vt clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. Carbunculus autem dictus, quòd sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeò vt flãmas ad oculos vibret. Genera eius xij. sed præstantiores qui videntur fulgere, & velut ignem effundere. Carbunculus autem Græcè ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Lybia apud Troglodytas.

Antracites vocatus, quòd sit & ipse coloris ignei, vt carbunculus, sed candida vena præcinctus, cuius proprium est quòd iactatus in ignẽ velut * inter mortuos extinguitur: at contrà aquis perfusus exardescit.

* Ita cod. omnes: corrigo ex Plin. intermortuus. Corr. ex Pli. Sandastros. V.C. intra lucidũ ignem. Pli. in trãslucido stellantes,

* Sandasirus nascitur in India loco eiusdem nominis. Species eius, quòd veluti * intro lucido igne intus fulgent aureæ guttæ. Constat autem inter omnes quantus numerus stillarum accedit, tantò & precium accedere.

Plin. Lychnites.

* Lignis ex eodem genere ardentium est appellata à lucernarũ flagrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies: vna quæ purpura radiat: altera quæ cocci rubore. A Sole excalefacta, aut digitorum attritu paleas & chartarum fila ad se rapere dicitur.* Sculpturis resistit, ac si quãdo sculpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam * animali morsu partem cerę temptat. Genera eius quatuor.

**Plin. scalpturæ.*

Annot.

** V. C. Animali morsu partem carpere tentat: al. partem ceræ retentat. Plin. partemque ceræ in signo tenens.*

Carchedonius hoc quod & Lychnites facecere dicitur, quanquã multum vilior prædictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, vt ferunt, diuino. Inuenitur ad repercussum lunæ plenæ. Omnia autem genera sculpturæ resistunt.

Plin. Alabandica.

* Alabandina dicta ab Alabanda Asiæ regione, cuius color ad Carchedoniũ vadit, sed rarus.

Plin. Draconites.

* Dracontites ex cerebro draconis eruitur, quæ nisi viventi abscisa fuerit nõ* ingemmescit: unde & eam Magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus & spargunt ibi gramina medicata ad incitandũm draconum soporem, atq; ita somno sopitis capita desecant & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum orientis reges præcipuè gloriantur.

** ignescit Plin. gemmescit*

Chrysoprasius Æthiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est die aureus.

Plin. Phlegontis

* Flogites ex Persida est ostẽtans intra se quasi flammas ęstuantes quæ non exeant.

Syrtites vocata quoniam in littore Syrtium inventa primũm est in parte Lucaniæ. Color eius croceus, intus stellas continens elanguidas, sub nubilo renitentes.

Ermiscion inter gratissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidam lucem.

De aureis. CAP. XIIII.

Sunt quædam gemmarum genera ex specie metallorum vel lapidum cognominata.

Chrysophis aurũ tantùm videretur esse.

Chrysolitus auro similis est cum marini coloris similitudine: hunc Æthiopia gignit.

Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantũ aspectu iocundus, rapacissimus ignium, & si iuxta fuerit celerrimè ardescens.

Chrysolampis ex auro & igne vocata. * Aurea est enim die, & nocte ignea: hanc Æthiopia gignit.

Plin. pallida

Ammochrysus arenis auro intermixtis nunc bractearum, nunc pulveris habet quadrulas. Gignitur in Perside.

Corr. ex Plinio Leucochrysos.

* Leocrisus colore aureo interveniente candida vena.

Plin. Melichrysos

* Melectrisis dicta, quòd veluti per aurum sincerum: sic hæc gemma transluceat.

Chrysocolla gignitur in India, vbi formicæ eruunt aurum. Est autem auro similis & habet naturam Magnetis, nisi quod augere aurum traditur, vnde & nuncupatur.

Argirites similis argento, habens stigmata aurea.

Androdamas argenti nitorem habet & penè adamas,* quadrata semper tesseris. Magi putãt nomen impositum ab eo quòd animorum impetus vel iracundias domare & refrenare dicatur, si credimus. Gignitur in mari Rubro.

Plin. quadrata, semper tessellis similis.

Chalcites aerij coloris est.

* Calcofanus nigra est, sed lapidi illisa æris tinnitum reddit.

Plin. Chalcophonos.

Balanites duo sunt genera, subvirides & Corinthij æris similitudine, mediam secante flammea vena.

Sideritis à contemplatione ferri nihil dissonat. * In maleficijs quoque modo si inferatur discordias excitat.

Plin. litigio illata

Ideus dactilus ex insula Creta est, ferrei coloris, causa nominis eius, quia pollicem humanum exprimit.

Æthiopicus ferrei coloris est, qui dum teritur, succum emittit.

* Similianicius in Euphratis alveo legitur * pro connexione marmoris similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.

Plin. Zmilacis al. Proconnesio marmori, ita Plin.

Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est.

Hephæstitis speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quanquam * rutilet: experimentum eius * si ferventi aquæ addita statim refrigeret: aut si Soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco.

Plin. rutila al. si ferventẽ aquã, &c.

Ostracites lapidosus colore testaceo durior. Alteria Achati similis, nisi quòd Achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, vt aliæ gemmæ * sculpantur fragmentis eius.

al. Scalpãtur

Glossopetra similis est linguæ humanæ, vnde & nomen sumpsit. Fertur autem deficiente luna cœlo cadere, cui non modicam Magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant.

Sunt & quædam gemmarum genera cognominata ab animalibus.

Echites vipereas maculas exprimit.

* Carcinæ marini cancri coloris est.

al. Carcinias

Scorpitis scorpionẽ & colore & effigie refert.

Myrmicites formicæ reptantis effigiem imitatur.

Taos pavoni est similis.

Hieracites accipitris coloris.

Aetites aquilæ.

Ægopthalmos, caprino oculo similis.

Lycophthalmos quatuor est colorũ, ex rutilo * sanguineum, in medio nigrum * candidus cingit vt luporum oculus.

** sanguineo Plin. sanguinea. V. C. candido cingit, ita & Plin.*

Meconites papaver exprimit.

Sunt & quædam gemmæ quibus gentiles in superstitutionibus quibusdam vtuntur.

Li-

*Plin. Liparis. al. Pl. Ananchitide in hydromantia. *Pli. teneri. V.C. tenere pagani.

Liparia* suffita, omnes bestias evocare tradunt.

* Anancitidæ in necromantia dæmonum imagines evocare dicuntur.

Synochitidę vmbras inferorū evocatas *tenere dicuntur.

Chelonites oculus est Indicæ testudinis, varius & purpureus. Per hunc Magi impositum linguæ futura prænunciare fingunt.

Pli. Brontia. al cadere

* Bronia à capite testudinū, è tonitruis * cadi putatur, & restinguere fulminis ictus.

Hienia lapis in oculis hienæ bestiæ invenitur. qui si sub lingua hominum subditus fuerit: futura eum præcinere dicunt.

Sed & corallius tempestati & grandini resistere fertur.

* stellas

Pontica est gemma quædam livore perlucida: habens * stellas rubras: interdum & aureas. Dicunt per eam interrogari dæmones & fugari.

In quibusdam gemmarum generibus vera à falsis discernere magna difficultas est: quippe cùm inventum sit * ex vero genere alterius in alia falsa transducere, vt Sardoniches, † quæ trinis glutinantur gemmis, ita vt deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere, nigro, candido minioque colore. Nam & pro lapide preciosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos sub dolo quædam falsa viriditas, quo adusque non est qui probet simulatum & arguat: sic & alia alio atque alio modo. Neque enim est sine fraude vlla vita mortalium.

al. Plin. ex veris gemis in alterius generis falsis traducere. V. C. quæ è tritis. Plin. è ceraunijs.

Omnes autem non translucidas gemmas cęcas appellāt, eò quòd densitate sua obscurētur.

De vitro. CAP. XV.

Vitrum dictum, quòd visui perspicuitate transluceat. In alijs enim metallis quicquid intrinsecus continetur absconditur. in vitro verò quilibet liquor vel species qualis est interius, talis exterius declaratur, & quodammodo clausus patet. Cuius origo hæc fuit. In parte Syriæ quæ Phœnice vocatur finitima Iudæę circa radicem montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spacio in mare fluens iuxta Ptolemaidem: cuius arenæ de torrente fluctu sordibus eluuntur. Hîc fama est * pulsa nave mercatorum nitri, cùm sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides: glebas nitri ex nave subdiderunt, quibus accensis permixta arena littoris, translucentes novi liquoris fluxisse rivos, & hanc fuisse originem vitri. Mox vt est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed & alijs mixturis hanc artē * studuit. Levibus enim aridisque lignis * concoquitur, adiecto * cupro ac nitro, continuisque fornacibus, vt ęsliquatur massæq; fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, & aliud flatu figuratur: aliud torno teritur: aliud argenti modo cælatur. Tinguitur etiam multis modis, ita vt hyacinthos saphirosque & virides imitetur, & oniches vel aliarum gemmarum colores: neque est alia * speculis aptior materia ve picturæ accommodatior. Maximus tamen honor in candido vitro, * proximo in crystalli similtudine. Vnde & ad potandum argenti metalla & auri vit um * repulit. Olim fiebat & in Italia, & per Gallias & Hispaniam arena alba & mollissima pila molaq; terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere & mensura: ac liquata in alias fornaces transfundebatur. quæ massa vocabatur * admonitrum, atq; hæc recocta fiebat vitrum purum & candidū. In genere vitri & * obsianus lapis annumeratur. Est autem virens interdū & niger aliquando & translucidus, crassiore visu & in speculis parietū pro imagine vmbras reddente: gemmas ex eo multi faciunt. Hunc lapidem & in India, & in Italia, & ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Fertur autem sub Tiberio Cęsare quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, vt flexibile esset & ductile. Qui dum admissus fuisset ad Cæsarē, porrexit phyalam Cæsari. Quam ille indignatus in pavimentum proiecit. Artifex autem sustulit Phyalam de pavimento, quæ complicaverat se tanquam vas ęneum: deinde malleum de sinu protulit & phialam correxit. Hoc facto Cæsar dixit artifici, Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum? Postquā ille iurans negavit, alterum hoc scire, iussit eum Cęsar decollari, nè dum hoc cognitum fieret: aurum pro luto haberetur & omnium metallorum precia * abstraherentur. Revera, quia si vasa vitrea non frangerentur meliora essent quàm aurum & argentum.

Plin. appulsa. al. fortè deest, perficere, aut aliquid huiusmodi. *. coquitur. al. Cyprio, et ita Plinius. al. Plin. sequacior. *Plin. quarā proxima. al. pepulit. al. ex Plinio ammonitrū. Plin. Obsidianus. Plin. detraherētur.

De metallis. CAP. XVI.

Metallum dictū Gręcè ἀπὸ τοῦ μεταλλᾶν, quòd natura eius ea sit, vt vbi vna vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: aurum, argentum, æs, electrum, stagnum, plumbum, & & quod domat omnia ferrum.

De auro. CAP. XVII.

Avrum ab aura dictum, id est, à splendore, quòd repercusso aere plus fulgeat. Vnde & Virgilius:

Discolor inde auri per ramos aura refulsit, hoc est, splendor auri. Naturale enim est vt metallorum splēdor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc & aurarij dicti, quorū fulgor splendidos reddit.

Obrysum aurum dictū, quòd obradiet splendore: est enim coloris optimi, quod Hebræi Ophax, Græci * cairon vocant.

Bractea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρέχειν, quod est ἠχεῖν, id est, à crepirando.

fortè καιρόν. * Ita ex coniectura posui

Pecunia prius de pecudibus, & proprietatē habebat & nomen. De corio enim pecudum nummi incidebantur & signabantur. Postea à

Saturno æreus nummus inventus est. Ipse enim signari nummos & scribi constituit. Propterea & ærarium Saturno à gentilibus consecratum est. Alij, ut superius, pecuniam à pecudibus appellaverunt: sicut à iuvando iumenta dicta sunt. Omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur à pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia. unde & pecuarius dicebatur qui erat dives: modò verò pecuniosus. Antiquissimi nondum auro argentoque invento, ære vtebantur. Nam prius ærea pecunia in vsu hominum fuit: pòst argentea: deinde aurea subsecuta: sed ab ea qua cepit nomen retinuit. Vnde & ærarium dictum, quia prius æs tantùm in vsu fuit, & ipsum solum recondebatur, auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permansit ab eo metallo, vnde initium sumpsit.

Thesaurus iuxta Græcam proprietatē ἀπὸ τῆς θέσεως à positione, hoc est, à reposito nominatur. Nam θέσις positio dicitur, & est nomen ex Græco Latinoque sermone compositum. Nam θὴς Græci repositum dicunt: χρυσὸν aurum quod iunctum sonat repositum aurum.

Auraria nomen habet ab auro.

Tributa verò, eò quòd anteà per tribus singulas exigebantur: sicut nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum populum constat, vt qui præerant in singulis partibus Tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus, quos dabant populi tributa nominaverunt.

Vectigalia sunt tributa, à vehendo dicta.

Stipendium à stipe pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erāt, magis quàm annumerare.

Moneta appellata est, quia monet, ne qua fraus in metallo vel pondere fiat.

Numisma est solidus aureus vel argenteus sive ęreus, qui ideo numisma dicitur, quia nominibus principum effigiebusque signabatur. Prius nummus ἄργυρος nuncupabatur, quia quamplurimum ex argento percutiebatur.

Numi autem à Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primùm apud Latinos imaginibus notavit, & titulo nominis sui præscripsit.

al. Folles * Solidi dicuntur à sacculo, quo conduntur, à continente, id quod continetur appellatum.

In numismate tria quæruntur, metallum, figura, & pondus. Si ex ijs aliquid defuerit, numisma non erit.

Tria sunt autem genera argēti, & auri, & ęris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est: factū est quod in vasis & signis: infectum quod in massis est, quod & grave dicitur, id est, massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerūt. Dum enim * quacumque causa ardentes sylvæ excoquerent terram, ex calefactis venis fudit rivos cuiuscunq; structuræ. Sive igitur æs illud fuerat, sive aurum cùm in loca terræ depressiora decurrerit, sumpsit figuram, in quam illud vel profluens rivus vel excipiens lacuna formaverat. Quarum rerum splendore capti homines cùm ligatas attollerent massas; viderunt in ea terræ vestigia figurata, * in quæ excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

* quocunq; casu.

De argento. CAP. XVIII.

ARgentum non longê à Gręca appellatione distat. Hoc autem illi ἄργυρον vocant. Cùm mirum in modum illud dum candidū sit: impressum corpori lineas nigras reddit.

Argentum vivum dictū, quòd * excindat materias, in quibus inijcitur: hoc & liquidum, quia percurrit. Invenitur specialiter in metallis, sive in argentarijs fornacibus guttarum concretione tectis inhęrens: sæpe etiam & in stercore vetustissimo cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam & ex minio imposito conchulæ ferreæ patena testea superposita. tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex minio * stillat: sine hoc neque argentum, neque æs inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, vt si super sextarium argenti vivi centenarium saxum superponas: oneri statim resistat. Sin verò auri scrupulum, levitatem eius raptim sinu recipit: ex quo intelligitur non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasis: nam cæteras materias perforat. Potui autem datum interficit, ponderis causa.

al. excedat. foriè exedat. Ita Pli. exest & perrumpit vasa.

al. destillat

Argenti purgamenta λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit autem ex argento & plumbo.

De ære. CAP. XIX.

AEs à splendore aeris vocatum, sicut aurum & argentum. Apud antiquos autem prius æris quàm ferri cognitus vsus. Ære quippe prius scindebant terram, ære certamina belli gerebant: eratque in pretio magis æs: aurum verò & argentum propter inutilitatem reijciebantur. Nunc versa vice iacet æs, aurum summo cessit honori:

Sic volvenda ætas commutat tempora rerum:
Quod fuit in precio, fit deniq; nullo in honore.

Et Vsus ęris postea transijt in simulacris, in vasis, in ædificiorū structuris: maximè & ad perpetuitatem monimentorum etiam publicę in eis constitutiones scriptæ sunt.

Cyprium æs in Cypro insula prius repertū, vnde & vocatum: factum ex lapide eroso, quem Cadmiam vocant, & est ductile: huic si addatur plumbum, colore purpureo fit.

Aurichalcum dictum, quòd & splendorē auri & duritiam æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina & Græca. Æs enim sermone Græcorum χάλκος vocatur. Fit autem ex ære & igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem.

Co-

Corintheum est omnium commixtio metallorum quod casus primum miscuit, Corintho cum caperetur incensa. Nam dum hanc ciuitatẽ Hannibal cepisset: omnes statuas æneas & aureas & argenteas in vnum rogum congessit & eas incendit. Ita ex hac cõmixtione fabri sustulerunt & fecerunt parapsides. Sic Corinthia nata sunt ex omnibus in vnum, nec hoc nec illud. Vnde & vsq; in hodiernum diem: siue ex ipso, siue ex imitatione eius æs Corinthium vel Corinthia vasa dicuntur. Huius tria genera, candidum vnum ad argenti nitorem accedens, alterũ in quo ipsius auri fulua natura est: tertium in quo ęqualis cunctorum temperies.

Coronarium ex ductili ære tenuatur in laminas: taurorumq; felle tinctum speciem auri in coronis histrionum præbet, vnde & appellatũ.

Pyropum igneus color vocauit. Nanq; in singulas vncias æris additis auri scrupulis senis *prętenui bractea ignescit, flammasq; imitatur, vnde & pyropum dicitur.

Plin. prætenui pyropi bractea.

Regulare æs dicitur, quòd ab alijs ductile appellatur: quale omne Cyprium est.

Ductile autẽ dicitur, eo quòd malleo producatur: sicut cõtrà fusile, quòd tantùm funditur. Hoc & caldarium, quòd tantùm funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne ęs diligentius purgatis igne vitijs excoctisq;, regulare efficitur.

Campanum quoq; inter omnia genera æris vocatur à Campania prouincia, quæ est in Italiæ partibus, vtensilibus & vasis omnibus probatissimum.

Æs omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginẽ celerius trahit nisi oleo perungua tur, seruari aũt id optimè in liquida pice tradũt.

Inter omnia metalla æs vilissimũ est, & maxime potestatis, ideo & ænea limina, vnde & Virgilius,

Hinc foribus cardo stridebat ahenis.

Origo æris Cadmia & Chalcitis. Purgamẽta æris Cadmia, & origo, & æris, flos.

Cadmia gignitur in metallorum ęris atq; argẽti fornacibus * insidẽte nidore. Nãq; vt ipse lapis ex quo fit æs Cadmia vocatur: sic rursus in fornacibꝰ existit & nominis sui originẽ recipit.

al. desinẽte.

Aeris flos fit seu gignitur conflationibus, resoluto atq; liquato ære, superfusa frigida aqua. Repentina enim densatione tãquam de *succo reparatur flos.

Aeruginẽ æs quoq; creat. Nã laminæ ęreæ super vas aceti acerrimi sarmẽtis superpositę, atq; ita distillantibus, quòd ex eo cecidit in ipsum acetum teritur & cribratur.

De ferro. CAP. XX.

FErrum dictũ quòd farra, id est semina frugũ terræ cõdat. Idẽ & chalybs à Chalybe flumine vbi ferrũ optima acie tẽperatur. Vnde & abusiuè dicitur chalybs ipsa materies, vt, *Vulnificusq; chalybs.*

Ferri vsus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in opprobriũ species. Nã vnde prius tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autẽ corpus tã dẽsis inter se cohe rentibus & implicitis elemẽtis quã ferrũ: vnde inest illi duritia cum frigore. Ferri autẽ metallũ penè vbiq; reperitur: sed ex omnibus generibꝰ palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusq; mittunt. Secunda Parthico, neq; alia genera ferri ex mera acie tẽperãtur. Cęteris enim admiscetur mollior cõplexus.

Differentia ferri plurima iuxta terræ genus. Nam aliud molle plumboq; vicinum, rotarum & clauorum vsibus aptum. aliud fragile & erosum, culturæ terræ cõueniens. aliud sola breuitate placet clauisq; caligarijs. aliud rubiginẽ celerius sentit. Stricturæ vocantur hę oẽs, * quòd nõ in alijs metallis: à stringendo aptè vocabulo imposito. Aquarum verò summa differentia est quibus ferrum candens immergitur quo vtilior fiat: sicut Bilbilis in Hispania & Tirrasona, Comus in Italia.

Plin. à stringenda acie.

In acuendo ferro: oleo * delectatior fit acies Vnde & tenuiora ferramenta oleo restringi mos est: ne aqua in fragilitatẽ durentur. A ferro sanguis humanus sese vlciscitur. Contactum nãq; celerius rubiginẽ trahit. Cùm ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit, retinetq; longo tẽpore. Ex eodẽ lapide architectus quidam Alexandrię tẽplum cõcamerauit: * vnde & in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. Ferrum accẽsum igni nisi duretur ictibus, corrumpitur. Rubens non est habile ad tundendum, neq; antequam albescere incipiat, aceto vel alumine illitum ferrum, fit æris simile.

Plin. delicatior.

vt in eo sim. eius è ferro pendere in aere videretur.

Purgamenta ferri, rubigo & scoria.

Rubigo est vitium rodens ferrum ipsum vel etiam segetes, quasi rodigo mutata vna litera: hæc & erugo ab erodendo. Nam erugo vitium est ferri ab erodendo dicta, nõ ab ęramento.

Scoria verò purgamenta & sordes sunt quæ ignę excoquuntur. Et dicta scoria: quia de ferro excutitur.

Rubigine autem caret ferrũ si cerussa & gipso & liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta nõ vitiat, si eadem medulla ceruina, vel cerussa mixta rosaceo vngatur.

De plumbo. CAP. XXI.

PLumbum dictũ quòd ex eo primũ pilis factis maris altitudo tentata est. Huius verò genera duo sunt: nigrum & candidum: sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inuentum est. Siquidem & in Lusitania & in * Gallicia gignitur, summa terra arenosa, & coloris nigri & ponderis grauis: interueniunt & minuti calculi, maximè torentibus siccatis: lauant eas arenas, & quòd subsidit coquunt in fornacibus. Inueniuntur & in aurarijs metallis aqua missa calculi nigri, & graues & dum aurum colligitur cum eo

Plin. Gallecia.

remanent, postea separati cõflantur & in plumbum albũ resoluuntur. Inde & eadem grauitas plumbi quæ auri.

Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex est. Aut enim solum ex sua vena prodit, aut cũ argento nascitur, mixtisq; venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stannum est, secũdus argentũ: quod remanet superaddita vena rursusq; conflata, fit nigrum plumbum.

India neq; plumbum neque æs habet, gemmis tantùm & margaritis hæc permutat. Nigro plumbo fistulis laminisq; vtimur. Laboriosius in Hispania & Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terræ corio.

De stagno. CAP. XXII.

Stanni etymologia ἀποχωρίζων, idest separans dicitur & secernens. Mixta enim & adulterata inter se per ignẽ metalla dissociat & ab auro & argento æs plumbumque secernit, alia quoq; metalla ab igne defendit, & cum sit natura æris ferriq; durissima, si absque stanno fuerit vritur & crematur. Stannum illitum æreis vasis saporem facit gratiorem, & compescit virus eruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Cerussa quoq; ex eo sicut ex plumbo conficitur.

De electro. CAP. XXIII.

Electrum vocatum quod ad radium solis clarius auro argentoq; reluceat. Sol enim à poetis * electron vocatur. Defecatius est enim hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera. Vnum quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in precio habetur: Tertium quod fit de tribus partibus auri & * argenti vna. Quas partes, etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde & nihil interest natum sit an factum, vtrumq; enim eiusdem naturæ est. Electrum quod est naturale, eiusmodi natura est, vt in conuiuio & ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, & venenũ prodat. Nam si eo infundas venenum: stridorem ędit & colores varios in modum arcus cœlestis emittit.

V. C. Elector, ita & Plin.

V. c. argenti & ærũ.

De ponderibus. CAP. XXIIII.

Ponderum ac mensurarum iuuat cognoscere modum. Nã omnia corporalia sicut scriptum est à summis vsq; ad ima in mensura & numero & pondere disposita sunt atq; formata. Cũctis corporeis rebus põdus natura dedit. *Suum regit omnia pondus.*

Primus Moyses in heremo filijs Israel pondera & mensuras dedit. Primus Sidon Argiuus ponderum rationem in Græcia constituit, & licet alij antiquiores extiterint: iste hac arte experientior fuit.

Pondus dictum, eo quòd in statera libratum pendeat, hinc & pẽsum. Abusiue autem pondus libra vna est. Vnde etiam dipôdium dictum est quasi duo pondera, quod nomen adhuc in vsu retinetur.

Trutina est gemina ponderum lances ęquali examine pendens, facta propter talenta & centenaria appendenda, sicut momentana pro parua modicaq; pecunia. Hæc & moneta vocata. Eadẽ & statera nomen ex numero habens, quòd duabus lancibus & vno in medio stilo librata ęqualiter stet.

Examen est filum medium quo trutinę statera regitur, & lances ęquantur. * Vnde in lanceis amentum dicitur.

In v. c. deest.

Campana à regione Italiæ nomẽ accepit, vbi primum eius vsus repertus est. Hęc duas lances non habet: sed virga est signata libris & * vncijs & vago pondere mensurata.

al. vncii.

Vnicuique autem ponderi certus est modus nominibus proprijs designatus.

Calcus minima pars ponderis, quarta pars obuli est constans lentis geminis granis. Appellatur autem calcus quòd sit paruulus, sicut & lapis calculus, qui adeo minimus est, vt sine molestia sui calcetur.

Siliqua vigesimaquarta pars solidi est, ab arboris semine vocabulum tenens.

al. ab arbore cuius semen est.

Cerates oboli pars media est siliquam habẽs vnam semis. Hũc latinitas semiobulum vocat. Cerates autem Græcè: Latinè siliqua cornuum interpretatur. Obulus siliquis tribus appenditur, habẽs cerates duos, calcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære adinstar sagittæ. Vnde & nomen à Græcis accepit, hoc est sagitta.

Scrupulus sex siliquarum pondere constat. Hic apud Græcos dramma vocatur. Scrupulus autem dictus per diminutionẽ à lapillo breui: qui scrupus vocatur.

Dragma octaua pars vncię est, & denarij pondus argenti tribus cõstans scrupulis, id est xviij siliquis. Denarius autem à dando dictus, quia pro decem nummis imputatur.

Solidus nuncupatur, quia nihil illi deesse videtur. Solidum enim antiqui integrum dicebãt & totum. Ipse quoq; nomisma vocatur pro eo quòd nominibus principum effigiebusq; signetur. Ab initio verò vnum nomisma vnus argenteus erat. Hoc enim ab Assyrijs cœpit. Dicunt enim Iudæi, quòd Abraham in terrã Chanaam primus hanc aduexit formam. Solidus apud Latinos alio nomine sextula dicitur, quòd ijs sex, vncia compleatur. Hunc, vt diximus, vulgus aureum solidum vocat. cuius tertiam partem ideo dixerunt tremissem: eo quòd solidum faciat ter missus.

Sextula bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit.

Stater autem medietas vnciæ est, appendens aureos tres, vnde & vocatur stater quòd tribus solidis stet. Hic & semiuncia, quia semis habet de vncia. Hic & semissis, quia ponderis * semissem quasi semis assis.

semis est.

Quadrantem similiter Hebręi codrantem vocant, & vocatur quadra quòd vnciæ quartam partem

partem appendant.

Sicel qui Latino sermone siclus corruptè appellatur: Hebręum nomen est, habens apud eos vncię pondus. Apud Latinos autem & Græcos quarta pars vnciæ est, & stateris medietas, dragmas appendens duas. Vnde cum in literis diuinis legitur siclus, vncia est: cum vero in gentilium libris, quarta pars vnciæ est.

Vncia dicta quòd vniuersitatē minorū ponderum sua vnitate vinciat, id est complectatur. Cōstat autē dragmis viij, id est scrupulis xxiiii. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum eius horas diei noctisq; metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus XII vncijs perficitur, & inde habentur perfecti ponderis genus: quia tot constat vncijs quot mensibus annus. Dicta autē libra quod sit libera, & cuncta inter se pōdera prę dicta concludat.

Mna in ponderibus centum dragmis appenditur, & est nomen Græcum.

Talentum autē summum esse pondus perhibetur in Græcis. nam nihil est chalco minus, nihil talento maius. Cuius varium apud diuersas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est lxxij librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIIII. libras. Est autē triplex, id est minor, medius, summus. Minor quinquaginta, medius lxxij. librarū: summus cxx constat.

Centenarium numeri nomen est, eo quòd centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarij numeri Romani instituerunt.

De mensuris. CAP. XXV.

MEnsura est res aliqua modo suo vel tempore circumscripta. Hęc aut corporis est: aut temporis. Corporis est, vt hominum, lignorum, & columnarum longitudo, vel breuitas. Sed & solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quòd Geometrici perscrutari audēt. Temporis, vt horarum, dierum, & annorū. Vnde & metiri pedes horarum dicimus, hoc est mensurare.

Propriè autem mensura vocatā, quòd ea fruges metiuntur atq; frumentum, id est humida & sicca, vt modius, vrna, & amphora.

Mensurarum pars minima cochlear, quòd est dimidia pars dragmę, appendens siliquas nouem. Qui triplicatus conculam facit.

Cōcula dragma vna & dimidia adimpletur.

Cyathi pondus decem dragmis appenditur: qui etiam à quibusdam * caulacus dicitur. *al. caulatus.*

Oxifalus fit si quinq; dragmæ adduntur ad x.

Acitabulus quarta pars heminæ est, xij dragmas appendens.

Cotula emina est habēs cyathos sex, quę idcirco cotula vocatur, quia Græco sermone * cote incisio dicitur, & hemina sextarij in duo æqua inciditur, & cotulam facit. *forte κοτὴ.*

Emina autem appendit libram vnam, quæ geminata sextarium facit.

Sextarius duarum librarū est, qui bis assumptus bilibris nominatur. assumptus quater, fit Græco nomine Chœnix. quinquies complicatus quinarem siue gomor facit. Adijce sextum, congium reddit. Nā congius sex metitur sextarijs: à quo & sextarij nomen dederunt.

Congium autem à congiendo, id est per augmentum crescendo vocatur. Vnde postea pecunia beneficij gratia dari cæpta, congiarium appellatum est. Vnusquisq; enim sui temporis imperator fauorem populi captans, adijciebat vt largior videretur in donis.

Congiarium autem specialiter mensurā est liquidorum, cuius & rem simul & nomen à Romanis impositum inuenimus.

Metreta est mensura liquidorum. Hæc à mensura accepit nomen. μέτρον enim mensuram dicunt Græci: & inde appellata * metreta, licet & vrna & amphora & reliqua huiusmodi nomina mensurarum sint: tamen ista hoc nomen à denarij numeri perfectione accepit. *al. metrās*

Metrum ad omnem mensurā pertinet. μέτρον enim Græcè: Latinè mensura dicitur. Nā & cyathus mensura est, & amphora mensura est, & quicquid plus minusue capit, mensura est. Sed ideo hoc nomē specialiter sibi assumpsit, quòd sit mensura perfecti numeri, id est denarij.

Modius dictus ab eo quòd sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIIII. id est sextariorum xxij. Cuius numeri causa inde tracta est, eo quòd in principio Deus xxij opera fecerit. Nam prima die vij opera fecit, id est materiam informem, angelos, lucem, cœlos superiores, terram, aquam atq; aerem. Secunda die firmamentum solū. Tertia die quatuor maria, semina, sationes atq; plantaria. Quarta die tria, solem & lunam & stellas. Quinta die tria, pisces & reptilia aquarū, & volatilia. Sexta die quatuor: bestias, pecudes, reptilia terræ & hominē. Et facta sunt omnia xxij. genera in diebus sex. Et xxij generationes sunt ab Adam vsq; ad Iacob, ex cuius semine nascitur omnis gens Israel. Et xxij libri veteris testamēti vsq; ad Hester. Et xxij literarum sunt elementa quibus constat diuinæ legis doctrina. His igitur exemplis modius xxij sextariorum à Moyse secundū sacrę legis mensuram effectus est. Et quamuis diuersæ gentes huic mensurę pondus vel adijciant ignoranter vel detrahant: apud Hebræos cōstitutione diuina tali ratione seruatur. Modius enim à modo dictus. Hinc & modica, id est moderata. Modicis enim modius nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusiuè non propriè dicimus.

Satum genus est mensurę iuxta morem prouincię Palęstinę, vnum & dimidium modicum capiens. Cuius nōmen ex Hebræo sermone tractum est. Satum enim apud eos nominatur sumptio, siue leuatio: eo quòd qui metitur, eandem mensuram sumat ac leuet. Est & aliud satum mensura sextariorum xxij. capax quasi modius.

Batus vocatur Hebraica lingua ab olearia mola quæ bath apud eos vel batha nominatur, capiens quinquaginta sextaria, quæ mensura, vna molæ vice proteritur.

Amphora vocata quòd hinc & inde leuetur. Hæc Græcę à figura sui dicitur: quòd eius ansę geminatę videantur aures imitari. Recipit autē vini vel aquę pedem quadratum, frumenti verò modios Italicos tres.

Cadus Græca amphora est continens vrnas tres.

Vrna mensura est: quam quidam quartarium dicunt. Propriè autē vrna vas est quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet. de quo poeta,

Cœlo tegitur qui non habet vrnam.

Medimna est mensura quinque modiorum. Medimna autem Latina lingua vocatur, idest dimidia, eo quòd quinque modijs metiatur, qui est dimidius numerus à perfecto denario.

Artaba mensura est apud Aegyptios sextariorum lxxij, composita ex numero, propter lxxij. gentes vel linguas, quæ orbem impleuerunt.

Gomor xv modiorum onus appendit.

Corus xxx modijs impletur. Hic ab Hebraico sermone descēdit: qui vocatur cora similitudine collis. Cora enim Hebraicè colles appellantur. Coaceruati enim modij xxx instar collis videntur, & onus cameli efficiunt.

De signis. CAP. XXVI.

Ponderis signa plerisq; ignota sunt, & inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum & characteres ita vt à veteribus signata sunt subijciamus.

Zeta litera significat dimidium obolum. Z

Virgula æqualiter iacens & porrecta simpliciter significat obolum.

Geminata virgula duo oboli sunt.

T Latinum significat obolos tres. T

F Latinum significat obolos quatuor. F

E Latinum demonstrat obolos quinq;. E.

Oboli verò sex propterea caracterem nō habent quod in vna dragma sex veniant, quòd est pondus denarij argentei.

Heta litera significat siliquas viij. id est tremissem. H.

N Latinum significat nomisma Græcum, id est solidum. N.

Iota adiuncta beta significat dimidium solidum. IB.

Virgule duæ ex vno angulo à leua in dextram se diuidentes, significant dragmam: quā etiam olcem appellant.

N Latinum adiuncto gamma Græco significat semiunciam. Nr.

Gamma autem Græcè literę o Latinum in fine adiunctum, significat vnciam. ro.

Lambda Græcum per medium sui i Latinū adiectum, significat libram.

Kappa Græcum circa finem cornuum adiuncto y Græco significat cyatum. KY.

Si verò o Latinum habuerit adiunctum eminam demonstrat quam Græci cotylen vocant. Ko.

Xi Græcū si habuerit iunctum E Latinum, significat sextarium. ΞE.

Si verò o Latinum habuerit adiunctum, indicat acitabulum, quòd Gręci oxifalon vocant. ΞO.

M Græcū superposito n Latino significat mna.

A Latinum in fine habens Lambda Græcū significat talentum. AΛ.

Alpha Græcum in dextro brachio superiori o litera coniuncta chœnix est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XVII.

CAPITA LIBRI DECIMISEPTIMI.

De autoribus rerũ rusticarũ. CAP. I.

Rerum rusticarum scribendi solertiam apud Græcos primus Hesiodus Bœotius humanis studijs contulit, deinde Democritus * magnus quoq; Carthaginẽsis in xviij voluminibus studiũ agricolationis conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quã deinde Marcus Terentius expoliuit; mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studiũ habuerunt postmodum Cornelius Celsus & Iulius Atticus, Æmilianus siue Columella, insignis orator, qui totum corpus eiusdem disciplinę complexus est.

al. Magus.

Primum ad aratrum boues iunxisse ferunt quendam priuatum hominem & fulminatum nomine Homogirum. Quidam autem Osirim dicũt esse artis huius inuentorẽ. quidam Triptolemũ. Et hic quæstio est, quomodo prima Ceres ferro in Græcia vertere terram instituit, sed ferro qualicunq;, non specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationẽ primus induxit quidam nomine * Stercutus in Italia. Cuius ara * apico dedicata est Romę. Hic plura instrumenta agriculturę reperit, primusq; agros firmauit. Eundem quidam Saturnum putauerunt: vt maiorem illi nobilitatem facerẽt hoc nomine, quo splendidè sonaret, & dignitatẽ tituli cõpararet.

** Plin. Sterculius.* ** à Pico.*

De cultura agrorum. CAP. II.

Cultura est qua frumenta vel vina magno labore quæruntur, ab incolendo vocata. Diuitię enim antiquorum in ijs duobus erant, bene pascere & bene arare. Cultura agri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio.

Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat.

Aratio dicta, quia de ære prius terræ culturam exercebant, antequam ferri fuisset vsus repertus. duplex est autem aratio, vernalis & autumnalis.

Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit.

Stercoratio est lętaminis aspersio. Stercus autem vocatũ vel quia sternitur in agris, vel quòd extergi oporteat quicquid sordium in ciuitate redundat. Idem & fimus est, qui per agros iacitur. Et dictus fimus quòd fiat imus, id est stercus quod vulgo lętamen vocatur, eo quòd suo nutrimento læta faciat germina, reddatq; pinguia arua & fœcunda.

Occatio est cum rustici satione facta bubus dimissis grandes glebas cędunt & ligonibus frangunt: & dicta occatio quasi obcęcatio, quòd operiat semina. Occare igitur est operire semina terra, vites vel arbores.

Runcatio est à terra herbas euellere. Nam rus terra est.

Sulcus à sole vocatus, quòd proscissus solem capiat.

Veractum dicitur, quasi verè actum, id est verno aratum.

Proscisio est aratio prima cum adhuc durus est ager.

Satio dicta quasi seminis actio, vel quæ fit satorum actio. Serere autẽ vocatum, quia hoc cęlo sereno faciendum est: non per imbres. Hinc est & illud Virgilianum,

Nudus ara, sere nudus.

Messis à metendo, id est recidendo dicta.

Seges autem de semine dicta quòd iacimus, siue à sectione.

De frumentis. CAP. III.

Prima Ceres cepit vti frugibus in Græcia, & habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit Ouidius dicens,

Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro,
Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris.

Frumenta sunt propriè quæ aristas habent: fruges autem reliqua: frumenta autẽ vel fruges à frumendo, hoc est à vescendo dictæ. Nam frumen dicitur summa pars gulæ.

Primitię propriè sunt quæ de frugibus pręcerpuntur.

Triticum vel à tritura dictum quod purissimum horreo cōdatur, vel quia granū eius commolitur & teritur.

Far dicitur, eo quòd initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum vsus nōdum erat: sed frumentum in pila missum frangebant & hoc erat genus molendi.

Adoreum tritici genus, quòd idem vulgo semen dicitur.

Edor quondam appellatum ab edendo, quia primo eo vsi sunt homines, siue quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde adorea sacrificia dicuntur.

Siligo genus tritici à selecto dictum. Nam in pane eius species precipua est.

Trimense triticum ideo nūcupatum, quia satum post tres menses colligitur. Nam vbi propter aquam aliamûe causam matura satio omissa est, pręsidium ab hoc petitur.

Alica Græcum nomen est.

Alicastrum simile est alicę, pondere & bonitate pręcipuum.

Hordeum dictum, quòd præ cæteris generibus frumenti aridum antè fiat, vel quod spica eius ordines habeat. Horum tria genera. Primū hexaticum vocatur, eo quod spica eius sex ordines habeat, quòd quidam canterinum appellat, quoniam animalia melius quàm triticū pascit, & homines salubrius quàm malum triticum. Alterum distichon, eo quòd duos ordines habeat, hoc pleriq; calaticum vocant. Tertium trimense, quia dum cogit necessitas verno seminatur & celeriter colligitur.

V.c. sex ordines.

al. Scādula.

Scindula à diuisione vocata. Duplex enim est, sciditur, idest diuiditur.

Centenum appellatum, eo quòd in plerisq; locis iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum renascantur.

Hinc & miliū à multitudine fructus vocatū.

Panicium dictū, quòd in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis victum.

Pistum à pastu.

Sisamum Græcum nomen est.

Farrago dicta à farre. Est enim herba hordeacea adhuc viridis: necdum granis ad maturitatem turgentibus.

Spicā de maturis frugibus abusiuè dicimus. Nam propriè spica est, cum per culmi folliculū, id est extremum tumorem aristę adhuc tenues in modum spiculi eminent.

Arista appellata, quòd prius ipsa arescat.

Culmus est ipse calamus spicę qui à radicibus nascitur. Et dictus culmus, quasi calamus.

Folliculus est theca frumenti, in quā granum seruatur interius. Hæc super spicam vallo instructa munimen prętēdit, ne auium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigijs proteratur.

Stipulę sunt folia seu vaginæ, quibus culmus ambitur atq; fulcitur, ne pondere frugis * curuetur qua ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula dicta ab vsto: collecta enim messe vritur propter culturā agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præciditur.

al. curuentur quæ.

Palea à quibusdam vocari dicitur, quòd pala ventiletur, vt frumenta purgentur. Gentiles autem paleam à quadam Pale frugum inuentrice vocauerunt: quam Cererem esse volūt. De qua Virgilius,

Te quoq; magna Pales, & te memorande canemus.

Itē alij à pabulo nuncupatā dicunt paleā, quòd ea primùm sola in pascendis animalibus pastus pręebatur. Cuius natura ex contrario tantùm est frigida, vt obrutas niues fluere non sinat: adeo calida, vt maturescere poma compellat.

De leguminibus. CAP. IIII.

Legumina à legendo dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quæq; legebant: siue quòd manu legantur, neq; sectionem requirant.

Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lens, pisa, faselum, cicer, lupinum gratiora in vsu hominum videntur.

Faba Græca etymologia à vescendo vocabulū sumpsit, quasi faga. φάγειν enim Gręcè comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine vsi sunt. Huius species duæ, quarum altera communis, altera Aegyptia.

Faba fresa dicta, eo quòd eam homines frendant, id est frangant, idest molendo cōminuant.

Lens vocata, quòd humida & lenta est, vel quòd adhæret humi.

Faselum autem & cicer Græca nomina sunt, sed faselum vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semen abundanter inuenitur.

Lupinum Græcum & ipsum nomen est, de quo Virgilius, —*Tristesq; lupini*, quia vultum gustantis amaritudine contristant, vnde & illud præ amaritudine, nec vermis nec vllum animal comedit.

Medica, vicia, eruum pabulorū optima sunt.

Medica dicta, quia à Medis translata est in Græciam, tempore quo eum Xeres rex Persarum inuasit. Hæc semel seritur & decem annis permanet, ita vt quater vel sexies possit per annum recidi.

Vicia dicta, quòd vix ad triplicem perueniat fructum: cum alia legumina prouentum habeant fertilem: vnde & Virgilius,

Et tenuis fætus viciæ.

Pisa quòd ea pēsabatur aliquid auri minutū. Nam pis aurum dicitur.

Eruum à Græco trahit vocabulum. Hoc enim illi ἔρεβον dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestū, tauros tamen pingues efficit.

De vitibus. CAP. V.

Vitis plantationem primus Noe instituit, rudi adhuc seculo. Apud Græcos autem inuentorem

uentorem vitis Liberum appellant. Vnde & eũ gentiles post mortem deum esse voluerunt.

Vitis dicta, quòd vim habeat citius radicādi. Alij putant vites dictas, quòd inuicē se vittis innectant, vicinisq; arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, quia quasi brachijs quibusdam quicquid comprehēderint stringunt.

Labrusca est vitis agrestis quæ in terræ marginibus nascitur. Vnde & labrusca dicta à labris 10 & extremitatibus terræ.

Codex dictus, quasi caudex. Sic enim & veteres clodum pro claudo dicebant.

Sarmentum à ferendo, quasi feramentum.

Malleolus est nouellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatus ob similitudinē rei: quòd in ea parte qua deciditur ex veteri sarmēto prominēs vtrumq; mallei speciē prębeat.

Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa appellatione, quòd sint inhabiles fructu & steri- 20 litate affecti.

Sagittam rustici vocant nouissimam partem surculi: siue quia lōgius recessit à matre, & quasi prosiliuit: seu quia acuminis tenuitate teli speciem præfert.

Summitates vitium & fruticum flagella nuncupantur, eo quòd flatu agitentur.

Palmes vitis materia mollis, quia per nouella brachia emissus fructum affert. Nam ideò rustici partem vitis palmitem vocant. Palmes enim 30 diminutiuum nomen est, quòd nomen paragogum dicitur, quòd à palma deriuetur. Palma enim habet nomen * propriũ, quòd dicitur principale, ab eo quòd ex se deriuatum faciat.

al. πρωτότυπον.

Pampinus est foliũ cuius subsidio vitis à frigore vel ardore defenditur, atq; aduersus omnē iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, vt & solem ad maturitatem fructus admittat & vmbram faciat. Et dictus pampinus, quòd de palmite pendeat. 40

Caprioli dicti quòd capiant arbores, sunt enim cincinni siue vncinoli: quibus se innectere vites & suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines cōtinere queant, & sine lapsu pediculorũ fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant.

Corimbi sunt annuli qui proxima quæq; ligant & comprehendunt: ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. 50

Vuæ dictæ quòd intrinsecus humore sunt plenę, succiq; & pinguedinis. Nam humidum est, quòd exterius humorē habet, uvidum quod interius.

Acinus botrus est.

Racemus est botrionis pars, & botrio Græcum est.

Suburbanæ uvę quædam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum in vrbibus venditur. Commendat enim eas & species & sa 60 poris iocunditas, ex quibus sunt pręcoquę, duracinę, purpureæ, dactyli, Rhodiæ, Lybicę, Ceraunię Stephanitę, Tripedianæ, Vnciariæ, Cidonitæ.

Pręcoquę vocatę, quòd cito maturescāt, & ante omnes sole coquantur. Has λάγῳς dicũt, quòd currant ad maturitatem velociter vt lepus. Duracinæ autem per totam hiemem: * Veniculæ & Numesianæ.

al. Vennncu læ.

Purpureæ à colore dicuntur.

Dactyli à longitudine.

Rhodię & Lybicę à regionib⁹ nũcupatę sunt.

Cerauniæ vero quòd rubeant velut ignis.

Stephanitæ à rotunditate.

Vnciariæ à magnitudine.

Genera autem uvarum quæ vino deseruiunt plurima. Ex quibus aminea dicta, quasi sine minio, id est sine rubore. Album enim vinum reddit, quæ cum sint vnius nominis, non vnam speciem reddit. Amineæ enim duæ geminę ab eo dictę quòd duplices uvas mittunt.

Aminea lagana, quia plus omnibus lanescit lanugine.

Rubiliana dicta, quia eius materia rubet.

Fecinia minuti acini & duræ cutis uvas habet, nobilitate Amineam sequitur, fœcunditate pręcedit. Quam proinde Feciniam vocāt, quòd plus quàm cæterę feces afferat.

Apianę vinum dulce faciunt: quas nisi cito legas pluuijs & ventis, & maximè apibus infestantur, quarum deprędatione apianę cognominatę sunt.

Balanitę à magnitudine nomen sumpserunt. * Balanin etiam Græcè grande vocata.

Ann. fortasse ita legendũ, est βάλανος enim Græcè glandem significat.

Biturica à regione nomē sortita est, turbines & pluuias & calores fortissimè sustinens, nec in macra terra deficiēs, huius meriti & basilisca est.

Argitis græcula vitis generis albi, fertilis, vastam materiam, & breue, & latum folium mittens. cuius fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decidet, aut humore putrescit.

Inerticula nigra est, quam Græci amaracion vocant, boni vini & * lenis, à quo etiam nomen traxit, quòd iners in tentandis neruis habeatur, quàmuis gustu non sit hebes.

Mareoticę à regione Aegypti Mareotis dictæ, vnde prius venerunt, sunt enim, & albę & nigræ.

Elbolę quas quidam varias appellant, neque purpureæ, neq; nigrę: ab elbo colore ita dictæ, subalbi tamen musti. Elbum enim est inter nigrum candidumq; colore. Nam elbum nec albũ nec nigrum est.

Tertius locus vitium quæ sola fœcunditate commendantur, abundantia copiosa, multũq; vini fluens.

Viticionia uvas magnas magis quàm multas habet: nomen autem inde hoc sumēs, quòd multum vini fluat.

Siriaca, vel quia de Syria allata, vel quia nigra est.

Multa autē genera vitiũ sunt: quę tamē mutatione loci, & qualitatem & nomen amittunt.

Vitibus inter cætera magis ista conueniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio.

Oblaqueare est circa codicem terram aperire & velut lacus efficere. Hoc aliqui excodicare appellant.

Putare est virgam ex vite superfluam resecare cum flagellis luxuriat. Putare enim dicitur purgare, id est amputare.

Traducere transducere. Propaginare verò flagellum vitis terræ submersum sternere, & quasi porrò pangere. Hinc propagines ac propagare & protendere dicuntur.

Fodere verò est foueam facere, quasi fouere.

De arboribus. CAP. VI.

ARborum nomen siue herbarum ab aruis inflexum creditur, eo quòd terris, fixis radicibus adhærent. Vtraq; autem ideò sibi penè similia sunt, quia ex vno alterū gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris: herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, & infra paruum tempus quam herbam videras, arbustam suspicis.

Arbusta arbor nouella & tenera in qua insertio fieri potest, & dicta arbusta, quasi arboris hasta. Alij arbustum locum in quo arbores sunt volunt accipere, sicut salictum. Sic & virectū vbi virgulę nouellę & virentes.

Arbor autem & fructifera & sterilis, arbos autem non nisi fructifera. Genere autem fœminino arbores dicimus, poma verò neutro.

Frutex breuis est appellatus, quòd terram fronde tegat. cuius plurale nomen fruteta arbor alta est.

Sylua verò spissum nemus & breue. Sylua dicta quasi xilua, quòd ibi ligna cędantur. Nam Græci ξύλον lignum dicunt. Multa enim Latina nomina Græcam plerumq; etymologiam recipiunt.

Nemus à numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola constituebant. Sunt enim nemora arbores maiores, vmbrosæ frondibus.

Lucus est densitas arborum solo lucē detrahens, tropo per antifrasin, eo quòd non luceat, siue à luce, quòd in eo lucebant funalia vel cerei propter nemorum tenebras.

Saltus est densitas arborum alta vocata hoc nomine: eo quòd exiliat in altum, & in sublime consurgat.

Auiaria secreta nemora dicta, quòd ea aues frequentant.

Recidiua arborum sunt quæ alijs sectis repullulant. Alij recidiua à cædēdo dicunt, quia post casum nascuntur. Alij à recidēdo & repullulando dixerunt. Ergo recidiuum vbi mors aut casus.

Insitio dicitur, cum fisso trunco surculus fœcundę arboris sterili inseritur, aut oculorum impositio, cum inciso cortice, libro alienę arboris germen immittitur.

Plantę sunt de arboribus: Plantaria verò quę ex seminibus nata sunt cum radicibūs, & à terra propria transferuntur.

Cespites frutices sunt, quasi cuspites vel quasi circa pedes.

Frondes quòd ferāt virgulta vel vmbras; sunt autem causa vmbrarum.

Oculi nodi sunt ex quibus frondes exeunt.

Radix appellatur, quòd quasi radijs quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur. Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum & arborum. Alij radicem à similitudine radiorum dictam putant, vel quia si eradatur non repullulat.

Truncus est statura arboris insistens radici.

Corticem veteres corucem vocabāt. Dictus autem cortex, quòd corio lignum tegat.

Liber est corticis pars interior dictus à liberato cortice id est ablato. Est autem medium quoddam inter lignum & corticem.

Rami sunt qui de trunco manant, sicut à ramusculis cætera.

Surculi à præcisione serrę nuncupati.

Virgultum est, quod de radice pullulat. ramus qui de ipso robore arboris. virga quæ de ramis. Propriè autē Virgultum appellatur, quod ad radicem arboris nascitur, & quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultū, quia ex virga tollitur. Virga à virtute dicitur, quòd vim in se multam habeat, vel à viriditate, vel quia pacis indicium est, quòd vim regat. Vnde hac vtuntur magi ad placandos inter se serpentes, & idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiā philosophi & reges ac magistri & nuncij & legati vtuntur.

Flagella dicuntur: vt prędiximus, summę arborum partes, ab eo quòd crebros ventorū sustinent flatus.

Cimas vocatas dicunt quasi comas.

Folia Græcè φύλλα dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per deriuationem translatum.

Flores nominati, quòd cito defluant de arboribus, quasi fluores, quòd cito soluantur. In his duplex gratia, coloris & odoris. Austro enim flores soluuntur. Zephyro fiunt.

Germen dicimus surculum prægnantem, à gerendo: vnde & germinatio.

Fructus nomen accepit à frumine, id est eminente gutturis parte qua vescimur. Inde & fruges. Fructus autem propriè dicuntur agrorum & arborū, quibus vtiq; vtimur. In animalibus verò abusiuè & translatiuè vocamus fructum.

Poma dicta ab opimo, id est à copię vbertate. Matura dicuntur, quia apta sunt ad manducandum: sic & immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt ad manducandum.

Ligna dicta, quia incensa conuertuntur in lumen. Vnde & * licinium dicitur, quòd lumē det. *al. lucinium.*

* Hastula à tollēdo nuncupata, quasi abstula. fomes est hastula quæ ab arboribus excutitur, recisione aut hastulę ambustę, aut ligno cauata, à fungis nomine accepto, quòd ita capiat ignē. De quo Virgilius.

Ann. Ita hodie Hispani Hastillas vocant, quæ Græci κάρφη.

Rapuitq;

Rapuitq; in fomite flammam.

Torris lignum adustum: quem vulgus titionem appellat extractum ex foco, semiustum & extinctum.

Quisquilię stipulę immixtę surculis & folijs aridis. Sunt autem purgamenta terraru

Caries putredo lignorum, dictum hoc nomine, quòd eueniat lignis virtute carentibus.

De proprijs nominibus arborum. CAP. VII.

PAlma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis, in modum palmę hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisq; frondibus vestita; & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc Gręci φοίνικον dicunt: quòd diu duret, ex nomine auis illius Arabiæ quæ multis annis viuere perhibetur. Quæ dum in multis locis nascatur: nō in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autē in Aegypto & Siria. Fructus autem eius dactili, à digitorum similitudine nuncupati sunt: quorum etiā & nomina variantur. Nam alij appellant palmulas, similes mirobalani. Alij Thebaici: qui & Nicolai. Alij nucales quos Græci καρυωτὰς vocant.

Laurus à verbo laudis dicta. Hac enim cum laudibus: victorum capita coronabátur. Apud antiquos autem laudea nominabatur, postea d litera sublata & subrogata r dicta est laurus: vt in auriculis quæ initio audiculę dicte sunt, & medidies, qui nunc meridies dicitur. Hāc arborem Græci Δάφνω vocant, quòd nunquam deponat viriditatē, inde illa potius victores coronantur. Sola quoq; hæc arbor vulgo fulminari minimè creditur.

Malum à Græcis dictum, quòd sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer rotunda sunt. Malum Matianum à loco vocatum, vnde prius aduectum est. Nam multæ arbores nomina ex prouincijs & ciuitatibus de quibus allatæ sunt acceperunt. Virgilius, Amantibus quid ex malo quæri soleat ostendit.

Mala cidonia nomen sumpserunt ex oppido, quòd est in insula Creta, de qua dicere solent Gręci, vrbium Cretensium matrem Cidoniam: ex cuius pomo cidonitum conficitur. Fit quoq; ex ea & vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat.

Malomellum à dulcedine appellatum, quòd fructus eius mellis saporem habeat, vel quòd in melle seruetur, vnde & quidam. *al. melimelum.*

Si tibi Cecropio saturata cidonia melle
Ponentur, dicas: hæc melimella placent.

Malum punicum dicitur, eo quòd ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem & malogranatum, eo quòd inter corticis rotunditatē granorum contineat multitudinem. Arbor autem malogranata est generis fœminini, pomum vero generis neutri. Flores malorum à Græcis appellati sunt * quintinas: Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores Græci βαλαύςιον appellauerunt, quorū alij albi, alij purpurei, alij rosei reperiuntur similes floribus mali punici. Negāt medici mali punici cibo nostra corpora nutriri: sed eo sic opinantur vtendum v medicari potius non alere videatur. *Corr. κύτινοι.*

Malum persicum, cuius breuis admodu n vita concessa est, trium generum esse fertur, Duracenum, Armeniacum, & Persicum. Duracenum nuncupatur pro eo quòd pomum eius in gustu * acorem referat. Armeniacū dicitur: quòd primum genus ab Armenia sit aduectum. Persicū vocatum, quòd eam arborem primus in Aegypto seuerit Perseus, à quo se oriundos Ptolemęi ferebant. Hæc in Perside fructum generat interfectorium, apud nos autem iocundum ac suauem. Horum aliud pręcox, aliud vocatur æstiuum. *al. aquorē.*

Medica arbor cuius nomen etiam in carminibus Mantuanis inclaruit, asportata primum a Medis, vnde & vocabulum sumpsit. Hanc Græci κεδρόμηλον, Latini citriam vocant, quòd pomū eius ac folia cedri odorem referāt. Malum eius inimicum venenis, & hoc est quòd idem poeta intelligi voluit: cum tradat ex illa foueri animā. Hæc arbor omni penè tēpore plena est pomis, quæ in ea partim acerba partim matura, partim adhuc in flore sunt posita, quòd in cæteris arboribus rarum est.

Mella quam Græci loton appellant quæ vulgo propter formam & colorem faba Syrica dicitur. Arbor enim est magna, fructum ferens commestibilem, maiorem pipere, gustu suauē, vnde & mella vocata est.

Coquimella quam Latini ob colorem primū vocant, alij à multitudine enixi fructus nixam appellant. Cuius generis Damascena melior à Damasco oppido vnde prius asportata est, dicta: cuius solum pomum stomacho mederi probatur: nam cætera noxia perhibentur. Hæc sola arbor gummi glutinosum, & compactiuū distillat, quo & medici & scriptores vtuntur.

Oleomella nascitur in Palmaria Syriæ ciuitate, ex eo ita appellata, quòd ex trunco oleum defluat in crassitudine mellis, saporis suauis.

Pomelida sorbo similis, mediocris arbor & flore candidulo, dicta quòd * dulcedine sit eius fructus & acuto sapore commixtus. Hæc arbor ætate durat exigua. *al. dulcis.*

Melofos arbor in Aphrica punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui à loco Ammoniacus nominatur.

Mespila arbor spinosa, fructu similis malorū: sed paulo breuiore, vnde & appellata, quòd pilulę formam habeant eius poma.

Pirus vocata videtur: quòd in ignis speciem formata est. nam hoc genus pomi ab amplo incipit, & in angustum finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius pirum est. Cuius multæ species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis imposita, vel si pauca vehe,

menter onerosa dicuntur esse.

Cerasus à Cераso vrbe Ponti vocata. Nã Lucullus cum Cerasum ciuitatem Ponti delesset: hoc genus pomi inde aduexit,& à ciuitate cerasum appellauit. Arbor autẽ cerasus, pomum vero cerasum dicitur. Hoc etiam & ante Lucullũ erat in Italia,sed durum, vnde & cornum appellatum est. Est autem arbor apta hastilibus. Vnde & Virgilius,

Bona bello cornus.

Ficus Latinè à fœcũditate vocatur. Feracior enim est cæteris arboribus. Nã ter quaterq; per singulos annos generat fructum,atq; altero maturescente alter oboritur. Hinc & Caricæ à copia nominatę. Ficus Aegyptia fæcundior fertur, cuius lignũ in aqua missum illico mergitur, & cũ in limo aliquãdiu iacuerit, deinde in superficiẽ sustollitur versa vice naturę, quãdo madefactũ debuit humoris pondere residere. Antea athletę ficis alebãtur. priusquã eos Pytagoras exercitator ad carnis vsum, qui fortior cibꝰ est, trãstulisset. A senibus quoq; in alimentum sumptę sepius ficus, rugas eorum feruntur distendere. Tauros quoq; ferocissimos ad fici arborem colligatos repente mansuescere dicunt.

Caprificus appellata, eo quòd parietes quibus innascitur carpitur. Rumpit enim & prodit ex latebris quibus concepta est. Alij putant caprificum dictum, quòd ficus arbor eius remedio fœcundetur.

Morus à Gręcis vocata, quàm Latini rubum appellant, eo quòd fructus vel virgulta eius rubent. Est enim morus syluestris fructus afferẽs, quibus in deserto pastorum fames vel penuria cõfouetur. Huius folia superposita serpenti: feruntur interimere eum.

Sicomorus sicut & morus sunt Gręca nomina. Dicta autem sicomorus,quòd sit folijs similis moro. Hanc Latini Celsam appellant ab altitudine,quia non est breuis vt morus.

Nux appellata: quòd vmbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus noceat. Hãc alio nomine Latini iuglandem vocant, quasi Iouis glandem. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioui: cuius pomum tantam vim habet, vt missa inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est * exudet, rapiat atq; extinguat.

al. excludat.

Nuces autem generaliter dicũtur omnia poma tecta corio duriori, vt pineę, nuces, auellanę, glandes, castaneæ, amigdalæ. Hinc & nuclei dicti, quòd sint duro corio tecti. At contrà poma omnia mollia, mala dicta: sed cum adiectione terrarum in quibus antea nata sunt, vt Persica, Punica, Matina, Cidonia, &c.

Amygdala nomen Græcum est: quòd Latinè nux longa vocatur. Hanc alij nucidam vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius,

Cum se nux plurima syluis Induit in florem.

Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, & ad ferenda poma, arbusta sequentia pręuenit.

Auellana ab Auellano Campanię oppido vbi abundant cognominatę sunt. Hæc à Græcis ponticę appellantur, eo quòd circa ponticum mare abundent.

Castaneam Latini à Græco appellant vocabulo. Hanc enim Græci κάστανον vocant, propter quod fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum eijciuntur quasi castrantur. Hæc arbor semel, vt excisa fuerit, tanquam sylua expullulare consueuit.

Ilex ab electo vocata. Huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt, vnde poeta,

Mortales primum ructabant gutture glandem.

Prius enim quàm frumẽti vsus esset antiqui homines glande vixerunt.

Suberies arbor ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quòd fructus eius sues edunt. porcorum enim sunt alimenta nõ hominum, & dicta suberies quasi subedies.

Fagus & esculus arbores glandiferę, ideò vocatę creduntur, quòd harum fructibus olim homines vixerunt: cibumque sumpserunt, escamque habuerunt. Nam esculus ab esca dicta, fagus vero à Græco vocabulũ traxit. φάγειν enim Græcè comedere dicitur.

* Silicon quam Latini corruptè siliquam vocant, ideo à Græcis tale nomẽ accepit, eo quòd ligni eius fructus dulcis. ξύλον quippe dicunt lignum γλυκὺ dulce. Huius arboris pomo succus expressus acatia à Græcis dicitur.

al. Silicon, fortè ξυλό γλυκον.

Pistacia quòd cortex pomi eius nardi pistici odorem referat.

Pinus arbor picea ab acumine foliorum vocata. Pinum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam pitin, aliam Græci πεύκην vocant, quam nos piceam dicimus, eo quòd desudat picem. Nam & specie sibi differunt. In * Germaniæ autem insulis huius arboris lacrima gignit electrum. Gutta enim defluens rigore vel tempore in soliditatem durescit, & gemmam facit de qualitate sua nomen accipiens, id est succinum: eo quòd succus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis quæ sub eà seruantur, sicut nux nocere omnibus.

** fortè Germaniæ.*

Abies dicta, quòd præ cæteris arboribus longè eat & in excelsum promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque leuis habetur. De qua Virgilius.

Et casus abies visura marinos.

quia ex ea naues fiunt. Hanc quidam Gallicum vocant propter candorem. Est autem sine nodo.

Cedrus quàm Grẹci κέδρον vocãt, quasi *ceomenes driosioron, id est arboris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum verò iocundi odoris est & diu durans: nec à tinea vnquam exterminatur. De qua Persius.

** Ex Cödi. καιομένης δρυὸς ὀρὸν tametsi ridicula est etymologia.*

Et

Et cedrô digna locutus.

Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Vnde & in tẽplis propter diuturnitatẽ ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur, quę in cõseruandis libris adeo est vtilis, vt perliniti ex ea nec tineas patiãtur, nec tẽpore cõsenescãt. Nascitur in Creta, Aphrica atq; Siria

al. κυπάρισσος.

* Cypressus Græcè dicitur quòd caput eius à rotunditate in acumen erigitur. Vnde & conon vocatur, id est alta rotunditas. Hinc & fructus eius conus; quia rotunditas eius talis est, vt conum imitetur. Vnde & coniferę cypárissi dicuntur. Huius lignum cedro penè proximam habet virtutem. Templorum quoq; trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam oneri cedit: sed ea qua in principio fuerit firmitate perseuerat. Antiqui cypressi ramos propè rogum constituere solebant, vt odorem cadauerum dum vrerentur * comprimerent iocunditate odoris sui.

al. opprimerent.

Iuniperus Græcè dicta: siue quòd ab amplo in angustũ finiat, vt ignis: siue quòd conceptũ diu teneat ignem: adeò vt si prunæ ex eius cinere fuerint opertę, vsque ad annum perueniant. πῦρ enim apud Græcos ignis dicitur. Iuniperus autem alia parua, alia magna est.

Ebenus in India & Aethiopia nascitur, quæ cęsa durescit in lapidem. Cuius lignũ nigrum est, & cortex leuis vt lauri: sed Indicum maculosum est in paruis distinctionib⁹ albis ac fuluis. Aethiopicum verò, quod præstãtius accipitur, in nullo est maculatum: sed est nigrum leue & corneum. Est autem Mareotica palus in India vnde ebenus venit. Lucanus. *Ebenus Mareotica*, inquit. Ebenus autem crepundijs illigatur, vt infantem visu nigra non terreant.

Platanus à latitudine foliorũ dicta, vel quòd ipsa arbor patula sit & ampla. Nam πλάτος Græci latum vocant. Expressit huius arboris Scriptura & nomen & formam dicens, *Quasi platanus dilatata sum in plateis.* Est autem tenerrimus folijs ac mollibus & vitium similis.

Quercus siue quernus dicta, quòd ea soliti erãt dij gentiũ quærentibus responsa * dare, arbor multum annosa: sicut legitur de quercu Mambrę, sub qua habitauit Abrahã: quæ fertur vsq; ad Cõstantis regis imperiũ per multa secula perdurasse. Huius fructus * glãdula appellatur. E quib⁹ vna agrestis ὀμφακὶς dicta, parua forma, sed firmo corpore atq; nodoso, quæ medicaminibus & incaustis adhibetur, altera βάλανος leuis ac lenis: ac nimium perforata. Lucernarum tantùm vsibus necessaria.

al. præcanere.

al. Galla.

Fraxinus vocari fertur, quòd magis in asperis locis montanisq; fragis nascatur. Hinc per deriuationem fraxinus, sicut à monte mõtanus. De quo Ouidius,

Et fraxinus vtilis hastis.

Taxus venenata arbor. Vnde & toxica venena exprimũtur. Ex hac arcus Parthi & aliæ gentes faciunt. Vnde & poeta.

Istireos taxi torquentur in arcus. Istireos autem dicit Parthicos.

Acer coloribus impar.

Robur autẽ generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum.

Alnus vocatur quòd alatur amne. Proximè enim aquę nascitur, nec facilè extra vndas viuit. Hinc & tenera & mollis, quia in humecto loco nutritur.

Vlmus nomẽ accepit, quòd vliginosis locis & humidis melius proficit. Nam in montanis & asperis minus leta est.

Larex cui hoc nomẽ à castello Laricino inditũ est, ex qua tabulæ tegulis affixę flammam repellunt, neq; ex se carbonem ambustæ efficiunt.

Populus dicta, quòd ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex est. Nã altera est alba, altera nigra. Alba autẽ populus dicta, quia folia eius vna parte sunt alba, altera viridia. Hęc igitur bicolor habẽs quasi noctis & diei notas: quę tempora ortu solis occasuq; cõstant. Generat etiã resinã circa Eridanum fluuium, vel vt alij memorant, in finibus Siriæ.

Tiliam dicunt vocatam, eo quòd vtilis sit ad vsum telorum nitore & leuitate iaculandi. Est enim genus materię leuissimæ.

Salix dicta quòd celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor lenta vitibus habilis vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturã, vt si quis illud in poculo hauserit, liberis careat: sed & fœminas infœcundas efficit.

Populus autem & salix, & tilia molles materiæ sunt, & ad sculpturam aptæ.

Vimen vocatur, eo quòd vim habeat multã viroris. Natura enim eius talis est, vt etiam si arefacta abluatur, virescat: deinde excisa atque in humo fixa, radicibus sese ipsa dimergat.

Miricę quam Latini tramaritiam uocant: ex amaritudine nominata. Gust⁹ enim eius nimis amarus est. Hęc arbor in solitudine & saxoso humo nascitur: ex qua etiam arbore maleficis artibus * mistra, id est odia concitari dicũntur.

al. tramariam.

al. ministra odia, fortè μίσεα, id est odia, tametsi ridicula est etymologia.

Mirtus à mari dicta: eo quòd magis litorea arbor sit. Vnde & Virgilius,

Littora mirtetis lætissima, & Amãtes littora mirtæ.

Hinc est quòd & à Græcis μύρσιν dicitur. Medicorum autẽ libri hãc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus plurimis.

Lentiscus, quòd cuspis ipsius lẽtus sit & mollis. Nam lentum dicimus quicquid flexibile est: vnde & lentum vimẽ & vites. Virgilius, *Et lentæ vites*: pro, flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinã quę mastix appellatur, cuius plurima & melior in Chio insula gignitur.

Terebintus arbor, Græcum nomẽ, generans resinam omnium resinarum præstantiorem.

Buxus Grçcum est nomen à Latinis ex parte corruptum. πύξος enim appellatur apud eos arbor semper virẽs & lenitatẽ materię elemẽtorũ apicibus apta. Vnde & Scriptura, *Scribe in buxo.*

* Rodandarũ quòd corruptè vulgo lorandrũ vocatur, quòd sit folijs lauri similibus, flore vt rosa, arbor venenata. Interficit enim animalia,

forte Rhododaphne vel Rhododendron.

& medetur serpentium vexationes.

Herbitum vocauerunt pastores eo quòd vice herbę prębeatur pecoribus vbi desunt pascua.

Turbiscus, quòd de vno cespite eius multa virgulta surgant quasi turba.

Stipa vocata propter quod ex eo stipētur tecta. Hinc & stipula per diminutionem.

Arundo dicta, quòd cito arescat. Hanc veteres cannam vocauerūt, arundinem verò postea Varro dixit. Sanè sciendum, quòd latinum canna de lingua hebręa sumptū est. Apud eos enim calamus canna dicitur.

Cicuta autē est, quòd est inter cannarum nodos: dicta, quòd lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamiq; dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibunt. vnde & Varro ait:

Indica non magnum in arbore crescit arundo. al. magna.
Illius & lentis præmitur radicibus humor.
Dulcia cui nequeant succo concedere mella.

Sambucus mollis & peruia arbor.

Rhamnus genus est rubi quam vulgo senticē vrsinā appellant, asperum nimis & spinosum.

Sentix dicta à situ, quòd est terra inculta: in qua sentices spinęq; nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam veprem dicebant, quòd vi prendat.

Oleaster dictus quòd sit folijs oliuę similibus sed latioribus, arbor inculta atq; siluestris: amara atq; infructuosa. cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis & vertit eam in propriā qualitatem. Lacrima oleastri arboris duplex est. Alia enim gummi similat sine vllo qualitatis morsu, alia ammoniaci guttam ex stillatione collectam ac remordentem.

Oliua Gręcè ἔλαιος dicitur: ex quo in latinum tractum est, vt oliua dicatur. Olea autem ipsa arbor est, fructus oliua, succus oleum. Est autē arbor pacis insigne, cuius fructus diuersis nominibus appellatur.

Orchades oliuæ Græca etymologia à similitudine testiculorum vocatæ: quos Græci ὄρχεις vocant.

Radiolæ pro eo quòd oblongè sunt in modū radiorum.

Paphę à Papho insula dictę, vnde prius allatę sunt.

Lychnię eò quòd optimum dent lumē. Nam λύχνος lumen est. Vnde & lignum nomē accepit, quia aptum est flammis & luminibus.

Pausia quam corruptè rustici pusiam vocāt, viridi oleo & suaui apta. Et dicta pausia quòd pauiatur, id est tundatur, vnde & pauimentum.

Syria dicta, pro eo quòd de Syria est allata, siue quia nigra est.

Crustumia idem & volemis dicta: eo quòd volam compleat magnitudine, hoc est mediam manum: vnde & involare dicimus. Quidam autem volemum Gallica lingua bonum & magnum intelligunt: colymbades appellatæ.

Oleum autē ab olea nominatur. Nā vt diximus olea est arbor, vnde deriuatū fit oleū. Sed quod ex albis fuerit oliuis expressum vocatur Speranū, à Gręcis ὀμφάκιον appellatū. Quod autē ex fuluis & nōdum maturis fuerit expressum, Viride appellatur. Quod verò ex nimiū maturis, Commune dicitur. Ex ijs ad vsum vitę primū est spanum, secundum viride, tertium commune.

Amurca olei pars aquosa ab emergēdo dicta, id est quòd ab oleo se mergat & fex eius sit. Hāc Græci amurcem vocant ex latina lingua trahentes vocabulum.

Gumen Græcum nomen est, hoc enim illi κόμμι dicunt.

Resinam Græci ῥητίνην vocant: ῥέον enim Græcè dicitur quicquid manat. Est enim lacrima sudore exhalata lignorū, vt cerasi, lētisci, balsami, vel reliquarū arborū siue virgultorū quæ sudare produntur, sicut & odorata orientis ligna: sicut gutta balsami, ac ferularū vel fucinorum, cuius lacrima durescit in gemmam. Prima est resina terebintina omnium præstātior. Affertur autē ex Arabię partibus atq; Iudęa & Syria, Cipro & Aphrica, ex insulis quoq; Cycladibus. Secunda est lentiscina: quæ mastix vocatur: hæc ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis: quarum alia πιτυίνη. alia πευκίνη. alia liquida, alia arida: & afferūtur ex Tyrrhena Colophonia. Vnde etiam nomen Colophonia resina sumpsit.

Pix Græcū nomē est: quā illi πίσσαν vocāt. Alij volunt ex pino picē vocari, hæc à Græcis appellatur * clodonia, nos ramalē dicere possumus, cui * probatio splendens lenis & munda. al. colonia. fortè, cladonia. al. natura probabilis.

Creandarum arborū naturaliter tria sunt genera: aut enim sua sponte nascūtur, aut ex seminibus fortuitu iacentibus surgūt, aut ex radicibus pullulant. Nam cætera vsus inuenit fauente natura.

Omnia poma Latinè neutri generis esse dicuntur: arbores autē fœminini sunt generis: exceptis paucis, vt hic oleaster, hoc siler, vt Virgilius, *Molle siler*. Item hoc buxum, licet & hæc buxus dicatur. Nam superfluā quidā volunt facere discretionem, vt hæc buxus de arbore dicamus: buxum verò de ligno composito.

De arboribus aromaticis. CAP. VIII.

AROmata sunt quæq; fragrantis odoris quę India vel Arabia mittit, siue alię regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur: siue quòd aris imposita diuinis inuocationibus apta videantur, seu quòd sese aeri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aer contactus?

Thus arbor Arabiæ immensa atq; ramosa lenissimi corticis, ramis ad aceris qualitatem. Amigdala modo succum aromaticum fundens album & masticatione velut in puluerem resolutum: & cum frangitur, intus pingue est & igni appositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quòd sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum penè scabrosum: minus optimū. Adulteratur autem admixta

admixta resina sive gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit: gummi verò liquescit calefactũ. Tus verò sine aspiratione à tundendo dicitur, quia dum gummi guttæ ex arbore cadũt in glebis miscentur: dum verò glebę in pulverē rediguntur, thus carpitur & virgulis tunditur, & sic inde manibus tollitur. Hoc & libanũ vocatum à monte Arabiæ vbi Sabæi sunt. Nam mons eorum Libanus dicitur vbi thura colliguntur.

Myrrha Arabiæ arbor altitudinis quinq; cubitorum similis spinæ, quam ἄκανθον dicunt. cuius gutta viridis atque amara, vnde & nomen accepit myrrha. Gutta eius sponte manans preciosior est, elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmenta eius Arabes ignibus fovent: quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis accurrant plerumque insanabiles morbos contrahunt. Myrrha autem Troglodyta ab insula Arabiæ dicta, vbi melior colligitur & purior.

Storax arbor Arabiæ, similis malo Cidonio, cuius virgulæ inter Caniculæ ortũ cavernatim lacrymam fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed cum proprij corticis scrobe servatur. Illa autem quæ virgis & calamis inhæserit, munda est & albida: dehinc fulva fit Solis causa, & ipsa storax calamites pinguis, resinosa, odoris iocundi, humecta & veluti mellosum liquorem emittens. Storax autem dicta, quòd sit gutta arboris profluens & congelata. Nam Græci styriam guttam dicũt. Græcè autem στύραξ, Latinè storax dicitur.

Bidella Indiæ & Arabiæ arbor, cuius lacrima melior Arabica. Est enim lucida subalbida, leuis, pinguis, æqualiter cerea. & quæ facile molliatur, neq; ligno vel terræ commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem admixto gummi: qui non ita amarificat gustu.

Mastix arboris lentisci gutta est. Hæc granomastix dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris ceræ punicæ. Vnde & splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina vel thure.

Piperis arbor nascitur in India, & in latere montis Caucasi, quòd Soli obversum est: folijs ad iuniperi similitudinem. Cuius sylvas serpentes custodiunt, & serpentes igne fugantur: & inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cuius quidem diversus est fructus. Nam quod immaturum est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne, piper album. quod verò cute rugosa & horrida fuerit, ex calore ignis trahit & colorem & nomen. Piper si leve est vetustum est, si grave est novellum: vitanda est autem mercatorũ fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argenti spumam aspergere aut plumbum vt ponderosum fiat.

Aloa in India atque Arabia gignitur: arbor odoris suavissimi ac summi. Denique lignum ipsius, vice thymiamatum adoletur altaribus, unde & nomen traxisse videtur.

Cinamomum dictum, quòd cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis. Gignitur in Indiæ & Æthiopiæ regionibus, frutice brevi: duorum tantùm cubitorum, colore subnigro vel cinereo: tenuissimarum virgularum. Nã quod in crassitudinē extenditur despectui est, quod verò gracilius provenerit, eximium. Quod cùm frangitur visibile spiramentum emittit: ad imaginem nebulæ vel pulveris.

Amomum vocatum, quòd veluti odorem cinamomi referat. Nascitur in Syria & Armenia: frutex eius botrosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, folijs similibus brioniæ, odore etiam bono, somnos suavificat.

Cassia nascitur in Arabia: virga robusti corticis, & purpureis folijs, vt piperis. Est autem virtutis cinamomi similis, sed potētia inferior: unde pro cinamomi vice duplex eius pondus in medicamentis admiscetur.

Calamus aromaticus à similitudine calami vsualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fulvus, fragrans suavitate spiritus. Qui cùm frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans gustu cassiam cum levi acrimonia remordente.

Balsami arbor in Iudæa intra terminos tantùm xx iugerum erat. Posteaquam eandem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, folijs similis rutæ, sed albidioribus semperq; manentibus. Arbor autem balsamum: lignum eius xilobalsamum dicitur, fructus sive semen carpobalsamum: succus opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eò quòd percussus ferreis vngulis cortex ligni per cavernas eximij odoris guttam distillat. Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed sincera probatur à melle, si cum lacte coagulaverit: ab oleo, si instillata aqua aut admixta facilè fuerit resoluta: præterea si laneæ vestes ex ipsa pollutæ non maculantur. Adulteratum quidem neque cum lacte coagulat, & vt oleum in aqua supernatat & vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint, tantam vim habent, vt si Sol excanduerit, sustineri manu non possint.

De herbis aromaticis sive communibus. CAP. IX.

Extant & quarundam herbarum nomina, quæ ex aliqua causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam invenies. Nam pro locis mutantur etiam nomina.

Folium dictum, quòd sine vlla radice innatãs in Indiæ littoribus colligitur. Quod * ligno perforatum, siccant Indi atque reponunt. Fer-

* al. lino

tur autem paradisi esse herba gustu nardum referens.

Nardus herba est spicosa, vnde & à Græcis ναρδόσταχυς appellata: quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur, non quòd in Syria nascatur, sed quòd mons in quo invenitur alio latere Indiã spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, levis, fulva, comosa spica parva, odorisśima, * Cyprum simulás. Quòd si multum in ore tardaverit, linguam siccat. Nardus Celtica à regione Galliæ nomen traxit. Nascitur enim sæpius in Liguriæ alpibus, & in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantùm propter odorem bonus. Tyrsi eius atque radiculæ vtiles probantur vsibus nostris.

*Cyperum

Costum radix herbæ est nascentis in India, Arabia & Syria, sed melius Arabicum: est enim album & leve, suave, iocundi odoris: Indicum colore nigro, & leve vt ferula: Syriacum verò pondere grave, colore buxeo, odore acro, summum tamen album, leve, aridum, gustu incendens.

Crocus dictus ab oppido Ciliciæ, quòd vocatur Coritium, quanquam & alibi nascatur, sed non tantùm vel tale quale in Cilicia. Vnde & à potiore parte nomen accepit. Nam multæ res nomina sumpserunt à locis vbi plus provenit, & aliquid melius. Optimum est autem quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrectæ longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum inspiratione, & cùm carpitur manus inficiens, & leviter acre. Quòd si eiusmodi non fuerit, aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adijcitur, & proditur, si pulverulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.

Crocomagma expressis aromatibus crocini vnguenti atque informato * redimine in panniculos fit: & ideo sic applicatur.

al. serimine

Alarum nascitur in vmbrosis montibus, floribus Cassiæ similibus, inter quæ flos iuxta radicem purpureus, in quo semen continetur uvarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis & bene redolentibus, & est virtute similis nardo.

Fu nascitur in Pôto, folijs oleastro similibus.

* Quipparum à Græcis vocatur, quòd habeat virtutem ferventem. Radix eius est iunci trianguli folijs porri similibus, radicibus nigris sive contiguis, in similitudinem olivarum odorissimis atque acerrimis. Nascitur in paludibus atque varijs locis. Traditur etiam alia species quippari, quæ in India nascitur & appellatur lingua eorum zingiber.

Emendo κύπειρος

Iris Illyrica à similitudine Iris cœlestis nomen accepit. Vnde & Latinis arcumen dicitur. Iris quòd flos eius coloris varietate eundẽ arcum cœlestem imitetur. Illyrica autem dicitur, quia in Illyrico plurima & violentissima est: species eius folijs * gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni.

al. gladiola

Acorum folijs viridibus, similibus radicibus, acerrimi odoris, sed iocundi propter quod & aromatica est.

Meu folijs pastinacæ similibus.

Cardamomum herba, quam vulgus Nasturgum vocat.

10 Schinos melius quod in Euphrate nascitur, quã quod in Arabia fulvum, multiflorũ, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius flos χυάνθος dicitur. Ἄνθος enim Græcè flos nuncupatur.

Timum appellatum, quòd flos eius odorem refert. De quo Virgilius:

—Redolentq; timo flagrantia mella.

Epitimum Græcum nomen quod Latinè dicitur flos timi. Nam flos Græcè timum voca-

20 tur. Est autem flos timbræ similis.

Samsucus est, quem Latini amaracum vocát. Cuius nominis vsum Virgilius etiam ad Venerem referens ait:

— Vbi mollis amaracus illum

** Floribus aspirans molli complectitur vmbra.*

al. Florib. & dulci aspirans.

Apta est autem hæc herba vnguentis. Vnde & nomen traxit amaracus à puero cuiusdam regis: qui casu lapsus dum ferret vnguenta, novum & gratissimum ex confusione odorem

30 creavit.

Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen à puero quodam nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, deditque nomen herbæ puerilis funeris casus. Est autem radice & flore * violæ similis, pueros à pubertate retinens.

al. volui

Narcissus herba fabulosè impositum nomen habet à quodam puero, cuius membra in hunc

40 florem transierunt, qui & nomen Narcissi in appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum.

Rosa à specie floris nuncupata, quòd rutilante colore rubeat.

Lilia lactei floris herba, vnde & nuncupata, quasi lidia, cuius cùm candor sit in folijs, auri tamen species intus effulget.

Viola propter vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria, purpureum, album, me-

50 linum.

Acanthus herba Ægyptia semper frondens, spinis plena, flexibili virgulto. In cuius imitatione arte vestis ornatur, quæ acanthina dicitur, & acanthis dicta.

Hedera dicta, quòd arboribus reptando adhæreat. De qua Virgilius:

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Alij hederam aiunt vocatam, quòd hedis supra lactis abundantiam in esca à veteribus præbea-

60 tur. Hederæ, frigidæ terræ indices sunt secundum Physicos. Nam antipharmacum ebrietatis est, si quis potus hedera coronetur.

Elle-

Elleborum memorant Græci circa Elleborum quendam fluvium plurimum gigni, atque inde à Græcis appellari. Hoc Romani alio nomine veratrum dicunt, pro eo quòd sumptum, motam mentem in sanitatē reducit. Duo sunt autem genera, album & nigrum.

Acone portus est Bithiniæ, qui proventu malorum graminum vsqueadeò celebris est, vt noxiam herbam aconita illinc nominemus. Nam toxica venena ex eo dicta, quòd ex arboribus taxeis exprimuntur: maximè apud Cantabriam.

Euphorbium dictum, quòd eius succus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est, vt duris carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur iu multis locis, sed maximè in Mauritania.

Laser herba nascitur in monte Oscobagi: vbi & Ganges fluvius oritur: cuius succus dictus primùm lasir: quoniam manat in modum lactis: deinde vsu derivante laser nominatum est. Hoc & à quibusdam opium Cyrenaicum appellatum, quoniam & apud Cyrenas nascitur.

Aloe herba amarissimi succi.

Panace herba fragrantis odoris, tyrso ferulæ similis, ex quo profluit succus, qui opopanace dicitur, croceus & pinguis, odore gravis & amarissimus.

Galbanum est genus pigmenti albi, crescens in monte Amomo Syriæ. Aliàs succus est ferulæ.

Dycta est mons Cretæ, ex quo dictamnum herba nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerva vulnerata saltus peragrat. Tantæ enim potentiæ est dictamnum vt ferrum à corpore expellat, sagittas excutiat: unde & eius pabulo feræ percussæ sagittas à corpore inhærentes eijciunt. Hanc quidam Latinorum *poleium Martis dicunt, propter belli tela excutienda.

*polegium

Mandragora dicta, quòd habeat mala suaveolentia, in magnitudinem mali Matiani. Vnde & eam Latini malum terræ vocant. Hanc poetæ ἀνθρωπόμορφον appellant, quòd habeat radicem formam hominis simulantem. ἄνθρωπος enim Græcè, Latinè dicitur homo. Cuius cortex vino mixtus ad bibendum datur ijs quorum corpus propter curam secandum est, vt soporati dolorem non sentiant. Huius species duæ. Fœmina, folijs lactucæ similibus, mala generās in similitudinem prunorū. Masculus verò, folia betæ similia habet.

Papaver herba somnifera: de qua Virgilius:

—*Lethæo perfusa papavera somno.*

Soporem enim languentibus facit. Eius alia est vsualis, alia agrestis, ex qua fluit succus, quem opium vocant.

Colocynthis cucurbita agrestis & vehementer amara, quæ similiter vt cucurbita flagella per terram tendit. Dicta autem colocynthis, quòd sit fructu rotundo atque folijs vt cucumis vsualis.

Centauriam Græci vocant, quoniam à Chirone Centauro fertur reperta. Eadem & λιμνήσιον, quia locis humectis nascitur. Eadem & fel terræ propter amaritudinem.

Glycyriza Græcè ex eo dicta, quòd dulcem radicem habeat. γλυκὺ enim dulce Græci dicunt. Eadem ἄδιψος, quia sitientibus sitim sedat.

Dracontea vocata, quòd hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque draconis imitetur, vel quòd eam herbam vipera timeat.

Chelidonia ideo dicitur, vel quòd adventū hirundinum videtur erumpere, vel quòd pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicuntur.

Heliotropium nomen accepit primò, quòd æstivo solstitio floreat, vel quòd Solis motibus folia circūacta convertat. Vnde & à Latinis solsequia nuncupatur. Nam & Sole oriēte flores suos aperit, item serò claudit, cùm sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum sylvaticum vocant. Hęc & verrucaria, quòd extinguat verrucas ex aqua potata, vel in cataplasmate posita abstergat.

Pentaphyllon à numero foliorum dicta: unde eam Latini quinquefolium vocant: herba adeò munda vt purificationi & templis adhiberi à gentibus solita esset.

Hysopus herba purgandis pulmonibus apta. Vnde & in veteri testamento per Hysopi fasciculos aspergebantur sanguine qui mundari volebāt. Nascitur in petris hærens saxo radicibus.

Reubarbarum sive reuponticum, illud quod trans Danubium in solo barbarico: istud quod circa Ponticum colligitur nominatum est. Reu autem radix dicitur. Reubarbarum ergo quasi radix barbara. Reu ponticum, quasi radix pontica.

Hyosquiamos à Græcis, à Latinis herba calicularis, quòd caliculi eius in figuram cantarorum nascantur, vt est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentia intrinsecus semina papaveris simlia. Hæc herba insana vocatur, quia vsus eius periculosus est. Denique si bibatur vel edatur insaniam facit, vel somni imaginem torpidam. Hanc vulgus milimindrum dicit: propter quod alienationem mentis inducit.

Saxifragia vocata, quòd semen eius petras in vesica frangat atque comminuat.

Gentiana nomen sumpsit vt medici memorant, ab inventore, radicibus aristolochiæ similibus. Nascitur sub alpibus Galaciæ & Asiæ.

Satureia calida & propè ignita. Vnde illi & nomen inditum credunt, quòd pronos facit in Venerem. Satirion dicta à Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus *stringum vocat: Venerem enim suscitat. Eadem & orchis, quòd radix eius in modum testiculorum sit: quos Greci ὄρχεις vocant. Item & leporina, propter quod caulem mollem emittat.

*stincum

Vrtica vocata, quòd tactus eius corpus adu-

rat. Est enim igneæ omnino naturæ, & tactu perurit: unde & pruriginem facit.

Artemisia herba Dianæ à gentilibus consecrata est, vnde & nuncupata. Græcè enim Diana ἄρτεμις dicitur.

Chamæmelon Græcè dicta, quòd mali Matiani odorem habeat: sitque brevis terræque vicina.

Chamædrys à Græcis appellatur, quòd sit brevis, & per terram strata & minuta folijs parvissimis.

Pæon quidam medicus fuit, à quo Pæonia herba perhibetur inventa, vt Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant, quòd dulcis saporis, vel * penterobinam à numero granorum, vel vt alij dactilosam à digitorum similitudine. Nascitur in sylvis.

Corrigo pentorobon

Buglossos à Grecis dicta, eò quòd folia asperrima ad modum linguæ bovis habeat. Quæ mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda à veteribus memoratur. Convivij quoque hilaritatem præbere fertur. pro olere etiam sumitur.

Arnoglossos, id est, agni lingua, quæ Romanis plantago dicitur, quòd planta eius citò adhæreat terræ. Hac multi pro olere vescuntur.

Herpillus quæ apud nos serpillus vocatur, pro eo quòd radices eius longæ serpant. Eadem & matris animula, propter quod menstrua moveat.

Aristolochia dicitur, quòd mulieribus fœtis optima sit. Nam superfessa post partum, matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbæ genera sunt duo: quarum vna aristolochia rotunda dicitur, propter quod rotundam radicem habeat: altera aristolochia longa, quia longam radicem habet, cum ramis & folijs longioribus. quam etiam & dactilinam vocant, quòd sit radice robore digitali & longa.

Erigonon nomen à Græcis dicitur, quòd vere primò senescat. Vnde & eam Latini herbam senectionem vocant. Nascitur per macerias.

Psyllion dicta, quòd semen pulicis simile habeat. Vnde eam Latini herbam pulicarem vocant.

Hierabotane ideo à Græcis hoc nomen accepit, quòd remedijs ac ligamentis hominum & purificationibus sacerdotum à gentilibus probaretur apta. Vnde & eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancinem, & hęc verbena, quia pura.

Paliurus herba asperrima & spinosa, pungẽs & retinens: vulnerans appropinquantem sibi & adunco dente comprehendens.

Strutius, quam quidam herbam lanariam vocant, eò quòd plerique lanam ex ea lavent. Nascitur in locis cultis.

Cimicia propter similitudinem cimicis. Vnde & eam Græci corionem vocaverunt. Nascitur in locis asperis atque cultis.

Marubium, quod Græci prasium dicunt, vocatũ propter amaritudinẽ. Nascitur in campis.

*Pulegium apud Indos pipere preciosius est. Habet autem vim thermanticam, calefacit & deducit, extenuat & purgat & digerit.

** Poleium*

Absinthium Græcum nomen, cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur: unde & absinthium ponticum nominatur. Est amarum gustu, suave odore, temperamentum corpori præstans. cuius contusa folia auferendis doloribus vel contusioni corporum vtilissima comprobantur.

Symphyton Græcè dictũm, eò quòd tantam in radice virtutem habeat, vt frusta carnis aspersa in cacabo coagulet.

Polypodion herba, cuius radix hispida atque crinita, vt est polypus: ex quo derivatum vt polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum terris, sive quercubus vicinis.

Polios à Græcis, à Latinis Omnimorbia, quòd multis morbis subveniat. Nascitur in montibus & duris locis.

In quodam exemplari hæc præterea habentur:

De vna radice multas & tenues fibras mittit seminis plenas: in summitate habens quosdam corimbos canescentes: odore gravi & subdulci. Succus eius in aqua cocta à serpentibus percussos sanat: sparsa in domo vel incensa omnes serpentes fugat.

Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba succi plena, quæ colligitur sub cavata radice. Deniq; terram rotunda cavitate fodiunt: tum suppositis aut cochleis, aut nucis folijs excipitur succus atque siccatus aufertur. Venit autem sæpius probabilior ex Mysia Asiæ. Huic contrarius atque falsus ex Syria atque Iudæa.

* Daucus folijs fœniculis tirso bipalmis.

al. Daucus herba, fœniculi similis folijs tyrso bipalmis.

Citocatia dicta, quòd ventrem citò depurget, quam vulgus corruptè citocotiam vocant.

Lappa dicta, quòd habeat caulem ingentem per terram dispositam. Hæc herba à Græcis φιλάνθρωπος vocatur, quòd vestibus hominum inhæreat ob asperitatem sui. Nascitur iuxta muros.

Capillus Veneris vocatus, sive quòd delapsos post alopeciam capillos recreat, vel quòd capillorum fluores coercet, vel quòd sit virgulis nigris lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.

Rubia dicta, quòd radix eius sit rubea, unde & colorare lanas perhibetur. Est & vtilis pulvis ex eius radice factus, sive in cibum sumptus, sive potui datus ad eos qui rabiem patiuntur.

Anchusa cuius radix contrita digitos inficit. Est enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram efficiendam vsui est.

Chamæleon quæ Latinè viscarago vocatur, eò quòd viscum gignat: in quo hærent aves quę propria voluntate descenderunt ad escam.

Cicuta propter quod in thyrso geniculatos nodos habeat occultos ut canna: sic dicitur fossa cæca, quæ occulta est. Hæc potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit & expiravit

vit. Persius dicit: —*Sorbitio quę tollit dira cicutæ.* Hæc dum hominibus venenum fit: capellas efficit pingues.

Trifolium est quod Græci τρίφυλλον vocant, quòd sit folijs trinis per singulas * annotationes.

* forte adnodationes.

Flomos, quam Latini herbam lucernalem vocant, ab eo quòd ad * licinium proficiat. Eadem & lucubros, quòd lucem præbeat vmbris.

al. lychnia

Pyretron Græcè dicta, quòd habeat radicem incendiosam atque coacervantem.

Althea malva agrestis, sive malvæ viscus, sed althea, quòd in altum surgit: & viscus, quia glutinosa est.

Origanum quod Latinè * colena interpretatur, propter quod infusum coloret vinum.

al. Colora. Plin. cunilā herbam Origano simile n facit sapore.

Titimallum vocabulum sumpsit, quòd foliorum comam ad radium Solis circumacta convertat. Nam Græci Solem τιτάνα vocant, μαλλὸν comam ex quo confectum est, vt titimallum diceretur. Huius species septem diversis locis nascentes.

Strychnos, quę Latinè herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis: & stomachi incendium mitigat. Eadem & uva lupina propter semen eius uvæ simile.

* Pilogonus, quam Latini herbam sanguinariam vocant, propter quod missa in naribus sanguinem moveat.

Corr. Polygonon

Ambrosia, quam Latini apium sylvaticum vocant. De qua Virgilius:

Ambrosiæq; comæ divinum vertice odorem
Spiravére —.

Apiacum, quòd flores eius apes maximè appetunt.

Rosmarinum, quā Latini ab effectu herbam salutarem vocant: cuius folia fœniculi sunt similia atq; aspera: & rotatim terræ prostrata.

Mentha agrestis, quam Græci καλαμίνθην nostri vulgo nepeta vocaverunt: maioris virtutis & vehemens in calore.

Genicularis herba substernitur ob scorpionum vim repellendam.

Gladiolus, quòd sit folijs gladij similibus, cubitalis, floribus purpureis.

Agaricum radix vitis albæ.

Asphodelus, quam Latini à calore albutium vocant.

Squilla, quòd nocens sit: de qua superstitio gentilium dicit, quòd si integra ad limen suspendatur omnia mala fugat.

Χαμαιπίτυς à Græcis dicta, quòd terræ adhęreat, & odorem pini habeat. Hanc Latini cucurbitularem vocant, quòd ex parte odorem cucurbitæ referat.

Staphysagria nascitur in locis amœnis.

Splenion dicta, quòd splenem auferat, sive scolopendryos, eò quòd folia ipsius scoloprēdo animali sunt similia. Nascitur in humidis petris.

Volvus appellatus, quòd radix eius volubilis sit & rotunda.

Sthœchas in insulis Sthœchadibus nascitur: unde & nuncupatur.

Cyclaminos Græcè dicta à quodam qui Κύκλος vocatus est, qui primus virtutem huius herbæ invenit: sive quòd talis herba habeat radicem rotundam. Græci enim κύκλον rotundum vocant. Cuius radix aut succus si vino fuerit admixtus, ebrios facit. Nascitur in sylvosis locis & agris.

Ἄμπελος λευκὴ sive brionia, quam Latini vitem albam vocant: vel à qualitate coloris, vel quòd eius radix contrita & corpori infricata teneriorem & candidiorem cutem reddat. Nam & succus baccarum eius lac vberibus siccis reddit.

Ἄμπελος μέλαινα, id est, vitis nigra, eademque labrusca: folia hederæ similia, in omnibus maior quàm ipsa vitis alba: baccas similiter habēs, quæ baccæ immaturitate nigrescunt: unde & vocabulum sumpsit.

Viticella verò herba à Latinis appellata, quòd sicut vitis quicquid proximum habuerit, apprehendat corimbis, quos annulos appellamus.

Bupthalmos florem habet croceum, oculo similem. Vnde & à Græcis nomen accepit. Est autem caule molle, folijs coriandri similibus. Nascitur iuxta muros civitatum.

Flomos, quam Latini verbascum vocāt, quarum altera est masculus, albidioribus folijs atque angustioribus: altera fœmina folijs latioribus atque nigris.

Ferula vocata à medulla. Nam ilum Varro tradit esse ferulæ medullam, quam * appodelon Græci vocant. Nonnulli à feriendo ferulatum dicunt. Hac enim pueri & puellæ vapulare solēt: huius succus galbanum est papirum dictum, quòd igni & cereis est aptum: πῦρ enim Græci ignem dicunt.

* opodelon

Iuncus dicitur, eo quòd iunctis radicibus hæreat.

Scirpus à quo segetes teguntur sine nodo: de quo Ennius,

*Quærunt in scirpo soliti * quid dicere nodum.*

* prædicere

Et in proverbio: *Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit.*

Fucus genus herbæ est, de qua tingitur vestis: dicta, quia mentitur alienum colorem: vnde & Virgilius:

— *Discet mentiri lana colores.*

Alga nascitur in aquis stantibus. Ita denique nomen sumpsit ab algore aquę: vel quòd alliget pedes, quia crassa est folijs aquā ex parte superantibus.

Vlva & tiphus herbæ circa fontes & paludes stagnisque nascuntur. Ex quibus ulva, id est, alga mollis & quodammodo fungus, dicta ab uligine.

Tiphus verò quæ se ab aquis inflat. Vnde etiam ambitiosorum & sibi placentium hominum tumor typhus dicitur.

Carix acuta herba & durissima sparto similis. de qua Virgilius: —*Et carice pastus acuta.*

Spartus frutex virgosus sine folijs, ab asperitate vocatus. Volumina enim funium quæ ex eo fiunt, aspera sunt.

Gramen à situ potius dictum, quòd plurimorum agrorum sit. Vnde illud Græci ἀγρῶσιν vocaverunt: licet omnis herba gramen vocetur, ab eo quòd germinetur: sicut robur omnis ligni * species & cutis, ab eò quòd firmissima.

* cutis & species

Filix à singularitate folij dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali vna scissa folia gignit * resimplicata, velut pinna.

* res implicata

Zizania quòd poetæ semper infelix lolium dicunt, quòd sit invtile & infœcundum.

Fœnum dictum, quòd eo flamma nutritur. φῶς enim flamma est.

Manipulum dicimus fascem fœni. Et dictus manipulus, quòd manum impleat.

De oleribus. CAP. X.

Hortus nominatur, quòd semper ibi aliquid oriatur. Nam cùm alia terra semel in anno aliquid creet: ortus nunquam sine fructu est.

Olus ab alendo dictum, eò quòd primùm homines ab oleribus alerentur, antequam fruges & carnes ederent. Tantùm enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis.

Caulis est generaliter herbarum & olerum medius frutex: qui vulgò tyrsus dicitur, quòd à terra sursum consċendat: ex quo derivatum est, vt specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur, quia tyrsus ipsius amplius cæteris oleribus coalescit, id est, crescit. Est autem generale nomen. Omnis enim frutex caulis.

Cima dicitur quasi coma. Est enim summitas olerum vel arborum, in qua vigens virtus naturalis est.

Malva ex parte Græco vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eò quòd molliendi alvum solvendique naturam habeat. Cuius succo si quis se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius ex oleo trita & imposita scorpionibus, creduntur afferre torporem.

Pastinaca vocata, quòd radix eius præcipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu iocunda, cibo delectabilis.

Rapa dicta à rapiendo, id est, comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, & folio tenui.

Napus à similitudine rapę vocatus, nisi quòd folijs latior & radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in vtrisq; inde penè communis, quia vtrumque semen in alterum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo vt Æmilianus ait, per biennium mutatur in napum: alio verò, napus transit in rapam.

Napocaulis ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis: non in radice, sed in tyrso conscendit vt caulis.

Sinapis appellatur quòd folijs sit similis napis.

Raphanum Gręci, nos radicem vocamus, eò quòd deorsum totus nititur: dum reliqua olera in summa magis prosiliant. cuius semine macerato quisquis manus infecerit, serpentes impunè tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium, prosunt, sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Vnde & apud veteres ante alias epulas hoc solebant mensis apponere.

Lactuca dicta est, quòd abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes fœminas implet. Hæc & in viris Veneris vsum coercet.

Lactuca agrestis est, quam sarraliam nominamus, eò quòd dorsum eius in modum serræ est.

Intubus Græcum nomen est. Et intubus quòd intus sit tofus.

Cepa vocatur, quia non aliud est, nisi tantùm caput.

Ascalonia nuncupata ex una urbium Palęstinæ, quæ Ascalon dicitur, vnde prius advecta est.

Allium dictum quòd oleat.

Vlpicum appellatum, quòd allij odorem habeat.

Faselos vocari aiunt à Phaselo insula Græciæ, vbi non procul mons Olympus est.

Porrum cuius duo genera sunt, capitatum & sectile. Capitatum melius, sectile parvulum.

Beta apud nos oleris genus, apud Græcos litera est.

Blitum genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta.

Cucumeres quòd sint interdum amari, qui dulces nasci perhibētur, si lacte mellito eorum semen infundatur.

Olus molle atriplex, brassica, olisatrum.

Nasturtium sapor appellavit, quòd acrimonia sui nasum torqueat.

Fungi, quòd aridi ignem acceptum concipiant. φῶς enim ignis est, vnde & * esca vulgò dicitur, quòd sit fomes ignis & nutrimentum. Alij dicunt fungos vocatos, quòd sint ex eorum genere quidam interemptorij, vnde & defuncti.

* Hodie etiā Hispani fomitē igni accendendo aptum yesca vocant. Itali ipsum nomen Esca retinent.

Tubera tumor terræ prodit, eaque causa nomen illi dedit.

Volui appellati, quòd sint volubiles & rotundi.

Asparagus, quòd sit spinosa & aspera, & frutex eius ex quo gignitur.

Capparis à Græcis nomen sumpsisse videtur, quòd habeat rotunda in summitatibus seminum capitella.

Arboraca, hoc est, lapsana.

Lapistrus lapatium. Hæc in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimit.

Carduus genus herbæ spinosæ. Huius natura mordax & cum austera est mollis. Frigidus & indi-

indigestus succus eius alopecias curat.

Eruca quasi urica, quòd ignitæ sit virtutis, & in cibo sæpè sumpta Veneris incendium moveat. Huius species duæ: quarum altera usualis, altera agrestis, acrioris virtutis: vtraq; tamen Veneris commovens vsum.

De odoratis oleribus. CAP. X.

APium dictum, quòd ex eo apex, id est, caput antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite præferebat: nunc oleastrum: nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon & oleoselinon.

Petroselinon vocatum, quòd sit simile apio, & nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos petrapium dicere possumus. Σέλινον enim Græcè apium dicitur, sed est summum ac probabile Macedonicum: gustu suave, & odore aromatico.

Hipposelinon, quòd sit durum & austerum.

Oleoselinon, quòd mollius folio & caule tenerum.

Feniculum Latini vocāt, quòd eius tyrsi seu rādicis succus acuat visum: cuius virtus traditur vt serpentes annuam senectutem eius gustu deponant. Hoc olus Græci μάραθρον vocant.

Liguritium à regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico & gustu acre.

10 Anneson, vt Græci dicunt, sive vt Latini anesum, herba omnib. cognita, acerrimè fervens.

Coriandrum ex Græco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in dulci vino datum proniores reddit in Venerem, si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro infici traditum est.

Ruta dicta, quòd sit ferventissima. Cuius altera agrestis atq; virtute acrior, sed vtraque ferventissima comprobatur. Hanc venenis repu-
20 gnare mustelæ docent, quæ dum cum serpente dimicaverint, cibo eius armantur.

Inula quam rustici * alant vocant, radice aromatica, odoris summi, levi acrimonia. *alam

Mēta, genus herbę odoriferę, huius genera vj.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XVIII.

CAPITA LIBRI DECIMIOCTAVI.

DE BELLIS. CAP. I.

PRimus bella intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquã contentus, humanæ societatis fœdus irrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subijcere, vniversamq; Asiam usq; ad Lybię fines nova servitute perdomuit. Hinc etiam studuit orbis in mutuò sanguine grassari alterna cæde.

Quatuor autem sunt genera bellorum, id est iustum, iniustum, civile & plusquam civile. Iustum bellum est, quod ex prædicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in republica dicit Cicero: *Illa iniusta bella sunt, quæ sunt sine causa suscepta. Nam extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causam, bellum iustum geri nullum potest.* Et hoc idem Tullius parvis interiectis subdidit: *Nullum bellum iustum habetur, nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus.* Civile bellum est inter cives orta seditio & concitatio tumultus, sicut inter Syllam & Marium, qui bellum civile invicem in una gente gesserunt. Plus quàm civile bellum est, vbi non solũ cives concertant, sed & cognati: quale actum est inter Cęsarem & Pompeium: quando gener & socer invicem dimicaverunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit: & pater adversus filium arma portavit. Lucanus:

—In fratrem ceciderunt præmia fratris.

Item, — *Cui cervix cæsa parentis Cederet* —.

Bella itaq; dicuntur interna, externa, servilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per * maria mioparonibus, levibus & fugacibus, non solùm navium commeatus, sed etiam insulas provinciasque vastantibus. Quos primùm Cneus Pompeius post multam vastationẽ quam terra mariq; diu egerat, mira celeritate compresit ac superavit.

*in alio V.C. agmina

Sicut autem bellum vocatur, quod cõtra hostes agitur: ita tumultus qui civili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio civium: dicta quòd seorsum alij ad alios eant. Alij æstimant dissensionem animorum seditionem vocari, quam Græci διχοστασίαν vocant. Quo autem differat vtrumq; Cicero docet: *Potest enim*, inquit, *esse bellum ut tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest.* Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanto ut maior timor oriatur? Vndè etiam dictus tumultus, quasi timor multus. Gravior autem est tumultus, quoniam bellũ. Nam in bello *vocationes valent, in tumultu non valent.

al. vacationes

Differt autẽ bellum, pugna & prælium. Nam bellum universum dicitur, vt Punicum. Huius partes sunt pugnæ, ut Cannensis, Trimensis. Rursum in una pugna sunt multa prælia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur est totum: pugna unius diei, prælium pars pugnæ est.

Bellum antea duellũ vocatum, eò quòd duæ sint partes dimicantium, vel quòd alterum faciat victorem, alterum victum. Postea *detracta litera d, & mutata u in b, dictum est bellum. Alij per antiphrasin putant bellum, quòd sit horridum: vnde est illud, *Bella horrida bella*, cùm bellum contrà sit pessimum.

* V.C. mutata & detracta litera

Prælia dicuntur à premendo, hostis hostem. Vnde & præla, ligna quibus uva premitur.

Pugna vocata, eò quòd initiò usus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primò bellum pugnis incipiebant. Vnde etiam pugna duorum est aliquando sine ferro.

Quatuor autem in bello aguntur. Pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur à pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, fœdus primùm initur. Fœdus est pax, quę fit inter dimicantes, vel fide, vel à fecialibus, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant fœdera, sicut per seculares bella. Alij fœdera dicta putant à porca *fœdè & crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui à pace resilisset. Virgilius: —*Et cæsa fingebant fœdera porca.* Fœderis partes induciæ. Et dictæ, quasi in dies ocia.

al. fœda

De triumphis. CAP. II.

OMne regnum seculi huius bellis quæritur, victorijs propagatur. Victoria dicta, quòd vi, id est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gẽtium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quæsita victoria. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel utrumq;. Non est autem iocunda victoria, quæ per immensa detrimenta contingit. Et hoc est quod laudat Salustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse.

Pompa dicta est Græca significatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν, hoc est, publicè ostentare. Precedit autem victoria pompam, ideo quòd ituris ad hoc certamen primum est victoriæ votum.

Trophęum dictũ ἀπὸ τῆς τροπῆς. i. conversione hostis

hostis & fuga. Nam ab eo quòd hostem quis fugasset merebatur trophęū: quod occidisset triumphum, qui dictus est ἀπὸ τῆς τριάμβης, id est, ab exultatione. Plenæ enim victoriæ triumphus debetur: semiplenæ trophęum, quia nondum plenam est consecutus victoriam. Non enim obtinuit, sed fugavit exercitum. Hæc tamen nomina scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latinè dicit potius appellatum, quòd is qui triumphans vrbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Nam primùm de triumpho duci concedendo exercitum iudicare solitum erat: secundò senatum: tertiò populum.

Erat autē apud Romanos mos, ut triumphantes quadrigis veherētur: ex illo quòd soliti sunt priores duces hoc habitu bella inire. Quicunq; autem in conflictu vicissent, palma aurea coronabantur, quia palma stimulos habet. Qui verò sine conflictu fugientem prostrasset: laurea, eò quòd hæc arbor sine spinis est. Namq; & purpuream & palmatam togam triumphantes induebantur, & scorpionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriæ Scipionis: licet & scipio baculus sit quo homines innituntur. Vnde & ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius cæcus innixus eò ambulabat. Super Scipionem autem aquila sedebat ob indicium quòd per victoriā quasi ad supernam magnitudinem accederent. Inde & colore rufo perliniebantur, quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod verò à carnifice contingebantur, id erat indicio, vt ad tantum fastigium evecti mediocritatis humanæ commonerentur.

Duobus autem generibus deletur exercitus, aut internicione, aut dispersione. Salustius, *Hostes, inquit, aut oppreßi aut dilapsi forent*. Sic & utrumque Virgilius. Internitione, vt:

— Submersasq; obrue puppes.

Dispersione, vt:

Aut age diversos & disjice corpora ponto.

* Expolia hostium præda: manubiæ, exuvię, partes. Præda à prædando vocata. Manubiæ eò quòd manibus detrahuntur. Hæ & exuviæ ab exuendo dictæ, quia exuuntur. Hæ & partes à pari divisione pro personarum qualitate, & laborum iusta divisione. Expolia autem à * pallijs, quasi expallia: victis enim detrahuntur.

*Spolia

*spolia

De signis. CAP. III.

Signa bellorum dicuntur, quòd ex ijs exercitus & pugnandi & victoriæ receptui accipit symbolon. Nam aut per vocem tubæ, aut per symbolon admonetur exercitus* legionum. Principalia signa aquilę, dracones, & pilę.

Annot. Ita in duob. cod. At in vetustißimo post exercitus, est punctū: et deinde, Legionū prin. signa, &c.

Aquilæ ideo quòd eadem avis Iovis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Iouis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quā ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ suæ auspicatus, eam legioni signum dedit: quo factum est, vt deinceps militum signis cōmitteretur. Cuius Lucanus meminit dicens:

Signa pares aquilas & pila minantia pilis.

Draconū signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata est. Dehinc à Græcis & Romanis in bello gestari ceperunt.

Pilam in * signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, vt * magis figuram orbis ostenderet.

*signa

*V. Cod. habet Malus

Vexillum & ipsum signū bellicum, tractum nomen habens à veli diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos fœni, pro vexillis milites habuerunt. Hinc & manipuli appellantur. Manipulos enim dicimus fasces fœni, quòd manum impleant. Cætera signa diversis prelata * agminibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quæ exercitus permixtionem præliorum agnosceret.

*imaginib.

De bucinis. CAP. IIII.

Bucina est, qua signum datur in * hoste dicta à voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesq; ad omnem vsum bucina ad compita vocabantur. Propriè ergo hoc agrestibus signum fuit. de qua Persius:

al. hostem

Bucina iam priscos cogebat ad arma Quirites.

Huius clangor bucinum dicitur.

Tubam Tyrrheni primùm invenerunt. unde Virgilius:

Tyrrhenusq; tubæ mugire per æthera clangor.

Hanc enim à Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cùm dispersi circa maritimas oras non facilè ad quamq; prædæ occasionem voce aut bucina convocarentur, vento plerumq; obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denunciandā signa bellorum, vt vbi exaudiri preco pro tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis attingeret. Tuba autem dicta quasi tofa, id est, cava. Item tuba, quasi tibia. Inter tubam autem & bucinam veteres discernebant. Nam buccina insonans solicitudinem ad bella denunciabat. Virgilius:

Qua buccina signum — Dira dedit.

Tuba autem prælia indicabat, vt:

At tuba terribilem sonitum dedit ære canoro.

Cuius sonitus varius est. Nam interdum canitur ut bella committantur: interdum vt insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui. Nam receptus dicitur, quo se exercitus recipit. unde & signa receptui canere dicuntur.

Classica sunt cornua quę convocandi causa, erant facta, & à calando classica dicebantur. de quibus Virgilius: *Classica namq; sonant —*. Apud Amazonas autem nō tuba sicut à regibus: sed à regina sistro vocabatur fœminarum exercitus.

De armis. CAP. V.

Arma generaliter omnium rerum instrumēta sunt: unde & ubi repoūntur armaria dicta sunt. Item arma & tela omniū ge-

rum, sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela quę emittimus. Nam arma duplicia, id est, quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem propriè dicta sunt, eò quòd armos tegunt. Nam arma vel ab armis dicuntur, id est, humeris, vt:

— Latos huic hasta per armos Acta tremit —:

vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, id est, à Marte.

De gladijs. CAP. VI.

GLadius generaliter dicitur ensis in prelio, sed ensis ferrum tantùm: gladius verò totus. Propriè autem appellatus gladius, quia gulam dividit, id est, cervicem desecat. Ad hoc enim est factus: nam cætera membra securibus cęduntur, collum gladio tantùm. Acies autem gladij ab acumine dicta est. Capulus vocatur, vel quia caput est gladij, vel quia ibi capitur vt teneatur. Nam alibi acies ferri non finit. Mucro non tantùm gladij est, sed & cuiuslibet teli acumen: dictus à longitudine. Nam μακρὸν Græci longum dicunt: hinc & machera.

Machera autem est gladius longus ab vna parte acutus.

Framea verò gladius ex vtraq; parte acutus, quã vulgò spatam vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea est. Nam sicut ferramentum sic framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea.

Spata à passione dicitur verbo Græco, quoniam παθεῖν Græcè dicitur pati: vnde & patior & patitur dicimus. Alij spatam Latinè autumãt dictum, eò quòd spaciosa sit, id est, lata & ampla. Vnde & spatula in pecoribus.

Semispatium gladius est à media longitudine spatæ appellatus, non vt imprudens vulgus dicit, sine spacio, dum sagitta velocior sit.

Pugio à pungendo & transfigendo vocatur. Est enim gladius parvus bis acutus lateri adhęrens. Item & clunabulum dictum, quòd religetur ad clunem.

Chelidoniacus gladius ferrum est latum: cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudæ hirundineæ formatur; vnde & chelidoniacus dicitur.

Sica à secando dicta est. Est enim gladius brevis, quo maximè utuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & sicarij dicti sunt. *Tranquillinus autem dicit: *Dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta: procucurrit unus ad eum corrigendum, tumq; à pugnante responsum est; sica pugnabo: inde sicæ nomen datum est.*

[al. Tranquillus]

Secures signa sunt quę ante cõsules ferebantur, ne aut usum perderent belli, aut vacantes ocio aspectum amitterent gladiorum. Quas & Hispani ab usu Francorum per derivationem Franciscas vocant.

De hastis. CAP. VII.

HAsta est contus cum ferro: cuius diminutivum facit hastile. Nomen autem hasta ab astu sumpsit: vnde & astutia.

Contus ferrum non habet: sed tantũ cuspide acuta est. Virgilius:

Ferratasq; trudes & acuta cuspide contos.

Contus autem, quasi conitus. Est enim * conitus acuta rotunditas.

[al. contus. al. conum]

Trudes amites sunt cum lunato ferro, quæ Græci * aplustria dicunt. Trudes autem dicuntur ab eo, quòd trudunt & detrudunt. Virgilius: *Ferratasq; trudes —.*

[* alpestria, forte ἀπλήστεια]

Venabula dicta, quasi * venatui habilia. Excipia, quia venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, * expectantq; leones, intrant vrsos, sit tantùm firma manus.

[Annot: V. C. ita habet Venatui habilia, vel quæ venientem excipiunt, &c. * excipiãtq;]

Lancea est hasta, amẽtum habens in medio: dicta autẽ lancea, quia æqua lance, id est, æqualiamento ponderata vibratur.

Amentum vinculum est iaculorũ hastilium, quod medijs hastis aptatur. Et inde amentum, quo media hasta religatur, vt scil. iaculetur.

Clava est, qualis fuit Herculis, dicta quòd sit clavis ferreis invicem religata, & est cubito semis facta in longitudine. Hęc & cateia, quã Horatius caiam dicit. Est enim genus gallici teli ex materia quam maximè lenta, quæ iactu quidem non longè propter gravitatem evolat: sed quò pervenit, vi nimia perfringit: quòd si ab artifice mittatur, rursum redit ad eum qui misit. Huius meminit Virgilius dicens:

Teutonico ritu soliti torquere cateias.

Vnde & eos Hispani & Galli, teutonos vocant.

Falarica est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale & rotunditatem de plumbo in modũ spheræ in ipsa summitate. Dicitur etiam & ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Iuvenalis:

Consulis ante phalas delphinorumq; columnas.

A phalis igitur dicta est phalarica: sicut à muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dicit nervis mitti tortilibus, & quadam machina, vt:

— Nunc vibrata phalerica nervis.

Virgilius verò ait, Turnum manu phalaricam iaculasse.

Pila sunt arma iaculorum atq; telorũ à torquendo vel emittendo vocata. De quibus Lucanus: *Signa paresq; aquilas & pila minantia pilis.* Cuius singulare pilum dicitur.

Telum vocatur secundum Græcam etymologiam, ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, quicquid longè iaci potest: quanquã abusivè dicatur & gladius, vt est illud: *At non hoc telum mea quod vi dextera versat.* Propriè autem telum à lõgitudine dicitur. Vnde & mustela dicitur, quòd longior sit quã mus.

Cuspis, hastile amentatum, à cespite dicta quod est virgultum. Virgilius,

Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

Propriè autem cuspis est, posterior pars hastæ.

De sagittis. CAP. VIII.

SAgitta à sagaci iactu, id est, veloci ictu vocata. Pennis enim fertur quasi avis, vt celeriter mors percurrat ad hominem. His primùm

mûm Cretenses vsi sunt. quibus pennæ ideo, vt diximus, agglutinantur, vt leves sint & * pervolent scutatos.

* prævolent hastas

Spicula sunt sagittæ vel lanceæ breves, ab spicarum specie nuncupatæ.

Scorpio est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa. Quæ dum ad hominem venerit: virus quod figit infundit: unde & scorpio nomen accepit.

De pharetris. CAP. IX.

PHaretra sagittarum theca, à ferendo iacula dicta, sicut & feretrum, vbi funus defertur: quæ ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrū mortuum portat.

Coriti propriè sunt arcuum thecæ: sicut sagittarum pharetræ.

Vagina appellatur, eò quòd in ea mucro vel gladius baiuletur.

Theca ab eo quòd aliquid receptum tegat: c litera pro g posita. Alij Græco nomine thecam vocari asserunt, quòd ibi reponatur aliquid. Inde bibliotheca librorum repositio dicitur.

Dolones sunt vaginæ ligneæ, inter quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem à dolo dicti sunt, quòd fallant & decipiant ferro cū speciem præferant ligni. Hos vulgus Græco nomine oxos vocat, id est, acutos. Vnde & apud medicos acutus morbus ὀξεῖα vocatur.

Arcus vocatur, eò quòd arceat adversarium. Inde & arces dicuntur, à quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quòd sint curvati artius.

De fundis. CAP. X.

FVnda dicta, eò quòd ex eo fundantur lapides, id est, emittantur.

Balista genus tormenti, ab emittendo iacula dicta. βάλλειν enim Græcè mittere dicitur. Torquetur enim verbere nervorum, & magna vi iacit aut hastas aut saxa. Inde, & fundibalus quasi fundens & emittens. Contra balistam testudo valet. Series enim fit armorum umbonibus inter se * collectis.

* colligatis

De ariete. CAP. XI.

ARieti nomen species dedit, eò quòd cum impetu impingit murum in modum arietum pugnantium. Validę enim ac nodosæ arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur: deinde retrorsum ducta impetu maiore destinatur: sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cavatumque irrumpit ac fenestram facit. Contra impulsum arietis remedium est saccus paleis plenus: & in eum locum demissus, quo aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt.

Plutei sunt crates corio crudo intextæ, quæ in opere faciendo hosti obijciuntur.

Musculus cuniculo similis est, quo murus perfoditur, ex quo & appellatur, quasi murusculus.

De clypeis. CAP. XII.

CLypeus est scutum maius, dictus ab eo quòd clepet, id est, cęlet corpus, periculisque subducat, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis & iaculis corpus munit. Clipeus autem peditum est, scutum equitum.

Scutum appellatum, eò quòd à se excutiat telorum ictum. Vt enim telis resistatur, clypeus antefertur.

Vmbo scuti pars media est, quasi vmbilicus.

Ancile vocatur scutum breve & rotundum. de quo Virgilius:

—— *Leva ancile gerebat.*

Et ancile dictum ab ancisione, quòd sit ab omni parte veluti ancisum & rotundū. Ovidius:

Idq́ue ancile vocant quod ab omni parte recisum.
Quemq́ue notes oculis angulus omnis abest.

Pelta scutum brevissimum in modum lunæ mediæ. Cuius meminit liber Regum. Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro & trecentas peltas ex auro probato.

Scetra scutum loreum sine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri, de quo Poeta:

Levam scetra tegit ——.

Parma levia arma, quasi parvus clypeus. Dicitur autem & testudo scutum. Nam in modum testudinis fit clypeus. Est & testudo scutorum connexio curvata in testudinis more. Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus nomina sumunt, vt aries. Et Salustius, *In modum*, inquit, *ericij militaris.*

De loricis. CAP. XIII.

LOrica vocatur, eò quòd loris careat. solis enim circulis ferreis contexta est.

Squama est lorica ferrea ex laminis ferreis aut æreis concatenata in modum squamarum piscis, & ex ipso splendore squamarum & similitudine nuncupata est. De cilicijs autem & poliuntur & teguntur loricæ.

De galeis. CAP. XIIII.

CAssis de lamina est: galea de corio. Nam galeros corium dicitur. Cassidem autem à Tuscis nominatam dicunt. Illi enim galeam cassim nominant: credo à capite.

Apex est, quod in summa galea eminet, quo figitur crista, quam Græci κῶνον vocant. Nam conus est curvata, quæ in galea prominet, & supra quam cristæ sunt.

De foro. CAP. XV.

FOrum exercendarum litium locus, à fando dictum. Qui locus & Prorostra vocatur ab eo quòd ex bello Punico captis navibus

Carthaginensium rostra ablata sunt, & in foro Romano præfixa, vt essent huius insigne victoriæ. Constat autem forum causa, lege, & iudice.

Causa vocatur à casu quo euenit. Est enim materia & origo negocij: necdum discussionis examine patefacta: quæ dum præponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur iustitia: Vocatum autem iudicium quasi iurisdictio, & iustitia, quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur. Vnde & actores iudiciorum & præpositos quæstores vel quæsitores vocamus.

Negocium multa significat, modò actum alicuius, cui est contrarium ocium: modò actionem causæ, quod est iurgium litis. Et dictum negocium, quasi nec ocium, id est, sine ocio. Negocium autem est in causis, negociatio in commercijs dicitur, vbi aliquid datur vt maiora lucrentur.

Iurgium dictũ, quasi iuris garrium, eò quòd qui causam dicunt, iure disceptent.

Lis à contentione limitis prius nomen sumpsit. De quo Virgilius:

Limes erat positus litem vt discerneret agri.

Causa aut argumẽto aut probatione cõstat.

Argumentum nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola investigatione invenit veritatem: unde & dictum argumentum, id est, argutum inventum.

Probatio autem testibus & fide tabularum constat.

In omni autem iudicio sex personæ quærun tur, iudex, accusator, reus & tres testes.

Iudex dictus, quasi ius dicens populo, sive quòd iure disceptet. Iure autem disceptare est iustè iudicare. Non est autem iudex, si non est in eo iustitia.

Accusator vocatus, quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat.

Reus à re qua petitur nũcupatus, quia quamvis sceleris conscius non sit: reus tamen dicitur quam diu in iudicio pro re aliqua petitur.

Testes antiquitus superstites dicebantur, eò quòd super statum causæ proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocantur.

Testis autem consideratur: conditione, natura & vita. Conditione, si liber non servus. Nam sæpe servus metu dominãtis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir, non fœmina. Nam *Varium & mutabile semper Fœmina*: Vita, si innocens & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere societatem.

Duo sunt autem genera testium: aut dicendo id quod viderunt, aut proferẽdo id quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquunt cùm aut falsa promũt, aut vera silentio obtegũt.

De spectaculis. CAP. XVI.

Spectacula, vt opinor, generaliter nominantur voluptates, quæ non per semetipsa inquinant, sed per ea quæ illic gerũtur. Dicta autem spectacula, eò quòd hominibus publica ibi præbeatur inspectio. Hæc & ludrica nuncupata, quòd in ludis gerantur aut in scenis.

Ludorum origo traditur: Lydij ex Asia transeuntes in Hetruria consederunt duce Tyrrheno qui fratri suo successerat in regno. Contentione ergo in Hetruria inter cæteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, & inde ludi à Lydijs vocati sunt. Varro autem dicit ludos à luso vocatos, quòd iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione delectare populum. Vnde & eum lusum iuvenum & diebus festis & templis & religionibus reputant. Nihil iam de causa vocabuli, dum rei causa idololatria sit. Vnde & promiscuè ludi, Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc despicienda est originis macula, ne bonũ æstimes, quòd initium à malo accepit. Ludus autem gymnicus est aut circensis, aut gladiatorius, aut scenicus.

De ludo Gymnico. CAP. XVII.

Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, ubi exercentur athletæ & cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit vt omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. Antea enim in locis certantes cincti erant ne nudarẽtur: pòst relaxato cingulo repentè prostratus & exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilij decreto tunc archon Hippomenes, vt nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo gymnasium dictum est, quòd iuvenes nudi exercẽtur in campo, vbi sola tantùm * pudenda operiuntur.

* verecunda

De generibus gymnicorum. CAP. XVIII.

Genera gymnicorũ quinq; saltus, cursus, iactus, virtus atq; luctatio. Vnde ferunt quendã regem tot filios adolescentes habentem: totidem generibus de regno iussisse contendere.

De saltu. CAP. XIX.

Saltus dictus, quasi exilire in altum. Est enim saltus altius exilire, vel longius.

De cursu. CAP. XX.

Cursus à velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum.

De iactu. CAP. XXI.

Iactus dictus à iaciendo. Vnde & piscatoriũ rete iaculatum dicitur. Huic arti usus est arreptos lapides procul ferire, hastas pondero librato iacere, sagittas arcu emittere.

De virtute. CAP. XXII.

Virtus est immensitas virium in labore & pondere corporis.

De

De luctatione. CAP. XX.

al. initent. al. innituntur.

LVctatio à laterum complexu vocatur: qui bus cominus certátes * inuitent qui Græca appellatione athletæ vocátur. Locus autem luctationis palæstra dicitur.

De palæstra. CAP. XXI.

PAlęstram autem vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est à luctatione vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est à motu ruinę fortis nominatam dicunt. scilicet, quòd in luctádo cum medios arripiat, ferè quatiunt, idq; apud Græcos πάλλειν vocatur. Quidam opinantur artem luctandi vrsorum contentione monstratam. Namq; inter cæteras feras eos solos & erigi congressos, & subsidere celeriter ac reuerti, & modo manibus tentare inuicem, modo complexu * abigere sese more luctantium dicunt.

al. ambigere.

De agone. CAP. XXII.

QVæ Latini certamina, Græci ἀγῶνας vocant, à frequentia qua celebrantur. Siquidem & omnem cœtum atq; conuentum agona dici. alij quòd in circulis, & quasi agonijs id est sine angulo locis ederentur, nuncupatos agonas putant.

De generibus agonum. CAP. XXIII.

AGonum genera fuisse: immẽsitas virium, cursus celeritas, sagittandi peritia, standi patientia: ad citharam quoq; vel tibias incedendi gestus: de moribus quoq;, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoq; belli & naualis prelij, perpetiendorumq; suppliciorum certamina.

De ludis Circensibus. CAP. XXIIII.

LVdi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt. Vnde & qui eos spectant dæmonum cultibus inseruire videntur. Nã res equestris antea simplex agebatur, & vtiq; communis vsus reatus non erat: sed cum ad ludos coactus est naturalis vsus, ad dæmoniorum cultum translatus est. Itaq; & Castori & Polluci deputantur hæ species: quibus equos à Mercurio distributos historiæ docet. sed & Neptuno equestris ludus est, quem Græci ἱππικὸν vocant: sed & Marti & Ioui in ludis equi sunt cõsecrati, & ipsi quadrigis præsunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel à circumeundo, vel vbi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant, & inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebãt. Siquidem in litore circa ripas fluminum cursus agitantes, gladios in ordine in ripæ litore ponebant, & erat artis, equum circa pericula torquere. Inde & Circenses dicti putantur: quasi circum enses.

De circo. CAP. XXV.

CIrcus Soli principaliter consecratus est à paganis, cuius ædes medio spacio & effigies de fastigio ædis emicat, quòd non putauerunt sub tecto consecrandum, quẽ in aperto habet. Est autem circus omne illud spacium quòd circuire equi solent. Hunc Romani dictũ putant à circuitu equorum, eo quòd ibi circum metas equi currant. Græci verò à Circe filia solis, quę patri suo hoc gen9 certaminis instituit, asserunt nuncupatum, & ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga & venefica, & sacerdos dęmonum, in cuius habitu & opere magicæ artes & cultus idololatriæ recognoscuntur.

De ornamentis. CAP. XXVI.

ORnamenta circi, oua, meta, obeliscus, carcer. Oua, honori Castoris & Pollucis ascribunt, qui illos ouo editos credendo de cigno Ioue non erubescunt. Fingunt autem Circẽsia Romani ad causas mũdi referri: vt sub hac specie superstitiones vanitatum suarũ excusent.

De metis. CAP. XXVII.

MEtarum quippe appellatione propriè terminum ac finem mũdi designare volunt, ab eo quòd aliquis emensus finis est, siue ad testimonium orientis occidentisq; solis.

De obelisco. CAP. XXVIII.

al. Mesfres. al. Meseres.

OBeliscum * Mespres rex Aegypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus vehementi inundatione Aegyptum nocuisset: indignatus rex tanquam pœnas à flumine exigeret, sagittam in vndas misit. Non multo pòst graui valitudine correptus, lumen amisit: qui post cæcitatem visu recepto duos obeliscos Soli cõsecrauit. Obeliscus enim sagitta dicitur: qui ideo in medio Circo ponitur, quia per mediũ mundum sol currit. Medio autẽ spacio ab vtraq; meta cõstitutus obeliscus, fastigium summitatemq; cœli significat: cum sol ab vtroque spacio medio horarum discrimine transcendit. Summo obelisco superpositũ est quoddam auratum in modum flammę formatum, quoniam sol plurimum caloris atq; ignis habet.

De carceribus. CAP. XXIX.

IN Circo vnde emittũtur equi carceres dixerunt, ab ea re qua & ille carcer qui est in ciuitate: quòd, vt ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercẽtur, ne exeant antequã signum emittant.

De aurigis. CAP. XXX.

ARs Circi auriga & currus, equites vel pedites. Auriga propriè dictus, quòd currum agat, siue quòd feriat iunctos equos. Nã haurit, ferit dicimus, vt *Latus haurit apertum*. Ipse est & agitator, id est verberator ab agendo dictus. Aurigæ autem duobus coloribus sunt: quibus.

ſpeciem idololatrię veſtiunt. Nam praſinus terræ, venetus cœlo & mari à paganis dicatus eſt.

De quadrigis. CAP. XXXI.

ERicthonius autẽ qui regnauit Athenis primus quatuor equos iunxiſſe fertur, ſicut Virgilius autor eſt dicens,

Primus Ericthonius currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidisq; rotis inſiſtere victor.

Fuit autem Mineruæ & Vulcani filius de caduca in terram libidine, vt fabulę ferunt procreatus, portẽtum dæmoniacum, imò diabolus qui primo Iunoni currũ dedicauit. Tali autore quadrigæ productę ſunt.

De curru. CAP. XXXII.

CVrrus à curſu dictus, vel quia rotas videtur habere multas, vnde & carrum quaſi currum. Quadrigarum verò currus dupli ci temone olim erant perpetuoq;, & qui omnibus equis inijceretur. Iugo primus * Ciriſtenes Sicionius tantùm medios iugauit, eosq; ſingulos ex vtraq; parte ſimplici vinculo applicuit, quos Græci σειραφόρους Latini funarios vocant, à genere vinculi quo prius alligabantur.

* criſtines.

De equis quibus currimus. CAP. XXXIII.

QVadrigæ & bigę, trigę & ſeiugæ ab equorum numero & iugo dictæ. Ex quibus quadrigas ſoli: bigas lunæ, & trigas inferis, ſeiugas Ioui: deſultores lucifero, & heſpero conſecrauerunt. Quadrigas ideò ſoli iungunt, quia per quatuor tempora annus vertitur, ver & eſtatem, autumnum & hyemem. Bigas, lunæ quoniam gemino curſu cum ſole contendit, ſiue quia & nocte videtur & die. Iungunt enim vnum equum nigrum, alterum candidum. Trigas dijs inferis, quia hi per tres ætates homines ad ſe rapiunt, id eſt per infantiam, iuuentutem atq; ſenectam. Seiuga maximus currus currit Ioui, propter quòd maximum deorum ſuorum eum eſſe credunt.

Ideo autem rotis quadrigas currere dicũt, ſiue quia mundus iſte circuli ſui celeritate tranſcurrit, ſiue propter ſolem, quia volubili ambitu rotat, ſicut ait Ennius.

Inde patefecit radijs rota candida cœlum.

De ſeptem ſpacijs. CAP. XXXIIII.

SEptem ſpacia quadrigæ currunt referentes hoc ad curſum ſeptem ſtellarũ quibus mundum regi dicunt, ſiue ad curſum ſeptem dierum potentium, quibus peractis vitæ terminus conſummatur, quorum finis eſt * creta, id eſt iudicium.

V. C. certa metæ, id eſt iudiciũ: alius V. C. habet actus.

De equitibus. CAP. XXXV.

POrrò equites ſingulares ideo currere dicũt, quia ſingulariter vnuſquiſq; curſum vitæ huius peragit atq; tranſit, alio tempore ſequens alium: per vnam tamen viam mortalitatis videlicet ad propriam metam mortis.

De deſultoribus. CAP. XXXVI.

DEſultores nominati, quòd olim prout quiſq; ad finem curſus venerat deſiliebat, & currebat: ſiue quòd de equo in equum tranſiliebat.

De peditibus. CAP. XXXVII.

PEdites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc à ſuperiore parte curritur ad inferiora, id eſt ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur & occidunt. Nudi currunt, quia & hominis in ſeculo nullę reliquię ſunt. Recto ſpacio currunt, quia inter vitam & mortem nihil diſtant. Hæc ergo propterea fingunt, vt vanitates ſuas, & ſacrilegia excuſare conentur.

De coloribus equorum. CAP. XXXVIII.

CIrca cauſas quoq; elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt: roſeos ſoli, id eſt igni: albos aeri: praſinos terræ, venetos mari aſsimilantes. Item roſeos æſtati currere voluerunt, quod ignei coloris ſint, & cuncta tũc flaueſcant. Albos hiemi, quòd ſit glacialis, & frigoribus vniuerſa caneſcant: veri praſinos viridi colore, quia tunc pápinus denſatur. Item roſeos currere Marti ſacrauerunt, à quo Romani exoriuntur, & quia vexilla Romanorum cocco decorantur, ſiue quòd Mars gaudeat ſanguine. Albos zephiris & ſerenis tempeſtatibus: praſinos flori & terræ: venetos aquis vel aeri, quia ceruleo ſunt colore: luteos, id eſt croceos igni & ſoli: purpureos Iri ſacrauerunt, quem arcum dicimus, quòd Iris plurimos colores habeat. Sicq; dum hac * expectatione deorũ cultibus atq; elementis mundialibus prophanantur: eoſdem deos atq; eadẽ elementa procul dubio colere noſcuntur. Vnde animaduertere debes Chriſtiane, quòd Circũ numina immunda poſsideant. Qua propter alienus erit tibi locus, quem plurimi ſathanæ ſpiritus occupauerunt. Totum enim illum diabolus & angeli eius repleuerunt.

* fortè ſpectatione.

De theatro. CAP. XXXIX.

THeatrum eſt quo ſcena includitur, ſemicirculi figuram habens: in quo ſtãtes omnes inſpiciunt. Cuius forma primum rotunda erat ſicut & amphitheatri, poſtea ex medio amphitheatro theatrum factũ eſt. Theatrum à ſpectaculo nominatum ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, quòd in eo populus ſtans deſuper atq; ſpectans ludos cõtemplaretur. Idem verò theatrum, idem & proſtibulum: eo quòd poſt ludos exactos meretrices ibi proſternentur. Idem & lupanar vocatum ab eiſdem meretricibus: quæ propter vulgati corporis leuitatem lupæ nuncupabantur. Nam lupę meretrices ſunt à rapacitate vocatę, quòd ad ſe miſeros rapiant & apprehendant. Lupanaria autem à paganis conſtituta ſunt: vt pudor infelicium mulierum ibi publicaretur, & ludibrio haberentur tã ij qui facerẽt, quã quę paterẽtur.

De

De scena. CAP. XL.

SCena autem erat locus infra theatrū in modum domus instructa cū pulpito. qui pulpitus orcistra vocabatur, vbi cantabant comici tragici, atque saltabant histriones & mimi. Dicta autē scena Græca appellatione, eo quòd in speciem domus erat instructa. Vnde & apud Hebręos tabernaculorum dedicatio à similitudine domiciliorum σκηνοπηγία appellabatur.

De orcistra. CAP. XLI.

ORcistra autem pulpitus erat scenę vbi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetę comœdi & tragœdi ad certamen conscendebant, ijsq; canentibus alij gestus edebant. Officia scenica tragœdi, comœdi, themelici, histriones, mimi & saltatores.

De tragœdis. CAP. XLII.

TRagœdi sunt qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regum luctuoso carmine spectante populo concinebant.

De comœdis. CAP. XLIII.

COmœdi sunt qui priuatorum hominum acta dictis aut gestu canebant, atq; stupra virginum & amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

De themelicis. CAP. XLIIII.

THemelici autem erant musici scenici qui in organis & liris & citharis præcinebant. Et dicti themelici, quòd olim in orcistra stantes cantabant super pulpitum, quòd themele vocabatur.

De histrionibus. CAP. XLV.

HIstriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum fœminarum exprimebant: ij autem saltando etiam historias & res gestas demonstrabāt. dicti autē histriones siue quòd ad Histria id genus sit adductum. siue quòd perplexas historijs fabulas exprimerent, quasi historiones.

De mimis. CAP. XLVI.

MImi sunt dicti Græca appellatione, quòd rerum humanarum sint imitatores. nam habebant suum autorem qui antequam mimum agerēt, fabulam pronunciaret. Nam fabulę ita componebantur à poetis, vt aptissimę essent motui corporis.

De saltatoribus. CAP. XLVII.

SAltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, quiq; primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

Quid quo patrono agatur. CAP. XLVIII.

ESt planè in artibus scenicis Liberi & Veneris patrociniū, quæ priuata & propria sunt, scenę de gestu & * fluxu corporis. Nam molliciem Libero & Veneri immolabāt, illi per sexum, illi per * fluxum dissoluti. Quæ verò ibi vocibus & modis & organis & liris transiguntur, Apollines & Musas & Mineruas & Mercurios patronos habent. Quòd spectaculum odire debes Christiane: * quorum odisti autores.

(al. luxu. fortè flexu.) (fortè, flexū.) (al. cultus.)

De amphitheatro. CAP. XLX.

AMphitheatrum locus est spectaculi: vbi pugnant gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus: quòd in eo iuuenes vsum armorum diuerso motu condiscant, & modo inter se aut gladij aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes: vbi non odio sed prçmio illecti subeunt ferale certamen. Amphitheatrū dictum, quòd ex duobus theatris sit factum. Nā amphitheatrū rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

De ludo equestri. CAP. L.

GEnera gladiatorum plura, quorum primū ludus equestrium. Duo enim equites pręcedentibus prius signis militaribus vnus à porta orientis, alter ab occidentis procedebāt in equis albis cū aureis galeis minoribus & habilioribus armis, sicq; atroci perseuerantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret, vt haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quæ armatura pugnabat Marti duelli causa.

De retiarijs. CAP. LI.

REtiarius ab armaturę genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantē occultè ferebat rete (quòd iaculū appellatur) vt aduersarium cuspide insistente operiret, implicitumq; viribus superaret, quę armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

De secutoribus. CAP. LII.

SEcutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur: ideoq; cū retiario cōponebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.

De laqueatoribus. CAP. LIII.

LAqueariorum pugna erat fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos cōsecutosq; prostrare amictos vmbone pelliceo.

De velitibus. CAP. LIIII.

VElitum pugna erat, vt vltro citroque tela obiectarent. Erat autem eorum varia pugna & spectantibus gratior quàm reli-

(al. Veletum.)

qua: velites autem vocati sunt, siue à volitatione: siue à ciuitate Hetruscorum quæ Veletes vocabatur.

De ferali certamine. CAP. LV.

FErarum pugna erat missas bestias iuuenes excipere & pugnare aduersus eas vltroneo funere certare, non crimine sed furore.

De horum exercitatione ludorum. CAP. LVI.

HÆc quippe spectacula crudelitatis & inspectio vanitatum: non solum hominum vitijs: sed & dæmonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenę, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia præsumit, fidei Christianę præuaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lauacro iam pridem renunciauit, id est diabolo pompis, & operibus eius.

De tabula. CAP. LVII.

ALea, id est ludus tabulæ inuenta à Græcis in ocio Troiani belli à quodam milite nomine Alea, à quo & ars nomē accepit. Tabula luditur pirgo, calculis, tesserisq;.

De pirgis. CAP. LVIII.

PIrgus dictus, quòd per eum tesserę pergāt, siue quòd turris speciē habeat. Nam Græci turrim πύργον vocant.

De calculis. CAP. LVIIII.

CAlculi vocati, quòd leues sint & rotundi. Vnde & calculus dicitur lapis breuis qui sine molestia sui breuitate calcatur. Item calculi, quòd per vias ordinales quasi per callesgeant.

De tesseris. CAP. LIX.

TEsseræ vocatę, quia quadræ sunt ex partibus omnibus. Has alij lepusculos vocant, eo quòd exiliendo discurrunt. Olim autem tesseræ iacula appellabantur à iaciendo.

De figuris aleæ. CAP. LX.

QVidam autē aleatores sibi videntur phisiologicè per allegoriam hanc artem exercere, & sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibēt propter tria seculi tempora, præterita, pręsentia & futura, quia non stant sed decurrunt. Sed & ipsas vias senarijs locis distinctas propter ætates hominum trinarijs lineis propter tempora argumentantur. Inde & tabulam ternis descriptam dicunt lineis.

De vocabulis tesserarum. CAP. LXI.

10 IActus quisq; apud lusores veteres à numero vocabatur, vt vnio, binio trinio, quatrio, quinio, senio. Postea appellatio singulorum mutata est, & vnionem canem, trionem suppū, quatrionem planum vocabant.

De iactu tesserarum. CAP. LXII.

IActus tesserarū ita à peritis aleatoribus componitur, vt afferat quòd voluerit, vtputa senionem, qui eis * actu bonum affert. Vitant 20 autem canem, quia damnosus est, vnum enim significat.

* *Ita in omnibus exemplaribus: sed non dubito quin legendum sit, iactum.*

De calculorum motu. CAP. LXIII.

CAlculi partim ordine mouentur, partim vagè. Ideo alios ordinarios, alios vagos appellant. At verò qui moueri omnino non possunt incitos dicunt. Vnde & egentes homines inciti vocantur: quibus spes vltra proceden 30 di nulla restat.

De interdictione aleæ. CAP. LXIIII.

AB hac arte fraus & mendacium atq; periurium nunquam abest, postremo & odium & damna rerum, vnde & aliquando propter hæc scelera interdicta legibus fuit.

De pila. CAP. LXV.

40 PIla propriè dicitur, quòd sit pilis plena. Hęc & sphera à ferendo vel feriendo dicta, de quarum genere & pondere Dorcatius sic tradidit.

Neu tu parce pilos viuaces condere cerui.
Vncia donec erit geminam super addita libram.

Inter species pilarum sunt, trigonaria & arenaria. Trigonaria est qua inter tres luditur. Arenaria qua in * grege dum ex circulo astantium 50 spectantiumq; emissa, vltra iustum spatium pilam excipere lusumq; inire consueuerunt. Cubitalem lusum appellant, cum duo cominus ex proximo ac penè coniunctis cubitis palam feriunt. Suram dicitur dare, qui pilam crure prolato feriendam collusoribus præbet.

* *al. Grecia*

ISIDO-

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XIX.

CAPITA LIBRI DECIMINONI.

De nauibus. CAP. I.

ARtium quarundam vocabula quibus aliquid fabricatur vel instrumenta artificũ vel quæ ministerium exhibent, atq; aliquid huiusmodi deinceps ex parte notãda studui. Artifex generale nomen vocatur quòd artẽfaciat: sicut aurifex qui aurũ. Faxo enim antiqui pro facio dicebant.

10

Nauclerus dñs nauis est appellatus ita quòd nauis in sorte eius sit. κλῆρος enim Græcè sors dicitur. Cæteri aũt in naui in contributione sunt.

Gubernio qui & gubernator, quasi cohibernator, quòd cohibeat prudentia sua hiberna, id est tempestates maris.

Nauta à naue dictus per deriuationem. Nauita autem pro nauta poeticè dicitur, sicut Mauors pro Mars. Nam rectum est nauta.

20

Remex vocatur quòd remũ gerit, sic autẽ remex quomodo tubex dicitur nominatiuo casu. *al. regit.*

Epipata Græco sermone appellatur: qui Latinè dicitur superueniẽs. Hic nihil habet negotij: sed naulo dato in alias terras transire disponit.

Nauim quidã perhibẽt dictã, eo quòd gnauũ rectorẽ quęrat, id est peritũ, sapientẽ, strennuũ, qui continere & gubernare nouit propter maritima pericula & casus. vnde est illud Salomonis: *Intelligens gubernacula possidebit*. Lydij autẽ primũ nauim fabricauerunt, pelagiq; incerta petẽtes peruium mare vsibus humanis fecerũt.

30

Rates primũ & antiquissimũ genus nauigij è rudibus tignis asseribusq; cõsertum. Ad cuius similitudinẽ fabricatę naues, ratarię dictæ. Nũc iam rates abusiuè naues. Nã propriè rates sunt connexæ inuicem trabes.

Trieris nauis magna quã Græci * dulconem vocant: de qua in Esaia dicitur, *Non transibit per eam trieris magna.* *al.: durconẽ puto legendũ ὁλκάδα.*

Carpasia nauis à Carpátho insula nominata: sicut à Rodo Rodia: sicut ab Alexandria Alexandrina.

Liburnæ dictę à Lybijs: naues enim sunt negotiatorum. De quibus Horatius,

Ibis liburnis inter alta nauium.

Rostratę naues dictę ab eo quòd in frõte rostra ærea habeant propter scopulos, ne feriantur & collidantur.

Lõgæ naues sunt, quas * dromones vocamus: dictę eo quòd lõgiores sint cæteris, cuius cõtrarius musculus, curtũ nauigiũ. Droma aũt à decurrẽdo dicitur. Cursũ enim Gręci δρόμον vocãt. ** fortè δρομάδας.*

Classis dicta est à Græco vocabulo, ἀπὸ τῶν καλῶν, id est lignis. vnde & calones nauiculę quæ ligna militibus portant.

Anciromacus dictus, pro eo quòd celeritate sui anchoris & instrumentis reliquis nauiũ vehendis sit aptus.

Phaselus est nauigiũ, quod nos corruptè basselũ dicimus. De quo Virgilius, *Pictisq; phaselis.*

Scafa quæ κατάσκοπος nauigium, quod Latinè speculatorium dicitur.

Barca est, quę cuncta nauis cõmertia ad litus portat. Hæc naues in pelago propter nimias vndas suo suscipit gremio. Vbi autẽ appropinquauerit portui, reddit vicẽ barca naui quam accepit in pelago.

Paro nauigium piratarum aptum, & ex ijs ita vocatum Cicero,

Tunc se fluctigero tradit mandatq; paroni. Et alibi, *Paruncul is ad litus ludit celeribus.*

Mioparo quasi minimus paro, idẽ & carabus. Est enim parua scafa ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet, quales vtuntur Germanorum piratæ in oceani littoribus vel paludibus ob agilitatem. De qualibus. Historia *Gens*, inquit, *Saxonũ mioparonibus non viribus nituntur, fugæ potius quàm bello parati.*

Celones quas Græci κέλητας vocant, id est veloces biremes vel triremes agiles, & ad ministerium classis aptæ. Ennius,

Labitur vncta carina per æquora cana celonis.

Biremes autem naues sunt habentes remorũ ordinem geminum.

Triremes & quatriremes trium & quatuor ordinũ: sic & penteremes & hexeremes quinos vel senos ordines habentes.

Actuarię naues sunt, quæ velis simul & remis aguntur.

Hippagogæ, in quo equos transuehere solitum est.

Pontonium nauigiũ fluminale tardũ & graue, quod nonnisi remigio progredi potest.

Hinc & traiectus, idest extentus. Est enim funis latus, vnde & transenna dicitur extentus funis.

Limbus nauicula breuis, quæ alia appellatione dicitur & cymba & * caupolus: sicut & lintris, id est carabus quo in Pado paludibusque vtuntur.

al. caupillus.

Carabus parua scafa ex vimine facta, quę contexta crudo corio genus nauigij præbet.

Portemia nauicula Syriatici generis lata & sine carina à portando vocata. Vtuntur ijs in Pannonia.

Trabarię amnicæ naues, quæ ex singulis trabibus cauantur: quæ alio nomine litorarię dicuntur. Hæ ex caudice factę ex vno ligno cauato, & inde caudice: quia à quatuor vsq; ad decẽ homines capiant.

De partibus nauium & armamentis. CAP. II.

PVppis posterior pars nauis est, quasi post. Prora anterior quasi priora.

Cymba locus vnus nauis, quòd aquis incumbat.

Carina à currendo dicta quasi currina.

Fori nauium latera cõcaua, à ferendo onere dicta, siue tabulata nauium quæ sternuntur dicta, ab eo quòd incessus ferãt vel foris emineát. De quibus Virgilius, *Laxantq; foros.*

Columbaria in summis lateribus nauium loca concaua: per quæ eminent remi, dicta credo, quòd sint similia latibulis columbarum in quibus nidificant.

Agiauia sunt loca in naui per quæ ad remiges hortator accedit. De qua Ennius, *Multa foro ponet Et, Agiauia longa repletur.*

V. C. Agea peruia loca sunt.

Transtra sunt tabulę vbi sedẽt remiges, quòd in transuerso sint dicta, quæ Virgilius iuga appellat.

Remi à remouẽdis, & decutiendis fluctibus dicti: sicut tonsores à tondendis, & decutiendis capillis.

Palmula est extrema latitudo remi à palma dicta, qua mare impellitur.

Antemnę autem dictę, quòd ante amnẽ sint positę. Præterfluit enim eas amnis. Cornua extremę partes antemnarum sunt, dicta per tropũ ab animali ad inanimale.

Malus est arbor nauis, qua vela sustinentur. Malus autem dictus: quia habet instar mali in summitate, vel quia quasi quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur.

Modius est cui arbor insistit, ob similitudinẽ mensuralis vasis dictus.

Carchesia sunt in cacumine arboris.

Trocleæ, quasi F litera per quas funes trahuntur. Cinna

Lucida consulgent alti carchesia mali.

Trocleæ autem vocatæ, quód rotulas habeant. τρόχος enim Græcè rota dicitur.

Parastatæ stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato,

*Malum * deligatum parastatæ iunctæ.*

al. disligatũ.

Clauus est quo regitur gubernaculum. De quo Ennius.

Vt clauum rectum teneam nauimq; gubernem.

Porticulus malleus in manu portatus, quo modus signumq; datur remigantibus. De quo Plautus,

Ad loquendum atq; tacendum tute habes porticulũ.

Tonsilla vncinus ferreus vel ligneus ad quẽ in litore defixum funes nauium illigantur. De quo Ennius,

Tonsillas rapiunt, configunt litus ad vncas.

Anchora dens ferreus ex Græca etymologia nomen ducit: quòd quasi hominis manus comprehendat vel scopulos vel arenas. Nam manus Græcę χὲρ dicitur. Apud Græcos autem aspirationem non habet. Nam ἄγκυρα dicitur, vnde & apud maiores sine aspiratione proferebatur.

Puluini sunt machinę quib9 naues deducuntur & subducuntur in portum.

Pons scala nauium.

De velis. CAP. III.

VEla Gręci ἄρμενα dicunt, proinde quòd aere mouentur. Apud Latinos autem vela à volatu dicta. Vnde est illud,

Velorum pandimus alas.

Genera velorũ ἀκάτιος, ἐπίδρομος, δόλων, ἀρτέμων, Siparum, mendicium. Ex quibus acatium velum maximum est, & in media naui constitutũ.

Epidromos secũdę amplitudinis: sed ad puppim.

Dolon minimum velum, & ad proram defixum.

Arteno

Artemo dirigendæ potius nauis causa commendatum quàm celeritatis.

Siparum genus veli vnum pedē habens, quo iuuari nauigia solent in nauigatione quoties vis venti languescit. De quo Lucanus,

———Summaq́; tendens

Sip ara velorum perituras colligit auras, quòd ex separatione existimant nominatum. Pes extremus angulus veli in quę nautolocantur.

De funibus. CAP. IIII.

FVnes dicti, quòd antea in vsum luminis fuerint circundati cera, vnde & funalia.

Restes, siue quòd rates contineant: seu quòd in ijs retia tendantur.

Rudentes sunt funes nauium ex nimio stridore ita dicti.

Spiræ funes quibus in tempestatibus vtuntur, quas nautici suo more * curcubas vocant. Spiræ autem à sparto vocatæ.

al. cucurbas.

Propes funis quo pes veli alligatur, quasi ꝑpedes. De quo Turpilius. *Quasi cum ventus fert nauim in mare secundus siquis propedon misit si velis si nistrum.*

Tormentū funis in nauibus longus quo prora ad puppim extenditur, quo magis constringantur. Tormenta autem à tortu dicta: sunt restes funesq́;.

Saphon funis in prora positus. De quo Cecilius, *Venerio cursu veni prolato pede vsque ad saphonem.*

Opifera funes, quę cornibus antemnæ dextra sinistraq́; tenduntur retrouerso.

Prosnesium funis, quo nauis in litore religatur ad palum.

Mitra funis, qua nauis media vincitur.

Anquina, qua ad malum antenna constringitur. De qua Cinna.

Atq; anquina regit stabilem fortißima cursum.

Remulcum funis, qua deligata nauis trahitur vice remi. De quo Valgius.

Hic mea me longo succedens prora remulco
Lætantem gratis sistit in hospitijs.

Struppi, vincula loro vel lino facta: quibus remi ad scalmos alligantur. De quibus Liuius,

Tuncq; remos iussit religare struppis.

Cataporates * linea cum massa plumbea qua maris altitudo tentatur. Lucilius,

al. Cataparate. censeo autē legēdum, lina.

Hanc Cataporatem puer eodem defert vnctum plumbi pauxillum rudis liniq; mataxam.

Annotat.

In V. C. ita est. Lucilius Hanc cataparatem puero ded. deforet vnctum Plumbi pancillam rudis liniq; mataxam.
In alio V. C. Hanc cataflo ratem puer eodem defore &c. cum plumbi paxillum r. l. m.
In alio exemp. Hanc cataporatem puer eodem defert: unctum plumbi paxillum, &c.

De retibus. CAP. V.

REtia vocata siue à retinendis piscibus, siue à restibus quibus tenduntur.

Minus autem rete implagium dicitur à plagis. Nam plagas propriè dicimus funes illos quibus retia tenduntur circa imam & summam partem.

Funda genus est piscatorij retis; dicta ab eo quòd in fundum mittatur. Eadem etiam à iactando iaculum dicitur Plautus,

Probus quidem antea iaculator eras.

Tragū genus retis ab eo quòd trahatur nuncupatū, ipsum & verriculum. Verrere enim trahere est.

Nassa ex viminibus tanquam rete contextū.

Cassis genus venatorij retis, quòd capiat. Hinc est quòd incassum dicimus, id est sine causa: quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis est.

Conopeum est rete in similitudinem tentorij contextum propter muscas & culices excludendos, quo magis Alexandrini vtuntur, quia ibi ex Nilo culices copiosè nascuntur. vnde & Conopea dicitur. Nam Conopea Aegyptus est.

De fabricis siue fornacibus. CAP. VI.

FAber à faciendo ferrum impositum nomen habet. Hinc deriuatum est nomen ad alias artium materias: fabros vel fabricas dicere: sed cum adiectione, vt faber lignarius, & reliqua propter operis scilicet firmitatem.

In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt: figuraliter per Vulcanū ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendiq; potest. Nihil est enim penè quòd igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in æra soluuntur, igne ferrum gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide cementa & parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida vrendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit. de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit, stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet & medicaminis vsum. Nam sæpę * vri prodest. Pestilentiæ quoq; quæ obscuratione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit primis ignibus, aliud secundis, aliud tertijs.

al. ruri.

Habet quoque & aliam in se diuersitatem ignis. Nam alius est ignis qui vsui humano. alius qui * iudicio paret diuino, siue qui de cœlo fulmen astringit: siue qui de terra per vertices montium eructat.

al. in iudicio apparet.

Ignis autem dictus, quòd nihil gigni potest ex eo. Est enim inuiolabile elementū assumens cuncta quæ rapit.

Fabrica duabus rebus constat, ventis & flammis.

Flāma verò propriè fornacis est dicta, quòd flatu follium excitetur.

Fornax verò ab igne vocata: φῶς enim ignis est.

Caminus est fornax, & est Grecum nomē de-

riuatum, ἀπὸ τοῦ καύματος, id est, à calore.

Fauilla est deserta igne scintilla.

Pruna est quamdiu ardet: cum autem extincta fuerit, carbo nominatur. Pruna autẽ à perurendo dicta est: carbo verò quòd flamma caret. Qui dum interisse creditur, maioris fit virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calescit. Cuius tanta vis est & sine igne firmitas, vt nullo humore corrumpatur, nulla vetustate vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, vt ij qui limites figunt, eos infossos terra substernant: & lapides desuper figant, ad conuincendum † litigatorem, vt fixum lapidem post quantalibet secula limitem esse cognoscant.

al. ad conu. lit. post quãtalibet secula vt fixum, &c.

De instrumentis fabrorum. CAP. VII.

INcus est in quo ferrum tunditur à cędendo dictus, eo quòd illic aliquid cudamus: id est, feriendo producamus. Cudere enim cędere & ferire est. Veteres autem non incudem vocabant: sed intudem, eo quòd in ea metallum tundatur, id est, tendatur. vnde & tudis malleus, id est, à tundendo, id est, tendendo dictus.

Malleus vocatur, quia dum quid calet & molle est, cędit & producit.

Marcus malleus maior, & dictus marcus, quòd maior fit ad cędendum & fortior. Marcellus, mediocris. Marculus malleus pusillus. Lucilius.

Et velut in fabricam feruens cum marculus ferrum,
Multorum magnis ictibus tundit.

Forcipes quasi ferricipes, eo quòd ferrum candens capiant, teneantque: siue quòd ab hijs aliquid forvum capimus & tenemus, quasi forvicapes. Nam forvum est calidum, vnde & feruidum, vnde & formosos dicimus: quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

Lima dicta, eo quòd lene faciat. Nam *limum* lene est.

Cilium est vnde operantur argentarij, à quo & cęlata vasa dicuntur.

De fabricis parietum. CAP. VIII.

IN fabricis parietum atq; tectorum Græci inuentorem Dędalum asserunt. Iste enim primus didicisse fabricam à Minerua dicitur. Fabros autem siue artifices Græci τέκτονας vocant, id est, instructores. Architecti autem cementarij sunt qui disponunt in fundamentis. Vnde & Apostolus de semetipso, Vt *sapiens,* inquit, *architectus fundamentum posui.*

Machiones dicti à machinis in quibus insistunt propter altitudinem parietum.

De dispositione. CAP. IX.

AEdificiorum partes sunt tres dispositio, cõstructio, venustas.

Dispositio est areæ vel solij & fundamẽtorum descriptio.

De constructione. CAP. X.

COnstructio est laterum & altitudinis ædificatio. Constructio autem vel instructio vocata eo quòd instringat, & cohęrere faciat, vt lapides luto, & ligna & lapides inuicem sibi. Nam & intinctio ferri in aqua instructura est. Nisi enim candens tingatur, stringi & cohærere non potest ferrum. Item constructio à multitudine lapidum & lignorum dicta: vnde & strues. Aliud est enim ædificatio, aliud instauratio. Nam ędificatio noua constructio est. Instauratio verò quod reparatur ad instar prioris. Nam veteres instar, pro similitudine ponebant. Inde & instaurare dicebant.

Constructio autem constat fundamento, lapidibus, arena, calce & lignis.

Fundamentum dictum quòd fundus sit ædificij. Idem & mentum à cedendo dictum, quòd crasso lapide surgat.

Lapides in structuris apti, albus: Tiburtinus, columbinus, fluuialis, † sfungia, rubrus & reliqui.

al. isfungia.

Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis dentata serta secatur, tractabilis in opere est, ita vt in eo, quasi in tigno literæ scribantur.

Tiburtinus à loco Italiæ dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit.

Tophus ædificijs inutilis est, fundamentis aptus † mortalitate & mollitia. Ex æstu enim & alitu maris fricatur & verberatur imbribus.

al. mordacitate.

Arenatius lapis concretus maris arenis, hic & bibulus dicitur. Seruat enim humorem acceptum. Idem & in Betica.

Gaditanus ab insula oceani vbi plurimus exciditur.

Piperinus sub albidus eum punctis nigris, durus atque fortissimus.

† Concleatius cocleis lapillisque & arena concretus, asperrimus & interdum fistulosus.

al. Cochleaticus.

Columbinus à colore auis nuncupatus, natura vicinus gipso & mollitie simillimus.

Molaris in parietibus vtilis: quia est quædam natura eius pinguior, duraque & aspera ex quo etiam & molę fiunt, vnde & nomen traxit, Huius quatuor genera, albus, niger, permixtus ac fistulosus † Sfungia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus & cameris aptus.

al. isfungia.

Silex durus lapis ex cuius genere nigri silices optimi quibusdam in locis & rubentes.

Alibi silices contra vetustatem incorrupti permanent. Ijdem & in monumentis sculpti, & incorrupti permanent: quibus nec ignis quidẽ nocet. Nam ex ijs etiam formæ fiunt, in quibus æra funduntur.

Viridis

Viridis silex vehementer & ipse igni resistẽs: sed nusquã copiosius, & vbi inuenitur, lapis nõ saxum est.

Pallidus in cemento raro vtilis.

Globus cõtra iniurias fortis, & in structuris infidus: nisi fuerit multa suffrenatione deuinctus.

Fluuiatilis silex semper veluti madens est. Hunc ęstate exhiberi oportet, nec ante bienniũ inseri in structuris domorum, fictilium operũ, ad parietes & fundamenta: quæ coctis laterculis ad tecta imbriculis tegulisq; aptantur.

Tegulę vocatę quòd tegant ędes, & imbrices quòd accipiant imbres. Tegulæ autem primæ positionis nomẽ, cuius diminutiuum tigillum.

Laterculi verò vocati, quòd lati formẽtur circumactis vndiq; quatuor tabulis.

Lateres autem crudi sunt: qui & ipsi inde nominati, quòd lati ligneis formis efficiuntur.

Quorum crates dicuntur: in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solẽt. Sunt enim connexiones cãnarum, dicti ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quòd seinuicem teneant.

Lutum autem vocatum quidam per antifrasin putant: quòd non sit mundum. Nam omne lotum mundum est.

Ita V. CC. al. Calcis. * Calx viua dicta: quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem. vnde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Post quàm enim arserit aquis incenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur quo solet ignis accẽdi, vsus eius in structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi calce coniunctus.

Gipsum cognatum calci est, & est Græcum nomen. Plura eius genera. Omnium autem optimum * lapis est specularis. Est enim in signis ędificiorum & coronis gratissimus. *al. de lapide speculari.*

Arena ab ariditate dicta: nõ ab adhærendo in fabricis, vt quidam volunt. Huius probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidã sparsa nihil sordis relinquat.

Columnæ pro lõgitudine & rotunditate vocatę: in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor. Doricę, Ionicę, Tuscanicę, Corintheę, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintũ genus est earum quæ vocantur Atticæ: quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis.

Bases fulturæ sunt columnarum, quę à fundamento consurgunt, & superpositę fabricæ sustinent pondus. Bases autem nomen petrę est fortissimę Syro sermone.

Capitella dicta quòd sint columnarum capita, quasi super collum caput.

Epistilia sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur, & est Græcum.

Pauimenta originem operis à Græcis habẽt. vocata autem pauimenta eo quòd pauiantur, id est cedantur. vnde & pauor: quia cedit cor.

Ostracus est pauimẽtum testaceum, eo quòd fractis testis calce admixto feriatur. Testam enim Græci ὄστρακα dicunt.

Rudos, artifices appellant lapides cõtusos & calce admixtos, quos in pauimẽtis faciendis superfundunt. vnde & rudera dicuntur.

Canalis ab eo quòd caua sit in modum cannę. Sanè canalem melius genere fœminino quã masculino proferimus.

Fistulæ aquarum sunt dictæ: quòd aquas fundant & mittant. Nam Græcè στέλλειν mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquę & capacitate fiunt: per quas aquæ per modulos certos diuidũtur. E quibus est vncia & quinaria, digitus quadratus: digitus rotundus, & cæteri modi cuiq; causæ. Hucusq; partes constructionis.

De venustate. CAP. XI.

Venustas est quicquid illud ornamenti & decoris causa ædificijs additur, vt tectorũ causa auro distincta laquearia, & prętonsi marmoris crustæ & colorum * pictura. *al. tinctura.*

De laquearijs. CAP. XII.

Laquearia sunt quæ cameram subtegunt & ornant: quæ & lacunaria dicuntur: quòd lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gipso vel coloribus habeat pictos, cũ signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, vt Lucius.

Resultant ædes q; lacusq;,

Cuius diminutio lacunar facit, vt Horatius.

Neq; aureum mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium & per antisticon laquearium facit.

De crustis. CAP. XIII.

Crustę sunt tabulę marmoris. Vnde & marmorati parietes & crustati dicuntur. Qui autẽ marmora secandi in crustas rationẽ excogitauerunt nõ constat. Fiunt autem arena & ferro serraq; in prętenui lineã premente arenas, tractuq; ipso secãte: sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis & polituris accommodata est.

De litostrotis. CAP. XIIII.

Litostrota sunt elaborata arte picturę paruulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem à tesseris nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

De plastis. CAP. XV.

Plastice est parietum ex gipso effigies signaq; exprimere pingereq; coloribus. Plastice autem dictum Græcè, quod Latinè est pingere terra vel gipso similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastis

est. Vnde & protoplastus est dictus homo: qui ex limo primus est conditus.

De pictura. CAP. XVI.

Pictura auté est imago exprimens speciem alicuius rei, quæ dum visa fuerit ad recordationé mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta non veritas. Hinc & fucata, id est ficto quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habétia. Vnde & sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, & fidem dum augere contendunt ad mendacium prouehunt: sicut qui Chimeram tricapitem pingunt vel Scillam hominé sursum, caninis auté capitibus cinctá deorsum.

Picturam autem Aegyptij excogitauerút primum vmbrá hominis lineis circumductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diuersis: sicq; paulatim sese ars ipsa distinxit, & inuenit lumen atq; vmbras differentiasq; colorum. vnde & nunc pictores prius vmbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inuentę artis.

De coloribus. CAP. XVII.

Colores auté dicti sunt, quòd calore ignis vel sole perficiuntur, siue quòd in initio colabantur, vt summę subtilitatis existerent.

Colores autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur, vt sinopis, rubrica, parætonium, melinum, * fretia, auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte, aut permixtione.

Ita omnes. Cod. Plinianus. Eretria.

Sinopis primum inuenta in Ponto est. Inde nomé à Synope vrbe accepit. Species eius tres, rubra & minus rubens, & inter has media.

Rubrica vocata quòd sit rubra & sanguineo proxima. Hæc plurimis locis gignitur: sed optima Ponto, vnde & Pontica dicitur.

Siricum rubri coloris pigmentum, ex quo & librorum capita scribuntur. Ipsum est & Phœnicæum appellatum, ita eò quòd in Syria colligatur in littoribus rubri maris vbi Phœnices inhabitant.

Aliud est sericum, aliud Syricum. Nam sericum lana est quá Seres mittunt, Syricú verò pigmentum quod Syri Phœnices in rubri maris litoribus colligunt. Est autem inter factitios. Ná sepę fit aut sinopide, aut sandice mixtus.

Minium primi Gręci in Ephesiorum solo inuenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispania cęteris regionibus plus abundat. vnde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argétum liquidum gignit. Minium auté hoc quidam dicunt esse cinnabarin.

Cinnabaris à dracone & barro id est elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluę & dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitq; pigmentum quicquid solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri.

Prasina idest creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima tamé in Lybia Cyrenensi.

Chrysocolla colore prasino est dicta, quòd vena eius habere aurum traditur. Hæc & in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis æris. cuius inuentio argentum atq; indicum prodit. Nam venæ eius cum ijs habent naturæ societatem.

Cypria ab insula Cypro, vbi plurima reperitur.

Sandaracha in insula rubri maris topazon nascitur colore cinnabari, odore sulphureo. Inuenitur autem in aureis & argentarijs metallis, melior quo magis rufa, quoq; magis virus redolet. quáquá & cerussa si torreatur in fornace sandaracú facit, vnde & color est flammeus. Quòd si torreatur æqua parte rubrica admixta, sandicem reddit.

Arsenicum quòd Latini ob colorem auri auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi etiam Sandaracha. Optimum est quod in auri colorem transit purum & fissile, gracili venarú discursu. Quòd verò pallidius aut Sandarachæ simile est, deterius iudicatur. Est & tertium genus squamosum, quo miscetur aureus color. Vis earú vt Sádarachę, sed acrior.

Ocra & ipsa in insula maris rubri topazon gignitur: vbi & Sandaracha. Fit quoq; & ocra exusta rubrica in ollis nouis luto circúlitis; quę quáto magis in camino arserit, tanto melior fit.

Venetum ceruleum téperare primú Alexandria reperit. In Italia ex arenæ puluere & nitri flore idé faciunt. Sed si Cipriú in fornace adustum huic permixtioni addes, vestoriani similitudo erit.

Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitq; eum coloré celerius lanis. Præcipuum est, tamen aliud quod adhúc vase rudibus medicamétis inebriatur. Proximú est egesto eo addita creta in * vas idem, & quoties id factú est, eleuatur bonitas. Preciosissimæ purpuræ causa est quòd * iscino maximè inficitur rubeaq;.

al. ius.
al. scino.

Indicum in Indicis inuenitur calamis, spuma adhærente limo. Est autem coloris cyanei, mixturam purpuræ ceruliq; mirabilem reddés. Est alterú genus in purpurarijs officinis, spuma in æreis cortinis innatans: quam infectores detrahentes siccant.

Atramentum dictú, quòd sit atrum: cuius species & picturę & quotidiano vsui necessaria est, istud inter factitios est. Fit enim & fuligine plurimis modis super ardétes tedas resina adiecta, lacusculo ędificato, quòd fumú retineat. Huic pictores cum aqua miscent glutem, vt illustrius resplendeat. Ad festinationé auté operis etiam sarmentorú veterú carbones cú glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt & qui vini fecem siccatá excoquant. affirmentq;

affirmentq; si ex bono vino fex fuerit Indici speciem id atramentum præbere. Sed & sarmentũ uvæ nigræ vino optimo tinctum posteaquam siccitate aruerit si exuras & cõteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet, vstaq; plurimum necessaria est, nullo negotio prouenit. Nam & si glebam silicis bene igne excoquas, & aceto acerrimo superfusam extinguas, madefacta* sfungia colorem purpureum reddit. Eam vbi contriueris vsta erit. Omne autem atramentum sole perficitur.

*alijs fungia.

Oẽs colores calcis admixtione corrũpuntur.

Melinum dictum, quòd eius metalli ferax sit vna ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec vtũtur eo pictores propter nimiam pinguedinem.

Anulare quod vocãt candidum: est quo mulieres picturæ luminantur. Fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis.

Cerussa fit hoc modo: In vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminia in eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligentissimè claudes, illinisq; ne aliquid inde spiraminis exeat. Post dies autem xxx vas aperitur, & ex distillatione tabularum innata cerussa inuenitur. Quòd ablatum & arefactum teritur, atque iterum aceto admixtum in pastillis diuiditur & in sole siccatur. Hac obseruãtia si laminas æreas sarmentis superponas, eruginem *creant Chalcantium.

*Ann. In exc. quodam exempl. ita legitur creant. Chalcantum dictum, quòd calcis est thimum, id est flos. vnde et apud Latinos æris flos appellatur.

De instrumentis ædificiorum. CAP. XVIII.

IN structura autem parietum ad normam fieri, & ad perpẽdiculum respondere oportet.

Norma dicta Greco vocabulo extra quam nihil rectum fieri potest. Componitur autem ex tribus regulis, ita vt duæ sint binorum pedum, tertia habeat pedes duos vncias decem, quas ęquali crassitudine politas extremis acuminibus sibi iungit, vt schema trigoni faciant. Id erit norma.

Regula dicta quòd sit recta: quasi rectula, & impedimentum non habeat.

Perpendiculũ est quod semper appenditur. deniq; in fabrica nisi omnia ad perpendiculum, & certam regulã fiant, necesse est vt cuncta mendosa instruantur, vt aliqua praua sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina, & propter hoc vniuersa * sunt constructa.

* ita habent omnia exempl. Ego ruũt, legendũ arbitror, non sunt.

Linea genere suo appellata, quia ex lino fit.

Trullæ nomen factum, eo quòd trudit & detrudit, id est, includit calce vel luto lapides.

Marcellus machina.

Scalæ à scandendo vocatæ. hærent enim parietibus. Scalæ autẽ dicuntur, quę aut vnę sunt, aut plures: quia numeri tantũ pluralis est nomen, vt literæ, quæ epistolam significat.

De lignarijs. CAP. XIX.

LIgnarius generaliter ligni opifex appellatur.

Carpentarius speciale nomen est. Carpentũ enim solũ facit: sicut nauicularius, quia tantùm nauium est fabricator & artifex.

Sarcitector dictus, quòd ex multis hincinde coniunctis tabulis vnum tecti sarciat corpus. Idem & tignarius, quia tectoria lignis inducit.

Lignum vocatur Gręca etymologia, quia incensum in lumen conuertitur & in flammam. Vnde & licinium dicitur, quòd lumen det.

10 Materia inde dicitur omne lignum, quòd ex ea aliquid efficiatur: vel si ad ianuam referas, vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim semper materia accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse dicimus: quia inde ea quæ sunt facta videmus & materia quasi mater dicta.

Trabes vocatæ, quòd in transuerso positæ vtrosq; parietes contineant.

Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt 20 cum sunt dolatæ.

Tolus propriè est veluti scutum breue quod in medio tecto est in quo trabes coeunt.

Cuplę vocatę, quòd copulent in se luctãtes.

Luctantes dicuntur, quòd erecti inuicem se teneant more luctantium.

Agrantes. *In V.C. deest.*

Asseres ab asse dicti, quia soli ponuntur neq; coniuncti.

Scindulę, eo quòd scindãtur, id est diuidãtur.

30 Epigri & claui sunt quibus lignum ligno adhæret.

Claui autem dicti quasi calybi, quia ex calybe fiunt, id est ferro. Calybs enim ferrum est.

Tabulæ à veteribus tagulæ vocabantur, à tegendo scilicet, vnde & tegulæ.

Commissura dicitur tabularum coniunctio.

Sectio autem dicta à sequendo ea quæ ceperit. Nam secare sectari & sequi est.

Serræ autem nomen de sono factũ est, id est à 40 stridore.

Serræ circiniq; vsum Perdices quidã adolescens inuenit, quem puerũ Dędalus frater matris suę, studijs perdocendum acceperat. Cuius pueri tantùm ingenium fertur: vt dũ materiæ diuidendæ cõpendium quæreret, spinã piscis imitatus de ferro laminã exasperãs dẽtium mordacitate armauit: quã serrã artifices nũcupãt. Pro cuius artis inuentione Dedalus magister eius inuidiæ liuore permotus præcipitem puerum 50 ex arce deiecit. dehinc exulatum Cretã abijt ibiq; aliquamdiu fuit, vt fabulę ferunt. Ex Creta pennis volauit & inde Ciliciam venit.

Circinus dictus, quòd vergẽdo efficiat circulum. Huius modus duplicata linea fit, quæ simplex per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio * circini centrum à Græcis dicitur: in cuius medium cuncta conuergunt.

*forte circuli.

Securis vocatur, eo quòd ea arbores succidãtur: quasi succuris. Itẽ securis, quasi semicuris. 60 Ex vna enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hęc & apud veteres pẽna vocabatur, vtrãq; aũt habẽs aciẽ, bipẽnis. Nã bipẽnis dicitur: quòd ex

est. Vnde & protoplastus est dictus homo: qui ex limo primus est conditus.

De pictura. CAP. XVI.

Pictura autẽ est imago exprimens speciem alicuius rei, quæ dum visa fuerit ad recordationẽ mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta non veritas. Hinc & fucata, id est ficto quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habẽtia. Vnde & sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, & fidem dum augere contendunt ad mendacium prouehunt: sicut qui Chimæram tricapitem pingunt vel Scillam hominẽ sursum, caninis autẽ capitibus cinctã deorsum.

Picturam autem Aegyptij excogitauerũt primum vmbrã hominis lineis circumductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diuersis: sicq; paulatim sese ars ipsa distinxit, & inuenit lumen atq; vmbras differentiasq; colorum. vnde & nunc pictores prius vmbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inuentę artis.

De coloribus. CAP. XVII.

Colores autẽ dicti sunt, quòd calore ignis vel sole perficiuntur, siue quòd in initio colabantur, vt summę subtilitatis existerent.

Colores autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur, vt sinopis, rubrica, parætonium, melinum, * fretia, auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte, aut permixtione.

Ita omnes. Cod. Plinius. Eretria.

Sinopis primum inuenta in Ponto est. Inde nomẽ à Synope vrbe accepit. Species eius tres, rubra & minus rubens, & inter has media.

Rubrica vocata quòd sit rubra & sanguineo proxima. Hæc plurimis locis gignitur: sed optima Ponto, vnde & Pontica dicitur.

Siricum rubri coloris pigmentum, ex quo & librorum capita scribuntur. Ipsum est & Phœnicæum appellatum, ita eò quòd in Syria colligatur in littoribus rubri maris vbi Phœnices inhabitant.

Aliud est sericum, aliud Syricum. Nam sericum lana est quã Seres mittunt, Syricũ verò pigmentum quod Syri Phœnices in rubri maris littoribus colligunt. Est autem inter factitios. Nã sepę fit aut sinopide, aut sandice mixtus.

Minium primi Gręci in Ephesiorum solo inuenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispania cęteris regionibus plus abundat. vnde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argẽtum liquidum gignit. Minium autẽ hoc quidam dicunt esse cinnabarin.

Cinnabaris à dracone & barro id est elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluę & dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitq; pigmentum quicquid solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri.

Prasina idest creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima tamẽ in Lybia Cyrenensi.

Chrysocolla colore prasino est dicta, quòd vena eius habere aurum traditur. Hæc & in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis æris. cuius inuentiò argentum atq; indicum prodit. Nam venæ eius cum ijs habent naturæ societatem.

Cypria ab insula Cypro, vbi plurima reperitur.

Sandaracha in insula rubri maris topazon nascitur colore cinnabari, odore sulphureo. Inuenitur autem in aureis & argentarijs metallis, melior quo magis rufa, quoq; magis virus redolet. quãquã & cerussa si torreatur in fornace sandaracã facit, vnde & color est flammeus. Quòd si torreatur æqua parte rubrica admixta, sandicem reddit.

Arsenicum quòd Latini ob colorem auri auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi etiam Sandaracha. Optimum est quod in auri colorem transit purum & fissile, gracili venarũ discursu. Quòd verò pallidius aut Sandarachæ simile est, deterius iudicatur. Est & tertium genus squamosum, quò miscetur aureus color. Vis earũ vt Sãdarachę, sed acrior.

Ocra & ipsa in insula maris rubri topazon gignitur: vbi & Sandaracha. Fit quoq; & ocra exusta rubrica in ollis nouis luto circũlitis; quę quãto magis in camino arserit, tanto melior fit.

Venetum ceruleum tẽperare primũ Alexandria reperit. In Italia ex arenæ puluere & nitri flore idẽ faciunt. Sed si Cipriũ in fornace adustum huic permixtioni addes, vestoriani similitudo erit.

Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitq; eum colorẽ celerius lanis. Præcipuum est, tamen aliud quod adhuc vase rudibus medicamẽtis inebriatur. Proximũ est egesto eo addita creta in * vas idem, & quoties id factũ est, eleuatur bonitas. Preciosissimæ purpuræ causa est quòd *iscino maximè inficitur rubeaq;.

al. ius. *al. scino.*

Indicum in Indicis inuenitur calamis, spuma adhærente limo. Est autem coloris cyanei, mixturam purpuræ ceruliq; mirabilem reddẽs. Est alterũ genus in purpurarijs officinis, spuma in æreis cortinis innatans: quam infectores detrahentes siccant.

Atramentum dictũ, quòd sit atrum: cuius species & picturę & quotidiano vsui necessaria est, istud inter factitios est. Fit enim & fuligine plurimis modis super ardẽtes tedas resina adiecta, lacusculo ędificato, quòd fumũ retineat. Huic pictores cum aqua miscent glutem, vt illustrius resplendeat. Ad festinationẽ autẽ operis etiam sarmentorũ veterũ carbones cũ glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt & qui vini fecem siccatã excoquant. affirmentq;

affirmentq; si ex bono vino fex fuerit Indici speciem id atramentum præbere. Sed & sarmentũ uvæ nigræ vino optimo tinctum posteaquam siccitate aruerit si exuras & cõteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet, vstaq; plurimum necessaria est, nullo negotio prouenit. Nam & si glebam silicis bene igne excoquas, & aceto acerrimo superfusam extinguas, madefacta*ffungia colorem purpureum reddit. Eam vbi contriueris vsta erit. Omne autem atramentum sole perficitur.

al. is fungia.

Oẽs colores calcis admixtione corrũpuntur.

Melinum dictum, quòd eius metalli ferax sit vna ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec vtũtur eo pictores propter nimiam pinguedinem.

Anulare quod vocant candidum: est quo mulieres picturæ luminantur. Fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis.

Cerussa fit hoc modo: In vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminia in eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligentissimè claudes, illinisq; ne aliquid inde spiraminis exeat. Post dies autem xxx vas aperitur, & ex distillatione tabularum innata cerussa inuenitur. Quòd ablatum & arefactum teritur, atque iterum aceto admixtum in pastillis diuiditur & in sole siccatur. Hac obseruãtia si laminas æreas sarmentis superponas, eruginem *creant Chalcantium.

Ann. In exc. quodam exempl. ita legitur creant. Chalcantum dictum, quòd calcis est thimum, id est flos. vnde et apud Latinos æris flos appellatur.

De instrumentis ædificiorum. CAP. XVIII.

IN structura autem parietum ad normam fieri, & ad perpẽdiculum respondere oportet.

Norma dicta Grҫco vocabulo extra quam nihil rectum fieri potest. Componitur autem ex tribus regulis, ita vt duæ sint binorum pedum, tertia habeat pedes duos vncias decem, quas ҫquali crassitudine politas extremis acuminibus sibi iungit, vt schema trigoni faciant. Id erit norma.

Regula dicta quòd sit recta: quasi rectula, & impedimentum non habeat.

Perpendiculũ est quod semper appenditur. deniq; in fabrica nisi omnia ad perpendiculum, & certam regulã fiant, necesse est vt cuncta mendosa instruantur, vt aliqua praua sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina, & propter hoc vniuersa * sunt constructa.

** ita habent omnia exempl. Ego ruũt, legendũ arbitror, non sunt.*

Linea genere suo appellata, quia ex lino fit.

Trullæ nomen factum, eo quòd trudit & detrudit, id est, includit calce vel luto lapides.

Marcellus machina.

Scalæ à scandendo vocatæ. hærent enim parietibus. Scalæ autẽ dicuntur, quҫ aut vnҫ sunt, aut plures: quia numeri tantùm pluralis est nomen, vt literæ, quæ epistolam significat.

De lignarijs. CAP. XIX.

LIgnarius generaliter ligni opifex appellatur.

Carpentarius speciale nomen est. Carpentũ enim solũ facit: sicut nauicularius, quia tantùm nauium est fabricator & artifex.

Sarcitector dictus, quòd ex multis hincinde coniunctis tabulis vnum tecti sarciat corpus. Idem & tignarius, quia tectoria lignis inducit.

Lignum vocatur Grҫca etymologia, quia incensum in lumen conuertitur & in flammam. Vnde & licinium dicitur, quòd lumen det.

Materia inde dicitur omne lignum, quòd ex ea aliquid efficiatur: vel si ad ianuam referas, vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim semper materia accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse dicimus: quia inde ea quæ sunt facta videmus & materia quasi mater dicta.

Trabes vocatæ, quòd in transuerso positæ vtrosq; parietes contineant.

Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt cum sunt dolatæ.

Tolus propriè est veluti scutum breue quod in medio tecto est in quo trabes coeunt.

Cuplҫ vocatҫ, quòd copulent in se luctãtes.

Luctantes dicuntur, quòd erecti inuicem se teneant more luctantium.

Agrantes. *In V.C. deest.*

Asseres ab asse dicti, quia soli ponuntur neq; coniuncti.

Scindulҫ, eo quòd scindãtur, id est diuidãtur.

Epigri & claui sunt quibus lignum ligno adhæret.

Claui autem dicti quasi calybi, quia ex calybe fiunt, id est ferro. Calybs enim ferrum est.

Tabulæ à veteribus tagulæ vocabantur, à tegendo scilicet, vnde & tegulæ.

Commissura dicitur tabularum coniunctio.

Sectio autem dicta à sequendo ea quæ ceperit. Nam secare sectari & sequi est.

Serræ autem nomen de sono factũ est, id est à stridore.

Serræ circiniq; vsum Perdices quidã adolescens inuenit, quem puerũ Dҫdalus frater matris suҫ, studijs perdocendum acceperat. Cuius pueri tantùm ingenium fertur: vt dũ materiæ diuidendæ cõpendium quæreret, spinã piscis imitatus de ferro laminã exasperãs dẽtium mordacitate armauit: quã serrã artifices nũcupãt. Pro cuius artis inuentione Dedalus magister eius inuidiæ liuore permotus præcipitem puerum ex arce deiecit. dehinc exulatum Cretã abijt ibiq; aliquamdiu fuit, vt fabulҫ ferunt. Ex Creta pennis volauit & inde Ciliciam venit.

Circinus dictus, quòd vergẽdo efficiat circulum. Huius modus duplicata linea fit, quæ simplex per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio * circini centrum à Græcis dicitur: in cuius medium cuncta conuergunt. *forte circuli.*

Securis vocatur, eo quòd ea arbores succidãtur: quasi succuris. Itẽ securis, quasi semicuris. Ex vna enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hҫc & apud veteres pẽna vocabatur, vtrãq; aũt habẽs aciẽ, bipẽnis. Nã bipẽnis dicitur: quòd ex

vtraque parte habeat acutam aciem: quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutũ dicebãt. Vnde & auium pennę, quia acutæ. Et ecce nomẽ quod reseruauit antiquitatem, quia veteres dicebant pennas non pinnas. Hæc & dolabra: quòd habeat duo labra. nam securis simplex est.

Dextralis dexterę habilis.

Ascia ab astulis dicta, quas à ligno eximit, cuius diminutiuum nomen est asciola. Est autem manubrio breui ex aduersa parte referens vel simplicem malleum, aut cauatum, vel bicorne rastrum.

al. Scalprus. * Scalprum dictum, quòd scalpturis & foraminibus sit aptum, quasi scalforus. Cuius diminutiuum scalpellus.

Terebra vocata à verme ligni, qui vocatur terebra: quem Gręci τερηδόνα vocant. Hinc terebra dicta, quòd vt vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi transforans.

Taratrum quasi teratrũ. Scofina dicta quòd hęrendo * scophen faciat. Canterium. Gallia * Guuia.

al. scofam. al. Guluia.

De inuentione lanificij. CAP. XX.

MIneruam quandam gentiles multis ingenijs prædicant. Hanc enim primam lanificij vsum monstrasse, hanc etiam telá ordisse & colorasse lanas perhibent. Oliuę quoq; hanc dicunt inuentricem & fabricæ, multarũq; artium repertricem. Ideoq; illi vulgo opifices supplicant. Sed & hoc poeticè fingitur. Non enim Minerua istarum artium princeps est: sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitur, hoc est ingenium, ideoq; sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. Ideo & dea artium Minerua dicitur, quia nihil excellentius est ingenio quo reguntur vniuersa.

De veste sacerdotali in lege. CAP. XXI.

OCto sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum.

Poderis est tunica sacerdotalis linea, corpori astricta vsq; ad pedes descendens. vnde & nuncupatur, πόδας enim Gręci pedes dicunt. Hæc vulgo camisia vocatur.

al. Abanæth. al. Aban est. * Abanem cingulum sacerdotale rotundum polimita arte ex cocco, purpura, hyacintoq; cõtextum, ita vt flores atq; gemmę in eo videantur esse distinctę.

Pilleum est ex bisso rotundũ quasi sphęra media, caput tegens sacerdotale, & in occipitio vitta constrictũ. Hoc Gręci & nostri tiará vel * galeam vocant.

al galeriam.

Machil quòd est tunica talaris tota thicinyna, habens ad pedes LXXII tintinnabula: totidemq; intermixta ac dependentia punica mala.

Ephod, quòd Latinè interpretatur superindumentum. Erat enim pallium superhumerale ex quatuor coloribus & auro contextum, habens in vtroq; humero lapides duos smaragdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum.

Logicon, quod Latinè dicitur rationale, pannus duplex, auro & quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII prætiosissimi lapides. Hic pannus super humerale contrá pectus pontificis annectebatur.

Petalum aurea lamina in frontè pontificis, quæ nomen Dei tetragrammaton Hebraicis li- 10 teris habebat scriptum.

Batin, siue fœminalia, id est bracæ lineæ vsq; ad genua pertingẽtes, quibus verecunda sacerdotis velabantur.

De nominibus vestium cæterarum. CAP. XXII.

DIuersitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentũ, vestimentũ, & reliqua.

Tegmen dictum eo quòd tegat membra: sicut tegumenta, tecta quę tegunt corpora.

20 Indumẽtum quòd intus ad corpus induitur: quasi intumentum.

Vestimentum verò est quod vsq; ad vestigiũ prætenditur, quasi vestimentum, vt est tunica talaris. Sed & hæc consuetudo sermones auctorum confundit.

Discernitur autem vestitus à cultu: quoniam lautius intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.

30 Plæręque autem vestium aut à tempore quo maximè in vsu sunt appellantur, aut à locis vbi vel primum vel maximè vendicantur, aut à genere coloris: aut à nomine repertorum.

Vestis antiquissima hominum fuit perizomatum, id est succinctorium: quo tantùm genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales è folijs arborum sibi fecerunt, quando post præuaricationem erubescentes pudenda velabant. Cuius vsum quædá barbaræ gẽtes dũ sint nudę 40 vsq; hodie tenent. Hęc & campestria nuncupantur, pro eo quòd eisdem iuuenes qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.

Tunica vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. Tonus enim sonus est. Primum autem fuere pelliceæ tunicæ quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt.

Talaris tunica dicta, eo quòd ad talos vsq; descẽdat, & ad pedes defluat, sicut pectoralis, quia 50 apud antiquos breuis erat: vt tãtùm pectus operiret, licet nunc profusior sit.

Manicleata tunica, id est manicata eo quòd habeat manicas, quam χειροδύτην Græci vocant.

Dalmatica vestis primùm in Dalmatia prouincia Græciæ texta est, tunica sacerdotalis candida cum clauis ex purpura.

Russata quam Gręci phœniceam vocant, nos coccineam, reperta est à Lacedęmonijs ad celandũ coloris similitudine sanguinẽ, quotiens quis 60 in acie vulneraretur, cõtemplãti aduersario animus augesceret. Hac sub cõsulibus Romani vsi sunt milites, vnde etiam russati vocabantur.

Sole-

Solebat enim pridie, quàm dimicandum esset ante principia poni, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ.

*Laculata est, quæ lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.

*Lacunata

Iacinthina vestis est aerio colore resplendens.

Molocima quæ maluarũ stamine conficitur, quam alij melocinam, * alij malvellam vocant.

*Maloellam

Bombicina est à bombice vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombicinum dicitur, conficiturque in insula Choo.

Apocalama.

Serica à serico dicta, vel quòd etiam Seres primi miserunt.

Holoserica tota serica: ὅλον enim totum.

Tramoserica stamine lineo: trama ex serico.

Holoporphyra tota ex purpura.

Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt & qui genus quoddam lini byssum esse existiment.

Fibrina, tramam de fibri lana habens caprina.

Masticina & * mena.

*mela, quod è colore nigro. Græci enim μέλαν nigrum vocant.

Linea, quæ ex solo lino fit.

Linostema vestis est ex lana linoque contexta. Et dicta linostema, quia in stamine linũ, in trama lanam habet.

Recta dicitur vestis, quàm sursum versum stantesque texunt.

Segmenta zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Nam & particulas cuiusq; materiæ abscisæ præsegminas vocant.

Levidensis, quòd rarò filo sit, leviterq; densata.

Pavitensis contraria Levidensi dicta, quòd graviter pressa atque calcata sit.

Citrosa, quasi concrispa ad similitudinem citri. Nevius:

—*Pulchram ex auro vestemq; citrosam.*

Velenensis tunica est, quæ affertur ex insulis.

Exotica vestis est peregrina deforis veniens, ut in Hispania à Græcis.

Polimita multicoloris. Polimitus enim textus multorum colorum est.

Acupicta vestis acu textilis aut acu ornatu. Eadẽ & Phrigia. Huius enim artis periti Phrigij omnes dicuntur: sive quia in Phrigia inventa est. Vnde & artifices qui id faciunt, Phrigiones dicuntur. Virgilius:

—*Phrigiam chlamidem.*

Trilicis à tribus licijs, quia est simplex & * biplex.

*bilex

Ralla, quæ vulgò rasilis dicitur.

*Intripola vestis illa vocatur, quæ dum sit vetus ad novam speciem recurratur.

al. interpola

Pannutia nuncupata, quòd sit diversis pannis obsita.

Colobium dictum, quia longum est, & sine manicis. Antiqui enim magis hoc vtebantur.

*Libitonarium est colobium sine manicis, quali monachi Ægyptij vtuntur.

al. Levitonarium

Lumbare vocatur, quòd lumbis religetur, vel quòd lumbis hæreat. Hoc in Ægypto & in Syria non tantùm fœminæ, sed & viri utuntur. Vnde & Hieremias, Trans Euphratẽ tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petræ abscondit, & pòstea scissum reperit. Hoc à quibusdam & renale dicitur, quia renibus alligatur.

Limus est vestis, quæ ab umbilico usque ad pedes producitur. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, * fluxuosam, inde & nomen accepit. Nam limum obliquum dicimus.

al. flexuosam

Licinium vocatum, quòd textura eius ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g litera commutata.

Armelausa vulgò vocata, quòd antè & retrò divisa atque aperta est: in armos tantùm clausa, quasi armiclausa: c litera ablata.

Camisias vocamus, quòd in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris.

Fœmoralia appellata, eò quòd fœmora tegant. Ipsa & bracæ, quòd sint breves & verecunda corporis ijs velentur.

Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias bracasque tegant.

Tubraci, quòd à bracis ad tibias vsque perveniant.

De vestibus quarundam gentium.
CAP. XXIII.

Qvibusdam autem nationibus sua cuiq; propria vestis est: vt Parthis * sarabra. Gallis linnæ. Germanis renones. Hispanis striges. Sardis * manstrugæ.

al. Sarrabara

al. mastrucæ

Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimenta: de quibus legitur in Daniele, *Et sarabara eorum non sunt immutata.* Et Publius: *Vt quid ergò in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt?* Apud quosdam autem sarabaræ quædam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite Magorum picta.

Linnæ saga quadra & mollia sunt. De quibus Plautus:

**Linnæ cooperta est textrino Gallia.*

al. Linna cooperta est textrina Gallus.

Renones sunt velamina humerorum & pectoris vsque ad umbilicum, atque intortis villis adeò hispida, vt imbres respuant, quos vulgò reptos vocant, eò quòd lõgitudo villorum, quasi reptat: de quibus Salustius; *Germani intectum renonibus corpus tegunt.* Dicti autem renones à Rheno Germaniæ flumine, vbi ijs frequenter utuntur.

Mastruga vestis Germanica ex pelliculis ferarum, de qua Cicero pro Scauro: *Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruga mutavit.* Mastruga autem dicta, quasi monstruosa, eò quòd qui ea induuntur, quasi in ferarum habitum transformentur.

Dinoscuntur & gentes ita habitu, sicut &

lingua discordes. Persæ brachia & crura liniamentis, caput tiara tegunt. Eminent apicibus fastigiatis Alani: horrent &* malè tecti cum* latratoribus linguis Scotti: sacrati vel sagati Alemanni.*Linteati Indi: gemmati Persæ: sericati Seres: pharetrati Armenij.

* malis al. latrantib. al. latratrici bus. Annot. al. Lineati, quod probo. Nam Indi itafaciem lineamentis pingunt.

Nonnullę etiam gentes non solùm in vestibus, sed & in corpore aliqua sibi propria, quasi insignia vindicant, vt videmus cirros Germanorum, granos & cinnabar Gothorum: * stigmata Britonum. Circumcidunt quoque Iudæi præputia: pertundunt Arabes aures: flavent capitibus intextis Getæ, nitent Albani albentibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum: Gallos candida cutis: sine equis inertes extant Alani: nec abest* genis Pictorum nomen à corpore, quod minutis opifex acus punctis & expressos nativi graminis succos includit, vt has ad sui * specimen cicatrices ferat, pictis artubus maculosa nobilitas.

al. stemata al. genti al. speciem

Habet & sexus institutam speciem habitus, ut in viris tonsi capilli: in mulieribus redundantia crinium, quod maximè virginibus insigne est: quarum & ornatus ipse propriè sic est, ut concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem * ambitu crinium contegat.

al. ambitus

De pallijs virorum. CAP. XXIIII.

P*Allium est quo administrantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expeditius discurrant. Plautus: *Si quid facturus es, appende in humeris pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.* Dictum autem* pallium à pellibus, quia prius super indumenta pellicia veteres induebantur, quasi pellea, sive à palla per derivationem.

al. palleus al. pälleum

Chlamis est quæ ex vna parte induitur neq; consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc & Græcè nomen accepit.

Toga dicta, quòd velamento sui corpus tegat atque operiat. Est autem * pallium purum forma rotunda & fusiore, & quasi inundante sinu & sub dextro veniens, super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum vel picturarum aspicimus, easq; statuas togatas vocamus.

al. palleum

Toga autem Romani in pace utebantur: belli autem tempore paludamentis. Mensura togę iustæ, si sex ulnas habeat.

Toga autem palmata dicebatur, quam merebantur ij, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur & toga picta, eò quòd victorias cum palmis intextas haberet.

Toga candida eademque cretata, in qua candidati, id est magistratum petentes ambiebant, addita creta quo candidior insigniorque esset. Cicero oratione quam habuit cōtra competitores, in toga candida scripsit.

Cinctus Gabinus est, cùm ita imponitur toga, ut togæ lacinia, quæ post secus reijcitur, attrahitur ad pectus, ita ut ex utroque latere ex humeris picturę pendeant, ut sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores.

Trabea erat togæ species ex purpura & cocco, qua operti Romanorum reges initiò procedebant. Hanc primùm Romulus adinvenisse perhibetur, ad discretionem regij habitus. Trabea autem dicta, quòd in maiori gloria hominem * transbearet, hoc est, ultra & imposterum ampliori dignitate honoris beatum faceret.

al. transveheret.

Paludamentum erat insigne * pallium Imperatorum cocco purpuraque & auro distinctum. De quo Salustius: *Togā, inquit, paludamento mutavit.* Erat enim pallium bellicum, dictum, ut quibusdam videtur, quòd eo indutus palam faceret Imperator bellum futurum.

al. palleum

Circumtextum est, quod Græcè κύκλας dicitur. de quo Virgilius:

Ex circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium.

Diplois Græcum nomen, ab eo quòd sit duplex amictus. Horatius:

Contra quem duplici panno patientia velat.

Est autem vestis militaris, cuius usus Gallicis primùm expeditionibus cœpit è præda hostili. De qua est vox illa senatui, *Togis depositis Quirites ad saga conversi fuerant.*

Sagum autem Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum, eò quòd apud eos primùm quadratus vel quadruplex esset.

Penula est pallium cum fimbrijs longis.

Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur. Vnde & in distinguenda castrensi urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autem lacernæ quasi amputatis capitibus fimbriarum, neq; ita laxis ut sunt penularum.

Mantum Hispani vocant, quòd manus tegat tantùm. Est enim breve amictum.

Prætexta puerile pallium est, quo usq; ad xvj annos pueri nobiles sub disciplinæ cultu utebantur. Vnde & prętextati pueri appellati sunt. Dicta autem prætexta, quia pertexebatur ei latior purpura.

Casula est vestis cucullata, dicta per diminutionem à casa, quod totum hominē tegat, quasi minor casa. Vnde & cuculla, quasi minor cella. sic & * Græci Planetas dictos volunt, quia horis errantibus evagantur. Vnde & stellæ planetæ, id est, vagæ suo errore motuque discurrunt.

al. Græcè

Birrus à Græco vocabulum trahit: illi enim birrum bibrum dicunt.

Melotes, quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina à collo pendens præcincta usque ad lumbos. Est enim habitus propriè necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam æstimant de pelliculis melonum. Vnde & melotes vocatæ sunt.

Fimbriæ vocatę ora vestimentorum, hoc est, fines ex Græco vocabulum trahentes. Græci enim terminum ὅρον vocant.

De

De pallijs fœminarum. CAP. XXV.

Regillum est prælatum reginarum amiculum, unde & appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura signatum: cuius fimbriæ aureis staminis summitate resplendēt.

Palla est quadrum pallium muliebris vestis deductum usque ad vestigia, affixis in ordinem gemmis. Et palla dicta, ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est, à *nobilitate, quæ est circa finem huiusmodi indumenti: sive quòd rugis vibrantibus sinuata crispetur.

* *legendum* motu, mobilitate

Stola matronale operimentum, quod cooperto capite & scapula à dextro latere in levum humerum mittitur. Stola autem Græcè vocatur, quòd superemittatur.

Eadem & ricinium Latino nomine appellatum, eò quòd dimidia eius pars retrò eijcitur, quod vulgò mavortē dicunt. Vocatā autem dicunt Mavortem, quasi Martem. Signum enim maritalis dignitatis & potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est: inde & super caput mulieris est.

Amiculum est meretricum pallium lineum. Hoc apud veteres matronę in adulterio deprehensæ induebantur, ut in tali amiculo potius quàm in stola polluerent pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum meretriciæ vestis: nunc in Hispania honestatis.

Theristrū pallium muliebre dictū, quòd ἐν θέρει, id est, in æstu & caumate corpora mulierum protegat, quo usq; hodie Arabiæ & Mesopotamiæ mulieres velantur, quibus in æstu tutissimo tegūtur vmbraculo. De quo in Isaia legitur.

Anaboladium amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci & Latini sindonem vocant.

De stratu & reliquis quæ in usu habentur. CAP. XXVI.

Stragulum vestis est discolor, quòd manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem, quòd in stratu & in amictu aptum sit. De quo Salomon: *Stragulatam vestem fecit sibi.*

Ludices à ludis, id est theatris vocatas quidam existimant. Cùm enim egrediebantur. de ludi prostibulo iuvenes horum velamento tegebant caput & faciem, quia solebant erubescere, qui lupanar introissent.

Galnapes.

Fulcra sunt ornamēta lectorum, dicta quòd in ijs fulcimuur, id est, sustinemur, vel quòd toros fulciant, sive caput quæ reclinatoria vulgus appellat.

Cervicalia autem eò quòd ponātur sub cervice vel cubito.

Pulvillus dictus à pulvinari, qui est divitum lectus.

Culcitrę vocatę, quòd calcentur, id est farciantur pluma sive tomento, quo molliores calidioresque sint.

Tapeta dicta, quòd pedibus primùm sternerentur, quasi tapedia.

Sipla tapeta ex una parte villosa quasi simpla.

Amphitaba ex utraq; parte villosa tapeta. Lucilius: *Siple atq; amphitaba villis ingentibus molles.*

*Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt, quæ ut nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus præbebantur: sive mandelia à mandendo.

* Mantilia

10 Mappæ convivij & epularum appositarum sunt, quasi manupę, atque ob id nominatæ: cuius diminutivum mappella est.

Toralia longæ perpetuæque mappæ, à toro dictę.

Sabanum Græcum nomen est.

Facitergium & manutergium à tergendo faciem vel manus vocatur.

Vela dicta, quòd obiectu suo interiora domorum velent.

20 Aulea vela picta & grandia, quæ ideo aulea dicta sunt, quòd primū in aula Attili regis Asiæ, cui successit populus Romanus, inventa sunt.

Cortinæ sunt aulea, id est, vela de pellibus, qualia in Exodo leguntur, à quibus tabernaculum extrinsecùs tegebatur. Dictæ autem cortinæ à corijs, eò quòd prius ex pellibus fuissent factæ. Vnde & in eodem tabernaculo legis iubetur, cortinas fieri ex pellibus arietum rubris & ex pellibus hyacinthinis.

30 Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarū contexta, ex quibus sibi tentoria faciūt.

De lanis. CAP. XXVII.

Lana à laniendo, id est vellendo dicta. Hinc & vellus dictū, quòd prius lanæ vellerentur, non tonderentur.

Linum ex terra oritur, deflexumq; nomen eius ex Græco. Nam linum Gręci λινάριον dicunt: sive quòd sit molle & leve.

40 Stuppa verò cannabi est sive lini. Hæc secundum antiquam orthographiam stuppa dicitur, quòd ex ea rimæ navium stipentur. Vnde & stipatores dicuntur, qui in vallibus eam componunt.

Tomentum appellatum, quòd aut in filo aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat.

Canabum à similitudine cannæ vocatum: sive à Græca etymologia. Nam illi canabum κάνναβιν vocant.

50 Byssum genus est quoddā lini nimium candidi & mollissimi, quod Gręci papatem vocant.

Fibrinum lana est animalium, quæ fibros vocant: ipsos & castores existimant: quos dum venatores sequuntur: ipsi sibi testiculos adimunt.

Aranea vocata, eò quòd aeris infusione in frondibus nutriatur.

Sericum dictum, quia id Seres primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, à quibus hæc circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Græcè βόμβυκες nominantur.

60 Placium est stuppa & quasi* crassedo serici, & est Græcum nomen.

* crassitudo

De coloribus vestium. CAP. XXVIII.

Tinctura vocata, quia tingitur, & in aliam fucatam speciem nitoris gratia coloratur. κόκκον Græci, nos rubrum seu vermiculum dicimus. Est enim vermiculus ex sylvestribus frondibus.

Conchilium dictum, eò quòd ex conchulis marinis color eius colligitur. Idem & ostrum vocatur.

Ostrum, quòd pro colore purpuræ temperatur: plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur: sive in ijs quos* propior Solis cursus illuminat.

al. propius

Conchilia autem sunt maris, quæ circumcisa ferro lachrymas purpurei immittunt coloris. His collectis color purpureus temperatur. Et ostrum exinde appellatum dicunt, quòd ex teste humore elicitur.

Purpura apud Latinos à puritate lucis vocatur: apud Græcos autem πόρφυρα dicitur cum aspiratione: apud nos purpura sine aspiratione.

Ferrugo est color purpuræ subnigræ, quæ fit in Hispania, vt:

— *Ferrugine clarus Ibera.*

Dicta autem ferrugo, quòd omnis purpura prima tinctura huiusmodi coloris existat.

Glaucus color est ferrugineus subniger.

Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum enim est medius color inter album & nigrum: & elbum ab albo derivatum.

Luteus color rubicundus, quòd est croceus. Nam crocus lutei coloris est, ut:

— *Croceo mutataq; vellera luto.*

Menum, quòd sit colore nigro. Græci enim μέλαν nigrum dicunt.

Masticinum, quòd colorem masticis habeat.

Blatteum, blavum.

Mesticium, osticium, quia ex usto est. Fit enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus. Vnde & color eiusdem tincturæ flammeus est.

De instrumentis vestium. CAP. XXIX.

Tela pro longitudine staminum dicta, cuius derivatum est telaria.

Insubuli, quia infrà & suprà sunt: vel quia insubulantur.

Radij dicti, quia radendo fiunt.

Pectines, quia pexa fila reddant & imprimant.

Colum, quòd sit in longitudine & rotunditate, quasi columna.

Fusus, quòd per ipsum fundatur quod netum est.

Alibrum, quòd in eo librantur fila, id est, solvuntur.

Calatum leve gestamen ex ligno vel canna, aut ex iunco factum, in qua vel pensa ponuntur, vel leguntur flores. κάλον enim Græcè lignū est, à quo derivatum est calatum. Nam Latinè quasillum dicitur. Cicero in Philippicis, *Aut verò inter quasilla pendatur aurum.*

Pensum mulierum à pendendo dictum. Vnde pensa & impensa netum.

Fila dicta, vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia lanificium filis tenuibus cōstat in modum pilorum, id est, quasi filorum.

Mataxa à circuitu scilicet filorum. Nam meta circuitus dicitur, vel quòd transferatur.

10 Gubellum corruptè à globo dictum per diminutionem, quasi globellum.

Panuliæ vel panuclæ, quòd ex eis panni texantur. Ipsæ enim discurrunt per telam.

Stamen dictum, quia rectum stat.

Trama, quòd via recta transmittatur per telam. Est enim filum inter stamen currens.

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia.

Ordire est texere.

20

De ornamentis. CAP. XXX.

Hactenus de veste: dehinc ad cæterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta, quòd eorum cultu ora vultusque decorentur. Primum ornamentum corona insigne victoriæ, sive regij honoris signum. quæ ideo in capite regum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe populos, 30 quibus accinctus, quasi caput suū coronatur. Hæc à Lucilio corolla, ab Homero στεφάνη dicta est. Huius principium à Libero quodam gentiles existimant, quòd is in potando mota vino capita vincire fasciolis instituerit: idcirco olim linei & lanei generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium.

Nomen coronę hac ex causa vocatum, quòd initiò circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori est formata & nominata corona. 40

Imperatores Romani & reges quidam gentium aureis coronis utuntur. Persæ tiaras gerunt: sed reges rectas, satrapæ incurvas. Reperta autem tiara à Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim cyclades aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium vates infula, 50 apice, pilleo sive galerio utebantur.

Infula est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, à qua vittæ ab utraq; parte dependent, quæ infulam vinciunt. Vnde & vittæ dictæ sunt, quòd vinciant. Infula autem plerumque lata erat, plerunque tortilis de albo & cocco.

Apex est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles utebantur: appellatus ab apiendo, id est, à ligando. Nam virgula quæ in pileo erat, contexebatur filo, quod fiebat ex lana hostiæ. 60 Galerium pileum, ex pelle cesæ hostiæ factum. Pilleum autem dictū à pelle hostię unde fiebāt.

al.insigne Cidaris * & ipsum sacerdotum erat, quod à plerisque mitra vocatur.

De ornamentis capitis fœminarum.
CAP. XXXI.

ORnamenta capitis fœminarum: Diadema, nimbus, capitulum & mitra.

Diadema est ornamẽtum capitis matronarum ex auro & gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retrò astringitur, & exinde dictum Græcè quòd præligetur.

Nimbus est fasciola transversa ex auro assuta in linteo, quod est in fronte fœminarum. Plautus:

Quò magis eam aspicio, tantò magis nimbata est.

Nam & lumen quod circa angulorum capita pingitur, nimbus vocatur: licet & nimbus sit densitas nubis.

Capitulum est quod vulgò capitulare dicũt. Idem & cappa, vel quòd duos apices ut cappa litera habeat: vel quia capitis ornamentũ est.

Mitra est pileum Phrygium caput protegẽs, quale est ornamentum capitis devotarum. Sed pileum virorum est: mitræ autem fœminarum.

Redimicula autem sunt, quibus mitra alligatur. Pileum autem, ut prædiximus, à pelle erat. Nam mitra ex lana est.

* Rigula est mitra virginalis capitis. *Ricula*

Vittæ sunt quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli: & vittæ dictæ, quòd vinciunt.

Tenia autem est vittarum extremitas dependens diversorum colorum.

Item vitta est qua corona vincitur: tenia verò extrema pars vittæ, quæ dependet coronæ.

Reticulum est, quod colligit comas, dictum ab eo quòd retinet crines ne effundantur.

Discriminalia capitis mulierum sunt vocata, ex eo quòd caput auro discernát. Nam discriminare dividere dicitur.

Anciæ sunt cincinni dependentes prope auriculas, Græco vocabulo ab auribus dictæ.

Acus sunt quibus in fœminis ornandorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant & sparsos dissipent capillos.

Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ, quibus pręciosa genera lapidum dependuntur. Harum usus in Græcia: puellæ utraq; aure, pueri tantùm dextra gerebant.

Torques sunt circuli aurei à collo ad pectus usque dependentes. Torques autem & bullæ à viris geruntur: à fœminis verò monilia & catella. Dictæ autem torques, quòd sint tortæ: & bullæ, quòd sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.

Monile ornamentũ ex gemmis est, quod solet ex fœminarum pendere collo, dictum à munere. Hoc etiam & serpentum dicitur, quia constat ex amphorolis quibusdam aureis, gemmisque varijs in modum facturæ serpentis. Nonnulli hoc & segmenta & longos * habitus: licet & segmentatas vestes dicamus: *ut ipsa: *al. ambitus dicunt.* *al. ut ipse: Et*

Et segmentatis dormisset parvula cunis.

Plerunque autem & per monile omnia ornamenta matronarum significantur quicquid illis munere datur.

Murena vulgò vocatur, quòd scil. auri metallo in virgulis lentescente quædã ordinis flexuosi catena contexitur: in similitudinem murenæ serpentis, quę ad collum ornandum aptatur. Hæc interdum auri atque argenti texitur virgulis. Vnde & dicitur in Canticis canticorum: *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

Catellæ sunt catenulæ colli invicem se comprehendentes in modum catenæ, unde & appellatæ.

Dextras communes esse virorum ac fœminarum: quia utriusq; sexus dextræ sunt, *ampla & ante manicam portantur: & possunt ibi iungi clavo vno. *In Vet. Cod. desunt.*

Armillæ autem propriè virorum sunt collatæ victoriæ causa militibus ob armorum virtutem. Vnde & quondam vulgò viriliæ dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat: quia ipsa quoq; hoc ubi ponitur ambigendo cõstringit, sed quando armilla latius extenditur, circulus rotundus fit.

Fibulæ sunt quibus pectus fœminarum ornatur, vel pallium tenetur: viris in humeris, seu cingulum in lumbis.

Lunulę sunt ornamenta mulierum in similitudine lunæ bullulæ aureæ dependentes.

Specula dicuntur, in quibus fœminæ vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quòd ex splendore reddatur, vel quòd ibi fœminæ intuentes considerent speciem sui vultus: & quicquid ornamenti deesse viderint, adijciant.

Periscelides sunt ornamenta crurum mulierum, sive armillæ pedum à quibus gressus earum ornantur.

Olfactoriola vascula sunt muliebria, in quibus odoramenta gestantur.

De anulis. CAP. XXXII.

PRimus Prometheus fertur circulum ferreum incluso lapide digito circumdedisse. Qua consuetudine homines usi, anulos habere ceperunt. Anuli autem per diminutionem dicti à circulis & anis, qui sunt circa brachia & circum crura. Vnde & signa eorum per diminutionem sigilla. Nam signa maiora sunt: sigilla verò quasi minora signa.

Anulos primùm homines gestare ceperunt quarto à pollice digito, quòd eo vena quædam usq; ad cor pertingat, quam notandam ornanandamq; aliquo insigni veteres putaverunt.

Apud Romanos anuli de publico dabátur, & non sine discrimine. Nam dignitate præcipuis viris gemmati dabátur, cæteris solidi. Anulum aureum neq; servus neque libertinus gestabat, aut in publico: sed anulo aureo liberi utebátur: libertini argenteo: servi ferreo vtebantur.

Apud veteres ultra unum anulum uti infame habitum viro. Gracchus in Mevium. *Considerate Quirites sinistram eius, en cuius auctoritatem sequimini, qui propter mulierū cupiditatem ut mulier est ornatus.* Crassus qui apud Parthos perijt, in senectute duos habuit anulos, causam præferens quòd pecunia ei immensa crevisset. Multi etiam Romanorū pro gravitate anulum gestare in digito abstinuerunt. Fœminæ nō usæ sunt anulis, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quàm binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc præ auro nullum fœminis leve est atq; immune membrum.

Inter genera anulorum sunt ungulus, samothracius, tinius.

Vngulus est gemmatus vocatusque hoc nomine, quia sicut ungula carni: ita gemma anuli auro accingitur.

Samothracius aureus est quidem, sed capitulo ferreo, à loco ita vocatus.

Tinius purus est, primùm in Bithinia fabricatus: quam olim tinam vocabant. Flaccus: *Lugente mea vita, nec smaragdos berillosq; mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quæro, nec * cortinalis me perpolibit anulus, nec Iaspius capillus.*

* quos Tinicalinas.

De cingulis. CAP. XXXIII.

CInctus est lata zona, & minus lata semicinctium, & utrisq; minima cingulum. Nam à cincto per diminutionem cingulum nominatur. Cincto autem iuvenes in exercitatione campestri verecunda velabant, unde & campestris dicebatur.

Baltheus cingulum militare est dictus, propter quod ex eo signa depēdent, ad demōstrandam legionis militaris summam, id est, sex milium sexcentorum, ex quo numero & ipsi consistunt. Vnde & baltheus dicitur non tantùm quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent.

Zona Græcum est, quam illi ζωνάριον, nos cingulum nuncupamus.

Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait Cinna:

Strophio lactantes cincta papillas.

Et Prudentius:

Nomen hoc gemmæ strophio illigatæ.

Lunus est cinctus, quem publicè habent servi. Et dictus lunus, quia transversas habet purpuras, id est, lunas.

Calculum cinguli genus à coacto loro dictū.

Fibula Græcum est, quam illi φιβλω dicunt, quòd ligat.

Subfibulum, subligaculum.

Redimiculum est quod succinctorium, sive bracile nuncupamus, quod dividens per cervicem & à lateribus colli divisum, utrarumq; alarum sinum ambit atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem vestiat corpus, atque coniungendo componat. Hoc vulgò bracile, quasi brachiale vocant, quamvis nunc non brachiorum, sed renū sit cingulum. Succinctorium autem vocatum, quod, ut dictum est, sub brachijs ductum alarum sinum ambit atque hinc inde succingit.

Fascia est qua tegitur pectus, & papillæ comprimuntur, atque crispante cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta fascia, quòd in modum fasciculi corpus alligat. Hinc & fasciolæ quibus vulnera colligantur.

Vitta dicta, quòd ea pectus vincitur instar vitis ligantis.

Limbus est quem nos ornaturam dicimus.

Fasciola est quę ambit extremitates vestium: aut ex filis aut ex auro contexta assutaque extrinsecus in extrema parte vestimenti vel chlamidis. De qua Virgilius:

Sidoniam picto chlamidem circumdata limbo.

De calciamentis. CAP. XXXIIII.

SVtores nuncupati sunt, quòd insertis filo porcorum setis suant, id est, consuant, quasi setores.

Caligarius verò non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno vocatus: sine quo consui calciamenta non possunt, quod Græci καλοπόδιον dicūt. Fiebant autem prius ex salice tantùm. hinc & calciamenta dicta, quòd in calo, id est, in ligno fiant, vel quòd calcentur.

Crepidas Græci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, & idem utrique aptum pedi vel dextro vel sinistro. Crepidæ autem dictæ, quòd cum sono stringantur: sive à pedum crepitu in ambulando.

Calceis reges utebantur, & Cæsares forma eorum.

Patricios calceos Romulus reperit iiij corrigiarum, assutaque luna. Ijs soli patricij utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarij numeri significabat, quòd initiò patricij senatores centum fuerint.

Ocreæ tibialia calciamenta sunt, dicta quòd crura tegant.

Coturni sunt, quibus calciabantur tragœdi, qui in theatro dicturi erant, & alta intonantiq; voce carmina cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum quo heroes utebantur, sed tale est ut in dextro & levo conveniat pede.

*Braxea calciamentum comœdorum erat, sicut tragœdorum coturni. Quos quidam etiam calones appellant, eò quòd ex salice fierēt. Nam Græci, ut diximus, lignum κάλον vocabant.

al. Baxea

Talares calcei socci sunt, qui inde nominati videntur, quòd ea figura sint ut contingant talum: sicut subtalares, quòd sub talo sunt, quasi subtalares.

Obstrigilli sunt, qui per plantas cōsuti sunt, & ex superiore parte corrigia trahitur, ut constringantur: unde & nominantur.

* Ossas puto ab * Oso primū factas, & quanvis nunc ex alio genere, tamen nomen pristinum retinent.

* Ossas * osse

Mullei

Mullei similes sunt coturnorum solo alto: superiore autem parte cum osseis vel æreis malleolis ad quos lora deligabantur. Dicti autem sunt à colore rubro, qualis est mulli piscis.

Soleæ sunt quibus tantùm pedū plantæ teguntur, dictæ à solo pedum. Item soleæ materiales ex materia corio intexta.

Socci cuius diminutivum socelli, appellati inde quòd *soccum habeant in quo pars plantæ inijcitur. [al. saccum]

Caliculæ caligæ vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur. Nam socci non ligantur, sed tantùm intromittuntur.

Cernui socci sunt sine solo.

Lingulati, quos nos foliatos vocamus.

Clavati, quasi calviati, eò quòd minutis clavis, id est acutis soleæ caligis vinciantur.

Perones & culponiæ rustica calciamenta sunt.

*Braxeæ calciamenta mulierum sunt. [al. Baxeæ]

Corrigiæ à corijs vocantur, vel à colligatione, quasi colligiæ.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XX.

CAPITA LIBRI VIGESIMI.

De mensis. CAP. I.

Primus Dedalus mensam & sellam fecit. Coquinę apparatum Apicius quidam primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria perijt, & meritò: quia is qui gulæ atq; edacitati seruit & animam & corpus interficit. Ab esu & comesu mensę factum dicitur vocabulum. Nullum enim alium habet usum.

Torus dicitur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponuntur.

*Stefadium à stipitibus dictum, quasi stipadium: sic enim prius ceptum est. Accubitum à cibo vocatum, quasi ad cubitum epularum. [al. Stiphadiū]

Convivium apud Græcos à compotatione Συμπόσιον. Apud nos verò à convictu rectius appellatur: vel quia vitæ collocutionem habet. Item convivium dicitur à multitudine convescentium: *nam privata mensa victus est. Convivij triplex est modus discumbendi, edendi & bibendi. Discumbendi, ut: [al. Nam privatæ mensæ victus cõvivium nõ est. Alia verò exempl. Nam privata mensa, victus est: convivium non est.]

—*Toris iussi discumbere pictis.*

Edendi & bibendi, ut:

Postquam prima quies epulis mensæq; remotæ,
Crateras magnos statuunt & vina coronant.

De escis. CAP. II.

Cibus dictus, quia capitur ore: sicuti esca, quia eam os capit. Victus propriè vocatur, quia vitam retinet: unde & ad cibum vocare, invitare dicitur.

Alimonia dicitur, eò quòd eius sumptu corpus alatur. Hanc iuvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam. Neque enim subsistere poterit caro nisi alimentis. Alimentum enim est quo alimur: alimonium alendi cura.

Affluentia nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio ultra quàm satis est, modusque non est.

Opulētia ab ope dicta est, quam si discutias, invenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quòd nimiū est, cùm incommodius sit sæpe quàm* parvum? [al. parum]

Epulæ ab opulentia rerum dictæ. Epulæ autem simplices in duo necessaria dividuntur, panem & vinum: & in duo superflua, quæ terra & mari vescendi causa exquiruntur.

Dapes autem regum sunt, epulæ privatorū.

Deliciæ nuncupatæ, quòd ijs delectentur homines, easque suaviter appetant.

Pulmentum vocatur à pulte, sive enim sola pultis, sive quid aliud eius permixtione sumatur, pulmentum propriè dicitur.

Satietas autē & saturitas sibi differunt. Nā satietas ex uno cibo dici potest pro eo quòd satis sit: saturitas autē à saturo nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum.

Crapula est immoderata voracitas, quasi cru

da epula: cuius cruditate gravatur cor, & stomachus indigestus * efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantùm id salutis est, quantum sustentationi naturęq; sufficiat.

* afficitur

Iantaculum est primus cibus quo ieiunium solvitur, unde & nuncupatum. Nigidius: *Nos ipsi ieiunia iantaculis levibus polluimus.*

Prandium ab apparatu edendi dictum: propriè autem ueteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam: unde est illud Ducis alloquium, *Prandeamus tanquam ad inferos cœnaturi.*

Merenda est cibus qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edẽda & proxima cœnæ. Vnde & * antecœnia à quibusdam * vocabantur. Item merendare, quasi meridie edere.

al. amecœna
*| vocabatur

Annona tractum est à tempore, quo Romani veteres ad cibos advocabantur, sicut Martialis: *Imperat excelsos frangere nona toros.* quod adusque hodie Persæ faciunt.

Cœna vocatur à communione vescentium. κοινὸν quippe Græci commune dicunt. Vnde & communicantes, quòd communiter, id est, pariter conveniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem cœna vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In usu enim non erant prandia.

Panis dictus, quòd cum omni cibo apponatur: vel quòd omne animal eum appetat. πᾶν enim Græcè, omne dicitur. Cibarius est, qui ad cibum servis datur nec delicatus. Fermentarius fermentis cõfectus. Azymus non fermentatus. Nam ἄζυμος est sine fermento, sincerus. Acrizymus leviter fermentatus, quasi acroazymus. Siligeneus panis à frumenti genere nuncupatur. Siligo enim genus est tritici. Rubidus, recoctus & rubefactus. Subcinericius, cinere coctus & reversatus. Ipse est & focatius. Clibanitius in testa coctus.

* Sfungia panis aqua * diutisimè laxatus, simila[?] modicam accipit, & fermentum modicum, & habet humectationis plusquam omnis panis. Vnde & spongiæ nomen accepit.

al. spongia
al. diutius malaxatus.

Placentæ sunt quæ fiunt ex farre, quas alij liba dicunt, eò quòd libeant & placeant.

* Laganum est latus & tenuis panis qui primùm in aqua, postea in oleo frigitur.

al. Lagenũ. In manuscr. codice deest hoc genus panis.

Dulcia sunt genera pistorij operis, à sapore dicta. Melle enim * asperso sumuntur.

al. aspersa.

* Crustula diminutivum est à crusta: panis oleo cõspersus, in medio concavus & tortus. Hæc & torta panis.

* Hoc etiam in Vet. cod. deest.

Crusta est superficies panis. Ipsa & fragmenmenta, quia * dividitur ut fracta.

* dividũtur

Simila subtilissima est farina.

Amolum flos farinæ tenuissimũ prę levitate de mola eiectũ: unde & appellatũ, quasi amola.

Farina & furfures à farre dictæ, cuius sunt purgamenta.

Polles genus est farinæ candidissimæ.

Fermentum à fervore nuncupatum, quòd plus prima hora non potest contineri. Crescendo enim excedit.

Carnes dictæ, quia caræ sunt, sive à creando: unde & à Græcis κρέας vocatur.

Crudum, quòd sit cruentum: * est enim cum sanguine coctum.

Vetus codex ita habet: Est enim cum sanguine.

Coctum, quasi coactũ dicitur, id est ab igne & aqua violento modo actuq;, comestioni aptũ. Sed & multi temporis aliquid coctum vocatur.

Assum, quòd ardeat, quasi arsum.

Elixũ, eò quòd in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur, ab eo quòd sit soluta: unde & solutio libidinis luxus, & membra loco mota luxa dicuntur.

Frixum à sono dictum, quãdo in oleo ardet.

Salsum, quasi sale aspersum, demptis è medio syllabis tribus.

Rancidum ex vitio nuncupatum, quòd raucos efficiat.

Succidia, carnes in usum repositæ, à succidendo dictæ.

Lardũ dicitur, eò quòd in domo repositum cõservatur. Nam antiqui domos lares dicebãt.

Taxea lardũ est Gallicè dictũ. Vnde dicit * Afranius: *In rosa gallũ saginatum pingui pastum taxea.*

* Afranius in prosa, Gallum

Axungia ab unctione vocata.

Sebum à sue dictũ, quasi suebum, quòd plus pinguedinis hoc animal habeat.

Offa est propriè frustum dentium, cuius diminutivum offellam facit. Vnde & offarij coci, quia particulatim, id est offatim excoquunt. Nunc offa est latrantium, quia si in os canis iacitur, faciatus ilicò compescitur & silescit.

Frustum vocatum, quòd capiatur à frumine. Est enim frumen summa pars gulæ.

Pulpa dicta, quia cum pulte olim commixta vescebatur. Vnde & pulmentum & pulmentarium dicitur. * Pulpa autem est caro sine pinguedine: dicta, quia palpitet: resilit enim sæpe. Hanc plerique viscum vocant, eò quòd glutinosa sit.

* Hæc desunt in V.C. usq; glutinosa sit.

Lucaniæ dictæ, quòd prius in Lucania factæ sunt.

Farcimen caro concisa & minuta, dictũ quòd eo intestinum farciatur, hoc est, impleatur, cum aliarum rerum commixtione.

Minutal vocatum, quòd fiat de piscibus & isicijs oleribusque minutatim concisis.

* Afratum quòd Latinè spumeum vocatur. ἀφρὸς enim Græcè spuma dicitur.

al. Afrotum

Martisia in mortario ex pisce fiunt, unde & nominata.

Isocen piscem quendam vocant, ex quo primùm isicia facta sunt, & quanvis ex alio genere piscium fiant: initium tamen piscis vocabulum dedit.

Galaticæ à colore lacteo nominatæ. Græci enim γάλα lac dicunt.

Sphera à rotunditate Græco vocabulo appellatur. Quicquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα à Græcis dicitur.

Ius

Ius coquinę magiſtri á iure nuncupauerunt, quia ea lex condimenti eius. Hanc Græci * zemam vocant.

[*† Ita exemp. V. Sed nō dubito quin legendum ſit ζωμὸν*]

Caſeus vocatur, quòd careat ſero, quaſi careum. Nam ſerum ei omne deducitur, vt ponderibus arguatur.

Coluſtrum lac novum, quod neutri generis eſt.

Lac à Græco ſermone derivatum eſt pro candore. Græci enim album λευκὸν dicunt: lac verò & ſanguis quod nutrit & quod nutritur. Nam lacte nutrimur: vivimus ſanguine.

Quactum, quaſi coactum & quaſi coagulatum. * Accepta enim ſecum alia ſpecie coagulat.

[*al. à ceptas enim ſecum alias ſpecies*]

Mel Grecę appellationis eſt; quod ab apibus nomen habere probatur. Nam apis Græcè μέλισσα dicitur. Anteà autem mella de rore erāt, inveniebanturque in arundinum folijs: unde Virgilius:

Hactenus aerij mellis cœleſtia dona.

Siquidem hucuſq; in India & Arabia * colligatum reperitur: ramis inhærens in ſimilitudinem ſalis. Omne autem mel dulce dicitur. Sardum amarum eſt abſinthij cauſa: cuius cōpia, eius regionis apes nutriuntur.

[*al. collectum*]

Favus vocatur, quia comeditur magis quàm bibitur: φάγειν enim Græci comedere appellāt. Aiunt enim medici, & qui de humanorum corporum ſcripsére naturis, præcipueq; Galenus puerorum & iuvenum ac perfectæ ætatis virorum mulierumq; corpora inſito calore fervere, & noxios eſſe ijs ætatibus cibos qui calorē augeant, ſanitatiq; conducere frigida quæque in eſum ſumere: ſicut contrario ſenibus qui pituita laborant & frigore, calidos cibos & vina vetera prodeſſe.

De potu. CAP. III.

Potio à Græca derivatione vocatur. Hanc enim illi πόσιν dicunt.

Aqua generaliter vocata, quòd ſuperficies eius æqualis ſit: hinc & æquora. Hanc quidam recentē vocant, quia reijcitur nova à fonte vel à flumine. Nam vetus putreſcit, quia non eſt utilis vetuſta, ut vinum, ſed ſtatim ſublata de flumine, fonte, vel puteo: fœteſcit enim vetuſta.

Vinum inde dictum, quòd eius potus ſanguine venas citò repleat. Hoc alij quòd nos cura ſolvat, Lyæum appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Sed poſtquam inventum eſt virus lętiferi ſucci; hoc vinum vocatum eſt, illud venenū. Vnde & Hieronymus in lib. quem de Virginitate cōſervanda ſcripſit: *Adoleſcentulas*, dixit, *ita vinum debere fugere ut venenum, ne pro ætatis calore ferveti bibant & pereant*. Inde eſt quòd apud veteres Romanos fœminæ non utebantur vino, niſi ſacrorum cauſa: certis diebus.

Merum dicimus cùm vinum purum ſignificamus. Nam merum dicimus quicquid purum atque ſincerum eſt: ſicut & aquam meram, nulli utiq; rei mixtam. Hinc & merenda, quòd antiquitus id temporis * pueris operarijs, quibus panis merus dabatur, aut quòd meridient eodem tempore, id eſt ſoli ac ſeparatim non utiq; in prandio aut in cœna ad unam menſam. Inde credimus etiam illud tempus quod poſt medium diem eſt, meridiem appellari, quòd purum ſit.

[*al. pueris & operarijs*]

Muſtum eſt vinum è lacu ſtatim ſublatum. Dictum autem creditur muſtum, quòd in ſe limum & terram habeat mixtam. Nam mus terra eſt, unde & humus. Cuius tanta vis fervoris eſt ut vaſa quanvis grandia ex eo plena abſque ſpiramine * relicta ilicò diſrumpat.

[*al. repleta*]

Roſeum vinum, id eſt cum rubore. Roſa enim rubet.

Amineum verò, quaſi ſine minio, id eſt ſine rubore: nam album eſt.

Sucinatium ſuccinę gemmæ ſimile eſt, id eſt fulvi coloris.

Limpidum vinum, id eſt perſpicuum ab aquę ſpecie dictum, quaſi limphidum. Limpha enim aqua eſt.

Turbidum, quaſi terbidum, id eſt terra commixtum, quod eſt fece.

Falernū vinum vocatum à Falerna regione Campaniæ, ubi optima vina naſcuntur.

Colatum vas proprium nuncupavit in quo deportatur.

Gazetum verò à regione unde defertur. Gaza enim oppidum eſt Palęſtinæ.

Infertum vinum dicitur, quòd altario libatur atque offertur.

Spurcū quod offerri non licet, aut cui aqua admixta eſt, quaſi ſpurium, hoc eſt, immundū.

Honorarium vinū, quòd regibus & potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocentia ſua: *Cùm eſſem in provincia legatus, quamplures ad prætores & conſules vinum honorarium dabant: nunquam accepi, nec privatus quidem.*

Crudum vinū eſt inſuave, quod ſervi potāt.

Acetum, vel quia acutum, vel quia aqua mixtum. Vinum enim aqua mixtum citò in hunc ſaporem redigitur. Vnde & acidum quaſi aquidum, quia aqua lavantur uvę in torculari poſt expreſſum vinum. Eſt vilis potus ſervis aptus.

Conditum vocatum, quòd non ſit ſimplex, ſed commixtione pigmentorum compoſitum.

Lactatum eſt potio è lacte.

Mulſum ex melle mixtum. Eſt enim potio ex aqua & melle, quod Græci μελίκρατον vocant.

Oenomelum muſtū melle admixtum vehementer agitatum atque commotum.

Hydromelum, quòd fiat ex aqua & malis matianis.

Saccatum liquor eſt aquæ feci vini admixtus, ſacco expreſſus.

Luria oximelum appellatum, quòd aceti & mellis permixta conficitur materia: vnde & dulcedinem retinet & acorem.

Rodomelum dicitur, eò quòd in ſucco roſæ mel admiſceatur.

Melicratum vinum melle mixtum.

Medus, quasi melus, quia ex melle fit: sicut cà lamitas pro cadamitas.

Fecula uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem mellis, ac refrigerata utilis stomacho.

Passum quicquid ex uva passa compressum effluxerit. Dicitur autem passum à patiendo. Nam percutitur uva siccior, & decoquitur, & inde fit passum.

Defrutum dictum est, quòd * defrudetur, & quasi fraudem patiatur.

defraudet

Carenum, eò quòd fervendo parte careat. Tertia enim parte musti amissa, quòd remanserit carenum est. Cui contraria

Sapa est, quę fervendo ad tertiam redacta descendit.

Sicera est omnis potio, quæ extra vinum inebriare potest. Cuius licet nomen Hebræum sit: tamen Latinum sonat pro eo quòd ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctisq; frugibus aqua pinguior, quasi succus colatur: & ipsa potio sicera nuncupatur.

Cervisia à Cerere, id est fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.

Celia à calefaciendo appellata. Est enim potio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactę frugis; ac deinde siccatur, & pòst in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato sapor austeritatis & calor ebrietatis adijcitur, quæ fit in ijs partibus Hispaniæ, cuius ferax vini locus non est.

Fex dicta, quòd sese vasis emergendo afficiat.

Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Græci γάρον vocabant: & quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, à quo initium sumpsit.

Liquamen dictum, eò quòd soluti in salsamento pisciculi eundem humorem * liquant. Cuius liquor appellatur salsugo vel muria.

al. linquant

Propriè autem muria dicitur aqua sale commixta, effectaque gustu in modum maris.

Succi dicti, quòd sacco exprimuntur, ut tissanæ.

Tissanæ, zema, apozema Græca vocabula sunt.

De vasis escarum. CAP. IIII.

VAs dictum à vescendo, quòd in eo escę ponantur. Cuius diminutivum vasculum, quasi vesculum.

Fictilia dicta, quòd fiant & fingantur ex terra. Fingere enim est facere & formare & plasmare: unde & figuli dicuntur. Et vas fictile dicitur, non fictū in illud quod mendacium est, sed quod formatur ut sit, & habeat aliquam formā: unde & Apostolus ait: *Nunqiud dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti?*

Fictilia vasa in Samo insula prius inventa traduntur, facta ex creta & indurata igne, unde & Samia vasa. Postea inventum est rubricam addere, & ex rubra creta fingere. Antiquiorē autem fuisse dicūt usum fictilium vasorum, quàm fundendi æris aut argenti. Apud veteres enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur: sicut ad vina dolijs excogitatis: ad aquas amphoris, hydrijs ad balnea: ac reliquis quæ in usibus hominū, aut rota fiunt, à manu aptātur.

Argilla autem ex terra excocta testæ vocabulum suscepit, quia dum mollis esset, efficitur testa, nec cōmunicat cum vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est.

Aretina vasa ex Aretio municipio Italiæ dicūtur, ubi fiunt: sunt enim rubra. De quibus Sedulius: *Rubra quod appositum testa ministrat olus.*

Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Græciæ habere nomen. Alij dicunt cretam esse Italiæ, quæ non longè à Roma nascitur, quę Samia appellatur.

Cęlata vasa argentea vel aurea sunt, quæ signis eminentioribus intus extráve expressa: à cęlo vocata, quod est genus ferramenti, quod vulgò * cilionem vocant.

al. celionem

Crisendita vasa deaurata, Græcum est.

Anaglifa, quòd superius sint sculpta. Græci enim ἄνω sursum, γλυφὴν sculpturam dicunt, id est sursum sculpta.

Discus anteà iscus vocabatur à specie scuti: unde & scutella per diminutionem. Est enim eiusdē similis. Postea discus vocatus est, quòd det escas, id est apponat. A quo & discumbentes dicti: sive * ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι, id est quòd iaceant.

*Messorium vocatum à mensa per derivationem, quasi mensorium.

** Græca legi nō possunt in manuscripto. Coniicio legendū esse ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι. al. Missoriū*

Parapsis quadrangulum & quadrilaterum vas, id est paribus absidis.

Patina, quòd dispansis patentibusq; oris sit.

Lancis gravata, quasi cavata, g pro c litera posita. Hinc & concha, sed illa cavata, ista concava: sic & Græci hæc nuncupant.

Apophereta à Græcis à ferendo poma vel aliquid nominata: est enim plana.

Salinum vas aptum salibus. Idem & sulzica, quasi salzica.

Acetabulum, quasi acetaferum, quòd acetum ferat.

Coclear ab usu prius dictum. Hinc est illud veterum distichon:

Sum cocleis habilis & nec minus utilis ovis
** Nunquid scis potius cur cocleare vocor?*

al. Nunc discis.

*Trisiles Gręcè, Latinè tripedes. Qui autē quatuor pedibus insistunt, abusivè dicuntur.

** Ego lego τρίχηλας.*

In vasculis autē tria quęruntur quę placeant, manus artificis, pondus argenti, splendor metalli.

De vasis potatorijs. CAP. V.

POculum à potando nominatum. Est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo.

Phyalæ dictæ, quòd ex vitro fiant. Vitrum enim Græcè ὕαλος dicitur.

Pa-

Pateræ phialæ sunt dictæ, vel quòd in ipsis potare solemus, vel quòd patentes sunt dispansisque labris.

Cratera calix est duas habens ansas, & est nomen Græcum: declinatur autem apud eos, hic crater. Nam Latinè hæc cratera dicitur. Vnde Persius: *Si tibi crateras argenti* —. Virgilius: *Crateras magnos statuunt & vina coronant.*

Fiebant autem primùm à connexionibus * virgularum: unde & dictæ crateræ ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quòd invicem se teneant. 10

al. virgultorum

Cyathi quoque & scyphi, cymbia, & ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus cymbia sunt pocula ex similitudine cymbæ navis.

Emistis species poculi, qua ductim, id est uno spiritu bibitur.

*Bachia primùm à Baccho, quod est vinum nominata: postea in usus aquarum transijt.

*Baeina. al. Baccea

Calices & calathi & * scalę poculorum genera, anteà ex ligno facta, inde & vocata. Græci enim omne lignum κάλον dicebant. 20

al. sitale

Ampulla, quasi ampla bulla: similis est enim rotunditate bullis quæ ex spumis aquarum fiun, atque ita inflantur vento.

De vasis vinarijs & aquarijs. CAP. VI.

Oenoforum vas ferens vinum: οἶνος enim inum est, de quo illud est:
Vertitur œnofori fundus sententia nobis.

Flascæ à Græco vocabulo dictæ. Hæ pro vehendis ac reponendis phialis primũ factæ sunt: inde & nuncupatæ sunt. Postea in usum vini transierunt manente Græco vocabulo, unde & sumpserunt initium. 30

Lagena & * situla Græca nomina sunt: inflexa ex parte ut fierent Latina. Illi enim λάγυνος: nos lagenam: illi * sicile, nos situlam dicimus.

al. sicula.

* forte Citrußov.

Cantarus.

Hydria vasis genus aquatilis per derivationem vocata: ὕδωρ enim Græci aquam dicunt. 40

Situla quòd sitientibus apta sit ad bibēdum, quod vas Græci κάδδον vocant.

Catinum vas fictile, quod melius neutro genere dicitur quàm masculino, sicut & salinum dicitur vas aptum salibus.

Orca est amphoræ species, cuius minore vocabulo urceus diminutivo urceolus est.

Sciphus in quo manus lavamus.

Seriola est orcarum ordo directus vel vas fictile vini: apud Syriam primùm excogitatum: sicut* Cilicienses à Cilicia nuncupatę, unde primùm advectæ sunt. 50

al. Cilices

Dolium cupos & cupas, à capiendo, id est, accipiendo aquas vel vinum vocatas volunt: unde & caupones.

Vtres ab utero.

Mulgarium vas, in quod mulgentur pecora. Idem & mulctrum, quòd in eo mulgeatur lac.

Labrum vocatum, eò quòd in eo lavationem solitum est fieri infantum, cuius diminutum labellum. Idem & alveum, quòd in eo ablutionem fieri solitum sit. 60

Pelues vocatæ, quòd pedes ibi laventur.

Siphon vas appellatũ, quòd aquis sufflando fundat: utuntur enim hoc orientales. Nam ubi senserint domum ardere, currunt cum siphonis plenis aquis, & extinguunt incēdia: sed & cùm aras expresis ad superiora aquas emundant.

De vasis olearijs. CAP. VII.

Emicadium vas olearium.

Scortia vas olearium, eò quòd sit ex corio dictum.

Alabastrum vas unguentarium à lapide sui generis cognominatum, quem alabastriten vocant, qui incorrupta unguenta conservat.

Pyxides vascula unguentaria ex buxo facta. Nam quod nos buxum, Græci πύξον vocant.

* Lenticula modicum vas æneum vel argenteum quadrangulũ in latere apertum, quod & lichitum. Est enim vas olei, quo reges & sacerdotes ungebantur, à liniendo dictum.

Annotat.

* V.C. ita habent: Lenticulum vasculum olearium, ex ære aut argento actum, à liniendo dictum. His enim reges & sacerdotes liniebantur.

De vasis coquinarijs. CAP. VIII.

Omnia vasa coquendi causa parata cocu... d cuntur. Plautus: *Ex æneis coculis mihi excocta est omnis misericordia.*

Olla dicta, pro eo quòd ebulliat in ea aqua igni subiecto, ut altius * vapor emittatur. Vnde & bulla dicitur quæ in aqua venti intus spiritu sustentatur.

al. vaporem emittat

Patella quasi patula. Est enim olla oris patentioribus.

Cacabus & cucuma à sono fervoris cognominantur. Hæc in Græcis & Latinis cõmunia nomina habent: sed utrum Latini à Græcis, an Græci à Latinis hæc vocabula sumpserint, incertum est.

Lebetes æneæ sunt Græco vocabulo vocatæ: sunt enim ollæ minores in usum coquendi paratæ.

Sartago à strepitu soni vocata, quando in ea ardet oleum.

Tripedes appellatæ, quòd tribus pedibus consterit: has Græci tripodas vocant.

Mola à rotunditate sui vocata, ut mala pomorum: sic & Græci.

Cribrum, quòd ibi currat frumentum, quasi * currifrum.

al. currifrugum

Rotabulum dictum à proruendo stercora: sive ignem panis coquendi gratia.

De vasis repositorijs. CAP. IX.

Gazophylacium arca est ubi colliguntur in templo ea, quæ ad indigentiam pauperum mittuntur. Compositum est autem nomen ex lingua Persica & Græca. Gaza enim lingua Persarum thesaurus, φυλακὴ Græcè custodia interpretatur.

Arca dicta, quòd arceat visum atq; prohibeat.

Hinc & archivum: hinc & arcanum, id est, secretum, unde cæteri arcentur.

al. κιβωτὸς * Cibutum Græcum nomen est, quod nos arcam dicimus.

Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes vel pecuniam custodiendam, unde & per diminutionem dicitur.

** Mozicia quasi Modicia* Mozica, quasi modica: unde & modicum z pro d, sicut solent Itali dicere ozie pro hodie.

Scrinia sunt vasa, in quibus servabantur libri vel thesauri. Vnde apud Romanos illi qui libros sacros servant, scriniarij nuncupantur.

Saccus à sago dictus, quòd eo consuto efficiatur quasi sagus.

Marsupium sacculus nummorum, quē Græci μάρσυπον appellant. Quædam enim Græca nomina in Latinum paulò inflectuntur propter Romanum eloquium.

**Sitharthię. al. Sistarchię* * Sitarcię nautarū sunt, ab eo quòd sutę sunt.

Involucrum dictum, quòd aliquid in se teneat involutum.

Fiscus saccus est publicus, unde & fiscellæ & fiscinæ dicuntur: hunc habent exactores, & in eo mittunt debitum publicum quod redditur regibus. Fiscus autē primæ positionis est: derivativum fiscina est: diminutivum fiscella.

Canistrum fissis cannis contexitur, unde & nuncupatur: alij Græcum asserunt.

Cistella à costis ex canna vel ligno quibus contexitur nominata.

Cophinus est vas ex virgultis aptum mundare stercora & terram portare. De quo dicit Psalmista pro Israel: *Manus eius in cophino servierunt.* Dictus autem cophinus quasi covus, quasi cavus.

Corbes dicti, quia curvatis virgis cōtexuntur.

** Hæc in V. C. non sunt, bona alioquin.* * Sportula diminutivum à sporta: sporta autē dicta, quia exportet aliquid, vel quia ex sparto fit. Spartus verò est frutex virgosus sine folijs: ab asperitate vocatus, similis carici herbæ, & funes de eo conficiuntur.

De vasis luminariorum. CAP. X.

A Colendo ignem & ligna, antiqui appellaverunt focum: φῶς enim Græcè, Latinè ignis est, unde iuxta philosophos quosdā cuncta procreantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeò ut de septentrione dicatur,

—— *Sterili non quicquam frigore gigni.*

Varro autem focos ait dictos, quòd foveant ignes: nam ignis ipsa flamma est. quicquid autē ignem fovet focus vocatur: seu ara sit: sive quid aliud in quo ignis fovetur.

Lucerna à licinio dicta est, unde & brevis est lux, ut Persius:

Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Si enim à luce diceretur: non staret versus. Licinius autem quasi lucinius. Est enim * candela lucernæ. ** cicendela*

Candelabrum à candelis dictum, quasi candelaferum, quòd candelam ferat.

Cereus per derivationē nomen à cera habet ex qua formatur: de quo quidam,

Hic tibi nocturnos præstabo cereus ignes.
Subducta luce altera lux tibi sum.

Candela à candendo dicitur, eò quòd candendo deleatur.

Lacuniaria pendentia sunt lumina, quasi lucanaria, id est in aere lucentia.

Funalia sunt quę intra ceram sunt: dicta à funibus, quos ante usum papiri cera circundatos habuêre maiores, unde & funera dicuntur. Funalia autem Græci * scolaces dicunt, quòd sint * scolicię, hoc est mortis. Hos Romani funes & funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt aduncos, quibus funiculi cera vel huiusmodi alimento luminis obliti figebantur. Idem it[illegible] & stimuli pręacuti funalia dicebantur. ** fortè Σχοίνους. * Ego lego Σχολιαρ, hoc est intortis, etsi hæc etymologia nō bene respōdeat voci Σχόλοιτις.*

Lampas flamma est in vertice [illegible]ens, dicta quòd *labentis motum ostendere [illegible]deatur. *al. lambētis*

Fax dicta, quòd focos faciat, c[illegible]s diminutivum facula.

Laterna dicta, quòd lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine ut venti flatus adire non possit, & ad præbendum lumen facilè ubique circumferatur.

Lucubrum vocatum, quòd luceat in umbra. Est enim modicus ignis qui solet ex tenui stuppa ceraque formari.

Pira est quę in modū aræ ex lignis cōstrui solet ut ardeat. πῦρ enim ignis est, sed pira est ipsa lignorū congeries, cùm nondū ardet: rogus est cū ardere cœpit: bustū verò iam exustū vocant.

* Farus est turris maxima, quam Græci & Latini in commune ex ipsius rei usu pharū appellaverūt, eò quòd flammarum indicio longè videatur à navigātibus, sicut supradiximus: qualem Ptolemęus iuxta Alexandriā construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno navium cursui ignes ostendere ad pronuncianda vada, portusq; introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portub. machinas ad pręlucendi ministerium fabricatas pharos dictas. Nam φῶς lux est: unde & lucifer Græcè φωσφόρος appellatur. *al. Pharum*

De lecticis & stelis. CAP. XI.

LEcticæ à lectis herbis vocatæ.

Stratus à sternendo dictus, quasi storiatus. In ijs folijs antiqui ad dormiendum accubabant: nondū laneis stramentis repertis.

Storia, quòd sit terra strata.

Cama est brevis & circa terram. Græci enim *cami breve dicunt. ** legendum χαμαὶ humi dicunt*

Cubile est cubandi locus.

Grabatum Græcum est.

*Baionula est lectus qui in itinere baiulatur, à baiulando, id est, deportando. **Bastanula*

Pulvinar lectus divitū est, inde & pulvillus.

Spingę sunt in quibus sunt spingatę effigies, quos nos griphos dicimus.

Puni-

Punicani lecti parui & humiles primũ à Cartagine aduecti, & inde nominati.

al. Satirius. Lecticę siue plutei lecti, de quibus * Satilius Rufus de vita sua, *Primum inquit consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis vtebatur.*

Sponda autem exterior pars lecti; pluteus interior.

Geniales lecti propriè sunt qui sternuntur puellis nubentibus, dicti à generandis liberis.

Cunabula sunt lectuli in quibus infantes iacere solebant, dicta quòd partui adhibeantur quasi cynabula. nam κύειν est Græcè eniti.

Feretrum dicitur quòd in eo mortui deferantur & est Græcum nomen. Nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est à ferẽdo. nam Latinè capulus dicitur quòd super capita hominum feratur, sic plautus. Capularis senex, id est vicinus capulo.

Scanna sunt quę altioribus lectis apponũtur dicta à scandendo. Hinc & scabelli qui lectis paruis vel sellis ad ascensum apponuntur. Scabellũ autẽ & suppedaneum dicitur. Nam quòd Gręci dicunt ὑποπόδιον: dixerunt Latini scabellum, & alij dixerũt suppedaneum. quòd sub pedibus sit.

Scãsilia gradus sunt: vbi honorati in sedibus hærent.

Sedes dictę quod apud veteres Romanos nõ erat vsus accumbendi. vnde & considere dicebantur. Postea vt Varro ait de vita populi Romani, Viri discũbere cęperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus. Sedes singulari numero propriè regni est, quòd Gręcè θρόνος dicitur. Itẽ thronũ Gręci dicũt, nos solium.

Subsellia verò cæterorũ: cathedræ doctorũ.

Solium in quo rex sedet propter tutelam corporis sui, secundum quosdã à soliditate dictum, quasi solidũ: secundũ alios per antisticon, quasi sodiũ, à sedendo. Vnde & sella quasi sedda dicta est, & subsellia quasi subseddia.

Sellę curules erant in quibus magistratus sedentes iura reddebãt. Dictæ autẽ curules quia apud veteres prętores & cõsules ꝓpter itineris lõginquitatẽ curru forũ prouehebãtur, sellę aũt quę post eos vehebãtur, quibꝰ sedẽtes dicere iura solebãt, à curru currules sellę sunt nominatę.

Tripodes scabelli sunt habentes tres pedes, sed & candelabra tripoda sunt, quia similiter habent tres pedes.

De vehiculis. CAP. XII.

Carrũ à cardine rotarũ dictũ. vnde & currꝰ dicti quòd rotas habere videntur.

Rota autẽ dicta quòd ruat, & rotundũ à rota vocatum.

Reda genus vehiculi quatuor rotarũ. Has antiqui retas dicebãt propter quòd haberẽt rotas.

Carpentum pompaticum vehiculi genus est quasi carrum pompaticum.

Plaustrum vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum plaustrũ quia voluitur quasi dicat * pilaustrum.

al. pilastrũ. Carracutium vehiculum altissimarum rotarum, quasi carrum acutum.

al. contecta. Capsus carruca vndiq; * cõtexta, quasi capsã.

Pilentũ vel petoritũ contextũ iiij rotarũ vehiculũ, quibꝰ matronę olim vtebãtur Virgilius, *Pilentis matres mollibus.* Horatius,
Plures calones atq; caballi Pascedi, ducenda petorita.
Erant enim antea pilẽta veneti coloris, non vt nunc sunt * russati, quibus nisi castæ matronæ vti non poterant: sicut nec vittis. al. rosati.

Basterna vehiculum itineris, quasi vię sterna, mollibus stramentis est posita, à duobus animalibus deportatur.

De reliquis quæ in vsu habentur. CAP. XIII.

Baculus à Baccho repertore vitis fertur inuentus quo homines moti vino inniterentur. Sicut autem à Baccho baculus. ita à baculo bacillus per diminutionem.

Fustes dicti quòd præfixi in terram stẽt, quos rustici palos vocant, quibus iuuenes pro criminibus feriuntur.

Vectes dicti quòd manibus vectentur. vndẽ hostia saxaq; * euelluntur. al. euoluuntur.

Forfices secundũ etymologiã si à filo dicuntur f ponitur vt forfices quæ sunt sartorum: si à pilo per p vt forpiceps, quæ sunt tonsorum: si ab accipiendo per c, vt forpcipes, eo quòd formum capiant, quæ sunt fabrorum. Formũ enim dixerunt antiqui calidum. vnde & formosus.

Nouacula ferrum subtile: satisq; acutum. Dicta autẽ nouacula eo quòd innouat faciem.

In quodam. vet. cod. ita legitur.

Nouacula est in quadã subtilitate tensum latius ferrum, radendis pilis acutissimũ præparatum; quod licet barbæ segetẽ metat impressum corpori, tamẽ substantiam relinquit illæsam.

Pecten dictus eo quòd pexos capillos faciat atq; compositos.

Calamistrũ est acus quæ calefacta & adhibita calefacit & intorquet capillos. Vnde & calamistrati appellantur qui comam torquent.

Clauis dicta quòd claudat & aperiat. Catena quòd capiendo teneat.

Horologium quòd ibi horas legamus, id est colligamus. Est enim in solarijs positũ vbi à clauo per lineam currit vmbra, vt quancunq; diei horam ostendat.

De instrumentis rusticis. CAP. XIIII.

Vomer est dictus quòd vi humum eruat, seu ab euomẽdo terrã. De quo Lucretius.
Vncus aratri Ferreus, occulto decrescit vomer in aruis. Sumitq; per detrimenta nitorem.

Aratrum ab arando terrã vocatum dicimus quasi araterrium.

Buris est curuamentũ aratri, dictũ quasi * bosoira, quòd fit in similitudine caudæ bouis. Lego βοὸς οὐρά.

Dentale est aratri pars prima in qua vomer inducitur quasi dens.

Cultelli à cultura dicti, eo quòd ex ipsis putatione veteres in arbore vtebantur & vite, priusquam falces essent repertæ.

* Falx est qua arbores putãtur & vites. Dictæ autẽ sunt falces, quòd his primum milites herbã filicen solebant abscindere. vnde est illud. al. Falcis.
Pax me certa ducis placidos curuauit in vsus.

Agricolæ nunc sum, militis ante fui.

Falcastrum à similitudine falcis vocatũ. Est autem ferramentum curuum cũ manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi & runcones dicti quibus vepres secantur, à runcando dicti.

Serrula est prætenuis lamina ferri, dentium mordacitate resecans arbores seu ramos.

Rastra quoq; aut à radendo terram aut à raritate dentium dicta.

Ligones quòd terram leuent quasi leuones.

al. codicem. Scudicia dicta eo quòd circa caudicem terrã aperiat, & quamuis eius vsus in reliquis operatur: nomen tamen ex* caudice retinet. al. codice. Hãc alij generaliter fossorium vocant, quòd foueam faciat quasi fouessoriam.

Sarculum ferrum fossorium est habens duos dentes à sarriendo, id est fodiendo dictum.

Pastinatum vocant agricolæ ferramentum bifurcum quo semina * purgantur. al. pungunrtur, alij & rectius spargunrtur. Vnde etiam repastinari dictę sunt vineæ veteres, quæ refodiuntur.

Cilindrus lapis est teres in modum columnę, qui à volubilitate nomẽ accepit. de quo Virgilius,

Area cumprimis ingenti æquanda cilindro,
Et vertenda manu.

Tribula genus vehiculi vnde teruntur frumenta, & ob hoc ita vocatur.

Pala quæ ventilabrum vulgo dicitur à ventilandis paleis nominata.

al. cilluntur. Furcillę dictę, eo quòd ijs frumenta* cillẽtur, id est mouẽtur. Vnde & oscilla dicta ab eo quòd cilleantur, hoc est moueantur ora. Nam cillere est mouere.

Tesseræ sunt, quibus frumẽtorum numerus designatur.

Trapedum mola oliuaria.

Prælum trabes quo vua calcata premitur, à premendo vocatum quasi pressorium.

Lacus prelum quo premitur oleum qua liquatus profluat, & quo ab vuis vel oliuis torquendo oleum vinumq; exigitur.

Verennes à vehere, id est exportare nominatę.

Qualus corbes colaq; prælorũ per quæ mustum fluit, à colando dictus.

Fiscĩum quasi fisculum, à colando oleum dictum, vel quasi fiscella olei.

De instrumentis hortorum. CAP. XV.

Rota dicta quòd quasi ruat. Est enim machina, de qua à flumine aqua extrahitur. Lucretius.

In fluuio versare rotas atq; austra videmus.

Austra autem, id est rota, ab hauriendo aquas dicta.

Girgillus quòd in girum vertatur. Est enim lignum in transuersa pertica mobile, ex quo funis cũ situla vel vtre in puteum dimittitur hauriendę aquę causa.

al. Tolone. *Telonẽ hortulani vocant lignũ longũ quo hauriunt aquas. Et dictus telon à longitudine. τηλὸ enim Græcè dicitur quicquid longum est. Vnde & mustela vocata, quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani ciconiam vocant, quòd imitetur eiusdem nominis auem, leuantẽ ac deponentem rostrum dum clangit.

Amalupus qui & canicula, ferreus harpax, quia si quid in puteum decidit rapit & extrahit. vnde & nomẽ accepit. Harpax enim dictus quia arripit. ἀρπάζειν enim Græcè rapere est.

De instrumentis equorum. CAP. XVI.

Phaleræ ornamenta equorũ sunt, & est sermo Græcus.

Frena dicta quòd equos fremere cogãt, vel hoc equi frendant, id est imprimant dentibus & obmordeant. Vnde & nefrẽdes dicti, adhuc lactantes porculi, quòd nondũ aliquid frendant, id est comminuant dentibus. Hinc & faba fresa quæ molita est.

Lupati sunt freni asperrimi. Dicti aut lupati à lupinis dentibus: qui inęquales sunt. vnde etiã eorum morsus vehementer obest.

Camus genus asperi freni est, quo caballi superbi coerceri solent, dictus à curuitate. χαμὸν enim Græci curuum dicunt.

Habenę ab habendo dictę quòd ijs equos habeamus, hoc est teneamus. vnde & equi habiles dicti. Hæc & retinacula à retinendo ora.

Capistrum à capite iumentorum dictum.

Sella à sedendo, quasi sedda.

Antella quasi ante sella, sicut & postellam quasi post sellam.

Cingula hominum, generis neutri est. nam animalium genere fœminino dicimus, has cingulas.

Sagma quæ corruptè vulgo dicitur salma, à stratu sagorũ vocatur. Vnde & caballus sagmarius, mula sagmaria.

Capulum funis à capiendo quòd eo indomita iumenta comprehendantur.

Calcaria dicta, quia in calce hominis ligãtur, id est in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos quibus aut pugnãdum est aut currendũ, propter pigritiam animalium aut timorem. Nã ex timore stimuli nuncupati, licet sint & libidinis stimuli.

Strigiles nuncupati à tergendo, quòd ijs equi tergantur.

Character est ferrũ coloratum, quo notę pecudibus inuruntur. χαράκτης autem Grecè Latinè forma dicitur.

Cauterium dictum quasi cauturium, quòd vrat & prouida sit in eũ seueraq; cautio, vt dum videtur cuius sit auaritia refrenetur. Quòd interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, vt vis morbi ignis ardore siccetur.

FINIS.

B. VVLCANIVS LECTORI.

QVum ad Isidori cuiusdam manuscripti calcem annexus esset Libellus Fulgentij DE PRISCO SERMONE, non abs re me facturum putaui si eum, aliosq; nonnullos veteres Grammaticos, qui de proprietate sermonis Latini agunt adiungerem. Ac Fulgentius quidem quum antea ab Hadriano Iunio cum Nonio Marcello editus sit; eum ita adieci: subiectis varijs lectionibus, ope vetustissimi exemplaris quo vsus sum, è quibus multa lectu digna eruta fuisse facile iudicabis. Titulus libelli in Vet. Cod. erat huiusmodi.

FABII PLANTIADIS FVLGENTII VIRGILII

EXPOSITIO SERMONVM ANTIQVORVM, CVM TESTIMONIIS.

NE de tuorum præceptorum, dominè, serie quicquam curtasse inobedientia putaretur: libellum etiam De abstrusis sermonibus parari iussisti; in quantum memoriæ entheca subrogare potuit, absolutum tribui, non tam phaleratis sermonum studentes spumis, quàm rerum manifestationibus dantes operam dilucidandis:

1. SAndapilam antiqui dici voluerunt feretrum mortuorum, id est, loculum, non in quo nobilium corpora, sed in quo plebeiorum atque damnatorū cadauera portabantur, sicut Stesimbrotus Thasius de morte Polycratis Samiorum regis scripsit, dicens, *Posteaquā de cruce depositus, sandapila etiam deportatus est.*

2. Vespillones dicti sunt baiuli, quamuis Antidamus Heracleopolites vespillones dixerit cadauerum nudatores: sicut in historia Alexandri Macedonis scripsit: *Plusquàm trecentos cadauerum vespillones * reperiens crucibus affixit.* Mnascas tamen in Cecrope scripsit, Apollinem postquàm ab Ioue victus atq; interfectus est, à vispillonibus ad sepulturam elatum esse.

al. rex Perses.

3. Pollinctores, qui funera morientium accurant dicti sunt. Plautus in Pœnulo. *Sicut pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.* Dicti autem pollinctores, quasi pollutorum vnctores, id est, cadauerum curatores: vnde Apuleius in Hermagora ait. * *Pollinctor eius funeri dum vnctionem parat.*

In alijs legitur, pollinctio eius funere domui tionem paramus in alijs.

4. Manales. Labeo qui disciplinas Hetruscas Tagetis & Bacchetidis (*lego Bacidis, qui fatidicus oracula & lustralium libros conscripsit, quos legisse se testatur Pausanias.*) quindecim voluminibus explanauit, ita scribit. *Fibræ iocinoris sandaracei coloris dum fuant, manales tunc vertere opus est petras,* hoc est, quas antiqui solebant in modum cylindrorum per limites trahere pro pluuiæ immutanda inopia.

5. Nefrendes. Diophantus Lacædemonius, qui de sacris Deorum scripsit, ait apud Messenios * Ioui solere sacrificari sacrum, quod ἑκατὸν φόνια appellatur: (*locum hunc à sciolo quopiam, qui Marti potius quàm Ioui humanam victimam inferias mitti putauit, corruptum, restituo ita ex Pausania in Messenicis, qui historiam ibi omnem pertexuit, & sacrificium illud ἑκατὸν φόνια diuisim, vt & Polyænus, nominat. nam ἑκατομφόνια vnita voce legas apud Plutarch. in septem sapientum conuiuio. Antigrapha quædam habebant, ἑκατὸν πεφόμενα, alia, ἑκατόμβη φόνευμα: vtrunq; vitiosè.*) Si quis enim centum hostes interfecisset, Ioui hominē sacrificabat apud Ithomen: quod sacrificatū est à duobus, Aristomene Gortynēsi, & Theoclo Eleo, sicut Sosicrates scribit. *Rem omnē clarè aperit Pausanias loco nominato. Erat autem Theoclus ille ex Elide origine ducta, Messeniorum vates, Aristomenis in rebus aggrediundis cernendisq; auxiliaris.*) Sed postquam hoc Atheniensibus displicuit, cœperunt efferre porcum castratum, quem nefrendem vocabant, quasi sine νέφρεσι, id est, renibus. At apud Romanos Varro scribit * Sicinium Dentatum centies & vicies pugnasse singulari certamine, cicatrices habuisse aduersas quadraginta quinq;, post tergū nullam: coronas accepisse xxvj. armillas CXL. & istum primum sacrum fecisse Marti.

Atenas.

Siccili Plin.

6. Ambegnę oues. Bęb. Macer, qui fastos dies scripsit, ait Iunoni eas, quæ geminas parerent oues, sacrificare cum duobus agnis altrinsecus alligatis, quas oues * ambegnas vocari, quasi ex vtraq; parte agnos habentes.

al. Ambiguas.

7. Suggrundaria antiqui dicebant sepulcra infantium, qui necdum xl. dies implessent, quæ nec iam busta dici poterant: quia ossa quæ comburerentur non erant, nec tanta cadaueris immanitas, qua locus tumesceret. Vnde Rutil. Geminus Astyan. ait: *Meliùs suggrundarium quæreres, quàm sepulcrum.*

8. Silicernios dici voluerunt senes incuruos,

quasi iam sepulchrorum suorum silices adspicientes. Vnde Cincius Alimetus. hist. de Gorgia Leont. scribit dicens: *Qui dum iam silicernius sui finem temporis expectaret, etsi morti non potuit, tamen infirmitatibus insultauit.*

9. Aruales fratres. Acca Larentia Romuli nutrix consueuerat pro agris semel in anno sacrificare, xij. filijs suis sacrificium præcedentibus: vnde cùm ex ijs vnus esset mortuus, propter, nutricis gratiam Romulus in vicem defuncti se succedere pollicetur: vnde & ritus processit, cũ xij. iam deinceps sacrificare, eosq; Aruales dici fratres, sicut Rutil. Gemin. in libris Pontificalibus memorat.

10. Iniuges boues. Manil. Chrestus lib. quem de deorũ hymnis scripsit, ait: Mineruæ iniuges boues sacrificari, id est, iugum nunquam ferentes, illa videlicet de caussa, quòd & virginitas iugum nesciat maritale, & virtus nunquam sit iugo prementi subiecta.

11. Semones dici voluerunt deos, quos nec cœlo dignos adscriberent ob meriti paupertatem, sicut sunt Priapus, Hippona, Vertumnus: nec terrenos eos deputare vellent, pro gratiæ * veneratione, sicut Var. in Mystagog. ait: *Semonesq; inferius derelicto, Deum * depinnato attollam orationis eloquio.*

for. remuneratione.
for pennato.

12. Blaterare quasi verba trepidãtia metu balbutire dixerunt. Pacuu. Pseudone comœdia inducit * Sceparnionem seruum ancillæ dicentẽ: *Ni ego te blaterantem adspicerem, bis nuncium indicassem.*

al. Sceparnum.

13. Lucitiosos dici voluerunt * interdiu parũ videntes, quos Græci μύωπας vocant. Plaut. *Milit. Mirum est lolio victitare te tam vili tritico, Quid iam? quia luscitiosus.* Dicũt enim, quòd lolium comedentibus, oculi obscurentur.

al. in die.

14. Tutuli. Varro in Pontificalibus ait Tutulos sacerdotes dici breuium deorum (*breues deos fortasse nominat, quos alij minores, & minorum gentium*) Numa verò Pompilius & ipse de Pontificalibus scribẽs, Tutulum dici ait pallium, quo sacerdotes caput tectabant, cùm ad sacrificium accessissent, sicut & Virgilius ait:

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

15 Oriam dicunt nauiculam modicam piscatoriam. Plaut. Cacisto: *Malo hunc alligari ad oriam, vt semper piscetur, etsi sit tempestas maxima.*

16. Problema est propositio in capite libri quæstionaliter posita. Demosthenes ad Philippum, (Sed ne quid Græcum te turbet exemplum, ego pro eo Latinum tibi faciã, ait enim) *Problematis * autem gradum tradamus adstanti, cui nostra subsequens occurset oratio.* Nam & Tertullianus libro quẽ de Fato scripsit ita ait: *Redde huic fati primum problematis mancipatum.*

al. autenticum.

17. Pumilus Apul. Asino aureo introducit sorores Psyches marito detrahentis, dicitq;: *Patre meo seniorem maritum sortita sum, dein quouis puero pumiliorem, & cucurbita glabriorem.* Pumulos dicunt molles atq; enerues: glabrum verò leuem & imberbem.

18. Sutela: Sutelam dici voluerunt astutiam, quasi subtilem telam. Vnde & Plaut. Casina:

Possis'ne, necne, clam me sutelis tuis
Præripere Casinam vxorem, proinde vt postulas?

19. Friguttire dicitur subtiliter adgarrire. Plau. Casina: * *Quid'nam friguttis?* Enn. Alcestide: *Hæclanus admodum friguttit, nimirum se sauciauit flore Liberi.*

al. Nã quid.

20. Titiuillitium dici voluerunt fila putrida, quæ de telis cadunt. Plaut. Casina: *Non ego istud verbum * empsitem titiuillitio.* id est, re admodum vili. Nam & M. Cornutus in Satyra ait: *Titiuillitij * sat cedo tibi.*

al. emissim.
al. sal.

21. Sculponeas dici volunt cestus plumbo ligatos. Vnde Neuius Philemporo comœdia ait: *Sculponeis batuenda sunt huic latera probè.*

Et Plaut. Casina: simili modo:

Qui quæso potiùs quàm sculponeas,
Quibus batuatur tibi os, senex nequissime.

22. Catillare est per alienas domos * gyrare: tractum à catulis, quòd per omnes domos circumeant. Vnde Propertius:

Catillata geris vadimonia publicum prostibulum.

Et Plautus similiter Casina:

Operam vxoris polliceor foras
Quasi catillatum.

al. instanter gyrare: malim ego, ligurrire: quã sinceram & germanã lectionem autumo.

23. Capularẽ nominari voluntsenẽ iã morti contiguum, quin & reos capulares dicebant, qui capulo digni fuerunt, vnde & Lucillius ait: *Pergit capulare cadauer.*

Statius Cæcilius * Melæne comœdia.

Tune amare audes edentule & capularis senex?

Edentulũ autẽ quasi sine dentibus dici placuit.

Molitrica.

24. Promos & Condos appellari voluerunt cellarios, eò quòd inde promant, & eò rursus condant. Plautus Pseudolo:

Ego sum promus, condus, procurator peni.

Penum autem cellariam dicimus.

25. Suppetias dicimus auxilium. Memor in Tragœdia Herculis. *Ferte suppetias optimi comites.*

26. Auctio dicitur venditio, quasi quod & ementem augeat & vendentem: Plautus Curculione:

Auctionem facio parasiticam.

27. Nasiterna est aquæ vrna, id est, vrceus. vnde Calpurnius Phronesi fabula:

Vbi tu nasiternatus aquam petas. Plaut. Bacchid.

Effer nasiternam cum aqua foras.

28. Antistare dicimus præcellere. Crispinus Heraclea. *Diuinis virtutibus antistas Alcides.*

29. Stega est nauis proscenium, siue tabulatũ, super quod nautę ambulãt. Plautus * Chrysalo: *Fortè vt assedi in stega.*

leg. Bacchid.

30. Lembus genus nauiculæ velocissimæ, quod & * dromonis nomine appellamus. Virgil. Georg.

Non aliter quàm qui aduerso vix flumine lembum
Remigijs subigit.——

al. dromadia.

Limbus verò est ora vestimenti cuiusq;.

31. Ramentum dici voluere quasi proiectitiũ quoddam purgamentum. Quintus Fabius Lucullus Epico carm.

Vilissimum

Vilißimum ramentum, proluuiosa pestis.

32. Diobolares dicũtur vilissimæ meretrices, quæ paruo stipendio prostant. Pammachius: *Diobolare prostibulum, quam ego actutum vt Dircen partitam reddam.* Pacuu.
Non ego sic fui, vt nunc sunt meretrices diobolæ;
Quæ suam nummi caussa paruipendunt gratiam.

33. Veruina iaculi genus longum, quod aliqui verutum nominant. * Galbius Bassus Satyra. [*al. Caius.*]
Veruina confodiende non te nauci facio.
Nauci enim ℘ nihilo posuerunt. Plaut. Bacchid.
Si tibi machæra est, & nobis veruina est domi,
Qua quidem te faciam, si me irritaueris,
Confoßiorem Soricina nænia.

34. Diuidias dixerunt tristitiam. Propert.
Diuidias mentis conficit omnis amor.

35. Iustitium dicitur luctus publicus. Vnde * Fonteius Orat. pro Nucerinis ait: *Deniq; iustitium plebi indicitur.* [*al. Fronto.*]

36. Choragium virginale funus vocatur. Apuleius Metamor. *Choragio itaq; perfecto domuitionem parant.*

37. Desiduo pro diuturnè. Varr. Corollario: *Diuidiæ mihi fuerunt, tam desiduò abfuisse te.*

38. Flocci quasi nihili. Plautus: *Flocci * est, quid rerum geras.* [*al. pendo.*]

39. Ientaculum cibi degustatio. Callimach. *αἰτίοις: Ientaculum proferto Ioui.*

40. Edulium ab edendo, dicitur prægustatiua comestio. Apuleius Asino aureo: *Edulijs opiparè excepta. opipare*, id est, lucidè & delitiosè.

41. Tuceta dicũtur escæ regiæ. * Callim. Pisçis: [*al. Callimorphus.*]
Ambrosio redolent tuceta sapore.

42. Ferculum missus carniũ. Petron. Arbiter: *Postquam ferculum allatum.*

43. Myropolæ sunt qui vnguenta vendunt, & sunt pigmentarij. Vnde Næuius Diobolaria.
Myropola affatim mihi vnguẽtum largitus est, quo me venustarem.

Celocem dicunt genus nauiculæ modicum quod * bamplum dicimus. Apul. lib. de repu. [*al. blannam.*]
Qui celocem regere nequit, onerariam petit.

45. Cœlibatum dici voluerũt virginitatis abstinentiam. Vnde Felix Capella lib. de nuptijs Mercurij & Philologiæ: *Placuit Mineruæ * petere cœlibatum.* [*al. pellere.*]

46. Exercitus pro cõtempto. Plau. Milit. glor. *Itaq; nos nostramq; familiam habes exercitam.*

47. Valgia sunt labellorum obtortiones in supinatione, vel subatione peractæ. Plau. Mil. glo. *Maiorem partem videas valgis suauijs.*
Sic Petron. Arbiter: *Abroso valgiter labello.*

48. Summates dicuntur viri potentes.

49. Simplones (*fortè à Simpulo Simpulones rectius.*) dicuntur conuiuæ: nam & amicus sponsi, qui cum eo per conuiuia ambulat, Simplator dicitur. * Sutrius Piscatoria: *Summates viri symplones facti sunt ganei.* est autẽ ganeum taberna. [*al. Succius, qui malè Sucuius apud Macrobium nominatur.*]

50. Præsegmina sunt partes corporis incisæ, vt Tages in Haruspicina ait: *Præsegminibus amputatis.*

51. Congerrones qui aliena ad se congregant. Vnde apud Romanos Gerones Brutiani dicti sunt.

52. Cistella dicitur capsella. Plautus: *Cistellam effer cum crepundijs.* id est, cum puerilibus ornamentis.

53. Fabrè perfectè dicitur. Antidamus in Moralibus: *Fabrè compactum animal hominem quis ferat, sic ex re pecuatum? quis auerruncaßit tam aretinas hominum mentes?* Porrò auerruncare dixit pro eradicare, Aretinas verò testeas, vel argilleceas: & Pecuatum, stultum.

54. Hallucinari dicitur vana somniare. tractũ ab allucitis, quos nos κώνωπας dicimus, sicut Petronius Arbiter asserit: *Nam cetum vernales me allucitæ molestabant.*

55. Culleus dicitur saccus in quo rei conclusi in mare mittuntur. Plaut. Vidularia:
Iube hunc insui
Culleo, atq; in altum deportari, si vis annonam bonam.

56. Elogium est hæreditas in malo. Cornelius Tacitus libro facetiarum: *Cæsi itaq; morum elogio in filijs relicto.*

57. Lixa mercenarius. Lucanus:
Stat, dum lixa bibat.

58. Sudum dicitur serenum. Tiberianus:
*Aureos subducit ignes, * sudus ora lucifer.* [*oritur.*]

59. Luteum dicitur splẽdidũ. Pacu. Thyeste:
Non illic luteis aurora bigis.

60. Abstemius obseruãs. * Rubrius in Satyra: [*for. Rutilius*]
Abstemium merulenta fugit Metenia nomen.

61. Vadatus obstrictus, vel sub fide, aut fideiussione * ambulans, sicut Fenestella ait: *Apud quem vadatus amicitiæ nodulo tenebatur.* [*al. existens.*]

62. Manubiæ sunt ornamenta regum. Petronius Arbiter. *Tot regum manubiæ penes fugitiuum * repertæ.* [*al. restiterãt*]

63. * Aumarium dicitur locus secretus publicus, sicut in theatris, aut circo. Petronius Arbiter. *In aumarium memetipsum conieci.* [*al. aumatiũ, nisi sit automatium, aut armarium, quod malim*]

64. Delenificus blandiloquus. Lucillius Comicus Nummularia: *Nescio quorsum mihi eueniunt tua verba tam delenifica.*

2. MNascas.V.C.Mnaseas.
In Cecrope.V.C.In Europæ libro.
Vinctus.V.C.Victus.& pro Vespillonibus.Vispillonibus.
3. Quia mihi,&c.V.C.sicut pollinctor dixit,&c. Tagetis.V.C.Stagetis.
Bacchetidis.V.C.Bacittidis.
Pollinctor eius,&c.V.C. Pollinctores funere domuitionem paramus.
Commutanda.V.C.immutanda.
5 Ioui.V.C.Marti.
ἑκατὸν τρεφόμενα.V.C.ἑκατὸν τρεφονευμένα.
Ioui homine.) V.C.Marti de homine apud insulā Blemnō.quod sacrificatū est à duobus Cretensibus & vnō Locrō.id est,Timne Cortiniensi,Proculo Locro,&c.
efferre.) V.C.offerre.
nefrēdem.) V.C.neferendū vocabāt, quasi sine renibus.
Sicinium.) V.C.Sitium.
aduersaq.) V.C.è contrà.
6. Bæb.V.C. Bebius.
fastos dies.) V.C.festalia sacrorum.
Iunoni eas, quæ &c. Locus hic inepta interstinctionē punctorū totus deprauatus est, & sciolus quidā cum distinctionē post vocē Oues ponēdā putaret, ex Geminos,fecit geminas.Ita ergo corrigēdus est locus, ait Iunoni eas quæ geminos parerent, oues sacrificare,cum d.ag.altr.all.
7. Quæ nec iam.) V.C.quia nec busta
Melius.) V.C. Melius suggrūdiariū miser quereris,etc.
8. Senes incuruos.V.C.senes iam incuruos.
morti.) V.C.mori.
9. Larentia.) V.C.Laurentina.
pro agris.) V.C.per agros.
eosq.) V.C.&
11. dignos.) In V.C.non habetur.
depinnato.) V.C.de pennato.
12 Sceparnionem.)V.C. Separnum.
His nuncium indicassem.) V.C.Hismuntiū indicassem.
13. Milit.)V.C.in Mercatoris Comœdia.
quid iam?) In V.C.non habetur.
14. Tutuli.)V.C.Tituli.& Tutulum V.C.titulum.
caput testabant.) V.C.tutabant.
15. nauiculam.) V.C.nauicellam.
16. ad Philippum.) V.C.pro Philippo.
faciam.) V.C.feram.
autem.) V.C.autentium.
fati.) V.C.fratri.
17. marito detrahentis,dicitq.V.C.maritis detrahentes dicere.
Pumilus.) V.C.Pumilio.
Pumilos.) V.C.Pumilios enim.
Leuem.) V.C.lenem.fortè,læuem.
18. subtilem telam.) V.C.subtilia tela.
Possis ne,nec ne clam.) V.C.Possis clam.
proinde.) V.C.perinde.
20. Titiuillitij sat cedo tibi.)V.C.Titiuiles Flacce do tibi
21. Sculponeas.) V,C.Isculponeas.
& sculponeis.) V.C.Isculponeis.
Qui quæso.) V.C.Melius isculponeas quibus,&c.
22. per alienas domos girare) V.C. per al.d. infrontatè girare.

Operam vxoris polliceor foras, quasi catillatum.) V.C.Quin meam vxorem mittam catillatum.
23. nominari.) V.C.dici.
digni fuerunt.) V.C.forent.
Statius Cecilius.) V.C.Flaccus Tibullus.
24. appellari.) V.C.dici.
cellarios.) V.C.cellaritas.
inde promant.)V.C.de intus promāt, & intus condāt.
autem.) V.C.enim.
25. Memor.) V.C.Memos.
26. Auctio dicitur venditio.) V.C.Auctionem dici voluerunt venditionem.
27. Nasiterna.) V.C.Mnasiterna
fabula.) V.C.comœdia.
nasiternatus.) V.C.mnasiternatus.
nasiternam.) V.C.mnasiternam.
28. antistas.) V.C.antistans.
29. Fortè vt assedi,&c.V.C. Fortè ego vt in stega consederam.
30. nauiculæ.) V.C.nauicellæ.
Limbus verò,&c. Hæc non sunt in V.C.
32. Quæ paruo stipendio prostant V. C. quæ se paruo stip.prostrant.
Non ego,&c.) non est in V.C.
33. confodiende.) V.C.confodiente.
Si tibi machæra.) &c. V.C.si tibi machæra est foris: at mihi veruina est domi,Qua te ego & illos conficiam Soricina nenia.
36. domuitionem.) V.C.omnes dom.&c.
39. αὐτίοις.) V.C.In zesia.
proferto.V.C.proferre.
opiparè,&c.deest in V.C.
41. Ambrosio.) V.C.Ambrosiæ red.tuc.fauore.
43. & sunt.) V.C.vt sunt.
abundāter.) adijcit V.C.Venustare verò exclarare est.
44. nauiculæ.) V.C.nauicellæ modicissimum.
bamplum,) V.C.lembum.
46. Itaq.) V.C.Itane.— habes.) V.C.ab eis.
Valgia: In V.C.post vocem Exercitā cōtinuè legitur,ita: Et vbi supra ait: Plus videas valgijs quàm fabijs.Denique omnes instāt eum. Nictare enim dicimus cimū facere. Valgia verò sunt bellatorum obtortiones in supinatione facti. Vnde & Petronius ait, Obtorto Valgitur Labello. tametsi corruptè in V.C.legitur Bellatorum.
49. Simplones,) V.C.Simpolones.
Simplator.) V.C.Simpolator dicitur. Ganeum vero taberna est.Vnde & Satrius in comœdia Piscatoria ait, Summates viri,simpolones facti sunt ganei.
51. Gerones.) V.C.gerrones.
Cistillam effer.) V.C.Cistellam mihi offers.
53. sic ex re,) V.C.sic ire.
Aretinas.) V.C.aricinas.
Hallucinari.) V.C.Alucinare.
54. Nam centum,&c.) V.C. Nam contemptum me vernali aluna molestabant.
56. Cæsi itaq.) V.C.Cessi itaq. morum elogio,in filijs derelicto.
57. Stat dum lixa bibat.)V.C.iuuat.
60. Rubrius.) V.C.Rabirius.
62.Manubiæ.) V.C.Manubies.

VETERVM

VETERVM GRAMMATICORVM DE PROPRIETATE ET DIFFERENTIIS LATINI SERMONIS LIBELLI.

Authorum hæc sunt nomina.

1 CORNELII FONTONIS.
2 NONII MARCELLI.
3 AGRAETII.
4 ÆLII DONATI.
5 ARRVNTII CELSI.
6 FL. SOPITARII CHARISII.
7 Q. ASCONII POEDIANI.
8 MARII SERVII HONORATI.
9 S. POMPEII FESTI.
10 M. TERENTII VARRONIS.
11. Q. TERENTII SCAVRI.
12 AGELLII.

ISIDORI hac ipsa de re libellum, qui apud F. Pithæum V. C. exstat, nunc temporis adijcere non licuit.

Notæ quibus significatur.

† Deesse aliquid aut corruptum esse.
* Bis dictum, vel esse authoris alterius.
[] Glossæ.

Cornelij Frontonis.

VLtio *vindicat factum:* Vindicta vel vindicatio *futura prohibet. Ideo Mars vltor, non vindex dicitur.*

Præda *victos spoliat:* Rapina *subitò venit. Itaq; illa victoria gaudet, hæc petulantia.*

Cur, *simpliciter percontatur:* Quare, *causam rationemq; desiderat.*

Qui deliquit, *nõ fecit, quod facere debuit:* Qui peccauit, *hoc fecit, sed parum rectè.*

Remedium, *ne periclitemur, datur:* Medicamentum *ad subita pericula aptatur. Atq; ita* remediũ *submouet imminentia,* medicamentum *sanat non sana.*

Flumen *idem fluit & manet:* Fluuius *temporibus siccatur.*

Corinthium *ciuẽ dicimus*, Corinthiacum *vas*, Corinthiensem *fontem.*

Picenum *vas dicimus:* Picentem *verò hominem. Hilenius.*]

Roseum *per se:* Rosaceum *mixtum.*

Fusco *album opponitur:* Nigro *candidum.*

Qui pugnat, *resistit: qui* oppugnat, *obsessor est: qui* impugnat, *per omnia inimicus est. Itaq;* pugnat *exercitus:* oppugnantur *vel castra vel vrbes:* impugnantur *inimici.*

Album *natura:* Candidum *cura fit.*

Decus *honoris:* Decor *formæ:* Decorũ *actionis.*

Pompeij *porticus, si possidet:* Pompeia, *si publicauit:* Pompeiana *si in alterius dominationem venit.*

Satiatus *ventris:* Saturatus *animi.*

Obiurgat *eum, cuius habet potestatem:* Monet *propter beneuolentiam:* Admonet, *vt confirmet memoriam:* Submonet, *vt possit ordinatè pronunciare. Igitur in* obiurgante *potestas; in* monente *beneuolentia, in* admonente *memoria, in* submonente *officium.*

Antiquum *est, quod excessit patrum memoriam:* Vetus *annorum multorum sentit vtilitatem. Vinum hôc melius est, quô fit vetustius.*

Sartrix, *quæ sarcit:* Sarcinatrix, *quæ sarcinas seruat.*

Videmus *natura,* Spectamus *voluntate,* Intuemur *cura,* Aspicimus *ex improuiso,* Animaduertimus *animo,* Cernimus *oculis.*

Ostentum, *quod præter consuetudinem offertur,* 10 *vtputa si videatur terra ardere, vel cœlũ, vel mare:* Portentum, *quod porrò & diutius manet, futurumq; postmodum aliquid significat:* Monstrum *est contra naturam, vt est Minotaurus:* Prodigium, *quod mores faciunt, per quod detrimẽtum expectatur. Itaq; qui* prodigia *faciunt,* prodigi *vocantur. In* ostento *raritas administrationem facit. In* monstro *rectus ordo naturæ vertitur. In* portento *differtur euentus. In* prodigio *detrimentum significatur.*

Turbam *angustus locus facit:* Frequentiam *multitudo.* 20

Qui putant, *omni genere errant: qui* suspicantur, *aliquo modo præuident.*

Frater *aut ex alia matre, aut ex alio patre potest esse.*

Germanus *ex ijsdem parentibus fit necesse est.*

Sermo *omnium gentium est:* Loquela *cuiusq; gentis dialectus propria.*

Comes *iter facit:* Assecla *sequitur potentiorem:* Sodalis *adolescentiæ nomen est:* Cliens *implorat opẽ & fidem. Ita* comes *tutus,* assecla *officiosus,* sodalis *amicus,* cliens *submissus.* 30

Causa *docet factum:* Ratio *soluit obscura.*

Nomen *proprium indicat:* Vocabulum *diffundit significationem.*

Horret *corpus:* Trepidat *motus animi.*

Quærimus *disciplinam:* Inquirimus, *de quo dubitamus.* Desideramus, *vel, quod diligimus, vel, quod amisimus.*

Temerarius, *qui sine respectu salutis obijcit se periculis:* Audax *sine ratione impetum facit. Ergo* audax *non prouidet,* temerarius *non timet.*

Longum *prouerbiū est, itaq; verbū illi opponitur:* Longinquum *itineris est.*

Felix *ita natus est:* Fortunatus *cum opibus nomē accipit. Ita* felix *naturæ bono fruitur:* Fortunatus *cōmodo temporis.*

Aestas *est pars anni* Aestus *calor tēporis.* Aestus *à nimio calore nomen accipit:* Aestas *nomen non amittit, etiamsi temperata est.*

Citius *præuerbiū qualitatis prælatiuæ, simile cognomini.* † *Pro maturius est etiam significantiā habens. Vt, Iam fessi ante tempus citius, vt loquantur: nō ostensio qualitatis nec certi temporis: At* celeritas *sui temporis est perfecta.*

Simul *locum demonstrat:* Vnà *congregationem.*

Cominus & Eminus *de iaculis, quòd illud à manibus non recedit, hoc è manibus emittitur.*

Parsi *semel:* Peperci *sæpius.*

Dicimus, *quod volumus:* Loquimur *inuicem:* Narramus, *quod ignoratur.*

Vultus *propriè hominis:* Os *omniū:* Facies *pluriū.*

* Memoriosus *habet ad dicta factaq; referenda memoriam:* Memor, *beneficij memoriam vel iniuriæ refert. Ita* memoriosè *qui facit, ostendit in omni re naturæ bonum:* Memoriter *gratum vel fortē ex eo ostendit, quòd vel retribuit beneficiū gratè, aut iniuriam vindicat fortiter.*

Ordinatio *simplex est:* Dispositio *vaga.*

Consideratius *prouerbium ex cognomine:* Considerantius *ex participio.*

Dedicatur *deo:* Consecratur, *quasi sanctum constituitur. hoc est,* Dedicatur *deo, quod illi debetur:* Consecratur, *quod prophanum sit.*

Quatenus, *qua fine:* Quatinus, *quoniam.*

Voluntas *facto gaudet:* Voluptas *fieri cupit.*

Nouissimum *ordinis:* Vltimum *orbis.*

Furtim *cùm incipit:* Furaciter *quasi artificiosè, à consuetudine inuolandi:* Furtiuè *quod iam ablatum. Ergo* Furtim & furaciter *furax,* furtiuè *locus facit.*

Imum *summo respōdet:* Infimum, *vt infra humū.*

Cōmodat *mutuā pecuniam:* Accōmodat, *aptat.*

Fulget *natura, vt ignis, sol:* Splendet *artificio, vt aurum, argentum.*

Meret *precium:* Meretur *graciam. Itaq; illud vectigale, hoc honorarium est.*

Pedale *mensura est pedis:* Pedule *verò sub pedibus præstat vtilitatem.*

Araneum, *quod textum est:* Aranea, *quæ texit.*

Opinio *hominem suspectum facit:* Fama *vel commendat, vel destruit:* † Opinio *ostendit:* Fama *indicat:* Rumor *tumultuatur.*

Querimonia *certæ rei est:* Querela *superuacua est. Itaq; prior grauitatis est, posterior leuitatis.*

Trāsfuga *suos relinquit, et ad alios venit:* Perfuga *supplex est. Ergo* trāsfuga *vt adiuuetur, fit* perfuga.

Hunc & Istum *in proximo notant:* Illum, *ostendit quidem longè stantē, sed in cōspectu:* Eū, *absentē refert.*

Glorius, *vnius est gloriæ:* Gloriator, *nō habet causam gloriandi, sed tamen gloriatur,* Gloriosus *pluribus de causis cogitur.*

Adrogat *aliquid sibi, etiamsi non meruit:* Abrogat, *qui alij aufert, vel qui legem tollit.*

Cōtinuè, *assiduè:* Cōtinuatè, *sine intermissione.*

Externus *est exteræ gentis:* Alienus, *non loco, sed re differt:* Extraneus, *qui extra eandem ianuam est:* Extrarius, *qui extra eandem aream.*

Lucidum *est, quod aperto cœlo lumen accipit:* Luminosum, *quod multis foraminibus illuminatur.*

Expertus *est aliquid, aut in bona parte, aut in mala:* Experrectus *de somno.* 10

Delubrum, *in quo homines pericula sua diluunt: ponunt enim vel pileum, vel scutū, vel alia suscepta votis:* Sacellum, *paruulum ædificium dijs consecratū:* Templum, *in loco augurato:* Lucus, *locus fulmine ictus, & arborum spissitate tectus:* Fanum, *Fauno consecratum: vnde* Fauni *appellabantur prius, & illi, qui vagabātur Fanatici.* Bidental, *locus fulmine tactus, & expiatus oue:* bidentes *enim oues appellantur.*

Interficere & perimere *prisca sunt:* Occidere, *ob cædem dictum est:* Iugulare, *ob iugulum:* Necare, *à nece:* Interficere, *à facto.* Perimere *ab emtione, quasi iure tollere.* 20

Virtus *hominis summum bonum est, quæ & in oratione & in cursu potest videri:* Fortitudo *vis corporis, ad sustinendos labores:* Vigor, *animi habet elationem:* Velocitas, *corporalis celeritas, quasi velox & cita:* Vehementia *à vi, id est, impetu mentis.*

Facultas *locupletis:* Facilitas *artificis est. Itaq; diues* facultatem *habet multā vel emendi, vel redimendi: Artifex opera perficiendi* facilitatem. 30

Silet, *cuius loquentis sermo cōprimitur, ab ipsa significatione literæ S:* Tacet, *qui ne loqui quidem cœpit.*

Ignoscit, *qui dissimulat se nosse, quod comperit, & ita silentio peccata impunita dimittit:* Concedit, *qui omnia peccata condonat.*

Habere *potest etiā fur & nequam:* Possidet *nemo, nisi qui rei aut relictæ, aut donatæ, aut emtæ dominus est. Ita in* habente *onus, in* possidente *ius est.*

Munus, *quod amicus, vel cliens, vel libertus officij causa mittunt, vel munus gladiatorium:* Donū, *quod dijs datur: Inde, vbi* dona *ponuntur,* donariū *appellatur. Possunt & illa nihilominus* dona *dici, quæ donant pauperibus diuites vel potētes: illud quoq;* donū *putandū est, quod militib. donatur in castris, vt corona vallaris.* 40

Noxa *pœna est:* Noxia *culpa.*

Sciens, *qui scit:* Scitus, *qui scitur, vel festiuus.*

Animantia *animus facit:* Animalia *animā habēt.*

Visum *semel:* Visitatum *sæpius esse scito.*

Abspulsus *est ab aliquo pulsus:* Repulsus, *retrò pulsus.* 50

Metus, *motus est animi:* Timor, *quasi tumor:* Formido *fert interdum rationem:* Pauor *puerilis est.*

Reperimus *nostra,* Inuenimus *aliena.*

Videte *imperatiuum:* Videtote, *mandatiuum.*

Proprium, *cuiusq; suum:* Priuatū, *non publicum.*

Onus *vehiculorum et maius est:* Sarcina *hominū.*

Sumimus, *quæ posita sunt:* Accipimus, *quæ porriguntur.*

Locuples *à copia locorum:* Diues, *quia diuidendi facultatem habet:* Opulentus *ab opibus:* Potens, *qui, quod vult, potest:* Fortunatus, *cui forte aliquid contingit:* Beatus, *qui apud Græcos* μακάριος *est:* Pecuniosus,

sus, *qui habet pecuniam vel pecora.*

Grande, *incremento* : Magnum, *amplitudine*: Immane, *præcipuæ amplitudinis.*

Poeticè *est rei, vt historicè* : Poesis, *operum contextus*: Poëma, *certis pedibus & legitimis numeris inclusa materia*: Poeticum *in poeta vtile est.*

Homonymia, *vna voce multa significat*: Synonymia *multis vocibus idem testatur.*

Clupeum *armorum*: Clypeum *imaginis.*

Paruum *in tempore*: Breue *in spacio*: Exiguum *in corpore infantis*: Pusillum *in corpore pumilionis.*

Inuolat, *qui in die venit*: Surripit *clàm, id est, furtiuè.*

Species *diuisio est generis*: Specialitas *ficta est ab Antonio [Guiphone] Grammatico*: Specietas *qualitatis.*

Prouerbium *est euphonon*: Aduerbium *vitiosum & fictum, tamen in vsum nunc est receptum.*

Compendium *vtiq; ad pondus pertinet*: Dispendium *detexitur in ponderibus*: Damnum *dat omnibus*: Detrimentum, *vsu tritum*: Iactura, *quod iacitur ex onere nauis.*

Aeger *animo*: Aegrotus *corpore.*

Altitudo *incrementum est corporis*: Alimentum *incrementum infantis*: Alimonia *deriuatiuum ab alendo, quasi particula animi.*

Aequalis *alterius staturæ par*: Aequabile, *quod æquari potest.*

Inscius *aliquid nescit*: Nescius *nil nouit*: *alter in parte errat, alter in toto.*

Glacies *est, quæ ex coitu aquæ cōstagnat*: Nix *ventorum ritu cadit.*

Contrarium *negotium*: Aduersarius *homo.*

Gallus *natione*: Gallicus *ex Gallia.*

Acuere & Exacuere, *præpositione distinguuntur.*

Incertum, *nec tempus, nec numerum recipit*: Dubium *à duobus incipit.*

Ambulare *incipiunt infantes*: Inambulant *homines.*

Modulari *est, carminis modos facere*: Moderari *est, modum imponere.*

Barbara locutio *propriè peregrina est*: Barbarismus *fit etiam in sermonis Latini locutione.*

Cadit *etiam in plano*: Decidit *ex alto.*

Subsidium, *quod subest deficientibus*: Præsidium *imponitur*: Auxilium *repentinum est. Ita* Subsidium *ad secundos casus præparatur*: Præsidium *ad custodiam collocatur*: Auxilium, *vt prosit, ex insperato venit.*

Distrahere *à trahendo*: Deducere *à ducendo*: Diuellere *à vellendo.*

Corruptela *ipsa res est*: Corruptio, *corrumpentis administratio.*

Cœrulus *naturæ color est*: Cœruleus *naturā fingit. Ita alterum est, alterum fit.*

Qui properat, *appàret non esse fessus*: *Qui* festinat, *videtur esse defatigatus.*

Polimus *rudia*: Nouamus *vetera.*

Nobile *nobilitate rerū*: Generosus, *qui Græcè γενναῖος appellatur. Ita alter ex re, alter ex generatione est.*

Natio *solum patrium quærit*: Gens *seriem maiorū.*

Præparare *prius*: Comparare, *vndiq; parare.*

Gutta *manat*: Stilla *cadit.*

Conuenit *in vnum*: Coit *in multos.*

Causa *est, de qua agitur*: Patrocinium, *quod accommodatur*: Oratio, *quæ loquitur.*

Superbia *est, à superhabendo*: Arrogantia *etiam in pauperem cadit.*

Scrutatur *in te ille, qui intercipit aliqua secreta*: Quærere *duo significat, vel quod abest, vel quod ad patrimonium pertinet.*

Innuit *vel capite, vel supercilio*: Annuit *ad id, quod dictum vel factum est.*

Gnatus *filius*: Natus *pullus.*

Qui insimulat, *vel arguit, vel fingit*: *Qui* simulat, *probare vult, quod non est.*

Bellum *etiam sine prælio est, cùm indicitur*: Prælium *ipsa pugna.*

Diligentia *à deligendo singula, huic negligentia opponitur, nec recipit errorem*: Cura *animi est, quæ anxium facit hominem, & tàm honestæ quàm inhonestæ rei est.*

Regium, *quod regis*: Regale, *quod rege dignum est.*

Erraticus *& potest errare, & solet*: Erratitius *animus est, qui solet errare, & desinit*: Erratio *enim animi est repentina commotio.*

Error *est rei vicium, vt amor, dolor*: Erratio *incertæ viæ.*

Erratrix, *per se rapta est, vt venatrix*: Erratica, *vt hedera, vitis.*

Notat *vel locum quis, vel personam, vel noxiam*: Annotat, *qui notæ quid adijcit.*

Salubre *ad locum refertur, & ad cibum*: Salutare *consilium est. Ita* Salubre *non nocet*: Salutare *prodest consilio.*

Committimus *consilia*: Credimus *pecuniam.*

Sub, *nonnunquam pro clàm ponitur. Vt, Subripuit, clàm rapuit: aut ferè notat aliquid subditum*: In, *aut intus significat, aut minus, aut valde, & in compositione pro non ponitur, vt, indoctus.*

Claritas *tā luminis, quàm perspicuitatis*: Claritudo *generis. Prior itaq; splēdoris, posterior nobilitatis est.*

Vicinia *vicorum coniunctio*: Vicinitas *hominum conuersatio est.*

Communitas *est communicandi voluntas*: Communio, *vndiq; munitio.*

Fultio, *dùm fit*: Fultura, *cùm facta est.*

Ieiunium, *dies est*: Ieiunitas, *cibi abstinentia.*

Elinguis, *habet linguam, sed vsu eius caret*: Elinguatus *amisit.*

Suspicax *arguit*: Suspiciosus *recipit.*

Restiarius, *qui facit*: Restio, *qui vendit.*

Austerus *Græca consuetudine*: Seuerus, *à Sæuo.*

Eloquentia *perfecta vis orationis*: Eloquium, *pars supposita commodè eloquendi.*

Seruitus *est sub domino*: *Serui patientia* Seruitium *facit.*

Vituperatio *viciū parit*: Culpatio *à culpa incipit.*

Nominatio *nominat, quem appellat*: Appellatio *appellantis vox est, in ministerio, & Appellat ad potentiorem propter iniuriam, vt cùm inuocat auxilium magistratus, vel cum pecuniam reposcit.*

Treis *in accusatiuo casu*: Tres *in nominatiuo & vocatiuo.*

Necessitudo *vel sanguinis, vel meritorum, cũ præceptoribus, cũ amicis.* Necessitas *immutabilis res est, vt mori necessitatis est.*

Serum *ad negotium pertinet:* Serò *ad tempus.*

Decus *est instrumentum cuiusq;* : Gloria, *quasi bonis merces.*

Honor *dignitatis consummatio, vel priuatim, vel publicè:* Laus *secunda existimatio rectè factorum.*

Familiare *ad dominum non refertur, cùm amici familiares sint:* Familiarium, *quod seruo competit, vt sagum, gladius.*

Infector *colorem mutat:* Offector *officio obest.*

Certum *recipit præpositionem, & fit incertum, certumq; vel pondus vel rei precium:* Verum *opponitur falso.*

Figura *artis est opus:* Forma *naturæ bonum, vndè etiam* formosus *dicitur.*

Ignominia *imponitur ab eo, qui potest animaduersione notare:* Infamia *ex multorum sermone nascitur.*

Nullus *est tam in re, quàm in persona:* Nemo *in persona dicitur, vt, nemo homo.*

Iratus *ex offensa est:* Iracundus *natura.*

Periculum *contra quamuis rem timetur:* Pernicies, *contra necem.*

Omnes *nullum excipit, vt omnes homines, ita & res:* Cuncti *in personarum numero nominantur, prisco dicti verbo:* Vniuersi, *in vnam sententiam conuersi, dicendi quid, siue faciendi.*

Feroces *animo:* Feri *leones cæteriq; similes.*

Aufert, *qui dedit:* Adimit *imperio coactus:* Eripit, *qui plus valet. Itaq;* auferre *possumus,* adimere *iubemur,* eripere *valemus.*

Studium *animi est:* Disciplina *artis.*

Inchoat, *qui incertum facit:* Incipit, *cuius exitum sperat,*

Bonus *opponitur malo, qui alij vsu:* Commodus *alijs necessario vtiq; prodest.*

Decens *in gestu est, & motu corporis:* Formosus *ab excellenti specie dicitur.*

Decor *communis est omnium, & is facit decētiam speciei:* Species *propria est cuiusq;. Itaq;* Decor *in habitu est.* Species *in membris.*

Lis *nascitur: Pertinacia efficit* controuersiam. *Et* litigant *homines: res in* controuersiam *deducitur. Ita* controuersia *partis est,* Lis *summæ.*

Rixa *sine armis est, & habet defensionem:* Pugna *legem habet vel naturalem, vel moralem: Palæstrans enim vel exhibet virtutem, vel armis per summa vitæ pericula dimicat.*

Occultè *latent:* Clàm *cælant. Alteri non prodere, alteri cælare habitui naturali inest.*

Nauus *à præcipuo nauis cursu dicitur, vel alterius causa nātus, qui studet per officium suum, et recipit comparationem superlationemq;, quia cognomen est. Ita* nauus *operam nauat alteri:* Celer, *vt suam rem, ita alterius quoq; celeriter perficit.*

Agilem *actio facit:* Strenuum *motus:* Fortem *animus:* Robustum *corpus.*

Contumeliam *inferunt:* Iniuriam *patiuntur homines.*

Spectacula *loca sunt, vnde spectamus:* Spectamenta, *quæ spectantur.*

Pascentia *sunt, quæ ex se pascuntur, vt prata, & pascentia mancipia, quia pascuntur, ideo etiam pastores vocantur:* Pabulantia *verò, quæ ijs vtūtur, vt iumēta.*

Volventia, *quæ volvunt:* Volubilia, *quæ voluuntur.*

Animus *qualitas viventis:* Anima, *causa vitæ.*

Materies *animi est:* Materia *arboris. Et* materies *qualitas ingenij,* Materia *fabris apta.*

Hebescit, *quod natura obstupescit:* Hebetescit, *quod amittit aciem.*

Cedò *sibi poscit, & est immobile:* Dat, *qui non finire facit datum.*

Fidelis *fit:* Fidus *nascitur.*

Laus *facti instrumentum est:* Laudatio *verò est rerum gestarum relatio.*

Ferè *futurum significat:* Aliquando *et* Nonnunquam *quod intermittere non patitur.*

Aptum *loco venit & tempore, quod habet suam materiam:* Vtile *vsus fecit, vt prudētis literæ:* Idoneum, *vt amicum per consilia dicimus, & vt seruum in vsu hominis.*

Saxum *naturale:* Lapis, *qui è saxo cæsus est.*

Certatio *est administrantium:* Certamen *operis.*

Victima *maior est:* Hostia *minor.*

Nonij Marcelli.

CVpido & Amor *idem significare videntur, sed est diuersitas.* Cupido *enim incōsideratæ est necessitatis:* Amor *iudicij. Plaut. Curculione discreuit, & vim eiusdem diuersitatis expreßit, dicens,*

Quod Venus Cupidoq; imperat, suadetq; amor.

Cupidinem *cùm genere fœmineo dicimus, cupiditatem significamus. Virg. lib. 6.*

Quæ lucis miseris tam dira cupido?

Cùm masculino, deum ipsum. Plaut. Mercat.

Cupido quantus es?

Amare *vim habet maiorem:* diligere *autem est leuius amare. Cic. ad Brutum:* Sic igitur facies, & me aut amabis, aut, quo contentus sum, diliges.

Perire *leuior res est, & habet inuentionis spem, & non omnium rerum finem. Plaut. Capt.*

Qui per virtutem peritat, non pol interit.

Alere *est victu temporali vitam sustentare:* Educare *autem ad satietatem perpetuam educere. Accius Andromeda,*

Alui, educaui, id facite gratum vt sit seni.

Tollere *est leuare & erigere:* Auferre, *legatum transferre, Virg. lib. 8.*

Tollite cuncta, inquit, cœptosq; auferte labores.

Horrendum *est tetrum & euitabile. Virg. lib. 3. Aeneid.*

Concilium horrendum.

horridum *plerunq; extans, & prominens. Virg. lib. 4. Aeneid.*

Et glacie riget horrida barba.

Meretrix *honestioris loci est, & quæstus. Nā meretrices à merendo dictæ sunt, quòd copiam sui tātummodo noctu facerent:* Prostibula, *quòd ante stabulum stet, quæstus diurni & nocturni causa. Plaut. in Cistel. manifestißimè discreuit.*

Intro ad bonam meretricem, astat ea in via sola, Prostibula sanè est.

Genitrix *semper, quæ genuerit, nuncupatur:* Mater *verò aliquando pro nutrice ponitur. Virg. lib. 8.*

Geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem.
Plaut. in Menæch.
Ita forma similes pueri, vt mater sua
Non internosse posset, quæ mammam dabat,
Neque adeò mater ipsa, quæ illos pepererat.

Pudet *verecundiæ est:* Piget *pœnitentiæ. Plaut in Pseud.*
Nimirum id quod pudet,
Facilius fertur, quàm illud quod piget.

Osculum *ab ore:* Suauium *à suauitate dicitur. Varro de vita pop. Romani:* Ideoque hoc ab ore dicitur osculum, nō à suauitate, vnde & suauium, quod simile sit suauitati.

Sacrificare *est, veniam petere:* Litare *est propitiare, & votum impetrare. Virg. lib. 4. Aen.*
Tu modò posce deos veniam, sacrisq; litatis,
id est, impetratis.

Expleri *est tantummodo plenum esse:* Satiari *suprà modum, & abundantiam. M. Tull. de repub. lib. 6.* Graues enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt atque imperant: quæ, quia expleri nec satiari vllo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos qui illecebris suis incenduntur.

Arcus *omnis suspensus fornix appellatur:* Arquus *non nisi qui in cœlo apparet, quem Irin poetæ dixerunt. Vnde &* Arquati *dicuntur, quibus color & oculi virent, quasi in arqui similitudinem. Lucret. lib. 6.*
Tum color in nigris extabat nubibus arqui.

Fors *est casus temporalis:* Fortuna *dea. Terent. in Phor.*
O fortuna, ò fors fortuna: quantis commoditatibus,
Quàm subitò hero meo Antiphoni ope uestra onerastis hunc diem?

Ferus *est sæuus:* Ferox *est fortis. Virg. 2. Aen.*
Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. Idem lib. 4.
Et frena ferox spumantia mandit.

Antiquum *significat vetus. Virg. liq. 2. Georg.*
Antiquasq; domos auium.

Antiquior, *melior. M. Tull. de repub. lib. 1.* Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm si quis (vt aiunt) cura-uerit, maior ei profectò, quàm parenti debetur gratia.

Faustum *quasi à fauendo dictum, ac per hoc prosperum & propitium. Vndè contrà* Infaustum, *minax & inprosperum, Terent.*
O faustum & felicem hunc diem.

Cuius *ad personam refertur hominis:* Cuiatis, *vndè significat. Accius Telepho,*
Qui neque cuiatis esset unquam potuimus
Multa rogitantes scire

Animus *est, quo sapimus:* Anima, *qua viuimus. Accius Epigono.*
Sapimus animo, fruimur anima: sine animo
anima est debilis.

Vultus *est voluntas, quæ pro motu animi in facie ostenditur:* Facies, *ipsa oris species. Sall. in Catil.* Prorsus in facie vultuq; verecundia inerat.

Sebum *fit ex adipe ruminantium.* †

Mussare *hominum fit occultè et pressa voce loquentium, quod celatum velint. Virg. lib. 10.*
Se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.

Murmurare *maioris soni est, proximi ad tumultum. Verg. Georg. lib. 1.*
Et resonantis longè
Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.

Priores *comparatiui sunt gradus:* Primores *summæ quæque res. Cicero Orat.* Quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

Poesis *est textus scriptorum:* Poema *inuentio parua, quæ paucis verbis expeditur.* Poesis *opus totum, totaq; illa summa est vna θέσις, vt Annales Ennij:* Poema *est λέξις ἔνρυθμος, id est, verba plura modicè in quandam coniecta formam: Itaque etiam distichon epigrammation vocant poema:*
* Poesis *est perpetuum argumentum ἔνρυθμον, vt Ilias Homeri, & Annales Ennij.* Poetice *est ars earum rerum.*

Doctum & Peritum *cùm simile videatur, à M. Tull. discretum est, vt sit* Peritum *plus, quàm quod* Doctum, *de Off. lib. 3.* Itaque cùm sint docti, à peritis desistunt facilè sententia.

Vrbs *est ædificia:* Ciuitas *incolæ.*

Cogitare *est dubitare:* Deliberare, *confirmare. Turpilius Philopatro,*
Certum ac deliberatum est, me illis obsequi.

Scius *secum,* Conscius *cum alio scius est: licet conscium indifferenter legerimus.*

Auspicium, *auium inspectio, & quæ ex volatu earum significetur & vocibus:* Augurium *autem rerum omnium coniecturas prudenter et diligenter amplectitur.*

Monstra & Ostenta *similiter intelliguntur, quòd imminentia monstrent & ostendant:* Omen *verò votum est mentis & vocis: Vndè sacrificantibus dicitur,* bona omina habere, *id est, vt circumstantes et mente recta velint, & bona oribus proferant:* Portentum *non solùm quòd portendat, sed etiam quòd iam appartet, & faciat ex his significationibus, quæ in auspicijs & augurijs, & extispitijs ostenduntur:* Prodigium *autem semper pessimum est, dictum quasi porrò adigendum. Virg. Aen. lib. 3.*
Sola nouum, dictuq; nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denunciat iras.

Iniuria à Contumelia *hoc distat:* Iniuria *enim leuior res est. Pacuuius Peribœa,*
Patior facilè iniuriam, si est uacua à contumelia.

Fulmen *telum ipsum, quod iacitur. Vt Virg. Georg. lib. 1.*
Ipse pater medio nimborum, in nocte corusca,
Fulmina molitur dextra.

Fulgur, *ignis, qui choruscat: Vndè &* fulgetræ *dicuntur, &* Fulgor. Fulguritum *dicitur fulgure tactum, vel exustum.*

Iurgium *leuior res est: siquidem inter beneuolos, aut propinquos dissensio vel concertatio* iurgium *dicitur: Inter inimicos dissensio,* Lis *appellatur. M. Tull. de repub. lib. 4.* Admiror nec rerum solùm, sed verborum etiam elegantiam. Si iurgant, inquit, beneuolorum concertatio non lis, inimicorum iurgium dicitur.

Merx *est species ipsa:* Mercatura *actus ipse, vel lucrum de merce:* Mercatus *autem locus, in quo agitur mercatura.*

Superstitionis & Religionis *distantiam manifestissimè discernit M. Tul. de natura deorum lib. 2.*

Non enim philosophi solùm, verumetiam maiores nostri superstitionem à religione separarũt. Nam qui tota die precabantur & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen patuit postea latius. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent, & tãquam relegerent, dicti sunt religiosi, à relegendo. *Sed verè superstitiosi proprietatem ex hoc habet, quòd præ cultura deorum supersedeant cætera, id est, negligant. Itidem & religiosi, quasi religosi, omnium cæterorum sacrificijs seruiant.*

Peius *à malo, quod in vsu est, & creberrimè frequentatur*: Deterius *verò à bono, vt minoris sit meriti, quàm id quod placet. Virg. Georg. lib.* 4.

> *Deterior qui visus eum ne prodigus obsit*
> *Dede neci. Idem lib.* 8. *Æn.*
> *Deterior donec paulatim ac decolor ætas.*

Hæc enim melioribus comparata sunt.

Circus *est planicies rotunda, vt circuitus*: Globus *soliditas vndiq; versum rotunda, vt est sphæra, & stamínum glomer. M. Tul. de Natura deorum lib.* 2. Cumq; duæ formæ præstantissimæ sint: ex solidis, globus (sic enim sphærã interpretari placet) ex planis autem, aut est circus, aut orbis.

Manubias à Præda *hoc distare veteres existimarunt, vt sit* Præda, *corpora ipsarum rerum, quæ capiuntur*: Manubiæ *verò pecuniæ ex præda vẽdita redactæ, & sic apud plurimos.*

Peruicacia *est interdum bonarum rerum perseuerantia*: Pertinacia *semper malarum. Acc. Myrmidonibus.*

> *Tu pertinaciam esse Archiloche hanc prædicas,*
> *Ego peruicaciam aio, & me vti volo.*
> *Nam peruicacem dicis me esse, & vincere.*
> *Perfacile patior, pertinacem nil moror,*
> *Hæc fortes sequitur, illam indocti possident.*
> *Tu addis quod vicio est, demis, quod laudi datur.*

Sensus *sunt, qui sentiunt*: Sensa, *quæ sentiuntur. Cic. de Orat.* Et quod exprimere dicendo sensa possumus, nam primùm manifestum est, & sapere nos cùm incitatio sit vel sensus.

Iuuentus, iuuenes: Iuuenta, *ætas ipsa*: Iuuenilitas, *quod* ὁμηλικίαν *vel* ἥβην *vocant Græci.* [Iuuentas *dea*, ἥβη. *Cic. in Bruto.* Ludis Iuuentas. *Et Liuius lib.* 5. Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrũ nostrorum moueri se non sunt passi,]

Morosa *est contrarijs peruersisq; moribus. Afranius Vopisco,*

> *Dum morigeram me, dum morosam præbeo.*

Vegetum *est incolume*: Vigens, *forte. Nam* Vegetum *corporis*: Vigens *etiam animi possumus dicere.*

Profesti *dies sunt, à festiuitate vacui. Afran. Priuigno,*

> *Quæ festiuo nos facere solemus die,*
> *Quotidiano opere, promisces omnia,*
> *Et qua profesto concelebras die focum.*

Quærere & requirere *hoc differunt, quoniã* Requirere *est diu quærere. Afra Fratrijs.*

> *Proin tu, dum quæram, ne requiram te vide.*

Specula *despicientiam significat. Virg. lib.* 10.

> *Leo, specula cùm vidit ab alta*
> *Stare procul campis meditantem prælia taurum.*

Speculum, *quo imago redditur. M. Tull. in Clodiũ & Curionem*, Sed credo postquàm tibi speculum allatum est, longè te à pulchris abesse sensisti.

Profiteri *voluntatis est*: Confiteri *necessitatis & coactus, quod ita positum sæpius legimus. Cic. pro Manilio*, Hîc ego non solùm confiteor, verùmetiam profiteor. *Honestius profiteri, quàm confiteri.*

Vlcus *tecta & clausa est malignitas. Virg. Georg. lib.* 3.

> *Quàm si quis ferro potuit rescindere summum*
> *Vlceris os, alitur vicium, viuitq; tegendo.*

Vulnus *hians & patens. Idem lib.* 9.

> *Produxi, pressiue oculos, aut vulnera laui*
> *Veste tegens.*

Quartùm & Quartò *prudentes differre dixerũt. Varro Disciplinarum* 5: Aliud est quartò prętorem fieri, aliud quartùm. *Et* Quartùm *locum significat, & tres antè factos*: Quartò *tempus signat, & ter ante factum.*

Turpe & Fœdum *quam habeant distantiam, manifestum est, nam* Turpe *leuior res est. M. Tul. de Offic.* Luxuria verò cùm omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est,

Formæ & Figuræ *quæ sit differentia, M. Tullius manifestator est. Nã* formã *integritatẽ speciei esse voluit*: Figuram, *formã nostram. M. Tul. de offic. lib.* 1. Principiò corporis nostri magnã natura ipsa videtur habuisse rationem, quę formam nostram reliquamq; figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu.

Dignitatem & Venustatem *discernere voluit M. Tul. vt* Dignitas *viris*: Venustas *fœminis sit attribuenda, de Offic. lib.* 1. Venustatem muliebrem dicere debemus, dignitatem virilem.

Monstra & Ostenta *sunt monita deorum. Virg. lib.* 3.

> *primumq; parenti*
> *Monstra deûm refero.*

Prodigia, *deorum minæ vel iræ.*

> *Idem lib.* 3.
> *Sola nouum, dictuq; nefas Harpyia Celæno*
> *Prodigium canit.*

Portenta, Ostenta, *quæ aliquid imminere significant. Lucil. lib.* 25. Nisi portenta anguesq; volucres ac pinnatos, scribitis.

Celare *est tegere & abscondere. Terent. in And.*

> *Bene dissimulatum amorem & celatum indicans.*

Cælare, *insculpere. Virg. Æneid. lib.* 1.

> *cælataq; in auro.*
> *Fortia facta patrum.*

Ignoscere & Concedere *quemadmodum inter se distent, aperit M. Tul. ad Cæsarem Iuniorem lib.* 1. Quòd mihi & Philippo vacationẽ das, bis gaudeo: nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.

Contemnere & Despicere *eo distant, quòd Despicere grauius, quàm Contemnere. M. Tul. de Senectute*, Contemni se putant, despici, illudi.

Cupiditas & Cupido *diuersa sunt: nam Cupiditas leuior est. Lucil. lib.* 23. Cupiditas ex homine, Cupido ex stulto nunquam tollitur: quòd cupiditas pars quædam sit temperatior, defluens ex cupidine.

Imitatio *simplex est, & liuorem atque inuidiam nõ admittit.*

admittit. Aemulatio *autem habet quidem imitandi studium, sed cum malitiæ operatione. M. Tul. in Cæsarianis.* Quasi quodam æmulo atque imitatore studiorum & laborum meorum & comite abstracto.

Probatum & Spectatum, *hoc vis maioris est. Lucil. lib. 26.* Tuam probatam mihi, & spectatam maximè adolescentiam.

Bellum & Prælium *hoc differunt, quòd* prælia *partes sunt belli, hoc est, in bello congreßiones. Lucil. lib. 26.* Vt populus Rom. victus vi, & superatus prælijs sæpe est multis, bello verò nunquam, in quo sunt omnia.

Inter Cauere & Vitare, *Lucilius esse distantiam voluit lib. 26. & esse plus* Vitare. Quid tibi cauendum censes, quid vitandum maximè?

Vetustiscere & Veterascere *quid intersit, Nigidius (Figulus) commentator Grammaticus lib. 10. desplanauit,* Dicemus quæ vetustate deteriora fiunt vetustiscere: inueterascere, quæ meliora.

Nocens à Nefario, & Impio *distare vti* Nocens *leuius vitari poßit. M. Tul. de Offic. lib. 2. voluit,* Nec tamen vt hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocenté aliquando & nefarium impiumque defendere.

Innuere *est facie significare. Ter. in Adelph.*

Non innueram, verùm in istam partem potius peccare tamen.

Annuere, *concedere. Virg. lib. 10.*

Annuit his Iuno.

Flagrare *est incedi & ardere,* Fragrare *verò olere, & in plurimis inuenitur ista discretio.*

Noxa *est peccatum leue. Virgil. Aen. lib. 1.*

Vnius ob noxam & furias.

Noxia, *nocentia. Idem lib. 8.*

iræq; & crimina noxia cordi.

Plus à Multo *vetustas voluit discrepare, & potest videri hanc habere posse distantiam, vt sit* Multum à *plurimo minus, ac non supra modum.* Plus, *sicut in plærisq;, quod maioris modi est quàm necessarium est, atq; ideo M. Tul. discreuit Epist. ad Catonem,* Nec iccirco mihi desiderandam esse dignitatē meam, quòd eam multi impugnarint, sed eò magis recolendam, quòd plures desiderarint.

Inter Speratam, & Dictam, & Pactā, & Sponsam *hoc interest, quòd virgo priusquàm petatur,* Sperata *dicitur. Plaut. in Amph.*

Amphitruo vxorem salutat lætus, speratam suam.

Dehinc Promissa, *vel* Pacta, *vel* Sponsa *dici potest. Virgil. Aeneid. lib. 2.*

cui paruus Iulus.

Cui pater, & coniunx, quondam tua dicta relinquor?

Et idem in alio loco.

Et gremijs abducere pactas.

Mutuum *sine vsuris:* Fœnus *cum vsuris sumitur, & est accepti fætus. Vnde &* Fœnus *dictum est, vt Græcè* τόκος, *quasi partus mutui sumpti. Plaut. in Asin.*

Si mutuò non potero, certum est sumam fænore.

Vndè honestius mutuum *est, quod sub amico affectu fiat meum tuum, vsu temporis necessarij.*

Nutare *capitis,* Annuere *vel* Innuere *narium vel labiorum:* Nictare *oculorum significantiam esse decreuerunt veteres. Plaut. in Asin.*

Nec vlla vlli homini nutet, nictet, annuat.

Simulare *est fingere scire, quæ nescias:* Dissimulare, *fingere nescire, quæ scias.*

Castitas & Pudicitia *paria deputantur, cùm sit* Pudicitia *ab iniuria turpium libidinum libera:* Castitas *& ab his continens, & remota: præterea & religiosa mundicia & puritas. Virg. lib. 7.*

Præterea castis adolet dum altaria tedis.

Atq; ideo plus est Castitas à Pudicitia, *quòd par sit cum alijs cæteris* castitas.

Alere & Pascere *hac distant auctoritate: vt sit* Alere *sufficiendi generis curam habere,* Pascere, *natos cibo saginare. Varro* γεροντοδιδάσκαλος, Vbi prægrages pascuntur pauonum greges.

Ora & Oræ *licet paria esse videantur, tamen, vt genere, ita intellectu distant. Nam quoties in his neutrū genus tangitur, vultus vel facies nostra significatur. Virg. lib. 12.*

Ora citatorum dextra detorsit equorum.

Quoties fœmininum, cuiuslibet rei fines. Virg. Aen. lib. 1.

Exire, locosq;

Explorare nouos, quas vento accesserit oras.

Inter Extinguere & Opprimere *interesse Cicero voluit de Amicitia, vt sit maius* Opprimere, *quàm* Extinguere. Quam obrem *inquit,* primùm danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale quid euenerit, vt extinctæ potius amicitiæ, quàm oppressæ videantur. *Quasi quod* Extinguitur, *poßit renouari: quod* opprimitur, *non queat.*

Morbum à Vicio *prudentia veterum sic voluit separari, vt sit* Morbus *cum accessu vtiq; aut temporis, aut contagij:* Vicium *perpetua & insanabilis atque irreuocabilis causa.*

Meminisse, & In memoriam redigere *hoc differre Aristoteles putat, quòd* διαφέρει μνημονεύειν τῷ μεμνῆσθαι, *& vult* Meminisse *omnium esse animantiū, vt cibi, potionis, somni, voluptatis:* In memoriam reuocare *quod exciderit, nōn nisi homines posse.*

Die quarta, & Die quarto *hoc differre prudentes volunt, (quorum tamen auctoritas in obscuro est) vt sit* Die quarto *temporis præteriti:* Die quarta, *futuri.*

Mentiri & Mendacium dicere, *quemadmodum distent, P. Nigidius studijs bonarum artium præclarißimus, manifestißimè separauit. Qui* mentitur, *ipse nō fallitur, sed alterum fallere conatur. Qui* mendacium dicit, *ipse fallitur. Qui mentitur, fallit, quantum in se est. Vir bonus præstare debet, vt non* mentiatur. *prudens, ne* mendacium dicat: *alterum indicat in homine, alterum non.*

Festinare & properare *veteres voluerunt habere distantiam. Cato oratione quam de suis virtutibus scripsit,* Aliud est properare, aliud festinare. *Qui unū quid maturè trāsigit, is* pperat: *qui multa incipit, neq;*

perficit, is festinat. *Verùm vtrorumque verborum ratio sub hac significantia proxima est veritati, vt sit sæpè animi* properare, *studiosè ad res aliquas contendentis.* festinare *corporis, necessitatibus obsequendi.*

Matronæ & Matrisfamiliâs *dissimilitudinem, hoc modo veteres quidam docti separant, vt sit* Matrona, *quæ peperit semel*: Materfamiliâs, *quæ sæpius: sed hæc definitio videtur absurda. Ad hæc fidelius locupletiores*, Matronam, *quæ in matrimonio sit mariti, etiam ante susceptos liberos dictam, meliore tamen matris futuræ spe, M. Tullius nomine nuncupatam*: Matrem *verò* familiâs, *quæ in familia mancipioq; sit patrisfamiliæ, etsi in mariti matrimonio esset.*

Auarum *semper in reprehensione est*: Auidum *autem ab auendo, quod est etiam honestè cupiendo, & ab electione intelligi potest, ac per hoc aliquando malis, aliquando bonis adiungitur causis. Virgil. libro 2. Georg.*

Pascuntur oues, auidæq; iuuencæ.

Audentia *fortitudinis sit*: Audacia *temeritatis. Sallust.* Audacia pro muro habetur. *Virg. lib. 6.*

In casus omnes. audentior ito, *Ibidem.*

Aude hospes contemnere opes.

quòd humanitatis sit potius, quàm temeritatis.

Prospicere & Respicere *distant, vt aduorsum videre*, Prospicere *rectè dicatur*: Respicere, *quasi retrò aspicere. Varro Manio*: Sedens altus alieno sumptu, neque pôst respiciens, neque antè prospiciens.

Furorem ab Insania *distare. Cic. Tusc. lib. 3. ostendit.* Itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit. Insaniam enim censuerunt inconstantiam, Insanitatem sanitate vacantem: posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vsitatum: Furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cæcitatē: quod cùm maius esse videatur, quàm insania: tamen eiusmodi est, vt furor in sapientē cadere possit, insania non possit.

Confidentiæ Fidentiæ *discretionem pandit M. Tusc. lib. 3.* Qui fortis est, idē fidens, quoniá confidens mala consuetudine loquentium, in vicio ponitur: ductum verbum à confidendo, quod laudis est. Qui autem est confidens, is profectò non extimescit, discrepat enim à timendo fidens.

Inuidia & inuidentia. *Cic. Tusc. lib. 3.* Non dixi in inuidiam, quæ tum est, cùm inuidetur. Ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ.

Aegrotatio & Aegritudo. *Cic. Tusc. lib. 3.* Sed propriè vt Aegrotatio in corpore, sic Aegritudo in animo nomen habet.

Iracundus & Iratus, Ebrius & Ebriosus, Amator & Amans *& alia, quid inter se distent, Cic. discreuit Tusc. libro 4.* Aliud iracundum esse, aliud iratum, vt differt anxietas ab angore: neq; enim omnes anxij, qui anguntur. Inter ebrietatem & ebriositatem interest, vt aliud est amatorem esse, aliud amantem.

Lætari & Gaudere *distant, vt Cic. Tusc. lib. 4.* Atque vt confidere decet, timere nō decet: sic quidem gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causa à gaudio læticiam distinguimus. *Vt autem innuit idem. Cic.* Gaudium in sapiente, in rebus bonis semper est: Læticia etiam in malis & turpibus esse potest.

Pernicitatem & Velocitatem. *Cic. discreuit. Tusc. lib. 5.* Præstant valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisq; sensibus, adde etiam, si lubet, pernicitatem. *Virgil. Georg. lib. 3. hoc sensit.*

Dura iacet pernix instrato saxa cubili.

Vt illud sit celeritatis, hoc patientissimæ fortitudinis.

Metum, Timorem, Formidinem, Pauorem *Cicero discreuit Tuscul. libro 5.* In quem autem metus, in eum formido, timiditas, pauor, ignauia incidit.

Innocens *est non nocens, &* Innocuum *illæsum. Virg. lib. 2.*

Et sedere carinæ Omnes innocuæ.

Legere & Eligere, *non sub eadem significatione intelligi vult Varro de re rustica*, Vua non solùm legitur ad bibendum, sed etiam eligitur ad edendum. *Vt sit* legitur, *colligitur, vt plerunque*: eligitur *verò melior quæq; de plurimis.*

Miserari *est flere & lamentari*: Misereri, *miserationem alienis casibus exhibere, & significatione actiua ad primum affectum, passiua ad secundum.*

Acerosum & Aceratum *vtrunque nouè positum, sed distanti proprietate signatum.* Acerosum *namque panem farre minus purgato, ac sordibus à candido separato dicendum veteres putauerunt. Lucil. libro 25.*

Quæ gallam bibere ac rugis conducere ventris
Farre aceroso olei decumano pane coegit.

Hunc Græci ὑπόπυρον *vocant.* Aceratum *verò est lutum paleis mistum, vt laterarijs vsus est. Lucil. lib. 10.*

Nam laterem qui ducit, habet nil amplius vnquam,
Quàm commune lutum è paleis, cœnumq; acerosum.

Multùm *infinitum est*, Satis *finitum*: *Auaris illud, hoc parcis & se continentibus applicandum est. Lucil. lib. 18.*

Deniq; vti stulto nil sit satis, omnia cum sint.

Omne atque Totum *volunt quidam esse seiunctum, vt* Omni *plus esse* Totum *putent: cùm indiscretè inter auctores frequenter positum legerimus, & vtrunque cum significantia vniuersitatis. Quid? quòd* Totum, *quod plus putatur, non pro cuncto alicubi accipi potest Virg. Georg. lib. 3.*

totas
Aduoluère focis ulmos, igniq; dedère.

Vt sit totas, integras: non omnes, quæ in mundo sunt vlmos.

Eniti, Inniti, Obniti, *cùm ex vno sint intellectu, acceptis tamen præpositionibus fiunt diuersa.* Eniti *enim potest videri aut aliquam gratiam, aut honorem, aut vtilitatem ærumnoso tendere sine labore, quanquam in aliquibus grauius audiatur, vt sint* enixæ, *pariendi labore defunctæ*: Inniti *autem, incumbere, manifestum est. Virg. lib. 6.*

Ille vides pura iuuenis qui innititur hasta.

Obniti *verò est, contra aduersarium obluctari. Virg. 4. Georg.*

Vsqueadeò obnixi non cedere.

Illi

Illix & Illex *hoc discernuntur; ab illiciendo* Illix: Illex *verò à quo lex non seruetur. Plaut. Pœnulo,*

Qui malæ rei ante fuimus Illices.
Idem Persa,
Iniuriæ, illex, labes populi.

hoc est, viuens sine lege, sine iure.

Ergastulum & Ergastulus *vt genere, ita & intellectibus differunt. Nã neutro carceris locus est: masculino, custos loci pœnalis.*

Fremere *est magnum sonare. Virg. Georg. lib. 2.*

Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino.

Frendere *cum gemitu vel iracundia, miserum aut minax sonare. Virg. lib. 3. Aen.*

Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem;
Dentibus infrendens gemitu.

Fora & Fori, *vt genere, ita & intellectibus discernuntur. Neutro loca sunt, quibus ius dicitur: masculino, spacia in nauibus. Vt idem lib. 6.*

Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant
Deturbat, laxatq; foros.

Vel locus apertus ac patens, vndè & gladiatores foros facere dicuntur, cùm longo sectantur circuitu.

Educere *est extra trahere:* Educare, *enutrire, & prouehere. Varro Catone, vel de liberis educandis,* Educit enim obstetrix, educat nutrix, instituit pedagogus, docet magister.

Aborsus *ille dicendus est, qui est in primis mensibus, cùm conceptui exordium factum est:* Abortus *prope tempus pariendi, tunc enim moritur, quod nascitur. In plurimis hoc reconditum inuenimus.*

Agrætij.

Fuerimus *coniunctiuo modo, tempore præterito:* Fuerimus *eodem modo, tempore futuro.*

Cùm diceres, *verbo actiuo, coniunctiuo modo:* Diceris, *verbo passiuo, indicatiuo modo.*

Miramur *opera:* Admiramur *virtutes.*

Labium *superius dicitur:* Labrum *inferius.*

Rostrum *non est, nisi quod incuruum est.*

Exercitus *laboribus:* Exercitatus *studijs.*

Minores *res esse aliquas, aut homines dicimus: nam* minoris *emptum aut æstimatum aliquid rectè dicimus, sicut est.* Pluris, *quod maioris summa taxatur.*

Plures *de multitudine scribimus,* Plures *de comparatiui gradu. Cic.* Vnus plures prædonum duces cepit Seruilius, quàm cæteri. *Positiuum habet* Multi, *superlatiuum* Plurimi.

Cepit, *de capiendo:* Cœpit *de incipiendo.*

Vterq; *venit:* Vtriq; *veniunt. Cic.* Iubeo promi vtrosq;, binos vt habeam.

Comparia *vasa Delphica semper sunt, vndè ipse Cicero dicebat,* Scyphorum paria complura.

Quæritur *de inquirendo:* Queritur *de plorando dicimus: & sit* Quæstus *lucro, &* Questus *lachrimarum.*

Poculum *vas est:* Potio, *quod hauritur. Cic.* Accepto poculo subitò in media potione exclamauit.

Dimidiatum *calicem bibi, non* dimidium *dicere debemus: non enim ipse vas bibis, sed quod intra vas est.*

Olim & Quondam, & aliquando, *tria tempora tenent, præteriti, præsentis, & futuri: affatim inueniuntur exempla. Præsentis demus, quod dificile videtur. Virg.*

Tumidis quod fluctibus olim
Tunditur. Idem.
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.

Cic. Expergiscimi aliquando, & capessite Rempub.

Conscribere *est multa simul scribere:* Exscribere, *quod ab alijs scriptum sit, transferre:* Transcribere, *cùm ius nostrum in alium transit:* Inscribere *accusationis est, vel occasionis:* Adscribere *significationis est:* Describere *dictionis vel ordinationis.*

Extruere, *est in altum struere:* Instruere *aciem vel actionem:* Astruere, *affirmare:* Construere, *struendo coniungere:* Substruere, *est aliqua substernere, superposita re.*

Memini me facere, *dicere debemus, non,* Memini me fecisse: *nam* Memini, *sermo est totus præteriti temporis, qui antè factam rem in præsens reuocat. & si dixeris:* Memini me fecisse, *duo præterita simul iungis. Cic.* Memini Pamphilum Lilybetanum mihi narrare solitum. *Idem infrà,* Respondi Metello vt debui, & memini me dicere. *Terent.*

Ego illam vidi virginem, forma bona,

Memini videre. *Virg.*

memini, fama est obscurior annis,
Aruncos ita ferre senes.

& multis præterea in locis. Neq; inuenitur vbi ab alijs magnis auctoribus Memini *ita positum sit, vt non addatur aut etiam, aut aliquantus sermo, qui præsens tempus restituat, nisi vno loco, & hoc quasi mirabile,*

Namq; sub Oebaliæ memini, me turrib. altis
Corycium vidisse senem.

quod poetæ pro necessitate metri licuit vsurpare.

Instar illius rei *dicere debemus, non* adinstar.

Arbor *omne lignum dicitur:* Arbos *non nisi fructifera.*

Hora *dierum:* Ora *pro finibus.*

Pignera *rerum:* Pignora *filiorum & affectionum.*

Columbæ, *quæ mansuetæ fieri possunt, & domibus assuescere:* Palumbes *feræ, arboribusq; & siluis, saxisq; inhabitantes.*

Veniunt, *qui accedunt:* Væneunt, *qui venduntur.*

Consuescimus *bona:* Insuescimus *mala:* Assuescimus *vtraq;.*

Contingunt *bona:* Accidunt *mala:* Eueniunt *vtraq;.*

Fungi *agere est:* Defungi *est deficere, vel peragere.*

Adolescere *augmenti est:* Inolescere *coagmenti:* Exolescere *vanescentis.*

Auenæ steriles, *germen est:* Habenæ *dicuntur retinacula iumentorum: hoc de habendi potestate, illud de occupandi auiditate dictum.*

Deuncem, *decem vncias:* Diuncem *vndecim.*

Pulchritudo *formæ: in viris* Dignitas: *vndè Cic. pro Cælio.* Quis non posSit huic ætati, atque dignitati, etiãsi sine suspicione, at nõ sine argumento maledicere? *In fœminis autem* Honestas *dicitur: vndè Terent. de horrido & sene Eunucho.*

Illumnè obsecro inhonestum hominem, senem, mulierem?

Formosus verò in luxuriosis, vt
Formosum pastor Corydon ardebat Alexim.
Ipse pronomen dignitatis. Iste abiectionis. *Terent. in And.*
Id isti vituperant factum.
Donum *dantis est:* Munus *accipientis: illud à dando, hoc à muniendo vel à mouendo dicimus.*
Has manus, *huius hominis dicimus:* Hanc manum, *multos homines coniungentes.*
Coarguere *est coercere, & compensare:* Arguere *ostendere & patefacere. Virg.*
Degeneres animos timor arguit:
vndè argumenta dicuntur, quæ causam causæ ostendũt.
† Sunt *sermones (vt ita dixerim) communes*, duo *sibi contraria significantes.*
Victor *est ille, qui portat, & qui portatur.*
Hospes *est, qui recipit, & qui recipitur.*
Sacer *est, venerandus & execrandus. Virg.*
Auri sacra fames.
Vltus *est, vindicatus & punitus.*
Gratia *malæ & bonæ rei causa, nam sic dicimus inimicitiarum, vt beneficij gratia. Ita, vt Sallust. Opprobrij gratia. Cic.* Religionis & supplicij gratia, colendã & fruendam tradiderat. *Et Terent.*
Qui referam sacrilego illi gratiam?
Suffragia *populi, & quæ honorant, dicuntur, & quæ donantur. Cic. de præfectura vrbana;* Istum vix vllis populi suffragijs redimere potui.
Donamus *& illud, quod damus: & illum, cui damus.*
Afficimus *honore,* Afficimus *iniuria.*
Eleuamus, *& quæ in altum extollimus, & quæ alleuiamus, id est, leuiora facimus.*
Subducimus, *& quæ retrò subtrahimus, & quæ in promptu afferimus bello. Sallust.* Catilina optimũ quenq; in primam aciem subduxit.
Pudet, *& quæ de alterius facto, & quæ de suo, vt in Adelph. de verbis Aeschini,*
Vbi eum pudet fratris, non ante confessum.
Supremus, Summus & Vltimus, *& superiorẽ & inferiorem significat.*
Altum, *& quod sursum est, & quod deorsum.*
Procul, *& longè & propè significat. Vt*
clypeo est excussa sagitta, proculq;
Egregium Autorem; latus inter & ilia fixit.
Damnatus, & Addictus, & Obligatus; *vel potius* absolutus. *Virg.*
Quem damnet labor, aut quò vergat.
id est, quem virtus sua absoluat, aut victorem faciat. Nunquam enim Virgilius in duobus locis vnam rem ponebat, præsertim cùm AVT, *interponeret coniunctionem disiunctiuam. Idem alio loco,*
Damnabis tu quoq; votis:
sicut voti reus, dixerat hîc, ita & absoluendos dixit: Vndè & iure damnas *istius & istum,* esto ligatum *dicitur, hoc est,* soluendo, esto istum, *quod solui omnibus modis necesse est, etsi res aliena ligatur.*
In præpositio *vtriq; casui seruit. Cùm in loquelas transit, fit etiam communis intellectus, nam & satis & parum factum aliquid; vel non factum dicimus, sicut* Impotens *&* Infractus.
Latêre & Absconsum esse aliquid *dicimus, & latè patêre. Virg.*
Et scuta latentia condunt. *Et,*
Quod torua solum sub fronte latebat.
Horridum *dicimus despicabile aliquid:* Horrendum, *admirandum. Virg.*
Oculos horrenda in virgine fixit.
Aduocatur, *daturus patrocinium:* Inuocatur *præstaturum auxilium:* Euocatur *præbiturus obsequiũ.*
Illuuies *sordium est:* Ingluuies *ventris. illud quidem à lauando, hoc ab inglutiendo dictum.*
Torres, *lignum præustum:* Torrens, *aqua præruptè decurrens.*
Commonemus *præterita:* Admonemus *præsentia:* Præmonemus *futura.*
Ne, *multas significationes habet. Vt,* Ne quære doceri. Ne longa, *aduerbium prohibendi:* Ne breuis, *coniunctio disiunctiua, ut est,*
Homines ne feræne.
Ne longa, *coniunctio causalis, Vt est.*
Ne tenues pluuiæ. *Et,*
Ne subeant Herbæ.
Temeritas *sine consilio dicitur:* Audacia *post consilium.*
Velocitas *pedum & corporum:* Celeritas *animorum atq; factorum.*
Gaudium *animi lætitia est:* Exultatio *membrorum atq; factorum.*
Vlcus *est, quod nascitur:* Vulnus, *quod ab alio infertur.*
Viuũ, *de victuro dicimus:* Viuentẽ, *de morituro.*
Nascitur, *quod de vtero decedit:* Enascitur, *quod de terra aut de aqua exurgit.*
Adducitur *quis ad rem inhonestam:* Perducitur *ad studia:* Deducitur *ad honorem.*
Eluxit, *qui luctum deponit:* Illuxit, *cùm lumen apparuit.*
Nunciatur *de longinquo:* Denunciatur *de præsenti:* Adnunciatur *de futuro:* Renunciatur *de excusando & repudiando. Cic.* Renunciata est tota conditio.
Deportare, *deponere:* Adportare *est aliquid afferre:* Comportare, *in vnum locum conferre:* Exportare, *de loco tollere.*
Temperantia *est animorum:* Temperatio *rerũ:* Temperies *ventorum.*
Passim *aliquid inueniri rerum, de re corporali rectè dicimus:* Affatim *de re aliqua incorporali: primũ enim de incessu, illud de affatu dictum.*
Lepus *animal est:* Lepor *iucunditas voluptatis: vndè & gratum aliquid,* lepidum *dicimus:* Lepos *eloquij.*
Recipimus *aliquid deferendum rogati:* Suscipimus *nostra sponte.*
Aspicimus *sursum:* Conspicimus *palàm:* Respicimus *retro:* Inspicimus *intus.*
Præterea, præteriti temporis. *Sallust.* Nunquã Hispanos præterea tale facinus facere audiui. Tẽporis futuri. *Præterea haud suspecteris.*
Eo *verbum primæ personæ, facit* Eo, is, it. Eò *aduerbium loci, vt si dicis.*
Eò redactus sum.
Eho aduerbium *interrogantis est. Terent.*
Eho Parmeno mi, nostin'?
Eho est interiectio *iubentis vel hortantis.* Idem,
Eho puer, curre ad Bacchidem.

Heu

Heu interiectio *dolentis est:* Eu *laudantis. Teret.*

Eu Phormio, Idem.

Eu noster, laudo.

Heus *aduerbium vocantis:* Heu *respondentis.*

Limen *ædium est:* Limes *regionum.*

Arundo *canna est ab ariditate dicta. Vt,*

Fluuialis arundo:

Harundo, *telum è canna. Virg.*

Hæret lateri lethalis harundo.

Hirundo *auis est, quæ tignis adhæret.* Hirudo *sanguisuga dicitur.*

Spirare *viuentis est:* Expirare *mortui.*

Pertinacia *malæ rei:* Perseuerantia *bonæ.*

Consequimur *studio:* Obsequimur *officio:* Persequimur *iniuria:* Prosequimur *ordine:* Assequimur *voto.*

Nihil *aduerbium* Nihili *nomen est.*

Nemo *momenti:* Nullus *nihil dicitur.*

Genus *familiæ:* Gentem, *regionē rectè dicimus.*

Lætamur *de nostris:* Gratulamur *de alienis. Hoc gratificans lætitia, Cicero dixit,* Neq; istius hominis perditi subita lætitia, quàm huius hominis amplissimi noua gratulatio, diuitijs eum commouebat.

Herbidum *locum dicimus, in quo herba est, etsi aridus esse consueuerit:* Herbosum, *qui herbam facilè generat, etiamsi ad tempus aridus sit. Sic* Aquaticam *potionem rectè dicimus, quæ aquā aliunde recipit:* Aquosum *locum, quòd ex se aquam fundat. Ita & mericam potionem, merosum autem vinum appellatur.*

Attollit, Aggerat, *non attollit, adgerat scribendum est. In compositione enim* AD *præpositio accusatiui casus corrumpitur, cùm seruire vocali incipit, quandò eam muta sequitur. Integra autem permanet, quādo semiuocalis, vt* adficit, adripit. *Huius rei ratio reddenda est: vocales omnis vocis principes sunt, & dominæ literarū, vtq; sint vniuersa fortiora naturaliter faciunt, subiecta & adiecta sibi protegunt, æqualia autem & resistentia elidunt. Nam quemadmodum nonnunquam inter se collisa franguntur, interdum & Synalœpham faciunt: Ita consonantes sibi creditas conseruant, quarum virtutem necesse est, vt semiuocales imitatæ vicina sibi muta tueantur.*

Quæritur ab aliquibus, quid distat inter Super & Supra, & Subter & Subtus. Super *est, quod eminet:* Supra, *quod substratum aliquid habet. Item* Subter *est, quòd ab re aliqua superiore premitur, & conculcatur:* Subtus *est, quod demissum altius non contingitur.*

Sinum *dicimus exterius expansum receptaculum:* Gremium *vestis receptaculum, interius iacens secretum. Virg.*

Pandentemq; sinus, & tota veste vocantem.

Cæruleum in gremium.

Gremium *autem dicitur à contrario, ab ingressu difficili.*

Dicimus Adytum, & Penum, & Penetrabile, *eò quòd adiri & penetrari rarò soleant.*

Largitas, *humanitatis est:* Largitio, *ambitionis.*

Crassari *in corporeis est, & sanguineis.*

Grassari *aut animi aut crudelitatis.*

Album *natura tantùm est:* Candidum *etiam studio: nam & corpori & animo aliquoties assignatur:* Albos *ergo capillos, carmen* candidum *rectè dicimus.*

Muliebre *dicimus à muliere aliquid factum:* Mulierarium, *per mulieres ordinatū, & per viros gestū.*

Iuuentus *ipsa hominis ætas,* Iuuentas *dea, poeticè* ἥβη, *vt Græcè dicitur.*

Delictum, *peccatum aliquando dicimus: Delictum militiæ: At alicuius rei examinatæ* Delectionem *appellamus, nam* Diligi *affectionis,* Deligi *iudicij est.*

Inter Cōmodatum & Mutuatum *nonnihil distat.* Commodamus *amico pro tempore equum, seruum, vestem. hanc ipsam rem, quam dedimus, recepturi.* Mutuo damus *pecuniam, triticum, vinum, & his similia, quæ mutuò data recipi necesse non est.*

Ligat *quis vinculo:* Legat *testamento.*

Loqui *est hominis:* Obloqui *est obtrectatoris:* Alloqui *suadentis est, vel hortantis, vel blandientis:* Eloqui *oratoris.*

Percussum *corpore dicimus,* Perculsum *animo. Cicero de signis,* Tanquam illa face perculsos esse.

Effertur, *qui portatur: Et* Efferunt, *qui laudando extollunt. Idem Cicero,* Nimium hæc illi fortasse efferunt.

Discrimen *& ad periculum pertinet, & ad experimentum.*

Indigenæ *homines dicuntur:* Indigenes *dij. Idem* Indigetes, *vnde geniti dij.*

Circumpedes *sunt obsequia seruorū:* Antipedes *amicorum.*

Insita *arbor est, cui infissæ alienum germen includitur:* Adsita, *cui incolumi aliquid, vt sustineat, adiungitur. Horat.*

Quia populus adsita surgit, quippe quæ vitibus maritatur.

Fremor *est rumor hominum:* Fremitus *ferarum.*

Flauum *dicimus rubeum, sicut Flaua Ceres:* Furuum, *nigrum. Horat.*

Quam penè furuæ regna Proserpinæ:

Fuluum, *rubeum & nigrum. Vt,* Fuluum *leonem, & fuluam aquilam, & fuluum aurum. Vt Virg.*

Fulua pugnas de nube tuentem,

quæ haberet igneum de cœlesti, & sordidum de lugubri: aut certè de Aenea iracundiā, de Turno tristiciam. Fuluum *certè aurum, cui ad decōrem splendoris sui ingeniti aliquid addatur.*

Postulatur *aliquid honestè:* Poscitur *improbè. Cicero in Frumentaria,* Incipiunt postulare, poscere nimia.

Aluus *virorum rectè dicitur:* Vterus *mulierum:* Venter *vtroq; modo.*

Supplicia *de tormētis dicimus:* Supplicationes *de precibus diuinis.*

Triceni *de tricenis dices,* Trigeni *de triginta.*

Accersit, *qui vocat:* Arcessit, *qui accusat. Sic Cicero,* Nos capitis arcessere.

Ecquando, *increpando, vel inquirendo, interrogantis aduerbium est:* Quandò *simpliciter loquentis.*

Ecce, *cùm ostendis:* En, *cùm increpas. Cicero,* En cui tu quoque liberos tutò committas.

Hem, *cùm dolor iram mouerit, aut cùm admiratio, cogitatioq; stuporem.*

Aceruus *mobilis est:* Acerbus, *immaturus.*

Asper *in morbus, & in signis.*

Abitum *sine aspiratione de abscessu scribis:* Habitum *de vestitu gestuq; corporis dicimus.* Primus *è multis,&* Prior *è duobus. Ita,* Postremus *de multis,&* Posterior *de duobus.Et,* Alter *de duobus dicitur,* Alius *de multis.*

Ve *interiectio dolentis est,sine æ:* Ve ; *coniunctio disiunctiua.*

Præmium *cum diphthongo.* Pretium *per t.sine æ.* † *Veteres enim maiores res sermonis cum diphthongo, & quadam dignitate scribi voluerunt.*

Precari *est rogare:* Deprecari *est purgare, & excusare. Virg.*

Equidem merui,nec deprecor.

Cicero, Quid faciet Hortensius, auariciæne crimina frugalitatis laudibus deprecabitur?

Fides *de fidelitate dicitur,* Fidis *de chorda.*

Disertus *orator est:* Desertus,*derelictus.*

Delator, *qui defert ad accusandum:* Dilator, *qui differt ad proferendum.Martialis,*

Tradicta est Gyaris,nec cepit arena nocentes,
Et delator habet,quod dedit exilium.

Deluit,*purgat:* Diluit,*temperat. Liuius de morte Mithridatis,* Quod cùm diluisset.

Aduersum te, *Aduersarius:* Aduersus te, *imitator.*

Deduco,*de amico producendo:* Diduco,*distrabo.*

Derectum,*in rectum vadens:* Directum,*in latetera aptatum.*

Partem *nomen est,* Partim *aduerbium.*

Fastus *de superbia,& facit genitiuum fastuum:* Fastus *de libris,& facit fastorum.*

Expectatur, *venturus:* Spectatur, *qui videtur, vel probatur.*

Appàret,*qui videtur.* Pàret,*qui obsequitur.*

ÆLII DONATI, ARruntij Celsi, & aliorum Terentij interpretum.

CRedimus,*quod plerunq; falsum est:* Intelligimus,*quod certum est.*

Vtimur *fructibus rei,quæ ab amantibus saluo vsu nobis subministratur:* Abutimur,*quandò deperdimus rem & fructum.* V*sui est ager, domus:* abusui, *vinum, oleum,& cætera huiusmodi.*

Scribit,*qui verba adhibet tantùm:* Facit,*qui etiã argumentum componit.*

Oratio *in sensu est:* Stilus *in verbis.* Oratio *ad res refertur:* Stilus *ad verba.* Stilus *non est in tempore, sed prolata oratione:* Oratio *est & in cogitatione, & in prolatu.*

* Orationem *in sententijs dicunt esse:* Stilum *in verbis:* Argumentum *in rebus.*

Auferimus *ea, quæ cum fastidio cernimus:* Ferimus *ea,quæ cum honore tractamus.*

Curatio *propriè medicorum est:* Cura *reliquorum.*

Facere *est in opere esse:* Efficere *perfectionem designat.*

Iustum, *in quo nihil iniquum iubetur:* Clemens, *in quo etiam multùm de iusto remittitur.*

Aduorsum *sine dubio præpositio est.Vt, Aduersum te habeo gratiam.* Aduersus *participium potest esse,ab eo,quod est, Aduerto.*

Scimus,*quod certum est.* *In And.*

Nam qui scire possis,aut ingenium noscere?

Noscimus, *quæ adhuc incerta desideramus. In Hec.*

Forma in tenebris nosci non quit a est.

Laudat *etiam alienus:* Gaudet,*qui pater est.*

Ferre,*est cum certo tempore:* Perferre, *finem expectat euentus.*

Feruntur *onera:* Sustinentur *supplicia.*

Dedere *se pertinacibus:* Obsequi,*superioribus.*

Obsequium *assentator debet:* Veritatẽ *amicus.* *In And.*

Obsequium amicos,veritas odium parit.

Duriter,*sine sensu laboris:* Durè *crudeliter: illud ad laborem,hoc ad sæuiciam.* Durè *in alterum,* duriter *in nos aliquid facimus.*

Cibus,*qui etiam delicatis præbetur:* Victus *in paruis aridisq; alimonijs est constitutus.*

Quærit,*qui ad plenum & perpetuũ reponit:* Quæritat,*qui vix quotidie inquirendo victum inuenit.*

Amator *fingere potest:* Amans *verè amat.*

Spondet *puellæ pater:* Despondet *adolescentis.*

Metuo *illum,qui mihi ipsi aliquid facturus est:* Timeo *ab illo,cuius causa possum aliquid mali pati, etiãsi ipse nihil in me mali consulat.*

Efferri *dicuntur cadauera mortuorum:* Ire *propriè ad exequias.* *In And.*

Effertur,imus. *Virg.*
Ite,ait,egregias animas.

Forma *immobilis est & naturalis:* Vultus *mouetur & fingitur.* Vultum *sibi fingere multi possunt,* formam *nemo.*

Modestia, *ad probitatem vultus & morum pertinet:* Venustas,*ad naturam corporis.*

Honestum *ad formam:* Liberale *ad vultum.*

Feci,*quasi facinus:* facere *enim quis & homicidiũ dicitur:* Commerui *minoris culpæ est:* Peccaui,*multò minoris, vel leuioris.*

In And.

Quid feci, quid commerui,aut quid peccaui?

Damnum *rei est:* Malum *ipsius hominis.*

Aeger *animus dicitur:* Aegrotum *corpus.*

Dare *est,quod repetas:* Dedere, *est ad perpetuum.*

Damus *amicis:* Dedimus *tantùm hostibus.*

Lex *ad homines:* Omen *ad deos refertur.*

Segnicia *ad agendum:* Socordia *ad considerandũ.* *In And.*

Nihil loci segniciæ neq; socordiæ.

Opem ferre *dicitur in malis rebus, & ijs, qui de salute dubij sunt.* *In Adelph.*

Fer opem,serua me.

Opitulari & Opitulatio *dicta ab opem tollendo, hoc est,ferendo.* *In And.*

Sin opitulor,huius minas.

In verbis παρόμοιον *dicitur.* *In And.*

Inceptio est amentium,haud amantium.

In nominibus παρωνομασία *Cic.* Facie magis, quàm facetijs ridiculus.

* Παρόμοιον quoties *verba sunt:* Παρωνομασία, *quoties nomina.*

Temulentus *vino:* Temerarius *natura.* *In And.*

Sanè pol illa temulenta est mulier,& temeraria.

Sanus,*qui saluus est:* Validus. *qui multùm rerum necessarias*

necessariarum ad salutem.

Exanimatus *est perturbatus. Virg.*

Exanimata sequens impingeret agmina muris.

Exanimus, *mortuus. Idem.*

Corpus vbi exanimum positum Pallantis.

Iracundia, *ex iniuria:* Dolor, *ex miseria.*

Inuenustus, *cui displicēs obijcitur:* Infelix, *cui placens negatur.*

Ineptum, *quod à quouis reprehēdi potest:* Falsum, *quod etiam prudentem posit fallere.*

Sollicitudo *est, quæ inhæret mentibus:* Sollicitatio, *quæ ab alio fit.*

Amor, *aduersus inhumanitatem:* Pudor, *aduersus ingratum animum.*

Obtestatio *dicitur, quandò eum adiuramus, quem rogamus:* Oramus *per eas res, propter quas rogamus. Virgil.*

per euersæ genitor fumantia Troiæ.
Excidia obtestor.

* Oramus, *quæ bona sunt:* Supplicamus *in aduersis magis, vel cum lachrymis.*

Lassus cura, *ex præterita spe:* Confectus, *sic vulneratus aut percussus, vt sanari non posit. Conuenit gladiatoribus. Cic. in Catil.* Gladiatori illi confecto & saucio.

* Lassus *adempta attentione:* Confectus *cura, confirmato timore.*

Fit, *quod verum est:* Fingitur *quod falsum est:* Inuenitur, *ne temere fiat:* Efficitur, *vt in effectum perducatur.*

Quæ opinamur, *putamus:* Quæ putamus, *incerta sunt.*

Promissio & Pollicitatio *eandem vim habent: sed* Pollicitatio *maioris asseuerationis est.*

Imponitur manus rebus, *cùm perficitur id, quod cœperit. Virg.*

Imponit regina manum.

Relinquuntur res, *cùm imperfectæ manent. Idem.*

Atq; operè in medio defixa reliquit aratra.

Petimus *precariò:* Poscimus *imperiosè:* Postulamus *iurè.*

Expectamus *tam bona quàm mala:* Speramus *bona tantùm.*

Assolet *consuetudinis est:* Oportet *rationis:*

Coràm *ad certas personas refertur. Vt,*

Coràm quem quæritis, adsum.

Palàm *ad omnes.*

Veretur *liber:* Metuit *seruus.*

Despicere *&* Disquirere *cōsilium:* Despicere, *deorsum aspicere.*

Timor *est malorum:* Pudor *tantùm bonorum.*

Aduerbia tēporis aut certa *sunt, vt, hodie, cras:* Aut incerta, *vt dudum, nuper. Itaq; in certis certū additur tempus, vt, iamdudum, nunc nuper.*

Pudor *est mali facti:* Verecundia *recti & honesti.*

Expostulare *est querelam apud eum ipsum deponere,, de eo ipso qui fecit iniuriam:* Postulare *autem, querelam dicere de altero apud alterum.*

Amoliri *dicuntur ea, quæ cum magna difficultate & molimine summouētur & tolluntur è medio:* Discedere *dicitur, qui facilè abit è medio.*

Amicus *animi est:* Amator *corporis.*

* Amator, *qui ad tēpus:* Amicus, *qui perpetuò amat.*

Interrogatio *est, cui necessario respondetur aut etiam, aut non:* Percontatio, *cui nihil horum.*

Grandis *ad partem ætatis refertur. Vt, grandis natu:* Maior, *generaliter & ad summam ætatis refertur, & ad comparationem ætatis pariter ponitur.*

Commodus *esse quis potest, & alieno tempore superuenire:* Opportunus *malum etiam aduentum habere potest:* Commodum *in homine est*, aduentus *in eius facto.*

Quantunuis & Quantiuis *differunt, nam alterū contemptionis, alterum laudis.*

Confidentia *interdum in bona significatione, interdum in mala ponitur:* Fiducia *semper in bona.*

Gaudemus *nostris:* Gratulamur *alienis.*

Sempiternum *ad deos pertinet:* Perpetuum *propriè ad homines.*

Viuus *perit, qui etiam dormiens opprimitur.* Videns *perit, qui vigilans vim patitur & perit.*

Falsum *est, quo tegitur id quod factum est:* Vanū, *quod fieri non potest:* Fictum, *quod non est factum, & fieri potuit.*

* Falsum *est fictum mendacium, simile veritati:* Vanum *nec posibile, nec verisimile:* Fictum, *totum sine vero, sed verisimile.* Falsum *loqui, mēdacis est:* Fictum, *callidi:* Vanum, *stulti.* Falsum *loqui, culpæ est:* Fictū, *virtutis:* Vanum, *vecordiæ.* Falsis *decipimur:* Fictis *delectamur:* Vana *contemnimus. Sic Arruntius.*

Prudentia *naturalis est:* Gnaritas *extrinsecus venit.* Imprudens *per se:* Ignarus *per alios.*

Restituimur *ijs, quibus nos volumus:* Reddimur *ijs, qui nos volunt.* Restituimus *volentē:* Reddimus *volentibus.*

* Restituitur *cupiens:* Redditur *cupientibus:* Redditur & Restituitur *cupiens cupientibus.*

Expectatio *certorum:* Spes *incertorum.* Expectatio *rerum propinquarum:* Spes *longinquarum.* Expectatio *destinat tempus:* Spes *non destinat.*

* Expectamus *ante diem:* Speramus *ad diem.*

Locus *natalium est:* Ordo *fortunæ.*

Consilium, *in bonis animi:* Res, *in potestate fortunæ.*

Lanij, *qui laniunt pecora:* Lanistæ, *qui lapiendis præsunt gladiatoribus.*

Ducitur *quis, ad supplicium:* Deducitur, *ad lætitiam,*

Cura, *mentis est:* Curatio, *medicinæ:* Curatura, *diligentiæ.*

Proxima *nobis aut præterita sunt aut futura:* Præsentia *ea sunt, in quibus nunc sumus.*

Labra *sunt superiora:* Labia *inferiora.*

Abducimur, *vnde nolumus:* Ducimur, *quò volumus.*

Cessat *desidiosus:* Requiescit *defessus.*

Facetus *est, qui facit verbis, quod vult:* Lepidus, *qui politus est, vt λεπὶς:* Lautus, *qui mundus & splendidus est.*

Oscula *officiorum sunt:* Basia *pudicorum affectuū:* Suauia *libidinum vel amorum.*

Dolus *à lædendo dictus est, id est, à dolando, id est, minuendo. Nam & δόλος Græcis læsio dicitur, &* Dolones, *tela quædam bellica: &* Dolare *fabri, lignum est ascia cædere.*

Prædicamus *vt res sunt:* Laudamus *extollendo.* Prædicamus *voce:* Laudamus *argumentum.*

Statura *corpori ascribitur:* Status *ad habitum refertur.* Status *est* σχῆμα: Statura, *longitudo corporis.*

Indicat *is, qui de se volens aliquid, & de alijs etiam prodit:* Confitetur, *qui de se tantùm, & qui inuitus.*

Ius *est, quod omnia recta & inflexibilia exigit:* Aequitas *est, quæ de iure multùm remittit.*

Rursum *est introuersum:* Prorsum, *prius versum.*

Fides *in concipiendis comminationibus:* Denunciatio, *comminantis est.*

Iniuria, *quæ fit innoxio:* Ius, *illa vindicta, quæ redditur reo.*

Mancipia *dicuntur, quòd manu capta sunt:* Serui, *qui seruati sunt, cùm eos occidi oporteret iure belli.*

Concertatio *ipse actus,* *In Adel.*

Nunquam vidi iniquius concertationem comparatam.

Certamen, *res ipsa, de qua certatur. Virg. 5.*

Velocis iaculi certamina ponit in vlmo.

Diuiduum *à diuisione:* Dimidium *à dimensione dicimus.*

Memor, *qui apud se meminit:* Gratus, *qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit.*

Laudat *coràm, qui non tacet apud alios, & hoc agit non per epistolam, sed ipse præsens:* Laudat *in os, qui apud ipsum loquitur quem collaudat.*

Genus *ad viuos pertinet:* Familia *etiam ad defunctos.*

* Genus *ad nobilitatem:* Familia *ad copiam refertur.*

Raptio *ad personam refertur:* Rapina *ad rem:* Raptus *ad stuprum propriè.*

Ducimus *volentes:* Abducimus *inuitos.*

Suademus *facilia:* Persuademus *difficilia.* Suadere *facientis est:* Persuadere *perficientis.*

Ordo *vel bonorum vel malorum dicitur:* Grex *vel bonorum, vel malorum est, & leuium. Cic.* In his bonis gregibus omnes aleatores, omnes impuri, impudiciq; versantur.

Ineptum, *est tantùm stultum:* Absurdum, *quod & stultum est, & in ipsa stulticia diuersum, & quasi sibi repugnans.*

Ludere *piscem, est non læsum viuere:* Natare, *quod etiam languidi possunt.*

Lenitas *ad permittendũ:* Facilitas *ad ignoscendũ.*

Prauum *est, quod ipsum lædit facientem:* Malum, *quòd alios tantùm.*

Pudet, *in his, quæ turpiter facit:* Piget, *in his, quæ cum damno & malo.* Pudere *etiam ad dedecus:* Pigere *ad dolorem refertur.* Pudet, *quod turpe est.* Piget, *quod dolet.*

Aggredimur, *de longinquo:* Adorimur, *ex insidijs, & è proximo.*

Patronus *aut temporale nomen est defensoris, aut certè appellatio, per quam ostenditur, quid illi cultus aut obsequij debeatur:* Parens *autem veri amoris nomen est.*

Deficit *socius:* Prodit *parens:* Deserit *patronus. Sallust.* Post defectionem sociorum & Latij. *Terent.*

Prodidisti & te, & illam miseram, & gnatum, quod quidem in te fuit.

Plaut. *Qui libertos habent, eos deserunt:*

Bonus *est, qui nõ nocet:* Liberalis, *qui etiam prodest.* Bonus, *qui non peccat in facto:* Liberalis, *qui nec in verbis.*

Orare *est placidos petere:* Obsecrare, *iratos rogare,* Obsecrans *plus facit, quàm* orans: *Plus* orans, *quàm* Rogans.

Torquemus *hominem:* Extorquemus *veritatẽ.*

Obnunciat, *qui malam rem nunciat:* Annunciat, *qui bonam.*

Erratio *est pecudum:* Error *animi est, & loci, in quo erratur.*

Coràm *indiget adiectione:* Palàm *non indiget.* Coràm *ad certas personas refertur:* Palàm *generaliter dicitur.*

Circumspicimus *præsentia:* Prospicimus *futura.*

Despondet *puellam, qui petit:* Spondet, *à quo petitur.*

Ira *de causa est:* Iracundia *de vicio multùm irascentis.*

Conseruamus *parta:* Quærimus *noua:* Parcimus *omnibus.*

Ligare *est inijcere alicui vincula:* Alligari *quis dicitur ad aliquid, sine quo esse non possit.*

Ridet, *qui simpliciter ridet:* Deridet, *qui alterius irrisione & contemptu ridet.*

Ducere *est apud alium, & palàm:* Subducere *apud seipsum & secretò.*

Facilis *est, cuius ira citò soluitur:* Clemens, *qui nõ irascitur.*

Clemens *est circa rectè agentes:* Placidus *etiam circa delinquentes.* Clementis *est, nulli lædere os:* Placidi, *arridere omnibus.*

* Clemens *animo:* Placidus *vultu.*

Sæuus *factis:* Tristis *animo:* Truculentus *vultu.* Tristis, *qui dolet:* Truculentus & Sæuus, *qui terret.*

Probus *sibi:* Modestus, *apud alios.*

Adiutor *dicitur in re bona:* Impulsor *in mala.*

* Adiutor *à non irascente:* Impulsor *à criminante & irato.*

Vicium *est, si tonat tantùm:* Calamitas, *si tonat, & grandinat, & etiam fulminat.*

* Calamitas παρὰ τὴν καλάμην *dicitur:* Clades, *quia clamatur: aliud grandinis culmũ frangentis, aliud furti aut doli mali. Sic Probus.*

Orator *est, dum agit:* Exorator, *cùm impetrauerit: Aliud dicentis, hoc effectiuam significationẽ habet.*

Docet *poeta:* Discit *Scenicus.*

Fidus *in maximis:* Fidelis *in minoribus negotijs.*

* Fidus *est amicus:* Fidelis *seruus.*

Monemus *consilio:* Hortamur *impulsu.*

Spoliare *est, non minimam partem auferre:* Mutilare, *aliquid detrahere, sine quo res esse non possit:* Lacerare, *cùm omnino non habeas, quod imminuas.*

Agere *est aliquid necessarium facere:* Agitare, *voluptuarium.*

Expostulatio *apud illum ipsum, qui peccauerit,* Postulatio *de illo apud alterum.*

Visere *officij est:* Videre, *quærentis aliquem.*

* Visere *officij est apud ægrotos:* Videre *cognitionis.*

Scimus

Scimus, *quæ ad nos deferuntur:* Rescimus *celata.*
Confessio *bonæ rei est:* Coniuratio *malæ.*
Dedecoratur, *quod honestũ est in animo. Horat.*
Dedecorant bene nata culpæ.
Turpatur, *quod honestum est corpore.*
Opera *est, si scientes læserimus:* Culpa, *si nesciẽtes: alterum sceleris, alterum stulticiæ est.*
Refellit, *qui negat:* Purgat, *qui fatetur, & sic defendit.* Refellimus *per coniecturam:* Purgamus, *per cæteros status.*
Iratus, *qui ex aliqua re lacessitus irascitur:* Iracundus, *qui ex parua, nullaue causa præcedente irascitur.*
Rursum *propriè retro:* Prorsum *antè significat.*
Trepidatio *ad vocem refertur loquentiũ:* Cursatio *ad sonũ pedum.* Trepidatur *ab his, qui morbũ putant:* Cursatur *ab his, qui raptum sciunt.*
Exanimatus *est conterritus, conturbatus. In And.*
Quidnam Pamphilum exanimatum video?
Exanimus *verò est occisus. Virg.*
Corpus vbi exanimum positum Pallantis.
Fortuna *in incerto:* Fors Fortuna *in bono ponitur. Virg.*
Si qua in te fortuna fuisset. Et ipse, O fors fortuna.
* Fortuna *dicta est incerta res.* Fors Fortuna, *euentus fortunæ bonus.*
Tecta, *ne videantur:* Tacita, *ne dicantur.*
* Tecta *sunt, ne hæc alij sciant:* Tacita, *ne ipse indicet.*
Sobrini *ex duabus sororibus:* Consobrini *ex fratre & sorore.* Consobrini, *cùm de fratre natus est alter, & alter ex sorore: cùm ex fratribus,* Patrueles *dicuntur.*
Mereri *bona dicimus:* Commereri *mala, id est, delinquere, peccare. In Hecyra.*
Sæpe, quod vellem, meritam scio.
Virg. *Ego te, quæ plurima fando, Enumerare vales, nunquam regina negabo Promeritã.*
Scimus *manifesta:* Rescimus *occulta.*
Prospicere *futura:* Iudicare *præsentia.*
Edicimus, *quod iubemus fieri:* Interdicimus, *quod vetamus fieri.* Edicimus *vni generi hominum:* Interdicimus *diuersis.*
Agit, *qui rem iustam dicit:* Orat, *qui animo demisso precatur, vt quasi beneficium præstetur sibi.*
Scitũ *dicunt, quod placet:* Inscitum, *quod displicet.*
Offerimus *iniuriam non merenti:* Reddimus *ei, qui meretur.*
Accersi *dicitur vxor ad maritum:* Abduci *à marito ad diuortium. Virg.*
Et gremijs abducere pactas.
Facilis *ad peccatum:* Beneuolus *ad iram refertur.*
Segregari *dicitur quis à meretrice:* Seiungi *ab vxore.*
Redditur *nobis, quod nostri cupidum est:* Restituitur *nobis, cuius cupidi sumus.*
Rescìscunt *ad quos pertinent, & qui nesciunt:* Sciunt, *qui negligunt,* Resciscimus *ex alio:* Scimus *etiam per nostram opinationem.*
Bonitas *in omnibus generaliter rebus est:* Aequanimitas *in spectãdo.* Bonitas *in probãdis his, quæ bona sunt:* Æquanimitas *in ignoscẽdis vicijs atq; delictis.*

Metuimus *eos, qui nos amant:* Timemus *etiam inimicos.*
Vtimur *cum honore:* Abutimur *cum iniuria.*
Cura *est in spe bonorum:* Solicitudo *in metu malorum.*
Refutatio *in rem est:* Confutatio *in personam.*
Stillare *est guttas emittere è corpore:* Extillari, *ipsum corpus guttatim finiri.*
Deliratio *senectuti conuenit:* Timor *conscientiæ.*

Fl. Sosipatri Charisij ex artis Grammaticæ institutionibus.

Seruitium *multitudo est seruorũ:* Seruitus *conditio seruiendi: sed veteres indifferenter seruitium & pro seruitute posuerunt. Virg. Aeneid. 3.*
Seruitio enixè tulimus.
Mendum *in mendacij significatione dicitur:* Menda *in culpa operis aut corporis.*
Eboreum, & Eboratum, & Eburnum, *ita placuit distingui, vt* Eboreum *sit ex solido ebore confectum:* Eboratum *extrinsecus ebore ornatum:* Eburnum *à similitudine eboris aptatum.*
Podagrosus *à podagra bene dicitur: Sed &* Podagricus *à pedum ægritudine.*
Aeditimus *dicitur, qui ædem seruat, quasi ædis intimus:* Aedituus, *ab æde tuenda.*
Cùm dicimus Hispanos, *nomen nationis ostendimus: Cùm autem* Hispanienses, *cognomen eorum, qui prouinciam Hispaniam incolunt, etsi non sint Hispani.*
Lanius *dicitur, vt Terent. Lanij coci.*
Lanio *autem quasi diminutio est lanij.*
Cubicularius *est custos cubiculi:* Cubicularis *verò lectus, cubiculo aptus.*
Caligarius *artifex:* Caligaris *clauus.*
Clypeus *genere masculino, significatione scuti ponitur, vt Labienus ait: neutro autem genere, imaginem significat. Plinius dubij sermonis secundo, indistincto genere dici ait, sed litera differre, vt pugnatoriũ per i* Clipeum *dicamus, quod est à Clepere, id est, celare dictũ: Imaginem verò per u, à cluendo. Sed hæc differentia mihi displicet, propter communionem i & u literarum.*
Munificus *est tanquam beneficus:* Munifex *autem tanquam opifex & artifex: Itaq;* Munificus *munera largitur:* Munifex *autem munere fungitur.*
Diuinitus *cùm dicimus, ex Dei mente factũ significamus:* Diuinè *verò, cùm laudamus.*
Rediuiua *dicimus, quæ post interitũ redeunt:* Recidiua, *quæ ex suo casu restituuntur, vndè Virg.*
Recidiua manu posuissem Pergama victis.
Necessitas *imperij:* Necessitudo *sanguinis coniunctio. Sallustius tamen necessitudinem aut sæpe pro necessitate ponit, nec vnquam necessitatem aut ipse, aut quisquam veterum.*
Vicinia *dicitur loci demonstratio:* Vicinitas *verò vicinorum conductio.*
Longitudo *mensura est:* Longinquitas *regionis aut temporis.*

Largè *qualitatis:* Largiter *quantitatis: vndè nascitur* Largitas *aut* Largitio. *Nam* Largitudo *nusquã inuenitur, nisi apud Nepotem.*

Insomnia *plurali numero significari volunt Grammatici* Somnia: *singulari verò numero* vigiliam. *Vt Paccuuius in Antiopa dixit,*

Perdita illuuie atq; insomnia.

id est, vigilia.

Cilones *dicuntur, quorum capita oblonga & compressa sunt:* Chilones *autem cum aspiratione ex Græco, à labris improbioribus, quæ illi* χείλη, *vnde Chilones, improbius labeati.*

Nihil *si dicas, quãtitatem notas: Si verò* Nihili *adiuncta i, hominis mores.*

Labra *modica:* Labia *immodica, & indè* Labiones.

Lingula *cùm non à linguendo dicta est, in argento In calceis verò* Lingula *à ligando: Sed vsus* ligulam *sinen frequentat.*

Saturitas *in cibo tantùm dicitur: In cæteris verò* Satietas.

Stirps *in significatione sobolis fœminino genere dicitur, vt ait Virg.*

Heu stirpem inuisam.

Sed cùm materiam significat, masculino modò stirpem rectum. Idem.

Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant.

Breuis *in natura:* Pusillus *in corpore, vt,* Breuis *dies,* Pusillus *homo.*

Pometa *dicuntur, vbi poma nascuntur, vt oliueta:* Pomaria *autem, vbi seruantur, vt Penuaria.*

Intrò *est, in locum:* Intus, *in loco dicimus,*

Quando *acuta prima syllaba interrogationem temporis significat. Vt,*

Quando erit illa dies?

Sed si posterior grauetur, significat quoniam vel quandoquidem. Virgil.

Quandò tot stragis aceruos
Teucrorum, tua dextra dedit.

Tergum *hominis:* Tergus *pecoris nominatur.*

Here, *quàm diu:* Heri, *quando: ita enim quidam putant dici debere.*

Accedo *tibi, eadem tecum sentio:* Accedo te, *id est, ad te venio.*

Q. Asconij Pædiani interpretis Ciceronis.

Populati *auaricia:* Vexati *libidine & crudelitate.*

Sunt, qui Templa *esse dicant, singulorum dijs attributorum locorum:* Delubra *multarum ædium sub vno tecto, à diluuio pluuiæ munitarum:* Fana, *vnde fata petuntur.*

Rogare, *vt hominem:* Orare, *vt Deum.*

Qui defendit alterum in iudicio, aut Patronus *dicitur, si orator est: aut* Aduocatus, *si aut ius suggerit, aut præsentiam suam amico commodat: aut* Procurator, *si negotium suscipit: aut* Cognitor, *si præsentis causam nouit, & sic tuetur, vt suam.*

Præiudicium *dicitur res, quæ cùm statuta fuerit, adfert iudicaturis exemplum, quod sequantur:* Iudiciũ *autem res, quæ causam litemq; determinat.*

Suscipitur *totum:* Recipitur *pars.* Recipitur, *quod hinc pendet: Solum aliquid propter se suscipitur.*

Asportare *aliquid, vt intereat:* Deportare *vt mutet locum.*

Transigere, *quod manifestum est:* Expedire, *quod definiendum:* Absoluere, *quod diuidendũ. An* Transigere *est, quod aut confiteri non timeat, aut negationem excludat:* Expedire, *quod definitione soluatur:* Absoluere, *quod per qualitatem licitum esse monstratur?*

Iniuria *semper iniusta est:* Lædi *etiam aliquis iustè potest. Nam & qui iure damnantur, læduntur, sed non iniuria.*

Corrupta *iudicia sunt in ijs, qui acceperunt pecuniam:* Contaminata *in ijs, qui offensione ordinis infamantur.*

Dies *fœminino genere tempus, & ideo diminutiuè* Diecula, *dicitur breue tempus & mora:* Dies *horarũ duodecim generis masculini est. Vnde* Hodie *dicimus, quasi hoc die.*

Perditum, *quod inueniri nõ potest:* Profligatum, *quod potest.*

Peius Prodere, *quàm* Oppugnare, *propterea quòd* Oppugnare *inimici & hostis officium est:* Prodere *grauius, cùm ad eos, qui amici esse debent, referatur hoc uerbum.*

Alacer *dicitur is, cui omnis sensus, in suo quisq; loco degit,* Lacer *verò, qui sic est affectus, vt vultu indicet adesse animum non sincerum sensibus suis: Qua re cognita illud quoq; intelligitur, aliud esse* Alacrem, *aliud* Letum. *Sunt, qui* Alacrem *festinantem & properũ putant, quasi alis acrem.*

Apertè *ad verba pertinet, non obscura:* Palàm *ad præsentium multitudinem, & qualitatem frequentis loci.*

Destrictus *potest esse sine vinculis in diuersum manu ducentium ferri:* Obligatus *etiam nodis vinculorum in loco intelligitur: Plus est ergo* obligatum *esse, quàm* destrictum.

Intelligitur *aliquid argumentis:* Animaduertitur *sensibus præsenti animo vtentibus: Plerunq; enim* Aduertimus *rem aliquam oculis, aut quouis sensu corporis sine animi attentione: Ergo plus est* Animaduersum, *quàm* Intellectum. *An ab alijs* Intellectum, *ad alijs* Animaduersum *intelligi posset? quod si est, rursus plus erit* Intelligere, *quàm* Animaduertere.

Deponitur *in sequestri:* Accipitur *ab eo, qui corrumpitur:* Recipitur, *id est, promittitur, id est, pro iudicato respondetur.*

Sequestres *sunt, apud quos pecunia deponitur:* Interpretes, *per quos inducitur pactio.*

Argumentari & Argumentis *vti ad rem probandam:* Dicere, *amplificatione vti ad rem, ad delectandũ, commouendumq; auditorem oratione perpetua.*

Nefandum *est non fandum:* Nefarium, *quod sacra polluit, farre piò solita celebrari: Ergo* Nefarij, *sacrilegi,*

Reijciens malos & retinens bonos, Verus Accusator *intelligitur. Qui verò contrà facit, vt sit impedimento cæteris, astuq; tegat, de hoc intelligitur, quòd* Præuaricator.

Figura

Figura *est circa gestum situmq́ membrorum:* Status *circa ornatū & habitū vestis, insignium, et armorū.*

Videmus, *quod in promptu est :* Inuestigamus, *quod non videmus.*

In nascēdo *sortem: in* faciendo *industriam esse veteres dicebant. Terent. in Adelph.*

Ego profectò ingenio egregiè ad miseriam natus sum.

Cic.3.Verrina, Homo factus ad istius libidines.

Plus significatur dicēdo Spiritus, *quàm si* Animositas, Contentioue *diceretur.*

Inter Syngraphas, & cætera Chirographa *hoc interest, quod in* Chirographis *tantùm quæ gesta sunt scribi solent: In* Syngraphis *etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoq́ pecunia, aut non integrè numerata, pro temporaria voluntate hominum scribi solent. More institutoq́ Græcorum, & cæteræ tabulæ ab vna parte seruari solent :* Syngraphæ *neutrius manu vtriq́ parti seruandæ traduntur.*

Bona *in ipsis possessionibus :* Fortuna *in fructibus eorum.*

Prætexta *honestiorum:* Toga *viliorum, quod etiā circa mulieres seruabatur.*

Omen, *auspicium:* Causa, *excusatio.*

Boni *pro magnis:* Honesti *pro diuitibus, vetustè.*

Detrimentum *vel vnius partis dici potest:* Intertrimentum *verò ad vtriusq́ partem spectat, dantis & accipientis.*

Bona prædia *dicuntur,* bona *satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipijs, siue in pecunia numerata:* Prædia *verò, domus: agri.*

Prædia *sunt res ipsæ:* Prædes homines, *id est, fideiussores : quorum res,* Bonaprædia *nunc vno nomine dicuntur.*

Aliud Socius, *aliud* Particeps. Particeps, *qui certam habet partem, non diuisè agit, vt* Socius.

Thensæ *sunt sacra vehicula :* Pompa *ordinum & hostiarum.* Thensas *alij à diuinitate dici putant: alij, quòd ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere, qui eas deducunt.*

Spolia *quæsita de viuo hoste nobili per deditionem,* Manubias *veteres dicebant, et erat Imperatorum hæc præda, ex qua, quod vellent, facerent.*

Ius, *ad doctrinam pertinet:* Officium *ad virtutem.*

Marij Seruij Honorati interpretis Virgilij.

ARæ *& superis & inferis dijs consecratæ sunt:* Altaria *verò sunt superorum tantùm deorū, quæ ab altitudine constat esse nominata. Vt,*

En quatuor aras,

Ecce duas tibi Daphni: duas, altaria Phœbo.

Aræ *dictæ ab ariditate, quia in ijs adoletur ignis:* Altaria *ab alendo, quia igni adduntur alimenta.*

Armenta *sunt equorū & boum, quod hæc animalia apta sint armis, vt scutis boum coria, equi prælio:* Greges *capellarum & ouium sunt. Hæc tamē, armenta scilicet & greges, sciendum quòd plærunq́ confundit autoritas.*

Angues *aquarum sunt :* Serpentes *terrarum:* Dracones *templorum. Vt Aeneid.2.*

per alta immensis orbibus angues.

Et paulò post.

serpens amplexus vterq́. Item,

delubra ad summa dracones.

Sed hæc significatio plerunq́ confunditur.

Aedem *numero singulari de tēplo tantùm dicimus: plurali, & de domibus, & de templo.*

Auguro *dicimus secundum Plinium, [Grammaticum] cùm præsagio mentis futura colligimus:* Auguror *verò tum, cùm futura veris captamus augurijs.*

Balsamum *est ipsa arbor:* Opobalsamum *succus collectus ex arbore :* Xylobalsamum, *lignum ipsius arboris.*

Barba, *singulari numero hominū : plurali verò quadrupedum dicitur.*

Culmus *est ipse calamus:* Stipulæ *verò folia, quæ ambiunt culmum.*

Coryli, *propriè dicuntur :* Auellanæ *ab Auella oppido Campaniæ, vbi abundant, nominatæ sunt.*

Camuri *sunt boum, qui conuersa introrsum cornua habent: quibus contraria* Patuli, *qui cornua diuersa habent, quorumq́ cornua terram spectant : His contrarij* Liciui, *qui sursum versum cornua habent.*

Candidum *esse, id est, quadam nitenti luce perfusum: Aliud* album, *quod pallori constat esse vicinum.*

Crustam *cùm dicimus fœminino genere, lapidis aut ligni, aut gelu partem significamus: Cùm verò* Crustū: *edulium aliquod significamus, partem panis vel placentæ. Virg.7.*

Orbem fatalis crusti. *Horat.*

dant crustula blandi

Doctores.

Cellarium *est paucorum dierum, vndè & in cella dicitur importatum frumentum :* Penus *verò longi temporis.*

Ceruix *cùm numero singulari dicitur, collum significat: si plurali vtimur, superbiam ostēdimus. Vt in Verr. Cic.* Frange ceruices.

Carcer *est vndecunq́ prohibemur exire, & dictus quasi arcer, ab arcendo, & quandò locum: in quo seruantur noxij, significamus, carcere tantùm numero singulari vtimur:* Carceres *dicimus numero tantùm plurali, vndè erumpunt quadrigæ, sed poeta plerunq́ singularē vsurpat. Vt est 5. aeneid.*

Ruuntq́ effusi carcere cursus.

Copiæ, *de exercitu numero plurali dicimus. Vt Salust.* Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Rom. parua manu fuderit: Copia *verò aliarum rerum est.*

Cornus *ipsa arbor dicitur : Pomū verò* Cornum, *&* Corna. *Vt,*

Lapidosaq́ corna.

Cæstus *per diphthongum, significat arma pugilum, habet etiam pluralem numerum, & est quartæ formæ: nam* Cestus *cesti numeri singularis, sine diphthongo, baltheum Veneris.*

Consultor *est, qui consulit:* Consultus, *qui consulitur:* Consultum *verò res ipsa, de qua consulitur.*

Deduco *est persequor:* Diduco *verò diuido.*

Despiciens, *deorsum aspiciens :* Suspiciens, *sursum aspiciens.*

Dissimulamus *nota:* Simulamus *ignota.* Dissimulamus, *quod sumus :* Simulamus, *quod nō sumus. Vt Sallust.* Cuiuslibet rei simulator, & dissimulator. de *Catilina.*

Dapes *regum sunt:* Epulæ *priuatorum. Vel,* Dapes *deorum sunt:* Epulæ *hominum.*

Deos, *perpetuos dicimus,* Diuos, *ex hominibus factos, quasi diem obierint. Vndè diuos & Imperatores vocamus. Iuuen.*

Respice riuales diuorum.

Sed Varro & Aettius [Philologus Grammaticus] contrà sentiunt, dicẽtes, Diuos *perpetuos:* Deos, *qui propter sui consecrationem timentur, vt sunt dij manes. Quod tangit in 12. dicens.*

Turni sic est affata sororem,
Diua deam, stagnis quæ fluminibusq; sonoris
Præsidet.

Dona *sunt tantùm superorum:* Munera *inferorũ, Vt in Bucol.*

Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri & suaue rubens hyacinthus.

Ἐπικήδιον *est, quod dicitur cadauere nondum sepulto. Vt,*

Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim.

Ἐπιτάφιον *post completam sepulturam dicitur. Vt,*

Daphnis ego in siluis, hinc vsq; ad sidera notus.

Excubiæ *sunt diurnæ:* Vigiliæ *nocturnæ.*

Fas *ad religionem:* Iura *pertinent ad homines.*

Flabra, *hoc nomen tantùm pluralem recipit numerum, ab eo verò, quod* Flamina, Flamen *possumus accipere: licet sit vitandum propter aliam significationem, nam dicitur* Flamen *Dialis,* Flamen *Martialis.*

Frondeum *est totum de frondibus, vt truncus:* Frondosus *verò est, lucus.*

Flagrat *dicimus, quoties incendiũ significatur, quod flatu alitur. Vt,*

Flagrantibus aris.

Sed quoties odor, qui fracta specie maior est, per R dicimus Fragrat. *Vt,*

thymo fragrantia mella.

Fores *propriè dicuntur, quæ foris aperiuntur, sicut apud veteres fuit:* Valuæ *autem sunt, vt dicit Varro, quæ reuoluuntur, & se velant:* Ianua *verò est primus domus ingressus, dicta, quia Iano consecratum est omne principium. Cætera inter ianuam* ostia *vocantur generaliter, siue valuæ sunt, siue fores.*

Furiosus *est, à quo furor nunquam recedit:* Furiatus *verò, qui furit ex causa.*

Funus *est cadauer iam ardens, quod dum portatur,* Exequias *dicimus: crematum,* Reliquias & bustũ: *conditum iam,* sepulchrum.

Fundere *est supina manu libare, quod fit in sacris supernis:* Vergere *est conuersa in sinistrã partem manu ita fundere, vt supernè conuertatur, quod in infernis fit.*

Forfices *sunt, quibus incidimus:* Forcipes *sunt, quibus aliquid forum tenemus, quasi* foruicapes, *nã forum est calidum. Vndè &* Formosos *dicimus, quibus calor sanguinis ruborem pulchritudinis creat.*

Humidum *est, quod extrinsecus habet aliquid humoris:* Vuidum, *quod intrinsecus, vnde & vuæ dictæ sunt.*

Hostiæ *dicuntur sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt.* Victimæ *sacrificia, quæ post victoriã fiunt: sed hæc licenter confundit autoritas.*

Historia *est eorum temporum, quæ vidimus, vel videre potuimus, dicta* ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, *à videndo:* Annales *sunt eorum annorum & temporum, quæ ætas nostra nõ nouit. Vnde Liuius,* Ex annalibus & *historijs constat, inquit.*

Ignarus *est, qui ignorat:* Immemor, *qui oblitus est.*

Ius *generale est: sed* lex *iuris est species.* Ius *ad non scripta etiam pertinet:* Leges, *ad ius scriptum.*

Infensus *propriè dicitur plus, quàm* inimicus.

Indocile *est, quod penitus non potest discere:* Indoctum, *quod nondum didicit.*

Labra *sunt virorum:* Labia *mulierum.*

Liquor *cùm nomen est,* LI *breuis est: Cùm ad verbum venerit, producitur. Vt:* Liquor, *Liqueris, Virg. 1. Georg.*

canis cùm montibus humor
Liquitur.

Legumen *dicitur, quòd manu legatur, nec sectionem requirat:* Frumenta *sunt omnia, quæ ex se aristas mittunt.*

Lactans *est, qui lac præbet:* Lactens, *cui lac præbetur.*

Legiones *peditum sunt:* Turmæ, *equitum.*

Lucens *est, quod aliunde illuminatur:* Lucibile, *quod lucet per se.*

Mulctra *tempus dicitur, quo mulgentur animalia:* Mulctrale *vas, in quo mulgentur.*

Medicor *accusatiuum regit. Vt:* Medicor *illam rem:* Medicor *verò illi rei vsitatè dicimus:* Medicor illam rem, *figuratum est.*

Myrtetum, *ipse locus est:* Myrtus, *ipsa arbor.*

Metor, *metaris, metatus sum, significat eligere. Vndè Lucan.*

Hesperios audax veniam metatur in agros,

Metior, *metiris, mensus sum.*

Monstrum *dictum à monstrando, & refertur ad præsens eius significationem:* Prodigium *est, quod in longum tempus dirigit significationem.*

Monumenta *sunt memoriæ:* Monimenta *verò, à mentis admonitione sunt dicta.*

Matrona *dicitur prima pueri mater:* Materfamiliâs, *quæ plures peperit. Alij dicunt rectius* Matronam *dici, quæ in matrimonio cum viro conuenerit, & in eo matrimonio manserit, etiamsi liberi nondum fuerint: dictam matris nomine spe atque omine, vndè &* matrimonium *dictum.* Matrem *verò* familiâs *esse, quæ in mariti manu mancipioq; esset, quæ in familiam quoque mariti, & sui hæredis venisset. Alij* Matronas, *virgines nobiles dicunt:* Matresfamiliâs *verò, quæ in matrimonio per coemptionem conuenerunt. Nam per quandã iuris solennitatem in familiam migrant mariti. Inter* Matrem, & Matremfamiliâs *hoc interest, quòd* Mater *est, quæ præter illam significationẽ, quæ est* πρὸς τι, *quæ tantùm conuenit in matrimonio: quod alij* Matrifamiliâs *verò, quæ conuenit, vt iam diximus, per coemptionem.*

Naiades *sunt Nymphæ fontium:* Oreades *montium:* Dryades *arborum.*

Noxia *est culpa, id est, peccatum:* Noxa, *pœna.*

Nimbi *dicuntur repentinæ & præcipites pluuiæ:* Pluuias *ipsas vocamus lentas & iuges.*

Olea *est arbor ipsa, vndè deriuatum est* oleum: Oliua *fructus ipse, Vndè est* oliuum. *Legimus tamen* oliuam *& de arbore. Vt,*

Incumbens tereti Damon sic cœpit oliuæ.

Oneratus

Oneratus, *est qualicunque pressus pondere:* Onustus, *cui onus ipsum honori est. Vt, si quis hostium spolia ferat: Sed* Oneratus *aspirationem non habet, quia ab onere venit:* Honustus, *quia etiam ab honore descendit, retinet aspirationem.*

Opes *numero tantùm plurali diuitias significat. Virg.*

Troianas vt opes.

Numero tantùm singulari, auxilium. Terent.

Iuno Lucina fer opem, serua me obsecro.

Vtroque numero, possibilitatem.

* Opim *quando dicimus, nympham significamus: Si autem dicimus* opem, *auxilium intelligimus.* Opes *numero plurali, auxilia et census accipimus. Nam* Ops *terra est vxor Saturni, quam Græci Rheam vocant.*

Orare *est petere:* Exorare, *impetrare.*

Odorum, *quod per se olet:* Odoratum, *quod odorē aliunde accipit.*

Hoc Opus & hæc Opera *tunc dicimus, quando negotium ipsum, quod geritur, significamus: Si autem fœminino genere dixerimus* Operas, *personas ipsas, quæ aliquid faciunt, significamus.*

Patulum *dicimus, quod per se patet naturaliter, vt, nares, arbor:* Patens *est, quod & aperitur et clauditur, vt, ostium, oculi.*

Patrij *dij sunt, qui præsunt singulis ciuitatibus, vt Minerua Athenis, Iuno Carthagini:* Indigetes *autem propriè sunt dij ex hominibus facti; quasi in dijs agentes, vt Aeneas, Romulus.*

Plantæ *raptæ sunt de arboribus:* Plantaria, *quæ ex seminibus nata, cum radicibus & terra propria transferuntur. Virg. 2. Georg.*

Et viua sua plantaria terra.

Pecuaria, *ab eo quod est pecuare venit: nā* pecua, *vt ait in Pompeiana Cicero, ab eo, quod est* pecu *venit. Vt,* genu genua.

Peior *à malo dicitur:* Deterior *à meliore.*

Parēre *est obedire. Vt, Pāret amor dictis:* Apparēre *autem est videri. Vt,*

Apparet liquido sublimis in aëre nisus.

Pernix *pedum est. Vt,*

Pernicibus ignea plantis.

Celeritas *pennarum. Vt,*

celerique fuga sub sidera lapsæ.

Populos *cùm numero plurali dicimus, vrbes significamus: cùm verò* Populum, *vnius multitudinem ciuitatis intelligimus, Vt,*

populum latè regē, belloque superbū, de Romano intellexit.

Pollicemur *sponte:* Promittimus *rogati.*

Pauidus *est semper timens:* Pauens, *ex causa.*

Pone *verbum, nullum habet accentum, Vt,*

Ponè metum Cytherea.

Ponè *tamen in vltima habet accentum, cùm significat retro. Terent. in Phor.*

Pone apprehendit pallio.

Piget *ad futurum spectat:* Pudet *ad præteritum. Et licet penè vna sit significatio, tamen dicimus,* Piget *me illud dicere:* Pudet *me fecisse.*

Poscere, *est secundum Varronem, quoties aliquid pro merito nostro deposcimus:* Petere *verò est, cùm aliquid humiliter & precibus postulamus.*

Penetrale *dicitur, quod penetrat: quod autem penetratur,* Penetrabile.

Rura *dicebant siluæ & pascua:* Agrum *verò eum, qui colitur.*

Ripæ *propriè fluminū sunt:* Littora *maris. Vt, Ouid.*

Pro ripis littora pulsant.

Sinus *genus est vasis, quod cùm significamus,* SI, *producitur: Cùm gremium significamus,* SI *corripimus.*

Squallēs, *splēdēs significat, quod à squāmis venit. Vt,*

squammis auroque trilicem.

nam à squallore sordidum significat. Vt,

Squallentem barbam.

Spinus *masculino genere prunorum arbor vocatur:* Spinæ *verò fœminino, sentes vocantur.*

10 Salem *quo vtimur, singulari tantùm numero dicimus: cùm* iocum *significamus, pluralem tantùm ponimus numerum, secundum Lucanum, qui ait,*

Nōn soliti lusēre sales.

Aliquando & vrbanitatem *per singularem numerum significamus. Terent. in Eunucho.*

Qui habet salem, quod in te est,

id est, quæ res in te est. Masculini enim generis est, non neutri, & neutra τρίπτωτα *sunt, nec ab hoc accusatiuo nominatiuus esse potest, hoc sale.*

20 Salum *ab eo venit, quod est* Salum Sali, *Vt,*

Perque vndas superante salo:

Et quod ait,

Et sale tabentes artus, ab eo quod est, *hic* Sal Salis, *cùm* Salum, *à* σαλεύω.

Statio *est, vbi ad tempus stant naues:* Portus, *vbi hiemant.*

Stirps *genere fœminino* genus *significat. Vt,*

Heu stirpem inuisam: Masculino arborem. *Vt,*

Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum.

30 Specula, *quando speculationem significamus, generis est fœminini. Vt,*

Specula Misenus ab alta.

Speculum *autem, in quo nos intuemur, generis neutri est. Iuuen.*

Speculum ciuilis sarcina belli,

quod Græcè ἔνοπτρον.

Sertum & Serta, *cùm nihil adijcitur, dicimus. Vt,*

Sertisque recentibus halant.

Item alibi expressius,

Serta procul tantùm capiti delapsa iacebant.

40 *Si autem* Sertos *dixero, addo flores: Si* Sertas, *addo coronas. Vt Lucanus.*

Accipiunt sertas nardo florente coronas.

Species *rerū præsentium est, quod quasi aspicitur:* Fama *rerum absentium.*

Sanies, *mortui est:* Tabus, *viuētis scilicet sanguinis.*

Timor *de futuro est:* Odium, *de præsenti.*

Turbo *quandò appellatiuum est, facit* turbinis: *Si nomen proprium,* Turbonis. *Vt Hora.*

Turbonis in armis.

Troia, *cùm prouinciam dicimus, & principale est nomen, breuis est Tro. Vt,*

50 *Troiæ ruinis.*

διαιρετικῶς. *Quandò non est principale, & deriuatio est, longa est, Tro. Vt, Troius Aeneas.*

Tellurem *deam dicimus:* Terram *verò elementū.*

Totum *est vnius corporis plenitudo. Vt, Totū auditorium, id est, integrū.* Omne *de vniuersis dicimus. Vt,* Omne auditorium, *id est. Vniuersa auditoria.*

Terror *propriè est, qui alijs infertur, vt si dicas, Ille habet terrorem, hoc est, timendus est: vndè &* terribilis *dicitur:*

Metus *dicitur, quem habent timentes.*

Volema *ab eo, quod volā impleant, dicta sunt:* Vo-

la *autem est medietas palmæ vel pedis, vndè &* inuolare *dicimus.* Volema *lingua Gallica bona & grandia dicũtur, sed magis dicta sunt ab eo, quod volã impleant.*

Voluens, *qui voluit:* Volubilis, *qui voluitur.*

Vterus *est mulierum:* Aluus *est, qua defluunt sordes Sallust. Simulans sibi aluum purgari:* Venter *qui videtur. Iuuen.*

Montani quoq; venter adest abdomine tardus.

Vanus *est, qui etiam sine vtilitate mentitur:* Mendax, *qui tantùm ad decipiendum. Sanè* vanus *apud idoneos, stultus inuenitur. Vt Iuuen.*

Sic libitum, vano qui nos distinxit Othoni.

Vrbs *muros:* Ciuitas *eius habitatores significat.*

Visus genere *vtimur* masculino, *cùm de his loquimur, quibus videmus, Vt si dicam, Nubecula obest visibus meis: Sin* neutro *vtamur, ea quæ videntur, significamus.*

Vittæ *sacerdotis sunt:* Laurus *verò etiam Imperatoris victoris.*

Vallum *dicitur ipsa munitio: nam* Valli *fustes sunt, quibus vallum munitur. Virg. de sustentaculis inquit vitium,*

Primus vallos sub tecta referto.

Sexti Pompeij Festi DE VERBIS VETERIBVS.

AMbaruales *hostiæ appellabãtur, quæ pro aruis à duobus fratribus sacrificabantur.* Amburbiales *hostiæ dicebantur, quæ circum terminos vrbis Romæ ducebantur.*

Acus *dicitur, qua sarcinatrix vel etiam ornatrix vtitur:* Acus *etiam paleæ quædam de frumento dicuntur.*

Assiduus *dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedisse videatur. Alij* assiduum, *locupletẽ, quasi multorum assium, dictum putarunt. Alij eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando vocatum existimarunt.*

Ad, *aut propriè personam significat, vt, eo ad Pompeium: aut locum, vt, abijt ad theatrum.* At, *differentiam rerum significat, vt cùm dicimus: Scipio est bellator, at Marcus Cato orator.*

Adscripti *dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, vt essent coloni.* Adscriptitij *veluti quidam scripti dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebãtur.*

Arbitrium *dicitur sententia, quæ ab arbitro statuitur.* Arbitrariũ, *cùm adhuc res apud arbitrũ geritur.*

Ambitus *honoris dici cœptus est, à circumeundo, supplicandoq;.* Ambitio *est ipsa actio ambientis.*

Adeo, *cùm prima acuta effertur, idq; significat quod accedo, vt cùm dicimus, adeo prætorem. Cùm secunda, idem est quod vsq; eo, non quidem secundum rationem, quia Ad præpositio accusatiuis accommodanda est, sed vetusta quadam loquendi consuetudine.*

Aquilus *color est fuscus & subniger, à quo aquila dicta esse videtur, quamuis eam ab acutè videndo dictam volunt.* Aquulus *autem color, ab aqua est nominatus.* Aquilo *ventus à vehementissimo volatu, aquilæ instar, appellatur.*

Apud & Penes *in hoc differunt, quòd alterum personam cum loco significat: alterum personam, & dominum, ac potestatem, quòd trahitur à* penitus.

Abgregare *est à grege,* Adgregare *ad gregem ducere,* Segregare *ex pluribus gregibus partes seducere: vndè &* Egregius *dicitur, è grege lectus.*

Auidus *à non videndo, propter nimiam cupiditatẽ appellatur: sicut* Amens, *qui mentem suam non habet.*

Beneficiarij *dicuntur milites, qui vacant muneris beneficio: è contrario* Munifices *vocantur, qui non vacant, sed munus Reip. faciunt.*

Bardus *stultus à tarditate ingenij appellatur.* Bardus *Gallicè cantor appellatur, qui virorum fortium laudes canit, à gente Bardorum.*

Concinnare *est aptè componere,* Concinere *est conuenire.*

Cohum *lorum, quo temo buris cum iugo colligatur, à cohibendo dictũ.* Cohum *poetæ cœlum dixerunt, à chaos, ex quo putabant cœlum esse formatum.*

Comptum, *genus libaminis, quod ex farina conspersa faciebant:* Comptum *Afranius pro ornatu, & cultu posuit.*

Chilo *dicitur cognomento, à magnitudine labiorũ.* Cilo *sine aspiratione, cui frons est eminentior, ac dextera sinistraq; velut recisa videtur.*

Cupes, & Cupedia *antiqui lautiores cibos nominabant: inde & macellum & forum Cupedinis Romæ appellabant:* Cupedia *autem à cupiditate sunt dicta.*

Curia *locus est, vbi publicas curas gerebant.* Calabra *curia dicebatur, vbi tantùm ratio sacrorum gerebatur.* Curiæ *etiam nominantur, in quibus vniuscuiusq; partis pop. Romani quid geritur.* † Curiata *comitia, à curijs appellata.*

Curiales *eiusdem curiæ, vt tribules, & municipes.* Curules *equi, quadrigales.* Curules *magistratus appellati sunt, qui curru vehebantur.*

Cœna *apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium.* Vesperna, *quam nunc cœnam appellamus.* Cœnacula *dicuntur, ad quæ scalis ascenditur.*

Cũ imperio *esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim à populo dabatur imperiũ:* Cũ potestate *esse dicebatur de eo, qui à populo alicui negotio præficiebatur.*

Censere *nunc significat putare, nunc suadere, nunc decernere.* Censio *hastaria dicebatur, dum militi mulctæ nomine ob delictum militare indicebatur, quòd hastas daret.* Censui *agri à cẽsendo propriè appellantur, qui & emi & vænire iure ciuili possunt.* Censores *dicti, quòd rem suam quisq; tanti æstimare solitus sit, quantum illi censuerint.*

Comedus, di, *qui bona sua consumit, antiqui dixerunt:* Comedio, onis, *recentiores.*

Extrarius *est, qui extra forum, sacramentum, iusq; sit.* Extraneus *ex altera terra, quasi exterraneus.* Externus, *ex altera gente.* * Extraneus, *ex alia terra,* Exterraneus *quoq; dicitur, qui ante tempus natus, vel potius eiectus est: dictus autem* Exterraneus, *quòd eũ mater exterrita, aluo eiecit.*

Explorator à Speculatore *hoc distat, quòd* Speculator *hostilia silentio perspicit:* Explorator *pacata clamore cognoscit.*

Feralia, *dijs manibus sacrata festa, à ferendis pecudibus appellata.* Feria *à feriendis victimis appellata.*

Fœnus, & Fœneratores; *& lex de credita pecunia,* Fœnebris, *à fœtu dicta, quòd crediti nummi alios pariant,*

pariant, vt apud Græcos eadem res, τόκος *dicitur.* Fœnũ *quoque pratorum ab hac causa est appellatum, quandò idipsum manens, quotannis nouum parit: vndè etiam* fæstuca *vocata est.*

* Fœnus *appellatur naturalis terræ fœtus, ob quã causam & nummorum fœtus* Fœnus *est vocatum, & de ea re* leges Fœnebres.

Factio & Factiosus *initiò honesta vocabula erant: vndè adhuc factiones histrionum & quadrigariorum dicuntur. Modò autem* nomine factionis *seditio, & arma vocantur.*

Here, *est aduerbium temporis:* Heri *dictum à Græco* χθὲς.

Hæres *apud antiquos pro domino ponebatur.* Hæredium, *prædium paruulum.*

Hostis *apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis, perduellis.*

Impages, *dicuntur quæ à fabris in tabulis finguntur, quo firmius cohæreant, à* pangendo, *id est, fingendo. Vndè & poetæ* Pangere versus *dicuntur, & agricolæ* Pangere plantas, *id est, infigere.*

In, *non semper abnuitionem significat, sed interdum etiam pro ademtione ponitur, vt inuolando, inclamando, inuocando.*

* In præpositio *significat modò* quòd non, *vt inimicus: modò* actionẽ, *vt inclamauit: modò* vbi quid tendatur, *vt incurrit: modò* vbi quis sit, *vt inambulat.*

Infectores *qui alienum colorem in lanam conijciũt:* Offectores, *qui è colore proprio nouum efficiunt.*

Illex *producta sequenti syllaba significat, qui legi nõ paret, qui legem putat tenere se nullam.* Illex *correpta sequente syllaba significat inductionem, ab illiciendò.*

Manubiæ *Iouis tres dicũtur esse, quarum vnæ sunt minimæ, quæ moneant, placidæq; sint. Alteræ quæ maiores sunt, ac veniant cum fragore, discutiantq; aut diuellant, quæ à Ioue sint, & consilio deorum mitti existimentur: Tertiæ his ampliores, quæ cum igne veniant, & quanquam nullum sine igne fulgur sit, hæ propriam differentiam habeant, quòd aut adurant, aut fuligine deforment, aut accendant.*

Modò, *cùm per correptum o, dicitur, significat* tempus; *vt, Modò introij, & ponitur pro* tantùm, *vt, Tace modò, nunc iam. Quòd si producta posteriore syllaba enuncietur, datiuus vel ablatiuus est casus ab eo, quod est* modus. *Vt,* Modo quodam, *id est, ratione.*

Mente captus *dicitur, cùm mens ex hominis potestate abijt: & idem* Demens, *qui de sua mente discesserit: &* Amens, *qui à mente abierit.*

Miseratur *is, qui conqueritur aliena incommodà:* Miseretur *is, qui miserum subleuat.* Miseret me, *eadẽ forma dicitur, qua* Piget me.

Oculissimum, *charissimum. Plaut.*

Oculissimum ostium amicæ.

Oculatum, *pro præsenti posuit idem Plaut. cùm dixit, oculata die. Item ipse,*

Pluris est oculatus testis vnus, quàm auriti decem,

id est, qui se vidisse dicat. Oculitus *quoq; dicitur, vt funditus, penitus: quo significatur tam charum esse quàm oculum.*

Orba *significat apud poetas priuata aliqua persona chara:* Orba *est, quæ patrem, aut filios, quasi lumen amisit.*

Inter Obsidionalem & Ciuicam coronam *hoc interest, quòd altera singularis salutis signum est, altera vniuersorum ciuium seruatorum.*

Ob *præpositio, aliàs ponitur pro* circum: *vt cùm dicimus, Vrbem obsideri, obsignari, obuallari. Aliàs* In, *vicem præpositionis, quæ est* propter, *vt, Ob merita, Ob superatos hostes, vndè* obsides *quasi* obfides, *qui ob fidẽ patriæ præstandam dantur. Aliàs pro* ad, *vt Ennius,*

Ob Romam noctu legionem ducere cœpit.

Præsidium *est, quod pro salute, et vtilitate alicuius auxilij gratia præponitur:* Subsidium *quod postpositũ est ad subueniendum laborantibus.*

Properare *aliud est, aliud* festinare. *Qui vnum quodq; maturè transigit, is* Properat: *qui multa simul incipit, neq; perficit, is* Festinat, [*Qui neq; citius agit, neq; serius, sed medium quiddam tenet, is* maturat: *vt bene atq; propriè Nigidius.*]

Portenta *rerum fieri dicuntur, cùm solida corpora rarò se ostendunt, vt, cometæ, turbines, barathra, item sereno cœlo fieri tonitrua.* Ostenta, *quæ tantummodo ostendunt.* Monstra, *quæ perspiciantur, quæq; remedio purgentur.*

Puri, Probi, Profani, Sui auri *dicitur in manumissione, sacrorũ causa: ex quibus* Puri, *significat quod in vsu spurcum non fuerit:* Probi, *quod rectè excoctũ, purgatumq; sit:* Profani, *quod sacrum non sit, & quod omni religione solutum sit:* Sui, *quod alienum non sit.*

Quatenus *significat qua fine. vt hactenus, hac fine: at* Quatinus, *quoniam.*

Inter Legem & Rogationem: Rogatio *est genus legis. Quæ* lex *non continuò est, ea* rogatio *est, nõ potest non esse lex, si modò iustis comitijs rogata est. Aelius Gallus.*

* Rogatio *est, cùm populus consulitur de vno, pluribusúe hominibus, quod non ad omnes pertineat: & de vna pluribusúe rebus, de quibus non omnibus sanciatur: Quod in omnes homines resúe populus sciuit* Lex *appellatur.*

Reus stipulando, *est idem qui stipulatur:* Reus promittendo, *est qui suo nomine alteri quid promisit, quiúe pro altero quid promisit.*

Inter Sacrum, Sanctum, & Religiosum *hæc differentia.* Sacrum, *ædificium consecratum Deo.* Sanctum *murum, qui sit circa oppidum.* Religiosum *sepulchrum, vbi mortuus sepultus aut humatus sit.*

Regium *est, quod aut est, aut fuit regis:* Regale, *est dignum rege.*

Sub vitẽ hastas iacere *dicitur veles, cùm eas sub manu sursum mittit:* Sub vitem *præliari dicuntur milites, cùm sub vinea militaturi pugnant:* Sub vineam iacere *dicuntur, cùm astantibus centurionibus iacere coguntur sudes.*

Taciturnus, *qui facilè tacet:* Tacitus, *argutus etiam, quia potest aliquando tacere.*

Martij Terentij Varronis. DE LINGVA LATINA.

VErba *aliud nunc ostendunt, aliud ante significabãt, vt* hostis. *Nam tum eo verbo dicebãt* Pere-

grinum, *qui suis legibus vteretur: nũc autẽ eum, quem tum dicebant* Perduellem.

Lacus, *lacuna magna, vbi aqua contineri potest:* Palus, *paululum aquæ in altitudinem, & palàm latius diffusæ.*

Præsidium *est dictum, quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quò tutior regio esset:* Obsidium *dictum ab obsidendo, quò minus hostis egredi possit in die.*

Pauper, *à paulo lare:* Mendicus *à minus, cui cùm opus est, minus est.*

Diues, *à diuo, qui vt deus, nullo videtur indigere.* Opulentus *ab ope, cui ea opimè.* Pecuniosus, *à pecunia magna.*

Vindemiator, *vel quòd vinum legere dicitur, vel quòd de vite id demit:* Vestigator, *à venatu.*

Assum *dictũ, quòd ab igni assudescit.* Vuidum *est, quod humidum: & ideo vbi id non est, succus abest, & ideo sudando assum destillat humorem. Vt* Crudũ *minimum habet humoris, sic* Excoctum *parum habet succi.* Elixum, *est è liquore aquæ deductum, & ex iure: quod iucundum magis, conditione succi.*

Hasta. *quòd astans solet ferri.* Iaculum, *quod vt iaciatur, fit.* Tragula, *à traijciendo.*

Damnum, *à demtione, cùm minus re factũ, quàm quanti constat:* Detrimentum, *à detritu: quòd ea, quæ trita, minoris sunt precij.*

Merces *à merendo, quod manu factum erat, & datum pro eo* Manupreciũm, *à manibus & precio:* Præmium, *à præda, quòd ob rectè quid factum, concessum.*

Loquax, *qui nimium loquitur:* Eloquens, *qui copiosè loquitur.*

Colloquium, *cùm conuenitur in vnum locum, loquendi causa:* Loquela, *verbum quod in loquendo efferimus.*

Loquitur *is, qui suo loco quodq; verbum sciens ponit:* Proloquitur *iste, cùm animo quod habuit, idq; extulit loquendo.*

Conserere manum *dicimus cum hoste:* Asserere manu. *cùm libertatem comprehendimus.*

Spondet, *qui dicit à sua sponte:* Sponsor *etiam spondet, qui idem faciat obligatus:* Præs, *qui à magistratu interrogatus, in publicum vt præstet, à quo & cùm respondet, dicitur* præs. Vas *appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat.*

Inter Agendi, Faciendi, & Gerendi *verba. Potest quis quid* facere, *& non* agere. *vt,* poeta facit fabulam, *& non agit: Contrà* actor agit, *& non facit, & sic à poeta fabula fit, & non agitur, & non fit. Contrà Imperator qui dicitur res gerere, in eo neq; agit, neq; facit: sed* gerit, *id est, sustinet: translatum ab his qui onera gerunt, quòd hi sustinent.*

Signa *dicuntur eadem &* Sidera. Signa, *quòd aliquid significent, vt, libra, æquinoctium:* Sidera *quæ insidiuntur, atque ita significant aliquid in terris perurendo.*

Fretum, *dictum à similitudine feruẽtis aquæ, quòd in fretum sæpe concurrat æstus, atque efferuescat.* Aequor, *mare appellatum, quod æquatum, commotum vento non est.*

Q. Terentij Scauri
DE ORTHOGRAPHIA.

De, *nonnunquam perperam ponitur, pro* ex. De prouincia *venire, qui se dicit, dicit perperam. Imus enim* in prouinciam, *vt,* in nauem, *vt* in *Circum.* Eximus è prouincia, *vt* è nauibus, è Corsi- 10 ca. De prouincia *existimamus, cùm de ea bene aut malè prædicamus.* De naui *dicimus, cùm longa an oneraria sit, rogamus.* De Circo, *cùm Flaminius, an Maximus.*

Viciosè dicitur, Senatum haberi apud ædem *Apollinis, quod* in æde *dici oportet. Et* de senatus sententia *viciosè: nam debent dicere, vt ex mea sententia, ex tua sententia: sic,* ex senatus sententia. *Item quidam dicunt,* de senatu ire, *dici potius, quàm* è senatu: *quòd de eo, quo inimus dicimus, in: de, cùm redimus.* Ex se- 20 natu eiectus *potius quàm* de senatu.

Malè imperant qui dicunt, de tabulis *quid dicere. De tabulis enim is dicit, qui eas laudat, aut culpat:* è tabulis *is dicit, qui quod est in his scriptum, recitat è scripto, quæ pronuntiantur.*

A capite demta *quæ vocant, malè appellant, quod sunt* de capite demta, *non à capite.* Ad caput additum *rectè dicitur, si est extra caput quod additur.*

Qui transcribunt tabulas, *non describunt, sed exscribunt, qui quales sunt scribunt, id est, tribuunt.* *

30 A scena, *venit spectator:* è scena *venit, qui egit. Contrà* spectator è theatro: à theatro actor. De scena *loquitur, qui de ea bene an malè ornata sit, loquitur:* In scena *pronuntiat, qui hoc idem subtilius vult dicere, non* in scena, *sed* pro scena *dicit, pronũtiare actorem* in scena *significanter Græcè dicimus.* † E scena *actor exit, venit in pulpitum, ac vestibulum:* in scena *itaq; actor est, cùm eò venit.*

Prodire *dicimus, qui domo excedit:* Procedere *qui eo quod ducit producere.*

40 Pro rostris *dici oportet, cùm is qui concionatur, his dicit, qui ante rostra sunt.* Pro rostris *enim* & ante, *idem sunt.*

In rostra *ascendit,* è rostris *descendit:* de rostris *dicit, qui ea eiusmodi sint, dicit.* †

In concione *stat,* è concione *venit,* de concione *dicit.*

Inscribunt quidam literis, Datæ è Gallia: *Item,* Datæ in Roma *viciosè: nam sic dici oportet,* in Gallia, *&* Romæ. Dantur *enim* in loco, *afferuntur* è 50 loco: *sequitur vt dentur* in Gallia, *&* Romæ.

Agellij.

Adoptatio *dicitur, quòd per prætorẽ fit:* Arrogatio, *quòd per populum.*

Auarus *appellatur, qui auidus æris est.* Locuples, *qui multas possessiones tenet.*

Lex *est generale iussum populi aut plebis, rogante* 60 *magistratu.* Plebiscitum *est lex, quam plebes, non populus accipit.*

Rogatio *est, siue cùm populus, siue cùm plebs rogatur,*

gatur, siue quod ad vniuersos pertinet, caput ipsum, & origo, & quasi fons.

Populus est, *in quo omnis pars ciuitatis, omnesq́; eius ordines continentur.* Plebs *ea dicitur, in qua gentes ciuium patritiæ non insunt.*

Qui mentitur, *ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur:* Qui mendacium dicit, *ipse fallitur.* Qui mentitur, *fallit quantum in se est:* Qui mendaciũ dicit *ipse non fallit, quantum in se est. Ita Nigidius.*

Necessitudo *dicitur pro eo, quod necessum est.* Necessitas *pro iure officioq́; obseruantiæ affinitatiq́;.*

Errare *dictũ, ἀπὸ τοῦ ἔῤῥειν.* Hallucinari *ex eo, quod Græcè dicitur ἀλύειν.*

Qui vnum quid maturè transigit, is properat: *Qui multa simul incipit, neque perficit, is* festinat.

Vani *dicuntur, non (vt vulgus dicit) desipientes aut hebetes, aut inepti: sed vt veterum doctissimi dixerunt, mendaces & infidi, & leuia inaniaq́; pro grauibus & veris astutissimè componentes.* Stolidi *vocantur non tam stulti, & excordes, quàm tetri, & molesti, illepidi, quos Græci μοχθηροὺς, καὶ φορτικοὺς dicunt:*

Venæ *suapte vi immobiles sunt, & sanguinis tantùm demittendi gratia explorantur.* Arteriæ *motu atque pulsu suo habitum & modum febrium demonstrãt.*

VOCVM ALIQVOT APVD TERENTIVM EXPLICATIO.

E veteribus membranis.

Heus, Ohe, Eho, Ehodum, *vocandi.*
Antehac, Quoad, Posthac, *temporis.*
Vsquam, Vspiam, Nusquá, Quopiam, *loci.*
Amâbo, Sodes, Hem, Mea tu, *blandientis.*
Pol, Edepol, Castor, Hercle, *iurandi.*
Eu, Euge, Eia, Age, Agedum, *hortandi.*
Nullus, *pro non.*
Vtut, *qualitercunq́;.* Vbiubi, vbicunq;. Cuicui, cuicunq;.
Heu, Heu, *dolentis.*
Hui, Phy, Papæ, *admirantis.*
Vaha deridentis vel indignantis.
Atat, *expauescentis.*
Ha ha hæ, *deridentis.*
Heu heu, au au *flentis.*
Nequidquam, *frustra.* Neutiquam, *nullo modo.*
Itidem, *similiter.*
Apprimè, *Valde.*
Atqui, *Certè.*
Potis est, *potest:* Pote, *potes.*
Etsi, tametsi, *pro, quamuis.*
Quî, *quare vel quomodo.*
Quàm, *quantùm.*
Maximê, *sæpe pro libenter.*
Eccum, *ecce eum vel ipsum.*
Ecca ipsa. *ecce ea ipsa.*
Hicce, *pro hic,* hiccine, *pro hicne:* hijce, *pro hij:* istoccine, *pro istône:* huiusce, *pro huius:* hijscine, *pro hiisne.*
Illaclon', *pro illaclóne.*
Malùm, *interiectio.*
Tute, *tuipse.*
Scelus *quandoq; pro scelesto.*
Periculum, *pro experientia.*
Res, *pro prædijs vel vtilitate.*
Facinus, *quandoq; factum.*
Mala, *maxilla.*
Dica, *scedula.*
Angiportum, *via arcta.*
Occipio, *incipio.*
Cesso, *tardo.*
Faxo, faxim, *pro faciam vel fecerim:* faxint, *facient, fecerint.*
Dedo, *do:* dedim, *dabo:* duint, *dent.*
Scies, *pro sis:* Sient, *pro sint.*
Face, *pro fac.* Adduce, *pro adduc.*
Mitte, *pro dimitte.* Rogo, *pro interrogo.*
Offendi, *pro inueni.*
Mane, *pro ausculta.*
Opperior, *expecto.*
Percontor, *inquiro.*
Maturo, *accelero.*
Obtundo, *eneco, de magna modestia.*
Concedo, *obœdio.*
Exigo, *expello & sperno.*
Arcessor, *vocor.*
Vereor, *timeo:* Reuereor, *obseruo.*
Calleo, *callidè scio.*
Abnuo, *nego & subtraho.*
Refello, *contradico.*
Gannit, *latrat, inaniter loquitur.*
Disperij, *per deos perij.*
Posterdie, *pro postridie, hoc est, postero die.*
Astu, *astutia vel prouidentia.* Astu *pro ciuitate.*
Misere *interdum pro immoderatè.*
Præuiso, *videre desidero.*
Sedulò, *intentò,* vtiliter, *studiosè,* exanimo, *sine dolo.*
Ambages, *verba frustratoria.* Phaleræ, *insidiosa.*
Clientela, *seruitium vel multitudo clientum.*
Conclamatum, *satis dictum.*
Facessere, *libenter & cum desiderio facere.*
Id propterea, *propter id.*
Ostentare, *vanè se iactare vel ostendere.*
Propediem, *breui vel cito.*
Diem, *breue tempus:* Aetatem *tempus longum significat, aduerbialiter.*
Debacchari, *furere, à furore non cessare.*
Despicatus, *despectus.*
Aerumna, *molestia vel miseria.*
Flocci facere, *contemnere, despicere.*
Lacessere, *prouocare.*
Suffarcinatus, *succinctus.*
Iurandum, *pro iusiurandum.*
Exemplum facere, *id est, pœnam constituere.*
Potesse, potis esse, *posse.*
Quis *pro qui.* Quiuis *pro quæuis.* Quisnam *pro quænam.*
Sycophanta, *pro comedone.*
Succenturiatus, *sub centuria positus.*

FINIS.

INDEX IN ISIDORVM QVORVM PRIORE PARTE NOMINA APPELLATIVA posteriore, propria, locorum, animalium, herbarum, gemmarum, atq; id genus alia continentur.

genius

magi-

FINIS.

INDEX IN LIBELLOS VETERVM GRAMMATICORVM.

Baſia

Figura

portus

ſpecies

FINIS.

INDEX POSTERIOR IN ISIDORVM CONTINENS NOMINA PROPRIA

locorum, Animalium, Arborum, Herbarum, Gemmarum, &c.

Prior numerus columnam, posterior lineam significat.

Berill

Hemero-

Peucetia

F I N I S.

Pagina versus

45 33 De colo themate) *lege,* commate colo *ibid.* 33 themate) *leg.* commate. 47 17 expugnat) *leg.* pugnat. 48 50 Flentis similitudinis, dele flentis. 52 *lege* gementis, flentis. 102 54 capi-endi hæreditas. *leg. aliâs,* capiendæ hæreditatis. 104. 105 *leg.* 103. 104. 107 1 persuasio *lege* Peruasio. 122 17 Sequentia *leg.* Hæc 248, 3 & 4 Rharus & Rharitas. *leg.* Rarus & Raritas. 254. 3 pec-cator pellice. *leg.* à pellice. 291 *erratum in numeris paginarum.* 293 59 βότρακα *leg.* βάτραχον. 302 61 Aliqua *lege* Aquila. 309 6 De stagno *lege* stanno. 352 26 Inferus *lege* infernus. 376. 27 Te-tra *lege* Terra. 393 26 Squalibus *lege* Squalidus. 420. 15 La-crima *lege* Lachryma. 423 43 Alarum *lege* Asarum. 444 55 Ia-culatum *lege* Iaculum. 457 9 in quæ sic nautolocantur *lege* quē sic nautæ loquuntur. 460 16 mentum *lege* cementum. 467 54 thicinyna *lege* hyacintina. 471. 61 secus, fortasse legendum est, post se cum reijcitur. 474. 41 stuppa, fortè stipa. 483. 53 fra-gmen menta *lege* fragmenta. 491 6 Lacuniaria *lege* Lacunaria. 494. 23 forpiceps *lege* forpices. In T vltimo pro 435 *lege* 453 & pro 426 *lege* 454.

MARTIANI MINEI FELICIS CAPELLAE AFRI CARTHAGINENSIS, DE NVPTIIS PHILOLOGIAE ET MERCVRII,

LIBER I.

TV, quem psallentem thalamis, quem matre Camœna,
Progenitum perhibet copula sacra deûm:
Semina qui arcanis stringens pugnantia vinclis,
Complexuq; sacro dissona nexa foues
Nanq; elementa ligas vicibus, mundumq; maritas:
Atq; auram mentis corporibus socias:
Fœdere complacito sub quo natura iugatur,
Sexus concilias, & sub amore fidem.
O Hymenæe decens, Cypridis qui maxima cura es:
Hinc tibi nam flagrans ore cupido micat.
Seu tibi quòd Bacchus pater est, placuisse choreas,
Cantare ad thalamos, seu genitricis habes.
Comere verniferis florentia limina sertis,
Seu consanguineo gratia trina dedit.
Connubium diuûm componens Calliopea
Carminis auspicio te probat annuere.

DVM crebrius istos Hymenæi versiculos nescio quid inopinũ intactumque moliens cano, respersum capillis albicantibus verticem, incrementisque lustralibus decuriatum, nugulas ineptas aggarrire nõ perferens, Martianus interuenit dicẽs: Quid istud mi pater? quòd nondum vulgata materie cantare deproperas, & ritu nictantis antistitis, priusquam fores aditumque reserares † γυμνολογίζεις? Quin potius edoce quid apportes, & quorsum prædicta sonuerint, reuelato. Ne tu inquam desipis? admodumque perspicui operis ἐγειρομηνμεῖον noscens creperum sapis? nec liquet Hymenæo prælibante disposita, nuptias resultare? Si verò concepta, cuius scaturiginis vena perfluxerint properus scrutator inquiris, fabellam tibi quam olim Satyra comminiscens, hyemali peruigilio marcescentes mecum lucernas edocuit, ni prolixitas perculerit, explicabo. Cum inter deos fierent sacra coniugia procreationis vndique numerosæ, liberique præclues, ac nepotum dulcium ætherea multitudo, & inter se quodam cælicolarum complexu ac fœdere potirentur, præsertimque potissimos connubialis bearet adiectio, idque deditum mundo loquax triuiatim dissultaret humanitas, poetæque præcipuè Euagrium citharistam secuti, cæcutientisque Mæonij suauiloquam senectutem, epica vulgo lyricaque pagina consonaret. nec aliquid dulcius Ioui inter æthereas voluptates vna coniuge loquerentur: hisque accederet promptior fides, quæ suadente aruspicio grandæuos pontifices in testimonium conuocat. Cum quid Iupiter hominum votis trepida curarum ambage suspensis, multa implacabilis hostia denegaret, exorata eius matrona prouenire, & quicquid ille exprompta sententia Parcarum pugillo asseruante dictauerit, delinitum suadę coniugis amplexibus iussuque remouere. Nec solum superum regem attestabatur vxorium, idque etiam Diti propositum, idque Portuno, certumque esse Gradiuum Nerienis Nerinæ coniugis amore torreri. Æsculapio quoq; non dispar affectio, similique persuasione transduci Ope coniuga, Cybeleq; permulsa mœstissimum seniorẽ deorum: Ianusq; Argionam vtraq; miratur effigie. Nam reginã † tantum marito dependisse Memphiticam, vt obsita luctu perpetuo nunquam eum contenta sit inuenire. Hac igitur fama, hisque deorum alternis amoribus motus concitusque Cyllenius, simulque quòd cunctorum affectiones & thalamos dum paret plurib. conspicatur, vxorem ducere instituit. Inquam sententiam mater illum anxia cum annua peragratione zodiactea in Pliadum numero salutaret, impulerat, præsertimq;, quòd palæstra crebrisq; discursibus exercitum corpus lacertosis in iuuenilis roboris excellẽtiam toris virili quadam amplitudine renidebat. Ac iam pubescentes genæ seminudum eum incedere, chlamydeque indutum parua, inuelatumq; cætera humerorum cacumen obnubere sine magno risu Cypridis non sinebant. Rationabili igitur proposito constituit pellere cælibatum. Itaq; pro industriæ dignitate quã conueniret accipere, cuncta merito longæ deliberationis alternat. Nam Sophiã, ipse miro quidem cupiebat ardore, quòd prudens sanctaque sit intemeratiorq; cunctis pulchriorque virginibus, sed quòd sororis eius collactea & indiscreto amica fœdere videretur: perindeque ad innubas ipsa quoque transisse, eam in Palladis iniuriam non placuit coaptari. Non dispar illum formæ desiderabilis, grataque luculentas in manticem quoque succenderat. Nam & nobilitas generis illam, quippe Pronoe maior est filiarum, & prouidum perspicacis prudentiæ commendabat ingenium. Sed ipsis diebus fortè immensi amoris impatientia, vltro iuuenem consecuta, Apollini fuerat copulata. Voluit saltem Endelechiæ ac Solis filiam postu-

al. γαμολογίζεις.

al. tantum dicunt.

lare, quòd speciosa quàm maximè, magnaque deorum sit educata cura. Nam ipsi ψυχῇ natali die dij ad conuiuium † corrogati multa contulerant. [al. cõgregati] Iupiter quippe diadema, quod Æternitati filiæ honoratiori detraxerat, capiti eius apposuit. Iuno quoque ex purgatioris auri splendente vena addiderat crinibus sociale vinculũ. Tritonia etiam interula, resoluto ricinio, strophioque instar flammarum è cocco atque ipso sacri pectoris ac prudentis amiculo virginem virgo contexit. Delius quoque, vt ramale laureum gestitat, diuinatrice eadem coniecturaliq; virga, volucres illi, ac fulgurum iactus, ac ipsius meatus cæli syderumque monstrabat. † Aniæ autem prænitens speculum, quod inter donaria eius adytis Sophia defixerat, quo se recognoscens etiam originem vellet exquirere, clementi benignitate largita est. [forte Ἀνάγκ. ab ανοιγ.] Lemnius quoque faber insopibilis illi perennitatis igniculos, ne caligantibus tenebris nocteque cæca opprimeretur, incendit. Omnes verò illecebras circa sensus cunctos apposuit Aphrodite. Nam & vnguentis oblitam, floribusque redimitam, halatu pasci fouerique docuerat, & melle permulserat, & auro atque monilibus inhiare, membráque vinciri honorationis celsæ affectatione persuaserat. Tunc crepitacula tinnitusque quis infanti somnium duceret adhibebat quiescenti. Præterea ne vllum tempus sine illecebris oblectamentisque decurreret, pruritui subscalpentem circa ima corporis apposuerat voluptatem. Sed vehiculum ei atq; volatiles rotas, quîs mira posset velocitate discurrere, tradiderat ipse Cyllenius: licet eam aut compedibus illigatam memoria prægrauarit. His igitur ψυχὴν opimam superis ditemque muneribus, atque multa cælestium collatione decoratam, in connubium Arcas superiorum casus optabat. Sed eam Virtus, vt adhærebat fortè Cyllenio, penè lachrymans nunciauit impotentiam pharetrati volitantisq; superi, de sua societate correptam, captiuamq; adamantinis nexibus à Cupidine detineri. Super his igitur virginum thalamis, dum eum deliberatæ sortis blandimenta frustrantur, nec facilè quæpiam, præter eam quæ congrua parilitate tonantis nurus deligeretur, occurrit, amplius deliberandum suggerit Virtus: neq; eum sine Apollinis consilio quicquam debere decernere, aut fas ab eius cõgressibus aberrare. Cum zodiaca eum hospitia † permeantem nunquam abesse menstrua præcursione permitteret. [al. præmeãtem.] Igitur constitutum, vbicunq; locorum frater esset, adiretur. At tunc volatilem virgam, vti secum mundi penita permeare, æthereosque recessus irrumpere parili velocitate posset, Virtuti de more permittit: ipse pedibus talaria nectit aurea, & nunc in fanis, quibus aut vaticinia obliquis fundebantur ambagibus, aut denunciata pecudum cæde physiculatis extorum † proficijs viscera loquebantur, [al. proficis] quibusque sortitus ex cedere, vel logia personare, sagaci eum inuestigatione disquirunt. Sed † his adytorum fastigijs [fortè, is] specubusque viduatis, absque lauri arentis paucis admodum folijs, † vitibusque semiustis, [al. vitiusq;] quas in Cumano antro post Sibyllam tinearum morsus cariesque carpebant, nihil eius potuit inueniri. Per aereos etiam tractus, quibus formare solitus & volucrum diuersos meatus, & oscinum linguas, & præpetis omina pennæ, frustra incassumque disquiritur. Iam pridem quippe offensus contamine monendorum, dedignatur Augur Pythius nuncupari. Item eum in Helicona, Delon, Lyciumque sectantur. Sed alibi lauros primores, arentesque hederas, alibi cariantem tripodem, crepidasque situ murcidas, præsagiorumque interlitam memoriam repererunt. Tandem fama nunciante cognoscunt, quòd Phœbo gaudet Parnasia rupes: Licet inde quoque ad Indici montis secretum, ob umbratumq; scopulũ, nube perpetua posterius migrasse perhibebant, tamen Cirrheos tunc recessus, & sacrati specus loquacia antra conueniunt. Illic autem circunstabat in ordinem quicquid imminet sæculorum, fortunæ vrbium nationumque omnium regum ac totius populi videbantur. Aliæ transacti cursus emenso fugientes consistebant. Aliæ sub conspectu, aduenie bantque quàm plures, atque ita nonnullis eminus † vanescebat disperata prolixitas, [al. vnde cessabat] vt velut fumidæ caligationis incredibilis haberetur aura. Inter hæc mira spectacula fortunarumq; cursus, † motus nemorum etiam susurrantibus flabris, [al. motusque nemorum susur.] canora modulatio melico quodam crepitabat appulsu. Nam eminentiora prolixarum arborum culmina perindeque distenta acuto sonitu resultabant. Quicquid verò terræ confine ac propinquum ramis adclinibus fuerat, grauitas rauca quatiebat. At media ratis per annexa succentibus duplis, ac sesquialteris nec non etiam sesquitertijs, octauis etiam sine discretione iuncturis: licet interuenirent limata, † concinebant. [† concinnabant] Ita fiebat, vt nemus illud harmoniam totam superumq; carmen modulationum congruentia personaret. Quod quidem exponente Cyllenio virtus † edicit, [al. edidicit] etiam in cœlo orbes pari ratione aut concentus edere, aut succentibus conuenire. Nec mirum, quòd Apollinis sylua † ita rata modificatione congrueret, [al. iterata] cum cæli quoque orbes idem Delius moduletur in sole: hincque est, quòd † ille Phœbus, [al. illic] & hic vocitetur Auricomus. Nam solis augustum caput radijs perfusum circumactumque flammantibus, velut auratam cæsariem rutili verticis imitatur. Hinc quoque Sagittarius, hinc quoque Vulnificus, quòd possit radiorum iaculis icta penetrare. Demonstrabat præterea Cyllenius Virtuti amnes quosdam cælitus defluentes, quos transeundos esse perhibebat, vt ad eum ipsum quem reperire curæ est, peruenirent. Verùm eosdem amnes diuersicolor fluentorum discrepantium vnda raptabat. Quippe primus diffusioris ac prolixi ambitus gurges liuentis aquæ volumine nebuloso, atque algidis admodum pigrisque cursibus † hęsitabat. [al. hæsitabat interius. Alius lactis, &c.] Interius la-

ctis

ctis instar alius candidæque lucis mitis per omnia quietusque motu vndas voluebat argenteas. Tertius verò † minio rubeoque igne rutilantes, festinataque rapiditate præcipites, † fragrososque cursus anhela sulphureus celeritate torquebat. Qui hunc sequebatur auratus ac fulgidus, & flammis coruscantibus rutilans, sed diuersitate fluminum vtrinque coniunctus, qui busdam riuulis intermixtis, quantum pensabat moderatio temperabat. Verùm interior ille electro purior resplendebat amnis, quem præter cæteros fortunarum ille consistens populus appetebat: quarum aliâs eius odor & halatus illexerat, aliâs lenis vndæ canori permulsere modulatus. Gustum autem haustumque quàm plures ex eodem dulcissimo gurgite sitiebant. Nec deerat, qui eadem foueri abluique lympha ac se in illam iacere cupiebat. Præterea duo restrictiores, ac sinu ambituque paruo raptabantur interius: quorum vterque pro aliorum vicinia & confinio coloratus, exiguum proprij saporis haustum, multa mutabilis admixtione traxerat. Nam alter nimia celeritate festinus, ac plerunque consistens relabensque ferebatur. Alius verò quandam vndarum originem gestans, flexuosisque anfractibus errabundus spumabat cunctis seminibus fluentorum. Hi igitur cursus discoloris amnes prædictas rerum nationumque fortunas immensis primo finibus ambiebant. Tunc diuersa vndarum violensque rapiditas singulas quasque peruadens improuisa vi per decliuis aluei præcipites lapsus rapidis turbinibus pertrahebat, ita vt alius easdem plerunque alteri transfunderet fluuio, & quam ille exercitam longa collisione vexauerat, alter aut ripæ redderet, aut amne mersaret. Non tamen fortunas omnes illi † sanguineos aut cæruleos inuolutas gurgites rapiebant. Plerunque illius lactei † renitens vnda repente correptas eminentis tractus vertice subuehebat. Aliquando etiam sublimitas atque fluctu elatiore suspensas in illum cruentæ similitudinis reijciebat æstum, aut in torrentem liuidum vorandas hiatu piceo despuebat. Alterna igitur permixtione fluuiorum ille Fortunarum populus agebatur. Neque enim vlla prorsus erat, quæ ab omni immunis incursu, cunctoque esset gurgite feriata. Denique Virtus secuta Cyllenium dum sola cunctos interritè transmearet: licet eam magno fragore colliserint: tamen opprimere non quiuerunt. Tandem trans fluuios, qui ad quoddam Phœbi spectaculum ferebantur, cum virtute Mercurius constiterunt. Ac tunc Latoium conspicati edito considentem arduoque suggestu, atque in conspectu quatuor urnulas adopertas vicissim atque alternis inspectionibus enudare, quæ diuersa specie metallisque formatæ. Nam vna ex ferro, quantum conijci potuit, duriore: alia ex argenti fulgentiore materie: tertia liuentis plumbi fusili robore videbatur. At verò propior deo perlucentis vitri salo renidebat. Singulæ autem rerum quædam semina elementaque gestabant. Nam flamma flagrantior, & ab ipsius cecaumenis exanclata fomitibus ex ferri prædicta anhelabat vrna: quæ tamen Vertex Mulciferi dicebatur. Alia etiam quæ fuerat ex argenti materie, præferebat serena fulgentia, & vernantis cæli † temperie renidebat. Hanc dicebant Risum Iouis: Illa verò metalli grauioris plena vndosæ hyemis atque algidi † rigoris, nec non etiam pruinarum. Hæc Saturni vocabatur Exitium. At verò sali resplendentis, atque ad ipsius dei dexteram sita, aeris totius seminibus erat referta. Hanc Iunonis Vbera † memorabant. Ex his igitur vrnis deus alternatim, quantum dispositis sat erat, hauriebat. Nam quoties orbi complacito vitalis spiritus salubres ministrabat auras, ex illa argenti clementia aeris hausti permiscens semina temperabat. Cum verò pestem diram commeritis mortalibus minabatur, aeris similiter anhelos ignes, aut torpentis frigoris venena miscebat, & in † affligendum meare cogebat orbem. Tali dei temperamento Virtus admonita, magisque cum eum salutaris auras miscere conspiceret, Cæci poetæ Graium versum Mercurio comprobante commemorat.

Φοῖβος χρυσοκόμης λοιμοῦ νεφέλην ἀπ' ἔρυκεν.

Ex quo pestem fugari posse Mercurius, si voces primæ vestigijs eius accederent, admonebat. Subdendæ tamen Clario fidibus personanti, atque inter serta laurigera infularum lubrico implexoque crine redimito. Talia conferentes vt procul Pythius aduentare conspexit, causamque aduentus primis aspectibus recognouit, throno quo insidebat exurgens, Musas iussit occurrere. Quæ licet in Maiugenæ officium properare viderentur, satis tamē incessibus mouebantur. Ac tunc Germano in participatum operis consessumque suscepto, prior orsus est Phœbus.

ANxia cum trepidis nutat sententia rebus,
Fluctuat incertis aut sors ignota futuris,
Consultat mortale genus, quodque † indaga veri
Cura facit dubium, vel spes incerta fatigat.
At præscire deis vacuum est, cunctatio nulla est,
Quod superi voluere, licet de pectora fixis
Præoptare caret: si quod placet, atque necesse est.
Sed tibi quod nondum venit mansura † voluntas:
Consilium vis ferre meum, sic semper ab omni
Velle capis socium, faciunt atque abdita mentem.
Est igitur prisci generis doctissima virgo
Conscia Parnaso, cui fulgent sydera cœtu,
Cui nec tartareos claustra occultare recessus,
Nec Iouis arbitrium rutilantia fulmina possunt,
Fluctigena spectans quali sub gurgite Nereus:
Quæque tuos norit fratrum per regna † recursus
Peruigil immodico penetrans arcana labore,
Quæ possit docta totum præuertere cura;
*Quod superis præscire datum, quin crebrius * in nos*
Ius habet illa deos vrgens in iussa coactos.
Et quod nulla queat superûm tentare potestas:
Inuito scit posse Ioue, vt stent ardua magno.

Marginal notes: al. nimio. † flagrososque; al. sanguineo aut cæruleo. al. prenitens. — Legendum puto ipsiusce caumi nis. al. materie. al. frigoris. al. referebat. al. infligendū. — al. indiga. al. voluptas. al. recessus. al. immodice.

Line numbers: 10, 20, 30, 40, 50, 60.

Alterutrum cumulat parilem meruisse iugalem.

His Apollinis dictis lætabunda Virtus, quòd tam excellentis Virginis suasum videt esse coniugium, vt nihil amissum ex supradictarum duceret dignitate, nomen tamen eius inquirit. Quod vbi cognouit Philologiam esse, de qua fœdus instabat, tanta gratulatione alacritateq; concutitur, vt aliquanto de ingenito rigore descendens, etiam corpore moueretur. Quippe propinquam esse commemorat, & laudatæ illius Mantices patronam, in ipsam quoque Sophiam supellectilis multæ remuneratione largissimam. Nam ψυχὴν incultam ac ferino more versantem, apud hanc asserit expolitam: ita vt si quid pulchritudinis ornatusq; gestaret, ex Philologiæ sibi cultibus arrogarit: quæ ei tantum affectionis impenderit, vt eam semper immortalem facere laborarit. Nihil igitur immorandum, quippe cum impiger gerendorum sciat esse Cyllenius, sed acceptis Apollonis fatibus respondit ipse Maiugena.

Certum est lauripotens, decusq; diuûm
Nostrum ex contiguis venire pectus,
Et quicquid socium ciere numen
Iunctus compererim probare rerum.
Sed nunquam mage velle disparamus:
Et fit collibitum manere iussis;
Quam cum Deliaco meare fatu
Cura atque arbitrio monemur isto.
Hunc quippe ambiguum nefas putamus:
Et quæcunque fuit perit voluntas
Quo circa officio desentiore
Paret præduibus libens profatis
Arcas in thalamos venire iussus.
Sed tu Delie, quo tonantis extet
Compar propositum, volensq; nutus
Instes, nam solitus ciere pectus:
Et præuersa vigil monere sensa:
al. fauere *Illum contribuas* † *manere iussis:*
Et cœptis sacra fulserit voluntas.

Hæc dicente Mercurio, Quin potius, inquit Virtus: vterque vestrum Iouem voce conciliet. Nam & hic eius consiliorum conscius, & tu præceptionis arcanus. Ille mentem nouit, tu verba componis. Phœbo sueuit instante cōcedere, tibi sectus solitus aperire. Addo quòd vos non conuenit disparari. Et licet hic cursor Apollinei plerunque axis celeritate vincatur, a remorata statione consistens captat demum festinata præuertere: tamen dum consequitur, ita libratus anteuenit, vt cessim plerūque recursitans gaudeat occupari. Vnà igitur vestrum Iouem pia pignora conuenite. Certum quippe est, quòd & Phœbeo cōniuens splendore succumbat, & cum Stilbonte incedens, connubiorum copulis allubescat. His dictis, Virtus præcedentis officio ac Mercurialis virgæ perflatione concussa, in cælum itura sustollitur. Augurales verò alites ante currū Delio constiterunt, vti quis vellet vectus ascenderet. Nam futura plerunque conformans, his præsagire consueuerat. Petaso autem ac talaribus concitatis, cœpit præire Mercurius. Sed scandente Phœbo, Musarum pedissequus adhærensq; comitatus, canenti canoraque alite vehebatur. Tunc verò cōspiceres totius mundi gaudia conuenire. Nam & tellus floribus † lumina, quippe veris deū cōspexerat subuolare Mercurium, & Apolline cōspicato aeria temperies sudis tractibus renidebat. Superi autem globi orbesq; septemplices suauis cuiusdam melodiæ harmonicis tinnitibus concinebāt, ac sono vltra solitum dulciore, quippe Musas aduentare præsenserant, quæ quidem singillatim circulis quibusque metatis, vbi suæ pulsum modulationis agnouerant, constiterunt. Nam Vrania stellantis mundi sphæram extimam † concinit, quæ acuto raptabatur sonora tinnitu. Polymnia Saturnium circulum tenuit. Euterpe Iouialem. Erato ingressa Martium modulatur. Melpomene medium vbi Sol flammanti mundum lumine conuenustat. Terpsichore Venereo sociatur auro. Calliope orbem cōmplexa Cyllenium. Clio citimum circulum, hoc est, in luna collocauit hospitium. Quæ quidem graues pulsus modis raucioribus personabat. Sola verò (q̃d vector eius Cygnus impatiens oneris atque etiam subuolandi alumna stagna petierat,) Thalia derelicta in ipso florentis campi vbere residebat. Interea tractus aereos iam Phœbus exierat, cum subito vitta crinalis immutari in radios, laurusque quam dextera retinebat in lampadem mundani splendoris acceditur: fiuntq; volucres, qui currum Delium subuehebāt anheli flammis lucis alipedes. Atque idem pallio rutilante ac reserato stellantis poli limine Sol repente clarus emicuit. Cyllenius quoque in sydus vibrabile astrumque conuertitur. Atque ita methamorphosi supera pulchriores per Geminos proprietate quadam signi familiaris inuecti augusto refulsere cælo, ac mox Tonantis palatium petiuerunt. Qui postquàm introgressi & coram data copia fandi, vt vidit Clarius consortio patrem Iunonis hærentem, quàm nouerat suffragari plurimum ac fauere connubijs, lætus primo omine ipsamque concilians, in cuius arbitrio positam mariti nouerat voluntatem, ita mitis affatur.

al. luminata (margin note at "lumina")
al. continet (margin note at "concinit")

Possem minore ambigens fiducia
Solem Tonantem pignoris pro fœdere
Pubeda vixdum vel paterna contremens
Præcepta adire, ni iugata cælitum
Omen pararent prosperum consortia
Tabensq; diuûm nunc moueret nexio:
Iunone thalamos quis rogare conscia
Nolet deorum? cum futura pronuba
Eadem profectò quæque suffragabitur.
Iugalis ergo blanda nutus præstrue
Nostrisque suada quò lubescat nisibus:
Te nunc parentem principemq; maximum
Fatumq; nostrum, quippe Parcarum chorus

Humæ

Humana pensat, tuq; sortem cælitum:
Tuumque velle est ante præscientias:
Ac mente gestas, quicquid instabit deis:
Cuiusque nutu gignitur necessitas
Futura cuius † illigat decretio:
Instatque quicquid velle vel serum potes.
Tene igitur illo quo benignus numine es
Deposco cœli blanda temperatio:
Piumque culmen iure qui divûm pater
Concede proli quo nepotum provehat
Numerum supernis: Astra quem vibrant polis.
Maiæ tuumque flagitat pignus sacrum.
Thalamis iugetur virginis doctissimæ.
Sed te si parentis cura stringit pia:
Par est deorum convoces cœtum potens
Connubium ipsa sanciens cum coniuge:
Quo prolis extent lege supera nuptiæ:
Perpesq; vinclum cœlitum signet decor.

† al. alligat

HIc postquam Delius conquievit, conversus ad coniugem Iupiter, quid eius voluntas haberet inquirit. Verùm illa multa ratione permulsa, primò quòd ei qui placiditatem afferre solitus Phœbus orabat, quique etiam à se eiusdem filias eruditas ad parentum quoq; conspectum fecerat subvolare. Dehinc nuptijs Iuno non solita refragari, tunc etiam Cyllenium diligebat, quòd eius uberibus educatus poculum immortalitatis exhauserat: perindeque & matris gratiam conferebat. Accrescebat votis, quòd multa eam Clarius conciliatione devinxerat, faciendum profectò accelerandumq; persuadet, ne itidem Cyllenius Cypridis lactatus illecebris Hermaphrodito fratrem gignere succensus optaret. Stimulabat paululum Iovem, ne uxoris Cyllenius fotibus repigratus, somnolento repentè marcore torperet, & iam velut maritali vacatione feriatus discursare sub præceptis Iovialibus denegaret. Nam illum iam pridem, ait, Philologiæ sentio, amore torreri, eiusque studio comparatas habere quamplurimas in famulitio disciplinas. Ipsumq; linguæ insignis ornatibus fandi nimiã venustatem quo placeret virgini consecutum. Deinde barbito aurataq; cheli ac doctis fidibus personare. Addo quòd celebrat mirabile prestigium elegantiamq; pingendi, cùm vivos etiam vultus æris, aut marmoris signifex animator inspirat. T[illegible]tũ certè complacitum est, quicquid comit decorem iuvenalem gratiarum. Se igitur eos iam pridẽ amore mutuo colligatos iccirco paululũ distulisse, ne in thalamũ primæva affectione festinãs cùm discurrendũ esset, totis noctibus repigritior paululũ simularet anomalũ. Tũc Iuno, Atquin ait eiusdẽ convenit virginis subire vinclũ, quę illum etiam quiescere cupientẽ connivere non perferat. An verò quisquã est, qui Philologiæ se afferat pervigilia laborata, & lucubrationum perennium nescire pallorem? Quæ autem noctibus universis cœlum, freta, tartarumque discutere, ac deorum omnium sedes curiosæ indaginis perscrutatione transire, quæ textum mundi, circulorumque volumina vel orbiculata parallela, vel obliqua decusata polosè, & limmata, axiumque vertigines, cum ipsorum puto siderum multitudine numerare, nisi hæc Philologiæ gracilenta quadam adfixione consuevit? Quoties deos super eiusdem coactione & constantia conquestos, cùm eos connubiæ aut intempestæ noctis silentio quiescentes ad se venire inaudita quadam obsecratione compelleret. Tam verò abest, ut sub hac possit pigrescere intricarique Cyllenius, ut commotis ab eadem suscitatisque pennis extra mundanas petere latitudines urgeatur. Cur igitur rex optime differuntur, cùm pro sola Athlantidæ solertia duos vigiles repromittam? Hæc cùm Iuno affixa, ut adhærebat elatiori plurimum Iovi, acclinatis eius auribus intimaret, de quodam purgatioris vibratiorisque luminis loco allapsa, sensim Pallas corusca descendit, atque ita ut videbatur vertici Ioviali inhærere, supervolans tandem constitit sublimiore quodam annixa suggestu. Quam cùm Iupiter, ut iugali elatior adhærebat, de proximo contiguoque suspexit, sic exorsus: O virgo nostri pars melior opportunè votis intermixta Maiugenæ, quæ sive Deliacis vocibus permulsa descendis, sive absque te Iovis non erat formare consilium, seu consensus noster ne mutilus videretur approperas: noveris tamen Philologię Cyllenium nuptias postulare. Nondum mea prompta sententia est: expecto quid suadeas. Novi quippe quàm eiusdem virginis incessabilis labor tibi semper acceptus, & ut è tuis numeretur illa pedissequis. Par est igitur ipsa prę sertim decernas, quicquid de eius connubio provisura dispensas. Tunc Pallas aliquanto submissior, ac virginalis pudoris rubore suffusa, oculosque peplo quod rutilum circum caput gestabat obnubẽs, improbabat aliquantum, quod super nuptijs virgo consulitur, præsertimque eius quam propter consociationis officia manere cuperet semper intactã. Dedignatur præterea huiusmodi adhibere consensum, cùm ita expers totius copulæ censeatur, ut neque de ulla commixtione progenita, neque ipsa procreari quicquam Arithmetica teste monstretur. At tunc septem radiorum coronam solivaga virginitas renudavit, ne futurarum causis & copulis interesset. Quia tamen eius optaverat Iupiter exegeratque consilium, suadet deos maritos dearumque grandævas in hæc decernenda conduci. Quippe convenire Cyllenio, ut pro officiorum præmijs potissimorum favor cœlitum eius vincla sanciret. Augustius quoque fieri Ioviale decretum cum cœtu deorum attestante depromitur, ipsamque nupturam deo convenire non posse, nisi super senatusconsulto mortalis esse desineret. Id genus plurima suadente Tritonia, regum coniugum uterque consentit. Ac mox Iouis scribæ præcipitur pro suo ordine ac ratis modis cœlicolas advocare,

præcipueque ſenatores deorum, qui penates ferebantur tonantis ipſius: quorumque nomina quoniam publicari ſecretum cœleſte non pertulit, ex eo quòd omnia pariter repromittunt, nomen * eius † conſenſione perfecit. Vulcanū verò Iovialem ipſe Iupiter poſcit, licet nunquam ille de ſede coruſca deſcenderet. Tunc etiam ut inter alios potiſsimi rogarentur ipſius collegæ Iovis, qui biſſeni cum eodem tonante numerantur, quosque diſtichon complectitur Ennianum:

* eis
† aliàs ex

Iuno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iupiter, Neptunus, Vulcanus, Apolio.

ITem ex his ſeptem reſidui, qui inter xij non vocantur, poſt hos quamplures alij pro ſuis gradibus cœlites, ac deorum omnium populus abſq; impertinentibus convocandi. Nec mora milites Iovis per diverſas cœli regiones approperant: quippe diſcretis plurimum locis deorum ſinguli manſitabant. Et licet per zodiacum tractum nonnulli ſingulas vel binas domos animalibus titularint, in alijs tamen habitaculis commanebant. Nam in ſexdecim * diſcernitur cœlum omne regiones. In quarum prima ſedes habere memorãtur poſt ipſum Iovem dij Conſentes, Penates, Salus ac Lares, Ianus, Favores, Opertanei, Nocturnusque. In ſecunda itidem manſitabant præter domum Iovis quæ ibi quoque ſublimis eſt, ut eſt in omnibus Prædiatus, Quirinus, Mars Laris militaris, Iuno ibi quoque domicilium poſsidebat, Fons etiam, Lymphæ, Dijque Novenſiles. Sed de tertia regione unum placuit corrogari. Nam Iovis ſecundani, & Iovis Opulentiæ, Minervæque domus illic ſunt conſtitutæ. Sed omnes circa ipſum Iovem fuerant in præſenti, Diſcordiam verò ac Seditionem, quis ad ſacras nuptias corrogaret, præſertimque cùm ipſæ Philologiæ ſemper fuerit inimicæ? De eadem igitur regione ſolus Pluton, quòd patruus ſponſi eſt, convocatur. Tunc Lynſa ſylveſtris, Mulciber, Lar cœleſtis, nec non etiam militaris, Favorque ex quarta regione venerunt. Corrogantur ex proxima tranſcurſis domibus coniugum regum, Ceres, Telluris Terræque pater Vulcanus & Genius. Vos quoque Iovis filij Pales & Favor cum Celeritate Solis filia ex ſexta poſcimini. Nam Mars, Quirinus & Genius ſuperius ſunt poſtulati. Sed etiam Liber ac Secundanus Pales vocãtur ex ſeptima. Fraudem quippe ex eadem poſt longam deliberationem placuit adhiberi, quòd crebrò ipſi Cyllenio fuerit obſecuta. Octava verò tranſcurritur, quoniam ex eadem cuncti ſuperius corrogati, Iolusque ex illa Veris fructus adhibetur. Iunonis verò hoſpitæ Genius accitus ex nona. Neptune autem Lar omnium cunctalis ac Neverita, tuque * Conſe ex decima conveniſtis. Venit ex altera Fortuna & Valitudo, Favorq;, Paſtor manibus refutatis: quippe hi in conſpectum Iovis non poterant advenire. Ex duodecima Sancus tantummodo devocatur. Fata verò ex altera poſtulantur. Cæteri quippe illic dij Manium demorati. Bis ſeptena Saturnus eiusque cœleſtis Iuno conſequenter acciti. Veiovis, ac dij publici ter quino ex limite convocantur. Ex ultima regione Nocturnus, Ianitoresq; terreſtres ſimiliter advocati. Ex cunctis igitur cœli regionibus advocatis dijs, cæteri quos Azonos vocant, ipſo commovente Cyllenio convocantur. Tunc elementorum præſules, atque utilitatis publicæ mentiumque cultores, omnisque populus poteſtatum, quis Numæ multus ſucceſſor * indicat. Qui confeſtim omnes imperio Iovis convocati, in aulam cœlitē * cum vibrantibus venere ſideribus. Tunc Ianus in limine, milites que Iovis ante fores regias conſtiterunt, ingreſſuros etiam cunctos nominatim vocabat fama præconans. At intra conſiſtorium regis quędā fœmina, quę Adraſtia dicebatur ... rnam cœlitē ſuperamq; ſortem irrevocabilis raptus celeritate torquebat, excipiebatque ex volubili orbe decidentes ſphæras peplo inflexi pectoris * Imarmine. Cloto verò Lacheſis Atroposque quoniam ſententias Iovis orthographæ ſtudio veritatis excipiunt, utpote librariæ ſuperum, archiviique cuſtodes cùm ſenatum curiamque contrahi & ipſum Tonantem exuvijs induſiari publicē cernerent, magiſtratus in acta cœleſtiumque conſultum, ſtilos acuunt, ceraſque componunt. Tunc Iupiter publica & quæ ſenatum contracturus aſſumit indumenta percipiens, apponit primùm vertici regalis ſerti flammantem coronam, contegitque ex poſticis caput quodam velamine rutilante, quod ei præſul operis Pallas ipſa texuerat. Dehinc veſti admodum candidæ obducit amictus hyalinos, quos ſtellantibus oculis interſtinctos crebri vibratus ignium luminabant. Tunc duo globoſos orbes, quorum unus auro, electro alius prænitebat, dextra porrectiore corripuit: Leva * enneaphthongon chelin innitēti ſimilis imprimebat. Calceos autē ſmaragdineę fluctu viriditati herboſos veſtigijs eius Tellus annexuit. Inſidebat autē ex pavonū pennis intertextæ oculatęq; pallę, ex qua multicoloribus notulis variata pictura vernabat. Sub calceis verò fuſcinū deprimebat. Huius ſuggeſtui Iunonis ſubditus conſeſſus, haud indecēter ornatus, ipſa verò tecto capite, lacteo quodā galumnate, prænitebat. Cui gemmis inſitū diadema precioſis: nam neq; Scythidis vireta, nec Ceraunioru vibrans fulguransq; lumen, nec flucticolor hiacynthi credebatur abeſſe profūditas. Sed totum illud ſertū capitis fulgurantis Thaumantias obtuliſſe reginæ cœlitum ferebatur. Ipſius verò diuæ vultus aſsidua perlucēs gratia, fratri cõſimilis, niſi quòd ille immutabili lætitia renidebat: hęc commutationum aſsiduarum nubilo crebrius turbidabatur. Nam veſtis eius hyalina, ſed peplū fuerat caliginoſum: quo tamen ſi appulſu cuiuſdā luminis tāgeretur, inter obumbrantes nebulas ſudę perſpicuitatis gratia prę-niteret.

* diſcerni diſcitur
al. Conſe
al. indicat
al. cõvibrantibus
* ἑιμαρμένη
Deſcriptio mundi.
* ſυνεφθογγον
Deſcriptio aeris.

al. flumen niteret. Hæc † fulmen dextra, leua sonorũ bõbis terrentibus sustinens tympanũ, sub qu bus ꝑ lurimum sudans ima subiecta ro'cidis videbatur inundare fluoribus. Huius verò calcei admodum furui: quorum solea atræ noctis nigredine coloratur. Nam eiusdem genua, zona quidem diuersicolor ambiebat, quæ nunc perfulgido resplendebat orbe, nunc vanescentis gratię tenuata varietas ita penitus† obliquabat, tanquam nihil habuisset antè discolorum. His † igitur indumentis decenter ornati, ante consessum in suggestu sydereò positam quandam sphæram cælatam varietate multiplici conspicantur, quę ita ex omnibus compacta fuerat elementis, vt nihil abesset, quicquid ab omni creditur natura contineri. Illic omne cælum, aer, freta, diuersitasque telluris, claustraque fuerant tartarea. Vrbes etiam, compita, cunctorumque species animantium, tam in specie quàm in genere numerandæ. Quæ quidem sphæra imago quędam videbatur ideaque mundi. In hac quid cuncti, quid singuli nationum omnium populi quotidianis motibus agitarent pedeire, formãt speculo relucebat. Ibi quem augeri, quẽ dep imi, quẽ nasci, quẽ occidere Iupiter vellet manu propria ipse formabat. Quam terrarum partem disperdere, quam beare: quam vastam quamque celebrem cuperet, fictor arbitrarius variabat. Hoc igitur fatum publicum conspicans, componensque Deorum senatum, iu sit admitti. Quãuis intus, quos † innominabiles sacra vis testatur, intrarent, tamen etiam primatibus diuũm, præsertimque parentibus vterque consurgunt. Verùm sator eorum gressibus tardus ac remorator incedit: glaucoque amictu tectus caput. Prætendebat dextra flammiuomum quendam draconem caudæ suæ vltima deuorantem, quem credebant anni numerum nomine perdocere. Ipsius autem canicies pruinosis niuibus candicabat, licet etiam ille puer posse fieri crederetur. Eius coniunx grandæua corpulentaque mater: quamuis fœcunda circumfusaque partubus tamen floridam discoloramque vestem herbida palla contexuerat. In qua totus gemmarum metallorumque census, atque omnium prouentus frugesque sationum larga admodum vbertate ferebant. Huic Vesta quæ etiam coæua eius fuerat, adhærebat. Quæ quòd nutrix Iouis ipsius, suoque eum sustentasse gremio ferebatur, caput regis ausa est osculari. Post hos candida cum sorore Sol auratus expetitur: qui mox vt cœpit ingressui propinquare, purpuræ rutilantis puniceus quidam fulgor anteuenit, & rosulenti splendoris gratia totam aulæ ipsius curiam obstupefactis cæteris ornatibus illuminauit.

Noctis descriptio eiusq; partium.

al. ablegabat

Descriptio mundi intellectualis.

al. Iouis vis.

Saturni descriptio.

Anni descriptio.

Aurora.

Ast vbi primos honorati capitis radios ingressurus immisit, ipse etiam Iupiter paululum retrogressus sub immensi nitoris † lumine caligauit. Sphæræ verò orbesque quos dextera sustinebat, veluti speculo cognati luminis refulsere. Iuno autem diuersi coloris illustris ornatibus, ac varia velut speculo cognati luminis gemmarum luce resplendens, candentibus serenis enituit. Erat enim illi in circulum ducta fulgens corona, quæ duodecim flammis † ignitorum lapidum fulgorabat. Quippe t es fuerant à fronte gemmæ: Lychnis, Astrites, & Ceraunos, quæ eius effigiem reuerendam à cognitione conspicientium vibran es radiorum fulgoribus occulebant. Quarum alia Cancri cerebro, Leonis oculis altera, Geminorum fronte assumpta tert a dicebatur. Aliæ sex ex troque latere rutilabant. quarum Smaragdus vna, Scythis altera: Iaspis tertia vocabatur. Inter quarum virorem fœta mari † per lumina coruscat, fronti quædam interioris † suauitas resplendebat. Hiacynthos, Dendrites, etiam Hel tropios vtrinque compacti. Qui lapides color bus suis terras ratis temporũ vicibus herbidabant: quos ei ad obsequium numinis recurrentis Ver dicebatur & Autumnus munere contulisse. Posterior autem pars corona Hydatide Adamante & Crystallo lapidibus alligabatur. Hos enim Hyems vndosa genuerat. Ipsius verò diui auro tinctam cæsariem comasque crederes bracteatas. Facie autem mox vt ingressus est, pueri † renitentis, † incessu medio iuuenis anheli: in fine senis apparebat occidui: licet duodecim nonnullis formas conuertere crederetur. Corpus autem eius flammeum totum, pennata vestigia, pallium coccineum, sed auro plurimo rutilatum. Sinistra autem manu clypeum coruscantem, dextera ardentem facem præferebat. Calcei verò similes ex Pyropo, quem iuxta lunam leni quodam teneroque vultu ex fraterna fulgorem lãpada resumebat. Post hos admissi fratres Iouis, quorum alter maritima semper inundatione viridior. Alius lucifuga inumbratione pallescens, in capite vterq; dominandi sertum pro regni conditione gestabat. Nam vnus albidi salis instar candidum atque spumarum caniciem concolorum, alter hebenum ac tartareæ noctis obscuritate furuescens. Qui quidem multo ditior fratre, & semper eorum quæ gignuntur conquisitionibus opulentus. Alius verò propter molem elationemque corporis renudatus, ac despuens diuitias oppressione quæsitas. Verùm vtrique diuersa coniunx. Nam hic nudus omnium nutricem deorumque hospitam secum ducit. Ille puellam accessibus gratulantem, quæ ita plerunque frugem expolcentibus tribuit, vt magni numinis vota sint eidem redhibere centesima. Dehinc admissi tonantis ipsius filij. Inter quos primus quidem ruber iuuenis, ac vorax omnium sitiorque etiam sanguinis gradiebatur. Alter suauis & comis, falcem dextra, leuaque gestans cratera somnificum, ac pronus in petulantiã ferebatur. Huius gressus incerti, atque olacis temeti madoribus implicati. Post hos duorum vna quidẽ germanaque facies, sed alius lucis sydere, noctis alius refulgebat. Dehinc quidam roboris inauditi & extirpandis semper aduersitatib. ꝑparatus.

al. numine.

Descriptio partium mundi.

al. lumina coruscatur.

al. suauitatis

al. renidẽtis.

al. in incessu

De vsura centesima.

al. sublimis Sed eius miros lacertos rictusque cleoneos † limis Iuno cernebat: quis inter eos decernentes fœminæ: quarum vna Virgo ferebatur: alia generationum omnium mater: illi arcus cum pharetra, huic rosis decussatim vinculatis sertata *al. contexio.* † contextio. Quam & conspicere nitentem, & fantem audire dulces illecebras, & attrahere fragrantissimi spiritus halatibus redolentem, & osculis lambere, & contingere corpore, eiusq; velles cupidine suspirare. Quæ quidem licet amorum voluptatumque mater omnium crederetur: tamen eidem deferebant pudicitiæ principatum. Cum his grata Ceres admodum grauis fœmina, alumnaq; terrarum ac nutrix mortalium videbatur. Quidam etiam claudus faber venit: qui licet crederetur esse Iunonius, totius mũdi ab Heraclito dictus est demorator. Tunc etiam omnium garrula puellarum, & contrario semper fluibunda luxu, leuitate pernix desultoria gestiebat. Quam alij Sortem asserunt: Nemesinque nonnulli, Tychenque quàmplures, aut Nortiam. Hæc autem quoniam gremio largiore totius orbis ornamenta portabat, & alijs impartiens repentinis motibus conferebat, rapiens his comas puellariter, caput illis virga comminuens, eisdemque quibus fuerat eblandita ictibus crebris verticem complicatisque in condylos digitis vulnerabat. Hæc mox vt facta conspexit omnia quæ gerebantur in Iouis consistorio subnotari, ad eorum libros & pugillarem paginam cucurrit, & licentiore quadam fiducia, quę conspexerat inopinata descriptione corripuit, vt quędam repente prorumpentia, velut rerum seriem perturbarent. Alia verò quę causarum ratio prospecta vulgauerat: quoniam facere improuisa non poterat, suis tamen operibus arrogabat. Post hanc vulgo cæteri deuenêre. Iupiter tunc solio resedit, præcepitque cunctos pro meriti ordine residere. Tuncque subsellia flammabunda cœtum suscepêre sydereum. Verùm quidam redimitus puer ad os compresso digito salutari, silentium commonebat.

Conticuere omnes, intentiq; ora tenebant.

Tunc Iupiter cœpit:

Ni nostra astrigeri nota benignitas
Conferre arbitrium cogeret intimum:
Et quicquid tacito velle fuit satis
Id ferre in medium collibitum foret:
Possem certa meis promere ductibus.
Nec quisquam illicitis tollere nisibus
Concertans cuperet iussa deum patris.
Sed tristis melius censio clauditur:
Atq; infanda premit sensa silentium:
Ne vulgata ciant corda doloribus.
At cum læta patrem promere gaudia:
Et certo deceat fœdere pignora
Palàm perpetuis iungere nutibus:
Cassum est nolle loqui sensa decentia.
Vobiscum ergo dij grata propinquitas
Conferre studium est vota propaginis. 60
Aequum quippe puto fœdere cælitum
Quæ sectanda forent orsa probarier.
Nostri Maiugenam pignoris inclyti
In nostris meritò degere sensibus:
Quæ nec frustra mihi est insita caritas:
Vt sueuit patria stringere pectora.
Nam nostra ille, fides, sermo, benignitas,
Ac verus Genius fida recursio:
Interpresq; meæ mentis honos sacer.
Hic solus numerum promere cælitum.
Hic vibrata potest noscere sydera.
Quæ mensura polis, quanta profunditas, 10
Qualis sit numerus Marmoris haustibus:
Et quantos rapiat margine cardines.
Quæq; elementa liget dissona nexio:
Perq; hunc ipse pater fœdera sancio:
Sed forsan pietas sola recenseat:
Quæ parens probitas munera pensitet
Qui Phœbi anteuolans sæpe ingalibus
In sortem famuli nónne relabitur?
Hic quoque sic patruis seruit honoribus:
Vt dubium proprium quis mage vendicet 20
Illum connubio rite iugarier.
Suadentem meritis sæcla laboribus.
Et robur thalamo flagitat additum.
At Virgo placuit docta quidem nimis
Et compar studio. Sed cui terreus
Ortus, propositum in sydera tendere
Plerunque & rapidis præuolat axibus:
Ac mundi exuperat sæpe means globum.
Cunæ ergo officiant quo nihil æditæ
Censendum superi: quique crepundia 30
Terris recolitis vestra tenerier.
Quæ occultant adytis sacra latentibus
Iungantur paribus, nam decet auspicijs:
Et nostris cumuleut astra nepotibus.

Sed postquàm Iupiter finem loquendi fecit, omnis deorum senatus in suffragium concitatur, acclamantque cuncti fieri protinus oportere: adijciuntque sententiæ Iouiali, vt deinceps mortales quos vitę insignis elatio, & maximum culmen meritorum, ingeniumq; in appetitum † cælitem propositumque sydereæ cupiditatis extulerit, in deorum numerum coaptentur. Ac mox inter alios quos aut Nilus dabat, aut Thebæ, Aeneas & Romulus, alijq; quos postea astris doctrinæ nomen inseruit, designati Cælites nominentur, vt post membra corporea deorum fierent curiales. His quoque annuente Ioue, iubetur quædam grauis insignisque fœmina quæ † Philologia dicebatur, hoc superi Senatus consultum æneis incisum tabulis, per orbes & compita publicare. Tunc Iuno condicit propter prædictorum thalamum iuuenum & nuptialia peragenda, vti postridie omnis ille deorum senatus in palatia quæ in Galaxia Iouis habitationem potissimam faciunt, diluculo conuenirent. His igitur actis solio rex ipse surrexit, omnisque ille deorum numerus sedes proprias cursusque repetiuit.

al. cælitum *al. Philosophia.*

MAR-

MARTIANI CAPELLAE DE NVPTIIS PHILOLOGIÆ ET MERCVRII,

LIBER II.

SED purum astrificis cælũ scandebat habenis
Nox reuocans merso fulgentia sydera Phœbo.
Ardua tunc senior succẽdit plaustra Bootes
Et spiris toruo nituerunt astra Draconi.
Auratis etiam flagrans splendebat in armis
Qui trahit æstifero fulgentem Sirion ortu.
Hoc quoque Nysiacus quod sparsum floribus ardet
Multiplici ambitum redimitur lumine sertum.
Virginis interea ad trepidas perlabitur aures
Fama Iouis magno dum complet tecta boatu.

DENIQVE ipsa compertis superum decretis, adultaque iam nocte Philologia peruigilans, multa secũ ingenti cura anxia retractabat. Ingrediendum primo senatum deũ. Iouisq; subeundos in præmeditata visione conspectus, exiliendumq; sibi in superam cælitum sortem. Deinde ipsi sociandam esse Cyllenio. quem licet miro semper optaret ardore, tamen vix cum post vnctionem palæstricam recurrentem dum flores ipsa decerperet, prælectis quibusdam herbusculis conspicata, quid? quod vtrum sibi hæc nuptialis conduceret amplitudo, anxia dubitabat. Nam certè mythos poeticæ etiam diuersitatis delitias Milesias, historiasque mortalium postquàm supera conscenderit, se penitus amissuram non cassa opinatione formidabat. Itaque primò conducat ne connubium, atque ætherei verticis pennata rapiditas apto sibi fœdere copuletur, ex nuptiali congruentia numero cõquirit, moxq; nomen suũ Cyllenijq; vocabulum. Sed nõ quod ei dissonans discrepantia nationum, nec diuersi gentium ritus pro locorum causis cultibusque finxêre: Verùm illud quod nascenti ab ipso Ioue syderea nuncupatione cõpactum, ac per sola Aegyptiorũ commenta vulgatum, fallax mortalium curiositas asseuerat, in digitos calculumque distribuit. Ex quo finalem vtrinque literam sumit, quæ numeri primũ perfectumq; terminum claudit. Dehinc illud quod in Fanis omnibus soliditate † cybica dominus adoratur. Literam quoque quam † vim mortalitatis asserere prudens Samius† extimauit in † locum proximum sumit, ac sic mille ducenti decẽ & octo numeri † effulserunt. Quos per nouenariam regulam distribuens minuensque per monades decadibus subrogatas, in tertium numerum perita restrinxit. † suum quoque vocabulum per septingentos viginti quatuor numeros explicatum, in quaternium duxit, qui vterq; numerus cõgruenti ambobus ratione signatur. Nam & ille, quod ratio principium, medium finemq; dispensat, † pro certo perfectus est. Quippe lineam facit solus, & solidorum frontes incũctanter absoluit. Nam longitudine profunditateq; cẽsentur. Dehinc numeri triplicatio prima ex imparibus κύβον gignit. Tres autem Symphonias quis ignorat in musicis? Numerusq; impar maribus attributus. Omne verò tempus tribus vicibus variatur. Atq; idem numerus seminariũ est perfectorum, sexti videlicet atq; noni, alterna diuersitate iuncturę. Ritè igitur deo attribuitur rationis. Philologia autẽ, quòd etiam ipsa doctissima est: licet fœmineis numeris æstimetur, absoluta tamen ratione perficitur. Nam quaternarius suis partib. complet decadis ipsius potestatem: ideoq; perfectus est & habetur quadratus, vt ipse Cyllenius, cui anni tempora, cęli climata, mundiq; elementa conueniunt. An aliud illa senis dei ratio, qui Mathen tetraden non tacuit, confitetur: nisi perfectæ rationis numerũ. Quippe intra vnum secundũ, triadenq; ipsum bis binum tenet. quîs collocationib. Symphonię peraguntur. Nam tres ad quatuor epitritus vocitatur Arithmetica ratione, ac diatesseron in musicis perhibetur. Itẽ intra eum iacẽt tres ad† duos, quæ hemiolios forma est, symphoniamq; secundam quæ diapente dicitur reddunt. Tertia symphonia diapason in melicis perhibetur, diplasioq; cõficitur: hoc est vno duob. collato. Igitur quaternarius numerus omnes symphonias suis partib. perfectus absoluit, omniaq; mela harmonicorũ distributione conquirit. Hanc igitur discutiẽs numeri congruentiã, perita virgo gratulatur. Deinde vtrunq; cõsociat, & trias quaternario cõsociata heptaden fecit. Qui numerus rationis superæ perfectio est, sicut etiam ὁμαλῶν illa docet plenitudo. An aliud fatalis tẽperamenti cursus, syderũq; circuli motusq; testãtur, intraq; latebras vteri septimo mẽse absoluta mortalitas? Dehinc quod trias triplicata nouẽ numeros facit: quaternarius autẽ per διπλάσιον geminatus octo reddit. Nouẽ verò ad octo ἐπόγδοον numeri efficiũt iunctionẽ, tãtũq; pẽsat in numeris, quãtũ symphonia diapason in melicis: q̃ tonũ facit, q est cõsonę vnitatis cõtinua modulatio. Ex quo nihil est qđ discrepet aut resultet in medio, consentaneaq; cõgruit iugitate. Ergo prædictorum nominũ numerus cõcinebat. Sic igitur rata inter eos sociatio copulã nuptialẽ vera ratione cõstrinxit, ex quo cõmodissimum sibi cõnubium lætabunda alio mentis fluctu multiuida concitauit. Nam nihil differens animo decori, for-

al. cubica
al. Biuium
al. æstimauit
al. loco proximo.
al. refulserũt
al. Suumque
al. profectò
al. duo

mæ ac ſubſtantiæ cœpit formidare corporeæ. Quippe perferendos flammarum cæleſtium globos, & ignes ardentium ſyderum mortalibus adhuc artubus & macilenta gracilitate ſiccatis, non incaſſum tremebunda formidat. Sed aduerſum illa quoddam Abderitę ſenis alimma, cui multa lapillis ſurculiſque permixtis herbarum etiam membrorumque conceſſerat, præparauit. Colchica etiam in centum voces continuata fiducia adamantini cacuminis impreſſione ſignatur. Quid aduerſum ignes ſuperos & deorum confinia præparata, decoris incuriam venuſtatis etiam lumine ſubmouebat. Denique reuibratu corpori menſis appoſito, irrorati liquoris † illiniebat vnguentum. Sed cum talia virgo componit, pediſſequa eius Periergia, vtrum matre virginis miſſa an ſua, vtpote eius collactea, trepidatione ſollicita quid ageret conſpicatur. Quam cum diſponentem prædicta rimatim ab hoſtio ſpeculabunda cognoſceret, aliam eius ancillam cui Agrypnia vocabulum eſt, atque intra cubiculum præbebat excubias, adorta eſt increpare, quòd paululum conniuere ſeruandi decoris gratia Virginem non ſiuiſſet; cum ipſa hæc cuncta, ſi Philologia iniungeret, valeret implere. Nam iam multa aſſerit circuiſſe, mancipiaque dotalia. quid ſolertiæ, quid ornatus, quid denique indumentorum ſumerent comperiſſe. Non ſibi quoque neſcitum quid ſponſus ipſe perageret, quid Iouis in palatio gereretur. an Leucothea ſuccederet facem lumenque purpureum, & an Solis remigia vigilarent, ſonipeſque Phoſphori comeretur. Id genus innumera quæ curioſis perſcrutationibus aſpexerat aſtruebat. Verùm ſecretum cubiculi repente Phroneſis mater irrumpit. Quam cum virgo conſpiceret, ad eam accurrens, honorandumque pectus exoſculans, præparatorum poematum conſciam fecit. Verùm illa exuuias filiæ ornatuſque detulerat, quîs induta deorum ſociari cœtibus non paueret. Itaque veſtem peplumque lactis inſtar fulgidum dedit. Quod vel ex illa herbarum felicium lana, qua induſiari perhibent Indicæ prudentiæ Vates accolaſque montis Vmbracij. Et quantum oſus eius telluris apportat ex candentis byſsi netibus videbatur. Dehinc apponit vertici diadema virginale: quod maximè medialis gemmæ lumine prænitebat. Ex qua galeata quædam, obtectaque vultum Virgo inſtar ſecreti Troiani penitus inciſa reſplenduit. At cingulum quo pectus annecteret, ſibi prudens mater exſoluit. Et ne Philologia ipſius Phroneſis careret ornatibus, eius pectori quo verius comeretur appoſuit. Calceos præterea ex papyro textili ſubligauit: ne quid eius membra pollueret morticinum. Acerra autem multo aromate grauidata eademque candenti manus Virginis onerantur.

al. allinebat.

Et iam tunc roſeo ſubtexere ſydera peplo
Cœperat † Ambronum promens aurora pudorem:
Cum creperum lux alma micat gemmata decore,
Cum nitet aurato fit & cum Phoſphorus aſtro
Tunc candens tenero glaciatur rore pruina:
Et matutina greges quatiunt in paſcua caulas,
Languida mordaces cum pulſant pectora curæ:
Et fugit expulſus Lethæa ad littora ſomnus.

al. Ambroſium.

Ecce ante fores quidam dulcis ſonus multifidis † ſuauitatibus ſuſcitator, quem Muſarum conuenientium chorus impendens nuptialibus ſacramentis modulationis doctæ tinnitibus concinebat. Nam nec tibiarum mela, nec ex fidibus ſonitus, nec hydraularum harmonica deerat plenitudo: ſed in blandum collata cantum, ac modificato fine compactum voci Virginum complementi ſpacio ratum fecere ſilentium. Ac tunc ille omnis chorus canoris vocibus dulcique modulatu præuertit omnes organicas ſuauitates, & cum ſacræ numeris cantilenæ hæc dicta funduntur.

al. ſuauitatibus canoris.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere
Te ſocer ſubire celſa
Poſcit aſtra Iupiter.

Tunc Vrania cæteris paululum reticentibus, cœpit.

Sydereos cœtus & culmina ſacra polorum
Nil iam † conijciens numine fiſa vide.
Olim diſquirens nexos quid torqueat orbes:
Nunc præſul cauſas raptibus ipſa dabis.
Quæ circos textura liget, quæ nexio claudat:
Ambiat & quantos orbita curua globos:
Sydereos curſus quid cogat, quidue retardet:
Quis lunam flammet vel minuat radius.
Qui cælum ſtellet fomes & quanta reuoluat,
Quæ ſit cura deis vel modus aſpicies.

al. conicięns.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere.
Te ſocer ſubire celſa
Poſcit aſtra Iupiter.

Tunc Calliope.

Semper complacitis amica Muſis:
Cui Magneſia poculum fluenta
Et fons Gorgonei tulit caballi:
Vertex Aonidum virens choraulis:
Cui frondet violas parante Cyrrha
Tu vatum mela dulcibus camænis
Et ſcis Pindaream chelim referre.
Te dicit ante fides ſacrumque plectrum
Mouit Threicium ſonare carmen.
O' lux noſtra ſacros probare cantus
Sueſce, atque organicis beare circis.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere.
Te ſocer ſubire celſa
Poſcit aſtra Iupiter.

Ac ſic

Ac sic Polymnia.

Tandem laboris fructus æthram fulgidam
Diuûmq; sedes ac Iouis consortia
Prouecta carpis, inditoq; numine
Cruenta dudum quæ iugare rhythmica
Ac dispari mixta sueta regula
Mox quid iacente quid iugata linea
Trigonus recuruet, circulusq; torqueat
Melos probare, ac tonos & crusmata,
Artesq; cunctas solita, quæq; cælitum
*Possunt parare mente * ad alta culmina* (*adacta)

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter.

Tunc Melpomene.

Sueta coturnatos scenis depromere cantus
Soccumq; ferre comicum.
Et reboare tua tulimus quæ carmina cura
Melo fauente rhythmico.
Nunc tibi Virgo cano spes atq; assertio nostri,
Tenore versa carminis.
Nam thalamum redimire iuuat, tu serta probato
Tuis placere ritibus.
Digna maritali semper videaris Olympo,
Decentiorq; cælitum.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere.
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter.

Ac sic Clio.

Tu quæ Rethorico clangere syrmate:
Atque reum rabido absoluere pectore
Quæ nunc sensa ligans horrida nexibus:
Soritas cumuli accessibus aggerans.
Nunc quid grammatica stringere regula:
Quid fandi ambiguis conterat ordinem,
Docticanis solers ludere sensibus:
Nunc stellata poli conspice limina:
Et candore sacro ætheris vtere:
Quem verò precium est noscere lumine.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter.

Mox Erato.

Caput artibus inclyta Virgo
Cui panditur aula Tonantis:
Merito tibi subditur Orbis
Rationibus ante repertus:
Sacra fulgura cur rutilescant:
Fragor intonet vnde resultans:
Quid agat per aperta madorem
Modo nubibus imbrificatis.
Quid euntibus agmine nimbis
Reuocet nitidissima verna,
Rotet omnia circulus anni
Properantia claudere secla.
Quid habent rationis operta
Canimus tibi cognita soli.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere.
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter. 10

Ac tunc Terpsichore.

Læta honoris meritis astra Virgo conspicis
Hoc tibi sollers peperit ingenium labosq;,
Ista peritis tribuit cura vigil lucernis.
Perdia pernoxq; sacris nanq; onerata chartis
Quicquid agentes stoasi præscia dant futuris
Semper anhelis docilis fomitibus tulisti.
Nam Sabæorum rapidis quid vapor edat aris:
Fumida quid thuricremis aura paret fauillis
20 *Omnia vel certa ferant vocibus auguratis*
Intrepidis nec dubitans fatibus anteuortis.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere.
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter.

Dehinc Euterpe.

Virgo peritæ præuia sortis:
Quæ potuisti scandere cælum,
30 *Sacraq; castis dogmata ferre:*
Noscere semet quis valuere
Quiq; videntes lumine claro
Numina fati & geniorum,
Cernere vultus.
Quæq; Platonis Pythagoreq;
Esse dedisti sydera mentes:
Tuq; caducis mortalibusq;
Nube remota cernere iusti
Numina cæli.
Iure senatum scande Tonantis:
40 *Quam decet vnam Mercuriali*
Fœdere iungi.

Scande cæli templa Virgo
Digna tanto fœdere:
Te socer subire celsa
Poscit astra Iupiter.

Deinde Thalia.

Beata Virgo tantis
50 *Quæ syderum choreis*
Thalamum capis iugalem
Ac sic fauente mundo
Nurus adderis Tonanti:
At cuius esse diui
Tibi contigit maritam,
Eius meante penna
Qui solus astra mundi.
60 *Præteruolans perrexit*
Rapidis vigil procellis:
Qui cum superna tranat:

Freta tartarum recurrit:
Qui solus ante currum
Et candidos iugales
Altipotens parentis
Memorem ciere virgam:
Qui fata succidentis
Separat libens Osiris:
Sationibus grauari
Genitalibus repertis
Quem scit pater deorum:
Cui lacteam papillam
Gaudens dedit Nouerca:
Cuius vigente virga
Dirum stupet venenum:
Cui virus omne fanti
Orbem facit gemellum:
Est doctus ille diuûm,
Sed doctior puella
Nunc nunc beantur artes:
Quas sic sacratis ambo
Vt dent meare cœlo,
Referent caducis astra:
Ac lucidam vsque ad æthram
Pia subuolare vota:
Per vos vigil decensque
Nus mentis ima complet:
Per vos probata lingua
Fert glorias per æuum:
Vos disciplinas omnes
Ac nos sacrate Musas.

Dum hæc igitur Musæ nunc solicanæ nunc concinentes interserunt, vicissimque mela dulcia geminantur, ecce quædam matronæ sobrio decore laudabiles nec conquisitis figmentis circa faciem vultuosæ: verùm simplici quadam comitate prænitentes, in penates Virginis thalamumque conueniunt. Quarum vna intenta circumspectione cautissima, & omnium rerum vigili distinctione discriminans, dicebatur Prudentia vocitari. Huius germana sua cunctis attribuens, nullumq; eo quo non merebatur afficiens, Iustitię ferebatur sortita vocabulum. Verum tertia contemptis muneribus atque abstinentia prędicanda, ex morum temperantia nomen acceperat. Quæ supererat fortissima, ac tolerandis omnibus aduersis semper infracta subeundis etiam laboribus, robore quoque corporis præparata, Virium vocabulum possidebat. In amplexum eius osculumque deferuntur, atque eam cum intra cubiculum conspiceret, per omnia trepidantem & velut lucifugam hæsitationibus torpentem, pectus eius faciemque tractantes in conspectum omnium & publicam venire faciem compulere. Post has ingressa quædam grauis crinitaque fœmina, & ex eo quod per ipsam Iupiter ascensum cunctis in supera tribuerit admodum gloriosa. Quam cum Virgo conspiceret, ad eam omni studio affectuq; concurrit: Quippe quadam fiducia compertorum, ipsa eidem scandendum cælum fuerat augurata, & nunc ad eam in nuptias corrogandam ab ipso transmissa Maiugena. Præterea tres puellę vultu decoreque parili ac venustate luculentæ, sertis religatæ inuicem manus rosarumque specu lis redimitæ ad Virginem conuenêre. Quarum vna deosculata Philologiæ frontem, illic vbi pubem ciliorum discriminat glabellæ medietas: alia os eius, tertia pectus apprehendit. Videlicet prima: vt

—*Lætos oculis afflaret honores*:

secunda gratiam eius linguæ inspirabat: animo tertia comitatem. Quippe illæ Charites dicebantur, & quicquid apprehenderant venustabant. Quæ quidem Virginem postquã lumine repleuere, Musis admixtę, etiam gesticulationes consonas atque hymeneia dedêre tripudia. Sed ecce magno tympani crepitu crotalorumq; tinnitu vniuersa dissultant, eousque vt Musarum cantus aliquãto bombis tympani obtusior redderetur: & cum sonitu introfertur lectica interstincta sideribus: cui ritu mystico crepitus pręcinebant, quã mos fuerat nubentes Deas in cælestis thalami peruenire consortia. Ante hanc quædam augustioris vultus fœmina, ac sacro lumine æthereoque resplendens venerabili antistitio pręminebat. Quam cum omnes qui affuere, conspicerent, reueriti inclytam maiestatem, vt deorum omnium mundique custodem, huic Athanasiæ nomen fuit. Et heus, inquit, Virgo præcepit deorum pater hac regali lectica in cæli palatia subueharis: quam quidem nulli fas attrectare terrigenę. Sed nec tibi quidem ante nostrum poculũ licet. Et cum dicto leniter dextra cordis eius pulsum pectusque pertractat, ac nescio qua intima plenitudine distentum magno cum turgore respiciens: nisi hæc, inquit, quib. plenum pectus geris coaptissima egestione vomueris forasque diffuderis; immortalitatis sedem nullatenus obtinebis, At illa omni nisu magnaque vi quicquid intra pectus persenserat euomebat. Tunc verò illa nausea ac vomitio laborata in omnigenum copias conuertitur literarum. Cernere erat qui libri quantaque volumina, quot linguarũ opera ex ore Virginis defluebant. Alia ex papyro quæ cedro perlita fuerant videbantur. alij carbasinis voluminibus complicati libri, ex ouillis multi quoque tergoribus: rari verò in phyllire cortice subnotati. Erantque quidam sacra nigredine colorati, quorum literæ animantium credebantur effigies. Quasque librorum notas Athanasia conspiciens, quibusdam eminentibus saxis iussit ascribi, atque intra specum per Ægyptiorum adyta collocari. eademque saxa stelas appellans, deorum stemmata præcepit continere. Sed dum talia Virgo vndanter euomeret, puellę quàmplures quarum artes aliæ, alteræ dictæ sunt disciplinæ, subinde quę Virgo ex ore effuderat, colligebat. In suum vnaquęque illarum necessarium vsum facultatemque corripiens. Ipsæ etiam Musę pręsertim Vrania Calliopeque innumera gremio congessere volumina: In alijs quippe distinctæ ad tonum ac deductæ paginæ: in alijs circuli, lineæque

lineæque, hemisphæriaque cum trigonis & quadratis multiangulæque formæ protheorematũ vel elementorum diuersitate formatæ. Dehinc pictura animalium membra multigenum in vnam speciem complicabat. Erant etiam libri qui sonorum mela, signaque numerorum & cãtandi quædam opera præferebant. Postquam igitur illam bibliothecalem copiam nixa imitatus Virgo diffudit, exhausto pallore confecta, Athanasiæ opem quæ tanti laboris conscia fuerat, postulauit. Tum illa, vt refectior cælum sublimisque conscendas, hoc tibi accipe sorbillandum. Ac tunc matri Apotheosi, quę cum illa forte conuenerat, etiam pridem libros qui ex Philologiæ ore defluxerant, manu contingens ac dinumerans consecrabat, auferens quandã globosam, animatamq; rotunditatem sumit, ac Virgini porrigit hauriendam. Verùm ipsa species oui interioris + coccino circumlita exterius rutilabat. Ac dehinc perlucida inanitate albidoq; humore, interiore tamen medio solidior apparebat. Quam cum Philologia susciperet, quoniam post tanti laboris afflictationes æstusque mentis plurimum sitiebat, reseratis eius rotuditatis arcanis, postquàm rem dulcissimam comperit, totam incunctanter exhausit.

Continuoq; nouo solidantur membra vigore:
Et gracilenta perit macies, vis terrea cedit:
Aeternumq; venit sine mortis legibus æuum.

Verùm diua cum immortalitatis eam poculum cerneret ebibisse, quo è terris illam in cælum immortalemque factam velut ænigmate re dimiculi perdoceret, ex herba quadam rurestri cui ἀάζωον vocabulum est, Viginem coronauit, præcipiens omnia, quæ adhuc mortalis aduersus vim superam in præsidium coaptarat, expelleret: quippe caducæ mortalisque substantiæ isthæc esse minima memorabat. Quæ quidem omnia eidem mater abstraxit, postquam eam mundana transcẽdisse studia recognouit. Tunc Philologia ex aromate præparato acerraq; propria Athanasiæ primitus supplicauit, matrique eius gratiam multa litatione persoluit, quòd nec Vedium cum vxore conspexerit, sicut sua debat Etruria: nec Eumenidas ad Chaldæa miracula formidauit: nec igne vsserit, nec lympha subluerit: nec animæ simulachrum Syri cuiusdam dogmate verberarit: nec Phasi senis ritu Charontis manibus inuolutam immortalitatem mortis auspicio consecrauit. Interea conscendere iussa lecticam, quæ in suggestu maximo, quoniam videbatur difficile admodum sibi, ne dicam impossibile, deputabat. In quam rem consequenter implendam alumnum suum dilectum præ cæteris conuocauit: quo innixa omnem difficultatem superæ + confessionis euicit. + Verùm idem qui Labor ab eadem vocabatur: non solùm in lecticæ culmen eam sustulit, verũ cælum cum domina impiger permeauit. Quippe consociato sibi quodam puero + renidẽti, qui nec voluptuarię Veneris filius erat, & tamen Amor à sapientibus ferebatur, à fronte lecticã sub uehere + moliũtur. Nam posticam Epimelia & Agrypnia dilecta Virgini sustulere mãcipia. Sic enim Athanasia præceperat, vt vterque sexus cum Philologia cælum posset ascendere. Præcedit illico conscendentem Musarum concinentium pompa, & prædictarum comitum venerabilis multitudo. Periergia verò alijs comitata pedissequis dotalibusque mancipijs curiosè vniuersa perscrutans atque interrogans, sequebatur. Verùm ad culmina arcis aeriæ comitatus ille cum Virgine propinquabat. Et ecce aduenire subitò deorum pronuba nunciatur, ante quam Concordia, Fides, Pudicitiaq; præcurrunt: nam Cupido corporeæ voluptatis illex, licet eã semper anteuolet, Philologię occursibus non ausus est interesse. At vbi in conspectum nubentis diua peruenit, atque, vt mos Virginis erat, litauit aromatibus, Deam talibus deprecabatur: Iuno pulchra, licet aliud nomen tibi consortium cæleste tribuerit, & nos à iuuando Iunonem, vnde & Iouem dicimus, nominemus. siue te Lucinam, quòd lucem nascẽtibus tribuas, ac Luceiã conuenit nuncupari. Nam Fluuoniam, Februalemque ac Februam mihi poscere non necesse est, cum nihil contagionis corporeæ sexu intemerata pertulerim. Interducam & domiducam, Vnxiam, Cinctiam mortales puellæ debent in nuptias conuocare, vt earum & itinera protegas, & in optatas domos ducas, & cũ postes vngent, faustum omen affigas & cingulum ponentes in thalamis non relinquas. + Sotigenam te, quas vel in partus discrimine, vel in bello protexeris, precabuntur. Populonã plebes + Curitim debent memorare bellantes. Hic ego te Aeriam potius ab aeris regno nuncupatam voco. Da nosse poscenti, quid hæc aeria latitudo, atq; atomis perlucentes concurrentibus campi animãtium gerant, quidúe hîc dicatur numinũ subuolare. Non enim de humilitate aeris illius quæro qui volucribus permeatur, quem Olympi montis cacumen excedit: qui vix decem stadiorũ altitudine sublimatur: sed elata disquiro. At iam fas puto quicquid περὶ εὐδαιμονίας lectitans intellexerã cõspicari. Hic Iuno cõscendentis precib. nõ repugnãs, eam secũ in arces ducit aerias, atque exhinc multarum diuersitates edocet potestatum. Illi, inquit, quos ignitæ substantiæ flammatisque suspicimus, ab ipso æthere sphæræq; superioris ambitu vsque solarem circulum demeantes, ipsi dicuntur dij, & cælites alias perhibentur: causarumque latentium arcana componunt. Sunt enim puriores, nec admodum eos mortaliũ curarum vota sollicitant ἀπαθεῖςq; perhibentur. Illic Iouem regnare certissimum est. At intra solis meatum vsque lunarem globum, secundæ beatitatis numina subparisq; potẽtiæ, per quæ tamen vaticinia somniaq; ac prodigia componuntur. Hæc aruspicio exta physiculãt admonentia quædam, vocesq; transmittunt, auguratisq; loquuntur ominibus. Plerunq; enim quærentes admonẽt, vel syderis cursu, vel fulminis iaculo, vel ostentaria nouitate. Sed quoniã

al. crocino.
al. conscensionis.
al. verum labor idem, id est alumnus.
al. renitenti.
al. memorantur.
al. morantur.
Iunonis nomina.
al. Soticenã.
al. curitam.

vnicuique ſuperiorum deorum ſinguli quiq; deſeruiunt, ex illorum arbitrio iſtorumq; comitatu, & generalis omnium præſul, & ſpecialis ſingulis mortalib. Genius admouetur, quem etiã Præſtitem quod præſit gerundis omnibus voca uerũt. Nam & populi Genio, cum generalis poſcitur, ſupplicant, & vnuſquiſque gubernatori proprio dependit obſequium. Ideoque Genius dicitur: quoniam cum quis hominum genitus fuerit, mox eidem copulatur. Hic tutelator fidiſſimusque germanus, animos omnium mentesque cuſtodit. Et quoniam cogitationum arcana ſuperæ annunciat poteſtati, etiam Angelus poterit nuncupari. Hos omnes Græci δαίμονας dicunt, ἀπὸ τοῦ δαήμονας εἶναι. Latini Medioximos vocitarunt. Qui quidẽ omnes minus lucidæ ſplendentisque naturæ quàm illi cæleſtes, ſicut conſpicitis, approbantur. Nec tamen ita ſunt corpulenti vt hominum capiantur obtutu. Hic ergo Lares, hic poſt membrorum nexum deguntanimæ puriores, quæ plerunque, ſi meritorum excellentia ſubuehantur, etiam circulum Solis ac flammantia ſepta tranſiliunt. Dehinc à lunari circulo vſque in terram, quicquid interpatet, interſticij proprij partitione diſcernitur. Et ab orbe lunari interfuſa medietas diſparatur. Sed ſuperior portio eos ſicut conſpicis claudit: quos ἡμιθέους dicunt, quosque Latinè Semones, aut Semideos conuenit memorare. Hi animas cęleſtes gerunt ſacrasque mentes, atque ſub humana effigie in totius mundi commoda procreantur. His animus datus ex ſempiternis ignibus, quæ ſydera ſtellasque vocamus. Qui quidem plerunque ſui miraculo fidem fecère cæleſtium, vt in ortu Herculis geminatæ noctis obſequium, ſerpentesque idem paruus oblidens, vim numinis approbauit. Tages ſulcis emicuit, & ritum ſtatim gentis Sypnumque monſtrauit. Ammon apparuit cum cornibus arietinis & veſtimento lanitio, ac ſitientibus vndam fontis exhibuit. Quid loquar eos qui primi mortalibus vſum rerum maioraque commoda præſtiterunt? vt vitem Dionyſius apud Thebas: Oſiris apud Aegyptios hauſtum vini vſumque comperiens: frumentũ Iſis in Aegypto: Triptolemus apud Atticos docuère. Eademque Iſis lini vſum ſementemque monſtrauit. Comminuendæ frugis farrisq; fragmẽta Pilumno ſignat Italia. Aſſcribit Aſclepio Græcia medicinam. Alij quoque huius generis homines in diuinandi vſum & præſcientiã procreati, vt Carmentis in Arcadia ab effuſo per vaticinia carmine memorata. Sibylla vel Erythrea, quæque Cumæa eſt, vel Phrygia: quas nõ decem, vt aſſerunt, ſed duas fuiſſe non neſcis, id eſt, Erophilam Troianam Marmenſi filiam: & Symmachiam Hyppotenſis filiã, quæ Erithræa progenita, etiam Cumis eſt vaticinata. Ex hac diuinandi poſsibilitate Amphiaraus Mopſusq; celebrati. A medietate verò aeris vſq; in montiũ terræq; confinia, Hemithei heroesq; verſantur. qui ex eo quòd Heram terram veteres dixerũt, Heroes nuncupati. Ibique manes, id eſt, corpori humano præſules attributi, qui parentum ſeminibus manauerunt. Denique hæc omnis aeris à luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate conſiſtit: qui etiam Sumanus dicitur, quaſi ſummus Manium. Hic luna, quæ huic aeri propior eſt, Proſerpina memoratur. Verùm illi manes quoniã corporibus illo tempore tribuuntur, quo fit prima † conceptio, etiam poſt vitam hiſdem corporibus delectantur, atque cum his manentes, appellantur Lemures. Qui ſi vitæ prioris adiuti fuerint honeſtate, in Lares domorum vrbiumq; vertuntur. Si autẽ deprauantur ex corpore, Laruæ perhibẽtur ac Maniæ. Manes igitur hic tam boni quàm truces ſunt conſtituti, quos ἀγαθοὺς καὶ κακοὺς δαίμονας memorat Graia diſcretio. In his etiam locis Sumanes eorumque pręſtites mana atque manuana: Dij etiam quos Aquilos dicunt. Item Fura, Furinaque, & mater Mania: Intemperiæque, & alij † triptes diuorum degunt. Circa ipſum verò terræ circulum aer ex calore ſupero atque exhalatu madoreque infero turbidatus, egredientes è corporibus animas quodam fluenti æſtu collidens, non facilè patitur euolare. Hincque tractum Pyr Phlegetonta ſollertia poeticæ adumbrationis alluſit, atque in eo perenni ſtrepitu volutata colliditur animarum, quas Vedius adiudicarit impietas, id eſt, Pluton: quem etiam Ditem, Veiouemque dixere. Ipſam quoque terram, quæ hominibus inuia eſt, referciunt longæuorum chori, qui habitant ſyluas, nemora, lucos, lacus, fontes, ac fluuios, appellanturque Panes, Fauni, † Fones, Satyri, Syluani, Nymphæ, Fatui, Fatuæque, vel Fantuæ, vel etiam Fanæ, à quibus fana dicta, quòd ſoleant diuinare. Hi omnes poſt prolixum æuum moriuntur vt homines, ſed tamen & præſciendi & incurſandi & nocendi habent præſentiſsimam poteſtatem. Inter priores igitur Genios tua adhuc mortalis Virginis diua conſiſtet. Nam eccum tibi, Iuno ætherea ſeu Veſta eſt: vt iam immortali diuæque præcipit dicens: Iam ſede concilio Iouis directa, demumque de acerra Virginis partem ſumit. Tunc portitores diuæ correpta lectica magno eam molimine ſubuexere. Sed poſtquàm centum viginti ſex millia ſtadiorum aeria ſubuecti leuitate conſcenderant, ac tonum primum ex phthongis compleuere cæleſtibus: Lunarem ingreſſa circulum Virgo, diuæ congruis nidoribus ſupplicando, de proximo conſpicatur globoſum quoddam tenerumque corpus ex ſuperni roris leuitate compactum, inſtar ſpeculi prænitentis & adiaculati fulgoris radios reuibrare. In eo ſiſtra Niliaca, Eleuſinaque lampas, arcusque Dictynnæ, tympanaque Cybeleia videbantur. Triformis etiam diſcolorque vertigo terribili quadam maieſtate rutilabat. Quæ licet cornigera & aſpera videretur egeſtionibus: opportuna tamen & felem & ceruam etiam conuerſio-

uersiones bis binas vultibus præferebat. Ex hinc medio quàm ad lunã conscenderat, ad Cyllenij circulũ venit. Quo hemitonio permeato, multiplex ei, vtpote nubenti Dominæ ministrorum populus lætabundus occurrit. Inter quos splendentis formæ habitusq; fœmina, ac promptæ vbertatis ornatibus opulenta, Virgine salutata, vsque in eius osculum confisa peruenit. Sed mirabatur illa obsequentium multitudo, quæ sicut Syrus quidam astruit in numero duorum millium fuerat constituta, quòd fœmina, quam Hetrusci dicebant, ipsi deo nuptam fuisse Cyllenio: nulla prorsus inuidia titillata, Virginem complexa constrinxerat. Hæc autem Facundia, nam illi hoc erat vocabulum, in Philologiæ penatibus se ortam educatamq; memorabat. Nec indignum esse, quòd sibi alumna prælata est, quæ & sibi semper ornatum & pabulum multis præbuerat disciplinis. Venit etiam quædam decens, ac pudicissima puellarũ: quæ præsul domus custosq; Cylleniæ, verùm Themis, aut Astrea, aut Erigone dicebatur: spicas manu, cælatamq; ex hebeno πίνακα argumentis talibus afferebat. Erat in medio auis Aegyptia, quæ Ibis memoratur ab incolis. Sed cum petaso vertex atq; os pulcherrimum videbatur: quod quidem serpentis gemini lambebat implexio. Subter quædã prænitens virga, cuius caput auratum, media glauca, piceus finis extabat. Sub dextra testudo, minitansq; nepa: à leua caprea. Sed dilofon aliten, quę sit oscinum mitior in certaminis tentamẽta pulsabat. Ipsa verò Ibis pnotatum gerit nomen mensis cuiusdam Memphitici. Hanc tabellam cum ingestam sibi † conspiceret Virgo venerata, licet sponsi cognosceret argumentum, tamen non ausa est sine supplicatione transire. Tunc etiam candidior Athlantidum Iouis congressu, pignorisq; culmine prouecta superuenit, quæ quidem ne in nurus officio sine † bilance libra apparere dignata est. Quam virgo venerata, quoniam satis sociam filio recognouit, duabus cum lucrorum potente dicatis cœpit honorare pecudibus. Hinc festinatur ascensus, & vsq; in Veneris circulum hemitonio transuolatur, ipsaq; Venere, quę nuptijs allubescebat, quantum decebat † orata, hoc in ea perhibetur intuita, quòd admodum pulchra, tamẽ antias draconibus circumflexa, crebroq; capillitio vulsa, ambifariumq; †Nital secum congressa mitificat. Mox studium in solarem laborare circum, quippe sescuplo fatigabat ascensum: qui tonus ac dimidius habebatur. Ibi quandam nauim, totius naturæ cursibus diuersa cupiditate moderantem, cunctaq; flammarum congestione plenissimam, & beatis circumactam mercibus conspicatur. Cui nautæ septem, german itamen suiq; consimiles præsidebant in prora: Felix forma depicta leonis in arbore, Crocodili in extimo videbatur. In eadem verò rate fons quidam lucis æthereæ, arcanisq; fluoribus manãs, in totius mundi lumina fundebatur. Quo viso Philologia consurgens, totaq; veneratione supplicans, ac paululum conniuens oculos, deum talibus deprecabatur:

al. cognosceret.

al. blancæ.

al. honorata

al. amital.

Ignoti vis celsa patris, vel prima propago,
Fomes sensificus, mentis fons, lucis origo,
Regnum naturæ, decus atq; assertio diuûm:
Mundanusq; oculus, fulgor splendentis Olympi,
Vltra mundanum fas est cui cernere patrem:
Et magnum spectare deum cui circulus Aethræ
Paret, & immensis moderaris raptibus orbes.
Nam medium tu curris iter, dans solus amicam 10
Temperiem superis, compellens atq; cohercens
Sydera sacra deum, cum legem cursibus addis.
Hinc est quòd quarto ius est decurrere circo:
Vt tibi perfecta numerus ratione probetur:
Nónne hac principio geminum tu dans tetrachordon
Solem te Latium vocitat, quòd solus honore
Post patrem sis lucis apex, radijsq; sacratum
Bis senis perhibent caput aurea lumina ferre:
Quòd totidem menses, totidem quòd conficis horas,
Quatuor alipedes dicunt te flectere habenis. 20
Quòd solus domites quam dant elementa quadrigam.
Nam tenebras prohibens, retegis quod cerula lucet:
Hinc Phœbum perhibent prodentem occulta futuri.
Vel quia dissoluis nocturna admissa, & Isæum
Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim.
Dissona sacra mitram, Ditemq;, forumq; Typhonem
Atys pulcher item, curui & puer almus aratri.
Ammon & arentis Lybies, ac Biblius Adon.
Sic vario cunctus te nomine conuocat orbis.
Salue vera deûm facies vultusq; paternæ 30
Octo & sexcentis numeris, cui litera trina
Conformat sacrum nomen, cognomen & omen.
Da pater æthereos mentis conscendere cœtus:
Astrigerumq; sacro sub nomine noscere cælum.

His † audita deorum sedes iussa est permeare, verùm hemitonio subleuatam Pyrois circulus immoratur, in quo Iouis fuerat maximus filiorum. Ex quo circulo visus Pyriphlegetõ amnis ad infra demeare. quo transgresso (neq; enim labor fuerat, hemithonij interiecta transcurrere) in Iouialis syderis peruenere fulgores: cuius circulus Phthongo personabat. Illic sydus erat tẽperamenti viuifici ac salubris: effulgentia blandisq; vibrata candoribus. Cuius quidem lucis natura ex calidis humidisq; commixtionibus candens, quadã prosperitatis tranquillitate rutilabat. Verùm ibi sydus Iouis: nam ipse totius mundi membra collustrans, ad deorum dicebatur imperium & senatum cælitem commeasse, Hunc etiam prætergressa circum, ac parili interiectione sublimis, deorum rigidissimum creatorem in algido hærentem pruinisq; niualib. conspicata: verum idem, quem circumuenire nitebatur, orbis melo Dorio tinniebat. Sed ipsi pręsuli nunc draconis facies, nunc rictus leonis, nunc cristæ cum aprinis dentibus videbantur: totoq; exitiali sæuiebat horrore. cui tamen potestas pro circi granditate maior ac prælata cæteris habebatur. Deniq; arpis, bombisq; perterrita, † tam intoleranda congressione Virgo diffugit. Inde maximis conatibus sescuplo † itine-

al. auditis.

al. iam proinoll.

al. itinere.

ris euehuntur. Nam tono ac dimidio ad ipsius cælestis sphæræ globum, ac laqueatum stellis ambitum peruenitur. Sicq; sex tonorum cōscensionibus & stadiorum † defessa lassitudine fatigati: cum Diapason symphoniā quicquid emensi erat, aduerterent consonare, perfectione absolutæ modulationis, post labores maximos recreati, paululum conquierunt. Ipsa quoq; Philologia lectica dissiliens, cum immensos luminis campos, æthereæq; tranquillitatis verna conspiceret, ac nunc tot diuersitates cerneret, formasq; decanorum: tunc octoginta quatuor liturgos cælo miraretur astare: videretque præterea fulgentes crebrorum syderum globos, & circulorum alterna illigatione texturas: Ipsam verò quæ ambitum coercet vltimum sphærā, miris raptibus incitatam, polosq; & axem ex cæli summitate vibratum profundā transmeare terram, atq; ab ipso totam cæli molem machinamque torqueri: tanti operis tantæq; rationis patrem deumq;: non sciens ab ipsa etiam deorum notitia secessisse. quoniam extra mundanas beatitudines eum transcendisse cognouerat, empyrio quodam intellectualiq; mundo gaudentē: iuxta ipsum extimi ambitus murum annixa genibus, ac tota mentis acie coartata, diu silentiò deprecatur. Veterumq; ritu vocabula quædam voce mentis inclamans, secundum diffonas† nationes numeris varia, sono ignota, iugatis alternatisq; literis inspirata, veneraturq; verbis intellectualis mundi præsules deos eorumq; ministros, sensibilis sphæræ potestatibus venerandos: vniuersumq; totum infinibilis patris profunditate coercitum. poscitq; quosdā tres deos, aliosq; diei noctisq; septimo radiatos, quādam etiam Fontanam Virginem deprecatur. Secundum Platonis quoq; mysteria ἅπαξ & δὶς ἐπέκεινα potestates. His diutissimè florem ignis atque illam existentem ex non existentibus veritatem toto pectore deprecata. Tum visa secernere ἀποθέωσιν sacraq; meruisse. Quippe quidam cādores lactei fluminis tractu stellis efflammantibus defluebant. Lætabunda igitur gratesq; testata, iter in Galaxeum flectit, vbi senatum deûm à Ioue nouerat congregatum. Erat autem ibi Iouialis domus, quæ etiam granditate mira mundanum ambitum possideret, & decore conspicuo fulgorem syderum vinceret, & nouitate situs signiferum circulum decussaret. Præterea tanto splendore renidebat, vt argenti crederetur fabricata materia. Ibi septa candētia, culmenq; septatum limbis niualib. albicabant. Ibi Iupiter cum Iunone omnibusque diuis in suggestu maximo ac subsellijs lacteis resides, spōsales præstolatur aduentus: qui simul Musarum voces ac diffonis mela dulcia cantilenis Virgine adueniente percepit: priore loco præcepit venire Cyllenium, cum quo Liber & Delius fidi amantissimique germani, Hercules etiam, vterq; Castorum, Gradiuusq;, & quicquid deorū de Ioue progenitū est, Cyllenij adhærebat officio. Elementorum quoq; præsides, angelicíq; populi pulcherrima multitudo, animæq; præterea beatorum veterū quæ iam cæli templa meruerant, gressus Maiugenæ sequebantur. Linum, Homerum, Mantuanumq; vatem redimitos canentesq; conspiceres: Orpheum atq; Aristoxenum fidibus personantes. Platonem Archimedemq; sphæras aureas deuoluentes. Ardebat Heraclitus: vdus Thales, circumfusus atomis Democritus videbatur. Samius Pythagoras cælestes quosdā numeros replicabat. Aristoteles per cæli quoque culmina Endelechiā scrupulosius requirebat. Epicurus verò mixtas violis rosas & totas apportabat illecebras voluptatum. Zeno ducebat fœminam prouidentem. Archesilas collum intuens columbinum. Multusq; præterea palliatorum populus studijs discrepātibus diffonabat. Qui quidem omnes inter Musarū carmina concinentium audiri, licet perstreperent, nullo potuere rabulatu. Veniente igitur introgressoque Cyllenio, omnis ille deorum senatus veneratus verticem ingredietis, exurgit. Ipse Iupiter eum propter suum consessum Pallade à dextra sociata medium collocauit. Nec lōgo interiecta ipsa quoq; Philologia ambita Musis ac matre præambula corrogatur. Qua ingrediente, ac Vestæ deûm nutrici eidemq; pedissequæ acerram illā olacem aromatis refundente, omnis ille ordo cælicolum portiones sibi competentes attribuens, Arabicis lætabatur halatibus. Verùm Virgo vt est per omnia verecunda, licet à Ioue eius assidere confinio iuberetur, tamē ibi potius voluit vbi Musas conspexerat admota Palladis consortione residere. Tunc exurgens Virginis mater poscit de Ioue superisq; cunctis, vti sub conspectu omnium quicquid sponsalium nomine præparauerat Maiugena, traderetur, ac demum dos à Virgine non deesset. Tuncq; tabulas ac Papiā † Pompeamq; legem sinerent recitari. Cuius petitioni iustissimæ deorum senatus attribuit, vt in consessu cælitū offerenda probaretur. † Hinc Phœbus exurgit fratris officium non detrectās, ac singulas ex famulitio † dilecto Cyllenio incipit admouere, quæ tā pulchræ cūctis quàm ornatissimæ refulsere.

Transcursa lector parte magna fabula:
Quæ tam morosis implicata ductibus
Tenui lucernam palpitare lumine
Coegit instans innitens crepusculum:
Ac in rosetis purpuraret culmina
Aurora primo conuenustans habitu
Surgens fenestras dissicaret lumine:
Adhuc iugata compararet pagina
Quocunque ducta † longiorem circulum.
Nunc ergo mythos terminatur infiunt
Artes libelli qui sequentes afferent.
Nam fruge vera omne fictum dimouent:
Et disciplinas annotabunt sobrias
Pro parte multa, nec vetabunt ludicra.
Habes quid instet. si potestas cælitum
Faueantq; Musæ & Chelis Latoia.

MAR-

al. defecta. al. mutationes. al. popeamq; al. consessu al. delectis al. largiorem

MARTIANI CAPELLAE DE ARTE GRAMMATICA, LIBER III.

R VRSVM *camœna paruo*
Phaleras parat libello:
Et vult amica fictis
Commenta ferre primum:
Memorans frigente vero
Nil posse comere vsum:
Vitioq; dat poetæ.
Infracta ferre certa:
Lasciua dans lepori:
Et paginam venustans
Multo illitam colore.
At quin prioris ille
Titulus monet libelli
Mytbos ab ore pulsans:
Artesq; vera fantes
Voluminum sequentum
Præcepta comparare.
Ad hæc iocante rictu:
Nil mentiamur inquit:
Et vestiantur artes.
An tu gregem sororum
Nondum dabis iugandis,
Et sic petent notandis
† In cælitum senatum al. Et
Aut si tacere cultum
Placet ordo quis probatur
Certè loquentur illæ
Quicquid erat docendum:
Habitusq; consequentur
Asomato in profatu.
Hæc nempe ficta vox est
Et deuius promißi es:
Cur ergo non fateris
Ni figminis figura
Nil posse comparari?
His me camœna vicit:
Fugis, iugabo ludum.

Literarum origo.

A DMOVERAT igitur Latoides vnam priori loco Mercurialium ministrarum, ætate quidem longæuam, sed comitate blandissimam, quæ se in Memphide ortam, rege adhuc Osire memorabat, diuque obtectam latibulis ab ipso repertam educatamque Cyllenio. Quæ fœmina, licet in Attica vbi maiore ęui parte floruerat, se assereret incedere palliatã, tamen ritu Romuleo, propter Latiale Numen, & olim caput, propterq; Martiam gentem Venerisque propaginẽ, senatũ deum ingressa est penulata. Gestabat hæc autem teres quoddam ex compactis annexionibus ferculum, quod leui exterius elephãto prænitebat. Vnde velut medendi sollers magistra, curandorum vulnerum insignia proferebat. Nam ex eodem scalprum primo vibranti demonstrabat acumine: quo dicebat circuncidi infantibus vitia posse linguarũ. Dehinc quæ nigello quodam puluere, qui ex fauilla confectus vel sæpia putaretur illato per cánulas eadem resanari. Tunc etiam quoddam medicamẽ acerrimum, quod ex ferulę flore caprigeniq; tergoris † resectione confecerat, rubri admodũ coloris exprompsit, quod monebat faucibus † admouendum, cum indocta rusticitate vexatæ fœtidos ructus vitiosi oris exhalant. Demonstrabat etiam quendam † gratissimum gustum Vespere multo oliuoq; laboratũ. Quo depulsa vocis insuauissimæ diritate, canoros etiam fieri posse memorabat. Arterias etiam pectusq; cuiusdam medicaminis adhibitione † gargarizando purgabat. In quo & cera fago illita, & gallarũ guinmeosq; cõmixtio, & Niloticæ fruticis collemata notabantur. Quæ vis epithematis licet memoriã intentionemq; procuraret, tamen natura sui etiam vigilias inferebat. Protulit quoq; limã quandã artificialiter expolitã, quæ octo partib. auratis, velut diuersis nexionib. interstincta vibrabat, ex qua scabros dentes vitiliginesq; linguarũ & sordes, quas in Soloe quadam ciuitate cõtraxerãt, leui sensim attritione purgabat. Hęc abstrusa nosce carmina numerosq; multifidos crebræ supputationis operè putabatur. Deniq; quoties curãdos acceperat, mos eius erat de nomine primo tractare: Casus etiam n̄on tacebat, quanti vel vitia creare possent, vel prudentissimè declinari. Tunc genera rerũ, verbã etiã curãdorũ cum ratione captabat, ne vt fieri ab ægrotantib. moris est, nomen † pro nomine cõmutarẽt. Tum verborũ Modos, Tempora, Figurasq;, & Schemata requirebat: Iubebatque alios quis plenitudo obtusior atq; immobilis torpor insederat, gradus percurrere, scandereq; quamplurimum operũ: Præpositionibus aut Coniunctionibus, aut Participatis insistere, totaq; curãdos arte fatigari. Hãc igitur fœminã tali multorum curatione callentẽ, cum deorũ nonnulli Iatricẽ, alij Genethliacem diuersis rerum operibus æstimarent, addereturq; fidei medẽdi solertia, quòd eam opitulari posse oris vitijs nec Pallas denegaret nec ipse Maiugena. Inconsentaneũ tamen videbatur incedere medicã penulatam. Idcirco ab ea & nomen & officiũ suum ac totius expositio artis exquiritur. Tunc illa, vt familiare habebat, exponere percunctata, ac docere facile quæ ab eadẽ querebantur: penula à dextra cum modestia verecũdiaq; reuelata, sic cœpit: Γραμματικὴ dicor in Græcia, quòd γραμμὴ linea, & γράμματα literę nuncupentur: mihiq; sit attributum literarum formas proprijs ductibus lineare. Hincque

al. resectatione. al. adhibendum. al. grauissimum. al. in V. C. deest. fortè, pronomine.

mihi Romulus literaturæ nomẽ adſcripſit, quãuis infantem me literationem voluerit nũcupare, ſicut apud Græcos† γραμματιστική primitus vocitabar. Tunc & antiſtitem dedit & ſectatores impuberes aggregauit. Itaq; aſſertor noſtri nunc *literatus* dicitur, *literator* antea vocabatur. Hoc etiã Catullus quidem non inſuauis poeta cõmemorat dicens: *Munus dat tibi Sylla literator.* Idẽ apud Græcos γραμματοδιδάσκαλος vocitatur.

[al. γραμματική.]

Quid ſit officium Grammaticæ.

OFficium verò meum tũc fuerat, doctè ſcribere legereq;. Nunc etiam illud acceſsit, vt meum ſit eruditè intelligere probareque. Quæ duo mihi vel cum philoſophis criticisque videntur eſſe communia. Ergo iſtorum quatuor, duo actiua dicenda ſunt, duo ſpectatiua. Siquidem impendimus actionem, cum quid conſcribimus legimusúe. Sequentium verò ſpectaculo detinemur, cum ſcripta intelligimus aut probamus: & licet inter ſe quadam cognatione coniuncta ſint, ſicut cæteris artibus comprobatur. Nam & actor cognoſcit primo quæ valeat actitare, & aſtronomus quædam facit, vt per ea cognoſcat quæ debeat comprobare. † Promittit etiam vtrunq; Geometres, quippe formas theorematum cum rationibus certis efficit & cognoſcit.

[al. Miſit.]

Quot ſint partes eius.

PArtes autem meæ ſunt quatuor: literæ, literatura, literatus, literatè. Literæ ſunt quas doceo, Literatura ipſa, quæ doceo, Literatus, quem docuero, Literatè, quod peritè tractauerit quem informo. Profiteor autem de oratio nis natura vſuque tractare. Natura eſt ex quib. formetur oratio. Vſus, cum eadem vtimur, appellatur. His etiam materies admouetur, vt de qua re dicendum ſit æſtimemus. Oratio verò ipſa tribus gradibus eruditur, id eſt, ex literis, ſyllabis, & ex verbis.

De natura literarum.

VErùm in literis gemina quæſtio diuerſatur. Nanque aut naturales ſunt, aut affectæ. Natura enim inſinuante, earum nomina in loquendi ſubſtantiam procreata. Artificioſa verò formatio earum lineas quas ſcribimus† deſignauit. Ad hoc, vt præſentes vna vti, abſentes alia potuiſſent. Atque ita ex hac parte qua ſcribitur *mutæ*: ex illa qua legitur, † *vocales* ſunt appellatæ. Siquidem hæc auribus tantum, illa ſolis oculis valeat comprehendi. Literæ igitur aliæ ſunt, quæ per ſe efficere totum valeãt, aliæ quæ nihil.

[al. deformauit.] [al. voces.]

Nam vocales, quas Græci ſeptem, Romulus ſex, vſus poſterior quinque commemorat, Y velut Græca reiecta. Hæc tamen in Latio nunc produci, nunc contrahi, nunc acui, nunc grauari, vel etiam circunflecti: nunc aggregari, nunc diſtrahi ſine iactura ſui nominis poſſunt. Modo ſolæ ſyllabas formant, nunc conſonantes vtrinq; ſuſcipiunt. Vocalesque nonnullæ modo ſe inuicem mutant, nuper ſibi cum decore ſuccedũt: quippe A plerunque in E tranſuertitur. Nam *capio, cepi* facit: nunc in I, vt *ſalio, inſilio*: nunc in O, vt *plauſtro, ploſtro*: vel in V, vt *arca, arcula*. Item E litera, in primum A reformatur: vt *ſero, ſatum*: vel in I, vt *moneo, monitus*: vel in O, vt à *tegendo, toga*: vel in V, vt à *tego, tugurium*. Similiter I quoq; vocalis in A conuertitur, vt *ſiquis, ſiqua*. In E, vt *fortis, fortè*. In O, vt *qui, quo*. In V, vt *ibi, vbi*. Non aliter O litera in A tranſit, vt *creo, creaui*: vel in E, vt *tutor, tutela*: vel in I, vt *virgo, virginis*: vel in V, vt *volo, volui*. Item V ſimili ratione conuertitur in A, vt *magnus, magna*: in E, vt *ſydus, ſyderis*: in I, vt *telũ, teli*: in O, vt *lepus leporis*. Sic igitur transformatæ, nunc vtrinque poterunt copulari, nunc ex altero, nunc ex neutro, nunc aliquas partes orationis terminant, nuncque nullas.

Quòd vocales vtrinque aliquando copulantur.

NAm A primum vtrinq; ſibi aſſociat V & I literas: nam & *aurum* dicimus & *Varus* & *Ianus* & *Aiax*. Ex vno autẽ latere ſuſcipit E, vt *Aeneas*. Ex neutro verò O. Finit fœminina nomina, vt *dea*: maſculina, vt *Iugurtha*. Neutra in ſingulari numero tantum Græca, vt *toreuma, peripetaſma*. In plurali autem Latina, vt *monilia*. In verbis imperandi modi, vt *canta, ſalta*.

E autem vocalis duarum Grecarum literarũ vim poſsidet. Nam cum corripitur, E Græcum eſt, vt *ab hoc hoſte*. Cum producitur heta eſt, vt *ab hac die*. Ac maximè tunc circumflexum accentum tenet. Hæc duas vocales, id eſt, I & V ex latere vtroq; complectitur, vt in *Euro, Veientano*: & in *eia, iecore*. Finit verò neutra nomina, vt *monile*. Fœminina etiam ſed Græca, vt *Calliope*. Pronomina, vt *ille, iſte*. Numerum etiam totius generis, vt quinque, licet ἄπτωτον ſit. Item verba imperatiui modi, vt *ſede, curre*. Modi infiniti, *ſcribere ſcripſiſſe*.

I verò litera cunctis vtrinque vocalibus ſociatur. Nam A complectitur, cum dicimus *Ianua & Aiax*. E autem vt † teneat, docuerunt exempla ſuperius demonſtrata. O autem literæ copulatur in nomine *Iouis & Oinone*: *Oiſus* etiam dicitur. Sic enim veteres *vſum* dixère. V autem in *iuuando, & vita*: hæc aliquando vocalis geminam ſyllabam facit. Finitque omnium generum nomen, vt *frugi*: numerum itidem omnium generum, vt *viginti*. Item verba modi indicatiui, ut *noui, memini*. Imperatiui, *ſali, veni*. Infiniti, *iaculari, luctari*.

[al. teniat.]

O verò litera, quibus vocalibus quaúe ex parte cohæreat, ſuperius memoratum. Finit autem nomina maſculina, vt *Cato*. Fœminina, vt *Iuno*. Numerum omniũ generum, vt *octo*. Item verba actiua, *canto, laudo*. Modi imperatiui tantummodo inuenitur, vt *cedo*. Aduerbiũ, vt *ſubitò*. Præpoſitionem vt *pro*.

V autem litera vocalibus omnib. vtrinq; coit, præter O antelatum. Sola etiam V, ſui generis literam non geminat, ſed coniungit, vt *Vulgus, Vulcanus*. Finit articulos, vt *tu*. Nomina neu-

neutra, vt *cornu, genu*: nullum autem verbum claudit.

De semivocalibus.

HActenus de vocalibus. Non enim vocales astruere, sed omnes literas sum iussa monstrare: verùm reliquas quæ sequuntur, consonantes esse non dubium est. Quæ item discernūtur, in semivocales & mutas: quarum exequar rationem.

Quippe F litera, quæ est semivocalium prima, duas tantummodo consonantes prælata complectitur, L & R, ut dicimus *flavus & frugi.* Vocales verò complectitur, ita ut I & V vocales sibi præferri prohibeat: nullum autem claudit finitiva sermonem.

L verò litera tripliciter sonat. Nam exilem sonum reddit cùm geminatur, ut *sollers, Sallustius.* Medium autem cùm terminat nomina, ut *sol, sal.* Item leniter sonat, cū vocales antevenit, ut *lapis, lepus, liber, locus, lucerna.* Plenum verò sonum habet, cùm ei præferuntur literæ P G C F, ut in *Plauto, glebis, Claudio flavo.* L autem nunquam vlli semivocali vel mutę præponitur, quę pro D in præpositione accipitur, cùm & A prę-fertur, ut *allidit, alligat.* Hæc etiam prælata præpositione servatur, ut *inlepidus, inlotus.* Vtrinque autem vocales amplectitur, & nomina nonnulla determinat. In masculino *Sol*, in fœminino *Tanaquil*: in neutro A E I præcedentibus, ut *bidental, mel, fil.* Adverbia etiam claudit, ut *semel.*

M verò litera tam in sermonis initio quàm in medio esse, & in ultimis potest, ut *mores, umbra, triticum.* Ex consonantibus sola M præcedit N, ut *Memnon.* Subsequitur solam S, ut *Smynthius.* Mutaturque in N nonnunquam, ut cùm dicimus *nunquis.* Terminatque neutra, ut *aurum & argentum.* Item Monoptota, ut *nequam.* In genere masculino accusativum simplicem, & duplicem genitivum. Item participia & verba, & adverbia, ut *tractum, legam, cursim.* Numerum etiam omnium generum, ut *novem, decem.*

N autem litera plenior apparet in primis & ultimis, ut *Nestor, tibicen.* In medijs exilior, ut *mane, damnum.* Ex consonantibus sequitur M litera, ut *Memnon.* S autem præcedit, ut *fons, mons.* Convertitur etiam in M, cùm eam sequuntur B P M, ut dicimus, *imbuit, impulit, imminet.* Eâdem nomina terminantur masculinum, ut *Tibicen.* Fœmininum Græcum, ut *Syren.* Neutrum, ut *culmen.*

R verò vocales utrinque complectitur. De consonantibus S soli præponitur, ut *fors, fors,* & X duplici nonnunquam, ut *arx.* Convertitur in L N & S, ut *niger, nigellus, semen, seminis, gero, gessi.* Finit nomina masculina post omnes vocales, ut *par pater, vir, nitor, fur.* Fœminina post E & O, ut *mulier, soror.* Neutra post omnes præter I, ut *calcar, piper, marmor, sulphur.* Finit verba & adverbia, ut *venor, vador.*

S nonnulli literam non putaverunt. Nam Messala quendam sibilum dixit, quæ tamen utrinque P literæ copulatur, ut *spado, psitacus,* & C Q T sequentes amplectitur, ut *scaurus, squama, stella.* In plures etiam transitū facit, ut in L. Dicimus enim *modus, modulus*: in N, *sanguis, nis*: in R, *flos, floris*: in D, *custos, custodis*: in T, *nepos, tis.* Terminat etiam masculina & fœminina post omnes vocales. Neutra post A O V, ut *vas, os, nemus.* Huic literæ Divus Claudius P adiecit, aut C propter ψ & χ Græcas, *Psalterium, saxa.*

X autem nemo literam putat, quoniam duplex est. Constat enim ex G & S, ut *rex, regis*: aut ex C & S, ut *nux, nucis.* In V aliquando transfertur, ut *nix, nivis*: & C, ut *pix, picis*: & in T, ut *nox, noctis.* Hæc in Latinis nunquam ponitur prima, apud Græcos autem ponitur, ut *Xanthus.* Et masculino & fœminino omnibus vocalibus sociatur, ut *Aiax, frutex, calix, velox, Pollux,* & fœminino, *fax, lex, lodix, velox, lux*: neutrum nullum claudit.

De mutis.

TRansfactis semivocalibus mutæ sunt perquirendæ: quæ ideo hoc nomine nuncupantur, quoniam nisi illis vocales associatæ succurrerint, intra oris sonitum ante auspicia moriuntur.

B prima omnibus vocabulis utrinque connectitur: præfertur consonantibus L & R, ut *blesus,* & *brevis.* Transit in C, ut *succurrit*: in F, *sufficit*: in M, ut *summittit*: in P ut *supponit*: in S, ut *sustulit.* Finit nihil, nisi tres præpositiones, ab, ob, sub.

C vocales utrinque collaterat, consonantes quasdam præcedit L T R M N, ut *clarus, tectum, crus, acmon, Cnidus.* Finit articulos, quos pronomina vocant, *hic, hæc, hoc.* Et adverbia, ut *sic, huc, hic.* Sola mutarum antecedētem vocalem producit, & pro duplici habetur, ut *hic, hoc.*

D utrinque vocales tenet. Præponitur R literæ in *Druso*: M literæ nunquam præfertur in Latinis: in Græcis autem aliquando, ut *Dmolus.* Sic & N, ut *Ariadne.* Transit in C, ut *accidit*: in G, ut *aggerat*: in L, ut *alligat*: in P, ut *apponit*: in R, ut *arripit*: in S, ut *assidet*: in T, ut *attinet.* Finit articulos neutralis generis, ut *illud, istud*: & præpositionem, ut *apud.*

G omnibus vocalibus præfertur, sequitur A literam, ut in *aggere*, quæ quoties geminatur, adiungitur. Præfertur R literæ, ut *grave.* L, ut *gladius*: N, ut *ignis.* In C quoque convertitur, ut *rego, rector.* Nihil quoque concludit.

H, aspirationis notam esse certissimum est, quæ quando vocalibus accidit, ut *hospes, hæres* transit in X, ut *traho, traxi.* Hanc Græci diviserunt. Nam pars eius dexterior aspirationis nota est, sinistra contrariæ significationis.

K verò nunc nota putatur esse, nunc litera: nam eius effectus C integrare non dubium est absque his, * kapite, kalendæ, kalumniæ. *al. Kaput*

P autem convenit utrinque vocalibus, R literæ præponitur, *prandere*. L, ut *placere*: T, *Ptolemæus*: S, *psitacus*: N, ut in *Sypnis*. Terminat verò nihil.

Q quidam literam nõ putabant, & vincerẽt nisi in *equo & equitatu* appareret expressè. Hæc nunquam sine duabus vocalibus ponitur, quarum prior erit V, & sic cæteræ * consequenter, ut *quartus, questus, quirites, quotus, equus*. Constat autem ex C & V, ideoque duplex & composita dicitur, nec geminatur. Nullam singularem literam comprehendit, finit nihil.

*cõsequuntur

T vocales ex utroque concludit, in coniunctionibus & præpositionibus præcedit: L in *Tlepolemo*: M, in *Tmolo*: N, in *Potnia*: R, in *Troia*. Finit neutra, *caput, sinciput, lact*. Articulos terminat, ut *quot, tot*. Verba, ut *legunt*. Adverbium & Interiectionem, ut *at*. Z à Græcis venit, licet etiam ipsi primò G Græca utebantur: nam *cetum* dicebant, quem nunc *zetum* dicunt: tamen hæc geminata ab ipsis etiam habetur. Nam à T & G componitur: quam, ut advertas duplicem, nunquam poterit geminari. Hæc præponitur M literæ, ut *Zmirna*. Ex his igitur universis decem & octo literæ necessitatem cunctæ conscriptionis absolvunt. Placet enim mihi: Y in vocalium numerum congregari. Neque sine hoc *hiacynthus*, aut *Cyllenius* poterit annotari. Sic igitur erit, ut senæ fiant vocales. Semivocales & mutæ duodecim. H enim aspirationi dabitur: supervacuæque erunt Q & K.

X autem ut duplex sine elemẽti cardine non probatur.

Z verò à Latinis excluditur, decem & octo numero sicut dictum est superfidunt. Quæ tamen supervacuis reiectisque cunctis ex unius vocis sonitu conformatæ, diversas naturalis harmoniæ causas sub oris concinentia repererunt.

De formatione literarum.

NAnq; A sub hiatu oris congruo solo spiritu memoramus.
B labris per spiritus impetum reclusis edicimus.
C molaribus super linguæ extrema appulsis exprimtur.
D appulsu linguæ circa superiores dentes innascitur.
E spiritus facit lingua paululum pressiore.
F dentes labrum inferius deprimentes.
G spiritus cum palato.
H † contractis paulum faucibus ventus exhalat. (al. corrasis)
I spiritus prope dentibus pressis.
K faucibus palatoq; formatur.
L lingua palatoq; dulcescit.
M labris imprimitur.
N lingua dentibus appulsa collidit.
O rotondi oris spiritu comparatur.
P labris spiritu erumpit.
Q appulsu palati ore restricto.
R spiritum lingua crispante corraditur.
S sibilum facit dentibus verberatis.
T appulsu linguæ dentibusque impulsis * excuditur. (al. extruditur)
V ore constricto labrisque † promulis exhibetur. (al. prominulis)
X quicquid C & S formavit exibilat.
Y appressis labris spirituque procedit.
Z verò, iccirco Appius Claud. detestatur, quòd dentes mortui dum exprimitur, imitatur.

Præstricta est cursim rationis regula prima:
Quæ multis tendi sueta voluminibus.
In qua iuncturis quid nectat litera utrisq;
Quo admittat sociam, vel faciat latere.
Quæ quo transiliat conversis legibus usu:
Et transformatum nomen habere velit.
Quas oris sonitus, vel quas modulatio linguæ
Gignant, & pulsu rupta labella suo:
Nunc iam compactis cursanda est syllaba formis:
Vt fastigetur longa brevisq; fuat.
Hæc duo percurram, iuncturas litera quippe
Præveniens docuit sub ratione pari.
Hoc igitur subdens nectendum concipit ordo.
Si vestrum superi comprobat arbitrium.

Hæc cùm Grammaticè diceret, eamque progredi Iupiter Deliusque præciperent, hic Pallas de iunctura syllabarum inquit: Dum hæc literatura deproperat, partem historicam prætermisit. Quo virginis obiectu perterrita, Scio, inquit, mihi plurima transeunda, ne minutiora nectendo fastidium superæ beatitatis incurrã. Proposito igitur per compendiosos calles festina perfungar, ne densis obumbrata ramalibus velut senticosæ copiæ densitate sylvescam.

De iunctura syllabarum.

SYllaba igitur dicta est, quòd iunctis literis sonitum simul accipientibus informetur. Cuius (ut dixi) tres partes esse nõ dubium est, de Iunctura, de fastigio aut de longitudinibus.

Iuncturæ sunt genera quatuor, duo naturalia, duo historica.

Naturalia sunt cùm quæritur unaquæq; syllaba, utrum ex una an gemina, an neutra parte iungatur. Et utrum literæ, quæ inter se copulari non possunt, adiecta alia litera socientur, ut M & N, dum non coeant, vocali accedente socientur, ut in *amni & somno*: quæ iuncturarum genera ex hoc quòd in literis memorata sunt, * transeant. (al. transeantur)

Historica verò illa coniunctio est, cùm ex literis quæ inter se poterunt copulari, diversitas fandi non easdem nec pares numeros sociarit. Scribimus nos enim *Musarum* primam syllabam duabus literis: Græci tribus. Lucillius in dativo casu A & E, coniungit, dicens: *Huic Terentiæ Orbiliæ*: Lucinius A & I: & Lucretius crebrò: (al. una)

brôt&noster Maro, *Aulai, Pictai.*

Item duæ iuncturæ sunt, cùm sociamus syllabas propter pedem vel versum, ut duæ in * unam repentè depereant, ut in Synalœphe: vel cum literæ excluduntur è verbo, ut in Eclipsi.

De fastigio.

HActenus de iuncturis, nūc de fastigio videamus, qui locus apud Græcos περὶ προσῳδιῶν appellatur. Hic in tria discernitur: Vnaquæque enim syllaba aut gravis est, aut acuta, aut circumflexa: & ut nulla vox sine vocali est, ita sine accentu nulla. Et est accentus, ut quidam putaverunt, anima vocis, & seminariū Musices: quòd omnis modulatio ex fastigijs vocum gravitateque componitur: ideoque accentus quasi accantus dictus est.

Accentus.

Omnis igitur vox Latina simplex sive composita, habet unum sonum, aut acutum, aut circumflexum: duos autē acutos aut iuflexos habere nunquam potest: gravis verò sæpe acutum habet in prima syllaba. Si dicas *Cáelius* in secunda *Salústius*: in tertia *Curiátius*: inflexum item in prima, si dicas *coêlum*: syllaba antepenultima nunquam acuitur natura ipsa, sed præcedens eius, id est, ab ultima tertia, sive brevis, sive longa sit, ut *Cicero, Caélius*. Flexus autem sonus in ea tantummodo syllaba consistit quæ præcedit ultimam, nec aliter quàm ut ipsa natura longa sit, & ultima tamen brevis, ut *Galênus*. Aut si ultima longa, aut si penultima natura vel positione longa, licet ultima brevis, acutus tamen sonus fiet, *Galéni, Camílli*. Inflexi proprium est hoc, ut nisi longis natura syllabis non adhæreat. Acutus autē & in longis & in brevibus invenitur. Omnis autem vox aut acutum aut circumflexū sonum habeat necesse est, etiā si monosyllaba sit. Monosyllabæ enim gravi carent. Omnis vox monosyllaba, cùm aliquid significat, sive brevis, sive positione longa, acuitur, ut dicimus *fár*. Si autem natura longa, flectetur, ut *lûx, môs*. Dissyllabæ verò priorem acuunt, vel quum brevis est utraq;, ut *cítus*. Vel cum positione longa est utraq;, ut *sóllers*. Vel altera positione longa, ut *cohórs* Si verò prior syllaba natura longa est, & sequēs brevis, flectetur prior, ut *lûna*. Si posterior lōga erit positione, vel natura, prior acuetur, ut *códex, dóctè*. Nulla enim longa invenietur gravis in * dissyllaba, prior in trisyllabis si media brevis fuerit, quam penultimā dicimus, nō dubiè gravi accentu pronunciatur, ac statim prima eius, hoc est, tertia ab ultima acuetur, ut in *Cátulo*. Si verò eadem longa est, interest quemadmodum sit longa. Si enim natura longa est, brevisq; ultima, media flectitur, ut *Cethêgus, Mancînus*. Si verò media longa erit natura, & extrema longa, media acuetur, ut *Catóni, Ciceróni*. Vel si positione longa erit, media acuta durabit, qualiscunque novissima fuerit, ut *Catúllus, Catúllo, Metéllus, Metéllo*. Pronomina autem quæ duplici declinātur, id est, aut corripiuntur aut producuntur, mediam syllabā in genitivo casu acuunt, *ipsíus, illíus*. Horum si secundæ breves fiant, primæ acutæ erunt, ut *ípsius, íllius*. Si verò longæ erunt mediæ, primę graves, secundæ inflexæ erunt, ut *occîdit sol*, & *occídit hominem*. Ergo primæ acutæ sunt, cùm mediæ breves. Cùm verò mediæ longæ vel acutæ, vel inflexæ, vel acutæ: tum longæ ultimę, ut *tenèbræ, latèbræ, manipli*. Hęc à superioribus quæ sunt alia, ut *Catullus, Sallustius*, hoc differunt, quòd illic consonantes discretas habent: hæc quanvis & ipsam penultimā positione habent longā, nūllam tamen in secunda syllaba ex consonātibus sibi retinēt, sed in tertia sunt duę. Ideoq; factū est, ut media hæc nomina, *tenebras & latebras*, acuto accentu primā syllabam proferret: at *maniplos et fenestras* penultima syllaba acuta diceretur: quod quidā illud genus syllabæ penultimæ omnino breve putaverunt, quia non terminantur consonante. Quidā quia licet non terminarentur consonāte, proxima syllaba inciperet à duabus consonantibus: & quòd natura literarū L & R quòd mollis est, nunc longam, nunc brevem syllabā efficiat. Nulla autem vox Romana duarum vel plurium syllabarum acuto sono terminatur. Inflexū autem nō aliàs postremū habet, nisi cuius posterior pars in syllabā natura longā excurrit, ut ergô & ponè. Contextus orationis plerūq; aut mutat proprios sonos singulis vocibus: adimit his quę referūtur ad aliquid sequēs, ut prępositionibus, *ante urbē*. Nam hîc *ante* perdidit acutū sonum prioris syllabæ. Item *post muros*. Mutant accētus adiunctis vocibus, *que, ve, ne*: cùm tamen complexiva coniunctione, *que ve*: cū expletiva, ut *Latiumque augescere vultis*. & *Stimulòve meum cor*, apud Actium in Pelopidis. Nunquam migrabit acutus sonus de primis syllabis in postremas, præter particulas coniunctas, quarū hoc proprium est acuere partes extremas vocū quibus adiungūtur. Gręca nomina cùm in Latinū vertuntur, nostra regula pronunciantur, nisi maneant Gręca. *Olympus* igitur & *Caucasus*, sicut Latina proferuntur: quā acuere vel flectere debeant secundū rationem suprascriptā apparet. Sed si manet Græca, & huic regulæ in peregrinis vocib. accedimus, necesse est tamen in obliquis casibus acutos sonos in medijs syllabis servent, quoniā apud Gręcos quoq; nō alio accentu hæc enunciari audimus. Acutus accentus notatur virgula à sinistra parte in dextrā ascendente ´. Gravis autem à sinistra ad dextrā descēdens `. Inflexi signū est sigma super ipsas literas devexū ˆ. Accentus partim fastigia vocamus, quòd literarum capitibus apponātur: partim cacumina. Tonos vel sonos Gręcè προσῳδίας. Sciendum etiam vni vocabulo accedere omnes tres accentus posse, ut est *Argiletum*.

De natura syllabarum.

MEmoratū arbitror cōpetenter quæ sint & quemadmodū vertantur fastigia syllabarum. Nunc earū longitudines intimabo.

Vnaquæque enim syllaba aut brevis est, aut longa, aut communis.

al. dissyllabo prior.

Brevis est, cùm vocalis corripitur, ac nullis consequentibus adiuvatur: aut cum correpta forma vel litera terminatur.

Longa autem duobus modis efficitur: Natura & Positione.

Natura, cùm vocalis producitur, aut cùm syllaba circumflexum accẽtum tenet, vel acutum in penultima: aut cùm monosyllaba unaquæque vocalis est, aut cum diphthongo reperitur. Vel cùm prima syllaba sub alia forma cuiuscun que verbi composita, nec vocalem nec acumen mutat.

Positione, cùm brevem vocalẽ aut duæ consonantes sequuntur, sive in eadem syllaba, sive in sequenti, sive per ambas divisæ, aut in altera tria: duplex una.

Literæ duplices. Duplices autem sunt X & Z: aliquando I & C fieri possunt duplices, ut si i inter vocales sit, ut *aio*, *Troia*. Item C, ut *Hoc erat alma parens* —. Hæ autem consonantium vel duplicium, quæ breves adiuvant formæ, tunc possunt, si in eodem sermone claudantur. Cæterùm proximi sermonis consonantes, nihil adiuvant præcedentem, licet Virgilius refragetur dicens:

Arma virumq́ue cano Troiæ —. Et item, *Fontesq́ue fluviosq́ue voco.*

Diphthongi Diphthongi sunt, Ae, Oe, Eu, Au, Ei. Absque his syllabis nulla dyphthõgus memoratur.

De communibus syllabis.

Communium autem syllabarũ modi sunt octo. Nam primus est cùm correptam vocalem sequitur subiecta consonantibus liquida: est enim longa, ut, *Vasto Cyclopes in antro.* Brevis, ut *Vastosq́ue ab rupe Cyclopas.*

Secundus modus, cùm correpta vocalis in unam desinit consonantem sequente H: est enim longa, ut: *Terga fatigamus hasta*. Brevis: *Quisquis honos tumuli.*

Tertius, cùm correptam vocalem duæ consonantes sequuntur, quarum prima S litera sit: est enim longa, unde: *Spissa coma.* Brevis: *Ponite spes quisq́ue suas.*

Quartus locus, cùm brevis syllaba partem terminat orationis: est enim longa in commate, ut est: *Nam tibi Tymbre caput Evandrius.* Brevis: *Hoc caput ô cives.*

Item alter locus ex dyphthongo fit communis longa, ut: *Musæ Aonides*. Brevis, *Insulæ Ionio in magno.* Cùm vocalis enim sequitur, potest dyphthongus fieri brevis, ut: *Sudibúsve præustis.*

Alius locus, cùm longam vocalem alia vocalis sequitur: est enim longa: *O ego infelix, quem fugis*. Brevis, *Sub Ilio alto.*

Alius locus, cùm pronomen C litera terminatur vocali sequente: est enim longa: *Hoc erat alma parens*. Brevis, *Solus hic inflexit sensus.*

Alius locus, cùm correptam vocalem sequitur Z: est enim longa, ut *Mezenti ducis exuvias*. Brevis, *Nemorosa Zacynthos.*

Dicta natura in tribus generibus syllabarũ. Superest ut finales dicantur, in quibus artis auctoritas & canonica forma consistit, ac prius de nomine retractandum.

De Nomine.

Nominativus. Nominativus casus singularis A litera terminatus, brevis est, ut *Catilina, Iulia.*

E litera finitus in Græcis longus est, ut *Euterpe*.

I autem terminatus longus est, ut *frugi*.

O finitus in Latinis brevis, ut *Cato*. In Græcis longus est, ut *Dido*.

V terminatus longus, ut *cornu*.

Al finitus brevis, ut *tribunal*.

El, brevis, ut *mel*.

Il, brevis, ut *vigil*, excepto uno hetrusco, *Tanaquil*.

Ol longa est, ut *Sol*.

Vl brevis, ut *consul*.

M terminatus brevis, ut *tectum*: licet huius raro currat exemplum, quia inter vocales M deprehensum, velut Metacismi asperitate subtrahitur.

An finitus producitur, ut *Titan*.

En in neutris brevis est, ut *carmen*: in alijs generibus longus est, *Lien, Siren.*

On terminatus longus est, ut *Memnon*.

Ar terminatus in monosyllabis tantùm longus est, ut *nar, far*.

Er finitus in Latinis brevis est, ut *puer*, excepto monosyllabo, *ver*: in Græcis producitur, ut *aer*.

Ir terminatus corripitur, ut *vir*.

Or terminatus brevis est, ut *auctor*.

Vr terminatus corripitur, ut *murmur*, excepto uno monosyllabo, *fur*.

As finitus in Latinis nominibus, producitur, ut *facultas, paupertas* In Græcis tunc tantùm brevis est, cùm genitivus *dos* fuerit terminatus, ut *Arcas, Arcados.*

Es terminatus in Græcis nominibus brevis est, ut *Anchises*: in Latinis si quintæ declinationis fuerit, producitur, ut *dies*. Si tertiæ, tunc longus est: cùm genitivus non crescit syllaba, ut *labes*: vel crescens. E productam ante ultimam syllabam retinet, ut *quies, quietis*: nam si eam in I mutaverit, ut *miles, militis*, aut corripuerit, ut *seges, segetis*, corripitur: exceptis his, *Ceres, pes*, atq; his similibus.

Is finitus, brevis est, ut *agilis*.

Os terminatus tunc est in Latinis brevis, cùm genitivus ante ultimam syllabam non habet naturaliter longam, ut *os, ossis*. In Græcis tunc corripitur, cùm genitivus dyphthõgo terminatur, ut *Delus*.

Vs finitus brevis est, ut *doctus*. Sed longus fit, si genitivus syllaba creverit, & ante ultimam I aut V productam habuerit, ut *virtus*: & in uno inflexibili, ut *pus*.

T terminatus, corripitur, ut *caput*.

C finitus, duo tantùm nomina facit, ut *halec*, quod

quod producitur, & *lac*, de cuius declinatione dubitatur.

Genitivus singularis, tunc producitur, cùm aut nominativo similis est, ut *senatus*: aut diphthongum habet, ut *Iuliæ*: aut I terminatur, ut *docti*: in cæteris corripitur.

Dativus singularis producitur, ut *Pompeio*. In Græcis corripittur, si I litera finiatur, ut *Palladi*.

Accusativus singularis in Græcis tunc tantùm corripitur, cùm A vel On terminatur, ut *Thesea*, *Delon* : in Latinis verò brevis est, ut *doctum*.

Vocativus singularis A litera terminatus, in Latinis omnibus, vel in Græcis fœmininis, corripitur, vt in *tabula, musa*: in masculinis longus est, ut *Ænea*.

E terminatus in Latinis brevis est, ut *doctè*: in Græcis producitur, ut *Titide*, exceptis his, quæ nominativus Græcus os terminatur, ut *Phœbos*, *Phœbe*.

I terminatus in Latinis, longus est, ut *Mercuri*: in Græcis corripitur, ut *Nai*.

O terminatus in Latinis brevis est, ut *Cato*: licet Virgil. contrà sentiat: in Græcis, producitur, ut *Dido*.

V terminatus, producitur, ut *cornu*. In consonantes verò desinens, nominativi sequitur regulam, exceptis Græcis nominibus, quæ sæpe mutantur varietate linguarum, ut *Diomedes*. Ablativus singularis semper producitur, absq; cum E terminatur, in his duntaxat nominibus, quæ tertiæ fuerint declinationis, ut à *pariete*.

Nominativus & Vocativus plurales in masculino & fœminino genere producuntur, ut *fluctus, terræ*. In neutris breves sunt, ut *fata*. In Græcis verò, cùm A vel S terminati fuerint, ut *rhetores, poemata*. In alijs verò longi sunt, ut *musæ*.

Genitivus pluralis brevis est, ut *doctorum*: in Græcis longus, sed Græca declinatione, ut *philenωn*.

Dativus pluralis & Ablativus, si is fuerint terminati, producuntur, ut *doctis*. Si *bus*, corripiuntur, ut *hominibus*. At si Græca sit declinatio, In terminatus dativus, corripitur, ut *Arcasin*, aliàs longus est.

Accusativus pluralis in omnibus masculinis vel fœminis producitur, ut *doctos, Iulias*: in neutris corripitur, ut *mœnia*. In Græcis verò si *as* fuerit terminatus, & venit à genitivo *os* finito, corripitur, ut *Arcadas*, aliàs producitur, ut *Musas*.

De Pronomine.

IN omnibus pronominibus singularis nominativus correptus invenitur, exceptis duobus monosyllabis, *tu* & *qui*.

Genitivus singularis I vel E prolatus, longus est, ut *mei, meæ*. Aliàs brevis est, ut *illius*.

Dativus singularis semper productus est, ut *nostro*: exceptis *mihi, tibi, sibi*, quæ indifferenter accipiuntur.

Accusativus singularis corripitur, ut *illum*, exceptis *me, te, se*.

Vocativus singularis à nominativo suo non dissentit.

Ablativus singularis longus est, ut *ab illo*.

Nominativus & Accusativus plurales, tunc tantùm corripiuntur, cùm *a* fuerint terminati, ut *nostra*.

Genitivus pluralis nunquam producitur, ut *illorum*.

Dativus & Ablativus plurales *is* terminati producuntur: *Bus* finiti, corripiuntur.

De Verbo.

IN omnibus verbis, Modis, Temporibus, Numeris, Personis, Coniugationibus hæc uniformis est ratio. Quæcunque persona A fuerit terminata, producitur, ut *canta*.

E finita brevis est, ut *lege*, nisi à secunda coniugatione veniat, ut *doce*, tunc enim longa est.

I terminata persona semper producitur, ut *nutri*.

O quæ finitur, correpta est, ut *audio*: licet auctoritas & in his discrepet. Nam primam personam Virgilius longam facit, ut *Canto quæ solitus*, &: *Terra tibi mando*. Tamen monosyllaba etiam producenda sunt, ut *do, sto, flo*.

V terminata persona, producitur.

Am quæ finitur brevis est, ut *legebam*.

Or finita corripitur, ut *legor*.

S litera terminata verba producuntur, si penultima litera A vel E fuerit, ut *amas, doces*, excepto monosyllabo, *es*, & ijs quæ ex eo fiunt, ut *ades*. Si verò I ante S habuerit corripitur, ut *legis, legitis*, excepta secunda persona indicativi modi, temporis præsentis, numeri singularis, à quarta coniugatione producta, ut *nutris, audis*. Et à verbo *volo, vis*.

Si verò V ante S habuerit, correpta erit, ut *nutrimus*.

T litera terminata correpta sunt, ut *legit*.

C finita producuntur, ut *produc*.

Participia licet per casus flectantur, à nominibus tamen omni ratione dissentiunt.

De Adverbio.

ADverbia monosyllaba, ut *huc*, vel quæ ex his fiunt, ut *illuc*, omnia producentur, exceptis *bis* & *ter*.

Quæ verò A finiuntur, longa sunt, ut *unà*.

Quę in E desinunt, producuntur, ut *doctè, pulchrè*: exceptis quæ aut non comparantur, ut *ritè*: aut in comparatione deficiunt, ut *benè, impunè*.

Quæ I finiuntur longa sunt, ut *heri*, præter *ibi* & *ubi*: & quæ componuntur ex ipsis, ut *sicubi*. Item *quasi* corripitur.

Quæ O finiuntur, à se venientia brevia sunt. ab alijs ducta producuntur, ut *falsò*: licet auctoritas variet.

Quæ V finiuntur longa sunt, ut *noctu*.

Quæ L terminantur, corripi debent, ut *semel*.

Quæ M, N, R, finiuntur, brevia sunt, ut *cursim, forsitan, fortiter.*

Quæ S terminantur, tunc tantùm producta sunt, cùm ante eam A habuerint.

Quæ C finiuntur, producta sunt, ut *illuc*.

De Participio.

OMnium participiorum temporis futuri Nominativus singularis brevis est, ut *lecturus*.

Genitivus & dativus singularis producuntur, ut *lecturi, lecturo*, excepto præsentis temporis Participio, quod genitivum corripit, ut *amantis*.

Accusativum & vocativum breves esse constat, ut *lecturum, lecture*.

Ablativus singularis tantùm corripitur, ut *amante, legente*.

Nominativus & accusativus plurales, ex masculini & fœminini generis participijs, producuntur, ut *lecturi, lecturos*. In neutris corripiuntur, ut *lectura*.

Genitivus pluralis brevis est, ut *lectorum*.

Dativus & ablativus pluralis, *is* terminati, producti sunt. *Bus* finiti breviantur.

De Coniunctione.

COpulativæ & disiunctivæ & expletivæ coniunctiones breves sunt, nisi positio fecerit longas.

De causalibus verò & rationalibus, quæ A terminantur: exceptis *ita* & *quia*, productę sunt, ut *propterea* & *interea*.

Quæ I terminantur excepta una, *nisi*, producuntur, ut *si*.

Quæ in N desinunt, si ante eam I habuerint, producuntur, ut *sin*: alias breves sunt. Cæteras verò omnes correptas esse constat.

De Præpositione.

PRæpositiones quæ in A exeunt, solæ productione lætantur, ut *contra* & *extra*, & una monosyllaba à.

Ablativæ præpositiones omnes corripiuntur, exceptis monosyllabis, quæ vel ex vocalibus constant, vel vocalibus terminantur, ut *è* & *de*.

Vtriusque casus præpositiones correptas esse non dubium est.

De interiectione.

INteriectiones longæ sunt, si monosyllabæ fuerint, ut *heus*. Si verò dissyllabę erunt, quoniam speciem retinent partium orationis, exemplo earum quarum similes erunt iudicandæ sunt, ut *pape*. Hæc ita, ut dixi, per omnes partes orationis in ultimis syllabis observanda sunt, exceptis positione longis & diphthongis.

Expleta cursim syllabarum pagina est.
Iuganda demum verba, nam probabilis
Hic ordo rebus quiq; disgregabitur
In bina demum prima nam proportio
Dicenda est, Grai Analogiam quam vocant:
Ac mox repulsa quæ novantur regula
Vulgò docti quæque Anomala nominant.
Bis quarti fandi quis paratur portio:
Vel vulneratur ductus oris integer.
Quantumq; solo inditum libellulo.
Potest probare serium fastidium.

10

De Analogia.

ANalogia est igitur quæ Latinè proportio dicitur, observatio similium inter se loquelarum. Nam primùm omnia nomina Latina duodecim literis terminantur: vocalibus quinque, & semivocalibus sex, atque una muta: T, ut *caput*: A igitur vocalium prima, terminat masculina, ut *Catilina*, *Iugurtha*: fœmini-20na, ut *advena*. Fœminina etiam Gręca, ut *Helena, Andromacha*. Pronomina quoque, ut *altera, sola, illa*. Quibus si detrahas A, & ius addas, genitivum singularem feceris, ut dicimus *alterius, solius, illius*. Si verò I, dativum: ut *alteri, soli*.

Illa verò quæ sunt Græca neutra, ut *poema, tereuma* tres casus in utroque numero similes habent. In genitivo Tis assumunt: in dativo S amittunt: & in E correptam ablativum finiunt, atque in plurali dativo & ablativo, genitivi sin-30gularis formam servant, licet & *Bus* possunt assumere.

E correpta nomina terminata, quæ Latina sunt, neutra sunt, ut *monile, sedile*. Hæc præter casus quos similes habent, dativum & ablativum confundunt, ut *huic, & ab hoc monili, sedili*: quoniam ablativus si in E exierit, quatuor casus similes faciet, quòd neutrorum nominum declinatio non admittit. Nam quæ E producta in nominativo finiuntur, Græca sunt generis 40fœminini, ut *Agaue Autonoe* Græcorum more sunt declinanda, ut nominativus, dativus, vocativus & ablativus pares sint. Genitivus S, accusativus N finiantur. Quæ autem E in A convertunt, ut *Andromache, Andromacha*, sic declinantur, ut Latina in A exeuntia.

I litera terminata Latina nomina, totius generis sunt ac monoptota, ut *frugi, nihili*. *Gummi* autē & *sinapi* peregrina sunt, & neutri generis, & tantùm numeri singularis, sed per casus 50eodem modo decurrunt, excepto genitivo, qui S recipit, ut *sinapis, gummis*: quamvis rectè dicatur, *hæc gummis*.

O litera nullum nomen in neutro finit: nam aut masculina sunt, ut *Cicero*: aut fœminina, ut *Iuno, hirundo*: aut utrique generi communia, ut *homo*, quorum declinationes in duas species exeunt: nam aut O literam in obliquis casibus retinent, ut *unio, unionis*: aut I mutant, ut *cupido, inis, crepido, dinis*: utraque autem syllaba cre-60scunt in obliquis casibus, præter vocativum singularem. *Caro* autem præter hanc Analogiam, ut declinetur, consuetudo obtinuit. Item

Anio

Anio, & quæ in suâ declinatione unica sunt, & sine exemplis similium declinantur. Faciunt enim *huius carnis*. *Aniensis*, *Duo* & *ambo* cùm sint sem per pluralia, non sunt annumeranda his quę supra dixi: sua etenim consuetudine declinantur. Græca nomina quæ O litera finiuntur, ea quæ à prima positione in nostram formam transierunt, ut *leo*, *draco*, sic declinantur, ut *Cicero*, *Milo*. Ea verò quæ primam sui positionem integram servant, ut *Io*, *Ino* Græco more declinantur, ut faciant in genitivo *Ius*, *Inus*, accusativo *Ion*, *Inon*, & cæteris casibus similiter, quanquam consuetudo *hanc Io* dicat. *Turbo*, si nomē est proprium, ut *Cicero* declinatur: si autē vim venti significat aut pueriles ludi instrumētum, ut *cupido* declinatur.

V litera tantùm neutra finiuntur, ut *cornu*, *veru*, quod in plurali facit *verua*. Apud veteres etiā *specua* dicebantur. Horum nominum, plurales declinationes carent dubitatione. Nam tres casus, ut in omnibus neutris similes sunt. Itē dativus & ablativus in *Bus* syllabam exeunt. Dativus & ablativus singulares u syllabam iungit. Quæritur autem de genitivo singulari, quē alij in Vs, alij in V literam egerunt. Nec nō dativo, quem alij in I agunt, ut *genui*, *cornui*.* Quidā, veteres secuti, ablativo similem faciunt, *huic genu*, *cornu*: quoniam pluraliter, *genibus & cornibus*, amissaq; ultima syllaba relinquitur dativus singularis, sicut fit in *civibus*, *& suavibus*. Et quoniā *genibus* & *cornibus* dicimus, I litera in locum V transit, sicut & *optimum et maximū* item dicimus, cùm *optumus & maxumus* diceretur. Sunt aliqui qui genitivo casu *genuus & cornuus* dicant, sed nō debet genitivus plures habere syllabas, quā dativus & ablativus. Quanvis ergo dissimilia sint, *senatus* & *exercitus*: tamen sic *genus* & *cornus* in genitivo dicendum est, quemadmodū *senatus* & *exercitus*. Pręterea quæcunq; nomina vel participia genitivo singulari in Is exeunt, dativo plurali syllaba crescunt, ut *Catonis*, *Catonibus*: secundum quam rationem si esset *genuis*, *genuibus* fecisset, & syllaba cresceret.

*qui

L litera finita nomina, duplicem formam habēt. Prima est, in qua masculina sunt, ut *Hannibal*, *Hasdrubal*, neq; alia ferè propria quàm Punica: excepto *Solis* nomine. Item fœminina, ut *Tanaquil*, nomen Hetruscū. Et communia, ut *vigil*, *pugil*: quæ omnia easdē declinationes habēt. Altera species neutrorū, ut *mel*, *fel*, quæ hoc differunt à superiori declinatione, cū monosyllaba sint, & L literam per obliquos casus geminant. Nam de *proconsule* in nominativo, qui E litera finiunt naturā *Pro* præpositionis intuentur. *Pro* quippe ablativo tantū præfertur.* Non respiciunt, cū *proconsul* dicitur, nō duabus vocibus, sed cōposito nomine dici, ut *procurator*, *propugnator*. Nec quicquam obesse exemplo, quod hæc nomina possunt verba ex se facere, ut *procuro*, *propugno*. Nam præpositio perit: *proconsulo* autem non facit, licet *consulo* faciat. Tamen si *proconsulo* dicatur in casu nominativo monoptoton erit. Sed propter consuetudinem *proconsul* dicatur, ut declinari possit, quemadmodum illa quæ litera L terminātur, ut *vigil*, *pugil*, *mugil*: quoniam in plurali genitivo *mugilum* dicimus, & *pugilum*. Nam si *mugilis* esset nominativus, ut *agilis*, *mugilium* faceret, ut *agilium*.

*Nam

M litera etiam neutra finiuntur, ut *telū*, *scamnum*. Sed hoc animadvertamus, quoniā quę nomina I ante ultimam syllabam habent genitivo singulari: item dativo & ablativo pluralibus, eandem geminare debēt, ut *lilium*, *foliū*. Quoniam genitivus aut pares syllabas nominativo habet, ut *scamnū*, *scamni*: aut plures, ut *caput*, *capitis*: pauciores nunquā. Præterea dativus O litera finitus, in I eam cōvertit, ut *scamno*, *scamnis*. Sed consuetudo & auctoritas veterū, *ingeni*, *cōsili*, *imperi*, per tres syllabas maluit dicere. *Vasum* an *vas* dici debeat, quæritur. Quoniam quæcunq; neutra non M litera nominativo finiuntur, si pluralem recipiant, dativo & ablativo in *Bus* cadūt. Itaq; *monile*, *monilibus*: *genu*, *genibus*: *pecus*, *pecoribus*: *nomen*, *nominibus*: *marmor*, *marmoribus*: secundumq; *vas*, *vasibus* facere debuit, & in genitivo *horū vasium*: quoniam quęcunq; neutra singularia ablativo E litera finiuntur, genitivum pluralē totidem syllabarum habent, quot ablativum singularem, ut à *nemore*, *nemorum*: *capite*, *capitum*. Sed hoc nomen per anomaliam declinatur, & erit singulari nominativo *Vas*, genitivo *vasis*, dativo *vasi*, ablativo à *vasi*. Plurali autē sic declinabitur, ut *scamna*. Lucretius tamen genitivo *vasi*, ut:

— *Rariq; facit lateramina vasi.*

N litera terminantur masculina, ut *flamen*, *pecten*. Cōmunia duobus generibus, ut *tibicen*, *fidicen*, quod frequētissimi auctores non probāt: nam etiam *tibicinam*, *et fidicinā* dicunt. Item neutra, ut *nomen*, *flumen*, quę omnia manifesta declinatione uno modo declinantur. Altera species est generis masculini, quę E literā ante extremā N servant, ut *lien*, *ren*, quæ tamen ipsa quoq; in cæteris, ut superiora declinantur. *Gluten* quoq; his simile est, licet Salustius *glutinū* dixerit. Itē in fœminina quasi similia vidētur. Nam* *ren* singularis nominativus, nec ullus alius ablativo excepto in usu est. Græca quæ N finiuntur, pręcedentes habēt literas A E I O V, ut *Alcman*, *cephen*, *delphin*, *phaeton*. Ex quibus, quę An, En, In terminantur, exemplo superiorū declinantur, ut *fulmen*, *numen*, *fidicen*. Quæ verò On finiuntur, si producta On Græca declinantur, ut *Leon*. Eandem literā & apud nos producūt, ut *Cicero*, *Scipio*, Ea autem quæ ex productione nominativi casus corripiuntur, in reliquis figurationibus, ut *Amphion*, *Creon*, *Agamemnon*, admittunt apud nos N literā in nominativo, & comparabuntur his Latinis, quæ cōversis casibus correpta efferuntur, ut *virgo*, *turbo*. Quæ apud Græcos recipiunt T literam, apud nos quoque eādem habebunt, ut *Phaeton*, *Phaetontis*.

al. reo, reos

R litera præcedente A terminatorū, ut *Cæsar*, *lar*, *far*, *par*, *impar*, una forma est, nisi quòd neutrū in reliquis casibus R literā geminat, ut *far*. Poetarum verò licētia hæc nomina pluraliter dixit:

cùm omnia nominá, quę pondere aut mensura æstimamus: pluralem numerũ non admittant, ut *aurũ, plumbum, triticũ, oleum*. Errãt ergo qui *parium* dicunt: quoniã hęc in plurali triptota sunt, ut *hi Cæsares, hos Cæsares, ô Cæsares*. Nec potest accusativus I habere ante S, si genitivus ante u, r habeat. Videntur tamen qui *parium* dicunt, nominativum pluralẽ generis neutri intueri, & quoniã *paria* dicuntur, ut *suavia*, facere *pariũ* ut *suaviũ*.

R litera pręcedente E terminatorum species sunt sex. Prima, quæ genitivo casu nullũ incrementũ admittit, & in I literam mutatur, ut *aper, niger, macer: apri, nigri, macri*. Secunda hęc, *tener, lacer, puer: teneri, laceri, pueri*. Tertia, ut *imber, uter*, quę à superioribus hoc differt, quòd hæc in genitivo S literã accipit, & dativo I finitur, & non crescit ut secunda species, & in genitivo plurali *Ium* literis finitur. Quarta ut *pater, mater, frater*, quę dativis pluralibus, nõ ut prima species *aris*, sed *fratribus* facit. Nec secunda syllaba crescit & in genitivo plurali *um* syllabam habet. Dicimus enim *fratrũ, patrum*, nõ ut in tertia *utrium, imbriũ*. Pręterea tres casus similes habet, *hi patres, hos patres, ô patres*. Cùm *imber* & *uter, hos imbris & utris* faciat. Quinta species est, ut *passer, anser, later, mulier*, quæ à secunda specie hoc differunt, quòd illa cum incremento syllabæ I litera finiuntur, ut *gener, generi*: hæc in S exeunt, ut *passer, passeris*, & in cęteris discrepant. *Piper* namq; & *cicer* neutra in quinta specie habentur. Nam ut *paßer* ita declinantur in numero singulari, quem nunquam egrediũtur. Sexta species, ut *neuter, uter: neutrius* enim & *utrius* facit, & declinantur ut cętera pronomina, quæ in ius literas genitivos, & in I dativos agunt. Præterea eos genitivos & dativos communes habent cum reliquis generibus, id est, fœminino neutroque.

R litera præcedẽte I una tantũ species est *vir*.

R litera præcedente O terminatorũ species sunt duæ. Alia quæ per obliquos casus producuntur, ut *sopor, ris: color, ris*: alia corripiuntur, ut *arbor, ris*, sed uno modo declinantur. *Castoris & Hectoris* genitivos veteres produxerũt, sed nos corripimus: quoniam Græci horum nominum genitivos corripiunt.

R litera præcedente V terminatorũm species sunt duæ. Prima, ut *satur*, quæ genitivo I finitur, ut *saturi*. Secunda, quorum genitivus in Is literas venit, ut *sulphur, ris: Augur, ris*. Neutra autem quæ Vr literis finiuntur, alia retinent V literã, ut *sulphur, ris*: alia in O mutãt, ut *ebur, eboris*.

S litera finitorum nominũ formæ sunt octo. Nam aut A litera præponitur, ut *Mœcenas, civitas*: aut E, ut *verres, moles*: aut I, ut *panis*: aut O, ut *custos, nepos*: aliàs V, ut *ligus, vetus*: aliàs R, ut *iners*, aliàs N, ut *serpens*: aliàs P, ut *præceps*.

S autẽ litera præcedente A, species sunt duę. Prima, ut *Mœcenas, lenas*. Secunda, ut *nostras, privernas*, quæ à superioribus hoc differunt, quòd communia sunt omnibus generibus, & assumere debent I literã in genitivo plurali, quæ neutralibus in plurali nominativo, accusativo, vocativo familiaris est. Igitur *nostratium, privernatium* dicemus: quia sunt hæc *nostratia, privernatia*, sed & *prægnatium & optimatium* dicimus, quia accusativus pluralis I literam habet, ut *hos et has optimatis & has prægnatis*, quãvis veteres *prægnatum & optimatum* dixeruut. *Prægnas* autem fœminini & neutri generis est. *As & Mas* cùm sint monosyllaba, Analogia non tenentur, sed propria quadam declinatione *aßis* & *maris* faciunt, & in plurali *aßium, marium*. *Phas* & *nephas*, aptota sunt.

Græca nomina, quæ apud nos in As exeunt, tres species habent. Prima est, ut *Olympias, pythias*: nam *Olympiadis & pythiadis* facit. Secunda, ut *Pallas, Thoas, Athlas*: nam *Pallantis, Thoantis, Athlantis* facit. Tertia, ut *Æneas, Pythagoras, lycas*: nam facit *Æneæ, Pythagoræ, lycæ*. Quando nostra ratione nomina quæ genitivo in E exeunt, nominativo A finiuntur, ut *Catilinæ, Catilina*. Sed hæc Græca sunt, ideo in nominativo S literam retinent. Quædam tamen perdunt S literam in nominativo, ut *Nicæa, Medæa*. Ergo in his nominativis consuetudo servanda est.

S litera pręcedente E terminatorum species sunt quinq;. Prima, quorum nominativus & accusativus & vocativus plurales similes sunt, genitivus pluralis in Vm exit, ut *Hercules, proles, Herculum, prolum*. Secunda species est, quæ à superiore hoc differt, quòd genitivum pluralem in *ium* compellit, accusativum in *es*, ut *nubes, rupes, cautes*. In qua forma masculina non habent. Tertia, quæ etiam si aliquam inter se habent differentiam in declinatione, tamen quoniam incremento syllabarum pares sunt in obliquis casibus, in unam speciem rediguntur, ut *Ceres, bipes, merces*. Masculina autem exempla non sunt, nisi Græca, ut *Chremes, Laches*. Quarta species non differt à pręcedẽte, quòd obliquos casus E in I compellit, cùm superior e literam servat: videlicet quoniam in nominativo nõ ut superiora E producunt, sed cõtrahunt, ut *hospes, antistes, ales, comes*. Quinta species à superiore hoc differt, quòd genitivus aucta syllaba I litera finitur, qui etiam dativus habebitur: accusativo in Em exit, ablativo in E productam, cui adiecta *Rum* syllaba genitivum pluralẽ facit. Cuius numeri nominativum cum prima positione & vocativo singulari confundit, dativũ & ablativum *Bus* syllaba finit, ut *facies, dies, spes, acies*. Sed consuetudo, *rei* & *spei* corripuit, fortasse quòd monosyllaba sunt.

S litera pręeunte I terminatorũ alia crescunt per obliquos casus: alia intra modũ positionis cõtinentur, duntaxat in numero singulari. Eorum igitur quæ non crescũt, species sunt *duæ. *al. tres* Prima, generis masculini, ut *scrobis, mensis*: licet Lucanus *exiguam scrobem* dixerit. Fœminini & cõmunis, ut *canis, iuvenis*, quorum declinatio liquet. Secunda species hoc à superiore differt, quòd ablativum in I litera finit, accusativum in Im, ut duo sola masculina, *liguris, Tyburis*: fœminina, *clavis, pelvis, turris*, * *claßis, caßis*. *al. sitis, tussis*

Hanc

Hanc rationem declinandi manifestam diminutio facit, quæ I producta in omnibus istis pronunciatur. Itaque quoties dubitamus de nominum enunciatione, diminutionem eius consulemus. Eorum quæ syllaba crescunt, species sunt duæ, quarum altera corripitur I literam, in qua forma sunt masculina, *sanguis, pulvis, lapis*: fœminina, *cuspis, caßis*, in quibus nihil interest, quòd alia in declinatione I conservant: alia in E transeunt. Item quòd alia dis: alia trissyllaba in genitivo finiuntur. Altera species I literam producit in nominativo *glis, lis*, quam & in obliquis similiter conservant. In genitivo plurali L ante um syllabam dicimus, *glirium, litium*, non ut superiora, *lapidum, cuspidum, caßidũ.*

S litera præcedente O terminatorum, cùm sit parvum discrimen, una species potest esse: nam cùm omnia in obliquis syllaba crescant, hoc differunt, quòd quædam in genitivo S literam in T: quædam in D: quædam in R convertunt, ut *nepos, tis: custos, dis.* Monosyllaba masculina, ut *flos, floris: ros, roris.* Item neutrum, *os oris.* In ossibus autem nominativum consuetudo facit *os*, contra rationem, quoniam in genitivo R non habet. Sed nec ossum potest dici, quoniam neutra quæ nominativo M terminantur, *Bus* syllabam non admittunt numero plurali. Ergo in monosyllabis Analogia non tenetur.

S litera præcedente V terminatorum species sunt sex. Prima, genitivus I simplice, vocativus E terminatur, ut *Marcus, Sextus*: genitivus, ut *Marci, Sexti*, vocativus, ut *Marce, Sexte.* Secunda species à superiore hoc distat, quòd genitivo I geminat, & in vocativo I terminatur, ut *Antonius, Iulius*, huius *Antonij, Iulij* facit, & ô *Antoni, Iuli*: in cæteris cùm superiore consentiunt. Tertia species, nominativum cum vocativo miscet, & genitivo easdem literas * producente conservat: dativo V & I: ablativo V, accusativo um terminatur, ut *senatus, fluctus, exercitus*, quæ pluraliter nominativum cum accusativo & vocativo in Vs productam agunt, genitivum in Vm, dativum & ablativum in *Bus* syllabam. Quarta species incrementum syllabæ per obliquos casus accipit: ita tamen ut aliquã varietatem inter se habeant. Quædam enim V literam retinent, aliàs correptam, aliàs productam, ut *ligus, liguris: palus, dis: virtus, tis.* Quædam eandem V literam in E vel in O mutant, ut *vetus, veteris: Venus, Veneris: nemus nemoris.* Quædam tamen uno modo declinantur. *Laus & fraus*, cùm sint monosyllaba & duas vocales habeant iunctas, in eadem specie habentur, quia similiter syllaba crescunt. Quinta species pronominum quæ Vs terminantur, ut *unus, totus, solus*, quæ hoc modo declinantur, *Vnus, unius, uni, unum: une* ab *uno, uni, unorum, unis, unos, uni*, ab *unis.* Sexta in Eus, ut *inuleus, eculeus*, à vocativo E litera geminata efferũtur, ut *eculee, inulee.* Sed quidã malunt in Eu, ut *Tideu*, vocativo Grecè dicere.

*producte

S litera I præcedente finita neutra monoptata sunt, ut *treßis, sexis.*

S litera præcedente V duæ species sunt. Prima, quæ in I genitivum agit, & pluralem non habet, ut *vulgus, pelagus, virus.* Lucretius *viri* dicit, quanquam rectius inflexũ maneat. In secunda specie sunt, quæ per obliquos casus crescũt, & genitivo singulari in Ris literas exeunt, ut *genus, nemus.* Ex quibus quædam V in E mutant, ut *olus, oleris: ulcus, ulceris.* Quædam in O, *nemus, nemoris: pecus pecoris.* In dubitatione veniunt *stercus & fœnus*, in E, an in O mutet: quomodo quæ in Mus syllabam finiunt, V in E mutant, ut *vulnus, genus*, * *funus*, & *funeratus* dicimus: fœnus enim exemplo non debet nocere, cùm inter dubia genera ponatur. Item veteres sterceratos agros dicebant, non stercoratos.

* *Fœnus & fœneratus*

S litera finita nomina, præcedentibus N vel R, omnia sunt unius generis, nisi quæ ante S, R habent, interdũ D recipiunt, ut *socors, socordis.* Interdum T, ut *sollers, iners.* In plurali quoq;, excepto genitivo & accusativo, omnibus casibus similiter declinãtur. Nam quædã in um genitivo, accusativo in Es exeunt, ut *Mars, Aruns.* Quædã in* Ium, ut *sapiens, patiens*, & ob hoc accusativi eorum in Is exeunt. Pleraq; autem ex his nomina tribus generibus communia sunt, & N literam quã habent neutra in nominativo plurali, dant etiam genitivis reliquorum generum cum quibus communia sunt.

al. tum

T litera neutra tantũ nomina quędam pauca finiuntur, ut *Git*, quod non declinatur, ut *caput, sinciput.* Quidã cùm *lac* dicunt, adijciunt T, propter quod facit *lactis.* Sed Virgilius:

Lac mihi nõ æstate novum, nõ frigore desit. Quippe cùm nulla apud nos nomina in duas mutas exeũt, & ideo veteres lacte in nominativo dixerũt.

X litera terminatorum quędã in genitivo plurali, in quibus omnia cõmunia, in Ium exeunt, & ob hoc accusativo in I & S. Plurima verò genitivo in V & M non preeunte I, & ob hoc in E & S, accusativo exeunt. Nam in reliquis cõsentiunt, utpote cũ singulariter omnia in nominativo habeant X, genitivũ in I & S agunt: dativum in I literã: ablativum E definiãt, adiectaq; M accusativum definiunt, implentq;. Pluraliter verò ablativumq; *Bus* syllaba finiũt. Nam de cæteris quibus dissident veteres, quidã *atrocum et ferocũ.* Qua ratione omnium X litera finitorũ una species videbitur. Huic X literę omnes vocales pręferuntur, ut *capax, frutex, pernix, atrox, redux.* Ex his nominibus quædam in nominativo producuntur, quædã corripiuntur, quędam consentiunt in nominativo, in obliquis autẽ dissentiũt. *Pax* enim & *rapax*, item *rex et pumex*: item *nux et lux* primam positionẽ variant. At *nix et nutrix*: itẽ *nox & atrox*: sic enim in prima positione consentiunt, ut discrepent per obliquos. Et illud animdvertendum est, quædã ex his X literam in G, & quędam in C per declinationes compellere. *Lex* enim *legis: grex, gregis* facit: & *pix, picis: nux, nucis.* Nam in his quæ non sunt monosyllaba, nunquã X litera genitivo in C convertitur, ut *frutex, fruticis: ferox ferocis* facit. *Suppellex* autem

& *senex*, *&* *nix* privilegio quodam contra rationem declinantur. Quoniam *supellex* duabus syllabis crescit, quod vetat ratio, & *senex*, ut in nominativo, item in genitivo dissyllabum manet. cùm omnia X litera terminata crescant, ut *nix*: nec in C convertitur, ut *pix*: nec in G, ut *rex*, sed in V, quum consonans in vocalē transire non possit. In plurali autem genitivo ablativus singularis formam vertit. Nam in A aut O terminatus, in Rum exit: E correpta in um: 10 producta in Rum, I terminatus in Ium: V terminatus in uum. Dativus & ablativus plurales item aut in Is exeunt, aut in Ibus, quæ pręcepta in scholis sunt tritiora. sed quotiés in Is exeunt, longa syllaba terminãtur: quoties in *Bus*, brevi.

De generibus verborum.

DEcursis nominũ regulis æquum est consequentia dicere, canonesq; verborum. Genera verborum sunt quinq;, Activum, 20 Passivum, Neutrum, Commune & Deponens. Activum est quod in O exit; & agendi significationem habet, ut *lego, scribo, canto*, & cętera huiusmodi. Passivum in R, & patientis significationem monstrat, ut *legor, scribor*. Neutrũ in O, & neq; agentis, neq; patientis plenam significationem habet, ut *sudo, dormio*. Nescio enim agat quis an patiatur. Commune & Deponens in R exit, sed hoc interest, quòd in communi duæ sunt significationes, agẽtis & patientis. Cùm e- 30 nim dicimus *osculor*, nescis utrum potius *osculor te*, an *osculor à te*. In deponenti autem aut agentis effectus est, ut *luctor*: aut patientis, ut *morior*. Est etiam impersonale, ut *sudatur, curritur*, quod ideo sic vocatur, quòd cùm omnes personas contineat, nullam habet certam.

De modis verborum.

VErborum autem modi sunt quinq;: sed alij sex, alij septem, alij octo, alij novem, pau 40 ci decem esse dixerunt. Qui verò quinque dicunt, hos aiunt: *indicativum, imperativum, optativum, coniunctivum, infinitivum*, quẽ & *perpetuum* dicimus. Qui sex memorant, addunt *promissivum*. Qui septem, *impersonalem*. Qui octo, *percunctativum*. Qui novem *subiectivum*, & à coniunctivo eum separant. Qui decem, etiam *hortativum* asscribũt: sed hos superfluè adiectos ratio non admittit.

De Coniugationibus

COniugationes autem quas Gręci *συζυγίας* appellant, tres esse non dubium est: quæ in verbis activis neutralibúsve in secunda persona, tempore pręsenti monstrãtur. Nam quoties finalis syllaba in As exit, prima est: in Es secunda: in Is tertia, ut *cantas, vides, audis*: si producta sit, hęc tertia: nam si correpta sit *curris*. Harum omnium coniugationum verba in prima positione ante ultimam literam tres tantùm vocales recipiunt, E I V, ut *sedeo, lanio, irruo*. Consonantes autem omnes, exceptis K & Q, ut *libo, vaco, cado, lego, traho, impello, amo, cano, scalpo, curro, lasso, peto, nexo*. His accidunt I & V loco consonantium positæ, ut *aio, adiuvo*. Sed nec F excludunt, cùm dicamus *triumfo*, quanquã à Græcis veniat, & per P & H potius scribatur. Præterea ab eo quod dicimus *faris* & *fatur*, primam verbi personam volunt *For*. De Q litera dubitatur: nam dicimus *eliquo* & *æquo*. Et in huiusmodi verbis V litera nec vocalis locum, ut est *irruo*: nec consonantis, ut est *adiuvo*, valeat obtinere.

De Formis.

HArum omnium coniugationum in declinando formæ sunt triginta sex: exceptis defectivis & impersonalibus & inchoativis. Primæ coniugationis verba, quæ vel O litera nulla alia præcedente vocali terminantur, vel præeunte vocali qualibet, formas habent quatuor. Secundę coniugationis verba formas habent sex. Tertiæ coniugationis correpta verba formas habent viginti. Sic quæcunq; verba indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, I O literis terminantur, formas habent sex, quæ V; O, formas habent duas: quæ nulla præcedente vocali, V litera terminantur, formas habent duodecim. Tertiæ coniugationis productæ verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, prima persona, I, O, literis terminantur, formas habent quinq;. Quæcunq; autem verba cuiuscunq; coniugationis indicativi modi tempore præsenti, persona prima, vel nulla præcedente vocali, vel qualibet alia præcedente O litera terminantur: eorum declinatio hoc numero formarum continetur, de quibus singulis dicam.

De prima Coniugatione.

PRimę coniugationis verba indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, aut O litera nulla alia præcedente vocali terminantur, ut *amo, canto*: aut *Eo*, ut *commeo, calceo*, aut *Io*, aut *lanio, satio*, aut *uo*, ut *æstuo, continuo*.

Primæ coniugationis verba imperativo modo, tempore præsenti ad secundam personam, A litera producta terminantur, ut *amo, ama: canto, ta*. Infinitivo modo ad imperativum modum Re syllaba manente, productione terminantur, ut *ama, amare: canta, cantare*.

50 Item prima coniugatione, quæ indicativo modo, tempore pręterito, specie absoluta, adiecta ad imperativum modũ Vi syllaba, manente productione terminantur, ut *commeo, cõmea, commeavi: lanio, lania, laniavi: satio, satia, satiavi*.

Eodem modo, eodẽ tempore, specie inchoativa, adiecta ad imperativum modum *Bam* syllaba terminantur, ut *commea, commeabam: lania, laniabam: æstua, æstuabam*. Item prima coniugatio eodem modo, eodem tempore, specie recorda- 60 tiva, adiectis ad imperativum modum Ve & Ram syllabis M terminat partes, ut *commea, commeaveram: lania, veram: æstua, veram*.

Prima

Prima coniugatio eodem modo tempore futuro, adiecta ad imperativum modum Bo syllaba terminantur, ut *commeo, bo : lania, bo : æstua, bo.*

Quæ verò indicativo modo tempore præsenti ad primam personam O litera nulla præcedente vocali terminantur, ea indicativo modo tempore prȩterito specie absoluta & exacta, quatuor modis proferuntur. Et est primus modus, qui similem his regulam habet, quæ indicativo modo tempore præsenti prima persona penultimam vocalem habent, ut *amo ama amavi, amabam amaveram, amabo, amare.* Secundus est, qui O in I convertit, & penultimam in præterito perfecto, & tertiam ab ultima in plusquam perfecto producit, ut *adiuvo adiuvi adiuveram.*

Tertius, qui similem quidem regulam habet primi modi, sed detracta A litera disiungit, ut *seco secui secaveram secabo secare.* Facit enim specie absoluta *secui,* & exacta *secueram.* Quarta est, quȩ per geminationem syllabæ profertur, ut *sto sta steti stabam steteram, stabo stare.* Huic simile, *do da dedi dederam dabo, dare.* correpta litera A, contra regulam in eo quod est *dabam, dabo, dare* profertur.

De Secunda coniugatione.

SEcundæ coniugationis verbo indicativo modo tempore præsenti, persona prima, E O literis terminantur, *video vides, moneo nes.* Secundæ coniugationis verba imperativo modo tempore præsenti, ad secundam personam, E litera producta terminãtur, ut *video vide, moneo mone.*

Secundæ coniugationis verba infinitivo modo adiecta ad imperativum modum *re* syllaba, manente productione terminantur, ut *vide videre, moneo monere.*

Secundȩ cõiugationis verba indicativo modo, tempore præterito specie absoluta, & exacta septem modis declinantur. Et est primus, qui formam regulæ custodit. Nam forma hæc est, cùm secundæ coniugationis verbum indicativo modo, tempore præterito quidem perfecto adiecta ad imperativum modum *ui* syllaba, manente productione terminatur, ut *deleo delevi.* Plusquamperfecto autem adiectis ad imperativum modum *ve* & *ram* syllabis terminantur, ut *dele deleveram.* Secundus est, cùm indicativi modi primæ personæ, E & O literis terminatæ transeunt in I, ut *sedeo sedi,* & in exacta, ut *sederam.* Tertius est, cùm E & O in V & I mutantur, ut *caleo calui, moneo monui, calueram, monueram.* Quartus est, cùm E & O in I mutant, & consonantem quæ præcedit in S, ut *mulgeo mulsi mulseram.* Quintus est, cùm E & O in I mutant: præcedens verò consonans in X mutatur, ut *lugeo luxi luxeram.* Sextus est, qui per duplicationem syllabæ profertur, ut *spondeo spopondi sposponderam.* Septimus est qui resolvitur in formam passivorum, ut *audeo ausus sum, es, est: ausus eram, eras, erat.*

Secundæ coniugationis verba indicativo modo specie inchoativa adiecta ad imperativum modum *bam* syllaba, manente productione terminantur, ut *vide videbam, moneo monebam.*

Secundæ coniugationis, verba indicativo modo, tempore futuro adiecta ad imperativũ modum, *bo* syllaba, manente productione terminantur, ut *vide videbo, mone monebo.*

De Tertia coniugatione correpta.

TErtiæ coniugationis correptæ verba indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, aut O litera nulla alia vocali præcedente terminantur: ut *lego legis, peto petis,* aut *rapio rapis, facio facis:* aut *uo,* ut *induo, irruo.*

Tertiæ coniugationis correptæ verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, O litera nulla præcedente vocali terminantur, eadem imperativo modo, tempore prȩsenti, persona secunda E correpta, præcedente cõsonante primȩ positionis terminãtur, ut *lego lege, peto pete.* Quæ V & O, ea imperativo modo V & E retinebunt, ut *induo indue, irruo irrue.*

Tertiæ coniugationis correpta verba infinitivi modi, adiecta ad imperativum modum *re* syllaba, manente correptione terminantur, ut *lege legere, pete petere.*

Tertiæ coniugationis verba quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, I, O literis terminantur: ea præteritum perfectum & plusquamperfectum sex modis enunciant.

Primus est, qui tertiæ coniugationis productæ integram regulam sequitur, hic est qui imperativi modi regulam in productionem vertit, & in absoluta specie assumit *vi* syllabam, & in exacta *veram,* ut *cupio, pivi, veram.* Hæc eadem tamen interdum sublata V litera in absoluta specie, & geminata I: in exacta verò correptè eadem pronunciatur, ut *cupij cupieram.* Secundus modus est qui primæ positionis verbo O literam deponit, & præeuntem syllabam, seu mutata vocali, seu perseverante producit, ut *facio feci, fugeo fugi.* In exacta verò specie I deposita, & in E mutata, *ram* syllabam assumit, ut *feceram, fugeram.* Tertius modus est, cùm I & O in V & I convertuntur, ut *eliceo elicui elicueram.* Quartus, depositis I, O, literis, & præeunte consonante per S geminum enunciatur, ut *percutio percussi percusseram.* Quintus, qui per X, ut *aspicio aspexi aspexeram.* Sextus, qui per geminationem syllabæ enunciatur, ut *pario peperi pepereram.*

Tertiæ coniugationis correptæ verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, O litera terminantur, ea præterito & absoluto & exacto duobus modis enunciantur. Et est primus cùm primæ positionis verba O in I commutant, ut *induo indui indueram.* Secundus, qui per X pronunciatur, ut *instruo instruxi instruxeram.* Tertiæ correptæ verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, O litera nulla alia vocali præcedente terminantur, ea indicativo modo, tempore præ-

terito specie absoluta & exacta duodecim modis declinantur. & est primus qui tertiæ coniugationis productæ integram formam sequitur, ut suprà ostendimus. In his verbis, quæ tertiæ coniugationis correptæ, indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, I, O literis termiuantur, ut enim est *cupio cupivi cupiveram*, sic *peto petivi petiveram*: hæc quoq; V literam interdum subtrahunt, & I geminant, ut *petij petieram*. Secundus est cùm O in I convertitur, qui primæ positionis verbi O literam in I commutat, & præeuntem syllabam seu mutata vocali, seu perseverante producit: deposita etiam consonante, si fuerit me lia, in quam, prima vocalis desinat, ut *ago egi egeram, lego legi legeram*. Eorum autem quæ in consonantem * exeunt, exempla sunt hæc, *frango fregi fregeram, fundo fudi fuderam*. Quartus est, qui mediam consonantem deponit, & præeuntem vocalem corripit, ut *findo fidi fideram, scindo scidi scideram*. Quintus, O litera deposita V & I assumit, ut *molo molui molueram, colo colui colueram*. Sextus qui deposita O S & I assumit, ut *carpo carpsi, carpseram: scribo, scripsi, scripseram*. Septimus, qui O deposita & præeunte consonante, per S geminum pronunciatur, ut *meto, messui, messueram*. Octavus, qui simili correptione per unum S, præeunte vocali producta declinatur, ut *trudo, trusi, truseram*. Nonus qui per X pronunciatur, ut *expungo, expunxi, expunxerã, ungo unxi, unxeram*. Decimus qui per geminationem primæ syllabæ profertur, ut *pungo, pupugi, pupugerã: curro, cucurri, cucurreram*. Vndecimus qui verborum compositorum ultimam syllabam geminat, ut *trado, tradidi, tradideram: reddo, reddidi, reddideram*. Duodecimus, qui in formam passivorum resolvitur, ut *fido fisus sum, es, est: fisus eram, eras, erat*.

al. desinunt

Hæc omnia tertiæ coniugationis correptæ verba indicativo modo, tempore preterito, specie inchoativa, adiecta ad imperativum modum *bam* syllaba, præcedente consonante primæ positionis vocali E adiecta, productione terminantur, ut *lege, legebam: pete, petebam*: exceptis his, quæ I ante O habuerint in prima positione: ea enim adiecta I litera ad imperativum modum, & adiecta *bam* syllaba, producta E terminantur, ut *rapio, rape, rapiebam*.

Tertiæ coniugationis correptæ verba indicativo modo, tempore futuro sublata E litera, & adiecta *am* syllaba terminantur, ut *lege, legam: pete, petam: indue, induam*: exceptis his, quæ I ante O habuerint in prima positione: ea enim E in I convertunt, & assumpta *am* syllaba, faciunt futurum, ut *rapio, rape, rapiam: facio, face, faciam*.

De producta tertia.

Tertiæ coniugationis productæ verba indicativo modo, tempore præsenti, personæ primæ, aut *EO* literis terminantur, ut *adeo, adis: prodeo, prodis*. aut *IO*, *audio, audis: nutrio, nutris*.

Tertiæ coniugationis productæ verba imperativo modo, tempore præsenti, in secunda persona I producta terminantur, ut *adeo adi: prodeo prodi: audio audi: nutrio nutri*. Hæc infinitivo modo adiecta ad imperativum modum *Re* syllaba, manente productione terminantur, ut *adi, adire: prodi, prodire*.

Tertiæ coniugationis verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, *EO* literis terminantur, ea modo indicativo tempore præterito specie absoluta, adiecta ad imperativum modum *vi* syllaba terminantur, ut *adeo, adivi*. Exacta autem verba, *veram*, ut *adiveram*: sed consuetudo sæpe brevitatem appetens, V literam subtrahit, & absoluta ingeminat I, ut *, adij, prodij, adieram, prodieram*. Inchoativa quoque specie adiecta ad imperativum modum, *bam* syllaba terminantur, ut *adibam, prodibam*.

Quæ verò indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, *IO* literis terminantur, ea tempore præterito absoluta specie, & exacta forma, quinque modis enunciantur, & est primus modus similis superiori, ut *nutrio, nutrivi, nutriveram, nutrij, nutrieram, & audi, audiveram*, ut apud Virgilium: *Audieras & fama fuit* —. Specie tantùm inchoativa distant. Omnia enim tertiæ coniugationis producta verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti, persona prima, *io* literis terminantur, ea eodem modo tempore præterito specie inchoativa E producta manente, novissimæ syllabæ adijciunt *Bam*, ut *audiebam, veniebam, operiebam*: quanquam hæc veteres sine E litera pronunciabant, ut Virgil.

*Nutriebat * Tyrusq; pater, cui regia parent*
Armenta —.

al. Tirrhusq;

Secundus modus est, cùm O amissa præcedens syllaba producitur, ut *venio, veni, veneram*. Tertius, cùm I & O in V & I mittunt, ut *operio, operui, operueram*. Quartus qui depositis I & O præcedentem consonantem in S convertit, *sartio, sarsi, sarseram*. Quintus qui per X enunciatur, ut *vincio, vinxi, vinxeram*.

Tertiæ coniugationis productæ verba, quæ indicativo modo, tempore præsenti *eo* literis terminantur, ea tempore fututo eodem modo *Bo* syllaba adiecta ad imperativum modum terminantur, ut *adeo, adi, adibo: prodeo, prodi, prodibo*. Quæ verò *io* adiecta ad imperativum modum *Am* syllaba terminantur, ut *audio, audi, audiam: nutrio, nutri, nutriam*: quanvis Terentius protulerit per *Bo*, inde apparet geminam esse pronunciationem. Dixit enim: *Iam scibo ubi fiet*.

Indicativo modo tempore prȩsenti eorũ quȩ *eo* literis terminantur, sunt verba quæ à diverso præsenti præteritum simile habẽt, ut *luceo & lugeo: luxi* enim facit. Item *cernit & crescit, crevi* facit. Sunt alia quæ una verbi positione duas coniugationes teneant, ut *pando, mando*: faciunt enim *pandas & pandis, mandas & mandis*.

Verba casibus iungũtur interdũ singulis ita: genitivo, ut *misereor tui*: dativo, ut *suadeo tibi*: accusa-

cusatiuo, vt *moneo te*: ablatiuo, vt *vtor illo*. Interdũ duobus, vt ablatiuo & accusatiuo, vt *fungor hanc rem, & illa re* Hæc satis ad exempla Analogiæ dixisse sufficiat. Quæ enim his formis conspecta fuerint non teneri, pro certo anomala iudicanda, quæ strictim † exigueque memorabo, vt contra ratione etiam vsum † quendam vsurpasse detegamus, aut etiam contra regulam defecisse.

al. exiguaq. al. quædam.

De Anomalis.

CVm nominatiuo singulari, *reus* & *deus* similia sint: quare plurali *hi rei* dicuntur, & vsus dicit *hi dij* contra regulam, cum dici tãtum *dei* deberet, præsertim cum genitiuus nominatiuo suo duabus syllabis non debeat longior inueniri? quod hic eueniet: si dicamus deorum. Cur *Thoas* & *Aeas* cum similia sint, *Thoantis* & *Aeantis* faciant: Aeneas non faciat *Aeneantis*, sed *Aeneæ*? Cur cum hic *biceps* & *triceps* dicamus, genitiuus duabus contra regulam syllabis crescat, & *bicipitis* & *tricipitis* dicamus? non *bicipis* aut *tricipis*? Vnde venit, vt *aliger, frugifer, accipiter* habeant omnes casus, *Iupiter* duos habeat? Cum *sanctus, pius, bonus*, similia sunt, cur dicimus *sanctior*, & *pior* non dicimus? Deinde *sanctior, sanctissimus*: *bonior, bonissimus* non dicamus? Cum dicat *Virgilius*: *Fandi atque nefandi*. Cum à *nefando* dicatur *nefarius*, à *fando, farius* non dicitur? Quare *seiunctus* amissa præpositione dicitur *iunctus*: *securus* & *sedulus* eadem perdita nõ valeat memorari? Cum dicamus, *singuli viri, singulæ mulieres, singula scrinia*? quare non dicimus, *singulus vir, singula mulier, singulum scrinium*? Cum *venor, piscor, aucupor*, similia sint: cur *venator, & piscator* dicitur, & *aucupator* non dicitur, sed *auceps*? Cur *Volo* non habet imperatiuum? Cur *fare* primam verbi personã non habet? Quare *soleo* præteritum perfectum non habet? Cum *canta* & *laua* similia sint, cur *cantaui* faciat, & *lauaui* non faciat? Item *corusco* & *tono, coruscaui* facit, *tonaui* non facit? Quid quod *ego* vnum casum recipit? Cum *calciatus, armatus, togatus, penulatus* paria videantur, quare *calceo* & *armo* dicimus: *togo* & *penulo* non admittitur? Nominatiuus singularis in Vs exiens in omnibus positiuis, E productam habet in aduerbijs, vt *doctus, doctè, auarus, auarè, parcus, parcè. Bonus* & *malus* cur corripit in aduerbio E, *benè* & *malè*? Cum *habilis habiliter* dicamus: cur *facilis faciliter* nõ dicimus? Item cum *difficulter* dicamus, cur *faculter* dici non poterit? Cum *audax audacter* dicatur: cur *verax verallter* non dicimus, sed *veraciter*? Cur *singulatim* dicimus: *binatim, ternatimque* non dicimus? & alia huiusmodi quæ possem innumera memorare ni ad cætera properarem.

Hæc cum Grammatice velut rerum exordium instauratura dixisset, propter superi senatus Iouisque fastidium, Minerua talibus interuenit. Ni fallor octo partes orationis velut incunabula repetitura intimare disponis. Adijciens solœcismorum causas, barbarasque formas, tum alia loquendi vitia, quæ apud vates inclytos plurimum celebrata, quæ nunc Tropos, nunc Metaplasmos, nunc Schemata, figuras, ex eodemque cuncta vitia velut decoris fonte manantia, quæ attestantur aut nescientis errorem, aut affectatam † doctoribus venustatem. Quæ si ab scholaribus inchoamentis in senatum † cælitum ducis, decursæ peritiæ gratiam † deformabis. Nam si rhythmicum quid metricumque, sicut inter Cirrhatos audes, assumpseris, profecto Musices impetu, cuius præuertis officium, discerpseris. Formam igitur prædictæ præceptionis absolueris: si præcipuis memoratis iam te ab inchoamentorum vulgarium vilitatibus vindicaris. His germanæ verbis cum sponso Delius annuebant, & Grammaticen ad Virginis transire obsequia compulerunt. At tunc aliam fœminarum pari sponsalium munere conferendam Clarius intromisit.

al. doctiorib. al. cælitem. al. deflorabis.

Finis Tertij Libri.

MARTIANI CAPELLAE DE DIALECTICA, LIBER IIII.

HAEC quoque contortis stringens effamina nodis,
Qua sine nil sequitur, nilque repugnat item.
In cœtum superum veniens primordia fandi
Aduenit, & * scolicum præstruit Axioma.
Ambiguis memorans vocem consistere * versus
Nil normale putans, ni fuat associum.
Sed licet ipse modos demum bis quinque profatus,
Pallens afflictim verset Aristoteles.
Stoica † circuerant ludantque Sophismata sensus.
Perdita † nec vnquam cornua fronte ferant.
Chrysippus cumulet proprium consumat aceruum
Carneadesque parem vim gerat helleboro.
Nullus apex tot prole virum par accidit vnquam.
Nec tibi tam felix † fortis honos cecidit,
Inter templa deum fas est Dialectica fari:
Et Ioue conspecto iure docentis agis.

al. excolicum al. verbis. al. circũeant al. ne qui. al. fortis.

QVÆ igitur introgressa est Delio conuocante pallidior paululum fœmina, sed acri admodum visu, & vibrantibus continua mobilitate luminibus, cui crines tortuosi decentique inflexione crispati, & nexiles videbantur. Qui tamen deducti per quosdã consequentes gradus, ita formã totius capitis circulabant, vt nihil deesse cerneres, nihil superfluum detineres. Cui quidem pallium, Athenarumque vestitus, sed gestamen in manibus fuerat inopinum, ac prorsus gymnasijs omnibus inexpertum. In leua quippe serpens gyris immanibus inuolutus. In dextera formulæ quædam florentibus discolora venustate ceris sollerter effigiatæ latentis hami nexu interitus tenebantur. Sed quoniam eius lęua sub pallio occulebat insidias viperinas, cunctis dextera præbebatur. Deniq; ex illis formulis siquis aliquã percepisset, mox apprehensus hamo ad latentis anguis virosos circulos trahebatur. Qui tamen mox emergẽs, primo spinosorum dentium acumine venenato, assiduis hominem morsibus affligebat. Dehinc ambitu multiplici circumactum, ad conditiones propositas coartabat. Si autem quamlibet formulam nullus vellet assumere, quibusdã obuijs interrogatiunculis occupabat, aut latenter in eos anguem serpere stimulabat, donec nexilis complexio circumuentos ad interrogãtis arbitrium strangularet. Ipsa autem fœmina contractioris videbatur corporis, habitusque furui. Verùm dumalibus hirta setis nescio quid vulgo inexplanabile loquebatur. Nam vniuersalem dedicatiuam particulari abdicatiuæ obliquam, † licet ambas posse vertier asserebat, vniuocis ęquiuoca connectendo, ac solam se discernere verùm quid falsumúe sit, velut quadam diuinãtis fiducia loquebatur. Hæc se educatam dicebat Aegyptiorũ rupe atq; Parmenidis, exinde Gymnasium atque Atticam demeasse: illicque versipellis studij calumniante proposito, etiam Socretis sibi Platonisque amplitudinem mancipasse. Hanc igitur fraudulenta semper argumentatione versutam, ac de circumuentis pluribus gloriantẽ, cum Cyllenius Ciryceo geminus anguis assurgens allambere fœminam crebris linguarum micatibus attentaret, tuncque etiã Tritonida Gorgo cognoscentis, quoniam gaudio sibilaret: Nimirum inquit Bromius, qui facetior est deorum, eamque penitus nesciebat. Hæc autem ex harenis Libiæ anhelantis adducitur, quòd & capillicium implexum docet, & amicitia venenorum, aut fidendum forma copulam esse Marsicæ nationis. Ita nanque agnitione viperea, & blanda anguium adulatione diligitur. Quod ni est, ex illius hami fraude colligitur, quòd circulatrix bellacissima & metarum Marsicarum incola compròbat. Quo dicto, cum cõplures deorum, quantum decuerat, arriderent: Pallas aliquanto concussior, Iocum emergentis inhibuit, memorãs hanc admodum sobriam (quod quibusdã diuis penitus denegatum est) etiam in ter germanas quæ probãdæ sunt acriores à nullo posse cum asserta protulerit deriderí. Illa autem quæ in argumentum verosæ assertionis acrimoniæque detulerat, tradere eam iubet, ac se ad insinuandæ sollertiæ habitum comparare. Tunc lubrici anguis circulatos orbes & hiatus, cum Grammatice, quę insinuatione per acta † prope astabat accipere formidaret, ipsi diuæ, quæ etiam Medusæos crines edomuit, cum figuris illicibus & hamatis illis formulis cõmitantur. Ita crinali decore mera Cecropis, atque Attica comprobatur. Maximeque quòd eam Palliatorum populus & Graiæ iuuentutis electio sequebatur: prudentiã fœminæ ingeniumque mirata. Iupiter autem iudicandis implendisque virtutibus posteram Romuleis virtutibus Graiam æstimans leuitatem, quicquid nosset illa latiali promere cepit facultate. Ac mox Dialectica, quanquam parum digne Latinè loqui posse crederetur, tamẽ promptiore fiducia, † restrictisque quadam obtutus vibratione luminib. etiã ante verba formidabilis, sic exorsa.

al. propter. *al. restinctisque.* *al. sed*

NI Varronis mei inter † Latiales glorias celebrati mihi eruditio industriaque suppeteret, possem fœmina Doricæ nationis apud Romuleę vocis examina, aut admodum rudis, aut satis barbara reperiri. Quippe post Platonis aureum flumen, atq; Aristotelicam facultatem, M. Terentij prima me in Latinam vocem pellexit industria, ac fandi possibilitatem per scholas Ausonias comparauit. † His igitur præceptis parere colluctans nec Graios deseram ordine differendi, nec Laurentis assertionis effamina remorabor. Ac prius illud compertum volo, mihi Romanos Togatamque gẽtem vocabulum nondum nouare potuisse, ac Dialecticen, sicut Athenis sum solita nuncupari, meique prorsus iuris esse quicquid artes cæteræ proloquuntur. Nam neque ipsam, quam aures vestræ probauere Grammaticam, neque alteram opimioris ire cluen facultate, vel illam formarum diuersa radio ac puluere liniantem sine meis posse rationibus explicari quis dubitet? Quippe in ditione mea iureque consistunt sex normæ quîs constant cæteræ disciplinæ. Nam prima est de loquendo: Secunda de eloquendo. Tertia de proloquẽdo. Quarta de proloquiorum summa. Quinta de iudicando, quę pertinet ad iudicationem poetarum & carminum. Sexta quæ dicenda Rhetoribus commodata est.

al. Latiares. *al. Hinc.*

In prima autem parte quæritur, quid sit genus, quid forma, quid differentia, quid accidẽs, quid verò proprium, quid definitio, quid totũ, quid pars, qui in diuidendo modus, qui in partiendo, quid sit æquiuocum, quid vniuocum, quid, vt ita dicam, pluriuocum. Debetis quippe insolentiam perferre sermonis, qui Graiam dissertare Latialiter compulistis. Quæ ergo rebus verba sua sint, quæ aliena, & quot modis aliena sint, qui sit substantia, quid qualitas, quid quantitas, quid relatiuum, quid loci, quid temporis, quid

quid situs, quid habitus, quid facere, quid pati, proloquia: & quot modis sibi opponantur, hæc in prima nostri parte censentur.

In secunda verò, quam de eloquendo diximus, quæritur quid sit nomen, quid verbum, quid ex his iunctum, quæ ex his subiectiua pars sententiæ sit, quæ declaratiua, qui subiectiuæ modus sit, qui declaratiuæ, quatenus nomen accipiatur, quatenus verbum, quatenus sit perfecta sententia, vt possit esse proloquium. 10

Excipit hanc pars tertia de proloquendo. In ea quæritur quantum ad propositum hodiernę sufficiat breuitatis, quæ sint differentiæ proloquiorum in quantitate, quæ in qualitate, quid vniuersale sit, quid particulare, quid indefinitū, quæ sint aientia, quæ negantia, quam vim habeant singula, quemadmodum inter se affecta sint. Hinc progreditur ad quartam partem, quam esse diximus proloquiorum summam. In ea quæritur quid sit sumptum, quid illatio, quid 20 syllogismus, quid symperasma, quid prædicatiuus syllogismus, quid conditionalis, & quid intersit, quot formæ sint prædicatiui generis, & quæ sint, vtrum huiusmodi certum ordinem teneant, & si tenent quid sit eiusdem ordinis ratio, quot modis habeant singulæ: & vtrum hī modi certum ordinem teneant. & si ita est, quæ sit eiusdem ordinis ratio.

Deinde conditionalis syllogismi quot primi modi ac necessarij sint, qui etiam istorum ordo 30 sit, quid inter se differant. Hæc sunt quæ præsenti arbitror cognitioni, afferendisque sufficere. Quid ergo genus sit, exordia repetens, quo vniuersa discurram, primitus intimabo.

De Genere.

GEnus est multarum formarum per vnum nomen complexio, vt *animal*: forma eius, vt *homo*, seu *equus*, & cætera. Sed nonnunquam aliquæ formæ ita generi subijciuntur, vt etiam ipsæ alijs sub se positis genus esse possint, 40 vt *hominum genus*, quod animali forma est, Barbaris & Romanis genus, & vsque eo genus esse potest: donec eius formulas diuidens ad indiuiduum aliquod venias, Vt si *homines* diuidas in masculos & fœminas. Item *masculos* in pueros adolescentes, & senes. Item *pueros* in infantes & loquentes. Item *puerum* si velis diuidere, in catamitum, aut alium quempiā certæ personę puerum, non est genus, quod iam ad indiuiduum peruenit. Vti autem eo genere debemus quod 50 est præsenti negocio proximum, vt si de homine quæratur, eius genus animal debemus assumere, quod ei proximum est. Nam si substantiam dixerimus, quantum ad rationem pertinet verum est; quantum ad necessitatem superfluum.

De Formis.

FOrmas easdem dicimus, quas & species. Formæ ergo sunt, quæ subditæ generi te- 60 nent definitionem eius & nomen, vt *homo*, *equus*, *leo*, quoniam formæ sunt *animalis*, potest & *homo* & *equus* & *leo animal* dici. Et corpus anima participans nomen, quæ definitio generis esse cognoscitur.

De Differentia.

DIfferentia est sufficiens ad id quod suscepenis discretio, vt si quæratur, quid inter hominem intersit & equum, sufficit vt dicamus, quòd homo bipes est, equus quadrupes. Animaduertere autem debemus, quod quia multæ sunt in rebus singulis differentiæ, vnamquamque rem dissimiliter nos posse diuidere, quotiens in ea poterimus alias atque alias differentias inuenire. Nam si *animal* voluerimus diuidere, possumus in sexus, quòd alia sunt *masculina*, & alia *fœminina*. Possumus in ætates quòd alia sunt *ortiua*, alia *iuuentutis*, alia *senilia*. Possumus in quantitates, quòd alia sunt *parua*, alia *magna*, alia *media*. Possumus in varietatem motus, quòd alia sunt *gradientia*, alia *serpentia*, alia *natantia*, alia *volantia*. Possumus in habitaculorum diuersitates, quòd alia sunt *aquatilia*, alia *terrena*, alia *aeria*, alia, vt nonnulli dicunt, *ignea*. Possumus in linguæ sonum, quod alia sunt *loquentia*, alia *gementia*, alia *latrantia*, alia *vlulantia*. Sciamus tamē & singulas perfectas esse diuisiones, & omnes in singulis inueniri. Nam masculina animalia possunt & ab ortu recentia, & parua, & gradientia, & terrestria, & bipedalia, & loquentia esse. Ergo quāuis vti licet omnibus, ea tamen debes, quæ est apta suscepto negocio. Nam si tibi sit de *hominum* laude dicendum, in *rationabilia* & *stolida* diuidere oportebit, vt eò facile possit intelligi, inter omnia animalia rerum natura, quanti homines habuerit, quibus solis ad se cognoscendum ratiocinari permisit.

De Accidente.

ACcidens est, quod non nisi eidem formæ, sed non semper euenit, vt Rhetorica non nisi homini accidit, sed ei potest non accidere, vt quamuis sit aliquis homo, non sit tamē orator.

De Proprio.

PRoprium est, quod & eidem formæ, & ita semper accidit, vt vnamquamque rem ab omnium communione discriminet, vt *in homine risus*. Nam nec ridere quisquam nisi homo potest, nec homo, cum voluerit, quantum in eius natura est ridere non potest. Et differentia proprio eò distat, quòd differentia vnāquam que rem ab eo tantum distinguit vnde quæstio est: proprium verò ab omnibus. Nam cum *hominem à leone* per † violentiam volentes discernere dixerimus, quòd *leo ferus* est, *homo* autem *mitis*, id solum videmur discernere, quòd ad susceptum negocium pertinet. Dicendo enim leo ferus est, homo mitis, nec hominem ab alijs mitibus animalibus, nec leonem à cæteris bestijs seiunximus. Dum verò hominem risibile animal dixerimus, eò à cæterorum animantium generalitate discreuimus.

al. differentiam.

De diffinitione.

DIffinitio est, cum inuolutâ vniuscuiusque rei notitia apertè ac breuiter explicatur. In hac tria vitanda sunt: ne quid falsum, ne quid plus, ne quid minus significetur. Falsum est hoc modo, *homo est animal immortale aut irrationale.* Quamuis enim homo esse animal verum sit: falsum tamen est, immortalem, aut irrationalem esse. Plus est hoc modo, *Homo est animal mortale.* Ex hoc enim quamuis breuiter dictum sit, plus tamen est quòd ad omnia animalia pertinet. Minus significatur hoc modo: *homo est animal grammaticum.* Quamuis enim non sit nisi homo animal grammaticum, non tamen omnis homo grammaticus. Diffinitio plena est hoc modo, *homo est animal rationale, mortale.* Addendo enim *mortale*, separauimus à dijs: addendo *rationale*, separauimus à feris.

De Toto.

TOtum est, quod duabus pluribusúe in se partibus positis non semper nomen, diffinitionem tamen nunquam accommodat. Et hoc non nisi in diuiduis inuenitur, vt si hominem designemus & eius partes singula membra faciamus. Intelligimus id ipsum *totum* esse, quia certum hominem constituimus, & diffinitionem & nomen ipsius totius non posse in partes cadere. Non enim aut brachium solum, aut caput, hominem dicere poterimus, aut ipsius diffinitionem singula membra recipiunt. Sed animaduertendum est, quòd aliquádo *omne* pro *toto* dicere possumus, sed alio quodam intellectu. Nam *totum* etiam in singulis, & *omne* in multis agnoscitur. Nam cum dicimus *homo Cicero*, quia vnus est in eo, *totus* intelligitur. Homo autem, quia imperitus & artifex, & vir & mulier esse potest, *omne* melius accipimus.

omne & totum quo differant.

De Parte.

PArtes sunt, quæ in *toto* esse intelliguntur, & ex quibus *totum* constat.

Qui in diuidendo modus:

DIuidere vsque eo debemus, donec ad indiuiduum veniatur: & hoc fit, cum per differentias ad paucitatem genera redigimus, & eis ita formas subijcimus, vt & ipsæ singulæ alijs sub se positis etiam genera esse possint: vt *animal* si breuiter primo diuidere voluerimus, per differentias possumus: quòd alia sunt *gradientia*, alia *serpentia*, alia *natantia*, alia *volantia*. Hinc item, id est, de singulis formis possumus genera facere, vt si dicamus, *animalia gradientia* genus esse, & ei formas subijcimus, quòd alia sunt *humana*, alia *ferina*. Et ex his possunt esse aliæ formæ, per quas, si necesse fuerit, ad indiuiduum poterit perueniri. Sed hoc non in omni assertione facere oportet, sed in subtili quadam disputatione. Tunc autem in oratione hoc modo possumus diuidere cum id exigit obscuritas causæ: quòd si causa non sit obscura, diuisionis quidem ratio inesse & tractari debet, sed multum apparere non debet.

Qui in partiendo modus.

PArtiendi differentiæ non frequenter occurrunt, atque ita sine his infinita potest esse partitio, si vsq; ad indiuiduum voluerimus peruenire. Nam si *certum hominem pro toto* dicamus, & eius partes breuiter colligere voluerimus, differentiæ non suppetunt partium, & certarum partium nominibus vti cogemur, vt dicamus *caput & pedes*, & reliqua, quæ sic complecti breuiter voluerimus, quoniam differentiæ desunt, non possumus singula colligere, quia multa sunt, & aut impossibile erit, aut longum.

Quid intersit inter diuisionem & partitionem.

INterest autem inter diuisionem & partitionem, quòd in *diuisione* per formas currimus, in *partitione* per partes. Formæ autem sunt quæ generi subijciuntur, & eius diffinitionem tenere possunt & nomen. Partes sunt quæ in toto sunt; & diffinitionem nunquam, nomen interdum totius recipere possunt. Possumus tamẽ vnam eandemque rem & pro toto & pro genere accipere, sed alia quadam vi, vt est homo: quẽ si in adolescentem, senem & puerum diuidere voluerimus, genus est & formæ eius. Quem si in caput & pedes & manus partiri voluerimus, totum est & partes eius: quia adolescens, senex & puer, quas formas esse diximus, & nomen hominis recipiunt & diffinitionem, vt & *senex* dicatur homo animal rationale, mortale: & puer, & adolescens. Caput verò & pedes quas partes dicimus, neque diffinitionem hominis, neque nomen accipere possunt, quia nec caput potest dici homo animal risibile, nec pedes, nec manus.

Quid sit Aequiuocum.

AEquiuocum est quando multarum rerum vnum est nomen, sed non eadem diffinitio, vt *leo*. Nam quantum ad nomen pertinet, verus, & pictus, & cælestis leo dicitur. Quátum ad diffinitionem, aliter verus diffinitur, aliter pictus, & aliter cælestis.

Quid sit Vniuocum.

VNniuocum est quando duarum aut pluriũ rerum vnum nomen est & diffinitio, vt *vestis*. Nam & birrus & tunica nomen vestis habent, & diffinitionem possunt accipere. Ergo hoc vniuocũ in generis serie intelligitur, quòd & nomen & diffinitionem dat formis suis.

Quid Pluriuocum.

PLuriuocum est, quádo multis nominibus vna res dicitur, vt *gladius*: nam & ensis & mucro idem significant.

Quæ rebus verba sua sint.

REbus verba sua sunt, quæ naturalia atque etiam propria dicimus, vt *lapis lignum*, & cætera.

Quæ

Quæ Aliena.

ALiena sunt quæ ratione aliqua mutantur, vel propter necessitatem, vel propter decorem, vt dicimus *vites gemmare*, & *lætas segetes*. Hic enim quoniam proprium deficit, alieno vsi sumus. Neque enim aut vites aliud quàm gemmare, aut segetes aliud quàm lætas possumus dicere.

Propter decorem autem dicimus *fluctuare segetes*. Possumus enim aliud *moueri* dicere, sed quoniam ornatum non est, alieno vtimur.

Quot modis sunt aliena.

ALiena verba tribus modis fiunt: aut per similitudinem, aut per contrarium, aut per differentiam. Per similitudinem, vt sunt, quæ in Grammaticę tropis numerantur, vt hoc ipsum quod dixi *fluctuare segetes*.

Ex hoc genere sunt etiam illa, quę ex toto partem, aut ex parte totum significant: in hunc modum, vt decenter verborum habeant propinquitatem. Hæc enim similitudinis genere placuit includi.

Per contrarium verba dicuntur, quando contra quod dicimus, accipiuntur, vt *Parcas* dicimus Fata, cum non parcant: & *lucum*, cum nō luceat. Hoc Grammatici κατ᾽ ἀντίφρασιν vocant.

Per differentiam aliena verba sunt, cum sine vlla ratione ex alijs assumuntur, vt sibi hominem neque corpore durum, neque ingenio stolidum *lapidem* dicamus: sed his vti non conuenit. Stultum est enim aut nihil significantia verba, aut nimis aliena proferre. Proprijs autem & similibus & contrarijs vti fas est.

Quid sit substantia.

ANtequam de hac dicam, quædam docenda sunt. Omne quicquid dicimus aut subiectum est, aut de subiecto, aut in subiecto est. Subiectum est prima substantia, quod ipsum nulli accidit alij inseparabiliter: ei tamen alia accidunt, vt Cicero est non nomē, sed quod eo nomine significatur.

De subiecto est, quod de ipso subiecto dicitur, & dat ei & diffinitionem suam, & nomen, vt *homo*. Nam & homo Cicero est, & animal rationale mortale. Ita & nomen & diffinitio quæ est de subiecto, eidem subiecto accessit: ideoq; hoc, quod de subiecto dicitur, in generibus vel in formis inuenitur.

In subiecto est, quod neque nomen neq; diffinitionem dat subiecto, sed in ipso subiecto ita esse intelligitur, vt sine eo esse non possit, vt *Rhetorica*. Nam nec nomen eius potest subiectum recipere, nec diffinitionem. Neque enim aut Rhetorica Cicero, aut benedicendi scientia Cicero, sed in eo esse intelligitur, cum id ipse vocari non possit.

Aliud est de subiecto, aliud in subiecto. Et in subiecto est, vt *disciplina*. Nam eadem Rhetorica de subiecto est, Ciceroni in subiecto. Prima ergo substantia subiectum est. Secunda, quæ de ipsa prima dicitur, vt si Cicero prima substantia: homo & animal secūda: Iam in subiecto omnes consequentes prædicationes esse intelliguntur: itaque de singulis videamus.

Quid Qualitas.

QValitas est secūdum quam dicimus quale est, vt *candor*. Et ex hoc intelligi licet, & qualitatem in subiecto esse, cùm candor necessario in aliquo sit, sine quo esse non possit: vtique ipsum aliquid in quo est, subiectum est.

Quid Quantitas.

QVantitas est secundum quam dicimus quantum est, vt *bipedale*. Etiam ista in subiecto intelligi necesse est.

Quid Relatiuum.

REIatiuum est, quod ad aliquid vocant, vt *pater, frater*. Et hæc vtique ita in subiecto sunt: nam necesse est, vt hæc omnia ad aliquid sint: & nonnulla sunt, de quibus dicantur. Illa quæ dicuntur, inanima videbuntur.

Quid loci? id est, quod dicimus Romę, Roma substantia est, ipsi Romæ hoc accidit.

Quid temporis? vt *heri, nuper, vesperi*. Quorum motu tempus intelligitur, substantiæ sunt, vt *sol*, cuius cursu tempus intelligimus: & quæ aliquam intelligentiam morulæ in nobis faciunt.

Quid situs? vtputa *iacet, sedet*.

Quid habitus? vt *calciatus, armatus*. Substantia est homo: & hæc illi accidunt.

Quid facere? vt *secare, vrere*.

Quid pati? vt *secari, vri*.

Quid substantia prima.

SVbstantia est, quę nec in subiecto est inseparabiliter, neq; de vllo subiecto p̄dicatur. Inseparabiliter autē ad hoc diffinitioni adiectū est, quòd omnis prima substātia q̄uis in loco aliquo sit, tamē ab eo separari & migrare potest, vt Cicero ita in curia esse intelligitur, vt inde possit aliquò discedere. Et pars primæ substātiæ, q̄uis in toto sit, nō tamen inseparabiliter. Nā siue reipsa, siue cogitatione separari à corpe nostro brachiū pōt. At verò Rhetorica ita est in animo Ciceronis, vt etiam si aliquo casu esse destiterit, non tamen intelligatur migrare: quoniam nec cum esse cœperit, intelligitur aduenisse.

Quid secunda substantia.

SEcūda substātia est q̄ de prima, vt dictū est, p̄dicatur, vt *homo de Cicerone, & animal de homine & Cicerone*. Ec quicquid genus est primæ substātię, secūda substātia esse intelligitur. Ita ergo substātijs omnib. cōmune est nō esse in subiecto. Primo verò, nec de subiecto est substantia, nec intēdi nec remitti potest, id est, recipe magis & minus. Siquidē nemo homine alio magis homo est, & nec ipse vnus homo magis cras erit homo q̄ hodie fuit, & in diuersis, non magis equus equus est, q̄ homo, homo. Hoc autē obseruandū est in substātijs inter cōsortes suas, id est, vt primā primę cōpares, secundā secūdę. Nā si secūdā primę cōpares, magis substātia est prima q̄ secūda. Prima enim rem magis declarat: Secunda verò habet quandā communionū ambiguitatem. Nā cū dico Cicero, iam quiddam indiuiduū certūq; significo. Cū dico homo, quoniā cuncti sumus huic appellationi subditi, incertū est quē significē. Ita ergo fit, vt magis sit substantia prima

quàm secunda, quia rem certius ostendit. Magis ergo & minus substantia non recipit inter consortes suas.

Item substantia contrarium nihil habet. Nam nihil homini aut equo contrarium. Sed siquis dixerit, Clodium Ciceroni fuisse contrarium, intelligit non ipsas substantias fuisse contrarias, sed qualitates, quæ in ipsis erant, vt malitiam bonitati, aut vitium virtuti, aut iniustitiam iustitiæ.

Videtur autem substantiæ proprium, quòd vna eademque capax est contrariorum quadam sui permutatione, vt lapis, cum idem sit, potest nunc albus esse, nunc niger: idem tamen lapis esse non desinit. Et Cicero primo stultus, postea sapiens, idem tamen Cicero esse nō desinit.

De Qualitate.

QValitatem esse diximus, secūdum quam dicimus *quale est*. Qualitatum forma vna est, in qua dispositio quædam & habitus mentis esse intelligitur, vt in omnibus perceptis artibus, *Sapientia, Grammatica, Rhetorica*, cæterisque, quæ ita hærent animo vt difficile amitti possint.

Sed in his aliqua perfecta sunt, aliqua imperfecta: vt si quis Grammaticæ arti operam dederit, in plerisque tamen fallatur. nondum potest dici habitus, sed tamen dicitur dispositio. Ita nō omnis dispositio habitus, omnis autem habitus dispositio esse intelligitur.

Secunda species est earum qualitatum, quas rectè passibiles dixerimus, vt *dulce* atque *amarum, calidum* vel *frigidum*. Non quòd ex his eædem substantiæ aliquid patiantur, sed quòd sensus nostros aliquid pati cogant. Cogit enim aliquid pati, vt tangentem calor, & dulcedo gustantem. Item quæ nobis ex aliqua passione naturæ inoleuerint, secundum quas *pallidus* quisque, vel *ruber* dicitur, non tamen ita, vt quis aliqua repentina causa vel pallet vel rubet. Nam ipsæ *passiones* rectius non *qualitates* appellantur. Siquidem secundum has non dicimur quales. Non enim sequitur, vt qui pallet, sit pallidus, aut qui amat sit amator: aut qui est ebrius ebriosus. Illæ igitur passiones sunt, & non qualitates.

Tertia species est earum qualitatum quę non ex eo quod iam quisque est, sed ex eo quod esse potest, intelliguntur, vt dicimus *fragile lignum*, non quòd iam fractum sit, sed quòd frangi possit. Nam & *palæstricum corpus*, duobus modis dicimus, & id quod palæstra compositum est, & id quod natura ita formatum vt huic arti accommodatum sit, quamuis ea non sit imbutum: illud tamen à palæstra rectè dicitur palæstricum, quod ipsius artis habet effectum. Non autem inuenitur ipsius qualitatis nomen vnde sit denominatum & deriuatum palæstricum illud, quod nondum est, sed esse potest. Quare cognoscendum est, dici quasdam substantias ex qualitatibus, quarum nomina non inueniuntur. Nam vt bonum dicimus à bonitate, non ita optimum ab optimitate. Ita ergo palæstricum, quod intelligimus ex eo quod percipere possit palæstram, non habet certum qualitatis nomē, ex quo dictum videtur, constat tamen à qualitate esse dictum.

Quarta species earum qualitatum, secundum quas formas figurasque intelligimus, vt *quadrū, rotundum, pulchrum, deforme* & similia.

Recipit qualitas magis & minus: nec tamen omnis. Nihil enim quadrum magis altero quadro quadrum est. Magis autem aliquid candido candidum dici potest. Et quæstio est in plerisque, vtrū ne magis iustus altero dici possit. Plerique autem subtiliter videntur attendisse, qui qualitates ipsas non dicunt recipere magis & minus, sed ea quæ ab his denominantur: vt iusticia sit ipsa vna quędam perfecta notio, vt non dici possit magis hæc iusticia, quàm illa est. Dici tamen potest magis hic iustus quàm ille est. Item dici non potest magis hæc sanitas quàm illa est: dici tamen potest magis sanus hic quàm ille est. Ex quo fit, vt substantia non recipiat magis & minus: qualitates quidem per ipsas substātias possint recipere.

Item contrarium qualitas habet, nec tamen omnis. Nam sanitati cum sit imbecillitas contraria, nihil est quadro rotundóue contrarium.

Videndum est autem, quoniam quicquid contrarium qualitati est, qualitas sit necesse est. Dulcedo autem qualitas, qualitas igitur amaritudo, & similia.

De Quantitate.

QVantitas bipartita est, quòd alia discreta est, alia continua. Discreta, vt *numeri & orationes*. Continua, vt *lineæ, ac tempus*.

Item alia quantitatis diuisio est, quòd alia situm quendam partium habet, alia non habet. Nam linea situ quodam partium intelligitur. Siquidem dici potest quæ pars eius quo loco sit, dextramque ac sinistram videtur habere. At verò numerus aut oratio aut tempus nihil horum habent, quamuis ordinem habere possint, vt sit in his aliquid primum & secundū & vltimum & medium, nihil tamen quod in loco intelligatur habent.

Quantitas omnis caret cōtrario. Quid enim bipedali tripedaliúe contrarium? Et si quis dixerit contraria esse magis & minus, quæ videntur esse verba quantitatis, sciat non esse diffinitam quantitatem. Itaque si dicat aliquid maius esse, videtur esse ei contrarium quod minus est. Si certum quæsiuero, quo maius est? & responderit quod tripedali: apparet nihil esse cōtrarium. Ipsa autem quæ sibi dicuntur maiora & minora, relatiuè dici manifestum est. Quodlibet enim minori comparatum maius est, idemque maiori comparatum minus est. Si igitur maius & minus cōtraria sunt, cogimur confiteri quod valde absurdum est, posse alicui rei vno tempore simul euenire contraria. Rursus aliud absurdum cogimur intelligere, vnam eandemq; rem sibimet

sibimet esse cõtrariam. Siquidem res vna diuersis quantitatibus comparata, potest eodem tempore maior & minor esse.

Quantitas non recipit maius & minus. Non enim quinque magis quinque sunt, quàm duo duo: aut item duo magis alijs duobus duo sunt, aut magis cras duo erunt, quàm hodie sunt.

Est autem proprium quantitatis, quod secundum hanc dicimus par & impar: vt qualitatis proprium est, quod secundum hanc dicimus simile atque dissimile, quamuis diuersis rebus vtrumque liceat abusiuè vsurpari.

Quid Relatiuum.

Relatiuum est quod hoc ipsum quod dicitur alicuius est, vel ad aliquid quolibet modo referri potest, vt filius non sine patre vel matre, & seruus non sine domino potest intelligi, neque sine his illi vicissim.

Dicuntur autem relatiua tribus modis: aut alicuius, vt *filius*: aut alicui, vt *vicinus*: aut ad aliquid, vt *duplum*, quoniam duplum ad aliquid simplum est. Omnia relatiua his ad quę referuntur vice mutua respondent. Nam quemadmodum filius patris filius est: sic pater, filij alicuius pater est. Et respondent ita, vt aliqua ijsdem casibus respondeant, aliqua casus mutent. Nam quod de filio dixi, idem de seruo dicere possumus. Quoniam seruus domini seruus est, & dominus serui dominus. Hæc ita sibi respondent vt eosdem casus in conuersione custodiant. Ita quoque duplum ad simplum est, ita maior minore aliquo maior est, & minor maiore aliquo minor est. Manifestum est ergo ita casus in conuersione seruare. At verò scientia cum sit relatiua (alicuius enim rei scibilis scientia est) in conuersione ad id quod refertur casum mutat. Nam quod dicimus scientia scibilis rei est, non possumus dicere scibilis res scientiæ est, sed scibilis res scientia scibilis est. Item sensus alicuius rei sensibilis sensus est: Contrà sensibilis res, sensu sensibilis est. Hæc ergo nõ vt q̃ supradicta sunt, seruatis hisdem casib. sed mutatis cõuertũtur.

Quædam relatiua his ad quæ referuntur & in tempore concordant, eaque simul esse incipiunt simul desinunt, vt seruus esse non potest, nisi cum esse cœperit dominus. Et cum dominus cum seruum nõ habuerit, dominus dici nõ potest. At verò noscibilis res prior est natura quàm notio. Nam si noscibilia tollas, notio non erit. At verò si notionem tollas, potest aliquid esse noscibile, quamuis desit ille qui nouit.

Relatiua possunt habere contraria, sed non omnia. Namque inscientiæ scientia contraria, inimicitiæ amicitia. At verò duplo nihil contrarium, neq; maiori vel minori: quia quisquis ista contraria putauerit, cogitur confiteri vnam eãdemque rem vno atque eodem tempore posse sibi esse contrariam: siquidem maior minori comparatus maior est. Itemque maiori comparatus minor est vno atque eodem tempore, quod contrarijs euenire nullo modo potest. Nam quo tempore homo stultus non eodẽ tempore sapiens esse potest. Neque quo tempore albus est, eodem tempore niger esse potest. Quod quia euenire non posse in maiore & minore ostendimus, fateamur necesse est maius & minus non esse contrarium. Ita duplum simplo non esse contrarium, quoniam hoc idem duplum potest esse ad aliquid simplum. Non igitur omnia relatiua possunt habere contrarium.

Item maius & minus quædam recipiunt, quędam non. Nam magis hic amicus illo est, hoc magis duplum illo duplo esse non potest: propterea quia si duplum est, ita duplum est, vt plus aliquid minusue si fuerit, non sit duplum.

Quęritur vtrum aliqua substantia dici possit relatiuè, sed de prima substantia dici nõ posse relatiuè, nulla quęstio est. Non enim Cicero alicuius dici potest, aut ad aliquid referri. Item equus iã quis equus, vt Rhœbus nõ alicuius est hoc ipso quòd Rhœbus est, sed quòd iumentum est, alicuius iumentum est. Non ergo prima substãtia relatiuè dici potest, neq; pars eius quælibet, quæ sine dubio ipsa prima substantia est. Nam quemadmodũ Cicero prima substantia est, ita manus eius: manus verò non eius, sed specialiter manus.

Secundæ etiam substantiæ relatiuè dici non possunt. Non enim sua conuersione respondẽt, vt si dicamus, Manus Ciceronis, nõ Cicero manu Cicero est, neque ipsa manus ob hoc manus quia Ciceronis est, sed quia ita affecta est manus dicitur, non quòd alicuius sit. Non ergo vt diximus, prima substantia neque partes eius relatiuè dici possunt. Quæritur ergo de partibus secundæ substantiæ. Nam de ipsa substantia nulla quæstio est. Non enim homo alicuius homo, sed manus specialiter alicuius hominis manus est. Et vt mutata conuersione respondeat, alicuius manuati manus est, possumus ita conuertere, quia & manuatum aliquid manũ manuatum est. Item vngula non primæ substantiæ vngula, sed alicuius vngulati vngula, quia & vngulatum aliquid vngula vngulatum, vt mutuã possit habere conuersionem, quod relatiuis esse diximus proprium. Si ergo maneat illa relatiuorum diffinitio, vt relatiuum sit quicquid alicuius dici potest, difficile resistimus: dici partes secundarum substantiarum relatiuè. Si verò illa diffinitio est mutata, ita vt relatiua sint ea quæ ad aliquid referũtur, excepto eo quod in aliquo sunt, nulla incidit in hanc diffinitionem substãtia. Quemadmodum seruitus, excepto eo quòd in eodẽ seruo est, id est, in aliquo homine refertur ad dominum. At verò penna ita pennati alicuius penna est, vt excepto eo qđ in aliquo pennato est, ad nihil referri possit.

Sanè admonendi sumus, ne nos pudeat verbã noua facere, ꝑ necessitate conuersionis. Nam si mutua cõuersio non respondeat, non relatiuè nunciamus hoc modo: Cum dico pennã, volẽs eam ostendere relatiuã, nõ me pudeat pennatũ aliquid ꝓpter conuersionẽ dicere. Est enim pẽnatũ ita vsitatũ, vt aures non offendat. Si de pe-

de agatur, non pudeat simili deriuatione fingere notum conuersioni verbum. Item scire oportet eum qui relatiuũ aliquid, ad quid referatur, ignorat: nec omnino vtrũ ad aliquid referri possit id quod dicit scire posse, hoc modo: cum dicis, hoc duplum est, nosti simplum eius, id est, ad quod duplum sit. Aut si illud ignoras nec omnino vtrum duplum sit scire potes.

Quid Facere & Pati.

FAcere & pati possunt habere contrarium, vt *calefacere, refrigerare, & calefieri refrigerari.* Habent etiã magis & minus, vt *magis & minus vrere, magis & minus vri.*

Quid Situs.

SItus omnis denominatiuè dicitur, vt sedere à sessione, stare ab statione. Et quamuis non nunquam nomina deficiant, ex quibus situs denominatur, ratio tamen non deficit.

De tribus, quæ restant, id est, Quando, Vbi, & Habere.

DE illis tribus quę restant supradicta exempla sufficiunt. Quando enim dicimus, vt *heri, cras*: Vbi, vt *Romæ, Athenis*: Habitum, vt *calciatum, armatum.* Quid horum recipiat magis & minus, cum in sermone inciderit, facile apparet.

Istæ sunt decem prædicationes, ex quibus aliquid necessario singulatim enunciamus. Nam quicquid omnino dixerimus, quod aliquid significet: nondum tamen intelligi possit an verum an falsum sit: Vnum est de his decem, exceptis duntaxat illis verborum quodammodo articulis. Sunt enim pleraque à Grammaticis in orationis partibus enunciata, quæ omnino per se nihil valent, aut aliquid significant plenum, nisi cum fuerint verbis adiuncta, vt coniunctiones & præpositiones, & quicquid tale illi docent.

De Oppositis.

REstat vt de oppositis dicamus. Sunt autẽ opposita, quæ sibi veluti ex aduerso videntur obsistere, vt contraria: nec tamen omnia quæ opponuntur, sibi contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. Opponuntur autem sibi ita, vt aut relatiuo opponantur, vt *magnum paruo, & dimidium duplo.* Aut vt contraria, vt *stulticia sapientiæ.* Aut vt habitus orbationi, vt *cernentia cæcitati.* Aut vt aientia negationi, vt *Cicero disputat, Cicero non disputat.* Hæc autem inter se nonnihil differunt. Nam relatiuum relatiuo ita opponitur, vt hoc ipsum quod opponitur eius sit cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur. Nam dimidiũ opponitur duplo, & eiusdem dupli dimidium est. Ita ergo illi opponitur, vt eius sit. Et paruum opponitur magno, vt eius sit: ita vt ipsum paruum ad hoc magnũ cui opponitur, paruum sit.

Contraria verò ita sibi opponuntur, vt nõ eorum sint quibus opponuntur, sed ad ea quocunque modo referantur. Siquidem stultitiæ sapientia ita contraria est, vt non eiusdem sapientiæ stultitia sit, sed vt ad illam sit stultitia.

Sciendum est tamen quædam contraria medium habere, quædam non habere. Nanq; sunt alia, quæ ita vt in ea re, in quã esse possunt, alterutra vice necessario insint, & medio careant, vt *sanitas & imbecillitas.* Hæc duo contraria natura insunt corporibus animalium, atque ita vice alterutra necessario insunt vt diximus, vt in quo animalis corpore sanitas non est, necessario imbecillitas sit. Et in quo imbecillitas non est, necessario sanitas sit. At verò candidum & nigrum cum sint contraria, & naturaliter in corporibus inueniantur, propterea medio non carent: quia non est necesse corpus aliquod candidum esse, aut nigrum. Potest enim ita deesse cãdidum, vt non insit nigrum, atque hoc modo ex alia parte. Ergo color aliquis medius inueniri potest, vt luteus vel viridis. Habitus & orbatio ita sibi opponuntur, vt in ea re cui euenire possunt, alterum eorum necessario insit: ex illo duntaxat tempore quo ea natura esse permittit, vt dẽtatum eum dicimus, qui dentes habet. Edentulum verò nõ illum dicimus qui dentes non habet, sed cui natura inest; vt habeat ex illo tempore quo natura permittit vt habeat. Nam neque lapidem rectè dicimus edentulum, qui nunquã dentes habet. neq; infantem, qui quamuis aliquando habere posit: nondum tamẽ illo tempore vt habeat natura permittit. Hoc ergo tertium genus oppositorum differt à primo relatiuorum, eo quòd cernentia ita opponitur cęcitati, vt eiusdem cęcitatis non sit, aut ad eam quodammodo referatur.

A secundo genere, id est, contrariorum illud differt ab his duntaxat contrarijs quæ habent mediũ, quod cernentia & cæcitas intelliguntur erga oculos, vt alterũ eorũ necessariò insit. Ergo hoc differunt ab his cõtrarijs quæ habẽt medium, quia illorum alterum non necessario inest substantiæ: horum autem medium necessario. Ab his verò contrarijs quæ medio carent, hæc ipsa opposita differunt, quod illa rei cui natura insunt omni tempore alterutra vice accidant necesse est, vt *corpori animalis sanitas & imbecillitas.* Alterum eorum semper est in corpore animalis. Hæc autem possunt aliquo tempore ei rei cui natura inesse possunt vtraque deesse aliquando, vt infans dum nõdum tempus est quo dentes habere posit, neque dentatus neque edentulus dicitur. Et oculi alicuius animantis nondum adueniente tempore quo videre possent, neque cæci neque videntes dicuntur: & tamen aliquid medium non habent. Igitur oppositorum, quæ medio carent, duæ species sunt, id est, eorum quæ alterutra vice accidunt rei in qua esse possunt, nullo medio intercedente, vt *sanitas & imbecillitas.* Et eorum quæ simul deesse possunt substantiæ, in qua non simul esse possunt, & tamen cum simul desunt nihil medium intercedit, vt *cernentia & cæcitas*, vel *habitus & orbitas.*

Quartum genus oppositorũ est: aientia & negantia, vt *Cicero disputat, Cicero non disputat.* Hæc à supe-

superioribus differunt, quòd illa singulatim dici possunt, hæc non nisi connexè dicuntur. A relatiuis hoc differunt, quòd illa etiam relatiuè dicuntur: hæc autem non relatiuè. Non enim disputans, ad non disputantem refertur. A contrarijs hoc differunt, quòd illa si connexè dicantur, tamdiu aut vera aut falsa sunt, quamdiu est illud in quo inesse possunt. Cum autem hoc esse destiterit, neque vera neque falsa sunt, vt *Stultus est ille, & sapiens est ille quamdiu viuit*. Horum alterum verum est: cum ipse esse destiterit, vtraque falsa sunt, quia ille qui non est neq; stultus neque sapiens esse potest. At verò, *Cicero disputat, & Cicero non disputat*: ita sibi opponuntur, vt & dum viuit Cicero, alterum verò eorum necessario sit: & ipso mortuo, falsum est quidem quod disputat: verum tamen est quòd Cicero non disputat. Hoc modo discernuntur hæc ab habitu atque orbatione. Nam qui non est, neque cæcus est, neq; videns. Nec sanè moueat, quod videmur iam de ploquijs aliquid dixisse, de quibus postea dicendum est: Hoc namq; factum est occasione oppositorum.

SECVNDA PARS DE ELOQUENDO.

Quid sit Nomen.

NOmen est quod quamlibet rem significat, & per casus flecti potest. Vel est, quod tam corpus quàm rem significat.

Quid sit Verbum.

VErbum est quod aliquid significat, & per tempora flecti potest, vt *Cicero* nomen, *disputat* verbum. Hæc ab inuicem separata, non nihil quidem significant: Veruntamen vel falsum dici non possunt. Cum autem fuerint coniuncta, iam possunt & affirmari & negari, vt *Cicero disputat*, iam dici potest, *Cicero non disputat*. Esse autem debet nominatiuus casus nominis & tertia verbi persona. Prima persona significat aliquid, quod iam negari vel affirmari possit: & in hominem tantum cadit. In ea autem intelligitur nomen: etiam si non dicatur, vt *disputo* totũ plenum est: etiam si non dicas *ego*. Item secunda persona, & ipsa iam veritati aut falsitati obnoxia est. Sed etiam ipsa in hominem cadit, & ei nec rectè dicimus disputas, qui nec audire nec intelligere quod dicitur potest. Ergo & hoc cũ dicatur sine nomine, tamen ibi nomen intelligitur. Aliter figuratè vtimur siue prima, siue secunda persona, vt aut loquentem eum inducas qui loqui non potest, aut ad eum conuertamus orationem, qui neque audire neque intelligere potest. Tertia verò persona non hominis tantum est, sed aliarum etiam rerum, & simul ac dicta fuerit non continuo intelligitur, nisi fortè de eo dicatur aliquid quod de eo solo potest intelligi, vt cum dicimus *pluit*: iam potest esse verum aut falsum, cum non addamus nomen, quia notum est quod pluat. Cum verò dicimus disputat, cũ aliquid iam significet, non tamen verum aut falsum dici potest, si nomen non addatur. Et quamuis de homine hoc tantum possit intelligi, quia non de vno dici potest, necessario subdẽdum est nomen. Et *resistit* cum dicimus, tertia verbi persona est, Exigit enim nomen non hominis tantum, sed cuiuslibet quod resistere potest. Prima igitur & secunda persona, & de homine tantum possunt intelligi, & solæ dictæ possunt aut verè aut falsè dici; quia cum his etiam nomina intelliguntur. Tertia verò & non omnis sola dici potest, & non de solo homine intelligitur. Quod ergo fuerit ex nominatiuo casu nominis & tertia verbi persona coniunctum, proloquiũ dicitur, ita vt etiam necessariò aut verum sit aut falsum aut dubium. Namque homo animal est, omnes iudicamus verum esse: & omne animal homo est, omne iudicamus falsum. *Ille disputat*, quamuis necessario aut disputet, aut non disputet: nobis tamen dubium est alterum: Nihil horum intelligimus necessarium esse, sed quid horum sit nescimus. Vbi verò illa verba sunt, quæ impersonalia dicuntur, nõ ex nominatiuo casu impletur sententia, sed alios casus recipit, vt *disputatur* cum dicitur, plena sentẽtia est si ablatiuum adiungas, hoc est à *Cicerone*. Et *pœnitet* cum dicitur, plena sententia est, si accusatiuum adiũgas, id est, *Ciceronem*, & sunt multa alia. Illud tamen constat personalia verba non implere sententiam, nisi cum nominatiuo casu, & tertia verbi persona. Sunt etiam sententiæ quæ quamuis constent ex nomine & verbo, affirmari tamen aut negari non possunt: quæ non proloquia, sed eloquia dici nonnullis placuit, vt est modus imperatiuus. Cum dicimus *Aiax curre*, iam plena sententia est. Nam nec solum intelligi, sed etiam fieri potest, quod dicis, tamen negari non potest. Non enim hoc negat qui dixerit, *noli currere*. Hoc enim non est aduersum ei, quod dictum est *curre*, vt hoc sit verum, illud falsum, vt possit nasci quæstio. Nam de aientia & negatione quæstio sine dubio nascitur, vt *ille currit, ille non currit*. Quæstio est, vtrum currat an non. *Curre* autem, & *noli currere*, non facit quæstionem vtrum currat. Nulla quidem quæstio hic potest intelligi, vtrum currere debeat an non. Hoc enim ex aientia & negatione natum est, vt currere debet, & currere non debet: hoc facit & optatiuus modus. Cum enim plena sit sentẽtia, cum dicimus, *vtinam scribam*, & *vtinam non scribam*, non potest hinc nasci quæstio, vtrum scribam an non: sed pleraque talia sunt, hæc ad exemplum sufficiat. Quod ergo fuerit iunctum ex nomine & verbo, si plenum nomen & plenum verbum sit, necessario facit sententiam, sed non necessario facit proloquium. Si enim est, quod iam est, affirmari & negari potest. Et supra diximus multa dici plena sententia, quæ tamen affirmari non possunt, & negari non possint. Plenum igitur proloquium est, *Omnis homo animal est*. Et quamuis natura illud exigat, vt primo nomen & postea verbum dicatur, vt dictum est, non desinit

verum esse proloquium etiam si dicas, *animal est omnis homo.* Quicquid accesserit huic sententiæ, cui parti accedat, diligenter videndum est.

Quid sit Declaratiuè, & quid Subiectiuè.

NAm sunt proloquij partes duæ, quæ in nomine vna subiectiua dicitur, quæ in verbo altera declaratiua. Subijcitur enim quid sit, & declaratur quid de illo posſit intelligi. Cum ergo dicimus, *Cicero disputat:* Si accedat huic sententiæ *in Tusculano*, declaratiuè accessit. Si accedat *Romanus*, subiectiuè. Item si accedat *prudenter & copiosè*, declaratiuè. Item, si dicitur *cum Catone*, declaratiuè accessit. Quicquid igitur nominatiuo casui accedit, subiectiuè accedit. Quicquid declaratiuè accedit, varijs casibus & modis accedit. Nam subiectiuè non possunt alij casus accedere: declaratiuè non nisi varij, excepto nominatiuo.

Quatenus nomen accipiatur, quatenus verbum.

ILlud tamen sciendum est posse fieri vt verbum sit in subiectiua, nomen in declaratiua: sed ita verbum in subiectiua, vt aliquod pronomen secum vice nominis teneat. Ita etiam nomen est in declaratiua, vt teneat secum aliquod verbum ex quo eius vicem impleat. Velut si dicamus, Qui disputat Cicero est, *qui disputat*, subiectiua est: *Cicero* est declaratiua: sed illam subiectiuam pronomen facit, hanc declaratiuam verbum.

Quatenus perfecta sententia possit esse proloquium.

IN hac igitur parte dicimus, quemadmodum iuncta sunt, nec tamen possunt plenam facere sententiam: & si faciunt, quemadmodum veritati & falsitati non sint obnoxiæ sententiæ, quamuis sint plenæ: & quemadmodũ ad id perueniatur, vt iam non solum plena sententia sit, sed etiam necessario vera, aut falsa

Quid sit Proloquium.

TErtia pars sequitur, in qua dicendum iam est de ipsis proloquijs, ad quorum intellectum in superiori parte peruenimus. Proloquia igitur differentias habent binas, in quantitate & qualitate. Quantitatis differentia est, quòd alia sunt vniuersalia, alia particularia, alia indefinita. Vniuersale est, vt *Omnis homo animal est.* Particulare, vt *quidam homo ambulat.* Indefinitum, vt *homo ambulat.* Quod igitur indefinitè dicimus, necessariò particulariter accipim9, non necessariò vniuersaliter. Quoniam id potissimum enumerandum, quod securum habet intellectum: indefinitum ꝓ particulari accipitur. Erunt ergo duæ differentiæ in quantitate, quòd aliud est vniuersale proloquium, aliud particulare. In qualitate item duæ, quarũ altera dedicatiua, altera abdicatiua. Dedicatiuũ est, vt *Omnis voluptas bonum.* Abdicatiuum, *Omnis voluptas non bonum.*

Quomodo conuertantur.

VNiuersale igitur dedicatiuum non necessariò sequitur conuersio. *Non* enim, *Si omnis homo animal est, Omne animal homo est.* Vniuersale autem abdicatiuum necessario sequitur conuersio. Si enim *Omnis voluptas bonum non est, Omne bonum non est voluptas.* Et *Si omnis homo non* 10 *est animal mutum, Omne animal mutum nõ est homo.* Particulare autem dedicatiuũ habet necessario conuersionem. Nam *Si quidam homo animal est, Quoddam animal homo est.* Particulare verò abdicatiuum non habet necessariam conuersionẽ. *Non* enim, *Si quoddã animal non est rationale, quoddã rationale non est animal.* Vniuersalis ergo dedicatiua & particularis abdicatiua nõ necessario recurrunt. Vniuersalis autẽ abdicatiua & particularis dedicatiua necessario cõuertũtur. Ita tñ, vt facta con- 20 uersiõe, in dedicatiua particula negatio maneat. Nam vtiq; conuersio ita fit, vt quę particula fuit declaratiua, eadem subiectiua fit. Ergo cum dico, *Omnis voluptas bonum non est, omnis voluptas* subiectiua *bonum non est*, declaratiua. Si conuertam, *Omne bonum oluptas non est*, facta est quidem subiectiua quæ fuit declaratiua, negatio tamen hãc particulam tenet, quæ facta est declaratiua. Et si velim sic dicere, *Nulla voluptas bonum est*, conuertendum est sic, *nullum bonum voluptas* est. Sed ꝓ- 30 pter duo proloquia, quæ diximus non necessario conuerti, debemus † intelligere omnia quæ proloquijs attribuuntur, per quæ rectè aut non rectè proponi possunt, vt verum aut falsum possint ostendere. Hæc autem quinque sunt iam superius demõstrata, Genus, Species, Differentia, Accidens, Proprium. Ex his duo sunt q̃ faciunt illa proloquia recurrere, alia tria nullo modo. Namque, vt *Omnis homo animal est rationale mortale, ita omne animal rationale mortale homo est.* Et 40 quemadmodum, *Omnis homo risibilis est, ita omne risibile homo est.* Rursum in particulari abdicatiua videndum est, quid sit proprium non esse: Vt enim proprium est hominis esse risibile, ita proprium est risibile non esse præter hominem. Ergo si particulare abdicatiuum proponamus sic, *Quiddam risibile non est præter hominem*, recurrit sine dubio, *Quiddam præter hominem non esse risibile.* Item *Quiddam inanimum, irrationale, immortale, immortale non est homo, quiddam homo non est inanimũ* 50 *irrationale, immortale.*

† al. intendere

Item sunt aliæ cõuersiones q̃ faciunt easdem proloquiorũ particulas indefinitas esse negatione scilicet de loco migrãte. Nã particulæ indefinitę fiũt hoc modo, *homo nõ homo, animal non animal.* Et ideo indefinitũ est, q̃a negas tantum hoc esse, nõ dicis q̃d sit. Cũ ergo dico, *omnis homo animal est*, si velim rectè cõuertere, adhibeo negationes, vt fiãt particulę indefinitę. Si.n. verũ est, *omnis homo est animal*, & verũ est, *omne non animal non* 60 *homo.* Hac conuersione vsus est in Rhetoricis Cicero. *Deinde si constitutio, & ipsa & pars eius quælibet intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio*

depulsio non est, ea nec constitutio est nec pars constitutionis.

Item particularis abdicatiua potest hoc modo conuerti: *Si enim, quoddam animal homo non est, quoddā non homo animal est.* Et in hac cōuersione obseruandum est, vbi non est negatio cum directo proponimus, ibi fit dum conuertimus. Hāc vicissim conuersionem recipiunt duo proloquia, quæ illam primam † non recipiebant. Solum vniuersale abdicatiuum non aliam recipit. Vocetur ergo docendi causa illa prima conuersio: hæc secunda. Hæc autem proloquia quemadmodum inter se affecta sint, hoc modo manifestius apparebit.

† al. non necessario.

De Affectis inter se proloquijs.

QVatuor lineis quadrata formula exprimatur. In primo angulo superioris lineæ scribatur, Vniuersalis dedicatiua: & in alio eiusdem angulo, Vniuersalis abdicatiua. Item infra ad primum angulum inferioris lineæ particularis dedicatiua: ad angulum reliquum, particularis abdicatiua. Deinde ducantur angulares lineæ ab vniuersali dedicatiua ad particularem abdicatiuam, & ab vniuersali abdicatiua ad particularem dedicatiuam.

Simul affirmari non possunt.
Vniuersalis dedicatiua
Omnis voluptas bonum est.

Simul negari possunt.
Vniuersalis abdicatiua.
Omnis voluptas bonum non est.

Omnis voluptas bonum est.
Simul affirmari possunt.

Simul affirmari possunt.
Omnis voluptas bonum non est.

Omnis voluptas bonum est.
Nec simul affirmari.

Omnis voluptas bonum non est.
Nec simul negari.

Quædam voluptas bonum est.
Simul negari non possunt.

Quædam voluptas bonum est.
Nec simul affirmari possunt.

Quædam voluptas bonum est.
Nec simul negari possunt.

Simul negari non possunt.
Quædam voluptas bonum non est.

Simul negari non possunt.
Particularis dedicatiua.
Quædam voluptas bonum est.

Simul confirmari possunt.
Particularis abdicatiua.
Quædam voluptas bonum non est.

Duæ igitur superiores simul confirmari non possunt, simul negari possunt. Nam non potest simul verum esse, *omnis voluptas bonum est, & omnis voluptas non est bonum.* Possunt autem simul esse, *non omnis voluptas bonum est, non omnis voluptas non est bonum.*

Duæ verò inferiores vicissim simul negari non possunt, simul confirmari possunt. Nam nō vtique potest simul negari, *non quædam voluptas bonum esse:* & *non quædam voluptas non bonum esse.* At verò potest & *quædam voluptas bonum esse,* & *quædam voluptas bonum non esse.*

Angulares autem neque simul affirmari, neque simul negari possunt. Nam si verum est, *omnis voluptas bonum est:* falsum est, *quædam voluptas non est bonum.* Item si falsum est, *omnis voluptas non est bonum:* verum est, *quædam voluptas est bonum.*

Hoc item contingit, si particularem vicissim nomines. Nam si verum est, *quædam voluptas non est bonum,* falsum est, *omnis voluptas bonum est,* Item si verum est, *quædam voluptas bonum est.* falsum est, *omnis voluptas non est bonum.*

Item vniuersalis dedicatiua confirmata, particularem suam necessario confirmat, negata non necessario eam negat. Nam si verum est, *omnis voluptas bonum est,* necessario verum est, *quædam voluptas bonum est.* At verò si superiorem

negem, hoc modo, *non omnis voluptas est bonum*, potest fieri, vt *quædam voluptas bonum sit*. Particularis item dedicatiua confirmata non necessario vniuersalem suam confirmat: negata necessario illam negat. Nam si verùm est, *quædam voluptas bonum est*, non sequitur, vt *omnis etiam voluptas bonum sit*. Si verò *quædam voluptas bonum non est*, falsum est, *omnis voluptas bonum est*. In duabus reliquis hoc obseruabis.

Quid sit Sumptum, & quid Illatio.

PLenam sententiã cum proposuerimus, aliquid ex ea volentes efficere, & cum concessa fuerit, *Sumptum* dicitur. Huic etiam vni sententiæ alia certa ratione debet innecti, & vtique propter id quod inferre volumus concedenda. Et hæc cum concessa fuerit, *sumptum* dicitur. Ex duobus sumptis ratione sibimet nexis, conficitur *Illatio*. Quæ illatio *sumptum* propter ea dici non potest, quia non expectas vt hoc etiam tibi aduersarius concedat, sed eo inuito sequitur, si modo ratione seruata fuerit illatum. Et vt hoc planum fiat exemplo, putemus quæstionem esse: *Vtrum voluptas vtilis sit*. Si proponamus ita, *omnis voluptas bonum est*, plena quidem sententia est, & *sumptum* efficitur, si hoc aduersarius concedat: quo concesso, adiungenda est alia sententia, *omne autem bonum vtile est*. Si etiam hoc concesserit, efficitur *sumptum*. Ex quibus duobus sumptis etiam inuito eo sequitur *omnis igitur voluptas vtilis est*.

Quid sit Syllogismus.

HOc totum quod constat ex duobus sumptis & illatione, *ratiocinatio* à nobis, à Græcis συλλογισμὸς appellatur. Est ergo ratiocinatio ex duobus pluribusúe concessis, ad id quod non conceditur necessaria peruentio. Possunt ergo plura esse sumpta, sed minus à duobus esse non possunt. Etenim est integra ratiocinatio, si ad illud quod volumus ostendere, *vtile esse voluptatem*, tribus etiam sumptis peruenire velimus, vt *omnis voluptas secundum naturam est: omne quod secundum naturam est, bonum est: omne bonum vtile est: omnis igitur voluptas vtilis est*. Ex hoc apparet plura etiam licere addere, si oportuerit.

Nonnunquam etiam concludimus inferentes non quidem id quod conficitur, sed quod ex ipso quod inferre debemus, necessario conficitur, hoc modo: *Omnis virtus bonum est, omne bonum vtile est, omnis igitur virtus non nocet*. Inferendum erat, *omnis igitur virtus vtilis est*. Et ex eo necessario sequitur *non nocere*. *Quod enim vtile est, nunquam nocet*. Hoc à Græcis συμπέρασμα dicitur, à nobis dici potest *confinis conclusio*. Ratiocinatio igitur siue propriam & suam, siue confinem habens conclusionem, diuiditur in duo genera, in prædicatiuum & conditionale.

Quid sit prædicatiuus syllogismus.

PRædicatiuus est, in quo sumpta ita sibi innexa sunt, vt aliquo extrinsecùs addito suppleantur, vt hoc quod supradictum est, *omnis voluptas bonum est, omne bonum vtile est*. Videmus itaq; non totum quod supra positum est dictum, sed vnam inde partem sumptã declaratiuã, quæ secũdo proloquio facta est subiectiua: quod proloquium secundũ, vt impleret sententiam, aliquid petiuit extrinsecùs, id est, *vtile est*. Huius illatio conficitur ex eo quod accessit extrinsecùs, & ex eo quod nõ est repetitũ, id est, *omnis igitur voluptas vtilis est*. Huius generis tres formæ sunt.

Prima est, in qua declaratiua particula superioris sumpti, sequentis efficitur subiectiua: aut subiectiua superioris declaratiua sequentis. Declaratiua superioris fit subiectiua sequentis, vt in superiori proposito exemplo. Subiectiua superioris fit declaratiua sequẽtis, si hoc modo velis conuertere: *Omne bonum vtile est, omnis voluptas bonũ est, omnis igitur voluptas vtilis est*.

Secũda forma est, in qua declaratiua superioris sumpti, eadem est etiã declaratiua sequentis, vt *omnis virtus bonũ est, & omnis voluptas non est bonum, omnis igitur voluptas non est virtus*.

Tertia forma est in qua subiectiua superioris sumpti, eadem est etiam subiectiua sequentis, vt *Quoddam bonum voluptas est, omne bonum vtile est, quoddam igitur vtile est voluptas*.

In prima forma & vniuersaliter & particulariter & dedicatiuè & abdicatiuè cõcludi potest: In secunda forma vniuersaliter nisi per contrariũ concludi non potest. In tertia forma particulariter tantũ concluditur. Quapropter non frustra hic ordo est seruatus. Nam meritò prima dicitur, in qua omni modo concludi potest. Secũda autẽ rectè, in qua potest concludi vniuersaliter, quamuis per cõtrariũ. Tertia autem rectè, quia in quantitate minor est, in qua nisi particulariter concludi non potest. Nunc dicendũ est, singulæ formę quot modos recipiant. Nam recipiunt intra se certum numerũ: extra quos modos quicquid conclusum fuerit, non est temerè concedendum. Recipit autem prima nouẽ modos, secunda quatuor, tertia sex.

Primus modus.

PRimæ formæ primus modus est, in quo cõficitur ex duobus vniuersalibus dedicatiuis, vniuersale dedicatiuum directim, vt est, *Omne iustum honestum, omne honestum bonum, omne igitur iustum bonum*. Si reflexim inferas, *omne igitur bonum iustum* nõ sequitur, sed particulariter potest inferri, *quoddam igitur bonum iustũ*, & efficitur quintus modus.

Secundus modus est, in quo conficitur ex vniuersali dedicatiuo & vniuersali abdicatiuo vniuersale abdicatiuum directim, vt est, *Omne iustum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur iustum turpe*. Si reflectas, *nullum igitur turpe iustum*, efficitur sextus modus. Diximus enim supra, vniuersale abdicatiuum posse conuerti.

Tertius modus est, in quo conficitur ex par- cula dedicativo & universali dedicativo particulare dedicativum directim, ut est, *Quoddam iustum honestum, Omne honestum utile, quoddam igitur iustum utile.* At si reflectas, efficitur septimus modus, *quoddam igitur utile iustum*: quoniam suprà dictum est, particulare dedicativum posse converti.

Quartus modus est, in quo cõficitur ex particulari dedicativo & universali abdicativo, particulare abdicativum directum, ut est, *Quoddam iustum honestum, nullum honestum turpe, quoddam igitur iustum non est turpe*: reflecti non potest. Diximus enim supra, particulare abdicativum non posse converti.

Octavus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo & universali dedicativo, particulare abdicativum reflexim, ut est: *nullum turpe honestum, omne honestum iustum, quoddam igitur iustum non est turpe.*

Nonus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo, & particulari dedicativo, particulare abdicativum reflexim, ut est, *Nullũ turpe honestum, Quoddam honestum iustum, Quoddam igitur iustum non est turpe.*

De secundæ formæ primo modo.

SEcundæ formæ primus modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo, & universali abdicativo, vniversale abdicativum directim, ut est: *Omne iustũ honestum, Nullum turpe honestum, Nullum igitur iustum turpe.* Hîc reflexione si utaris, alius modus nõ efficitur, quoniam de utrisque subiectivis fit illatio.

Secundus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo & universali dedicativo, universale abdicativum directim, ut est, *Nullum turpe honestum, Omne iustum honestum, Nullum igitur turpe iustum.*

Tertius modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo & universali abdicativo, particulare abdicativum directim, ut est: *Quoddam iustum honestum, Nullũ turpe honestum, Quoddam igitur iustum non est turpe.*

Quartus modus est in quo conficitur ex particulari abdicativo & universali dedicativo, particulare abdicativum directim, ut est: *Quoddam iustum non est turpe, Omne malum turpe, Quoddam igittur iustum non est malum.*

De primo modo tertiæ formæ.

TErtię formę primus modus est in quo conficitur ex duabus universalibus dedicativis, particulare dedicativum directim, ut est, *Omne iustũ honestum, Omne iustũ bonum, Quoddam igitur honestum bonum.*

Secundus modus est in quo conficitur ex particulari dedicativo & universali dedicativo, particulare dedicativum directim, ut est: *Quoddam iustũ honestum, Omne iustum bonum, Quoddam igitur honestum bonum.*

Tertius modus est in quo conficitur ex universali dedicativo & particulari dedicativo, particulare dedicativum directim, ut est, *Omne honestum iustum, Quoddam honestum bonum, Quoddam igitur iustum bonum.*

Quartus modus est, in quo cõficitur ex universali dedicativo & universali abdicativo particulare abdicativum directim, ut est, *Omne iustum honestum, Nullum iustũ malum, Quoddam igitur honestum non est malum.*

Quintus modus est in quo cõficitur ex particulari dedicativo & universali abdicativo, particulare abdicativum directim, ut est: *Quoddam iustum honestum, Nullum iustum malũ, Quoddam igitur honestum non est malum.*

Sextus modus est in quo conficitur ex universali dedicativo & particulari abdicativo, particulare abdicativum directim, ut est: *Omne iustum honestum, Quoddam iustum non est malum, Quoddam igitur honestum non est malum.* Omnes igitur modi certum ordinem tenent, eiusdémque ordinis ratio est, quę in ipsis formis demonstrata est.

Quid sit conditionalis Syllogismus.

COnditionalis syllogismus est cuius propositio & plenum argumentum, & plenũ id de quo quæstio est continet: ita ut assumpto argumento iam certum inferri possit de quo quæstio erat, ad hunc modum. Ponamus quæstionem esse, *Vtrum sit utilis Rhetorica*, & volentes utilem probare, argumentũ ab huius diffinitione capiamus, quod est *bene dicendi scientia.* Ex huius argumento & illa quæstione, conditionalis syllogismus ponitur sic: *Si Rhetorica est bene dicendi scientia, utilis est.* Assumimus argumentum ita: *Est autem Rhetorica, bene dicendi scientia.* Hæc duo qui concesserit, etiam invitus concedat necesse est, *utilem esse Rhetoricam*: quod erat dubium antequá propositio & assumptio concederetur. Nihil tamen in assumptione accessit extrinsecùs, quod est proprium prædicativi syllogismi. Hic primus modus à dialecticis appellatur, qui est ab antecedẽtibus: propterea quoniam argumentum quemadmodum positum est, ita & assumptum: hoc tantùm modo differens, quod cum conditione positum est, & sine conditione assumptum.

Secundus modus est, qui appellatur à consequẽtibus, in quo ipsum argumẽtum quæstionẽ sequitur, non quęstio argumentum, hoc modo: *Si est Rhetorica utilis, est bene dicendi scientia.* Assumitur argumentum à contrario, id est, per negationem sic: *Non est autem bene dicendi scientia: non est utilis igitur.*

Tertius modus est qui appellatur à repugnantibus, in quo demõstratur, non posse simul hoc esse, & illud non esse. In quo cùm fuerit assumptum unum, aliud necessariò tollitur, id est cùm fuerit assumptum esse, non esse tollatur, hoc modo: *Non est benedicendi scientia Rhetorica,*

& non est utilis. Est autem bene dicendi scientia, utilis est igitur. Confectum est utilem esse, sublato eo quod non esse utile positum erat.

Hi tres modi ex uno argumento possunt confici, & unam rem omnes probare possunt. Nec interest in propositione, quam partẽ primò ponas, utrum argumenti, utrum quæstionis, dum modò conditionis ratio conservetur. Cum dixeris: *Si Rhetorica est bene dicendi scientia, utilis est.* Potest & sic poni, *Vtilis est Rhetorica, si bene dicendi scientia est.* Hoc etiam in duobus alijs experiri licet.

Quartus modus est qui per disiunctionem efficitur, ita ut uno assumpto, aliud necessariò negatum sit, hoc modo: *Aut sanus est, aut imbecillis, Sanus est autem, Non est igitur imbecillis.*

Quintus modus est, qui etiam per disiunctionem efficitur, ita ut uno negato, aliud necessariò sit, hoc modo: *Aut sanus est, aut imbecillis: non est autem sanus, igitur imbecillis est.*

Additi sunt alij duo modi, qui per argumentum istorum duorum fieri possunt: non tamen per disiunctionem, sed per negationem.

Est ergo sextus modus, in quo demonstratur non posse simul & hoc esse & illud. Assumitur per unius cõfirmationem, concluditur per alterius infirmationem, hoc modo: *Non est sanus & imbecillis: Sanus est autem, Non igitur imbecillis.*

Septimus modus proponitur sic, & in eo assumitur ut in quinto, atque ita concluditur.

Ad rem facilius intelligendam, his quædam formæ coniunguntur, ita ut rebus ipsis non dictis ratiocinandi vis intelligatur. Est primi modi forma hæc: *Si primum, secundum: primum autem, secundum igitur.* Secundi hæc: *Si non primum, non secundum: Secundum autem, & primum igitur.* Tertij hæc: *Non & primum & non secundum: primum autem, igitur & secundum.* Quarti hæc: *Aut primum aut secundum: primum autem: non igitur secundum.* Quinti hæc: *Aut primum aut secundum, Non autẽm primum, igitur secundum.* Sexti hæc: *Non & primum & secundum: primum autem: non igitur secundum.* Septimi hæc: *Non & primum & secundum: non primum autem: igitur secundum.*

Sciendum tamen est ex uno argumento posse fieri tres superiores modos, & ex uno argumento alios quatuor. Huius autem ordinis ratio est, ut primus modus sit qui appellatur *ab antecedentibus*, quia utiq; quod antecedit prius est. Secundus *à consequentibus* eadem ratione, ut ipse nomine suo primùm se debere sequi, etiam in ordine videatur ostẽdere. Restat qui tertius in eodem argumẽto *à repugnantibus.* Non enim possemus ad disiunctionem transilire, quæ iam non potest ex eodem argumento fieri.

Erit ergo quartus modus quasi ad aliud argumentum primus. Et ibi utique antecedere debet, in quo per confirmationem assumitur: prior enim est confirmatio negatione.

Quintus debet esse idem, sed per disiunctionem. Sed post eum propterea, quia in eo per confirmationem, in hoc autem per negationem assumitur. Hoc in duobus reliquis licet intelligi.

Miscentur autem sibi multis modis syllogismi, ut in una ratiocinatione & prædicativi generis & conditionalis formas agnoscas hoc modo. Si quæstio sit, *utrum utilis sit ipsa Dialectica,* proponendum est, *Si bene disputare utile est, utilis est bene disputandi scientia: At bene disputare utile est: utilis est igitur Dialectica.* Sanè videndum est in prædicativo syllogismo, quod de propositione sibi assumptionem vindicet. Nam extrinsecus aliquid iam accipere manifestum est. In eo autem, quod sibi, ut diximus, de propositione vindicat, attendendum est utrum rectè vindicet propter servatas memoratasque formas. Efficitur enim, ut quod in propositione ad declarativam partem pertinere videbatur, in assumptione ostendatur ad subiectivam pertinere. Et item si aliter assumas, hoc ipsum pertinebit ad declarativam hoc modo. Notum est in prima forma ita assumi, ut aut declarativa propositionis subiectiva sit assumptionis, aut subiectiva propositionis eadem & declarativa sit assumptionis, ut si proposueris sic: *Omnis ars frequenti exercitatione meditanda est, Dictio autem exercitatio est Rhetoricæ: Rhetorica igitur frequenti dictione meditanda est.* In propositione *exercitatio* ad declarativam partem pertinere videbatur, in assumptione *ipsa exercitatio* ita ad declarativam pertinet. Quomodo ergo forma servata est, scilicet, quia relictum est aliquid in declarativa propositionis, quod non venerit in declarativa assumptionis, unde possit fieri conclusio, hoc est, *meditanda est.* Nam si vellem sic assumere, *Rhetorica autem ars est*, totum servabitur ad conclusionem, *Rhetorica igitur frequenti exercitatione meditanda est.* Ex hoc apparet multa esse communia, quæ possunt vel subiectivè vel declarativè adiungi, prout se habuerit assumptio.

Talibus insistente Dialectica, & ad quædam non minus inextricabilia quàm caliginosa properante, Pallas nutu Maiugenæ festinantis intervenit.

Perita fandi iam progressum comprime:
Ne inflexa tortos stringat intimatio:
Et multinodos perpetui anfractus diu
Hymen recuset, editum est compendio
Quicquid decenter docta disputatio
Multo astruendum contulit volumine.
*Sat est profundæ *frons decens scientiæ,* al. fons
Quæ abstrusa promit nil morosum differens
Præter volando, nilq; ignotum deferens.
Nam quæ sunt fraude multa consita
Quis falsa captos circuit deceptio:
Dum ambage ficta præstruis sophismata
Captendulisve ludis illigantibus
Pellax soritas cumq; sensim congeris:
Formásve mendas comprobat quas veritas:
Nefas tonantis garriat sub auribus
Facinus dirum, quippe summi cælites

Odere

Nam si revolvas, quid cavilla sævius?
Dudum locuta circulatrix indecens
Fies profectò decipula, si astruxeris.
Facessat ergo versilis profunditas:
Reliquumq; tempus liqueris sororibus.

His auditis Dialectica cunctabunda paululum, tamen divæ præceptis paritura respondit:

Venerandos mihi fatus reverendosq; secuta
Referam iussa pedem, atq; ilicet exorsa silebunt.
Licet unam decuit iussæ permittere culpam
Vt honoris precio cederet inferre relatus.
Populum Cecropidarum bene quo palliatarum:
Bromius conciperet contumias nosse dolore.
Mage quàm crediderat vipeream noscere posset.
*Et iners Marsica dudum * fieret præstigiatrix* — al. fuerit
Neq; me conspiceret somnificam vel temulentam
Loca paßim blaterantem iovialibus suborsis
Tamen uni famulandum est tibi Virgo, reticemus,

Hæc dicens velut repressa conticuit: compluresque eam divorum qui inter initia deriserant, horruerunt.

FINIS QVARTI LIBRI.

MARTIANI CAPELLAE DE RHETORICA, LIBER V.

INterea sonuêre tubæ, raucúsque per æthram
Cantus, & ignoto cœlum clanclangore remugit.
Turbati expavêre Dei, vulgusq; minorum
Cœlicolûm trepidat, causarum et nescia corda
Hærent, & veteris renovantur crimina phlegræ.
Tunc amnes, fauniq; pales Ephialta Napeæ
Respectant proceres, nulloq; aßurgere motu
Cernunt attoniti, vicibusq; alterna profantes:
Mirantur placidam per pectora sacra quietem.
Tunc primùm posita Sylvanus fortè cupresso
Percitus ac trepidans dextram tendebat inermem:
*Bellaq; * composcens arcus atq; Herculis arma:* — * compescẽs
Portuni trisidam suspirans flagitat hastam:
Gradivi frameam non ausus poscere falcem.
Saturni bello suetus disquirit agresti.
Diffidensq; sui respectat tela tonantis.

SEd dum talibus perturbatur multa terrestrium plebs deorũ, ecce quędam sublimißimi corporis ac fiduciæ grandioris, vultus etiam decoru lucnlenta, fœmina insignis ingreditur, cui galeatus vertex, ac regali caput maiestate sertatum, arma in manibus, quibus se vel communire solita, vel adversarios vulnerare fulminea quadam coruscatione † renitebant. (*†renidebãt*) Subarmalis autem vestis illi peplo quodam circa humeros involuto latialiter tegebatur, quod omnium figurarũ lumine variatum, cunctorum schemata perferebat. Pectus autẽ exquisitißimis gemmarum coloribus baleatũ. Hęc quum in progressu arma concusserat, velut *fulguræ (**fulgore*) nubis fragore collisso bombis dissultãtibus, fracta diceres crepitare tonitruá. Deniq; creditũ quod instar Iovis eadem posset etiam fulmina iaculari. Nam veluti impotẽns rerum omnium reginá & impellere quo vellet & unde vellet deducere & in lachrymas flectere, & in rabiem concitare, & in alios etiam vultus sensusque convertere tam urbes quàm exercitus præliantes & quæcunque poterat agmina populorum. Hæc etiam Senatũ, rostra, iudicia domuisse in gente Romulea: Athenis verò curiam, gymnasia, theatraque pro arbitrio reflexisse, ac totam funditùs Græciam instituisse ferebatur. Hac verò loquente, qui vultus vocisve sonus, quantaque excellentia celsitudoque sermonis audire operæprecium etiam superis fuit: tantæ inventionis ingenium: tam facundæ ubertatis eloquium: tam capacis memoriæ recordationisque thesaurum. qualis disponendi ordo, quàm pronunciandi congruens modulatio? qui gestus in motu: quæ profunditas in conceptu? Denique exilis in modicis: in mediocribus facilis: in elatione flammatrix: reddebatque cunctos in ambiguis dociles: in persuasione cedentes: in collisione discordes: in laudibus arrogantes. At verò cùm quid commotum publici nominis attestatione clamaverat, fluctuare, permisceri, ardere omnia videbantur. Hanc igitur fœminam auratę vocis, & quasdã diadematum gemmas regnorumque fundentem, ingens illustrium virorum sequebatur agmen. Inter quos proximi eidem duo diverso habitu nationeque pręnitentes: quorum unus erat pallio circumactus, alterque trabeatus. Diversus utrique oris sonus, licet alius etiam Athenis se diceret Graia didicisse, ac * promptus (**protinus*) gymnasiorum studijs & reluctantibus semper Academiæ altercationibus haberetur. Ambo tamen novi protectique paupertatis sinu. Et cùm alterum Quirinalis eques, alium fabrilis procrearet industria: ita præclues linguæ excellentia floruerit, ut post curiarum * facta, immeritasque * fata

mortes virtute astra conscenderent, immortalitate gloriæ secula superarent. De uno tamen quem Athenarum populus ac palliata agmina sequebantur, hæc fama convenerat, quod acerrimus idem & procellis indignantis Oceani fremituque violentior. Deniq; de illo versus huiusmodi ferebatur:

Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο.

In quodam exempl. manusc. ita legitur, Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κε καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο.

Alter verò, quem consularis purpura & coniurationis extinctæ laurea redimibat, mox ingressus curiam superúm, & in Iovis gratulatus est se venisse conspectum, clamare igitur cœpit: *O nos beatos, ô rempubl. fortunatam, ô præclaram laudem consulatus mei.* Post hos tamen in diversis agminibus oratores emeriti, ac præ se ferentes insignium culmen meritaque linguarum Æschinem, Isocratem, Lysiamque conspiceres. Tum in togatis agminibus Sosantios, Gracchos, Regulum, Plinium, Frontonemque. Verùm ante cunctos atque ipsam ducem omnium fœminam, senex quidam signum ac præviam virgam gestans, lictoris Romulei præcedebat usu, atque in eiusdem virgæ culmine, Corax oris aurati venientis fœminæ auspicio prævolabat. Ille autem qui gestabat virgulam, Tisias dictus, cunctisque vetustior atque elatior videbatur. Nam & suos minores cæteros ipsam illa ducem respectans, superpositum corvum commune pignus filiamque memorabat. Quo argumento commoti quamplures deorum eam quidem nobilissimam fœminam primam, sed aut Apollinis credidêre cognatam, si Graia est: aut si Romulea de gente, Corvini. Cui ænigmati illud adiectū, quod intrepida fiduciæ promptioris, tam Palladis quàm ipsius Cyllenij deosculata pectus cuiusdam propinquæ familiaritatis indicia patefecit. Denique nonnulli superûm cùm in trepidationem buccinæ præcinentis, & admirationem amicitiæ superorum incerti, diutius divinatorem Phœbum cuperent sciscitari, nondum Iove maximo disquirente, tumultuariè quæ esset inquirunt. At tunc illa respectans superos universos, aliquanto commotior sic cœpit: Patrem maximum Iovem cæterosque cœlites, quos in causis pluribus sæpe sum deprecata, atque ipsum conventum superæ confessionis attestor, nihil magis mihi inconsentaneum atque indecens æstimari, quàm ut quæ semper in foro iudicijsque quampluribus accusaverim multos, aliosque defenderim, & viribus gloriam deluctationis annixa, mihi de discriminum fatis * promeriti eventus præconia compararim. Nunc apud vos superi quis placere immortalitatis instar ac precium videbatur, invita compellor scholarium iuvenilium monitus, & exilia decantatæ artis præcepta memorare. Neq; enim hoc nobis asscribit inopia, cùm redundantes turmæ suppetant consequentium. Nam absque his qui perturbantes pectora sensusque cunctorum cognoscentum quoq; perfregére subsellia, etiam alios habeam qui minutias præceptorum & artis intimæ commenta perscripserint. Inter utrunque verò * culmen sectatorum præniteat Tullius meus, qui non solùm in foro, senatu, rostrisque grandiloquæ facultatis maiestate tonuerit: verùm etiam ipsius artis præcepta commentus, libros quamplures seculorum usibus consecrarit. Quod cùm ita sit, emeritæ granditatis pudor & celebrati quantū puto nominis gloria, hæc inchoamentorum primordia detrectaret excurrere, ni & hoc ad immortalitatis præmium proficeret, quod iubetis, ac fiducia perennitatis accendat exequi, vel * primora: tamen Iove cum superis imperante accingar: igitur hæc aridiora percurrere, minus quidem quàm publicitus soleo placitura, quanquam si Pallados aures atq; Arcadiam ratione benivolæ maiestatis participarit assensionem. Nunc quidem apud vos maximi cœlites displicebo: quippe sum ipsa Rhetorica alij * artem, virtutē alij dixêre, alteri disciplinam. Artem verò iccirco quia doceor, licet Plato huic vocabulo refragetur. Virtutem autem dicunt, qui mihi bene dicendi scientiam inesse compererunt. Qui edisci verò dicendi intimam rationem & percipi posse non nesciunt, fidenter me asserunt disciplinam.

*pro meritis · *columen · *primordia · *Areten

De officio & fine Rhetoricæ.

Officium verò meum est dicere apposité ad persuadendum. Finis persuadend id quod est propositum dictione. Quæ quidem verba mei Cicer. attestor, cuius etiam exemplis me per omnes insinuo præceptionis ductus consequenter usuram.

Vbi & Vnde.

Materies autem duplex est mihi. *Vbi & unde* fiat oratio. *Vbi*, ut cùm ipsius membra aggredior quæstionis. *Vnde* cùm res inventæ, verbaque sociantur.

Quæstio Rhetoricæ, aut Finita aut Infinita.

Quæstio ipsa aut finita est, aut infinita. Finita est, cùm nascitur de certo facto, demonstratque personam, ut in Rosciana quæritur Ciceronis, *Vtrum interfecerit patrem Roscius.* Infinita est, quæ generaliter quærit utrum sit aliquid appetendum, ut *an philosophandum sit:* in Hortensio disputatur. In superiore autem crebrò assidueque colluctor, atque eam Græcis placuit ὑπόθεσιν nominari. Infinita verò universitatis astruendæ sibi fiduciam vindicante, tum potius versor, cùm ocium ac disputationes aggredior: licet plerumque etiam pars ipsa quæ Thesis dicitur, in causis mihi elatius anhelanti amentatas hastas crebrò & pila plurimum valentia ministrarit. An aliud in Scauriana sucsuccurrit, cùm interposita disputatione tractatur, *Ex quibus causis mors eveniat repentina.* Ac pro Milone similiter, *An mundus prudētia gubernetur?* Denique è meis sectatoribus quidam acri admodum

modum ac subtilissima ratione commoti, nullam esse attestantur hypothesim quæstionem: cuncta quæ in defensione pro reis contraq; eos in accusationibus retractantur, ad generales quæstiones poterunt applicari.

Quæ sunt partes officij Rhetoricæ.

IAm verò partes officij mei quinque esse non dubium est. Nam est Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Iudicatio enim quæ à nonnullis dicitur, partibus cunctis asscribitur. Iccircoque ipsa pars non poterit ritè censeri: licet quid dicendum, quidve silendum sit, dispensatio iudicationis examinet.

Inventio est quæstionum argumentorumq; sagax investigatrixque comprehensio.

Dispositio est quæ ordinem rebus attribuit.

Eloquutio quæ arripit verba vel propria vel translata, quæque uova facit, veteraque componit.

Memoria firma rerum verborumque custodia est.

Pronunciatio vocis motus gestusq; pro rerum & verborum dignitate moderatio. Sed ex his Inventionem certum est esse potissimam, cuius opus est causæ questiones excutere, & argumenta probatu idonea reperire.

De quæstionibus principalibus & incidentibus.

QVæstionum verò duplex species est. Aliæ sunt enim principales, aliȩ incidẽtes. Principales sunt status, ex quibus nascitur causa, quas Tullius constitutiones appellat.

Incidentes verò, quæ dum tractatur causa, nascuntur, dum argumenta vel scripta refutando, in plures causa deducitur quæstiones: ut sic principalis, *utrum Clodium iure occiderit Milo.* Incidens, *uter utri insidias compararit.*

De Statibus, & unde nascantur.

PRincipales igitur status sunt numero tres: *An sit, quid sit, Quale sit.*

An sit, coniectura est, ut *an patrem Roscius occiderit*. *Quid sit*, finis: *An maiestatem minuerit Cornelius.* *Quale sit*, qualitas, ut: *An Saturninus iure necatus sit.* Sed ne forsan moveat, quod prætereo quartum statum, quem Hermagoras invenit, subtilor ratio est eum non statum, sed partem dicere qualitatis, quòd in eius expositione monstrabo.

Nunc dicendum est quomodo status inveniantur in causa. Inveniuntur igitur per intententionem & depulsionem.

Intentio est obiectio eius facti quod in iudicium venit.

Depulsio quædam resistens intentioni negatio, ut si dicatur, *Occidisti patrem, non occidi.*

Ex his duabus inter se concurrentibus vocibus, nascitur quæstio, quæ dicitur *status*, quòd ibi quasi ad pugnandum actionum acies ordinata cõsistat. Sed facile est videre, quid obiecto crimini respondeatur. Illud facile non est quid debeat intendi, utrum factum, ut *hominem occidisti*: an nomen facti, ut *homicidium fecisti.* Et licet videatur idem esse, tamen in superiori obiectione si negabitur, coniectura erit: cùm dixerit, *non occidi*. In hoc ubi rei nomen intenditur, 10 potest & finis videri, ut si dicat, *non feci homicidium.* An cùm quicunque homo, ancum innocens occiditur. Quòd si non factum obijcias, sed criminis nomen negatione diversæ partis: non erit manifestum qui status existat. Nescies enim quid negat, qui ita neget, *non feci homicidium*: utrum quia nullum hominem iugularit, an quia tyranni interfectio homicidium non vocetur. Est igitur intendendum ipsum illud quod factum est, ut si id negaverit adversarius, 20 habeas coniecturam. Si eo concesso nomen criminis excluserit, intelligas finem. Quòd si concesso facto factique vocabulo, licuisse sibi vel oportuisse facere dixerit: *qualitas* in causa versatur: quæ aut de re, aut de actione congregitur. De re, ut *Miloni facere licuisset*. De actione. *An servo vel addicto Tribunos liceat appellare: an habere ignominioso liceat concionem.* Quȩ species qualitatis, Translatio nominatur. Item cavere debemus ne intendamus auditoris officium, & 30 sola status qualitas fiat. Nam qui causam cognoscit, propositum habet efficere aliquid, id est, aut damnare aliquem, aut absolvere.

De generibus auditorum & causarum.

AVditoris autem sunt tria genera. Vnum eius, qui secundũ æquitatem aliquid statuit, & is est perpensè *Iudex*. Aliud eius, *Iudex.* qui honestate vel utilitate incerta dubius alienæ sententiȩ persuasionem inexplicabilis *deliberator* expectat. Tertium genus eius est, qui 40 *Deliberator.* facti honestatem vel turpitudinem libera æstimatione perpendit. Hunc *æstimatorem* convenit nominari. *Aestimator.* Hæc igitur sunt tria causarum genera, quæ hypothesi continentur, id est, Iudiciali, Deliberativa & Demonstrativa.

Sed cùm omnes prædictarum rerum audidotos dubitatio sui deducat officij, quærendum discrimen est & proprietas singulorum. 50 Nam & iudex, cuius officium est damnare reum, vel absolvere: possessionem dare vel auferre, priusquam cognoverit causam, dubitat quo modo utatur officio. Et qui deliberat, ambigua mentis opinione differtur. Et laudationis arbiter, an ritè quis laudetur ȩstimãti contemplatione dispensat. Sed cùm in diversum hæc distrahãtur officia, tunc illud maximè discrimen attendimus: quemadmodũ temporibus varientur. Nam deliberatio futuri tantùm temporis 60 continet quæstionem, ut si deliberet Cato: *An se debeat, ne victorem aspiciat Cæsarem, trucidare.* At verò iudiciale genus tam præteriti quàm futu-

nonnunquam temporis invenitur. Sed in præterito tantùm facto coniectura: ex futuro qualitas frequeeter innascitur, ut suo loco promptius asseretur. Laudativum etiam genus in præteritis factis omne consistit, sed à iudiciali genere fine discernitur. Nam aliud est absolvere innocentem æquitatis imperio: aliud laudibus prosequi gloriosum, insignium contemplatione meritorum. Accedit quod in iudiciali genere ambigit cognitor in rebus alienis: In Deliberativo verò quisq; tam de suis quàm etiam de rebus externis: In laudativo æstimator auscultat vera congruaque quæ memorentur, licet novella etiam id contulerint blandimenta, ut suæ prædicationis fiat arbiter qui laudatur. Ergo oportet attentius intueri, ne ea quæ auditoris officium habuerit, intẽdamus, ut si Verri quòd damnandus sit edicatur. Ille quippe se damnandum non esse respondit, & utrum damnandus sit, sola qualitas apparebit. Igitur à facti obiectione nascitur intentio, ut si eidem dicas: *Siciliam spoliasti*: responsuro, *non feci*, coniectura componitur. Stultum quippe est id quoo in arbitrio manet iudicis, aut * certè facti nomen non ipsum crimen intendere. Cavendum æquè, ne cùm lex ulla vel scriptura in causa tractatur, intentio sumatur cx lege, ut si dicas, *Lex te murum vetabat ascendere peregrinum*: Sed illud potius dicendum: *Murum ascendisti*, ut si negaverit, non sit pugna de lege, sed de facto, cui accedit lex. Si confessus ex facto, tunc contra legem fecisse videatur. Cæterùm si negato facto fuerit lex, vel quævis scriptura recitata, superflua videbitur contentio: quando non iuris, sed veritatis altercatio contineat quęstionem. Hoc vitio plerique falsi sunt.

*certi

Sed & præter illos treis quos status asserui, alios quatuor vel quinque descripti qualitate manantes esse dixerunt: qui licet suas in divisione causæ partes obtineant, tamen nunquam principali loco nascuntur: quia nisi fuerit quod probetur, nemo ad probandam recitat legem vel aliquam scripti formam. Id autem quod probatur, status est: qui ex primo conflictu semper existit. Cæteræ quæstiones controversiæ vel incidentes sunt perhibendæ.

Quomodo status facilè inveniatur.

SIc igitur inveniendi Status facilis erit ratio, cùm neque nomen admissi, neque auditoris officium, neque legem aut scriptum aliquod intentionis loco poterit obijci, Itaque talis est intentio, *Hominem non occidisti*. Depulsio, *non occidi*. Quæstio ex his oritur, *an occiderit*, in quo statu erit coniectura.

Sed cùm intẽtioni ius facti opposuerit reus, fit qualitas, ut à Milone non factum negatur, sed de facti iure contentio est, *occidisse enim se fatebatur Clodium, sed iure fecisse*. Huic depulsioni subijcitur ratio, quæ non una simpléxve sit. Nam potest unum atque idem factum propter varias causas videri probabile, ut hoc idem, quòd *insidiatorem occiderat Milo*, una ratio fuit. Alia, *Quòd hostem Reipubl. & tyrannidis affectione succensum*, se interemisse memorabat. In quibus assertis fit quidem qualitas, sed diversæ species eius erumpunt. Nam prima relativa, altera comparativa qualitas fulget. Quòd si intentioni non ius facti, sed negatio nominis, ut: *Adulterium non feci*, opponatur: quanvis negatio depulsionis vice dicatur, tamen non faciet coniecturam, quia non factum, sed nomen facti destruitur, ut in hoc adulterij actio sit: *Cum repudiata uxore stupratorem qui repudiaverat maritus invenit, accasat adulterij: Reus cõtradicit, nec factum negat, sed adulterij nomen excludit*. Et quæritur quid sit adulterium, quod est diffinitivæ controversiæ. Igitur coniectura ipsius facti negatio est finis non admissi, sed nominis. Iccircoque etiam depulsio ingesti criminis, quia cum facto aliud nomen imponitur, imminens obiecto crimini periculum denegatur, ut in hoc obiectu: *Pocula templi è sacerdotis domo furatus es, sacrilegiũ fecisti*. Repellit. *pocula quidẽ abstuli: sed quia de domo non de templo, furtum, non sacrilegium nuncupandũ*. In quo etiam facti * alia quædam videtur esse negatio, non enim hoc ad deorum iniuriam spectat admissum, sed ad dispendium sacerdotis, cùm de domo pocula subtrahantur. * Hic utraque factum diffinitione tractandum, id est, & quid sit sacrilegium, & quid furtum.

*alia

al. In utroq;

Qualitas est cùm qualis sit quæritur.

NVnc de qualitate dicendum, cuius multiplex natura: Divisionem partium primò desiderat, ut ea decursa singularum proprietas explicetur. Qualitas igitur aut de re, aut de actione est. De re, cùm eius facti quod in iudicium venit ratio causáve tractatur: vel cùm quid fieri oporteat disceptatur, ut *An iure Clodium Milo iugulaverit*, vel *An domus Tullio restituenda fuerit*. De actione autem cùm quæritur, an admittenda sit actio & iudicium faciendum: quæ pars, quoniam iuris æquitate perpenditur, rectè eam in species qualitatis subtilius aggregamus. Aliam autem quam Harmagoras quasi constitutionem nouam, aut qualitatem distinguere, & translationem vel perscriptionem vocare maluerat. Sed hæc * posterius, qualitas, ut futuri temporis æstimata, ita & pręteriti Iuridicialis: futuri negocialis, qualitas in utroque iuris assertio est. In iuridiciali naturæ, in negociali legis aut cõsuetudinis asserta versantur. Iuridicialis autem dividitur in absolutam & assumptivam. Absoluta est, quæ factum ipsum sui natura & iure defendit. Assumptiva, quæ cùm in facto ipso nihil probabile reperiat, confugit ad ipsam causam, eamque iustam ut facere deberet allegat. Vt *cùm Milo non potest dicere hominem licuisse iugulari, causam occidendi astruxit insidias Clodianas*. Illic assumptivè nomen accepit: quia cùm absolutè factum tueri non possit, confugit ad causas.

*posterior

Hæc

Hęc igitur assumptiva partes habet quatuor: Relationem, Remotionem, Comparationem, Concessionem.

Relatio est, cùm de facto confesso culpam in eum qui pertulit refert, ut, *in Clodium Milo, Orestes in matrem, Horatius in sororem*: qui idcirco à se perhibuit iugulatam, quia eius provocatus iniuria, in facinus sit coactus.

Remotio est, cùm obiectũ crimen in alterũ, vel in aliud ab eo qui percellitur removetur: In alium, ut *Tiberius Gracchus in Mancinũ, qui auctor faciendi fœderis fuit, quod tam senatus quã populus improbarat.* Itẽ in tali causa: *Legatus nisi intra triginta dies profectus erit, capite puniatur. Quæstor sumptum legato non dedit, tempus emensum est.* Accusatus contradicit, *& crimen obiectum removet in Quæstorem.* In aliud autem removet: *Si morbo tardatus, in infortunium suum causam removeat tarditatis.* Removetur verò aut ipsum factum: *Si ad alterius attinuisse dicitur potestatem*; aut causa, *Si alterius vitio quid accidisse dicatur.*

Comparatio est, quam compensationem novi à posterioribus perhiberi. Non cum crimini beneficium alterius temporis subrogatur: sed cùm factum iure defenditur, ut ex eo aliquid commodi sequeretur: nam si meritum alterius temporis, velut in compẽsationis gratiam memoratur, ad deprecativam potius admovendum est qualitatem, quæ veniali specie continetur: hęc verò ritè se fecisse contendit, ut Verris illa responsio: *Magno*, inquit, *decumas vendidi*: quod factum compensat utilitate beneficij. In hac quippe parte facti confessio est, sed immanitatem obiectionis excludit * allegatio promerendi. At in illa criminis factique una confessio est: sed aut ab animo separatur, aut purgatione cessante ad humanitatis miseranda respirat.

* alligatio

Verùm hæc qualitas venialis in bina afferta discernitur. In purgationem & deprecationem. Nam purgatio est, cum confesso facinore animum voluntatemque purgamus. Cuius modos tres esse non dubium est, imprudentiam, casum, necessitatem. Imprudentia est, cùm à voto, scientiaque nostrã aliquid dimovemus, *Quidam in venando iaculum intorsit in beluam, & hominem delitescentem retibus interemit*: quæ pars Error dicitur, atque ei subduntur: Ignoratio, vinolentia, oblivio, fatuitas, dementia, cæteraque quæ errorem admittentis excusant. Casus verò culpam eventus exonerat: ut, *Qui cum victimis ad diem sacrum non occurrerit fluminis incrementis.* Scelus autem necessitate commisit, *qui præcepto ducis insontem hominem iugulavit.* Inter quos modos hoc interest, quod imprudentia fallit, casus prohibet: necessitas cogit. Deprecatio autem nihil causationis associat, sed in exorandi humilitatem precesque suspirat. Cæteras quæstiones, quas Status dicunt incidentes, advertant, qui talium didicerunt: sicut interius demonstrationem formet primæ vocis ingestio. Plerumque enim secunda vim intẽtionis incutiet, ut in hoc, *Viro forti præmium, quod volet, qui fortiter fecit*: petit præmium nuptias uxoris alienæ. In quo qui petit præmium, quia nullum putat è diverso, nihil intendit, sed maritus contradictor intendit: licet secundo loco videatur assurgere, cui per depulsionem vir fortis obstabit: tanquam petitionem præmij, quod poposcerat * accusati præmium iustum esse contendens, tanquam si factum aliquod iure tueretur.

* accusanti

Item quæstiones legales, quas tanquam Status causis incidere memoravi, principalium quęstionum intentione vel depulsione non eadem regula percensentur: quippe quæ in secunda conflictione prorumpunt. Nam prima qualitati tribuitur. Igitur illa intentionis ac depulsionis regula in qualitatis prædicta parte turbatur.

De Examinatione, id est, Iudiciali genere.

NVnc τὸ κρινόμενον, quod Græci dicunt, consequenter assumam. Nam cùm intentio & depulsio statum constitutionemque signaret, si coniectura fuerit, Iudicationi præbebit pariter rationem. Neque enim est quòd possit ponderari iudicio, nisi ipsa negatio. In qualitate verò, vel sine alio loco quàm status apparet, necesse est confessa depulsio facti habeat rationem: quam item accusator infirmet, & velut secundaria quæstio procreatur per confirmationem impugnationemque rationis. Hic illud iudicabile posse versari: idque esse quod ęstimator iusti ratione perpendat, posse in quavis causa & omnes status existere. Et multæ rationes, infirmationesque numerosæ, perindeque iudicationum semina copiosa: cùm unum videlicet factum multiplici ratione defenditur, ut Tullius pro Milone: *Quòd insidiatorem, & quòd hostem publicæ quietis occiderit.* In his igitur ille status potius apparebit, quem orator pro utilitate defensionis sumpserit. Illa etiam ratio ex oratoris plerunque astructione colligitur. Tuncque velut rationes alij status emergent, ac sic ad * probationes scriptura profertur.

* approbationis

Hinc Iudicatio legalis orietur, cuius species sunt quinque. Vna est, cùm scripto aliquod, plurave ambigua continentur: quæ à Græcis ἀμφιβολογία memoratur, ut ex communione nominis res plerunque confunditur, ut est istud: *Quidam taurum legavit*, quo nomine servum habuerat admodum preciosum. Verùm illi hæres *taurum*, hoc est, bovem dedit, quia fecit nomen amphibolum quæstionem. Item ex nominum distinctione per syllabam, ut qui habuerit propinquos duos: unum *Lesium* nomine, aliumque *Milesium*, hæredemque constituens sic locutus est *Hæres esto mi Lesi.* Qua distinctionis ambage certamen exortum, dum hæres *esto mi*, distinguit, qui *Lesius* dicebatur.

Alius verò continua nominis iugitate *Milesium* dicit hæredem.

Sunt item modi quos dialectica comprehendit astructio. Item species scriptionalis est quæstionis: quæ ex verbis & sententia scriptionis emergit, vt in hoc: *Peregrinus murum ne ascendat.* Quidam obsessa ciuitate conscendit, hostemq; deiecit. Arguitur hic reus legis sententia, verbis nititur accusator.

Tertium quæstionis est genus, cum contrariæ leges vtrinq; secus colliduntur, vt in illo: *Mas templum Cereris ne ingrediatur.* Itē, *qui parentibus opem non tulerit puniatur.* In templo Cereris vapulanti matri ingressus opem filius tulit. Accusatur. Facit hic conflictum diuersitas legum, quarum interpretatio colliditur, vt cui potius auscultandum fuisset appareat.

al. descriptionalis. Quarta de * scripto quæstio est, quæ dicitur syllogismus, cum ex eo quod scriptum est, aliud quoq; quod non scriptum est argumentatione colligimus. vt in hoc. *Exulem intra fines deprehensum liceat occidere.* Quidam inuentum exulē verberauit; accusatur, à defensore colligitur, quod minus permisso sit fieri debuisse. *al. forte, verberasse.*

Huic insunt modi quatuor. A simili, à consequenti, à maiore ad minus, à contrario. A simili ita, vt *quia patris interfector culleo insuitur, hæc pœna manere debeat matricidam* A consequenti sic: *Tyrannicidæ præmium. Qui suasit tyranno deponere dominatum, præmium petit. Colligit par esse meritum, quia reddidit libertatē.* A maiore ad minus. Supra dixi enim. *Si exulem permittitur iugulare, licet etiam verberare.* A contrario, *Si vir fortis meretur præmium, desertor dignus est pœna.* Finitiua superest quæstio de scripti ambiguitate demanans, cum aliquod verbum in lege vel testamento dubiū est, & diffinitione clarescit: vt *nocte cum telo deprehensum liceat occidere: quendam cū fuste nocte deprehensum magistratus occidit, reus est cædis: lege se quidē tuetur, sed telum quid sit inquiritur.* Quod quæstionis genus hoc à principalibus differt statibus, quia nō de facto, vnde orta causatio est, sed descripti tātùm diffinitiōe disquiritur. Discutitur igitur ab his legalibus status principales esse discretos & hos incidentes dici. Illos autem à quibus causa nascitur, vel constitutiones vel status certius appellari.

De genere deliberatiuo.

IAm nunc decursis constitutionibus controuersiarū, deliberatiui & demonstratiui generis statum videamus. Nam & causarū tria genera esse dubium non est, & in omni causa statum debere versari, licet in deliberatiuo quandam qualitatem negocialem cōsistere, quod de futuro deliberat, existimarint. Tamen ita qualitas plerunq; censenda est, vt alij quoq; status huic gener posse accidere non negentur. Nunc status in talibus ita reperiri posse firmamus, vt nō ex intentionis depulsione, quemadmodum in conflictibus monstratum est, regulá teneamus. Quid enim aut quis intendet vel ordine soluto persuasor dissuasorūe confligent, cum alterum deligere inastructionibus non vetemur. Sed tamē accusatoris partes dissuasor videtur arripere. Qui enim inhonestum vel inutile illud quod dissuadet ostendit, procerto ipsum videtur accusare negocium. Persuasor verò partes arripit defensoris, & negocij tractatum qualibet obiectione contrarietatis absoluit. Ex quo & persuasor intendere, & dissuasor depellere memorandi. Ac sic conflictione partium facta, status poterit apparere, vt in tali causa *Crebro ad muros exercitu confugiente, deliberat imperator vtrum diruat muros* Muros excindi cum dicit, nonne videtur si fecerit accusare? Deinde grauiter & seditiose id exercitum perpessurum. In quo coniectura fiet de commotionis euentu. Ac mox si dicat *Victoriam non vocandam, si præsidium ciuitatis exscinditur.* Finis accessit. Diffiniendum quippe *qualis status mœnium victoriam faciat celebrari.* Tunc si dissuasor addat *Sine consilio senatus id fieri non debere:* Præscriptio etiam videtur accedere. Certum est igitur & intentionem dissuasori iure signari, & deliberatiui cunctos status promptius apparere. Sciendum tamen, ne dissuasor velut sentētiam dicens, prohibeat tanquàm iudex, cum eius officium hoc sit, ne faciat persuadere inhonestę rei, velut inutilis ratione monstrata.

De Genere Demonstratiuo.

IAm nunc in Demonstratiuo, quemadmodū status emergat non est facilè memoratu. Idcirco quia non statim laudē vituperatio consectatur, vt quisquis laudabilis non est, vitupe rabilis habeatur vel contra. Qui vituperatione caruerit, laudibus fastigetur, vt *Si laudabilis ex eo quis dicatur, quia homicidium non commisit.* Est ergo medium nomen, quod priuationem placuit memorari, propterea quia laudē priuatur, non confestim vituperationi permittitur, vel contra. Sic tamen status demonstratiui generis apparet, cum laudatorem vituperatoremq; constituens, & vituperatori accusatoris intentionem, laudatori defensoris partes adiunxeris. Aut illud subtilius conformatur, vt auditor inter laudem & vituperationem libratus velut aduersanti loco ponatur. Non enim antequam laudandum quenquam laudabilem demonstraris, non illi talis intentio est, vt laudabilem nondum credat. Aduersum quam intentionem laudatori certamen est vel vituperatori, licet insuperiori astructione quidam conflictus euidens approbetur, vt cum alius quempiam laudat, & alter accusat, vt *Catonem Tullius laudans, & duobus voluminibus Cæsar accusans.* Ex quo colligitur omnium causarum genera statibus percensenda.

Hoc reperto, naturam causæ discutieb, quæ aut simplici, aut duplici quæstione, aut multiplici continetur. Simplex est, cum vnum quid in tota actione disquiritur, vt *Clodium Milone*

lone iure necaverit. Illud verò quod per indicationem posteriore loco disquiritur, *uter utri insidias compararit*, non est singulare, sed iunctum ex duplici coniectura, & quam Græci ἀντικατηγορίαν nominant. Sed incidens quæstio, genus causæ facere non potest. Duplex tum ex rebus fit, ut pro Cælio, *de auro & veneno*. Tum collatione, ut pro Roscio, *Filius ne patrem, an inimici iugulaverint?* Multiplex verò ex pluribus quæstionibus causa consistit, ut repetundarum omnes Verrinæ: & pro Scauro, *de Bostaris nece*. De Arinis uxore, & decimis tribus exquiritur.

Causæ ductus. Dehinc ductus causæ inspiciendus est. Ductus autem est agendi per totam causam tenor sub aliqua figura servatus. Sunt autem ductus quinque: Simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus. Simplex, cùm non aliud est in agentis consilio, alud in verbis, vt, *Si bene meritum laudes ac noxium accuses*. Subtilis, cùm aliud vult animus, aliud agit oratio, ut, *Quidam abdicat filium, quòd amicos non habeat: hic non verè abdicat, sed ut amicos habeat, terret*. Figuratus est, cùm apertè quid dicere prohibet verecundia propter obscœna, & significatione alia atque integumentis vestita monstratur. Obliquus est, cùm metus impedit aliquid dicere liberè, & per quosdam faciendi cuniculos obijcienda monstramus. Vt in hoc: *Tyrannus qui sub abolitione tyrannidem posuerat fortiter fecit, petit præmij nomine armorum arcisq; custodiam, Magistratus contradicunt*. Mixtus autem ex utroque componitur, cùm & pudor & metus impedit libertatem, ut, *Tyrannus qui duos filios habuit: quorum uni uxor iniqua infamis fuit, cuius maritus se suspendit. Cogit alterum filium eandem ducere contradicit*. Hic non est incestum liberè, nec tyrannidem potest obijcere. Hi sunt ductus artificiosè tractandi, & per totam orationem subtiliter diffundendi: qui à colore hoc separantur, quòd color in una tantùm parte, ductus in tota causa servatur.

Ductus reperitur ex causativo litis, hoc est, ex re quæ controversiam facit, quæ aut præteriti temporis est, ut *An Aiacem Vlysses occiderit*, quæ ductum simplicem tenet. Aut si præsentis vel futuri temporis fuerit, omnes ductus admittit. Ergo ductus de consilio nascitur. Consilium ex causativo litis exoritur. Causativum litis est, quod facit dubitationem, ut in illo tyranni, Causativum litis est, quòd *tyrannus custodiam & arcis postulat & armorum*. Hunc ductũ servatum testatur prima Philippica, quæ mira subtilitate dominatum Antonij latenter insimulat, ut omnia dicens nil asperè dixisse videatur.

De Argumentis.

His omnibus cõquisitis argumenta videnda sunt, quibus ad quęstionis ambiguum fides valeat adhiberi. Fides autem tribus fit modus: Conciliando, docendo, permovendo. Illa prior ethica, seqnens apodictica, tertia pathetica nominatur. Cõciliatione licet in tota causa uti conveniat, tamen in principijs uberius insistendum, & in commovendo maximè vigere debet epilogus: docere autem præ cæteris debet ipsa narratio: quanvis diluendis quæstionibus obijciendisque criminibus non dissimilis operetur astructio. Nunc de argumentis incipiamus.

De Argumentis iterum.

Argumentum est ratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Res dubia est intentio & depulsio, vel ratio & infirmatio rationis. Cùm enim obieceris, *occidisti*, ut doceas argumentatione & firmatione vis maximè cùm negatur etiam ipsum *non occidi*. exigit argumentum: licet ad faciendam fidem etiam illa quæ inartificialia nominantur, debeant adhiberi, ut tabulę testimonia, quęstiones, quę post discutienda servabo. Nunc argumenta tractentur, quę aut in negocio de quo agitur posita sunt, aut illud attingunt. In ipso tum totum, tum pars eius, tum nota, quam Græci ἐτυμολογίαν dicunt. Attingunt verò negocium, quæ ad id relativorum ratione dicuntur. Et sunt numero tredecim: à coniugato, à genere, à forma vel specie, à simili, à differenti, à contrario, à coniunctis, ab antecedentibus, à consequentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione. Cuius sunt partes tres, maiora, minora, paria. Apparet in omnibus relativam inesse rationem. Nam coniugatum alterum alteri nominatur, & genus & species ad se * relata fiunt. Ipsum etiam simile alicuius assimile est. Et omnes loci argumentorum non ex se, sed ex alio nomen accipiunt.

* *relativa*

De Diffinitione.

Igitur totum quod dubium discutitur, diffiniri primitus oportebit, & sic argumenta tractare hoc modo. Sit res dubia, *Vtrum utilis eloquentia videatur. Eloquentia* totum est. In toto igitur diffiniendum est sic: *Eloquentia est bene dicendi scientia. Bene dicere autem utile est: utilis igitur eloquentia*. Cui loco tractando subsidio est Dialectica, quam nuper audistis per quam cognitum puto: quid sit genus, quid species, vel differentia, proprium, accidens, cæteraque quæ eius præcepta tenuerunt, tamen ut potero, hæc breviter, strictimque percurram.

De Genere.

Genus est igitur ad multas species, differentiasq; notio pertinens, ut *animal* quod refertur ad hominem, pecudem, avem, piscem, cæteraque, quæ non tantùm numero, sed etiam specie disparantur: quòd alia aerea, alia aquatilia, terrenaque, alia rationabilia, alia rationis expertia, quę sub uno nomine collecta cùm fuerint, nomine generis appellantur.

De specie.

Species est, quæ à genere pendens alia continet numero tantummodo disgregata, ut *homo* continet & Demosthenem & Ciceronem, quibus una species est, sed numero distat.

De Differentia.

Differentia verò est sufficiens quæstioni discretio, ut si quæratur inter hominem, leonemque quid intersit, respondeatur quòd *homo mitis, leo ferus sit*: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris alijs distinguit animalibus.

De Proprio.

Proprium est, quod rem aliquam ab hominum communione discernit, ut *risus*. Hoc enim non est homini commune cum cæteris.

De Accidente.

Accidens est, quod in aliquo positum nec pars eius est, nec separari ab eodē potest, ut per se possit existere, ut *color in corpore, in animo disciplina*.

Argumentum à parte.

A Parte verò argumentum, non ad totum probandum ducitur, sed ad aliam partem quæ continet quæstionem. Non enim probata pars totum probat, utpote si oculus videt, non ideo totum corpus videt, cùm refutetur totum videre corpus: sed dialecticus iste tractus est. Nunc quemadmodum argumentum à parte ad partem sumatur, ostendam: *Si pedes, si brachia tueri debemus, utique oculos diligentius asservare.* Cuius argumenti loco incurrere aliquando & aliud potest, qui à minore ad maius ducitur. Nec tamen ideo principalis argumenti ratio perturbatur, quia geminari aliquantum argumenta natura permittit. Hoc sæpe contingere & in figuris solet, de quibus postea nobis erit dicendum.

Fit nonnunquam & in hoc modo à partibus argumentum, cùm inducta partitione, & propositis partibus pluribus, cæteris refutatis, aliquam concludimus partem, in qua sit quæstio constituta, ut si dicas: *Equum hunc quem habes, aut emisti, aut dono accepisti, aut natus est domi, aut furatus es. Non autem emisti, nec dono tibi traditus est, neque natus est domi, furatus es igitur.*

A Nota vel Etymologia.

A Nota vel Etymologia, ut Græci dicunt, sumimus argumentum sic: *Si consul est, qui consulit reipublicæ, quid aliud Tullius fecit, cùm affecit supplicio coniuratos?* Quo in loco originem vocabuli tantùm oportet attendere.

De Negocio.

Ab his verò quę negocium videntur attingere, argumenta ducuntur hoc modo. Primùm à coniugatis, quo uno nomine proposito principali, per eius derivationem casu aut tempore commutato aliquid approbamus, ut, *Si pietas virtus est, quod piè factum est, laudari oportet.* Constat enim laudabilem esse virtutem. Qui locus à superiore hoc differt, quia aliud est unde nomen impositum fuerit perscrutari: aliud per cognationem verbi ab alio deflexi argumenti vim sumere.

A Genere ad Speciem.

A Genere autem, cùm quod in toto valet ad speciem quoq; deducitur, ut, *Si varium & mutabile quiddam est fœmina, Dido etiam varia mutabilisque videatur, possitque ex amore in odium commutari.* Hac ratione illud Ciceronis astruitur. *Nam cùm omnium provinciarum sociorumque rationem diligenter habere debeatis, tum præcipuè Siciliæ ô Iudices.* Hunc locum ille à toto videtur imitari. Sed interest illud, quod in illo à diffinitione, hic ab ipsa ratione, qua genus est, argumenta ducuntur. Et quod in genere totum est, quod totum divisione perit, genus manet etiam partibus distributum.

A Specie vel à Forma.

A Specie vel à forma ducitur argumentum, ut fidem generali faciant quæstioni, ut Cicero in Philip. *Est quædam actio lex. Actum enim genus est legis, quod à specie, id est, lege lata à Cæsare comprobatum est.* Quod item confirmat à similibus: *Quære acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur. Quære Syllæ, Corneliæ.*

A Simili.

A Simili per se, *Vt Helena Troianis, sic* * *civilibus bellis semen tu fuisti.* Item, *ut sæpe homines ægri morbo gravi cum æstu febrique iactantur,* &c̃. Huic dissimilitudo contraria est, quæ à Cicerone differentia nominatur: quæ res inter se divisas non adversas ostendit: cuius Cicero ponit exemplum in Verrem: *Sed tu idem fecisse eris æstimandus, si eodem consilio fecisti.* Hoc & in personis ostenditur, & in rebus, & in tempore, & in locis, & in alijs quæ nunc memorare longissimum est.

* civib. bellis

A Contrario.

A Contrario, ut vita & mors, ex quibus Terentius sic: *Nam si illum obiurges, vitæ qui auxilium tulit, qui facies illi, qui dederit damnum aut malum?* Cicero in tertio Philippicarum contra Antonium econtrariò argumentatur dicens: *Si ille Consul fustuarium meruerit, legiones quid, quæ Consulem reliquerunt?*

A Con-

A Coniunctis.

Coniunctis autem fides petitur: cùm quę singula infirma sunt, ea coniuncta vim veritatis assumunt, ut si quid accedit, ut *tenuis anteà fuerit: quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut eius, qui occisus est inimicus?* singula hæc, quæ non sufficiunt: iccirco congregata ponuntur, ut ex multis iunctis res aliqua confirmetur.

Ab Antecedentibus.

Ab antecedentibus sicut Cicero: *Cùm ille nō dubitaverit aperire quid cogitaverit: vos potestis dubitare quid fecerit?* Præcessit enim prædictio, ubi est argumentum: secutum est factum, unde est quæstio.

A Consequentibus.

A Consequentibus verò conversim, ut quęstio in antecedentibus sit, argumentum in sequentibus, hoc modo, ut si hoc secutum est, illud pręcesserit, ut, *Si peperit, cum viro concubuit.* Exemplum de Verrinis: *Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Ianuariæ, cur non initium quoque nascitur à Kalendis Ianuarijs?*

A Repugnantibus.

A Repugnantibus argumentum est, cùm ostenditur duo sibi cohęrere nō posse. Verbi causa, *ut & parasitus quis sit, et ridiculus non sit*, quæ per negationem simul esse non posse, prædicantur hoc modo: *Non & parasitus est* gnato, & ridiculus non est?* Eius loci exemplum est in re magis ipsa, quàm forma verborum, *Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplißimo ornatus, arguitur domi suæ te interficere voluisse.* Et in Cornelia prima, repugnare dicit, ut: *Divisores quos honoris sui ministros esse voluerat, lege ambitus vellet affligere.*

* gannio

A causis.

Causarum locus latè patet, & multa disputatione tractatur. Sed nunc formam eius satis fuerit demōstrare sub hoc exemplo: *Sed cum ob tua decreta, ob iudicia, ob imperia dabatur: non est ita quærendum cuius manu numerarentur, sed cuius iniuria cogerentur.* Sic & Virgil. *Me ne fugis?*

Ab Effectis.

Ab effectis fit argumentum, cùm in causa dubitatio est, ut: *Fatum probetur ex eo, quòd homines etiam inviti servabantur in vita.* Fatum enim est causa vel vitæ vel mortis. Illa verò effecta sunt fato vivere posse vel mori. Cicer. Hinc probat Auli Hircij vitam, *Auli Hircij vita populo cara est, quòd ei populus plaudit.* Hoc & Virg. *Degeneres animos timor arguit.* Nam timor est causa ut degener sit animus, quod timoris effectus est.

A Comparatione maiorum.

A Comparatione maiorum: *Quis dubitet à Siculis petisse pecuniam Verrem, cùm à Marco Octavio Ligure postuleret?* Virgilius:

Tu potes unanimes armare in prælia fratres.

Ex hoc utique probat, & alienos posse quod minus est. Terent. *Nam qui mentiri, aut fallere instituerit patrem aut matrem, tantò magis audebit & cæteros.*

A Minorum comparatione.

A Minorum comparatione, ut est: *Publ. Scipio Pontifex Maximus Tiberium Grac. mediocriter labefactantem statum Reipubl. privatus interfecit.* Deinde iungit quæstionem, ubi modus est quidam: *Catilinam orbem terræ cæde atque incendijs vastare cupientem, nos consules perferemus?* Ex hoc Teren. loco illud: *Hic parvæ consuetudinis causa huius mortem tam fert familiariter.*

A Parium comparatione.

A Parium comparatione. Cicer. *Et si non minus iucundi atque illustres sunt hi dies quibus nascimur.* Et in Pisonem: *Nihil interest utrum ipse consul improbis cōcionibus, perniciosis legibus rempubl. vexet, an alios vexare patiatur.*

His igitur breviter demōnstratis, illa quæ non excogitantur ab Oratore, sed à causa aut à reis suggeruntur, in tribus (ut diximus) rebus posita sunt. In scriptura, ut *tabularum*. In auctoritate, ut *testium*. In necessitate, ut *tormentorum*.

A Scripto.

A Scripto argumentum petitur, cùm ad dubiæ rei probationem, vel chirographum vel testamentum transactionis, aut tabulæ recitantur, cæteraque huiusmodi: quæ ita nota sunt, ut exempla de oratione nō quærant.

Ab Auctoritate & Testimonio.

Ab auctoritate verò, ut, *Africanum dixisse iure cæsum esse Tiberium Gracchum.* Aut cùm testimonium quo veritas nudetur affertur, ut *Gneum Pompeium demisso frumēto celeriter testem nobis orator inducit.* Auctoritas igitur, aut indicantis, aut testis est. Huic parti adiunguntur oracula, cæteraque id genus.

A Necessitate.

Necessitas verò dat fidem ex tormentis, aut somno, aut furore, aut vinolētia, quæ vocē alicuius rei extorquet invitis. Quæ omnia cùm ad coniecturam causa, persona, facto adducuntur, id est, ipso testimonio, vel confessione, vel scripto capiunt fidem vel amittūt. Nam nec causa dicentis attenditur, & persona tractatur: & ipsi scripturæ secum, aut cùm causa qualitas comparatur.

De Conciliatione animorum.

Sequitur, ut ad ea quæ conciliant, aut permovent auditores, intentionem suam fle-

ctat assertor, quoniam ad fidem faciendam hæc quoque pertinere prædiximus. Conciliantur igitur animi, tum personæ, tum rei dignitate. Personæ, aut auditoris, aut rei vel ipsius oratoris, aut adversarij. Auditoris sic: *Qualem te anteà publicæ rei præbuisti, cùm huic eidem quæstioni iudex praeesses, talem te nobis & populo Romano hoc tempore impartias.* Rei verò, ut pro Deiotaro, *Quem ornare anteà cuncto cum senatu solebam pro perpetuis eius in nostram rempubl. meritis.* Oratoris verò cùm de se non superbè, sed moderatè loquitur: quale est illud: *Cùm Quæstor in Sicilia fuissem ô iudices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus*, &c. Sed hæc plenius in exordiorum præceptis edisseram. Ab adversarij verò persona conciliatio fit, dum illius iniquitate aut arrogantia demonstrata, nostra modestia commendatur. Sed hæc posterius & in principijs: quanquam nunc non orationis partes, sed dicendi formas & faciendæ fidei species numeramus: quo loco patheticæ quoque dictionis attendimus facultatem, cuius vis vel in epilogis maximè continetur. * Mea primordia quidem apud veteres hac animorum permotione cavere, quod tunc demonstrabitur, cùm ordiendi præcepta tractabimus. Interim generatim, quibus mentes affectibus incitentur, nulla partium diffinitione signabo.

al. Nec mea

De Commotione animorum.

COmmoventur igitur auditores, aut miseratione, aut odio, aut invidia, aut metu, aut spe, aut ira, cæterisq; similibus.

Miseratione, cùm calamitates alicuius magno dolore tractamus. Cùm iniquitatem temporis vel periculi magnitudinem memoramus, ut in septima Verrinarum: *Patres hi quos vidi*, &c.

Ab odio, cùm adversarij factum vel viris bonis vel iudicibus ostenditur execrandum, ut, *Cùm iudicum corruptio docetur à Verre iactari.* Item, *Cùm in avaritia, scelere, periurio vos sui similes esse arbitratur.*

Invidia est, quæ quodam livore inficit auditores: ut est, *Quod ad tuam ipsius amicitiam cæterorumque hominum magnorum atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia & audacia, quàm cuiusquam nostrûm virtus & integritas.* Item, *Istum rebus omnibus undique ereptis, impunè eludentem circumfluere & abundare.*

Potest quidem & illa res auditorum mentes incendere, ut si alicuius exaggeres tyrannicum spiritum, aut potentiam non ferendam.

Metum verò excitari vel proprijs vel communibus periculis. Proprijs, ut, *Hoc est iudicium, in quo vos de reo: P. R. de vobis iudicabit.* Communibus autem, ut est: *Videor mihi videre hanc urbem lucem orbis terrarum, arcem omnium gentium subitò uno incendio concidentem.*

Spe quoque animi perturbantur, cùm beneficia aut obsequia promittuntur, ut, *Cùm fidem Milonis Pompeio pollicetur, & Cælij in omni vita servitium obstrictum vobis ac liberis habebitis.*

Ita etiam vehementer animos turbat, ut cùm exaggerat & exclamat Tullius in curia sedere socios Catilinæ: *O dij immortales ubi nam gentium sumus? Quæ Respublica hîc habetur? In qua urbe vivimus? hic, hic*, &c.

Similes alij permiscentur affectus, qui cùm ad persuadendum plurimū valeant, extra causam tamen sunt, nec apparere in Oratore manifestius debent, ne insidijs iudicem capere non ratione deducere videatur.

De Dispositione.

HIs igitur ad fidem faciendam prudenter inventis, ordo rerum est sociandus: quæ pars dispositio vocitatur, qua quid dicendum, quóve loco, quid penitùs omittendum: quomodo etiam, & quando, & ubi, prudenter inspicimus. Duplex igitur huius partis est ratio. Aut enim naturalis est ordo, aut oratoris artificio comparatur. Naturalis cùm post principium, Narratio, Partitio, Propositio, Argumentatio, Conclusio, Epilogusque consequitur. Artificio oratoris, cùm per membra orationis quæ dicenda sunt digerimus. Et hoc ex causæ utilitate, non ex temporis serie coaptamus, ut pro Milone factum, cùm quæstiones quasdam ante narrationem, ut præiudicia refutaret, induxit, quod non ex ordine naturæ, sed ex causæ utilitate mutavit. Et pro Cornelio primo refutata sunt crimina quæ secuta sunt tribunatum. Post ad ipsum tribunatum recursus est factus. Quæ dispositio artificialis, ut diximus, nominatur. In Verrem autem, naturalem temporū ordinem tenuit, ut primùm quæsturam, tum legationem: deinde duas ei præturas obijceret, servata temporum ratione: quam nisi causæ repugnet utilitas necessariò prosequemur. At ubi maiora quæque potissimum & invidiosiora purganda sunt, ab his sumitur refutationis exordium. pro Cluentio coniecturæ partibus expeditis ad præscriptionem legis accessit, ordine videlicet cōmutato, ne si Cluentium legis assertione non defenderet, fugere causam diffidentia videretur.

Dispositio naturalis.

Dispositio artificialis.

De Elocutione.

DVabus his officij partibus absolutis, Elocutionis cura est intimanda. Quæ cùm constet in singulorum animadversione verborum, hoc ab eloquentiæ nomine separatur: quòd illa totius operis oratorij virtus est: cuius Cicero duo quasi fundamenta, duo dicit esse fastigia. Fundamenta sunt Latinè loqui planeque dicere. Quorum unum Grammaticè loquēte didicistis, cùm eius vobis insinuata est subtilitas. Fastigia verò sunt copiosè ornateque dicere, quòd non ingenij, sed laboris est maximi, exercitatione etiam diuturna, qua non

non solùm uberior, sed illustrior quoque facultas exquiritur.

Huius rei duplex ratio est. Vna, qua in singulis verbis lumen appareat. Altera, vt dignitas eloquendi copulationis ipsius decore seruetur. In singulis verò, aut proprium, aut translatum † mutatumque conquiritur. Propria sunt vetusta præcipuè: nam tum, cum proceres vel nescirent hæc dicendi ornamenta, vel appetere non auderent, proprijs vtebantur. Sed quia verborum veterum iam exoleuit vsus, non sunt audacius vsurpanda illa quæ cum ętate mutata sunt. Itaque *hallucinari*, & *cerritum*, & *caperatum*, similiaque prætereuntes vtemur his, quæ consuetudo recipiet. Nec tamen sordidis, nisi cum rei sententiæque vis exigit, vt Cicero volens crudelitatis inuidiam facere ait: *Gurgulionibus † eiectis reliquerunt, & virgis plebem Romanam concidere.* Nec indecore Virgilius vitandę humilitatis aucupio *lychnos pro lucernis* ait.

al. mutuatumque.

Exoletum voces.

al. exactis.

Noua vocabula.

Quod si sua res propria verba non habeat, nouanda sunt, aut alienis vtendum. Nouantur autem duobus modis verba, aut quadam fictione verborum, aut declinatione præsumpta, aut duorum quæ vsitata sunt coniunctione composita. Finguntur maximè, cum transferimus, vt qui ποιότητα *qualitatem* esse dixerunt. Quod nomē nunquam fuerat in Latinis, quo & auribus temperandum, & insolentia fugienda. Quam vitans Cicero *Soterem saluatorem* noluit nominare. Et ait, *Qui salutem dedit.* Illud enim nimis insolēs videbatur.

Deriuatione quoque fiunt verba, quæ Grammatici paragoga nominarunt, vt dicimus: *Florea rura*, & *campiq́ue virentes ossibus albent*, quod satis crispa inflexione Oratius *albicant* dixit. His plerunque Grammatice vtitur: licet Tullius *glandiferas possessiones* dicat, & *grandiloquos oratores*.

Huic diligentiæ subiungitur translatorum cura verborum, cum res aut sua non inuenit verba: aut cum volumus splendidius aliquid explicari. Ergo aut inopiæ, aut decoris causa transferuntur. Inopiæ, cùm dicimus *gemmare vitem*, & *luxuriare segetes lætasq́ue* perhibemus: desunt enim propria, & commodantur ascita. Decoris verò, vt *bellum subitò exarsit*, cum potuerit dici, *extitit*. Et item possumus ab omnibus sensibus mutuari, vt ab oculis *lux libertatis*, & *odor legum*. Et *Silent leges inter arma*. Et à gustu: *O nomen dulce libertatis.* Verùm non debet hæc translatorum, alienorumque verborum affectatio sine moderatione captari. Nec longè petita debent esse translata, vt si dicas, *Luxuriosam Charybdim*. Vitandum quoque ne turpis sit similitudinis vsurpatio, vt si dicas, *Castratam Africam, mortuam rempublicam.* aut *Clodium stercus Senatus*. In hoc genere transferendi etiam allegoriam poetæ præcipuè nexuerunt. Et Cicero, cum dicit, *Senatum à gubernaculis deiecisses: populum Romanum è naui exturbasses. Ipse archipirata grege prædonum impurissimorum plenissimis velis nauigares:* Et in Pisonem: *Vt qui in maximis tempestatibus, ac fluctibus Reipublicæ nauim gubernassem, saluamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, & collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem.* Vsurpatis ergo his similiter pluribus verbis elocutus est, quæ suis fortasse angustius aut humilius diceret. Item translata quodammodo sunt, quæ aut ex parte totum; aut ex toto partem, aut ex vno plures monstrant, aut ex pluribus singula. Ex parte totum, vt *in puppim ferit vnda*. Aut *me ijsdem parietibus tuto esse tecum*, pro *eadem domo*. Hunc Tropum Metonymiam Grammatici memorauerunt, Catachresin etiam Græci, quam nos abusionem dicimus, vt cum perhibemus *naturam deorū* pro *substantia*.

In coniunctis verò verbis orationisque contextu seruanda sunt hæc, vt constructio † coagmentata, & conclusio perfecta proueniat, & quodam schemate dictio venustetur.

al. coagmentata.

Iam compositionis præcepta percurram, cuius vitium maximum est, hiulcas & asperas voces, frenos etiam iotacismos, metacismos, labdacismos, homœoproferon, dysproferon & polygsigma non vitare, vel cuiuslibet literæ assiduitatem in odium, in peritiā, vt *Sale saxa sonabant*: Et *Casus Cassandra canebat*.

Metacismus est cum verborum coniunctio M literæ assiduitate colliditur, vt si dicas *Mammam ipsam amabam: quasi meam animam.*

Labdacismus est, vbi L plurimum dissonat, vt si dicas, *Sol & luna luce lucent alba leui lactea.* Iotacismus, vt si dicas, *Iunio Iuno Iouis iure irascitur.*

Polysigma, vbi S litera crebrius geminatur: *Sosia in solario soleas sarciebat suas.*

Homœoproferon est, cum dicitur: *O Tite tu te Tati tibi tanta tyranne tulisti.*

Dyspropheron, vt si quis dicat, *persuasi trices, præstrigiatrices atque inductrices tygres.*

Asperæ inter penultimam vltimamque verborum maximè vitandæ, cuius exemplum est, vt si dicas, *Phaleras ablatas gratis*; aut si *iuret auriga per lora, per flagella, per frena.*

Hiulcæ sunt, cum in ea parte quam diximus, similes vocales ac similiter longæ collisam hiantemque structuram faciant, vt si quis dicat, *Suscepisse se liberos secundo omine.* Et vt Tullius pro Milone ait, *Auctoritate publica armare.* Quod quidem artem dissimulans plerunque appetit voluntate.

Vitandum similiter ne in eodem loco tres aut quatuor longas breuesque continuè ponamus, neue in notissimos versus, & maximè heroicos structura fundatur, Iambicosque versus quamuis eos Cicero non euitet, cùm dicit: *Senatus hæc intelligit, consul videt.* Et heroici versus finem vel initium non declinet: cum dicit: *O miserum cui peccare licebat.* Et in Academicis: *Latent ista omnia Varro magis obscurata & circumfusa tenebris:* Et in Verrinis plenum versum vna quidem syllaba mutilū fudit, cùm dicit:

Cum loquerer tanti fletus, gemitusq́ fiebant. Nec finem vitauit elegiaci sicut ait: *Oderat ille bonos.* Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucij petulantiam dum dicit: *Successit tibi Lucius Metellus.* Hic tamen vir & longo opere & ipsa sui maiestate defenditur. Cæterùm in clausulis vitiosissimum reperitur. Animaduertendum autem ne cum similitudinem versus effugimus, bonā clausulam transeamus, vt si timeas dicere, *strepitumq́ plagarum*, cum *pla*, longa sit, & bonam clausulam fecerit.

Vitandum etiam in eodem loco cacophaton vel interpositione, vel commutatione verborū. Inhonesta enim exēpla sunt, vt *Arrige aures Pamphile.* Atque, *erepta virginis ira.* In his enim sordescit oratio. Vitandi etiam freni, qui fiūt ex asperrimis literis in vnum concurrētibus, vt est illud Terentij in Hecyra. *Perpol quàm raucos reperies meretricib. fideles euenire amatores Syra?* Et ab ijsdem literis incipientia, vt est: *Non fuit istud iudicium iudicij simile iudices.* Et in eadem desinentia, vt *fortissimorum, proximorum, fidelissimorumq́ sociorum*, in eodem vitio habentur. Item penitus fugiendū breues syllabas continuare quamplures, vt est illud Sereni: *Perit auipedis animula leporis.*

De Pedibus.

HIs breuiter intimatis pedes sunt afferēdi, quibus clausulæ decenter aptentur: quos quidem Cicero quadam permixta confusione perturbat, dum dicit, Modo ditrochęo ionicum concludēdum, modo peonem primum probat incipientibus: modo finientibus, modo dochimum, qui constat ex breui, duabus longis, breui & longa: cuius exemplum posuit: *Amicos tenes.* Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat: modo anapæsticum: modo † deuteriambum laudat, nec tamen certa † scientia est. Ego tamen compendiosiora percurrā, vt in hac sylua quibusdam videar pręire tramitibus.

al. dytirambum. al. sententia.

De Monosyllabis.

IN monosyllabis inspiciendum est, vtrum finalis longa breuisne sit. Si enim longa est, præire debet trochæus, vt est illud Ciceronis: *Non scripta, sed nata lex.* Aut debet esse legum in republica prima vox, quæ tamen pendente sensui apta cōclusio. At verò si breuis fuerit monosyllaba, iambus aut anapestus antecedat, vt ait Sallustius: *Tota autem insula modica & cultibus inanis est.* Breuem verò breuis, aut longam longa, non sine vituperatione sectatur, vt si dicas, *Ista res mea est*: aut contrà: Quod Cicero pro Ligario: *Non tu eum patria priuare qua caret: sed vita vis.* Quod voluntate orator non errore composuit. Verùm hoc de monosyllabo superius præceptum in Colo melius collocamus aut commate, non in fine sententiæ.

De Dissyllabis.

DIssyllaba verò iambico numero non iure clauduntur, sed si penultimus spondæus, mox iambus aptetur, vt si dicas, *Tenui seruos meos.* Aut pyrrhichius pro iambo, vt *Consul videt.* At bona clausula est ex Iambo & spondæo, vel vltimo trochæo, vt si quis dicat: *Patria continet bonos ciues*, vel *asserit caput legis.* Cauendum est autem, ne aut duo iambi, aut iambus & pyrrichius in fine ponantur, vt si quis dicat, *pugnare iuuenes † pro parentibus suis.* Cauendum etiam, ne pyrrichius post pyrrichium veniat, & quatuor breues faciat, vt si quis dicat, *perdidi bona mea.* Aut post pyrrichium trochæus, spondæusúe, vt si dicas: *Conqueritur sua fata*: aut *imputat sibi demens.* Sed & trochæus & iambus, vel pro iambo post trochęum pyrrichius, malam clausulam faciūt. Hunc enim finem elegiaci pentametri turpiter reddit. Quid enim interest, vtrum dicas, *omnia nempe vides*, an verò dicas, *Aspice facta mea?* Bene autē ponuntur, vel trochæi vel trochæus & spondæus in fine clausulæ, vt si quis dicat: *Hæc est bonorum ciuium magna cura.* aut *hæc sunt, quæ maximi principes sola curant.*

al. properantibus suis parentibus.

De Trisyllabis.

TRisyllabis clausulam terminātibus lex est. Si modo eā velis leniter fluere, vt trochæo præcedente penultimam Molossus subsequatur, siue longam habeat nouissimam syllabam, siue breuem iure metrico, vt illud est Tullij: *Mare fluctuantibus littus eiectus.* Fit autem pessima clausula, si pro trochæo penultimo spondæum prælocaueris, vt si dicas, *Mare fluctuantibus rupes eiectus.* Item pessima, si pro trochæo pyrrichium præmiseris, vt si dicas, *Mare fluctuantibus, † apis eiectis.* Item vitiosa est conclusio, si nouissimi molossi prima syllaba breuis fiat, quamuis trochæo ritē præmisso. Tunc enim heroicū comma nascitur, vt si quis dicat *littus amicis.* Item bona clausula fit, si pro nouissimo molosso ionicus minor ponatur post trochæum, vt si dicas, *Mare fluctuantibus littus agitanti.* Sed in hac clausula cauendū, ne pro trochæo penultimo spondæus ponatur: nam tunc si solueris tertiam molossi, in vitium cadis, in quale incidit Cicero, cū dicit, *Si te semel ad meas capsas admisero.* Si autem penultimo trochæo mediam molossi solueris, pulchram clausulam feceris, vt si dicas: *Littus Emiliæ.* Item trochæo penultimo pulchrè etiam tertia molossi resoluitur, vt si dicas, *Littus æquabile.* Item si trochæi penultimi longam solueris, & primam molossi vltimi, fit elegans clausula, vt est, *curas regere animorum.*

al. apex.

Sententiarum autem figuræ hæ sunt.

IRonia est simulatio, in qua aliud verbis significamus, aliud re ipsa sentimus, vt est principium pro Ligario. *Nouum crimen C. Cæsar.*

Paralepsis est præteritio, cum prætermittentes quædam, nihilominus dicimus.

Apostrophe est in aliquem districta conuersio, frequens apud Ciceronem ac nobilis figura. Hæc est, cum in aliquem sic conuertimus actionem, vt ex ea iudices doceamus.

Diapo-

Diaporesis est addubitatio: qua figura vtimur, cum veluti dubitantes ab ipsis iudicib. inchoamenti consilium postulamus, vt pro Cluentio. *Equidem quo me vertam iudices nescio.* Et pro Cornelio: *Pugnem contra nobilissimorum hominum studia, consilia, rationesque eorum aperiam*, &c.

Erotema est interrogatio, qua figura vtimur cum interrogando aliquid coaceruamus, & exaggeramus eius inuidiam.

Pysma est quæsitum, quæ figura à superiore eò differt, quòd interroganti vna voce tantum responderi potest: quæstio autem nisi pluribus responderi non potest, vt cum dicimus: *qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? Quis erit, qui subuenire velit, cùm tam acerbè socios tractauerimus?*

Diatyposis est descriptio vel deformatio, cum rebus personisque subiectis, & formas ipsas & habitus exprimimus, vt Tullius pro Milone. *Si hæc tunc gesta audistis, facta videretis, & Milonem in rheda sedentem penulatum cum vxore: item Clodium cum equo & delectis villa egredientem*, &c.

Antisagoge contraria inductio. Hæc figura est, cum aliquid difficile est, & contrarium conferimus, vt Cicero de rege Ptolemæo. *Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

Diasyrmos est eleuatio vel impressio. In hac laudantes, quæ dicuntur ab aduersarijs dissolui mus: qualis est in Mureniana totus ille in Sulpicium locus de iure ciuili.

Methathesis est transmotio quędam, hoc est, cum rem à nobis aliò transmouemus, sed non ita ibi totam causam constituamus, alioquin status incipit esse, non figura.

Quot modis fiat elocutio.

HActenus de sententiarum figuris, nunc ad elocutionum figuras transeamus. Sed volo breuiter memorare, quot genera sint elocutionis: quotque modis ea vtendum sit. Est igitur familiaris omnis narrationis generi, quã Græci εἰρόμενον λέξιν appellant: quæ ita connectitur, vt superiorem elocutionem semper ꝓxima † sequatur: & historiæ conuenit & narrationi, & non conuersum neque circumscriptum eloquendi genus desiderat, sed diffusum atque continuum, vt illa sunt in Miloniana: *Occidi occidi non spurium Melium, quòd annonæ leuandæ iacturis*, & cætera.

[Margin: al. cõsequantur.]

Est alia quam Græci περίοδον appellant, quæ sententiam quadam circumscriptione definit atque determinat. Quale est in Cecinniana: *Si quãtum in agris, locisque desertis audacia potest: tantum in foro iudicijsque impudentia valeret, non minus nunc Aulus Cecinna cederet Sexti † Ebuci impudentiæ, quantum in vi faciunda cessit audaciæ.* Quæ multis constat ex membris, quæ κῶλα Gręci dicunt: & ex cęsis quæ κόμματα appellant.

[Margin: al. Ibutii.]

Membrum est pars orationis ex pluribus verbis absolutè aliquid significans hoc modo: *Et si vereor iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.*

Cæsum autem est pars orationis ex duobus aut pluribus verbis, dum quicquam absolutè significamus: quanquam cæsam orationem dicamus, cum singula verba quoduis significantia proferuntur, vt est, *Quis est Lolli qui sine ferro ne nunc quidem tecum est? Quis est iste Lollius, armiger Catilinæ, stipator tui corporis, concitator tabernariorũ, percussor, lapidator curiæ?* Et in Verrinis: *Comites illi delecti manus erant tuæ: Accensi, medici, aruspices, scribæ, tuæ erant manus.* Verùm superior Periodus cõstat ex duobus mẽbris, & ex tribus & ex quatuor, interdum & sex. Quamuis ex vno mẽbro putent nonnulli posse compleri, quem μονόκωλον περίοδον appellant, cum sit colon potius. Optima igitur oratio fiet: si nunc ex ambitu periodico, nunc ex illa cõtinuatione perpetuę elocutionis aptetur. Nonnullisque cæsis interrupta cum fuerit, aliquando colo † consociet.

[Margin: al. consentiet]

Differt autem figura locutionis à figura sententiæ, hoc, quòd sententiæ figura immutato verborum ordine manere potest: at verò figura elocutionis ipso verborum mutato ordine manere non poterit, quamuis plerunque fieri potest, vt sententiæ figuræ coniungantur cum elocutionis figura, vt in Ironia, quæ figura est sententiæ, Epanaphora permiscetur, quæ est elocutionis.

De figuris Elocutionis.

SVnt igitur figuræ elocutionis, alię ad ornandum tantũ, & quasi ad pingendam orationẽ commodatæ: aliæ verò ad significationis vim intimandam, quibus nunc vtimur.

Anthiteton, id est, compositũ ex contrarijs, cum verba repugnantia inter se paribus vocibus colliduntur, vel paria paribus opponuntur, vt est, *Ciceronis domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas.* Aut si dicas, *In pace ad vexandos ciues acerrimus: in bello ad expugnandum hostes inertissimus.*

ἰσόκωλον est æquatũ membris: quod fit non in pugnantibus inter se verbis, sed paribus exęquatis, vt si dicas: *Classem speciosissimam & robustissimã extruxit. Exercitũ pulcherrimũ & fortissimũ legit. Sociorum maximam & fidelissimã manum comparauit.*

Parison propriè æquatũ. Hæc figura differt à superiore, quòd ibi omnia membrorum genera paria sunt numero, hic vno vel altero addito in quouis loco cætera excurrunt.

Homœopteleuton simile casibus. Nam ex eo nomen accepit, quòd cola omnia in eosdẽ casus cadũt, vt est: *Huic socios vestros criminanti, et ad bellũ vos cohortantur, et omnib. modis*, vt in tumultu essetis volenti.

Homœoteleuton, simili modo determinatũ: differt à superiore, quod illud & casu & sono simili postrema verba determinat, hoc verò soni tantum similitudine, sub quacunque verbi enũciatione componitur.

Paronomasia, leuis immutatio verbi ac nominis, id est, cum syllaba aut litera mutata, diuersa significat, vt si dicas, *prætor est vel potius prædo.*

Ploce, id est, copulatio, in qua idem verbum aut nomẽ continuò positum, diuersa significat,

vt eſt: *Sed tamen ad illam diem Memmius, Memmius ad illud tempus, Memmius in alio.*

Palillogiam iteratio. Hæc figura repetito verbo aut nomine, non diuerſa vult intelligi, ſed vehementius repetita ſignificat, vt eſt: *Nos nos, dico apertè, nos conſules deſumus.*

Epanalepſis eſt repetitio, hęc figura à ſuperiore diſtat, quòd illa eadem parte orationis repetita coniungitur, aut vno alteróue verbo interpoſito: at hæc non vna parte interpoſita orationis, 10 ſed prout libuerit ſociatis verbis, vt eſt: *Non poteſt, iam non poteſt hæc libera ciuitas eſſe.*

Anadiploſis eſt replicatio optima, cum ea quæ in priore membro poſtrema ponuntur: in poſteriore prima repetuntur, vt eſt illud Teren. *Negat hanc ſibi cognatam Demipho. Hanc Demipho negat eſſe cognatam.*

Proapodoſis redditio orationis, id eſt, cum nomen in poſtrema parte membri, aut eadem, quæcunque pars orationis redditur, ex quo idẽ 20 membrum cœpit, vt ſi dicas, *publicas tibi calamitates imputare debet reſpublica.*

Epanaphora relatio, quotiens per ſingula membra eadem pars orationis repetitur, hoc modo: *Verres calumniatores opponebat, Verres de cauſa cognoſcebat: Verres pronunciabat.*

Antiſtrophe conuerſio, hęc figura hoc differt à ſuperiore, quòd illa ab eadem parte orationis ſæpius incipit: hæc in eadem terminatur, vt eſt pro Fonteio: *Maximus numerus è Gallia peditatus,* 30 *ampliſſimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.*

Symploce connexio: nam̃ & incipit ſæpius ab vna parte orationis, & totiens in vnam atq; eãdem definit, vt eſt: *Quis legem tulit? Rullus. Quis decemuiros quos voluit creauit? Idem Rullus.*

Polyptoton ex pluribus caſibus, cum ſæpius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipſa pars declinationibus aut numeris immutatur per caſus, vt eſt, *ſenatus iuſſit, ſenatui placuit, ſenatũ* 40 *certum eſt præcepiſſe, à ſenatu delectus eſt.*

Synonymia eſt communio nominis, quotiens vno verbo non ſatis dignitatem rei aut magnitudinem demonſtramus, ideoq; ad eandem ſignificationem plura conferimus.

Tautalogia eſt eadem pluribus verbis ſignificatio. Hoc differt à ſuperiore, quòd ibi ſingulis verbis eadem res, in hac plurimis ſignificatur.

Climax eſt aſcenſus, vt eſt Ciceronis pro Milone, *Neq; verò ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui com-* 50 *miſit. Neq; ſenatui modo, ſed etiam publicis ſocijs & armis. Neq; his tantum, verum etiam eius poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam commiſerat.*

Aſynthethon eſt ſolutum, vt ademptis coniunctionibus quibus verba aut nomina connectuntur, ſingulatim vnumquodq; nunciamus, vt eſt: *Expecto vim edicti, ſeueritatem prætoris, faueo oratori, cupio ſupplicio octuplo damnari Aphronium.*

Diezeugmenon diſiunctum appellamus, cũ diuerſis redditionibus verborum cola diſiungimus, 60 ſiue duo, ſiue plura, hoc modo: *Capuam colonis deductis occupabunt, Attellam præſidio communiẽt, Nuceriam cum hac multitudine ſuorum obtinebunt, cætera opida præſidijs deuincient.*

Antizeugmenon iniunctum. Hæc figura à ſuperiore hoc differt, quòd ibi ſingulis membris ſingula diuerſa redduntur: hic plura in vno coniungimus, vt eſt: *quorum ordo ab humili fortuna, ſordida, turpi ratione abhorret.* Hoc enim poſtremum, *abhorret* prædicta coniunxit.

Pleonaſmos eſt plus neceſſarium, cum verba quædam dicimus, non enunciandæ rei neceſſaria, ſed magnitudinis cumulãdę, vt ſi dicas: † *Antonius ille*, cum ſuffecerit nomen dixiſſe, ad amplitudinem adijcimus, *ille.* al. Cato.

Eclipſis eſt detrectatio, contraria ſuperiori figuræ, cum verbo aliquo minus dicto, rem ſentiendam potius prætcrimus, ipſa celeritate gratiſſimi. Hæ ſunt elocutionis figuræ, quas quidem non oportet velut ſtudioſè copulatas in vnius conceptionis ſententiam conglobari.

De Memoria.

NVnc ordo præcepta memoriæ ſubminiſtrat: quam quidem conſtat eſſe naturalem, ſed & arte adiuuari poſſe non dubiũ eſt. Hæc autem ars breuibus præceptis, ſed magna exercitatiõe formatur. Cuius artis hoc munus eſt, vt non tantum firma, verum etiam celeri comprehenſione res verbaq; percipiatur. Tenenda verò ſunt non ea tantum quæ à nobis inuenta ſunt, ſed etiam quæ ab aduerſario in agendo tractata ſunt. Simonides huius rei præcepta inueniſſe perhibetur, poeta idemq; philoſophus. Cũ enim conuiuij locus ſubitò corruiſſet, nec poſſent propinqui obtritos internoſcere, diſcũbentiũ ordinem nominaq; memoria recordante ſuggeſsit. Quo admonitus intellexit ordinem eſſe, qui memoriæ præcepta conferret. Is verò in locis illuſtribus meditandus eſt: in quibus ſpecies rerum, ſententiarumq; imagines collocandæ ſunt, veluti, *nuptiarum, velatam flammeo nubentem*, aut *homicidæ, gladium, vel arma detineas.* Quas ſpecies locis tãquam depoſitas memoria reddat. Nam ſicut id quod conſcribitur cæra cõtinetur & literis: ſic quod memoriæ commendatur in locis tanquam in cæra paginaq; ſignatur. Imaginibus verò quaſi literis rerum recordatio continetur, ſed vt diximus, magnam exercitationẽ res laboreq; cõquirit. In qua illud obſeruari cõpertum eſt ſolere, vt ſcribamus ipſi, quæ facile volumus retinere: deinde vt ſi lõgiora fuerint ſunt ediſcenda, diuiſa per partes facilius inhæreſcũt. Tum apponere notas rebus ſingulis oportebit, his, quas volumus maximè retinere. Nec voce magna legenda ſunt: ſed murmure potius meditanda, & nocte magis quàm interdiu maturius excitari memoriam manifeſtum eſt: cum & latè ſilẽtium iuuat, nec foras à ſenſibus vocatur intentio. Eſt quidẽ memoria rerũ atq; verborũ: ſed non ſemper ediſcenda ſunt verba, niſi ſpacium meditandi tempus indulſerit. Sat erit cui res ipſa animo tenuiſſe, præſertim, ſi nihil eius munere naturali prouenerit.

De Pro-

De Pronunciatione.

ACtionem apud veteres appellabam, quam nunc pronunciationem vulgo dici non nescio. Ea præstat oratio, vt concilietur auditor, vt ad fidem persuasione ducatur, vt animorum motibus incalescat. Eius partes sunt tres, vox, vultus, gestus. His, vt plerique putant, cultus vel habitus oris accedit. Vox & natura constat, & quadam scientia modificata seruatur. In natura qualitas vocis & quantitas dispensatur. Scientia verò quomodo ea vtaris assequitur, & quid oporteat obseruare. Bonitas vocis constat claritate, firmitate, suauitate: quæ omnia nutriuntur, cibi, potus, coitus obseruantia, præcipueque, vt corpus deambulando moueatur, intra breue spacium reditu maturato: qui motus cũ digestionem facilem pręstat, sine dubio purgat. Et vocem nimia excursio vel longa deambulatio extenuat ac fatigat. Post hanc deambulationem statim nos ad studia conferamus, priusque quàm sit dicendum, vocem lectione coloremus. Nec ab initio clamandum, sed tenui murmure inchoãdum: quo in similem vocem possis efferre. Ad curandam autem vocem plerique pertinere dixerunt, vt sedentes paucissimos versus lenta & graui proferant voce. Deinde per gradus paulatim erigant sonum; per eosdemque gradus recolligatur oratio, quæ sine damno ad murmur vsque perueniat. Vultus verò pro sententiæ dignitate mutandi sunt, sed non ita, vt histrionibus mos est: qui ora torquendo ridiculos motus spectantibus præstant. Significãda enim non spectanda sunt ista, quæ actio vultusque commendat: sed oculorum in hac parte magna moderatio est, qui tum hilaritate, tum intentione, tum minaci mouentur aspectu. Nec nimium grauioribus supercilijs premendi, aut petentibus frontem nudandi sunt oculi: quod in Pisone Tullius amare vituperat. Nec mollius agitandi sunt gestus, aut muliebriter latera deducẽda sunt: nec iactanda deformiter ceruix, ne in illas Hortensij deducatur illecebras: quibus & si venustè, tamen nõ videbatur vti viriliter. Ad summam non is gestus oratori tenendus est, quo scœnæ placere videntur actores. Manus in contentionibus fusa porrectius: in sermocinatione vel narratione contracta, præcipueque in hac parte præstandum est, vt deceant cuncta, quòd prudentia magis quàm vlla pręceptionis huius arte seruattur.

De partibus Orationis.

IAm nũc ordo admonet promissorum, vt partes orationis excurram: quas quidam subtilius duas, alij quinque, nonnulli plures esse dixerunt. Qui autem duas asserunt: vnam, qua docemus iudices: aliam, qua mouemus, aduertunt & in docendo, tam narrationem, quàm cõfirmationem partes ascribunt. In mouendo autem procemium & epilogum nexuerunt: quia & initio præparandus est & commouendus sententiam prolaturus auditor. Qui verò quinque dixere partes, rationalem ordinem persequuntur. Nam est, exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio.

De Exordio.

EXordium est oratio noscendæ causæ præparans auditorem: eius virtutes sunt tres, vt attentum, vt docilem, vt beniuolum faciat auditorem. Attentum facimus, si magnam rem geri, si nouam, si publicam aut plurimam dicimus. Docilem, si de causa aliquid strictim quò instruamus iudicem proferatur. Beniuolũ, aut à re, aut à persona facimus. A persona autem, aut à nostra, aut iudicum, aut aduersariorum. A nostra, si quod fauorabile gessimus, † commemoramus. Aut si quid obest causæ diluimus, vel extenuamus. A iudicum, si eos nobis vel ex causæ ipsius blandimẽtis, vel extrinsecùs cõciliamus. Ab aduersariorum autem persona trib. modis; si eos in odium, in inuidiam, in contemptum adducimus. In odiũ, si sceleftos crudelesue doceamus. In inuidiã, si eos impotentes esse monstremus. In contemptum verò, si humiles.

† al. commendamus.

Cæterum exordiorum genera sunt duo, principium & insinuatio. Principium est, quo statim simpliciter, palamque conciliamus nobis auditores. Insinuatio, cum insidioso exordio iudicem circũscribimus, in quo modi sunt quatuor. Primus, cum res ipsa mala est. Alter, cum aduersum nos iudex aliquid cõtraria opinatione præsumpsit, aut fatigatus est, aut acclamatio vel irrisio vlla interuenit.

Ante cuncta discutiendũ, quæ sit forma materiæ. Nam sunt quinq;, honesta, turpis, dubia, humilis, obscura. Si honesta est, aut principio non vtendum, aut amplificatione exordium cõcludendum. Si turpis, insinuatione vtendum. Si dubia, beneuolus faciendus auditor. Si humilis, attentus. Si obscura, docilis.

Insinuatio verò quatuor modis explicatur. Cum aut personam rei subiectione mutamus, aut rem persona, aut rem re, aut personam persona. Nam si in causa meretricis agendum est: rem potius iudicibus spectandam esse dicimus. Aut si libertus alicuius, aut cliens agat personã patroni: non huius considerandam personam esse admoneamus, atque ita cætera.

Vitia verò exordiorum ista sunt: Vulgare, quod in omnes causas cadere potest. Commune, quo etiam aduersarius vti potest. Contrarium, quo melius aduersarius vteretur. Affectatum, quod aut verbis inusitatis, aut rebus externis profertur. Superuacuum quod neque attentum, neque docilem, neque beniuolum facit auditorem. Fugiendum præterea ne satis longum & obscurum sit.

De Narratione.

NArrationum genera sunt quatuor, historia, fabula, argumētum, negocialis vel iudicialis assertio. Historia est, vt Liuij. Fabula neque vera est, neque verisimilis, vt *Daphnim in arborem versam.* Argumētum est, quod nō facta, sed quæ fieri potuerunt, continet, vt *in comedijs patrem timeri, & amari meretricem.* Iudicialis autem narratio est rerum gestarum, aut verisimilium expositio.

Narrationis autem laudes tres sunt, vt lucida sit, vt verisimilis, vt breuis. Et his contraria vitia vocantur. Lucida est narratio, si non confusa, si vsitatis significationibus, si non longo circuitu rem monstremus. Verisimilis, si nihil affectatè, & quasi ex natura exponere videantur. Breuis, si non vltra quàm res exigit, & prolixè fundatur assertio.

Narrationum, aliæ sunt ipsius causæ & negocij, aliæ incidentes. Ipsius causæ sunt, sine quibus res, quę agitur, intelligi non potest. Incidentes, quæ aut probationis gratia, aut exempli agē di, aut inuidiæ, aut voluptatis extrinsecùs afferuntur.

Nonnulli quinque species narrationis esse dixerūt, vt Theodorus Byzātius Græcè discernit, προδιήγησιν, ὑποδιήγησιν, παραδιήγησιν, καταδιήγησιν.

Narratationis etiam elementa sunt sex, persona, causa, locus, tempus, materia, res.

Item narrationum, aliæ continuæ, aliæ partiles vocantur. Continuæ, quæ perpetuò contextu sine vlla interruptione dicuntur. Partiles, quibus, vel argumentum, vel digresſio aliqua interponitur. Narramus autem modis sex: aut augentes aliquid, aut tenuantes, prætereuntes, aut † mouentes, docentes, gratiam vel inuidiam comparantes. [*al. monentes*]

Post narrationem quidem digresſionem, quā Græci παρένθεσιν vocant, oportet adiungere: quo vel incitamus iudices, vel delinimus. Sed quoniam pars orationis non est, & non semper arripienda est, eam placuit præterire.

De Propositione.

PRopositio aut nostra est, aut aduersariorū, aut communis. Nostra, vt *Cædem obijcio.* Aduersariorum, *cædem me fecisse dicit.* Communis, *vter nostrum cædem admiserit quæritur.*

Propositiones autem principalium quæstionum sunt, aut incidentium, aut simplices, aut coniunctæ. Simplex, vt *Luxurialis es, meretricem amas.* Coniunctæ autem per partitionem maximè proponuntur, quæ dupliciter fiunt. Aut enim simpliciter quid dicturi sumus ostēdimus, aut antè, quid nobis cum aduersario conueniat quid in dubium vocetur, edicimus.

Propositiones, aut nudæ sunt, aut rationi subiectæ. Nudæ, vt *affectasti tyrannidem.* Rationi subiectæ, *Affectasti tyrannidem: arma enim domi habes.* Omnes autem sumūtur, aut simpliciter, aut per inductionem. Simpliciter, vt si dicam, *docebo proditorem.* Per inductionem, vt si superioris meminimus, & sequentem introducimus, vt si dicas: *quoniam docui iniustam legem, docebo inutilem.* Proponimus autem, per concesſionem, aut per prę teritionem. Per concesſionem, cum gratiam facientes eius quod diximus prius, aliquid introducimus, vt si dicas. *Concedo interim occisum: sed ab hoc interemptum nego.* Per præteritionem, cum ita transimus ad alteram propositionem, ne superiorem interim concedamus, vt si dicas. *Nunc quoniam docui ignominioso actionem de priuatis rebus tantum negari: docebo de proditionis crimine non negari.*

De Partitione.

PArtitio est, quæ ordinem totius diuisionis breuiter comprehendit, vt est pro Quintio: *Negamus te bona Publij Quintij possedisse ex edicto prætoris.* Et primo sic incipit: *Nullam causam fuisse postulandæ proscriptionis.* Huic subijcit: *nec ex edicto posſideri potuisse, ad extremum, nec possessa esse. Hæc* inquit *tria cum docuero, perorabo.* Animaduertis corpus totius orationis per hęc tria liniamēta digestum esse. Talis autem debet esse partitio, vt singulæ partes eius plurimas quæstiones in se contineant. Nam si fuerit per incidentes quæstiunculas deriuata, onerabitur ipsa partitio: & ex hoc rebuntur iudices rerum copiam fugiendam. Ideo & Tullius in eadem Quintiana sic partitus est, vt singula capita plures quæstionum articulos continerent. Etenim primū illud *non fuisse causam postulandæ proscriptionis.* Vide quanta contineat, *quòd pecunia debita Sexto Naeuio non fuerit, & aliter agi oportuerit, quòd Quintius vadimonium non deseruerit.* secundum, *quòd ex edicto posſidere non potuerit, quòd & procuratorem habuerit: & absens defensus sit, & non latitauerit, & cæteri creditores Quintij sint. Et quòd ante missum sit, vt fundo communi expelleretur, quàm proscriptio eius imperaretur. Et quia vi † deiectus sit contra quàm prætor iussérit.* [*al. vi de vi ia sit eiectus.*] His igitur manifestum est, intra partitionem quæstiones esse ponendas, quæ in executione sint deuulgandę, vt iudex & nobis attentus fiat, & promissorum copia non grauetur. Illud etiā inspiciendum, quæ nobis cum diuersa parte cōueniant: quæ in controuersiam deuocentur: & ea quæ conueniunt, tunc numeranda si nobis prosunt, vt Cicero pro M. Rullo ait: *Damnum passum esse M. Rullum, conuenit mihi cum aduersario, vt hominibus armatis rem gestam esse non inficiantur. A familia Publij Fabij commissam negare non audent. an dolo malo factum sit, ambigitur.* Vides ergo hoc in partitione à concesſis duxisse, quod sibi proderat.

De Argumentatione.

ARgumentatio est elocutio, qua argumenta ipsa verbis exequimur: Argumenta verò, quibus causa probatur. Argumentatio diuiditur in duas partes: in confirmationem & reprehensionem.

Argumentorum genera duo sunt: artificiale & inartificiale. Sed artificiale locos habet quatuor:

tuor: ante rem, in re, circa rem, post rem. Ante rē verò diuiditur in locos septem. A persona, à re, à causa, à tempore, à loco, à modo, à materia. In re autē loci sunt duodecim, à toto, à parte, à genere, à specie, à differentia, per septē circūstantias. Qui locus recipit in se etiā à maiore ad minus, & à minore ad maius, à proprio, à diffinitione, à nomine, à multiplici appellatiōe, ab initio ad ꝑgressionem vel profectum, à profectione, ab initio vel consummatione.

Circa rem loci sunt decē: A simili, cuius species sunt quatuor: exemplū, similitudo, fabula, imago, id est, verisimile, quod de comœdia sumitur. Addunt quidam & apologos, vt sunt Æsopi. Ergo circa rem locos exequar: qui sunt à simili, à pari, à contrario, per propositionem & negationem, ad aliquid, quod figuratur casibus quatuor: genitiuo, datiuo, accusatiuo, ablatiuo. Ab inter se collidentibus per † habitationē & amissionem, à maiore ad minus, à minore ad maius, à præcedenti, ab eo quod simile est, vel à coniunctis, à consequentibus.

al. habitum.

Post rem loci sunt duo: ab euentu, & à iudicato. Sunt alij loci ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est, à coniugatione, siue à coniugatis, quod quasi iunctum est personæ qualitati, vt *eum qui hostilia sentiat hostem esse dicamus.* Item à qualitate, vt *si iracundè fecit, sine ratione fecerit.* A quantitate, vt *si seruus est: eodem modo factum sit.* A coniunctis, id est, ἀπὸ τῶν πλάσεων ἐ συνθέτων, vt *fasces & toga, Sella curulis, magistratuū ornamenta sunt.* Item à partitiōe, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes circunstantias, id est, cum partimur personas, tempora, &c. quæ varietas grata discriminat.

Inartificialia diuiduntur in præiudicia, in rumores, in tormēta, in tabulas, in iusiurādū, in testes: quę similiter quemadmodū & artificilia tractat orator. In argumentis autē cauendū est, ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum aduersario cōmunia, ne altè repetita, aut supra dignitatem causę, aut infra dignitatē. De confirmatione breuiter memoraui, nunc reprehensionis pręcepta videamus. Reprehenditur enim actio aduersarij, aut † redarguendo, cum aut totum argumentū, aut partes eius contrafacere monstrabimus. Aut repugnando, cum docemus falsa esse pro veris assumpta, vel ex his non effici. Aut cōpensando, si contra argumentum, quod aduersum nos est, aliud opponamus.

al. rem arguendo.

De Quæstionibus.

QVæstionum duo sunt genera. Dicitur enim προηγούμενος, quę à nobis inducitur vt confirmet. Ab aduersarijs autem, quę infertur & repellenda est, igitur dicitur ἐναντία. Verùm superior, quæ à nobis quæstio infertur, modis fit duobus, vt aut singulatim separatæ inducantur, aut plures coniunctim. Ducimus autē eas variè, aut per simplicem propositionem, aut ꝑ partitionē, aut per figuras quas διανοίας dicūt: qui locus multiformis est. Nā penè tot sunt occasiones inducendæ quæstionis in hoc genere quot sunt figuræ sententiarum. Fit enim & per resolutionem, id est, κατὰ ἀνάλυσιν, aut per præteritionem, aut per concessionē, aut per reprehensionem, aut per seiunctionem, aut per adiectionem, id est ἀφορισμόν, aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per repetitam, aut per instructam, aut per partitā, aut per similitudinem superioris quæstionis aut respōsionis, aut per inuersionem, id est, cum primam illam quæstionem tractamus, quæ secunda est, † dehinc primam. Et eam quęstionem, quam aduersarij intulerunt: ijsdem modis refutare possumus, & adijcere solemus, cum aliquid aut obscurè aduersarius posuerat: aut agendi potius causa dixerit quàm probādi, aut cum per hypophoram gradum facimus nostræ propositionis, aut cum aduersarij propositionem in nostram partem conuertimus, quam peristrophē vocamus. Aut cum secunda proposita quęstione, primam tractamus. Et hoc faciēdum, vel cum elegantiā varietatis affectamus, vel cum prima quęstio aduersus nos valde facit, & non est in primo loco ponenda. In hypophora cauendum est, ne plenè & copiosè ponatur, quanquam aliquando irridendi aduersarij causa, de quo nulla quęstio est, exaggeranda à nobis est, vt quid discrepet, ostēdamus.

al. denique prima.

Hypophoræ tribus modis imminuūtur, adiectione verborū, immutatione, detractatione.

Hypophora autem est intentio aduersæ partis: antipophora est responsio eius.

Anacephalęosis est veluti à capite causæ breuis repetitio quæstionum. Anacephalęosi non semper vtendum est, sed quando aut partitionē fecimus, aut quando in multas quæstiones causa processerit: ita tamē, vt summā cuiusq; rei nō partes partiū retexamus, qua quidē vtemur etiā in alia parte oratiōis, cū iudicis memoria fortasse succūberet: q̄ res tūc Epimerismos vocatur. Anacephalęosis tamen nulla pars orationis est, sed epilogi quædam portio.

Epilogus. n. tres habet partes, enumerationē prędictā, indignationē, qui δείνωσιν dicimus, miserationē, quā οἴκτεισμα vel ἔλεον memoramus, sed dinosis ex locis argumentorū. Nā his nō tātum res ꝓbamus: verū etiā augemus. Sed cōquestio, id est, miseratio his locis argumentorū sumitur, quib. & indignatio. Peroratione tamē nō in fine tantū orationis vtendū, sed vbi materia permiserit, id est, in digressione principiorū, aut narrationis assiduę, sed & quæstionū nonnunq̄. In Epilogo generaliter obseruandū, vt breuis sit. Siquidē cōmmotus iudex statim admittendus est ad sententiam proferendā, dum aut aduersarijs irascitur, aut tuis miseretur lachrymis, aut rerū afflictione commotus est.

Sic adhuc asserenti, innuit ipse Cyllenius, vt ad Germanarū cœtum nubentisq; transiret obsequiū. Quo conspecto, asserta determinans, ad Philologiæ consessum fiducia promptiore perrexit: eiusque verticem deosculata cum sonitu: nihil enim silens, ac si cuperet, faciebat, soro-

rum se consortio, societatique permiscuerit.
Tandem loquacis terminata paginæ.
Asserta cursim, quæ tamen voluminis
Vix vmbilicum multa opertum fascia
Turgore pinguis insuit rubellulum
Qui si probatur & caret fastidio
Nonnulla promet quæ nouella texuit,
Deditaq; fient quæ vetustas præterit.
Sin sanna typhæ naris imum torseris:
Pigebit arma horruisse Cælites:
Formidinisq; tunc locus mouebitur
Syluane falcem cum petis Saturniam.
At tu reclamans Rhetorum sacrum tuba
Clangore verso Tulliana percrepant
In castra abibis, quo nec osor inuidens
Nec liuor ater te sequatur præcluem.

MARTIANI CAPELLAE DE GEOMETRIA, LIBER VI.

VIRGO *armata decens rerum sapientia Pallas*
Aetherius fomes mens & sollertia Fati
Ingenium mundi prudentia sacra tonantis:
Ardor doctificus, nostræq; industria sortis:
Quæ facis arbitrium sapientis præuia curæ:
Ac rationis apex, diuûmq; hominumq; sacer νοῦς
Vltra terga means rapidi ac splendentis Olympi
Celsior vna Ioue, flammantis circulus æthræ
Ἑπτὰς in numeris, prior igni tertia luna
Quam docto assimilãt habitu, qui agalmata firmãt.
Hinc nam ter geminæ rutilant de vertice cristæ:
Quod dux sanguineo præsulq; corusca duello:
Vel tibi quod fulget rapiturq; triangulus ignis
Hinc tibi dant clypeum, sapientia quòd regat orbem:
Vel rationis opem quod spumea prælia poscant.
Hasta etiam vibrans penetrabile monstrat acumen:
Lymphaseum magis est, & scutum circulus ambit.
*Hinc * iam vernicomæ frondent tibi munera oliuæ:* (al. nam.)
Artes cura vigil per te quod discat oliuo.
Glaucam dant volucrẽ quòd lumine concolor igni es:
Tuq; ignis flos es, cluis & γλαυκῶπις ἀθάνη.
An mage nocti uidæ tibi traditur alitis vsus:
Quod vigil insomnes ducat sollertia curas.
Pectore saxificam dicunt horrere Medusam
Quod pauidum stupidet sapiens sollertia vulgus.
*Arcibus vrbanis veteres tibi templa * dicarunt:* (al. sacrarunt)
Quod ratio amplificet, quodq; † est elatior vrbes. (al. illa.)
Hinc de patre ferunt sine matris fœdere natam
Prouida consilium quod nescit curia matrum.
Consultisq; virum præsis, hinc dicta virago.
O sacra doctarum prudentia fontigenarum
Sola nouem complens musis mens omnibus vna,
Deprecor ad proprium dignata illabere munus,
Inspirans nobis Graias latialiter artes.

AGO tibi habeoque diua, persoluésq; perpetes debeo grates, quæ optatis fulcida dignaris annuere. Nosco venerorq;, quod vidi. Patẽt deniq; iam ingressuræ artes obsequio lectissimæ fœminarum, quæ decentẽ quãdam atque hyalini pulueris respersione coloratam, velut mensulam gestitantes, ad medium superi senatus locum fiducia promptiore procedunt: Sed quæ istæ sunt, quidûe gestitent, gerendorum inscius non aduerto. Hic vt lepidula est, & quæ totam Fabellam ab inchoamentorum motu limineque susceperit Satyra iocabunda, Ni fallor inquit, Felix meus plurimum affatimque oliui quantumque palæstras perluere, vel sponsi ipsius posset superfluo perdidisti, dispendiaque lini perflagrata cassum deuorante Mulcibero, qui tot gymnasiorum ac tantorum heroum matrem philosophiam non agnoscis, saltem cum per eam Iupiter dudum cælestis consultum senatus tabulamque vulgaret: cumque ad Philologiæ concilianda consortia Procum affatim connubialiter allegaret, ne tunc eam noscere potuisti? Sed quia nunc Arcadicum ac Medinum sapis, præsertimque ex illo quo desudatio curaque districtior tibi forensis fabulationis partibus alligata aciem industriæ melioris obtudit, amisisse mihi videris & huius matronæ memoriam, etiam eiusdem germanam voluisse nescire. Illa nanque parili quam accinctam cernis officio παιδεία vocitatur, fœmina admodum locuples, & quę illas Crœsias Dariasque præ suis opes gazasque despiciat. Hæc vtpote talentorum conscia in omnium rara congressus: nec cuiquam facilè primores saltem vultus superba committens, plerunque tamen adhæsit arrisitque pauperibus, magisque illis, quos aut pedibus nudos, aut intonso crine hispidos, aut sordenti conspexit pallio semitectos. Denique si Marcum Terentium, paucosque Romuleos excipias consulares, nullus prorsus erit, cuius ista limen intrarit

Vides igitur vtriq; fœminę quàm insit fastuo a censura, tamen vtraq; Mercurialis ministræ, quæ veniet officio, præparatur. Illud quippe quod gerulæ detulerunt, Abacus nuncupatur, res depingendis designandisque oportuna formis. Quippe ibi vel lineares ductus, vel circulares flexus, vel triangulares abraduntur anfractus. Hic totum potis est ambitum & circos formare

mare mundi, elementorum facies, ipsamq; profunditatem adumbrare telluris. Videbis istic depingi quicquid verbis visum non valeas explicare: nimirũ inquam ista, quæ veniet, Apellẽ, Polycletumq; transcendit. Ita quippe memoratur posse omnia effigiare, vt Labyrintheus Dędalus eam credẽdus sit genuisse. Et cum dicto prospicio quandã fœminã luculẽtam, radium dextra, altera sphærã solidam gestitantẽ, amictamq; leuorsum peplo, in quo syderũ magnitudines & meatus circulorũ mensuræ, connexionesq; vel formæ, vmbra etiã telluris. In cælũ quoq; perueniens, vel lunæ orbes, ac solis auratos caliganti murice decolorãs inter sydera videbatur. Ipsum verò vernantis æthræ colore refulgebat. Deniq; etiã in vsum germanæ ipsius Astronomiæ crebrius cõmodatũ. Reliqua verò versis illitum diuersitatib. numerorũ, Gnomonumq; stilis, inter stitiorũ, ponderũ, mensurarumq; formis, diuersitate colorũ variata renidebat. Crepidas peragrandæ telluris causa, easdemq; permenso orbe contritas, viatrix infatigata gestabat. Quę quidẽ ingressa Senatũ deũm, licet quot stadia è terris in cælum, quotq; vlnas, quot deniq; digitos permensa sit, instanter absoluere: tamen Iouiali cęlestiumq; maiestate contracta, ad illam Abaci renudati mẽsulã circunspectãs, camerę exterioris ornatum, & laqueata syderib. palatia ꝑperabat.

Constitit attonito spectans stellantia visu
Et decuit crines puluereiq; pedes.
Ipsa etiam leua sphæra fulgebat honora
Aßimilis mundo syderibusq; fuit.
Nam globus & circi, zonæq; ac fulgida signa
Nexa recurrebant, arte locata pari.
Tellus, quæ rapidum consistens suscipit orbem:
Puncti instar medio hæserat vno loco.
Hanc tener & vitreis circunuolatibilis auris
Aër complectens imbrificabat aquis.
Quæ tamen immenso, quo cingitur illa profundo:
Interriuata marmore tellus erat.
Texerat exterior qui fulget circulus orbis
Aetheris astrifico lumina multa peplo.
Hinc nitidus rutilum titan succenderat orbem:
Moxq; imitata pium lactea luna diem.
Hic igitur furuæ oculos splendescere noctis
Cernas ex auro, vt sacra flamma micat.
Sic Cypris oceani perfuso sydere lymphis
Lucifero annuerat lumina tota suo.
Omnia compar habet paribus sub legibus ordo:
Nec minus hæc mira est quàm domus alta deûm.
Hanc mundo aßimilem stupuit Trinacria tellus
Archimedæa astrificante manu.
O felix cura, & mentis prudentia maior
Corpore sub nostro æquiparaße Iouem.

Tandem igitur reglutinatis ab æthrę interuibrantis admiratione luminibus decenti collustrans diuos conspectansq; censura, cum omnibus reuerenda venerabili dignitate, & magistra cæterarum quæ notæ diuis sunt artibus diceretur, exquisitum est eruditionis arcanum, vt ab ipsis pręceptionis cunabulis auspicata deromeret. Tum illa remoto paululum obstaculo, † cõtracti crinis à facie orisq; luculenta maiestate resplendens, atq; abaci sui superfusum pulueremouens, sic exorsa: Licet Archimedem meũ inter philosopho conspicata, Euclidemq; doctissimum in astruendæ præceptionis excursus potuerim subrogare, nè inpolitum quicquam sub sisteret assertorum, aut profunditas caligaret: tamen cõgruentius ipsa vobiscum, quia Cylleniũ excudit o namen: Illi etiam Hel adica tantũmodo facultate nihil effantes, latialiter atticissant. Quæ etiam ipsos edocui, quod nũquam ferè accidit, Romuleis, vt potero, vocibus intimabo. ac prius vocabuli mei promenda ratio est, ne inde center & squallentior peragratrix cælicolarum auratam curiam, & interstinctum cylindr s gẽmantibus pau mentum rurali respersura puluere credar intrasse.

al. contorti.

GEOMETRIA dicor, quòd permeatã crebrò admensamque tellurem eiusque figuram, magnitudinem, locum, partis, & stadia posſim cũ suis rationibus explicare, neque vlla sit in totius terræ diuersitate partitio, quam non memoris cursu descriptionis absoluam. Quo dicto, quoniam fuerant in deorum senatu quamplures, qui neq; toti in terris essent, neque ipsi vnquam dicerent se calcasse tellurem. Ipse etiam Iupiter curiosius totius terræ latebras vellet exquirere, credo necubi decẽtes puellas isto quoque seculo is versiformis cupitor audiret. Hoc igitur pro mere Geometria primum iubetur, ac demum cætera astruendæ præcepta artis aperire. Tum illa: Formam totius terræ non planam, vt æstimant, positioni, qui eam disci diffusioris assim lant, neque concauam, vt alij, qui descendere imbrem dixère Telluris in gremium, sed rotũdam, globosam etiam sicut secundus Dicæarchus asseuerat. Nanque ortus obitusque syderum, non diuersus pro terræ elatione vel inclinationibus haberetur: si per plana diffusis mundanæ constitutionis operibus vno eodemq; tempore supra terras & ęquora nituissent. Aut item si emersi solis exortus concauis subductioris terrę latebris abderetur. Sed quoniam posterior assertio mage despicabilis opinationis cassæ vilitate tenuatur, illam priorem cui etiã physicus Anaxagoras accesſit, præstat exigere: quamuis non vllas credatur astruere rationes: Quippe dicit planã terram ortu occasuúe solis aut lunæ perspicuè cõprobari: qui mox, vt primi luminis fulgor emerserit, cõfestim ad obtutus nostros directis lineis diriguntur. Quod magis † indubitabilis probamenti fiet, si in littore cõsistentes obstacula mõtium relinquamus: Quod si ita esset, cunctis supra terras degentibus, eodem tempore emergẽtia viderentur, occasusq; vno obitu condita cũctas valerent tenebrare terras, ac falsa Romulei Vatis exploderetur assertio, qua docet:

Geometria.

al. indubitabilis.

Nosq; vbi primus equis oriens afflauit anhelis:
Illic sera rubens accendit lumina vesper.

Quin etiam cunctæ noctes ac dies similibus interstitijs horisque semper paribus conueni-

rent: nulliq; parti telluris vel apparerent certa, vel alia sydera negarentur. At cum Arctoa conuersio supra verticem voluatur Hesperiæ apud Troglodytas, Aegyptiumque confine ignoto occultoque penitus sydere nescitur: cum Canopum ac Berenices crinem stellas admodum prænitentes Scythiæ Galliæq;, atque ipsa prorsus non cernat Italia, cum illæ antarcticis terris conspicuæ ac prænitentes, & velut perpendiculatæ capitibus suspectentur. In Alexandria 10 etiam Canopos quarta parte interstitij signilis vltra terras emineat, Trionesque geminos, & deuexa non cernat. Cum in Arabia Nouembri mense sub noctis auspicio Helice non conspecta secunda vigilia prospectetur. In Meroe solstitio tantum exiguaque breuitate conspicitur: vbi circa ortum Arcturi cum die nascitur. Quæ item in India Patauitano portu prima tantum parte noctis aspicitur, in qua etiam in Maleo monte quindecim tantum diebus annuis vide- 20 tur. Quis igitur dubitet, globi deuexioris opposita, alia in conspicua fieri, atque alia velut sphæræ curuationibus eminere? Additur ad fidem globi rotundioris ambigentibus asserendum, quòd solis lunæque deliquia in occasu facta, orientis incolæ non viderunt. Itemque in ortu si accidant, à tota Britannia atque occasus regionibus ignorátur. Etiam in medijs plerunque regionibus, horarum diuersitatibus va riantur: sicut in Magni Alexandri victoria lunã 30 noctis secunda hora defecisse Seruius nobilis in Arabia nunciauit: quod in Sicilia in exortus primi splendore conspectum, Alpiano & Fonteio Coss. vndecimo Kalen. Maij defectus solis fuit: qui in Campania hora diei septima visus in Armenia eiusdẽ diei vndecima comprobatur. Quod factum est vtique sphærę circuitu moras per inflexus rotunditatis subinde variante. Denique ipsa vasa quæ Horoscopa vel horologica memorantur, pro locorũ diuersitatibus immu- 40 tata componũtur. Alioq; Gnomone vltra quingẽta stadia discernuntur, vmbris pro locorum aut elationibus celsis, aut inclinationibus infimatis. Hinc est, quòd in Meroe lõgissimus dies duodecim æquinoctiales horas, & alterius bissem secatur. Alexandriæ quatuordecim. In Italia quindecim: in Britannia decem & septẽ. Sol stitiali verò tempore, cum cæli verticem sol inuectus subiectas leuorsum terras ꝑpetui diei cõtinuatione collustrat. Itemq; brumali descensu 50 semiannuam facit * horrere noctem, quod in insula Tile compertum Pytheas Massiliensis asseruit. His temporum diuersitatibus assertum (ni fallor) globosam rotũditatis flexibus habendã esse tellurem. Sequitur, vt quem mundi locum quamũe granditatẽ sortita sit, approbemus. Circulum quidẽ terrę ducentis quinquaginta duobus millibus stadiorũ, vt ab Heratosthene doctissimo Gnomonica supputatione discussum. Quippe Scaphia dicuntur rotunda ex ære vasa, 60 quæ horarũ ductus stili in medio fundo sui pro ceritate discriminãt. qui stilus Gnomon appellatur: cuius vmbræ prolixitas æquinoctio centri sui extimatione dimensa, vigies quater cõplicata, circuli duplicis modũ reddit. Heratosthenes verò à Syene ad Meroen per mensores regios Ptolomæi, certus de stadiorũ numero redditus, quotaque portio telluris esset aduertens, multiplicansque pro partium ratione circulũ, mensuramq; terræ incunctanter, quot millibus stadiorum ambiretur, absoluit.

al. oriri. *Scaphia qd sint.*

De Positione Terræ.

Comperta est terræ breuitate rationabili magnitudo: locus eiusdem, ac positio doceatur: quam in medio imoq; mundi immobilem stare multiplicibus monstratur assertis, quæ sibi ante constitutionem mundi in eodem loco fuerit, ex quo moueri non potuit. Ac dehinc diuulsis à confusione primæ cõmixtionis † elementis, vndarum immensa & volubilis latitudo, aerisq; halitus vndiq; secus circa terrę stationem diffusus arctarit mediumq; fecerit, quod teres ac volubilis circũclusit, siue quòd in sphæra efficitur imum omne quod medium est, dum paribus ab extimæ rotunditatis ambitu lineis quicquid eas sustinet constipatur. Imum verò iam necesse est sui extremitate consistere, quia inferius, quo decidat, non est. Omnia etiã pondera in eam desuper cadunt, vt imber, grando, nix, fulgura atq; ipse qui in eius penita præcipitatur Oceanus, & fluenta latentia quæ fundo voluuntur in imo. Vides igitur eam quæ vndas, cunctaq; sustentat, arctatam ex omnibus nihil subijcere quo secedat. Medio igitur credenda est, quia postrema, quòd præsertim æquinoctialis temporis interstitia manifestant. Nam pares horarum metas tam ante meridialium, quã etiã postremarum, & tam diei quàm noctis horologia manifestant. Quo documento clarum est, tantundem vndiq; secus ab terris abesse cęlum: quod idem duobus circulis edocetur, solstitiali & brumali. Nam vtiq; quantum interstitij dies habet, cum cæli crimina sol elatus illustrat, tantum spacij longior nox, cum sol in brumam decidens repræsentat. Itemque quicquid singula signa zodiaci intercapedine loci contulerint, tantundem sole econtrario rutilante vmbris noctis ignoscũt. Quod vtiq; vndiq; versum probat tantundem circulos syderaque distare, mediamque tellurem esse. Quod vtique, si cõgruè videtur assertum, iam partes eius, quas ipsa permensa sum perhibebo.

al. alimentis

De quinq; Zonis Terræ.

Orbis terrę in quinq; zonas, siue melius fasceas dico, pro rerum diuersitate discernitur, quarum tres intemperies multa à contrariorum nimietate relegauit. Nam duæ, quæ axi vtrique confines, algore immenso & frigoribus occupatæ, desertionis causas pruinis † mergentibus prębuère, media verò flammis atque anhelis ardoribus torridata, propinquãtes animan-

al. ingruentibus.

animantum imbûrit accessus. Aliæ autem duæ vitalis auræ halitu temperatæ, habitationem animalibus indulserunt: quæ quidem per totius rotunditatem telluris incuruæ, tam supernum hemisphęrium quàm inferius ambierunt. Nam vtique terra duas sibi partes hemicycliorũ quadam diuersitate despicit, id est, vnã habet supernatem, quã nos habitamus, & ambit Oceanus: & aliam infernatem. Sed hæc superior initium habet, à solari ortu, illa inchoat à solis occasu 10 quem circulum Græci ὁρίζοντα perhibent. Verum quia illæ zonæ volubilitatem vtriusq; partis includunt, decem vtrinque circulo suo faciunt regiones, è quibus hæc quæ à nobis habitatur, est vna, atque ad aquilonem versus & septẽtriones ascendit. Altera, quæ econtrario ad meridiem atque austrum fertur, quam habitare illi æstimantur, qui vocantur ἄντοικοι. Similiter ex infernatibus duæ, sed hi qui nobis obuersi, Antipodes memorantur, qui cõtra illos, quos ἀντοίκους 20 dicimus, Antichthones appellantur. Sed nos cum illis diuersitas temporum velut quadã contrarietate discriminat. Nam cum æstate torremur, illi frigore contrahũtur. Nam cum hic ver pubescit florentibus pratis, illic edomita æstas temporibus autumnescit. Hic bruma, solstitium illic apparet. Nobis arctoa lumina spectare permissum, illis penitus denegatum. Antipodes autem nostri vnum nobiscum tractum perferunt hyemis, & flagrantiam cõmunis æstatis, sed no- 30 ctem diuersam, diesque contrarios: licet æstate grandes dies, prolixasq; hyeme noctes nobisq; sepptentrio conspicabilis, illos lateat, sine fine. Ita & his qui ἀντοίκοι vocãtur, Antipodes sui quatuor anni tempora nouere communia, ac polũ qui est ad austrum: Antipodibus suis nobisque penitus ignoratum soli suspiciunt. Qui autem in media fascea sunt, his quotidie ortus occasus que mutantur. Et supra quos sol est his citius exoritur, tardiusq; mersatur. Aequinoctiali au- 40 tem tempore, & oriens & occidens similiter apparebit: neq; vlla astra sunt quæ illorum obtutibus denegentur, & quæ vnà illis oriuntur simul veniunt in occasum. Hi dies cunctos pares suis noctibus intuentur, nec vllas meridiano die metiũtur vmbras: eorũq; Antipodes dies noctesq; sub eadem longitudine patiuntur. Cum autem solstitij properantia peragendi, per eosdem transeat, & iam brumã itidem sol reuertens similiter per illos iter ducat, & procul ab his vtrinq; † se- 50 cedat, dubium non est quin bis hyemem, & secũdò patiantur æstatem. Quibus cum ortus solis est, eorum Antipodibus apparet occasus. Verũ illæ duæ regiones quas fasceas item dixi, quarũ vna vicinantis plaustri algore crustatur: altera transaustrini halitus desertione contrahitur, Antipodas proprios non habent, sed ipsæ sibi inuicem contraria fiunt habitatione. Antipodæ nulosq; ortus syderũ absq; planetis vtrinq; nouerunt: quæ quidem illis nõ supra caput eunt, sed 60 de medio lateris oriuntur. Stellę etiam fixæ cęli sex eis videntur mensibus, sex itidem non appa

al. succedat.

rent, † ortibusq; circulus æquinoctialis illis est; senaq; ex zodiaco signa conspiciunt. Denique sex mensibus; diesque noctesque patiuntur, vt vtrisq; poli axisque termini supra verticem videantur: Sed hæc prior septentrionis: altera Canopi stella illustrata fulgore, cætera non nouerunt.

al. arcticusq;

De circuitu Terræ.

QVarum regionum habitus prodidit doctissimus Pythagoras; sed ego ipsa peragraui, ne qua mihi ignota videretur portio uperesse telluris, cuius terræ totius † ambitus omnis plenusq; circuitus, vt Romanorũ dimensione percenseam, quicquid stadiorum supputatione memoraui, est in millibus passuũ trecenties & quindeciescentenis: quo loco nõ puto transeundã opinationẽ Ptolemæi in Geographico opere memoratã. Idẽ quippe zodiaci tractum omnemq; cõplexũ trecentis 60. cæli partibus secat: quas singulas in telluris centrum ita æstimat prouenire, vt vnius partis latitudo istic quingentorũ stadiorum mensura tendatur. Singula verò stadia centum vigintiquinq; passibus explicata, quæ octo millenos passus absoluunt. Vnde quingenta stadia quæ sunt partis vnius, millia passuum colligunt sexaginta duo, passusque quingẽtos. Verum illa stadia quingẽta trecentis sexagesies complicata, faciunt semel millies octingentiesq; sexcẽtena. Ex quibus millia passuum partitione prædicta collecta, faciunt ducenties vicies quinquies centena. Hoc de totius terræ globo oportuit intimari.

al. habitus.

De longitudine Terræ.

CÆterum eius longitudo ab ortu ad occasum, hoc est ab ipsius Indiæ extremitate, vsque ad Herculis columnas Gadibus sacratas, octuagies quinquies centena septuaginta octo millia sunt, sicut etiam Artemidorus auctor asseruit. Nã *Isidorus* nonagies octies dicit, & decẽ & octo millia. Verum Artemidorus dimensioni prædictæ adijcit quicquid à Gadibus procurrit. Nam per † Sphenis frontem circuitu sacri promontorij, ad aliud finale promõtorium, quod † Artabrum nominatur, procedere dicit terram in nongenta nonaginta vnum millia.

al. Spinam Syenis.

al. Cantabrũ

Alia dimensio Terræ.

QVæ dimensio item fieri compendiosior potest, si per maria quis vectus excurrat. Nam à Gange fluuio ostioque eius, quo se in Eoum effundit Oceanum, per Indiam Parthiẽnemque ad Myriandrum vrbem Syrię in Issico sinu positam, quinquagies bis quindecim millia. Inde proxima nauigatione Cyprum insulam, Pateram Lyciæ, Rhodum, Astypaleam in Carpatio mari. Item in insula Tenarum Laconicæ, vnde Lilibæum Sicilię, & Calarim Sardiniæ, tricies quater quinquaginta millia. Inde

al. quingẽta Gadibus quadragies bis † quinquaginta millia. Quæ mensura vniuersa ab eo mari efficit octogies quinquies septuaginta octo millia.

Item alia Terræ, Marisq; dimensio.

POtest item aliud terra marique iter duci per Gangem Euphratemq; fluuium, Cappadociam, Phrygiam, per Ægeum pelagus, & Laconicum mare. Itemque per sinus alios vsque Peloponesum, Leucadem, Corcyram, Acroceraunium, Brundusium, Romã, Alpes & Galliam. Per Pyreneos etiam montes in Oceanum vespertinum Hispaniæ oram, traiectumque per Gades, & omnis mensura, attestante Artemidoro assertionibus meis, habet millia octoagies sexties centena octoginta quinq;. Habetis longitudinem multipliciter memoratam.

De latitudine Terræ.

LAtitudo autem eius à Meridiano situ in septentrionis caput plurimũ minor est. Nã vtrinque intemperati aeris nimietate constrahitur. Eò accedit, quòd à septentrionis plaga, Sarmatarum gens, copiosaque Barbaries, accessum indagandæ dimensionis excludit. Attamẽ quicquid intrepida permeare quiuit excursio, competenter admensum est, repertaque latitudo habitabilis terræ penè dimidio minor, quàm dicta est collegisse longitudo. Nam colligitur in quinquagies quater centena sexaginta duo millia. Quippe à littore Aethiopici oceani, qua habitabilis primum est ad Meroen, inde Alexandriam, Rhodum, Gnidum, Coum, Samũ, Chium Mytilenem, Tenedum, Sigæumq; promontorium, os Ponti, Carabim promõtorium, os Mæotidis, ostium Tanais prædicta dimensio comprobatur. Qui quidem cursus, si per maria transeatur, in compendium ducit millia sexcenta septuaginta octo. Nunc vsque compertum progressum Artemidorus asseuerat. Sed *Isidorus* adiecit duodecies centena quinquaginta millia vsque ad Tilen vltimam tendi: quæ quidem opinatio mihi videtur incerta. Nam ipsi tãtundem latitudinis inesse dico, quantũ longitudinis cõprehensum. Neque enim cum rotundum telluris orbem astructio superior ratioque monstrarit, impar latus globo poterit prouenire, sed supradicti scriptores habitabilem dixêre tellurem.

De rotunditate Terræ.

ROtunditatis autem ipsius extima, circunfusus ambit Oceanus, sicut nauigatus vndique comprobatur. Nam à Gadibus per Hispaniæ Galliarumque flexum, occidentalis plaga omnis hodieque nauigatur. Dum autem Diuus Augustus classe Germaniam circuiret, septentrionalem totum permeauit Oceanum. Nam primum in Cimbricum promontorium veniens magno dehinc permenso mari, ad Scythicam plagam ac rigentes vndas vsque penetrauit. De confinio item ab orientis principio & Indico mari, pars quæ pergit in Caspium mare à Macedonum classibus remigatã: dum Seleucus & Antiochus regnauissent. Palus verò Mæotica eiusdem sinus habetur oceani. Item leui lateris circumflua memorentur. Ab ipsis itaque columnis Herculis, quæ in Gaditano sunt littore consecratæ, vsque in Arabicum sinum meridianus omnis permeatur oceanus, sicut plurimis asseueratur exemplis. Nam eius maximam partem magni Alexandri sulcauêre victoriæ. In eodem Arabico sinu constituto C. Cæsare Augusti filio, Hispanicarũ nauium naufragio, & eiectæ fragmentorum reliquiæ paruerunt. Item Hanno dum Punicum floreret imperium, Mauritaniæ circuitu, ac dehinc meridiani flexus excursu, in Arabiæ terminos prolixa admodum nauigatione peruenit. Cornelius auctor affirmat, quendam Eudoxum fugientem regis insidias ex Arabia in Gaditana peruenisse refugia. Cælius Antipater se hominem vidisse cõfirmat, qui nauigationis ardore in Aethiopiã ex Hispania nauigasset. Idem Cornelius post captos Indos per Germaniam nauigauit.

De diuisione Terræ.

OStensum puto ambitum superioris terræ permenso in circulum mari vndique tecus nauigatum. Nunc ipsius diuisionem terræ quantum patitur succincta insinuatio memorabo. Circulus omnis superę habitabilisque telluris, sicut pleriq; testantur, in tres partes est distributus: Europam, Asiam, Africamque: quarum primam atque vltimam interruptio dissecat oceani. Nam Athlantici profundi ex Gaditano freto vis intersecans profunda telluris, Lybicum Ibero latus abscidit, & confestim se in propinqui maris fluenta diffudit. Quippe à Gaditano ostio in ingressum interioris maris per longitudinem cursus vix quindecim passuum millia numerantur. Latitudo verò vbi angustior quinq;, vbi diffusa septem, vbi prolixior decem millibus explicatur. Hinc defluxêre per diuersos sinus, subsidentesque campos tot maria, tot fragores, & quantum per diuersa æquora tumescit. Vndarum verò illa proruptio interfluentis oceani leua Europam facit, Lybiamque dextra, & montibus vtrinque concluditur. Nam ab Europa, Calpe: Africa, † Abyla monte despicitur: qui vtrinque prominentes dici Columnæ Herculis meruerunt, quòd testimonio vetustatis, laboris Herculei limes in illis sit consecratus: siquidem vltra eum progredi consumptæ telluris inuia prohibebant. Denique etiam hoc de eius sacræ virtutis possibilitate persuasum: quod cum antea natura terris maria dispararet, ac tanto cingi circuitu firmaret oceani, montium prædictorum effossis radicibus, diuulsoque confinio camporum, deuexis

al. ab Anhna.

deuexis lacunisq; terrarum improuisum pelagus in vsum * immortalitatis admisit: permutans orbis faciem naturæq; discrimina. Hoc igitur freto leuorsum Europa distenditur, vsq; in Tanais fluminis gurgitẽ, à quo inchoans Asia, Nili itidem alueo limitatur. Qui quidem Nilus eandem Africamq; disrumpens, telluris complexum intersecat multitudine fluuiorum, Europam tamen terminari Propontidis faucibus dixere quamplurimi. Quæ Propontis per angustum descendens ad Mæotidem quoq; * pertertur. Europæ tamen principium inchoamentiq; limen, Hispaniæ contributum, fertili frugũ opimæq; prouinciæ, metallorum auriq; fœtura, minij, marmoris, gemmarumq; muneribus prędicandæ. Quæ quidẽ, quòd Iberi fluminis interriuata tractu amnis sui meruit cognomentum, cuius illa portio, quæ Athlantico confinis oceano, in Gaditani freti littus excurrit; Bethica perhibetur, etiam ipsa vocabulum proprij fluminis nuncupatione sortita; quæ ab Vrcitano fine, qua citerior meat, Terraconensis dicitur à Terraconensi vrbe, quam Scipiones condiderunt. Nam Pœni fundauêre Carthaginem, conditas vbicunq; vrbes amico sibi nomine pręsignantes. Sed prædictum latus à Pyrenæi iugis in aliam prouinciam dissecatur: siquidem Bethicę à septentrionali cõfinio Lusitania sociatur, cui nomen fabula à lusu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium, sociauit. Hęc quoq; cognominis sui fluuio permeatur, licet eam Tagus quoq; arenis illustret auratis. Olisipone illic opidum ab Vlysse conditum ferunt, ex cuius nomine promotorium, quod maria terrasq; distinguit. Nam ab eius ambitu inchoat mare Gallicum, & facies septentrionalis oceani. Athlanticus verò & occiduus terminatur oceanus, qui tum Hispaniæ limitatur excursibus. In eius quoq; confinio equarum fœtura ventis maritantibus inolescit. Volucres proli cursus, ipso spirante fauonio. Verum Bethica cunctas vbertate fœcunditatis prouincias anteuenit, quæ quidem habet iuridicos conuentus duos, Gaditanum, Cordubensem; Opida centum septuaginta quinq;, habitantium multitudine frequentata. Eadem verò longitudinis dimensione distenditur à Castulonis oppidi fine, in Gaditanũm oppidum ducentis quinquaginta millibus amplior æstimatur. Latitudo quoq; in ducenta viginti quatuor millia excurrit. At vniuersa prouincia habet conuentus septem, Carthaginensem, Tarraconensem, Cæsaraugustanum, Cluniensem. Asturum, * Lucensem Bracarum. Ciuitates verò in Hispania præter insulas, atque alias contributas, ducentas nonaginta quatuor tota complexione dinumerat. Tenditur autem per longitudinem quantum *Agrippa* dinumerat, millibus quadringẽtis septuaginta quinq;, latitudine ducentis vigintiquatuor: cum fines Carthaginem vsq; protenderet, quæ opinio Agrippæ non exiguum admittit errorem. Nam Hispania omnis citerior à Pyræneo in Castulonis finem per sexcenta * septuaginta millia longitudine protrahit: cuius ora paulò amplior æstimatur. Latitudo autem à Terracone ad littus * Iarsonis trecentis septem millibus inuenitur: à radicibus Pyrenæi, vbi vtriusq; maris propinquitate concluditur, nam paulatim diffusior adiacet in latitudinis excrementum.

[Marginalia: al. impigræ mortalitatis. — al. profertur. — al. lucrenensem. — al. septem. — al. Gersonis.]

De monte Pyrenæo & prouincia Narbonensi.

IDem igitur Pyrenæus ex alio latere Galliarum finibus admouetur, à cuius radicibus quicquid interiacet vsq; Rhenum, & itẽ inter oceanum & montes Gebennam & Iuram, Gallicis regionibus attributum. Narbonensis autem prouincia appellatur, quæ interno mari alluitur. Hæc Brachata antea dicebatur, quę ab Italia iugis alpium atq; amne Varo discernitur, cuius longitudo sicuti Agrippa dimensus est, trecenta septuaginta millia passuum: Latitudo autem ducenta quadraginta octo continet. In hac prouincia Rhodanus fluuius ex alpibus veniens, per Lemannum lacum meat, & causas fertilitatis importat terræ germinibus ac fœcundis, cuius ora diuersis nominibus appellata. Nã Hispaniense unum, alterum * Metapinum: tertium quo plenior meat, Massalioticum nuncupatur, prouincia viris, * opibus, frugibus memoranda: vnoq; transcurrenda piaculo, quod illic fas fuerat hostias humani generis immolare.

[Marginalia: al. Alpinũ. — al. opidis.]

De Italia.

SEd post alpium montes, qua facies prominentis naturæ ortuum solis illuminatione profunditur, inchoat, atq; descendit Italia sola longè ante alias omnes laudibus veterum in vrbis Romæ gratia prædicanda: cuius principium Ligures tenent. Dehinc, quæ vbertate Soli sacrata occupauit, Hetruria regio tam Indigetis Aeneæ fœdere, quàm remediorum origine atq; ipsius Tagetis exaratione celebrata. Vmbri mox Latiumque, atque Ostia Tyberina. Dehincq; ipsa caput gentium Roma armis, viris sacrisq; quandiu viguit cæliferis laudibus conferenda. Hæc à mari sexdecim passuum millibus disparatur. Dehinc littus in Volscorum nomẽn sortemq; concessit. Mox Campania, Picentesq;, ac Lucanum littus Brutiumq; coniungitur: cuius promotorium in meridiẽ austrumq; respectans, in mare procurrit. Leuaq; * alia interioris sinus fluenta complectitur, vt si à primis alpibus dextrum latus & prolixi montis brachium contempleris, prominentias vtrinq; componens, theatrum quoddam spectare videaris vndarum. Lunata quippe & quodam hemicyclio in promontorium memoratũ circunfertur Italia: denique ab ipsis Gadibus, qua se fauces freti interfluentis aperiunt, in Brutium sinum, qui est primus Europæ, emissa maria conquiescunt. Interior verò tellus, quæ in superum mare Boreamque profertur, Græciæ ora Salentinis, Pediculis, Apulis,

[Marginalia: al. ala.]

Pelignis,Istris,Liburnis,& cæteris populis obscurioribus habitatur. Levorsum quoque se flectit,& item duobus promontorijs peltæ Amazonicæ formam reddit. Dextro cornu Leucopetram tendens, levo Lacinium. Vnde cùm longa sit ab alpibus prætoriæ Augustæ, per urbem Capuam & Rhegium oppidum absque recurvo flexu decies centena & viginti millia passuum,nusquam verò trecenta latitudo eius excedit. A solo igitur Italicò,Liburnia,Istria quę discretæ sunt centenis millibus pasibus, quod distat ab Epiro & Illyrico quinquaginta millia. Ab Africa intra ducenta millia, ut Varro commemorat: Ab Sardinia centum viginti: à Sicilia mille quingentis: à * Corsica minus septuaginta: ab Issa quinquaginta. Verùm omnis Italiæ circuitus tenditur vigies centena quadraginta novem millia. Eius umbilicus in agro dicitur Reatino, angustior plurimum est ad portum, quem Hannibalis castra dicunt. Nam vix ibi * viginti millia passuum lata est. Verùm Italia etiam Pado flumine memoranda: quem Græcia dixit Eridanum. Hunc amnem mons Vesulus inter montes alpium elatior gignit fonte mirabili,qui in Ligurum finibus flumen creat, ac dehinc fluvius mersus in Penita telluris in parte agri. * Vibienis emergit,canis ortu diffusior. Nam solutis alpium nivibus,flagrantia Solis æstivi exuberat ultra gurgitis ripas. Nulliq; gloriæ nobilium amnium cedens, triginta receptis fluminibus, Adriaticum mare magna opimus granditate perfundit. Cætera Italiæ memoranda, nec poetæ tacent,ut * Scyllæum oppidum cum Crateide flumine,qui Scyllæ * pater fuit. Carybdisque voraginem ac vertiginem tortuosam Pestana rosaria, scopulos Syrenarũ. In Campaniæ amœnis antiquitùs † nemora Phlegræi, dehinc campi habitatioque Circeia, Terracina prius insula nunc iuncta: *Rhegium, quæ ab Sicilia continenti separata,atq; in compensationem conexæ telluris in insulam religata. Formiæ etiam Læstrigonum habitatione famosæ.

*Sorcyra minus octoginta.

CXXX millibus

al. Vibonẽsis

* Siletum

al. mater

† numeria

* regioni

De Conditoribus urbium.

HOc loco possem etiam urbium percurrere conditores, ut à Iano Ianiculum, à Saturno Latium, à Dane Ardeam, ab Hercule Herculanium ad radicem Vesuvij, à quo haud procul Pompeios: cùm boum pompam duceret Iberorum, ex cuius laboribus in Liguria campi lapidarij sunt appellati, quòd eodem dimicante saxis ferunt pluisse cœlũ. Idem etiam Ioniæ nomen dedit. Nam Ionem * Naulochi filiam obsidentẽ vias,latrocinaliter interemit. Iapygas Iapyx Dędali filius cõdidit, Coram Dardanus: * Agyllam Pelasgi: Tybur Catillus præfectus classis Evandriæ. Parthenope dicta ab Syrenis sepulchro hoc nomine vocitata, quæ nunc Neapolis appellatur. Præneste ab Vlyssis nepote Præneste, licet alij velint Cæculum conditorem, quem pignus asserunt fuisse flammarum. Arpos & Beneventum, Diomedes: Patavium, Antenor: Pilij Metapontum condidẽre, sed nil mea interest origines urbium perscrutari.

* Antecli

* Angillinã

De insulis Tyrrheni maris.

NVnc quoniam continentis terræ limes interfluentis freti coercione distinguitur, non alienum est inter fluenta emergentes terras, quæ quòd in salo sint, insulæ vocitantur, præsertimque nobiles commonere. Neq; enim morosa debet esse percursio. Transeo itaque Pityusas à sylva Pinea memoratas, quæ nunc Ebusus appellatur. In confinio Carthaginis novæ, Baleares etiam duas, Colubrariã,& quas gymnasias Græci dicunt. Vel caprariã iam naufragalem. In Galliæ quoque ora, in Rhodani ostio Metina, quæ * Blascorum vocatur: & tres Stoecades, quarum hæc sunt nomina singularum: prima Themista: secunda Pomponiana: tertia Hypæa, cæteras quæ exiguas adversum Antipolim. In Ligustico autem mari est Corsica, quam Græci Cyrnon appellavére, longa cẽtum quinquaginta millibus passuum, lata quinquaginta. Circuitus eius omnis distenditur millibus trecentis viginti quinque. Habet civitates triginta tres. Stipa autem citra est,* Oglasa infra in sexagesimo Corsicę, Planasia fallax navigantium, mentiensque propinquitas. Vrgo item & Capraria, quam Ægilion Græci dixerunt. Item Igilium Dianium. Item columbaria Veneria. Item ultra Tyberina ostia, in Antiano palmaria, Sinonia. Et in Firmiano pontiæ, Pandataria, Prochyta, Abæneria. Inarime à Græcis dicta Pithecusa, & Megaris etiam in Neapolitano, à Surrento. In octavo miliario Capreæ Senaria dicta, & Telentea. Item Leucothea iam Africum mare spectans à Corsica.

al. Evastoriũ

al. Ochysã

De Sardinia.

IN octavo Sardinia est, in quo angusto freto sunt parvæ insulæ, quæ cuniculariæ perhibentur. Item Pinton & Fossæ. Verùm Sardinia à Sardo filio Herculis appellata: habet formam humanæ plantæ. Denique Sandaliotes est appellata,& * Signosa, quòd utrinq; vestigij formam signat. Verùm ab oriente centum octoginta octo millibus patet. Ab occidente centum septuaginta quinque à meridie septuaginta septem, à septentrione centum viginti quinque millia habet, A Gorditano promõtorio insulas duas, quæ Herculis memorantur. A Sulcensi Enusin, à Caralitano Ficariam Galatámque. Quidam item non longè Balaridas dicunt, & Callode, & Heras Lutra. Contra Pestanum, Leucasia est, à Syrene ibi sepulta nominata. Contra Veliam Oenotrides. Contra Vibonem Itacesię ab Vlysis specula dictæ.

al. Ichnusã

De Si

De Sicilia.

HInc Sicilia memoranda quæ a Thucydide Sicania, à multis Trinacria perhibetur. Sicania à Sicano rege, qui cum Hiberica manu in eandem terram ante bella Troiana peruenit. Dehinc Siculus Neptuni filius, à quo nomẽ eidem commutatum. Nam Trinacria, quòd tribus promontorijs triangula censeatur: quippe vnum, quod à Pachyno in Peloponesum in Meridiem versum spectat, quadringentis quadraginta millibus à Græcia disparatur. Pelorus autem occasum Italiamq; inspicit, quæ freto mille quingentis passibus separatur. Lilybæum Africæ fines videt in centum octoginta millibus. Ipsa autem promontoria inter se terreno itinere disparantur. Sic à Peloro Pachynum millia centum septuaginta sex. Inde Lilybæum ducenta. Inde Pelorum centum quadraginta tria. Coloniæ in Sicilia quinq;, vrbes sexaginta tres, fluuij, fontesq; quamplures, ac montis Aethnæ miracula noctibus totis vomentis incendia: cuius crater stadijs viginti patens, fauillam Tauromi- nium, Catinamq; respergit, magno strepitu mugiens, & immensos fragores intonans obluctatione flammarum.

De insulis Siculi freti.

IN Siculo etiam freto insulas esse non dubiũ est, Africam versus, Gaulos, Melita à Camarina octoginta quatuor millibus passuum, à Lilybæo centum tredecim: Cossura, Hieronesos, Cœne, Lopadusa, Aethusa, quam alij Aegusam dixêre, & cæteræ sunt aliæ citra Siciliam. Ex aduerso Metauri amnis in viginti quinq; mil. ab Italia septem, Aeoliæ, appellatæ à nostris Vulcaniæ, cum diuersis nominibus, prima dicitur Lipara, secunda Therasia, tertia Stryngole, in qua Aeolus regnasse fertur, & à flamma in proximũ prorumpente vel eius fumo, qui vẽtus flaturus esset intellexisse, quod hodie quoq; eius loci incolas certum est præsentire. Quarta verò insula est Didyme, quinta Ericusa, sexta Phœnicusa, vltima Euonymos.

De primo sinu Europæ.

HIc primus Europæ sinus Ausonij maris patet nonaginta sex milibus. Quiq; tres sinus habet, Italiæ frons incipit, quæ magna Græcia appellata est, vbi amnium & oppidorum copia: ac tunc portus, qui Hannibalis castra dicuntur: vbi latitudo Italiæ * viginti solis millibus æstimatur.

al. quadraginta.

De secundo sinu.

DEhinc à Lacinio promontorio secundus incipit sinus Europæ magno ambitu flexus, & Acroceraunio Epiri terminatus promontorio, à quo abest octoginta quinq; millibus oppidum * Croto. Ex hinc propter oppida sinusq; quamplures in mare Italia plurimum pergẽs in Hydruntum vrbẽ venit: vbi superum inferumq; mare decẽ & * quatuor millibus disparatur. Vnde in Græciam breuissimus transitus. Ac dehinc Italia per populos, sinus, vrbes, fluuios, montes, barbarosq; quamplures dicitur in fines Illyrici, cuius à flumine Arsia, ad flumen Drinium, longitudo pergit * octingenta millia: à Drinio ad promontoriũ Acroceraunium centum septuaginta * duo millia. Ora Illyrici habet insulas vltra mille.

al. Crotona. al. nouem. al. DV. al. quinque.

De tertio sinu Europæ.

TErtius autẽ Europæ sinus ab Acroceraunijs inchoans montibus, Hellesponto terminatur, ac sinus habet decẽ & nouẽ, prouinciasq; quamplures. Nam ibi sunt Epirus, Acarnania, Aetolia, Phocis, Locris, Achaia, Messenia, Lycaonia, Argolis, Megaris, Attica, Bœotia. Itẽ ab alio latere, alioq; mari Phocis & Locris, Doris, Phthiotis, Thessalia, Magnesia, Macedonia, Thracia, Græcia omnis. Epirus autẽ incipit Acroceraunijs mõtibus, in qua primi Chaones, à quibus dicta Chaonia. Deinde mons Pindus, Driopes, Molossiq;, Dodonæi Iouis fano inclyto celebrati. A tergo inter cæteros populos Ponto iunguntur Mesia ac Media Thraces vsque ad Pontum. Rodope mox & Hemi videtur excelsitas. Tũc colonia Butrorũ. Ambracius sinus faucibus angustis æquor accipiẽs, in quo defertur amnis Acheron infernæ fabulæ errore famosus. Post aliquot gentes etiã Actium colonia cũ Apollinis templo, ex quo ipsi quoq; deo additum cognomentũ, ciuitasq; Nicopolitana. Egressos sinu Ambracio in Ioniũ excipit diuersitas populorum, & obliquè apud quos inter cæteras vrbes oppidum in confinio maris, nomine Calydon, Diomedis Tidæiq; prognatione notissimum. Dehinc influens sinus Aetoliam ac Peloponnesum diuidit. Mox in Acarnania Aracyntus. In Aetolia Ozolei, apud quos oppidum Oeanthe, in quo portus Apollinis. Tunc deinde in Phocidis campis, oppidum Cirra, portus Caleon, à quo in septẽ millibus passuum introrsus oppidum Delphos sub monte Parnaso, clarum oraculis Apollinis. Fons ibi Castalius. Deinde in intimo sinu angulus Bœotiæ, montem Heliconem iuxta Peloponnesum peninsula inter duo maria Aegeum & Ionium, angulosos recessus obducens: in circuitu habens quingenta sexaginta tria millia passuum. Et per sinus penè tãtundem angustiæ vnde procedit, Isthmos appellatur. In quinq; millibus passuum diuersa maria vtrinq; collidunt, ac latera meatus * abradunt. In medio hoc interuallo quod Isthmon appellaui, colonia est Corinthus, sexagenis ab vtroq; litore stadijs à Pisa summa arce quæ dicitur Acrocorinthos, vtrunq; mare prospectans. Ab Isthmo autem Achaiæ prouinciæ nomen incipit, quæ ante Egialos vocabatur, propter vrbes in littore per ordinem constitutas. Ibi quamplures sinus, portus, montes, vrbes,

al. arradũt.

& populi. Ab ipsius Isthmos angustijs Hellas incipit, à nostris Græcia dicta. In ea prima Atticæ antiquitùs Acte vocitata, contingit Isthmũ sui parte Megaris dicta. In ora autẽ portus, cui nomen Scyronia saxa viginti sex longitudine: latitudine quinq; millibus passuum à Myrthoo recedentibus Athenæ atq; Atticæ. Fontes ibi multi, inter quos Callirhoe prædicatur. Nec Athenis cedunt Bœotię, in quibus Epicrene, Arethusa, Hyppocrene, Aganippe, * Gargaphie. post oppida montes populiq; quamplures.

al. Gargani.

De Thessalia.

SEquitur Aemonia, cuius à tergo mons Oeta, eaq; etiam Thessalia nuncupatur. Ibi natus rex nomine Gręcus, à quo Gręcia dicta. Ibi Helles à quo Hellenes appellati. In Thessalia montes notissimi Olympus, Pierius, Ossa: cuius ex aduerso Pindus & Othris Laphitarũ sedes, occasum verticibus intuentes. Nam Pelios ortum videt. Hi omnes montes theatrali more curuantur, ante quos septuaginta quinq; vrbes sunt memorandæ. Thessaliæ vicina Magnesia, cuius fons est Libetris, poetici haustus nomine celebratus. Longitudo Thessaliæ habet millia quadringenta * octoginta: latitudo ducenta nonaginta septem.

al. nonaginta.

De Macedonia.

MAcedonia postea centum quinquaginta populorũ maximis regibus inclyta, præsertimq; Alexandro, qui Philippo cũ natus crederetur, eius mater Olympias dracone eum conceptum esse memorabat, victor orbis: nam easdem peragrationis & victoriæ metas habuit, quas liber & Hercules. Hæc tamen Macedonia populos, qui Edonij dicebãtur, totamq; Migdoniam, Pieriam, Emathiamque recepit in nomen. Hæc in Thracium limitem terminum ducit. A meridie Epirotis habitatur. A vespera, à Dardanis & Illyrijs: à septentrione Paphlagonia ac Pæonia. Inter ipsam & Thraciam amnis Strimon pro limite est, ab Hemi montis vertice defluens. In ea Rhodope, quem Mygdonium asserunt montem. & Athos abscissus à continenti, Xerxe viribus vtente Persarum. Et Horestidem terram ab Horestis & Hermionis filio quã vocitari non dubium est. Ibi Phlegra nunc ciuitas, tunc gigantum præliorumq; immanium temeritate famosa: quæ sola etiam diluuio mundi asseritur nõ operta, quod vtiq; præstitit montium celsitudo.

De Thracia.

SEquitur Thracia, cuius incolæ Bardi, appetitum habent maximum mortis. Et quia dextra parte Strimonis degũt Bessi, & Denselatæ, Nestusque amnis, qui Pangæum ambit. Nam Hebrum Odrysiæ niues complent, qui inter diuersos barbaros fluens etiã Ciconas perluit: quorum confinio Hemus sex millibus passuum cacumen extollens, vicinia perflatur austrorum. Cuius item terga diuersę gentes tenẽt, inter quas gẽtes Sarmatæ Scythæ, Dein pontũ Sithonia gens habet, quæ gloriam Orphęi progeniti vatis perfectione sortita est. Nã in Spartio promontorio ille vitam, aut sacris, vt aiunt, impendit, aut fidibus. Mox regio Mauronea ac Tyrida oppidum, in quo equi Diomedæi stabulati. Circa eum Abdera, cui constructæ Diomedis soror suum nomen ascripsit: quod oppidum Democriti physici ortu potius decoratum. Eandem Thraciam Polydori sepulchro signatã, nec poetæ prætereunt. Illic promontorium Cerasc hryseon, Byzantio oppido celebratum, quod à Dyrrachio septingentis vndecim millibus distat. eo enim interstitio à se vtraq; maria recesse runt, id est, Adrias & Propontis. Illic Hellespontus angustior est, per stadia septem ab Europa Asiam diuidit. Hic quoq; duæ ciuitates, quarũ vna, id est Sestos Europę est: Abydos, Asiæ. Deinde promontoria contraria Cherronesi, in quo terminatur Europæ sinus tertius. & Asiæ Aegeum, in quo Cynosema dicitur locus Hecubę sepulchro tumulatus. In confinio insula Tenedos, à qua vsq; in Chium diffusior sinus interiacet: cuius dexterior Antandros exiguitas insularum, deniq; nauigantibus capræ similitudine diuulgatur, ab eaque Aegeum pelagus appellatur, sed in Corcyræ Phalario promontorio effigiem nauis scopulus imitatur: in quẽ Vlyxis nauim versam fabulosa confixit auctoritas. Nã Creta centum vrbibus opulentã in ortum occasumq; porrigitur, cui nomen suum Hesperidis filia Nympharum pulchra concessit. aut Curetum rex Cretes, à quo Creta primo: mox Curetis nuncupata. Deinde propter cæli temperiem Macaronesos est appellata. Hæc in longitudinẽ tenditur millibus ducentis septuaginta. Latitudo quinquaginta millia non excedit. Circuitus omnis quingentis octoginta octo millibus patet, montibus Idæo & Dictinæo sublimibus. Eubœa verò à Bœotiæ continenti modico, atque ita exiguo mari interfluente discernitur, vt plerunq; ponte iungatur, Duobus promontorijs ad Atticam versus Gerasto & ad Hellespontum Caphareo decoratur. Huius latitudo vltra secundum milliarium intra quadragesimum con trahitur. Longitudo totius Bœotiæ ab Attica vsq; Thessaliam cẽtum quinquaginta millibus numeratur. Circũferentia verò trecentis sexaginta quinq; millibus explicata. Huius oppidũ Calcida ex aduerso Aulis & Caristos marmoreis fluctibus concolora. In Myrthoo autem mari Cyclades, quarum notiores Delos & Antandros: quæ nomina à circulata ordinatione sortitæ. Item Strophades, quarum Naxo Homeri sepulchro * veneranda, aliæq; quamplures per septuaginta longitudinem, & per ducenta latitudinem ducunt. Inter Cherronesum & Samothracen, quædam loca vasta, nunc Barbarica.

al. memoranda.

De

De quarto sinu Europæ.

QVartus verò & magnus Europę sinus ab Hellespõto incipiens, Mæotis ostio terminatur. Nam arctũ mare inter Europã & Asiam, in angustias septem stadiorum interfluens coarctatur: quas angustias Hellespõtum dicunt, vbi Xerxes Persidis rex aggregatis nauibus, ponteq; constructo exercitum duxit. Verũ hæc angustiora quadã interriuatione per octoginta sex millia distenduntur, ac rursum diffunditur mare latissimum: iterumq; contrahitur: sed maris illa diffusio Propontis dicitur, secundæq; angustiæ Bosphoros appellãtur, quæ quingentis passibus patent. Item hac Darius Xerxis pater copias ponte trãsmisit: cuius ab Hellespõto longitudo ducẽtis triginta nouem millibus inuenitur. Deinde Scythicus diffusi maris sinus, in quo medio Meotis ostio iungitur lacus Cimmerius, Bosphorus idẽ vocatur: is duobus millibus & quingentis passibus inter quos Bosphorus, id est, Cimmerium & Thracium latus interpatent millia quingenta. Circuitus verò totius Ponti, vicies semel quinquaginta millibus, vt Varro quoq; non reticet: quia dicit Europæ totius longitudinem habere sexagies ter triginta septem millia, passusq; quingentos. Hister fluuius ortus in Germania de cacumine montis ad nouem sexaginta amnes assumens etiam Danubius vocitatur. Dehinc littus Scythicũ confertum multiplici diuersitate Barbarica. Nam illic Getæ, Daci, Sarmatæ, Amaxobij, Troglodítæ, Alani. Germanięq; omnis tractus Ab Histro ad Oceanum bis decies cẽtum millium passuũ est, in latitudine millibus quadringentis vsque ad Armeniæ solitudines. Nec procul fluuius, Lacus oppidum, sub vno cũcta nomine Borysthenes, propter Achillis insulam eius sepulchro celebratam. Introrsus degũt Auchetæ, apud quos Hispanis nascitur, & * Neutræ, apud quos Borysthenes, Geloni, Agathirsi, Antropophagi. Et à tergo eorum Arimaspi. Tunc Riphæi mõtes, & regio calgantibus tenebris inumbrata. Post eosdem montes trãs Aquilonem Hyperborei, apud quos mundi axis continua motione torquetur, gens moribus, prolixitate vitæ, deorum cultu, aeris clementia, semestri die fine etiam habitationis humanæ prædicanda. Verum Sarmatiæ Scytiæ, Tauricæ tractus in longitudinẽ habet millia nongẽta octoginta, latitudine * septingẽta decẽ. Iã nil in Europa ęstimo memorandũ: quoniam & Hiperboreos sibi Asia vindicauit.

al. Neutri.

al. octoginta.

Alia dimensio Europæ à Septentrione.

SI autem leuorsum post Ripheos montes redeas per Oceani septentrionalis tractus, te denuo per Germanię, Galliarumq;, & Hiberos populos in Gaditanum ostium reuocabis. Ariphæi quippe iam in Asia constituti parilem Hyperboreis vitam degunt, cunctis gentibus venerandi, vt ad eos velut ad quoddã asylũ confugiãt metuentes. Vltra hos Cimeri & Amazones ad Caspium mare quod in confinio ortum est, ibi Scyticum perrumpit Oceanũ. Post prolixa terrarum & Hyrcania reperitur. Cæterùm in Athlanticũ littus Oceani remeantes, per Aquitaniam extremam, extremaque Europæ in Britanniam reuertuntur: quæ insula iacet inter septentrionem & occasum, lõga millibus octingentis, lata trecentis. Circuitus tricies octies vigintiquinq; millia tenet. In vltimo eius sylua Calidonia, insulæque quamplures, inter quas Orchades quadraginta penè coniunctæ. Item Electrides, in quibus Electrũ gignitur. Sed vltima omnium Tyle, in qua solstitiali tempore continuus dies, brumaliq; nox perennis exigitur, Vltra quam nauigatione vnius diei, mare concretum est: sed infra cõfinis est Gallię, Hispaniæq;, quibus nisi oceani Athlantici prohiberet irruptio, Africa misceretur. Nam Velonensis Bethicæ ciuitas triginta tribus millibus à Tingi opido disparatur, quæ colonia est Mauritaniæ Cæsariensis. Huius auctor opidi Antæus dicitur.

De Africa.

AFrica verò ac Libya dicta ab Afro Libe Herculis filio. In confinio est Elissos colonia, in qua * Regia Antęi luctamenq; cum Hercule celebratur, & Hesperidum horti, illic ęstuarium flexuosum, quem draconem vigilem rumor vetustatis allusit. Nec longè mons Athlas de gremio cacumen proferens arenarum. Hunc incolæ Adirim vocant, is usq; in confinia lunaris circuli euectus vltra nubium potestatẽ, qui ab occasus parte littora prospectat Oceani, nemorosus, fontibus scatens, sed rupibus infœcundus. Qua verò Africam spectat, opimus omnis. Arbores præterea gignit cupresso similes, odore graues, quę lanam obducunt instar serici preciosam. Per diem silet, nocte & ignibus micat & tibijs, fistula, cymbalis, tympanisq; percrepat, Satyris, Aegipanisq; bacchantibus. Vltra ipsum ad occasum littus per quadringenta nonaginta sex millia saltus feris Lybicis occupati. Nec plurimum distant septem montes, qui à parilitate cacuminis fratres sunt appellati, sed elephantorum pleni sunt, ac vltra prouinciam Tingitanam, cuius longitudo centum septuaginta millium est. Item Siga oppidum est è regione Malacam vrbem Hispaniæ contemplatur. In littore quoq; * Carcenna maiusq; oppidum Cæsarea. Item Icosium æquè coloniam. Item Rusconię & Ruscurius, Saldæ etiam, cæteræq; ciuitates, atq; Igilgili & Rusarus. Flumen verò Ampsaga abest à Cęsarea trecẽtis viginti duob. millib9.

al. regiæ.

al. Carnenna.

De duabus Mauritanijs.

VTriusq; Mauritaniæ lõgitudo decies quadraginta trium millium, latitudo quadringentorum sexaginta septem. Ab Ampsaga Numidia est nomine celebrata Numidę: Nomades dicti, cuius in mediterraneis colonia Cirta, & interius Sicca, atq; Bulla regia. In ora vero littoris Hipporegius ac Tabrachia. Interius Zeugitana regio, quæ propriè vocatur Africa, habet

hæc tria promontoria,'Apollinis aduersum Sardiniam, Mercurij respectans Siciliam, quæ in altum procurrentia duos efficiunt sinus ab Hippone Diarrytho. Deinde promontorium Apollinis, & in alio sinu Vtica Catonis morte memoranda. Flumen * Bragada, ac propinqua Carthago, inclyta pridem armis, nunc felicitate reuerenda. Demũ Maxula, Carpi, Messua, Clypeaq; in promõtorio Mercurij. Itẽ Curubis, Neapolis.

al. Bagrada.

De secundo Sinu Africæ.

MOx alia distinctio Lybiæ, Phœnices vocantur. qui Byzantinum incolũt, quæ regio ducentis quinquaginta millibus passuum circuitur, cuius satio cẽtesimo messis incremẽto fœneratur. Hic oppida Puppup, Adrumetus, Leptis, Ruspæ, Tapsus, Thenæ Macomades, Tacape. Sabrata contingens Syrtim minorem, ad quam Numidiæ & Africæ ab Ampsaga, longitudo sunt millia quingenta octoginta: latitudo ducenta.

De tertio Sinu.

TErtius sinus diuiditur in geminos duarũ Syrtium recessus, vadoso ac reciproco mari, sed minor Syrtis à Carthagine abest trecentis millibus, ad maiorẽ verò per deserta pergitur: quæ serpentibus diuersis ac feris habitantur. Post hæc Garamantes, super hos fuêre Psillij. In deflexu ciuitas Ocensis & Leptis magna. Inde Syrtis maior, circuitus sexcentorum viginti quinq; millium. Tunc Cyrenaica regio, eadẽ est Pentapolitana Ammonis oraculo memorata, quòd à Cyrenis abest cccc. millibus passuũ, Vrbes maximæ ibi quinq;, Berenice, Arsinoe, Ptolemaida, Apollonia, ipsaq; Cyrene. Berenice autem in extremo Syrtis cornu, vbi Hesperidum horti fluuius Lethon: Lucus sacer abest à Lepti trecẽtis septuaginta quinq; millibus. Ab ea Arsinoe quadraginta tribus, & deinceps Ptolomais viginti duobus, proculq; Catabathmon & Marmarides. Et in ora Syrtis Nasamones. Deinde Mareotis Maretonium. Inde Apis Aegypti locus, à quo Parethonium in sexaginta duobus millibus. Inde Alexandrina ducẽta millia. Totius autem Africæ à mari Athlantico longitudo cum inferiore Aegypto, tricies quadringenta millia. Ab oceano ad Carthaginẽ magnã, vndecies millies. Ab ea ad Canopum Nili proximum ostium, sexdecies millies octuaginta octo millia.

De interiori Africa.

INterior autẽ Africa ad meridiẽ versus interuenientibus desertis, habet Leucas Aethiopes, Nigritas, & cæteros monstruosę nouitatis. Post quos solitudines fugiendæ ad orientẽ versus. Fluuius Niger, eius cuius Nilus naturæ est prorsus. Inter solitudines degũt Athlantes, qui neq; vlla inter se nomina habent', & soli imprecantur, quòd eos cum messibus semper amburat. Hi nunquàm somniare videntur. Troglodytæ in specubus manent, vescunturq; serpentibus, striduntq; potius quàm loquuntur. Garamãtes vulgo fœminis sine matrimonio sociantur. Augilę inferos colunt. * Gamphasantes nudi & imbelles, externis nunquàm miscentur. Blemiæ sine capite sunt, atque os & oculos in pectore gerunt. Satyri, hominum nihil habent nisi faciẽ. Aegipanes quales pinguntur existũt. Himantopodes debilitate pedum serpunt potius quàm incedunt. Pharusi, comites Herculis fuêre, post hos finis est Africæ.

al. Campasantes.

De Aegypto quæ est ~~Asiæ~~ Africæ caput.

AEgyptus dehinc, hoc est Asiæ caput: quæ vna ab ostio Canopi ad ostium Ponti habet vicies sexies centũ * quadraginta tria millia passuum. Ab ore autem Ponti ad os Mæotis sexdecies centena septuagintaquinque millia passuum. Verũ Aegyptus introrsum ad meridiem tendit, donec à tergo Aethiopes obuersentur, cuius inferiorem situm Nilus dextra leuaq; diuisus amplectitur, vt Aegyptum Nili possis insulam vocitare. Nam ab ambitu circũfluentis amnis, etiam Delta literæ figuram creditur detinere: sed à principio fissuræ ipsius fluuialis ad Canopicum ostium millia centum quadraginta sex. Summa autem eius pars contermina Aethiopiæ opidorũ multas præfecturas habet, quas Nomos vocant, inter quas Menala, itẽ Ala, item Alexandriæ regionem. Item Lybiæ Mareotim. Heracleopolis autem insula Nili est, in qua oppida Herculis Arsinoita & Memphita, quæ ad summum Delta perueniunt. Nilus autem ipse incertis ortus fontibus creditur, cum Iuba rex eum à monte inferioris Mauritaniæ de lacu Hilide oriri significet, quòd animalibus hisdem, & * argumentis fœturæ parilis approbatur. In omni autem Delta Nili oppida ducenta quinquaginta fuisse, Artemidorus attestatur. In littore tamẽ Aegyptij maris pręstantior vrbium Alexandria constituta, ab Alexandro magno condita, à Canopico ostio in duodecim millibus passuum iuxta Mareotim lacum, qui complures insulas habet, traiectusq; quadringentos, cuius tam longitudo quàm etiã latitudo cẽtena quinquagena millia passuum tenent. Vnde vltra Pelusiacum ostium Arabia est, ad rubrum pertingens mare, quod Erithræum ab Erithra rege Persæ & Andromedæ filio vocitatum, à colore etiam dictum rubrũ. Nam fons est in littore, quem cum greges biberint, in rubrum colorem incipiunt mutare lanas. Huius maris oppidum Arsinoe.

al. triginta octo.

* fortè, armentis.

De Arabia & Syra.

VErum Arabia tenditur vsq; ad odoriferam ac diuitem terram, sed iuxta est Syria multis distincta nominibus. Nam & Palestina est, quæ cõtingit Arabiã, & Iudæa & Phœnicia, &

& quantum interior habetur, Damascene, in Meridiem vergens Babylonia. ex eadem, Mesopotamia inter Eufraten & Tygrin. Quà verò transit Taurum montem Sophene, citrà verò etiam Comagene: & vltra Armeniam Adiabene, Asiria ante dicta. Et vbi Ciliciam attingit, Antiochia. Longitudo eius inter Ciliciã & Arabiam quadringẽtorum septuaginta Mil. pas. est. Latitudo autem à Seleucia ad oppidum Eufratis Zeuma * quingenta viginti quinq; mi. passuum Ostracinæ Arabia finitur, à Pelusio sexaginta sex millibus passuum, Apollonia Palęstinæ per centum octuaginta octo millia passuum procedens, supra Idumæam & Samariã Iudæa longè lateq; funditur. Pars eius Syriæ iuncta Galilæa vocatur, à cæteris eius partibus Iordane amne discreta: qui fluuius oritur de fonte Paneade. Secunda elatio Iudææ ab Hyerosolymis, in quo latere est fons Callirhoe, ab occidente Esseni: qui sine concubitu & cunctis cupiditatibus viuunt. Hinc aliquando interius Masadà castellum, in quo Iudææ finis est. Iungitur Decapolis, dicta à numero ciuitatum. Redeuntibus ad oram Pheniciæ, colonia Ptolomais: à tergo Libanus & Antilibanus montes. Et interiacentibus campis Bargilus item mons sedet. Item Syria desinente inter oppida Phœniciæ Antiochia, quæ Orõte amne diuiditur. Super eã mõs nomine Casius: cuius altitudo quarta vigilia solem per tenebras videt.

*.CLXXV.M

De Euphratæ magno fluuio.

IN Syria fluuius Eufrates nascitur à monte qui vocatur Capodes, ibi quoq; Marsias alius amnis inter Syriam & Parthiam oppidũ Palmira: moxq; Eufrates fluuius cuius decẽ dierum nauigatione in ipsam Seleuciam Parthorũ vrbẽ maximã peruenitur. Sed scissus Eufrates leuorsum in Mesopotamiam vadit, & Tygridi infunditur. Dextro autem meatu Babyloniam petit, quæ Caldææ caput est. Sed redeundũ ad oram Syriæ, cui confinis est Cilicia, in qua oppidum Veneris & Cypros insula fluuiusq; Paradysus. Ciliciæ Pamphilia sociatur, cuius vltima Phaselis: dehincq; Lycaonia in Asiaticã iurisdictionẽ versa: quæ ab illa parte, qua Galatiæ contermina est, habet ciuitates quatuordecim. Verum Pamphiliæ iuncta Lycia, à qua incipit mõs Taurus, penè mediatenus orbis * conscius, quẽ peragraret nisi maria restitissent. Qui aliquãdo flexuosus euadit & in Riphæorum montiũ iuga sub nominum diuersitate protenditur. Nam inter cætera nomina idẽ Nyphates est, Caucasus & Sarpedon. Portarum etiã nomine censetur, & alibi Armeniæ, alibi Caspiæ, & idem Hyrcanius, Coraxicus, Scythicus, Ceraunius appellatur. In Lycia alius mons Chimæra, noctibus flagrans. Hæc habuit oppida septuaginta, nunc triginta sex sunt. Telmesus oppidũ dicitur, quo finitur. hinc Asiaticum siue Carpatium mare, & quæ propriè vocatur Asia, cui ab oriente Phrygia & Lycaonia, à septẽtrione Paphlagonia est.

al. constitutiu.

Huius longitudo quadringẽtis septuaginta millibus passuũ: latitudo trecẽtis. Armenia altera ab oriente, à septentrione pontica. In proximo Caria est, mox Ionia: vltra eam * Aeolis, media Doride. In Phrygia Celeneantea, in Apamæam cõmutata. Illic Marsyas & natus, & occidit, & fluuio nomen dedit, & cùm Apolline decertauit. Denique pars eius Aulocrene vocitatur, vnde Meander amnis exoritur.

al. Cælis.

De Phrygia prouincia.

PHrygia Troadi imminet, ab Aquilone Galacia est, à Meridie Lycaonia & Pisydiæ Mygdoniæ confinis est, ab oriente Lyciæ, à septentrione Misiæ & Cariæ. Dehinc Tmolus loco florens, amnisq; Pactolus. Ioniæ, Miletos caput. Ibi etiã Colophon, oraculo Clarij Apollinis celebrata. Meoniæ principium Sipylus. Smyrna etiam Homero notissima, quam circũfluit Meles fluuius. Nam Smyrneos cãpos Hermus intersecat, qui ortus Dorilao, Phrygiam Cariamq; * dispartit. Iuxta Iliũ sepulchrũ Memnonis iacet. Supra Troadem in mediterraneo Teutrania est: quæ regio Mysorum fuit. Ciuitas verò Teutrania Caico flumine alluitur. Ibi inter omnes Asiæ ciuitates Pergamum clarius. Nam Bithynia initium Ponti est, & ab ortu Thraciæ aduersa à Sagari flumine primos habitatores habet, qui fluuius alij fluuio Gallo miscetur, à quo Galli dicuntur ministri matris deum. Hęc & Bebricia & Mygdonia dicta est. A Bithyno rege Bithyniã. In ea ciuitas Prusias: quam Hylas inundat lacus: quo puer eiusdem nominis dicitur interceptus. Ibi Libyssa locus Nicomediæ proximus, in eo sepulchrum Hannibalis memoratur. Dehinc Ponti ora, fauces Bosphori, & amnem Rhesum, Sagarimque sinus Mariandini, in quo Heraclea ciuitas, portus Acone, vbi herba veneni aconitũ procreatur. Specus Acherusius, qui mergitur in profunda telluris. Inde Paphlagonia, vbi à tergo Galatia est: sed hic Henetosa etiã ciuitas, à cuius ciuibus in Italia ortos Venetos asserunt. Ibi promontorium Carambis, quod à Ponti ostio abest millibus passuum ducentis viginti, tantundem à Cimmerio. Ibi etiam mons Cytorus & ciuitas Eupatoria, quam Mitridates fecerat: sed eo victo Pompeiopolis appellata.

al. dissecat.

De Cappadocia.

CAppadocia autẽ introuersus recedit, quæ leuorsum ambas Armenias, Comagenẽq; transcurrit, dextrorsum plurimos Asiæ populos ambiẽs: Ad iuga Tauri succrescit in ortu: Præterit Lycaoniam, Pysidiam, Ciliciam super tractum Syriæ means, Antiochiæ partẽ in Scythiam pertendens. Ab Armenia maiore diuiditur Eufrate fluuio, quæ Armenia inchoat à montibus * Pariedris. In Cappadocia multæ vrbes eximiæ, inter quas Melita, quam Semiramis condidit, & Mazaca, quam dicunt vrbium matrem: cui Argæus mons imminet, qui niues ver-

al. Panedry fin.

ticis albicátis ne æstiuis quidem solibus superfundit. In hac Cappadocia longitudo Asiæ vndecies centena quadraginta millia.

De Assyria.

ASsyrij ab Adiabene incipiunt, quos excipit Media in prospectu Caspij maris, quæ Caucaseis montibus cingitur: sed Caucasus portas habet, quas Caspias dicunt, cautium precisiones etiam ferreis trabibus obseratas, ad externorum transitum cohibendum: quámuis verno etiam serpentibus occludantur, à quibus ad Pontum ducenta millia passuum esse non dubium est. In Ponto autem sunt insulæ Symplegades, mox regio Mattianæ, sola in eo tractu vitifera: inclusa montibus stadiorum mille quingentorum. Difficilis aditu propter solitudines arenosas, quæ sunt per cētum viginti millia passuum. Regionis prædictæ amœnitatem Alexander magnus delegerat, & ibi primo nominis sui condiderat ciuitatem, quæ excisa est, & ab Antiocho Seleuci filio reparata cum nomine patris eiusdem: cuius circuitus habet stadia septuaginta quinq;. Inde * Oaxus amnis, qui circa Bactram eius oppidū nominis, fluuioq; vltra Panda oppidum Sogdianorum, vbi Alexander tertiam Alexandriam condidit ad contestandá itinerisprolixitatē: quippe emēsi à Libero, dehinc ab Hercule: aræ sunt cōstitutæ in testimonium laboris immensi. Illam terrarū partem * Iaxartes fluuius secat, qui Tanais putabatur: quē Dæmodamas dux transcendit: aliumq; esse perdocuit: & ultra Dydimæo Apollini aras extruxit,

al. Oxus.

al. laxates.

De Perside.

HIc Persicus limes Scythis iūgitur, sed Scythico Oceano & Caspio mari. Qua in oceanum Eoum cursus est, profundæ in exordio niues, dehincq; lōga desertio. Postquā Anthropophagi excursus inuios reddidére, post quos Seres, qui vndis aspergunt arbores suas, vt lanugo, quæ sericū creat, possit admitti. Hi aliarū gentiū homines aspernátur, & appositioné mercium. Sine colloquio gaudent implere contractū. Hinc * Attacorus sinus, Hyperboreis beatitate consimilis, quo incolæ gratulantur, qui circuitu valliū auras nesciūt pestilētes.

al. Attacenus.

De India.

DEhinc India, nā Ciconas in medio error astruxit, sed à Medijs montibus inchoat India. Nam in Eoum mare à meridiano porrecta, salubris Fauonij vegetabilibus flabris, secunda æstate annis singulis vegetatur, bisque frugē metit. Pro hyeme Etesias perfert. Quinq; millia habuit oppidorum, & mundi pars tertia credebatur. Liber, primus ingressus Indiam triumphauit. In ea maximi fluuiorū Indus & Ganges, sed ab Scythicis mōtibus Ganges venit. Et Hypanis ibi amnis immodicus, qui Alexandri magni iter inclusit: sicut in eius ripa locatæ testantur aræ. Latitudo Gangis vbi diffusior, viginti mil. passuum: vbi angustus octo, profundus pedibus centum * millia. Ibi reges gentiūq; diuersitas, tam exercitibus quàm elephantis copiosa. Vltra Palibotram vrbem mōs Maleus, in quo hyeme in septentriones vmbræ: in austros æstate cadunt, senis alternatæ mensibus. In eo loco per annū quindecim diebus tantū septentriones apparēt. Homines fusciores: nā Pygmæi montibus habitant, & qui confines Oceano sine regibus degunt. Pandeam gentē fœminæ tenent: cui prior regina Herculis filia. In eo tractu etiam Nysam vrbē esse Libero patri sacrá, montemq; Merum Ioui. Vnde fabula est, eum Iouis semine procreatum. Ibi etiam insulas duas auri, argentiq; metallis, ac fœtura prædicandas, etiá vocabulis approbatur: nam vna Chrysea, Argyrea altera nuncupatur. Omnes Indi comarū fuco decorantur. Alij cæruleis, alij crocinis fulgoribus tincti, gemmis comuntur. * Funerationes negligunt, elephantisq; vehi eximium putant: sed in Taprobane insula maiores elephanti quàm Indici. Ampliores etiam Margaritæ sunt, quæ patet in longitudine stadiorū septem millibus, in latitudine quinq; millibus. Scinditur fluuio interfluente, atque Indiæ prætenta est: in quá septem dierū iter, vt Romanis nauibus approbatū. Illic & illud mare absq; canalibus profundis senum passuum altitudine deprimitur. Ibi septentriones nō apparēt: Vergilię nunquá. Luna ab octaua in sedecimá tantū supra terras vidēt. Ibi sidus clarissimū Canōpos. Sol ortiuus in leua conspicitur. In nauigádo nullū sidus obseruant: auium quas vehunt, volatus sequūtur. Quaternis per annos mensibus nauigát. Homines ibi corpore grandiores vltra hominū mensurá, rutilis comis cæruleis oculis, trucioris soni. Nullo linguæ cōmercio genti alteri sociantur. Cum negociatoribus alijs in ripa fluminis merces apponunt, ac vix complacitas mutant. Aetas illi vltra humanam fragilitatem prolixa, vt immaturè pereat, qui centenarius moritur. Nulli per diem somnus. Anona eodem semper tenore. ædificia humilia, paruaq;. Vitem nesciunt. Redundant pomis: Herculem colunt. Regē eum qui mitior, grauior, ac sine próle fuerit, eligūt. Et si in regno prolē susceperit, remouēt: hæreditarium formidantes imperium. Cū quo tamen alij triginta cognoscunt. Et si fuerit prouocatū septuaginta iudices fiunt. Rex Liberi patris cultu componitur. Et si peccauerit, interdicto omni usu & colloquio, iugulatur. Culturas & venatus amant: verum tygridum aut elephantorum piscationibus delectantur, præsertim testudinum, quarum superficie domos familiarū capaces operiunt. Dehinc habitant Ichthyophagi, quos Alexander vesci piscib⁹ vetuit, nec lōgē insula solis quæ dicitur, & nympharū cubile rubens. In qua omne animal vi feruoris absumitur. Mox, Hypanis Carmaniæ fluuius, à quo primum aspici septentriones incipiunt. Deinde tres insulæ, in quibus hydri marini

al. decem.

al. funerationes.

rini vigenũ sunt cubitorũ. In his rubrũ mare littoribus sinu gemino disparatur. Verũ * orticus Persicus dicitur propter habitationẽ Persarum, qui sinus vicies & sexaginta millia circuitu patet. Ex aduerso alter Arabicus vocatur. Carmania quoq; Persis adiũgitur, quę ab insula Aphrodisia inchoat, quę trãslata est in Parthicũ nomẽ. Littore quoq; occasui obiacet, millium est quingentorum quinquaginta. Oppidum ibi nobile Susa, in quo templum Dianæ. Susæ iuxta Tarbile, siue Babitace in centum triginta millibus: in qua sunt homines, qui aurum in profunda defodiut, necui sit in vsu. Parthici verò regni nongẽta quadraginta quatuor millium passuum. Verum omnis Media, Parthia & Persida ab oriente flumine Indo, ab occidente Tygri, à septentrione Tauro Caucasio, à meridie rubro mari terminantur. Quæ omnes per longitudinem patent terdecies viginti millia passuum, per latitudinẽ octingenta triginta.

al. Portius.

De Babylonia.

SEd Caldæę gentis Babylonia caput est. Deniq; Assyria & Mesopotamia propter illius claritatẽ Babylonia vocatur. Vrbs ipsa sexaginta mil. passuum muris amplectitur, qui ducentis pedibus alti, quinquagenis lati sunt: nisi quid amplius. Nam terni digiti singulis mensuræ nostræ pedibus applicantur. Hæc interluitur Eufrate. Ibi Iouis Beli templum, qui inuentor fuit disciplinæ syderalis. Hæc nunc ad solitudinem redijt exhaustæ Seleuciæ. Item in hunc vsum etiam Tesiphontẽ tertio ab ea lapide condidêre Parthi, ac nunc caput regnorum est. Habitantur etiam abdita Aethiopiæ, & adusta Trogloditarum & Ichthyophagorum gẽtibus. Sed primi feras cursu prætereunt: alteri nando marinas beluas vincunt. Sunt & * Gorgones insulæ, obuersæ promontorio quod vocatur Hesperionceras. Has incoluisse Gorgonas ferunt, in quas à continenti biduo nauigatur. Vltra has Hesperidum insulæ, quæ intimo admodum mari sunt. Fortunatas autem insulas in leua Mauritaniæ constitutas inter meridiem, occasumque nõ dubiũ est: quarũ prima* Vmbriona dicitur: secunda Iunonia: terra Theode: quarta Capraria: alia Niuaria, quæ aere nebuloso & concreto est. Mox Canaria, canibus immensæ magnitudinis plena, omnes auibus plenæ, nemorosæ, palmiferæ: nuce pinea, mellis copia, amnibus ac syluris piscibus abundantes.

al. Gorgades.

al. Membriona.

Item breuis repetitio.

PErcursus breuiter terrarũ situs, licet ignobilia quæq; præteruolans immorari nõ potuerim, tamen vt orbem terræ mariaq; admensa cognoscar, mensuram omnem breuiter intimabo. A Gaditano freto per longitudinẽ directo cursu ad os Mæotis, tricies & * ter viginti septem millia * quingenta passuum. Vniuersus autẽ circuitus ab eodẽ exordio per sinus dictos intra Mętin lacum, centũ quinquaginta septẽ. Cum ipsa verò Mæotide centies * octies, bis nongenta. Europæ solius mensura octogies bis * nongenta quatuor. Africæ longitudo tricies septies * nongenta quatuor. Latitudo in Cyrenaicam eius partem nongenta & decem, Asiæ verò longitudo sexagies ter septingenta quinquaginta. Latitudo ab Aethiopico mari ad Alexandriam iuxta Nilum sitam per Mœroen & Syenem, decies * octies viginti quinq; millia. Exposita est terræ, quam ipsa peragraui, æquorumq; mensura. Nunc ad artis præcepta, vt iussum est, veniemus.

al. quater triginta.

al. deest.

al. octuagies bis XC millia.

al. XCIIII M.

al. XCIIII.

al. septies.

Dixerat at Paphiæ paulò contractior ore
Mora intricante læditur.
Nixaq; mox famulis marcentia terga reclinat,
Magis quod lassa pulchrior.
Hic dudum roseas inter resoluta puellas
Voluptas inquit anxia.
Vnde hæc tam duris immitis rustica membris
Peregit orbis circulum,
Et tantos montes, fluuios, freta, compita currens*
Delere venit tædias?
Hanc ego crediderim sentis spinescere membris.
Neq; hirta crura vellere.
Nanq; ita puluerea est agresti & robore fortis
Iure vt putetur mascula.

al. competa.

Quo dicto iocus ministris Veneris suscitatur ipsiq; Cythereæ: cui de proximo susurratim decenter arrisit. Quã Arcas nutu hilaro, & quo eã solitus intueri, propter diuum reprehensiones circũspectus, inhibuit. Verũ pronuba propter assidens, nihil mirum, inquit, si properè Venus cum delicijs famulitioq; tã comi appulsa est lasciuire: nã & nuptialiter læta est: & blanda semper arridente Cyllenio. Et cũ dicto Geometria præcipitur ad ꝓmissa properare: sed ita, vt summa quęq; perstringẽs, fastidiũ nõ suscitet tarditate. Tunc illa: Omnis mea quæ in infinitũ * peragratur assertio, numeris lineisq; discernitur, quæ nunc corporea, tũ incorporea comprobantur. Nã vnũ est, quod animi sola cõtemplatione cõspicimus. Aliud, quod etiã oculis intuemur. Verũ prior pars, quæ numerorũ regulis rationibusq; cõcipitur, germanæ meæ Arithmeticę deputatur. Alia est linearis, atq; apodictica huius pulueris erudita cognitio, quę quidem ab incorporeis procreata, ac sensim in multiplices formas effigiata, tenui ac vix intellectuali principio in cœlũ quoq; subuehitur. Quod quidẽ incorporeum inuisibileq; primordiũ, cõmune mihi cũ Arithmetica reperitur. Nã monas eiusdẽ insecabilis procreatio numerorũ est, mihiq; signũ vocatur. Quod vtpote incõprehensibile, parte nulla discernitur. Apud illã dias lineã facit, mihi linea in lõgitudinẽ ducta latitudinis nil prorsus acquirit. Superficies itẽ mihi tã longẽ lateq; diffusa, sine profunditate censetur. Illi numerus, qui cũctis accedere specieb. gregatim, sigillatimq; potest, nisi reb. accidat, incorporeus inuenitur. Ergo incorporea vtriusq; principia.

al. propagatur.

De Planis figuris.

VErum primę apud me formandorum schematum partes duæ sunt, vna quæ dicitur Planaris, quam ἐπίπεδον Gręcè soleo memorare. Alia Solida, quam στερεὸν dicimus. Et prioris principium σημεῖον, quod punctum vel signum latialiter appellatur. Cōsequentis superficies, quę ἐπιφάνεια dicitur. Punctum verò est, cuius pars nihil est: quæ si duo fuerint, lineâ interiacente iunguntur. 10

De lineis.

LInea verò est, quā γραμμὴν vocamus, sine latitudine longitudo. Linearū aliæ directæ sunt, quas εὐθείας dico. Aliæ in gyrū reflexæ quas, κυκλικάς. Nonnullas etiam, ἑλικοειδεῖς. Alias καμπύλας pro obliquitate discrimino. Quæ tamē lineæ punctis vtrinq; secus includuntur, sicuti ipsæ quoq; superficiem circūcingunt.

Superficies est, quæ lōgitudinē & latitudinē 20 tantū habet, profunditate deseritur, vt est color in corpore. Hanc ἐπιφάνειαν Græci dixêre: & vt dixi eius termini sunt lineæ, siue planæ siue sinuosæ.

De plano angulo.

PLanus autem angulus fit in planicie duabus lineis se inuicem tangentibus, & non vnam facientibus ad alterutrū inclinationem. Quando autem æquè intra se tenent angu 30 lum lineæ, & directæ fuerint, directilineus dicitur angulus, vt Gręce εὐθύγραμμος. Quando autē directa super directam iacentem stans, dextra leuaq; angulos æquales fecerit, directus vterque est angulus: & illa superstans perpendicularis dicitur. sed Græcè κάθετος.

Angulus maior directo, obtusus dicitur. Minor directo, acutus.

Diffinitio est res quæ alicuius est terminus.

Forma, est res quæ ex aliquo vel aliquibus 40 terminus continetur.

Circulus, est planaris figura, quæ vna linea continetur. Hæc linea περιφέρεια appellatur: ad quam ex vna nota intra circulum posita, omnes directæ ductæ lineæ, æquales sunt.

Punctum autē circuli est, circuli media nota.

Diametros, est directa linea quædā, per punctum supradictum ducta, quę orbem ęqualibus partibus diuidit.

Hemicyclium est figura quæ Diametro & Pe 50 ripheria media, quā eadē diametros distinguit, continetur. Lineæ tres directæ, diuersa positione faciunt trigonum, quatuor tetragonum, multæ polygonum. Et hæ planæ figuræ dicuntur: quarum sunt genera tria: Quorum vnum directis lineis clauditur, quod Græci εὐθύγραμμον vocant. Aliud, quod inflexis, quod καμπλέγραμμον dicunt. Tertium, quod directis simul curuisq; lineis aptatur, quod μικτὸν dicunt.

Εὐθύγραμμος igitur & τρίπλευρος & τετράπλευρος & 90 πολύπλευρος dicitur. τρίπλευρος tres habet formas: nā trigonus est. Aut ἰσόπλευρος, qđ Latinè æquilaterum dicitur, quod tribus paribus lineis lateribusq; concurrit. Aut ἰσοσκελὴς quod ex tribus lineis duas æquales habet, quibus quasi cruribus insistit. Deniq; æquicrurium vocitatur. Aut σκαλῶνος, quod omnes tres lineas inter se inæquales habent.

εὐθύγραμμος item τετράπλευρος quinque species habet. Primam, quæ quatuor æqualibus lineis & directis angulis sustentatur, quod schema tetragonum dicitur. Secunda species, quæ directi angula est, non æquilatera: & dicitur ἑτερομήκης. Tertia, æquilatera est, non tamē directiangula, & dicitur ῥόμβος. Item quæ ex aduerso sibi latere æqualia & contrarios angulos inuicem sibi æquales habet, & neq; omnia latera inuicem sibi æqualia, neq; angulos directos; & dicitur ῥομβοειδής. Item quæ nec latera sibi inuicem æqualia, nec angulos directos, sed acutos & obtusos & & dicitur ἀμφίπλευρος. Extra has formas quicquid quadrilaterum est τραπέζιον vocatur.

Parallelæ sunt directæ lineæ, quæ in eadem planicie constitutæ, atq; productæ in infinitum nulla parte in se incidunt.

Dictum de Tetrapleuris: quorum similitudo Polypleura schemata potest docere. In his autē Pentagona, hexagona, & cætera eutygrammi generis continentur.

De genere schematis secundo.

SEquitur secundum Schematū genus, quod curuis lineis informatur, quod καμπυλόγραμμον appellatur: cuius species duæ sunt. Vna quæ integri circuli rationes tenet. Nam integer est, cum ad eius circumferentiam ab vno cētrali lineæ protentæ vndiq; æquales sibi sunt. Alia, quæ obducti circuli diuersitates ostendit. Tertium genus est planorum schematum, quod μικτὸν vocant, quod partim curuis lineis partim directis includitur, vt est semicirculus: cuius, ut suprà dixi, gyrum curua linea facit. Et alia directa, quæ est linea, sicut dixi διάμετρος dicitur: latinè distermina: quę si in circulo pleno sit, per cētrum eius ad vtrāq; circumferentiam peruenit.

De Ergasticis schematibus.

IN his generibus planorum, alia schemata dicuntur Ergastica, alia Apodictica. Ergastica sunt, quæ faciendæ cuiuslibet formæ præcepta continent. Apodictica, quæ probandi, quod asseuerant, afferunt documenta. Verum Græcis nominibus sic appellantur: Primus συστατικός Secundus, θεματικός. Tertius, ἀνάγραφος, Quartus ἔγγραφος. Quintus, περίγραφος. Sextus, παρεμβολικός. Septimus, προσαρμοστικός.

συστατικός est, qui docet quibus argumentis lineas præcidamus ad imperatum modum.

θεματικός dicitur, quo docetur, quibus argumentis propositæ lineæ adiungi & scribi possint.

ἀνάγραφος dicitur, quo docetur quomodo concludendum sit reliquum schema, quod imperatum

tum est ἔγγραφος est, qui monstrat, quibus argumentis dato circulo verbi gratia, imperatum trigonum, vel quid aliud in medio possimus conuenienter ascribere.

Περίγραφος tropus est, qui docet, quemadmodum datum circulũ, verbi gratia, quadrato concludamus schemate.

Παρεμβολικὸς est, qui docet quemadmodũ, verbi gratia, dato tetragono immittamus datũ trigonum, vt tetragoni spacia crescant, non schema mutetur.

Προσδιοριστικὸς tropus est, qui docet, quemadmodum verbi gratia inter datas impares lineas inueniamus mediam, quæ tantum cædat maiori lineæ, quantum præcedit minorem. Hi sunt tropi generales Ergasticorum schematum.

Apodictici autem tropi ideo transeuntur, cũ mihi cum Dialectica, quam audistis, communes sint. Sed omnia schemata quoque partibus cõmunibus intexuntur, quæ à Græcis sic appellantur. Prima, πρόθεσις. Secunda, διορισμός. Quarta, ἀπόδειξις. Quinta, συμπέρασμα. Latinè etiá sic possumus interpretari. Prima schematis propositum. Secunda determinatio quæstionis. Tertia dispositio argumentorum. Quarta demonstratio, cõprobatioq; sententiæ. Postrema * conclusio. Hoc de generibus planorum dictum sit. Ad thorematum membra redeamus. Nam vtiq; membra sunt linea & Angulus.

Angulorũ natura triplex est. Nam aut iustus est aut angustus, aut latus. Iustus est, qui directus & semper idẽ. Angustus autem acutus est, & semper mobilis. Latus verò, obtusus mobilisq; similiter. Nam cum latior fuerit directo siue multum siue exiguum, obtusus tamẽ erit: & cum mouerit, in eadẽ forma permanebit. Quæ mobilitas in lineis constat: cum maiores minoresq; formantur. Huius autem collationis quatuor sunt species. Prima dicitur ἰσότης. Secunda ὁμόλογος. Tertia ἀνάλογος. Quarta ἄλογος.

al. cõfirmis.

ἰσότης est, cum collata cõsentiunt: ὁμολογός, cũ duæ lineæ pares, vni mediæ, duplo, pariliúe conferũtur: ἀναλογὸς, cum linea ab alia duplo victa, aliam tãtundem superet: ἄλογος verò est, quæ neque æqualitate, vel media, tertiaúe parte, neque duplo, triploúe, alteri vllaúe parte consentit.

Omnis autẽ linea, aut ῥητὴ dicitur, aut ἄλογος. ῥητὴ autẽ illa est, quæ prior proponitur, aut quæ propositæ lineæ communi mensura confertur. ῥητὸν autem dicitur quicquid conuenit. Proposita autem linea, quamuis collata non sit: tamen quia adhuc non est ἄλογος alij collata: & habet quiddam, quod ex se sola perficiat, rationabiliter appellatur ῥήτη. ἄλογος autẽ iam collata linea efficitur, si dissonare per omnia reperitur. Lineas autem quæ sibi consentiunt, συμμέτρους dicimus, quæ non consentiunt ἀσυμμέτρους. Et non mensura sola, sed & potentia συμμέτρους facit: & dicuntur δυνάμει σύμμετροι. In mensura autẽ pares, μεσοσύμμετροι appellantur. Ergo cum tã mensura quam potentia conferantur, omnes quæ vel potentia vel mensura discrepant, ἀσύμμετροι sunt. Ex his Alogæ tredecim fiunt, quarum prima dicitur μέση ἄλογος. Secunda ἐκ δύο μέσων ἄλογος. Huius species sunt sex, quarum prima dicitur πρώτη ἄλογος. Secunda similiter δευτέρα. Item τρίτη, & cæteræ deinceps. Item tertium genus dicitur ἐκ δύο μέσων πρώτη ἄλογος. & similiter vt supra.

Quartum, ἐκ δύο μέσων δευτέρα ἄλογος.
Quintum genus dicitur μικτὴ ἄλογος.
Sextum ἐκ δύο μέσων δυναμένη ἄλογος.
Septimum διὰ μέσα δυναμένη ἄλογος.
Octauum, ἀποτομὴ ἄλογος. Huius species sunt sex. Prima, Secũda, Tertia. Et deinceps dicũtur. vt supra.
Nona μέση ἀποτόμη πρώτη ἄλογος.
Decima, ἀποτόμη δευτέρα ἄλογος.
Vndecima, ἐκ μέσων ἄλογος.
Duodecima, μετὰ ῥητῆς μέσων τὸ ὅλον ποιοῦσα ἄλογος.
Decimatertia, μετὰ μέσου ὅλον ποιοῦσα ἄλογος.

Hæ omnes mixtæ cæteris lineis, dum aut trahunt suas, aut alienas vires accipiunt, diuersis rationibus certos spatiorum modos, quos Græci χώρας appellant, demonstrant.

De solidis figuris.

HÆc de planis dixisse sufficiat, nunc de solidis, quæ στερεὰ dicimus, videamus στερεὸν schema, longitudine, latitudine, altitudine constat, cuius extremum superficies est, vt in planis linea. Subsistit autem solidum schema planorum schematũ superficie. Nam subiacenti trigono Pyramis imponitur, circulo conus aut chelindros, quadro cubus, & cætera similiter.

Sphæra sanè intrinsecus capax omnium circulis subsistit, in quos resoluitur. Soliditas verò efficit schemata generalia, quæ dicuntur à Græcis Pyrames. Item Prisma, id est, sectio, quæ instar schematis est. Item Cubus, item Conus, itẽ Chelindrus, item Sphæra. His adduntur nobilia schemata ex his composita Octaedros: item δωδεκαέδρος: item εἰκοσαέδρος: quæ cuncta vt ordine suo monstremus in puluere, hæc primitus concedenda fas sit. Ab omni signo ad omne signum directam lineam ducere: & terminatam directam, per continuum in directam emittere: & omni centro & interstitio circulum scribere: & omnes directos angulos inuicem æquales sibi esse, & omnem directam lineam terminatã, quantum videtur producere. Et si in duas directas lineas directa linea incidet, intus & eadem parte duos angulos duobus rectis minores faciat, ex illa parte qua sunt minores duabus rectis directas lineas conuenire.

Communes animi conceptiones sunt tres: Quę eidem æqualia sunt, & inuicem sibi æqualia sunt. Si æqualibus æqualia addas, tota æqualia esse. Et si æqualibus æqualia adimas, æqualia sunt reliqua.

Hæc cum permissa conspiceret, lineam in Abaco rectam ducẽs, sic ait: Quemadmodum potest super datam directam terminatam lineam Trigonum æquilaterum constitui. Quo dato

complures philosophi, qui vndique secum constipato agmine consistebant, primum Euclidis Theorema formare eam velle cognosceret confestim acclamare Euclidi, plauderéq; cœperunt. Cuius laudibus etiam ipsa Geometria plurimū gratulata, se per sectantis gloriá sublimari prouehiq; cognoscens, ab eodem libros eius, quos casu apportari cōspexerat, festina corripuit, atque in cæteræ astructionis doctrinæque documentum, Ioui ac senatui cælitum offerens intimauit. Quo facto & doctissima cunctarū & benignissima comprobatur.

FINIS.

MARTIANI CAPELLAE DE ARITHMETICA, LIBER VII.

POSTQVAM conticuit prudēs
permensio terræ:
Innuba sollertes curam quæ instigat in artes:
Sic Abacum perstare iubet, sic tegmine glauco
Pandere puluereum formarum ductibus æquor.
Altera tunc etiam gerularum accire iubetur
Germanam, doctæ mundum quæ admensa sororis.
Nec mora digreditur. Tunc rursus Dia Voluptas
Ipsius ætherea Cylleni immurmurat aure:
Cum doctus superis admirandasq; puellas
Approbat armipotens, tu optati lentus amoris
Gaudia longa trahis, captumq; eludis honorem?* (al. captum quem laudis honore.)
Seria marcentem stupidant commenta maritum.
Talia complacita spectat fastigia Virgo,
Nec te cura tori, nec te puer ambit herilis,
Nec mea mella rapis quæ nam hæc hymeneia lex est?
In Veneris agro Pallas sibi vindicat vsum,
Quam melius thalamo dulcis petulentia feruet.
Casta maritalem reprimit Tritonia mentem,
Et nuptæ non æqua venit, poscenda Dione est,
Conueniensq; tibi potius celebrare Priapum.

His Atlantiades auditis, licet risum inhibere vix posset, ne infacetus tamen & impar lepidulis haberetur, hilaro susurramine sic respondit:

Licet vrgeas Voluptas
Thalamos inire suadens,
Tamen exeret peritas
Breuis ambitus puellas:
Demumq; nec iugalis
Cessator intricatus
Tardabo fulcra lecti:
Et si quid illa nostræ
Veneris feret voluptas
Nec vobis abnegabo:
** Furtis modo allubescat:* (al. furijs.)
Vt clàm roseta paruæ:
Liliaq; det papillæ.
*Ne nunc * sexus iugalis* (al. sensus.)
Cura ferale morsum:
*Et vulsa * pellis acre* (al. fellis atro.)
Laceros trahat capillos.

QVo dicto renidens & plus solitò lætior Voluptas ad Venerem regressa, cuncta eius auribus intimauit, quæ delitiosa mollitie, & interrumpente genas rubore penè prodidit susurrata. Tuncq; marcidulis decēter peta luminibus Maiugenam cōspicatur, & quosdam aspectu promittentis illexit: quam Saturnia de propinquo, velut deprehendentis castigabat obtutibus. Quæ dum geruntur, Pædiaq; egressa dudum cum alia fœmina miri decoris ingreditur: cui quædam maiestas nobilissimæ vetustatis, & ipsius Tonātis natalibus ortuq; præcelsior vultus ipsius lumine renidebat, quæ etiā miraculis quibusdam capitis reuerenda videbatur. Nam primo à fronte vno, sed vix intelligibili radio candicabat. Ex quo item alter erumpēs, quādā exprimo linea defluebat. Dehinc tertius & quartus, tumq; etiā nonus. Decuriatusq; primus, honorum reuerēduq; verticem duplis triplisq; varietatibus circulabant: sed innumerabili radios multitudine prorumpentes in vnū denuo tenuatos, miris quibusdam defectibus contrahebat. Huius autē multiplicē pluri formēq; vestem quoddā velamen, quo totius naturę opera tegebātur, abdiderat: Digiti verò virginis recursantes, & quadam incomprehensæ mobilitatis scaturigine vermiculati. Quæ mox ingressa septingentos decē & septē numeros cōplicatis in eos digitis Iouē salutabunda subrexit. Tum philosophia, vt Tritonidē propter astabat: quid numero tali Arithmetica intulisset, exquirit. Cui Pallas, proprio inquit Iouē nomine salutabit. Ac tūc illi radius primus emerserat, qui collimitatæ lucis nitorē porrecto, ipsius Iouis verticē luminauit. Quibus miraculis radiorum innumera repente multitudine prorumpente, nonnulli tellustres syluicolæq; diui Herculē cōspicati, opinantes eam hydreo germine pullulare. Ac tunc oborto terrigenis mussantibus murmure puer ille Piceus iussus admonere silentiū. Verū fœminā Pythagoras, vt inter sapiētes* astabat vsq; Abacū cōsecutus, idēq; iā artē promere cupienti, quandam lactei luminis facē officioso consi- (al. extabat.)

consistés munere præferebat. Tum illa antequá iuberetur, quid oportet exprómere sic exorsa:

Non ignota cælo, nec rebus mundanis ignorata, quas † genui aduení, super vestrű quidé nihil dedignata conciliű, quáuis singulos vos vniuersosq; recenseá ex meis ramalibus germinari, tuq; potissimum quem principalis ante cunctos procreauit emissio, tuæ singularis primigenææq; naturæ fontem Iupiter recognosce. Nec despicabilem vestrum omnium matrem, Mercuriale quod habeo me faxit officium, cum prosapiam arcanæ artis, originisq; primordialem vobis studeam cóprobare. Quę cum in terris exerceor, astrorum populus recognoscat honorandam suæ multitudinis genitricem.

al. genuit.

De Monade.

PRę cunctis igitur † affata sacra monas esto: quam ante cuncta vibrantem sociati postmodum numeri principia docuerűt. Quæ si species est, accidens cuilibet extárium. Primo priusque est, quod numerat, quàm illud numerandum, ritè eam ante ipsum, quem principem dixêre, venerantur. Nec dissimulabo, quòd monas retractantibus vnum solum ipsa esse ab ea atque cætera procreari, omniumque numerorum solam seminarium esse: solamq; mensurá, & incrementorum causam, statumque detrimentorum: Quę tamen vbique pars est, vbique totum, dum per cuncta perpetua. Neque enim quæ est ante extantia, & quæ post absumpta nó † absconditur, potest non esse perpetua. Hanc igitur partem omnium Iouem ritè esse memoratum: quod quidem Idæalis illius intellectualisque speciei vis causatiuo testatur. Ad cuius exemplum vnum deum, vnum mundum, vnumq; solem, singularemque lunam: elementa etiá in quo extant singula memorari. Licet Aristoteles vnus è sectatoribus meis, ex eo quòd vnum solum ipsa sit, & se quęri semper velit, Cupidinem asserat nominatam, quòd se cupiat. Siquidem vltra habeat, & expers totius elationis aut copulæ in se proprios detorquet ardores. Hanc quoque alij concordiam, hanc pietatem amicitiamque dixêre, quod ita nectatur, vt non secetur in partes. Tamen rectius Iupiter nűcupatur, quòd sit idem caput ac pater deorum.

al fata. al ascéditur. Monas Iupiter vocatur.

De Diade.

DEnique cum vnű facta in quodcunq; defluxerint, licet eius linea insecabilis, ac sine latitudinis significatiőe fundatur, diadem tamen facit. Quæ dias, quod sit prima procreatio, à nonnullis Genesis dicta. quòd autem inter eam, ac monadem prima coniunctio est consortiumque consimile, Iuno perhibetur vel coniunx vel germana præcedentis. Est autem medietatis capax. Nam bona malaq; participat. Eadem discordia ex qua aduersa oriantur, vtpote quæ prima poterit ab adhærente separari. In bonis verò eadem iustitia, quòd duobus æquis gaudeat pariter ponderatis. Eademque societas, quòd vinculum, quo media connectătur, habeatur vtrinque commune. Ab hac numerus auspicatur. Et est opinabilis corporatio, motusque primi probamentum. † Elementorum etiá mater, nam de diade quartus elementorum numerus procreatur: primaq; forma paritatis est.

Iunoni binarius numerus sacer. al. aliorum.

De Triade.

TRias verò princeps imparium numerus, perfectus que censendus. Nam prior initium, medium, finemque sortitur, & centrum medietatis ad initium finemque interstitiorum † æqualitate componit. Denique fata gratiarumque germánitas, & quædam Virgo, quam dicunt *Cæloq; hereboq; potentem*, huic numero colligatur. Ex eo etiam perfectus, quòd perfectos gignit, senarium nouenariumque, cuius auspicio preces tertio ac libamina repetuntur. Tres symphonias continet Harmonia, id est, Diapason, Hemiolion, Diatessaron. In tria se spacia temporis cursus alternat, ideoque tribus diuinatio memoratur. Idem mundana † præfectio est. Nam monadem fabricatori deo, Diadem materiæ procreanti, Triadem idæalibus formis consequenter aptamus. Animam verò rationis & iracundiæ cupiditatisq; distribuere tricario.

al. æqualitatem. Dianæ ternarius numerus sacer. al. perfectio.

De Tesrade.

QVid Tetradé dicá, in quá soliditatis certá pfectio. Nam ex lógitudine ac profunditate compónitur. decasq; plena his quatuor numeris gradatim plicitis integratur, id est, vno, duobus, tribus, quatuor. Item Hecatontas à decade quaternario cumulatur, id est, 10. 20. 30. 40. qui sunt centum. Et item à centum quatuor numeri reddunt mille, id est, centum, ducenti, trecenti, quadringenti. Sic decem millia, cæteraque excrementa complentur. Quid quòd quatuor anni tempora, frontesque cœli, elementorumque principia esse non dubium est. Hominum etiam quatuor ætates, quatuor vitia, quatuorque virtutes. Hic numerus quadratus ipsi Cyllenio deputatur, quòd quadratus deus solus habeatur.

Mercurio quaternarius numerus sacer.

De Pentade.

SEquitur pentas, qui numerus mundo est attributus. Nam si ex quatuor elementis ipse sub alia forma est quintus, Pentade est rationabiliter insignitus: qui quidem permixtione naturali copulatur. Nam constat ex vtriusque sexus numero. Trias quippe virilis est, dias fœmineus existimatur. Etiam Apocatasticus dicitur. Et siue cum alijs imparibus, siue cum suo genere sociatus, se semper ostendit. Nam quinque per quinque, habes 25. Et quinquies terni, 15. Et quinquies septeni, trigies quinquies. Et quinquies noueni, quadragies quinquies. Item zonę

Mundo quinarius numerus sacer.

terræ quinque. In homine ſenſus quinque. Totidemque habitatores mundi generibus, vt homines, quadrupedesque, reptantes, natantes, volātes. Hūc numerum quis neget eſſe diametrum? Nam decadis perfectio, circulusq; huius hemiſphærio diſſecatur.

De Hexade.

SEnarium autem perfectum analogicumq; eſſe quis dubitet, cum ſuis partibus impleatur? Nam & ſextā ſui intra ſe continet, quod eſt vnus: & tertiam, quod duo: & medietatem, quod tria. Item naturalia officia ſine quibus eſſe nihil poteſt, ſunt ſex, Magnitudo, Color, Figura, Interuallum, Status, Motus. Item motus totidem differentiæ ſunt. nam mouemur prorſum, retrorſumúe, dextra, leuaque, ſurſum, deorſúmque. Nam ille æternus quidam motus eſt circuli. Hic autem numerus Veneri eſt attributus, quòd ex vtriuſque ſexus commixtione conficitur, id eſt, ex triade: qui mas, quòd impar eſt numerus, habetur, & diade, quæ fœmina, paritate. Nam bis terni, hexas fit. Solida etiam figura quadrati ſex ſuperficies habet. Totius harmoniæ toni ſunt ſex, id eſt, quinque toni, & duo hemitonia. Idem per primum motum hoc eſt, diadem, collatus, duodecim facit: inter quos duos numeros, duo medij inueniuntur, id eſt, octo & nouē. Quorum vnus ex meo nomine regulaque cenſetur. Nam Arithmeticus memoratur idem nouenarius. Eodē enim numero ſuperatur à duodecim, quot numeris ſuperat ſenarium, id eſt, tribus. Alius autem numerus, id eſt, octo muſica ratione confertur. Ea enim parte ſuperatur, à 12. qua ipſe ſuperat ſextum, id eſt, tertia. Nam ſexti tertia, duo ſunt, duodecimi tertia quatuor: quod Geometrica ratiōe componitur. Ea enim poſſunt per collationem media, id eſt, octo per nouem, quæ extrema, id eſt, ſex per duodecim. Nam vtræque faciunt ſeptuaginta duo. Item in maioribus numeris, media extremorum rationibus componuntur, ſub prædicta ſenaria ratione: nam ſexies ſeptuageſies dipondius facit quadringentos trigies dipondius. Similiter octies ſeptuageſies dipondius quingentos ſeptuaginta ſex. Item nouies 72. faciunt ſexcentos 48. Similiter duodecies, faciunt 864. Quæ media inter ſe multiplicata reddunt numeros extremorum inter ſe conuenientium. Hic primus numerus, id eſt, ſenarius harmonias oſtēditur genuiſſe. Quippe ſex ad duodecim, eſt ſymphonia Diapaſon: ſex ad nouem, hemiolos: ſex ad octo, epitritos, id eſt, ſymphonia Diateſſeran. Vnde Venus harmoniæ † mater perhibetur. Item hic ſenarius quadrato & ſolido quaternario ſociatus, horas diei noctiſque dimetitur: nam quater ſeni † vieſſis quadruſsis faciunt.

Officia naturalia ſex.

Veneri ſenarius numerus ſacer.

al. maior.

al. vies quater.

De Heptade.

QVid autem te Heptas veneranda commemorem? Quæ quod naturę opera ſine fœcurarum contagione conformas, inter deos Tritoniæ virginis vocabulum poſſediſti? Nam cum omnes numeri intra decadem poſiti, aut gignant alios alijsq; gignantur aut procreentur, Hexas octas generantur tantummodo. Tetras autem & creat & creatur. At Heptas, quòd nihil gignit, eo par Virgini perhibetur. Sed quod à nullo naſcitur, hic Minerua eſt. Et quod ex numeris tā maſculinis, quàm fœmininis conſtet: Pallas Virago eſt appellata: nam ex tribus & quatuor ſeptem fiunt. Qui numerus formam lunæ complectitur: nam primo eſt corniculata, quam μονοειδῆ Græci vocant. Deinde medilunia, quam dicunt διάτομον. Dehinc dimidiato maior, quæ dicitur ἀμφίκυρτος. Mox plena, quæ dicitur πανσέληνος. Item tres formas prædictas deficiens repetit. hic numerus lunæ curſum ſignificat. Nam vnum, 2.3.4.5.6.7.28 faciunt. Item ſeptem ſunt circuli, & tot planetæ, tot dies, totque tranſfuſiones elementorum. Nam ex informi materie primus ignis, ex igni aer, ex aere aqua, ex aqua terra. Item fit aſcenſio, & ex terra aqua eſt, ex aqua aer, ex aere ignis, ex igni in materiem in comprehenſam iam non poterit perueniri. Quid, omniū natura, nónne huic probatur numero deſeruire? In principio ſeptimani partus hominem abſolutum perfectumq; dimittunt. Dehinc ideo homo ſeptem meatus habet in capite ſenſibus præparatos, duos oculos, aureſq;, & nares totidem, & vnum os. Dehinc menſe ſeptimo paruulis dentes emergunt, ac ſeptimo anno mutantur. Item ſecunda hebdomas pubertatem mouet, gignendique poſsibilitatem. Tertia florem genarum. Quarta incrementa ſtaturæ finiuntur. Quinta iuuenalis ætatis plena perfectio eſt. Septima etiam natura abſtruſit membra vitalia, linguam, cor, pulmonem, lienem, iecur, & duos renes. Item ſeptem corporis partes hominem perficiūt. Caput tenus imum collum, pectus, ventrem, duas manus, totidemque pedes. Totidemque ſtellæ in vertice axis cæleſtis.

Pallas cur Virago dicta.

De Octade.

AT octonarius numerus primus cubus eſt, & perfectus Vulcano dicatus. Nam ex primo motu, id eſt, diade, quæ Iuno eſt, conſtat. Nam dias per diadem facit tetradem. At bis ducta, facit octadem. Perfectus item, quòd à ſeptenario tegitur. Omnis enim cubus ſex ſuperficies habet. Item ex imparibus conſecutis impletur. Nam primus imparium trias, ſecundum pentas ambo octadem faciunt. Item cubū, qui à triade venit, id eſt, 27. ſequentes impares reddunt, id eſt, heptas, enneas, & 11. qui omnes faciunt 27. Item tertius cubus, qui à tetrade venit, id eſt, 64. Nā quater quaterni ſunt ſedecim. Hoc

Vulcano octonarius numerus ſacer.

Hoc quater, 64. fit, & hic ex imparibus quatuor, qui superiores sequuntur, id est, 13. 15. 17. 19 fiunt simul 64. Et sic omnes cubi per imparium incrementa inueniuntur, sui duntaxat numeri. Sanè hic octonarius cubus ita omnium cuborum primus est, vt monas omnium numerorum. Cubus autem omnis etiam matri deûm tribuitur. Nam ideo Cybele nominatur.

Octonarius numerus Cybele dicatus.

De Enneade.

Enneas quoque perfecta est, & perfectior dicitur, quoniam ex triade perfecta forma eius multiplicata perficitur. Deinde, quòd primi versus finem tenet, & ideo Mars appellata, à quo finis omnium rerum. Quadratus quoque finis est eorum, quæ per collationem augentur. Nam & harmoniæ vltima pars est. Ad Enneadem enim ab octade collatio, percussionis sonus efficitur. Nõ minus nouem musas dixêre. In mundo etiam nouem sunt zonæ, id est, sphæræ, & deorum septem & terræ.

Enneas Mars dicitur.

De Decade.

Decas verò vltra omnes habenda, quæ omnes numeros diuersę virtutis ac perfectionis intra se habet. Quæ licet primi versus finis sit, secundæ monadis implet auxilum. Hęc primi versus numerorum regulas, analogias, genera, species, differentias, perfectiones, & imperfecta concludit. Daturque Iano, quamuis eam plurimi Apocatastasim memorarint.

Decas Iano sacra.

Quid sit numerus.

Dictum breuiter, qui numerus primum versum facit, quos deorum contineat, quasque virtutes, iam nunc quid ipse numerus sit, quasûe inter se analogias seruet & formas, breuiter intimabo.

Numerus est congregatio monadum, vel à monade veniens multitudo, atq; in monadem desinens.

Sunt autem numeri simplicis regulæ quatuor. Prima est, quæ appellatur à paribus par. Secunda, à paribus impar. Tertia, ab imparibus par. Quarta, ab imparibus impar, quas inferius memorabo.

Sunt etiam qui primi numeri appellantur, qui à nullo numero diuidi possunt nisi à monade tantum non diuidi sed componi videntur, vt puta 7. 11. 13. 17. & cætera similia: nullus enim eos diuidere vno ordine potest. Quapropter *primi* appellantur: quoniam à nullo exoriuntur, nec æquis portionibus discernuntur. A semet igitur nati alios ex se creant numeros. Quoniam ab imparibus paria fiunt, à paribus impar fieri nullo modo potest. Ergo & primi numeri necessario habendi, pulchriq;. Sed omnes numeros primi versus sub his regulis retractemus. Monas quidem numerus nõ est. Dias par est. Trias, & ordine & virtute primus. Tetras, à parib. par. Pentas primus. Hexas, à paribus impar, & ab imparibus par. Vnde & perfectus nominatur. Heptas primus. Octas à paribus par. Enneas ab imparibus impar. Decas ab imparib: par. Sicut in primo versu, ita & sequentibus hæ regulæ colliguntur. Primus igitur versus est, à monade vsq; ad enneadem. Secundus, à Decade vsq; ad nonaginta. Tertius verò ab hecatontade vsq; ad nongentos. Quartus, qui & vltimus à mille vsq; ad nouem millia, licet nonnulli Græci & μυρία adiecisse videâtur. Mihi verò solus numerus approbatur qui digitis coercetur.

Alias quædam brachiorum contorta saltatio fit, quæ fit; vt numeros Germanæ præcedentis formis ac lineis concinnamus. Nam mihi in primo versu monas, illi in signo principium quod non habet partes. In secundo versu à decem numeri velut linea discinduntur. In tertio versu quadrati ex centum, reliquisq; fiunt, quæ velut latitudo primæ longitudini sociatur. In quarto versu iam cubi sunt, ideo ex mille reliquisq; soliditas Finis ergo vel limites mihi sunt monas, decas, hecatontas, & mille. Geometriæ verò nota, linea, figura, soliditas. Nam monas ita indiuidua est, vt nota. Decas verò in numeris, vt linea longitudinis solius Hecatontas quadratus qui est superficies, & in latitudinem diuiditur Item decas per decas fit centum quadratus. Hoc per decem fit cubus mille. Omnis impar progressus à monade ꝑ singulas positiones necessario quadratos efficit. Prima ipsa monas adde triadem fecit quatuor; primum quadratum: associas quinque, fecisti secundum quadratum nouem: iunge 7, implesti quadratum sedecim: adijcis item nonas, & perficis quadratum 25. Eodem modo progreditur ratio vsq; in infinitum. Sed ad superius diuisa regrediar. Omnem numerũ aut parem, aut imparem esse, aut vtroque finiri. Quicquid numero adijciatur finito, finitum adijci: neque ex finitis finitum fieri posse.

De pari & impari, ex ijsq; compositis.

Omnis verò numerus, aut par aut impar est. Par est, qui in duas æquas partes diuiditur, vt 2. 4. 6. Impar, qui in duas æquas partes diuidi non potest, vt 3. 5. 7. Deinde ex imparibus, quidam ex imparibus tantum impares sunt, vt 3. 5. 7. Quidam etiam multitudine constant, vt 9. 15. 21. quos περισσάκις περισσοὺς Græci appellant. At in his qui pares sunt, plura discrimina sunt, at pares sunt, & diuidi possunt. Cæteri vel ex paribus pares, vel ex paribus impares, vel ex imparibus pares. Et illos Græci ἀρτιάκις ἀρτίους, vel περισσάκις ἀρτίους, vel ἀρτιάκις περισσούς nominant. Pares ex paribus sunt quatuor, quia ex bis binis octo, quia ex bis quaternis constat. Pares ex imparibus sunt, qui pares impari multiplicatione fiunt, vt bis terni sex, aut quinquies quaterni viginti. quod genus Græci περισσάκις ἀρτίους vocant. Et hi qui imparem numerorum multitudinem

pari multiplicatione consumant, vt cum bis ter in sex, & quater quini viginti fiunt, quod genus ἀρτιάκις περιττὸν Greci vocant. Qui numeri quamuis idem sunt, rationes tamen in crescendo diuersas recipiunt, atque ex his ipsis quidam in duas partes diuisi protinus in pares numeros recidunt. Quidam semel, sæpiusúe per pares replicati, cura singularitatem in impares resoluuntur. Nam duodecim & viginti semel per pares diuidi possunt. At 48. nimirum bis vicenos quaternos: inde bis duodenos, deinde senos omnes adhuc pares efficiunt, nouissimè in ternos impares decidunt. Itaque nemo longius procedere simili multiplicatione potest, quin vt duplicatione reuoluta ascenditur: sic per replicationes item in plures partes digeritur. Nam viginti & bis dena sunt, & quinque quaterna, & decies bina, & quater quina.

De quatuor speciebus numerorum.

QVatuor deinde species numeros excipiunt. Quidam enim sunt per se incompositi, quidam per se compositi. Quidam inter se incompositi, quidã inter se compositi. Ex quibus duo priores primi numeri: duo sequentes secundi nominantur. Sed ea res, quo facilius addisci posit, planius indicanda est. Prima & minima omnis numeri mẽsura singularitas est. Quia nullus numerus non in singula diuidi potest. Deinde eum etiam aliæ mensuræ excipiũt, vt duplicationes, quæ duplo : Triplicationes, quæ triplo increscunt. Cum hoc ita sit, quibusdam numeris in singularitate sola mensura est, qui nisi in singula digeri non possunt: quales tres sunt tres, quædã tantùm impares, quædam in impare 6. vt sunt 4. & 9. Nam bis bina quatuor: ter terna nouem sunt. Ita illa duplicatione, hæc triplicatione metimur. Ac sæpe vna quidem talis mensura numeros habet plures, siquidem octo metiri & quadruplicatione & duplicatione facile est. Cum & quater bina, & bis quaterna octo sint. Inter quæ euidens est quicquid aliqua multiplicatione metimur, metiri nos etiam singularitate posse. Sed nõ vbicunque singularitatis mensura est, esse alicuius etiam multiplicationis. Ita singularitas omnibus mensura communis, quibusdam vnica est. Et cum hoc ita sit, *per se incompositi numeri* dicuntur, qui nullam mensuram habent, nisi singularitatis. *Per se verò compositi*, quos metiri non tantum singularitate, sed alia quoque multiplicatione, licet & hæc quidem singulorum numerorum æstimatio sit. Bini verò pluresúe iuncti *inter se incompositi* esse dicuntur, qui nullam communem mensuram nisi singularitatis habent, vt tres & quatuor dupli mensuram habeant: cum eadem illa in tribus non sit. At *inter se compositi* sunt: quibus alia quoque quàm singularitatis mensura communis est, vt nouem & duodecim. Quorũ vtrũque licet triplicatione metiri, cum ter terna nouem, ter quaterna duodecim fiãt. Cum verò alij numeri in singula tantum: alij etiam in aliquos solidos numeros diuidantur, vt re ipsa discreti sunt: sic etiam vocabulis discernam, ne qua inde legentibus confusio oriatur. Et cuiusque nũmeri membra nominabo *solidos numeros*, in quos is deduci poterit, vt in duodecimo fiunt. At singula, & siqui etiam solidi numeri immixti singulis inserentur, *partes* appellabo, vt in septem, vel totidem singula, vel etiam bis terna singulo adiecto.

De numeris perfectis & imperfectis, & plusquamfectis.

EX numeris quidam *perfecti* sunt, quidã *ampliores perfectis*, quidã *imperfecti*, τέλεος & ὑπερτέλεος & ὑποτελέος Græci appellant. Perfecti sunt, qui partibus suis pares sunt. Ampliores perfectis, qui plus in partibus suis quàm in se ipsis habent. Imperfecti, in quorum partibus minus quàm in ipsis est. Exempli causa sumamus, sex. Hi & in singula diuidi possunt, & in bina, & in terna. Cum ex sexies singula, & ter bina, & bis terna fiant sex. Ergo partes eius sunt vnum, duo, tria. Nunc in vnum hæ conferuntur, fiant sex. Hoc est esse parem partibus suis, & hoc numeri genus in aliqua virtute est. Cætera in vitio, vel exuperante, vel ex deficiente, vtputa sumamus 12. & duodecies singula, & sexies bina, & ter quaterna. & bis sena 12. fiunt. Itaq; eius partes sunt, 1.2.3.4.6. Quæ iunctæ in vnũ sexdecim efficiunt. Hic amplior perfecto numerus est. At 16. fiunt, iunctis singulis sedecies, octonis bis, binis octies, quater quaternis. Neque pariter has si facias vlla eius numeri mensura est. Collati autem in vnum: 1. 2. 4. 8. non vltra faciunt quàm 15. minus eo, ex quo orti sunt. Hic imperfectus numerus est.

De planis & solidis numeris.

ALij etiam plani numeri sunt, alij crassitudinem quoque in se habent. *Planum* numerum esse Græci dicunt, qui à duobus numeris continetur. Id eiusmodi est in ratione mẽsurarum tantum de norma contineri, quantum à toto quadrangulo, cuius pars in ea norma sit, existimant. Item ad numeros plani referuntur, qui in duo latera ordinantur: Sic vt rectum angulum faciant & normæ similitudinem repræsentent. Igitur si in alterum latus quatuor, in alterum tria porriguntur, hi duo numeri lege eorum duodecim capiunt, planumque eum numerum nominant. † At crassitudinem aiunt, à tribus numeris. Sint in alterum puta latus quatuor, in alterum tria supra, deinde quatuor adijciuntur. His numeris altitudinem quoque super inferiorem normam impleri dicunt, includique 24. In quibus obscuritate & superuacuo quæsita euidentissimum est planum esse numerum. Sic singulis iunctis, nequid super alterum sit, crassitudinem fieri numeris super numerum impositis. Ipsa autem planicies varias formas habet,

[Margin: al. Ad crassitudinem iam etiam tres numeri sint: in alterum, &c.]

habet, numeris ad similitudinem aliquarum figurarum ordinatis quas † incipiunt. Aliæ etiam vel triangulæ fiunt, atq; eæ, quæ quatuor angulos habent, vel quadratæ sunt, vel altera parte lõgiores quas ἑτερομήκεις Greci appellant. Preterea plures quoque anguli possunt interdum & inæqualia numeri latera esse. Et cum deinde crassitudinem insurgat, figurasque plures efficiat, tessera perfectissima esse inter eas videtur. Est autem triangulus in paucissimis tribus, quadratum in paucissimis quatuor. Id autem quod imparia latera habet in paucissimis quinque, altera parte longius quadrangulum in paucissimis sex. Crassitudo item, quę tessera in paucissimis octo. Nam duo simplicem ordinem faciunt, tres sic componi possunt, vt totidem angulos habeant. Quatuor in quadrum positi, in omnẽ partem binos habent. Quinque sic colliguntur, vt in altero latere duo, in altero tres sint. Sex quadriangulum faciunt, quod in duobus lateribus binos, in duobus ternos habet. Ac si quatuor ponuntur, & crassitudo oritur, & paria omnia latera in planiciem atque altitudinem sunt, binis in omnem partem ordinatis. Similes autẽ plani numeri sunt, quorum latera eandem rationem habent, vt sex & DC. Cum illis in altero latere 2. & in altero 3. his in altero 200. altero in latere 300, sint. Eodemque modo similes etiam in crassitudine numeri sunt, quorum latera sub eadem ratione sunt, vt 24. & 96. Nam vt in illis alterum latus 4. & alterum 3. habet, quo fit, vt planicies 12. crassitudo 24. capiat. Sed in his alterũ latus octo, alterum 6. recipiat: Quo fit: vt planicies 47. crassitudo 96. comprehendat. Quod est autem inter 2. & 3. hoc inter 200. & 300. ratio quæ est inter 3. & 4. hæc est inter sex & octo, manifestum erit simul atque rationes, quæ inter numeros sunt, subiacere. Omnis enim numerus pars est alicui numero maiori.

al. incipiunt à linea, tum vel, &c.

Quo modo fiat maior minore numerus.

MAior aut multiplicatione procedit, aut ratione membrorum, aut partiũ, aut simul & multiplicatione & ratione membrorum vel partium. Ratio membrorum in vno membro pluribusue. Ratio partium in vna parte pluribusue est: minor verò numerus, aut replicatione minuitur, aut ratione membrorum vel partium. Interdum etiam simul replicatione & ratione aut membrorum aut partium. Neque vlla ratio numeri ad numerum, quę non intra hæc est. Græci multiplicatos numeros πολλαπλασίους, replicatos ὑποπλασίους: membro, mẽbrisúe † antecedentibus ἐπιμερεῖς appellant. Binis deinde nominibus vtuntur, in his in quibus binæ rationes sunt. Cum hoc ita sit, numerus comparem rationem habet æqualitatis, quam ἰσότητα Græci vocant, vt 2. ad duos, 3. ad 3. Quæ ratio etiam perfecto numero ad suas partes est. Ideoque is numerus potior cæteris habetur. Quid enim æquo esse melius potest? At vbi alter numerus maior, alter minor est, protinus inter eos distantia est, quod in omnibus fit qui ratione membrorum, vel partium, aut antecedunt aut anteceduntur. Ideoque hi numeri priores sunt, inter quos partesque eorum aliquid discrimen est. Sed vt distantia inter duos numeros maiorem minoremque eadem est: sic ratio inter eosdem contraria est. Tantundem enim distat inter 3. & quatuor, quantum inter quatuor & 3. At ratio inter hos ipsos diuersa est: eaque quæ sit, infra patebit.

al. inferiores

De multiplici vel submultiplici numero, & de ratione numerorum vel partium.

CVm posuerim verò primas in multiplicatione rationes esse, multiplicationis ratio est senioni ad ternionem, octonario numero ad quaternarium. Contrà replicationis, ternioni ad senionem, quaternario numero ad octonarium. Membrorum verò ratione vincit is numerus, qui solido membro membrisúe antecedit, qualis est nouenarius ad senarium. Ternione enim vincit, quæ eadem vis in senarij numero inuenitur. Contraque membrorum ratione vincitur senarius à nouenario. At partium ratione vincit, qui in se & ipsum minorem numerum habet, & aliquam partem eius partésue, vt si 7. cum quatuor conferantur: siquidem in septenario numero, & quatuor sunt, & horũ tres partes. Contrà ergo partium ratione vincuntur, 4. à septem. At idem numerus & multiplicatione, & membrorum ratione antecedit, vt puta, si octo iunguntur, & 3. nam octo & bis terna habent: & præterea membrum in duobus. Et multiplicatione verò, & partium ratione vincunt 5. si cõferantur cum duobus. Nam in quinta bis bina sunt, & præterea duorum pars vna. Contrà his ipsis numeris, minores à maioribus simul, & replicatione vincuntur, & aut membrorum ratione, aut partium. Sed vt genera rationum inter numeros hæc sunt, sic species in singulis plures. Nam vt ad multiplicationem primum, replicationemque veniamus: inter hos, aut dupli ratio est, aut tripli, aut quadrupli. Ac procedere quoque vltra multiplicatio potest, per eosdemque rursus gradus idem numerus replicatur. Ergo rationem habent duplo maiorem 2. ad vnum, 4. ad duo, octo ad quatuor. Duplo minorem, vnum ad duos, duo ad quatuor, quatuor ad septem. Item triplo maiorem, tres ad vnum, nouem ad tres. Triplo minorem, vnum ad tres, tres ad nouem. Quadruplo maiorem, quatuor ad vnum, sexdecim ad quatuor. Quadruplo minorem, vnum ad quatuor, quatuor ad sedecim. Eademque in vlterioribus multiplicationibus, & incrementi diminutionis ratio est.

De superparticulari.

AT vbi inter maiores, minoresque numeros ratio membrorum est, maior aut super dimidio vincit, quem ἡμιόλιον, aut super tertio, quem ἐπίτριτον, aut super quarto, quem ἐπιτέταρτον Græci vocant. Et sic ad super quintum, super sextum, vlterioresque ratio procedit. Super dimidius est, qui ipsum aliquem numerum & dimidium eius habet. Serpertertius, qui ipsum aliquem & tertiam eius. Superquartus qui ipsum aliquem, & quartam eius. Eademque in vlterioribus ratio est. Contrà ex iisdem numeris minor, maiori. Aut subdimidius est, quem ὑφημιόλιον. Aut supertertius, quem ὑπότριτον. Aut subquartus, quem ὑποτέταρτον Græci appellant. Superdimidij rationem habent 3. ad duo. 300. ad 200, quorum supra facta est mentio. Contrà subdimidij duo ad tria, 200. ad 300. At supertertij 4. ad 3. octo ad sex, qui ipsi quoque supra positi sunt. Subtertij, tria ad quatuor, sex ad octo, Superquarti, quinque ad quatuor, decem ad octo. Subquarti, quatuor ad quinque, octo ad decem.

De superpartiente.

PArtium verò ratio proxima in quibusdá numero supertertio est, in quibusdam superquarto: idque procedere vltra potest. Supertertio similis est, vbi maior numerus minorem ipsum & aliquas eius tertias partes comprehendit. Superquarto, vbi & illum ipsum, & quartas eius. Sumamus quinque ad tria, & decem ad sex. Antecedit quinarius ternionem, quod & illam ipsam & eius duas tertias habet. Item in decade sunt & sex, & de sex duæ tertiæ. At proxima superquarta ratio est inter septem & quatuor. Inter 14 & octo. In septem & ipsa quatuor sunt & eius tres quartæ. Atque vt ea ratione, quæ supertertiæ & superquartæ proxima est, maiores in his numerum vincunt, sic ratione proxima subtertiæ & subquartæ minores cum maioribus habent. Illo neminē decipi conuenit, vt aliquam partium rationem super dimidiæ similem putet. Nam si numerus aliquis, numerum aliquem & dimidium eius habet, superdimidius est. Si numerum aliquem & eius duo dimidia habet, pars est. Nam vt duæ quidem tertię rationē supertertio proximam habēt, sic duę quartæ rationem super quarto proximam recipiunt. Nam si quis ipsum & eius duas quartas habet, superdimidius eius est: vt si sint sex ad quatuor. In sex enim & quatuor sunt, & eius duæ quartæ. Contrà verò, vt ea ratione quæ supertertiæ & superquartæ pxima est, maiores in his numeri vincunt: sic rationem proximā subtertiæ & subquartæ minores cum maioribus habent. Eademque ratio procedit, sicut superquintæ vlterioribusúe similis est.

De multiplici superparticulari & superpartienti.

HInc rursus plura discrimina oriuntur: siquidē vnus numerus potest duplo generari, aut sup dimidio, aut super tertio, aut super quarto vlterioribusúe & multiplicationū & membrorum rationibus. Ponamus quatuor & decem. Ex his decem duplo & super dimidio aucti sunt. nam bis quaterna octo sunt: deinde dimidium quatuor, est in duobus. Apponamus quatuor & 14. Ex his 14. triplo & super dimidio aucti sunt. Nam ter quaterna 12. sunt: Deinde dimidiū quatuor est in duobus. Progrediamur vltra vsque quatuor & 18. Ex his 18. quadruplo & super dimidio increuerunt. Nam quater quaterni sedecim sunt: deinde dimidiū quatuor sunt in duobus. At si sint tria & septem: ex his septē duplo aucti sunt & supertertio. Nam bis terna sex sunt: deinde pars tertia triū est in vno. Sint tria & decem, ex his decem triplo increuerunt, & supertertio. Nam ter terna nouem sunt, & deinde pars tertia trium est in vno. Ponantur 3. & 13. Ex his tredecim quadruplo aucti sunt & supertertio. Nam ter quaterna, duodecim sunt. Deinde pars tertia trium est in vno. Accipiamus nunc quatuor & nouem, ex his nouem & duplo plus habēt, & superquarto. Nam bis quaterna octo sunt. Deinde quarta pars est in vno. Quatuor verò & 13. tripli, & super quarti ratio est. Item quatuor & 17. quadrupli, & super quarti ratio est. Idemque in vlterioribus numeris fit, per quæ numeri minores ex his, & replicationes alicuius & subdimidij, vel subtertij, vel subquarti: vel alicuius vlterioris rationis cum maioribus habent. Vt apparere autem ex his potuit, multiplicatio à minima ratione incipit, & subinde ad maiores, maioresque transit ratio. Membrorum, vel partium replicatio à maxima ratione incipit, & subinde ad minores, minoresque transit. Maior ratio dicitur, quæ plus: minor, quæ minus adijcit. Ergo maior ratio tripli, quàm dupli: maior quadrupli, quàm tripli est. Contrà, minor dupli quàm tripli: minor tripli quàm quadrupli est. Incipit igitur multiplicatio à duplo: inde ad triplum, ad quadruplū, semperque ad maiores rationes transit. At ratio membrorum incipit à superdimidio: deinde super tertium, super quartum, semperque ad minus & minus peruenit. Quæ omnes rationes inter duos, inter rationem membrorum & partium, vel inter duos numeros fines sunt: ita numeri sunt, vt puta dupli ratio est inter duo & vnum: tripli inter 3. & vnum: quadrupli inter 4. & vnum. Et sub iisdem nominum rationibus fines minimi, suaque comparatione multo minores, vel sub duplo quàm duo & vnum, vel sub triplo quàm tria & vnum, vel sub quadruplo quàm 4. & vnum possunt super hos: deinde quátumlibet iisdem rationibus solius fines his numeris augentur. Ideoque † eas fines, quæ minimè eunt, Pythagoricus Thermacides nominat,

al. ideas.

nat, quod vt vas super suum fundum, sic numeri rationis eiusdem super istos adiunguntur. Idemque etiam ratione membrorum: minimi enim fines sunt, superdimidij inter duos & 3. Supertertij inter tres & quatuor. Super 4. inter quatuor & quinque: tum deinde sub ijsdem rationibus numeri complentur. Neque alia conditio est, quæ ipsa incipit à tertia parte, sicut membrorum ratio de hemiolio: Deinde primum minimas fines comprehendit: tum ad maiores trásit. Ex his autem verisimile est primam multiplicationem esse inuentam: deinde rationem membrorum, tum partium. Neque enim difficultas ad duplum, deinde triplum & quadruplum apparuit, tum ex duplo superdimidij facta conditio: ex triplo supertertij, ex quadruplo superquarti est. Idemq; in vlterioribus incidit. Nam qui duplum videbat, hoc ipso cœpit intelligere dimidium: quia vt duplum quatuor duorum sunt, sic dimidium quartæ rationis duo. Vt igitur duobus duos adijciendo quatuor fecit: sic rursus quaternioni duos adijciendo, fecit super dimidium. Vtque ex duobus triplo sexis impleuit: sic senario numero duos adijciendo supertertium inuenit. Idemque in vlterioribus incidit. Deinde cum incurrerent numeri sine iudicij quidem rationibus positi: quæsitum est, quot quot eæ partes alterius numeri in altero essent. Et his eô ventum est, ne cuius numeri non aliqua ratio ad aliũ numerũ exploratis vltima sit.

Item de pari & impari, & ex his compositis.

POst hæc non difficillima animaduersio gemina ratione in numeris fluxit, quoniá genera numerorum rationumque inter eos orientium exposui. Rursus ad ea singula reuertar, & quæ in quoque animaduersiones sint indicabo. Incipiam de paribus & imparibus. Par omni multiplicatione sic procedit, vt par maneat, duplo augentur, 2. 4. 8. 16. Triplo, 2. 6. 18. Quadruplo, 4. 16. & 64. & 256. Idemque in vlterioribus fiet. Impar pari multiplicatione protinus interit, & in numerum parem recidit. Impar impari multiplicatione increscere potest, vt impar maneat. Nam bis terna sex. Item bis quaterna octo fiunt. Eodemque modo quater terna 12. Quater quina 20. At ter terna nouem: & ter 9. 27. Item quinquies terna 15. Quinquies quina vigintiquinque. Idemque in omnibus multiplicationibus euenit, quo fit, vt siue par siue impar, parium numerorum multitudo est, id quod consummatum est par sit, vt, 2. 4. 6. 8. Quæ impar numerorum mulitudo est, fiunt, 20. 2. 4. 6. quæ impar numerorum multitudo est fiunt 12. Ambo numeri pares. Item pari imparium numerorum multitudo pares facit. Ergo tres & quinque fiunt octo, qui pares sunt. Impar tantummodo imparium multitudo impares seruat. Nam, 3. & quinque & septem fiunt quindecim. Illi quoque impares eadem de causa pares. quoties par numerus vel parem vel imparem multiplicat is qui efficitur, par est. Nam duplicatio siue multiplicatio, siue duo multiplicauit, fecit quatuor: Siue, 3. fecit sex, ambos pares. At impar numerus, si parem multiplicat, facit parem. Si imparem, tum demum imparem reddit. Nam triplicatio si duos multiplificat, efficit sex. Ipsos quoque pares, si tres, efficit nouem, qui impares sunt. Tum si pari par adijcitur, par manet, vt si duobus 4. adijciantur, sunt sex. Si impari impar adijcitur, fit par, vt si tribus 5. adijciantur, sunt octo. Vno autem modo impar numerus procedit, si numero numerus nõ adijcitur eiusdem generis. Sed par impari, & par pari. Nam siue quatuor quis adiectis tribus auxerit, siue 3. adiectis 4. fient 7. qui impares sunt. Deinde numero pari quale demitur, tale superest. Numero impari contrarium est, ne quod demitur, supersit. Ergo si pari par demitur, id quod superest, par est. Vt si ex octo duo auferantur, supersint sex. Si numero impari impar demitur, id quod superest, par est: vt si ex 7. 3. auferantur, supersint quatuor. Si numero impari par demitur, id quod superest, impar est, vt si ex 7. duo auferantur, supersint quinq;. Par deinde ex paribus est numerus, quisquis dimidium par habet, vt est in 12. quorum dimidiũ in senario est numero, ipso quoq; pari. Item par ex parib. est, quisquis à duobus duplo increuit, vt 4. 8. 16. Aut quisquis ab alijs sic increuit, vt recidere in parem posit. Quod euenit etiam quadruplo vel octuplo similibusque auctis. At quisquis numerus dimidium impar habet, par ex imparibus est, vt senio, cuius dimidium in trib. est. Si quis verò neque duobus per duplicationem increuit: nec dimidium impar habet: par quidem ex paribus est, oritur tamen ab eo qui par ex imparibus est, vt 12. Hic enim numerus, neq; per duplicationem à duobus ortus est, neque dimidium impar habet, sed à senario numero per duplicationem increuit. Ille autem par ex imparibus, id est, ternis est.

De incompositis numeris.

TRanseamus nunc ad numeros incompositos, quos etiam primos secundosq; nominare proposui. Incompositi per se numeri nulli pares sunt, exceptis, vt supra posui, duob. Cæteri quicunq; per se incõpositi sunt, omnes impares sunt, vt 3. 5. 7. 9. 13. 17. 19. similesque. Per se verò compositi numeri sunt omnes pares, qui vel ex paribus, vel ex imparibus sunt. Nam & quatuor atque octo duplicatione metimur: quorum alter numerus in binos, alter in quaternos replicatur. Et idem facere in sex aut decem facilé est, cum ille in ternos, hic in quinos resoluatur. Præter hos multi impares per se compositi sunt, id est, qui cum impari numero multiplicátur. Nam siue ternio, siue quinarius numerus, siue quis alius impar impares numeros multiplicauit, qui sic effectus impar est, & per se com-

positus: Multiplicet ternio seipsum, fiunt ter terna nouem. Multiplicet quinarius numerus seipsum, fiunt quinquies quina, viginti quinque. At multiplicet, vel ternio quinarium numerum, vel quinarius numerus ternionem, fiunt quindecim. Omnesque hi numeri 9.15.25. per se compositi nulli sunt. Et quicunque impares partis eiusdem sunt, inter se verò incompositi nulli duo pares: siue ex paribus siue ex imparibus sunt. Quia nonnulli aliam quàm communem mensuram habent. Nam vt sumamus duos pares numeros: alterum ex paribus, alterum ex imparibus, id est, 4. & sex, tamen inter se compositi sunt, quia communis his duplicatio est, quia bis bina, quatuor: bis terna, sex sunt. At impares primum omnes qui per se incompositi sunt. Neque enim possunt aliquam communem mensuram præter singularitatem habere, qui ne propriam quidem vllam habent. Ergo 3.5 7. similesque omnes vt per se, sic etiam inter se incompositi sunt. Et in eadem sorte is quoque numerus est, qui par sub eodem iure est, id est, duo. Nam ne hic quidem cum 3. aut 5. aut cum similibus componitur. Tum quisquis ex his numeris, qui per se incompositi sunt, iungitur cum altero numero, quamuis per se composito, efficit, vt hi duo numeri inter se incompositi sint, vt si 3. & 4. iungantur. Quid enim interest, si in alterius mensura aliqua pars & eadem singularitate sit, si alteri non est? Ac licet etiam duo pluresúe numeri, non per se tantum, sed etiam inter se compositi sint, incompositus efficit, vt omnes inter se incompositi sint. Quia quamuis aliqua mensura pluribus communis, nulla tamen omnibus præter singularitatem quid euenit, si quatuor, sex, octo, & quodlibet similes ponantur. Adijciantur deinde duo siue tres. Nam quàuis tres priores numeri inter se componi possint: tamen quatuor hi inter se non componuntur. Non tantum verò adiectio eius numeri, qui per se incompositus est, efficit vt plures numeri inter se non componantur. sed potest etiã euenire, vt qui per se compositi sunt, in vnum dati inter se incompositi sint, vbi quamuis aliquas mensuras, diuersas tamen recipiunt. idque euenit & inter impares duos numeros, & inter parem atque imparem. Sumamus nouem & quindecim. Horum vterque per se compositus est. Habet enim mensuram nouenarius numerus in ternione: habet vigintiquinque in quinario numero. Inter se tamen ij uon componuntur, quia neque nouem quinarij numeri mensuram, neque vigintiquinque terniones admittunt. Idem fit inter octo & nouem parem atq; imparem numerum. Nam neq; duplicatione aut quadruplicatione nouem, neq; ternione octo metiri possumus. Itaque per se etiam inter se incompositi sunt. qui per se componuntur, non protinus etiam inter se componi possunt.

De Compositis.

Compositi verò inter se sunt omnes pares, vt apparere supra quoque potuit, quicunque vel ex paribus vel ex imparibus sunt. Deinde quidam impares, vt 9. & 15. cum vterque numerus in ternos recidunt. Tum quidam pares, & impares, vt nouem & duodecim. Siquidem his quoque triplicatio communis est, ter terna 9. ter quaterna 12. sunt. Illud animaduersione dignũ est, quòd cum impari numero nunquam is par componi potest, qui ex paribus sed qui ex imparibus ortus est. Adeo mutata quoq; sorte, iuris tamen aliqua societas superest. Ergo nouem neque cum quatuor, neq; cum octo, neque cum 16. neque cum vllo simili numero cõponi possunt. Componuntur verò cum 12. & 24 quæ à tribus initium sumpserunt. Ac ne cum omnibus quidẽ, qui pares ex imparibus sunt, cõponi potest. Omnis impar numerus, qui per se cõpositus est, quia potest non in eandem mẽsuram recidere, ergo 9. & 50. cõponi non possunt, quia quinquaginta nullam triplicationẽ recipiunt. quæ nouenario numero sola præter singularitatẽ mensura est. Euenit autem hoc, quia ne 25. quidẽ, quæ duplicata quinquaginta fecerũt, ternionem recipiebant. Ergo si quando impar numerus, ex quo par factus est, eandem mensuram quã alter impar tenet habuerit, tum demũ cum illo impari par qui ex hoc factus componi potest: vbi illud non antecessit, ne hoc quidem sequitur. Ideo nouem & quinquaginta inter se non componuntur. At nouem & triginta inter se componuntur. Orta enim sunt triginta duplicatis quindecim. Iam autem, nouem & quindecim inter se componi poterant: cum communis mensura his in terniones est. Et ex his cætera oriuntur, quæ ad hoc numerorum genus pertinent.

De duobus numeris inter se incompositis, & per se compositis.

Ex duobus numeris inter se compositis, siue vterque siue alter per se compositus est, mensura alterius cum altero non componitur. Sint quatuor & nouem. Hi per se compositi sunt. Mensura autem quatuor in duobus, nouem in tribus est. Neq; duo verò cum nouem, neque 3. cum quatuor componuntur. At si sint quinque & quatuor, alter per se incompositus mensuram quaternio habet in 2. Duo autem & quinque non componuntur.

Si duo numeri inter se compositi sunt, & alter ex his seipsum multiplicabit: is qui sic effectus est, cum priore illo non componitur. Sint 3. & 4. hi inter se incõpositi sunt. Siue ternio se multiplicarit, 9. & 4. siue quaternio idem fecerit 16. & 3. inter se incompositi erunt.

Si duo numeri inter se cõpositi seipsos multiplicarint, qui ex his fiẽt, inter se incõpositi erũt, vt si

vt si eosdem 3. vel quatuor sumpserimus, & vterque se multiplicaris, nouem quoque & 16. inter se incompositi erunt.

Si duo numeri inter se incompositi sunt, & alter ex his se multiplicabit, effectusque sic numerus rursus ipse se multiplicabit: qui sic effectus est numerus cum altero illo non componitur. Sint 2. & 3, vterlibet numerus se multiplicet, fiunt bis bina 4. ter terna, nouem. Rursus hos numeros idem multiplicent, fiunt bis quaterna octo: ter nouem, 27. Sumantur nunc duo & vigintiseptem, vel duo, & nouem, æquè inter se incompositi sunt.

Si duo numeri inter se incompositi sunt, & vterque se multiplicauerit, deinde effectum ex se rursus multiplicauerit, hi quoque qui sic effecti sunt, vt in his ipsis qui supra positi sunt. Nam ex duo octo, ex 3. vigintiseptem, sic facti inter se nō componuntur.

Si duo numeri inter se incompositi sunt, & in vnum iunguntur, hic numerus qui sic effectus est componi cum alterutro ex prioribus non potest. Si 3. & 5. in vnum iungantur, fiunt octo. Hi neq; cū 5. neq; cū trib. cōponi possunt.

Si numerus in duos inter se incompositos diuisus est, componi cum alterutro eorum non potest. Diuidantur 9. in 4. & 5. neq; cū quatuor, neque cum 5 componi 9. possunt.

Si duo numeri cum tertio iuncti sic fuerint, vt omnes inter se incompositi sint: deinde ex duobus alter alterū multiplicat, qui sic effectus erit vterq; cum eodem illo tertio componi non poterit. Sint duo numeri 4. & 8, adijciantur his 3. inter se incōpositi sunt: multiplicēt duo priores alter alterum, quatuor, octo, aut octies quaterna fiunt, 32. Hi & 3. inter se incompositi sunt.

De per se incompositis.

Omnis numerus qui per se incompositus est, & componi cum altero non potest, nisi cuius ipse mensura est. Ergo componuntur 3. ad 9: 5. ad 15: quia terna nouem, quinquies terna 15. sunt. In quo numero quod eius non habebunt, cum eo componi non poterunt.

Si duobus numeris positis, minor è maiore detrahatur, & is qui superest non est mensura eius, qui proximus, ante eum demptus est: hi numeri inter se incompositi sunt. Sint tres & octo. Tollantur ex maiore numero terni quoties possunt, supersunt duo: in his trium mensura non est. Ergo tres quoque & octo inter se incompositi sunt. Si 3. iuncti sunt & omnibus qui sub eadem ratione sunt: ex his 2. quilibet in vnum dati cum tertio non componuntur. Sint 3. numeri 9. 12. 16. Horum inseques semper priori supertertius est. Nec vlli tres minores duo iuncti reperientur, confundantur in vnum nouē & 12. fiunt 21. Hi cum 16. non componuntur.

Si impar numerus cum aliquo componi nō potest: nec cum duplicato quidem eo componitur. Sint quinq; & octo: hi inter se incompositi sunt, duplicentur octo, fiunt 16: nec cum his quidem quoque componi possunt.

Si duo & alteri duo numeri ponuntur, sic vt neuter ex prioribus cum alterutro ex insequentibus componi possit: nec is quidē qui de duobus prioribus factus est, cōponi cum alterutro insequentium potest. Sint duo numeri quatuor & octo. itemque alij duo, 5. & 7. neuter ex prioribus componi cum alterutro in sequentiū potest. Confundātur in vnum quatuor & octo, fiunt duodecim, ne hi quidem cum quinq; aut septem componuntur.

Minimi numeri ex his qui sub eadem ratione sunt, inter se incompositi sunt, vt in dupli ratione minimi sunt, duo & quatuor. In triplici, duo & sex. Hiq; inter se non componuntur. At quamuis magni numeri sumantur, qui inter se incompositi sunt, minimi sunt ex omnibus qui sub eadem ratione sunt. Sint vt in duo ad vnum 200. & 100. hi inter se non componuntur. Est autem inter eos partium ratio, quod 200. & 100. & vnō dimidio, & 99. partibus antecedunt. Neq; id esse inter vllos minores numeros potest.

Cum verō mensuræ ratio efficiat, vt quidam per se incōpositi, compositiūe: quidam inter se compositi, incompositiūe sint, non alienum videtur documentis protinus subijcere. Omnis numerus aut per se incompositus est, aut si per se c mpositus est, in aliquo per se incōposito mensurā habet, vt 3. quiq; ab eo per triplicationē increscunt nouē in tribus. Itē 15. in 5. Sed eorū qui pares ex parib. sunt, minima mēsura in duob. est. Eorū autē qui pares ex imparib. aut etiā impares sunt, potest minima mēsura etiā in maiorib. numeris esse. Omnib. tn̄ imparib. vnius autē cōpositi mēsurā, vel minima, vel maxima facilè reperitur. Replicatio. n. numero proxima mēsura maxima: vltima minima est: vt puta sint L. hi replicētur. Dimidia pars eorum 25. In his mēsura maxima est. Rursus animaduertamus quas inferiores mensuras habeat. Sunt autē decies quina quinquaginta. Itē quinquies dena: Itē bis q̄na vicena. Nec vlla ex his minor est, ea q̄ ex duob. est. Hęc igitur minima mēsura quinquagenarij est.

At si duo numeri inter se cōpositi sunt, maior & minor, quō modo reperiatur cōmunis, his maxima, minimaq; mēsura quęri potest. Oportet autē maiori numero minorē detrahere quoties potest. Deinde quantū ex priore superest, tātundem demere ex minore quoties potest. Qui sic interierit numerus, is eorū erit numerorū mēsura maxima. Sint. n. duo numeri, 350. & 100. demātur ex 350. quoties possunt cēteni, id est, ter, reliqui sunt quinquaginta. Ex altero cētenario numero detrahātur quinquaginta, supererūt ex eo quinquaginta. Hic numerus 350. & 100. communis mēsura maxima est. Nā quinquagies bina, 100. quinquagies septena, 350. sunt. Ex hoc etiā illud apparet, quod q̄squis numerus minor maximū in supradictis numeris metitur: minimā quoq; eorū mensurā metietur. Minima autē mēsura eorundem numerorū sic inuenitur. Vbi maxima reperta est, illius ipsius minima quæritur. Eadem etiam priorib. numeris cōmunis

minima est. Vt hic quoque minima quinquagenum mensura in duobus est. Igitur eadem etiã priorum numerorum minima mensura est.

At trium numerorum, qui inter se compositi sunt, maxima minimaque mẽsura sic inuenitur. Duorum mensura maxima quęritur, si ex tertio quoq; eorũ minimo cõmunis repertũ id quod desideratum est. Si non est medij minimiq; maxima mensura eodem modo requiritur: eaque tribus omnibus communis est. Sint tres numeri 350. 100. 75. quę sit mensura maxima cõmunis his qui 350. & his qui 100. sunt. repertaq; sit in quinquagenario numero. Cõsideremus an hic tertium illum, qui 75. habet, metiatur. Si metiretur, omnibus tribus communis esset. Non metitur autem: ergo iungamus 100. & 75. & horum maximam mensurã requiramus. Demo ex 100. 75. supersunt 25. Hos quoties possum demo ex eo numero, qui 75. habet, id est, bis: Supersunt 25. hic numerus maxima mẽsura est communis his, qui 100. & his qui 75. sunt. In his etiam omnium trium numerorum maxima mensura cõmunis est. Nam vicies quinquies terna, 75 sunt: vicies quinquies quaterna, 100. Vicies quinquies quaterna dena, 350. Consideremus nunc horum 25. quæ minima mensura sit: ea peruenire neq; ad duos, neq; ad tres, neque ad quatuor potest, sed est in quinario numero. Et hæc eadẽ mensura minima cõmunis omnib. trib. superiorib. numeris reperitur. Nam ij, qui & 350. & 100. metiuntur, 75. non metiuntur: 3. qui 75. metiuntur, 350. & 100. nõ metiuntur 4. 100. metiuntur. Qui rursus 350. & 75. non metiuntur. Quinque primum omnes illos metiri possunt, quia quinquies quina dena 75. quinquies vicena centum, quinquies septuaginta 350 sunt. Duobus verò numeris datis, quem minimum illi metiantur, sic inuenitur. Sint dati numeri 2. & 3. hi inter se incompositi sunt. Ex his alter alterum multiplicet. Bis terna, vel ter bina fiunt sex. Hic minimus numerus est, quem illi duo metiuntur. Maximum, quem metiri possint, nemo dixerit, sed omnem idem numeri metientur, quicunque senario numero multiplicato fiet. Addantur duo numeri inter se compositi nouem & duodecim. Simili multiplicatione eòdem non peruenitur, quia potest etiam minor numerus, quàm qui sic efficitur in his mensuram aliam habere. Alia igitur via reperiundum est. Videamus, qui minimi numeri sub eadem ratione, qui hi sint. Est autem in nouenario numero minimus rationis eiusdem, in tribus: in duodenario, in duobus. Nunc multiplicet ex minoribus numeris vterlibet non suũ numerũ, sed alienũ: id est, vel tria, 12, vel 2. 9. Ter duodena 36. bis nouena 18. Ex his consideremus, an minor numerus, qui est 18. mensuram habeat, & in 9, & in 12. Habet autem in 9: & in 12. non habet. Dimittatur igitur, & maior apprehendatur, qui est 36. Hic minimus est, quem metiri & 9 & 12. possint. Nam & nouies quaterna, & duodecies terna triginta sex sunt. Eadem ratione omnem numerum qui cunque 36. multiplicatis fiet, idem illi duo numeri metiuntur.

Tribus autẽ numeris datis: numerus, quẽ minimũ illi metiantur, sic inuenitur. Sint dati tres numeri 2. 3. 4. Summus is numerus, qui minimus & in duplicatione & in triplicatione mẽsuram habet, is est senarius numerus. Consideremus an hic etiã tertium ex tribus, id est, quaternionem metiatur. Si metiretur, repertũ id esset, quod requisitũ est, nũc nõ metitur. Aspiciamus ergo, quẽ minimũ 4. & 3. metiãtur, is est 12. Ergo is est minimus, quem omnes illi tres metiri possunt. Nã & bis sena, & ter quaterna, & quater terna, 12. fiunt. Et hic quoq; omnẽ numerũ, qui 12. multiplicatis fiet, idem illi numeri 3. metiantur.

Vbi duo numeri numerum aliquem metiuntur, qui minimus in illis duob. mensurã habet, eiusdem illius numeri mensura est. Sint dati 12: hos & 2. & 3. metiuntur. Minimus autem numerus, quem illi duo metiuntur, senarius est. At q̃n ijsdem etiã 12. metitur. nam sexies bina, 12. sunt. Idem fit in eo numero quem tres aliqui metiuntur. Nam hic quoque metitur, qui minimus in illis tribus mensuram habet. Ponantur 24: hos & 2. & 3. & 4. metiuntur, minimus autem numerus qui est 12, in ijsdem illis tribus mensuram habet. At quin hic quoque eos qui 24. sunt, metitur: nam duodecies bina, 24. sunt.

Si binis numeris maiores minoresque ponuntur, sic ut eadem ratio inter maiores minoresque sit.

Quoties maior minorem, toties minor minorem metitur. Sint numeri duo & tres, deinde octo & 12. Eadem inter maiores, minoresq; numeros ratio est. Nam & 3. duobus & 12. his qui octo sunt superdimidij sunt. Metiuntur autem 3. eos qui 12. sunt quater. Nam ter quaterna duodecim sunt. At qui duo quoq; eos qui octo sunt, quater metiũtur. Nam quatuor bina octo sunt.

Quoties singularitas aliquem numerũ metitur, toties alius numerus eam etiã metietur. Eueniet, vt quoties singularitas ex secundis vlteriorem numerum metietur, toties is, qui ante in singularitatis mensuram venerit, vlteriorẽ numerum metiatur. Sint, 1. & 5. & 6. & 30. Singularitas quinarium numerũ quinquies metitur. Idem facit senio in 30. Rursus ipsos sex singularitas sexies metitur. At quinarius quoq; numerus sexies metitur eos qui 30. sunt.

Si duo numeri alter alterum multiplicant, eum verò numerum qui sic effectus est aliquis, qui per se incompositus est metitur: idem necesse est etiam vtrunque ex prioribus metiatur. Multiplicet decas octonarium numerum, fiunt 80, hos 2. metiuntur. Nam bis quadragena, 80 sunt. At quin idem octo quoque & decem metiuntur, cum bis quaterna octo, bis quina decem fiant.

Quotiescunque numeri portionis eiusdem, quam ἀναλογίαν Græci vocant, in ordinem ponũtur, primus si vltimum metitur: secundum quoque & deinceps omnes metietur. Si secundum metitur,

metitur, vltimum quoq; & medios metietur. Si quemlibet deniq; vnũ metietur, omnes metietur. Contrà si vltimũ non metitur, ne secũdum quidem, neq; quenq̃ alium. Si secundũ non metitur, ne vltimũ quidem aliúmue. Si quem medium non metitur: ne alium quidem. Sint 3. & 9. & 27. & 81. & 243. inter hos omnes tripli ratio est. Ternio autem metitur eos, qui 243. sunt. Ter octogena singula 243. sunt. Idẽ ergo metitur nouenarium numerũ, cum ter terna nouem sunt, 10 & qui hunc metitur, etiam vltimum. Et quia vtrumlibet, etiam cæteros. Et quia medium quẽuis ex illis, & priores quoq; & vlteriores. At duo quia nõ metiuntur 243. ne 9. quidẽ, aut medios: quia 9. non metiuntur, ne 243. quidem, aut medios, quia nullum ex medijs metiuntur, ne vlteriores quidem.

Si quotlibet ab vno numero cõueniunt portionis eiusdem, quot per se incompositi numeri vltimum numerũ, totidem etiam eum qui ab 20 vno proximus est, metientur. Sint numeri, qui duplo increscunt, 1. 2. 4. 8. 16. Ex his eo, qui 16, sunt. 2. & idem seipsos metiuntur. At sint duodecies CXLIIII. in MDCCXXVIII. Sunt per se incompositi numeri, 2. 3. quia bis octingenta, 64. in MDCLX. sunt. Itemq; ter quingenta, septuagena sena. At quin idem, 2. & 3. & 12 quoque, qui ab vno proximi sunt, metiuntur. Cum bis sena, & ter quaterna, duodecim sint.

Si quodlibet ab vno numeri portionis eius- 30 dem sunt, minor numerus maiorem semper per aliquem aliorũ, qui sub eadem † portione sunt, metitur. Sint, 1. 2. 4. 8. 16. 32. 64. Ex his duo eos, qui 4. sunt: 4, eos qui octo sunt, & eę duplicatione metiuntur. At 2. eos, qui octo sunt, quadruplicatione metiuntur. Eadem eos, qui sedecim sunt, metiuntur 4. Itemq; octuplicatione metiuntur 2. eos qui 16. sunt: 4. eos qui 32. sunt: octo eos qui 64. sunt. Neq; inuenitur numerus, qui non & maiorem metiatur, & nulla alia mensura 40 id facit, quàm quę in ijsdem numeris est.

† al. ratione.

Si quodlibet ab vno numeri portionis eiusdem sunt: Et his, qui ab vno proximus est, per se incompositus est: maximus ex his in mẽsuram non veniet, nisi qui eiusdem proportionis erit. Sint, 1. 3. 9. 27. inter hos tripla proportio est, & vni ꝓximus numerus per se incompositus est. Igitur eos, qui 27 sunt, nullus numerus metiri potest, nisi aut 3. aut 9, quia sub eadem proportione sunt, quod non ita euenit, si quando ab vno ꝓximus numerus compositus est. Sint, 1. 4. 50 16. 64. ꝓximus ab vno numerus per se compositus est. Ergo vltimus qui est 64 alias quoque mensuras quàm quæ in hac serie sunt admittit, & 2. & 8. & 32. cum bis 32. octies octona bis, & tricies bina 64. faciant, quem minimum numerum, duo per se incõpositi metiuntur, eum nullus alius per se incõpositus metietur. Sumatur 5. & 7. nullum minorem numerum 35. metiuntur. Nam quinquies 7. & septies quina, 35. sunt. 60 Atq; nullus alius numerus per se incompositus hunc metiri potest. Non, 2. non 3. non 11. non 13. non 17. multo verò minus vlteriores numeri.

Si quadratus numerus quadratum metitur, in latere quoque eius alterius mensura est. Sint duo quadrati numeri 4. & 16. metitur eos qui 16 sunt, quaternio. Quater enim quatuor 16. At qui in latere 4. 2. sunt, in latere eorum qui 16. sunt, 4 sunt, 2. metiuntur quaternionẽ. Bis enim bina, quatuor sunt. Ex hoc etiã illud apparet ex duobus quadratis numeris, si in alterius latere mensura est, in ipso quoq; quadrato numero alteri⁹ quadrati mensuram esse.

Si quadratus numerus quadratum non metitur, ne in latere quidem alterius est. Sint quadrati numeri, 4. & 9. Quaternio nouenariũ numerum non metitur. Ergo ne quidem qui in latere quadrati sunt, tres qui in latere nouenarij numeri sunt, metiuntur. Ex hoc etiam illud apparet ex duobus quadratis numeris, si in alterius latere alterius lateris mensura non est, ne in alio quidem quadrato numeri alterius quadrati mensuram esse. Si tessera tesseram metitur, in latere quoq; alterius lateris mensura est. Sint duæ tesseræ, octo & 64. Eos qui 64. sunt, octo metiuntur. Siquidem octies 8. 64. sunt. At quin si in latere eius tesseræ quę octo habet, duo sint, in latere eius tesseræ quæ 64. habet, quatuor sunt, duo quaternarij mensura sunt. Ex hoc etiam apparet, si ex duabus tesseris duo alterius latus, alterius mensura est lateris, eius quoq; tesseræ alia tessera mensura est. At qui si tesseram tessera nõ metietur, ne in latere quidem apparens lateris alterius mensura est. Sint duæ tesseræ, octo & 27, eos qui 27 sunt, octo non metiuntur. Ergo cum in latere eius tesseræ quæ octo habet duo sint, in eius quæ 27 habet 3 sint. Duo ternionẽ non metiuntur. Ex hoc etiã illud apparet, quòd si in latere tesseræ non est mensura: ne ea quidẽ tessera eam tesseram metitur.

In omni verò numero qui mensuram in aliquo numero habet, ex eodẽ & mensuræ nomẽ acquirit, qui mensuram facit. Sint nouem, hos ternio metitur, & est etiã nouenarij numeri tertia pars, in trib. sint 16: hos quaternio metitur. Et est quarta eorũ qui 16. sunt, quaternio. Ideóq; in cæteris omnib. numeris reperitur. Sequitur autem, vt si numero membrum sit, in eo numero mensurã is habeat, cui cum eo membro commune nomen sit, vt nouenarij numeri membrũ in ternione est, eumque tres metiuntur.

Hos sat erit cursim numeros memorasse modosq;.
Cætera Cecropias æquum perhibere cathedras
Si tamen vllas inest nostris super alitus aris,
Aut ritè in veterem cultum replicantur abollæ,
Me spacium admonuit iam claudere fatibus orsa.
Ne superum nostri capiant fastidia cætus,
Et vetus astrigero pellar numeraria cælo,
Sic ait ac reticens propiori adiuncta sorori est.

MARTIANI CAPELLAE DE ASTRONOMIA LIBER VIII.

QVÆ dum geruntur, & deorum sacer Senatus illos numerorum concinnentium repugnãtiumq; admiratur anfractus, ipsamque fœminam quandã venerabilis excellentiæ celsitudine reuerendam, non cassum parentem superûm creditum recognoscit. Multitudo etiam, quæ iussa constiterat, sapientum, præsertimque Pythagoras cum sectatoribus cunctis, Platoque Timæi sui caligosa discriminans, arcanis eam laudibus venerantur. Nupturamque Virginem sæpius cõspicabunda Pallas, quid superdotalis eruditione fœminę comprobaret, exquirit, & ipsa nutũ admirantis associans. Cyllenius autẽ nullius magis alũnæ splẽdore ac lucu-lentiã gloriatus, huius se fœminæ euehit granditate. Sic Phœbo diutulæ aliam dotalium intromittere remorante, ne prioris Proferæ admiratio laberetur: Sacrum paulum fuit reuerẽdúmque silentium. Silenus interea, vt Euan consecutus ponè vietus atq; acclinis astabat, seu marcore confectus ætatis, siue anxia inter doctæ vocis miracula intentione comprehensus, an aliàs poculis turgens. Tunc etiam nuptialis gratiæ nomine prolectatus, inundantis se temeti infusione pluerat. Iam dum laxatus in somnos, forte repente blandum stertens ranæ sonitum desorbentis increpuit: Quo terrore & rapiduli sonitus raucitate concussi, eõdem se quamplures conuertẽre diui: senisq; proflãtis somnum atq; spumentis crapulę exundatione conspecta, risus circumstantiũ, eò maximè quo claudebatur excussus. Tunc quoniam credita iocos nuptialis licentia nõ vetare famulitium Veneris, vernaculæq; Bromiales tanto cachinnos concusis admodũ tulêre singultib. vt quamplures alios cõnisos cohibere risum, hoc maximè impetulãtis proruptionis sonitum, effusiq; cachinni * licentiam prouocarint. Deniq; vt semper impatiens, atq; inuerecundus procax ac proteruus assultibus ad eum alacer Cupido atq; hilarus accurrit, atq; vt depile rubellumq; caluitium senex baculum acclinatus affixerat palmæ verbere percrepantis apploso: eoq; sonitu reclamantis risum velut etiam permissum penè omnibus suscitauit.

al. libentiam

TVNC vix senex reclusis
Creperum videns ocellis
Circunspicit ridentes,
Ictuq; suscitante
Stupidum dolens tuetur,
Frictuq; palmulari
Madida detergit ora.
Tunc motus increpante
Baculum rapit Lyæo,
Ac dum mouere gressum
Cupit aduocante Lyde,
Tandem recepta luce
Superûm videt senatum
Percellitur repente,
Siliceriumq; nutans
Tentat celerare cursum:
Tunc motibus negatis
Magis inuolutus astat,
† Cesimq; formidantes
Abeunt pedes tremore,
Titubansq;, moliensq;,
Hæret, redit, recurrit.
Tunc victa palpitansq;
Turgens cadit senectus.
Fit maior inde risus,
Nescit modum voluptas,
Donec iubente Baccho
Satyrus rapit iacentem,
Scapulisq; dat supinum,
Vuidumq; † Iachi membrum
Colloq; complicatum,
Vtribus † parem reportat:

al. Cessimq; — *al. hianti membrem.* — *al. Daret.*

Hac iocularis † licentiæ alacritate feruente Satyra illa, quæ meos curæ habuit informare sensus: ne tu ait infelix, vel Capella, vel quisquis es, non minus sensus quàm nominis pecudalis huius incongrui risus adiectione desipere vel dementare cœpisti? An tandem non dispensas in Iouiali cachinnos te mouisse concilio, verendumque esse sub diuûm, Palladiãque censura assimulare quenquam vel cerritulum garrientem. A quo etiam tempore Cupido vel Satyrus petulantis ausus procacitate dissiliunt. Nempe cum Virgo syderea, pulchriorque dotalium in istam venerabilem curiam, ac deorum ventura conspectus. Apagesis nec † post ad hæc iugales ausus lege hymenæa & culpæ velamine licentis obnuberis. Saltem Prieniæ ausculta nihilum grauatè sententiæ Μηδὲν ἄγαν. λόγους. καιρὸν γνῶθι. Tam tristibus asperisque Satyræ alioquin lepidulæ verberibus † demulctatis, cum excusamentis admissi velut procacis inuoluuntur. Tandem quæ puellarum intromittenda paratur, inquiro. Ac sic illa nondum stomacho senescẽte, quo in me inuehebatur, exorsa.

al. letitiæ. — *al. post id hæc iugales.* — *al. demulgatis.*

Astrigeræ

Astrigeræ iam sedis iter cursumq́; polorum,
Et sacra multiuagos, qua tollunt sydera flexus,
Dicere tempus adest, video splendescere pulsu
Icta corusciferi subitò laquearia cæli.
Illic bis septem solitus seruare Triones
** Plaustro Hyperborea resplendet luce Bootes.*
Hinc quà deuexo tellus subducitur axe,
Ignoto Canopos sese infert fulgidus astro.
Phœbeo pariter cursus rapidosq́; meatus,
Et toties variæ flammantia cornua lunæ.
Quin etiam medios quos nectunt culmina circos,
Obliquæ & rutilis, quo se rapit orbita signis
Cernere iam videor, tu fingere ludicra præstas.
Viliaq́; astriloquæ præfers commenta puellæ:

al. Pastor.

Talia adhuc canente Satyra, vetitus ille ac diutissime castigatus denuo me Risus inuasit. Euge inquã, Satyra me ante poetriam fecit colere. Cæpistine Parmesiaci gurgitis sitire fontes? Iamne fulgores præuides, & vultus deorum? Sed vbi illud repente discessit, quod irrisoria semper lepidaque versutia inter insana semper deridebas, Vatum rumores dicabulis cauillantibus saleq; contenta, nec minus poetarũ Rhetorumque cothurno inter lymphatica derelicto est: quod rabido feruebas cerebrosa motu, ac me Sileni somnum ridentem censorio clangore superciliosior increpabas. Ergo nec figmenta dimoueam, & nihil leporis iociq; permixti tædiũ auscultantium recreabit. Peligni de cætero iuuenis versiculo resipisce, & ni tragicum corrugaris: *Ride si sapis ô puella ride.* His me, satyraq; mea alterna diutile obiurgatione rixatis, aliam dotalium Virginũ Delius intromissurus egreditur. Et ecce globus quidam lucis æthereæ, & concaua perspicui ignis aggestio, vt apparebat intra se quandam virginem claudens miti vertigine sensim volutus illabitur. Quo candore luminis propinquantis plures irradiati refulsere Diui, fatalesq; maximè: quorum etiã habitus, motusque, & quicquid in his ignotum credebatur emicuit. Tunc & ipsa extimi cæli contextio eiusdem lucis fulgoribus reuibrauit. Quo miraculo stupefacti aerij terrestres marinique diui, & si quos clausa telluris operiunt: astreantemq; Vranien certè Libyssam apparuisse rati, locum confessionis honoratissimè præbuêre. Et ecce subitò prosilit quædã gemmata, nec minus totis artubus decenter oculea. Huic sydereus vertex, vibrantesq; crines. Verum alæ cum pennis hyalinis & volitandi per mundum remigia crebrius aurata crispantur. Gestabat in manu cubitalem fulgentemq; mensuram: in alia librum in quo præmetata diuũm itinera, & cursus recursusq; syderei cum ipsis polorum cardinibus prænotati ex metallis diuersicoloribus apparebant. Quæ vbi in medium quam pluribus sibi dijs arridẽtibus venit, cæteris pulchritudinem splendoremque eius admirantibus, ita cœpit: Multæ admodum rationis nec eiusdem despicabilis temnendæq; contuitus: me si qua sunt industriæ nostræ opera conuenerat reticere. Hæc enim verecundæ arbitror probitatis motus, cursusq; proprios ipsis edisserere qui * mouentur, docereque deos velle, quod faciunt: tum etiam, quod per immensa spacia seculorum, ne profana loquacitate vulgarer Aegyptiorum clausa adytis occulebar. Quippe quadringenta fermè annorum millia illic reuerenti obseruatione delitui: atque vtinam post diluuialis consternationis excursum: * Athenarũmq; vrbem longa intercapedine restitutam, nullæ me in Græcia terrestres illecebræ, nec iactantes crinitorum scopas pallio los non tegendam potius quàm diuulgandam cognouissent. Nunquàm profectò itineris rationes, reditusq; vestri in noticiam hominum, ac mortalium curarum illuuiem peruenirent. Sed quoniam vtcunq; in Graiam noticiam hominũ errabũda perueni, sufficere oportuit quicquid ab Erathostene, Ptolemæo, Hipparcho, cæterisq; vulgatum, ne me vltra loquendi necessitas ingrauaret. Tamen quia me alumnantis erudientisque Cyllenij reticere non permittit officium, nostriq; studij secreta discludere solertia quoque nubentis inuitat: apud vos superi cælestesque, qui vestra recensebitis * metacula, non tacebo.

al. nouerũt.

al. materna rumq;.

al. nicatula id est, mea propria.

De Mundo.

MVndus igitur, ex quatuor elementis, ijsdemq; totis in sphæræ modum globatis, terram in medio imoq; defixam æternis cæli raptibus circumcurrens circulari quadam ratione discriminat. Quàquàm auscultare physicis in ipso astruendi limine non dedigner, qui subtilium corporum teneritudinem suis coactibus circunductam in qualdam sectas vias & circulorum intercapedines non æstimant disparari, sed suis fluctibus adhærentes, naturas vndiq; secus globoso ambitu orbibusque diffundi: Quarum circa medium, quod dixere centron, aquæ primum aerisque sequens: tertium ignis Cyma commemorat. Et nunc quinto quodam corporeæ substantiæ temperamento æthereos circumuolare fulgores. Quo loco solis lunæ ac syderum signiferique orbis se obliquitas circumducit, quod * Cido Foreticus Cyma gymnasia retulerunt: Cuius naturæ tranquillitas etiam illum extimum tenet ambitioremque cursum, qui ex eo quod nullis syderibus occulatur ἄναστρος perhibetur. Si igitur sui similis omnis circumagentium naturam ambitus reperitur, nulli possunt æthereum tractum circuli variare. Nos igitur circulos non ita dicemus, vt linquẽtes naturæ discrimina corpulenta fingamus, sed vt ascensus descensusque ad nos errantium demonstremus. Neq; enim vel axem, polosque, quos in sphæra ænea quæ Circite dicitur, ad intelligentiæ compendia affixere mortales: ego robori mundanæ rationis apponam, cum nihil solidius terra sit, quod eam valeat substinere. Deinde cũ poli velut perforatæ exterioris sphæræ cauernis emineant, & hiatus qui-

alias. Cyclo. forte, legendum: quod κυκλοφορητικὸν κῦμα vel χῦμα gymnasia retulerunt.

dam cardinesq; fingatur: Quod vtiq; subtilibus aethereisq; accidere non potuisse compertum. Sicubi igitur intelligentiae edissertandiq; proposito, vel axem, vel polos vel circulos perhibebo, idaeali quadam prudentia, non diuersitate caeli discreta, sed spaciorum rationibus * dispensetur. Sicq; habeatur, cum euexum deuexumq; mundum dixero, cum similis cunctis suis partibus sit, sublimeturq; vel lateat pro conditione orizontis positioneq; terrarum.

al. dependentur.

De quinq; Paralellis.

HOc igitur praemonito illud insinuo, quod quidam Romanorū non per omnia ignarus mei: Stellas à stando, Siderà à considendo, Astra ab Astreo dicta fuisse commemorat, fabulosisq; commentis Graij cōpleuere caelum. Ego praecepta potius edisseram disciplinae, ac decem dici mundi circulos asseuero. Quorū alij paralelli, quos aequidistantes Latinè possumus memorare, eosdem polos habent quos ipse mundus. Poli enim sunt, qui à centro circuli linea vsq; in circunferentias ducta medietatis sectae mensuram aequa ratione discriminant.

De primo Paralello.

VErū ex paralellis primus is est, qui & semper apparens: & contingens confinia Finitoris nunquàm mersus assurgit, qui septentrionalis circulus perhibetur: ex eo quod cū caeteris, quae promentur, etiā gemina sidera septentrionis includit:

De Secundo.

SEcundus autem ex paralellis maximus solstitialis est, ad quem sol aestiuus accedēs solstitij fine repulsus abscedit.

De Tertio.

TErtius aequinoctialis medius maximusq; cunctorum, per quem sol secundo, vel cū in aestiuam flagrantiam surgit, vel cum in hyberna descendit, quadam mundi medietate peruectus, mensuram noctis lucis aequalitate compensat.

De Quarto.

HVic propinquus brumalis, in quem hyemali fine perueniens, in aquilonē denuo repulsus assurgit.

De Vltimo.

QVintus autem idemq; vltimus australis: quiq; antarcticus perhibetur. Hic mersus ac vix altiore circuli extremitate orizontis defixa cōtingens, tāti tamen spacij quanti septentrionalis circulus ratione monstratur, ei etiam inuenitur oppositus.

De Coluris.

COnsequens reor coluros demonstrare: quorum pars desuper quaedam alia in imo versatur occulta: de quibus non nescio scriptorum variare diffinita. Nam alij à septentrionali cardine in meridianum duci circulum perhibent, ex indeq; sub terras meantē: denuo in arcticum apicem sublimari. Alij verò cōtrà à cardine meridiano inchoamenta circuli perhibentes, eundem per arcticum verticē, vnde ortus denuo retulerunt. Qui quidem alium ab ortu circulum * decussantes in quatuor quadras mundi ambitu discreuerunt. Verum ego, quod Hipparchus meus scriptorum * veritate complexus: hos dico à signis zodiaci cycli veniētes, & tam inter se secundo coniunctos, quàm omnes paralellos angulis aequales persecantes in cardines peruenire. Nam vnus ab Arietis octaua parte natus, ambito mundo per polorū vertices ad eandem recurrit: Alius simili cōplexu mundum à Cancro exortus includit: quod planius postmodum faciemus.

al. decursantes.
al. varietate.

De obliquis.

VErum nunc obliqui sunt edicendi. Quorū signifer duodecim discriminibus interstinctus, ex paralellis duos, solstitialē brumalemq; contingens, aequinoctialem medium secat secundo: * nunc ad pares angulos aut findit aut finditur, qui Soli Lunaeq; iter praebet cum quinq; sideribus.

al. nec.

Galaxias verò lacteus obliquorū multo maiore ambitu porrectus etiam visibus approbatur. Nam confinio septentrionalis circuli natus, in Finitorem antarcticae regionis acclinans, penè totum videtur permeare caelum, quem quidē mihi desipere videntur qui circulum negauerunt. Superest iam vnus è circulis, quem quidē quod locus momentisq; omnibus variatur, dubito quid appellem. Hic tamē nouissima supernaq; discriminans, atq; vndiq; in superficiē telluris lineae * flexu ambientis incumbens, Orizon vel Finitor perhibetur.

al. fluxu.

De Septentrionali circulo.

SEd quoniā expositi circuli breuiter claruerunt: nunc eorum spacia vnde primo coeperam perhibebo. Ac prius ad Septentrionalis circuli redeam granditatē, in quo more Geometrico duo primo signa composui ad circulū perducendum, id est, vnum quod cētron: aliud quod peripherian demonstraret. Itaque in ipso mundi cardine posui clarius sidus: atq; ab eo ad Draconis caput, quod iam notaueram vsque ad Finitoris circulum peruenire lineam duxi. Quam postea manente centro mente circumagens circulum designaui, atque ab omni parte spacium aequale complexa, per haec sidera per sphaeram circumducta peruenit à capite Draconis, & dextro pede eius qui appellatur Engonasis, ad

ſis ad mediũ Cæphei pectus, tũc ad pedes priores maioris Vrſę, inde rurſus ad Dracõis caput.

De Solſtitiali.

HVic circulo confinis ſolſtitialis, quem itidem lineari dimenſione à cardine mundi in octauam Cãcri partem ducta, quo Sol acceſſerat ſolſtitio, reperimus eundem circulũ ambitu potiorem. Per hæc tamen ſigna curuari incipit ab octaua parte Cãcri. Cuius omne corpus in longitudinem ſecat ad Leonis pectus ac ventrem. Inde ad Ophiuchi humeros: deinde ad caput Cygni: deinde ad vngulas Equi, ac protinus ad dextram Andromadæ manum: deinde ad ſiniſtrum Perſei crus, eiuſdemq; ſiniſtrũ humerum. Inde ad vtraq; Eniochi genua & proximè ad Geminorum capita, à quibus rurſus ad octauam Cancri ipſius partem.

De Aequinoctiali.

AEquinoctialis demũ circulus bis admenſus à poli termino circumactus, tam in Arietem quàm in Libram linea permeante, per hęc ſigna circulum includit. Ab octaua parte Arietis per totum corpus eiuſdem ad reductum Tauri pedem. Inde ad mediam Orionis aluum. Deinde per * edictas curuationes Hydri Crateraq; & Coruum, ad octauam Libræ partẽ inter duas lucidas ſigni illius ſtellas. Inde ad vtraq; Ophiuchi genua. ac tum per Aquilam ad Pegaſi caput: à quo rurſus ad octauam Arietis partem.

al. editas.

De Brumali.

BRumalem verò circulum ſimiliter ſigno in octaua Capricorni parte defixo per hæc meare comperimus. Ab octaua parte Capricorni per totum corpus eius ad pedes Aquarij. Inde ad Ceti vltimam caudam, ac dehinc ad Leporẽ prioreſq; Caniculæ pedes. Inde per Argo, terguſq; Centauri ad Scorpionis aculeum, deinde per Sagittæ vltimam partem ad octauã Capricorni partem circulus reuocatur.

De Antartico.

VLtimus ex Parallelis qui vocatur Antarcticus tantundem ſpacij quantum Septẽtrionalis includit: Quem quidem meantem, quibus ſideribus circuletur, ego poteram memorare. Neq; enim mihi vlla cæleſtis globi portio habetur incognita. Sed quoniam per * ignotas ſuperiores partes viſus hominum diſtenditur, dicere prætermitto, ne incomperta falſitatẽ admiſcere videatur aſſertio.

al. ignota ſuperioris partis viſibus.

Item de Coluris.

MElius Coluros demonſtremus, licet ipſi quoq; aliquid curuationis abdentes, non ſe totos viſibus repræſentent, tamẽ quia coniectura non errat, poterunt demonſtrari. Atq; ita eorum primus, qui ab æquinoctiali parte ſumit auſpicium, ab octaua Arietis parte contingens vltimum Deltotos angulum, ac mox ſummum contingens Perſei caput, dextrumq; eius brachium, proximè manum ſecans per ſeptentrionalem circulum ad cardinem mundi peruenit: A quo per caudã Draconis ad ſiniſtrum Arctophylacos, proximeq; ad Bootis ſtellam ductus, dextrum Virginis pedem ſiniſtrumq; cõtingit: in quo octaua pars Libræ eſt. Vnde ad dextram manum Centauri, qua Pantheram tenet, diuiſus haud procul ab eo loco, quo ſiniſtram Centauri vngulam tetigit, in regionem conſpicuæ nobis partis obruitur: vnde emerſus infra Cetũm per corpus eius auerſiq; ceruicẽ ad caput, atq; inde ad octauam partem Arietis redit.

De Tropico.

ALter autem Colurus, qui etiam Tropicus dicitur, ab octaua parte Cancri conſurgit ad ſiniſtrum ex prioribus Vrſæ pedẽ per ipſum pectus eius ceruicemq;. Inde ad cardinẽ peruenit mũdi: at inde per clunes minoris Vrſæ, & bis per Draconem ad ſiniſtram alam Cygni ceruicemq; perductus, vltimum Sagittæ ſpiculum, & proximè roſtrum Aquilæ contingit, à qua ad octauam partem Capricorni deſcendit. Inde haud procul merſus in regionem inconſpicuam, infra Argo reſurgit, cuius & gubernaculum & rectam puppim ſecans ad octauam partem Cancri redit,

De Signifero.

DVos iam ſupereſſe circulos dubium non habetur, quos quidem obliquos dici ſuperius memoraui. quorũ vnus Signifer, non vt cæteri, quos linealiter feci: ſed latiſsimus omnium comprobatur. Quem cum in duodecim ſpacia diſcernerem, ſingulis xxx partes non neſcia rationis aſcripſi. Verum eius latitudinẽ circuli tetendi in duodecim portiones, vt tantundem ſpacij habeat latitudo, quantum longitudini duodecim partes attribuunt: quod cur factum ſit, facilè eſt loco eo quo de Sole loqui cœpero demonſtrare: qui per mediam circuli eiuſdem lineam ſolus fertur. Cuius circuli ambitum per duodecim ſigna admodum clara circumagi dubium non habetur. Nã Galaxias non magis ratione quàm oculis approbatur. Cuius vltra regulam, & plerunq; deficiens latitudo à Caſsiopeæ aſtro in Scorpionis aculeum latitudine compenſatur.

De Orizonte.

SVpereſt circulus ſolus Finitor, qui ex eo quod ſemper ſurgentis demeantiſq; mundi diuerſitatibus varietur, certum aſtrorum ordinem non poterit retinere.

Quid sit spacij inter circulos.

al. immiserit.

IAm nũc inter circulos vniuersos quid interstitij vel spacij intercapedo naturalis *immerserit, aquum explicare. Nam inter Septẽtrionalem circulum quem in spacia viij resecaui, & inter solstitialem interpatet tantundem quantũ interest octo & sex. Nam idem interiectus spacijs similibus continetur. In quo fit, vt maior sit circulus ab eodem interiectu pari spacio, & eiusdem tertia portione. Alia intercapedo inter solstitialem æquinoctialemque circulos minor est à superiore interiectu quantum quatuor numeri ad sex. Ab æquinoctiali ad Brumalem similis. A Brumali autem ad austrinũ talis est, qualis illa quæ inter septentrionalẽ solstitialemque circulos interiecta: circulusque ipse austrinus tantum habet ad cardinem suum, quantum septentrionalis ostendit.

10

De Fixis signis.

20

* ἀπλανῆ.

PEracta iam spaciorum circulorumq; breuiter ratione, cætera quæ appellantur * inerrantia percurramus. Dubium enim nõ est xxxv signis omne cælum splendescere, nisi forte velit quisq; eorum gestamina sociare, licet animalium vocabulis censeantur, vt Capra. quæ Eniocho supperposita: aut hædos qui eius humeris sustinentur: vel serpentem quem Ophiuchus tenet: aut Pantheram quem Centaurus gestat, quæ sydera velut partes habendæ sunt potiorum. Hæc igitur quinq; & triginta signa circuli interiacentis ambitu discernuntur. Nam alia sunt Aquilonia, alia Austrina. A regiõe quippe zodiaci; quæ Septentriones versus depicta sunt, Aquilonia perhibentur. Interius autem numerantur austrina. Aquilonis igitur habent partem vtraq; Septentrio Draco, qui inter utranq; flexuosus illabitur. Arcturus, quem alij Booté appellant. Corona Ariadnes, Nisusq; quem alij Engonasin dicunt, Lyra, Gygnus, Cępheus, Cassiopa, Perseus, Deltoton, Eniochus, Andromeda, Pegasus, Ophiuchus, Delphinus, Aquila, Sagitta. Austrina autem hæc sunt, Hydrus, Crater, Coruus, Prochion, Orion, Canicula, Lepus, Eridanus, qui ab Orionis pede defluit, Cetus, Centaurus, Nauis, Argo, Piscis austrinus Cælulum, Ara. Nam & Aquã, quę ex cratere Aquarij fluit, melius partem signi credimus. Et stellam, quã quidem Canopum, quidam Ptolemæum appellant, quæ superioribus inconspicua in confinio Alexandriæ incipit apparere, vt partem Eridani fluminis ęstimabo. Hæc discernit zodiacus, qui quidem æquales duodecim signorum integrat portiones: Sed vndecim habet signa. Scorpius enim tam suum spacium corpore, quàm Chelis occupat Libræ. Cuius superiorem partem pedes Virginis occupant. Maiorem verò Scorpius: deniq; Chelas (quam Libram dicimus) quidam dixere Graij. Horum ergo signorum duodecim nomina, quod vulgo nota sunt prætermitto.

30

40

50

60

Quòd diuersis circulis distribuantur quorundam partes signorum.

INtelligo ordinis hoc fuisse, vt quo circulo spacioùe quæ signa sint demonstrarem. Sed & magnam partẽ astructionis exquirit, contra propositum breuitatis. Et quod mediatenus tertiaùe parte quædã signa de fixis circulis diuersis sua membra discrepant. hanc obscurã caliginem derelinquo. Quippe, vt cætera transeamus: manus interior Arcturi intra septẽtrionalem circulum ponitur: reliquumq; corpus parti alteri deputatur. Cęphei corpus mediatenus septentrionali thorace partito, & diuersis circulis attributo. * Nisus verò sinistro pede septentrionalis Draconis verticem calcans, capite solstitialem circulum ascẽdit, vnum brachiũ Lyræ, alterum dans Coronæ, & alia huiusmodi non minus insuauia quàm morosa.

al. Nixus.

Quibus signis surgentibus, quæ oriantur, quæ occidant.

ILlud potius attendendum, quibus surgentibus signis, quæ ortum faciant occidantq;.

Nam oriente Cancro, occidunt Corona Ariadnes, & austrini piscis pars dimidia: Ophiuchus à pedibus vsq; humeros, serpensq; quem detinet, præter fauces caputq; totum, Bootis etiam medietas. Oriuntur verò Orion totus Eridaniq; principium, & in lingua caniculæ lucida stella.

Cum autẽ Leo oritur, Coronæ reliquiæ conteguntur, Austrinusq; piscis & Ophiuchi serpentis Bootisq; partes. itemq; Aquila, * Nisiq; pars dextra. Oriuntur verò Hydri caput, Lepus & Prochion, Caniculæq; pars prima.

al. Nixiq;

Oriente autem Virgine occidunt Lyra, Delfinus, Sagitta, Cygniq; pars potior, Eridanique pars vltima, & caput ceruixq; Pegasi. Oriuntur autem Hydri pars prior vsq; ad Craterem, Caniculaq; tota, & Nauis Argonis puppis.

Libra surgente occidunt Pegasi & Cygni reliquæ portiones, Andromadęq; caput, Cępheiq; humeri. Cetus & flexus fluminis Eridani, Oriuntur Coronæ medietas: Nisi * dexter pes, & Bootes, & Hydri reliquum pręter vltimam caudam, Centaurique pars quæ in equi speciem figuratur.

al. Nixi.

Scorpione autem nascente, occidunt Andromadæ pars reliqua, Item Cęphei pars, quę extra septentrionalem circulum posita, & Casiopæ & Orionis pars: Eodem tempore oriuntur Ariadnes Corona tota & caput Eniochi, * Nisique corpus omne præter sinistram manum. Hydri cauda vltima & Centaurus totus pręter priores pedes.

al. Nixiq;

Sagittario nascente mergitur Orion & Canicula & Eniochi pedes. Oriuntur verò totus Ophiuchus & Nisi sinistra manus, & Lyra & Cæphei caput humeriq;, & Cẽtauri pedes priores.

Capricorno oriente occidunt Eniochus totus,

tus;& eius capra hædiq;. Persei pars sinistra, & Argonis puppis, & Prochion. Inuicé oriuntur Cygnus,& Aquila,& Sagitta & Altarium.

Aquario oriente occidunt Centauri pars equina, Hydri caput. Oritur & equus Pegasus.

Piscibus ortis occidũt Hydrus totus, & Centauri pars reliqua, & Crater. Præterea oriuntur Andromadæ pars dextra. & Piscis austrinus.

Arietis signo surgente occidunt pedes Centauri & Altarium. Oriuntur verò Andromadæ sinistra pars & Persei caput usque ad aluum & Deltoton.

Signo Tauri oriente occidunt Bootis pedes, Ophiuchus à pedibus ad genua usq;. Oriuntur autem Ceti pars reliqua & sinister Orionis pes.

Geminis orientibus occidit Serpẽtarius usq; ad genicula. Oriuntur verò Fluuius, Cetus, Orion.

Quibus temporibus oriantur, aut occidant.

TEmporum quoq; ipsorum quibus oriuntur aut occidunt, habenda distantia est. Nam quæ transuersa oriuntur, & rectè occidunt, celeriores ortus habent quàm occasus. Contrà autem, quæ recta oriuntur & transuersa conduntur, tardius oriuntur quàm occidunt.

Nam Cancri signum rectè oritur, inclinatũq; mersatur: licet hoc in Capricorno parua inflexione curuetur. Oritur autem duabus horis, & duodecima parte horæ, & hora occidit, ac deunce minima in isto distantia est.

Leo autem oritur duabus horis & tertia parte horæ: occidit verò hora semis, & sexta parte horæ.

Virgo oritur horis duabus & dimidia, & sexta parte horæ, occiditq; hora & tertia parte. Similiter Libra.

At Scorpius diminuit ortum, & auget occasum: oritur enim horis duabus & tertia parte, occidit hora semis & sexta parte horæ.

At Sagittarius oritur horis duabus & duodecima parte horæ: occidit hora & deunce horæ.

At inuicem quæ transuersa oriuntur & recta occidũt, breuiores ortus occupãt quã occasus.

Deniq; ex his est signũ Capricorni, quod oritur hora & deunce, occidit duabus horis & duodecima parte horæ.

Aquarij verò proximum signum oritur hora & dimidia, & sexta parte horæ: occidit horis duabus & tertia parte horæ.

Sequens hos Piscium signum oritur hora, & tertia parte horæ, occidit duabus horis & dimidia & sexta horæ parte.

Eandem mensuram Aries vtriusq; temporis seruat.

Taurus oritur hora & dimidia, & sexta parte horæ: occidit duabus horis, & tertia parte horæ.

At Gemini oriuntur hora & deunce, Occidunt duabus horis, & duodecima parte horæ.

Quòd pro diuersitate signorum, dierum, noctiumq; fiat inæqualitas.

HÆc est inæqualitas, quæ dierum spacia noctiumq; discriminat. Nam cum solis lumen eorum signorum principium quæ tardius oriuntur ingrediuntur: dum sequentia signa nascuntur, diei prolixitas procuratur. Vbi verò hæc intrarit, quæ cito orta tardius demer- 10 santur: diebus exiguis noctes efficit grandiores. Denique hæc ratio, & illis respondet, qui velut miram efficiunt quæstionem, talia proponentes: Si spacijs æqualibus omnia signa percensentur, ac necesse est diebus, noctibusq; cunctis sena signa supra terras esse, omnes dies, noctesq; pares esse debuerunt. Sena autem signa superstare non dubium est, totidemque delitescere. Dies quoque noctesque variari diuersitatibus spaciorum. Nam Solstitialis dies habet æqui- 20 noctialis mẽsuræ horas quatuordecim & sextantem. Brumalis verò horas nouem & dimidiam, ac tertiam portionem. Vicissim brumales noctes Solstitialis diei temporibus porriguntur: Cuius lucis tempora suscipit nox æstiua. In tanta varietate diuersitateq; temporum, illud profecto colligitur, Signa æqualia non habenda. Cuius conclusioni & rerum varietas, & nostra regula refragatur. Multiplici enim clepsydrarum appositione monstratum omnia signa pa- 30 ria spacia continere. Cum enim diuersa spacia in ortu habeant atq; occasu: tamen si omnium ortus occasusq; compenses, videbis ad plenum collata mensuris æqualibus respondere.

Verum hac quæstione consumata, alia subtilior de spacijs imparibus obiectatur. Dicunt enim, si spacia signorum æqualia sint: aut Sol tardiore cursu quædam signa transcurrit, aut in dierum ratio diuersitate mentitur. Sed constat Solem Geminorum signum xxx & duobus die- 40 bus excurrere: Sagittarij autem xxviij: cęterisq; signis, aut adijci aut detrahi aliquas portiones: quod profecto non fieret, si aut sol æquali cursu ferretur, aut signa spacijs paribus tenderentur. Sol autem eadem ac perpetua celeritate festinat, Relinquitur, vt signis spaciorum æqualitas denegetur. Sed hunc quoque errorem opinio inueterata composuit, quàm omnes hactenus credidere: quemadmodum ipsi mundo sphæræque postremæ centron esse terram: Ita 50 & solaris circuli eandem centron esse, quod omnino falsum esse non dubium est. Nam vt diuersa spacia sunt cælestis ambitus circuliq; medialis: ita & diuersis centrorũ signis punctisq; torquentur. Quo fit, vt terra solaris circuli centrũ nõ sit, sed eccẽtros habeatur. Per vices enim ꝓpinquitates, descẽsusq; ad terras solaris orbita, cursusq; summittit. Itemq; pro signorum conditionibus sublimatur, & cum medietatem linearem in latitudinẽ zodiaci sol libratus excurrat: 60 orbem tamen solis obliquitas meatus aut imprimit aut extollit. Quis enim dubitet Cancrũ Geminosque verbi gratia in mundi ardua

sublimari? Rursumq; Sagittariũ Capricornũq; *pererratis deflexibus *infirmari. Quod cum ipse zodiacus signaq; cælo cohęrẽtia tantũdem à terris vndiq; secus interstitij detineant: solaris tamen circulus qui subtermeat, aut euehitur aut descendit. Hinc venit vt à sole signa cũ *dierum transcurri diuersitatibus videantur.

al. perratis. al.leg puto. infimari. al.varijs.

De Planetarum orbibus.

TRanscursa ratio est signorum cælestiũ atque etiam circulorum. Nunc planetarum orbes differam, quos quidem non ab erroribus suis. (Nam hisdem solis rationibus commeantes, nihil licere patiuntur erroris.) Sed quia diuersa varietas mortalibus caligines intentionis offundit: non planetas, sed planontas, sicut* Orator asserit, memorabo: licet eos proprijs nominibus insignitos etiam alijs nominibus appellarint: Nam Saturnum Phænona vocant: Iouemque Phœtonta: * Pyroenta Martem: Venerem Phosphoron: Mercurium Stilbonta nominarunt. Soli verò Lunæque deuersitas gentium innumera vocabula sociauit. Horum igitur septem, illa eo maximè *confixis syderibus habenda distantia: quòd illa cæli tantummodò cursibus commouentur, propria statione ornata: hi verò tam mundanis raptibus auferuntur, quàm proprijs cursibus commouentur. Nam quantum eos retulit diei noctisq; rotatio, tantum nituntur diuersis compensare temporibus, id est, aut mense, vt Luna: aut anno, vt Sol: aut xxx annis, vt Saturnus: & cæteris temporibus attributis pro spaciorum quæ circumeunt latitudine aut breuitate. Quæ cuncta sydera licet in ortum pergere videantur, non tamen aduersum mundum rigido motu, sed obliquo per zodiaci defixa moliuntur. Alioquin ex contrario partium suarum motu mundus stare non posset. Deniq; etiam peripateticorũ dogma contendit, non aduersum mundum hæc sidera promoueri, sed celeritate mundi quam sequi non potuerunt præteriri. Quod quidem, etiam vt verum sit, meis non poterit rationibus obuiari. Siue enim Saturnus nimia cũ mundo celeritate concertans vix exiguis cursibus superatur: ac luna, quod tardius incedat intra trigesimum diem à mundi parte eadem præteritur. Siue contra mundum nitentibus ideo celerior, quia breuiore ambitu orbem circuit luna, tardiusq; Saturnus propter latitudinem orbis effusi: vtrum velis, meis regulis non obsistit. Siquidem suus motus istorũ rationibus, dispensatur. Quibus tamen septem syderibus vnus est communis motus, quòd omnes ortum petunt. alius quòd temporum omnes diuersitatibus atque accidentibus variantur. Nam ex his quinq; sydera, stationes, recursusq; patiuntur. Sol verò lunaq; cursu continuo rapiuntur. Item hæc lumina vicibus obscurantium occultãtur. Quinque verò sidera nesciunt obumbrari. Tria item ex his cum Sole, Lunaque orbem terræ circumeunt. Venus verò ac Mercurius non ambiunt terram.

al.Aratus. al. Iouemq; Phaetonta. al.cum.

Quòd Tellus non sit centrum omnibus planetis.

LIcet generaliter sciendum cunctis orbibus planetarum eccentron esse Tellurem, hoc est, non tenere medium circulorum. quod mundi centron esse non dubium. Et illud generale septem omnibus aduertendum, quod cum mundus eiusdẽ ductus rotatione vnimoda torqueatur: planetæ quotidie tã loca quàm diuersitates arripiant circulorum. Nam ex his nullũ sydus ex eo loco vnde pridie ortum est eleuatur. Quod si est, dubium non est, clxxxiij circulos habere Solẽ, per quos aut ab solstitio in brumam redit, aut ab eadem in solstitialem lineam subleuatur. Per easdẽ quippe mutationes commeat circulorum. Sed cum sol prædictum nũmerum habeat, Mars duplos circulos facit: Iouis stella duodecies excrescere octies vicies cumulatus, Saturnus eos circulos, qui Paralelli etiam dicti sunt circũcurrens: qui motus omniũ cum mundo proueniunt, & terras ortibus occasibusq; circumeunt. Nam Venus Mercuriusq; licet ortus occasusq; quotidianos ostendant, tã men eorum circuli terras omnino non ambiũt: sed circa solem laxiore ambitu circulantur. Deniq; circulorum suorum centron in Sole constituunt: Ita vt supra ipsum aliquãdo, intra plerunque propinquiores terris ferantur, à quo quidem signo vno & parte dimidia Venus disparatur. Sed cum supra solem sunt, propinquior est terris Mercurius: cum intra Solem, Venus: vtpote quæ orbe castiore diffusioreque curuetur. Nã Luna quæ propinquior terris est, per quos feratur anfractus, interius, memorabo. Post cuius orbem alij Mercurium Veneremq;: alij ipsius circulum solis esse concertant. Deinde Martis, Iouis, ac Saturni: quos omnes vt suis amplitudinibus metiamur, quod non facilè astrologi voluêre, ab vno Geometriæ concesso, assertio est inchoanda: quod & ipsa suggerit in pręsenti, & ab Cratosthene Archimedeq; persuasum, in circuitu terræ esse ccccvj millia stadiorum & decem stadia.

Quod circulus Lunæ maior sit quàm terra, & ipsa Luna minor quàm tellus.

OB hoc ergo indubitatis rationibus approbetur, Lunæ circulum centies terrã esse maiorem. Qui quidem circulus ipsa luna sexcenties potior inuenitur. Quæ duo ex defectibus solis assiduis quantum vmbræ Luna subiecta reddiderit, & ipsius vmbræ collatione cum ipso Lunæ corpore vera dimensione monstrantur. Quæ nisi morosa sint, quemadmodum dimensa sim demonstrabo. Crebro in climate Diameroes proueniens solis defectus, eiusdem ex omni parte totum obumbrauit orbem. Sed propinquo climati, Diarhodon portio

tio obscurationis apparuit.In climate verò Diaboristhenis nulla obsistente parte, Sol totus eluxit. Vnde quoniá clima Diarhodon quot stadia contineat manifestum est,reperi duodeuigesimam partem terræ vmbram quam luna fecerat,continere. Sed quoniam maius corpus eius est quo umbra metaliter iacitur, quàm ipsa umbra ex climatibus, quibus pro parte Sol obscurabatur,dextra leuaq; compertum est triplo maiorem esse ipsam Lunam umbra sua. Ergo collectum est, Lunam sexies minorem orbe terræ prædictis rationibus inueniri.

Quòd Luna minor sit orbe suo.

LVna autem minor est orbe suo sexcenties, quod clepsydris intelligi potest. Duobus enim vasis æneis fusilibus positis, inferius vacuum,aliud superius aqua plenum pone. Obserua autem Lunę ortum,& stellam fixam simul cum ea orientem.Et cum cœperit corpus Lunę ex superiore parte supra terras apparere,cito superioris vasis aqua, videlicet plenicentrum aperi,vt simul cum incipiente Luna oriri, aqua fluere in vas inferius incipiat, & donec totum corpus appareat fluat. Cum autem tota supra terras apparuerit Luna, statim primū uas in quod aqua fluxerit subtrahas, & aliud apponas in qđ aqua fluat, donec nocte alia renascatur illa stella,quæ in priore nocte cum Luna oriebatur, & cum illa orta fuerit, superius vas vnde aqua fluxerat tollas. Deinde metire aquam quæ in spacio viginti quatuor horarum fluxerat ad mensuram illam primam, quæ cum corpore Lunæ prius in primum uas fluxerat. & inuenies sexcenties aquam excrescere, quod in Lunæ circulo fieri non dubium est,id est, sexcenties superare spacium corpus Lunæ. Vnde colligas circulum eius toties esse maiorem luna: Vides lunarem circulum centies maiorem esse tellure.

Quorum planetarum orbes Lunam supercrescant.

QVo monstrato alios circulos videamus. Sed quis dubitet solarem circulum duodecies quàm Lunæ esse maiorem? Cum quod illa mense,ille duodecim currat.Martis verò circulus vicies quater potior inuenitur.Iouis centies & quadragies quater. Saturni trecenties tricies & sexies.Vnde si numerus intentionibus supputetur, & quot stadia Saturni circulus habeat, & quota eius portio omnis terra sit, inuenitur xxij stadiorū quingenti quinquaginta sex stad.& pass.xiiij.Nam si centies Lunæ circulus maior est terra. Lunæ autem circulo cccxxxvj maior Saturni : Maior est igitur Saturni circulus omni terra tricesies ter millies & sex centies.

De Lunæ meatu.

NVnciam Lunæ meatum, quæ terræ propinquior est, videamus, quam quidem menstruum habere lumen physicorum assertione persuasum est. Cum quod sit semper pleni orbis esse non dubium est. Nam si ab illa parte quæ subijcit Soli,omni hemisphærio collustratur: etiam cum nobis trigesima nullum lumen ostendit,supernè qua Solem spectat pleno lumine relucescit, Deniq; cum discedens à Sole à latere eum cœperit intueri: pro parte etiam inferius lumen acquirit,donec è regione posita ab hac parte,quæ nobis est visibilis collustretur. Circuit enim eius globum vndique secus Solis nitor,& ei parti quam totam tunc aspicit, lumē indulget, cuius luminis radij in terras quoque * luculentiores perueniunt, vt si quis ex speculo lumine repercusso effigiem lucis excipiat. Quæ quidem Luna, cum eum in orientis partibus comprehenderit,obscuratur: & cum in occasu deseruerit,lucescit. Cuius primi luminis effigies quibusdam velut cornibus circulata μηνοειδὴς dicitur. Cum verò xc partibus à Sole discedens orbem eius mediatenus idem radius luminarit, διάτομος perhibetur. Sed prædictis partibus cum alias xlv adiecerit,perhibetur ἀμφίκυρτος,id est,maior dimidia,minor plena. Cum verò clxxx partibus à Sole discesserit, contrario posita totam partem quam terris opponit illuminat,πανσέληνος perhibetur. ac dehinc deficiens seruat tum prædictis partibus nomina memorata. Quæ quidem xiij orbis sui partes die noctuq; transcurrit, cum pro latitudine circulorū, quos obeunt eodem intestitio,Mars dimidiam, Iupiter duodecimam vnius partis, Saturnus xxviij vnius portionis excurrat. Verum Luna circuit totum signiferum diebus xxvij & bisse. Sed Solem xxix diebus, & media diei noctisq; parte consequitur, quod ideo tardius prouenit, quia cum suū peregerit circulū, ex quo sol ipse ab eodē loco quo ei lumē dederat excurrerit, & in signo proximo aut etiam altero reperitur.Nā si in Librę,aut Scorpij,aut Sagittarij vltima parte lumen acceperit: non eum in sequenti signo, sed in altero cōsequitur. Hæc enim tria signa aliquando transcurrit. Quemadmodum his contraria plerunq; bis inuenit. Nam quoniam ibi Sol xxx diebus, & in Geminis xxxij moratur. Luna, quæ xxix diebus & dimidia parte eum consequitur, ibi vtiq; poterit inuenire. Verum eadem Luna aliquando xiiij diebus, aliquando xv plerunq; xvj plenum perficit lumen. Ita tamen,vt in eodem deponendo campenset. Nam si xiiij die lumen impleuerit,xv diebus amittit, vt dierum ratio integra concludatur. Verum eadem Luna implet annum suum cccliiij diebus. Nam xij eius coitus hoc numero peraguntur. Sicq; fit, vt annus solaris diebus xj maior habeatur,quod intercalationum diuersitatibus compensatur.

* al. lucubrandiores.

I

De XII. partibus latitudinis Zodiaci.

DE Latitudinis partibus, per quas Luna commeat edicamus. Nam in zodiaco xij esse latitudinis partes superius intimaui, per quas diuersis modis sydera spaciantur. Nã alia per tres partes: alia per quatuor: alia per octo: quędam per omnes xij deferũtur. Sol enim in nullam excedens partem in medio libramento fertur absq; ipso Libræ confinio. Nam * ibi se aut in austrum aquilonemq; deflectit ad dimidium ferè momentum. Luna autem per omnes xij currens, nunc in aquilonem prouehitur, nũc in austrum deueniens infirmatur, vtrinque momentis excurrẽs: Sicut Hipparchus quoq; consentit. Deniq; obliquitati eius vocabulum constructum, vt ferè ἡλικοειδὴς dicatur, ità tamen vt descendens ascendensq; ipsam solarem lineam, quam mediam inter senas vtriusq; lateris partes esse monstraui, aut acutis, aut spaciosis angulis secet: nec possit tamen ad idem, hoc est ità, vt est posita, eodem mense, eadem parte sic ad Solem reuerti eadem latitudinis portionẽ, nisi mense ccxxxv, hoc est anno xix. Nam vt sub eadẽ die, atq; hisdem propinquitatibus syderum inerrantium ad idem redeat, faciunt anni lv. Vt verò etiam planetarum hisdem rationibus sub eadem specie contingat, anni magni prolixitas spectandà. Verum eadem Luna cõsecans solarẽ lineam in aquilone scandit, vocatur ὑψουμένη. Cum ab aquilone ad solarem lineam redit dicitur, ὕψος ταπεινουμένη. Cum à solari in austrum descendit, ταπεινόμα ταπεινωμένη. Cum deinde rediens ad solem resurgit ταπεινὸς ὑπομένην, Sed idem ascensus descensusq; faciunt vtriusq; luminis obscurationem. Nam cum Luna scandens, descendensque in solarem lineam inciderit, si trigesima est (hoc est omni corpore subiecta Soli) obscurationem Solis terris facit. Suo enim corpore subter se positis obscurat alijs partibus terræ Sole, qua non tegitur relucente. Quam obscurationem * eadem non cunctis mensibus facit, quia non semper trigesima in eadem solari linea reperitur. Sed aut sursum, aut deorsum posita, ne possit obstare, transmittit.

[al. vbi.] [al. idem.]

De Defectu Lunæ.

ITem Lunæ defectus fit, cum in contrario Luna posita, hoc est, xv in eadem linea Solis umbra terræ metaliter infuscatur. Nam Sol vmbram terræ in suam lineam mittit. quam si Lunæ corpus intrarit: quoniam videre lumen Solis terra obstãte nõ poterit, luminis soliti ademptione furuescit. Alias cum in superiore aut inferiore latitudinis loco fuerit, pleni luminis effigie relucescit. Denique ideo intra sextum mensem defectus, non potuerunt iterari; quia aut xv aut prima in eadem Solis linea per xij partium latitudinem spaciatur. Deinde non poterit inueniri. Vnde si ab Aquilone rediens ad Solem in latere proximo posita non obsistit παραλληλιζομένην σύνοδον facere perhibetur. Quæ si à latere Septentrionis transcurrens coit, & obsistit παραλληλιζομένην βορέιω συνόδῳ memoratur. Si ab Austro veniens, nec obsistens lumen acceperit παραλληλιζομένην συνόδῳ νοτίῳ fecisse dicitur. Si autem ad solarem circulũ veniens ab Austro obstiterit Soli ἀνάβασιν συνδέσμου fecisse dicitur. Hæc species diuersitatesq; Lunæ superę mutabilitatis varietate confunduntur.

De cursu Solis.

NAm Solem gemino diximus meare motu: quippe ab ortu aut cum mundo corripitur, aut ipse suum circulum contra mundum per obliqua distendit. Verum ex ea parte qua cum mundo voluitur, quotidie ortus sui lineam * mutat. Et quoniam omnes ductus per quos voluitur circulos appellamus: clxxxiij eosdem esse dubium non habetur. Nam siue à Cancro descendat, per eosdem vsq; ad Brumalem circulum currit: Siue à Bruma in solstitiũ veniat, per ipsos denuo reuoluitur. Qui quidem secantes secundò zodiacum, contrarijs signis perpetuò lineantur. Nam primus Arietis circulus primus est Libræ. Item trigesimus Arietis trigesimus est Libræ. Item Tauri prior Scorpionis est primus. Sic igitur ccclxvj partibus fiunt clxxxiij circuli, quos omnes Parallelos appellamus: & ex contrario, vt dixi, signa hisdem partibus secant. Ergo hos circulos annuos, ccclxv. diebus, & quadrante diei peragit, siue ad solstitialem circulum tendat, siue exinde reuertatur. Illud etiam non tacendum; quòd cum duo sint hemisphæria: vnum ab æquinoctiali circulo in septentrionem, aliud in Austrum ab eodem æquinoctiali: tamen Sol diuersa vtrunq; ratione discurrit. Cum vt dixi, paria sint signa partis vtriusq;. Verum id quod ad solstitialem cõsurgit. clxxxv. diebus, & quadrante diei noctisq;: id autem quod ad Brumalem deprimitur, clxxx. diebus peragitur; quòd vtiq; illa res facit, quòd eccentron Solis circulo dixi esse Tellurem. & in superiore hemisphærio altius tolli, in inferiore ad terrę confinia propinquare. Dubium autem non est citius trãscurrere breuiorem sinum, tardiusq; diffusum. Verum Sol, cum ad Cancrum ab æquinoctiali parte conscendit, æstatem præstat hominibus, quos inter solstitialem septentrionalemq; viuere dubium non habetur. Cum ab eodem Cancro in æquinoctialem Libram descenderit, Autumnum facit: Cũ verò ad Brumalem lineam recedit, Hyems habetur. propterea quòd calore dimoto, torpor inuadit. Rursum cum à Capricorno hyemali in æquinoctialem Arietem surgit, vernum tempus arridet. Exhinc denuo in Cancro Aestas torrida renouatur. Sed econtrario perferre omnia non dubitatur Antipodas: quorum Æstatem Capricornus facit, Hyemem Cancer Sol tenens æquinoctia vtrique parti temperiem.

[al. mutat.] [al. triente.]

De accessu, defectuq; dierum ac noctium.

IAm illud superfluum puto noctium accessus defectusq; memorare. Cum pares pro rota sint æstiuis diebus hyemis noctes, & hyemalibus diebus noctes æstiuæ, vnaq; æquinoctialis nox quæ bis anno contingit par sit diei suo. Nam cum ab æquinoctio verno in Cancrũ Sol meat, omnes dies maiores sunt noctibus suis. Item ab autumnali æquinoctio usq; ad Brumã minores dies noctibus dilatatis.

De Climatibus octo.

MInimus autem anni dies Brumalis est, qui habet horas viij. Maximus autem Solstitialis habet horas xvj. licet hoc pro climatum rationibus varietur. Nã climata octo sunt, sed proximum solstitiali Diameroes. deinde alterum diasyenes. Tertium Dialexandrias, quod ducitur per Cyrenas in Africam Carthagini ab austro adiacentem. Quartum & medium ex omnibus Diarchodon, quod per mediam Peloponnesum Siciliamq; ductũ, ad ostium Bethis peruenit. Quintum est Diaromes per Macedoniã & alteram partem per Gallias & * Lusitaniã ad Tagum descendens. Deinde sextum per Hellespontum Traciamque, & confinem Germaniæ Galliam. Septimum Diaboristhenes per Ponticum mare, & ab altera parte Germaniam, Britanniamq; præcidens. Vltimum est vltra Mẹotis paludẹs, & infra Riphæos montes.

al. Lusitaniã attingens.

De æquinoctialibus diebus secundum Climata.

ERgo secundum Climata dies dicantur. Diameroes maximus dies habet ẹquinoctiales horas xiij: minimus dies xj. Diasyenis maximus dies horas habet xiiij: minimus decem. Dialexandrias maximus horarum xiiij: minimus, ix. Diarhodij maximus horas xiiij. & bisse, & minimus ix. Diaromes maximus xv: minimus ix Diahellespõtus maximus horas xv: minimus viij. & bisse. Diaboristhenes maximus horas xvj. & bisse. minimus viij. & trientẽ. Diariphæon maximus horas xvj: minimus viij. Deinde cum prope cardinem accesseris lõgior dies semper, breuiorq; nox fiet. Denique colligitur sub ipso vero cardine semper diem esse. Interea his climatibus quibus crescunt decrescuntq; luces sciendum à Bruma ita dies accrescere, vt primo mense duodecima eiusdem temporis, quod additur æstate accrescat: secundo mense sexta: tertio quarta: & quarto mense alia quarta: quinto sexta: sexto duodecima. Illud quoq; manifestũ, quod zodiacus circa Cancrũ Capricornũq; flexior æquinoctialem penè directum secat.

De Stella Mercurij.

HActenus de Sole. Nunc planetarũ cursus conuenit intueri, eorumq; præcipuè qui circa Solem peragratione mundana voluuntur. Nam Stilbon penè anni circulum ducens per octo latitudinis partes alterna incitus diuersitate discurrit. Huius Venerisq; circulos epiciclos esse superius memoraui, id est, non intra ambitũ proprium rotunditatem telluris includere: sed de latere quodammodo circunduci. Qui vt oriri subinde occidereq; videantur, mundani motus raptibus inuoluuntur. Sed idem Stilbon licet Solem ex diuersis circulis comitetur: ab eo tamen nunquàm vltra xxxij partes poterit aberrare, nec duobus signis absistere: nunc præteriens, nunc consistens, aut certè regrediens, qui quidem diuersis schematibus variatur. Nam licet exiguo, paruiq; temporis faciat, tamen & ortus facit & occasus. Quippe vbi radijs solaribus conditione partium liberatus, ante emergentis splendorem Iubaris vibrabundus apparet, vltra terrarum orizontẽ subleuatus. Nam à Chronico ortu hic nunquàm poterit eleuari. Quippe in diametro Solis posse positis euenire syderibus diametrum in signo septimo perhibetur: ita fit, vt iste qui vltra signum & alteram exiguã portionem sequentis abesse non poterit, non illic contingat ortu à Chronico subleuari. Denique nec contrarium eidem nouit occasum, vel ortum: Sed ortum itidem vespertinum facit, cum post occasum Solis luminis sui liberiate clarescit. Item occasus duos habet: vnum cum ante Solem parere solitus claritate radij superuenientis occulitur: alium cum itidem retrogradatione sui viciniæ Solis admotus idem patitur in occasu. Ab eo quippe Solis lumine intra xx momenta abesse non poterit, licet maioribus partibus aberrarit, qui vltra secundum signum non poterit inueniri. Et has tamen obscurationes, ortusq; perspicuos quarto quoq; mense, nec id tamen semper offendit.

De Stella Veneris.

AT Venus, quæ ab alijs Phosphoros nominatur, à Pythagora Samio cum suis ostensa est terris ratiõibus peruestigata. Et ipsa circa anni confinium habere circulum propriũ perdocetur, Nam ccc diebus & aliquot, latitudinis verò partibus xij, Lunæ similis peruagatur, quinquaginta momentis à Solis orbe discedens, licet plus à xlvj partibus aberrare non ualeat. Et tamen in suo posita circulo eum varia diuersitate circundat, quia aliquando eum transcurrit, aliquando subsequitur, nec comprehendit: aliquando superfertur, nonnunquàm subiacet. quippe quæ non annis omnibus reuocet cursum. Tunc etiam retrograditur, vltra anni circulum tardior collustrat orbem. Cùm autem directo cursu meat, etiam vndecimo mense circulum complet. Nunc faciens ortum, vt in Luciferum: nunc post occasum Solis effulgens. Vesper vel vesperugo nominatur Sola de quinque syderibus vmbram reddit, vt Luna: solaque fulgori Solis emergentis diu conspecta non ce-

dit. Quæ quidem in ortu matutino plerunque quatuor mensibus immoratur: in vespertino uerò nunquàm plus viginti diebus. Verum tam visus eius quàm occultatiónes xix. mensibus restaurantur.

De Stella Martis.

NAm Pyrois siue Martium sydus vltra Solem means proprium etiam ipse circum telluris eccẽtron meat. annis prope duobus in latitudine quinq; partes excurrit. Cui licet cum duobus superpositis ortus, occasus, stationesq;, ac reditus videantur esse communes, tamen & altitudinem propriam, & stationẽ primam, & absidem suam exceptam cæteris nouit. Nam eius altitudo, id est, vbi se eius circulus à terra altius tollit, sub signi Leonis regione consurgit. Statio verò specialis eius prima. Nam vtpote Soli coniunctus de proximo etiam in quadratura eius positus radios sentit. Quippe in nonagesima parte ex vtroq; eius latere remoratur, Absidem etiam habet, recessumq; sublimem in Capricorni confinio, hoc est, sub eius vigesima nona parte.

De Stella Iouis.

STella verò Iouis salutaris ad omnia, vtpote superior duodecim annis longitudinẽ propriæ circumactionis excurrit. Per latitudinem verò quinque partium spaciatur. Altitudo eius circuli in Virgine reperitur. Absis verò in Cancri decimaquinta portione. qui ascensus descensusq; eccentron esse terram ipsum quoque criculum contestantur.

De Stella Saturni.

PHænonis autem, hoc est, Satũrni prçaltius omnibus sydus modico minus annis triginta circulum suũ per lõgitudinẽ circumcurrit. In latitudine verò tribus tantũ aut etiam duabus partib. peruagatur. Altitudo quidẽ eius circuli in Scorpionis signo grandescit: Verum absis ipsius in Libræ vigesima portione ortus tã ei quàm duabus inferioribus sunt similes, cum vltra partes duodecim eois matutini radius nõ præcesserit Solis. Tunc quippe matutinum ortum facere perhibentur: occasum autem cum Sole dimerso remotæ tot partibus poterunt apparere. Est & alius ortus, qui χρονικὸς perhibetur: cum Sole intra orizontem demergente de Orientis facie clarum planetæ nascentis sydus emergit. Occultationes verò eorum fiunt, cum radio cõsequente proprij luminis vibratũ amittunt. Deniq; à partibus cxx, matutinas stationes efficiunt. Moxq; in contrario in clxxx. partibus exortus faciunt vespertinos. Itemq; in alio latere in cxx partibus vicinantes stationes faciunt vespertinas, quas etiã secundas dicunt, qui superiores primas esse dixerunt. Consecutus autem radius intra duodecim partes, eas opprimit & occultat. Sed cursus diuersitates altitudinisq; causas consistendi, retrogradiendiq;, atq; incedendi omnibus supradictis importat radius Solis affulgens, qui eas percutiẽs, aut in sublime tollit, aut in profundum deprimit, aut in latitudinem declinare, aut retrogradare facit.

MARTIANI CAPELLAE DE MVSICA, LIBER IX.

IAm facibus lassos spectans marcentibus igne
Instaurare iubet tunc hymenæa Venus.
Quis modus, inquit, erit? quo nã solertia fine
Impedient thalamos ludere gymnasias?
Diriguit comis blandisq; assueta voluptas
Et noster pallens contrahit ora puer.
Ipsa etiam fulcris redimicula nectere sueta
Flora decens trina anxia cum charite est.
Nec melicum recinens modulatur tibia carmen,
Nec dulcis temptat psallere Melpomene;
Omnia quæ tenero moris feruescere ludo
In cumulo doctæ vocis honore tacent:
Nec suada illecebris * sponsalis pectora mulcet, *al. sponsalia.*
Nec stimula incenso allicit aculeo.
Quin etiam interulos gaudens dissoluere nexus:
Blandificaq; libens stringere corda face:
Nictantes oculos reprimit stupefacta * vapore, *al. panori.*
Nec perferre valet gorgonos ora trucis.
Si erudita placent certè sponsalia diui
Saltem docta ferat carmina Calliope:
Nam simul oblectans vocis modulamine mentes
Tedia dulcisonis auferet illa tonis.
Quippe est scrupofis, fateor, lassata puellis
Insuetis lædor mœstificata modis.
Pronuba sic volupe est * hæc seria carpere Iuno *al. nec.*
Nec cura astriferi te stimulat thalami.
Ast ego succubui, lepidisq; assueta choreis
Non valeo tristes cernere Cecropidas:

ET cum dicto resupina paululum reclinisque pone consistens sese permisit amplexibus Voluptatis. Cuius verbis assertionique ruricolæ omnes, cunctique fluctigenæ, quàm plures etiam astriluci assensere diui: præsertimque Lemnius mulciber fabrilium

fabrilium tantum operum sollers maritus promptiore attestatiõe collaudat. Tunc deniq; quod decenter innixa, atq; ipsa relabentem lassitudo decuerat: Mars eminus conspicatus tenerę cum admirationis obtutu languidiore fractior voce laudauit, profundaq; visus est traxisse suspiria. Nec Bromius in fauoris gratiã dispar fuit. Quin etiam ipsam Athlantidem tam flammatæ cupiditatis cura concussit, vt omittere vellet quę circa sponsalem cœtum ornatiora disposuit. Tanti quippe visum nunquàm Veneri displicere. Verum superum pater licet insinuatione Germanæ vt properaret admonitus: tamen nequid nuptialibus derogaret ornatibus, aut tantæ eruditionis examen delitiosa festinatione conuelleret, qui probãdarum numerus superesset, nihil afferens festinationis exquirit. Cui Delius Medicinam suggerit, Architectonicamque in præparatis assistere. Sed quoniam his mortaliũ rerum cura terrenorumq; sollertia est, nec cum æthere quicquàm habent superisq; confine: nõ incongruè, * ac si fastidio respuuntur, in Senatu cælico reticebunt: ab ipsa deinceps Virgine explorandæ discussus. Vna verò, quæ potissima Cæli siderumq; dilectior est, examinis huius tam fauore quàm voluptate disquiritur, tuisq; conspectibus non poterit sine scelere viduari. Sed illud præcunctis intimatũ velim: quod dotis offerendæ cumulandæq; reciproco, alias aduexit Virginis mater puellas, quas opulentis * collocatas muneribus examine isto explorare constituit. Hæ igitur modo dispares numero, nec disgregę vetustate eruditionis etiam dignitate paucis astantium conferendæ, in penetralibus quoq; virginis secretisque sanctionibus alumnatæ, quóne odio, quibusq; delicijs, ac prorsus eneruí mollitudine syderalis curiæ transeantur, Iouialis vigoris maiestate percẽsæ? Hic Tritonida: At quin ait Virgines, quas Phronesis educauit, superum incessabiliter pectorum arcana tenuerunt. nec quisquam fuit vestrum, qui non illis voluntatis abditæ interpretamenta commiserit. Denique ex his quamplures antistitiam professæ diuûm, ac ni per illas in terris sanctis * libare numinibus, certè litare penitus abnegatum. Verum transactæ Virgines eruditionis castæ præstitere miracula. Hæ familiaritatis vestræ præferunt documenta. Nam inter diuina humanaque dissidia, solæ semper interiunxere colloquia. Has igitur ingressas agnoscetis probabitisq; diui. Quæ dum Delius, Pallasque differerent earum disquisita vocabula: tunc Phœbus Genethliace inquit, * propior astabit. Quæ rationis æthereæ conscia pensa Lachesis adopertè, atq; instantium sæculorum gerenda denunciat. Deinde Symbolice, quæ varietatibus ominatis ventura componens, auspiciorum prouentus pensat viribus futurorum. * Thnetice tertia est, per quam tripos illa ventura denunciat, atq; omnis eminuit nostra Cortina. Denique in argumentum præscientiæ mihi coruus alludit. Cygnus etiam sociatur, vt diei noctisq; prouentus nos auibus præsentire concolor temporum pluma testetur. Ipsaq; tripos trini cursus præsagia pollicetur, hoc est Extantis, Instantis, & Rapti. Demũ Trigarium supplicantis semper germanitatis aduenìat, quòd nostra vulgo suffragia pollicendo incertos mortalium sensus primum in spem opis superæ proritauit, præsidijsq; indagam incultam fecit procedere nationem. Hanc igitur siue trigeminam fœminam, siue tres in vnius nominis vocabulum conspirantes, quis in cœlum venientes inexaminatas attemptet explodere? cum per eas in terras nos certum sit demeare. Post has verò astabit decens illa sydereis fulguransq; luminibus, quæ epistolaris tua, & dicta est & probata. Huic semper pater tuas assereris credidisse manubias ac trisulcæ lucis commisisse fulgorem, quæ vias, vestigia, aduentum, exitusq; igniuagę denunciationis agnoscit. Huic igitur fœminæ colloquium denegamus? per quam edictorum tuorum admonitus mortalibus innotescunt. Cur igitur pater optime remoraris & intromittere eas alacer & probare?

Postquàm hæc Latoius dixit; Iupiter Harmoniem venire, quam suggestum est, Mercurialium solam superesse præcepit: tuncq; alias in ordinem continuari. Hic Luna iam gemina emensi diei portione commonita, ingressuram, inquit, mox fœminam possum explorare vobiscum. Cæterùm propinquante vespera consinijsq; noctis consequentibus tempora impartire non possum. Quippe plaustrum mihi, Taurusq;, ac mundanæ discursionis itiner subeundum, nec ceterarum me auscultare commentis stelligeri raptus meta permittit. Et fateor, vellẽ, si quam * examinationem Virginum prorogaret auctoritas, ipsa quoq; tam præcluis eruditiõnis afferta cognoscere: præsertimq; cum perendinatio rationabiliter expectatur, ne lassata cognoscentis curæ fatigatione fastidia omnem doctæ intimationis excursum grauatæ laboribus intentionis excludát. Et illa expectendæ cognitionis approbandæq; subtilitatis in odium noscendorum obtusa multiplici prolixitate vertatur. Aequius igitur duco ampliandam discussionem tantum in ardentem sitim aurium * inuidarum. Quæ cum Luna differeret, omnes certatim assensere diui. Dehincq; vtrum repensatrix data, diesque conferendæ dotis prorogari iure publico possit, inquiritur. Quo dicto, Arcanus ille prisci iuris assertor magna nepotũ obsecratione cõsulitur, respọnditq; regulariter etiã matrimonio copulato dotẽ * dicere, Fœminam viro nullis legibus prohiberi. At tunc Iupiter periti patris eruditiõe cõmotus, Habeo inquit, mea pignora gratulãdum, quod fas asserit, quicquid vos velle cognoui. Neq; enim fastuosa rigidus elatione defugiam, aut vestrum crebrius accelebrare cõsilium, aut doctarũ virginum examinare sollertiã desidis ignauię dissimulatiõe piguerit, præsertim cũ terris indecẽnter expulsas solis oporteat adhærere syderibus. Nũc igitur pręcel

al. quasi. al. collocaturas. al. libares. al. prior astabat. al. fortè, Oeonistice siue οἰωνιστική. al. examinatione virginem prorogauit. al. viuidarũ. al. ducere.

lentissimam fœminarũ Harmoniam, quæ Mercurialium sola superest, audiamus. Hæc quippe est quæ superum curas præ cunctis poterit permulcere, æthera cantibus numerisq; lætificans, & nostra tantummodo cupit celebrare palacia, exosa terrigenæ stoliditatis ignauiam: quã melicorũ indocilis auget sine fine mortalitas. Denique iam pridem homines dirutaq; gymnasia abscedens orbe terrisq; damnauit. Ac vix Cyllenide indagantis excursibus nunc comprehensa, post longæ occultationis obliuiã de fuga reuocatur reduciturque latibulis. Hanc igitur repertam post sæcula numerosa, & tandem in vsum melicum carmenq; reuocatam tam volupe est, quàm * conducit audire. Cæteræ vero erudi tionis doctissimæ, sacræq; Germanæ cum renouata lux fuerit, intromissæ intentionis curę examine probabunrur.

al. condecet.

His orsis Ioualibus Phœbus admonitus Virginem sibi porsus accõmodam admissurus egreditur. Verum Paphia remeantis filiæ gratulatione concussa, annuit puero præcinere nuptiale carmen. Itaq; Hymenæus alacri tandem vigore luminatus, nec ipsa iam renuente Tritonide, sic cœpit.

Aurea flammigerum cum Luna subegerit orbem
Rosis iugabo lilia.
Virgo deusq; sacro sociabunt fœdera lecto,
Fulcris parate cinnama.
Hesperus intactam seruet licet vsq; puellam
Nuptam videbis Phosphore.
Nec matris lachrymæ, præsi nec viribus vngues
Nexus valebunt rumpere.
Ne thalamos metuas, eris hoc quod Iuno tonanti est,
Quæ nunc sorore dulcior,
Si placuit docti Sollertia sacra mariti
Magis placebunt oscula.
Aurora exoriens roseis spectabit ocellis
Floris refecti præmia.
Ipse ego psallentem speculabor luce puellam
Sese occulentem visibus.
Conscia iam Veneris noua serta parate Napææ,
Crocumq; lecto spargite.
Inq; thorum violas certatim fundite conchis
Puluinar almum comite.
Crinale spicum pharetris deprome Cupido
Libens capillum soluere
Flammea virgineum, quæ obnubere sueta pudorem
Regina deme pronuba.
Te blandum teneri, quæ conscia sola doloris
Venus decens solabitur:
Quæ nunc dura nouo nescis committere amori
Parauit illa pectora.
Tu modo quæ mando oculos delecta decoros
Reconde mentis intimo.
Doctiloquum charis iuuenem complexa lacertis
Fœcunda redde pignora.

His Hymenęo diutius velut fescenina quadam licentia personante geminanteque, crebrius placuisse ratus maxima circunstantium multitudo Tritonidem Dionemq; comitata digreditur, & ad nos reductę tandẽ Virginis studio properãter concurritur. Verũ tam puellarũ, quæ deas dominæ cõsecutæ ponẽ forte cõstiterant, quàm Heroum populus qui iussus aduenerat properabat. Illæ vt psallendi materiem discerent: hi vt sacri vultus memoriã recenserent. Nec mora, & ecce quædam suauitas * intemptata, aulicæq; dulcedinis cantus insonuit, ac melodię vltra cuncta rerum oblectamina recinentes, auditum mirantium cõpleuere diuûm. Non enim simplex quidam & vnius materiæ tinnitibus modulatus, sed omnium organicarum vocũ consociata permixtio quandam plenitudinem cuncticinæ voluptatis admisit. Quo canore diutius circumstantiũ pectora deorumq; mulcente, illæ egressorum pauloante turbæ aduentũ Virginis præeuntes, ac tanti comitatus præambulare visuntur: Sed non cassæ dulcedinis, nec sine aliquo sonori modulaminis * argumento aut opere reuertuntur. Nam Eratine Cypridis filia, & Himeros Cupidinis assecutor, Item Terpsis è famulitio Dione cõcinentes gratissimè intrauere primum: sed puer monaliter sonabat. Post hos psallentes Pitho Voluptas & Gratiæ admixtis lyræ vocibus, atque ipsæ harmonicis dissultantes motibus aduenere dextra leuaq;. Interea præcedebat numerus Heroum crinitorumque sapientum, qui omnes modulatione quidem leni paruaq; voce qualibet dulcedine murmurãtes. Sed alij laudes deorum, hymnosq; quàm plurimi: alij musicos tonos quos modo compererant retexebant. Verũ per medium quidã agrestes canoriq; Semidei, quorũ hircipedẽ, Pandura, Syluanũ harundinis enodis fistula sibilatrix, rurestris Faunum tibia decuerunt. Verũ sequens Heroum præclui enituit admiratione conuentus. Nam Orpheus, Amphion, Arionq; doctissimi aurata omnes testudine consonantes flexanimum pariter edidere concentum.

al. interiecta.

al. augmento.

Nam Trax quo duri rumpere regna Erebi,
Quoq; suam meruit immemor Euridicen,
Quo cantu stupidæ tygridis ira ruit,
Quo fertur rabidas perdomuisse feras,
Quo vidit rigidas glandibus ire comas,
Ismaros & syluas currere monte suas
Carmine quo Strymon continuit latices,
Et Tanais versis sæpe reflatus aquis:
Quo impune accubuit rictibus agna lupi,
Et lepus immiti contulit ora cani:
Hoc nunc permulsit insonuitq; melo,
Accumulansq; magis carmina sacra Ioui.
Amphion rigido in corpore mentis iter:
Quoq; dedit montes sumere posse animas,
Quo sensus duris cautibus inseruit,
Et docuit rupes carmina velle sequi.
Nam muros Thebis dulcisonis fidibus
Præsidiumq; dedit carminis arbitrio.
Sed nec Arionam marmora surda chelin
Tempsere, extremam cum flagitaret opem:
Et licet indomiti dira procella nothi

Spumea

Spumea scyllæi verreret ima maris
Delphinas totis sollicitauit aquis,
Et in melicos cantus bellua grata tu'it.
O verè † antistans numina magna deûm: al. attestans.
Quæ istorum laudes protulit Harmonia:
Quæ domitat Erebum, marmora, saxa, feras
Hæc potuit rupes sensificare tonis.

Post hos honoratior fontigenarum Virginum chorus pegasææ vocis nectare diffluebat, 10 qui Phrygij cuiusdam pubidæ cicutis geminatis interstinctus, omnes præcedentium suauitatum dulcedines anteibat. Tandem inter Phœbum Pallademq; media Harmonia sublimis ingreditur. Cuius sonorum caput auri coruscantis bracteis comebatur. Cæso etiam tenuatoque metallo rigens vestis, & omnibus ad motum gressumque rata congruentia temperatum, blandis leniter crepitaculis tinniebat. Cuius incessum mater Paphia, vt eam contigue se- 20 quebatur, licet pulchris rosea numeris ac libratis passibus moueretur: vix tamen poterat imitari. Dextra autem quoddã gyris multiplicibus circulatum, & miris ductibus intertextum velut clypeum gestitabat, quod quidem suis inuicem complexionibus modulatum ex illis fidibus circulatis, omnium modorum concinentiam personabat. Leua autem Virginis quam plures ex auro assimilatæ paruæque effigies theatralium voluptatum religatæque pende- 30 bant. Verùm ille orbis non chelis, nec barbiton, nec tetrachordon apparebat. Sed ignota rotunditas omnium melodias transcenderat organorum. Denique mox ingressa, atque eiusdem orbis sonuere concentus, cuncta illa quæ dissona suauitas commendarat, velut mutescentia tacuerunt. Ipseque tunc Iupiter, cælestesque diui superioris melodiæ agnita granditate, quæ in honorem cuiusdam ignis arcani ac flammæ insopibilis fundebatur, reueriti intimum, 40 patrimumque carmen paululum in venerationem extramundanæ omnes intelligentiæ surrexerunt. Tunc egersimon infabile Virgo concludens ad Iouem reuersa, alijs modulis numerisq; voce etiam associata sic cœpit.

Te nunc astrisonum carmine Iupiter:
Quo gemmata poli voluere sidera
Sueuit lege rata sacra recursio,
Præfandum veneror. quippe potissimus 50
Nectis sceptrifero sub diademate
Omnigenumq; genitor regna mouens deûm
Mundum perpetuo dum rotat ambitu
Mens: quam sydereo † sufficis impete: al. subiacis.
Te nam flammigeri semina fomitis
Spargentem referunt astra micantia:
Te foueant sacro munere lumina:
Terris purpureum dum renouant Iubar.
Testata ambrosium splendificat diem
Sic tua noctis honos lampade menstrua 60
Auratis creuit præmia cornibus
Sub te plaustrilucis luminat ignibus
Anguis Parrhasias disijciens feras
Sic solidi tenerum corporis ambitum
Tellus non prohibens axibus inditur:
Alternisq; regit & regitur polis.
Sic Nerea freti noscere limitem
Sicq; ignem superum lambere pabula
Vt nulli scateant dissona litibus:
Atq; ita perpes ament dissita vinclum:
Vt semper metuant fœdifragum chaus
Tu rector superum, tu pater optimus:
Complexuq; pio sidera colligans:
Natos perpetuo corpore viuidas:
† Salue: nostra cui perficitur chelis: al. Solue.
Bis plenum omnisona cui recinunt mela.
Iam vos verenda quæso cæli germina:
Quæ multiforme scitis cire barbiton:
Affata nostris ferte corda cantibus:
Miscilla sacræ dum feruntur curiæ
Mulcere vestrum quæ † velim consortium al. Vellent.
Iam vos vicissim proq; lege numinum
Post has sonabit disgregato plasmate:
Suisq; cunctos allubescentes tonis
Deducit, vrget, atq; debebit locis
Stimulosq; rursum lene permulcet melos.
Nunc igitur alma, quæ Senatum lumina
Deûm verendo culminatis vertice
Bissena quamuis vos hetrusci numina
Ritus frequentent, atq; opiment victimis
Tamen gemellis quæ resulget cursibus
Natura honoro protulit fastigio
Phœbea verò præferens vocabula
Pallas corusca ac decens Latoia.
Lunare quippe hac venit consortium
Phœtontos ardens scandet axem Delius
Nunc vos pudici nostra fratres culmina
Precabor ipsa, ne verendos contrahant
Vultus iugandisq; ferendos carmina:
Hymenq; nostrum inuehat fastidium
Psallente plectro concinentur nuptiæ:
Fidibusq; † lux fescennina † proderit. al. luxa, id est copiosa. al. prodeant.

Iam nunc blanda melos carpe Dione
Durus quippe rigor cedit amori.
Nouit nam tenerum probare carmen
Ipsum spumigenæ salum Cytheres:
Nerinaq; cheli mouet camœnam:
Dum conchis Galathæa personante:
Nantes fluctigenas chorumq; Phorci
Flagrans cura trahit, niualibusq;
Interstinctus aquis triumphat ardor.
Iam nunc blanda melos carpe Dione.
Durus quippe rigor cedit amori.
Carmen Menaliæ tulere pinus:
Percussaq; modis sonat licæis
Sollers Arcadia nemus cicuta
Pernix semiferi puella Panos.
Nam versa in calamos sonat loquaces:
Quam dum forte deus premit labellis
Suspirat velut osculis canorem.
Iam nunc blanda melos carpe Dione.
Durus quippe rigor cedit amori.
Puer ipse versiformis

Facibus studet cupido.
Arcusq; dulcinerues
Roseo ligans ramali
Feriato linquit arcu
Calamos parante musa
In carminis leporem
Curam negat sagittis
Tenerumq; arundinetum
Nostrum in melos reliquit.
Nunc ergo corda mulcent
Vapor & canor iugati
Placet ac decet vicissim
Cantemus atq; amemus,
Iam nunc blanda melos carpe Dione,
Durus quippe rigor cedit amori.
Prudens puella pulchræ
Mater fuit Lacenæ
Illecta sed canore
Nescit dolum cauere.
Nam candidus niuosis
Olor inuolutus alis
Argenteis minorem
Plumis videns decorem
Nec posse pupuratis.
Nimium placere ocellis
Teneros ciere cantus:
Phoetontiasq; musas
Cœpit repente ficta
Fraudem parans senecta:
Sic admouetur ori,
Roseumq; circumactæ
Rapit osculum puellæ:
Gremioq; complicatus
Precium tulit pudoris.
Iam nunc blanda melos carpe Dione
Durus quippe rigor cedit amori.
Carmen Ladmiadeum
Lucis diua secundæ
Sacris prætulit astris.
Antrum quippe secuta
Linquens culmina cæli
Pastoralibus ardens.
Palmam dedit cicutis:
Pulso & † luminis auro (al. culminis.)
Pandit septa balantum.
Sordentiq; adoperta —
Pratis gaudet amictu.
Ac tunc conscia noctu:
Pascit monte capellas
Spectans sidera mundi
Mage percrepat flagello:
Nec curate deorum
Pensa aut ferre susurros
Illex carminis ampli
Aegrum cura coegit,
Temnit noctis horrorem,
Præfert antra subulci
Rupe & dura quiescit:
Et post regna Tonantis
Stramen dulcius herba est,

Talibus Harmoniæ carminibus oblectati omnes permulsique diui: nec minor quippe ex fidibus suauitas quàm vocis modulamine resultabat. Denique qua industria comparatum, qui busue assequendum ediscendumque opibus vigili cura repromittat, vt in tam dulcem eblandi tamque molliciem intima mentium liquescat affectio, Ioue admirante disquiritur. Ac tunc Virgo, cum artis præcepta à se expeti examinādæ eruditionis intentione conspiceret, paulum 10 melicis temperans exhortante quoque Delio Palladeque sic cœpit.

Iam pridem quidem exosa terrigenas & fastidiosa mortalium, cæli orbes stellantes incutio. In quibus artis præcepta edissertare prohibitū. Cum melodiam omnisonis conuenientem pulsibus modulorum machinæ obeuntis ipsa rapiditas & concinat & agnoscat. Sed quoniam emersa terris Virgo nuptura vanescentia intercapedinatæ prolixitatis obliuia iam supero debet 20 vigore discutere, iussa percurram: si prius ingratæ mortalitatis commoda repediata recēseam. Dum me quippe germanam gemellamque cælo illa incogitabilis † effigientiæ genuisset immensitas, sidereæ reuolutionis excursus, atque ipsa totius molis volumina comitata superos incitosque fulgores modis associans numeros non reliqui. Sed cum illa monas intellectualisque lucis prima formatio animas fontibus emanantes in terrarum habitacula rigaret, modera- 30 trix earum iussa sum demeare. Denique numeros cogitabilium motionum, totiusque voluntatis impulsus ipsa rerum dispensans congruentiam temperabam. Quam rem debere mortalibus vniuersis Theophrastus laborauit. Pythagorei etiam docuerunt ferociā animi tibijs aut fidibus mollientes cum corporibus adhęrere nexum fœdus animarum: membris quoque latentes interferere numeros non contempsi. Hoc etiam Aristoxenus, Pythagorasque testantur. 40 Deniq; benignitate largissima sensim ipsam notionem meæ oblectationis aperui. Nam fides apud Delphos per Deliacam citharam demonstraui: tibiæ per Tritonidam nostri comitem: Marsiamque Lydium sonuerunt. Calamos Mariandini & Aones in laudes inflauere cælestiū. Panduram Aegyptios attemptare permisi. Ipsisque me pastoralibus fistulis, vel cantus auium, vel arborum crepitus, vel susurros fluminum imitantibus non negaui. Spaltas, chordacistas, 50 sambucos hydraulas per totum orbem ad commodum humanæ vtilitatis inueni. Per me quippe vestrum homines illexêre succursum: irasq; inferas per me etiam sedauêre. Quid, quòd bella victoriæque vndique meis cantibus conquisitæ. Nam Cretes ad Cytharam dimicabāt. Lacedæmoni ad tibias. Nec agrediebantur fata præliorum, priusquam illis contingeret litare Musis. Quid Amazones? nonne ad calamos arma tractabant? quarum vna, quæ concipiendi stu- 60 dio venerat, cum Alexandrum salutaret, donata tibicine, vt magno munere gratulata discessit, Lacedæmonios in Grçcia. In Italia Sibaritas tibici-

(al. efficientiæ.)

tibicines ad prælia præire quis nesciat? Tubas non solum sonipedes atque bella: sed agonas acuere certamenque membrorum, nunc quoq; compertum. Quid pacis munia, nónne nostris cantibus celebrata? Græcarum quippe vrbium multæ ad lyram leges decretaque publica recitabant: Perturbationibus animorum corporeisque morbis medicabile crebrius carmen insonui. Nam freneticos Symphonia resanaui. Quod Asclepiades quoque medicus imitatus, cum consulentibus vrbium patribus plebis inconditæ vulgus infremeret, seditiones accensas crebrior cantus inhibuit: ebrios iuuenes, perindeque improbius petulantes, Damon vnus è sectatoribus meis modulorum grauitate perdomuit, quippe tibicinem spondæum canere iubens, temulentæ perturbationis dementiam infregit. Quid afflictationibus corporeis, nónne assidua meditatione succurri? Febrem curabant, vulneraque veteres cantione. Asclepiades item tuba surdidissimis medebatur. Ad affectiones animi tibias Theophrastus adhibebat. Ischiadas quis nesciat expelli aulica suauitate? Xenocrates organicis modulis lymphaticos liberabat. Taletem Cretensem cytharæ suauitate compertum est morbos, ac pestilentiam fugauisse. Erophilus ægrorum venas rhythmorum collatione pensabat. Animalium verò sensus meis cantibus † incunctanter adduci saltem Thracius cytharista perdocuit. In quo non fabula, sed veritas gloriam procreauit. Vnde enim cerui fistulis capiuntur? Pisces in stagno Alexandriæ crepitu detinentur. Cygnos hyperboreos cytharæ cantus adducit: Elephantes Indicos organica permulsos detineri voce compertum. Fistulis aues allici comprobatum. Infantibus crepitacula vagitus abrumpere. Fides delphinis amicitiam hominum persuasere. Quid cantibus allici disrumpique serpentes? Glandem ferunt messesque transire, manes cieri, lunamque laborare. Nónne ipsius vetustatis persuasione compertum, in Lydia nympharum insulas dici? quas etiam recentior asserentium Varro se vidisse testatur, quæ in medium stagnum à continenti procedentes cantu tibiarum primo in circulum motæ, dehinc ad littora reuertuntur. In * Attico littore mare cytharam sonat. Megaris saxum ad ictum pulsus cuiuscunque fidicinat. Possem innumera mortalibus à me collata percurrere, vt non me terras fugiendi studio reliquisse, sed ingratæ humanitatis ignauiam viderer iure damnasse. Sed iam ad artis præcepta desiliam, vt nupturę virgini promissum munus impendam.

al. si eunctantur.

al. Actiaco.

Quid sit officium Musicæ.

ET quoniam officium meum est, bene modulandi sollertia, quæ rhythmicis & melicis astructionibus continetur: prius de melicis dissertabo. Dico quicquid ritè sonuerit, aut tonum esse, aut hemitonium, aut quartam partem toni, quæ Diesis appellatur.

Verùm Tonus est spaciũ cum legitima quantitate, qui ex duobus sonis diuersis inter se initi cem continetur.

Hemitonium dicitur, quod toni medium tenet.

Diesis verò distantiæ sunt tres. Nam prima breuior, quæ Tetartemoria nominatur, ex eo quod quartam partem toni recipiat. Enarmonios quoq; dicitur: ꝓpterea quòd Enarmonion modulandi genus per hâc maximè dimetimur. Secunda ab illa maior est. Nam Tritemoria nominatur, quoniam habet partem tertiam toni. Itemque Chromatice appellatur, quod chromaticum modulãdi genus per ipsam finditur. Tertia verò habet toni tertiam partem, ac dimidiam tertiæ, & vocatur Hemiolia & harmoniæ diuisio: quoniam hemiolij modum complet.

De Tropis.

TOnus igitur idem plerunque appellatur & sonus. Verùm soni sunt per singulos quosque, ac per omnes tropos numero 18. Quorum primus dicitur apud Gręcos προσλαμβανόμενος: apud Romanos verò, quia eadem voce vti summus Iuppiter statuit: idem dicitur acquisitus. Secundus ὑπάτη ὑπάτων, hoc est, principalis principalium. Tertius παρυπάτη ὑπάτων, id est, sub principalis principalium. Quartus ὑπάτων * διάτονος, id est, principalium extentá. Quintus ὑπάτη μέσων, id est, principalis mediarum. Sextus autem παρυπάτη μέσων, quod est sub principalis mediarum. Septimus μέσων * διάτονος, id est, mediarum extenta. Octauus μέση, hoc est, media. Nonus τρίτη † Συνζευγμένων, id est, tertia coniunctarum. Decimus Συνζευγμένων διάτονος, hoc est, coniunctarum. Vndecimus νήτη Συνζευγμένων, id est, vltima coniunctarum. Duodecimus παραμέση, id est, prope mediam. Tertiusdecimus τρίτη διεζευγμένων, id est, tertia diuisarum. Quartusdecimus διεζευγμένων διάτονος, quod est diuisarum extenta. Quintusdecimus νήτη διεζευγμένων, id est, vltima diuisarum. Sextusdecimus τρίτη ὑπερβολαίων, id est, tertia excellentium. Decimusseptimus ὑπερβολαίων διάτονος, hoc est, excellentium extenta. Decimusoctauus νήτη ὑπερβολαίων, id est, vltima excellentium. Hi sunt igitur soni, qui modulationem aptè & cum ratione componunt.

al. λίχανος.

al. λίχανος.

al. Συνημμένων.

Constat autem omnis modulatio ex grauitate soni, vel acumine. Grauitas dicitur, quæ modi quadam emissione mollescit. Acumen verò, quod in aciem tenuatam gracilis & † rectæ modulationis extenditur.

al. erectæ.

De Symphonijs.

EX supradictis itaq; sonis, qui & singulis & omnib. tropis ritè cõueniunt, Symphoniæ tres, quarũ est prima διατεσσάρων, q̃ Latinè appellatur ex quatuor. Et recipit sonos quatuor, spacia tria, productiones duas & dimidiam. Nam sonum, id est, tonum ꝓductionẽ vocaui.

Est autem hemitoniorum quinque, quæ ad productiones plenas & integras mediatenus valet, dieseon decem. Diesis verò interpretatio est, sicut suprà dixi, quarta pars toni. Sed hæc symphonia est in epitriti ratione. Epitritus autem dicitur, qui & numerum ternarium habet, & trium tertiam, quod est vnus, vt sunt 4. ad 3.

Alia symphonia quinaria est, & dicitur διὰ πέντε, atque constat sonis quinque, qui inter se 4. spacijs diuiduntur. Productiones habet 3, mediamque præcidit, hoc est tonos tres, ac mediū. hemitonia septem, diesisque 14. atque hemiolij possidet rationem. Quæ forma & eundem numerum circa collata detinet, & eius mediū, vt sunt 3. ad duos.

Tertia διὰ πασῶν quæ ex omnibus dicitur, 8. sonos recipit, spacia septem, productiones sex, hemitonia 12. diesis 24. atque constat ex ratione diplasia, hoc est dupli.

Tropi verò sunt 15. sed principales quinque, quibus bini cohærent, id est, Lydius, cui adhæret ὑπερλύδιος, & ὑπολύδιος, Secundus Iastius, cui sociatur ὑποϊάστιος & ὑπεριάστιος. Item Aeolius, cum ὑποαιολίῳ & ὑπεραιολίῳ. Quartus Phrygius cū duobus ὑποφρυγίῳ & ὑπερφρυγίῳ. Quintus Dorius cū ὑποδωρίῳ & ὑπερδωρίῳ. Verùm inter hos tropos est quædam amica concordia, quā sibi inuicem germani sunt, vt inter ὑποδώριον & ὑποφρύγιον, & item inter ὑποϊάστιον & ὑπολύδιον. Item conueniens aptáque responsio inter ὑποφρύγιον & ὑποαιόλιον, qui tantum duplices copulantur. Mediæ verò grauiorum troporum, his qui acutiores sunt προσλαμβανόμεναι fiunt. Verùm tropi singuli quoque tetrachorda faciunt quina. Tetrachordum autem est affectio quædam sonorum 4. per ordinem compositorum, quorum extremi sibi debeant cōuenire. Sed hæc posterius. Nunc ad inchoamentorum ratum ordinem redeamus. Prædicta enim, ideo primo dicta sunt, vt altius tenerentur.

De tribus generibus Musicæ.

PRimo quippe cum Hypasius exorsus, harmoniacam vim mortalibus diuulgaret: tria tantùm ei genera putabantur ἑδικὸν, ἐργαστικὸν, ὑπερεργαστικὸν, quod etiam ἑρμηνευτικὸν dicitur.

Et ἑδικὸν, est quod ex perseuerantibus & similibus consonabat, id est, sono, numeris, atq; verbis. Sed quæ ex his ad melos pertinent, harmonica dicuntur: quę ad numeros, rhythmica: quę ad verba, metrica. ὑπερεργαστικὸν est quidam materiæ tractus efficiens exercitium eius: cuius itidem tres partes, id est, μελοποιΐα, λέξις, πλοκή. ἐκθετικὸν autem ad expositionem pertinere videtur. & habet partes tres, ὀργανικὸν, ᾠδικὸν, ὑποκριτικὸν, quæ inferius rerum ordo disponet. Nunc de prima voce velut de sonitus totius parente dicemus.

De Voce.

OMnis vox in duo genera diuiditur: continuum atque diuisum. Continuum est velut iuge colloquium: Diuisum, quod in modulatione seruamus. Est & medium, quod in vtroque permixtum, ac neque alterius continuū modum seruat, nec alterius frequenti diuisione prçciditur, vt pronunciandi modo carmina cuncta recitantur. Horum illa, quam in diuisas partes certasque deducimus, diastematica nominatur, & ei parti, quæ harmonica vocatur, aptanda est.

De septem partibus Harmoniæ.

QVæ quidem Harmonia habet partes disputationis septem. Primam de Sonis: secundam de Spacijs: tertiam de Diastematis: quartam de Genere: quintam de Tonis: sextam de Cōmutationibus: septima de Modulatione, quam Melopœiam vocamus. Ac prius de Sonis, vbi artis est elementum.

De Sonis.

SOnus quippe tanti apud nos loci est, quanti in Geometricis signum: in Arithmeticis singulum. Pthongos sonos dicimus. Verùm pthongus dicitur vocis modulatæ particula, vna intentione producta. Est autem intensio, quam dicimus Tasim, in qua vox persistit, ac perseuerat. Sonus pthongus, vel speciatim, vel generatim appellatur. Sed generale vocabulum habent & specialia, quæ † ἰδιότητα graia voce perhibentur. Vt si is punctus quemadmodum nobis scribendum sit cogitemus: Ita hæc virtus phthongi docet, quid vel acuminis exeramus, vel lenius remittamus. Verùm ex his alia faciūt, alia patiuntur. Faciunt intensio vel remissio. Patiuntur acumen & grauitas. Productio autem est, hoc est ἐπίτασις, vocis commotio à loco grauiore acutum locum. ἄνεσις verò contrà. Nam ab acuminis culmine in graue quiddam seriumq; descendit. Fit autem soni grauitas, cum ex intimo quidam spiritus trahitur. Acumen verò ex superficie oris emittitur. Sunt igitur innumerabiles soni, sed specialiter per singulos tropos 28. tantum poterunt conuenire, quorum nomina superius memoraui. Quorum prior est *Acquisitus*, qui ideo tali nomine nuncupatur, quoniam eorum, quæ tetrachorda nominantur, nulli omnino consentit: sed extrinseco velut acquisitus accedit propter consortium medię, cui continere consueuit: qui acquisitus vno tono, à principali principaliū separatur: quæ principalis principalium, quia prima in tetrachordo collocatur, quasi cuiusdam rectoris nomen accepit. Sub principalis denique dicitur, quæ principali subiecta coniungitur. Principalium verò ἐναρμόνιος, & χρωματικὸς, quam nos vix forsan rectè colorabilem memoramus. Et ideo hoc nomen accepit, quia inter principales colores album, tetrumq; quicquid interiacēs inuenitur, colorabile graia significatione perhibetur. Ergo enarmonius, cromaticus, itemque diatonus, quam extentam dicimus,

al. tetra.

dicimus, indicia sunt generum moduládi. Multiplex quippe tetrachordorum ratio sic firmatur. Principalis autem mediarum, quia prima est medij tetrachordi, ideo id nomen accepit. Cui subnexa subprincipalis mediarum esse dicitur. Denique reliquæ tres sui similibus obediét. Dictum verò hoc tetrachordorum mediarum, quia in medio locatum est inter principaliũ tetrachordorum & tetrachordũ coniunctarũ.

Post supradictas aũt quæ sequitur, media nominatur: quæ ideo media dicitur, quia tam grauis modi finis est, quàm in tropis omnibus futuri acuminis caput. atque ipsius quodámodo vinculo tam grauis modulatio, quàm acuta connectitur, vt in Lydio modo, vbi rectum Iota mese notat. Verùm post mediam extendentem hemitonium coniunctarum erit tertia, quę in eodem modo, id est, Lydio literam pro nota habebit. Post hanc illæ, quæ à nobis superius expressæ sunt. Tres sequentur συνημμένων χρωματικὸς & διάτονος quæ & paranete dicitur, quam Latinè penultimam perhibemus. Post quam vltima sociatur, quę ideo dicta est coniunctarum vltima, quia in hoc tetrachordo finem tenet. Omne autem tetrachordum cõiunctarum ideo dictum, quia mediæ ipsi quæ perfectam Symphoniam prima compleuit adiungitur, ac producête media sequentem tonum: ille qui sequitur sonus παράμεσος nominatur, quod hunc satis proximũ sonũ adiunctæ modulationis offendat. Dehinc diuisarum tertia quæ plenum systema Diapason finit. Vnde cõiunctarum tertia perhibetur. Post hanc soni cæteri consequuntur.

Sonus verò diuisarum ideo hoc nomen accepit, quia vno & dimidio tono à medij fine diuellitur. Post hoc tetrachordum excellentium collocatur. Quod ideo excellens nomen accepit, quia in singulis tropis in omne acumen erigitur: In singulis modulationibus fastigiatur.

Horum igitur sonorum, id est, phthongωn sunt alij, quos consistere & perseuerare necesse est: alij verò sunt vagi: denique alij βαρύπυκνοι nominantur: alij μεσόπυκνοι perhibêtur. Spissum verò dicitur trium sonorum compositiua quædam qualitas. βαρύπυκνοι autem sũnt, qui velut regiones primas spissi retentant. μεσόπυκνοι verò qui media possidét. ὀξύπυκνοι qui vltima tenent. ἄπυκνοι, qui impositionem sonorum trium, qui sunt spissi, nullo genere aut lege iunguntur.

Stantes autem perseuerantesq; dicuntur, vel ἄπυκνοι vel βαρύπυκνοι qui veluti quadã speciẽ & formã sibi principaliũ vindicabũt. Ideo autẽ à quibusdã Statarij nominantur, quia diuersas extẽsiones recipere non possunt. Alij autem vagi & errantes habentur, quia interdum largiora, interdum minora spacia receperunt. Sed hi alij παρυπάτοειδεῖς, alij λιχανοειδεῖς vocãtur. Verùm primi ideo sic dicuntur, quòd statim prioribus subnectuntur. λιχανοειδεῖς dicuntur, à digito, qui minister artis & cantus singulos mouet. Est autẽ primus à pollice. Hi verò alij sibi inuicem congruunt: alij discrepant & resultant. Sed illi ὁμόφωνοι quia sibi inuicem cõiunguntur. διάφωνοι autem, id est, dissentientes sunt qui cum percussi fuerint, inuicem discrepant. ὁμόφωνοι qui vocis quidẽ aliam significationem gerunt: eundem tamẽ impetum seruant. Sunt autem & aliæ sonorum diuersitates. Et prima quidem per intentionẽ: vt aut acumine, aut grauitate dissentiat. Secũda per spaciorum perceptionem: cum vni aut pluribus coniungitur spacijs. Tertia per cõiunctionem Systematis, quod aut vnum aut plura recipit. Et quod secundum morem dicitur κατ' ἦθος. Alium quippe morem acuta significant, alium grauiora. Nunc iam de Diastematis differendũ.

Quid sit Diastema.

Diastema est vocis spacium, quo acuta & grauior includitur. Sed in diastemate breuiora illa quę sunt in diesi enarmonia: maiora verò sunt, quæ per singulos tropos bis ex omnibus faciunt, quo nihil maius in tropis possumus inuenire.

Atque in spacijs alia sunt composita, alia disiuncta, atque asyntheta. Et composita sunt, quæ per ordinem currunt. Incomposita autem, quæ ex diuersis sibi inuicem copulantur.

Item alia logica, alia aloga memorantur. Ac rationabilia illa sunt, quorum consensus possumus præstare †rationem. Irrationabilia quibus non subest ratio.

Item alia cohibentia: alia discrepantia. Tuncque alia Enarmonia: alia Chromatica: Alia diatonica: Item alia †Archia: Alia Perissa. Sed prima æqualia, secunda excurrentia memorabo.

al. proportionem. *al. fortè ἀρτία.*

Verùm æqualia sunt, quæ in ęquas partes poterunt separari, vt tonus in duo hemitonia. Perissa autem, quæ in tria hemitonia discernũtur.

Deinde alia diastemata spissa. Alia rariora. Spissa sunt, quæ per diesis colliguntur. Rariora, quæ tonis. & in his alia sibi congruũt, aliá discrepant. Sed discrepantium nimia multitudo. Cõuenientia verò per singulos tropos sex sunt, id est, Diatessaron, quòd de 4. dicimus. Diapente, quòd de quinque. Dehinc Diapason quod ex omnibus continetur. Illud etiam, quod ex omnibus & ex 4. constat: vel ex omnib. & quinq;, vel bis ex omnibus, quod bis Diapason dicitur.

Sed illud, quòd Diatessaron, hoc est ex 4. dicitur, recipit sonos 4. spacia 3. tonos 2. & semis. hemitonia 5. diesis verò decẽ, & est in Epitriti ratione, vt sunt 4. ad 3.

Diapente, quod ex quinq; est sonos recipit 5. spacia 4. tonos 3. & semis: hemitonia 7. diesis bis septem. Et est in hemiolia ratione, quod 3. ad 2.

Diapason autẽ sonos habet 8. spacia 7. tonos 6. hemitonia duplicat. diesis quadruplicat, atq; in diplasia ratione versatur, quæ est 1. ad 2.

Quod verò ex omnib. & ex quatuor dicitur. Sonorũ est 11. & spaciorũ 10. tonos habet 8. & semis, hemitonia duplicat. diesisq; pdicta ratione multiplicat, & est in diplasi, & diametri regula, vt sunt 8. ad 3. Quod verò ex omnib. & ex quinq; cõstat, recipit sonos 12. spacia 11. tonos 9. & semis hemitonia geminatur. diesis tetraplãtur. Et est in triplasia ratione, vt 4. ad 12.

Quod disdiapason dicitur, habet sonos quindecim, spacia bis septeua, tonos 10. ac 2. hemitonia duplicata. diesis 48. atque est in tetraplasi ratione, vt sunt 12. ad 3. Est antem tonus in Epogdoi ratione, vbique diesim in enarmonio debemus accipere, quæ est in quarta particulatione. Nunc quid sit Systema perhibendum.

Quid sit Systema.

SYstema est magnitudo vocis ex multis modis constans, quæ licet multa diuisionũ genera recipiat, tamen quia eadem in diastematis memoraui, prætereo. Sunt autem absoluta & perfecta Systemata numero octo. Et primum est, quod ab acquisito quem Græcè προσλαμβανόμενον dicimus, ad mediam, quam mesen diximus, omne conficitur. Secundum, quod à principali principalium in parameson vsque distenditur. Tertium, quod à subprincipali principalium in diuisarum tertium iungitur. Quartum, quod ab extenta principalium vsque in diuisarum diatonum profertur. Quintum, quod à principali mediarum in netem diuisarum vsque progreditur. Sextum, quod à subprincipali mediarum in tertiam excellentium trahitur. Septimum quod à mediarum extenta in excellentium diatonon exurgit. Octauum quod à media excellentium in vltimum ducitur.

De Generibus Tetrachordarum.

QVibus excursis Genera tetrachordorũ, modulandique discurram. Tetrachordos est cordarum cum certa qualitate diuisio. Genera modulandi sunt tria, ἐναρμόνιον, χρῶμα, διάτονον.

Enarmonion quidem dicitur, quod pluribus spacijs & angustioribus separatur. Diatonon verò, quod tonis copiosum. Chroma, quod de hemitonijs componitur. Sicut enim quod inter album nigrumque est, color dicitur: ita hoc chroma, quia inter vtrunque est, nominatur. Enarmonion quidem, cum immutabilibus sonis cingitur, modulationi obediet in acumen per diesim & diatonon incompositum. In grauem verò sonum ecõtrariò modulatio tota sumitur. Chroma autem hoc modo melos accipit per hemitonium & hemitoniũ, & tria hemitonia, quę incomposita prouenient. In grauem verò † ex diuerso recurret. At verò Diatonum ipsis contentum sonis in acumen quidẽ ita accipiet modulationem, vt per hemitonium & tonum, & tonum modum integrum compleat. At verò grauiorem per contrarium ordinem persequetur. Sed nunc maximè diatono vtimur, sed horum alia modulamur per Agogen, alia per Plocen. Per Agogen est, cum per ordinem sonus sequitur. Ploce autẽ dicitur, cum diuersa sociamus. Exhinc in modulando, alia † Euthia dicitur, quod est recta, alia anacamptos, quod est reuertens, alia periferes, hoc est, circunstans.

[Margin: χρῶμα. — al. per diuersum. — al. εὐθεῖα, ἀνακαμπτός, περιφερής.]

Euthia est, quæ à graui in acumen erigitur. Anacamptos, quæ econtrariò deficit. Periferes, quæ ad vtranque, aut commodatur aut seruit.

Sed cum tetrachordorum, quos quadrifidos appellamus diuisiones innumerabiles sint, sex sunt notæ: Enarmoniæ vna, Chromatis tres, quarum prima, quæ mollis ac soluta: secunda, quæ hemiolia est: tertia, quæ est diatonia. Diatonicæ duæ, vna mollis, altera robusta. Et modos quidem accipit Enarmonia à Tetartemoria, diesi, id est, toni parte quarta. In illud verò quod mollius diximus, per tritemoriam diesis copulatur. Ipsum verò Chroma Hemiolion fit ab Hemiolia diesi, eius quæ sit enarmoniæ. Sed nunc de Tonis.

De Tonis.

TOnus est spacij magnitudo qui ideo tonus dictus est, quia per hoc spacium ante omnes prima vox quæ fuerit extenditur, hoc est, de nota qualibet in notam, vt à media in Paramesen, vt est in Lydio, si à Iota directò in simma iacens signa concurrant. Verùm quia hemitonia diesisque quid vel quantę qualesue sint docui. Troporum etiam nomina numerumque monstraui: nunc de tetrachordis eloquamur. Nam singuli quinq; tropi tetrachorda quina custodiunt, sicut superius quoque notaui. Verùm horum extremos sibi aptandos esse non dubium est. Tetrachordum quippe est quatuor sonorum in ordine positorum congruens, fidaque concordia.

Sunt autem tetrachorda, principalium, mediarum, coniunctarum, separatarum, excellentium. Et primum tetrachordum, quod est grauius, incipit à principali principalium, & desinit in principalem mediarum. Verùm principaliũ & mediarum connexum, quod coniunctarum vocatur, erit tetrachordum à media in netem cõiunctarum. Atque ab his diuisum, longeque discretum, quod est quartum diuisarum à sub media in netem separatarum vsque coniungitur. Quod autem ex diuersis, coniungitur. Quod autem ex diuersis coniunctum est, in acutiorem sonum & quintum excellentium profertur. Sed de tetrachordis satis dictum. Nũc de pentachordis videamus.

De Pentachordis.

AC similiter hæc quoque & quinque esse non dubium est. Primum igitur, quod est grauius principalium esse dicimus quod incipit ab acquisito, & in principalem mediarũ terminatur. Sequens in acumen eiusmodi est. Et constat à principalium extenta in mediarum illam, quæ in Lydio Iota rectum habet. Tertium autem * coniunctarum est, quod à mediarum extenta in vltimam cõiunctarum ducitur. Quartum verò, quod per diuisionem est à media

[Margin: al. coniunctarum.]

dia in tertiam diuisarum connecti solet. Quintum in acumen erigitur, atque nete excellentiũ terminatur. Hæc quæ dixi artis nostræ doctissimis approbantur. Nam non sum nescia asserere quosdam tetrachorda ab hemitonijs initia posse sortiri, quod est in modulatione diatonica sitũ: de qua superius multa dixi. Sane notum atque intimatum velim, acquisitum in omnibus quidem alijs collocari. In his autem, quę non per sonos fiunt, in tetrachordis fieri non posse. In his enim semper ab hemitonijs principia dicuntur. In alijs autem, quæ pentachorda nominantur, nec tam modulationi subijciuntur, vt per sonos constare videantur, apponitur. Secũdum enim in his hemitonium possumus ponere. Nunc de transitu modulantium.

De Transitu vocis.

TRansitus est alienatio vocis in figuram alteram soni. Fit autem transitus modis quatuor. Per genus in enarmonio, aut in chromate, aut in diatono, vel per systema, aut à principali principalium: si forte in subprincipalem, aut in aliud forte systematum: aut cum de coniunctis ad diuisas transitum facimus. vel per tonum, cum à Lydio, vel in Phrygium, vel in aliũ tropum cantilena transducitur. vel per modulationem, cum ex alia specie modulandi in aliam desilimus. Vel cum à virili cantilena transitus in fœmineos modos fit. De genere modulandi consequenter edisseram.

De Modulatione.

MElopœia est habitus modulationis effectæ. Melos autem est actus acuti, aut grauioris soni. Modulatio est soni multiplicis expressio.

Melopœiæ species sunt tres Hypatoides, Mesoides, Netoides. Hypatoides est, quæ appellatur tragica, quæ per grauiores sonos constat. Mesoides, quæ dithyrambica nominatur, quæ tonos æquales mediosq; custodit. Netoides, quę & νομικὸς consueuit vocari, quę plures sonos ex vltimis recipit. Sunt etiam aliæ distãtiæ, quæ & tropica mela dicuntur. Aliæ ὁμοιολογικὰ. Sed hæc aptius pro rebus subrogantur, nec suas magis poterunt diuisiones afferre. Hæ autem species etiam tropi dicuntur. Dissentiũt autem melopœiæ ipsæ modis pluribus inter se & genere, vt alia sit enarmonios, alia chromatice, alia diatonos. Specie quoque, quia alia est hypatoides, alia mesoides, alia netoides. Tropis, vt Dorio, Lydio vel cæteris. Omnis tamen qui melos inchoat præcunctis systema debet aduertere: de hinc sonos miscere atq; componere. Hæc de septem partibus artis nostræ dixisse sufficiat. Nũc Rythmos, hoc est, numeros perstringamus, quoniam ipsam quoque nostri portionem esse non dubium est.

Quid sit Rhythmus.

RHythmus igitur est cõpositio quædam ex sensibilibus collata temporib. ad aliquem habitum ordinemq; connexa. Rursum sic diffinitur: Numerus est diuersorum modorum ordinata cõnexio, tempori pro ratione modulationis inseruiens, per id quod aut efferenda vox fuerit, aut premẽda, & qui nos à licentia modulationis ad artem disciplinamq; constringat.

Interest tamen inter rhythmũ & rhythmyzomenon. Quippe rhythmyzomenon est materia numerorum. Numerus aũt velut quidã artifex ad species modulationis apponitur. Omnis igitur numerus triplici ratione discernitur. Visu, audituq;, vel tactu. Visu sicut sunt ea, quę motu corporis colliguntur. Auditu cum ad iudicium modulationis intendimus. Tactu verò, vt ex digitis venarũ exploramus indicia. Verùm nobis attribuitur maximè in auditu visuq;. Sed rhythmitice est ars omnis in numeris; quæ numeros quosdam proprię cõuersionis accipiat, flexusq; legitimos sortiatur.

Est quoq; distantia inter rhythmũ metrumq; non parua, sicut posterius memorabo. Sed quia visus auditusq; numero dicti sunt accedere, hi quoq; in tria itidem genera diuidẽtur: in corporis motum: in sonorum, modulandiq; ratioñe: atq; in verba, q̃ apta modis ratio colligarit, quæ cuncta sociata perfectã faciunt cantilenã. Diuiditur sanè numerus in oratione per syllabas: In modulatione per arsim & thesim: In gestu figuris determinatis schematisq; completur.

De septem generibus numerorum.

VErùm numeri genera sunt septem. Primũ de temporibus: Secundũ de enumeratione verborum, quæ in numerum cadere nõ possunt, quæ rhythmoides, id est, similia numeris iudicantur: quæq; tribus vocabulis discernũtur, hoc est, enrhythmon, rhythmoides. Tertiũ de pedibus: Quartum de eorum genere: Quintũ est, quod agogen rhythmicam nominamus, id est, quo genere numerus modiq; ducantur: Sextum de conuersionibus. Vltimum rhythmopœia, id est, quemadmodum procreatio numeri possit effingi.

Quid sit tempus Rhythmicum.

PRimum igitur tempus est, quod in morem atomi nec partes nec momẽta recisionis admittit, vt est in geometricis punctum, in Arithmeticis monas, id est, singularis quædam ac seipsa natura contenta. Sed numerus in verbis per syllabã, in modulatione per sonum aut spacium quod fuerit singulare: In gestu incipiente corporis motum quod Schema diximus, inuenitur. Atq; hoc erit breuissimum tempus, quod insecabile memoraui. Compositum verò, quod potest diuidi: & quod à primo aut duplum est, aut triplum, aut quadruplum. Eatenus enim tẽpus omne numeri profertur, atq; ei finis est qui plenæ rationis est terminus. Atq; in hoc numerus toni similis inuenitur. Vt enim ille per quatuor species, hoc est, diesis diuiditur: ita hic etiã qua-

ternaria temporum modulatione concluditur

De tribus temporibus numerorum.

SEd eorum temporum quæ ad numeros copulâtur, alia ſunt quæ enrythmica tempora nominâtur: alia quæ arythmata: Tertia, quæ rythmoides perhibentur. Et enrythmica quidem ſunt, quæ ratione certa ordinem ſeruant, vt in duplici, vel hemiolio, vel in alijs, quæ alia ratione iunguntur. Arythmatâ ſunt, quæ ſibi nulla omnino lege conſentiunt, ac ſine certa ratione coniuncta ſunt. Rythmoides verò in alijs numerum ſeruant, in alijsque diſpiciunt. Quorum temporum alia στρογγύλα, hoc eſt rotunda perhibentur. Alia περιπλεόμενα. Et rotûda ſunt, quæ procliuius & facilius quàm gradus quidam, atque ordo legitimus expetit, præcipitantur. περιπλεόμενα verò, quæ amplius quàm decet moras compoſitæ modulationis innectunt, ſeq; ipſa tardiore pronunciatione ſuſpendunt.

Quid ſit pes in numeris.

SEd temporum, alia ſimplicia ſunt, quæ podica etiam perhibentur. Pes verò eſt numeri prima progreſsio per legitimos & neceſſarios ſonos iuncta. Cuius partes duæ ſunt, arſis & theſis. Arſis eſt eleuatio. Theſis depoſitio vocis ac remiſsio.

Sed pedum differentiæ ſunt ſeptem, per magnitudinem cum alios ſimplices, alios multiplices pedes ponimus. Et ſimplices quidem, vt eſt Pyrrhichius. Compoſiti verò, vt ſunt pæones, vel eorum pares. Et ſimplices quidem dicũtur, qui temporibus diuiduntur: Compoſiti autem, qui in pedes etiam reſoluunltur. Alios verò Alogos, hoc eſt, irrationabiles nominamus, quorũque ratio nulla præſtatur: ſed incondita quædã compoſitio profertur.

Alia deinde differentia eſt, quæ per diuiſionem quęritur qualis exiſtit, hoc eſt, ποία, cum variè & multipliciter ea quæ connexa fuerint diuiduntur. Atq; illa, qua ſimplices pedes eſſe multiplices nominamus. Alia eſt, quæ per diuiſionẽ fieri conſueuit. Septima, quæ per oppoſitum fit, id eſt, cum duobus pedibus acceptis, vnus habet prolixius tempus, quod præcedit ex ordine: illud autẽ tempus quod inſequitur, anguſtius: vel cum per contrarium ordinem tempora prædicta vertuntur.

De tribus rythmicis generibus.

RYthmica verò genera ſunt tria, quæ alia Dactylica, Iambica, Pæonica nominantur: alia æqualia, alia hemiolia duplicia. Denique etiam epitritus ſociatur. Etenim vnus ſemper cum ſibi fuerit aptatus, vt æqualis conuenit. Tria verò ad duo numerus hemiolius eſt. Duplex verò qui fuerit ad ſingularem, geminam rationem tam ſyllabarum quàm temporum ſeruat. Quatuor verò ad tria. epitriti modum faciunt. Sed quæ æqualia diximus, eadem dactylica eſſe dicimus. Deniq; in dactylico genere ſigna æqualia ſibi iure nectuntur: Verùm ad alterum, vel ad numerum geminum duo velut fortè æqualitas numeroſa decurret. Sequitur Iambicum genus, quod diplaſium ſuperius expreſsi. In quo pedũm ſigna duplicem rationem ad inuicem ſeruant, ſiue vnius ad duo, ſiue ad quatuor gemini, vel quicquid ad duplum currit. Hemiolium ſanè, quod pæonicum memoratur, tunc eſt cum pedum ſigna hemiolij rationem iusque ſectantur, vt ad duo tria ſunt. Accidit autem etiam in Epitriti rationem ſæpe numerus, cum pes in eo accipitur, qui ſit ad tria quatuor. Sed iam ad ordinem recurramus.

De æquali duplo, hemiolio, & epitrito genere.

AEquale eſt igitur numeri genus, quod à diſemo vſque in ſedecim pedes procedit. Diſemus autem appellatur pes, qui per arſim & theſim primus conſtare dicitur, vt eſt *leo*. Duplum verò incipit à triſemo: decem & octo autem ſyllabas in finem vſque deducet. Hemiolium ſanè ab Pentaſemo ducit exordium: Impletur autem in quindecim numeris. Epitritus ab Eptaſemo principium facit quatuordecim ſimilibus idem ponens, cuius difficilis eſt vſus. Atque hos quidem omnes numerorum ordines ideo numerauimus, vt ſingulorum leges per vniuerſa ſeruentur.

Sed numerorum alij ſunt compoſiti, alij incompoſiti, alij permixti. Et compoſiti è duobus generibus vel pluribus cohæſerunt. Incompoſiti, qui vno pedum genere conſiſtunt, vt ſunt teraſemi. Mixti verò, qui aliquando in pedes, aliquando in numero accipere debemus. At verò eorum qui compoſiti eſſe dicuntur, alij per copulas, alij verò per periodum colligantur. Etenim ζυζυγία, id eſt, copula duorum pedum in vnum eſt aſcripta connexio, qui in diſsimiles ſibi poſiti eſſe videntur. Periodus ſanè eſt pedum compoſitio plurimorum: quiq; diſsimiles ſibi impares ſociantur.

Diſsimilitudinum ſanè differentiæ tres eſunt, per magnitudinem, per genus, per oppoſitionem. Per magnitudinem, cum ex diſemo vel tetraſemo componitur numerus. Per genus, cum diplaſium aut hemiolium ſimul iungimus, vel quod ex pluribus æqualiter copulatur. Per oppoſitionem, id eſt, antitheſim, cum aut primos diſſemos ponimus, aut in ſequentibus longè prioribus: aut tetraſemos diſemis in ſequentibus applicamus. Verùm notum eſſe conueniet, vnum etiam pedem poſſe ſufficere ad complendam periodon: ſi ſolus cæteris inæqualis inſeritur.

De Dactylico genere.

SEd eorum quæ in pedem recidunt, Dactylicum genus primũ eſt, in quo genere pedes incõpoſiti vocabũtur: q numeri ſunt qnq; id eſt,

id est, Proceleumaticus, Anapæstus; Spondæus simplex, & Spondæus maior. Ac proceleumaticus quidē est, qui & positionē breuem, & elationem breuē retinet: Vtetur aūt hic idem Tetrasemo frequētius. Namq; & Disemus huius: id est, qui duobus temporib. impletur, Proceleumaticus quidē, sed breuior nominatur. Ille verò maior est, qui ex quatuor breuibus efficitur. At verò breuior, id est, Disem⁹ Syneches vocatur, q̄a ipsa assiduitas & frequentia comprehendentis se inuicem syllabæ, nec magnitudinē aliquā nec modum diuisæ potestatis extendit; ideoq; eo rarò vti decet, nec assiduitas breuis syllabę carmē ipsum, quod cum dignitate aliquā proferri oportet, incidat. In permixtione verò aliorum pedū qui longiores ponuntur, decenter aptatur, vt illorum prolixā moram interueniente sua celeritate cōpenset. Quare Proceleumaticus, qui ad numeros aptatur, quadrisemo exordium debet accipere. Anapęstus, qui vocatur minor, accipiet elationem pedis vnius temporis: positionē verò duorū tēporū faciet. Monochronon quippe dicitur tempus etiā cum longa ponitur, quæ longa duo tempora recipere cōsueuit: Vel cum tria tempora simul breuia collocantur: vel cum sunt quatuor numero: quæ omnia ad cōparationem longæ syllabę cōputantur. Igitur maior Anapęstus elationem quidē suscipiet, quæ Monochronos esse dicatur. Positionē Dichronon habere mōstratur. Quare vtriusq; temporis, quod in positione fuerit æquali sibi posito oportet elationis geminū tempus accipere: Ita tñ vt vtroq; insequenti tēpore par priori esse videatur. Quare anapęstus ἀπὸ μείζονος dactylicus à nobis esse dicitur. At verò anapęstus, qui ἀπ' ἐλάσσονος nominatur, ex duabus breuib. quę in elatione sint, & ex vna q̄ in positione sit, copulatur. Simplex verò spondæus erit, qui ex ꝓducta tam arsi quā thesi iungitur. Maior verò dicitur, qui quaternariā nō solum elationē sed positionē etiā videtur admittere. Per copulā verò duplices accedunt numeri. Quoniā alter ex maiore erit ionico, alter ex minore. Atq; ille, qui ex maiore procedit, constabit ex spondæo simplici, vel proceleumatico, quem disemū esse non dubiū est. Qui verò ex minore est, contrariū facit. Atq; hi quidem in dactylico genere ponentur, rhythmi incōpositi, ac cōpositi, qui septem numero oēs erunt. Dactylus igitur est dictus, quia ordinē syllabarū cō similem digito hominis informat. Anapęstus verò quia ꝑ ordinem redeat sursum. Pyrrhichius verò, id est, proceleumaticus, quia hic assiduus, vel in certamine vel in ludo quodā puerili. Spōdæus, quia plerunq; † inseruit. Ionicus sanè propter numerorū inæqualem sonum: habet enim duas longas, duasq; correptas, quo pedum carmine multi sæpe reprehensi sunt.

al. fortè adijciendum est, sacris.

De Iambicis metris.

HÆc de Dactylis satis. Nūc Iambica memoremus: in quo genere numeri incompositi † erāt quatuor: compositi per copulam duo: at verò per periodū sunt duodecim. Qui igitur incōpositi erunt, isti sunt. Iambus ex dimidia elatione, & positione, quæ gemina est. Trochæus ex duplici positione, & elatione, quæ breuis est. † Orthius qui ex tetrasemi elatione, id est, arsi, & octasemi positione constabit: ita vt duodecim tempora hic pes recepisse videatur. Atq; habet propinquitatem quandā cum Iambico pede. Quatuor enim primis temporibus ad Iambum consonat, reliquis octo temporib. adiunctis. Dehinc Trochæus, qui Semanticus dicitur, id est, qui è contrario octo primis positionibus constet: reliquis in elationem quatuor breuibus artetur. Compositi sanè sunt, qui per copulas colligūtur. Sunt autē hi Bacchius qui ex trochæo deducit auspicium: fine autem Iambici terminatur. Qui verò Bacchius est, ab Iambo principia sortitur. Atq; à contrario his, quos diximus, pedibus aptabitur. Per periodum verò est, quod velut per se certam viam prouenit. In hoc genere cū sint duodecim numero, quatuor quidē per singulas periodos accipere docetur: vnum Iambum ac tres trochæos. Ac de ijsdem quatuor primum quidem, quod Iambum habere monstratur: Trochæus Iambo denominatur. Qui verò rhythmus secundū Iambum recipiet à Bacchio, trochæo vocabitur. Qui verò Iambū tertium recipit, Bacchius à trochæo poterit nominari. Ille verò, qui quartum admittit Iambū, appellatur Epitritus iambus. Eorum verò, qui ex vno trochæo fit, etiam Iambus à trochæo appellatur. Secundus Iambus à Bacchio dicitur, aut certè Bacchius medius poterit nominari. Qui verò tertium recipit, Bacchius ab Iambo. Qui verò quartum recipit trochæum, epitritus trochæus appellatur. Octo verò & quatuor de his, quos duodecim diximus, per periodum illi esse dicuntur, qui binos trochæos atq; Iambos per Pyrrhichium seruant. Atq; ille septimus qui trochęos primos recipit, duplex Bacchius à trochęo esse dicitur. Qui verò secundos Iambos habebit, duplex Bacchius ab Iambo esse dicetur. Cum autem trochęi medij collocātur, trochęus medius iure dicetur. Cum autem in medio Iambi, medius Iambus vocatur. Omnes vel qui incompositi per periodon, vel qui per copulā colligantur, rhythmi decem & octo numerati sunt.

al. errant.

al. fortè ὄρθιος.

Sed Iambus dictus est ab eo, quod ἰαμβίζειν. Græci detrahere dixerunt. Et hoc carmine, quibusq; veteres detrahebant. Item hoc nomen est ab eo, quòd venenum maledicti aut liuoris infundat.

Trochæus verò ab eo dictus, quòd celerem reuersionem faciat veluti rota.

† Orthius propter honestatem positionis est nominatus.

al. fortè Ἄρτιος.

Semanticus sanè, quia cum sit tardior tempore, significationem ipsam productæ & remanentis cessationis effingit.

Bacchij verò sunt dicti, quod Bacchicis maximè sonis congruunt: isque Bacchi ludus est, qui illis carminibus aptatur.

De Pæonico genere.

IN eo verò genere, quod Pæonicum nominatur, incompositi duo rythmi esse dicuntur. Quorum alius Pæon διπλάσιος appellatur ex lõga positione, & longa elatione. Ac alter Pæan Epibatis, id est, in thesi duplici positione producta, & arsi longiore ducitur. Hi sunt Pæonici generis numeri, quos incompositos esse prædiximus. Neque verò per coniunctionem, hoc est, συζυγίαν, neque per periodum in isto genere rythmus accedet. Inde διπλάσιος quidem dictus est, id est, quasi duplicia membra discernat. Epibatis autem, quia membris veluti vtens quatuor & tria diuersitatibus copulatur.

De permixtis generibus.

VErùm hęc genera cũ permixta fuerint speciebus numerorum, primæ species erunt istæ, quæ Docimenę nominantur. Ex quibus prius quòd fuerit hac lege componitur, vt sit ex Iambo & pæone, qui δίτλοι vocantur. hunc ἀδιάτομον posteriores Græci cognominarunt. Secunda est species, quæ ex Iambo dactylico & & pæone constare monstratur.

Qui autem deducti numeri nominantur, propter assiduum & compositum sonum appellari videntur.

Fiunt autem numeri, qui & prosodiaci vocantur. Quorum alij per ternos pedes fiunt: Pyrrhichio, Iambo & Trochæo: alij verò 4. vt his 3. pedibus Iambus primus aptetur. Alij verò ex duobus syzygijs, id est, copulis Bacchio & Ionio ἀπομείζονος constare consueuerunt.

Sunt sanè, qui etiã irrationabiles esse dicuntur, quos analogos vocitamus, quos etiã corios appellare consueuimus. Sunt autem numero duo, quorum alter Dijambi figuram respicit, & constat ex elatione quæ longa est, & duabus positionibus: & numero qui est ad dactylum similis. Partibus verò ad numerum Ionicum iungitur & Iambicinum. Alius verò est numerus, qui trocheides nominatur, id est, qui figuram quandam speciemque trochæi habere videtur, ex elationibus geminis & longa positione consistens per contrarium prioris effectus.

De quinque speciebus mixti generis.

SVnt autem mixti generis quinq;, id est, Dactylicus per Iambum: Dactylicus in Bacchio incidens qui veniat ex trochæo: Dactylicus per Bacchiũ, qui ex Iambo manauerit. Dactylicus per trochæum qui ex Iambi similitudine exordium mutuetur: Dactylicus per chorium, qui ex similitudine trochæi videatur expressus. Et Creticus quidem consonans ex trochęo positione & indicio numeri componendi, & omnium figurarum plena perceptio. Diuiditur hæc in eas quas & Melopœia partes, quæ sunt istæ: ἐπίληψις, id est, perceptio, per quam scimus quo quantum numero vtendum sit. χρῆσις, id est, vsus per quem positiones aut elationes decenter aptamus. μίξις, id est, permixtio, per quam quod oportunum fuerit ex arte miscemus. Tropi verò, vt in Melopœia, & in rythmopœia tres sunt, quos † Systalticos dicimus, & in harmonicis eos superius memoraui. [al. systaltikos]

Numerum autem marem esse, melos fœminam nouerimus. Etenim melos materies est, quæ sine propria figura censetur. Rythmus autem opere quodam virilis actus tam formam sonis quàm varios præstat effectus.

Quę cum harmonia intentis tam diuis quàm heroum populis augusta quadam suauitate percurreret, ad cantus carminumque dulcedines decenter regressa conticuit. Tuncque Ioue assurgente diuisque præambulis † Cinesim modulata, in thalamum quoq; virginis magna cunctorum voluptate peruenit. [al. forte, κίνησιν.]

Tandem senilem Martiane fabulam:
Miscillo lusit quam lucernis flamine
Satyra Pelasgos dum docere nititur
Artes creagris vix amicas Atticis:
Sic in nouena decidit volumina.
Hæc quippe loquax docta indoctis aggerans
Fandis tacenda farcinat, immiscuit
Musas, † deasq; disciplinas cyclicas: [al. deosq;.]
Garrire agresti cruda finxit plasmate
Hac ipsa nauci rupta conscientia,
Turgensq; felle ac bile, multa chlamyde
Prodire doctis approbanda cultibus
Possemq; comes vtq; è Martis curia
Felicis inquit, sed Capellæ flamine
Indocta rabidum quem videre secula
Iurgis caninos blateratus pendere
Proconsulari verò dantem culmini
Ipsoq; dudum bombinatore flosculo
† Decerptum falce iam canescenti rota [al. Decerptũ falcem.]
Beata alumnum vrbs Elisæ quem videt
Iugariorum murcidam viciniam
Paruo obsidem vixq; resperfum lucro
Nictanti cura somnolentum lucibus
† Ob hoc creatum Pegaseum gurgitem [al. Ab hoc creata.]
Decente quando possem haurire poculo
Testem ergo nostrum quæ veternum prodidit
Secute nugis nate ignosce lectitans.

FINIS.

ANNOTATIONES IN MARTIANVM CAPELLAM.

Columna prima linea quinta. TV quem.) *Satura Martiani amica hos versus canit in laudẽ Hymenæi, qui est deus nuptiarum, hoc est, naturalium conceptionum.*
lin.5 Semina pugnantia) *id est, contraria elementa.*
10 Auram mentis.) *id est, animam.*
16 Habes.) *id est, consuesti.*
18 Gratia trina dedit.) *hoc est, tria concessit, scilicet vultum, vocem & gestum.*
26 Incrementisque lustral. de.) *hoc est, quinquagenarium quiq; iam decem lustra peregerim.*
30 Nyctantis.) *id est, euigilantis.*
31 γυμνολογίζεις.) *solus tecum ratiocinaris.*
43 Præclues.) *id est, prænobiles.*
48 Dissultaret.) *id est, diuulgaret.*
50 Excutientis Mæonij.) *id est, lippi Homeri:*
Col.2. lin. 3 Grandæuos.) *id est, sobrios & iam senes.*
4 Quid.) *id est, aliquid.*
8 Pugillo.) *scripto. Quidquid enim Iupiter dictat Parcæ excipiunt & asseruant.*
11 Vxorium.) *vxori subditum.*
16 Seniorem.) *Saturnum.*
16 Mœstissimum.) *Vel quia castratus, vel quia senex.*
18 Mariti.) *Osyridi.*
22 Dum paret pluribus.) *Nuptiæ enim sine mutuo verborum commercio fieri nequeunt.*
29 Toris.) *id est, humeris.*
33 Risu.) *Nã eius officiũ fuerat illudere iuuenes pubescẽtes & connubij expertes, idcirco vt vxores duceret.*
40 Collactea.) *Coætanea.*
41 Indiscreto.) *indissolubili.*
43 Iniuriam.) *offensionem.*
44 Luculentas.) *claritudo.*
45 Manticen) *diuinationem.*
Col.3. lin. 8 Ricinio.) *spinula qua fœminarum crines resoluuntur.*
10 Amiculo.) *fascia pectorali.*
59 Physiculatis extorum proficis.) *Naturalibus responsis. Profica enim à πρὸς & ἱκὼν, responsa quæ ad similitudinem humanæ vocis formata dabantur.*
60 Sortitus.) *diuinationes.*
61 Logia.) *responsa.*
Col. 4. lin. 1 Viduatis.) *desertis. ibid.*
Lauri folijs.) *In quibus solita erat Sybilla sua responsa scribere.*
2 Vittisq;.) *Vittas redimicula dicit quibus sacerdotum vel consulentium caspita circumligabantur.*
3 Cumano antro.) *In templo Apollinis quod erat propè Cumas Campaniæ ciuitatem: in qua Sybilla quondam Vaticinabatur.*

7 Præpetis omnia pennæ.) *auguria anteriora inuolando petentis.*
9 Contamine monendorum.) *Spurcitia sacrificiorum. Monenda enim dicuntur sacrificia, per quæ dij monentur, vt succurrant mortalibus.*
12 Primores.) *Veteres & peruetustas.*
12 Hederas.) *Nam & hederæ ad Apollinem pertinent, propter poetas qui hedera coronabantur, ob vigorem perpetuæ memoriæ.*
10 13 Coriantem,) *putrescentem.*
13 Crepidasq;.) *pauimenta nonnulli crepidas calceamenta esse dicunt consulentium Apollinem.*
13 Tripodem.) *Tripos etiam vocatur mensa Apollinis, corio Pythij serpentis tecta.*
13 Murcidas.) *Antiqui murcidas pro marcidas dicebant.*
18 Obumbratumq; scopulum.) *Nysam intelligit Indiæ montem: vbi feruntur Liberi crepundia esse.*
20 22 Fortunas vrbium.) *euentus.*
24 Emenso.) *subaudi spacio, tametsi codex Venetiæ excusus ita habet, Emenso fugientes spacio. manuscripta exemplaria non habent, Spacio.*
27 Disperata.) *negata.*
28 Vt velut fumidæ.) *Tangit eorum fortunas, qui mox nati, nullo sibi concesso viuendi spacio sine vllo vitæ officio transeunt.*
31 Melico appulsu.) *musica collisione.*
33 Perinde.) *valde, multum.*
30 34 Resultabant.) *resonabant.*
36 Rauca grauitas.) *Hypallage, pro grauis raucitas.*
37 Ratis.) *syluæ illius.*
37 Per annexa.) *sub spacia.*
39 Iuncturis.) *consonantijs.*
39 Sine discretione.) *interuallo.*
39 Limmata.) *id est, semitonia. quorum media pars diesis dicitur, rata, id est apta.*
46 Modificatione.) *moderatione.*
40 *lin.9* Pensabat.) *necesse erat.*
24 Relabensq;.) *retrogradus.*
62 Salo.) *liquore.* *Col.5.*
lin.2 Cauminis.) *mali feruoris.*
4 Cæci poetæ.) *Homeri.*
45 Cura facit dubiũ.) *Hypallage. Neq; enim cura facit dubietatem, vt ita dicam, sed dubietas curam.* *Col.6.*
45 Vacuum est.) *concessum.*
46 Licet de pectora fixis Præoptare caret.) *Sensus hic est. Licet caret, hoc est inane & inutile est,*
50 præoptare *id est, valde desiderare.* pectora, *subaudi hominum.* de fixis, *id est, de ijs quæ fixa sunt & immutabiliter disposita.*
47 Si quod placet, atq; necesse est.) *id est, siquidem quod placet subaudi dijs, necesse est, subaudi, vt fiat.*

48 Mansura.) *id est certa & stabilis: quia nondum ex sententia definisti quid acturus sis.*
49 Sic semper ab omni velle.) *id est voluntate, hoc est ad omne quod vis capis me socium.*
50 Mentem.) *subaudi Nubendi. A principio autẽ versum tunc vsq; Insinuatione vsus est. Nunc laudem Philologiæ aggreditur.*
Cœtu.) *pro Cœtui.*
Tuos.) *Mercurij.*
Col. 7. lin. 1 Cumulat.) *auget. sensus est, Alter alterius consortio beatus atq; extollitur. Mercurius Philologiæ, & Philologia Mercurij.*
9 Aliquando.) *id est paulisper.*
12 Patronam.) *nutricem.*
20 Impiger gerendorum.) *id est ad omnia facienda velox & paratissimus.*
24 CERTVM &c. ex cõtiguis.) *è vicino & proximo: ex quadam commordi sententiam.*
25 Pectus.) *voluntatem.*
26 Et quidquid socium.) *sensus est, Et certũ est me approbare quidquid rerum ego iunctus compererim ciere, hoc est euocare & commouere socium nostrum, vt sit.*
28 Disparamus.) *separamus.*
Cum deliaco meare fatu.) *obtemperare consilio Apollinis.*
32 Hunc quippe.) *Hunc, id est Apollinem nefas putamus, hoc est illicitum & nefarium esse iudicamus de consilio Apollinis dubitare. Transit vero à secunda persona ad tertiam.*
36 Præcluibus.) *id est nobilibus & honestis.*
36 Profatis.) *consilijs.*
37 Arcas.) *Mercurius.*
49 Sectus.) *ductus & eloquia. Verba enim quasi quædam semitæ sunt animi. Hinc & sectas dicimus Philosophorum.*
51 Cursor.) *Mercurius.*
52 Captat.) *cupit.*
53 Festinata.) *sub: à Sole.*
54 Cessim.) *gradatim.*
55 Occupari.) *id est, præcedi à Sole.*
58 Stilbente.) *Mercurio.*
60 Officio.) *id est, admonitione & instinctu.*
60 Perflatione.) *impetu vel inspiratione.*
Col. 8. lin. 8 *Luminata.) decorata.*
8 Veris denan.) *Præest enim sationibus.*
Metatis.) *id est, electis.*
Citimum.) *extremum.*
In ipso florẽtis cãpi vbere.) *in circulo terræ.*
Alumna.) *cara.*
Vibrabile.) *coruscum.*
Proprietate.) *id est, fraterna fiducia.*
52 Pubeda vixdum.) *Iuuenis & sine pube adhuc.*
51 Pro fœdore pignoris.) *id est, pro nuptijs.*
55 Tabensq; noxio) *id est, quieta & feriata coniunctio.*
56 Conscia Iunone.) *id est, consentanea et fauẽte.*
58 Præstrue nutus iugalis.) *compone vel confirma voluntatem Iouis.*
59 Suada.) *id est, persuadens nomen pro participio.*
Col. 9. lin. 2 Ante præscientias.) *sub. deorum.*
3 Quicquid instabit.) *id est, imminet.*
5 Illigat futura.) *id est cogit vt sint.*

7 Tẽne.) *ne particula vacat. Te deposco.*
7 Cæli blanda temperatio.) *Alludit ad naturã sideris Iouis, quod est temperatissimum.*
10 Proli.) *filio tuo Mercurio.*
11 Quem.) *sub. numerum nepotum.*
11 Vibrant.) *splendere faciunt, siue portant.*
14 Stringit.) *tangit vel stimulat.*
18 Signet.) *confirmet.*
27 Tunc etiam.) *id est, propterea.*
29 Immortalitatis.) *id est, diuinitatis vel æternitatis.*
30 Matris.) *Maiæ.*
35 Succensus.) *id est, famulatus vel deceptus amore eius.*
37 Somnolento marcore.) *pigritia vel defectu.*
Præstringat oculos.) *id est, sanciet oculos intuentium.*
47 Viuos.) *sub. quasi.*
48 Signifex.) *sculptor.*
50 Si igitur.) *sub. dicit.*
53 Anomalum.) *inæqualem. Anomala dicuntur signa quando pro latitudine Zodiaci vagantur nec lineam naturalem sui cursus peragunt.*
50 Repigritior.) *id est, tardior.*
56 Vinclum.) *coniugium.*
57 Conniuere.) *oculos claudere.*
Laborata peruigilia) *laboriosa studia.*
60 Quæ autem.) *sub. Virgo.*
Col. 10. lin. 1 Textum mundi.) *id est, iuncturam siue machinam.*
2 Parallela.) *id est zonas.*
2 Obliqua decusata.) *id est, decorata.* *forte decussata.*
3 Limmata.) *spacia inter cœlestes circulos quæ musica ratione vel tono vel semitonio comprehenduntur, Limma enim semitanium dicitur.*
3 Polosæ.) *id est, altè.*
3 Axiumque vertigines.) *polorum reuolutiones.*
5 Gracilenta adfixione.) *subtili labore.*
6 Quoties.) *sub. memini.*
8 Connubiæ noctis.) *Connubia scire concubia nox est prima noctis pars, quæ & conticinium dicitur.*
8 Intẽpestæ.) *id est, mediæ noctis & inactuosæ.*
11 Intricari.) *retardari. Tricæ enim dicuntur impedimenta gressuum.*
13 Vltramundanas.) *Nam de empyrio etiam hoc est, intellectuali atque extra mundum posito disputat.*
14 Differuntur.) *subaudi, nuptiæ.*
15 Atlantidæ.) *Mercurij.*
17 Elatiori.) *eminentiori, excelsi. Physica ratio est. Nam æther & aer coniuncta sunt. Aether tamen excelsior.*
31 Prompta.) *publicata.*
38 Peplo.) *Peplum Virginale vel matronale pallium propriè vero amiculum Palladis, cum quo ei sacrificabatur: Virgilius,*

> *Interea ad templum non æquæ Palladis ibant*
> *Crinibus Iliades passis, peplumq; ferebant.*

47 Teste Arithmetica.) *Septenarius numerus Palladi consecratus est, propter priuilegium Virginitatis.*

tis. Nam intra primam tesseram numerorum, hoc est intra denarium non gignitur septenarius, ex multiplicatione aliorum numerorum inter se.

38 Solivaga.) *id est, singularis, quippe quæ parem ignoret. Per coronam verò septem radiorum, perfecta scientia septem artium designatur. Pallas autem summæ sapientiæ figuram tenet. Philologia typus est rationis. Mercurius symbolum sermonis. Plerunque ergo dum Philosophi posthabita ratione immoderatius cultui sermonis insistunt; & minus inquirendæ veritatis studium gerunt: Pallas quæ typum tenet sapientiæ, quæque solet rationis curam non verborum gerere, fugere videtur. qua fugiente corona septem radiorum aperitur: quia cum sapientia verborum ornatum negligit, septem liberalium artium scientia demonstratur. Non ergo detrectat Pallas nuptias Mercurij & Philologiæ: sed interesse recusat: quia sapientes debet quidem facundiæ & eloquentiæ studere, plus tamen inquirendæ veritati operam dare.*

49 Futurarum.) *sub. nuptiarum.*

57 Nupturam.) *subaudi, dicebat.*

58 Super senatusconsulto.) *hoc est, de consulto senatus. Phronesis enim mater Philologiæ mortalis fingitur fuisse. ideoque & Philologia mortalis. quod idcirco fingitur, quod prudentia seculi per se mortalis & caduca est, nisi studijs veræ sapientiæ immortalitatem consequatur.*

61 Scribæ Iouis.) *Parcas constat esse exceptrices & arcarias siue librarias Iouis.*

Col. 11. lin. 1 Penates.) *intimi.*

4 Repromittunt.) *consentiunt cum Ioue.*

13 Mercurius, Iupiter.) *Sciolus aliquis pro Iouis reposuit Iupiter, omnemq; versus rationem sustulit. Legendum itaque est Iouis in nominatiuo casu, vt veteres vsurpabant. In scansione autem eliditur vltima litera s. more Enniano: & constat versus.*

18 Impertinentibus.) *qui vocandi non erant, vt Manes & Discordia*

22 Singulas vel binas domos.) *Singulas sicut sol in leone: luna in cancro. Binas autem sicut ceteri planetæ, qui duo domicilia habent in signis. Lege Seruium in illud Virgilij.*

> *Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes Panditur.*

27 Consentes.) *quasi consentientes cum Ioue.*

28 Opertanei.) *id est, obscuri & à scientia humana remoti.*

31 Prædiatus.) *diues, qui præest & prædijs & possessionibus.*

31 Quirinus, Mars Larius militaris.) *Ita est in excusis exemplaribus. Vetus codex habet, Quirinus Mars, Mars militaris. Ita vt duo Martes sint, vnus pacificus, dictus Quirinus: qui in vrbe templum habebat: alter, qui bellis præerat, qui extra vrbem templum habebat.*

Dijq; nouensiles.) *saltatores Iouis.*

35 Iouis secundani.) *à secundis & felicibus successibus.*

Lynsa syluestris.) *bestiarum dea.*

42 Mulciber.) *Vulcanus. hoc est ignis aerius, quasi mulcens imbrem. Cum enim nubes altiora petierint, resoluuntur in pluuias.*

43 Militaris.) *castrensis.*

46 Tellurus.) *terræ numen. Est autem tellus profunda pars terræ, in qua arborum herbarumq; radices tenentur. Terra verò est superficies. à terendo dicta.*

46 Terræq; pater Vulcanus.) *id est ignis, quo terra fouetur.*

47 Genius.) *deus naturalis, qui omnium rerum generationi præest.*

51 Pales.) *deus pabulorum.*

56 Veris fructus.) *id est, Vernalis fertilitas.*

56 Cunctalis.) *id est, generalis.*

Neuerita.) *Dea timoris vel reuerentiæ.*

59 Cofse.) *Consiliorum deus. quidam verò codices habent Conse. vt sit Consus, deus consensionum.*

61 Manibus refutatis.) *id est, dijs inferis repulsis.*

lin. 1 Sancus.) *deus qui sancit & confirmat res.* Col. 12.

4 Veiens.) *Pluto.*

6 Ianitoresq; terrestres.) *qui terminis siue finibus terræ præsunt.*

8 Azonos.) *qui intra zonas, siue xvj. hasce regiones non habitant.*

11 Cultores.) *lares vrbium & genios.*

12 Quis Numæ multus successor indicatur.) *Ita in plerisq; exemplaribus etiã manuscriptis. Vnus verò habet, indicat? cum interrogatione. vt sit sensus: Nec Numa, qui cũ Egeria nympha congrediebatur, nec quisquam eius successor potest indicare nomina omniũ illarum cælestium potestatum.*

22 Excipiebat sphæras.) *id est gyros quos rota faciebat.*

23 Peplo inflexi pectoris.) *Hypallage. pro inflexo peplo pectori.*

27 Contrahi senatum.) *conuocari.*

28 Exuuijs indusiari.) *vestibus indui.*

30 Componunt.) *planant.*

32 Vertici.) *Descriptio mundi. per verticem Iouis altissima pars mundi, id est sphæra cælestis intelligitur: per coronam, Zodiacus. per rutilans velamen, splendor ætheris. vestis candida, superiorem aerem. hyalini, id est, vitrei amictus, perspicuitatem aeris. per vibratus igniũ, stellæ.*

39 Duo globosos orbes.) *duo pro duos. per orbes sphæram solis & lunæ significat.*

41 Chelin enneapthongon.) *per hanc nouem sonituum lyram intelligit, musicã siue concentum septẽ planetarum & sphæræ cælestis & sonitum aquarum.*

47 Fuscinam.) *mare.*

48 Iunonis consessus.) *Descriptio aeris à sphæra lunari & terra.*

51 Scythidis vireta & Ceauniorum.) *per barũ gemmarum colorem, Iridem significat.*

53 Profunditas.) *Varietas.*

61 Appulsu.) *repercussione.*

lin. 3 Ima subiecta.) *id est terram.* Col. 13.

1 Hæc fulmen dextra.) *Vet. cod. habet flumen. Flumina enim ex attritu & collisione nubium cadunt.*

9 Ablegabat.) *siue vt alia exempl. habent* obliquabat, *id est, euanescebat & resoluebatur.*

23 Pede ire.) *aggredi siue conari.*

26 Formabat.) *designabat.*
31 Sacra vis.) *autoritas Iouis.*
33 Parentibus.) *Saturno & Opi.*
34 Sator eorum.) *Saturnus.*
45 Metallorumq; census.) *id est copia.*
46 Prouectus sationũ.) *id est incrementa seminũ.*
47 Huic etiam Vesta.) *huic subaudi Opi, adhærebat Vesta: quia ignis terræ cohæret, & silicibus excutitur.*
50 Candida cum sorore.) *hoc est luna.*
52 Puniceus quidam fulgor.) *id est Aurora.*
54 Curiam.) *id est conuentum deorum.*
54 Ornatibus.) *sub. deorum.*
59 Retrogressus.) *repercussus.*
Col.14.lin. 2 Serenis.) *serenitatibus.*
4 Ignitorum.) *quidam codices habent,* ignotorũ, *id est preciosorum.*
47 Omnium nutricem.) *Stygem.*
48 Puellam access. grat.) *Proserpinam, incrementis lætantem.*
58 Olacis.) *odorati.*
Col.15.l. 1 Victusq; cleoneos.) *legendum crediderim* leoninos *nisi quis oleoneos interpretari velit, gloriosos* ἀπὸ τοῦ κλέους, *quod durum est.*
4 Illi arcus.) *subaudi Dianæ.* huic *sub. Veneri.*
5 Decusatim vinculatis.) *id est ornatè compositis & colligatis. nisi quis legere malit* decussatim.
14 Alumnaq; terrarum.) *id est nutrix Ceres. quã nonnulli dictam volunt quasi Creres à creando. quam veteres Bonam deam dicebant. Hinc Iuuen.*

Atq; Bonam teneræ placant abdomine porcæ.

16 Iunonius.) *id est aereus.*
17 Demorator.) *id est ligator siue firmator totius mundi. Nihil enim in rerum natura sine igne constat. Vnde & Heraclitus Ex igne constare omnia asserebat.*
19 Fluibunda.) *lasciua.*
19 Desultoria.) *ioculari.*
20 Nemesin.) *Latine interpretatur Nemesis,* Arbitrium ἀπὸ τοῦ νέμειν, *quod sors pro suo arbitrio cuique quæ vult tribuat.*
32 Nortiam.) *Nortia qua ratione dicatur non assequor. Nam qui infirmitatem siue impotentiam interpretantur, quod sortes, ob impotentiã infirmitatemq; hominum sint repertæ, mihi non satisfaciunt.*
22 Largiore.) *Comparatiuus pro superlatiuo.*
25 Puellariter.) *lasciuè. Puellarum enim est lasciuire.*
27 Condylos.) *nodos.*
35 Prospecta.) *ordinata à dijs.*
41 Digito salutari.) *indice.*
49 Possem certa meis, &c.) *sensus est, Possem promere* certa, *subaudi decreta,* meis ductibus, *id est sententijs & eloquijs.*
51 Concertans.) *resistens & repugnans.*
52 Sed tristis) *hoc est Sed melius* clauditur, *id est tacetur,* censio tristis, *id est si quid triste ordinaturus sum.*
54 Vulgata.) *subaudi sensa.*
60 Vota propaginis.) *hoc est voluntatem & studium filij mei Mercurij.*
61 Fœdere.) *id est decreto.*
62 Sectanda.) *implenda.*

Col.16. lin. 6 Genius.) *id est, adiutor.*
17 Qui Phœbi, &c.) *Mercurius quippe sæpe præcedens solem, fit retrogradus. atq; hoc etiam superius, lin. 6. innuit per* Fida recursio,
24 Virgo.) *Philologia.*
Propositum.) *subaudi, tamen ei est.*
29 Cunæ editæ.) *ortus genitæ.*
30 Quiq; crepundia, &c.) *sensus est. Qui recolitis teneri, id est haberi in terris vestra crepundia, id est* 10 *nutrimenta puerilia, vel munuscula siue blandimenta quæ à nutricibus infantulis vagientibus exhibentur,* quæ *subaudi crepundia, occultant sacra, id est templa adytis latentibus, hoc est in secretiore eorum parte.*
52 Orbes & compita.) *hoc est. per circulos cælestes & regiones.*
Col.17. lin. 11 Nisyacis.) *Indicis, à Nysa monte Indiæ.*
12 Sertum.) *Coronam Ariadnes intelligit.*
17 Adultaq; iam nocte,) *intempesta nocte siue media. Siquidem noctẽ ita vt tempora anni distinguit.* 20 *Dicimus enim Ver Nouum, adultum, & præceps. atque ita de reliquis.*
30 Cassa) *Vana.*
33 Aetherei verticis,) *id est Mercurij.*
41 Aegyptiorum commenta.) *Apud Aegyptios enim tam artes, quàm sacra deorum primũ reperta sunt.*
Finalem literam.) *Ex supputatione literarum quæ Cyllenij & Philologiæ nomina efficiunt, conuenientiam futuri coniugij comprobat. qua de re vide Prisciani in libello De ponderibus. Solam enim ferè in hisce* 30 *Annotationibus vocabulorum obscuriorum explicationem persequor.*
Col.18. lin. 20 An aliud illa senis dei ratio.) *hoc est Pythagoræ doctrina.*
21 Mathen tetraden.) *hoc est doctrinam quaternariam.*
24 Collocationibus.) *In alio codice* Collationibus. *& rectius: id est proportionibus.*
28 Hemiolios.) *sexquialtera.*
30 Diplasio.) *dupla proportione.*
40 38 ὁμαλῶν) *planarum figurarum.*
39 Fatalis temperamenti cursus.) *id est constellationis.*
53 Concitauit.) *id est confirmauit & composuit.*
Col.19. lin. 4 Siccatis.) *id est exhaustis.*
6 Alimma.) *hoc est, vnguentum.*
8 Cõcesserat.) *id est permiscuerat siue tribuerat.*
9 In centum voces.) *Numerus finitus pro infinito.*
Colchica fiducia.) *hoc est incantatio: cui fidebant homines.* 50
11 Aduersum confinia.) *id est vicinitatem deorum, per quorum circulos erat transitura.*
14 Denique revibratu, &c.) *sensus hic est, Denique alliniebat* apposito, *hoc est apto & applicato corpori suo vnguentum irrorati liquoris ex revibratu mensis. apposito corpori Hypallage, id est per appositum vnguẽtum.* Irrorati, *id est ex rore confecti, qui ros erat ex revibratu mensis, hoc est ex fulgore lunæ. Reuibratum autem mensis vocat lunæ coitum: quando luna iterum incrementa accipit, & à sole illuminatur.* 60
24 Conniuere.) *quiescere & dormire.*
27 Mancipiaq; dotalia.) *septẽ liberales artes intelligit.*

32 Solis remigia.) *id est, equi.*
31 Purpureum lumen.) *hoc est, pulchrum, Sic Horatius Purpureis ales oloribus.*
33 Sonipes Phosphori.) *Lucifer.*
39 Poematum.) *Quidam V.C. habet boematum, vt sit Græcum βοημάτων, hoc est, auxiliorum. Per auxilia vero intelligit medicamenta quibus erat instructa.*
43 Herbarum felicium.) *preciosarum.*
46 Osus.) *Veteres osus pro vsus dicebant.*
Apportat.) *Exigit.*
47 Netibus.) *filis vel telis.*
51 Secreti Troiani.) *Palladij. Solebat enim Troiani reges in suo diademate iaspidem gemmam gestare, cui insculptum erat Palladium, hoc est, simulachrum Palladis.*
55 Calceos ex papyro.) *Papyrus genus est iunci. Per calceos vero papyraceos immortalitas significatur: quia papyrus semper viret, & ne vnquam siccetur, in aquis radicem figit.*
62 Promens pudorem Ambronum.) *hoc est, manifestans facinus vel turpitudinem Ambronum, qui sunt populi Scythiæ, humanis carnibus vescentes.*
Col.20. lin.1. Creperum.) *id est, dubiè.*
16 Complementi spacio.) *Hoc est, donec voces virginum complerentur.*
31 Coniciens.) *dubitans vel hæsitans.*
34 Raptibus.) *Cursibus siderum.*
37 Cogat.) *id est, concitet.*
57 Circis.) *Symphonijs. Propriè autem circi sunt symphoniæ quæ ad eandem rationem melodiæ recurrunt.*
Col.21. lin.6. Cruenta rythmica.) *id est, noua & imperfecta carmina, vt cruentum pro nouo dicatur, tracta metaphora à fœtibus animalium qui cruenti nascuntur.*
9 Torqueat.) *id est, circumagat.*
12 Adacta mente.) *id est, sursum acta.*
23 Assertio nostri.) *id est, facundia nostra.*
37 Ligans.) *participium pro verbo.*
Quid conterat.) *id est, quid perfringat ordinem fandi ambiguis, subaudi, rationibus.*
44 Precium est.) *Sub. tuorum laborum.*
51 Caput artibus.) *id est, principium artium.*
58 Fragor resultans.) *Tonitru.*
59 Aperta.) *spacia aeris.*
Col.22. lin.3. Operta.) *Hoc est, plerisque mortalium incognita.*
14 Peritis lucernis.) *Hyppallage.*
16 Præscia futuris.) *id est, præscientiam futurorum.*
18 Rapidis aris.) *ardentibus.*
30 Castis.) *id est, pijs & religiosis philosophis.*
Col.23. lin.5. Memorem virgam.) *Caduceum, quem ideo memorem vocat: vel quia per eum memoriam facit (Nam sermo ad memoriam reducit.) vel memorē, pro memorabilem.*
6 Qui fata, &c.) *Sensus est: Qui Mercurius separat, id est, discernit: grauari fata, id est, tempora, succidentis, id est, amputantis Osyris repertis genitalibus sationibus. Nam Osyris vinearū cultum reperit.*

12 Nouerca.) *hoc est, Iuno.*
Venenum.) *iurgia & contentiones.*
Cui virtus, &c.) *Hoc est, quo loquente omnis contentio diuiditur. Nam per geminos orbes indicat duos serpentes qui sunt in caduceo.*
18 Sed doctior puella.) *Hoc est, Philologia. Ratio enim plus valet quàm sermo.*
34 Sobrio decore.) *id est, naturali.*
lin.3. Rosarum speculis.) *id est, floribus.* Col.24.
10 6 Glabellæ medietas.) *Glabella est nuditas frontis inter supercilia.*
24 Venerabili antistitio.) *id est, primatu.*
36 Coaptissima egestione.) *quidā codex habet, Coactissima: & rectius, vt significet validissimā & violentissimam vomitionem.*
43 Opera linguarum.) *id est, libri. Quod enim lingua profert, literæ formant.*
44 Alia ex papyro.) *De papyro & ceris, cartis, pergamenis & libris, consule Isidorum Martiano huic adiunctum. Is enim lib. Originum sexto plenè hanc* 20 *rem persequitur.*
48 Inscripti sacra negredine.) *Hoc est, incausto.*
49 Animantium effigies.) *Hieroglyphicas literas innuit.*
lin.44. Vedium.) *Vedius dicitur quasi malus diuus: quod terrorem incutiat animabus. Hic & Orcus dicitur.* Col.25.
45 Chaldæa miracula.) *Chaldæi enim docebant Eumenides, hoc est, Furias infernales occurrere animabus easq; cruciare.* 30
47 Syri cuiusdam.) *qui fingebat simulachrū quoddam esse animæ, quod omnes animas corporibus exeuntes, & originem suam repetentes verberaret.*
48 Phasisenis.) *Qui docebat immortalitatem adiri non posse nisi per mortem.*
61 Voluptuariæ Veneris.) *Duæ enim sunt Veneres: Altera casta & pudica, Vulcani vxor: altera voluptuaria, libidinum dea, cuius filius est Hermaphroditus. Ita etiam duo sunt Amores.*
40 lin.1. Epimelia & Agrippina.) *Cura & Vigilia.* Col.26.
7 Periergia.) *studiosa operatrix.*
Interducam.) *Rectius Interducam quæ nubentes puellas periter ducit, vt domiducam, quæ ad maritorum ædes inducit.*
8 Vnxia.) *Vngebantur enim postes domorū in nuptijs. Vide Isidorum.*
Cinctia.) *quia castitatis cingulum resoluit.*
32 In bello protexeris.) *nuptiali scilicet. Virgilius At non in Venerem segnes, nocturnaq; bella.*
50 31 Soticena.) *à sociando. Curritis à curribus, vt vult Seruius.*
50 Demeantes.) *Transcurrentes & peruagantes.*
56 Supparis potentiæ.) *id est, inferioris vel minoris.*
58 Aruspicio exta physiculant.) *per aruspicium hoc est, extorum & fibrarum inspectionem futura prædicunt.*
62 Ostentaria nouitate.) *id est, ostenti siue prodigij alicuius insolentia.*
60 lin.15. Medioximos.) *quasi medios proximos, inter deos & homines discurrentes.* Col.27.
24 Interpatet.) *Interiacet.*

59 Diuinandi posſibilitate) *id eſt, virtute ac potentia.*

Eram terram veteres dixerunt. *ab Hebraica etymologia, ad quam etiam Germanica terræ appelatio propè accedit.*

Col. 28. *lin.* 18. Aquilos.) *ſpecies dæmonũ, qui in forma aquilarum apparent adunco roſtro.*

20 Triptes.) *Hos nonnulli ita dictos volunt, quod triplicem habeant poteſtatem. In corporibus, in umbris, in ſpiritibus.*

31 Longæuorum.) *Quos μακρόβιες Græci vocant.*

39 Præſentiſsimam.) *Facillimam.*

51 Supplicando.) *id eſt, ſacrificando.*

54 Adiaculati.) *hoc eſt, immiſſi.*

13 Titillata.) *Commota vel ſtimulata.*

Col. 29. *lin.* 30. Nepa.) *Nepa genus eſt ſcorpij qui fertur filios ſuos deuorare: vno in ſetis dorſo eius inhærente, atq; ita mortem euadente. Hinc & Nepos dicitur, qui facultates ſuas per luxum prodigit. Per teſtudinẽ autẽ, nepam & capream, id ſignificatur: Quemadmodum teſtudo vndiq; duriſſimo tergore munitur, ita ſermonem rhetoris debere omni ex parte circumſpectum eſſe, atque inſtar ſcorpij aduerſarium celeriter ferire. Per capream velocitas ſermonis ſignificatur.*

31 Dilophon alitem.) *ibin. quaſi δειλόφιν quòd formidinem ſerpentibus incutiat.*

Os cinum.) *id eſt, ora canentium auium.*

33 Menſis memphitici.) *Aegyptiaci eſt, quando ſol eſt in ſcorpione.*

37 Candidior Atlantidum.) *hoc eſt Pleiadum. Hæc autem fuit Maia.*

48 Antias.) *Cincinnos dependentes propè auriculas. Iſidorus.*

50 Laborare.) *laborioſe tendere.*

56 Nautæ ſeptem germani.) *ſeptẽ fratres in prora nauis ſedentes ſignificant hebdomadæ dies. Leo æſtatem: crocodylus hyemem.*

Col. 30. *lin.* 5. Regnum naturæ.) *id eſt, princeps & rex.*

6 Mundanus oculus.) *id eſt illuſtratio mundi.*

22 Retegis quod cerula lucet.) *id eſt, declaras quod illuſtratur nox. Sol enim tametſi diu luceat, ſtellas tamen etiam in miniſterium noctis illuminat.*

26 Forum.) *hoc eſt, ferentem lucem.*

33 Da pater, &c.) *vel legendum eſt, pater mentis, id eſt, mundi: vel da pater, mentes conſcendere cœtus æthereos.*

Melo dorio.) *Grauiſſimo ſono.*

Col. 31. *lin.* 4. Defecta laſsitudine.) *Hyppallage.*

Fontana Virgine.) *id eſt, fontem & originem vitæ, quod nihil eſt aliud niſi deus. Hinc prudentius: Deus igneæ fons animarum.*

Col. 32. *lin.* 15. Palliatorum.) *id eſt, philoſophorum.*

19 Rabulatu.) *id eſt, acclamatione.*

40 Efferenda probarentur:) *examinarentur dotalia.*

46 Ductibus.) *id eſt, narrationibus.*

47 Palpitare.) *id eſt, deficere à ſua claritate.*

53 Largiorem circulum.) *prolixiorem ambitum fabulæ.*

57 Fruge vera.) *id eſt, vero & ſimplici intellectu.*

lin. 2. Phaleras.) *id eſt, ornamenta fabuloſa.*

Col. 33. 5 Frigente vero.) *id eſt, extincta & ceſſante veritate.*

17 Iocante rictu.) *id eſt, diſſoluto riſu, ſubaudi, reſpondit Satyra.*

21 Nondum dabis.) *Legendum eſt Nudum, hoc eſt, ſine ornatu.*

25 Quis ordo.) *id eſt, quæ conuenientia.*

33 Ni figminis figura, Nil poſſe comparari.) *id eſt, nihil poſſe exponi à te niſi adhibitis figmentis.*

42 In Memphide ortam.) *quia mater artium eſt Aegyptus.*

Col. 34. *lin.* 3. Nigello quodam puluere.) *hoc eſt, mero incauſto.*

36 Plenitudo obtuſior.) *id eſt, magna ingenij tarditas.*

Col. 35. *lin.* 5. Criticisq;.) *Qui nunc Grammatici dicuntur in exponendis poetis: ij olim critici vocabantur, ab aurium iudicio, & literarum atq; dictionum examine. Qua de re Dion lib. 53. ſic ait, ὁ μόνον ἀείσαεχος ϗ κράτης ϗ ἕτεροι πλάυς τῶν ὕϛερον γραμματικῶν κληθεύτων, πρότερον δὲ κριτικῶν.*

16 Duo actiua.) *ſcribere & legere.*

Spectatiua.) *id eſt, contemplatiua: intelligere videlicet & probare.*

Col. 40. *lin.* 22. Vt fatigetur) *id eſt, eleuetur ſiue acuatur.*

25 Concipit ordo.) *id eſt, præparat.*

Col. 41. *lin.* 3. De faſtigio.) *id eſt accentu.*

Col. 48. *lin.* 3. Analogiam.) *ἀναλογία eſt proportio, quæ apud Grammaticos dicitur ἀναφορὰ, id eſt, relatio, teſte Ammonio.*

Col. 61. *lin.* 10. Contortis nodis) *indiſſolubilibus ſyllogiſmis.*

Qua ſine nil ſequitur, nilq; repugnat item.) *cum fine. hoc eſt, ſine qua, videlicet Dialectica nulla fit conſequentia, nullaq; in argumentis controuerſia. Per hæc enim duo argumenta, A ſequentibus & repugnantibus totam Dialecticam vult intelligi.*

lin. antepen. ult. Scolicum axioma.) *Alia exemplaria habent, Exscolicum: ſed neutrum placet. Legendum puto σκολιὸν ἀξίωμα, hoc eſt, obliquam ſiue contrariã propoſitionẽ.*

lin. vlt. Normale.) *id eſt, regulare.*

Ni fuat affecium.) *hoc eſt, niſi fuerit adiunctum, ſ. ad aliquam rem ſubſiſtentem.*

Col. 62. *lin.* 8. in fine. Circumeant.) *hoc eſt, circumueniant.*

Chryſippus cumulet proprium.) *id eſt, colligat proprietates rerum.*

Conſumat.) *id eſt, ſegreget.*

Col. 63. *lin.* 10. Pallium Athenarumq; veſtitus.) *Pallium Græcorum decentiorem habitum facit, vt ſupra penulam Romanorum.*

11 Inopinum.) *hoc eſt, ignotum atq; inuſitatum.*

16 Interius.) *ſub formulis, hoc eſt, propoſitionibus.*

31 Habitusq; furui.) *hoc eſt, nigri, vt obſcuritas artis ſignificetur.*

32 Dumalibus ſetis.) *id eſt, Veprinis ſpinis.*

45 Cum Cyllenius ciryceo.) *legendum eſt Cyllenij ceryceo, hoc eſt, caduceo. nam κηρυκεῖον Mercurij caduceus eſt.*

47 Micatibus) *id eſt, morſibus.*

53 Capillitium implexum.) *hoc eſt, iunctura capillorum. anguium.*

53 Amicitia venenorum.) *Copula & ſocietas*

54 Marſicæ nationis.) *Pſyllini Africa: Marſi in Italia, ſerpentũ incantatores fuere, qui eos aut ſubito interficiebãt, aut eis omnem nocendi vim adimebãt.*

57 Circu-

57 Circulatrix bellacissima.) *aliàs pellacißima, ut significet seductricem subtilißimam.*
Metarum.) *id est, finium.*
60 Concussior.) *hoc est, ferocior.*
Sobriam.) *id est, honestam esse.*
Col. 64. lin. 9. Ipsi diuæ quæ etiam Medusæos crines edomuit.) *Palladē significat; cuius auxilio Perseus saxificam Medusam interfecit.*
13. Palliatorum populus.) *philosophi qui palliati incedebant.*
16 Posteram.) *hoc est inferiorem.*
27 Examina.) *id est, agmina populi.*
34 Laurentis.) *hoc est Latini.*
43 Neque alteram opimioris iræ cluem facultate.) *Rhetoricam intelligit, vtpote quæ semper in contentione causarum versatur. Ideoq; ei hasta appingitur, quòd in disceptatione verborum perpetuo credatur irasci.*
Col. 88. lin. 49. Editum est compendio.) *id est, breuiter explicatum est.*
Recuset.) *pro detestetur.*
59 Pellax.) *id est, insidiatrix.*
Col. 89. lin. 1. Cauilla.) *hoc est, sophistica.*
2 Circulatrix.) *id est, circumuentrix.*
3 Decipula.) *pedica.*
4 Versilis profunditas.) *argumentatio sophistica.*
20 Diffidensq; sui.) *desperans de sua salute.*
Col. 90. lin. 3. Conciperet contumias.) *id est, cognosceret contumelias & derisiones.*
Græciam instituisse.) *lege miscuisse; hoc est, perturbasse & confudisse.*
30 Pallio circumactus.) *id est, indutus, more Græcorum.*
Trabeatus.) *more Romanorum. Demosthenem & Ciceronem significat.*
35 Ambo tamen noui.) *id est, obscuro genere nati.*
39 Curiarum facta.) *quædam exemplaria habent, Curarum fata, quæ lectio mihi magis probatur.*
Col. 92. lin. 15. Quanquam.) *hoc est, vtinam.*
Col. 95. lin. 3. Promptius asseretur.) *id est, manifestius.*
Col. 123. lin. 8. Deditaque fient.) *hoc est, tradentur in meo opere quæ à veteribus sunt omissa, tametsi rectius legi posset, edita.*
26 Noctiuidæ alitis.) *id est, noctuæ.*
28 Saxificam Medusam.) *quæ vertebat homines in saxa.*
33 Prouida consilium, &c.) *hoc est, quod fœminæ excludantur è curia vbi agitantur consilia.*
35 Fontigenarum.) *id est, Musarum.*
36 Sola nouem.) *hoc est, quidquid nouem Musæ habent, hoc tu es.*
Col. 124. lin. 21 Mensulam.) *abacum.*
7 Susceperit.) *audierit.*
12 Cassum deuorante Mulcibero.) *hoc est, inutiliter absumente igne.*
Col. 125. lin. 23. Licet.) *subaudi, poßit.*
41 Interriuata marmore.) *id est, interstincta Oceano.*
Pium diem.) *id est, blandum solem.*
Sic igitur furuæ oculos.) *Ratio versus postulat, vt immutetur ordo verborum, & legatur.*
Sic oculos igitur furuæ, &c.) *& in sequenti versu, pro* Cernas ex auro, vt, *lege, Ex auro cernas vt, &c. Tametsi frequenter Synalæpham negligit.*
49 Annuerat.) *Commendauerat.*
56 Reglutinatis luminibus.) *hoc est, restrictis siue retractis oculis.*
Col. 126. lin. 2. Luculenta maiestate.) *Venusta.*
10 Excudit.) *expetit.*
Helladica facultate.) *hoc est, Græca eloquētia.*
30 Versiformis cupitor.) *in varias formas libidinis suæ explendæ causa sese mutans.*
Col. 150. lin. 26. Vellere.) *radere.*
Col. 155. lin. 36. Fulcra lecti.) *hoc est, connubium.*
Col. 179. lin. 34. Quo claudebatur.) *id est, qua prohibebatur.*
39 Impetulantis.) *lasciuientis.*
44 Depile caluitium.) *glabrum.*
Col. 180. 4 Tunc motus increpante.) *iratus exstimulante ipsum vino.*
27 Iacchi membrū.) *Quidam cod. habent biantimembrē, alius, quadrimēbrē, quæ lectio magis placet, vt intelligatur brachia ad crura complicata habuisse, quod ipsum ex sequentibus duobus versibus manifestius explicatur.*

Colloq; complicatum
Viribus parem reportat.

& tametsi quædam exemplaria habent Darem: *ita vt ad Darem illum Virgilianum poßit videri alludere. multo tamen magis probauerim hanc lectionem* Vtribus parem. *id est, similem vtri complicato, atque ita hodie Hispani hominem ebrium vocant vtrē: hoc est, vna bota, vt ipsi loquuntur. Vtribus enim pro vasis vtuntur, ob commoditatem vecturæ. Neq; enim vasa maiora montuosis in locis, & quibus nauigari nō potest, iumentis vehi poßunt.*
33 Nominis pecudalis.) *Alludit ad nomen Martiani Capellæ.*
Non dispensas. *id est, cogitas.*
Cerritulum garrientem.) *turpiter stulta loquentem.*
Nugales ausus.) *leues ludos.*
Nondum stomacho senescente.) *hoc est, non dum sedata ira.*
Col. 181. lin. 22. Inter insana.) *id est, lasciua, subaudi verba.*
23 Rumores.) *lege tumores, id est, superbiam.*
Dicabulis.) *dicterijs.*
37 Miti vertigine.) *leni volatu.*
Col. 182. lin. 11. Crinitorum scopas.) *philosophorum visiones siue contemplationes.*
24 Qui vestra recensebitis meatula.) *hoc est, qui existimabitis ea quæ mihi propria sunt, esse vestra, vt meatula, sit diminutiuum.*
46 Quod cido foreticus Cyma gymnasia retulerunt.) *Locus corruptißimus. Neque quid hæc monstra vocabulorum velint scio, nisi coniunctis duobus prioribus & d in cl. qui facilis lapsus fuit, commutato, ita legas, Cyclophoreticum cyma, siue Græcè* κυκλοφορητικὸν κῦμα.
Col. 199. è fine. lin. 12. Impedient thalamos ludere gymnasia.) *sensus est, Quando tandem desinent artes impedire successum nuptiarum?*
Lin. 9. à fine. Redimicula.) *Commentator quidam vetus* redimicula *refert ad sequentis versus vocem* trina *& interpretatur, trina redimicula, tria fila varij coloris, rubri,*

purpurei, & hyacinthini. Sed fallitur, vt alijs innumeris in locis, quum referendum sit trina *ad* charite *pro tribus charitibus, non vt idem comm. qui chariten vnicam deam facit.*

4. à fine. Suada.) *Iuno, quæ & pronuba dicitur.*

Interulos nexus.) *Hymen intelligo.*

Col. 200. *lin.* 19. *à fine.* Nec perferre valet Gorgonis ora trucis.) *hoc est Palladis Gorgoneum caput in pectore gestantis.*

lin. 12. *à fine.* Modis, *rectius,* moris.

Col. 201. *lin. à fine.* Cecropidas.) *artes, fœminas Græcas.*

Col. 202. *lin.* 33 Disgregæ.) *dissimiles.*

lin. 2. Concolor temporum pluma.) *cygnus diei, coruus noctis.*

8 Præsidijsque indagam incultam.) *lege præsidijsque indigam in cultum fecit procedere nationem, in cultum videlicet deorum.*

46 In ardentem sitim aurium vuidarum.) *hoc est, vt voluptuosæ aures semper cupiditate audiendi teneantur.*

50 Arcani ille prisci iuris assertor.) *Saturnus.*

Regulariter.) *iustè.*

Col. 203. *lin.* 47 Crinale spicum.) *forte* crinalemque spicū.

50 Te blandum.) *aduerbialiter pro blandè & referendum ad,* solabitur.

Teneri doloris.) *nuptialis congressus.*

54 Quæ mando.) *sub. ego Hymenæus.*

Col. 204. *lin.* 21 Himeros cupidinis assecutor.) *Desideriū quod cupidinem comitatur.*

23 Monaliter.) *singulariter, per se.*

34 Pandura.) *instrumentum Musicum rusticum: quod ab inuentore ita vocatum esse Isidorus ait ex illo Virgilij loco.*

Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit.

& hodie Hispani instrumentum musicum quo agrestes vtuntur vocant Pandero.

42 Thrax.) *Orpheus.*

54 Amphion rigido, &c.) *hoc est, suscitauit mortuos suauitate & vi carminis.*

Col. 205. *lin.* 9. Fontigenarum virginum.) *id est, Nympharum.*

11 Pubidæ.) *iuuenis.*

Cicutis geminatis.) *fistulis geminis.*

16 Cæso tenuatoque metallo.) *hoc est, in filum ducto.*

21 Pulchris numeris.) *id est, passibus.*

36 Dissona suauitas.) *id est, varia.*

43 Egersimon.) *excitatiuum.*

Col. 206. *lin.* 18. Miscilla.) *mixta carmina, ex vero videlicet & falso.*

21 Disgregato psalmate.) *Vnumquenque particulatim canam.*

23 Dedunt, vrget atque debebit locis.) *quædā exemplaria habent* clebit, *&c. vt est separabit.*

43 Durus rigor.) *sub. castitatis.*

56 Puella Panos.) *Syrinx.*

Col. 207. *lin.* 16 Prudens puella.) *Ledam intelligit.*

18 Illecta sed canore.) *hoc est permulsa & decepta cantu cygneo, non potuit effugere aut declinare fraudem Iouis.*

28 Ficta fraudem parans senecta.) *Cygni enim moribundi dulcissimè canere dicuntur.*

31 Circumactæ.) *circumuentæ, seductæ.*

Pulso & luminis auro.) *hoc est, expulsô radio solis.*

42 Pastoralibus ardens, &c.) *id est, Victa est cantu pastorali.*

44 Sordenti amictu.) *habitu pastorali.*

51 Nec curare.) *sub. probat, vel curare, pro curabat.*

56 Temnit noctis horrorem.) *Ratio versus monet legendum esse* honorem.

Col. 208. *lin.* 9 Intentione.) *animo & voluntate.*

Repediata.) *hoc est, remunerata.*

In terrarum habitacula.) *hoc est, in corpora.*

50 Spaltas.) *fortè psaltas.*

Col. 209. *lin.* 23 Aulica suauitate.) *id est, fistulari.*

Messesque transire.) *id est, trans ferri.*

Col. 214. *lin.* 26. Cinesim.) *Vetus codex habet Cimesim. Arbitror legendum* κοίμησιν, *hoc est, carmen quod canitur quum sponsa in thalamum ducitur.*

Multa chlamyde.) *magno ornamento verborum.*

46 Bombinatore flosculo.) *id est, clamatore superfluo.*

47 Iam canescenti rota.) *hoc est senescente ætate.*

48 Vrbs Elissæ.) *Carthago.*

30 Miscillo lusit quā lucernis flamine.) *Hoc est, quam ad lucernam composuit author vario spiritu, videlicet ex vero & falso siue fabulis*

32 Artes creagris vix amicas Atticis.) *Quæ ægrè ab ingeniosis Atticis intelliguntur.*

37 Cruda.) *id est, obscura.*

51 Somnolentum lucibus.) *Interdiu dormientem, noctu vigilantem, qui Afrorum mos est, ob nimium illius regionis æstum quod & ipse Martianus lib. 6. de Africa loquens, ita de monte Athlante ait, Per diem silet, nocte & ignibus micat & tibijs, fistula cymbalis tympanisque percrepat, Satyris Aegipanisque bacchantibus: quem morem hodie Hispanica nobilitas imitatur. Nam & somnum in multam lucem protrahunt, & bonam pomeridiani temporis partem quieti tribuunt: & vt illi loquuntur, Passan la siesta: noctem alea & lusibus transigunt.*

FINIS.

VARIAE

VARIAE LECTIONES OMISSÆ, ET ERRATA COMMISSA IN MARTIANO CAPELLA.

Colum. 11. *lin.*46.Telluris *lege* Tellurus.
Col. 14. *lin.*4.ignitorum.*al.*ignotorum
*Col.*17. *lin.*26.conſpicata *adde* eſt.
18. 7.Dehinc *adde* quod.
Ibid. 24.collocationibus.*al.* collationibus.
44. ἐπογοδὸς *lege* ἐπογδόυ.
*Col.*19. 39.poematum *lege* boematum *ſiue* βοημάτων.
Col. 20. 9.ſuſcitator *lege* ſuſcitatur.
54.Te dicit ante *lege* Te dictante.
Col. 24. 9.afflaret *lege* afflarat.
36.coaptiſsima *lege* coactiſsima
Col. 26. 26.Interducam *lege* Iterducam.
*Col.*27. 15. δαίμονας *lege* δαήμονας.
*Col.*29. 56.german ita *lege* germani tamen.
*Col.*10. 7.Vltra mundanum *lege* Vltramundanum.
Col. 32. 49.Ac in *lege* Ac ni.
51.diſsicaret *lege* diſſecaret.
Col. 33. 12.At quin *lege* Atquin.
22.Nondum *lege* Nudum,
*Col.*34. 26.noſce *lege* noſſe.
51.reuelata.*al.*releuata.
*Col.*63. 16.interitus *lege* interius
45.Ciryceo *lege* ceryceo *ſiue* κηρυκέῳ.
57.bellaciſsima *lege* pellaciſsima.
*Col.*64. 1.in ter *lege* inter.
5.habitum *al.*ambitum.
26.Virtutibus.*al.*Viribus.
42.ire cluen *lege* iræ cluem.
Col. 88. 55.ſunt *lege* ſuperſunt.
58.captendulis *lege* captentulis.
62.Facinus *lege* Facinusque.
*Col.*89. 26.perferebat *lege* preferebat.
Col. 90. *lin.*10.*libri quinti.*inſtituiſſe *lege* miſcuiſſe.
*Col.*91. 34.fiduciæ *lege* & fiduciæ.
*Col.*92. 19.alij artem *lege* quam alij artem.
*Col.*124. 6.percrepant *lege* percrepans.
37.vno *lege* vna.
38.circumvolatibilis *lege* circumvolitabilis.
46.Hic igitur *lege* Sic oculos igitur furuæ, &c
47.Cernas ex auro *lege* Ex auro cernas.
*Col.*135. *in margine* Sorcyra *lege* Corcyra.
*Col.*154. 39.chelindrus *lege* cylindrus.
*Col.*155. 21.petulentia *lege* petulantia.
*Col.*156. 21.reueredum *lege* reuerendum.
*Col.*157. 2. oportet *lege* apportet.
Col. 178. 55.vllas *lege* vllus.
*Col.*179. 3.concinnentium *lege* concinentium.
16.ſuperdotalis *lege* ſuper dotalis.
37.tanto *lege* tantos
46.affixerat *al.*afflixerat.
*Col.*180. 7.aduocante *al.*auocante.
26.Iacchi membrum *al.*quadrimembrem.
35.dementare.) *al.*dementire.
39.A quo *lege* At quo.
44.iugales *lege* nugales.
Col. 181. 9.Phœbeo *lege* Phœbeos.

13.obliquę & *lege* oblique & *vel* Obliquet.
24.rumores *lege* tumores.
18.Erathoſtene *lege* Eratoſtene.
*Col.*182. 54.campenſet *lege* compenſet.
*Col.*194. *lin.*2.*libri noni.* igne *lege* ignes.
*Col.*199. 13.recinens *al.*reticens.
15.moris *al.*amoris.
16.cumulo *al.*cumulum.
18.*incenſo al.intenſo.*
*Col.*200. 17.Quippe eſt.*In veteri codice legitur* Quippe ſcrupoſis *abſque* eſt.
18.modis *al.*moris.
8.ipſam *lege* ipſum.
*Col.*201. 22.ac ſi *al.*ſi.
24.diſcuſſus *lege* diſcuſsius.
39.At quin *lege* Atquin.
47.caſtæ *al.*cauſa.
*Col.*202. 8.præſidijsque indagam incultam *lege* præſidiiq; indigam in cultum.
42.expectendæ *lege* expetendæ.
58.accelebrare *lege* accelerare.
9.Cyllenide *lege* Cyllenidæ.
Col. 203. 17.intentionis *al.*intentioris.
46.Crinale *lege* iam crinale.
60.Arionam *lege* Arioniam.
*Col.*204. 3.Et in melicos *lege* Et melicos.
*Col.*205. 52.Omnigenumque *lege* Omnigenum.
54.ſufficis *al.*ſubijcis.
59.ſplendificat *lege* ſplendificant.
62.plauſtrilucis *al.*plauſtrilucas.
Col. 206. 8.Vinclum *lege* vinculum.
23.debebit *al.*clebit.
31.vero *al.*vtero.
37.iugandisq; ferendos carmina *al.* iugandis quę ferant dijs carmina.
Col. 207. 24.pupuratis *lege* purpuratis.
52.curate *lege* curare.
60.herba *lege* herbæ.
37.adhærere *al.*adhæreret.
*Col.*208. *in margine* κύμησιν *lege* κοίμησιν.
*Col.*224. 29.Tandem *lege* Habes.
41.vtque *al.*vt quæ.
19.Excutientis *lege* Cæcutientis.
Col. 225. 28.Oſyridi *lege* Oſyridis.
52.calpita *lege* capita.
*Col.*226. 1.omnia *lege* omina.
10.coriantem *lege* cariantem.
21.Venetiæ *lege* Vicentiæ.
34.ſub *lege* ſubaudi.
*Col.*227. 6.Verſum tunc vſque *lege* huc vſque.
18.commordi ſententiam *lege* concordi ſententia.
42.Stilbente *lege* Stilbone.
46.denan *lege* deum.
55.noxio.*lege* nexio.
Col. 228. 16.ſanciet *lege* ſauciet.
35.ſemitanium *lege* ſemitonium.

36.poloſæ *lege* poloſè.
41.ſcire *lege* ſiue.
Col. 230. 10.deus *lege* dea.
Col. 231. 23.oleoneos *lege* cleoneos.
Col. 234. 40.Agrippina *lege* Agrypnia.
42.Rectius Interducam *lege* Iterducam.
Col. 235. 27.Os cinum *lege* Oſcinum.
28.Eſt *lege* Hoc eſt.
Col. 236. 30.*in margine* cum fine *lege* linea decima à fine.
41.in fine *lege* à fine.

ERRATA IN PRIOREM Indicem Iſidori.

Linea 1. Quorum *lege* cuius *in dictione Ager*, flornus *lege* florens.
ἄγυρα *lege* ἄγκυρα. 456.47.
Agredulæ radæ *lege* ranæ.
Amalapus *lege* amalupus.
Anthiæ *lege* anciæ.
Antephona *lege* antiphona.
Armamentarum *lege* armamentarium.
Cæſeus *lege* cæſius.
Criſenita *lege* chryſendeta.
Deſidro *lege* deſiduo,
Diuidicò *lege* diuidicę.
Ferax pugna *lege* ferarum pugna.
Fiſtilià *lege* fictilia.
Inbrumali *lege* inbrumati.
κάδρος *lege* κάδδος.
χῶνος *lege* χῶνος.
Lirni *lege* lirici.
Litta, bis *lege* lixa.
Lux membra *lege* luxa membra.
Mala Sagmaria *lege* mula ſagmaria.
Myſticorax *lege* nycticorax.
Panire *lege* pauire.
Periſcellides *lege* periſcelides.
Philoſophici *lege* philoſophia.
Palinutus *lege* polimitus.
Proſueſion *lege* proſneſion.
Renate *lege* renale.
Sagmaria mala *lege* mula.
Sebam *lege* ſebum.
Simile *lege* ſimila.
Sugrandaria *lege* ſuggrundaria.

Veſtis panitenſis *lege* pauitenſis.
Vincula *lege* vincula.

ERRATA IN POSTERIOrem Iſidori Indicem.

Aethioxicus *lege* Aethiopicus
Alemannos habitus *lege* Alemannorum.
Amanthitis *lege* Ananthitis.
Angubus *lege* Anguibus.
Argeſten *lege* Argeſtes.
Balamites *lege* Balanites.
Bionia *lege* Brionia.
Citolatia *lege* Citocacia.
Esbolæ vuæ *lege* Elbolæ.
Ericula *lege* Ericuſa.
Ermiſcron *lege* Ermiſcion.
Herba lauaria *lege* Lanaria.
Hiemia *lege* Hienia.
ὑπωόποδες *lege* ἱππόποδες.
Iudicum *lege* Indicum.
Melichoros *lege* Melichloros.
Meſometas *lege* Meſomelas.
Mnicius, *lege* Mincius.
Nyctages hær. *lege* hæretici.
Obſedius lapis *lege* Obſidius.
Onyxigem. *lege* Onyx gemma.
Oſeoleminon *lege* Oleoſelinon.
Ponterobon *lege* Penterobon.
Paripatetici *lege* Peripatetici.
Phaſiarius *lege* Phaſianus.
φιλάνθροπος *lege* φιλάνθρωπος.
Philadelphica *lege* Philadelphia.
Sangniſuga *lege* ſanguiſuga.
Selemones *lege* Semones.
Sentit *lege* Sentix.
Sentit vrſina *lege* Sentix vrſina.
Sfungiam *lege* Sfungia.
Sirenas *lege* Sirenes.

ERRATA IN VETERVM Grammaticorum Indicem.

Pſeſidium *lege* præſidium.
Squalleus *lege* ſquallens.

FINIS.

B. VVLCANIVS LECTORI S.

ATQVE hæc quidem sunt, benigne Lector, si Martiani Capellæ obscuritatem spectes, perpauca: si temporis inopiam qua dum hæc scriberem premebar, vrgente ob mercatus Francofordiensis vicinitatem typographo, satis multa. Quo fit vt si nonnulla à me præterita sint, veniam mihi inde deberi putem. Palmarium verò quippiam mihi consecutus videbor, si hac quantumuis tenui opella tantum lucis huic authori adiecerim, vt studiosi non ita atque hactenus ab eius lectione abhorreant. Est enim omnino meo quidem iudicio author lectu dignissimus, quiq; semel atque iterum lectus magis semper magisq; placebit. Bene vale, & his vtere ac fruere.

Petrus Victorius Status

Instaurator non ultimus humanitatis fuit C. Barth. in Rutil. pag 186.
Neminem arbitror meliori fide ac religione et diligentia in Antiquorum Scriptorum emendatione versatum esse, quam Victorium. Nam quandocunque usquam haeret, ne antiquitati praescribat, veterem scripturam velut subscripta testatione repraesentat, et rem judicio hominum relinquit; in quo, ea pudoris ingenuitate est, ut de existimatione propria malit amittere, quam per fucum hominibus os sublinire, et dum famae consulit verum opprimere. Turneb. lib. 19. c. 28. Confer Tobiam Magirum pag 204

Floruit Florentiae

A. C. 1547. etc.

Natus est A. C. 1499 Florentiae Oppido Hetruriae primo et nobilissimo, familia nobili die 3 July. Hujus viri Eruditionem Scripta ejus loquuntur et Viri docti probe noverunt ex vetustis Authoribus Graecis et Latinis, quos hic Petrus Victorius aut Commentarys illustravit, aut alioquin suae integritati restituit

Mortuus est A. C. 1586 Florentiae die 8 Decembris st. Nov. aetatis suae 86

Inter multa alia autem

(1) Nobiles castigationes et Explicationes scripsit in M. Terent. Varronis libros de re rustica quas NB. Vide inter libros Criticos in 8vo n. 3

(2) Epistolas ad viros doctos in 8vo

(3) Hunc praesentem commentarium

D.
Isidori
Ethimolog
Cum
Capelae